Петар Кочић

САБРАНА ДЈЕЛА

САДРЖАЈ

Ријеч уредника

Послије двогодишњег рада *Сабрана дјела Петра Кочића* су пред вама драги читаоче. Ово критичко и јубиларно иновирано, обогаћено, комплетирано и посебно приређено издање појављује се у години када се обиљежава 125 година од рођења Кочића, 100 година од објављивања прве збирке приповиједака, 95 година од објављивања првог избора приповиједака у издању Српске књижевне задруге у Београду, као и 95 година од покретања, тј. изласка из штампе првог броја часописа *Отаџбина*.

Ово издање нуди ново ишчитавање Кочића, објашњења већине објављених текстова, допуне и поређења са ранијим издањима, исправке и враћање на оригинале текстова и писама која су оштећена или окрњена у ранијим издањима, покушај најбоље редакције, најпотпунији до сада рјечник архаизама и мање познатих ријечи и израза у Кочићевом књижевном опусу као и нове текстове.

У рукописној заоставштини Владимира Ћоровића пронађена је Кочићева оштећена биљежница са једногодишњег тамновања у бањалучкој Црној кући и у затвору у Доњој Тузли. Ту је писац биљежио личне утиске, размишљања, контакте са људима и службеницима у затворима, спољним одјецима слободе, правио је концепте и скице писама, играо се оловком по папиру. Ово издање је богатије и за два, до овог издања непозната фолклорна записа из Раткова са Змијања, здравицу „Ва слава" и пјесму „Брат и сестра". Ту су и четири до овог издања непозната писма, три упућена супрузи Милки и једно највјероватније написано Јовану Скерлићу.

Вриједан је и запис „Ратково" из 1891. године који доказује интересовање Кочића за историју и традицију свог народа још од најраније младости. Овај текст се на налази ни у једним до сада објављеним Кочићевим сабраним дјелима, а објављен је у новосадаском часопису „Воља".

Библиографија је књига сама за себе, најпотпунија и најпоузданија до сада урађена када је у питању Кочић. Напоменимо да смо и у временском периоду који су обрађивале раније библиографије пронашли око седам стотина нових библиографских јединица само у поглављу литературе, преводи и посебна издања су проширена са осам нових наслова... Подухват који је сам разлог за нова сабрана дјела.

Не треба с метнути с ума ни чињеницу да је у овим дјелима и портрет Кочића који је уљем на дрвету урадио знаменити Шпиро Боцарић, као и више нових необјављених фотографија, рукописа и занимљивости из живота и дјела великана Кочића.

Критичко, јубиларно допуњено и обогаћено издање *Сабраних дјела Петра Кочића* су разлог и потреба да се сада, а и убудуће враћамо нашем Кочићу, чешће и озбиљније него до сада.

Ово је покушај проналажења најбољег пута за даља истраживања Кочићевог стваралаштва. Издање које је сада пред Вама је у овом тренутку најпоузданије, али засигурно није и тачка на даља истраживања шта нам је то велики писац, борац и трибун оставио. А оставио је много тога што знамо, али и засигурно још доста тога што требамо открити и обелоданити. Нова сабрана дјела већ треба почети припремати, јер то Кочић од нас тражи. И заслужује.

Ненад НОВАКОВИЋ

О причавини и учевини Петра Кочића

Текст је рађен пригодно за ово издање Сабраних дјела Петра Кочића

Постоје две врсте пера: лака и тешка. Лака пера пишу као да их пишчева рука и не држи. Она лебде над хартијом и не дотичући је се право. Чини се као да су у каквој божијој руци, а нико не зна шта та смера. Ту свако слово изненађује својим обликом и смислом. Благо мисли што борави у њима. У лаким перима стануje дух неба, па се сваког часа чини да ће одлепршати горе; горе где се, ваљда, пуне некаквим небеским мастилом и смислом.

А тешка пера припадају потпуно овом свету, земљи. Кад падну на хартију, из које се чини као да су и настала, више се не дижу и не размишљају о небу, као лака. Земља је њихово небо. За разлику од лаких пера која једва да се површине хартије и дотичу, тешка пера, док пишу, пробијају ту површину и, некако, испод ње пишу. Или, боље и не пишу. Јер, тешка пера ору. Она засецају до бола, до крви. И, она и пишу крвљу, густом, непрозирном, пуном угрушака и "крмача" које на сваком кораку по хартији грокћу. Код тешких пера кретање се чини да је привид и да све стоји укопано у некакву вечну масу духа која сама од себе и без њих својом непокретљивошћу пише. То писање личи на елементарно људско гласање у крику, урлику и јауку. Писање тешког пера је само рефлекс тих елементарних геста гласања духа света и човековог духа.

Петар Кочић (1877-1916) писао је тешким пером. На кантару српске књижевне историје можда је то и најтеже перо. Оно је сачињено од олова ископаног из бездани дубина српског језика и духа српског народа. Оно је сама тежина, сам терет и бол који су се у том језику и у том духу таложили вековима, ту се окоштавали и отежавали, да би после један писац устао и јаукнуо их у своме делу. Зато се шкрипа Кочићевог пера и збиљски доживљава као јаук - који је ушао и у наслов једне његове књиге: *Јауци са Змијања* (1910).

У своје јауке, који су и суштина његовог писања као писања, Петар Кочић је, маниром коренског писца - писца који се држи извора и првина, уткао и јауке читавог његовог змијањског и читавог његовог српског народа. Ако се раније наговестило да је писао крвљу, сад може да се каже да је писао и сузама. Или боље, ону прегусту крв змијањску сузама је мешао и мекшао да би уопште могло да се њоме пише. Зато се његово књижевно дело и не чини књижевним делом, већ животом. Оно као да није ни искоракнуло из онога из чега је настало, због чега је настало и чему се и враћа. А јесте, искоракнуло је. И тај корак је један од наших најкрепкијих књижевних корака, јер у њему учествује све својом снагом и кракатошћу: и наши брегови и долине, и наше шуме и оранице, и наше љубави према њима и према свему, свему што је наше, што је тврдо и постојано, што је грлато и љуто, несавитљиво и неподмитљиво, што је одвајкада и што је досвакада.

Због тих многоструких веза са свиме што је српско и помешаности читавог свог бића с тиме, помешаности до потпуног поистовећења, Петар Кочић је један од најизворнијих наших писаца. Та изворност, разуме се, још не би била довољна да Петар Кочић није носио у себи исконски таленат и дар за писање и да тог талента и дара није био свестан. Штавише, његова самосвест је ишла до те мере да је свака негативна примедба на његово писање изазивала бол до смрти. - Један пример. Када је као матурант напустио Сарајево и дошао у Београд са свеском песама под мишком, потражио је Јанка Веселиновића, који ће му касније бити и узор (приповетка *Туба*). Веселиновић му је рекао да су те песме слабе и да би било боље да се огледа у прози. Кочић је занемео. Осетио је да је све готово, да се цео свет порушио. Помисао да није песник била је нешто што га је до тада најближе примакло смрти. И ваљда из те близине настајале су касније његове

приповетке у којима се заиста, без обзира на тематику и проблематику, осећа та спремност да умре за своје дело. А само онај писац који је збиљски спреман на смрт за своје дело, остаје да у томе делу живи. Иако је свако дело и истински гроб писца, јер је у њему похрањена сва његова снага, умеће и знање, он је само ту истински вечан.

Петар Кочић је, дакле, почео са песмама. И није успео. Није успео у смислу у коме се успех мери општим прихватањем песничких идеја и песничке форме казивања. Његове песме као што су *Поноћни звуци, Пролећни звуци, Ја те љубим дивни створе, Пошљедња суза* и друге немају довољно песничке имагинације, непосредности, лакоће и, ваљда, радости казивања. У песми се не сме осетити песникова рука која је нешто наумила да каже, па тако или никако мора да буде; песма мора да се показује као да је сама свој производ, производ сопствене руке и да је ту све настало само из ње, кроз њу, због ње и у њој. Али то све не значи да је сама песничка твар мртва у Кочићевом духу. Напротив - можда је то парадоксално, али је, ипак, истинито - она је основа и константа тога духа која, као таква, никада није била довођена у питање, што значи ни онда када је Кочић писао у другим, "непесничким", жанровима. Баш ту она је, као какво мезимче духа, најбрижније и најбоље чувана. Ту је она присутна као шећер у воћу, као светлост у оку. Зато није погрешно ако се за Кочића каже да је песник. Штавише, он је Песник и у томе је сабрана суштина његовог књижевног стварања. Песничка твар у Кочићевом делу није кореспондентна са начином његовог казивања, ни у песмама а, врло често, ни у приповеткама. Јер је писцу, пре свега, стало да она буде казана, а форма је, ипак, на другом месту.

Рекло се: "а, врло често, ни у приповеткама". То значи да је приповетка примарнија форма песничког казивања него песма!? Тако је. Али не уопште и увек. Тако је код Кочића. Он је у том начину успео да омогући оном песничком у себи да се најпримереније огласи и артикулише. Он је песник у прози. Но и ту треба да се буде опрезан. "Он је песник у прози" не значи само да пише песничке текстове у прозном облику (иако има и таквих текстова, као што су, на пример, *Молитва, Слободи* и др, као што има и прозних текстова у којима су само неки делови такви, као што су, на пример, приповетке *Мргуда, Вуков гај* и др), него, много више, да су његови текстови жанровски слојевити и да је песнички слој у њима, некада у вишој, некада у мањој мери, али, опет, готово увек, присутан и неопходан, као со или ваздух. То их и одржава у оној мери која им омогућава да оно "стварно" приче добије смисао фикционалног по коме и јесу то што јесу: уметничка дела. А Петру Кочићу као да је највише и стало до тога да његова дела, са једне стране, буду уметнички релевантни предмети, а са друге, у истој мери, верна слика стварности.

Дакле, Петар Кочић је писац две истине: истине света и истине уметности. Али не истине света посредоване самом собом и истине уметности посредоване самом собом; већ истине света посредоване самом собом и истином уметности и истине уметности посредоване самом собом и истином света. Тек прва посредована самом собом и оном другом и друга посредована самом собом и оном првом јесу истине. Сам живот поетичан је по себи - као што је учио Аристотел у *Метафизици*: да *physis* има свој *Poesis*, такође као што човек има свој *poiesis* - као што је и сама уметност животна по себи - као што је певао Хесиод у *Теогонији*: да, поред своје "лажи", уметност има и своју "истину". Али ту треба да се каже да нас и сам живот бранио од "испразности" уметности, саме по њој самој, и уметност сама да нас брани "од "препуњености" истином живота, самог по њему самом. Е, тако нешто већ се чуло испод једних кочићевских бркова пре Кочића, Ничеових: ми имамо уметност да не пропаднемо од истине.

Шта то све, опет, другачије, значи? И, како другачије? - Кочићевски: једноставно и јасно. Недвосмислено. Чисто. - Елем, пишући, Кочић је водио рачуна да то што каже "стоји". Или, како је сам, кроз уста Симеуна ђака у *Зулуму Симеуна Ђака*, као кроз пословицу, рекао да ће приповедати "онако од истине (Н. С.) што је за дужине". Или, како је, опет, у другој приповеци о Симеуну ђаку већ у наслову инсистирао да ће то што се буде причало бити истинито: *Истинити зулум Симеуна Ђака*. А то је и у приповеци и на овај начин "расправљено": Мићан, који преузима приповедање на себе, саопштава како је у пређашњем причању Симеун "удар'о устрану" али ће он да то исправи: "Млого је, бог и душа, удар'о устрану, ама није му замјерити: остарио је. Ја ћу вам сад један зулум његов приповједити, - али прави, истинити зулум."

То право, истинито, које је за Кочића непоткупиво и незамењиво и без чије правости и истинитости би у његовом приповедању све било доведено у питање, удружује се, опет, са оним "неправим" и "неистинитим " уметничког казивања, без којега би такође та правост и та истинитост нестајале. Правост и истинитост уметничког дела, које је у суштини оно фикционално и лажно, јесу највиши критериј нашег постојања, виши и од критерија што нам га сам живот пружа. Штавише, Ниче, као филозоф, каже, а Кочић, као уметник, зна да нас уметност брани од живота, од његове неумољиве једнодимензионалности, огољелости и испразности. Брани нас од оне језе с којом лежемо и устајемо, језе што смо сами и бачени у бескрајност света, у незнан и ништину, бездан и дубину. Уметност насословљава својим танким, танким гласом, као у сну, подарујући нам наду и веру у постојање. Она је оно светло што обасјава и север наших бића.

А она све то може зато што је истинитија од живота и што животу даје смисао без кога би овај остајао затамњен и празан. Причање о животу је много вредније од причања живота. Посредовање је знак оне моћи којом бог производи *(poiesis)* ствари, распоређује их и смешта на места која баш по мери њихове природе јесу и у којима оне једино јесу ствари. Тако је и приповедање врста посредовања кроз које су ствари увек испонова освештене и осветљене светлом језика и пишчевога духа. То осветљавање их чини староставним, па цео свет личи на књигу коју је, стварајући га, исписао бог, а описујући га, промовисао човек.

Староставност код Кочића је, такође, везана уз божије и човеково приповедање; уз божије приповедање стварањем и човеково стварање приповедањем. Али, док бог ствара не ослањајући се ни на кога и ни на што, човек ствара ослањајући се на бога и његов свет. То ослањање је посредно и непосредно: кроз посредно ослањање настају пророчке књиге, тј. оне у којима је "исписана и запечаћена судбина свега што живи и оди по'вој грешној и плачевној јудоли, белшим земљи", а кроз посредно настају оне књиге, у којима се сећамо прошлости света. И што је проуицање у првима усмерено према већим висинама у будућности и што је сећање у другима усмерено према дубљим дубинама у прошлости,

књиге су вредније. У приповеци *Истинити зулум Симеуна Ђака* Кочић за ове прве наводи пример свете Староставне књиге за које каже да су такве три на свету: "једна у јерусалимског патријара, друга у светој Москви, а трећа ево сад у твојим шакама. Она је, каже, била у патријара константинопољског, па кад мрски и проклети Агарјани заузеше Цариград и претворише цркву Софију у џамију, стани се ова света књига, послије дугог лутања и басања, на Атонској гори у нашем манастиру. Њу су ко и оне друге двије списали, вели, крвљу и љубављу свети пророци и богоносни оци на ползу и упражненије роду човјеческом". А за оне друге књиге писац не наводи тако директно пример, али се подразумева да су те књиге и његове приповетке које је од почетка, од приповетке *Туба*, писао сећајући се родног краја с којим је тако посредно поново успостављао контакт. Контакт, без којега, као писац, не би могао писати, а као човек живети.

Отуда може да се каже да је писање за Кочића умакање пера у свете воде Мнемозинина језера, воде мајке памћења у свију Муза. Сећајући се, овај писац, са једне стране, доводи у поновну присутност моменте из сопственог живота, а са друге, моменте из живота свога завичаја. Али он то чини тако да се у његовим приповеткама једни моменти препознају у другим, једни чувају и осмишљавају друге, и ваљда, управо у томе може да се види она магијска моћ Кочићевог пера којом се у оном приповедачком, "објективном", јасно препознаје и види и оно песничко, "субјективно". Разуме се, за то Кочић не узима само један модел, тачку, угао, па некада то "објективно" иде кроз уста Симеуна ђака, некада кроз Мићанова уста, некада кроз нека "непозната" и неидентификована уста, а некада кроз уста самог писца.

Оно песничко, "субјективно" у делу Петра Кочића прогледава и у драмском делу његовог опуса. Али, важно је, а можда и најважније, и ово да се каже: не само у драмском делу Кочићевог опуса. Јер код њега граница између драмског и оног што припада другим жанровима не иде линијом дијалога, монолога и других начина драмског говорења и представљања. Та линија је - ако се драмско не посматра тек кроз пуко драмско говорење и представљање - код Кочића увучена у саму дубину пишчевих "недрамских" текстова који, с разлога те увучености, говоре оним драмским језиком по коме драма и јест драма. А тај језик је језик дијалога у смислу у коме је свако говорење усмерено према другој речи, другом говорењу као својој супротности и када то није очигледно. Тако може да се каже да је сав Кочићев језик, језик сукоба и напетости, језик исконске располућености бића у којој ово покушава да пронађе поновно јединство са собом и светом. А то је, можда, уопште, она основа из које Кочић пише. Драма човека и драма света преплићу се и изједначују се овде кроз дух и чин Руке која је све сатворила и дала.

Кочићева рука, исписујући своје текстове, неовисно о њиховој жанровској припадности, у суштини је увек рука пуна грча и раздртости, па његово перо не клизи равномерно и милозвучно по хартији већ, с разлога великог притиска на њега, шкрипи и цвили и оставља неједнаке, трагове за собом: час су они на граници да буду мрље, час засецају и у саму хартију стварајући јој болне хематоме, а час, опет, тече "нормално" и мирно. Тако се оно драмско Кочићевог дела не показује тек у "Јазавцу пред судом" или "Суданији", ту је оно, у мањој или већој мери, и у формалном смислу манифестно као драмско. Драмско његовог дела показује се, превасходно у свакој гести његовог језика и његовог бића. А начини на које се они манифестују су различити. Ето, у *Јазавцу пред судом* показују се у својеврсном хумористичком, затим ироничном и сатиричном тону. Али све то је опет типично кочићевско и разликује се од тога код других писаца. На пример, Кочић је веома ценио Стевана Сремца, поред осталог и због хумористичке основе његовог приповедања. Али Сремчев хумор је једно, а Кочићев друго. Сремац се, док исписује "смешне" странице својих дела, смешка, а Кочић шкрипи зубима. Такав је

Кочићев хумор: смех кроз сузе, које не долазе из очију, већ из жучи. Слично је и са сатиром и са иронијом.

Али, разуме се, тиме није исцрпен цео космос Кочићевог језика. Хумор, иронија и сатира су само неки начини на које се он у делу овога писца показује. Кочићев однос према језику је многодимензионалан и тиче се свих његових кључних аспеката, како на дијахронијској тако и на синхронијској равни. Кочић је, дакле, видео, и не само видео, већ и "користио", језик као тоталитет. А оно што изнад свега плени јесте сазнање да је он језик познавао и разумевао из његовог корена, почетка и прапочетка. Кочић је, једноставно, знао шта је то српски језик и на том језику и писао из искуства тога сазнања. Тако, као писац, он је сав у језику као - као што је учио древни филозоф из Милета, Анаксимандар - основу и разлогу (архе) сопствености бића, из кога основа и разлога све произилази по закону и коме се све по закону и враћа. На томе почива Кочићево дело, као што на томе почива и читаво његово биће.

Разуме се, његов однос према српском језику и његова брига о српском језику не иду само у том "филозофском" правцу, већ и у правцу непосредне списатељске и животне праксе. Никао из духа и даха српског народа, српске земље и неба, српске "вјере и учевине" српски језик је и у историјском смислу поље Кочићевог снивалишта и бригалишта, поприште борбе за идентитет и самобитност српског народа. Кочић је ту дубоко на трагу Немањине мисли да се слобода српског народа и српске земље чува у језику, свести о његовој чистоћи, његовој онтолошкој и повесној утемељености у бићу српског народа у целини и сваког Србина као појединца; и да је "унакажавање и мрцварење" српског језика уношењем, пре свега, духа језика других, освајачких народа "унакажавање и мрцварење" и саме суштине српског народа.

"Нас обузима наизмјенично гњев и сјета посматрајући како се бездушно насрће на драгоцјену духовну тековину народну, на чистоту и љепоту народног језика. Гњев нас обузима што у том унакажавању и мрцварењу нашег сјајног и слободног језика осјећамо своју свеопшту колонијску поробођеност и подвржeност; сјету дубоку у души носимо што смо слаби и немоћни да заштитимо од профанисања и обесвећења свој велики силни језик, који нас својом обилном и сјајном традиционом књижевношћу, својом кристалном чистотом и планинском свјежином свога даха храбри и соколи да не клонемо на путу живота, на путу вјековног посртања и страдања, на путу падања и устајања" (*За српски језик*, 1912).

Та подземна Кочићева мисао да српски језик ваља прочистити и окадити од "канцеларијског немачког језика и граничарске команде", чија је стратегија била да нам оставе речи, али да нам узму језик, има дубоки катарзистички смисао, а односи се на све канцеларијске несрпске језике у прошлости, али и садашњости и будућности. Наиме, Петар Кочић као писац, но и као бранилац српских националних интереса и суштине бића српског народа, дубоко је свестан чињенице да је језик народ и да је језик отаџбина и да је и историја народа и историја отаџбине, у бити, историја језика која се манифестује кроз веровање, предање, обичаје, односе према другима, односе према себи, према сопственим коренима, надама и стремљењима.

У Кочићевој списатељској свести на посебан начин постоји и функционише његов однос према православљу. Оно није само вера и не припада само сфери душе; оно је много више од тога и припада сфери *ессе* и *existere* читавога Кочићевог бића. Он у православљу види ону заштитну енергију за српски народ која долази с највишег места, с Божијег престола, и која је неисцрпна, свемогућа и вечна. Његов змијањски српски народ носи у своме срцу православље као светлост, помешану са светлошћу српске историје, која му је увек обасјавала пут да не залута у тами, пут према своме срцу, православље као светлост, помешану са светлошћу српске историје, која му је увек обасјавала пут да не залута у

тами, пут према слободи. А самом Кочићу оно је обасјавало пут до речи, оне суштинске којом се казује неисказиво и расветљава нерасветљено, до речи за коју се моли Господу, у тексту *Молитва*, овако: "О, Боже мој велики и силни и недостижни, дај ми језик, дај ми крупне и големе ријечи које душмани не разумију, а народ разумије, да се исплачем и изјадикујем над црним удесом свога Народа и Земље своје. Поклони ми ријечи, Господе, крупне и замашне ко брда хималајска, силне и моћне ко небески громови, оштре и језиве ко свјетлице божје, и тирјанима неразумљиве ко што је неразумљива сфинга египатска роду човјечанском. Дај ми те ријечи и обдари ме, Господине мој, тијем даром својијем великијем и милошћу својом неизмјерном, јер ће ми срце свенути, јер ће ми се душа од превелике туге и жалости разгубати." (1907).

Петар Кочић везује православље, изнад свега, за лозу Немањића коју он уздиже до висине на којој је божанство. На томе месту налази се и свети кнез Лазар и уопште "свете обитељи српске и ришћанске", до Карађорђа и Обреновића. Али, Кочић не остаје на томе: до ових висина он уздиже и обичне људе, сељаке и тежаке, учитеље и калуђере, ђаке и чтеце и све Змијањце који су у својој једноставности и лепоти, непосредности и чистоти, својим патњама и страдањима, својом ванђељошћу и кандилошћу, слободарењем и сврзијармством, такође, свети. А, као Змијањац, и Кочић је такав. Као Змијањац, али и као писац.

Као писац, Петар Кочић је - да покушамо све у једном речи - досегао највише висине, чини се, јер је својом причавином и својом учевином озеленио српски језик и српски књижевни израз јеликама и оморикама свога Змијања и читаве своје Крајине српске.

Никола Страјнић

Слова: Кочићева слава

Посвећено преводиоцима Јаблана

Овај текст је објављен у четвртом броју *Путева* 1987. године. У том броју часописа објављени су преводи Кочићевог *Јаблана* на италијански, енглески и француски језик, тако да се он може сматрати пригодним. У четвртом броју *Путева,* слиједеће 1988. године објављени су преводи исте приповијетке на шпански и арапски језик. Како је рекао тадашњи уредник *Путева* Коља Мићевић, био је наручен превод приповијетке *Јаблан* и на њемачки језик, али није до данас објављен.

Свако дело, на посебан и свој начин, садржи у себи тај „национални колорит" - премда се ова синтагма не мора учинити ни довољно јасном, нити говорљивом - па стога треба одмах рећи да ступањ те колоритности не зависи само од оригинала, већ и од удаљености (географске, културолошке, традицијске) тог оригинала од читаоца који тај оригинал прима.

Током годину дана анализирао сам с групом студената српскохрватског језика (Париз, Сорбона) приповетке Петра Кочића. Ниједан од студената никада раније није био чуо за име овог писца (што ме није ни изненадило, ни узбудило). Превода, на француски, нема, или их ја нисам нашао. Убрзо смо, после неколико првих разговора, схватили зашто тих превода нема. Јер пред нама се, из реченице у реченицу, указала једна језичка уметност тако сложена, тако смишљено примењена на један одређен круг тема, да смо остајали немоћни пред читавим пасусима кад бисмо покушали да их уобличимо до оног што се назива књижевни превод. Има више врста читања и времена, кад примамо појединa уметничка дела. Ово читање Кочића са студентима било је за мене треће, најтеже читање, али и најбитније: оно што је у првим читањима промицало, сад је заустављало пажњу, мењало готово сав претходни утисак!

О Кочићевом језику доста је писано, од Исидоре и Андрића и све наовамо, али увек у основној намери: да се укаже на Кочићеву чврсту повезаност с језиком роднога тла и, природно, на коначну лепоту и учинак тог језика пропуштеног кроз перо великог народног сина. Мало је учињено на томе да се покаже Кочићев поступак и да се нађе она суштинска граница која тог писца сврстава у ред наших највећих приповедача. Требало би објаснити ту готово тајанствену „меру" у причању, јер бисмо тако добили неке од битних елемената који његову уметност уздижу далеко изнад тла његовог завичаја и потке његовог родног језика. Зна се, наиме, да су Босанци велике причалице - Кочићев Симеун уз котао, из ноћи у ноћ, прича, и у различитим верзијама - док су Кочићеве приповетке редовно кратке, модели сажетости, и готово муњевито одражавају сплет догађаја и расположења.

Могло би се, због свега, тога, надуго говорити (и то на више планова) о тешкоћама које би пред сваког преводиоца поставила свака Кочићева приповетка. Ту су, највидљивији, и за странца као бауци, турцизми. Постоји затим једна добра прегршт посебних речи чије значење ни речници не могу сасвим јасно и тачно да преведу и протумаче. Затим, народни управни говор који Кочић узима у његовој искривљеној, документарној форми. Наилазимо, такође, усред појединих пасуса на реченице изграђене у

ритму народних песама, тако да с лакоћом препознајемо осмерце, десетерце, дванаестерце... У лирском запису *Јелике и оморике,* присуство осмерца и десетерца је очигледно, јер већ у првој реченици читамо: Са чистог, блиставог неба / просипа се жива, треперава... да би све кулминирало у реченици која је као нека врста баладног рефрена: срце пишти, нико га не чује / сузе теку, нико их не види. Сусрећемо се затим с низовима највештије изведених алитерација и најразноврснијих звучних утисака који би у поезији каквог симболисте били проучавани као чудо, док их код Кочића примамо као нешто природно, односно не тражимо узрок утиска који такве комбинације слова и речи стварају у нашим ушима, и даље: у духовима - као да се све то десило само од себе. Послушајте, у том смислу, ову реченицу из *Мргуде:* Кад се изу, збаци са себе зобун, забаци острага прегачу, узгрну кошуљу до изнад кољена, па зађе у воду.

Све су то тешкоће, очигледне, али и непроходне, јер их сваки текст, на овај или онај начин, носи са собом и поставља неумољиво пред преводиоца. Али, турцизми се могу с прилично лакоће, и уз читаочево учешће, објаснити. Затим ће вешти преводилац наћи одговарајући говор који ће на његовом језику заменити говор Кочићевих сељака; успеће исто тако, да повремено у ауторове реченице увуче ритам народних песама и да оствари разноликост утисака, и то не случајно, него најчешће на оним местима где то захтева оригинал. Преводилац, преводећи истовремено најмање два језика - језик сваког појединог јунака и језик приповедача - треба да тако оствари то посебно дејство које налазимо у оригиналу: преображај и стално комбиновање једног искривљеног, али тако непогрешивог народног говора, с апстрактним и апсолутним стилом самог приповедача. Управо између тих језичких крајности: искривљености и апстрактности осцилира Кочићев стваралачки поступак и, посматрајући то осцилирање, можемо само да се чудимо и питамо: каква је то магија, какво је чудо учинило да се то осцилирање изведе с толико јасноће, глаткоће, непогрешивости, доследности?

Ипак, поводом једнога, плашим се за сваког могућног преводиоца Кочићевих приповедака на било који језик. То је Кочићево посебно третирање слова, те најмање али суштинске језичке честице. Кочић се у тим тренуцима понаша као музичар који барата нотама од којих свака за њега има само једну вредност, тако јединствену да би чак промена инструмента (а не висине, или трајања) значила изневеравање тог посебног звука који је хтео да изазове и пренесе у наше уши. То третирање слова (и шире, последично: језика) иде у више праваца, и ретко се понавља. На једном месту читамо реченицу: Проодо се горе до млина - у којој је прва реч (проодо) читаво једно звуковно чвориште чије је

значење јасно, али је сам изглед немогућно опонашати. У другом случају, који налазимо у *Мргуди,* посматрамо како Кочић доследно развија ту *уметност третирања слова. У реченици*: "Лани нас уби кља, ове године оби град", он сачувава **А** у речима *кља* и *град* и тако постиже ефектну асонанцу, док с друге стране, „напада" **У** из глагола *убити*, да би добио други, *обити*. И тако код Кочића из странице у страницу.

Зато је Кочић веома повољна прилика да се, полазећи од основних одлика његовог дела (тематика, личности, простор), покаже како књижевна техника може те почетне представе и претпоставке узвисити до коначних стања и степени чистога стваралаштва. То читаоцу, у појединим раздобљима читања, може промаћи; преводилац, би међутим, управо о томе морао да води велику бригу, и да никада не поремети савршену равнотежу Кочићевог дела: између рустикалног/наивног и универзалног.

Кољa Мићевић

ИСТИНИТЕ МЕЈДАНЦИЈЕ

Змијање

Змијање. Током 1909. и 1910. године Кочић је у више часописа и листова објављивао одломке из ове приповијетке (у Српском књижевном гласнику, Српској ријечи, Развитку, Босанској вили) дајући им различите наслове: „Кроз Змијање" (посвећено Јовану Цвијићу), „Књаз Микаило спасава Ратково". „Ратково се зацарило". У цијелости је приповијетка објављена у збирци Јауци са Змијања (Загреб 1910), с Кочићевим „Малим објашњењем" на крају књиге. Оно се односи управо на ову приповијетку и гласи:

„Прва ствар у овој књижици, Змијање, казује, простосрдачно и без приповједачког уљепшавања, историју оне исте области, из које сам и досад узимао грађу за своје приповијетке, штампане у три књиге под називом „С планине и испод планине". Према методи умног нашег научењака госп. дра Ј. Цвијића бавио сам се љетос антропогеографским испитивањима Змијања. Та област, одвајкада национално несумњиво српска, није свуда у народу нашем под тим својим старинским именом позната. Да би се многе црте и из ових а и из досадашњих радова мојих лакше схватиле и разумјеле, и да би задовољио радозналост многих пријатеља који су ме питали шта је то Змијање, ставио сам ово народно казивање на почетку књижице, остављајући да послије у једној већој умјетничкој приповијеци изнесем живот и борбу старих Змијањаца.

У најстаријим пјесмама народним спомиње се Са Змијања Рајко, властелин босански, по коме је, на сву прилику, и прозвано Ратково, једно од највећих српских села уопште. И у Вуковом Рјечнику имају два стиха под ријечју Змијањ(е):

А нема нам са Змијања Рајка.

–––––––––––––––––––

Пуна му је змијањске ракије

То је све, јер у Вука нема пјесама које пјевају јуначке подвиге од Змијања Рајка, побратима Милоша Обилића, Реље од Пазара и Бановић Страхиње, иако се и данас многе пјевају на Змијању. Ја сам двије и штампао у „Босанској вили", број 16, 17, 18, 19 од 1909. године.

У страних писаца, почевши од Курипешића 1530. године, има много више директних и индиректних напомена о овој области, која је имала за турског суда и своју аутономију.

Није без интереса навести да су многи наши угледни људи и вође из пошљедњег босанског устанка, међу првим војвода Голуб Бабић, поп Каран и други, старином Змијањци. Напошљетку је занимљиво чути и разговор што га је водио фра Грга Мартић са једним Змијањцем кад је прешао 1878. године преко Змијања, ходећи у Беч да ћесару честита окупацију. „Отворисмо разговоре дипломатске с њиме (са старцем Пантелијом). – Како то би, ви сте паметни људи фратрови, да каурин Босну узима? – А би ли волио Турчину? – А богами свеједно је, зулумћар ово, зулумћар оно. Ово је СРПСКА ЗЕМЉА. „То старац – наставља фра Грга – од 90 година, а ја зубима гризем и пљувачку ждерем" (Види фра Гргина Запамћења, стр. 113)".

Кочићева и Мартићева национална одређења Змијања треба свакако схватити у контексту историјског тренутка којем припадају, а Кочићеву погрешку у наводу да „у Вука нема пјесама које пјевају јуначке подвиге од Змијања Рајка“ треба исправити: у Вуковом зборнику епских народних пјесама постоје двије пјесме у којима се помиње и Рајко од Змијања, у једној која носи наслов „Котарци и Турци“ и у другој, свакако познатијој, „Женидба Краљевића Марка“. (Види о томе у раду Љубомира Зуковића „Кочићев однос према усменој књижевности“, Радио Сарајево, Трећи програм, 1980, бр. 30. стр. 560–561.)

О пјесмама које је Кочић објавио у Босанској вили („Од Змијања Рајко“ и „Ђурић Барјактар) остао је помен и у његовој преписци – у писму уреднику овог часописа Н. Кашиковићу (видјети 59. и 60. писмо у III књизи овог издања).

– – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Кола су тупо шкрипјела пењући се тешко уз Кољанску Планину, кроз коју је вијугао друм, губећи се у дугуљастим провалама, да опет избије на видик на каквом овећем заравањку, па да се поново изгуби и сакрије, и тако, рекао бих, бескрајно иде и вијуга се као огромна, сива змијурина, којој се чељусти не дају сагледати.

Око друма, овдје ондје по крчевинама, из којих стрше опаљени и поцрњели пањеви, сјакте се весело према сунцу дуге њиве заруђеле стрви, а брадали кукурузи сморено шуште, жудни, прежудни кише. Из даљине као да се чује умртвљено, малаксало роморење Врбаса.

Високо под небом, изнад Луњевца и Вијагоште, вијају се и круже орлушине, а поврх њих се наднијели облаци големи као голе планинске литице и бијели као препадани снијег.

Ишли смо сви пјешице за колима, и ја, и кочијаш, и стари Милић Вујиновић, који се бијаше од Тополе запутио с нама. Сва смо тројица шутјела и грабила уза страну до првог хлада. Ту би мало одахнули, па би се опет кренули, журећи се Давидовом Хану, гдје ће кочијаш коње хранити.

- Вијају се орлови, могло би и кише бити - одахну тешко Милић, али му нас ни један не одговорисмо, и он ушути као да није ништа ни рекао.

Негдје пред попасно доба, кад већ и жега бијаше прилично јењала, уморни и знојави, падосмо у хлад код Ајдучке Воде, ниже Давидова Хана. Кочијаш метну коњима да једу, а ми запалисмо, па мало и ракије потегосмо, умора ради.

- Видиш, господине - обрну се Милић, ударајући лулом о врх опанка - ово је некад била све стећа планина, па су је Турци ищјекли. Увијек је она била пуна горскије ајдука, сад само пањеви. И данас се стари Турци боје овуда проћи: од сваког пања мисле да је ајдук… Нешто ти мене питаш, малоприје доље на Тополи, за Змијање. И ово је Змијање…

Кочијаш, с којим сам се нешто уз пут разговарао о Змијању, кад чу ријеч *Змијање*, ненадно се трже, па, сав весео, убрза, не предишући:

- Милић, господине, зна све! Он зна све! Ето, сам га је бог данас с нама упутио… Он зна све, од њега ћеш све дознати. Он је из Раткова, а Ратковчани ти знају и самом цару фе-фет-фет-ву дати…

И да весели кочијаш случајно, у свом одушевљеном говору, не удари на ријеч *фетва*, богзна кад би престао, јер ју је једва једвице изговорио. То га застиђе, па ушути, зацрвенивши се сав у образу.

Милић одговори хладно и одмјерено:

- Знао сам, дијете, али сам све поборавио и побацио. Бочим се само са својом муком и потребом не бил се какогођ до гроба докотуро свијетла образа и поштена гласа.

- А колико би ти могло бити година, Милићу? - запитах га, пружајући му боцу с ракијом да га мало освјежим за причање.

Примивши боцу, поврже је покрај себе, па се као дубоко замисли.

- Е, како би ти казо - рече послије одужег размишљања. Млого, млого ми има година!… Кад је Серашћер паша пошо низ Босну и вођe доље, на Добрињском Пољу, потуко Алију Кедића и крајишке Турке, онда ми се било најдраже оженити, и баш сам се некако тога времена и оженио, па ти сад рачунај… Ко да сад гледам Али-пашу од Ерцеговине како унатраг јаше на магарцу, а ноге му у букагијама. Кажу да је и њега вође неђе Серашћер-паша убио, а ено му гроба - Турци реку мезар - у Бањој Луци код џамије Вередије… Давно је то богме било! - заврти Милић главом и натеже боцу с ракијом.

- А шта је то, Милићу, Змијање? Одаклен оно почиње и доклен допире? - уплете се опет кочијаш, мислећи, ваљда, да ће то Милић прије њему казати, јер га боље познаје, него мени. - Кажи нам штогођ од старине…

Милић се накашља, извади кесу с дуваном иза трипошаја, па поче, оборивши очи, пунити лулу.

- Што се ти, дијете, уплећеш толико у разговор? Што знам казаћу. Знам ја овог човјека ко је он. И он је Змијањац! - осмијехну се и отворено ме погледа. Ако би иком казо, бели њему затајио не би што сам слушаво од старије људи.

Ушути, повуче неколико димова, па се опет даде у мисли као да се спрема и сабира сјећања из прошлости.

- Змијање, велиш! - трже се Милић из премишљања, вртећи главом и благо се осмјехујући. Е, дијете, велико је некад Змијање било. Змијањска је међа - Турци веле удут - ишла је од ријеке Сане, па изнад села Слатине, па на Катуниште, па на Млиништа - туј има камен машет - па отален право на Скокове Дели-Радојице - и туј има камен машет - па од Скокова Дели-Радојице на село Пердуве, од Пердува у ријеку Пљеву, па Пљевом до Врбаса - ђе Пљева скаче у Врбас, туј је камен машет - па сад све низ Врбас, низ Врбас, низ Врбас до села Јакуповаца, од села Јакуповаца окреће међа на Рукати Раст навр’ Козаре - ено га и данас! - па од Рукатог Раста право у Сану. Ето, то вам је било старо Змијање прије Косова.

Ми се много зачудисмо Милићевом казивању, и ја га упитах:

- А ко је владао Змијањем?

- На Змијању је судио од Змијања Рајко. Зар ти то не знаш? - зачуди се Милић. То зна у нас и мало дијете. Он је водио Змијањце и на Косово. То сам слушо ђе говоре стари људи, а и у пјесми се пјева како га је звао цар Лазар на Косово и како га је пресрео нeђе на путу Троглав Арапине:

Кад дођоше на воду Марицу,
Ал повика Троглав Арапине:
"Курвин сине, од Змијања Рајко,
Зар ћеш проћи, провести Змијањце,
Брез јуначке пощјечене главе
И брез српске проливене крвце?"

Тако се, овамо у нас тежака, пјева уз гусле, па ја сад подсигурно не знам. Додуше, што свијет, веле, говори ил' је било, ил' ће бити. Није нешто брез нешта! - рече Милић више као за се и ушути.

- Не реко ли ја теби, господине, да Милић зна све? - пита кочијаш, сав срећан.

- Нека, дијете! Бог зна све - брани се зловољно Милић. Бог зна све, синко, бог и нико више - додаде мекше и настави: кад је царство на Косову пропало, насрнуше Турци - бог им не до - и на Босну и освојише све. Само су се Змијањци дуго година гонили с Турцима. Ко пусте планине, па им је лако било, а и људи су онда били крабрији и сложнији него данас! Виђеше Турци да не могу изаћи на крај са Змијањцима, а и Змијањци се опет уморише од дугог и непрекидног војевања, па се погодише да чувају у Стражицама стражу и да по мало војују с Турцима кад би на кога пошли. Султан им даде верман колик мутап са златном царском туром да је њиова земља, да не плаћају ни цару арача ни попу колача, да могу остати у својој вјери и носити оружље… Кнезу Ратку, а неки веле кнезу Обраду, јер Ратко бијаше умро, дана је суданија на Змијању. Осим тога дао је султан кнезу Тимар да кобиле ждријеби, Обровац да плоске налијева, Лијевче да овце јањи, и златну сабљу. Кнез је судио и заповиједо. Он се слушо у свачем. Турци се, у први крај, нијесу ни у што мијешали. Кнез је имо и своју тавницу. Ено и сад остатака од његове тавнице на њиви код ријеке Бањице, ниже наше цркве. И данас се виде два стражарска гроба што и’ је кнез пощјеко, јер су, брез његова изуна, оставили стражу на Стражицама и дошли на збор цркви… Чуо сам ђе стари људи говоре да се само наше село Ратково звало Змијање, и да је оно од бирземана, прије Косова још, имало своју земљу и своју праву. Неки опет кажу да су и остала села од Чађавице под Црном Гором до Бистрице под Козаром била уза Змијање и да су имала своју земљу, па су им поотимали ови нашки Турци… аге и бегови. Ја ти само могу подсигурно казати да је Тимар имо своју земљу, јер је и он био у ратковачком верману...

- А шта се данас зове Змијање?

- Ми, тежаци, кад овако између се поведемо еглен, кажемо да су сва села од Кадине Воде до Чађавице Змијање, срце Змијања старинског. За турског суда то се звало *Кол-Змијање*, или Змијањ-коло.

- А на који су град Змијањци… Ратковчани ударали с Турцима?

Ово питање Милићу паде прилично тешко. Данашњи би Ратковчани од срца жељели да се за вјечита времена заборави да су њихови стари са Турцима заједно војевали. То им није драго причати, јер су доцније грдно пострадали, доста муке видјели и крви пролили, борећи се с овим нашким Турцима, како Милић рече, да очувају своју земљу. Они мисле да их је бог покарао што су некрсту помагали. Тако то неки схватају. Они само кажу да се говори како су ратовали с Турцима, и врло их је мало наћи који ће што више казати. У тој својој жељи, изгледа, они су и измислили једну причу како су дошли до своје земље и праве. Поуздано, тој причи ни они сами, барем старији, у свему не вјерују, али увијек о том много радије причају него о војевањима са Турцима. Та њихова жеља и прича доста је, поред времена, и учинила да се данас и не зна много о јуначким подвизима старих, ратоборних Змијањаца.

Милић је позадуго шутио. Кад му рекох да су и Црногорци некад помагали Турцима, он ме зачуђено погледа као да у то не може ни по које благо вјеровати:

- Баш Црногорци помагали Турцима? То не мере бити!

- Може, може. То има и у књигама.

- Баш и у књигама има?!

- Има, има - уплете се опет кочијаш.

- Нека, дијете! А, бог ти помого, господине, има ли што у књигама о Ратковчанима… Змијањцима, да речемо?

- О, има много! - слагах ја с намјером да коју ријеч више од њега извучем.

- Оно кад буде по души - поче Милић онако поиздаље, отежући у први мах сваку ријеч. Оно кад буде по души и овамо по истини, и у нашем је, кажу, верману писало да ће Ратковчани, кад и' цар позове, војевати, па сад једни веле да су ратовали с Турцима, а други кажу да нијесу него да су само чували стражу на друму код данашњије Стражица. Зато се то село, ваљада, данас тако и зове… Стари Теле Босанчић - кршћено му је име Теодор, и било му је сто и тридесет година кад је промијенио свијетом - казиво ми је да су наши стари подсигурно ратовали с Турцима, и били им у индату више пута и на више мјеста, ко мртва стража, отворили мејдан… Предраго им је, вели Теле, било ускочити у кауре, и они су врло често ускакали, онако сами од себе, брез Турака, и млого су, каже, палили, робили и плијен одгонили од Сења, Задра, Шибеника и Дрниша, а млого су пута слазили и у Равне Котаре… Пошљедњи, велики мејдан отворили су Ратковчани… Змијањци на Бијаћу, тако каже Теле, и са Турцима узели град од каура. Ко мртва стража навалило је седамдесет Ратковчана са кнезом ко седамдесет рисова! Први је ускочио у град Ситвук Бабић, главна кнежева поглавица, који је чуво стражу на Крагујевици. Ено му и сад зидина од карауле. Ситвук је био врлетан чојек - једна газија, и држо је седам жена од седам закона. Некакав поп Кочић - јер њиова је поповина од давније давнина - тужи га владици да ради и живи преко закона, и замоли владику да ућера Ситвука у вјеру и закон. Владика нареди да му дође Ситвук. Кад се помоли Ситвук од Крагујевице - јадна мајко! - сав се крши у срми и под пусатом, једна му ногавица од чакшира зелена, друга црљена, а

за њим штекти и пишти седамдесеторо вижлади! Онда ће владика упитати попа: "Ко је оно, попе?" - "Оно је, свети владико, ако почем нијеси знао, Ситвук Бабић". Владика се грдно престрави и стане викати:

"Просто му, просто му било! Нека не иде овамо…" Једни кажу, кад је овај исти Ситвук ускочио у бијаћки град, да у граду није никог затекао. Све је било побјегло, и он се вратио са Бишћа и умро код кнежеве куће. У Бањици има и данас један биљег који личи крсту и нашем и нишану турском. То је, веле, Ситвуков биљег, и ударен му је, кажу, таки биљег више гроба што је држо седам жена од седам вјера… Други веле да су каури Ситвука на Бишћу заробили, па да су га одвели у Шибеник и залили оловом и рекли: "Досад си био сити вук, а сад буди гладни вук!…" На Бишћу је погинуло дванаест Ратковчана. Ено им и данас гробова код села Рипча кад се пође у Бијаћ. Стари ми Теле рече: "Рођо, вели - јер и ја сам од племена Босанчића, и сви ми служимо Јовањдан *уз оно пет дана*[1] - и наш је, каже, један племенштак, Обрад Босанчић, погинуо на Бишћу…" А, бог ти помого, господине, има ли у књигама штогођ о тој кавзи на Бишћу? - на једном се заустави у причању Милић.

- Има, Милићу, има - одговорих ја и пружих му опет боцу с ракијом.

- Па колико се пише, бог ти помого, да има вакта од те кавге? - пита Милић радознало и држи боцу на кољену.

- Има три стотине и седамдесет пуних година, ни једна више ни једна мање! - издигох ја мало више гласом него обично.

- Три стотине и седамдесет пуније година, велиш? Млого! - рече Милић и нагну боцу. Млого! - понови, кад предуши, и метну боцу између нас на траву, па настави: кад је легла кавга на Бишћу, врне се кнез Обрад са Змијањцима преко Сане, па преко ријеке Гомјенице и обноћи се, са дружином, онђе ђе је данас намастир Гомјеница… Сад ћу вам нешто рећи што сам ћутио од покојног кнеза Раде Кнежевића - они су племена од *Змијања Рајка*, и њиово је кнезовање од бирземана. На Бишће су, вели покојни кнез Раде, млого пута ударали Турци, али му нијесу ништа могли учинити, док им Змијањци нијесу прискочили у индат. Брез њи, каже, није могло бити ништа! Они, ко што сам ти малоприје казо, први ударе и узму од каура Бишће. Онда им паша, за ту њиову краброст и за тај њиов, бог ти помого, индат изда буруntију да могу себи саградити намастир ђе оће и какав оће. Кнез Обрад бегенише оно мјесто ђе је с дружином уватио конак на повратку са Бишћа, и ту сагради намастир Гомјеницу. Тако ми је казиво покојни кнез Раде Кнежевић, па ја сад не знам... Неки опет кажу да је намастир Гомјеницу саградила султанија Мара. Ко би то знао, давно је било...

- Па шта је било даље с кнезом Обрадом кад се повратио са Бишћа?

- Не знам ти ништа више о њему рећи, већ ако није умро или ђе погино. Само се памти и казује да је иза њег заступио кнештво на Змијању кнез Грујица. И о њем се само то зна. Иза кнеза Грујице дошо је на кнештво кнез Вукобрад. Он је саградио у Бањици цркву. То је овако било. Кнез Вукобрад имађаше побратима арамбашу Кузмана, кога једном уватише Турци и рекоше му: ил воли да се потурчи или да га пошјеку. "Волим се потурчити", рече арамбаша Кузман, и потурчи се, а Турци га, послије седамдесет година живота, ожене. Роди му се син Хусе, а жена му умре. Једном кнез Вукобрад пође у послу везиру и, у Грабу код Точкова, сврати се побратиму потуру Кузману. - "Побратиме, шта радиш? " -

"Побратиме, слабо радим. Чељад помрла, ја остарио, Хусе нејачак". - "Не брини се ништа, побратиме. У кући ми је девет жена, да свака опреде по вретено пређе, могу твога Хусу заођети" - одговори му кнез Вукобрад, и на повратку од везира узме малог Хусу за се на коња и донесе га кући. Послије девет дана дође кнезу и потур Кузман и умре. Кнез га, по турском закону, укопа у Црљенима у турске мезарлуке. Мали Хусе остане у кнеза шеснаест година, живећи по турском реду и закону. Кад је прошло и минуло шеснаест година, бану кнежевој кући пашалије и не нађу кнеза код куће. Врате се везиру на Подрашницу и реку: "У кнеза роб Турчин!" Везир се грдно ражљути, плане и крене се с војском и пане на Раванац више кнежеве куће. Дозове кнеза Вукобрада: "Отклен теби, кнеже, роб Турчин? !" Кнез му Вукобрад исприча све како је било од истине. Везир узме Хусу, а кнез га опреми што је љепше мого, дадне му седамдесет гроша, свог коња и стајаће руво своје: "Ајде, синко Хусе, дабогда се на Босни везир огласио!" И послије петнаест шеснаест година Хусе постане везир, пође низ Босну и пане на Подрашницу. Кнез му изађе у сретање. Везир га богато обдари и изда му буруntију да море саградити цркву код воде Седреника, ђе је некад Хусе пландово кнежева говеда. - Није много иза тога прошло, а кнезу Вукобраду паде на конак Јанковић Стојан и салети га да се дигне на Турке. Кнез Вукобрад пристане, па је и четово годину дана са Стојаном, али се покаје и оде везиру. Везир плане на њег: "Не мореш бити и судибаша и четобаша!" - и одузме му суданију на Змијању. Онда књегиња Смиља одлети везиру, па се заплаче и замоли. Везир дадне књегињи Ратково, а кнезу Вукобраду остави голо кнештво, брез суданије, само на Раткову…

Наједном ушути Милић, па и ми ушутисмо. Мене су мориле и гониле немиле мисли. Некуд далеко, предалеко, лутао сам у машти за јуначким подвизима змијањских мартолоза и за црном судбином племена нашег…

- Па шта је, Милићу, послије било кад је одузета суданија? - несвјесно у премишљању ударих на ову мисао.

Он, шутећи и гледећи преда се, махну руком као да хоће да рече: немаш зашто питати, па настави:

- Кад је одузета кнезу Вукобраду суданија, он убрзо пресвисну од жалости, а на Змијању настаде вријеме, тешко и мучно вријеме, дјецо, онако вријеме што се у пјесни спомиње:

С крви ручак, а с крви вечера,
Свак крваве жваће залогаје.

Кад је наша суданија пропала, на Ситницу падоше данашње аге Ситнице и отворише турску суданију на Змијању. Онда се Бања Лука није низашто питала. На Ситници се сваком и за све судило, и што би аге Ситнице осудиле, не би ни везир кварио. Добри су људи биле аге Ситнице, и бранили су, колико су знали и могли, Ратково и Ратковчане, на које, одма послије смрти кнеза Вукобрада, почеше ударати ови нашки Турци, највише бегови Џинићи и аге Бумишићи, да им отму царски верман и земљу. И наши су се стари крабро и паметно бранили, и у три стотине, колико ли, година, не памти се да је било икакве издаје и невјере. Тако се, на прилику, казују како су једном дошли Турци у Ратково и тражили да виде царски верман. Наши стари учинише овако: два се чојека испоредише, раскрилише верман и узеше га између се, а друга четри стадоше иза њи и натегоше пушке: "Учите, Турци, рекоше, али за живу главу не ватајте рукама, јер ћемо пуцати!" То су,

белћим, учинили да не би Турци отели и растргали верман, па рекли да је раја брез царске оправе и сигурације силом поклонила царску земљу. Турци су једнако обигравали да дознају у кога је верман, и силну су јаспру давали ко би им га дао, али им је све било узалуд. Верман је стајо у најсиромашнијег, и Турци, у својој сили и ганилуку, нијесу могли ни помислити да би то могло бити. Они су увијек ударали на прве и главешине и тражили верман по њиовим стајама… Други пут, казује се, дође на Змијање од везира пашлија и затражи да проучи царски верман. Ратковчани се искупише и опколише пашалију. Неко из скупа на једном баци преда њ верман. Ко? Не виђе пашалија, а не виђеше ни млоги у скупу. Кад он учини дову - није шала златна царска тура и јазија! - и проучи верман, рекоше му да га повргне на земљу и да се мало окрене у страну. Неко из скупа зграби верман. Ко? Не виђе пашалија, а не виђеше ни млоги из скупа. Тако се у старо вријеме паметовало, радило и бранило… Турци почеше све силније и љуће наваљивати на Ратково да га поработе и укмете; једни силом, а други милом… *палитиком*, како но би се данас рекло. Палитиком су највише радили litеези Џинићи, а силом и зулумом аге Бумишићи из Бање Луке. Ратковчанима бијаше отешчао и зацрнио живот до грдила! Нигђе им није било сигурно: ни на суду, ни на збору, ни на друму, ни у чаршији. Бумишићи су и’ немилице гонили, убијали и отимали све што је љепше и боље било, само да и’ поработе… укмете. Први и згоднији људи нијесу се смјели никад обноћити код куће, већ увијек у планини, а и чељад њиова… Пођеш, да речемо, у чаршију. Сретне те Турчин. "Чији си, рајкане? " - пита. Ти слегнеш раменима и шутиш. - "Чији си, рајкане? " - опет ће Турчин. - "Божји па царски." - "Какав божји, какав царски! Ђе море Вла’ бити царски? ! Ти си из Раткова!" - и ороби те до голе душе. Ако речеш да си кмет бега Џинића, Бумишића или кога другог бега и аге, не смије ти ништа, него ти само љутито осује крст, и на томе би се и мјесец мијенио. Стари су наши задрти и завозити били, па су се увијек поносили што су своји и грдно су страдали. Паметнији су боље пролазили, док им Турци не би ушли у траг… Ето видите, дјецо, да је сигурније било и беговско и агинско него царско. Чудновата је судбина ове наше добросретне постојбине Босне! У њој је одвајкада, казују стари људи, било сигурније свачије него царско. Како ће и одсад бити, то само бог драги зна! - забринуто прекиде Милић причање и потеже лулу иза припошаја.

Кад напуни лулу и припали, Милић настави:

- Док Турцима буде што криво, да речемо, на Црногорце, Србијанце или на кога другог, одма сви ко у један глас:

"Ратково се *зарацило*!" па удри по Раткову. И кад се Црни Ђеорђије диго на Турке, и онда је, кажу, поробљено и попаљено Ратково, и млого нашег свијета ишјечено… Кад виђеше Ратковчани да ће пропасти, да ће се затрти, привише се уз бегове Џиниће и почеше им давати по жут дукат и по јунгу масла с куће на кућу. Само неки Бајо, чојек паметне бешједе и слободна срца, није никако ћео пристати да се што даје Турцима. "Зар се све потурчило што је било српско, па зар да се и ова наша проклета громила потурчи! Жалосна вам мајка ваша, реко је људма Бајо, зар не знате шта је било с Добрињом? ! Кроз кратко вријеме, ја не био ко сам, ако се и у Раткову чардак не забијели!…" Бајине се ријечи убрзо и на длаку испунише. Одма друге године Џинићи затражише да се у Раткову чардак дигне. Људи се упрепастише и узбунише. "Честити беже, рекоше, у Раткову, откад је свијета и Раткова, није било чардака. То наш обрез не мере поднијети! Ишти блага колико ти драго, а о чардаку не говори више." Бег рече: "Ја ово порад вас говорим. Биће вам боље и сигурније, бићете мирнији и сербезнији. Чуваће вас мој субаша ко очи у глави." Људи рекоше: "Теби, честити беже, вала на такој бешједи и еглену, али ако нас твој глас и твоја

ријеч не очува, бели нас неће ни субаша очувати. Знамо се ми у Раткову и сами бранити. Нека смо ми мирни и сербез на друму и овамо у чаршији, а за Ратково је већ лако!" Окрени, обрни - бег и’ кандерише, чардак се сагради и субаша се усели. Млога је суза тада проливена, и људима је било тешко, претешко! Говорили су: "Потурчисмо се, па крај!" - Друге ће године рећи бег: "Како би било да вас сваки одвоји по један разор два субаши, нека и он баци себи што у земљу? То ја говорим изим вас, да сте мирни, да не тражи од вас и да вас не узнемирује, ни вас ни чељад вашу. То би му неколико разора, што му одвојите, могли и обрадити…" "Ово иде на беглучење!" - прошапташе људи, слегоше раменима и дадоше. Иза тога бег рече да се субаши одвоји по једна овца двије, да му се оплете и неколико љеса за тор, па и амбар да му се подигне. За кратко вријеме, дјецо, диже се око чардака читава мала касабица. Људи дају и тешко уздишу: "Падамо, све више падамо у црно сужањство!" Само онај Бајо не да ништа: нити оће шта да плаћа Турцима, него једнако говори људима да би требало попу завити око камилавке чалму, а кнеза послати да клања иħиндију у чардаку са субашом. Један Гуслов - има и’ и данас око тријестак кућа - веле да је говорио Баји: "Ја би се, Бајо, шјутра брез поговора потурчио, само кад би Турци примили и служили крсна имена!" Казаћу вам послије нешто о једном Гуслову што сам ћутио од покојног Теше Марића… Мачкића кад је одио српском књазу Микаилу у Биоград са Ристом Ђуричићем - прекиде разговор Милић, осмјехивајући се, и поче истресати лулу да је опет напуни.

Након малог прекида и шутње, Милић продужи:

- Пронесе се глас да ће Џинићи изаћи на Змијање и да ће прогласити, и пред судом и пред народом, Ратковчане својим кметима. Људи се узбунише ко никад до тад, и сазваше скуп у Светигори да се договоре шта ће и како ће. Једни су били да се спали чардак и убије субаша, а други су говорили да се то не чини, јер ће Ратково грдно пострадати. Онај Бајо, кажу, да је реко: "Зар не видите, јадни не били, да је ова наша врлетна громила жедна крви, и српске и турске? Напојмо земљу своју крви својом и крви турском, јер ће нам се измакнути из руку, и пашћемо, и ми и дјеца наша, у тешко сужањство." На то сви домаћини и старјешине пристадоше сложно и једино да се субаша убије и да се чардак и све стаје и торови око чардака спале и сагоре до земље… да се истаре сваки траг ђе је био чардак. Сложно рекоше, сложно и учинише! Девет дана горјеле су стаје, лизо пламен високо, пуцало у пламену жито и дизала се голема думагија. "Ратково се зарацило!" - алакнуше Турци, и кадија Бумишић скупи сву силу бањолучкије арамија и зликоваца, удари на Ратково и паде на Мразово. Туј на вјеру позва прве људе и затражи им царски верман. Туј на вјери - вјера га убила - посијече кадија Бумишић кнеза Микаила Бабића, попа Симу Кочића и Зељку Кочића, јер му не ћедоше ни дати ни казати ђе је верман. Поп Симо је био млад ко кап - истом што се запопио - и лијеп, веле, ко најљепша дјевојка. Кад га је џелат - неки Моралија из Граба - пошјеко, високо су шикнули млазови вреле крви из вратније жила и попрскали Бумишића чардак, а труп му је стајо усправ, док га није један Турчин гурно ногом… Ага Ситница јави одма везиру шта је кадија Бумишић починио на Мразову. Везир нареди да се и кадија смакне, и одиста кадију Бумишића убише из засједе на бањолучкој ћуприји.

Од погибије на Мразову и смрти кадије Бумишића, па све до свијетлог књаза Микаила и Топал-паше није се могло смирити и умирити Ратково. Иза смрти кадијине почеше Бумишићи још јаче насртати, бијећеђи и облагивајући Ратковчане код везира и царског суда да су непокорни и да дижу буну... Док се је на Босни промијенио онај везир што је наредио да се убије кадија Бумишић, одма се Бумишићи дигоше на Ратково, поваташе прве

људе и побацаше и' у сургун: неке у Сарајево, неке у Видин, неке у Цариград. Млоги су помрли уз пут, а млоги по тавницама… Што сам вам досад казиво, све сам то ћутио од старије људи, а ово, дјецо, што ћу вам сад рећи, гледо сам својим очима и слушо својим ушима:

Био сам повелик момчић, кад једног дана изненада ударише Бумишићи са бањолучкијем арамијама на Ратково. Поваташе на пријевари седамдесет првије људи, повезаше и' све два и два, напријед метнуше кнеза Раду Кнежевића, а остраг старог Телу Босанчића. Између њи турише дугачак синџир, па и' све скопчаше у један ланац и догнаше на Ситницу.

Скупило се жена и дјеце, броја нема. Све је то својат и родбина. Разлијеже се јаук и писка дјетиња - чојеку се од големе жалости срце цијепа!

- Зар се с царскијем верманом буна диже! - викну Ђумишић - заборавио сам му име, по злу се оно спомињало док је свијета и вијека - и исука сабљу, а бањолучке гладнице и зликовци натегоше пушке пут људи. - На сриједу с царскијем верманом, јер ћу вас све од реда ишјећи! - урличе ко бијесан пас и залијеће с голом сабљом.

Људи у синџиру шуте ко нијеми, скамењени: ни ко говори ни ромори.

Жене и дјеца плачу и јаучу, и савијају се око скутова аге Ситнице. Залијећу се и Бумишићу, али крволок не да прићи себи. Ага Ситница, добар чојек, не валећи му вјере и закона, тјеши све и соколи:

- Не бојте се ништа - вели. Људи ће поћи у Сарајево, и док везир види верман, они ће се вратити.

- Вратити?! - диже се јаук са свију страна. А камо они што и' сургунисаше прије десет година? Ђе су гробови њиови?!

Ђумишић се једнако залијеће на људе с голом сабљом, а ага Ситница зауставља га и виче:

- Дур, дур! Бу адемлер канун вар! Бу Ситница… Мразово јок!

То оће ага Ситница, на прилику, да каже: "Ово су људи… закон има, па нек им се по закону суди. Ситница је ово - није ово Мразово, да мореш шјећи ко што су ти стари шјекли праве здраве људе. Јок, јок!"

Туркеса тако ага Ситница и натмурено гледа, али не мере ништа. И његова је снага малена. Некад су аге Ситнице судиле, ко што сам вам казо, па су им Џинићи отели суданију, а од Џинића Ђумишићи. Али опет је сваки везир млого вјерово ријечи ага Ситница. Зато су се њи Ђумишићи и прибојавали колико толико.

Наједном викну из синџира стари Теле Босанчић:

- Не мучи нас више, Ђумишићу! Или нас сијеци, или нас пушћај, или нас гони пред везира. Доста је већ и твог набрецивања и зулума!… Вермана царског нећеш добити, кунем ти се

богом живијем, нити ћеш укметити Ратково док је свијета и Раткова! Ратково је ово - није ово невјерни Тимар…

Ђумишић се бијесно затрка да га посијече, али му увати сабљу ага Ситница и викну: "Дур, дур!"

Стари се Теле распалио, па сикће ко гуја присојкиња:

- Сијеци, Ђумишићу! Само се бојим, отупиће ти сабља, малаксаће ти јуначка десница, док исијечеш само све Босанчиће, а камоли све Бабиће, Кнежевиће, Мачкиће, Гвозденовиће, Кочиће, Гуслове… Благојевиће! Не исијече, Ђумишићу, не исијече, а иступи сабљу и умори десницу јуначку!…

У тој гунгули минуше друмом према Подрашници два огољела и прљава прошјака - прљавији у животу дотад нијесам видио! Слијепац оборио очи земљи, а вођ, добро сам то уверчио, намигну нешто, и брзо мину крај људи.

Ђумишић затуркеса, борија турска писну: "иклери!"[2], и људи се, оковани у тешко гвожђе, кренуше, а око њи склопи преко педесет заптија и девријa. И један момак аге Ситнице узја коња и пође назорице за људима, да им се нађе у невољи и да гледа да и' Ђумишић не мучи. Кад људи кренуше, диже се јаук и писка да уши заглуну!

Гледам уз друм. Прошјаци се још виде, иду брзо, грабе уз пут ко да и' неко гони… Замакоше и прошјаци и људи у планину. Опет писка, јаук и лелек!

Ја велим: прошјаци, и онда сам тако мислио. Оно нијесу, како се послије дознало, били прошјаци. То су били наши паметни људи: Тешо Марић и Ристо Ђуричић. Турци су на њи двојицу највише назубили били. Чувајући се добро Турака, они су се овдан крили по планинама и ноћијевали по другим селима код кумова и пријатеља. Кад су чули да је Ђумишић на пријевари повато људе, дошјетише се, обукоше просјачку ођећу, узеше верман и пођоше у Сарајево да прије стигну везиру него Ђумишић.

И стигли су прије Ђумишића.

"Раскрилисмо - вели покојни Тешо - верман пред везиром. Ристо држи једном руком верман, а другом тури под серџаду везирову везену кесу са педесет здравије дуката. Док везир, вели, виђе шта је у кеси, остави нам верман, узе кесу, пусти људе и сиктериса Ђумишића."

Уз пут и у Сарајеву казивали су Ристо и Тешо неким Турцима и сарајским газдама своју голему невољу и муку живу. Један им је, кажу, Турчин, кад је проучио верман, реко: "Везири се, рајо, на Босни често мијењају. Од везира не надајте се млого. Што један потврди и поткаити, дође други па обатали и помрси. Најбоље би, вели, било да измеђ себе изаберете два паметна и ријечна чојека, па да и' пошљете, са царским верманом и удутлемом, у Цариград самом султану. Нека се заплачу султану на своје муке и патње, и нека му поднесу верман. Мораћете нешто платити, али ће вам султан потврдити и својијем златнијем муром поткаитити вашу праву, и ви ћете бити мирни и сербез у царском здрављу." За овај шјет дали су оном Турчину пет жутије дуката.

Није прошло млого иза повратка људи из Сарајева, скупише се старјешине на једној пољани у Светигори да изаберу два чојека који ће поћи у Цариград, јер су се Ђумишићи почели опет рогушити на Ратково. Тог ћу се скупа и вијећања, дјецо, шјећати док сам жив.

Била је ноћ, а мјесечина ко дан. На свима путовима и раскршћима пометане су страже да се пази да не би оклен ударили Турци и затекли људе на скупу. И ја сам био на стражи. Већ се било подобро уноћало, кад се људи почеше скупљати и замицати у Светигору… Ја се примако и иза једног грма погледа на пољану: већ су готово сви на скупу. Видим све и све добро чујем. Отворише вијећу.

Рече кнез Раде Кнежевић:

- За овај посо, браћо, и за овај далеки и мучни пут ми немамо паметнији, слободнији и спретнији људи од Теше и Ристе.

- Шта велите, браћо, на ову бешједу брата Раде? - пита стари поп Симо, рођак оног младог попа Симе што је погино на Мразову.

- Ми од њи двојице за тај посо бољије људи бели немамо, па бог им а душа им! - викнуше сви, осим Теше и Ристе. Њи двојица шуте, док ће рећи Тешо:

- Ми смо, браћо, спретни и паметни за ова наша брда и наше друмове, али није Бања Лука, Травник или, да речемо, Сарајево…

- Није богме! - дочека Ристо. Далеко је, браћо, Цариград. Ваља проћи толике земље и градове… ваља проћи племениту земљу Шумадију - каконо се у пјесни пјева - Бугарију, Каравлашку и Карабогданску, Скендерију, земљу Румелију, па се истом онда навести у галији на сиње дебело море… Ђе ми то знамо и како ми то моремо?

- Мила браћо и дјецо моја дуковна - вели поп Симо, а ријечи му подрктавају - ако вам је још драга ова наша злеуда громила, за коју толике муке претрписмо, и ми и наши стари, толико суза и крви пролисмо, бранећи је да се не потурчи, пођите на пут! Пођите на пут, браћо, а срећа, божји благослов и молитве наше пратиће вас на сваком кораку и у сваком тренутку!…

- Пођите, пођите! - дигоше се гласови са свију страна, а брда одјекнуше ко да и она моле: пођите, пођите!

- Поћи ћемо, па шта нам бог и срећа дадне! - рекоше Тешо и Ристо. Онда рече кнез Раде:

- Браћо, сад треба да покупимо попудбину за људе… наше путнике. Ево нас има преко стотину старјешина, свак по два дуката - двије стотине дуката.

- Дријешимо, људи, кесе! - чу се крупна и врлетна гласина старог Теле Босанчића, и он први баци три дуката, два попудбине, а дукат на пиће.

Иде кнез Раде измеђ људи, купи, а дукати звецкају и шјаје се према мјесечини.

Кад покупише попудбину, поп Симо рече:

- Браћо моја, ви ћете поћи ноћас на пут. Ајдете пријекијем путом, клон’те се друма. Кад дођете Сави води, шједите у лађу, па лађом до Биограда... Кад будете у Биограду, замол’те се да уђете свијетлом књазу Микаилу. Заплачите се и све му слободно кажите… У Србији су браћа наша, крви наше и вјере наше, па ако браћа буду браћа - а у бога се драгог уздамо да ће бити - нашјетоваће вас како ћете доћи до Цариграда и изаћи пред султана… Паметни сте људи, али вам опет велим: чувајте се у путу, нигђе млого не говор’те и не просипајте узалуднике бешједа, јер свагђе има турскије музевира…

Кад то изговори поп Симо, повика кнез Раде Кнежевић:

- Ђе је верман и удутлема?

Из скупа се диже стари Стојан Јеличић, убоги сиромашак, сав прњав и дроњав, и предаде у једној црној воштаној кеси верман и удутлему од Раткова. У њег је увијек стајо царски верман, јер за њ није запирало ничије око. Велико је некад било његово племе, па нешто се раселило по свијету, нешто куга поморила, а нешто рашћерали и ишјекли Турци. Он осто сам самдијан. Толико се пута крето да иде из Раткова, па му се никако није дало - срасто се, штоно веле, са земљом и гробовима.

Кад стари Стојан предаде царски верман и удутлему, стидљиво се повуче опет међу људе.

Рече Теле Босанчић:

- Нека се сада браћа, Тешо и Ристо, завјере и закуну овом нашем скупу да ће бити вјерни, да ће чувати верман ко очи у глави и да ће све учинити, колико знадну и могну, да султан потврди ову нашу праву.

Поп Симо им пружи крст и по груду земље, па и’ стаде заклињати; он напријед говори, они за њим:

- Заклињемо се овом скупу богом живијем и свемогућијем, и овом грудом, покапаном сузама нашије мајки и сестара и крви нашије ђедова и пранђедова, да ћемо бити вјерни, да ћемо чувати верман и удутлему ко очи у глави, и да ћемо све што знадемо и колико могнемо, учинити да султан потврди ову нашу праву! Како радили право, онако нам бог помого! Амин!

- Амин! - дочекаше сви ко једно грло. Опет рече Теле Босанчић:

- А сад, браћо, да се сви вође завјеримо и закунемо да нећемо нигђе и ником казати куда и којим послом полазе на пут наша браћа, Ристо и Тешо.

Поп Симо диже високо крст и поче, а људи за њим:

- Заклињемо се богом живијем и свемогућијем да нећемо нигђе и ником, ни свом ни туђем, казати куда и којим послом полазе на пут ова наша браћа, Ристо и Тешо! Ако издамо и невјеру какву учинимо, шјеме нам се затрло, племе нам се по злу спомињало, девет годин’

иза прага сунце гледали, жељели умријети а не могли умријети! Како право и истинито ове тешке бешједе говорили, онако нам бог помого! Амин!

Иза тога предаде кнез Раде Теши царски верман и удутлему, а Ристи попудбину. Онда им поп Симо очита молитву за сретна пута. Кад се сврши молитва, рече им:

- Браћо моја и дјецо моја дуковна, ви полазите ноћас на далеки и мучни пут. Нека је у сто добрије часа!… Чувајте се добро у путу и немојте ђе оба заспати. Кад један спава, нека други бдије, јер: туђа земља - туђи обичаји. Кад будете ђе говорили, помоз'те и испорав'те један другог у бешједи… Рођаче Ристо, паметан си, али си врлетне ћуди. Сустежи се, дијете, у туђој земљи, и немој, побогу синко, да би се ђе запио и заметно кавгу, јер је тешко дати џевап кавзи у туђој земљи... А ти, куме Тешо, паметни и мудри куме Тешо, теби ћу рећи само једну бешједу: драга ти је шала и маскара, и предраго ти се сваком подсмјенути у брк. Немој, туго моја, да би се заборавио и заметно шалу и маскару са султаном или са свијетлијем књазом Микаилом, или с каквим пашом и везиром!... То вам само кажем, а сад збогом, путници наши мили! Нека вас бог драги просвијетли и умудри на вашем тешком, мучном и далеком путу, да се сретно и здраво поврнете и повратком својијем овеселите ова наша ојађена брда и голијети!

Онда се сви ижљубише ш њима и алалише, и скуп се разиђе мирно, тио и брез гласа. И страже се дигоше, а мјесечина шја по брдима и пољима… ко дан.

Те исте ноћи пођоше Тешо и Ристо, сађоше обноћ, пријекијем путом, Сави води и шједоше у лађу и сретно приспјеше у Биоград.

Чекали су - каже ми покојни Ристо - једно два дана док и' је примио књажев први доглавник, крупна, вели, и главита људина - мјере му није! Поднијеше му царски верман и указаше му се ко су, шта су и куд су наумили.

Рече им књажев доглавник:

- Браћо, тешко је и опасно у данашње вријеме поћи Цариграду. Султан се, вели, порошко нешто са Инглизом… Вранцузом - с ким ли, рече - па би се сваки час могла затурити кавга…

Ми шутимо - вели ми Ристо - а и он ушути, и дуго је шутио и нешто мислио, док ће нас упитати:

- А познајете ли ви, браћо, Гавру Вучковића?

Одговорише му:

- Славна поглавицо свијетлог књаза, ми не познајемо Гавру Вучковића, али смо чули шта је и ко је Гавро...

То рече Ристо, а Тешо га исправи и додаде:

- Добро знамо, славна поглавицо нашег свијетлог српског књаза, и Гаврино село. Његово село, Дабар, није далеко од нас… Кажу да је овај исти Гавро био у каурима девет дебелије година на учевини, и веле да је зорли и кабасто учеван чојек - карара му није!...

На ове Тешине ријечи осмјехну се књажева поглавица и рече:

- Браћо Бошњаци, у вас то све нешто крупно!

- Пред крупнијем чојеком бешједимо, па су нам и бешједе крупне! - дочека покојни Тешо ко из рукавице.

Мила бијаше ова Тешина шала књажевој поглавици, па се још више осмјену.

- А, славна поглавицо српска, што нас питаш за Гавру Вучковића? - рећи ће Ристо.

- Онако само… Из једног сте краја, па… А би ли вам, вели, мого у том вашем послу помоћи што Гавро Вучковић, кад је тако учеван?

- Ко нас то пита, славна поглавицо српска, нека нам то и одговори и нека нам да свој шјет… ми молимо покорно! - одговори му Тешо.

Књажев доглавник на Тешине ријечи не одговори ништа, него узе царски верман и удутлему, и рече:

- Ја ћу ово прегледати, а ви дођите шјутра… Добро ће све бити. Надам се да ћемо то некако свршити: нећете ни морати ићи у Цариград...

Ми се - вели ми покојни Ристо - замолисмо да уђемо и књазу Микаилу, да се и њему заплачемо на своје муке и невоље тешке... Шјутрадан уђосмо књазу и пођосмо му руци. Лијепо нас дочека. Меке му и слатке ријечи, на рану би и’ привио! Ми му се заплакасмо и казасмо све.

- Јадом и чемером, плачом и јауком с краја на крај прелијева се и разлијеже се несретна Босна! Помагај, свијетла круно српска! - зацвиљесмо ми - вели ми покојни Ристо - ко сужњи у тавници.

- Млого жалим Босну и о Босни и у сну мислим! - вели књаз, а ријечи му жалобитно подрктавају. Али бог ће драги дати, па ће све добро бити. Уздајмо се у бога и у своју снагу… Ваша ће се права потврдити, не морате ићи у Цариград, него се морете слободно повратити у Босну… у нашу драгу Босну - рече свијетли књаз Микаило и ријеч му у грлу стаде. Жао му Босне, млого му жао Босне!

И он и’ је пито за Гавру Вучковића, али им не шћеде рећи за што и’ то пита.

Свијетли књаз Микаило лијепо и’ је отпустио, и они се врнуше из Биограда. Ристо дође у Ратково, а Тешо се разболе у путу и остаде код рођака, доље неђе близу Саве воде.

Не прођоше ни три мјесеца иза њиова пута у Биоград, а из Сарајева дође абер у Ратково: ето Топал-паше из Сарајева, са два табора царског аскера, да потврди ратковску праву и да изда нове царске тапије. Спремајте ручак за Топал-пашу и за два табора царског аскера!

И Ратково се, дјецо, претвори у голему ашчиницу: коље се, пече се, кува се - није шала наранити два табора царске војске! Заклано је шест волова трогодаца и седамдесет овнова, и десетеро трзади и преко педесет пилади за везира и његове доглавнике; укувано је двадесет товара јечмена, зобена и курузовна крува, и десет погача на копрен за Топал-пашу и његове поглавице; испечено је седамдесет и седам тевсија пита, деведесет варићака колачића, три стотине кајгана, три стотине чимбура и три стотине цицвара - драга су ова јела Турцима! - изнијето је на Кадину Воду три стотине карлица варенике, двадесет каца кисела млијека, десет големије каца сира тученика и два товара масније сираца, а за везира и његове ћатипе, евендије, муле и авизе убијено је десет трмки чела, изнесено тридесет заструга младог скорупа и тридесет здјела варенике под скорупом…

Шјутрадан иза абера цикну од Подрашнице турска борија, и војска се указа, обори се у поље, пријеђе поље, паде на Кадину Воду, и у часку се забијеље са Пајдоса големи чадор везира Топал-паше.

Постави се ручак, и царски аскер кад нешто алакну и затуркеса, наклопи се и сладокусно поједе све што је изнијето, пождера, опири све ко мећава и облиза прсте.

Кад се нове тапије царске подијелише, и кад везир од сваког кућног старјешине узе по неколико дуката за некакве *вереке*, писну опет турска борија ко змија у процијепу, ударише таламбаси, војска се диже и крену према Бањој Луци…

Тако су наши стари, дјецо, задобили и очували своју земљу и праву… У пошљедње вријеме, како сте чули, љуто су и' били сколили Турци да и' укмете и поработе, и да им не дође у индат свијетли књаз Микаило - свијетла му душа и пред богом и пред људима - пали би у црно сужањство… Док је она наша врлетна и злеуда громила одбрањена и очувана, млого је суза и крви проливено, млого је пуста жежена злата поарчено! Колико је злата за њу дато, сва би се златом могла засути; колико је за њу крви проливено, у крви би се потопила, а данас нас више, дјецо, ни сувијем крувом не мере да рани! - заврши Милић дубоко уздрхталим гласом, и у очима му засвијетљеше крупне сузе.

Сунце се примицало отпочивању, кад је кочијаш почео хватати коње. Планински врхунци обавијали су се лагано у све црњу тиморину, и сјенке њихове, кад смо изашли над Кадину Воду, прекрилиле бијаху попут тавних покривача, овдје-ондје као продераних и прошкопљених тананом свјетлошћу, широко поље које се испред нас, пресјечено сивкастим друмом, протезаше у големом полукругу. Испод Мањаче, Вијагоште и Светигоре бјеласају се разбацане куће и кроз коминове диже се и повија дим, а око нас непрекидно и уједначено струји похладан вјетар, пун горског мириса, здравља и снаге.

Напомене

1 Свети Јован Златоуст

2 „Напријед!“

Ратково

Овај листић из архиве Петра Кочића је уступљен часопису Воља од његове породице и није досад објављен ни уједним сабраним дјелима нити књизи. Иако је без нарочитих књижевних одлика, овај текст заслужује пажњу јер потврђује стално и непоколебљиво интересовање великог националног борца за народ и његову прошлост, још од најранијих дана младости. Објављује се по први пут у овим Сабраним дјелима, иако је написан 1891. године.

–––––––––––––––––––

Ово се село налази у Босанској Крајини источно од историјског града Кључа (4-5 км). Најпрво се звало Бањица или Бањице, а по неком кнезу Ратку прозове се Ратково, званично се пише данас доње и горње Ратково.

Народно предање вели:

У Бањици живео је кнез Ратко, а у њега је био у најму дјечак по имену Хусеин. Ратко се побојао Турака, и совјетује своме најамнику Хуси, да он иде у свијет, јер он по своме стасу, узрасту и природном дару приличи за што више а не за говедара.

Хусеин добивши од Ратка пара, запне па управо оде у Стамбол, пријави се султану и каже да би желио у војничку школу.[1]

Султан узме Хусеина у војску. Хусеин је брзо напредовао, тако да је постао везир, па као везир дође једном са војском у Босну са царским послом. Дошавши у Подрашницу, ту разапе чадоре и утабори се.

Одатлен пошаље суварије у Бањицу по кнеза Ратка. Ратко се је био врло препао, јер је мислио ево оде глава.

Дошавши пред везира учини му поклоне, а везир сасвим љубазно ослови га и посједне покрај себе. Распитивао га ово и оно. При растанку обдари га парама и дадне му буpунтију на све село Бањицу, као и да сагради цркву код извора воде Седреника. Још му је дао село Обровац и кулу у Обровцу покрај рјечице Гомјенице, па и Тимар, уз то му још дадне сабљу...

Насељеници и сељани кнеза Ратка скупо су платили поклон везиров. Послије смрти књежеве Тимар и Обровац пријеђе у турске руке, куда допадне у руке некога Ћејван-аге.

Ратковљани са великом муком очувају своје тапије на земљу...

Мој духовни отац Герасим Кочић, пређе поп Јово, казивао ми је: Људи су се у просјачко одијело преоблачили и у штапове тапије крили, и у Травник носили, показујући везирима како имају исправе на земљу, а амо зулумћари хоће да их присвоје себи.

Око 1839. год. кадија Ђумишлић покупи у Бањој Луци зликовце и удари на Ратково. Најпрво позове на вјеру: свештеника Симу Кочића, Зељку Кочића[2] , Михајла Бабића,

Тодора Босанчића и друге. Испребија их и опљачка, а прву тројицу погуби, и то све зато што тапија није могао добити, како би Ратково присвојио.

Неки Ситница ага, са Ситнице, све јави у Травник; везир је из Травника заповједио да се и кадија Ђумишлић убије. Како ми Герасим рече, убили су Ђумишлића на ћуприји на Врбасу у Бањој Луци, наравно мучки...

1891. године

Напомене

1 Да није овај Хусеин хришћанско дијете, род можда кнезу Ратку - П. К.

2 Симо Кочић био је млад, 25 година, а стасит и лијеп. као каква дјевојка. - П. К.

Јаблан

Као и Ђурине записе, и ову своју приповијетку Кочић је први пут објавио у Босанској вили, XVII/1902, бр. 6, као прву из циклуса под заједничким насловом „С планине и испод планине“, а исте године, неизмијењена, она је штампана и у књизи која носи тај наслов.

Милан Карановић је у свом напису „Змијање Петра Кочића“ извршио идентификацију јунака Кочићеве приче у стварном животу и написао о њему сљедеће:

„Код Кочића Хана поручих по Лују из Кочићеве приче „Јаблан“. Драго му беше што сам поручио да дође. Водио ме на Кочића Главицу. Пењући се причао ми је згоде из свог и Петровог чобановања. Показа ми Понор где се је бф његов Јаблан са царевим Рудоњом. Са заносом причаше о том што је то покојни Петар метнуо у „новице“. Тада је чувао 50 говеда, међу њима 16 волова таљигаша и 17 крава музара. Његов Јаблан, у црно дјетласт, на пропланку Превије, који се зове Прогал, могао је 65 пута рикнути у једном душку без предаха, а рика се целим Змијањем разлегала… Лујо се зове Кочић и брат је стричевић Петров. Знаде и читати и писати… Сад је толико осиромашио да нема ништа жива пред кућом, сем пет туђих оваца.“

(Споменица П. Кочића, 1928, стр. 17–18)

Испод текста приповијетке у Босанској вили стоји ознака да је написана у Бечу, па је и она, сигурно, као и остале, читана у књижевном кружоку Кочићевих бечких пријатеља с Павлом Лагарићем на челу.

–––––––––––––––––––

Одавно се ухватио сумрак. На стрњишту испод села у једној забрдици скупио се Лујо сав под хаљиницу. Само му вири пјегаво лице с крупним, грахорастим очима и неколико прамичака жућкасте косе расуте по челу. Пред њим на неколико корака пасе Јаблан.

Сваке вечери, од кад су настале врућине, до неко доба ноћи напаса Лујо свог Јаблана. Пази га као очи у глави. Двапут га на недјељу соли. И ужину с њиме полови. Воли он Јаблана - јер је Јаблан најјачи бак у цијелој околици. Лујо се поноси. Остале говедаре и њихове бакове поношљиво презире. Усред гробља смио би он ноћити кад је Јаблан с њиме.

- Само шјутра! - трже се Лујо као иза сна, збаци са себе хаљиницу, а очи му сијевнуше од узбуђења.

Устаде, приђе баку, па га стаде миловати, мазити и тепати му:

- Добро се ти, Јабо наруцај. Руцај бате колико ти дуса подноси… Само шјутра! Рођени мој, мили мој, драги мој Јабо - само шјутра!

У Лујином промуклом гласићу дрхтало је меко, њежно преклињање. Бак махну по навици репом, па га ухвати мало по образу.

- Зар мене, Јабо? пита га пријекорно. Сад ћу ја плакати.

Он се мало одмаче у страну, па као ђоја заплака. Јаблан диже главу.

- Није, није, Јабо! Шалим се ја. Нијеси ти мене ударио… Е, немој се, оца му, одма за свашта љутити! Де, да се пољубимо!

Пољубише се. Лујо огрну хаљиницу, па се опет спусти на влажну траву да сања о сјутрашњем дану.

Сјутра ће се његов Јаблан бости с царским баком. У њему већ одавно букти, пламти жеља да се Јаблан и с Рудоњом ободе. Преклињао је кнеза да му испуни жељу. И остарији су људи молили кнеза.

- Ма, људи моји, није то тако лако - царски је во! Него, ја ћу бацити молбу. Одреди ли царство да се боду, добро и јест - не браним ни ја; не одреди ли - није ништа ни било! Је ли тако, браћо?

- Тако је, кнеже. Само ајде по реду, па се не бој!

Молба је бачена, одговор је кнезу дошао: дозвољава се. Сјутра је Преображење, а уједно и царски дан. Сјутра ће се код кнежеве куће огледати Јаблан и Рудоња.

О томе Лујо будан сања. Час види како је Јаблан пао, како убоден издише; час опет, како је надбо Рудоњу, па поносито стоји на мејдану. Чује како Јаблан громовито риче, а брда одјекују. Он долига:

Воло-лиге, доло-лиге!
Јаче моје мило баче
од те ваше јадне краве!
Ћа кравуљо, нагрдуљо!
Нагрдим ти говедара

и у кући кућаницу
и на струзи стругарицу
\- - - - - - - - - - - - -
\- - - - - - - - - - - - -

\- Јабо, је ли теби студено? - чу се Лујо испод хаљинице.

Јаблан пасе, шути, ништа не одговара. Он устаде, помилова га, извуче из стога два снопа зоби, метну пред бака, па леже крај њег. Послије дугог полусанљивог, дрхтавог трзања превари га сан. Кад Јаблан поједе жито, леже и он код свог доброг друга.

Дубока страховита тишина. Влажна свјежина шири се кроз ноћ. Млак вјетар подухива преко кућа, што се у полукружном, непрекидном низу протежу испод планине. Кровови, обрасли маховином, једва се распознају, према мјесечини од зелених шљивика, кроз које стрше. Само се гдјегдје бјеласка нов кров. Село спава мирно, слатко, као једро, здраво и осорно планинче када га мати подоји и уљуља.

* * *

Сунце се лагано помаљало иза планинских врхунаца, који још уморно почиваху у прозрачном јутарњем сумраку. Један тренутак - па се све обли у бјеличастој свјетлости! Све трепти, прелива се. Само тамо далеко испод планина у присојима трепери магличасто, тиморно плаветнило. Све се диже, буди, све се пуши као врућа крв, одише снагом, свјежином.

\- О, свануло већ! - протегну се Лујо, протра очи и погледа око себе. Јабо, бате, што ме нијеси пробудио?

Јаблан је рано, врло рано устао и добро се напасао. Драго бијаше Луји кад видје како су у Јаблана трбуси забрекли.

\- Е, кад си се тако, бате, наруцо, ето ти па мало нако заслади! - вели весело Лујо, па баци пред бака неколико снопова зоби.

Јаблан поједе. Кренуше кнежевој кући.

Вране пролијећу из околних шумарака и падају на кукурузе, који су се истом почели зрнати. Чувари хајкају! Страшила на оградама око кукуруза лепршају се. Сермија се изгони на пашу. Вика, довикивање на све стране.

Лујо иде замишљено за Јабланом. Удубио се у мисли - не чује он те галаме, тог живота који се око њега шири. Он мисли о Јаблану и мејдану.

Врцну се, као да се нешто досјети. Растеже педаљ, па поче мјерити штап:

\- ’Оће Јабо надбости - неће; ’оће; - неће; ’оће; - неће; ’оће!" - викну Лујо, а очи му засвијетлише од превелике радости.

Од драгости стаде љубити и грлити бака.

- Је л де, Јабо, да ћеш ти њега надбости? Нека је он царски! Свеједно је то мом милом, драгом, рођеном Јаби. Је ли тако? Де, кази своме Јуји! - поче му се безазлено улагивати.

У разговору с Јабланом стиже Лујо кнежевој кући, гдје се бијаше доста свијета искупило. Светац је, не ради се, па дошли људи да мало пробесједе, а као планинцима мило им је гледати и кад се бакови боду. Луји се стеже срце кад угледа Рудоњу. Учини му се страшан, голем, и дебљи и већи од Јаблана.

- Јабо, бате, ако данас платиш главом, не зажали на ме! - уздахну Лујо, припи се уз вола, па поче опет, кријући од људи, мјерити штап. Изађе да ће Јаблан надбости! Разведри му се лице.

- Јеси ли се уплашио, мали?

- Ти се, синко, ништа не бој. Твој је бак стари мејданџија - соколи га један чичица.

- Не бојим се ја, вала, ништа! - вели Лујо поуздано.

- Богме ћеш ти, малишане, и јаукнути кад Рудоња исуче Јаблану цријева - застрашава га пољар. А и јест ми млого додијо.

- Е, то ћемо, пољаре, истом виђети! - смије му се пркосно, заједљиво Лујо.

- Маните се, људи, празна разговора! На страну дјеца и жене! - викну кнез оштро, готово званично. Поведите бакове на ову раван ниже плота!

Изведоше их. Околи свијет са свију страна. Бакови се почеше њушкати, као да се упознају.

- Трке, Јаблан!

- Трке, Рудоњ!

Бакови стадоше букати, копати предњим ногама, заносити се, ребрити, док силно не грунуше рогови о рогове. Стоји прасак, лом! Земља се круни, угиба под њима.

Лујо дрхће, стрепи. Сваки му се живац разиграо. Избечио крупне, грахорасте очи, не трепће. Сваки покрет прати; сваки удар одјекне у разиграном срцу. Стиснуо се, погнуо се - помагао би Јаблану да може. Засјенише му се очи. Само назире како се нешто пред њим врти, вијуга, угиба.

Рудоња насрну свом силом.

- Подувати га, Јабо! - викну Лујо, као изван себе.

Јаблан, стари, лукави мејданџија, посрну као ђоја на десно кољено предње ноге, па подухвати Рудоњу испод врата.

- Не дајте, људи, нагрди вола! викну преплашено кнез.

Испод врата Рудоњина шикну велик млаз крви. Лујо задолига. Јаблан стоји поносито на мејдану и риче, а планински врхунци силно - силно одјекују.

Гроб слатке душе

Објављена такође у Босанској вили, XVII/1902. бр. 14–15, као једна од прича „С планине и испод планине“, она је исте године ушла и у прву Кочићеву збирку под тим насловом.

––––––––––––––––––––

Упекло сунце - сажеже све! Дошло небо модро као чивит. Изведрило се, нигдје облачка да опазиш. Далеко тамо - далеко око Осмаче и Луњевца ухватила се плавичаста тиморина, па трепери и дрхће под узаврелим сунчаним зрацима.

Пријатан мирис скорушеног планинског сијена с тешким смоластим задахом мртвих, спарених јела и оморика, некако тешко пада човјеку на душу у овој загушљивој планинској жези.

Сједимо ја и Дуле пред колибом. У хладу смо. Изнад нас се дигло неколико крошњастих смрчика, па суморно бацају преко нас дебеле, шиљасте сјенке. Само се гдјегдје кроз размакнуто грање пробија сунце, просипљући зажарену свјетлост у снопљастим млазовима по дивљачној, мљечикастој трави.

- Виђе ли ти, брате си мој слатки, данашње жеге и врућине! - одахну крупно Дуле, па раздрљи знојаву кошуљу на широким, руњавим прсима. - А само да ти је знати каква љута зима море бити ’вође, на планини.

- Зима, велиш?

- Да, зима, зима! Колико ли је само свијета помела мећава на ’вој планини! Видио си, ваљада, оне гробове изнад мог щјенокоса… у ’ном пристранку?

- Јесам.

- Оно су све пометенички и гињенички гробови. Све је љуто, немирно, горопадно и тврдоглаво на ’вој планини и испод ове планине. У нас је ријеткост питом и вамо покоран чојек. А има и’ доста који, ако ’ш, овог суда млого и не бендају… Видиш онај гроб с новим, бијелим биљегом изнад мојије откоса? Оно је гроб Слатке Душе…

- Слатке душе! - зачудих се ја. Како то слатке душе?

- "Како то слатке душе!" - као да се мало Дуле љутну. Лијепо! Слатке Душе оно је гроб…

Он се подиже на кољена и пружи руку између два врхунца, кроз које се бјеласало село доље под планином.

- Ено, оно тамо накрај села у ’ној долини, више које ко у сумаглици трепере двије јасике… Видиш ли? Видиш зар! Е, нође ти је био куђерак Слатке Душе. Тако је свак звао старог Мију, покој му души! Прозвали су га, белћим, тако што је он сваког звао слатком душом. Познаво он кога, не познаво - он сваком: моја слатка душо!

Прије неколико година - поче Дуле, а чело му се намршти - диже га спаија са старог куђишта и насели на његову старевину некаква Личанина. Жао је то, прежао било покојном Мији, ама, шта је мого! Спаија и суд тражили су да се пресели јер није имо чељади да обрађују ziratну земљу, а то је штета, рекоше му доље у суду, и за спаију и за царевину.

Велика је снага чељади у Мије била, па све обамрије и у ’вој пошљедњој буни изгину. Остаде сам с једним ожењеним сином, који неке године плати главом на сараорини, кад се градила цеста од Бање Луке до Јајца. Прошђеш, домађица тога му сина преуда се горе у Локваре и преведе са собом малог Стојана, једино унуче Мијино… Тако је он, кукавац, осто ко окресана грана сам самдијан!

Једва су га дигли са старог куђишта. Баш сам се туко кад га дигоше.

- Ајде, стари, пртљај! - веле му ђендари.

Он сио на кућни праг, поднимио се на обје руке, па шути и гледа у земљу.

- Неђу! - издера се Мијо силовито, па подиже очи, у којима се свијетлило неколико суза. - Зар је баш до тог дошло? Зар да ја оставим своју земљу, своје калеме и велике воћаре, које сам ја главом садио и подизо?!… Коме да оставим? Шваби… Личанину! А мој Столе, моја слатка душа, кад одрасте да иде том Шваби у најам!… А-а, то не мере бити!

- Ајде, ајде, стари! - веле му ђендари мало блаже. Мораш јер те закон гони; не гонимо те ми…

- Чујеш, господине, оставите ме још једно двије, три године, у том ђе и мој Столе одрасти, па кад сине пролеђе, све ђе ово зацрњети. Све ђемо ми ово узорати… ја и мој Столе. Онда ђе бити и цару премилосном и спаији свега доста… Тако ти то мени учини, мој добри господине, моја слатка душо! - објеси се Мијо о врат једном ђендару, па стаде плакати.

Тешко ли је гледати, брате си мој слатки, кад стар инсан плаче!

- Немој, господине, да на мене пане проклетство да сам угасио своју крсну свијеђу, да сам оставио своју крв брез куђе и куђишта, а на ваком данашњем земану! Немој, моја слатка душо, да се затре моје племе… моја крв, бог ти сваку срећу дао! - преклиње покојни Мијо, а сузе му теку низ образе ко киша.

- Ми, стари, не можемо ништа. Закон те гони; ми те не гонимо.

- Какав је то закон?! - јаукну Мијо и свали се на земљу. - Пустите ме да се пошљедњи пут исплачем на својој земљи. Земљо моја, мајко моја… - загрцну се. Земљо моја, мајко моја, колико ти сам зноја, суза и крви своје на теби пролио! Колико ли сам јада и чемера на теби видио!… Столе мој, моја слатка душо! Столе мој, грдна рано моја!… Ја велим: пошљедњи

пут. Није пошљедњи, није! Столе мој, крви моја, тражићемо ми своју праву. Ић’емо ми у Беч. Знам ја ђе су царска врата…

- То ти, стари, можеш одма тражити док ти унук одрасте, а сад устај!

- Баш се мора ићи? - пита Мијо и гледа оштро у ђендаре.

- Мора! Закон те гони; ми те не гонимо.

- Онда вас молим с божје стране, прикаж’те доље суду да моје кућиште предаде ком нашем човјеку из ове наше проклете земље.

Дигоше га.

Он се пресели у ’ну долину. Од старије’ брвана и дасака подиже му село нешто колибице, јер није ћио да се потуца по туђије’ кућа’. Имо је само једну једину кравицу. То му је био сав мал.

У јесен би му сваки живолазнији домаћин односио по један варићак жита и по шаку, двије гра.

Он се селу од своје стране одуживо како је и колико је мого. Казиво нам је кад је који светац; кад се смије, бога молећи, радити, а кад не смије. На крсним имен’ма чато је кршњаком славу, а на пировије’ приказиво дарове… Био је учеван и вамо разговоран ко какав калуђер. А био је и послушан. Док ко умре, одма по старог Мију да мртваца окупа и да код њег прешједи док се не укопа.

Село га је волило и штимало. Само поп и кнез нијесу га никако могли гледати.

- Ришћанине, не уплећи се у моје ствари, јер ће нас, иконе ми, свукуд бити! Неком неће ваљати!… Ти знаш - Свето писмо каже: "Једно стадо и један пастир" - љутио би се поп на покојног Мију.

- Ама народ припитује, моја слатка душо, па ја нако знаш, казујем… Шта ’ш: дрво на дрво - чојек на чојека. Тако је увијек било. Не мереш ни ти, ко велим, сваће приспјети, па ја ко млим: севап је да народу прикажем кад је који светац, да не гријеши, јер је и нако доста гријеха и клетве на нашем закону… А мени мој мили и добри народ помаже, па и ја њему шта могу и како могу… Помого би’ му, бог зна и моја напаћена душа, и друкчије, кад би мого и знао…

- Ја ти кажем, ришћанине, не уплећи се у моје ствари, јер ћемо ванђеља ми и часне трапезе, излетити пред владику, па ћемо питати коме је додата синђелија: мени или теби!…

Кнез се јопе љутио на Слатку Душу кад би мирио и одвраћо тежаке да не иду суду за сваку ситницу.

- Немојте, дјецо - говорио би покојни Мијо - за сваштo одмах летити суду. Суд је суд!… Боље, насул’те се вође, у селу, пред својим људма, јер коме данашњи суд суди… Туј су

оне молбенице, они протокури, туј оне закрпе, туј трошкови… Не иде, дјецо, па ет! Неко вели: ово - оно… турски суд!… Мријети ваља - није ни за турског земана било праве, ама… Немојте, моја рођена дјецо! Насул'те се вође пред људма, па се пољуб'те ко браћа… ко прави Србови. Нема у овој земљи праве. Наша је права на Косову закопана… Ето, Крсто, моја слатка душо, нешто ти попушти, а нешто ћеш и ти, Маркане, моја слатка душо, попуштити, па ће, с богом, сваком бити право… Тако, дјецо, бог вам сваку срећу дао!…

- Мијо, не уплећи се у моју дужност! Јеси ли ти вође господин пријестолник или сам ја?! - пито би га намргођено кнез.

- Ама, моја слатка душо, ни суд не воли да му се за свашто тужака…

- Ја ти кажем, Мијо, не мијешај се у моју службу, јер овога ми царскога мура, биће свашта!

- Ама, ко ја велим…

- Нема туј: - "Ама, ко ја велим!"… Ман' се ти ћорава посла; јер, овог ми царског мура и царске ми службе, стаћемо барабар пред господина пријестолника, те ћемо се порошкати, ка ко изврци!

Мијо би само слегно раменије', па би се упутио својој долиници. Кад се преселио, ријетко је излазио међу људе. Увијек је био нешто замишљен и тужан. Често су га затицали људи а он сио више огњишта па плаче.

- Само док он ојача, док узмогне пјешачити, кренућемо ми се на далеки - далеки пут - тако је увијек Мијо говорио - не могу да гледам како се онај Швабо шири по мом добру, како руши и обара моје воћаре и моју шуму, коју су ове старе руке гајиле.

Чу се да је Столина мајка умрла. Мијо оживи.

* * *

Преклани, биће баш уз оно девет бабиније ука иза Мученика, забразди' и ја. До подне се зацрни читава њива. Пустисмо волове из лијеса, па вако шједосмо ужинати, док неоклен трнапи Мијо с малим Стојаном. Видим: весо је нешто.

- Ево, и ја, Дуле, оживио. Столина мајка умрла, па он дошо свом ђеду да потражи своју старевину.

- Куд сте то наумили, акобогда? - питам ја.

- Пошли смо тражити своју праву… своје старо огњиште и земљу.

- Е, мој Мијо, тешко да ти то…

- Ма, што тешко?!

- На оног је, брате си мој слатки, све преписано. Тебе и твог Столе нема код овог суда ни у каквом тевтеру. Оној је Швабурини додата и тапија и кметовска права.

- Ја не бендам ни његове тапије ни кметовске праве. Ово је дијете одрасло. Оно је његова старевина, а онај нек иде оклен је и дошо… Ја ћу обићи сва судска врата у 'вој земљи. Не буде ли ништа - ја ћу самом цару у Беч!

Те је године Мијо с малим Стојаном обишо све судове. Ишо је чак и у Сарајево пјешице Земљаној влади. Свађе је нашао затворена врата. У зиму, нађе пред Часне вериге, врати се с дјететом у село.

Ђе си био - нигђе. Шта си радио - ништа!

- Шта ћеш сад, Мијо? - питају га људи.

- У Беч, управ у Беч!… Ишо би и на другу страну, али се нема куд.

- А трошак? - упита неко.

- Ја млим, људи, требало би да се село пореже па да му скуца штогођ трошка? Севап је! - рек'о ја. Не даде поп, а кнез запријети да ће сваког суду јавити ко му само једну пару дадне.

- Браћо моја и дјецо моја, немојте с мене страдати - рече Мијо и сузе му ударише. Имам кравицу, узећу је преда се, па у чаршију.

Шјутрадан иза тога свеза краву и пођe с дјететом. Сви смо га заустављали да не иде, јер се спремала велика мећава, а ваљало му је преко планине пријећи.

- Нешто ме, браћо моја, гони! Не могу чекати.

Не послуша и плати главом и он и дијете. Помела и' је мећава кад су се враћали из чаршије, на 'вој планини.

* * *

- Нађосте ли пара при њему? - упитах ја Дулу.

- Нашли смо двадесет и пет воринти. Десет узе поп себи за опијело, а петнаест однесе кнез суду и сасу у царску касу.

- А ко му подиже биљег?

- Село је подигло биљег својој Слаткој Души.

Ђурини записи

Ђурини записи. Приповијетка је у својој првој објављеној верзији, у Босанској вили, XVI/1901, бр. 4 и 5, имала подужи уводни дио који је Кочић, уносећи приповијетку у своју прву збирку „С планине и испод планине“ (1902), изоставио. Ево тог текста:

„Недјеља је. Устао сам, као и обично, врло рано и отворио прозоре. Свјежи планински ваздух струјио је у собу.

Узех зимски капут, огрнух се и наслоних на прозор, који је гледао на Луке, по којима се још повијала јутарња магла у густим, непрозрачним и сивкастим слојевима…

Кроз сивкасту масу пробише се први сунчани зраци. Сивкаста се боја прели у отворено-сребрнкасту. Разбијена сунчаним зрацима, магла се поче проређивати и узмицати испред моћног непријатеља, који нагло продираше и све више и више земљишта освајаше. Цвјетне и питоме равни, кроз које се вијугаше живахни поточић, обрастао с обадвије стране суморним врбама – осмјехнуше се под бијело-сребрном сунчаном свјетлошћу!

Магле је полако, тихано нестајало… Само су се још танки, кружни праменови вијали око шиљастих врхунаца китњастог Кика и голе Рустине… Ено, нестаде и њих! Скрише се негдје, да се, можда, опет лукаво прикраду кроз густе шумарке у меке и родне луке, кад се непријатељ умори и легне, да почива.

Село оживи. Чују се довикивања. Добра мајка дозива сина од тора, да му метне у торбицу ужину – кришку младог сира и комадић тврде кукурузе – а озбиљни и намргођени отац да га покара и опомене, да не пушта више сермије у зијан, као што је јуче учинио, „јер, здравља ми, неко ће поиграти“.

Уз Луке тјера Ђуреин Пејканове коње и нешто сам гунђа и псује: „Није шала… двије кљусине цијелу ноћ бити у ’курузима! Веребог, Пејкане порошкаћемо се доље… пред господином пријестолником, па коме бог вољадне! Брез мој сирац’ ја видим… Де, вуци те изјели! Ја видим, да брез суда не море ништа бити. Сатрло, брате, десета цима није усправ остала. Де, газда ти се крви напио! Ала, моја мајко! Ето, зашто се јадни čојек мучи и лети и дан и ноћ. Вала, пољару, бели ни теби неће кривати! Доље ћемо ми, доље… пред господина пријестолника, па ћемо се питати, да ли те суд поставио… Де, Цигани на теби воду гонили!… да једеш и цицваре и лижеш таве по селу… Де, газда са тебе врат сломио!… или да надгледаш зијане! Доље ћемо, доље!“

– Оооо, Јоване! – Зове неко од Давидовића кућа.

– Чујемооо! – одазва се неко с Ивановића Брда.

– ’Оћеш ли ти у шкр, ’оћеш?

– ’Оћу, ’оћу!

– Купи ми, вјере ти, једну литру шпирита! Нешто ми је, да простиш, ОНА слаба, па…. Нашло ми се ноћас дијете…

– Добро, добро! Нека ти је са срећом!

Са селишта чу се ћурлика. Погледах. Ђурлика Ристин Стојић. Колико сам пута слушао те неразумљиве и нескладне звуке, па су ми још увијек мили и драги. Слушао сам Стојића, виђао сам га, видим га и сад, како, с торбицом на леђима, полако и некако одмјерено ступа за сермијом и весело ћурлика.

Погледах уз Пилиповића Брдо. „Хм, опет она!“ оте ми се узвик, кад на брду под орахом познах Савину Марушку. Тако она увијек истјера краву на пашу, прислони се уз орах, па кф ђоја сеири, да нема шта у зијану. Знам те, Марушко!

Досјетљиво и враголасто дјевојче запјевуши ону пјесму „Жетву жела лијепа ђевојка“. Стојић трже ћурлику из уста, диже главу и погледа уз Пилиповића Брдо, а Марушка махну руком према свом тору: „Није отишла у род. Довече ћу сама мусти овце. Дођи, болан, Стојићу, да мало проегленишемо“ – ријешисмо ја и Стојић чудновати ребус. Неко ће добити и награду.

Са звоника манастирског одјекнуше звона. Стојић скиде фес, па се прекрсти. И ја се прекрстих. Кад звона умукоше, он опет засвира. Много је љепше свирао, него малочас.

Учини ми се да се на соби отворише врата. „Можда, Лука однесе ципеле, да очисти“, помислих и даље слушах Стојићево ћурликање… Мало тра’ чу се удар поткованих сељачких опанака. Осјетих јаку струју, па се окренух“.

Уз „Тубу, објављену исте године у Новој искри, ово је прва Кочићева објављена приповијетка.

–––––––––––––––––––

На полуотвореним вратима стоји човјек, једном ногом у соби, а другом с ону страну прага. Протрх очи, погледах боље и познах Ђуру Џ. из Кола. Знам га добро. Мајстор је и то добар мајстор. Хода по свијету по мајсторији. Покрива амбарове, кукурузане, појате; набија пред јесен каце за ком. Мало и жита у земљу баци. Шта ће човјек - отима се и тежаклуком и мајсторијом.

- Која добра, добри Ђуро? - викнух ја.

- ’бро јутро, господине! Вала ништа… - вели Ђуро и плашљиво подиже главу.

- Дао ти бог добро, мој добри Ђуро! Улази, божји човјече; не бој се, мајка му стара, наши смо!

- Ма знаш, господине, ко… ако ’ш ме питати, и мрско ми је. Знаш - што ’но кажу - господа си, па није лако с господом...

Он затвори полагано врата, пријђе бојажљиво на прстима до стола и пружи му руку.

- Здраво свано, господине?

- Здраво сам, како си ти, Ђуро?

- Нека вала богу и ја сам. Како је оче Јеросим, је л' он здраво?

- Здраво је, хвала богу!

- Нека вала богу! Како је баба Марија, је л' она здраво?

- Здраво је Ђуро.

- Нека вала богу! Како је стари Дако, је л' он здраво?

- Та мани ме, Ђуро - велим ја и смијем се. Здраво је!

- Нека вала богу! Како је, господине, љетина вуда око вас?

- Па, да речеш, није лоша.

- Нека вала милостивом богу! Какав је десетар? … Је ли нако? …

- Богами, Ђуро… ет'…

- Еј, бог га убио! И у нас, мој господине, подави! Пукло у њег из ведра неба!

- Сједи, Ђуро; ето ту на сећију или, ако хоћеш, на столицу. Како ти је згодније?

- Ој, јој, господине, шта ти то велиш? - зачуди се Ђуро и лупну се у прси. Зар да ја с таком господом сједим? Вала ти, вала ти од неба до црне земље! Морем ја и вако…

- Сједи, човјече; не буди дијете.

- А-а! То никако, ни по које паре - одбија он и дрма главом. О, јој, зар да ја с таком господом?…

Видјех: неће сам да сједне. Узех га за руку и посадих на сећију. Он се неспретно помаче на крај сећије. Сећија вагну, а Ђуро се скотрља на под.

- О, јој, господине! - јаукну Ђуро и једва се диже. Сами бог и данашња света нећеља није рекла тежаку да с таком господом барабар сједи.

- Е, па, ето, кад нећеш, а ти стој! - мало ћу ја љутито.

- Дај ми руку - вели Ђуро и држи плоску у десној руци.

- Што ће ти рука?

- Да те пољубим, моја добра господо! - подилази Ђуро.

- Мани се, Ђуро, ја нит сам поп ни калуђер.

- Како нијеси, моја славна господо? Ти си нам и поп и калуђер и игуман и ариманит и све, ет'… Све си нам ти!

- Ма немој, човјече - отимам ја руку, коју он бијаше чврсто ухватио.

- Ето, господине, то ти је од мене милошта - вели Ђуро и пружа ми плоску, пошто ме на силу пољубио.

- Е, хвала ти, Ђуро!

- Вала богу и славној господи!

- Ја видим, Ђуро, ти си нешто с послом дошао, а?

- Па… и јесам, моја учевна господо.

- Које су те виле донијеле? - викнух ја онако у шали и погледах у плоску.

- О, јој, господине! Не дај, боже, нијесу виле - препаде се Ђуро и стаде се крстити.

Ја се осмијехнух и погледах га испод ока.

- Нако, знаш, дошо сам… да простиш, на кобили сам дојо. - Даде ми Максим своју кобилицу. Да простиш, господине, ждребна је. Вели Максим кад сам пошо:

"Чувај, Ђуро, прошћеш, ждребна је кобилица". Богами, господине, више сам је водио нег' ја'о. Неће страна, неће низа страну, па тако…

- Добро, Ђуро, тако и ваља. Ама кажи ти мени што си ти до мене дошао?

- Јест, јест, господине, ждребна је. Могла би се, да простиш, изјаловити, па куд би ми онда душа? Душе ми, јест, јест, господине, здравља ми! Истину ти кажем, није нако да ти лажем: ждребна је.

- Ама добро, ет'… ждребна је, па?

- "Ждребна је, каже, припази је, Ђуро. Купи јој мало зоби ил' накоси траве; неће она сијена". Јест, здравља ми, господине, кобилица је ждребна, а ја сам добар, ко… ко…

- Е, доста, Ђуро, већ и с кобилом и… - велим ја и смијем се. Него ти, брате, кажи што си овамо потеглио?

- О, јој, моја славна господо! - подилази Ђуро из петних жила. Вала ти што ме питаш. Ја се, ето, заборавио, па… Вала ти од неба до црне земље - црне и свете земљице, у коју ћемо сви… Ето, дошо сам, да те нешто, ако 'ош, и молим… ко старијег и паметнијег… Дошо сам, господине… - вели Ђуро и чеше се иза врата. Знам се добро с твојим оцем… оче-

Јеросимом, а молимо ти се, господине, памтим ти и матер, још кад је цуром била. Очију ми, јест, господине! Дошла - покој јој души - нашој цркви на збор. Боже мој, сва окована у паре! Све сама цванцика и крсташ-талир… Онда је оче-Јеросим био момак, па ко "ода" за њом. Висока, брате, пристала, кршна… Лете момци, пружају плоске, дају јабуке. А-а! Она и не гледа! Веле: ода за њом Јојо Стојанов. Тако су звали оче-Јеросима кад је учио поповину… Јест, здравља ми, господине, тубим ја њу! ја млим, господине, да ти и не тубиш матере?

- Не тубим, Ђуро.

Ово ми безазлено Ђурино питање паде тешко на душу. У мени се пробуди стара жеља. Мисли ми одлетјеше далеко, далеко…

Ђуро је и даље нешто причао.

- Е, мој господине, нико се не море боље вољети нег мати, а нико јопе не море више вољети ко мати свом дјетету.

- Имаш праве, Ђуро, тако је! - тргох се из мисли. Е, сад ми кажи, што си дошао?

- Ето, господине, знам се добро с твојим оцом… оче-Јеросимом. Пазимо се још од турског земана. Ето, он дође мојој кући, па ја и он шједнемо. Он мало више горе - на простирач, а ја доље крај простирача… до огњишта. Испечем ја каву, па онда изнесем, ет’ у ’вој плошчици мало ракије. Увијек у мене има ракије. Пијемо тако и егленишемо… О, добар је оче-Јеросим, а и паметан је! Ја не знам… ти би, ако ’ш, господине, мого с том својом науком и памети тамо… код суда и код право приказати и израдити да оче-Јеросима и завладиче, а, господине?

- Па гледаћу, Ђуро, ако се могне - велим ја озбиљно.

- Онда не би било вјенчање дваест воринти ни страшна молитва пет сексена - то би оче-Јеросим снизио, а, господине?

- Би, Ђуро, би!

- О, добар је оче-Јеросим! Ш њим, ако ’ш, море и мало дијете бешједити… А ја се и он добро држимо. Ја сам му набио двије каце; по дваест котлова кома море у њи стати. Покрио сам му и онај амбарић у Суботици. О, добар је оче-Јеросим, а и ја сам добар, моја добра и учевна господо!

- Добар си ти, Ђуро, знам ја; причао ми је отац.

- Је л’ де?

- Јест, јест.

- Је ли вође оче-Јеросим? Ишо би да га пољубим у руку, па би се нама’ вратио. О, добар је…

- Није овдје, у селу је. Ето, Ђуро, кобилица је ждребна, тубиш кад ми је мати цуром била, оче-Јеросим је добар, а и ти си, како видим, добар. Кад је то све тако, сад ми укратко кажи што си дошао? Је ли тако?

- О, добар си и ти, наша славна и учевна господо!

- Е, добар сам и ја - добро! Сад кажи што си дошао?

- Дошо сам, господине, да ми зап… О, добар је твој отац, ко добар дан! Дошо сам, да ми… Немој ти, господине, знаш нако што… да ми запишеш запис - једва превали Ђуро преко језика.

- Шта велиш, Ђуро? - питам ја зачуђено.

- О, мој господине, да ти знаш како се ја пазим с оче-Јеросимом! Да ми запишеш запис - вели Ђуро и плашљиво обори очи. Зорли си, веле, учеван; учио си књигу у Србији, Русији и у Бечу, веле. Ти знаш то најбоље, а, господине?

- Знам, Ђуро, шта ти је, шта те боли?

- О, добра моја, славна, учевна и главата господо! - узвикну радосно Ђуро и раскрили руке, па ми обгрли кољена.

- Па баш велиш, Ђуро, "и главата господо"? - смијем се ја.

- Да, главата господо! Знаш, пријестолнику се рекне: главати господин-пријестолниче! А твоја и његова учевина некако је на барабар…

- Неће бити тако, Ђуро?

- Јест, јест, тако је: главати господин-пријестолниче! Знам ја, тако му се вели. Само ти кажи Шваби: главати господине! па немај бриге.

- Биће то свакако, Ђуро, да се каже: поглавити господине!

- А-а! - вели Ђуро и показује на главу. Главати, главати! Глава, мозак, памет! Еј, господине, камо твоја школа и учевина? Море бити да је и тако ко што ти велиш - трже се Ђуро. Ама га ми, тежаци, тако штимамо.

- Па велиш, тако га штимате?

- Да тако га штимамо, а њему драго, боже, па се све смије.

- Баш ми је драго, Ђуро, што тако знате старијег штимати.

- Знао би ја, ако ’ш, господине, и са Земљаном владом бешједити. Све вако ко и с тобом. Само ми је, ако ’ш питати, мучно егленисати с оним писарчићима у суду. Забоду оне мотке

за уво, па се ко паунови по суду шећу. Док се чемерни тежак помоли на врата, а они: "Напоље марво!" Ја млим, господине, да они друго ништа и не знају. Шта би ти реко?

- У неку руку, Ђуро, имаш и ти праве. Него ти мене питаш нешто за запис?

- Да, господине, јест, питам. Је ли ово она књига рожданик? - пита Ђуро и показује на укоричену "Босанску вилу", која стајаше на столу.

- Јест, то је књига "рожданик". Ђуро се побожно прекрсти и цјелива књигу "рожданик".

- У њој пише кад се ко родио, колико ће живити, кад ће умријети. Све у њој има… Је л’ де, господине?

- Има, има, Ђуро!

- Би ли ти мени, господине, видио у књигу? Све ме нешто боде у очи… не могу спавати. Чини ли су, набача ли је, уроци ли су? Не знам… Она ме роспија… Ђурђија урекла, нико други! Бог јој не до! Онда би ми мого и запис записати, а господине? … А ја теби нако, што је право… Ето колико ти рекнеш. Само ти мени запиши запис и види у књигу: набача ли је, чини ли су? Ама ја млим да су уроци… роспија она, нико други!… Удовица, господине, а ја се тревио, да простиш, удовац, па…

- Је ли ти ико још "гледао" у књигу и писао запис?

- Па, господине… - извлачи се Ђуро, да ми не каже. - Није ми нико писо.

- Кажи ти слободно, не бој се - храбрим га ја.

- Није, господине, очију ми!

- Сад ћу ја видјети у књизи "рожданику", па тешко оном ко лаже! - пријетим ја и узимам "Босанску вилу".

- Јест, господине, јест! - викну Ђуро преплашено.

- Е, ко је?

- Закло ме да не казујем… Нема лијека ако кажем.

- Кажи ти! Ја ћу теби записати запис, а нећу ти много ни искати.

- Оћеш онај, господине, велики од два воринта ил ћеш онај мали од пет сексена?

- Који год хоћеш! Само ми кажи ко ти је прије писао?

Сиромашни Ђуро дуго се мучио и гледао преда се.

Ја сам га за то вријеме посматрао. Близу му је педесет; ја једна мање, ја једна више. Лице му блиједо, испијено, нос доста правилан и врло шиљаст, очи, одвећ свијетле и влажне, играју као на зејтину. Снага му дрхће, мислиш: пашће на земљу.

Дуго је тако стајао, док се одједанпут врцну, хвати се за кајиш, одријеши припашај и метну га на сто, мало подаље од књиге "рожданика".

- Ево, господине, записа - вели Ђуро и дрхћући извади једну прљаву кончану кесицу иза црвеног, широког појаса, којим се сељаци опасују испод припашаја. Били су ушивени до мене у појасу, па сам и’ јутрос, кад сам пошо, одашио. Знаш, било ме престало, па - на моју голему несрећу - оставио појас кад сам неки дан набијо каце код Максима, те прешла преко њега мачка, па ме нама’ оне вечери спопало. Е, Ђурђија, не до ти бог ни овог ни оног свијета! - уздахну дубоко и тужно Ђуро.

Ја узех кесицу, одријеших и извадих два записа. Размотах први. Био је двострук. У спољашњој хартији, која је била бијела - по свој прилици од омота шећерне главе - смотана је друга. Развих радознало ту другу и прочитах ово наштампано: "Висока земаљска влада наименовала је…" Више није ништа стајало. Познадох хартију званичног листа високе Земаљске владе.

- Би ли икако могао знати, Ђуро, ко ти је овај запис писао? - питам ја и држим хартију у руци.

- Би, господине, знам ја по… Тај ми је писо онај наш десетар што су га лани ишћерали из царске службе. Знаш, он има књигу рожданик, па сад ода вако по селу, гледа у рожданик и пише записе. Ја сам му дао два воринта у тврду. Вели: "Ђуро, то је велики запис, а ако ’ш, има и мали од пет сексена". Еј, Ђурђија, да од бога…

Ја уздахнух, па размотах други. Овај је био једноставан.

- Еј, Аркадије, небо те убило! - уздахнух опет кад познах рукопис "учитеља" Аркадија, што се сваке године пред школски распуст довуче из "лепог Срема" у ове несретне крајеве с прљавом торбом и "исправним документима".

- Јест, господине, тај ми је *Аркадије* писо. Вид’, како ти знаш! - чуди се Ђуро. Кад је лани пролазио из шера да вође буде учитељ, свратио се мојој кући, па смо цијелу ноћ пили. О, море, господине, Акардије добро пити! Попили смо читаву пинту (10 ока) ракије. Увијек у мене има ракије. Кажем ти цијелу смо ноћ пили и чатали - боже ме не покарај - ко у цркви. О, добро, господине, Акардије чата, а добро и пије! Па вели мени: "Помажи, Ђуро, помажи Србину свом из лепог Срема!" Нагони ме да и ја нако из главе чатам; а кад, мој господине, поче из свег грла! "Добро, врло добро, Босно поносна", вели Акардије и удара ме по плећије’. Мило мени, мој боже, па све чатам и крстим се; а и Акардији мило.

- Па јесте ли што јели? - питам ја и трудим се, по свом обичају, да у машти представим слику како "учитељ" Акардије из "лепог Срема" и мајстор Ђуро из Кола "чатају". Знам да је Акардије, као и сваки брат Сремац, "добар певчик", ама Ђуро?

- О! Како нијесмо, мој господине? Оборио сам најбоље јагње… Било је некако око јација… Нама’ ми један запис записо; други ми је записо у глуво доба, а трећи у зору… а све смо јели, пили и чатали. О, доброједе Акардије!

- Колико ти је узео за записе тај твој Акардије?

- Па, господине, три велика записа по два воринта: шест воринти. Је ли тако по твом рачуну, господине?

- Јест управо шест воринти или на гроше: 75 гроша!

- Види господина, како зна и наш рачун - боже мој, дубоке науке!

- Па гдје су ти она друга два записа?

- Је ли што је Акардије писо?

- Да.

- Онај смо спалили што је писо око јација, онај сам други - глувњаш, ишјеко и попио у води, а то је трећи - зорњаш што га држиш. Ту је уштрампо Акардије моје очи, нос, главу, обрве, чело… све, све је уштрампо! Узме комадић меса, чашу ракије, а све штрампа и гледа у мене. О, добро Акардије, господине, једе, добро пије, а да видиш, добро и штрампа. Лети му рука кад пише - боже ме прости, ко у пријестолника. Има ли то туј… моја штрампа?

- Нема, Ђуро, овдје у овом запису твоје "штрампе".

- Баш велиш нема? Виђај-де боље!

- Бадава, Ђуро, нема. Има само "наштрампан" Оченаш.

- Аа, знам! Оно: очењаш иже јеси…

- Јест, јест, то је.

- Ваљда је моја штрампа била у ’номе што смо га спалили ил’ у ’ном што сам га попио у води?

- Може бити, Ђуро.

- И ја млим тако, господине. О, добро једе Акардије, добро пије, а добро и чата, а, ето, ме није добро уштрампо! Мор’ да се пребацио у ракији, а, господине? - Може и то бити, Ђуро.

- О, добро једе Акардије - не буди урока! До поноћи, мој господине, спреса пола јањета, а пола метну у торбу; а добра му и торба. Мого би у њу стати подруг улчек ’куруза… У свануће освоји га ракија, па ми вели: "Уби ми, Ђуро, једно пиле за врuштук, а ја ћу мало

одспавати." Па баш велиш нема моје штрампе?… Еј, мојије крвави шест воринти, па јагње, па нолика част! Да ме уштрампо, не би жалио ни пара, ни ракије, ни јагњета, ни пилета… ништа ја не би’ жалио!… Е, мој господине, свак ли нас вара и гули! Ама, је л он Швабо, не вјеруј ти њему! Еј, Ђурђија, дабогда, сестро, и данашња света нeђеља - небеска царица - никад среће не имала! Дабогда, девет година иза прага сунце гледала, па нит могла живити нит умријети! Што учини ово од мене?! Дабогда…

- Не куни, Ђуро, није жена крива. Чекај док видим шта књига "рожданик" каже, па онда можеш…

- Зар и ти, господине, роспију браниш?! - продера се Ђуро.

- Не дери се, човјече; ево шта књига каже!

- Шта, господине? Шта вели књига рожданик? - спусти Ђуро глас и поче молити.

- Књига пише да ћеш се двапут женити и да ће ти се друга жена звати Ђурђија… Ето шта књига каже.

- Немој ти то, господине, говорити на сва уста? - чуди се Ђуро.

- Књига тако вели, па ти сад… Ти удовац, Ђурђија удовица, па зар то не би могло бити? Ђуро и Ђурђија! То се и у пјесми пјева. Само ако ти хоћеш и ако си вољан? Књига пише да Ђурђија није тако рђава као што ти велиш. Ђурђија је добра - бисно, ваљано чељаде…

- На моју и вјеру и душу, књига добро каже. Све је тако ко што књига рожданик вели, ама ја… ко болестан… Сав ми је свијет крвав пред очима. Јопе, јопе, оне очи… Ђурђине не слуте на добро. Она ме урекла, нико други! Ама ја млим кад б’ она пошла за ме да би ме ова мука прошла. Шта би ти реко, господине?

- Би, Ђуро, би… Ако те је мало урекла - то је од драгости, воли те.

- Па баш велиш, господине, и књига пише да ме Ђурђија воли?

- Да, Ђурђија те воли. Црче за тобом, а ти…

- Ако ’ош ти мене питати, господине - претрже ме Ђуро - на моју душу, Ђурђија није по том ни рђава. Свијет говори: Ђурђија је вака, Ђурђија је нака, Ђурђија јаше на вратилу, Ђурђија одузима марви млијеко, Ђурђија баца омразу измеђ чојека и жене; у Ђурђије су ваке, у Ђурђије су наке очи… Ама, ко ће свијету угодити! Свијет је, ко свијет… Пријестолник је пријестолник, па му свијет нађе ману… На моју и вјеру и душу, Ђурђија је жена једна по једна! Кад сам јој гођ дошо кући - туј ти је нама’ кава, па ракија, па цицвара, па кајгана на маслу, па колачићи, па… сто некије маслајета! Кажем ти, дочека ме боље - боже ме не покарај - него владику! Очију ми, јест!

- Ето, видиш, Ђуро, кажем ја: Ђурђија је добра. А то би тебе одмах прошло… та мука, кад би узео Ђурђију. Само ако имаш онако драгу вољу. Данас, знаш, нема барем у том силе.

- Бог ти је помого, господине, одавно сам ја њој мукајет… Ама она, ко затегла, па се чини и невјешта…

- За то не води бриге. То ћемо ја и оче-Јеросим већ уредити. А сад да коју попијемо у здравље Ђуре и Ђурђије. Здрав си Ђуро!

- Бог ти дао здравље!

Једну по једну, па се угријасмо. Ухвати Ђуру, а богами, да простите, и мене. Пуста башица, прва кап испод цијеви, клизи низ грло - гладан би је пио!

- Мој господине, - не буди урока - мореш и ти добро ракије - вели Ђуро и мућа празну плоску. Сва ова, речемо каз'ти, главата господа море добро пити. Ето, наш порезник… Ама здрав исан море и… Ништа боље на 'вом свијету од здравља! Па велиш, господине, у рожданику пише да ћу се двапут женити… да ме Ђурђија воли… Е, Ђушо, - поче Ђуро тепати Ђурђији - пост ти се твој укиселио, друкчије ћемо сад! Де-де, господине, наздрави ми! О, празна, бог је убио!… Па баш велиш, господине, Ђуша ме урекла нако, ко… од драгости. Вид' ти, вид' ти моје Ђушице! Од драгости, да… ја, шта ти мислиш? Де-де, господине, наздрави ми! О, празна, бог је убио!

* * *

Оженисмо Ђуру. Из почетка је Ђурђија, као и свака удовица, мало затезала. Говорила је како се не мисли удавати, како је њезино било и прошло, како је остарила и шта ти ја знам.

- Канте ви се мене; моје је већ прошло… Није мени до шта је вами.

- Тако ти је суђено, Ђурђија. Што раније, то боље - велим ја.

- Суђено, да! Тако ти и у рожданику пише - додаје Ђуро и пружа јој плоску. На, узми! Моремо ли што проти божје воље? Што је од бога, слађе је од меда - давно су казали… Судбина, па ет'!

- Узми, узми, Ђурђија - потпомаже нас оче-Јеросим. Не 'ш наћи нигђе боље прилике. Ђуро је добар мајстор; живићете ко једни по једни. Дајем вам свој пастирски благослов, па куд ћете више!

- Е, кад је тако… - прошапта Ђурђија, онда устаде, поклони се, пољуби оче-Јеросима у руку, а мене у образ, па прими од Ђуре плоску.

Ђурђија "попи" плоску и кроз недјељу дана вјенчаше се. На вјенчању пришапнух Ђури на ухо и показах на Ђурђију: "То је мој запис. Боже са срећом и хаиром!"

* * *

Била је Млада недјеља. Дошао Ђуро с Ђурђијом на збор. Некако стидљиво, погнуте главе, приђе ми Ђурђија, поклони се, као и свака млада, пољуби ме у оба образа и у чело, као и свака млада, па се онда поизмаче мало на страну, као и свака млада.

- Како је Ђуро сад? Је ли боље?

- Па, господине, с богом и с твојим записом, добро је - смије се Ђуро и показује на Ђурђију, а она обори очи и поцрвени, као и свака млада. 'Вако, кад ће рђаво вријеме… мијена, уштап, дође ме мало, ама ја и моја Ђуша… О, добра Ђуша, мој господине!!!

Код Марканова точка

Ову приповијетку Кочић није претходно објављивао ни у једном листу, те је она први пуг штампана у првој књизи „С планине и испод планине" (1902), а како се том приликом поткрала грешка у њеном наслову, гдје је писало Марконова умјесто Марканова, та се грешка касније више пута понављала, па и у „Сабраним дјелима" Кочићевим 1928. и 1961. Како тачно наводи Т. Крушевац у издању „Сабраних дјела" 1967. Марканов (а не Марконов) точак и данас постоји у близини манастира Гомионице.

––––––––––––––––––––

Више Чергића кућа затече ме зора. Јутро је било тихо, као да је све изумрло. Изнад села шути планина. Ниједан лист да се крене, да зашушти. По равни испод планине једва се назиру торови кроз рану сумаглицу. Далеко доље пољем кроз зеленкасту бујад жути се друм као дугачка, неубијељена крпа платна, замичући стрмо под Кадину Воду, под слатку Кадину Воду!

Све удара на влагу помијешану с лаким, освјежавним мирисом. Све шути, ништа се не креће. Све стоји усправ, тихо, побожно: и црне, жалосне јеле; и осамљени редак трешања изнад Чергића наслона; и она крошњаста крушка дивљака код Марканова точка; и они лугасти гињенички биљези под њом. Све се диже некако свечано према изведреном небу, с кога звијезда за звијездом нестаје. Чинило ми се да села моја и планине моје нешто с чежњом очекују и да је све окренуло лице према блиједоседефастом истоку.

Јест, јест, планине моје и села моја, ви за нечим чезнете, за нечим гинете!

Ишао сам једном узвишицом. Испод мене, на десну руку, између двије окомите низбрдице шуми поток. Неоклен се чу слаб, нејачак узвик, па га брзо нестаде. Изумрије у нијемој, леденој тишини, слијевајући се са жалобитним поточним шумом, који, можда, туговаше за изумрлим животом, или у својим уједначеним, многом срцу неразумљивим звуцима пјеваше пјесму вјечите чежње.

На небу ниједне звијезде. Над западним видиком дигли се бјеличасти облаци, збијени као огромни сметови снијега поврх планинских голијети. Остало је небо ведро, мирно и нешто необично тужно.

Преко пута, за један пружљај волова од мене, прелетје зец. Тргох с рамена нешто двоцијевке. Цикну пушка и силан пуцањ разли се кроз магличасте планинске увале. Од торова залајаше пси, а по селу узаврјеше пијетлови… Зора се бјеласа. Умире ноћ.

Мене обузе некакав немир, дрхат. Покајах се што изметнух пушку. Тргох иза сна толико живота, из оног слатког, меденог сна кад се немирна, ватрена планинска срца у несвјесном полусну снажно притежу, грле и љубе.

У тренутку стрчах Маркановом точку. Из шупљикасте седре дерао је дебео, сребрн млаз, слијевао се низ ижљијебљено дрво и падајући на земљу разбијао се у округласте, свијетле капље. Запахну ме од воде нешто студено и цијелом снагом прође ме лака, дрхтава језа. Умих се, па сједох на клупу покрај гињеничких биљега.

Село се буди. Допире до мене нејасан жагор. Чује се дремљиво протезање до наврх прста, испрекидано кашљуцање и једва разумљиве ријечи:

- Ајде, очи моје, изгони сермију на пашу!

- Људи моји, ђе је ово мого наш Бјелан замркнути?

- Ја млим да је мого газдиници Милеви доље под Кадину Воду за видна стићи.

- О-о, Ђуране! - зове неко. Кажи, вјере ти, Луји нек одма иде у Чергиће, јер је реко десетар да ће данас вијатити и Злорекову зоб на Раскршћу… Кажи тамо људма да је овај нови десетар злочест. Вели: "У памет се људи! У овог цара има за свашто школа, само нема за десетара. Нит има, вели, у оку кантара, нит у овог цара школе за десетара…"

-… бро јутро! - чу се иза мене ситан, промукао глас.

Окренух се. Крај точка је стајао момчић. Могло му је бити петнаест до шеснаест година. Плаве су очи биле тужне, с лаким премлазом старачке забринутости. Окрајци косе, што су вирили испод фесића, жутјели су се као восак. Кад се уми, сједе на клупу покрај мене.

- Какви су ово, дијете, гробови?

- Гињенички.

- А кад је овај свијет изгинуо, можеш ли знати?

- Још за турског, кажу, суда, кад су Турци судили.

- А кад ћемо ми, мали, судити? Он обори главу и мало ошути:

- Ала селамет! бог свети зна! - диже он некако тешко главу, уздахну и махну руком.

- Ама, што си ти мени, момчићу, тако тужан, нешто забринут?

- Ко, зар ја? Нијесам ја ништа тужан! Што би био тужан?… Нако даречеш, да нијесам забринут и вамо замишљен, па и јесам; јер да ти знаш шта се мени све разбија о главу!

- Шта се теби, велиш, све разбија о главу! Ти си дијете, болан! Шта ће се теби о главу разбијати?

- Е, мој брате, не знаш ти вамо… На моја је леђа пала сва кућа. Ако не самељем, несамљевено је; ако не купим, некупљено је; ако не урадим вамо ове тежачке послове, неурађено је. Све ја, па ја!

Како то?

- Е, лијепо, рођено моје! Оде ми брат у солдачију, отац умрије послије неколико нећеља, остадосмо ја, двије ми сестрице и упатна, саката нам мати… На ме пада кућа и старешинство. Смирујем мирију, десетину, трећину… Што гођ ишту дајем, а штогођ јопе од суда иде, на мене се пише… Је ли вако, брате мој, Грац под запад?

- Да.

Он се окрену према западу и дуго је, дуго гледао преко планина, онда се обрну мени и уздахну:

- У Грацу ми је брат. Ономадне сам продо једно прасе, па сам му посло мало пара. Пише да је нешто оболио - рече он више као за се, па настави: - Посло ми је зимус књигу да ће ко овог прољећа доћи, па сад кажу да ће служити још годину. Дигло, веле, на три године. Еј, бог и'…

Он се трже као опарен. Присједе му ријеч у грлу:

- Не замјери брате: јеси л' ти овај наш чојек! Ја млим да нијеси Швабо?

- Нисам.

- Виђо ја одма да си Срб. Лијепо еглендишеш… А што ће ти те швапске руте… аљине те?

- Таки је сад адет. И ја их мрзим, из дубине душе мрзим, ама шта ћеш!

- Нако ја, знаш, питам, а одијело какво било - свеједно! Нек је чојек вамо добра срца и поштена гласа, а одијело - свеједно! Ти мене малоприје питаш: "Шта си, велиш, момчићу, тако тужан? " У једну руку морам бити и тужан. Шта смо ми све некад имали, па до шта смо дошли!

Малом навријеше сузе на очи.

- Па шта смо имали?

- Имали смо своје царство, своје цареве и јунаке, - своју снагу и господство, па данас ништа! Данас, смо прошјаци, и туђе слуге и измећари… О, кад мој покојни отац загуди, па кликне уз гусле ону пјесну:

"Силна војска на Косово пада, силна војска српског цар Лазара" - мени перчин расте, сузе ми саме на очи навиру, а срце почне јаче куцати! Примио сам доста пјесана од оца, али ми данас није до пјесне… Ето имам кућу, кућиште и нешто сермије, а све ми се чини да немам ништа. Некако ми је несигурно. Шјутра спаији да што пане на ум… Е, мој брате, тешко

нами! Ми смо ти једни, што се каже, незаробљени робови: код куће, а брез куће; код земље, а брез земље; код постојбине, а брез постојбине!

* * *

Сунце је било одскочило за два, три копља изнад зажареног, блиставог видика кад сам се кренуо од Марканова точка. Кроз кућне комјенове избијао је ријედак, плавичаст дим, повијао се там' и тамо поврх кровова, па се онда мијешао с модросивкастом паром, која се обично изјутра прелијева у сунчаној свјетлости над јеловом шумом. Све се кренуло, све је оживјело, али се на свему огледаше дубока, неизмјерна туга, преливена тешком, леденом збиљом. Ниоткуд се пјесма не чује као у прве дане дјетињства мога.

Планине моје, што сте ми тако тужне?

Вуков гај

Ову приповијетку Кочић је први пут објавио у београдској Политици, VI/1909, бр. 2088, а затим, идуће године, унио и у своју збирку Јауци са Змијања (1910).

–––––––––––––––––––

Негдје пред Петровдан, када је сунце високо дрхтало на небу, обасјавајући освјежавном блиставошћу све под собом и около себе, бануше неки страњски људи пред кућу Станка Босанчића.

На једном бијаху бијеле хаљине као снијег са црвенкастим пругама, и на глави широк, кломпав шешир, испод кога му се једва назираху очи и нос. Из џепа на лијевој страни испод пазуха вирио му је метар, савијен, и на преклону жутјела се округла чивија, преливајући се у сунцу. Други, много млађи, подбулих образа, помодрела носа и као неиспаван, бунован, носио је шумарско одијело: зеленкаст шешир са перушком навише, саметне панталоне до кољена, а од кољена дебеле зелене чарапе са тешким, потковaним ципелама, чији ударци тупо одјекиваху о скорену земљу, остављајући иза себе по набујалој прашини шаролик траг. На леђима му је висила торба са кожним упртама испод којих је, кроз жућкасто и изанђало одијело, пробијао зној. Преко торбе некако му се немарно испријечила двоцијевка.

Станко је био сам од мушкијех глава код куће са једном женом и старим Вуком, кога је већ поодавно обузела и оборила старост и изнемоглост, те не може никуд макнути из куће. Жена је спремала јело за посленике у пољу, а Станко тесао гобеље за кола. Вук је лежао у кући више огњишта, нијем и непомичан.

Станко, кад угледа страњске људе, пометну брадву и некако се тешко подиже да их дочека.

Онај је први шутио, а онај у шумарском одијелу, скидајући пушку са себе, назва бога и упита се са Станком за здравље.

- Но, како комшија? - промрмља и први, некако бојажљиво, као натежући.

- Добро, добро, господине. Како си ти? - осмјехивајући се одговори Станко.

Странац му не знаде ништа рећи, већ се сав зацрвени. Више није ни ријечи проговорио, него је непрекидно гледао у крупну и одраслу шуму у Вуковом гају, који се у полукругу савијао изнад Станкових стаја као какав свјеж и зелен вијенац, стршећи високо у небо поврх ниске и закржљале шикаре што се протезаше над цијелим селом, чак тамо до стеће планине.

Они су се још позадуго одмарали и нешто се између се разговарали некаквим језиком кога Станко није разумијевао. То му је мучно било, па их је од неко доба почео криво, неповјерљиво погледати. Шумар то опази, па пошто искапи пуну здјелу кисела млијека - онај први није хтио - дигоше се и пођоше уз брдо Вуковом гају.

На поласку шумар рече:

- Босанчићу, овог љета биће доста посла и зараде. Вуков гај је продо спаија овом странцу. Кроз који дан почеће рад…

Станко га забезекнуто погледа, па се усплахири:

- Какав спаија?! Који гај?... То не мере бити. Гај није спаијин већ нашег Вука; то зна сав свијет. То не мере бити!

Странац, кад видје ненадну и наглу усплахиреност Станкову, поблијеђе и поизмаче се за неколико воловских пружљаја подаље од њих. Шумар на Станкове ријечи не рече ништа, већ се и сам упути за странцем. Станко остаде непомичан, без ријечи, зурећи у врх цијеви пушчане како се пресјајива у сунцу и лагано замиче у Вуков гај.

Глас да ће *каури* сјећи Вуков гај брзо се разнесе по свему Змијању, и сав се крај узнемири, а највише изнемогли Вук. То је уистину његов гај. Он га је подигао и одгајио.

Већ се и заборавило кад је Вук стао у најам у Босанчића. О рођењу његовом испредале су се дуге и различне бајке. Највише се говорило да је као дијете нађен у планини, и то кад је некакав паша уз буну проходио Босном, и када се многи свијет из доњих крајева са сермијом склонио у планинске збјегове. Када се све прилично било умирило и слегло, враћао се народ из збјегова. Жени је једној нестало дјетета. Много га је и дуго тражила, срљајући као без душе кроз планине, и није га нашла. Уморну и изнемоглу растргали су је вуци. То су дијете послије нашли чобани, отхранили га и надјели му име Вук.

У Босанчића Вук се најмио дјететом и ишао је првијех година за сермијом, прво за овцама, па онда за говедима. Ријетко би кад радио на њиви са осталом чељади. Испрва му је о Ђурђеву и Митрову исплаћиван најам: педесет гроша и опанци кузолаши по врху. Послије је престало и то, и њега су почели држати као укућанина и као свог рођеног, те се и он попут остале чељади стао беслеисати, одијевати и обувати *из куће*.

Био је тих и смирен као овца. Ни с ким се никад није свадио, то се не памти. Није никог мрзио, нити је кога одвећ волио. Према свачем и сваком био је равнодушан и хладан као

студени камен. Махом је шутио и свирао у ћурлик, који се далеко чуо, и свак је могао распознати звуке и даворијање Вукова ћурлика. Цркви није ишао осим у години једном, на причешће; у чаршију није никад слазио, осим у прољеће, кад би се овце спуштале са Змијања на јањило, доље у Лијевче.

Кад би љети сјавио благо на пландиште, или кад би га изјутра или увече напасао, увијек је уза се носио сикиру и поткресавао младе буквиће и јавориће у шикари изнад Босанчића кућа. То је радио од малена, неуморно и непрекидно, из године у годину, и од закржљале шикаре, која је била свачија и ничија, издвајао се лагано и неосјетно гај са високим и витким буквама и јаворовима, висећи се и ширећи се. Те букве и јаворови били су му мили и драги као нешто своје рођено што му је прирасло за душу и срце. Кад је беспослен, ријетко би се кад од њих одвајао. Увијек је неку жалост око њих баратао, кресао нешто и поткресавао. Из гаја се увијек светачним даном чула његова сикира.

И ту, у гају, у љетне дане кад се шума одјене листом и облије блиставошћу сунчаном, отварала би се тврда и опора душа Вукова. Он би дуго и дуго гледао свој једри и набујали гај као да га погледом милује. Ту би он највише и говорио. "Дјаге сестје и бјацо, јасите, јасите! Висјоко јаститe!" - тепао би он, гледећи уз вите букве и јаворове како се тихано повијају и ослушкивајући њихово дрхтаво и тајанствено шумљење.

Једном се био нешто грдно ражљутио на Станка и кренуо се некуд да иде, али се није могао никако растати са својим гајем. Изишао бијаше испод села и легао под једну крушку дивљаку. Очију није скидао с гаја. Чинило му се да чује у гају ударце сикире, и као да се високи буквићи превијају и шкрипе. Онда би се као све умирило и стишало, и њему се гај причињао необично тужан и као да се скаменио од жалости: ниједна грана да се макне, ниједан лист да се затресе, да задрхће и затрепери. Гај није шуштио, није се дизало оно чудновато, потмуло шуштање које му је увијек душу заносило и опијало. Над гајем се његовим, тако му се привиђало, бијаше спустила некаква ледена гробна тишина и туга која се дизаше у магличастом привиђењу измеђ зелених овршака и помодрелог неба. Он се први пут тада у свом животу заплакао, и вратио се опет у село.

У прољеће, највише у прољеће гладних година каквих је у овом удом и врлетном крају често бивало у старо вријеме, тешко би се Вук забринуо. Тада би изнемогла и прегладњела свјетина осуком навалили на младе буквиће да гули кору и снима мезгру, те би се тиме и цријемушом отимала да не скапа од глади. Са запрепашћеним очима гледао је он како се кроз шуму бјеласају огуљена стабла, стрепећи, да се не посуше, увену и угину.

Сваке године о Ђурђевдану скупљало се све Змијање на збор код Добре Воде у Вуковом гају, и сав би гај тада мирисао сувим босиљем и планинским пјесмама, у којима се славила и величала љубав, младост, здравље и снага. И тада је Вук широко отварао очи и пазио да не буде каква квара. Када би га ко опоменуо што толико пази, одговорио би он кратко, благо осмјехујући се:

"Змијањци смо!"

Кад су се млада стабла развила и поодрасла, сваки је могао усјећи какве јапије за малу потребу да не иде далеко стећу планини, али је свак морао за то питати Вука да му допусти. То његово право свак је поштовао, и Вук мало кад не би допустио. На мјесто посјечених стабала одмах би он поткресавао и подгајивао младице.

И он и цијело Змијање били су нечим тајанственим и језивим везани за тај гај. У вријеме гладних година када би се домаћини, погружени и убијени, враћали из далеке Каурске, без жита, са празним коњима, стала би силна кукњава, јаук и лелек цијелог Змијања, и тада би Вуков гај и бујна цријемуша по њему спасавали невољнике да не пресвисну од грдног очајања и глади.

* * *

Странци се истога дана вратише из шуме и зађоше по селима да купе раднике. На Змијању не могоше за тај посао наћи ни једног јединог човјека.

- Не говорите више о том, већ се што прије кин’те са Змијања, јер би могли главом платити! - запријети им стари Чочорика, и за два дана сазва Змијање на скуп. И Вука су, онако слаба и немоћна, извели на скуп. Он је само шутио и слушао што остали говоре. Највише је говорио стари Чочорика. Усред његова говора поче довикивати једно чобанче из поља:

- Ено крава у Вуковом гају!

Вук се трже, бризну у плач и викну:

- Чујте, браћо, оно је мој гај, а није спаијин. Не дајте, ако за бога јединога знате, да га каури исијеку. Неправда је то велика и гријек… - загуши се у сузама.

- Не дамо, не дамо брез грдног зла! - узавреше повици са свију страна. Чочорика наставља:

- Вуков гај је ко наша светиња једна. Наши ђедови и пранђедови спасавали свој голи живот у том гају од немилосне глади… Кад сад, душо си моја драга, и дјецо и браћо моја, чуо да га је спаија продо каурима… тобож што је на његовој земљи, и овамо кад сам проесабио да ће га попити у вину и ракији са каурским роспијама, е душо си моја драга, било ми је да полудим!… Синоћ сам дуго под ноћ шједио пред кућом и све нешто о том размишљо. Никако ми се није дало спавати… Неће око поноћи на једном ми се учини ко да се небеса отворише и над Високом Гредом указа се кршна и наочита женска прилика са црљеним барјаком у руци…

- И ја сам видио синоћ некакву црљен изнад Високе Греде! - чу се неко из скупа.

- И ја сам! - дочека други.

- И ја сам! - потврђује трећи.

- Маше барјаком - продужује Чочорика - и виче: "Не дајте Змијањци, тако проклети не били, да каури исијеку Вуков гај!"

- Не дамо, не дамо брез грдног зла и крви! - загрмјеше опет поклици са свију страна.

И сви се завјерише, и старо и младо, и мушко и женско, да бране Вуков гај и да без голема јада не дају да га каури исијеку, и опремише суду испред Вука и народа старог Чочорику са неколико људи.

Послије два три дана вратио се од суда стари Чочорика са људима, али није ништа успио. Свагдје су му рекли да је Вуков гај уписан на спахију, и спахија га је могао продати коме је хтио. Напошљетку, у великом очајању понудио је и Чочорика у име Змијања спахији новце за гај, али он на то није хтио и смио пристати, јер је са странцем већ био подвезао погодбу и уговор, и то је била свршена и готова ствар. Неизмјерно огорчење бјеше обладало Змијањцима кад им је Чочорика све то казао.

И једног дана помолише се друмом испод Кадине Воде у дугим редовима страњски радници, све сами каури, са четири жандарске патроле.

Змијање се узруја и узбуни као никад до тада. Са дна до дна Змијања одјекиваху узвици и дозивања: "Каури иду да сијеку Вуков гај! На скуп, braћо и Србови!"

Из свију села са њива и од кућа похрљеше гомиле узрујаног и запрепашћеног народа. Људи бацају косе и виле преко рамена, на дјевојачким и момачким уснама прекидају се пјесме, жене остављају колијевке са расплаканом дјецом, и све то хрли и срља према Вуковом гају, погнано некаквом непојмљивом и неодољивом силом. Хрли и куља свијет са свију страна као да из земље ниче и искупља се под Вуков гај.

И Вук се диже, доби снагу као да се препороди. У кошуљи, гологлав и распојас, блијед као смрт и испијен као каква авет изиђе у народ.

Каури се примичу све ближе и ближе. Натакнуте бајонете на жандарским пушкама све се јасније распознају. Истом језиво бљесну у сунцу, па опет се изгубе, потону као у какву помрчину.

Кроз непрегледну гомилу искупљеног и до дна душе узбуђеног народа проструји нешто, везујући једно за друго, стапајући сав тај свијет у једно, у нешто чврсто и непробојно. Наједном се дигне жагор и повици, па се опет све ушути, следени, скамени. Свак осјећа, слути, да се нешто страхобно приближује, само што се није збило!

Вук, као какво страшило, кад видје да се радници све ближе примичу, рашири руке као да ће бранити гај, напрегну се и прозбори немоћним и уздрхталим гласом:

- Ето каура! Не дајте, браћо, да…

- Не дамо, не дамо! - забруја на све стране, одјекујући у планинским височинама.

Радници наједном застадоше. Једна се патрола одвоји од осталих и пође према скупљеном народу, у коме се дизаше све јача и силнија граја што се радници ближе примицаху.

- Нек се врате радници, ми не дамо шјећи Вукова гаја! - викну Чочорика према патроли која застаде подалеко од скупљеног народа који се силно узруја.

- Не дамо, не дамо брез мртве главе! - осуше се опет повици из скупа.

- У име закона, разилаз'те се!

- У име бога и божје правде нек одступе радници да се крв не пролијева!

- Ми смо бацили молбеницу на царство. Нека то још мало стане, да видимо шта ће доћи са царства! - довикује патроли Станко Босанчић.

Жандари звизнуше. Остале патроле и оборужани радници прилетјеше и свом жестином навалише да разгоне народ.

- Ми смо бацили молбеницу на царство! - чују се испрекидани узвици.

- Каква молбеница, какво царство! Натраг у име закона! Разилаз'те се…

Вук, узрујан, измакао се испред народа, раширио руке као да нешто брани и само виче:

- Не дајте, браћо!

И прва пушка пуче. Свијет се усталаса, узруја, побјесни. Настаде ломљава и урнебесна граја. Стадоше се гушати. Једног жандара нечим ранише, отеше му пушку, сломише и бацише. На то пушке још јаче, још силније учесташе. Јаук и вриска да уши заглуну. Рањеници падају и јече, а Вук као какво привиђење увијек напријед и једнако виче:

- Не дајте, браћо!

И он паде, обливен крвљу, непрестано млатајући рукама око себе и вичући: "Не дајте, не дајте!" Крај њег посрну и паде стари Чочорика, и свијет се разбјеже, праћен силном праском пушака…

Гињенике покопаше, и Вуков гај почеше сјећи.

Немилосна туђинска рука исијече и сасијече све и однесе у далеку земљу, а ојађено Змијање обави се у тугу и жалост голему.

Са збора

Ова краћа Кочићева цртица штампана је први пут у београдском часопису Дело, IX/1904, бр. 2, а затим идуће године пренесена и у III Кочићеву збирку „С планине и испод планине“ (1905).

–––––––––––––––––––

У прошлу недјељу пробуди ме рано иза сна звекет цванцика, ударци потокованих опанака и тих, нејасан женски жагор, који се овда онда мијешао с крупним, мушким узвицима.

Сјетих се брзо шта је. Млада је недјеља, а свијет се сваке младе недјеље скупља на збор. Уморан и неиспаван, једва се дигох и обукох, па смакнух засторе с прозора.

Свијет је непрестано, жагорећи, придолазио. Друмом од Гомјенице, чији се је шум једва осјећао како меко и уједначено шушти, а за њима се нанизао овећи осук женске чељади у чистим, бијелим рубинама. Кроз рану, јутарњу свјежину бјеласале су се и лепршале женске бошче, бљештили се и преливали на младинским и дјевојачким пуним њедрима свијетли и влажни гердани, и црвенили фесови на мушким главама. Свако женско чељаде, по обичају кад се иде на збор, носи у руци киту босиљка и девесмиља, а у дјевојака на удају виде се и ђулићи, свјежи и црвени као крв, иза ува, и два, три стручка милодува у коси, који је већ почео венути.

Сусрећу се на раскршћима. Љубе се прије и куме, питају се за здравље кумови и пријатељи, шапоре снаше и дјевојке и стидљиво погледају око себе. У момака ужагриле очи, па се живо свијетле и немирно поигравају. Већ се један нашао као и у послу: примакао се цурама, па их задиркује и отима им црвене ђулиће иза ува.

- Еј, момчићу, немојде ти, знаш, тако! Пост је, молитву ти твоју, а и јесен је још подалеко! - чу се мушки глас из једне гомилице.

- Родиле су, брајане, шљиве. Моремо се сваком весељу од бога драгог надати. Остави ти слободно дјецу нек се, ако ћеш, мало и прошаликају! - истаче се из друге гомилице једна остарија жена необично свијетлих и крупних очију. Мој слатки брајане, једро месо и врела крв слабо се, ако ћеш ме питати, брину за пост и молитву. Знам ја то по себи. О, грдна рано, кад сам ја била некад вако у ватри и напону…

- Језик за зубе, торокачо једна! - издера се неко осорно. Не узмећи нам дјеце! Види ти ње каква је она само!

Настаде мек и весео кикот и неразговијетно шапутање од уста до уста, а искрена се торокача, постиђена, негдје изгуби у збору. Једре и пуне цурице заносе стидљиво главу у страну, миришу влажно босиље и девесмиље и смијуље се. Онај се момчић зацрвенио од стида, па не трепће, а смијех и шапат све се више и више шири по збору.

Свијет једнако придолази и приснажује са свију страна. Ведар је и топао дан, па народ похитао на збор.

Замало би, па се и служба сврши у цркви. Истом сада настаде живо кретање, разговор, жагор и довикивање. Пуше се ватре, вичу зборачке кафеџије, сјакте се ибрици и филџани, свијетли се и прелијева накит на женскињу, мирише цвијеће и тамјан из отворене цркве, а над свим тим свјежим, миришљавим и живим шаренилом наднијело се и свело планинско небо, модро и чисто као огромно рибље око. Све оживље некаквим чудноватим животом, све се као преобрази и оснажи. Већ се и пјесма разлијеже:

Солдачијо, моја бриго тешка,
Ој јелико, ој горо зелена!
Остаде ми жена ко дјевојка,
Ој јелико, ој горо зелена!

Два снажна и витка момка као двије јеле, загрљени као два брата, ступајући полагано кроз збор, пјевали су ту жалобитну пјесму, кроз коју је одјекивала туга и неизмјерна жалост за нечим изгубљеним. Свијет се згрнуо око њих, па их прати, а они све снажније, тужније извијају ову нову, чудновату планинску пјесму која дубоко, предубоко у срце задире. Из рипланулих и окоштих им образа бије оно пуно, пркосно, планинско здравље и снага, а из очију љута мржња и туга. Пјесмом су ваљада хтјели да се отресу тешке чаме и дубоке, немиле слутње што им је обузимала сву душу.

- Оба су примљена у солдате, а оба су и ожењена, нема још ни неђељу дана - прошапта неко као жалећи их.

- Људи моји, ђе ли ће им кости иструнити?

- Браћо моја и Србови моји, ја сам нешто опазио: кад се гођ ови добросретни солдати примају, увијек ће киша пасти! Е, да речемо, што би то могло бити посриједи?

- Е, мој синко: и богу драгом жао што нам дјеца туђину робују! С тешке неправде и само небо плаче! - уздахну стари Чочорика, који је десет година за турског суда у Видину у заточењу лежао, и чија су два унука прије неколико година у Грацу умрла. Јоцане мој и Милане мој, ђе ли сад ваше несретне кости труну?

- Ама, шта и' шаљу у тај проклети Грац код толике наше земље?

- Шта и', велиш, шаљу у Грац? Шаљу и', рођено моје, да брже помру, а све, белћим, зато да је, речемо, нашег свијета и нашег закона мање у 'вој земљи. Знам те, Швабо! Знам те, Швабо, ко пробијену пару у кеси, али нећеш извршити што си накастио! Држаћемо, ко Турци, преко закона по три жене, а бели нећеш израдити што си намислио, јер, с божјом вољом и помоћи, један ће Срб умирати а по три се рађати!

Покрај њих наиђоше два жандара, без којих не може ниједан збор у Крајини проћи. Оштри, намрштени и достојанствени као да им је царска круна на глави, крстарили су они кроз збор, пазећи на све што се ради и говори. Неко им се из гомиле подругљиво накашља, а један од пјевача извади иза рипашаја војни позив и пружи га једном жандару:

- Виђајде, вјере ти, кад ме то Швабо зове доље себи.

- Сјутра… осам сати пред котар - одговори жандар суво, преко срца.

- Па тако ће бити и за мене? - промрмља други момак држећи позив у руци.

- Тако и за тебе! - рече осорно жандар и не гледајући у позив.

Момци се згледаше, и један прошапта:

- Наша је ноћ и божја. Још ћемо се мало веселити, па онда… Море бити да нам је ово пошљедњи збор.

Родбина, пријатељи и познаници стрчаше се око њих и стадоше их штошта запиткивати.

- Баш шјутра?

- Шјутра.

- А што кнез рече: у други пазар?

- А, шта зна кнез!

* * *

Ведар дан, пун освјежавне топлине и свјетлости, у тренутку се претвори у мрачан и натмурен, те се и свијет, усплахирен, поче раније него обично разилазити са збора. Небо при крајевима тамно оловасто, па онда горе више као очађело, а по средини црне се густи, смркнути облаци као огромни комади утуљена угљена. Преко планинских овршака, који су се дизали у страхобној полутами, допирала је као из неизмјерне даљине уједначена, потмула јека и оштар, леден вјетар. Све се живо на земљи као накостријеши, дркћући и стрепећи, ваљада, од подмукле, страховите буре што ће у часку ненадно заурликати кроз планинске, уваласте продоле.

Војници, пјевајући, кренуше на пут. Иако се велика бура спремала, нико их не опомену да не иду. Срамота је то и помињати младу и снажну планинцу који ни од чег не преза. Њега само онда боли и љуто тишти кад унапријед слути да ће свенути и угинути без пушке и ножа. Зато, ваљада, обојица и бијаху тужни и замишљени на растанку.

Почеше им са свију страна нудити плоске с ракијом да се развеселе. Млада женска чељад и оближња родбина и својта ките их цвијећем, а остарији и припознатији људи уче их и савјетују како ће се владати и понашати у далеком, туђем свијету:

- Чувајте се и пазите се, дјецо моја! - савјетује их стари Чочорика. Нек вам је увијек на уму она наша стара и паметна ријеч: Туђи људи, не знамо им ћуди; туђа земља калауза нема. Будите увијек један другом на руци и слажите се, јер, вјерујте овој сиједој глави, несретна је земља која вас је одранила и на којој сте се први пут часним крстом прекрстили.

- Збогом, браћо! Збогом остајте сви и прошћавајте! - стадоше се праштати и љубити. Збогом, сејо!

- Брато мој, брато! - загрцну се сестра, загрли га и поче се ломити и гушити у јецању. Брато мој, брато! Никад те, море бити, нећу више виђети!…

Жене им, кршне и прикладне, нијемо, непомично стоје и скамењено ћуте. О, какве се велике и силне ријечи туге и чемера крију у том стидљивом, грком и леденом ћутању!

- Збогом! - викнуше обојица, па се загрлише и запјеваше:

Кад се сунце са запада роди,
Ој јелико, ој горо зелена!
Дођи ћу ти са Косова, љубо,
Ој јелико, ој горо зелена!

Синуше двије свјетлице, једна иза друге, и тамно зеленило јела и смрчика окупа се у блиједољубичастој боји. Негдје у даљини отискује се гром иза грома, потресајући са ужасом тешка, поцрњела небеса. Киша полагано шушти, ромори и пада на запечену земљу, док са свом силином не пљусну. Громови се умирише, изумирући тамо иза планина тако тешко као да снажни дивови срдито одахњују. На све стране, кроз замагљене и овлажене планинске продоле и увале, звижди и јауче вјетар и бура тако силно и тужно да се чинило као да цијела једна земља, племенита и честита земља, цвили и уздише са зла удеса и немиле судбине.

Туба

Из босанског сеоског живота

Прва објављена приповијетка Кочићева штампана је у београдској Новој Искри, III/1901, у три наставка (у броју 2, 3 и 4, с поднасловом „Из босанског живота“ и назнаком на крају: Беч, 1900. Занимљиво је да је Кочић, иако у писму брату, у тренутку њеног настанка, с поносом говори о ласкавом суду Павла Лагарића о њој (види писмо под бројем 14 у III. књизи овог издања) није унио ни у једну своју збирку и да је она први пут прештампана тек у „Споменици Петра Кочића“ (Београд, 1928).

У свом напису „Личност прве Кочићеве приповетке“ Милан Карановић каже да се приликом своје посјете Змијању, сусрео са јунакињом Кочићеве приче и објављује, уз текст, и њену фотографију. „Туба је, свједочи он, удата за Лазара Мајсторовића (који се помиње и у приповеци) у селу Мелина више манастира Гомионице. Има већ децу одраслу и сина у војсци. Рекоше ми да се покојни Петар као ђак, а она је била девојка, с њом забављао, чак неки веле да му је била прва ђачка љубав. Поручио сам по кнезу из Мелине да дође Манастиру о младој недељи у августу 1926, године… Из познате патријархалне стидљивости једва је пристала да се сними. Сви је и сада зову у селу Туба Мајсторовић. Каза ми и крштено име своје… Знаде, вели, да је покојни Петар, метао у некакве новице’.“ (Преглед, 1/1927, бр. 27, стр. 7–8)

У наслову и једном дијелу текста у Новој Искри јунакињино име писано је с краткосилазним акцентом на првом самогласнику (Туба).

– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Освануо је лијепи, насмијани Ђурђевданак. Све у радости и неописаном миљу плива и топи се. На љупком цвијетку, на нежном и зеленом листићу, на танкој и виткој гранчици опажа се нов, пробуђен живот.

Човјек се осилио, па некако поносито гледа како га природа обасипље красом и љепотом. Пуне су му груди; хоће да препукну од неке милине, која му је тако нејасна, али коју тако силно осјећа у раздраганим и набреклим грудима. Срце му заигра - полетио би. "Хвала ти, боже, на твоме дару!" - нехотице му се отме узвик из узбуђене душе.

Чудновато је ђурђевско сунце! Оно старе подмлађује, а младима полет даје. Све, све му се радује и жељно га ишчекује, па и онај мали мравак што тамо мили по сувом прутићу.

I

Испод Крагуљева брда по лукама расуле се бијеле овце и мали јагањци. Погдјекоја овца брижљиво блекне, а тек јој се мило јагњешце одазове, па се сито заигра преко меких и питомих лука.

Чобани се скупили, па се разговарају о зимушњим претрпљеним мукама: о оном великом снијегу што је нападао о Часнијех Верига. Казују један другом гдје ће, ако буде суђено, догодине зимовати.

Најамник Миће Зељковића, Благоје, младо момче, лијен и спутан, као цурица - тек га се наусница хватила - поизмакао сам мало подаље, па мало-мало погледа Крагуљево брдо. Њега као да не занимају чобански разговори и њихова проста и безазлена вијећања. Да, занимају и њега, али опет не тако као нешто друго.

Чућете, причаћу вам.

Сироче је; нигдје никог нема на овом бијелом свијету. Преклањске године, биће уз оно пет дана, умрије му мати. Оца није ни упамтио, а друга му је сва ближња родбина прерано помрла.

Ништа ти није горе и жалосније него на селу остати сирота. Нит’ ти ко има сашити рубина, ни ко опрати, нити ко окрпити - нити имаш главе, ни узглавља, па ет’…

Његов отац био је човјек доста могућан и живолазан. Али уз буну ударише Крајишници, кад су оно полазили на Бању Луку, па све разграбише и попалише. Имао је два плуга волова, седам-осам крава, а држао је приличио и ситне стоке, те је могао врло лепо живкарити. Земља добра, на што год човјек баци, стоструко рађа. Куд се окрене, берићет… Пун амбар, пун тор, пуна кеса пусте каиме, а њива се угиба од рода. Стари берићет, па то ти је!

Чисто човјек, покојни Гавран - бог да му душу прости - полуди. Ухвати неку болу и лицем на светог Николу исте године у тешким мукама издахну.

Мати му, Ђуја, послије двије године преуда се негдје тамо у Трамошњу. Преведе са собом и Благоја. Више дјеце није ни имала. Није им се дало у дјеци. Некако су била жестока, па не састави ни годину, пресвисну од силног дречања и плакања. Зато је Ђуја и надјела тако име свом Благоју.

Њега је очух почео у пошљедње вријеме попријеко гледати, те он једног дана побјеже у свијет. Стара Ђуја чупала је сиједе косе и туговала за својим јединчетом, док јој се бог не смилова и не прими је себи.

Благоје већ од десете године пошао по најму. Пребија се од немила до недрага. Ходао је дуго којекуда, док се прије три године не нареди с Мићом да му иде за сермијом.

Десет форинти, двоји опанци "кузолаше" и руно вуне, ето, то му је ајлук од Ђурђева до Лучина. Са својом плаћом био је задовољан. У Мићиној кући било му је лијепо. Сва су га

чељад пазила као свог укућанина, нијесу говорили *"наш најменик"*, већ *"наш Благи"*. С Милићем Мићиним пазио се као с рођеним братом.

- Сејо, је ли Благи дојавио овце на попасак? - пита Јагода, снаха Мићина, Марушку, кћер му.

- Богами, снашо, још нема нашег Благог. Одјавио је чак тамо иза Палачковића гробља, па ето га још нема - одговара Марушка.

Тако га све наше село зове. Живе душе нема да се на њ потужи. Са сваким он лијепо, па и с њим свако.

Једном му ушла сермија у зијан, па ће пољар мало набусито:

- Зар ти, дијете, не видиш да је ’во ливада? Забранио је Бокан да ’вуда сермија пасе.

Њега нешто штрецну, па поцрвени као рак на угљену.

- Нећу више, брате Миле, нијесам знао да је…

- Добро, добро, Благи. Знам ја да си ти… Немој, знаш, више… - и пољару би жао што набрекну на њега.

Благи је непрестано погледао уз Крагуљево. Жудио је да кроз густе гране расцвјеталог шљивика види оно за чим му срце куца.

Испред кошара Крагуљевих зачу се пјесма. Данас је Ђурђевдан, па се дјевојке уз пјесму љуљају - тако се ваља. Чобани су познали глас. То је пјевала Туба и њезина другарица Пава.

Благом одлахну на срцу, а уздах му се нехотице оте из раздраганих груди. Хвати се за наиликани припашај, извади ћурлику, па засвира. Звуци су некако боно одјекивали. Груди му се дизаху, а руке просто играле по рупицама јасне ћурлике. Она му је једини разговор и забава у самотним часовима пастирског живота. Никуд не иде без ње. Кад пред вече напаса овце, непрестано му је у устима. Многи му је сеоски момак завидио што умије тако вјешто ћурликати.

- Не ишћурлика, Благи! Не гледа Туба на таке - вели Маркан, чобанин Мајсторовићев.

Он се застиди као млада, па не диже очију.

- Знам ја то и брез тебе, Маркане. Ја ћурликам, ’нако знаш, за своју вољу - вели Благи и меће ћурлику за припашај.

- Не знаш, Маркане, шта је коме суђено - кажу други чобани.

- Оно море свашта бити. Ама, ко ја велим, није ’нако прилике - опет ће Маркан. Нешто, дијете, наш Лазар… - он се уједе за језик, па да би то забашурио, устаде. ’Ајдмо, крећ’мо сермију. Скапа данас ’вође, на једном мјесту - опомиње их Маркан и прти торбу.

- Богами, тако је - одобрава му Благи и кришом погледа уз Крагуљево Брдо и спази Тубу како мину изнад шљивика на бунар.

II

У старе Анђе покојног Миле Крагуља има кћи. Крштено јој име можда и сама мати заборавила. Кад је била мала, зазваше је од драгости Тубом. Нико је друкчије и не зове. Она се не би знала ни одазвати кад би је ко крштеним именом зовнуо.

Кућа старе задруге Крагуља била је далеко чувена. Стари Јово Крагуљ за добрих година могао је испећи по триста ока љуте шљиве све ко грома! А Јовина кулаша још се и данас добро сјећа силни Мухаремага Бумишлић.

Његова је кућа била сваком широм отворена: калуђеру, попу, просјаку, путнику. Ко дошао, ко пошао - стари је Јово знао сваком угодити и по вољи учинити. Свак је благосиљао његов дом. Лијепи задрушки мир, ред и поредак владао је под кровом његова дома. Свако је чељаде знало свој посао, па је радило без поговора с вољом и увјерењем да себи ради. Лијепи стари задрушки животе, како те брзо нестаде!

Стари је Јово увијек држао на јаслима два седленика, а носио се као какав харамбаша. Човане чакшире, па поврх њих цариградски појас, онда фермен са сребрним иликама, па по фермену биоградски гуњ, а на глави повисок фес, омотан црном памуром, испод које је вирила дебела кићанка. Па кад још узјаше помамног кулаша, а објеси кубурлуке са двије граше о седло преда се! Еј, стари земане!

- Кад заступи ’Устрија - прича Ристо, син Јовин - некако у јесен ћаћа умрије, ми се уз часни пост на четверо подијелисмо и од тад нам све удари натраг. Године почеше издавати, марва пропадати, а тешке мирије стезати. Ништа ми није у мом вијеку било жалије нег’ кад ћаћина кулаша мунташе за мирију. Па кад га продадоше Мујкану, оном Циганину из Бронзењака, мало те не полуди. Сиротиња и вукарештина обладала је са свију страна, ал’ се још не дамо. Чуваћемо стари глас и поштење, а друго како је бог дао.

Брат Јовин, Миле, некако је брзо за њим промијенио свијетом. Иза њега остаде у највећој сиротињи стара Анђа са три кћери. Кућа без мушке главе - како је то јадно!

Некако се јадница копрљала и деверала. Двије кћери лијепо је удомила. Тубу, своје мило мјезимче, љубила је свим жаром материнске топле љубави. Њих двије остадоше у биједној и трошној колибици. Кад је Туба стала на снагу, ишла је по селу по надницама да изради који грош за шаку соли.

Стара и немоћна Анђа сјећала се лијепих дана задрушког живота и са сузним очима испраћала је своје мјезимче туђину на њиву.

- Чувај се, ’рано моја, свијет је ко свијет. На данашњем земану лако је поклизнути и образ окаљати. Обуј се, зеницо моја! - вели старица.

- Не могу, најо, знаш, роса је, па ће ми обућу…

- Добро, добро, него материна.

Драго старој Анђи што је тако паметна и чуварна.

Кад иде на њиву, обуче бијелу, као снијег, кошуљу, метне на се сав мајчин пришав, па обућу под пазуху, а мотику, кад се копа, на раме, или срп, кад се жање, преко рамена, па хајд’ весело на рад.

Туба! Ружна имена, а дивна створења!

Златна свиона коса окружава високо и ведро чело, под којим се необичним жаром свијетле грахорасте очи, осјенчене густим дугачким обрвама које једва да се не састају. Бијелим, мало од сунца припланулим образима дају особите чари оне двије јамице што се редовито јављају са оним невиним и безазленим осмјејком - осмјејком који заноси и опија. (Многи ли је за њим уздахнуо!) Па онај поносити, делијски ход, како лијепо доликује витком и правилно развијеном струку. А њедра, пуста њедра! Округла и једра, да пукну од једрине. Кад би стала, па наслонила пуне руке на накићену тканицу, па те погледала оним враголастим очима; на моју душу, да си Краљевић Марко морао би задрхтати.

Кад има цвијећа, увијек је закићена. За ухом јој стоји свјежи, румени ђулић, те лијепо одговара златној коси и љупком лицу; а стручак мирисавог босиока провирује испод фесића, мало натраг затуреног.

Сеоски су се момци ломили око ње. А како и не би? "Савила би по небу облаке, делај не би по земљи јунаке!"

III

Кад бијаху доље на дну лука, чобани разлучише овце. Благи окрену изнад млина, па се прихвати стране испод Крагуљева шљивика.

Овце су мирно пасле. Он оде пред њих горе на пут што води бунару, па сједе на једну бруну, извади ћурлику, те засвира.

Сунце се клонило смирају. Запад се ишарао свијетлим пругама, па трепти у дивотном сјају. Тихи је вјетрић пиркао и мрсио вране праменове косе задубљеног свирача, која је вирила испод маленог фесића. Он је ћурликао, те не би ни опазио Тубе да га не пробуди њезин глас.

- Благи, одоше овце!

- О, јес’, вјере ми! - трже се Благи и полети да их врати.

- Е, баш ти ’вала - вели он, пошто је вратио овце. Ти би на води?

- Да - одговара Туба, а очи оборила земљи.

Њега ухвати некакав дрхат, па тресе ли тресе! Погледао би је, а не да му се. Не смије, па ет’. Ћуте обадвоје… Не да им се говорити, па уби, посијеци! Туба држи у једној руци тиквицу, а другом чупа поткиту од прегаче. Благи обори очи, па удара штапом о врх од опанка.

- Зар ти носиш у тиквици воду? - пита Благи.

- Да. Близу је.

- Би ли дала, да се мало напијем?

- Што не би? На, узми - вели Туба и пружи му тиквицу, а не диже очију.

- Ледена.

- Да.

- Да - одврати Туба, а враголаст полуплашљив осмијех заигра јој се на малим, танким уснама.

И Благи се плашљиво осмјехну. Шта би друго?

Стара се Анђа узодала по колибици. Забринула се што јој нема дјетета за толико с воде. Боји се јадница оног рђавог обичаја: отмице. Забринута изађе пред колибицу.

- Ооо, Туба! - чу се старичин глас. Шта радиш, дијете, за толико?

Туба се трже, као иза сна, поблиједи, извади брзо из њедара јабуку, баци је Благом, па одскакута кроз шљивик.

Благи погледа за њом, па уздахну. Узе са земље јабуку, пољуби је - милошта је, тако се ваља - метну у торбак, па крену за сермијом.

- Моја рано, шта уради толико на води? Није пре’о бијела свијета, сестримим те! - вели старица мало љутито.

- Не мере се, најо, навалио свијет… - слага Туба.

Анђа је погледа угаслим старачким очима, па чисто врисну.

- Што си тако поблијеђела, јадна ти сам?!

- Ништа, најо, препала сам се мало од гарова Зељковића - слага опет Туба.

- Да ти наја салије страву? - пита преплашена мати.

Старица устаде, извади из једног дрвеног заструшчића пушчано зрно, пресјече га тупом сикирицом, па један комадић остави у заструшчић, а други метну на машу, да се истопи.

- Дајде тиквицу. Истопило се - вели старица и држи машу с растопљеним оловом. Је ли цијела? Да није ко пио? Јер, знаш, нема лијека ако пије… Да није збиља ко пио?

- Није - слага мјезимче и по трећи пут.

Стара поврже машу, насу у једну здјелицу воде, прекрсти је и нешто прошапта, па онда сали с маше растопљено олово.

- На, па се добро напиј.

- Туба узе здјелицу, па на силу прогута једно два гутљаја.

- Добро се напиј, ’рано моја. Здраво је то.

Ноћ је била увелике превалила. Оне се помолише богу, вечераше, запреташе ватру, па легоше.

Туба се превртала под дебелом поњавом. Није јој се дало заспати. Пред очима јој је играо лик Благог. Мислила је о свачем, или боље ни о чем. Осјећала је неку милину која је моћно струјила кроз ватрене и узбуркане груди.

Лањске је године почела зборовати - излазити на збор. Видјела га је код манастира на Малу Госпојину. Погледали су једно на друго, и одмах јој је прирастао за срце.

Од тада га је често виђала. На њиви овако, кад се копају кукурузи или кад се жање. Он би увијек притјерао овце, па би узео од ње мотику или срп, да је мало измијени. Сеоским момцима није то било драго, а Лазар је Николин пуцао од једа. "Одао" је и он око Тубе; али она о томе није ни сањала. Гдје би он онако згодан и богат гледао на једну убогу сиротицу која иде по надницама да шаку соли изради.

Кад би Благи увече пројављивао сермију испод брда, она би изашла пред колибицу и са чежњом слушала би његово ћурликање. "Е, боже, он не зна да ја…" прошаптала би кад би се пошљедњи звуци јасне ћурлике изгубили у пустим висовима тамнозеленог Медењака.

Од неко доба ноћи превари је сан.

Старој Анђи није могао сан никако на очи. Бојала се за своје мјезимче, једину утјеху својих пошљедњих дана. Пригрлила је себи, па је њежно милује: "Спавај, срећо, спавај својој наји", шаптала је брижљиво мати.

Туба стаде нешто бунцати. Старица се препаде, устаде брзо, сјарну ватру, па дохвати с поличице здјелицу с водом.

- Туба, Туба - ’рано - буди је полагано. Устани, очи моје. Напиј се мало воде. Како јој горе образи - јадна ти сам и чемерна!

Туба се диже и једнако нешто бунца:

"Е, он не зна да ја…"

- Шта, ’рано? Ко? - пита преплашена старица. Прекрсти се, помени име божје и светог Пантелије, па се напиј воде. Прекрсти се, де.

Туба узе здјелицу, прекрсти се, онда се напи, па уморно превали главу на тврди поглавач.

Стара је Анђа дуго стајала више ње и укочено гледала; онда је опет запретала ватру, па легла.

- Боже милостиви, сачувај ме од сваке невоље и жалости, милости ти твоје! Свети Пантелија, крсно име, не дај нечастивом под наш кров - шаптала је старица покривајући своје мјезимче.

А како је Благом? Сав срећан и блажен ишао је ћурликајући за сермијом. Узгред је вадио из торбака јабуку, па би је гледао и опет у торбак метнуо. "Боже мој, оклен јој у ’во доба године јабука? Па је мени дала - е, она мене…" - бојао се да искаже што мисли.

У његовим разиграним грудима мијешала се радост са боном тугом. Сјећао се своје биједне прошлости, а пред очи му је излазила још беднија садашњост.

Кад је сјавио сермију у тор, накупи сувади па наложи пред торском колибом ватру. Није му се дало ћурликати као обично. Волио је нешто размишљати.

- Нигђе никог свог немати на свијету - како је тешко. Па ја имам. Мени је сав свијет својат. Мене нико не мрзи, а ни ја никог - бранио се Благи од те страшне помисли. Па, ет’, кад би она и пошла за ме, ђе би’ је дово? Ни куће ни кућишта; ни у лијевој ни у десној - што но онај вико. Е, мој Благи, тешко теби! Он дубоко уздахну, изађе из торске колибе, обиђе тор, подвикну два-три пут, а опрезни га гаров дочека… Онда уђе у колибу, прекрсти се, па леже…

IV

Некако у сриједу пред Велику Госпојину - био је некакав мали светац - окупили се тежаци код кнежеве куће, па се разговарају.

- Је си л’ шта с уреда донио, кнеже? - питају га неки.

- Вала, људи, готово ништа. Једно двије позовке за зијан и…

- Је ли мени изашо "ђогат" (бијела "позовка") за потрицу? - претрже га Давид Штрбац. Знаш, тужио сам јазавца што ми је изио ’курузе.

- Какав јазавац? - чуди се кнез.

- Ма лијеп, лијепи мој кнеже! - заједљиво ће Давид.

Сељаци прснуше у смијех.

- Тужио сам јазавца маличном суду што ми је сатро ’курузе, знаш, у ’ној њиви под Медењаком. Кад им ја приведо’ јазавца и привеза’ колику је штету починио, рекоше ми да идем округлом суду.

- Окружном суду - исправља га онако званично кнез.

- Чекајте, кнеже - љути се Давид - да кажем! Знам ја да ви сви мислите, што тамо са судом миритате: Е, сељаци ништа не знају ко и остала марва. Ама није тако! Знамо и ми макар што је слано, ак’ и не знамо што је масно. Рекоше ми: штета је велика, то патри округли суд.

Кнез се узврпољио, исправио би га, али не иде.

- Уведем ја - наставља Давид - свезана јазавца у суд. Суци се засмијаше.

- Шта је то, комшија? - питају.

- Ништа вала, господини моји. Имо сам нешто ’куруза под Медењаком, знаш, горе више куће у ’ној страни, па ми овај јолпаз, што ’но има ријеч, са земљом сравнио. Ја сам га у’ватио и ево пред славни суд дово, па сад бог вам, а душа вам. Судите по прави. Кад ја то изговори’, они полегоше по ’ним душецима - шта ли му је оно? - од тешког смија.

- Мени је до плача, господини моји - велим ја.

Они се једнако смију, па погледају час у ме, час у јазавца. Згледаше се, па бркљачи нешто између се, па бркљачи, па бркљачи, док један - прошћете - не тури руку за леђа, па извади однекле - бог би га знао окле - воринту, те ми пружи.

- Ево ти воринта, Давиде, а јолпаз ће у бувару. Кад добијеш позовку, дођи на расправу.

Ја узе’ воринту.

- Господини моји, бог вам, а душа вам.

- Не води бриге, комшија - веле они, а попуцаше од смија.

Ја се нешто присјети’.

- Господини моји, биће ми мало воринта, јер, знаш, јолпаз - онако ћу ја по издалека.

- Баш што је јолпаз, дајемо ти ворингу. То је, веле, награда, а за потрицу јавиће ти кнез, па дођи на расправу.

- Чувајте се, господини моји, јер - прошћете - јазавац хоће да уједе - казујем им ја.

- Мало је луд - вели један.

- Е, моји господини, ко блентави Бошњак; да му није носа, пасо би траву - велим ја и излазим.

- Сад, кнеже, питам ја тебе ’вако пред људ’ма и ’нако по закону, шта је с јазавцом и је ли ми изашла позовка за расправу?

Сељаци се засмијаше.

- Давиде, брате, мени није до шта је теби - вели кнез. Мени је и ’нако пуна глава.

- Знам кнеже, ама ко велим: није право да моји ’курузи пропадну.

- Па шта ћу ти ја?

- Знам ја шта ћеш. Ја ћу тужити на земљану владу и малични и округли суд и кнеза, а и шумара - знам ја закон! - па шта вам отуд дође. Чуо сам од људи што су ишли прошлог пазара у шер да се онај јолпаз по ’ној башчи око дуванске ваврике шеће - не буди примјењено - ко какав пријестолник, а моји се жалосни ’курузи суше. Е, кнеже, нећемо тако! Кад ја не смијем од суда подапети гвожђа да јолпаза у’ватим, не смије ни он мојије’ ’куруза немилице трати.

Закон данас за свашто има. Знао сам ја за закон, па сам га на ’ној струзи тешко натркимице жива у’ватио и пред славни суд дово. Е, кнеже, нећемо тако, амо је струга! - завршује Давид.

- Мани се ти мене, Давиде, тако ти крсног имена! - љути се кнез.

- Шали се, кнеже, Давид. Ти знаш њега. Има ли још шта од суда? - пита Марко Пантош.

- Још имају позовке за нове солдате - одговара кнез и вади из торбака.

- Боже мој, колико и’ ове године позивају? - пита неко.

- Па није млого. Једно десетак, дванаест - јавља кнез.

- Да није нашем Благом изашла позовка? - пита Мића Зељковић. Некако га ове године пада солдачија.

- Јес!

- Оде ти тај ко амин! - дочека Пантош.

- Ко? Зар ’наки момак? Нема га у сто села - гракнуше сељаци. Оде вала, све’дно ко под лед.

Мића се окари, па ће дрмајући там’ и тамо главом:

- На моју душу, оде!

- И твом је нећаку, Давиде, изашла позовка - вели кнез, прелиставајући позиве.

- ’Вала ти, кнеже, ко имам коме! - захваљује му се Давид.

Сви се сневеселише, па се и Давид нешто ућутио.

Кнез изнесе једну окањачу шљиве, па пружи Мићи да точи. Мића узе плоску, нали полић, наздрави кнезу, па онда обреди све.

- Дај, вала, кнеже, још једну изнеси, па макар је мој јолпаз платио - не може се уздржати Давид поред све озбиљности и забринутости која се огледаше на сељацима. Кнез изнесе; те једну по једну лијепо се угријаше. Разговор се поче живље.

- Баш нас, браћо, умете Грац - вели Мића и додаје полић Давиду. Умиру момци - не буди примијењено - ко кад се овце պометиље. Ето, два Мандића из једне куће. Један умрије у Грацу, други се врати кући; не прођоше ни двије нећеље, а и он оде под црну земљу. Не знам, шта и’ бацају на даљ, у ’устрију, код толике наше земље.

Давид прими полић, нешто се као дубоко замисли, па ће:

- Ваврике су томе криве, веле солдати. Дим онај, брате, те се наш свијет не мере обикнути, па то вам је.

- Па и не реци, Давиде, да није - одобрава Пантош и истреса лулу о врх од опанка. Ваврике, ваврике! Ништа друго!

- Чија је сад редња? - пита Мића.

- Цвикина, Цвикина! -повикаше неки.

- Оду момци здрави, ко рушпа, а војни, ко рањеници, па заковрљај те умри. Зар то није богу плакати? - јада се Цвика, а пружио руку да прими полић.

Људи, да речемо, би ли било ’асне бацити на царство молбеницу да и’ тамо не шаљу? - пита Давид. Ти си, кнеже, тамо при суду, а био си и у солдачији, шта ти велиш, а?

- Знате, људи, реглеман је реглеман, а бевел је бевел, а оно да - и рапорт има, па онда на царство - разлаже им кнез, давајући особити нагласак својим ријечима.

- Чујдете, људи! Еее - отеже Давид - кнез је кнез. Зна ти он - боже ме не покарај - на чем земља стоји.

- Шта? Зна вала, ђе је небо кукама приковано - додаје Цвика, а очи му се заокружиле као кози пред мрак. Де, де, кнеже! Како ’но?

- Браћо, све по реглемену, па онда на рапорт, а рапорт на царство - упућује кнез.

- Боже мој, што ти је паметан човјек! - чуде се сељаци, а само Мића ћути. Повргао покрај себе плоску, прекрстио ноге, нагнуо се мало напријед, па одбија густе димове из оковане и навезене луле. Нешто се замислио.

- Нема, људи, од молбенице ни од царства ништа - трже се Мића из мисли. Оно да - да би се могло молити, ама ко ја велим: нема вајде. Ја млим тако, а ви как' 'оћете. Само знам: тешко јадном тежаку! Књиге не зна, па слијеп код очију. А данас ко не зна барнути оним црним пером, није нигђе присто, већ другог мољака да му проучи позовку или књигу. Тако вам је на данашњем земану. Па ето, ко би ту молбеницу на царство…?

- Ако не би наш десетар знао, ја не знам ко би други. Зорли је, веле, учеван - добаци Цвика као из рукавице.

- Ја млим да би знао боље онај шикуција што је лани у нашем селу купио мирију. Каже мени да зна љевше писати нег' пријестолник.

- Па и би! - трже се Цвика и одмахну руком. Зорли је учеван. И мени је казиво да пријестолникова сина учи писати.

- Од та два ниједан! - повика Давид. Људи, шта вам је данас? Зар не чујете кнеза? Говори све'дно ко да није из нашег села. Нек' му он у молбеници загари оне три ријечи, па ће Швабо нама' виђети како и ми закон знамо. Како 'но кнеже? Реман, бе…

- Реглеман, чоче, па бевел, па с бевела на рапорт, а рапорт јавља на царство, царство на капетана, а капетан све даље до каплара.

- Е, што ти лијепи Швабо зна уриктати! Говори, брате, све'дно ко да из књиге чита. Зато суд и поставља за кнезове људе који су у солдачији били. Неће Миће, јер би се прије земља - боже ме прости - преврнула, нег' што би он 'вако, ко кнез, ишчито - вели Давид.

- Ама ја, људи, не смијем - ја сам кнез. Познало би царство моје писмо, па нама' у "црну кућу".

- И твоје ријечи - додаде Давид.

- Ја млим да би требало ударити на молбеницу и оне закрпе. Како 'но му се рекне, кнеже? - пита Пантош.

- Штрамплета.

- Плета?

- Штрамплета, чоче! Е, ништа не знате - исправља кнез и љути се.

- Немој баш, кнеже! Знаш, из нашег си села, па би и нас могла биједа појати - трже Давид свој неумјесни предлог.

- Немојте се, људи, узалуд трошити и плаћати, јер нема вајде, ове ми моје грешне којом дишем. Ман'те се, људи, ћорава посла! - одвраћа их Мића.

- Ма и ја тако велим. Зна царевина шта ради - заврши кнез разговор и узе празну плоску са земље.

V

Кнез је раздијелио по селу "позовке" и објавио дан кад ће с новацима пред котар.

Цијелим селом обладала жалост. Нигдје се не чује пјесма. Само што гдјекад тужно одјекне она солдачка:

Мислио сам да ме жени бабо,
Али ме је оженио Швабо -
Ој, ђевојко, драга душо моја,
Ој, ђевојко, драга Маро моја! итд.

Кад су истом почели примати солдате, народ их је испраћао као у рат. По варошима се могло видјети како се мајке са синовским одијелом по блату ваљају и лупају очајнички у прса. Да ти је срце од камена, морао би пустити сузу њежног саучешћа.

Солдати се почеше враћати живи и здрави кућама, и народ се мало утиша. Мало помало - већ и то постаде обична ствар. "Нека, нек иде, научиће се памети", говорили су људи. Али замало. Солдате почеше слати у Грац. Умирање и болести учесташе, те у народ поново уђе страх.

Јадне мајке почеле нарицати за својим синовима, као да су их покопале, па се с гробља кући враћају.

- Шта вам је, жене? Што цмолите? - ружи их кнез. Био сам и ја, па ево ме, нијесу ме убили. Мало се помучити, па богме и гладовати, а послије те стегне онај мењажија, па доста ти залогај кру'а.

- Знамо, мој синко, али тебе нијесу бацили четр'с конака од куће. Сваког пазара, да је било кабул, могло ти се доћи. А сад? Грдна рано! Бацају и' неће у 'устрију, нема до Беча док би чојек попушио лулу дувана.

- Е, жене, немојте већ! - љути се кнез. Ђе је Беч, а ђе је Грац? Грац је 'вамо до нас.

- Е, јес', Грац му се рекне, ватра га сагорила! - куне Спасенија Савина.

- Осим наше дјеце, друго - додаје стара Ваимија Игњина, а поднимила се на обе руке, па се љуља там' и тамо.

VI

Благи се окарио, па не ћурлика. Да, ћурлика, али врло ријетко: овако кад је сам код тора. Тужни и бони звуци туже за нечим милим и драгим, за нечим изгубљеним.

И Туба је дознала да му је изашла "позовка" за солдачију. Свак је говорио: узеће га. Кад би она то чула, задрхтала би као у грозници. Досад тако весела, сад се окарила, на лијепо пропала у лицу. Жарке грахорке изгубиле ону првашњу топлину. Стара се Анђа препала. Одбраја јој уроке, салијева страву - ништа не помаже. У сну увек нешто бунца.

- Само да ми га је још једноч ’нако из близа виђети - мислила је. Нешто ми је ето драг - умрла би’ кад би’ могла, за њега. Е, боже, а он то не зна.

То је исто и Благи желио. Гледао је да се онако насамо с њом мало разговори. Лакше би му било, тако му се чинило.

Прије два-три дана одласка дошла Туба у млин. Благи то видјео, па сјавио сермију у оно стрњиште испод млина, па се учинио онако крај млина, да се напије воде.

Млин се нешто обаталио, па крупно меље. Туба изашла пред млин, не би ли кога од мушкијех видјела, па опази Благог гдје пије воду на оном точку више млина. Срце јој задрхта. Зовнула би га, а грло јој се стегло, па проговори не проговори!

- Помоз’ бог!

- Да бог добро!

- Зар ти у млину, Туба? - пита је Благи пролазећи покрај млина.

- Да. Па не знам… нешто млин… - не да јој се изговорити.

- Ма шта?

- Нешто се, прошћеш, млин обаталио, па не знам направити. Би ли ти умио?

- Да видим - вели Благи и уђе у млин, а она остаде пред млином.

Нешто је дуго баратао око камења, збунио се, па не зна шта ради.

- Добро сад меље. Направио сам - вели Благи излазећи из млина.

- Благи, збиља, кад ћеш у солдате? - охрабри се Туба.

- Ја млим: пр’ошјутра.

- Душе ти, је си се препо?

- Па ет’… и нијесам. Што би’ се бојо?

- ’Нако знаш, би ли ти било жао да те приме?

- Пааа - отеже Благи - да видиш и не би. Немам матере, немам никог свог… не би ме нико жалио - вели Благи, па онако испод ока погледа у Тубу, а она обори очи.

- Жалио би те свак, све село. Па ет’ и мени би било жао, да те, не дај боже, приме, јер, знаш, Грац… Ето, нит’ си ми - што ’но онај говорио - род, ни помози бог, а нешто си ми драг, ко… ко, ко рођени брат - замуца Туба.

- Нијеси ни ти мени мрска. Жао би ми било, ’нако знаш, тебе и села и сваког. Наш свијет, адет… па знаш чојку, кад оде на даљ, у туђи свијет… нит’ кога зна ни позна - заплео се Благи.

- Боже мој, ’оће ли те узети? Свак говори: узеће га. Мени нешто, боже, жао, па дође ми да плачем. Знаш, немаш никог свог, па жао ми те све’едно, ко… ко, ко рођеног брата, … мен’ се чини више - вели Туба, а блага румен осу јој образе.

- И ти си мени, чини ми се, дража од сестре. Немам нигђе никог свог на ’вом бијелом свијету. Да умрем, не би ми имо ко свијеће на задушнице запалити - вели Благи, а суза му полети. Он махну рукавом, па је заустави.

- Не дај, боже! Немој слутити.

- Е', Грац… - дрма Благи главом.

- Неће тебе, ако бог да, примити - соколи га Туба, а сама види како криво говори.

- Ал’ откуд ко иде, вели: узеће те.

- ’Нако знаш, свијет говори, ко ђе си ти… - не да се Туби изговорити што мисли, па тури руку у њедра и извади јабуку - зеленику. На ти ову јабуку, па се немој, знаш ’нако, карити. Све ће добро бити - ако бог да - боље нег’ што мислимо.

- На и теби - вели Благи, па извади из торбака јабуку и пружи јој.

Она је пољуби, па метну у њедра.

- Збогом, Туба!

- Збогом пошо, Благи! Боже, са срећом!

- Боже, дај! - одврати тужно Благи и одјави овце на попасак.

Већ је био млин изамлио. Туба покупи брашно у торбицу, па пође кући.

Нешто изнемогла; ноге јој клецају. Жао јој Благог. "Никад га, море бити, нећу вијђети", шаптала је. Очи јој се напунише суза. Она пусти на вољу ојађеном срцу, сузе потекоше, а она боно, тихо запјевуши:

Ој, јабуко, моја зеленико,
Све те љето у њедрије носа',
Нит' те једо', ни те коме дадо',
Већ сам те је драгом оставила -
Јесен дође, а мој драги оде.

Она престаде, па уздахну.

Од Зељковића тора допирали су сјетни звуци јасне ћурлике. Она их је, с чежњом и слатком тугом у срцу, слушала, док пошљедњи одјеци не изумријеше у густим висовима тамнозеленог Медењака.

VII

Што свијет говори, ил' је било, ил' ће бити. Свак је говорио: узеће га. И узели су га. Кроз три недјеље Благи остави своју постојбину и оде у Грац.

Свак га је жалио, а Туба највише.

- Само нашег Благог, грдна рано, примише ове године из нашег села - тужи се Туби Марушка Мићина на перушању код Мајсторовића. Кад су нашег Милића примили, није ми било жалије. Да су барем још кога из села узели, било би му, јаднику, лакше, а 'вако сам…

- Боже мој, 'оће ли и' бацити у Грац или ће остати у шкру? - пита Туба.

- Ја млим: у Грац.

Туба се окари, па се замисли.

Марушка и Пава заговориле се, па нешто једна другој дошаптава.

- Шта сте се ви, цуре, толико заговориле? Нијесте на збору? - шали се Лазар Николин, па баци пред Тубу чврсто завезан кукуруз. На, перушајте!

Туба се трже и узе кукуруз. Једва га некако оперуша, баци на хрпу, па чудновато погледа на Лазара.

- Знам ја, цуре, знам - уплеће се Лазар.

- Шта знаш? - утаче се Пава, другарица Тубина.

- Знам ја, 'нако знаш. Знам ја све - вели Лазар и дрма главом.

- Не знаш, вала, ништа, јер ништа и нема - опет ће ђаволаста Пава.

Она је искрена и одана Тубина другарица. Увијек је с њом готово. Заједно су и одрасле - кућа до куће. Једна другу поучава у везу, у ткању, у сваком женском раду. Кад су на њиви, увек су на једном разору. А што су могле запјевати, то је за причу!

Иако је била одвећ говорљива, ипак јој је Туба смјела повјерити своју тајну - тајну коју је и од црне земље крила: да воли Благог.

Овако, кад је какав светац, стара Анђа оде некуд у комшилук или на виђење кћерима, а њих двије наставе, па по цијели боговетни дан разговарај се. Кад би се сите наразговарале, онда би Пава рекла:

- Ајд’, Туба, болан, да мало запјевамо!

- Паво драга, не могу, па ет’…

- Ма шта ти је, болан? Немој се карити. Је ли те жао - јес’, ама јопе’ немој чинити брез себе. Сад ће те двије године протећи ко ’ладна вода, и онда, ко си, ти си! До’ће он, болан! Зар Благи? На моју душу, ко да гледам, а он дошо, па… Де, де ону "Ој јабуко, моја зеленико". То ти волиш, ја знам.

- Паво рођина, не да ми се, па уби ме - вели Туба, а очи јој пуне суза.

VIII

Јесен се приближује. Гора се почела жутјети. Покоји суви листак падне с гране, као нијеми гласник суморних јесенских дана. На њивама је готово све обрађено.

Шљиве родиле - преродиле. Свукуд пуне каце, а комови већ преврели, па се пјенуше. Траже се котлови, лети се за "дозволу"; свак ради, а порезни "уред" најбоље.

У селу велика живост. Неко жени брата, а неко сина; неко удаје сестру, а неко опет кћер. Иако је јесен досадно доба године, тежаку је најмилије. Онда он свачег има; доста појести, доста попити. Док има, да се што уграби, јер послије… Погдјекад богме и покоја пушка нехотице одапне. (Старинска, не мари ништа!) Кнез се почеше по глави, па ће званично: "На рапорт!" "Е, људи, људи, никад овом свијету…" - врти кнез забринуто главом.

Пред стару Анђу падају плоске као угњиле крушке.

Чувени су некад били Крагуљи, па се и Тубина љепота рашчула. Тегле просци из десетог села, као овце на солило - долазе на заглед. Стара се Анђа нашла у чуду, а Туба стрепи и дрхће као јагње од оштра ножа. Крије се, неће да изиђе.

Јанко Делић потеглио чак из Змијања. Опремио се као што се један Делић опремити може. С паром га згоднијег нема овамо око нас. Тежак је, истина, има своју земљу - давно се откупио - али помало и тргује. Купује овако у јесен дебеле волове, па их препродаје. Бистар је и предузимљив човјек. Из свачег гледа да пару избије.

- Нек’ изађе, да је видимо. Нећемо је појести - вели Јанко. Људи смо просци, таки је ред. Бегенише ли - добро, не бегенише - и тако.

- Знам, брате, Јанко: ама ја дјетета не дам ове јесени нигђе. Млада је, луда, а јопе’ ти си чојек згодан. Туј се богме ’оће ово, ’оће оно, а она, ко вукарашка ’ћи, нема толико спреме ни дарова - одбија га Анђа.

- Крагуљи су, стара, на гласу и…

- Е, мој Јанко, били су некад! - уздахну старица.

- Чељаде је бисно, кршно, пристало - од соја је, знаш; то је за моју кућу. А дарови и спрема? - вели Јанко, па пирну и одмахну руком. У мојој кући нит’ ће бити гола, ни боса, ни гладна, ни сувотна. Свега доста, ’вала богу! Живиће ко бубрег у лоју - што ’но онај казо - па ти сад…

- ’Вала ти, брате Јанко, ко имам коме! Ама дијете ове године неће нигђе, а догодине, како буде суђено.

А Никола, отац Лазарев, разлетио се, па не зна шта ради. Хоће да жени сина, па се мрке јањиле. Лазар неће него Тубу. Чуо је то Никола од "оне".

- Ми смо, мој чојче, обнемогли; пали - што ’но има ријеч - на пошљедње гране. Ред је да га женимо. Ама он неће већ Тубу Анђину, а она затегла, ко да је пријестолникова ’ћи. Ето, долазио на заглед Јанко Делић - ’наки чојек! а она џолава вјештица подапела губицу ко цигањски бубањ, па вели: "Ја не дам ове јесени нигђе дјетета!" Види ти сад тог посла! На моју душу, ја не знам шта ћемо… Дијете је дијете… Ти знаш Лазара - вајка се Петра Николи.

Никола се забринуо. Шаље онако испред себе жене да "маме" Тубу за Лазара. Ето, дошла Каласура (неки је зову и Летикујом), па се распричала:

- Моја Анђо - моја, немој ти бити блентава! Подај ти дијете у Мајсторовиће. На моју душу, сестро, не’ш се кајати. Ти знаш, ’вала богу, Мајсторовиће. Они држе жене ко мало воде на длану. Људи су згодни - своја земља, а јопе’ близу вода, близу дрво, близу млин! Нигђе таке згоде! Ја млим тако, а ти сад гледај. Отвори очи! Нијесам ти - не дај боже - душман’.

- Знам, моја друго, ама дјетету не иште срце ове јесени нигђе. Ја јој велим: "Ето, ’рано, изабери, ђе ти срце иште. Ја те не ћерам". Она нама’ стане плакати. Питам је, а она ћути. Само вели: "Најо драга, не иште ми нигђе срце". Е, па шта би’ ја сад, сестримим те? Ето, кажи ми, де! - јада се стара Анђа.

- Немој ти, знаш, тако. Дијете је, па море бити… Ето, кад су ме водили, ја плачем. Жао ми оставити вес а повезати бошчу, а послије… Ја ти кажем - што би’ ти и говорила? Људи су згодни, једни по једни. ’Наке куће у десет села нема. Доста сермије, а богме и житни су. Нико још не памти да су и оку жита купили. Своја земља, сестро! Мало је данас такије’! Близу вода, близу дрво, близу млин! Сама ти знаш, што би’ ти казивала? А јопе’ и близу је. Што би је давала пре’о бијела свијета? Мореш јој доћи, што ’но ријеч, сваки дан на виђење… Гледај, сестро, отвори очи! Нијесам ти душман - ни теби ни твом дјетету. Не говорим - не дај боже - из какве злобе, већ ’нако знаш… Близу вода, близу дрво, близу млин, а Мајсторовићи пазе жене ко мало воде на длану! Тако је, сестро, па ти сад… - расторокала се "благоглагољива" Каласура.

Туба се крије и бјежи док види да ко иде кући. Одмах јадница помисли: иду на заглед или прошњу.

Већ је прошла година откако су Благог примили. Често пута погледа у ону јабуку што јој је пошљедњи пут код млина дао. Почела је већ давно венути. Она је тужно погледа, а очи јој’ се напунише суза - "нека, нек’ вене, нек’ увене - само нека се он жив врати, али Грац", помисли она, а сузе јој облију блиједе образе.

IX

Биће пред Аранђеловдан, кнез сашао на "уред". На "уреду" је примио "позовке" и друге "званичне ствари". Осим тога предали су му два замотуљка у црно завијена и "црну књигу."

- Боже мој, шта ли му је ово? - чуди се кнез.

Прочита адресу: "Господину Вукану Радићу, кнезу села М…"

- Зар ја господин? О, о, о! - не може кнез да се начуди, па ће опет: "Господину Вукану Радићу, кнезу села М., задња пошта Б." Ја наредне царевине, боже мој! Сваком ли зна одати чес’! Право каже Давид: "Кнез је кнез". Није лако бити кнез! Треба се вамо у’ватити са судом, а држати се палиграпа, па ти се нама’ вјерује и одаје чес’. Опет чита и осмјехује се: Ја наредне царевине, мој милосни бого! Сваког ли зна поштимати!

Изађе из "уредовне дворане" некако поносито. Дигао главу као несланован, а укочио се, на никог не гледа. Узео оне замотуљке, па носи у рукама.

Сељаци што су били на "уреду" стрчаше се радознало око њега.

- Шта је то, кнеже? - питају га неки. Он се направио важан, па ће од неко доба мало затегнуто:

- Ништа! Чекајте, док отворим књигу! Што сте навалили ко марва?!

Он отвори писмо, па стаде читати у себи. Погдјекад се заборави сиромах, па поче и наглас срицати. Мучио се дуго и кад је све разумио, онда се накашље, па поче:

- Царство јавља "азо", да је десет… десет…

- Шта? укинута десетина зар? - претрже га неко.

- Шути марво! - продера се кнез, па настави. "Азо", царство јавља да је десетог прошлог…

- Шта ти му је оно "десетог прошлог"? - дочека опет неко.

- Шути, ћићулајкане бож’и, бленто, злогло! - дере се кнез, а поблиједио као крпа у лицу.

- Немој ти, кнеже, знаш нада мном трти рокве, јер сам и ја нешто био. И моја се слуша код суда. Знам ја палиграпе!

- Чес' теби и поштење - трже се кнез. Ама немој брате, знаш 'нако… Од царства, па шта му је, да му је - добро му је!

- Читај, кнеже, читај! - чује се неки. А ти, Јовиша, шути?

- "Азо", царство јавља да је десетог прошлог мјесеца умро у Грац инвантерист (ја сам био врајтер) Благоје Гатарић. У његовом војничком сандуку нађен је један народни инструмент, ћурлика и једна јабука. Пошљедња воља поменутог инвантериста да се ћурлика уручи Милићу Зељковићу, а јабука да се преда Туби Крагуљевој. Моли се господин кнез да ово тачно изврши - заврши кнез и нагласи особито ријечи "моли се господин кнез", а сељани се чудновато згледаше.

- Еј, јадна му мајка! Бог да га прости и помилује! - оте се једном уздах из гомиле.

- Ја наредне царевине, Боже мој! - чуди се Јовиша. За свашта ли води бригу… Код ње иде све ко на тетиво! Нема код ње тамо-амо, већ шта је коме одређено - одређено! Боже ме не покарај, да оде на 'нај свијет, нашло би га!

- Само да се укине десетина, трећина и, рећ'емо каз'ти, ове глобе - никад бољег цара - вели Шурлан.

- А шта му је то, кнеже, завијено у то црно ћаге? - пита Јовиша.

- Зар не чуште шта царство јавља? Ово је дугачко ћурлика, а ово округло јабука.

- Ја, мој ваљани бого! Види, види, који су мурови и штрамплета! - не може Јовиша да се начуди. Колико ли је муке и трошка виђела царевина док је то послала амо из толике даљи! Па вели чојек: много иште!

Док се вратио с "уреда", кнез је одмах предао Милићу ћурлику, па пошао онако узгред да и Туби уручи јабуку.

Стара Анђа извадила мисирачу из ватре, па отреса с ње луг, а Туба узела камичак па туца љешнике, док кнез трнапи на врата.

- …бар рече!

- Да бог добро! - устадоше обадвије, поклонише се и примише бога.

Туба узе столац, пребаци преко њега поњавицу, па подметну под кнеза.

- Сједи роде - вели старица. Која добра?

- Вала ти! Немам кад; имам још нешто посла ’вође доље код Ђокана - вели кнез и извади јабуку из преметача. На, Туба! Умро Благи, па то је, знаш, пошљедња воља. Лаку ноћ! - рече кнез па на врата.

Јадна Туба поблиједи као мртвац, али се уздржа. Узвишени и ничим непомућени дјевојачки стид спасе је да се не изда. Кад кнез изађе, она бризну у плач и објеси се старој Анђи о врат.

Кроз тужно, непрекидно јецање чуле су се ријечи: "Најо дра-ага уме-ме-те нас Гра-а-ац"!

Беч, 1900.

Кроз мећаву

Приповијетка је први пут објављена у Српском књижевном гласнику 1907, књ. XVIII, у два наставка (број 7 и 8), затим исте године, у избору Кочићевих приповједака у издању Српске књижевне задруге, те у „Јауцима са Змијања“ 1910. с ауторовим „Малим објашњењем“ на крају књиге. „У ову је књижицу, вели он, ушла и приповијетка „Кроз мећаву“ која је штампана у Срп. књ. задрузи. Пошто је ова ствар првобитно и на претрг писана за Српски књ. гласник, осјетио сам у њој јаких мана и непотпуности које сам сад, према свом схватању, исправио и изгладио, приповијетку унеколико проширио додавши јој два-три заборављена момента. Можда је ствар тиме нешто и добила, али је једно само поуздано: моја је приповједачка савјест сада мирнија!“

Промјене које је Кочић извршио тичу се измјена појединих ријечи, редосљеда пасуса; мањих изостављања и знатнијих додавања, од којих је највеће оно у којем се говори о старчевом дозивању у помоћ у тренутку када је са унуком залутао. Занимљиво је да је писац осјетио потребу да измијени и име свом јунаку (у првој верзији он се звао Реља Масларић, а не Кнежевић).

Најважније допуне су оне које се односе на карактеризацију јунака приповијетке, на његово поријекло („знало се да су његови стари судили на Змијању и да је он потомак од Змијања Рајка што се у пјесмама пјева“) и његов понос („Кад не могу кнезовати ко што су ми стари кнезовали, нећу да будем турски алабаш!“ – говорио је Реља поносито)

–––––––––––––––––––

Већ се поче и смрачивати, а они не могоше краве продати. Нико их честито и не погледа, а камоли да их упита за цијену. Нико ни да се нашали!

Старцу се то нешто грдно ражали и љуто га заболи, и да је имао суза, грко би и болно проплакао. Али онако испаћен и сатрвен дугим јадом и чемером, само суво уздахну и крену с трга, водећи погружено на привузи стеону кравицу, чија се плава, свијетла длака, мркасти рошчићи и обло, пуно виме измеђ бјеличастих и меснатих кракова једва распознаваше у сувој и оштрој зимској вечери. За кравом се диже и пође дијете - није му могло бити више од дванаест година - држећи чврсто у промрзлим рукама љескову мотчицу.

Старац је ступао погнуто, вукући тешко ногу за ногом. Сијед је сав, коштат и крупан као одваљен комад оних грђених и непрекидно мрачних и туробних планина, што се мукло уздижу поврх његова села. По разголићеним, руњавим и широким прсима нахватало му се стврднуто иње. Уздигао накостријешене, дебеле обрве, испод којих мутно, као из неке даљине, вире уморене и готово умртвљене очи, па љума и граби уз пут.

Сува зима стегла. Одасвуд бије, пржи и као уједа, гризе оштра и немила студен. Руштри се окорјели снијег и, жалобитно цвилећи, угиба се под ногама.

- Баш нико ништа, Вујо! - трже се старац и обрну се дјетету.

Мали је шутио и уморно, изнемогло корачао за кравом. Од суве студени на њему се бијаше све накостријешило и укочило. Ситне, меке длачице на лицу му се најежиле, а руке поцрвењеле, па поцрњеле од тешке зиме.

Кад бише насред чаршије, снијег поче пропадати. Љуто и као на силу одваљиваше се лепирица за лепирицом, испрва тешко, као да се мучи и натеже, па онда лакше учестаније и гушће.

- Баш нико ни да се нашали с цијеном, а ево нас и ноћ у чаршији стиже! - трже се опет старац из мисли, а у ријечима му, очима и лицу дрхташе нешто болно и очајно.

Све се више смрачава и као да се нешто из далека потајно и подмукло спрема и пригушено хуји.

Снијежне лепирице укрштају се у лету, ломе се једна о другу и шуште у тананом и меком шуму поврх њихових глава, а њих троје, старац напријед, крава за њим, за кравом Вујо, промичу чаршијом лагано и уједначено, стопу за стопом.

Старца су обрвале мисли, тешке и црне мисли, па потресају из темеља душом његовом.

Некад је он био најнапреднији и најзгоднији домаћин на цијелој Крајини. По далеким селима, касабама и градовима, по механама и хановима, на царским друмовима од Босне до Цариграда. говорило се и причало о згоди и направи Рељe Кнежевића са Змијања.

Велика је снага и задруга у њега била. По четрдесет, педесет кућне чељади радило је на њивама његовим, са којих су се у врелој сунчаној свјетлости кроз планинско, небеско плаветнило ломили и вршили дрхтави и задихани гласови, а пуна и забрекла снага прштила и пуцала испод загријаних кошуља и сребрних гердана. И пјесма рада и распламћеле младости, пјесма ускипјеле, необуздане планинске снаге уз оштри фијук коса и српова разлијегала се силно, протегнуто, у врелом дрхтању бијелих облих грла, испод помодрелих горских висова.

Раном зором отискиваше се небројено благо од Рељиних торова. За час би крдо оваца прекрило и забијелило пољем испод планина. Говеда би у дугим редовима замицала у планину на пашу, да се у подне врну води на пландиште. Јаблан, који је својим разглашеним јунаштвом затворио цијело Змијање, поносито би се одвојио од говеда, измакао би напријед, па би громовито рикао, букао, копао ногама и задрто разносио земљу роговима.

И Рељa је као растао, ширио се. Прса му се напињаху да пукну, а срце му обузимаше и облијеваше нека слатка, чудесна врелина.

Све му је напредовало, расло, бујало, множило се и ширило у недоглед. И њега би често, кад би погледао на свој мал и имаће, обузимала некаква потајна, нејасна језа и слутња. "Ово се већ одавно пресипа… прелијева!" - прошаптао би, дрхћући и угушујући ону страшну, кобну мисао која би му тада синула кроз главу.

И рађало је, и расло је, и напредовало је: жене се близниле, овце се близниле, козе се близниле, а улчек сјемена бацао по десет рода. Торови прекрилили пола поља, а стаје се окупиле око једног заравањка као мала касаба.

Глас се Рељин ширио. "Шта толико теслаишеш! Шта си се толико диг'о, нијесу на теби токе и илике Реље Кнежевића!" - говорило се кад би се когод стао чим поносити. На зборовима код цркава и манастира, на кумалима и свадбама приказивао би кум куму, пријатељ пријатељу част и поштење: "Вала ти, куме, вала ти пријатељу! Ти мене почестов'о овом чашом, а тебе господин бог сваким родом и berićетом. Жито ти родило, коло ти возило, и бакови букали к'о у Реље Кнежевића!"

И паше су му падале на конак. Црне грчке владике високих тенџерастих камилавки, бескрајно дугих и широких рукава и облапорна срца на жуту јаспру, свраћале су њему и благосиљале дом његов и торове његове. И он им је давао много, премного, не бројећи, не устежући се, пуном шаком. Самоме везиру за Курбан-бајрам слати су овнови из Рељиних торова. И некакву је бурунтију од цара задобио. Зашто и крошто, он није знао нити је хтио кога питати. "Ово мени ништа не треба, а у реду није да се царска јазија потеже и повлачи по кући!" - рекао је и сложио бурунтију на ватру. Његова су мушка чељад била сва до зуба наоружана. Пасоше за оружје није му падало на ум да тражи, нити је коме падало на ум да га пита за то. Често је купљено од народа оружје, али се Рељи никад заптије не свратише ни на каву. Нешто им је било као зазор.

Свагдје је био признат и призват. Али овамо да буде кнез или да сједи у каквом царском меџлису, није хтио ни по које благо, нити је дао коме свом, иако се знало да су његови стари негда судили на Змијању, и да је он потомак од Змијања Рајка, што се у пјесмама пјева.

- Кад не могу кнезовати к'о што су ми стари кнезовали, нећу да будем ни турски алабаш! - говорио је Реља поносито.

Силно је мрзио чаршилије и ријетко је силазио у чаршију. Три пута у години: кад би смиривао мирију, кад би товарио пиће за крсног имена и кад би са зимнице у прољеће пратио овце на јагњило у доње крајеве.

Већ би се на неколико дана знало, кад ће градом минути крдо Реље Кнежевића са Змијања, и чаршилије би се искупиле на ћошковима, и Турци би посједали на диванама да ћефше и сеире кршно и бијело благо. Кад би звоно са големог овна предводника растегнутим звуком одавало да су прве овце иза града, пошљедње би улазиле у чаршију, прелијевајући се у пуној свјетлости прољетног, дрхтавог сунца, а за њима би поносито јахао на брњашу Реља, обучен у модри копоран и црвене, скерлетне чакшире, са црвеним шалом око главе и крупним, сребрним токама и иликама, под пуним пусатом. И Турци би се и чаршилије

дивили и чудили згоди и богатству Рељином, а у његовој души дизаше се сласт и топлина, свијетла и мека као незнана пјесма без ријечи што се диже од загријане земље и, миришући, веже се са насмијаним небом прољетним.

Препунише се торови, пресуше се амбарска ока, пренапуни се кућа здраве, једре и кршне чељади, а кеса, пуна бијеле и жуте јаспре, силно затеже за Рељиним припашајем.

И једног кобног дана - добро се он сјећа - ненадно се дигоше врући планински вјетрови, погнаше и завитлаше млаку прашину у ковитлац, расипљући је по торовима, стајама и њивама његовим. Тих дана обноћ је у торовима блечало благо, торске су љесе болно, као да цвиле, шкрипјеле, чобани су снивали немиле и чудесне снове, а пси су око торова некако тужно, претужно урликали и завијали као гладни курјаци усред зиме на планини.

И пође шапат од уста до уста:

- Рељин брњаш осван'о мртав у бари.

- Три јунице, што су се ономадне оштуриле, нађоше јутрос говедари мртве у тору.

Орлови мрлинаши, они грдни планински орлови огуљених, голих вратова и других, заоштрљених кљунова почеше се вијати небом изнад стаја Рељиних и падати крај торова. Црне вране и гаврани у дугим, широким јатима кобно су и злобно гракталии поврх мала и имаћа његова, падајући на товне мрлине са немилим крештањем, а он је болан, преболан ходао тамо и амо, као без главе, сатрвен и убијен ненадним јадом и чемером. Чама, зебња и грозничава, дубока језа дрхташе на образима његовим и на образима чељади његове. Свако је чељаде стрепило и осјећало да се нешто невидовно увлачи и подмукло шири по торовима и стајама, обарајући немилосно све живо пред собом.

И Јаблана јутрос међу силним мрлинама нађоше мртва у тору! - просу се опет шапат, болан и дрхтав шапат, од уста до уста, а из поља од торова разлијегало се жалобитно јадиковање милог Ђоке за својим *Јабом*. И сва се чељад заплакаше, зајаукаше.

И Рељи се грдно ражали, али се стеже, намрачи, па само суво уздахну и, заносећи се као мало у страну, викну:

- Не плачите, не јадикујте, дјецо моја! Плачом и јауком не ожали се погибија снаге моје и љепоте моје. Пјесну, пјесну, дјецо! Јоване, Милане, Видо, Јагодо, дјецо моја! Не плачите, не јадикујте, већ се загрлите и запјевајте ону пјесну од туге големе… ону велику пјесну, од које процмили и дрво и камен, а камоли срце у човјеку! Ту пјесму, ту велику пјесну запјевајте, загрљени, и ожалите погибију снаге моје и љепоте моје!

Мали је Ђоко вас дуги дан пређадиковао, набрајајући Јабланове мејдане, и пред вече је заспао на мртвом тијелу баковом, од кога га нијесу могли никако раставити. Заспао је да се никад не пробуди. Мало срце, пуно велике, дјетињске љубави, препукло је од преголеме жалости за својим Јабом.

И прва се носила кренуше из Рељине куће.

Иза тога чељад се почеше поболијевати и падати као снопље. Носе се носила, нижу се гробови и промукла женска грла, бугаре сиње и црне тужбалице. Мушкарци, гологлави и распојаси, без црвених рипошаја, без модрих, чованих копорана и без крупних тока и илика, убијени ненадном и подмуклом несрећом, тврдокорно шуте, без суза и јаука, али су жалостивни, сломљени, сатрвени…

И нижу се гробови, мали и велики, женски и мушки: страхота погледати! Нагрнули огољели просјаци и блентови из далеких села; пуно их гробље. Осјетили, нањушили и они као и оне планинске прождрљиве орлушине на мрлинама, па се отимају о пиће и масна јестива што се износе на гробље. Обучени у нове миришљаве рубине, што остају иза мртваца, просипају пиће по гробовима, прождиру облапорно грдне масне залогаје, режећи један на другог као пси. Блентави Шеле обукао на се читаву нову одјећу покојног Маркана, брата Рељина, па скаче помамно преко гробова и бучно мумла да уши заглухну:

- Ај! Иј! Уј! Како ми стоји глава? … Зар нијесам кршан и прикладан, не буди примијењено, к’о и сваки герз!… Ај! Иј! Уј! Ујујуј!..

Луди Крстан, обучен у стајаће руво Луке, синовца Рељина, сјео на камен више једног гроба, поднимио се на обе руке, па сам за се крупно, дубоко говори, као да му глас долази из мрачних дубина:

- Док једном не смркне, не море другом сванути. Додуше, оно не би требало да тако буде, али људи тако ’оће, па нек им тако и буде. Ја нијесам чојек, ја сам блентави Крстан, а блентавом Крстану то је, ако ћеш, блентави Крстане, и драго. Зар није тако?

- Јест, брате Крстане, тако је - мијења глас и одговара сам себи.

- Кад буде по некој памети, брате Крстане, мрачне су ово и крваве бешједе, али се мени не море ни смркнути ни сванути међу људима, јер ја нијесам чојек, већ блентави Крстан. Зар није тако, брате Крстане?

- Тако је, брате, тако…

И блентави је Крстан и даље нешто мумлао, претресао, а око њег’ се дизао и ломио грозан и језив јаук и лелек. Наједанпут се trже, исколачи очи, зину и грчевито здера са себе сву одјећу и го побјеже с гробља, а за њим се нададоше остали блентови са силном, заглушном вриском и писком. Само остаде злоглава Каласура која од малених ногу трчи по селима од куће до куће и увијек свијету говори да *нешто тражи*. Већ неколико дана од јутра до мрака, она непрестано јадикује и нариче на гробљу, не једући и не пијући ништа. Нуде је јелом и пићем, дају јој хаљине што остају иза мртваца, она све то одбија, неће да прими, него само јадикује и непрекидно јадикује. Родбину и укопнике обузима све већа и студенија слутња, и они је гоне с гробља, али се она упорно отима, неће да иде:

- Не дирајте ме, ја сам жалобитна, ја сам мека и болећива срца. Ово су дјеца моја, сестре моје и браћа моја. ’Оћу да и’ ожалим… Нико и’ неће онако од срца ожалити ко ја…

Силом је одагнају с гробља, али се она опет привуче и, обноћ, кад се све смири и утиша, ходајући од гроба до гроба, јадикује и нариче, дубоко потресајући душом запрепашћене чељади.

Рења, усправан, потамњео у образима као какав окорјели грешник, празна и укочена погледа, хода тамо и амо, суво, изнемогло шапће и мрмља:

- Чудне ли среће и црна ли удеса мога!… Боже, боже, што си тако немилостан! Што расточи државину моју, што обори и разруши краљевину моју? Зар нијесам писао на намастире и цркве; зар нијесам дав'о кљасту и сакату; зар нијесам славио име твоје и прислужив'о свијеће слави твојој?…

Онда би се наједном тргао, занио, подбочио би рукама слабине, окренуо би се према торовима, око којих се разлијегаше језива писка орлова и студено грактање врана и гавранова, па би као упола јаукнуо:

- О ви, црни врани и орлови, наједите се, науживајте се, и напијте крви моје и снаге моје! Оснажите своја крила, па се високо под небеса дигните и крилите земљом и свијетом. Огласите својим црним гуком и јауком на све стране свијета несрећу моју голему и погибију краљевине моје и љепоте моје!…

И све помрије, леже у гроб, осим њега и неколико млађих жена, које се убрзо разудаше: и све пропаде, ишчезну, свега нестаде осим худе и врлетне земље, коју немађаше нико више обрађивати и зиратити, и осим празних и загушљивих стаја, из којих заудараше задах смрти и пустоши. Торске љесе нешто свијет разнесе, нешто се опет осушише и сагњише. Друго све узе невидовни удес и разграбише птице небеске и разнијеше просјаци и сумануги блентови. И он остаде сам с окорјелим мразом и ледом на души; и тврд као камен, црн као огорјео пањ у планини, спусти се изнад огњишта, на коме се ватра гасаше… Највише је чамио у кући и око куће, и врло је ријетко излазио међу свијет, који гледаше у њ као у неко чудо и страшило.

Њега би дубоко у души забољело оно бојажљиво, нејасно и тајанствено сашаптавање, кад би гдјегод бануо међу људе који га познају, и који га не познају - само кад нешто шапћу.

Светковина и зборова код цркава и манастира клонио се као живе ватре, јер се ту много причало и бесједило о његовој страховитој погибији и удесу. Кад би помислио на те зборове и светковине, душа би му отајно пропиштала, јер се на њима не блијеште више токе и илике са витких и врсних Кнежевића, не праште пеђанке њихове, не бјеласају се у лепршању широке бошче, нити звекћу меко и уједначено дуги гердани са једрих и наочитих снаха и дјевојака, које задихано разносе по збору од сопре до сопре части кумовима и пријатељима. Умукле су и оне дрхтаве, приказне ријечи које су одјекивале с краја на крај збора и слатком врелином слијевале се у његову душу: "'Вала ти, куме Реља Кнежевићу, бане наш и поносе наш! 'Вала ти на твојој части и чествовању, краљевино славна!"

На зборовима и светковинама широко се и снажно пролијевала снага његова и љепота. Свега тога нема више, све је умрло, увело, ишчезло, да се никад не поврати. Само су се оне крупне, приказне ријечи дубоко упиле у душу његову и живјеле с њим и он с њима. Прелако га је било увриједити. Требало је само нешто рећи о његовој потреби и сиромаштини.

- Сирома', вукарни Реља!

- Не дирајте ме, браћо. Црн је удес мој, велик је јад мој и преголема несрећа моја… Нијесам ја вукарни Рељa! Ја сам краљ брез краљевине… цар брез царевине! - узвикнуо би очајно, задрхтао би, и само би тада грчевито зајецао, да га је жалост било погледати.

Сваком свом чељадету, малом и великом, подигао је Реља, одмах првих дана биљег, па је гробље тврдо оградио, све сам, без ичије помоћи.

Држао се чисто и у реду. Сам је себи и прао и крпио рубине. Гдјекад би, недјељом и празником, обукао и стајаће руво, али му оно стајаше некако тужно, неприкладно, и он се стидио од сама себе:

- Реља, Реља, не приличи ти ово руво више! - говорио је сам себи и брзо га је свлачио.

Нешто свога блага што је било у свијету, на маслу и на изору, пригнао је кући да заметне и расплоди, али му се није дало. Кад нешто једном пође, не заустави се!

И малог је Вују, синовца и једину мушку главу, кад му је мати умрла, повратио на старевину.

Кад се све старо измакло, кад је сасвим осиромашио и опотребио, кренуо би у доње крајеве, доље гдје га нико не познаје, па би радио на надницу. Тако би, преко љета, зарадио нешто за зиму, да се прехрани и прислужи свијеће на гробовима своје чељади. То га је много стајало, али је он сваких Задушница, и зимских и јесенских, палио свијеће и држао даће и прекаде.

- Ама, виђе ли ти, Вујо, како је леден и немилостан данашњи свијет: нико ни да се нашали с цијеном, а шјутра су Задушнице! - прену се опет Реља као иза сна, кад бијаху подалеко измакли из чаршије и прихватили се брда. Шјутра ће бити гробови и биљези наше чељади мрачни, неосвијетљени. Немам чиме споменути мртве своје нити имам чиме даровати кљаста и саката за покој душа њи’ови’… Шта дочека, Рељa Кнежевићу! - с грким пријекором дубоко уздахну.

Вујо га није чуо и разабрао, већ се сав тресао и цвокотао зубима од оштре студени која га обузимаше са свију страна и снажно продираше до сржи у костима.

Поврх њихових глава шуштао је и меко лепршао снијег који је пискаво шкрипао под ногама, а око њих је као болно чамила језиво бијела зимска ноћ, без гласа и даха.

Кад у Добрњском Пољу скренуше с главног друма према селу, мјесец бијаше на заходу, а скромачна свјетлост звијезда једва се распознаваше на непрегледној бескрајној бјелини.

Снијег поче гушће лепршати кад уђоше у планину, коју им је ваљало пријећи и спустити се у поље.

Крава стаде нешто зазирати и застајкивати.

- Идеш ли, роде? - окрену се старац и јаче повуче привузу.

- Идем, идем - тешко мали растави вилице.

- Је ли ти студено?

- Да - једва чујно и с напрезањем одговори Вујо.

Рења скиде шал, отресе снијег с њега и омота га чврсто малом Вуји око главе и ушију.

- Утопли се мало, побогу брате, јер све ми се чини да се спрема велика мећава… Ту мотчицу баци, чоче, из руку, па руке метни у њедра… Ево ти ове моје аљине, па се добро умотај - рече старац, скиде хаљину, и остаде скоро упола го.

- А ти, стриче?

- Мени, дијете, не треба ништа. Ја се не бојим ништа, ни мећаве, ни вјетра, ни студени… Силне су мене мећаве биле и гониле, па ми не могоше ништа!

Високе оморике под тешким ињем стадоше се лагано њихати и повијати, шкрипећи и збацујући са себе пуне прегршти снијега.

Рењу нешто жигну кроз срце. Он само махну главом и пође, шапћући, пун слутње:

- Ово се спрема мећава. Знам ја Змијање, знам ја ћуд нашије' планина и ове наше зле'уде, врлетне земље: све то потајно и подмукло режи!

Наједном се ненадно задрмаше у врховима јеле и оморике јаче, силније, а јака се и бучна мећава диже, као да се цијела планина из темеља потресе.

Њима се смрче пред очима. Снијег их је све јаче засипао, мећава им је дисање заустављала, а они су грабили напријед, посрћући и заносећи се.

- Идеш ли, роде?

- Идем, идем - једва је одговарало дијете, дрхћући више од страха него од студени.

- 'Ајде, роде, 'ајде… О страшне ноћи и мећаве, ђе ће ми ово убого сироче моје главу изгубити! - шаптао је старац и пробијао се свом снагом кроз мећаву.

Уморени и малаксали од силног напрезања и оштрог шибања ражљућених вјетрова, они би застали да одахну, да се одморе, ослушкујући са неизмјерним страхом и зебњом како бијесни ноћни вихори урлају и потресају, рекао би, и небом и земљом, ломећи и кршећи све пред собом.

Каткад мећава утоли, вјетрови се смире, стишају. Ништа се не чује, ништа се не осјећа до њихово кратко, изнемогло дисање, и оно лагано, дрхтаво изумирање вјетрова што трепери и клизи по снијежној бјелини око њих.

- Моремо ли, Вујо? - викнуо би старац послије одмарања, стежући чвршће привузу у рукама.

- Моремо, моремо! - одговарао је Вујо, а у гласу му је сад дрхтао онај луди, врели планински пркос, који се све силније буди и пламти, и у малом дјетету, што је напрезање веће.

- Наприједед, Вујо! - узвикује Рења, прикупљајући сву снагу, као да ће се с неким у коштац хватати.

За часак се опет ненадно диже мећава. Јеле су се љуљале из корјена, шкрипећи болно, и вјетрови су са њихових врхова у помамном бијесу и звизгу тргали и разносили огранке и иње на све стране.

Пријеђоше планину и сиђоше у поље. Путеви су били заметени, нигдје пртине, ни знака, ни даха од живота, а бура непрекидно бјесни и урла.

Ударише на пометеничке биљеге којих је много, премного на Змијању, и Рења осјети да су забасали, па викну из све снаге:

- Помагајте, помете нас мећава! Забасали смо… забасали смо!

Његов изнемогли глас дочекаше и зграбише вихори и, као осветнички, помамно га растргаше и разнијеше по узбјешњелој, лудој ноћи змијањској. Кад се мало, за часак један само, стиша бура, он опет викну:

- Помагајте, забасали смо… забасали смо! Помете нас мећава…

Испред Накомичића кућа, чије је одвајкада било да спасавају залутале путнике и намјернике што у зиму пролазе преко Змијања, лизну широк и висок пламен запаљене сламе и чу се снажан, протегнут узвик:

- Надесно, браћо, надесно!

Рења напреже сву снагу и јурну преко сметова према пламену који се високо у небо дизаше, повијајући се под ударима вјетрова сад на једну, сад на другу страну.

И Вујо граби, и он се очајно отима, али се све више умара, малаксава, снага га оставља, издаје, а онај мали распламћели пркос догоријева у њему, гаси се.

- Идеш ли, роде?

- Идем, идем - немоћно одговара дијете, посрћући, падајући и устајући, док наједном звизну снажан вихор и дебео га смет удари у прса. Вујо јаукну и изнемогло паде.

- Идеш ли, роде? - викао је Рења поиздалека.

- Идем, идем - чинило се старцу да чује дјетињи глас.

- ’Ајде, роде, ’ајде! - мрмљао је потмуло Рељa, подмећући пркосно своја гола, раздрљена прса немилосрдном и неодољивом шибању планинских љутих вихора.

У њему се бијаше распламћела дивска снага, сви му се живци напрегли. Посрће, пада, устаје, заноси се и језиво осјећа како се бори с нечим страшним, невидљивим, што га дави, гуши, зауставља му пару и дисање.

- Идеш ли, роде? - викну опет и несвјесно се обрну, али не бијаше ни краве ни Вује.

Он држаше само комад привузе у руци. Капу му стргли вјетрови и однијели, а опанци му негдје спали и остали у снијегу. Био је бос и скоро го. Прибра сву снагу и, посрћући преко сметова потрча натраг.

- Вујо! - очајно, силно јаукну и паде крај малог, с кога бијаху вјетрови снијег разнијели.

Негдје у даљини, са планинских овршака, разлијегало се по узнемиреној зимској ноћи студено вијање гладних вукова, мијешајући се са урликом и ломљавом побјешњелих вјетрова који потресају земљом, носећи као невидљиви дивови на својим снажним плећима грдне сметове и разбацујући их ражљућено на све стране… Звижде вјетрови, звижде и урличу, а полумртва се уста љубе и издишу у слаткој смрти…

Мргуда

Једна од најљепших Кочићевих приповиједака објављена је први пут у његовој првој збирци „С планине и испод планине“, 1902. године, али је, према свједочанствима Васе Глушца, читана у Кочићевом бечком кругу и била од стране Павла Лагарића подвргнута најстрожијој критичкој анализи. Управо на њој је, како наводи Глушац у свом тексту „Петар Кочић и Павле Лагарић (у бањалучком Развитку, 1936, бр 11), неприкосновени ауторитет Кочићевог литерарног кружока у Бечу упућивао младог писца у тајне приповједачког заната.

Шта је све Кочић мијењао у тексту своје приповијетке није познато, али је чињеница да се рукопис те приче, а то је и једини познати рукопис једног Кочићевог приповједачког текста у цјелини, не разликује од оног какав је ушао у његову прву збирку и остао неизмијењен и касније. (Фототипско издање рукописа Мргуде објавио је Музеј Босанске крајине, 1965. г.)

Испод рукописног текста стоји посвета: Мом драгом Герасиму, и ознака мјеста и датума: Беч, 10. XII 1902. Посвета се односи на Герасима П. Ивезића, Кочићевог школског друга и пријатеља, који је с њим био и на студијама у Бечу. Он је писао о првој Кочићевој збирци у Српској застави, 1903 (под псеудонимом З). а и превео је Мргуду на немачки и објавио у подлистку Arbeiter Zeitunga, 1904, бр. 89. Да Кочић није био задовољан његовом критиком говори његово писмо од 3. јула 1903 (под бројем 32, у IV књизи нашег издања).

Милан Карановић и за Мргуду тврди да је стварно постојала. Звала се, наводно, Миља и живјела је у селу Раткову. „Говорило се да је свекар на њу насртао. Она није могла од

стида да се икоме потужи, него се обесила. Закопана је изван гробља". Види: „Помрле личности Кочићевих приповедака", Политика, 1934, бр. 9214)

У вези са овом приповијетком Кочић је изнио и једно од својих најинтересантнијих интимних схватања властитог дјела, односа литературе према животу и критике према литератури (видјети о том Кочићево писмо Марку Цару, писано 9. фебруара 1903, из Беча).

– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Мргуда упрти рубине и пође на перило. Нешто јој се стеже око срца кад изађе с бременом из зграде.

Има већ неколико недјеља како се у селу само о њезиној матери, а још више о њој говори.

Кад мину поред Бореновића кућа, лијепо осјети како је румен обли и ухвати дрхтавица. Боји се видјеће је ко, па ће што рђаво за њом рећи. Она је љута, вратиће му, па опет тешко њој.

Мати јој је немирна. Једнако трчкара од куће до куће. Некад и омркне у селу, а свијет као свијет: свашта испреда. Човјек јој се жалио и попу:

- Оче, молим те ко старијег, прошћеш, она моја бијежа од мене… Буде два, три дана код куће, онда се нешто прищјети, намаже косу, очешља и обуче ко да ће на збор, па ето ти је у свијет. Нема је за неколико, па се јопе' врати. Примим је. Ко велим: моја је, бог је не убио! Буде мало, јопе' реп на раме, па у мрак… Ја је солим, одијевам, обувам и 'вамо чиним јој, што'но веле, идару, а, прошћеш… Е, па, оче и брате мој, знаш како је: не мере исан! Оно, има се и про'одати, ама с образом и поштењем.

- Не кријем, не шијем, већ ево ти отворено пред овом свијетлом брадом кажем: Нећу те! Шта ће ми стара, саката, сипљива и чакараста кљусина?!

- Шути, роспијо једна роспијска! Осман је паша један по један био, па је и он на Плевни изнемог'о. Ама, зар није тако, оче Ђурђу, молимо те?

Така је Мргудина мати.

Посрћући с разора на разор, Мргуда застаде више Влајића тора. Чу разговор.

- Увано о мени говоре - помисли у себи и зађе за један лиснат грм.

- Јест, друго моја, крв! Жестока крв је томе крива.

Мргуда познаде грло и задрхта.

- И ја би то рекла - чу се други, мало облији женски глас. Ама, јеси ли је вид'ла, сестримим те: нема јој ни седамнаест година, а сисе јој набризгале, па тврде ко камен! Кад је погледам, лијепо ми дође криво што сам женско: јест, очију ми!

- Испале ти дабогда! - прошапта заједљиво Мргуда.

- Ама, не треба ти ништа друго: погледај матерешину само! Старија је од мене макар десет година. Ја, јучерашње вузле: крезуба бабетина, а она и сад ко каква млада.

- Нека си ти крезуба бабетина, ама си и поштена жена, а она је од копилског соја. У њезином се племену и копилад рађају. Ја би се својом дјецом, друго, заклела да је и Мргуда копиле.

- И јесам копиле! - шкрипну Мргуда зубима и клисну поред тора на перило.

Спрти рубине, сједе и поче се изувати.

Кад се изу, збаци са себе зубун, забаци остраг прегачу, узгрну кошуљу до изнад кољена, па зађе у воду и стаде усправ. Погледајте је како је кршна и наочита!

Лице смеђе, окошто, а остала снага саливена, једра, пуна као у надојена јањета.

Крупне, дубоке, црне очи увијек су јој нешто влажне; а нос прав, меснат, с округлим ноздрвама, мало навише завинут. Усне набубриле и увијек црвене. Само кад се ражљути, задрхћу и поблиједе.

Осим свега тог Мргуда је, што се у народу каже, слатке крви - слатке, преслатке! А кад запјева: "Мој се драги на војску опрема" - готово свака жена која има сина на солдачију стане плакати. Тако је копиле знало ту пјесму жалобитно запјевати.

- Само нек сам ја Мики драга, па нек свијет говори што гођ ’оће, - прошапта она, сагну се, узе пратљачу с обале и стаде испирати рубине.

Око ње свукуд вода, свјетлост и непрегледно, миришљаво прољетно зеленило. Ваздух се очистио иза кише, па трепери и свијетли се као стакло. Око бијелих, облих ногу жубори вода и лагано протиче, а треперава се свјетлост одбија од воде и игра јој се по влажним образима и дугом, сјајном гердану.

Диже главу, баци пратљачу на обалу, протегну се, а пјесма јој се само из грла оте:

Мој се драги на војску опрема.

Очи јој засузише, а снага тихано задрхта. Глас се снажно, умиљато разлијегао, прелијевао се грчином, пркосом, разбукталим жаром.

Иза ње бућну камен у воду и попрска је по бијелим бедрима. Она се трже, поблиједи и задрхта као срна, а пјесма јој се следи на блиједим, уздрхталим уснама. Окрену се, а оно Микина глава вири кроз упрскано и овлажено шибље.

- Мика, брате мој, бјежи отален; видиће те свијет, па што ћу онда од срамоте, јадна ти сам! - преклиње га Мргуда и неспретно, збуњено спушта кошуљу низ голе, пуне бедре.

- А кад те Лујо Крстанов пресреће у јелику, ти шутиш… Не велиш: видиће свијет.

- Мореш, Мика, говорити шта гођ оћеш! - уздахну она и изиђе на обалу. Шта ће ми Лујо? Онај шврћо! Од рђе се не мере крува најести, а кад иде, клима ко какав старац. Да је барем таки герз ко ти, тако снажан, плећат, висок, мог'о би чојек нешто и помислити, а нако… Мика, брате мој, ти се гријешиш ода ме.

Он се затрка, прескочи преко воде и приђе јој.

- Сав свијет скочио на ме, па и ти. Зар ти није, болан, жао? … Мика, Мика, огријешићеш душу!

- Знам ја твоје извијање, Мргуда, знам!

- Шта ти 'оћеш од мене, Мика?! Крви би ти своје уточила. Ја те волим, умирем за тобом, а ти… Душе би ти дала. 'Оћеш душе?! А у чему је душа? Је л' у крви? - пита Мргуда, а сва се зажарила у образу.

- Веле да је - одговори хладно, преко срца, Мика.

Она у тренутку истрже Микин нож иза припашаја и махну по голој мишици. Крв шикну, а рана се разврати. Дрхћући, трже рупчић испод накићене тканице, натопи га врелом крвљу и баци пред Мику.

- Ето ти душе! Мика, вјерујеш ли ми сад - јекну боно, а сузе је облише.

Мика се окаменио, поблиједио, па шути. Једва се освијести и приђе, те јој зави рану, па је стаде снажно око струка стезати, гристи, грлити и љубити.

- Немој, брате мој, не ваља се то прије вјенчања - отима се она малаксало, отирући руком оно мјесто на ком је осјећала Микине уздрхтале усне. Боји се, јадница, познаће свијет.

Он јој несвјесно, нехотично завуче руку у набрекла њедра, која су у ватри горјела као оно модро, распаљено, планинско небо изнад њих. Мргуда се трже, врисну, а гердан јој звекну на једрим прсима:

- Јој, јој! Немој, очи моје, ја сам шкакљива.

Његова рука ухвати за нешто влажно, обло, тврдо као камен, а вруће као жива жеравица.

- Немој, зеницо моја! - прошапта она њежно, с дубоким уздахом, занесе се и, изнемогла из силног узбуђења, немоћно спусти главу на његово раме. Са Мргудиних зажарених образа нестаде узавреле румени. У часку се прели у мртво, ледено бљедило.

Од тог дана није се више насамо састајала с Миком. Бјежала је од њег' јер се бојала свијета; бјежала је од њег, а умирала је за њим. И јесен дође. Мику примише у војску. Мој се драги на војску опрема!

Била је пошљедња ноћ пред полазак Микин, бурна, вјетровита, јесенска ноћ.

Мргуда запрета у кући ватру, уђе у зграду, свуче се и леже у мјесто.[1]

Испод тврдог, сламног поглавача мириши суво босиље, девесмиље и црвени, увели ђулићи, а под њом се шири мирис загријаног, планинског сијена.

Помисли на Мику. У глави осјети ватру, а уз образе јој удари врео пламен. Обли је врућ, преврућ зној и цијела јој снага задрхта па набрекну. Дрхће и намиче на се власнату, меку poњавицу. Гори, све гори, као да је у ватри.

Збаци поњавицу с облог, загријаног, уздрхталог тијела, завуче руку под миришљави простирач, извади сламку, па је стаде грискати, немирно се протежући. Она гриска, а испод поглавача мириши босиље, девесмиље и црвени, увели ђулићи:

- Боже мој, ’оће ли доћи?

Изађе јој пред очи снажан, ведар, насмијан. Она нешто грјешно помисли и од те се помисли стресе.

- Не ваља што сам помислила! То је гријешно и богу драгом мрско. Боже, што си ме ’ваку створио? Што ће ми ова снага и ватра? Проклета крви, што ме тако мучиш?!

Обрну се на другу страну. Кроз размакнута јелова брвна, која су ударала на смолу, видјела се мјесечина како се расплинула по жутом, скореном блату око стаја. Она гледа и дрхће, а срце стрепи у силној, насртљивој, неодољивој чежњи:

- Боже мој, ’оће ли доћи?

Вјетар ломи и крши гране с ретка трешања више зграде, силно зајауче, па ситно, оштро зацвили и затресе зградом. Вјетар трга и просипље суво, свенуло лишће, а она пламти, гледа и шапће:

- ’Нако ће се и моја младост осушити, увенути, чекајући га док се врати с војске. Али чекаћу га. Да ме цар проси за свог сина - нећу!

Горјела је, дрхтала је, па је онда тихо у сузама као мало сисанче заспала…

На згради шкрипнуше врата, за планине зађе мјесец, вјетар утоли и све се утиша.

Из даљине хуји ријека. На млинским лакомицама шуми вода и пада у бадањ. Кроз примамљиво шумење и слијевање воде чујеш као да неко шапће. Окренеш се - не видиш ништа. Само чујеш како ријека уједначено хуји и осјећаш како тешко дише ледена, јесенска ноћ.

* * *

- Лани нас уби кља, ове године оби град, а догодине нек' нам царевина пошље добра десетара - па никад боље среће!

- Људи моји, ја млим да нас ово трећи пут бије вријеме од ове проклете укопације?

- Како нас неће вријеме бити кад се копилад рађају, а свијет се брез божје воље вјеша!

- Ко се објесио?

- Па објесила се Мргуда Малетина, дабогда јој земља кости изметала! Ш ње је овај град пао…

- Не куни, дијете! - викну стари Чочорика. Град је божја воља. Мргуда је погријешила, крв је занијела, ама и гријех свој окајала. Дјецо, не кун'те је, већ реците: бог да јој душу прости!

Напомена

1 Кревет.

Моји познаници

Објављено такође у Политици, I/1904, бр. 333, а поново тек у Сабраним делима 1961, која је приредио Ђуро Гавела. Гавела сматра да се најава „повеће приповијетке Цвик и Дурат у Народу и Босанској вили 1903. године односи на ову сличицу, коју је Кочић намјеравао продужити, али своју намјеру није остварио.

–––––––––––––––––––

Ужагрена, сунчана свјетлост продире кроз танке, спуштене завјесе, ширећи по соби загушљиву врућину. Окупан у зноју, превратио сам се там' и тамо по сећији која бијаше пресвучена свјежом глатком мушемом.

Напољу се чуо каткад уморан, сув говор људски, док неко не поче грепсти споља по собним вратима, мрмљајући нешто кроз зубе. Тргох се и ослушнух.

- Ово ће бити његова одаја.

- Јест, јест! Ово је. Чух како неко с неким говори напољу.

Врата се отворише, и кроз врата, готово напоредо, уђоше Цвика и Дурут, моји стари и добри познаници.

- Помози бог! - викнуше обојица уједанпут.

Обојица су били мрачни у лицу и одвећ намрштени као никад до сада. То ме мало зачуди и изненади.

- Шта вам је, људи? Што сте мрке оточили брке?… Сједите!

Обојица оборили очи земљи, па шуте.

- Ама, сједите, људи! Шта вам је? Деде, Цвика, запали! - пружих му кутију.

- Мало ћеш да почекаш док ти овај узме кутију из руке! - рече осорно Цвика и диже очи из којих је била оштра пакост и злоба.

- Некако ће тако и бити! - уплете се још пакосније у разговор Дурут. - Доста је, Петрићу, било твоје варанције и петљанције! Било чедо, убили га Турци; било теле, изјели га вуци! - поносно и пакосно одмахну Дурут руком и шкрипну злобно зубима.

- Ама, шта вам је, људи? - зачудих се још више, јер осјетих да својим говором и држањем нишане на мене. - Шта сам вам ја скривио?! Каква је то моја, Дурате, варанција и петљанција!? Мало јасније, браћо, мало јасније!…

- Све је бистро и јасно. Знамо ми твој марифетлук и шеретлук, стаде Дурут махати према мени руком.

- А, је ли, богати, Петрићу? - поче Цвика онако поиздаље, из дубине. - Што теби би да нас *штрампаш у новице*? Ми смо ти оно к'о једном, да речемо, чесном и поштеном Србу говорили и казивали…

- Какав Срб! - претрже га љутито Дурут, па му се живо окрену: - Болан, болан, Цвика, ја сам теби сто пута говорио: "Шути, Цвика! Не казуј свог знања! Је л' он само у 'ној швапској одјећи, не вјеруј му па да ти је рођени брат!" Зар ти нијесам тако говорио, токмаче и тулумане божји?!

- Нека, Дуруте! Полако! - одбија Цвика руком да не говори.

- Ама, сједите, људи, да се разговоримо… да видимо шта је то.

- Е, нема, Петрићу, више еглена и разговора! Било чедо, убили га Турци; било теле, изјели га вуци!… више с тобом нема ни шјеђења, ни еглена, ни разговора! Није ни нама врана попила мозак: ако не знамо шта је масно и слано, знамо шта је вруће.

Нема више оног: "Шједите, браћо! Де-де, Цвика, де-де, Дуруте! Како оно би вође, како онђе? " Па онда кава, ракија, дуван, а ми к'о једне будале: ово је било вође, ово је 'вако било, ово 'вако свило. Ово смо и ово учинили 'вође, а ово и ово онђе. А ти тевтерић из џепа, па чврк! Из тевтерића у новице, а новице пријестолнику на кољено к'о поручене! Не prођи ни нећељу дана од нашег разговора, а швапске нас позовке засипају са свију страна: те једна из Варцара, те друга кроз два дана из Приједора, те трећа са Сане, а од Бање Луке ни броја им нема!… Куд ће ти душа, ако за бога јединог знаш?!

- А, је ли, збиља, Петрићу? - поче опет Цвика полако и одмјерено - шта би теби да ти тако нас биједиш и мусаведиш код швапског суда? Ми смо ти оно казивали к'о једном добром и часном Србу, а нијесмо знали да ти вадиш из нас ријечи па и' дојављујеш Шваби. Па да си

барем све онако спис’о како смо ти ми, на нашу преголему несрећу, казивали, не би нам толико ни било криво и жао на те, већ си измишљао нешто што чојек не би ни у сну мог’о сањати. Када нам је неки дан оно твоје ђаче што те послужује чатало, запрепастили смо се од чуда!…

Истом ми постаде све јасно и ја се осмјехнух.

- И ја би’ се, Петрићу, смиј’о да ми није овог гада за припашајем! - викну Дурут и извади пет, шест судских позива. Погледај-де ти овај гад!

Узех ја позиве и стадох разгледати. Зачудо, ниједна није гласила на њихово име.

- Ко вам је дао ове позовке?

- Кнез.

- Јест, кнез. Кнез нам и’ јутрос даде и рече: "Чувајте се ви оног вашег господина, јер морете лако и *Црне куће* запасти, а све пијући и пушећи ш њиме.

- Ја браћо, у новице нисам ништа о вама штрампао још, а можда ћу ове године. А ви се ових позивки не бојте ништа. Ово су старе, туђе позовке. Кнез се шали. ’Оће само мало као да вас застраши.

- Зар баш тако? - зинуше обојица од чуда. Добро, добро, кнеже!… Ама, зашто би он то радио, да речемо?

- Криво му што га наш господин Петрић не призива и не части кавом и дуваном ’вако к’о нас, - вели Дурут, сав ведар и весео.

- На моју душу, то ће и бити! Ништа друго него то!…

- Де-де, људи! Сједите, па запалите…

- Болан, болан, Цвика! поче Дурут. Шта сам ја теби пута говорио да ’ваког Срба и чојека нема од Црне Горе до Саве воде!

- Јест, брате, тако си ми увијек говорио, нема вајде крити…

- А шта ми оно малоприје рече? - осмјехнух се мотајући цигару.

- Опрости му, господине Петрићу, јер је лаке памети и брза језика к’о каква сељачка торокача.

Ја сам му и опростио.

Познаници моји мили, давно се ова сцена између нас одиграла, па како је још жива и свјежа у мојој машти! Што је овако танка и блиједа на хартији опростите и примите

искрено и топло поздравље преко ових добрих и честитих новина, што ће ми платити десет динара. Цвика и Дуруте, то је педесет гроша.

Ракијо, мајко

Приповијетка је такође објављена први пут у Српском књижевном гласнику, IV, 1904, књ. III, бр. 3, 4, 5 и 6, а затим унесена у III књигу „С планине и испод планине“, 1905. Објављена је у посебном издању и 1913. године у Сарајеву, са извјесним језичким исправкама за које је Крушевац исправно утврдио да није вјероватно да потичу од Кочића (радило се о исправкама народских крајишких израза: шјести, свјетовати, јопе, намастир итд.). Овдје се, наравно, такође остављају те ријечи у њиховом аутентичном облику.

Шошљага који се помиње у причи јесте такође лице из живота, како тврди М. Карановић; наводно је то Марко Кочић из Бунарева у засеоку Ратково. Његовим именом је вођа Младе Босне Владимир Гаћиновић потписао свој осврт на Кочићеве приповијетке у Српској ријечи 1903 (бр. 239).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Већ се и пети дан примаче крају, а котао једнако кврца и management. Говори о свачем, као и увијек кад котао пече, а највише о ракији, јунаштву и пошљедњој буни. Котлар непрестано куди ракију и огорчено је назива кугом људском.

- Немој тако, Мићане! - викну мало љутито Симеун, који већ пет дана тачно и редовно долази и опомиње котлара да пази да не би ракија загорјела. Не ударај ми, Мићане, на ракију, тако ти очњег вида и часног крста! Ти мореш говорити шта гођ ’оћеш, али ракија је ракија! Брез ње не мореш никуд, ни намастиру, ни цркви, ни калуђеру, ни попу, ни кнезу ни десетару, ни куму ни пријатељу, а у род женин не би шјетово ни најгрђем свом душманину да иде брез плоске. Кад пођеш овим и ’ваким људима с плоском добре ракије, сигурнији си и слободнији него да си пош’о с најбољом пушком. Знам ја то, болан! Ракија свађе и увијек треба: и на дому и на збору, и у весељу и у жалости. Брез ње не мереш ни крстити ни саранити. Ама, да ти не дуљим више, само ћу ти још ово казати: да ракија није добра и да није од бога, не би се она тако зорли штимала у нашој светој православној Русији. Сами цар светог православија, цар над царевима, попије сваки дан, не лажем ти већ тако у књигама стоји, по пет, шест ока *вотке.* Тако се у њи’ ракија зове, белћим што није јака ко наша, што је, да речемо, млого водена. Болан, болан, кад би се сва света и православна Русија подобро напила ове наше снажне и жестоке препеке, све седам би царевина од стра задрктало! Зато, Мићане - викну одушевљено Симеун - не ударај ми на шљивин род и пород, родио он нами и по дрвету и по камену на страк врагом, већ ми наточи једну чашу, па ћу вам сад приповиђети шта све ракија учинити море, на ползу светом православију:

На нељељу дана иза укопације, кад оно све седам царевина у договору с Русијом, Србијом и црногорским књазом отеше наше отечество испод скута султанова и дадоше га ћесарокраљу на изор, пометиљише нам се овце. Од тог времена пође сваком набоље у ’вој земљи, па и овој светој обитељи. Почеше нам овце полијегати и умирати. Сваки дан освитало и’ је тридесет, четрдесет мртви’ у тору. Чатали смо масла, светили со, писали

записе, бацали водицу по тору; све, све смо радили и чинили, али ништа не поможе! За подруг мјесец скапа нам и пропаде око осам стотина што мали’ што велики’ глава. Чобани се растужили и ражалостили к’о да су све живо на дому покопали, а ја и покојни Партенија готово сишли с ума, те се од тешке жалости прописмо. Да ракије не би, пресвисли би од јада и чемера.

Свуд обладала црна жалост и тешка туга. Спустила се чама и невоља љута на пребијелу Немањића задужбину. Све бијаше опустило и онијемило. Не одјекује кроз долове чобанско пушкарање и довикивање, не чује се блејање оваца ни јањаца, ни милосно јецање звона на овну предводнику. Опустише и онијемише брда и долине, поља и планине.

- Симеуне, сине мој ду’овни, задрма се темељ Немањића светој задужбини! - јаукну покојни Партенија кад нам чобани јавише да је и пошљедња глава скапала, да је тор ост’о празан. Симеуне, сине мој ду’овни, шта ми драгом богу згријешисмо, да за наше владе и управе осироти и опусти ова света Ћаба?!

- Не ридај и не јадикуј, свети мој оче, већ нам нали по један полић да разбијемо овај црни дерт што нам је пао на душу.

Он уточи и попи, онда уточи и мени, те и ја изврну’ надушак. Док ми ракија угрија утробу и запали образе, сину ми кроз главу: "Симеуне, ђе ти је Староставна књига? "Одма’ се ја сјети’ своје свете Староставне књиге, коју ми је прије тридесет година поклонио један Светогорац, кад је писао парусије, за пет, шест дуката. Три су, вели, ’ваке књиге на земљи: једна у јерусалимског патријара, друга у светој Москви, а трећа ево сад у твојим шакама. Она је, каже, била у патријара константинопољског, па кад мрски и проклети Агарјани заузеше Цариград и претворише цркву Софију у џамију, стани се ова света књига, послије дугог лутања и басања, на Атонској гори у нашем манастиру. Њу су, ко и оне друге двије, списали својом, вели, крвљу и љубављу свети пророци и богоносни оци, на ползу и упражненије роду човјеческом. У њој је, каже, списана и запечаћена судбина свега што живи и оди по ’вој грешној и плачевној јудоли, белћим земљи.

- Не ридај, свети мој оче: не ридај и не јадикуј! Пало ми је нешто на ум. Отворићу своју Староставну књигу, па ћу вињети и проучити шта она пише о ’вој нашој, стародревној Ћаби. Ако буде богу драгом и милосном било мило и угодно да за наше, штоно ти велиш, владе и управе осироти и опусти ова пребијела задужбина Немањића свети’ што моремо ми против божје воље и наредбе? Моремо само плакати и цвилити к’о два згажена црвића у прашини, трајући своје пошљедње црне и чемерне дане у посту и молитви.

Отвори ја књигу и поче учити. Нема вајде, браћо, крити, дуго сам се мучио и учио, док ми нако к’о изненада, к’о сама од себе, не излетише пред очи крупна, црљена слова:

"Одма’ у почетку кад се појави Биринђи са црним људима у бијелој кожи, пострадаће и осиротиће и млоге свете задужбине. Тако, на прилику, намастир Гомјеница на Крајини љутој. Али ће се јавити чојек, истина зулумћар и делија, и у ракији извршиће свето и богоугодно дјело и спашће од пропасти пребијелу Немањића задужбину."

Разумјесмо књигу, те се ја у једну руку развесели а у другу ражалости.

- Симеуне мој, тврди стубе и јуначни бранитељу ове свете обитељи, српске и 'ришћанске! - заплака се покојни Партенија и загрли ме. Над Босном се промијени цар, а море бити да ћемо и овог убрзо промијенити; прије оћемо него нећемо, јер се ова земља научила мијењати господаре ко Циганин коње. Нек' се мијењају господари и цареви, нека падају, ако ће, и царске главе, али не дај, тако ти твога штуца и јунаштва, да замукну пјесне свете и молитве у 'вом стародревном српском намастиру. Сине мој и чедо моје ду'овно, не дај да се на те и твог осијеђелог Партенију заплачу часне мошти свети' Немањића што им не знадосмо сачувати задужбину њи'ову. Не дај, заклињем те свим на свијету, да на нас пане клетва и проклетсво Немањића свете лозе!

- Све ја то разумијем, свети мој оче, и срце мене моје и душа боли, али шта ћу, јадан ли сам и кукаван, кад је са свију страна црна и проклета милитерија обладала: капетан у Бронзаном Мајдану, капетан на Ситници, капетан на Кадиној Води, а генералинама каурским у Бањој Луци ни броја нема! О како је грк и тежак јад и чемер што ми је обуз'о душу! Оче мој свети, уточи нам још по једну - викну' ја и узда'ну.

И вјерујте ми, дјецо моја, да не би ракије, никад ми ово не би пало на ум што ћу вам сад казати. Кад се подобро раскрависмо и угријасмо, мени се одријеши језик, и к'о да, асли, доби' другу памет:

- 'Вако ћемо ми то, свети мој оче, учинити…

- Помози, чедо моје ду'овно! Твоје памети и науке од истока до запада нема! - претрже ме у ријечи Партенија и изврну полић, па мени други наточи.

- Да је турски суд - настави' ја - и да је стара права и суданија, лако би ми спасли од сиротиње и пропасти ову свету обитељ. Пошли би одма' што је данас у писанију по свијету, па неко јање, неко шиљеже, неко овцу, а неко богме и овна, па би се јопе' разлијегале пјесне и молитве са олтара Немањића задужбине свете, и тако би подигли на ноге све што је било пало и оборено. Али шта ћемо, јадни и кукавни, кад су други суци на Бањој Луци! Не смије се чојек никуд макнути без пашоша и дозволе… Него сам ја ово ижињ'о и 'вако сам Староставну књигу у својој памети протолков'о: ја треба да се добро напијем, па да обучем ону швапску кабаницу и шкрљачину, што си је неке године донио из Каурске, па онда да узјашем ата и да одјездим капетану на Кадину Воду и да затражим пашош и дозволу да се смијемо дигнути по свијету у писанију. Ето тако сам ја свету књигу протолков'о.

- Симеуне, дијете моје, добро си и паметно књигу протолков'о, али чувај се, синим те, да не платиш главом! - шјетује ме покојни Партенија, вјечна му памјат, и плаче. Сине мој, сине, друго је вријеме настало, из друге се руке данас суди, па мореш у ракији лудо главу изгубити, те ћу под старост своју остати брез вјерног друга и десне руке.

- Кад света књига каже да ћу у ракији спасти од пропасти ову Немањића стародревну задужбину, ја се немам ничега бојати. Па ако и погинем, остаће ми име и глас да сам страдо за српску и 'ришћанску светињу. Свети мој оче, нема друге!… викну' ја и шкрипну зубма. Ја ћу се зорли накресати ракије и поћи ћу, па ако се у том тутњу што добро и богоугодно учини и изврши, добро и јест; ако погинем, то и би - и послије ћу мријети!

- ’Вала ти, дијете моје, кад се толико бринеш и главу своју за ’ву светињу залажеш! - скочи покојни Партенија и пољуби ме у образ.

- "Ала кити и везе, Кристе, истини боже! - пуче неко у мраку од тешког смијеха. Ама, како умије ’нако срочити, бог га не убио! То да ми је само знати! Уточ’-де, Мићане, Симеуну једну чашу ракије!" - викну онај иза каце озбиљно и ушути се.

Симеун изврну чашу наискап, па настави:

- Што рекосмо, то и учинисмо… Добра ти је, Мићане, ракија - као да се Симеун нечег сјети. Само заудара мало на загоријел и к’о да на нешто тукне… Па кажем вам, што рекосмо, то и учинисмо… Асли је лањске године, људи, била боља ракија… јача. Ове је године млога киша падала, па су шљиве одвећ испуцале, а кад шљиве испуцају, ракија је од њих слаба, нејачка и увијек к’о да на нешто заудара… Ђе оно стадо ја? А! - досјети се и настави: Што рекосмо, то и учинисмо. Наредисмо, по мом свјету, да се испече подебело прасе и да се уточи један ардовић препеке за капетана, а за мене плоска башице. Док се прасе испече и ат оседла, у том се и ја обуко’ и изиђо’ у авлију. Кад ме покојни Партенија угледа, зачуди се, па к’о да од чуда занијеми.

- Симеуне, синим те, јеси ти то? - једва проговори.

- Ја сам, оче мој ду’овни.

- О, људи, људи, свашта на свијету! Да сам те срео ђе на путу или у чаршији, никад те не би’ позн’о. Права генералина! На моју душу, синко, сав ћеш логор узбунити кад се помолиш на ату низ ону страну од Цвијетића гаја, јер ће помислити да си геренал. Мудро се држи и понашај док не допреш кроз логор до капетанова чадора, јер мореш лако и главу изгубити.

Нема вајде крити, браћо, мене обузе некакав стра’ и ледени ме трнци почеше подилазити.

- Ракијо, мајко! - врисну ја и натегну плоску. Ракијо, и отац и мајко, помози сад ил’ никад! - предуши, па натегну’ јопе’ и шћера’ до пола плоске, те ободо’ ата, а за мном момак на коњу са ардовићем и прасетом.

- Бог ми је свједок, браћо - настави Симеун кад искапи чашу - да се не би’ усудио кренути капетану на Кадину Воду да ме ракија својом чудесном моћи не окрабри и оснажи…

- "Ко, болан? Зар ти, Симеуне?! - чу се онај иза каце. Немој ти нами бацати луг у очи, а немој ни себе баш толико шмањити и ништити. На моју душу, брез капи би ти ракије на табор царске редипе ударио кад те обузме она твоја зулумћарска краброст и срклет! Зар није тако, браћо?"

- "Тако је!" - повикаше сви осим котлара, који је нешто зловољно шутио.

- Мићане! - викну Симеун радосно. Уточ’-де људима по чашу ракије! Ово је црквењско и народско, болан, па кад црква не пије, нек’ пије народ. Зар није тако, браћо?

- "Тако је!" - повикаше опет сви осим котлара, а Симеун, кад изврну чашу, настави још живље и одушевљеније:

-Додуше кад буде, ја се нијесам био толико ни уплашио. Једном је, мислим у себи, мријети, али ме је, ваља истину говорити, било обузело некакво чудновато и ледено дрктање. - Баш слаба ракија ове године мимо све досадашње године! - застаде Симеун у причању и презирно отпљуцну. Швабо, Швабо, жив се ти распадо, што нам отрова земљу и уби у свачем снагу и берићет! - Али, кажем вам, био ме обуз’о стра’ к’о никад до тада. Зашто, крошто, не знам, већ ако није зато да се испуни пророчество Староставне књиге…

- "Е, па то ће и бити! - дочекаће онај из мрака. Ништа друго него то. Шта би могло друго и бити, кад си ти чојек сав од правде и јунаштва?"

- "Е, мој синко! - одмахну Симеун тужно руком. Био некад, а данас - нема више! Све прође и мину к’о у сну." - Еле сад како му било, ја и момак пођосмо, а покојни Партенија остаде плачући. У трку прејездисмо Радмањско поље, па се почесмо брда ’ватати, и кад се помолисмо низ ону страну од Цвијетића гаја, цикнуше борије, ударише таламбаси, диже се вика и граја: "Ето геренала! Ето геренала!" Циче борије к’о змије у процијепу, разлијежу се таламбаси, а стра’овита вика и галама пролама небеса: "Ето геренала! Ето геренала!" Од стра’оте се божје, браћо, слушати не мере! Момак се следио и замрз’о од тешког стра’.

- Ја бјежим - вели, а очи му се укочиле к’о у мртваца.

- Нека, нека! Не бој се, дијете. Оно они мени одају чест. Оно је, ако почем нијеси знао, каурска *манавра*… Не бој се ти ништа док је теби твог старог Симендаша! - викну’ ја и искапи’ плоску надушак, па исука’ сабљетину из корица и укочи’ се на ату к’о каква, не буди примијењено, швапска гереналина…

- "Јадни солдати, жалосна им мајка! - дочека опет онај иза каце. Колико ће и’ сад, ни криви’ ни дужни’ платити главом!"

- "Нека, дијете! Не пометај ме! - љутну се Симеун, па додаде блаже: Не бој се, синко, све ће лијепо и у миру проћи." - Истом ја то реко’ и не реко’, а топ рикну, борије опет зацичаше, таламбаси ударише, а граја и галама небеса пролама: "Ето геренала! Ето геренала!" Вришти пода мном ат и пријеча упопријеко, а ја само ћевшим и пазим ђе ћу угледати капетанов чадор, док га не угледа управ на ’ном мјесту ђе је сада кантина и дућан наше поштене и честите газдинице Милеве, бог јој сваку срећу дао! Бијели се чадор, и видим, капетан стоји пред њим са исуканом сабљом, а солдати се уредили с обе стране пута куд ћу ја проћи, да ми, белћим, одају чест. Кад се приближисмо на један пружљај волова, ободо’ ја оштрије ата бакрачлијом и залети’ се у највећем трку кроз солдате. То само знам, а како сам се створио пред капетановим чадором, ни данас вам не умијем казати. На моју душу, не умијем, браћо! Само још ово знам, да је капетану, кад ме пред собом углед’о, испала сабља из руку и да је готово по сата преплашено и зачуђено у ме глед’о, док му се једва језик одријеши, па забркљачи. Бркљачи он на ме, бркљачи ја на њега! Бркљачи он на ме, бркљачи ја на њега! Бркљачи он на ме, бркљачи ја на њега! Удри он на ме, удри ја на њега! Удри он на ме, удри ја на њега! Удри он на ме, удри ја на њега! Удри, удри! Удри, удри! Удри, удри!… Поче он мене резил чинити:

- Ја капетан! - вели.

- Па и ја сам војвода - дочека’ га ја да га мало ко застрашим.

- Војвода! - зачуди се капетан. Какав војвода?

- Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице - указа’ му се. Ето какав војвода!

- Симеун Пејић… Рудар… ђак од намастира… Гомјени… - врцну се капетан и извади из џепа некакву књижицу. Па ви сте тај, господине - поче ме и господити - војвода што је разбио Крајишнике и Асан-бега Чеку на мејдану погубио и ћесарокрају велику љубав…

- Господине капетане, за то нећу да знам! - викну’ ја мало оштрије’ на њег’, а он се трже. Нек’ то тамо пишу књиге и историје и предају с кољена на кољено, а ја нећу за то да знам! Не трпим да ме ико у очи ’вали и узноси!

- Молимо покорно, молимо! - клања се капетан и одаје ми чест.

- Молимо покорно, молимо! - и ја јопе’ њему одајем чест. Ја капетан, ти капетан! Истина, ја од ћесарокраља немам бурунтије, али…

Он једнако облијеће око мене, одаје ми чест и умиљава се, док неоклен не извуче некакву шокачку крижурину, има у њој на кантар оке, па ће:

- На вас се, господине и војводо, излила велика милост премилостивог ћесарокраља…

- Молимо, молимо покорно! - Живио! ’Вала ти! - одајем му чест, а он непрестано обиграва око мене, држећи ону шокачку крижурину у рукама и све ближе примичући се мени.

Ја се наш’о у чуду. Шта ће ово сад да буде, мислим у себи. Видим, истина бог, да ми чини велику чест, а све се нешто бојим и не скидам очију с оне крижурине. Чини ми се да ми неко све к’о шапће: "Чувај се, Симеуне, поримиће те, убила га света Богородица! Не дај своје свете вјере под старост ни за какав ајлук и царску бурунтију. Шјети се, Симеуне, они’ ријечи у Староставној књизи: Настаће пошљедња времена, и млоги, главни људи и сви отачаствени аркијереји, због масни’ ајлука и царски’ бурунтија, постаће муртати и невјерници своје цркве и народа".

Капетан јопе поче, удварајући се и умиљавајући к’о пашче.

- На вас се, господине и војводо, излила благодетна милост премилостивог ћесерокраља… Ви сте велику љубав и услугу његовој краброј војсци учинили и разбили Турке Крајишнике, зато вам је премилостиви ћесарокраљ благоизволио указати своје признање и царску милост - овим крижом!

- Шта?! - врисну’ ја и одскочи’ два корака натраг. Зар одма’ римити?! Шта је то и како то море бити? Зар је така права у ћесерокраља? … Нијесте се честито ни одмирили у ’вој земљи несретној, а већ одма’ почели шокчити и римити! Зар је то ваша права; зар сте ви с таким редом дошли у нашу земљу?! - сасу’ ја ватру на капетана.

Дјецо моја, мени би врло тешко на души. Зар сам, мислим, зато разбио проклете Агарјане и главу своју залаг'о бранећи српске и 'ришћанске светиње, па да под старост своју мијењам вјеру, да постајем муртат и отпадник своје цркве и народа? Ударише ми сузе, а капетан јопе поче:

- Не бојте се ништа, господине и војводо. Ово није оно што ви мислите. Ово је медаља и одликовање за ваше услуге… Примите и носите овај криж на јуначким прсима к'о премилостиви знак царске милости…

Ја плану' к'о рис:

- Знам ја, господине капетане, што је нишан и одликованије! То није нишан, то није медаља! То је крст… криж друге цркве и другог закона. 'Вала ћесерокраљу на милости његовој, али му слободно одма' мореш тел ударити да ћу ја прије погинути него што ћу ту крижурину на својим прсима, при чистој свијести, понијети. А теби, господине капетане, 'вала, и ја ти одајем част: ти капетан, ја капетан. Истина бог, ја од ћесерокраља немам буруntије, али…

- Молимо, молимо покорно! - једнако обиграва око мене капетан и држи крижурину у руци.

- Ја, господине капетане, нећу таког нишана, а кад буде од неко доба нећу никаквог! Шта ће ми одликованије и шточија милост? Ја ако пијем, пијем за своју вољу и ћеив; ако разбијам турске ордије, разбијам за своју вољу и ћеив; ако дијелим мејдане, дијелим за своју вољу и ћеив. Што ће ми нишан? Нишане су носили и увијек ће носити муртати и отпадници своје вјере и народа, а ја то нит' сам био нит' ћу икад бити! - шкрипну' ја зуб'ма и викну' на момка: Дијете, понеси ту ракију и прасе!

Виђе већ и капетан да је ударио на оштру сикиру и да од пазара не мере ништа бити, па се ушути и обори очи земљи. Дуго је и дубоко нешто премишљ'о и у глави, види се, дебели мисли сабир'о, док ја не викну':

- 'Ајдемо ми, господине капетане, под чадор пити и шенлучити ко једне војводе и јунаци, а то ми моремо, ако ћеш ме питати, оставити поповима и пратровима, па нек' они о том разбијају главу и воде бригу.

Он, онако збуњен и убијен, забркљачи нешто на солдате, те се логор брзо стиша и умири, а ми уђосмо под чадор.

Записмо се, ја и капетан, к'о нико до тада под овим божјим кубетом. Најприје ја уточи њему полић, што сам га максуз уза се понио, отпи' га мало, да не би, бог га убио, помислио да је ракија отровна и пружи' му га. Он ми некако чудесно одаде част, прими полић, искапи га, па се стресе управо ко острижена овца под јесен кад облада мраз и стегне студен:

- Добра ракија!

- Јест, господине капетане! Нема так'е ракије у све седам царевина, али, кад буде додуше, код мене је свака ракија, каква била да била, добра. Ракија ти је, ако почем нијеси знао да

ти кажем, једно најпоштеније, најчеститије и богом милосним најблагословљеније пиће! Ни на што се на ’вој земљи не могу толико ражљутити ко на ’не људе који се одераше вичући да ракија упропасти свијет. Правде ми и штуца ми мог, а то је велика заклетва, мени тог свијета није жао, већ мене душа моја боли што тај свијет, у свом блентавом незнању и будалаштини, упропасти толику ракију! То је мени жао, господине капетане! - викну’ ја, спусти’ полагано, кријући, у полић мали дукат, нали’ га и додадо’ капетану:

- Виђај-де сад, господине капетане, што је ракија! Што је више пијеш, све је слађа. Сваки ти полић долази слађи од слађег, и не заборави, господине капетане, да се у слаткој ракији највише пута пос’о виђа и свршава.

Капетан облапорно зграби полић, па га изврну јопе надушак и разраколи се к’о пијет’о око кокоши, не скидајући очију с ардовића:

- О-хо-хо! Баш слатко и поштено пиће!

- Што је моје, није лоше: брез шећера је зашећерено, а брез меда замедљено!

- О-хо-хо! Баш слатко и поштено! - разраколио се капетан, и дуката нестаде некуд из полића.

- Јест, господине капетане, слатко и поштено и, штоно ја реко’ Сарашћер-паши кад сам га ’вако у чадору на Добрњском пољу по’одио: брез шећера зашећерено, а брез меда замедљено! И видим, господине капетане, да су сви ови први и главни људи у свима царевинама једнаки. Свијет се мијења, умире и рађа, али они остају увијек и на сваком мјесту једнаки, и за живу се главу никад и ни у чему не могу промијенити, а најслађе им је пиће брез шећера зашећерено, брез меда замедљено!… Пимо и веселимо се, господине капетане! - нали’ ја јопе’ полић и заслади га једним дукатом. Пимо и веселимо се, господине капетане, јер нит’ је ћесерокраљ, видим, посл’о бољег војводу од тебе у ’ву земљу, ни’ си ти затек’о бољег и честитијег старовника у ’вој земљи од овог истог Симеуна Пејића Рудара, ђака од намастира Гомјенице.

- То истина, то истина! - заплеће већ капетан језиком, раколи се и обиграва око ардовића.

- И ја знам и свачим би’ се на свијету заклео да би’ ја и ти један другом све учинили и свађе на руци били. Зар није тако?

- Тако буде, тако буде! О-хо-хо! Слатко и поштено пиће!

И други се дукат нећје забаци и изгуби, ко да у црну земљу пропаде.

Ја лијевам, шећерим и медим полић иза полића, а капетан једнако изврће и раколи се од драгости ко неки Илица ’Одалица кад угледа ђе у селу кот’о да пече. Нема вајде крити, и мени се каткад понеки, ако ће и грк, полић не’отице омакне низ грло.

Развезосмо разговор о свачем: о јунаштву, ашиковању, да опростите, и делијању, о мејданима и љутим биткама, о црквама и намастирима, док ја, некако неотице, не поче говорити о ’вој нашој светој Ћаби и Немањића славној задужбини:

- Славна је и света Немањића лоза, лијеп је и красан бијел Вилиндар насред Горе Свете, нема мане ни другим задужбинама: свуд се оре пјесне и молитве свете. Само је тужна и жалосна света лавра Гомјеница на Крајини љутој… Господине капетане, зар не чујеш писке и јаука? Чујде!

- Чујем, чујем! - дрма капетан главом, а заклијештио очима к'о коза пред мрак.

- Оно пишти и јауче старац игумане, сиједи и честити Парто од Гомјенице намастира…

- Чујем, чујем! - понавља капетан, а ништа, ко ни ја, не чује; али се у зашећереној и замедљеној ракији море чути што чојек ни у сну не мере уснити.

- Чуј-де и почуј, господине капетане, како плачу и наричу ктитори и приложници те свете обитељи српске и 'ришћанске! - викну ја и јопе нали полић.

- Чујем, чујем! - забрсла капетан и испразни на брзу руку полић, а од тешке жалости ударише му сузе на очи. О, како тужно и жалостиво плачу и наричу!…

- Чуј-де, господине капетане и ћесарокраљски војводо, чујде, како цијела, љута и крвава Крајина плаче и тугује за својом пострадалом Кабом и светињом!

- Чујем, чујем, господине и војводо! Али говори, одма говори: има ли јој помоћи? Море ли јој се помоћи?

- Ракијо, мајко! Ракијо, и отац и мајко, помози сад ил никад! - прошапта ја, наточи полић, зашећери га и пружи капетану:

- Силни, крабри и велики ћесерокраљски геренале и војводо! - стадо му из петних жила подлијевати воду. Ко што је тај полић ракије у твојим рукама, тако је и спас те свете Ћабе у твојој гереналској сили и моћи! - обгрли му кољена и заплака се, а сви, вала богу, знате да се лакше чојеку у ракији заплакати него дјетету кад му мати не да сисе. Силни ћесарокраљски геренале, ново је вријеме настало, нови људи завладали… У нужди и невољи овако се ради и свршава пос'о, а кад огране жарано сунашце и ослави прољеће, онда… онда… Силни и крабри ћесерокраљски геренале и војводо, помози! Утишај писку и јаук божјег службеника, обесели ктиторе и приложнике, утјеши и обрадуј крваву и љуту Крајину, не заборави ни овог раба божјег и припадника тс свете обитељи што је сву младост и снагу своју оставио у ратовању и четовању с мрским Агарјанима, бранећи пребијелу Немањића задужбину и част и поштење вјере и народа! Примакни мурећеп и вати се књиге и дивита, обрадуј нам старца игумана и све редом приложнике и ктиторе… Макни пером по артији, па нек засија сунце са небеса, замирише тамјан са олтара и одјекну пјесне и молитве…

Молим ја, преклињем и увијам се око капетана, док наједанпут изненада цикну борија тако жалобитно да обојица од некакве језе и туге задрктасмо. Капетан сав поблиједио, па се тресе ко да га грозница потајно ували, а зуб му о зуб удара. Борија једнако цичи тужно и жалостивно: "Издати смо! Издати смо!"

- Издати смо, издати смо! - јаукну капетан, и обојица излетисмо пред чадор.

Кад ја погледа низ Радмањско поље, а оно све поцрњело, што се пјева, од коња и јунака. Логор се сав узбунио. Не зна се шта се ради и чини од солдата! Неко обуко чизму на главу, а капу на ногу; неко припасо пушку, а сабљу или багането пребацио преко рамена; неко обуко кабаницу, а заогрно кошуљу. Мотљава и ломњава на све стране брез краја и конца! Борија једнако цвили:

- "Издати смо, издати смо!"

Капетана убила шљивова грана у главу, па блено ко будала, те нит говори ни ромори.

Ја потего дурбин да разгледам војску: чија ли је, и ко јој је војвода и старјешина. Видим, Турци нијесу, а Каури нијесу. Напери ја дурбин управ на војводу, не би л њега како упознао: Турчин није, а Каурин није, већ је главом Парто калуђере! Развесели се и обрадова, па капетана удари по плећима:

- Не бој ми се, мио побратиме! Што си мрке оточио брке? Разведри се, силни геренале, данас ћемо у крв загазити… Биће меса орлу и гаврану!

Већ стража каурска поче припуцавати. Покаткад запраште пушке ко ненарезано кестење у ватри.

Капетан занијемио од стра, па ни да трепавицом макне!

- Не бој ми се, мио побратиме, већ ми предај команду над војском, да ја будем војсци војевода.

Ја брзо свуко са себе гереналску ођећу и оправу, и обуко капетаново одијело и припаса његово оружље, па пошједо и његова коња, те се стави војсци у прочеље да преплашим, тако преобучен, старца игумана и његову љућану ордију.

Капетан забркљачи нешто на солдате, а они се сви уредише и стадоше ко укопани. Очита им некакву подугачку молитву и оштро им заповиједи и нареди да се мени у свему покоравају, а он остаде с неколико солдата код чадора.

- Чувај се, господине и војводо! - шјетује ме капетан. Увијек се држи стране и пристранка. Заводи војску за бусије и не излази на отворено поље.

- А, то не ваља ништа, господине капетане! - обрецну се ја на капетана. Тако у нас бабе ратују. У мене нема друге, већ очи у очи, прса у прса! То је јуначки и делиски! Какве стране и пристранци! Какве бусије!…

Капетан само слеже раменима и предаде се судбини, а ми се кренусмо. Ја напријед, а војска за мном.

Ја забркљачи ко командијер:

- Баталијун, наштараик на ап! Борије, добоши… таламбаси!

Зацичаше борије, ударише таламбаси, диже се граја и галама од црне земље до неба.

- Баталијун, аз дур! - командијерам ја и мијешам по мало и турски.

Стадоше солдати и укочише се, а борије и таламбаси умукоше. Само се још разлијеже јека по планинским гудурама.

- Баталијун, пушка пун… Туфек гој! - додадо на турски да им протолкујем. Напунише пушке.

- Баталијун, наштаранк на ап! - командијерам да пођу. Пођоше.

- Баталијун, аз дур!… Стој! - толкујем да стану.

Стадоше јопе.

- Баталијун, баганете на оп! - командијерам да натакну баганете на пушке.

Натакоше и на моју команду пођоше, а ја се јопе раздера колико ме грло доноси:

- Баталијун, напријед! Јуриш-иш-иш-иш! Отвори се јуриш на све стране. Сразише се двије војске силно и бијесно ко бирземаниле на *брани* косовској кад ми Срби, аој туго, изгубисмо силу и господство. Стоји вриска коња и звекет оружља. Праште пушке, сијевају баганете, а каурски топ риче с оног брдашца изнад Кадине Воде ко свети Громовник, милост га било, кад се ражљути на нечастиве. Риче топ, јече брда и долине, а земља се тресе и угиба.

С обе стране почеше рањеници падати.

- Напријед, браћо, напријед! Напријед, да осветимо главу и смрт мученичку и јуначку нашег Симеуна, који паде мучки од душманске руке, за вјеру и 'ришћанску пострадалу светињу! - виче покојни Партенија из свег грла, језди на ату ко какав силни турски газија, са исуканом сабљетином према мени, а ћурчина се око њег салампија ко у каквог паше.

Сусретосмо се управ на ’ном пристанку изнад гињенички гробова.

- Још ме чекаш, каурска ђидијо!? Још ме чекаш, крвожедни и немилосрдни гаде, што погуби мучки мога Симеуна, десну руку, вјерна пријатеља, бранитеља цркве и олтара… Још ме чекаш!? - врисну Партенија, шкрипну зубма и изману сабљом, па да ће ме посред врата.

- Парто драги, родитељу мили, не! - заплака се и указа му се.

- Симеуне, синим те, зар си ти то?! - јаукну од радости и великог чуда Партенија кад познаде грло.

- Ја сам, оче мој свети; ја сам, миришљава кито босиока и до гроба мрачног вјерни друже и пријатељу!

- Ама, каква ти је то сад јопе друга оћећа, ако за бога јединог знаш?! Симеуне, Симеуне, у што се још нећеш претворити, побогу брате!…

Пушка једнако прашти и зрно зуји и свира нам око ушију. Навалила љута Крајина, па ока отворити не да.

- Баталијун, аз дур! Стој! - забркљачи ја на црну милитерију која бијесно удараше на Партенину љућану ордију.

Солдати се уставише. Пуцањ на мојој страни престаде, таламбаси и борије умукоше, замало би, па се и топ ушути.

- Оче мој свети, командијерај својој војсци да више не насрће и улудо не гине.

- Ама, шта је то, Симеуне, ако се часним крстом крстиш?! Говори и казуј шта је? Каква те је то допала толика част и званије да волика царска војска пред тобом дркће и стрепи?

Кад се обадвије војске умирише и престаде кровопролитије на обе стране, ја му све по реду каза шта је и како је било.

Он диже очи и руке небесима:

- Господе, Господе, који ведриш и облачиш, каква су ово чудеса, милост те било?

- Ништа се не чуди, оче мој дуовни. Све је ово вако суђено и милосним богом одређено и наређено.

- Ама, како ти даде оћећу и команду над толиком војском?

- Сами Господ наш, Исус Кристос обрезумио га је да испуни вољу и жељу рабу свом праведном…

- Ама, како то, ако за бога знаш? Говори!

- Говори ти! - велим му ја. Како ти дође до толике, силне војске и ордије?

- Сине мој дуовни, казаћу ти: јавише ми да си мучки погино. Долеће ми Белемез на диванану: "Оче, вели, погино је Симеун. Од подне једнако праште пушке и грува топ с Кадине Воде". Истом ми то говоримо, док дотрка Шошљага, сав се задуво и у голу воду учинио. Вели: "Оче, каже, Симеуна разнесе топ на миљуне комада. Шта ћемо? Људи не били, већ курве и роспије, ако га не окајали!" Сузе ми саме на очи ударише, онда ме обузе свега срклет, па подвикну на Белемеза и Шошљагу, и на остали народ који се бијаше слего и стрчо са свију страна:

"Дјецо моја и браћо моја, бранитељ ове свете обитељи и божјег крама погино је. Окајмо га, јер ће нас проклети и на Страшном суду сапрети часне мошти Немањића свете лозе. Ко је жељан битке и мејдана, за мном! Ово ће бити пошљедња битка у ’вом мутном времену. Тако ће бити јер ја дубоко и далеко видим. Од вечерашње вечери сасадићемо са тисови

држалица тешке наџаке, објесити о клин штуцове и острагуше, свући топле ћуркове и човали чакшире и са прса сребрне токе и илике, а обући се у црну ризу туге и жалости да кукамо и оплакујемо минуле дане агарјанске силе и зулума. Дјецо моја и браћо моја, дубоко ја и далеко видим: нашим несретним и чемерним отечеством обладаће дебели, црни мрак и мртва, ледена слобода. Затрће се паклено и погано шјеме агарјански крволока и зулумћара. Оног крволочког и бјесног зулума нестаће, али ће настати суви зулум који ће гристи срце и душу, сисати крв и потајно ломити измождене кости. Тако ће бити, дјецо моја и браћо моја, јер моје очи дубоко и далеко виде. Него, на ноге, браћо, ко је жељан битке и освете за потоњи ришћански род и пород!" Сви повикаше: "Свјештениче и дуовниче наш, за тобом и у ватру и у воду!" Ето тако сам, чедо моје дуовно, дошо до волике војске и ордије.

- Вала ти на бризи твојој, родитељу мили и вјерни друже до пошљедњег издиканија!

- А шта је, дијете моје, с капетаном било? Да ли си израдио пашош и буруntију да се смијемо дигнути у писанију по ришћанском свијету?

- Капетан је код чадора. Него, одма командијерај војсци нек се натраг враћа, а ми ћемо заједно капетану поћи и повести само Белемеза и Шошљагу, перјанице дивне од крваве и љуте Крајине.

- Чини и ради, синко, шта ти памет твоја донаша. Ја сам се помео, ја не знам ништа. Мени се, синко, чини да ово сањам, да сам ко у неком бунилу и возбужденију…

- Његова се војска врну намастиру, пушкарајући и пјевајући. Само Белемез и Шошљага остадоше с нами.

- Ђаволе, бог те убио! - зачуди се Белемез кад ме угледа.

- А, шејтане, напријед ти се пете окренуле! - крсти се забезекнуто Шошљага и завирује са свију страна. Ама, јеси ли ти то, Симеуне, ако у бога јединог вјерујеш?!

- Ја сам, јуначино стара и дивна крајишка перјаницо - одговори му, па се окрену солдатима: Баталијун, Кадина Вода… логор наштараик на ап! Борије, добоши… таламбаси!…

- Ама, откуд тако брзо изучи језик каурски и њиову команду, побогу синко? - чуди се покојни Партенија. За свашто ли те, вели, бог створио, милост га било!

Кренусмо се. Ја и Партенија напријед, Белемез и Шошљага за нами ко наши доглавници и перјаници, па онда солдати. Свирају борије, ударају таламбаси, прелијева се оружје и ођећа, а ми јездимо лако и дикли, ко да смо на Косово пошли.

Кад бисмо на по пута, ја се одвоји од Партеније, измако се мало напријед и забркљачи:

- Десет солдат баганете па оп, па наштараик на ап око Партеније, Белемеза и Шошљаге!

За тренут ока склопише се солдати око њи, а они преблиједише ко мртваци.

- Чедо моје дуовно, шта је то сад јопе?! - јаукну Партенија, а Белемез истрже анџарину иза припашаја да све искомада.

- Аз дур, Белемезе! Не чини гараза брез невоље!… Не бој се, оче мој свети и браћо моја. Не бој те се ништа, ја се мало шалим…

- Не шали се, синко. Знам ја твоју шалу.

- Симеуне! - врисну помамно Белемез и исколачи очи ко катил. Симеуне, не шали се, јер ако се ја почнем шалити, биће меса орлу и гаврану! Неће ти помоћи ни свети Илија, а камоли та голобрада каурска вузлад…

- Шала, Белемезе, шала!

На команду се солдати уклопише и вратише у баталијун.

Што се више приближујемо логору, Партенија и Шошљага све бљеђи и немирнији, а Белемез намрштио се и закрмио ко џин, па не види никог на ’вом свијету. Јуначина је то и делија био, покој му души! - уздахну Симеун.

- "Браћо! - чу се онај иза каце који се бијаше ушутио. Браћо, да попијемо по чашу ракије за спомен и покој душе покојног Белемеза, бог му дао рајско насеље?"

- "Да попијемо!" - викнуше сви као једно грло.

- "Вала вам, Србови моји чесни и поштени, што се тако шјећате своји јунака који бранише и заклањаше народ свој од сваког зла и напасти! - стаде Симеун благосиљати. А и теби вала, синко, што нас опомену да не заборавимо свој старински, српски обичај!" - додаде и погледа у мрак.

- "Точи, Мићане!" - викну онај из мрака.

- "Ама, шта је вами, људи, вечерас?! - трже се Мићан запрепашћено. Јесте ли ви при себи? Је ли то икад било на ’вој земљи откад сунце грије, да се пије за спомен и покој душе живом човеку?!"

- "Шта жив? Ко жив, Мићане? " - гракнуше сви.

- "Жив Белемез."

- "Нек си ти жив и здрав, а Белемез је, покој му души, давно промијенио свијетом и отишо богу на истину."

- "Ама, људи, жив је Белемез! Шта је вами вечерас? Зар се није неке године чојек одселио у Лијевче па…"

- "Па зар се у Лијевчу не мере умријети? - претрже га неко из мрака. Е, мој Мићане, жалосне те твоје памети! У што ти прође твоји педесет година, јаде мој и чемере? Ти се у имену вараш. Оно је жив Билмез, а не Белемез. Друго је Билмез, а друго, јопе, Белемез!"

- "Јест, тако је!" - повикаше у један глас сви и зачуђено погледаше у мрак.

- "Нека тако и буде, - у недоумици промрмља Мићан тешко кроз зубе и поче точити. Ја, браћо, већ видим шта је. Ја не жалим ракије, али ћете огријешити душу, јер је тежак, претежак гријек пити покој живом чојеку!"

- "Он је жив… оћу рећи, мртав, а да је и жив, твоје, Мићане, није поповати већ ту ракију пећи и точити!" - издера се онај као мало осорно иза каце.

Кад се сви обредише два, трипут чашом, спомињући и узносећи сва добра и честита дјела јуначког Белемеза, Симеун некако тужно продужи:

Кад бисмо надомак логора, покојни Партенија сав задркта и стресе се:

- Чедо моје дуовно, увати ме студен и некаква дрктавица - једва простења. Имаш ли иђе кап ракије да се мало разгријем?

- На моју душу, немам ни капи; а за кап добре ракије не би, ево сад, жалио златан дукат дати.

Белемез се трже и намргођено, шутећи ко камен станац, извади из бисага плоску и пружи је брез иједне ријечи Партенији.

Туј се обредисмо једно десетак пута, онако с ногу, и кренусмо. Белемез скамењено шути и једнако држи десну руку на анџару. Само ђекад сијевне очима и зашишти кроз зубе.

- Симеуне, сине мој дуовни, нешто нам је љут Белемез - пришапта ми Партенија. Гледај, синко, и разведри га, јер зло ће бити ако се разгоропади.

У путу једва некако разведри и развесели Белемеза, те скиде руку с анџара. У том стигосмо и логору.

Солдати се, на команду моју, разоружаше и смјестише, а капетан нас дочека код чадора са стражом и одаде нам по реду и старјешинству чест. Све му каза шта је и како је било. Он се млого обрадова.

- Ово је војсци старјешина и војвода - пружи руку на Партенију. А ово су му доглавници и перјаници.

Капетан се зачуди:

- То жупник! - вели.

- Шта?! Шта, господине капетане? - шкрипну Белемез и истрже помамно анџар. Шта? Зар ми Шокци и мрцињаши? Ово је наш свјештеник! Какав жупник?…

- Молимо покорно, молимо! - сагиње се капетан пред Белемезом.

- Пушти ме, Симеуне, да га сасијечем! - вришти Белемез.

- Нека, Белемезе! Немој, братимим те!

- Шта *немој*? Није се вође честито ни воде напио, а одма поч'о шокачки и мрцињашки брезобразлук проводити. Нас Турци турчише пет стотина година, од Косова белћим, па нам не могоше ништа учинити, а он…

Видим ја, гори Белемез и чвршћи у светој, православној вјери од самог мене. Би ми то, нема вајде, драго и мило, те и ја учини ршум на капетана.

- Полако, дјецо моја, полако! - стаде покојни Партенија молити нас и умиривати. Тако се у њи говори, то је по каурски свјештеник… дуовник - протолкова, па се окрену капетану.

- Господине капетане, ја нијесам жупник, већ по православној, восточној цркви: игуман! Партенија Давидовић Делић, игуман од намастира Гомјенице. То је моја част и званије.

- Е, кад је тако - стиша се Белемез и извуче из бисага плоску, те пружи капетану:

Де-де, господине капетане и царски већиле! С добром ти и пуном дошо, а с бољом те и пунијом испратио! Не замјери и опрости. Таки је у нас обичај од старина. А сви смо вође, вала богу, једни јунаци, једне војводе и четовође. Ако ми један другом нећемо одати част и пружити поштење[1], ја ко ће други?…

Добро нас и баш поштено дочека и угости капетан. Одма нареди да се постави вечера и отвори буре вина. Почесмо вечерати господску, царску вечеру и помало уз јело пити и шенлучити. За нашу вољу и весеље заповиједи тобџији да топ грува и риче док гођ ми вечерамо и шенлучимо. Онда забркљачи на логор, те се за тренут сав диже, натаче баганете на пушке и опколи нас. Откад је гавран поцрнио таке части и дочека нико није доживио под овим божјим кубетом!

Већ се угријасмо. Почеше здравице. Први се диже капетан и изговори поштену и ријечну бешједу, па заврши: "Премилостиви ћесерокраљ чуваће сваком образ и поштење, поштоваће све вјере и законе, потпомагаће цркве и намастире, а црквењске поглавице држати у великој части и милости! Живио! И наздравље!"

Од наше стране подиже се Шошљага и изговори још поштенију и ријечнију бешједу:

"Силни, ћесерокраљски геренале и војводо! (То сам му ја пришапно.) Вала ти од неба до црне земље на твоме дочеку и чествовању! Дабогда се ти, добри чојече и медено љето моје, дичио и поносио својом силом и моћи ко Локвари крађом, Дујаковци свађом, ко Павићи десетарима, а Татићи катарима; ко Гомјеница делијама и калуђерима, а Лусићи поповима; ко Стричићи пиром, а Добрња провом; ко Перван удовицама, а Мелина џурама;

ко Кочића Главица висином, а Тимар низином; ко Кола плоскама, а Шљивно шљивама; ко Рекавице касаплуком, а Бања Лука газдинским лоповлуком и невјерлуком! Живио! И наздравље!"

Кад смо се дигли иза сопре, било се увелико уноћало. Логор се смири, топ умуче, а ми уђосмо под чадор и настависмо јопе пити и шенлучити. Зора нас је цјеливала у ведра и насмијана, јуначка лишца.

Док се ми умисмо и богу помолисмо, утом стиже и момче што смо га још, да речемо, ко синоћ послали раз ракије. Доћера два товара и ардовић башице за капетана. Налисмо нас четворица плоске и један товар дадосмо логору на увеселеније.

- Де-де, господине капетане и царски већиле! - пружи Белемез одма капетану своју плоску. Де-де, да мало живнемо… Бог зна оћемо ли се више икад и viђети…

- Де-де, господине капетане и царска перјаницо! Прими и од мене поштење - додаде му и Шошљага плоску.

- Де-де, господине капетане и ћесерокраљска дико, да се мало окријепимо и разгалимо! - пружи му и Партенија своју плоску.

- Де-де, капетанино моја и јуначино стара, да ми разбијемо мамурлук ко што раде и остале делије и јунаци! - викну ја и спусти преда њ и плоску и ардовић. Ако оћеш што слабије и блаже, држ’ се овог! Ако ти срце жели што јаче и јуначније, ево ардовића! Наздрави ми и развесели се, гереналино моја чесна и поштена!…

Капетан прима једно по једно поштење, мећe покрај себе и ко мало чуди се. Види се, необично му и непознат му наш адет и обичај.

- То млого! - вели и смијуљи се.

- Па, да речеш господине капетане и царски већиле, није ни мало! - дочека Белемез.

- Не замјери, таки је у нас адет - додаде Шошљага да му протолкује.

Обредисмо се једанпут чашом, обредисмо се други пут, обредисмо се и по трећи пут. Сваки шути, нити ко шта говори ни ромори. Обредисмо се и четврти пут, док ракија плану уз образе и енглен се отвори. Ракијо, ракијо, свађе ли си од помоћи и користи, дрво ти се твоје посветило дабогда!

- Ћесерокраљска гереналино и свијетла јуначка, војинствена главешино! - диго се ја и узе чашу. Дај ми изун и изволеније да проговорим под твојим крабрим окриљом неколико бешједа…

- Молимо покорно, молимо!

- Ћесерокраљска гереналино и свијетла јуначка, војинствена главешино! Дична је ово и благословљена земља ко ниједна земља под небесним сводом. Свима се њезиним другама

са истока сунце рађа, а ево њој се оће са запада да роди и да је топло и шчедро огрије, јер је она одувијек, од искони, била у милости код господа бога и код божји, свети угодника, а и богоносни отаца. Ћесерокраљска гереналино и свијетла, јуначка, војинствена главешино, и браћо моја рођена, чудесна је то судбина и удес нашег премилог отечества које већ пет стотина година цвили под тешким нацаком агарјанске, паклене силе и зулума! Чудесна је то судбина, велим, али бог премилостиви и све седам царевина тако су шћели, па је, ево, тако и било. Викните сви: Вала им на њиовом премилостивом дару!…

- Вала им на њиовом премилостивом дару! - викнуше сви осим покојног Партеније, кога стоструке сузе облише јер је он једини разумео и у глави својој растресо моју неразумљиву бешједу.

И мене сузе облише и застаде ми ријеч у грлу - уздахну дубоко Симеун и застаде у причању.

- "Ули-де му, Мићане, једну!" - једва чујно шапну онај из мрака без искре заједљивости.

- "Да није шале - настави Симеун меко и благо - да није шале, еглена и ове благословљене, што се каже, мученице, вјерујте ми, дјецо моја, да би пола свијета у нашем несретном отечеству од грког јада и чемера полуђело и сишло с ума. Дјецо моја и браћо моја, ви не знате оног старинског времена: пушка ми, пушка ти! Ви не знате оног делиског шенлука и весеља. Знам ја, ви трпите и мислите, и све се вами чини да је ово вако одувијек било. Али нас, старе и изнемогле, нагони на сузе немило и грко туговање за старим вактом и земаном. То старинско вријеме нашим слабим и ојађеним душама мирише ко увели босиљак и свето миро. Нами на ’вом грешном свијету ништа не остаје до превјечна жалост и туговање за минулим временом… Мени увијек срце задркће и мисли некуд далеко, далеко одлете, кад се шјетим шта сам некад био а што сам данас дочеко. Али шта ћу, тако је, ваљада, суђено!" - уздахну опет Симеун и продужи:

Млого се они, капетан, Белемез, и Шошљага, зачудише нашим жалобитним сузама.

- Молимо покорно, што то јест?! - пита капетан, а језик му се већ поткратио.

- Господине капетане, новоме царству свак се живи обрадово у ’вој земљи, а само нас двојица плачемо под старост своју. А зашто да речемо? Јер је осиротила и пострадала Немањића света задужбина коју нам наши стари оставише и завјешташе у аманет и на чување - дочека ја капетана и тако унеколико забаци траг нашој жалости и ошјети га на наш јучерашњи разговор.

- Говори има ли јој помоћи?! - забрсла капетан.

- Има, има, силни геренале! - викну Партенија, а ја му зашећерену чашу башице пружи:

- Ко што је ова чаша у твојој руци, тако је спас и помоћ за ту пострадалу, божју обитељ у твојој војинственој сили и моћи…

- Шта ћете, браћо, да вам учиним? Говорите, све ћу вам учинити…

- Бурунтију! Бурунтију царску дај да се смијемо дигнути по народу у писанију… Ми смо једни школници и учевни људи, ми оћемо да идемо по реду и закону.

- Говорите, говорите, све ћу вам дати…

- Бурунтију, бурунтију дај нам!

- Све ћу вам дати. Говорите! - скочи капетан.

- Ама, говоре људи! Зар не чујеш, бог те убио! - љутну се Белмез и погледа га крваво. Бурунтију царску оћемо.

- Бурунтију? Што је *бурунтију*?

- Бурунтија… пашош, царска дозвола.

- Добијете, све добијете!

- Точи ракију и шећери док се није попишманио - шапну ја Шошљаги.

На срећу и спасеније ове свете Ћабе, капетан се не попишмани, већ нам за тренут ока написа и издаде бурунтију - има у њој у дужину два аршина а у ширину два - и удари на њу седам дебели царски печата, ко белћим за све седам царевина.

- Господине капетане, да неће бити млого ови печата? Ми нећемо никуд надалеко, ми ћемо се држати нашег сента - стаде заврзивати Белемез ко каква будала.

- Нека, Белемезе! Не уплећи се, кад… На ноге, браћо, да се иде! Ти ћеш, Белемезе и Шошљага… вас ћете двојица узјати коње и напријед носити измеђ себе отворену царску бурунтију, а ја ћемо и Партенија за вами - наређујем ја. Таки је ред да царска бурунтија иде напријед. Треба јој одати чест…

- Шта?! - раздера се Белемез. Зар ја да носим шокачку… Док је гођ не освјештате, благословите и водицом не пошкропите, ја се је нећу ни малим прстом дотакнути, па да би сад знао да ћу главу изгубити!

- Полако, Белемезе! Шути, не вичи толико, чуће капетан, - ушуткује га покојни Партенија.

- О, да чворновита и врлетна чојека, боже мој милостиви! - вајка се Шошљага и држи бурунтију. Ајде болан, Белемезе!…

- А ја! Овај не иде док од Иванке не постане Јованка, па да ће сад лемеши почети с неба падати. Зар ја да мрциним своје чисте ришћанске руке са шокачким… - шкрипну Белемез зубима и сијевну бијесно очима. Никад!!

- Шта ћемо сад, Симеуне, побогу синко? Били то могло бити како друкчије? На прилику, да сам Шошљага носи бурунтију напријед, а?…

- Не бој се, оче мој свети. Ми ћемо њу освјештати и пошкропити водицом…

- Не, синко, ако за бога знаш! Не смијемо од капетана, јер би му се замјерили, а чојек…

- Ништа се ти не бој. Ми ћемо њу освјештати, а капетану ћемо, ако успита, казати да је то молепстије за ћесерокраља…

- Ама, шта ти још неће пасти на ум, побогу брате! - развесели се Партенија и загрли ме од велике радости.

Тако и учинисмо, те се све лијепо и у реду сврши.

Капетан издаде команду и наредбу на логор, те се солдати уредише с обе стране пута куда ћемо ми проћи с буpyнтијом.

Пођосмо. Напријед Белемез и Шошљага с бурунтијом, па онда ја и Партенија, а за нами момак с товаром ракије. Кад бисмо насред пута, раздера се топ, запрашташе преко нас унакрст пушке, а граја и галама да проломи небеса: "Живили наши мили гости, и сретан им пут!"

Тако нас је капетан јуначки и дично испратио с царском бурунтијом. Нема вајде крити, добар је и поштен чојек био, не валећи му вјере и закона.

- Добро моје и паметно чедо, коме ћемо на конак пасти? - упита ме покојни Партенија кад изађосмо на Клисину.

- Попу Ђурђу на Мањачу.

Како ја реко, тако је и било. Замркосмо код попа Ђурђа и туј законачисмо. Лијепо нас и поштено дочека. Испрва се мало уплаши, ал кад виђе царску бурунтију и кад је мало проучи, а мало прескочи, осоколи се.

- Добро је, браћо, млого добро што имате царску бурунтију, јер једнако, и овдан и обноћ, крстаре солдачке патроле кроза села. Боје се ешкије и Турака, да не би оклен кријући ударили. Баш ми је, вели, драго што имате царску оправу и сигурацију, а још ми је, каже, драже што је Симеун на се ударио таку ођећу!…

Шјутрадан сазва поп Ђурађ старјешине из цијеле своје парокије. Људи се скупише.

Ја одма нареди да се изваља мјешина ракије међу њи и да се отпочне разговор и еглен.

Обредише се једанпут, свак шути; обредише се и други пут, нико се не чује, само се ко ошјећа неки немир и жамор међу парокијама. Кад се обредише и по трећи пут, истаче се Јанко Делић, први и најзгоднији парокијанин, и данас је жив:

- Браћо! Оно је, болан, наша Каба, па би јој требало помоћи…

- Уточ’-де му, дијете, још један полић - пришапну ја момчету.

- Јест, браћо! - викну још јаче Јанко кад прими и изврну полић. Онај намастир, оно је ко једно наше уточиште… оно је ко једна наша дика и понос, да се дичимо и поносимо њиме међу другим вјерама и законима…

- Тако је, Јанко, тако! - повика Вук Радановић. Ја од своје стране, а за здравље своје чељади и сермије пишем, ово данас пред богом и пред људима, овна трећака у свети намастир. Нека нам је на корист, свети намастир. Нека нам је на корист, свети оци наши дуовни, а мени, мојој чељади и сермији на здравље и спасеније!…

- Вала ти стара и чесна кућо Радановића! Додај-де, дијете, овај полић нашој мркој Вучини…

- Ја од своје стране, а за здравље свога дома и тора пишем у свети намастир овна четвртака, овцу с јањетом, руно вуне и товар шенице. Нека нам је на корист, оци наши дуовни, а мени, мом дому и тору на здравље и спасеније! - викну Јанко Делић и погледа по људима. Пишите, браћо, што ко море и од срца жели! Севап је, јер је оно, штоно некакав говорио, наша дика и понос…

- Вала ти стари и берићетни доме чувени и свађе припознати Делића! Нек те бог благослови здрављем и сваким берићетом!...

Настаде жамор, све већи и јачи. Отпоче писанија: неко овна, неко овцу с јањетом, неко јаловицу, неко шиљеже, неко јање. Тога дана уписасмо и укуписмо стотину што мали што велики глава, па се кренусмо попу Вукосаву у Бањицу. И туј нас бог обрадова са осамдесет глава, те одма пријеђосмо из Бањице у Соколово попу Стевиши. Туј, готово, најбоље прођосмо, јер пођерасмо са питомог Соколова сто педесет и три главе… И тако од попа до попа, из парокије у парокију - по свој Крајини. За два мјесеца и двије неђеље нађерасмо на иљаду глава.

- Доста је! - викну ја кад избројисмо сермију на Бјелајском пољу. Нека нам је срећно и берићетно. Враћајмо се светом намастиру.

И ми се вратисмо - заврши Симеун и подиже поносно главу: Сваком ћу оном очи његове ископати који од данас рекне коју грку и злобну ријеч против ракије!

- "Јуначино наша! - чу се онај иза каце. Нека ти је просто и од бога и од људи да је каблом пијеш кад си је тако делијски и јуначки бранио и одбранио! Точи, Мићане!"

Напомена

1 Част, пиће.

Јуре Пилиграп

И ову приповијетку објавио је Српски књижевни гласник, III/1903, књ. VIII бр. 66. Кочић је није касније уносио ни у једну своју збирку

–––––––––––––––––––

То вам је човјек од педесет или, да вам не слажем, од четрдесет и пет година. Висок је, сув, а прав као шипка; опаљених упалих образа, а мале пиргаве очи испод слубљеног чела увијек су му нешто напрегнуте, као да непрестано у нешто пиље.

Носи се као и остали тежаци кршћанског закона. Љети: бијеле набране гаће, па преко гаћа танку, а некад богме, и дебелу кошуљу; бијели кратки зубун, навезен и поткићен сприједа ситним расутим ресицама; на ногама радним даном потковани опанци кузолаши, а кад пође онако суду или миси, обује стајаће опанке каишлије. На глави му је обично фес без ките, а кад је какав велики год или збор, устакне шубару, коју му је одма некако првих дана иза "укопације" поклонио један "инђил." Зими још само обуче бијеле уске сукнене чакшире и нескладно пребаци преко рамена лугасту неоморену хаљину.

Удовац је. Лијепа и милокрвна Луце поодавно је промијенула свијетом. Јуре је дуго и искрено жалио за њом, а можда још и данас жали. Сермије какве нема. Колибица, одмах уз обалу Гомионице, и један налучак зиратне земље - то му је све. Кад су мајдани некад на Гомионици радили, Јуре је био момак и дувао у мијехове у вигњу покојног Стипуре. Аустрија уђе, мајдани престадоше, Стипура умрије, Јуре се ожени Стипурином Луцијом, а спахија му додаде комадић земље, те се тако окући, и од тога дана га је свак звао Јуре Луцин.

Настаде ново вријеме. Све се преокрену. Турци Крајишници, разбијени под Бањом Луком, враћали су се, како стари причају, у малим четинама преко наших села Бишћу и Кладуши.

- Чекајте, Власи! Мало лакше и ви, Балије! Јурина је вира заступила! - узвикнуо је тада Јуре, те му се тако још и данас руга Тешица Чепркало.

Јуре се много чему надао од новог времена. Није шала: бити царске вјере! Још за турског суда као момак, Јуре се истицао гдје год је могао. Нико није знао од Јуре боље подворити бега, агу или каквог кесеџију, кад би гдје пао на конак. (О томе би нам могао причати стари Стипура, да није умро.)

За првог кнеза под "укопацијом" изабра село Ђукана Батара, а да се задовољи и оно неколико кућа кршћанског закона око Гомионице, метнуше Јуру за кнежева заступника, и од тог га је дана свак звао Јуре Заступник. То Јури у први мах није било драго. "Зар тако наша вира ради! Али нека, паметна је наша вира. Полако, Власи! Мало лакше и ви, Балије!" - помисли Јуре у себи.

Као кнежев заступник вршио је своју дужност тачно и уредно. Заступао је кнеза и гдје треба и гдје не треба. Више је ишао на уред него кнез. На уреду и на суду био је врло слободан. Побије ли се гдје ко, Јуре је први на лицу мјеста. Украде ли се гдје што, Јуре

лети и јавља жандармима. Отме ли се гдје цура - кога било закона - Јуре калаузи и тражи отимаче.

- На моју виру и душу, теже му је сто пута нег' кнезу - говорили су тежаци кршћанског закона кад би видјели Јуру како пирла кроз село. Потеци вамо, потеци тамо! Паде човик с ногу! Нигди не стоји, а кнез…

- Ко мрцини Влах!

- Де те ви, де те! - говорио би често пута Јуре. Чини ми се да се ја код суда више питам нег' кнез… Јер, знаш, знам ја 'вамо закон, а кнез… Е, зна и кнез, ама се туј 'оће још нешто. Еј, људи, ви мислите да је то толико! Није лако с господином пристолником барабар стати! - вели Јуре и убада жилавим прстом у слубљено чело. Лако је било за турског земана, кад се од аршина судило, али данас - данас је све друкчије… И у селу се данас зна ко је други иза кнеза…

Те исте године у љето, кад се поче писати десетина (нигдје је не било!), постави десетар Јуру за првог вијећника, и од тог дана га је свак звао Јуре Вијећник.

- Облада шокчевина на све стране! - говорило се по селу.

Као вијећник, или, како се Јуре радије звао, "царски процинитељ", био је вреднији и бистрији у својој служби и од самог десетара. Дође стогу, обиђе га неколико пута и измјери очима са дна до врха, па онда се мало поизмакне и одбочи на дреновац (штап), те хладно и мирно очекује шта ће друга рећи.

- Де те ви, моја је задња - вели Јуре.

- Немој, Јуре, тако! Ми тебе, бива, држимо за човика, који…

- Никако, никако! Моја је задња - дочекује Јуре.

- Да закајтим педесет ока царевине? - пита десетар и вади десетински тефтер.

- Нема! - дочекује домаћин, спреман на одговор. Лагана је зоб ове године… Уб'јена је превећ…

- Трвено је, браћо, млого - вели други вијећник и вади сноп из стога, па показује десетару и субаши.

- Шта је теби, десетару! Јеси ти, ћоће, ноћас спаво? - љути се субаша. Има овди, валах и билах, два пута више. Шта би ти реко, Јуре?

- Некако би' се ја и ти, Бећир-ага, тукали. Ја ока мање, ја ока више. То ја, бива, велим ко први царски процинитељ и тако је 'вамо при мени, а ви сад… - вели Јуре и чеше се дреновцем по леђима.

Онда обично настаје свађа између домаћина и Јуре.

- Немој, човиче, тако! - вели званично и озбиљно Јуре. Ја сам се присего богу и честитом цару да ћу право, а ’вамо јопе’ знам закон и пилиграпе…

- Не гријеши душе, Јуре! - вели домаћин. Нема, болан брате, толико, нема! Нема, ове ми ди’аљке, а ди’аљка је божије благо! А кад не знате за бога и за божију правду, ето вам, нос’те, нос’те све! - отреса домаћин рукама и искључује се. Нека царевина не пропане, а ја ћу штап у шаке, торбу на раме, па у бијели свијет…

- Ја толико мећем ко, драгости моја, први царски проценитељ, па ти сад…

Обично се вијећање тако свршавало. Али је било случајева кад је Јурин дреновац по Јуриним леђима играо. На жалост, како се још и дан-дањи говори, то се често, врло често, догађало. Како се тада вијећање завршавало, најбоље ће знати Јуре. Али Јуре је - Јуре! И од тога он има неке користи зна кад ће рђаво вријеме.

Село се побуни с неправда које је чинио Јуре при вијећању. Тужбе учесташе, те се Јуре мораде драговољно одрећи царске службе као "први царски проценитељ."

Зато га, веле, суд одма друге године постави за пољара, и од тог дана га је свак звао Јуре Пољар. Он је био управ за пољара. Није имао какве земље да зирати и обрађује, а није имао кога ни да чува. (Милокрвна је Луце била већ умрла.) Дјеце није имао, а као кршћанин мрсио је и сриједу и петак, те је и то било добро дошло. Као мало припознатијем човјеку и царском службенику могла му је и најсиромашнија станарица лијеп ручак или ужину спремити. Двоје, троје јаја на таву убити, изнијети здјелицу варенике или киселине, онда донијети "вришке" воде - па ти је одма царски службеник задовољан.

А кад је који од нашег закона у каквој царској служби, па ти дође на ручак, ужину или вечеру у петак - мука жива! - јадају се жене. Те дај угњечи мало гра, те дај укувај на копрен погачицу… те дај изнеси један полић ракије ("Макар и шпиритуше, вели, стаје ми кру’ у грлу!"). Те дај пристави мало чорбе… Те дај ово, те дај оно!… Те учупај главицу лука… Те не мерем бијелог, учупај црљеног! ... Мука, мука жива, кажем вам! И наши почеше мрсити сриједу и петак. Станарице дануше душом; ама, прошћете, ниђе вам јаје у селу не остаде! Ово вам је жива живцата истина! Дјеце ми моје, јест!

Не надере ти се Јуре какве помасне цицваре, па онда да пландује под каквом буквом крај точка, као што је обично радио Кондија, већ дреновац у руке, па кроз зијане. Гдје нађе какву стругу или мазгалу или опао плот, навуче грања, па лијепо све загради и уреди, као самом себи, онда се обазре на све стране, не би ли кога видио. Ако кога угледа, зовне га и почне му се јадати како је тешко бити пољар.

- Али, знаш, драгости моја, ја знам закон и пилиграпе, па се мора… Знаш, закон вели да пољар мора струге затворити, опалу ограду мало притврдити и гдигди који колац ударити. Ја се, драгости моја и дитићу мој, држим суда, а суд и закон тако заповида, а већ пилиграпи! Пилиграпи, драгости моја, пилиграпи! - вели Јуре и тресе главом. Пилиграп не зна шале! Не бенда се код суда ово, оно… За турског вакта уби човика, па изио вук магарца, а данас - данас је све друкчије… И у пољу се данас зна ко је од кога пречи и старији…

Заиста је Јуре уредно и по закону вршио своју службу. Кад би затекао марву у зијану, истјерао би је мирно, без галаме (Кондија би викао, да се чуло у десето село, јер је увијек био бунован, а чобанина би мало покарао. Онда би се убрзо тргао, па би га посавјетовао очински и напоменуо како је данас све друкчије и како се може лако запасти "Црне куће".

- Суд је, драгости моја и дитићу мој - суд, а ја прико суда ништа не смим… Ма, кад би ти само знао шта је пилиграп! ти би прије кабулио умрети нег да ти се он попне на леђа…

- Ма, једе ли се то, Јуре? - подражује га чобанин Ташице Чепркала.

- Не вријђај царског службеника, опомињем те у име закона! - вели Јуре и дрхће од љутине.

- Бака, бака шокачког закона! И ви сте ми не’ква вјера и закон! Мрцињаши! Лунтори! Једете жабе… спужеве, крепалу марву! Ајде, мрцине шокачке! - вели Мика и пљује на Јуру.

- У име закона, не вријђај царске вире! - виче Јуре и дркће на ногама. У име царског пилиграпа! - дере се Јуре, да сва брда одјекују.

Ова се свађа Микина и Јурина одма рашчу по селу, и од тог дана га је свак звао Јуре Пилиграп.

Јуре је хтио у први мах тужити Мику, али се послије домисли. Кад би га пријавио, суд би одбио дјетету на лудост, па куд би његова срамота! "Ето, Јуре, ни твоја се не услиша!," рекли би му сељаци. А опет једини га је Мика љутио и подраживао с "пилиграпима", а други су га чобани оба закона поштовали, па чак и капу му скидали кад би им назвао бога.

Девет равних година био је Јуре пољар и радио је и ногама и рукама да се докопа кнезовског мура. Кад би ма ко изишао од суда на село у каквој било царској служби, Јуре му је био на руци. Сваки царски службеник радије се свраћао Јуриној колибици него и најзгоднијој кући у селу. Оно чемерне пољарине (варићак кукуруза с куће на кућу) и оно мало мрса, што напроси у јесен, више поједу царски службеници него он. Осим тога држао је увијек по једну кокош или пиле на узици - за образа. Дођи му кући, а да ти не пружи чашицу ракије, ја филџан каве - то није могло бити.

Ораха, љешника, сувих крушака, сувих шљива, сувог меса - свега је тога понешто сваке јесени сносио Јуре, као миш, у један трап под кућним прагом, те је и љети и зими могао уживати као један царски службеник с царским службеницима.

- Е, драже ми је ’нако липо и у реду дочекати једног царског, драгости моја, службеника, нег’, боже ми прости, и самог цара - вели весео и задовољан Јуре, па кад спомену царско име, устаде и званично скиде шубару. Царски службеник царском, драгости моја, службенику тегли, па крај! Ето, долазе ми десетари, надесетари, комисије, мирџије, шикутори, суцки гласници, лугари вилаџије, па ето, и ви, царски оружници!… Ја знам, на моју гришну душу, да ви на ме не би ни погледали да нисам, драгости моја, у ’вој царској служби…

- Е, баш ти нас, пољару, добро и ’нако службено дочека - веле они. Боже здравља! И ми ћемо се теби одужити.

- Знам ја, човиче, да царски службеник неће царског службеника заборавити… И ја сам један царски службеник… и ја ’одам по свиту. Знам, ’вала богу, шта је служба… царска служба, а знам и шта је, драгости моја, свит… И ви ћете мени помоћи, да… и тамо код суда приказати и припоручити… Знам ја то! - вели Јуре и испраћа их.

- ’Оћемо, Јуре. Да кога би, кад тебе не би!

- Ма, и ја се слушам и питам код славног суда, ама ја млим да је боље и ’наки… драгости моја, кад ко други рекне какву добру и липу рич. Знате то, ’вала богу, царски сте службеници!

Од неко доба поче се по селу зуцкати да ће Јуру Пилиграпа закнежити. Сад суд, веле, почиње постављати кнезове, и кроз који дан "одузеће ђендари кнезовски мур од кнеза и предати Јури Пилиграпу." Стари се кнез огријешио нешто о царевину. ("Притиско мур на не’кву молбеницу, шта ли? " - говорило се по селу.) Глас се тај све више и више ширио…

Неки су опет говорили да ће жандари поставити за кнеза Иву Жигу, што се лањске године вратио из солдачије, јер веле: "царске је вјере, а ’вамо јопе’ зна ред и команду."

* * *

Жандари "дали налог" да се село скупи код Милосавића кућа. Сваки је старјешина морао доћи на скуп. Стари се кнез, веле, "заваљује" на служби, па да се изабере нови. Дошли људи, мало је ко изостао, па сједе и разговарају се. Жандари сјели мало подаље, па пију каву и шале се с малим Гојком Симеуновим.

- Хоћеш била царски солдат? - пита га један жандар.

- Ја би’ војио бити зандар - одговара малишан и гриска комадић шећера.

- Што волила пити шандар? То слушпа, тешко слушпа!

- Екк! - отеже Гојко и кесери се. Зандара се свато боји, а цаца тазе да содате туту. Тазе: "Де-ти, Дојко, доцес ти по’ Свабину томанду!"

Још би они тепали један другом, да се не утаче Тешица Чепркало, који се у свашто уплетао и за свашто се волио распитивати:

- Молимо ти се, господине, немој замјерити што ћу те нешто питати?

- Топро! - рече жандар, климну главом, па га онда мирно од главе до пете погледа.

- Је ли сваки који из те ваше земље ’вамо нами дође *господин*?

- Ја, ја! Свак коспотин! - дрмну жандар главом.

- А молимо ти се, господине, би ли наш чојек, кад би му било суђено, да оде у ту вашу земљу, био господин?

- То не пила! Тамо све коспоту! Не треба коспоту!

- Баш, велиш, тамо у вас све гола господа? Боже мој, сретне те ваше земље!… Мого си тамо остати, а не верати се по ’вије’ нашије’ стијена’, а господине?

- О, Босна, допро Босна!

- Оно, брате, богме, да речеш да је рђава, па и није! То ми знамо! Ама баш да си тамо осто, не би се кајо, јер, господине, курвали је Босна! Мјере јој нема, па то ти је! Дубока је, предубока… Млога је мајка ш ње закукала… А велиш, у вас тамо све гола господа? - трже се Тешица.

- Ето Јуре Пилиграпа! - повика неко.

Јуре је ступао одмјерено, одбачајући се на дреновац, и водио је за собом једно десетак сељака са свог краја.

Кроз подерану шубару испала му масна просиједа коса; кратки бијели зубунчић скупио се и отрцао, а ситне се ресице покидале, само овдје-ондје по једна, по двије; кроз ногавице од чакшира пропала кољена, а кроз стајаће опанке каишлије вире голи, рањави прсти.

- Добар дан, царски оружници! - назва бога жандарима, па се као званично рукова с њима. ’Ваљен Исус, Иво! - окрену се тежацима и назва им бога, упита се само за здравље с кнезом, па онда сједе покрај жандара, а дреновац прислони уз плот.

- Ти, Јуре, снала сакон… сакаснила! - издера се на њ службено жандар што се мало прије шалио с Гојком и врло се озбиљно разговарао с Тешицом Чепркалом.

- Буде знала закон и… - уплете се Иво Жига, који је најприје дошао и непрестано са жандарима сједио. ("Лако му је", веле тежаци, "царске је вјере, а ’вамо јопе’ зна ред и команду! А мало, веле, наноси и на њи’ов језик".)

- Оно јест, господине! У једну, драгости моја, руку имаш и ти право. Да речеш да не знам закон и пилиграпе - знам брате богме! Не треба гришити душе! Што јес’ јес’! Ама се не мере на сто страна!… Позиво сам онај доли народ са свог краја. (Наша вира! - шапну Јуре жандару, па настави гласније.) Дилио сам и нек’ве позовке што су овог уреда дошле од славног суда… Вели кнез:

"Узми, Јуре, вире ти, ове позовке, па и’ подили. То ти, вели, боље знаш нег’ ико други у нашем селу." Ено жива кнеза, нек ми не да лагати! - вели Јуре и показа руком на кнеза.

- Тако је, потврди кнез, па се осмјехну.

- Сви тошла? - пита жандар.

- Сви су дошли осим Чочорике и Злорека - јавља Јуре. - Њи’ два не признају ни закона, ни пилиграпа, ни овог суда! Ништа не признају! За ’во девет година нису ми ни једног зрнца у

име пољарине дали… Веле: "Ти, брате Јуре, кажеш да цара служиш, па нек ти цар и плати!"

- Славни сут - устаде жандар (устаде и онај други), скиде капу, па поче читати.

И сељаци сви поскакаше и скидоше капе осим Тешице Чепркала.

- Скини капу! - виче полако Јуре и приjeча очима на Тешицу.

- Није ми је ни ћаћа скидо! - одговори мирно Тешица.

- Славни сут - настави жандар - поставља са кнеза села К. (Јуре задрхта) Иву Шику.

Јуре преблиједи. Мале пиргасте очи заводнише, а чело му се набра. Шубара му испаде из руку. Није се он томе надао. Држао је, као боже помози, да ће њега суд поставити за кнеза.

Међу људима се осјети неки немир, који пријеђе у тихи и једва чујни шапат, док се већ и гласови не чуше.

- Зар баш тако?! - чу се из гомиле дубок глас, пун туге и оштрог пријекора.

- Ево, људи, повр’ свега другог, да и то доживимо… да нам се кнез намеће!

- А-а! То не мере бити! - виче један и млата рукама.

- Вала, господине, молимо те, ко што се старији моли, дај ти тамо прикажи суду нек нам не ружи села. Зар да нам, што ’но онај не’кав говорио, јучерашњи најменик буде кнез!

- Зар да нам јучерашње вузле заповиједа?! - издера се један.

- Ја знам кад му је мати цуром била! - додаде други.

- Мани се, чоче! Ја знам кад га бог није ни мислио створити! - претјера Тешица Чепркало. - Збогом људи! Ја оно’… Боже, да неком издобри!

Намргођени и огорчени, почеше се људи један за другим осипати.

- И ја се заваљујем на царској служби - вели Јуре и глас му дрхти - и молим царске оружнике да тамо прикажу славном суду нек ми ’нако по закону и царском пилиграпу одреди пензију.

Тајна невоља Смаје Субаше

Приповијетка је објављена у Политици, I/1904, бр. 270. За живота пишчева више није била прештампавана.

____

Млад је и здрав Смајо. Весео је увијек и ни на што се не тужи. Куд год иде, пјева и јаше коња бијесно и силно, увијајући се на седлу као каква фитмија и готово кад га год сретнеш, увијек му је други коњ, млађи и бољи. Весељу, пјесми и лову нигдје краја ни конца!

- Никад бољег субаше! - хвале се кметови.

Откад је трећина постала, и откад су субаше пошле кроза села, честитијег, бескрајнијег и веселијег Турчина нијесам видио својим очима! - говорио је свак по селу.

- Кад нам је већ така судбина да морамо и субаше имати, нека нам драги бог поклони и у добром здрављу и весељу подржи нашег доброг и честитог Смаил-агу! - благосиљали су га са свију страна.

Сваког је кмета, и сиромашног и богатог, лијепо Смајо дочекивао код чардака. Сваком би испекао каву и напунио лулу дувана, а и чардаку су често стизале милоште и поклони од кметова: неко кокош, неко пиле, неко јање, неко опет лонац масла и чабрицу сира. Свега је понешто стизало, и Смајо је био задовољан с кметовима, а кметови с њим. Нико се ни на кога није могао потужити, јер би огријешио душу, а то није рад ни Смајо ни његови кметови.

Смајо се при процјењивању десетине заузимао за своје село, те десетар од њег није смио ни писнути. Колико би Смајо рекао да у једном стогу има "царевине", толико је и било. Он је субаша Хаџи-Селим-бега Џинића, чија се ријеч још и данас уважава и поштује, па му је било лако чинити што је год хтио и желио. А Смајо је истински желио да свак буде весео и задовољан, да свак пјева и кликће, извијајући се као шева испод чистог и ведрог неба. Душа би га забољела кад би виђео тужно, невесело лице, и гледао би да га како било развесели.

- Де, ћоће, запали! - пружио би му одмах кутију. Мани се, вире ти твоје, мисли и думана! Запали, мајка му стара, па се малко разведри. - Све ће боље бити него што ми мислимо.

Онда би ударио у веселе и необуздане шале, које би и мртва уста на смијех натјерале.

Околна су села завидјела кметовима Хаџи-Селим-бега Џинића што таког субашу имају, а и бег се, нема вајде гријешити душе, очински бринуо за своје село, бранећи га од сваког зла и напасти. Мало је, врло мало таких бегова и спахија. Он је често излазио у село и одсједао у Смајину чардаку. Кметови би се сви скупили, и он би их о свему распитивао: како је љетина понијела, како су шљиве родиле, може ли се живјети, и напосљетку би оштро дигао очи и погледао Смају:

- А како ви с овим? Да ли вам је, бивакарце, добар?

- Добар, предобар! - гракнули би сви као једно грло. Ако нам мислиш нажао учинити и срце нам наше из њедара извадити, онда слободно мореш Смаил-агу дигнути из овог чардака! Његова пјесна и шенлук, његово чисто и поштено срце вриједи, беже, пола Цариграда. Откад је свијета и вијека, ’ваког чојека није сунце виђело!

Бег би се задовољно осмјехнуо и на поласку би турио Смаји прегршт ситне јаспре да разда кметовима.

У пошљедње вријеме био је Смајо нешто замишљенији, и сваке вечери, у велико вечерње доба, кад се уноћа и кад се све смири и обамре, јекне са чардака пјесма:

Соба ми је празна,
А постеља хладна,
Не могу да спавам,
Бећар сам,
Јадан!

Све се село избуди. Од торова узавру пси и чобанско подвикивање. Ноћ се затресе и уздрхти, чиста и ведра ноћ ране јесени! Смаје сутрадан не би било у чардаку, и кад би се послије неколико дана вратио, на лицу је лебдио дрхтав немир и нека болна, дубока замишљеност.

- Наш се субаша нешто млого промијенио - ишао је шапат од уста до уста.

- Нешто га боли и гризе. Савладала га је некаква потајна бољка и јад. Браћо моја, шта би то могло бити? - питали су се људи међу собом.

И Смајо је с дана на дан постајао мрачнији и замишљенији и чешће, много чешће, силазио у варош него прије. Одлази и враћа се, али га нико није питао зашто је то толико учестало његово путовање. Једнога мјесеца пред позну јесен остао је читавих петнаест дана у граду, и кад се враћао, пропјевао је обноћ кроз село, и то му је била као пошљедња пјесма. Једно десетак дана иза тога био је врло весео и са сваким се шалио, а послије тог времена сасвим се помрачи његово свијетло и весело лице. Усне се од дугог ћутања упише једна у другу, и Смајо као да онијеми. Кад би коју ријеч и проговорио, била му је горка као пелен, а тешка као олово. Ријетко је излазио међу људе. Непрестано је сједио на чардаку, туробан и замишљен. Често се тргне из мрачних и црних мисли, стресе се као да хоће некакав невидљив терет да збаци са себе.

- Тешко оном, по сто пута тешко, кога стежу невидљиви окови! - уздахне дубоко. - Што уђиних од себе, постове му његове!… "Купи ми, мој шећерни Смајкане, шамију, купи ми папуће, набави ми нову фереџу, ова ми се много похабала"! Хај, хај! - уздахне још дубље и очајније. - Што уђиних од себе, слип ходио по дунајлуку! Е, вире ми турске - заклиње се сам себи и млата рукама као да је мало шенуо с памети. Е, вире ми турске и рамазана ми мог, да сам знао да ће иза оне онаке сласти и милошће доћи ова горћина и думан, волио бих скоћити у Врбас него ово доћекати!

Од веселог и плахог Смаје постаде једно биједно, намрштено и зловољно лице, које поче на сав свијет мрзити и викати. Стаде чак и прорицати да се примакао кијаметни дан - Страшни суд, јер се свијет искварио и испоганио:

- Ништа ово данас не ваља! Све је ово једна петљага и роспилук. Али нека, нека! Примиће се дан кад ћемо сви знати што смо и на чему смо. Убрзо ће завриштити ћорав ђогат под ћоравим Османом…

Свијет се упрепастио, па се превија и крсти од чуда:

- Шта би чојеку, ако ко за бога јединог зна!?

Једног дана нареди Смајо слузи да сазове све момке који су се ове јесени иженили. Момци се сутрадан скупише пред чардаком, а он поче нешто бесмислено и неразговијетно говорити. Нико га није разумио. Он се горко заплака и, заносећи се у страну, јекну:

- Плаћимо и јаућимо сви скупа! Наша је несрећа и невоља дубока и црна ко кара-дењиз, и висока ко ово небо над нама!

Просјаци

Цртица је објављена у Политици исте године кад и претходне – I/1904, бр. 321. Није прештампавана за ауторовог живота.

–––––––––––––––––––

Једног врелог, љетњег дана, враћао сам се са Сане. Подне је било поодавно прошло, а сунчана распаљена врелина никако да малакше. Сунце све оштрије и врелије припиче. Трамошљанска брда са прорјеђеном, ситном шумом пламте и преливају се у пуном, блиставом модрилу, а горе далеко преко њих дрхти у прозрачној сумаглици још брдовитија и врлетнија Врховина.

Коњ погнуо главу, па лијено, изнемогло каса и каткад немарно, преко воље, махне репом. С обје стране друма диже се маховинасто стијење из којег силно бије љетња спарна жега. Куд год погледам, нигдје жива створа! Све се склонило негдје у хлад, па дахће и жудно очекује кад ће минути ова досадна врућина.

Бијаше ме обладала тешка жеђ, а још је далеко Дундариште, у коме ме очекује као лед студен точак, који шиба и пљушти испод високих и танковијастих букава. Немилице сам гонио коња и, док би човјек попушио лулу дувана, био сам надомак точка, који се још од незапамћена времена зове Ајлучки точак.

Из приличне даљине угледах кроз лишће натоварено парипче и два човјека гдје се одмарају крај точка. Они су лежали потрбушке на сувом, сагњилом лишћу, а коњ је, привезан за букву, немарно цоњао одмахујући овда-онда репом. Кад чуше топот коњски, обојица се тргоше иза сна и почеше звјерати око себе. Један је био слијеп.

- Помози бог, људи!

- Бог ти помого, незнана делијо! - одазва се слијепац, а преко усана му прелетје чудноват осмијех.

- Одмарате ли се? - упитах ја кад се напих воде и привезах коња за једну букву.

- Одмарамо се и уживамо царску праву… ко и сви остали прошјаци и вјечити путници.

Обојица се нешто сашапташе. Вођ устаде и извади гусле које су вириле из једне повеће торбе с коња, а слијепац се промукло накашља:

- Како, господине? Како твоје лијепо здравље!?

- Добро, добро, слијепче. А како ви? Ми добро! - рече вођ ненадно и спусти гусле слијепцу на крило, па сједе крај нас. У нас, господине, међе нема. Цар је цар, па му се зна међа и граница, а прошјаку? Прошјаку, рођено моје, нема међе ни границе: пукло испод неба, па куд ти душа твоја жели!… А народ, добар па даје. Даје, брате, и капом и шаком, јер ми ’нако све лијепо и по реду…

- Е, немој тако! - претрже га слијепац. - И ми неће зациганимо. Усиђимо се, па нам се не да макнути од куће док нам се штогођ не метне у торбу и не пружи у руку. Тако, брате мој, говори! Немој… Што јест - јест!…

Ведар, јасан осмијех, пун радости животне заигра се око усана слијепчевих. Учини му се да му се у том тренутку шупље, унакажене очне дупље испунише сјајем и неизмјерним жаром среће и задовољства. Он се једнако осмјехиваше и пипаше по земљи, док напипа штап, па се одбочи на браду.

- Како ти је име слијепче?

- Андрија… Андрија Чојкадић.

- А оклен си старином?

- Оклен сам, питаш?

-Да.

- Како да ти кажем: старином сам и кућом са Мразова, а сад ми је кућа цијели свијет. Све је моје, а ја јопе свачији - рече и опет се чудновато осмијехну.

- Јест, господине! - забрсла вођ. Право велиш, Андрија: све је наше, а и ми смо свачији, или, ако оћеш, ничији. Суђено нам тако, па мирна Крајина…

- Вјере ти, слијепче, јеси ли задовољан судбином!?

- Богами, јесам, - одговори слијепац Јаким, дубоким гласом, у коме не бијаше ни трунка сумње. - Јесам, рођено моје! Задовољан сам… Испрва - право по души говорити - било ми је мало и жао, знаш, кад сам ослијепио, а послије: ништа! Све се то обикне и заборави… Прије него што ће ми се родити прво и једино мушко дијете, изгубио сам вид. Сви кажу: налик, Андрија, на те, и лијепо је ко златна јабука. Мене све нешто гризе и боли душа што немам очију па да га и ја погледам. Већ је и проговорило. Млого сам га размитио. Узмем га

на крило, а он одма: "Цаца, цаца, ђе су ти оци?… "Мени то буде тешко и жао, па га тај час поврнем на земљу, а некакве ме мисли са свију страна свeзу и обладају. Шта туј! - поче се као од нечег Андрија отресати. - Тако ми је суђено од бога, па то ти је. Зар није тако? - викну и чврсто ме ухвати за руку.

По гласу и стезању руке видјело се да очекује од мене даречем: "Тако је, Андрија, тако! Суђено ти је, па шта можеш сад? … Ја то и рекох.

- А друго ми је све добро - настави више као за се. Не могу се ни на што потужити. Што добри тежак има, и нами пружи и дадне. Ваког народа нема надалеко. Само да оће већ једном бог драги и њему да провиди и просвијетли…

- О! - викну вођ и одмахну руком. - Народ добар, предобар! Накупимо свега: мрса, вуне, жита, гра, предива… Е, брате, свега! Ено пун товар! Свега имамо… Народ даје, а ми благосиљамо и молимо се милостивом богу за сав ’ришћанлук и нашу вјеру и закон.

- Па куд сте сад наканили?

- Горе ћемо Змијању - одговори мирно слијепац и поче оправљати гусле.

- Да, Змијању ћемо горе! Одсијече брзо вођ. - Змијање је млого блажно. Овце се сад почињу стрићи, па ће бити вуне до миле воље. Змијање нас одијева, а ови доњи крајеви ране и поје…

Вођ је и даље нешто причао и млатао рукама, а ја сам посматрао слијепца како оправља гусле. Руке су му пуне, бијеле и чисте, без жуљева; образи округли и једри, чело високо и малко намрштено, коса свијетла и црна као угљен, а очи…

- Андрија! - викнух.

Он не чу, јер се бијаше нешто дубоко забавио око гусала…

- Андрија! - викнух ја јаче.

- А? - трже се он као иза сна.

- Вјере ти, назиреш ли имало?

- Кад је врло ведро и топло вријеме, обузме ме нека жеља, некаква силна дрктавица од превелике радости. Учини ми се: видим, прогледаћу!

Он махну тужно главом и опет се ушути. Тешко му, види се, што га то упитах.

Вођ једнако брсла:

- Народ добар, предобар!… Али, богами, народ је нешто ови’ пошљедњи година нешто малаксо и у танке нити увео, па му није ни до чег. Свак се забавио о својој муци и невољи. Али јопе даје. Даје, брате, и капом и шаком!

Врућина бијаше јењала. Сунце почиње падати на заранке, просијавајући меко кроз лишће које се тихано и једва осјетно покреће и подрхтава.

Планина оживље. Чују се узвици пробуђених козара и говедара који крећу благо на попасак. Одјекују кроз шуму довикивања чобанска и потмула, пригушена јека звона.

- Андрија! - викну вођ. Јењала врућина. Да се крећемо! Далеко је Змијање. Загуди мало господину, па да се иде већ…

Слијепац усправи гусле на крилу и, дрхћући, превуче гудалом. Јекну болно струна кроз планину. Дрхћу прсти, јеца слијепчево грло и звуци се, меки и дубоки, разлијевају испод суморних, ћутљивих букава, које се пркосно небу дижу, обасјане и освијетљене изнемоглом свјетлошћу пошљедњих сунчаних зрака.

Слијепац заврши пјесму и пошљедњи звуци одјекнуше силно и бурно кроз планину:

Рани сина па шаљи у војску,
Србија се умирит не може.

Учини ми се да се од ових снажних и поноситих ријечи затресе планина, зашуморише букве и као да све око мене оживље и поче дисати новом снагом и животом…

Просјаци се дигоше и брзо изгубише у планини.

Папакало

Штампано у Политици, III/1905, бр. 670, а одмах затим и у Српском цвећу, II/1906, бр. 3. Ни ову цртицу Кочић није уносио у своје збирке.

–––––––––––––––––––

Још као дијете, кад сам дошао у манастир Гомјеницу, затекао сам Папакала међу манастирским момцима. Он је био пола ђак, а пола момак.

У то вријеме манастир је био далеко на гласу са својих чудноватих калуђера, а још више с чудноватијих ђака и момака. Много су се приче причале и разносиле по нашој крвавој Крајини о некаквом Петру Лемуту, Мићи Шињори, Обраду Балабану, о Пивељи и Савељи, и о некаквом бијесном Морачи и Гарачи, а највише се говорило и причало о Ђурашину Папакалу. О гомјеничким калуђерима и о њиховим згодама и незгодама ишло је такође тајанствено шапутање од уста до уста по свој Босни и Херцеговини. Говорило се и упорно тврдило да њих не обара ни најроднија шљивова грана, нити их бије зрно, ма и златно било, из најбоље пушке.

Живјело се у то вријеме, како стари данас болно уздишу, веселим, безбрижним, пуним и једрим животом. За сопру се сједало око Митровдана, а устајало о Ђурђевдану. То је било као неко јуначко и витешко доба на мојој милој и љутој Крајини. Изумријеше старе делије, па нестаде и оног старинског живота за којим се данас толико много уздише. Чини ми се

само да га чујем и осјећам у оним тамним и густим шумама, кад кроз њих заурличу силне вјетруштине.

Од свију старих делија и момака најдуже се у животу одржао Ђурашин Папакало. Он је био ко пошљедњи изданак оног старог кола људи и оног старинског времена и живота, на који се ново доба пакосно и заједљиво кесери и церека. Папакало је то болно осјећао и клонио се и нових људи и новог живота. Све га је ново болело и вријеђало. И кад пошљедњи његов игуман премину, он као да сасвим занијеми. Нови му манастирски настојитељ одузе кључе од подрума и амбара, забрани му да не прислужује кандила и да не чита више *Вјерују* на служби, које је он непрекидно пуних тридесет година читао. То је било његово, дугим годинама освештано право, које му никад није нико и никад порицао. Често су га болна на рукама доносили из ћелије у цркву да очита *Вјерују*. Кад очита, онда га опет однесу натраг у ћелију. То је био неки обичај, који се морао чувати и чувао се док се не појавише нови људи.

- Ти си, брате, празнослов и прост човјек - вели му нови игуман. - Сваку ријеч наопако изговориш. То данас више не иде. Па онда оно твоје: "Па… па… Вјерују . па… па… во јединога… "Два ти дебела сата треба док очиташ једно *Вјерују*, а данас се више не сједа за сопру о Митровдану а устаје о Ђурђевдану, ко што је то могло некад бити.

Папакало је скамењено ћутао. Иако су му старачке усне заигравале да реку коју ријеч, он их је грчевито стезао, јер се бојао да не рече што неприкладно и неразборито.

- Боже мој, боже, куд наше вријеме прође - уздахну и погледа изнад манастира у низ гробове у којима почиваху његови мили и драги другови. Настаде пошљедње вријеме. Дође оно: Устајте, ви мртви, да лијежемо ми живи.

Од тога доба Папакало је само шутио и у својој се ћелији молио тихо и скрушено богу да га прими себи. Бјежао је од свега, свакога, јер му се чинило да га свак попријеко гледа и презире. У цркву није одлазио, али се и даље борио за своја права: да на служби чита *Вјерују*. Сваке недјеље и празника, кад се чини служба, он стане крај црквеног прозора и пази кад ће доћи ред да се чита *Вјерују*. Кад чује ријечи из олтара на које долази *Вјерују*, онда се прекрсти и дубоко поклони, па настави читати… Тако је то ишло до смрти његове.

Ново вријеме је из дана у дан све јаче и немилостивије шибало својим снажним крилима на све стране и обарало старе обичаје и навике које од памтивјека владаху у овој светој обитељи. У манастиру се живот сасвим бијаше измијенио и преобразио. Нестаде оног богатог и искреног чашћавања и гошћења; не одјекују више страшни штуцови иза пуних сопара, нити се прелијева у оним крупним цариградским филџанима блистава и жута шљивовица од седам година. Мину, мину - све мину, и прође ко слатки дјетињи сан!

Папакала је нешто невидљиво стезало и гушило. Увијек је туробан, увијек замишљен! Не ради ништа, а у пошљедње доба слабо је што и јео. Преко дана не излази из своје ћелијице, која је препуна босиља, девесиља, јабука и крушака што му народ ко милошту даје о празницима и зборовима. О, како је то некад слатко мирисало и опајало, а данас ништа не осјећа, већ само из дана у дан уздише:

- Тешко оном, по сто пута тешко, кога стежу *невидљиви окови*!

Пролазе досадни дани, нижу се црне и тешке ноћи, а несретни Папакало, осамљен, увријеђен и понижен, копни и вене. Већ је сав изнемого и обијелио као овца. Нигдје никог да му каже бар коју слатку и утјешну ријеч! Он је са леденом језом у срцу осјећао како се све око њег измијенило: нигдје милости и топлог искреног сажаљења.

Биле су зимске задушнице. Кроз огољело и спржено грање звиждали су снажни вјетрови. Небо је било мрачно, а по земљи пукла страховита снијежна бјелина без краја и конца.

Папакало изашао на гробље својих старих другова, па иде од гроба до гроба и припаљује свијеће, али док једну запали, друга се угаси.

Вјетар звижди и трне свијеће, а у старом Папакалу распламтјела жеља да на свим гробовима својих другова прислужи не једну свијећу и да све горе у исто вријеме.

Ено га, прислужио је на гробу игумана Силавестра, проигумана Мартирија, јеромонаха Мардарија и дугогодишњег чтеца Симеуна. Али док је, дрхћући, припаљивао свијеће на шупљикавим и потамњелим биљезима Савеље и Пивеље, и бијесног Мораче и Гараче, већ су се све остале биле угасиле. Њега то болно дирну и учини му се као да из гробова игумана Силавестра, проигумана Мартирија, јеромонаха Мардарија и дугогодишњег чтеца Симеуна зачуше ријечи, пуне горког пријекора:

- Рабе божји, шта ти учинисмо за живота својега, те не прислужи свијеће на гробовима нашим! Сви те једнако вољесмо и лијепо живјесмо во времја живота нашего…

Он остави освијетљене гробове Савеље и Пивеље, бијесног Гарача и Мораче, и тихо плачући пријђе гробовима игумана Силавестра, проигумана Мартирија, јеромонаха Мардарија и дугогодишњег чтеца Симеуна и прислужи свијеће на гробовима њиховим.

Онда припали и себи свијећу и леже између потамњелих биљега.

Уз тихано шумљење планинских вјетрова горијаху воштане и миришљаве свијеће и полагано издисаше једно јуначко и витешко доба на мојој милој и љутој Крајини.

Илица Одалица и Лазица Вуцалица

Објављено у београдском Дневном листу XXII/1904, бр. 354, а затим тек у Целокупним делима које је приредила Зора Вуловић 1932. године

____

Надалеко су чувени Илица ’Одалица и Лазица Вуцалица. Па ко су они кад су тако разглашени? Илица ’Одалица и Лазица Вуцалица су пошљедњи тужни остаци многобројних сеоских трговчића ’одалица. Много је њих било за турског суда. Као што свега старог полагано нестаје, тако су се и они из године у годину све више губили. Калаба, Шобота, Белемез, Торбица и многи други данас више не "’одају". Торбица је носао меку робу. Осим тога куповао је и прњу. Оптужише га да вара жене на поњави, те му, сиромаху, "котарски уред као суд" одузе дозволу. Тако је и с другима било.

Многи су они можда и помрли. Многи су се опет забили у наше касабице, те се зими уз какву сиромашну, али обично подебелу удовицу паре, а љети раде у башчи код богатијих газда. Неки се још нису оставили трговине, већ купују старе ствари па их препродају. За Белемеза кажу да је негдје у Посавини отворио дућан, па само прњу и кости купује, те их по машини некуд у свијет шаље.

Од свију ових трговчића што их ја тубим, најстарији је Илица ’Одалица. Већ пуних четрдесет година бори се он с планинским мећавама, вјетровима, кишама и вересијом. "Вересијо, вересијо, у гроб ћеш ме прије времена оћерати!" Лазица се неке године почео за њим вуцати, те га прозваше Вуцалица. Друкчије се они зову код "котарског уреда као суда". То свијет не зна, па не знам ни ја.

Не мрзе се. Увијек заједно иду: Илица напријед, а Лазица за њим. Само кад се напију и посваде онда се растану, али гдје се први пут виде, ту се и умире. Од села до села, од збора до збора, од цркве до цркве, од куће до куће, ходају они и носе робу. Имају они као год и попови свој крај, своја села куда пролазе и проносе робу. У друга села неће ни да завире, јер их тамо свијет не зна, нити знају они свијета.

- Сто пута сам каз’о да се држиш свог села, будало једна! - грдио је Илица Лазицу, јер је био зашао у непозната села, те мало није платио главом.

Лазица је извадио дозволу од котарског уреда као суда, а Илица је само поднио с молбом ферман, који му је још султан издао, котарском уреду као суду, да га славно исти потврди и мурлеише. "Котарски уред као суд у Б. Б. није обнашао удовољити препокорној молби Илице Н. званог ’Одалице, ходајућег ситничара, већ му на основи фермана Његовог Царског Величанства Султана милостиво подиељује нову дозволу". Поврх свега тога Илица носи још и дан дањи султанов ферман у великој пртеној кеси, у којој и паре држи. Кад год одријеши кесу, погледа у ферман, па уздахне: "Мој вермане, мој златни земане!"

Дају много и на вересију, па их и свијет добро пази и свака их кућа лијепо дочека кад пану на конак. Што у једног има, можеш наћи и код другог: керице, рудице, мавеза, ризе, оптоке, свиле, бројаница, ђинђува и многих других ситница и керевека. Продају они и бољу, дуплију робу: чивит, без, косе, брусове, каву, шећер. Соли немају. Гдјекад им у бисагама можеш наћи и по два, три кила бијелог или црвеног дувана, иако су на то заборавили извадити дозволу.

Много су они препатили и много штошта доживјели. Надалеко и нашироко причају се и проносе њихове многобројне згоде и незгоде које су их сналазиле у дугом низу година њиховог бескућног и луталачког живота. Нарочито се Илица ’Одалица свагдје хвали и поноси својом кабастом тежином и дубоким, свјежим досјеткама.

Ја ћу вам, драги читаоци, овом приликом, како се то већ обично каже, испричати једну такву цртицу Иличине досјетљивости.

Било је то прије десетак година, на вашару у В. В. Показивали су у једној комендији најдебљег и најтежег човјека на свијету.

- Извол’те унутра за видети најдебло и најтешко човек на цело свет! Извол’те, извол’те! Господа плаћају сексер, госпоје грош и маријаш, ђаци и војници само пет марјаши! Извол’те, госпоја! - окрену се комендијаш једној сељанци.

- Потпрни се ти, мој драги, са својом капом а немој са мном! - рече застиђена сељанка, па се изгуби у свијету.

Илица се прогура кроз свијет.

- ’Ајде, извол’те господин газда, унутра! - виче му комендијаш.

- Је ли ти, Швабо, шта би ти рек’о за овог побру? - испрси се Илица и уприје прст у се. - Како би ова роба могла код тебе проћи? А, мајка ти стара, жито ти родило?

- Извол’те, извол’те - само још данас.

- Чекај мало, Швабо! Сабур, жито ти родило! Народе! - окрену се Илица свијету што је стајао иза њега. - Народе, чуј и почуј! Овај нас Швабо, жито му родило - вара! Ја сам тежи и дебљи од оног његовог чојека, јер мене ни царски кантар не море поднијети! Не бацајте узалуд паре!

Престаде свијет улазити у комендију. Видје комендијаш да не остаје ништа друго него да се Иличина воља испуни: да се потегну на царском кантару.

- Не могу ја тако лако свога гласа упуштити! - вели Илица. - Да се потегнемо на царском кантару!…

- Тако је! - повика свијет. Што би ми њему давали паре џабе!

Ето га! - викну народ кад угледа најдебљег и најтежег човјека на даскама пред комендијом како се рукује са Илицом.

- О, грдна рано, да су оно два прасца што би чојек за њи’ силне паре згрн’о! - насмија се неко.

Дуго су нешто разговарали. Илица се окрену па викну:

- Народе, добро отвори очи! Још су нешто ћућорили. Слеже се свијет са свију страна.

- Е, народе мој, жито ти родило! Ето, видио си и брез једне паре најдебљег и најтежег човјека на цијелом свијету! - викну Илица и изгуби се у вашару.

Чврко

Цртица је објављена у листу Дан, II/1906, бр. 1 и није прештампавана за Кочићевог живота. Није ушла ни у Целокупна дела Кочићева 1932. него тек у његова Дјела I. 1951 (приредио Н. Милићевић).

– – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Иако му то није било ни име ни презиме, у селу га је свак тако звао. Али му то нико није смио у очи рећи. Говорено му је тако иза леђа, а никад пред њим.

Уз пошљедњу буну дошао је неоклен отуд из дубоке Крајине с једним братом, кога су му убили сережани у оно прво мутно вријеме, кад је од сережанске пушке пропиштало материно млијеко наших отаца и наше старије браће.

Страшно је то вријеме било! Ми, тадашња дјеца, ми се још и данас сјећамо тога, и данас као да кроз нашу душу струји и пишти оно жалобитно цвиљење и кукање наших матера и сестара кад сережани у поноћи дигну човјека из куће и поведу касарни. Ми се и данас сјећамо оних страшних људи у црним, чованим хаљинама и црвеним капама, који су говорили нашим језиком ачећи се и заносећи мало на њемачки, да би се оцевима нашим и мајкама нашим чинили страшнији, важнији и ученији. Нама још никако не излази из памети она груба звјерска, полублесаста лица, која за вјечита времена проклеше мајке наше и наше сестре. Нама се чини као да и данас слушамо негдје у даљини ријеч њиховог цвиљења, кукања и проклињања.

Чврку и брата му једне мрачне и кишовите ноћи дигоше иза сопре, свезаше у тешке лисичине и одведоше касарни ти исти сережани. Зашто, још се ни данас не зна, нити ће се икад знати.

Кроз густу и црну помрчину разлијегали су се ударци тешких, окованих кундака уз дубок, протегнут јаук:

- Немојте, браћо! Немојте, браћо, ако за бога једног знате! Једна смо вјера и једна крв… Јаој! - ломило се испрекидано запомагање пољем испод села, праћено силним звиждањем планинских вјетрова, али из села није их пратило жалостивно лелекање као друге, јер немађаху никог од родбине и својати.

Друге вечери након ове страховите ноћи стајао је Чврко сам, без брата, на кућном прагу, сломљен и сатрвен, са неизмјерним болом и распламћелом мржњом у души. Одједном се трже из дубоког премишљања, узе с верига котао воде, сали на огњиште и суну у ноћ.

Од те вечери његова је кућа стајала накрај села нијема и пуста, затворена мртвим коцем.

Он је пошао по најму, али се ни у једног домаћина није могао дуље времена задржати. Не прође ни петнаест дана, а он ће домаћину:

- Имам ли ја штогођ да примим од тебе?

- А што?

- Тако, оћу да идем.

- Куда?

- Не знам ни ја, али оћу да идем, куд било…

Послије је радио на надницу, па би често пута у пола дана остављао посао и тражио да му се плати пола дневнице, те би пребацио преко себе гуњ, и одшврљао некуд у свијет као метиљаво бравче.

Свијет је само слијегао раменима и шутио. Кад би се он гдје појавио, свакога је обузимала некаква језива слутња. Свак га се је клонио и бјежао од њега као од какве нечастиве напасти.

- Овај чојек нешто крупно и тешко носи на својој души! - шаптала су уста устима која нису знала за ону страховиту, мрачну ноћ.

Чврко је само шутио - шутио и о нечем премишљао.

Кад падне звјездана планинска ноћ, он се изврне на траву и дуго, дуго гледа у небо и звијезде, и све му се чини да кроз ноћ чује оно запомагање и јаук, кад му брата у немилој помрчини нестаде.

Његова кућица накрај села, затворена мртвим коцем и обливена пуном свјетлошћу дизала се као каква авет, и он је из ње слушао сваке вечери пријекорне и грке ријечи, које је он једини разумио. То га је једном дубоко дирнуло, заболило и подстакло да *изврши* оно што од давних дана носи на души својој. И те ноћи њега нестаде негдје.

Чврко је сједио као и увијек на трави, зурећи укочено у модре, планинске врхове, поврх којих се дизаше немарно пун, крвав мјесец. Кроз освјежавну мјесечину хујило је тихо и меко, тајанствено и језиво шапутање, које обузимаше и опијаше душу његову. На највишој јели према њему дрхтала је у суморној свјетлости крвава глава са црвеном капом на којој се тужно прелијеваху блистави знаци некадашње снаге и моћи.

Мрачајски прото

Приповијетка је први пут објављена у загребачком Новом Србобрану 1903. (бр. 243), а затим у II књизи Кочићевих приповиједака „С планине и испод планине“, издатој у Загребу 1904.

Тодор Крушевац у својој монографији о Кочићу говори и о прототипској основи овог Кочићевог лика. „Мрачајски прото је живео, како је причао сликар Перо Поповић, у селу Славићки, где и данас има дрвена црква у којој је служио. Сачувана је и једна клада, срезана у облику столице, на којој је прото седео док је исповедао свет. Тврди се да су за турског времена сељаци неколико пута ноћу преносили цркву с једног места на друго, да

би је Турцима приказали као чудотворну. И заиста, Турци су је оставили на миру.“ (Т. Крушевац: „Петар Кочић“, 1951, стр. 97)

–––––––––––––––––––

Кад ме баш толико молиш, ето, хајдемо, па шта нам бог дадне! - поче Стевица, син попа Јове, жилаво и окретно момче. - Не знаш ти још какав је то човјек, да бог милостиви сачува! Никог не воли, никог не трпи, ником не вјерује. Мрзи на сав свијет, а на родбину, чини ми се, највише. Отјерао је сина од себе, а попадију је толико тукао и мучио док неке године од тешких убоја не умрије код кћери у Божићима.

Сваку жену зове Ђурђијом. Пакосно се и заједљиво слади тим именом, у ком се нешто подругљиво, ниско, нечасно крије. "Дијете, дијете, чувај се сељачкије’ Ђурђија, Христос и ’ убио! Ђурђија је Ђурђија! Удри Ђурђију, криж јој Шокачки!"продере се и силно задрма косматом, подбулом главом, кад му се парохијанин потужи на жену.

Од давнина се не може с нашом кућом. Због нурије гонио се много година с мојим дједом, и силно га је, кажу, мрзио, па и оца мрзи као Турчина, више него Турчина! Од велике мржње и пакости никад неће проћи друмом покрај наше куће, кад се враћа из парохије, иако му је много ближе, већ околиши по по сата и иде странпутицом. "Зар ја да идем путом куд пролази проклети, куљави, паклени Џибо!" Џибо, Џибовина, тако зове оца, а дједа зове Џибукардом.

У парохији нити ће гдје ноћити нити шта окусити. Ни воде неће да се напије из туђе руке. "Не вјеруј ришћанину! Провариће, слагаће, облагаће, украшће, небо га убило!" Док сврши вјенчање, крштење, опијело или што друго, одма на коња, па кући. Код себе не да никоме преноћити. Сам владика да дође, па ништа!

Кажу стари људи да је за турског суда само једанпут био у граду, а откад је Шваба ушао, не сјећају се да су га икад видјели. Много су га Турци мучили и једном су га хтјели код Шибића чардака на колац набити. Други су му пут пријетили да ће га на ражањ натаћи и уз ватру као вола припећи, а трећи су га пут свукли гола и држали два дана у тешким, гвозденим букаријама под врелим сунцем уз разбукталу ватру. И данас се на то тужи и вели: "Стари, крепали Џибукарда, Ђурђије и ришћани криви су томе, небо се над њима проломило!"

Не држи слуге. Све сам ради. Кува, пере, намирује коња, тимари га и чисти. Коњ му је као ала! Кад га узјаше, завришти и закопа ногама. Размитио га је, и воли га више него ишта друго на свијету. Још има једног пса. То му је, како кажу тежаци, сва сермија и родбина. Ено му се већ види кућа кроз воћњак! - викну Стевица, и глас му као мало задрхта.

Облачан, влажан, тежак дан. Свјетлост слаба, мутна; топлина се не осјећа иако је љето. Стевица се задихао и уморио од причања, па тромо ступа преда мном уским, утабаним путићем, који се као испребијана змијурина вијуга испред нас кроз засијане њиве. Тешко, густо, овлажено жито мрачасто се прелијева и повија. Зрела, једра зрнца са уздрманих класова круне се и просипају по обући. Преплашена препелица негдје се у разору залепрша, дигне на крила, па се опет скрије у бледуњавожутом житу, из кога бије влажна, пријатна свјежина.

- Богами, брате, мене лијепо страх! - трже се Стевица кад се у близини пред нама, на једном брежуљку, указа врло висока, дрвена кућа, под којом су се видјела врата од подрума с тешком, челичном бравом.

- Што?

- Не знаш ти, кажем ти, још какав је то створ! Можемо и настрадати. Истина, он мене не мрзи као оца, али…

Што се више приближујемо Стевица све немирнији, све се више мијења у лицу и плашљиво обазире.

Уђосмо у авлију. Нигдје живота. Мртва, дубока тишина. Све пусто, суморно, тешко. Само негдје у пчелињаку брује потмуло и уједначено пчеле, и тек каткад по једна, по двије прозује покрај нас, па их нестане иза дрвених, укочених стаја, које нас као хладно, презриво, зачуђено погледају.

- Да ли је код куће? - прошаптах.

- Ја мислим, да јест - одговори Стевица једва чујним, уздрхталим гласом и поче ме гурати руком, кроз коју је струјило тихано дрхтање. - Хајде ти напријед!

Приближих се лагано на прстима и извирих иза горње стрехе. Код куће је! Поднимио се на обе руке и одбочио на голе, сувоњаве лактове, па укочено, блесасто зури у нешто пред собом. На коштатом, подбулом лицу и у мутним, престрављеним очима огледало се нешто немирно, растргано, нешто тешко, суморно. Сиједа кесераста брадица у нереду, а коса с понеким црнкастим праменом, замршена, масна, разастрла се по широким, угнутим плећима.

Трже се као из сна, као из дубоког, тешког сна, дохвати кутију, смота цигару, припали је и поче пушити. Отпуши неколико димова, па поврже цигару на брвно крај себе, гдје их је још једно десетак лежало, само мало отпушених. Онда тешко уздахну, опет се подними и нешто се дубоко, дубоко замисли.

Наједанпут устаде и поче немирно горе и доље ходати по диванани. Нешто је у себи шаптао, тешко, уморно превртао очима и млатао рукама, као да се с неким препире.

- Е, јадни и чемерни прото! - викну промукло. Покрадоше те, отеше ти све… Ономе си псу јуче крстио дијете… Јеси ли де?! Данас ти рече паре донијети, па, ето, видиш! Ама не вјеруј ришћанину, сунце га небеско сагорило!

Од силне мржње, пакости, злобе, сав се тресао и дрхтао. Умири се и сједе. Смота нову цигару, отпуши је мало, па је полагано спусти међу оне остале, те се опет одбочи на руке и замисли.

Изађох иза стрехе, а за мном Стевица.

- Помози бог, оче прото! Он се преплашено трже и унезвијерено ме погледа, силно, страховито ме погледа:

- А ко си ти?! Оклен си? Шта сам ти крив?!

- Помози бог, оче прото!

- Ама, каква си ти вјера?! Шта ћеш ти од мене? … А куд си ти пошо, Џибићу?! - писну, као да га нешто уједе за срце кад угледа Стевицу иза мојих леђа. Је ли те то посло куљави Џибо да се мало, знаш, наврнеш код проте: да видиш је ли крепо? Ако није крепо, бива, да га упиташ кад ће, а? Џибовино, Џибовино, шјеме ти се умело!… Ама, шта ће те ви, људи, од мене?!

Глас му је злобно, пакосно грмио, а кроз рапаво, промукло грло, пробијала је дрхтава узнемиреност.

- Па онако смо се, оче прото, мало наврнули…

- Ама, како сте ви ушли да вас пас не опази и не залаје?… Нећеш више ни залајати, Џибовина ти се меса на Божић најела! - загрми, суну у собу, излети с пушком и, у трку, посрћући, изгуби се иза куће.

Стевица поблиједио, па дрхће као прут. Очи му се укочиле од страха.

Пушка грмну, пас скикну!

- Тако! Кад проту не знаш чувати, који с тобом залогај братски дијели, а ти сад носи поздрав у пако старом Џибукарди! О-о! Ама како су могли ући?! - чуди се и, узбуђен, узнемирен, потресен до дна душе, хода по авлији, носећи у руци задимљену пушку. - Неко ми и звоно скино с авлијскије' врата! - врисну, упути се, дрхћући, вратима и стаде снажно теглити за дебео конопац, који ми нисмо ни опазили кад смо ушли. Конопац је био везан за кућни комјен.

Залупаше повелика, крупна, јасна звона са свију прозора, врата, и са чађавог кућног комјена. Сва су звона вјешто била повезана једно за друго. Он стао, па љутито вуче за конопац, а звона циче, јече и потмуло се разлијежу.

Остави авлијска врата и стаде отварати стаје, мумлајући нешто кроз зубе. Кад год коју стају отвори, а звоно изнад врата цикне. Кад све обиђе, умири се мало, уђе у подрум и поче се разговарати с коњем, који радосно зарза кад се врата отворише.

- Магајце један! Како си ми, како си ми, магајце један! Нијеси ти коњ, већ онај вејити, вејити магајац! - тепа му, и чује се како га милује и лагано удара по сапима. Сад ће теби твој прото дати соли, па дати зоби, па те онда лијепо напојити и истимарити. Воли тебе твој прото, магајцино једна стара! А зељова! - раздера се и стаде љутито, злобно шкрипити зубима. Њега је прото опремио да носи у пако старом Џибукарди селам ама максуз селам, што балије кажу!

Кад напоји и намири коња, уђе у собу, остави пушку и изиђе на диванану.

- Ама, што сте ви, људи, дошли? Ја тебе мало ко и познајем - окрену се мени и наднесе руку над очи. Ти си…

- Јесам, јесам, оче!

- Е, па, ето, шједи кад си дошо. А, закона ти, ђе се нађе с тим Џибиним пашчетом? … Шједи, шједи, па ћемо попити каву, па свак за својим послом! Шједи и ти, Џибићу, кад те већ ђаво донио. Шједи, Џибићу, шједи, мјесто се прошјело под тобом! Твој ми је ђед о глави радио, па отац, па сви твоји, али ево им!… Млого ми је - обрну се мени и пружи ми млин, пун несамљевене каве: - Самељи то, снажан си, видим, па ћемо попити каву, па свак за својим послом! Млого ме је, кажем ти - уђе у кућу, клекну на кољена и поче распиривати ватру. Млого ме је, кажем ти, Џибо - диже се и пође у собу. - Ђе ћу сад наћи ђезву, вилџане, шећер? А! Ево и’! - чује се из собе. Млого ме је, кажем ти - настави излазећи - Џибо облагиво и код владике и код овог швапског суда. Ама мрачајски прото, ако ’ш, мало бенда и владику и овај суд… Не гледај, Џибићу! Што звјерњаш по соби, а? Има прото свега у својој кући, немој мислити да нема… Јеси ли самлио већ? - издера се на ме.

- Јесам, оче прото, јесам! Изнесе каву. Почесмо, ја и он, пити.

- Оче прото, ули-де и Стевици један филџан.

- Јеси ли ти господар у ’вој кући, или је прото мрачајски?! - диже помамно главу и извјери се. Пи ту каву, пи! Немој туј ко будала каква заврзивати… Види ти њега! Он да мени заповиједа! Данас га први пут донесе ђаво, па већ се направио ко неки господар у мојој рођеној кући.

- Ама, није, оче прото, већ…

- Шта није, шта?! Е, е! - стаде се пакосно кесерити. Да је ово отров, налио би му и десет вилџана а не један - нек цркне пашче!… Да је теби знати колико је мене његов ђед, па отац, па сви његови мучили, облагивали, пањкали и код турског суда, и код овог швапског суда, и код владике, и код људи!… Али се мрачајски прото једанпут страшно осветио старом, крепалом Џибукарди! - шкрипну снажно зубима, поврже филџан, па устаде и поче ходати, млатајући рукама. Почуј-де, момчићу! Отишо ја једног дана у нурију да вјенчам једну сељачку Ђурђију. (То је било за султановог наџака.) Она моја Ђурђијетина остала сама код куће. Враћо сам се покасно из села. Прилазећи кући, чујем из собе Ђурђијин кикот и некакав мушки глас. Свежем коња за плот, скинем бисаге и кубурлуке, па се пришуљам пенџеру: Џибукарда с Ђурђијом! Кикоћу, говоре и уговарају, како ће ме и кад ће ме са свијета смакнути. О, небо вас убило! - врисну, и сав се од љутине затресе, јер се толико био занио у говору да му се чинило да сад гледа пред собом Ђурђију и Џибукарду и слуша како се разговарају. Поврати се из дрхтавог заноса, па настави: - Тргнем пушку из кубурлука: оћу ли пуцати, мислим се. Дуго сам премишљао, док ми нешто не суну кроз главу. Уђем у кућу, снимим с тавана три вијенца оније љутије, црљеније паприка, закључам врата на соби, намакнем капке на пенџере, па онда, како се вуруна споља ложи, турим оне паприке и пробијем пет, шест лончића на вуруни, затворим је сачом, а и тутунлук подобро зашушкам да дим не пролази. Ја кад се распали паприка, ја кад поче

праштити, ја кад стаде Џибукарда с Ђурђијом играти и пјевати! "Отвори, побогу брате!" - пишти Ђурђија ко змија у процијепу. "Отвори, оћорависмо! Помагајте, људи, поцркасмо!" - "Оче и у Христу брате, тако ти свете причести и часне трапезе, отвори!" - преклиње Џибукарда и таба по соби ко каравлашки мећед. - " Отворићу, отворићу, док се вјенчате, и док мени Џибукарда, 'нако и спрема се, опијело очата. Вјенчасја раб божји Џибукарда, раба божја Ђурђија!" - смијем се ја и раздраган одам испред собе. И данас ми се чини да ми је то био најзадовољнији час у животу!

Престаде и, сав блажен, задовољан што је имао то коме испричати, сједе на праг.

- То је ђед тог пашчета, ако почем нијеси знао. Крено је давно - додаде заједљиво и злобно погледа Стевицу, па поче среати већ охладњелу каву.

- Па шта би са њима, оче прото?

- Кад је паприка сагорила, отворио сам врата и избацио сам и', онесвијешћене, пред кућу, онда сам, по обичају, свршио вечерњу, закључо кућу и лего спавати - рече мирно, без искре узбуђења, и припали цигарету.

- И ти си, како велиш, и како чујем, много трпио и патио?

- Јесам. А што је теби за тим? Што сам препатио, не казујем свијету! - издера се осорно, одбочи на лактове, спусти обрве, па се удуби свом снагом у некакве црне мисли и укочено се загледа у западно небо.

Вече се примиче. Сумрак се, као крадом, шири, а сунце лагано, боно, величанствено боно, за планинским врхунцима издише.

На подужем дијелу западног неба пружили се тамномодри облаци, испросијецани оштрим, при крајевима зашиљеним пругама, које се црвене као усијани челик. Из раздробљених, испреметаних, пећина, избија отворена, свијетла црвен попут распаљене ватре усред црне, бурне, јесенске ноћи. Преко црвених пруга и оне чудновате, пећинске ватре превукоше се тихано мрачни облаци, и цијело западно небо чињаше се као огромни, дебели, тамни застор.

Сутон се све више смрачује, и као да лагано шушти, обавијајући све пода се у дрхтаво, нијемо, ледено ћутање. Све ћути и дрхће; све се спрема на миран, угодан починак, да у заносном, слатком ћутању проведе кратку, влажну, миришљаву ноћ. Одасвуда бије влага. Вече мирише и разлијева око себе сладак, опојан мирис. Мирише сазрело жито, миришу модре, набубриле шљиве кроз поблијеђело, поспано лишће, мирише милодув и босиље - све мирише и одише снажном, опојном свјежином, а у меком, слађаном шуштању изумиру пошљедњи, дрхтави одјеци тешког, уморног, дневног живота.

Прото се trже, погледа у ноћ, задрхта и престрављено се стресе. Клисну у собу, скиде пушку с клина, пребаци је преко себе, а дугачак нож задјену за појас, па нас оштро, сијекући очима погледа и узнемирено, дрхћући прошапта:

- Дјецо, црна је ноћ на земљу пала. Свак себи! Тражите конак!

Симеун Ђак

Мејдан Симеуна Ђака

Трећу приповијетку Кочићевог циклуса о Симеуну Ђаку објавио је најприје Српски књижевни гласник, IV/1904, књ. II, бр. 3, а затим ју је писац унио у III збирку приповједака „С планине и испод планине“ (Београд 1905).

У причи се више пута помиње „бањалучки трбушати Ликота“. Ријеч је о митрополиту Евгенији Летици, који је у борби за црквено-школску аутономију заступао владино гледиште, те га је Кочић због тога оштро исмијавао. Због ових инвектива надлежни органи управе у Сарајеву разматрали су и могућност евентуалног кривичног гоњења аутора, (Видјети Крушевчеву биљешку у I књизи Сабраних дјела П. Кочића, 1967, стр. 289)

––––––––––––––––––––

Тишина. Само котао кврца, и каткад варница прсне, па се као у љутини распршти и утрне. Кроз поразбијане црквене прозоре шири се тежак, загушљив мирис од зејтина и тамјана и мијеша се с млаким ракијавим задахом који се диже поврх узаврелог котла.

– Дај ми кажи, Мићане! – трже се мајстор Глишо као из дубоког премишљања, примаче се ватри, истресе лулу о длан, па је опет напуни и метну угљен… – Дај ми кажи, Мићане, мореш ли икако знати што Симеуна не закалуђерише? Ето, рећемо, служиш већ пуни тридесет година калуђере, па ћеш то, ја млим, боље знати него што други. Е да вамо речеш да није учеван, јест брте богме, дупло, кабасто учеван! Ено у намастиру има макар два товара књига, па коју гођ отвори, зна у њој, на моју душу, ко и сарајевски владика, а да и не мећемо у рачун овог бањалучког трбушатог Ликоту, што носи шкрљак ко и сваки швапски шикутор, срам га и стид било Кристова лишца!

– И ја се, људи, томе чудим: шта би то могло бити по сриједи? – чу се неко иза каце, па зијевну и стресе се.

– Е, мој брате, учеван велиш! Он вамо учеван јест, ама није све ни у науци. Сјарниде, Глишо, тај угарчић!

– Јунаци моји, ја би реко да је томе ракија највише крива?

– Оно да… додуше… нако по прави… Ја не знам, – завија и заплеће Мићан.

– Ракија, Мићане, ракија! Немој завијати. Часног ми крста, не крстио се њим већ клањо ко Турчин или носио шкрљак ко трбушати Ликота, срам га и стид било Кристова лишца! – ако Симеун није досад попио толико ракије да би се на њој, кад би се пуштила кроз бадањ, могло самљети двадесет улчека сирове зоби!

– Ти, мајсторе, увијек прегониш! – љутну се Мићан. Двадесет улчека сирове зоби! Не гријеши, болан, душе!

– Не гуди ни ти, Глишо, баш тако дебело! – чу се онај иза каце и опет зијевну. Пију, а и пили су, драгости моја, и други. Или је покојни Силавестар пио, или је жив роб није пио,

па га јопе заигуманише, па запроигуманише, док га чак и не зајермонашише. Шта ти велиш, Мићане?

– Боље да и то раде него да носе шкрљаке и да се по Бањој Луци шајцају са швапским роспијама ко трбушати Ликота, срам га и стид било Кристова лишћа! И то ми је владика и један Кристов свјештеник! – викну мајстор Глишо и презриво пљуну.

Мићан их погледа мрко, дебело, па мирно, као с неком тугом настави:

– Буд је њему његова крива, ћуд! Он ће шјећети с тобом, разговараће се, братски ће се љубити и грлити, онда ће скочити и, подвриснути: „Стој! Буди мене миран!“ па ће те на мртво име испребијати, ако је јачи. Кроштo, зашто, то нек сам бог зна. А право, по души кад будемо говорити, мекана је срца и податне руке: залогај би чојеку из уста дао. Нема вајде крити, воли, браћо, и да мало удари у страну кад што о себи говори. Али његова лаж, његове, оћу рећи бешједе, нијесу ником на штети.

– Какав је да је, наш је! Драг нам је. С ону страну цркве чуше се промукли гласови, одјекнуше потмуло кроз цркву, разлише се и тихано, дркћући изумријеше у врховима четвртастог звоника и обло сведеног кубета.

– Ето и’, на моју душу, котлу! – трже се Мићан као да га нешто за срце уједе и устаде са стоца.

На авлијском зиду више котла затрепери свјетлост од свијеће, па се заигра по котлу, док се и по нама не расу. Изнад олтара према ватри указа се Сопронија Лубурић Кнежопољац, проигуман од намастира Гомјенице и Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице. Огрнули некакве старе, лисичином постављене ћуркове, испријечили подугачке чибуке, па иду и помало посрћу, а ђаче пред њима носи дебелу, воштану свијећу.

– Добра вече, ктитори и приложници сија свјатија обитељи и всего мира!

– Бог добро дао, оци наши дуовни! – одазваше се сви и поскакаше на ноге.

– Ракијо мајко! – прошапта неко у мраку.

– Ама, ви се нешто заговорили о Симеуну и о старим калуђерима, па чусмо… Не да нам се спавати… те дођосмо да… – заплеће језиком отац Сопронија.

– Не шједај, Симеуне, на ту клупу! – викну Мићан и подмаче му свој столац да сједе. Малоприје нам се неотице просу ком, па је, прошћеш, мокра.

– Није ни он најсувљи, – промрмља неко иза каце.

– Шта ви то причате о мени? – учини се Симеун као да и не чу што онај у мраку рече.

– Збиља, брез шале, шта ви то причате о мом Симендашу, о мом старом делији и бранитељу ове обитељи и ове наше свете Ћабе? – рече врло меко, готово побожно, отац Сопронија и сједе на праг од подрума. Ја најволим на прагу…

– Од подрума! – додаде неко из мрака.

– Ама, ко то вечерас непрестано надовезује и бронда у мраку?! – разгоропади се Симеун, скочи помамно са стоца и живо сијевну очима. Часне ми трапезе, ја ћу ш њим вечерас морати подијелити мејдан ко бирземаниле с Асан-бегом Чеком од Сане, па коме бог и срећа јуначка вољадне!

Једва га умирише и свладаше да не подврисне: „Стој! Буди мене миран!“

Мићан им, и њему и оцу Сопронији, наточи по чашу ракије. Слетише са свију страна Симеуна да им приповиједи како је дијелио мејдан с Асан-бегом Чеком.

– Ви оћете да вам то приповједим? Е, моја дјецо, истрово је Швабо свијет, испоганио и превјерио. Ушла у народ некаква невјера и проклетство. Нико ником не вјерује, па се бојим да и ви мени нећете вјеровати…

– Јест богме, Симеуне! Пошљеднје је вријеме настало, видим ја. И владике почеше ко и шикутори носити шкрљаке и шајцати се по чаршији у по бијела дана са швапским роспијама, стид и’ и срам било Кристова лишца! – уздахну мајстор Глишо и опет презриво пљуну.

Послије дугог мољакања и устезања, Симеун изврну чашу и поче:

– То је било прве нећеље иза укопације а управо на нећељу дана пред овај мој, ако се почем шјећате, зулум у Бронзаном Мајдану, кад сам оно нако по старинским мало преплашио Мајданце и покупио нешто намета. Устрија је, ко што знате, била већ заступила. Швапски солдати изашли с једним капетаном на Кадину Воду, поразапињали чадоре, па нако ћуте. Свијет се био мало смирио, али још, штоно веле, заудара кокија од барута. Тако то потраја једно два, три дана, док повикаше: „Ето, вели, Турака Крајишника на Бању Луку! Ето и’, кажу, ко на гори листа!“ Једни ће, чује се, ударити, под Дервишагом Поздерцом, преко Полоја, па на Бронзани Мајдан, па онда већ преко села доље на Бању Луку; а други ће – Нали-де, Мићане, још једну чашу оцу Сопронији! – А други ће, под Асан-бегом Чеком, кренути са Сане уз Козицу, па ће пријећи на Томином Мосту преко Гомјенице и ударити на намастир. Туј ће, поговара се, уватити конак, вечерати, шенлучити, па онда, управо пред зору кад се дијели дан и ноћ, запалити цркву и кренути на Бању Луку. Тако се у оно вријеме новтало и говорило, и ово вам је, дјецо моја и Србови моји, ко једно историческо збитије.

Свијет се јопе узнемири. Почеше људи склањати нејач и сермију у збјегове. Свеједно вам је, брaћо, било ко кад чојек иза великог умора легне да спава па га у пола сна пробуде.

Изашли ја, покојни Партенија и Исаија у авлију, па одамо и једнако погледамо преко Гомјенице и ослушкујемо.

– Шта ћемо, браћо? Да бјежимо? – узвртио се Исаија.

– Шта ти велиш, Симеуне? – окрену се покојни Партенија мени.

– Ја велим ако ћете ме послушати: да свете књиге, иконе, крстове, одежде и све што се могне из цркве дигнути, склонимо у збјег…

– Па и ја тако мислим – утаче се Исаија. Онда би се, вели, и ми могли ђегођ склонити.

– Па онда – настави ја, и не гледећи на Исаију, јер знам какав је јунак – па онда да скупимо једно пет, шест стотина људи, па да бранимо ову нашу свету Ћабу од проклети Агарјана.

Говоримо ми тако, док улети у авлију Станко Ђаковић:

– Ето, вели, Крајишника уз Козицу! Чују се пушке.

– Шта ћемо, побогу браћо?! – узвртио се Исаија ко Циганин у котлу, па дркће ко прут и ода горе и доље по авлији.

– Шта је? Што си се уплашио толико? Калуђер си. Немаш дјеце па да ће, ако вечерас погинеш плакати гладна и гола за тобом. „Шта ћемо, побогу браћо!“ Добро. Шједићемо, пићемо и разговараћемо се ко и досад, док се људи не скупе, па…

– Теби је, Симеуне, увијек до некакве бреспослице! Глава, болан, игра.

– У тебе игра, видим ја, да ми и не кажеш.

Препо се Исаија, замислио се, док се нешто не дошјети:

– Да зовнемо, вели, капетана и солдате с Кадине Воде да нас бране?

– Тешко оном кога други брани! – дочека га ја ко из свог штуца; састави ватру у ватру.

Попасно је доба. Сунце привило крају и већ пада на заранке. Пушке учестале. Пуцањ се све ближе и ближе примиче. Исаија узја коња и побјеже капетану на Кадину Воду.

– И стари су ти бјежали, кукавицо сиња! – викну ја и испали штуц за њим, онда нареди момцима да сазову људе, па шједо с Партенијом пити. – Ули-де, Мићане, још једну чашу оцу Сопронији!

– Ули Мићане, ули, – чу се неко из мрака. Па мореш и Симеуну једну узгред наточити.

– Нек је отац Сопронија задовољан и почествован, а за ме је лако! – рече Симеун, искапи чашу, па настави: – Скупи се свијета пуна равна, равдијана авлија. Све наоружано до зуба, дошло да брани од мрски Агарјана ову свету цркву. Покојни Партенија – и у гробу му вала! – изваља цијело цјелцато буре ракије из подрума, да се народ мало ослободи и прибере.

– Пите, браћо их Србови моји! Боље да ми попијемо него Турци Крајишници и Асан-бег Чеко, булешику му његову и џамијски шиљак!

И богами свијет се лијепо и подобро прибра. Станко Баковић узе гусле, превуче два, трипут гудалом, па кликну:

Свака стаза жали по јунака
Равни Азић Залавару старог,
А Трамошња Тому Баковића,
Гомјеница Парту игумана,
И јунака Симеуна Ђака.

Вјешт Станкела, бог га не убиће, па превлачи ситно по струњи, а грло укоритио, па мисли čојек: не пјева, већ заједно са струњом плаче, јеца, цвили. Мене обузе некакав силан мерак, очи ми успламћеше ко двије живе жеравице, па подврисну колико ме грло доноси:

– Стој! Буди мене миран. Асан-беже Чеко, булешику ти твоју! Гинућемо, браћо, сви ћемо гинути за ову свету Ћабу!

– Сви ћемо гинути! – оде одјек гором и планином из пет стотина грла.

– Вала народу који ће нас тако спомињати кад вечерас погинемо бранећи Христов олтар и свету Ћабу од мрски и нечастиви Агарјана! – јекну покојни Партенија ко убоден, а глас му жалобитно задркта, и сузе га облише.

– То нешто, Симеуне, млого жалостиво. Ули-де му, Мићане, једну чашу.

– О, људи, ово укрстило с обадвије стране па не да ока отворити! – прошапта зловољно Мићан и поче точити. Јадан ли сам и кукаван, како ћу шјутра старјешини изаћи на очи!

– Уточи, Мићане, узгред и мени једну – пружи му и отац Сопронија чашу.

– Истина, оче Сопронија, то се чини чојеку жалостиво, али то је једна жалобитна приповијест, ко једно, што вели Симеун, историческо збитије – разлаже онај у мраку.

– Да, да, дјецо моја и Србови моји, млого сам ја црни и мучни дана претурио преко ове сиједе главе бранећи ову свету цркву од немилостиви и безбожни Агарјана, те вам је и ово ко једно историческо збитије! – уздахну дубоко Симеун и пружи руку да прими чашу.

– Па то је, болан Симеуне, ко једна историја! – узвикну отац Сопронија меко и као мало зачуђено, па изврну чашу наискап.

– Тако је, тако, оче Сопронија: управо ко једна, што реко ти, историја, ко једно историческо збитије, што кажу наше свете, православне књиге – потврди Симеун, испи чашу надушак, отра бркове, напуни и припали лулу, па одушевљено настави:

– Стоји народ спреман и наоружан. Свијетли се и шкрипи оружље, а чаша иде од руке до руке. Турци се све више примичу. Пушке једнако праште, не престају. Уватила се, боже мој, она барутна думагија од неба до црне земље! Ништа се не види, а подави нас кокија од барута. Док одједном ударише таламбаси, цикну турска борија, и пуцањ престаде. Наша

мртва стража повика с Томиног Моста: „Чујте и почујте! Окренуше Турци на Вилусе! Увано ће у Доњем Первану пасти на конак!“ „За мном, браћо!“ врисну ја ко…

– Не, Симеуне, побогу брате! Превали кото, ако за бога јединог знаш! – викну преплашено Мићан и ухвати га за рукав, јер се бијаше у причању толико занио да би ударио у јуришу посред котла, да га не зауставише. Симеун се само мало трже натраг, ни најмање се не збуни, већ још одушевљеније и силније настави:

– За мном, браћо! За мном, ко се часним крстом крсти и чији су стари на Косову кости оставили за вјеру и отечество! – вичем ја ко рис, а обузело ме некакво снажно дрктање и огњевит мерак, те од велике силе поче ођећа на мени пуцати.

– За тобом и у гору и у воду, делијо и војводо наш! – оде одјек гором и планином из пет стотина грла.

Покојни Партенија на брзу руку очата војинствену молитву и освети барјак, па га с благословом предаде Станку Баковићу. Онда мене исповиједи и причести, а осталу војску само благослови и пошкропи водицом. Опреми се ја за трен ока. Даде ми Партенија своју панцијер-кошуљу, гереналску кабаницу и ону шкрљачину што је неке године, кад је ишо у Каурску, купио од некаквог Прајза у Задру. Обуко најприје панцијер-кошуљу – неће ми ни она, мислим у себи, бити на одмет – онда обуко кабаницу, па добро натуко шкрљачину, припаса сабљу, а штуц и острагушу пребаци преко себе, па се врго ђоги на рамена. Врišти ђогин пода мном ко царски ат, гризе ђем и разбацује пјену, пропиње се на предње ноге, а из стражњи прште варнице ко небеске свјетлице. А кад пирне кроз ноздрве – нећете ми, браћо, вјеровати – а кад вркне и пирне кроз ноздрве, са дрвећа полијеће лишће!

– Вјерујемо, вјерујемо, Симеуне! Што не би вјеровали? Улиде му, Мићане, једну чашу.

– Нека! Нећу! – одгурну Симеун осорно руком чашу, јер је био пао у онај непојмљиви, ватрени занос кад сви живци дркћу и трепере у огњевитом одушевљењу, кад ријечи живо прште као варнице, а слике се нижу неизмјерном лакоћом, кад лаж постаје истина у коју се тврдом, каменом вјером вјерује, и кад се обичан лажовчина претвара у чудновато, загонетно створење. – Али, чујте ви шта ће сад бити! – викну Симеун и продужи: Пођосмо. Поврви војска, народ, за мном ко, не буди примијењено, овце на солило. Код млина неко повика:

– Стој! Ко је?

– Војвода Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице и његова ордија, – јави по команди барјактар. А ко сте ви?

– Не питај, већ удри! Зар не видиш да су балије, шиљак им џамијски! – повика неко из ордије и опали из пушке.

– Стој, не пуцај! – викну ја. Стој, не пуцај! Држ’те се реда и команде! Ово је турски аскер. Да и’ најприје питамо, браћо, шта траже они овуда?

– Ама, шта ћемо и’ питати, крст им њиов! – рикну ко лав покојни Белемез и исука некакву анџарину да и’ све искасапи.

– Стој, не сијеци! Стојте, браћо, не сијеците, јер ово могу бити и наши људи – суну мени нешто кроз главу.

– Па, браћо, и јесмо ваши ако сте Србови – одговара један, а цепти на њему ођећа ко да га је грозница уватила. Ама, не би, вели, реко да сте Србови… Какав вам је то војвода: ко каква швапска генералина… капетанина! Збиља, да то није капетан с Кадине Воде?

– Ама, какав капетан, какви наши, крст вам, оћу рећи шиљак џамијски! – завитла Белемез анџарином.

– Не сијеци, Белемезе, ја сам… Давид! – викну један мален, готово прирасто за земљу.

– Ама, јеси ли ти то, Давиде? Из даљине реко би чојек да си прави мустапез. Ама, крсног ти имена, ће набави мустапеску ођећу. О, људи, људи! – чуди се Белемез и облијеће око њег. Ко би, вели, реко и помислио да је ово Давид Штрбац! У свашто ли се овај чојек претвара. Кристе, истини боже!

– Не претварам се од бијеса већ од невоље љуте. Браћо, Асан-бег ће на намастир! – уздану Давид, па се окрену мени: Јуначе и branитељу ове наше свете Ћабе, твоја глава прва ће пасти. Турци су љути на те и на оца Партенију, јер се пронио глас по Крајини да сте вас двојица кријући око поноћи сваке ноћи добивали некакве несретне депешине из Црне Горе и од српског књаза из Биограда. А сад се јопе говори да сте вас двојица неке ноћи, у глуво доба некакве четри проклете и несретне депешине из Беча добили. Вамо, веле, око Сане свак вјерује да сте ви довели Швабу у Босну.

Истом то Давид говори, а од Томина Моста пуче пушка, па се разлијеже пјесма и попјевка:

– Курво, кучко, Симеуне Ђаче! Курво, кучко, Парто калуђере! – познадо му грло.

– Ето га, на моју душу! – повика неко. Ама, каква је то наша мртва стража? Они јавише да Турци окренуше на Вилусе, и види сад.

– Стража је побијена, а оно је био балијски мариветлук – вели паметни Давид.

– Курво, кучко, Симеуне Ђаче! Курво, кучко, Парто калуђере! Јесте ли ми конак приправили? – гигија и попјева Асан-бег.

У мени узаврe крв. Поче ођећа на мени од некакве силине и пасјалука пуцати. Ободо коња, па подврисну:

– Курво кучко, Асан-беже Чеко, у сусрет ти иде Симеуне!

Вришти ат пода мном, баца пјену, пропиње се на предње ноге, а испод њег сијевају варнице ко небеске свјетлице. А кад вркне кроз ноздрве – море бити да ми нећете вјеровати – а кад пирне и вркне кроз ноздрве, са дрвећа полијеће лишће!

Сретосмо се. Он сам, а ја сам. Ја подврисну колико ме грло доноси:

– Стој! Буди мене миран, курво кучко Асан-беже Чеко!

Кад ме угледа, препаде се силно, поблиједи, обамрије. Оружље му испаде из руку.

– Сјаши, балијо! – загрми ја и напери штуц.

Он сја и стаде ко укочен, онијемио од стра.

– Бацај све што имаш од оружља уза се још!

Побаца све.

– Узјаши, Турчине! – вичем ја и увијек држим наперен штуц, – није штуц већ мајку своју. Сјаши, Турчине, узјаши, Турчине! Сјаши, балијо, узјаши јопе, балијо! Сјаши, Асане, узјаши јопе, Асане! Сјаши, беже, узјаши јопе, беже! Сјаши, Чеко, узјаши јопе, Чеко! – командијерам ја, а он сјаива и узјаива.

– Аман, доста.

– Није доста, није. То се теби само чини, Асан-беже, да је доста, а није доста! Дрмну га штуцом међу плећи и викну:

– Нек сјаше аскер, да узјаше башибозук! Нек сјаше башибозук, да узјаше царски редип! Нек сјаше царски редип, да узјаши царски сухарија! Нек сјаше царски сухарија…

– Аман, доста је; аман, доста је! – виче Асан-бег, а ознојио се па једва дише.

– Није доста, Асан-беже, није! То је пред вечеру, па ћеш боље и слађе јести. То је, Асан-беже, и здраво у једну руку. – Дрмну га јопе штуцом и подвикну: Нек сјаше сухарија, да узјаше субаша! Нек сјаше субаша, да узјаше паша! Нек сјаше паша, да узјаше везир! Нек сјаше везир, да узјаше валија! Нек сјаше валија, да узјаше газија. Нек сјаше газија, да…

– Аман, доста је! Помагајте, људи!

– Ама, није доста, Асан-беже. Шта је теби вечерас? Е, кад си се уморио, узми ту серџаду из теркија и простри је па се мало одмори.

Простриједе он серџаду и поче да шједа.

– Не шједај, Асан-беже! – викну ја, и дрмну га јопе штуцом међу плећи. Е, баш ти ја ништа не знам, Асан-беже! Боље ћеш се на коњу одморити. Јаши!

– Ливше ће ми бити на трави.

– Неће, Асан-беже, неће. Мене ти питај. Боље ја то од тебе знам. Јаши, шиљак ти џамијски! – пуче штуц по лећима и Асан-бег узја.

– Ама, шта је то вечерас, ако за бога јединог знаш?! Уби ме, не мучи ме више. Алал ти крв, уби ме! – преклиње Асан-бег. Алал ти крв и овог и оног свита!

– Шта је теби, Асан-беже, вечерас. Да се нијеси збиља, богами, уморио? Е, баш ја ништа не знам! Сјаши, сјаши; ливше ће ти бити на трави. И ти имаш право. Скини узгред и седло, па се мало наслони и одмори, у том ће ти и Партенија припремити госпоцку вечеру. Надамо ми се теби има већ неђеља дана. Довели смо и двије Влахиње. О, да и' видиш, Асан-беже, па да ти се очи двије нагледају, дао би пола Крајине!

Он скиде седло, шједе, па се мало наслони и одану, а ја потего острагушом међу плећи:

– Е, баш ја, Асан-беже, ништа под богом живим не знам, а видим не знаш ни ти. Јаши! Најбоље се, болан, чојек море на голу коњу одморити кад је зорли уморан. Јаши, јаши.

– Аман, шта чиниш ти вечерас са мном?! – јекну Асан-бег и једва узја гола коња.

– Нишга зло, Асан-беже, не чиним. Дијелим мејдан.

– Аман, зар се тако дили мејдан?

– Вако дијели мејдан Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице, ако нијеси почем знао. Он друкчије не зна. Уби га, Асан-беже, посијеци, он друкчије не умије. А баш би му драго било кад би и друкчије знао, али шта ћеш кад не зна! Сјаши, узјаши! – вичем ја, штуц му исправља леђа, а он сјаива и узјаива на онако гола коња. Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши…

– Доста је, ако за бога јединог знаш!

– Није доста, болан Асан-беже! Још једно двије, три иљаде пута, па ће бити доста, да ти и не кажеш… Сјаши, узјаши! Узјаши, сјаши! Узјаши, сјаши! Сјаши, узјаши! Сјаши, узјаши!

Срце му препуче. Удари крв и на нос и на уста, и на уши и на очи. Страота, браћо, погледати!… Шта би вам, дјецо моја и Србови моји, више дуљио? Све вам је ово вако било, и ово вам је ко једно историческо збитије – заврши Симеун као с неком тугом.

Онај изађе из мрака, пољуби га у руку и пружи му чашу хладне ракије:

– Ово сам ја цијелу вече за тебе ладио, делијо наш и бранитељу ове наше свете Ћабе! Прими ову чашу, наздрави ми, опрости ми и благослови ме!

– Вала ти, синко, на твојој части и чествовању! Бог нек те благослови, ова света црква и отац Сопронија! – једва изговори Симеун и принесе чашу устима, а сузе га облише.

Истинити зулум Симеуна Ђака

Приповијетка је такође објављена први пут у збирци „С планине и испод планине“ 1902. године

–––––––––––––––––––

Ја млим, људи, требало би претргнути; шта би ви рекли? – упита котлар, па спусти справу у пинту и поче „градијерати“.

– Зар ти то мореш, Мићане, брез свијеће? Не видиш, болан!

– Свеједно, брате! Донио ти миљун свијећа, а не донио ниједне – не знам ти ја овије лумера. Гурнем ово у пинту, па ако стоји, добро и јест; а ако се врти, нек се врти. Шта ћу му ја? Ништа му ја не знам, да простите, ко нека ствар кантару.

– Да нијеси ти, Симеуне, почем вјешт овим швапским лумерами?

– Бјежи, чоче, какве лумере, каква ли… Налиде, Мићане, једну чашу, па додај вамо. Ја ћу њу градијерати. Док окусим знам колико је гради.

Мићан му додаде пуну чашу.

– Знаш што је, Мићане, ако још само кап… Знаш што је кап? Кажем ти, ако још само једна кап кане – слободно мореш цијелу пинту пролити: не ваља! Управ ти је сад под мјеру: десет гради.

Симеун се нешто присјети, па нагну још једанпут.

– Није! Нијесам добро погодио. Чекај, чекај! – забрза, изврну до дна, па се стресе. Десет и по! Управ под мјеру. Толико ти је. Ако ми почем не вјерујеш, ено ти Бање Луке и царске мјере… Свачем ја знам вDрак. Нит ми требају какве справе, ни каурске лумере. Шта ће ми тај гад? И досад је свијет брез тог био, па је некако живио… Ја ти кажем, Мићане, ено ти царске мјере, па вали ли, штоно кажу, један драм од десет и по гради, горио ти ја ко ова што ће сад планути! – вели Симеун, па сасу двије, три заостале капљице на ватру, а плавичаст пламен лизну уз један угарак.

– Е, кад је тако, Симеуне, онда боже помози, – осмјехну се Мићан, засука рукаве, па измакну пинту испод цијеви. Помоз’те, људи!

За часак накладоше нов котао и подјарише ватру.

– Симеуне, зове те отац Сопронија – долетје ђаче. Теби је, Мићане, реко да му у ’вај ардовић улијеш ракије, ама добре… Игуман ти је прикричио да добро припазиш, јер би, вели, могла оклен виланција трнапити… Ајдемо, Симеуне!

Одоше и однијеше пун ардовић башице. Симеун посрће и крупно уздише:

— О, мајко моја! О, свети мој оче, не мереш да спаваш. Разбио ти се сан. Ето теби твог Симендаша…

– Симендашу! Пострагијо стара! – чу се громовита гласина оца Сопронија.

– О, мајко моја! О, свети мој оче! – јаукну од радости Симеун, udари главом о олтар, паде и једва се диже, па се изгуби у мраку.

* * *

Мићан прегледа још једанпут котао. Кад нађе да је све у реду, огрну хаљину, сједе пред ватру, извади лулу, па напуни. – Оно нам је – вели Мићан, па се сагну да метне угљен на лулу. – Оно нам је малоприје причо Симеун какав је зулум починио у Мајдану. Млого је, бог и душа, ударо у страну, ама није му замјерити: остарио је. Ја ћу вам сад један зулум његов приповједити – али прави, истинити зулум. Ја млим да нијесте задријемали? Слушаћете? Е, онда добро; чујте:

Било је то на двије године пред ову пошљедњу буну, дабогда не била пошљедња! Баш тс је године, ако почем пантите, пао Ђурђевдан у Велики петак: Добро то тубим, ко да је јуче било.

Био сам уз покојног Партенију момак. Тог цијелог прољећа препили су Партенија и Симеун и учили некакве депешине… лепешине, како ли се каже. Те су им лепешине долазиле из Црне Горе и од српског књаза из Биограда. Увијек су им стизале око поноћи, у глуво доба. Тако су барем они говорили и народу казивали. Ко им је то доносио, ја вам ни данас не знам казати. На моју душу, не знам, браћо! Лепешине су стизале, они су учили, а ја сам износио из подрума ардовић по ардовић.

Једног дана пребаци Симеун штуц преко рамена, па ће покојном Партенији:

– Свети мој оче, ти чувај ову нашу свету ђабу, а ја одо у ешкију. Више се, вели, овај зулум не мере трпљети.

Прooда се горе до млина, па се пред мрак врати:

– Још, вели, није дошо земан за крст часни крвцу проливати, за Ристову вјеру умријети. Донес-де, Мићане, још један арловић!

Другог дана, јопе штуц на раме. Испратисмо га ја и Партенија недомак оног моста на Гомјеници. Туј још попише по неколико полића, ижљубише се и алалише. Ми се вратисмо, а Симеун некако жалостивно отпјева уз Куреповац тамо према Грмечу:

Већ је крвца из земље проврела,
Земан дошо, ваља војевати.

Партенији се нешто ражали. Иде, а сузе му врцају, крупне ко љешници:

– Е, мој Симеуне, моја грдна рано! Проклете те твоје ћуди!

Не прођоше ни двије нећеље, ето ти Симеуна ђе иде:

– Нема, вели, сложна и једина друштва. С овим се народом не мере ништа почети. Понеси, Мићане, побогу брате, ако иђе кап имаш!

Наставише јопе пити. Ардовић по ардовић – љето дође; ардовић по ардовић – љето прође, јесен дође. Нигђе капи ракије!

Шједе они мамурни. Шљива премакла, па се забринули. Кажем вам, нигђе капи ракије!

У цијелој намастирској нурији само је те јесени у Гавре Брадаре пеко кото. Три пута ме је слао Партенија Брадари по ракију. Не да се Брадара ни дођи. Вели:

– Да те посло мутесарип бањалучки, не дам! Не дам, брате, ни за паре, ни за љубав, не дам никако!

Мисли омсица: шљива је премакла, сад ћу шићарити. Сад ил никад! А ви знате кад Вла, штоно веле Турци, увати вурсат – мјере му нема!

Кад се ја трећи пут врати од Брадаре, затеко и’ у Партениној соби. Вргли руке, прошћете, остраг, па одају гор и доље по одаји. Намргођени, љути, ко гладни курјаци: шуте.

– Зар не да? – викну Симеун кад ме угледа празни шака.

– Не да. Каже: „Да те посло мутесарип бањалучки, не дам!“

– Даће! – загрми Партенија. А тебе није посло мутесарип бањалучки, већ главом Партенија Давидовић Делић, игуман од намастира Гомјенице.

– И Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице! – додаде Симеун, а очи му сијевнуше ко у катила.

Задркта ја од главе до пете. Кажем вам, браћо, ко калуђера није служио – тај се не зна богу молити!

– Мићане, ајд опремај коње. Ићи ћемо тамо у Мелину чатати некаквој бабетини страшну молитву… Симеуну опреми мог ата, мени зекана, а ти себи осамари ону ћо- раву коблетину. Ајд сад!

Ја изађо пред собу и стадо. Од калуђера сам се научио прислушкивати. Врата су одшкринута, па се види. Партенија отвори своју собицу за оставу, па поче избацивати ођећу:

– Ето ти, вели, Симеуне, те моје ћурчине, што ми је покојни владика Антим – алал му курдељ! – поклонио за педесет бијели меџедија. Ето ти и те шубаретине, а ево ти оружја, па се наоружај, штоно има ријеч, до зуба. Чуј сад што сам ја ижињо. По Крајини се прочуло да ћеш се ти одметнути у ешкију. Је ли? Јест… Е, добро. Кад сад пођемо од намастира, ти ме поћерај на ату, па кад будемо поред Брадарине куће, ја ћу котлу, а ти за

мном. Казаћу им да си се одметно, поробио и намастир и мене, па oћеш и главу да ми узмеш… Ја не знам како би друкчије разбили овај несретни мамурлук?

– О, свети мој оче, твоје памети, твоје науке од истока до запада нема! – викну Симеун и пољуби Партенију у браду.

– Ту ћурчину, вели Партенија, мореш и наизврат обући. Наоблачило се, па се бојим биће кише… Мићане, поведи коње!

Ја стрка низ басамке и брже боље оседла и опреми коње.

Кад доведо’ коње, а они већ изашли пред авлију, па одају и једнако се нешто договарају. Ј$ да вам је било видити Симеуна, побогу браћо! Обуко ћурчину наизврат, па је сапо под грлом пуцетом колик највећом крушком миољачом. На глави му шубаретина, има у њој у дуљину, боже ме не покарај, по аршина. На десно раме метно свој штуц, а на лијево Партенину острагушу, па пребацио прео себе вишеклију. За припашајом се испријечиле двије зкке и анџар, има у њему аршин. Кад се окрене, шкрипне оружје, а ћурчина се око њег’ засалампија. Уватио га некакав мерак, па ода и сијева очима.

Партенија нешто облијеће око њег, а он га мрко погледа и вели: „Знам! Доста! Буди мене миран!“

Објеси ја још на ата кубурлуке са двије граше и кожне бисаге.

Ја и Партенија узјасмо и пођосмо.

– Ти, Симеуне, вели Партенија с коња, мореш одма двије, три пушке испалити, а послије… Знаш већ!

– Знам! Доста! Буди мене миран! Кад бисмо на ’ној окуци у гају, јекну штуц ко небески гром; за штуцом цикнуше двије мале, па се раздера острагуша ко свети Илија. Зуји куршум око ушију. Препаде се покојни Партенија, па се обазрије и викну:

– Устави, Симеуне! Устави, болан; доста је!

Симеун и не аје, већ једнако пуни и подврискује:

– Стан’, курвићу црни калуђере, данас мени измакнути нећеш!

– Устави, Симеуне! Устави, болан! – стадосмо и ја и Партенија викати.

Не помаже. Пушка једнако прашти, не престаје. Партенији паде с главе камиланка и одваља се у поток, а једно му зрно проби џубе на два мјеста.

– Гони, Мићане, поплаћасмо главама на правди бога! – јаукну Партенија. Ја мислио нако мало… а он сад почо збиља. Да будале, боже мој!… Гони, Мићане!

Поћерасмо, колико игда могосмо. Ми на вр' гаја, а он на окуку; он на вр' гаја, а ми у луке; он у луке, а ми под Брадарину кућу.

– Ето калуђера! Сакри, дијете, ту ракију! – чу се неко код котла.

Доћерасмо коње управ пред кото.

– Побогу отац, какво је то тако пушкарање отуд? Да нијесу Мајданци? – пита Брадара.

– Не питај, већ спасавај! – укну Партенија и једва сја с коња. Одметно се Симеун у ешкију, поробио и намастир и мене, па оће и главу да ми узме…

– Стој, калуђере, губу ти твоју! – подврискује Симеун и једнако пуца из луке.

– Ето га, Гавро! Спасавај!

– Бјежи, оче, у кошару… у сијено! Ми се завукосмо у сијено. Партенија се завлачи, нако гологлав, и уздише: Еј, блентави Партенија, шта учини сам од себе!"

Извуко се ја из сијена и примако се брвнима.

– Шути, Мићане! – виче Партенија. Шути, не диши! Ето га!

– Брадара, с калуђером на сриједу! – викну Симеун и сја с ата.

– Није, Симеуне, вође калуђер. Малоприје протрка тамо у село – одговара Брадара и дркће.

– Мени је свеједно. И ти си брадат – рече Симеун, па га ухвати за браду и стаде водати око котла.

Вода га и чата баш ко на вјенчању: „И Брадара роди сина Мануила…"

– Да теби, Гавро, није почем тешко? – пита га Симеун, па на сваком ћошку застану, Брадара се кукавни поклони, а он га дрмне штуцом међу плећи – Е, не мереш, брате, друкчије. Ово је јерусалимско вјенчавање. Девет пута ваља обићи око котла. Тако је то на нашој светој Каби.

Обиђоше девет пута.

– Е, сад си вјенчан; ама нако јерусалимски вјенчан! Сад понеси ракију!

Јадни Брадара нали плоску и стаде више котла. Почеше пити.

– Гавро, брате! – вели Симеун, пошто попи неколико полића. Гавро, брате, ја се огријеши о те! Опрости, брате! О, проклете моје ћуди!

– Вала, Симеуне, не ваља ти посо.

– Опрости, брате, опрости! – викну Симеун и скочи, те се пољубише. Збиља, Гавро, је л вође отац Партенија? О, проклете моје ћуди!… Мало не уби калуђера… Да сам га, којом несрећом, убио, куд би ми онда душа! Зови га, Гавро! О, оче мој свети!…

Једва Партенија изађе из кошаре. Кад се угледаше, обојица заплакаше, загрлише се и пољубише, па онда отрше сузе и шједошс пити.

Из староставне књиге Симеуна Ђака

Као и претходни текстови, објављено најприје у Политици. I/1904, бр. 173, а затим у III књизи „С планине и испод планине“ (1905).

–––––––––––––––––––

Света је ово и мудра књига. У њој је списана и запечаћена судбина свију земаља, свију народа, свију манастира, текија, цркава и други божји богомоља. Земље и народи, слушајте ријечи њезине, љубављу задануте, свјетлошћу божањском озарене, крвљу списане и запечаћене, а тамјаном и измирном окађене. Земље и народи! Слушајте ријечи њезине и спасавајте се!

–––––––––––––––––––

У Босни, срцу и снази сербског отечества, на иљаду и осам стотина и неколико година послије Кристова рожденија настаће превртанија и друга судија. Земљом ће завладати два господара. Један ће се звати Ићинђи, а други Биринђи. Ићинђи ће се почети силазити са пријестола, а Биринђи пењати. Ићинђији, кад се буде силазио са пријестола, запеће ћурчина за златан ексер, и неће моћи саћи; а Биринђији, кад се буде пењао, стаће Ићинђи ногом на подрпану, лисичију ћурчину, те се неће моћи попети. И тако ће то чудо и ругло остати за млого и млого година на поругу и срамоту роду човјеческом.

Са Биринђијом доћи ће црни људи у бијелој кожи. Обрадоваће им се и тежак и лежак. Истом ће се послије виђети да ти црни људи црно мисле, а још црње раде. Све што буде чесно и поштено у овом сербском отечеству пропиштаће од невоље љуте.

Опасност за вјеру и учевину. Дигнуће се људи аршинџије да бране вјеру од проклетог Запада и отпадног Рима. Народ ће листом за њима поћи, али ће и’ на по пута оставити.

Одма у почетку, кад се појави Биринђи са црним људима у бијелој кожи, пострадаће и осиротиће и млоге свете задужбине. Тако, на прилику, манастир Гомјеница на Крајини љутој. Али ће се јавити човјек, истина зулумћар и делија, и у ракији извршиће свето и богоугодно дјело, и спашће од пропасти пребијелу Немањића задужбину.

Након млого година иза тога јавиће се нови људи и прави синови овог сербског отечества. Кад се они јаве, залепршаће се барјаци, црљени ко крв, на свима брдима и по свима раскршћима, и на њима ће писати свјетлоснокрвавим словима: *Десетина и Трећина*. Народ ће разумјети то божањско знаменије, поврвиће за њима, и тако ће се заметнути љута и крвава кавга. Од свете и племените, за род и отечество проливене крви створиће се дубоко

крваво море. Настаће морске буре и вјетрови. Морем, од восточне стране, удариће силна далга о подривени и зањуљани пријесто, на коме ће дрхтати и стрепити привезани Ићинђи и Биринђи, подуватиће га и са страшним јауком и лелеком стрмоглавити у мрачни и бездани тротрокан на славу истиног бога и вјечите правде.

Утолиће вјетрови и морске буре, изведриће се и уљепшати вријеме и, другог дана при рођају жараног сунашца, из тог дубоког, крвавог мора испливаће у свјетлосноцрљеној ођећи Мрко Унуче Црног Ђеда и завладаће овом благословеном и млого напаћеном земљом. У славу и чест његову пропјеваће брда и долине, поља и планине, које су нијемо и језовито шутиле за царевања Ићинђијева и Биринђијева.

– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Света је ово и мудра књига. У њој је списана и запечаћена судбина свију земаља, свију народа, свију манастира, текија, цркава и други божји богомоља. Земље и народи, слушајте ријечи њезине, љубављу задануте, свјетлошћу божањском озарене, крвљу списане и запечаћене, а тамјаном и измирном окађене. Земље и народи! Слушајте ријечи њезине и спасавајте се!“

Зулум Симеуна Ђака

Прву од своје четири приповијетке о овом свом јунаку Кочић је, без претходног објављивања у периодици, први пут штампао у својој првој књизи („С планине и испод планине“, Сремски Карловци 1902). И за њега и за игумана Партенија Крушевац наводи да су одиста живјели. Симеун је, пише он, „живот провео као ђак у манастиру Гомионица и био исти онакав како је Кочић описује“ (исто дјело, стр. 92). А за Партенију Давидовића наводи и писане документе који говоре о њему. означујући и године његовог рођења и смрти: 1822–1889. (исто дјело, стр. 93–94).

– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Јесен се је поодавно одомаћила. Све је срађено. Кукурузи се перушају, конопље набијају, а и котлови су почели пећи.

Игуман је извадио дозволу и јуче још пред зору наставио котао. Примакао је један ред преко дозволе, али игуман је па неће на њег ни свијет ни суд. Тако он, кажу, ради сваке јесени.

Сједи се око котла, помало пије и прича, да котлар не задријема. Одма до пинте сједи Симеун Ђак.

– Знаш ти збиља, Петрићу, какав је зулум Симеун починио у Бронзаном Мајдану? – упита ме котлар Мићан и сагну се да сјарне ватру.

– Још мало, па ће прокапати! – Зар не знаш збиља?

– Не знам. Какав зулум? Кад?

– Ето га, нек ти приповједи. – Само што није прокапало! – И данас још Мајданци на њег шкрипе зубма.

– Наточи ти мени, Мићане, једну чашу – вели Симеун – да ја видим каква је нова ракија, а за то… боже, лијепог здравља, наша је ноћ и божја.

Мићан наточи. Симеун узе чашу, мало нагну, отпљуцну, па ће:

– Браћо моја, што која година, све слабије! И берићет и ракија и људи и све, све!… Опогани се свијет, истрова се, па крај! Ни оне старе пјесне, ни оније људи, ни оног весеља и шенлука, ни оног старинског јунаштва… Све се изродило и некако асли преокренуло.

– Богме је тако, Симеуне! – уздахну неко у мраку. Мићане, Мићане! Дај свијећу – прокапа кото!

Котао прокапа, Симеун отпоче:

– Па баш оћете да вам приповједим? Е, ајде-де, кад сте навалили. Онако од истине, што је за дружине. То вам је било некако прве ли, друге ли – не знам сад право – неђеље… Биће баш прве неђеље иза укопације. Крајишници се враћају… бјеже од Бање Луке. Јадно, чемерно, убијено бјежи, не обазире се… Ја и покојни Партенија – вјечна му памјат – стојимо горе код кошара, па гледамо… Врви Крајишник ко да из земље изниче! Стали ми, па бројимо… Људи, нећете ми вјеровати, а ово је цијела цјелцата истина: седамдесет и три ли, и двије ли – сад ћу вам, бој се, слагати – иљаде све сама Крајишника набројисмо! Та силесија прође испред нас док би чојек ударио длан о длан. Голо, јадно, чемерно бјежи, не осврће се… Један, сирома, ижеднио, лијепо му пјена тргла на уста, сврати се оном точку код горњије млина да се напије воде, а покојни Партенија – вјечна му памјат – затеже из острагуше, па у по поле чела прс! А ја зграби штуц, па посред сриједе оног мјеста ђе је Партенија згодио! Ено му гроба, нек ми не да лагати – викну одушевљено Симеун и показа руком на гроб покојног Партеније.

– Тако ми се рађали! – узвикну весело Мићан и пружи му пуну чашу башице. Сама прва кап! Де-де, даље причај.

– Е, људи моји, нит је такије нишанџија кад било, а какав је земан насто, тешко да и' и буде, – дочека неко из мрака.

Вели покојни Партенија: „Симеуне, сине мој дуовни – настави Симеун кад искапи чашу – ти добро, вели, знаш шта су, каже, Мајданци радили… какав су, вели, зулум и безаконије чинили на нашије светиња по нашије намастарије и црква. Видиш: Крајишници су, вели, разбијени, настаје, каже, друга судија. Мутно је, вели, данас вријеме у нашем отечеству, ама ће се, каже, брзо избистрити. Већ мој, вели, дуовни сине, док је вако вријеме, требало би на Мајданце – Наточ'де ми једну, Мићане! – Требало би, каже, на Мајданце нако јуначки ршум учинити; јер доста су и они нами и овој нашој светој ћаби јада задали. Добро ти, вели, знаш, шта би ти, каже, говорио!“ „Знам, ама како ћемо? “ – „Лијепо“, вели. „Оно неке године, кад сам… Ама, наточи ми, Мићане, једну, пост' јој њезин! – Оно неке године, вели, кад сам ишо у Каурску, донио сам једну швапску шкрљачину и једну овинцирску… гереналску кабаницу. Купио сам то, каже, нође у Задру од једног Прајза. Опазио сам ја већ одавно да ће нешто бити, па велим: нек се и ово нађе, злу не требало! Ето ти, вели, те

шкрљачине и гереналске кабанице, а ено ти мога ата, што ми га је покојни владика Прокопије, каже, поклонио за стотину жутије дуката… Наби, вели, ту шкрљачину, обуци кабаницу, припаши сабљетину, узјаши ата, а већ, вели, не гине ти оку, двије ракије попити, па…

– Што не наточиш чојеку чашу ракије, Мићане?! – н$брекну један на котлара. Видиш, стегло се чојеку грло, па не мере да приповиједа.

Симеун искапи на душак.

– Ђе оно стадо ја?

– Нође: „А већ, вели, не гине ти оку, двије ракије попити, па…“ – исправи га котлар.

Да! „А већ, вели, не гине ти оку, двије ракије попити, па онда ко каква швапска гереналина међу Мајданце, те чини, каже, како те памет твоја учи! А само, вели, да ми није браде, ја би ишб, ама не мерем с брадом. Бојим се, вели, познаће ме, па оде и брада и глава.“

Ја укабули, па што бог и срећа јуначка дадне… Те цијеле, боговетне ноћи нијесам мого ока на око склопити. Мријети, људи, ваља, а душа излази на тијесна врата: мало сам се и бојо. А како се не би и бојо, кад вамо знам какви су Мајданци…

Шјутрадан устадо рано. Истом зора почела бијељети. Помоли се богу, па се онда обуко. Најприје човали чакшире, па чизме прео кољена, онда припаса сабљетину, по земљи се вуче, па натуко шкрљачину, па онда обуко кабаницу и сапе златали пуца. Ни игуман ме не могаде познати, тако сам се био прерушио. Све то би док би чојек попушио лулу дувана – Улиде једну, Мићане! – Још сунце и не мисли огранути… Људи, нећете ми вјеровати, а ово је цијела цјелцата истина: кад се огледа на шјену – ни узми, ни подај – права правцата швапска гереналина!

– Е, људи, да и то чујем док нијесам умро: шјен брез сунца! – чу се неко иза каце.

Симеун погледа попријеко у мрак, изврну чашу башице, па настави:

Кад сам узјо ата и изишо на Козијерац, било се подобро одјутрило. Ко иза јучерашње кише изведрило, нигје облачка! Само доље над Козаром наднијели се црни облаци, а горе око Кочића Главице врза се густа маглуштина… Језди ђогин, поладан вјетар пирлија, а срце ми се у прсије разиграло. Зађо у Медењак, па загрокти:

Медењаче, висока планино,
не раниш ли у себи јунака,
који би ми на мејдан изишо?

Симеун у одушевљењу одиста и отпјева, а неко дочека из мрака:

– Не чуј, вило, не преузми гласа!

– Е, људи, баш нако по старинску! – чуди се котлар.

– Да шта ти мислиш? – продера се Симеун. Кад сам стиго у Мајдан, мртво све ко гробље. Нигђе никог!… Паче није! Нијесам још био стиго… Ама, немој, оца му, пометати, па чојек не зна, како ће… Заборави се! А давно је, браћо, и била укопација…

– Давно, предавно, мој Симеуне! – уздахну Мићан и сјарну један угарчић. – Људи, бојим се да неће загорети? – Де-де, Симеуне; што си стао? Приповиједај, да видимо шта ће бити – вели Мићан и пружи му опет пуну чашу башице.

Кад се мало одмори на ’ној страни под Медењаком и привати крува – настави Симеун – узја јопе на дорина ко на горску вилу, па повади сабљу из корица и подвикну грлом јуначкијем: „Ан банга баталијун гитара јорда Бања Лука, Кадина Вода, Бронзани Мајдан сема пирден! Баталијун! Балаију-у-н!“ Јече, људи, горе и гудуре – од страоте се божје ћутећи не мере… Крнатим ја грчки, наносим мало па арапски, забркључим коју каурску, а понека се и каравлашка омакне… Ко белћим: ја сам геренал, а за мном иде баталијун… табор војске. А ударио сам по гори барјаке и оставио разапет чадор, нек виде Мајданци да баш иде за мном војска, а ја ко гереналина напријед измако. Нека ко мисле: пошо Швабо од Бање Луке, ударио на Кадину Воду, па ће сад преко Бронзаног Мајдана тамо у дубоку Крајину… Гони Крајишнике! – Налиде ми једну, Мићане! – Тако сам ја то ижињо и уредио. Али давно су јопе казали: ђе је среће, ту је и несреће.

Кад бијадо испод Маслишта, па да ћу вамо кроз Кланац, сретоше ме два Циганина: „Помози бог, Симеуне! Ш¤њ, куда с богом? “ Познаше ме. Ја протрну сав, ама се брзо сабра. Звизну сабља, са Цигана полећеше главе, а ја ободо ата кроз Кланац. Ево ме у Мајдану! Е, де-де ми сад једну, Мићане, уточи!

– Де-де, Мићане! Нали чојеку чашу ракије.

– Боже мој! – чуди се један. Ко оно вријеме! Онда је могло свашта бити.

Симеун изврну чашу, стресе се, па настави:

Кад сам дошо у Мајдан, све се дигло! Јаучу жене, дрече дјеца… Људи моји, мене обузе некаква жалост. Али кад се шјети њиовије зулума и безаконија, нестаде жалости ко да је руком однесе. Освета, освета! Каква милост! Оно, истина, јеванђеље и Свето писмо… ама, чојек је чојек: „Турк пезевенк, бре!“ – закрпати на муктара, кад изађе преда ме. Цепти на њему ћурак, ко да га је грозница уватила. Нареди му да сазове све Мајданце, а ја се окрену према Медењаку, па забркључи: „Баталијун, гирдена сора!“ Знаш, да се не би побунили… Скупише се сви. Само Шаћир Пулац зграби уз ону страну од џамије, а ја зажего из штуца, пр$с! Жива га земља не дочека…

– Буди на ријечи при којој си, а мен’ с чини да је Шаћир лањске године на сараорини погино?

– Није то, чоче, онај Шаћир!

– Ама, јест, чоче! Један је Шаћир Пулац. Нема и’ стотина!… Шаћир Пулац, онај зулумћар што је за турског суда сто пута, макар, за часном трапезом ручо…

– Ма да, чоче, тај! Зулумћар? Зулумћари су сви они били, осим честитије и паметније Џинића… Богати, немој ме пометати, јер… Кад се скупише пред џамијом, нареди да се усијече нарамак, ама подобар нарамак прућа. „Лијежи, Турк пезевенк, бре!“ – загрми ја с ата. Један по један, док дође ред на муктара. „Аман, господару… царски сине! Аман, не срамоти Турчина!“ – „Лијежи, Турк пезевенк, бре!“ Кад виђе да ништа не помаже, истрже се ко рис од оне двојице што су га држали: „Мртва ме, каурине, мореш…“ Не доврши. Звизну сабља! Људи моји, нећете ми, море бити, вјеровати, а ово је жива живцата истина: Сат ли, подруг ли, стајо је труп усправ, а глава се откотрља, па говори: „Каурине, вели, приватио си Босну, ама наш цар има још земаља… Чок јаша падиша!“ Мени би нешто жао.

– Шјетио си се, море бити, оне пјесне:

„Јао мени до бога милога, ђе погуби од себе бољега“ ?

– Јесам се, вала, баш те пјесне шјетио! – потврди Симеун. Али се загазило. Мора се гавељати. Нашједе ми крв на очи. „Оџа, на џамију!“ Моле, преклињу. „Вакасуз је, честити господару… царски сине!“ – преклиње оџа. Ја се окрену према Medeњаку, па подвикну: „Баталијун гитара јорда Бронзани Мајдан!“ Препаде се оџа и попе се на мунару. Ја одја ата и дадо да га водају, па се онда ко какав кесеџија крену силовито кроз сокаке и мале. Све мртво ко гробље. Само сабљетина о калдрму звецка, а оџа на џамији учи. Учи, оџа, и ја сам учио! Наредио сам био да се и ручак спреми, ама кесеџијски ручак: погача на копрен, печен крмак и десет ока вина. Кад се врати, а оно све стоји готово на ’ној равни пред џамијом. Рушим ти ја крметину, пијем вино, а оџа једнако учи. Учи, оџа, и ја сам учио! Ту сам нако кесеџијски ручо и покупио нешто намета. (И данас се од тог, међу нами буди речено, помало беслепшем и дуваним.) „Мајданци, на скуп!“ Скупише се. Ја узја ата и завитла сабљетином: „Симеун Пејић Рудар, ђак од намастира Гомјенице!“ – па ободо ђогу низ Котаре равне. Мићане, наточи ми једну, пост јој њезин, да разбијем старе дерте!

– Људи моји, нит је такије јунака кад било, а какав је вакат насто, тешко да и’ и буде! – чуди се и крсти онај за кацом.

Пјесмарица

Поноћни звуци

Прва Кочићева објављена пјесма штампана је у београдском средњошколском листу Подмладак, I/1897-98, бр, 16, с потписом: Петар Кочић, гимназијалац, VII р.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

У поноћне слатке часе,
Кад царује анђ'о мира,
Као болник са постеље,
Тужно јекне моја лира.

Зашто цичи тако позно
У свечане мирне часе -
Кад ни зефир тихе ноћи
С меким цвећем не игра се?

То духови ноћи неме,
Што нечујно светом блуде,
Додирују струне њене,
Успомене да пробуде.

Да подигну црни вео
Са прошлости моје сретне,
Што у мрачном гробу труне,
К'о у зиму равни цветне.

Ох, врати ме, песмо мила,
На обзорје прошлих дана,
Да с висине среброзрачне
Бацим поглед дуж пољана.

Где у сретно певах доба,
У заносу бурних снова,
А где сада тужно лежи
Потавнели низ гробова.

Пролетни звуци

И ова пјесма објављена је у истом листу (Подмладак, I, 1897-98, бр. 21), с ознаком датума када је написана: Београд, 15. марта 1898.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

С пољана влажних уморне земље
Копрена зиме тихо се диже

И бујно доба пролећа жељ'ног
С чарима љупким на земљу стиже.

На плавом небу сунашце дрхће;
Пролетне песме звуци се оре -
Подмлађен живот шири се, бујa
Кроз пуста поља и неме горе.

Кристални поток сребрним током
Несташно плави пропланке цветне,
Љубица плава где слатко снева
Заносне снове младости сретне.

У сетном складу природа јеца
И болно прича пролећу бајну,
К'о нежна мајка чедашцу своме
Окрутне зиме несносну тајну.

* * *

"Придруж' се и ти", велиш ми, друже,
"Ускрслој песми природе будне -
Тамо ћеш наћи у чистом храму
Освештан венац утехе жудне".

Када ми роду слободе сине
И блесне моћно кроз вео мрачни,
Онда ће срце грлити с песмом
Пролеће љупко предела зрачни'.

Ал' данас за ме утехе нема,
Пролеће само, о, друже мили,
Низ бледо лице сузе ми мами,
Докле ми народ у ропству цвили.

* * *

Ове стихове написао је Кочић у писму својој дјевојци, каснијој супрузи, 5. VIII 1899. из Сарајева. (Видјети писмо бр. 9 у III књизи овог издања). Објавио их је први пут Ђуро Гавела у Сабраним делима Кочићевим 1961.

Спустивши главу на моје груди,
Плакала ти си, невино чедо,
А твоје нежне и бујне власи,
Скриваху лице туробно, бледо.

И ја сам плак'о, гледећи тебе,
И бујни поток суза је тек'о,

Али сам ипак пресрећан био,
Јер љубав сам за љубав стек'о.

* * *

Ја те љубим дивни створе,
Љубићу те врелим жаром
Док ме смрца не уграби
И растави с твојим чаром.

Али ни гроб неће моћи
Угасити љубав свету,
Коју гајим у свом срцу
Према теби, љупком цвету!

Кад посетиш мој гроб хладни,
Чућеш речи о љубави,
Што ти збори тавна хумка,
Цвете лепи и убави!

Пошљедња суза

Написана такође у Бечу исте године и објављена у Босанској вили XIV-1899, бр. 23-24.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Клонуле су младе груди, изумрли осјећаји,
А у оку испијеном пошљедња се суза сјаји.

Ишчезли су мили снови, а живот ми као сјена,
Са сломљеним духом лута кроз пољане
успомена.

Кад застанем, сав задрхтим, јер се свуда
гробље стере,
Гробље свето слатких нада, гробље свето
жарке вјере.

Занесем се и јаукнем на згаришту идеала,
И спустим се с горком тугом гдје ј'
пошљедња нада пала.

Свуда пустош, нигдје знака, да се шири
живот данка!
Следило се, изумрло у гробници вјечна
санка.

И пошљедња суза паде на гробницу
освештану
Остављајућ' бједни живот измученом
сиротану.

Бар тад хоће л'...

Пјесма је објављена у Босанској вили, XV/1900, бр. 24. Испод текста стоји да је написана у Бечу исте године. Занимљиво је да је у свим каснијим издањима (код З. Вуловић, Ђ. Гавеле, Т. Крушевца) у II стиху последње строфе оно "од мрамора хладна", како је стајало у Вили, замијењено, па стоји "од мермера хладна".

–––––––––––––––––––

Усануће огањ младалачког жара,
Изумр'јеће снови идеалног доба
И надања храм ће срушити се свети
И наручје н'јемо отворена гроба.

Китњасте ће равни прецвјетати тужно -
-На пропланку среће и спокојства мила
Завладаће сумор и гавран ће црни
Са рапавим криком раширити крила.

Освештани в'јенац са увелим цв'јећем
На заранку жића задрхтаће боно,
А с црквице мале са прегорком тугом
Пошљедњу ће пјесму зајецати звоно.

Кроз долине тавне и пољане цвјетне,
Где се олтар свети успомена диже
Објавиће звуци неутјешне пјесме,
Да дух страшни с громом разорења стиже.

Бар тад хоће л', дјево, ти преболни звуци,
У грудима твојим од мрамора хладна
Пробудити тугу, да зајецаш горко
На заласку сунца мог живота јадна!?

Поточић

Пјесма је написана у Бечу 1900, како стоји испод текста а објављена у Босанској вили, XVI/1901, бр. 8.

––––––––––––––––––––

Поточић је давно засто
И не креће млинског кола,
Што у леду тужно ћути,
Као израз тешког бола.

Преко шљунка таласићи
Са заносом пјесму више,
Разносише слатке звуке,
Па се боно заледише.

Не чује се пјесма тиха,
На валима да забруји -
Поточић је давно засто,
Кроз шумарке виш' не хуји.

Ох, да му је да зашуми
Кроз мирисне, цвјетне равни,
Што их сада обавија
Магловити вео тавни.

Али лед је груди стего
И сребрне вале збио -
Поврх њих се кристал-в'јенац
Вјечне туге ухватио.

Не тугујмо, поточићу!
Живот нам је слатка нада,
Што нас кр'јепи и уздиже
Из понора горких јада.

Кад с' осмјехну мајски дани
Причаћемо боле своје -
Кад млинарка млада дође
Поточићу - срце моје!

* * *

И ова пјесма, написана у Бечу, штампана је у Босанској вили, XVI, 1901, бр. 17-18, дакле одмах иза претходне.

У одбљеску бл'једих зв'језда, што с висине
тужно сјају.
Под печатом разорења н'јеме хумке почивају.

Свуд тишина мртва влада под окриљем
благе ноћи,
Само гдјекад к'о да јекне бони јаук у самоћи.

Лаки листак са гранчице, што га вјетрић
с болом креће,
К'о да тугу слатку буди за спомeном давне
среће.

Он шумори пјесму ноћну над хумкама
давних снова,

Што их крије мрачним велом потавњели
низ гробова.

Њежни звуци затрепере и јаук се бони чује,

К'о да слушам глас утјехе, што кроз поноћ
одјекује:

"Оживиће мили снови, ускрснуће слатка нада

И јекнуће пјесма звучна на гитари вјечна склада".

Занесе се срце боно, опијено пјесмом милом,

Што је шуми лаки листак под поноћним
тавним крилом.

Окићена љупким в'јенцем, на мене се прошлост
смије,

Дочарава прошле дане и вјером ми груди грије.

Али јава, клета јава одједанпут све поруши

И ускрсну црну сумњу у рањеној мојој души.

* * *

Свуд руине, развалине, минулога милог доба -

У одбљеску бл'једих зв'језда свјетлуца се гроб
до гроба.

Лирске прозе

Јелике и оморике

Своју прву "пјесму у прози" Кочић је објавио у Српском књижевном гласнику, III/1903. књ. VIII, бр. 3, с посветом Павлу Лагарићу. Следеће године "Јелике и оморике" нашле су своје мјесто и у другој Кочићевој књизи ("С планине и испод планине", Загреб 1904).

–––––––––––––––––––

Са чистог, блиставог неба просипа се жива, треперава, весела свјетлост. Мирише дријемовац, то рано, дремовно, планинско цвијеће. По влажним пропланцима зелени се задовољни, кочоперасти кукуријек, а са сувих присојних камењака, измеђ труле, спржене бујади, почињу се плавити миришљаве љубичице.

Птице слађано и складно цвркућу и, дрхћући у њежном, раздраганом узбуђењу, прелијећу с гране на грану. Кроз чађаве комјенове тихано шуми дим и весело, лагано се повија кроз танки, бледуњавосвијетли, прољетни ваздух, губећи се у тужној, леденој модрини јелове шуме што се поносито наднијела над селом.

Укочено, скамењено, величанствено дижу се јелике и оморике кроз ведру, насмијану свјетлост. Нешто су тужне, замишљене. Све се радује ускрслом, уздрхталом животу, а оне? Њима је све једнако: и прољеће, и љето, и јесен, и зима. Оне су увијек хладне, суморне, тужне, јер – срце пишти, нико га не чује; сузе теку, нико их не види.

Кад их год погледам, дође ми тешко. Зашто је природа према њима, према мојим милим и драгим јеликама и оморикама, тако немилостива срца била?

Јелике моје и оморике, и ја се више ничему не надам; и мој је живот као и ваш пун њежне, дубоке чежње; али – срце пишти, нико га не чује; сузе теку, нико их не види.

Ваше оштре, шиљасте бодље, то су следењене сузе – добро ја то знам! – а њихова зелена боја, то је чежња, дубока, њежна чежња за вјечито зеленим прољећем које нам неће никада доћи!…

Срца пиште, нико их не чује; сузе теку, нико их не види.

Кроз маглу

Своју прву "пјесму у прози" Кочић је објавио у Српском књижевном гласнику, III/1903. књ. VIII, бр. 3, с посветом Павлу Лагарићу. Следеће године "Јелике и оморике" нашле су своје мјесто и у другој Кочићевој књизи ("С планине и испод планине", Загреб 1904).

–––––––––––––––––––

Изјахао сам наврх Кланца. Иза мене се, под блиједом, мутном свјетлошћу, шири Радмањско поље и сви брежуљци и равнице доље до Козаре, над којом се, као и обично у јесен, бијаху наднијели мрачни, згуснути, при дну загаситоплавичасти облаци.

Пред мном се, опет, планинском долином, окруженом са свију страна брдима, расула сјеркаста, влажна магла, па се, с ове стране до мене, бјеласа и каткад на површини лагано залелуја. То је она тешка јесенска магла која једног јутра ненадно осване, и коју, истом кад подобро застуди, љути зимски вјетрови у страшном урлику распрште и некуд далеко, далеко пред собом отјерају.

Планински врхунци натмурено вире из магле као снажни, намргођени дивови, покиснули и ражљућени на ледену студен позне јесени. Узвишени, осамљени, ближи облачном небу него они ситни брешчићи што се као из петних жила упињу да их достигну, хладни, тихи и суморни, као да презриво шапћу: "Иако се густи и тешки облаци црне невоље на нама вјечито одмарају, опет смо снажни; наша снажна плећа подносе све. Ми смо моћни, ми смо силни!“ – као да крупно одахну, одбијајући немилостиво од себе залутало, растргано, маглено прамење.

Испод магле чује се звекет гердана, крупна, јасна звона на овновима и воловима, жалобитни звуци чобанских свирала и сјетне, дјевојачке пјесме, пуне слатког страховања, пуне тихе, притајене чежње. Кобна је јесен на прагу, а зима се ледена примиче, па је тешко самотном чељадету зиму презимити, дугу планинску зиму, кад оштра мећава бијесно звижди око смрзнутих јелових брвана малене зградице из које се шири јак мирис сува цвијећа и увелих, миришљавих јабука и крушака; кад чврсте, младе смрчике, засуте бијелим, дебелим ињем, од љуте студени пуцају; кад испод планине гладни и бијесни вуци урличу, па кад се човјеку, од страха и студени, у жилама крв леди а у костима срж смрзава. Тешко је самовати планинском чељадету, тешко, претешко!

Коњ уједначио, па поносито, гипко језди у лаганом раванлуку, док неоклен из магле, као изненада, јекну пјесма:

Јесен дође, а мој драги оде;
Ђе ли ћу ти презимити зиму!

Умиљато, обло, једро грло пригушено, забринуто јеца и дрхти кроз маглу приближујући се према мени. Свијетли, гвоздени ланац испод врата на коњу уједначено звецка, и ми се полагано спуштамо у мрачну, планинску долину. Са свију нас страна обасипа магла, једва чујно струјећи покрај ушију. Зађосмо у маглу. Само се још, подалеко иза нас, види влажан, бљедуњав траг од мутне свјетлости по жутом, утабаном путу.

Дува студен вјетар, оштра, ледена измаглица бије и гризе по образима, око бркова и косе хвата се мекано, бјеличасто иње, а пјесма се све више и више приближује, боно, сјетно јецајући:

Јесен дође, а мој драги оде;
Ђе ли ћу ти презимити зиму!

Коњ језди и стриже кроз маглу. С обе стране пута, са живе ограде, црвене се дугуљасте бобице бијелог трна, и модре се округле, набубриле трњине кроз танки, сивкасти прах. Позно, планинско воће!

Истом се у близини покаже марвинче, или се изнад мене залепрша птица, па опет нијемо, нечујно утоне у густу, збијену маглу као у сиње, непокретно, дубоко море. Негдје звекну

гердан, чу се дјевојачки врисак, онда лизну кроз маглу блиједоцрвенкаст пламен и прсну варница, па се опет све умири. Само пјесма и даље јеца, цвили, и у слаткој чежњи и тузи умире, а жалобитни се припјев све тужније, силније, заносније понавља:

Јесен дође, а мој драги оде;
Ђе ли ћу ти презимити зиму!

Наједанпут снажно духну вјетар, разби маглу на све стране, и преда мном се, у мутној, дрхтавој свјетлости, указаше крда оваца, говеда, и гомилице чобана с накукуљеним црним хаљинама. Сједили су око ватара, поврх којих се млитаво, изнемогло повијаше црно прамење растрганог дима.

Низ једну окомиту низбрдицу, између неколико осамљених јела и оморика, на пушкомет према мени, силазило је женско чељаде што онако заносно и жалостивно малоприје пјеваше кроз маглу. Чим је вјетар изнад ње распрштио и разнио маглу, престала је пјевати. Пјесма јој се скаменила на уснама. Било ју је стид, ваљда, од свијета. На њој се, кроз замагљену свјетлост, прелијевао блиједосребрнкаст гердан, а дугом, свијетлоплавом расплетеном косом тресао је и повијао ледени, узнемирени вјетар. Јадно чељаде! Можда је полудило?

Од једне чудне и загонетне болести, која се ненадно појави, страдају планинска женска чељад. Кад се чељаде развије и од силне једрине забрекне да кошуља на њедрима попуцкује; кад се набубриле усне зарумене; кад врела и успламћела крв снажније заструји кроз набрекле жиле: у напону снаге, младости и здравља јави се та немилостива бољка, и чељаде *провиче*, што народ каже. Кобна је то тајна. Од чег долази, не зна нико. Планинска су срца тврда. Боле своје, јаде своје, жеље своје не казују ником, већ их носе у гроб собом. Јадно чељаде, да ли је и тебе снашла та невидовна биједа?

У тренутку звизну ражљућени вихор с друге стране, истјера маглу из планинских гудура и увала, па је опет расу по згаженим стрњиштима, спрженим, сувим сјенокосима и по жутој, жилавој бујади, која нијемо и укочено дријемаше под студеним јесенским дахом.

Коњ језди, ланац испод врата тупо и једнолико одјекује, узбуђена магла снажније струји крај ушију, а ледено, свијетло иње све се више и више хвата по окрајцима замршене гриве, блиједо трепербћи кроз замућени, магловити ваздух.

Коњ зазрије у нешто и удари плаховито, заносећи се, у страну. Задрхтах, напрегох очи и спазих како се женско чељаде, уз мекан звекет, пробија кроз маглу према мени. Сретосмо се. Марушка, модроока Марушка!

– Марушка, побогу сестро, шта је теби!? Што си као луда расплела косе?

Она не одговори ништа, већ једва чујно, погнуте главе, назва бога, па се одмаче мало у страну и стаде крај једног крошњастог, огољелог трна, чије су шиљасте, влажне бодље с некаквом јогунастом, пркосном оштрином стршиле кроз мутну, дрхтаву маглу.

– Збиља, Марушка, куд си посрљала тако необучена, у ову проклету маглу? Шта је теби? … Јеси ли ти оно мало прије пјевала?

Шути и укочено, погнуте главе стоји, као да су јој се сви живци скаменили, изумрли.

– Е, људи! – чу се неко подалеко испред нас у магли. Е, људи моји, што још чојек неће доживити!

– Ама шта? – чу се други глас.

– Не питај, побогу брате! Чу ли ти, вјере ти, пјесну мало прије кроз маглу?

– Чуо сам. Жалобитно и умиљато пропјева неко путом, тамо према Кланцу. Лијепо ме ледени трнци подиђоше и некаква ме туга облада. Све ми се чини да је женско грло. А би ли знао ко је то пропјевф?

– Марушка Регодина. Помисли, болан брате, те срамоте и тог чуда! Дошли сватови да је воде. Жене је увеле у зграду, расплеле јој, по обичају, косе, и почеле је за вјенчање пресвлачити и китити босиљем. Изашле жене да јаве да је све готово, а она уграби и суну ко луда у маглу…

– Прекидам те у ријечи: за ког је то испрошена?

– За ’ну сакату кљусину, за ’ног мрциног, крепалог Обрада.

– Зар за њег, братимим те? ! Нака цура да пође за ’ну мрцину! Е, то је, људи, богу плакати!

– Шта ћеш, мрцина згодна, а ашика јој узеше у војску. Какав је Лако, да га не примише увано би се данас код Регодине куће врућа, црљена крв пролила!… Онај је модрооки ђаво умиро за њим…

Жив, ватрен, одсјечан разговор и мек, уједначен топот коњски некако је чудновато одјекивао кроз маглу, и све се више и више одмицао, док сасвим не изумрије, умукну.

Високо, танковијасто, дивљачно чељаде шути. Тврда једрина затегла сваки крајић бијеле, влажне кошуље на њој.

Поче дрхтати и цвокотати зубма. Преко округлих, пуних њедара, која се тресу од љуте студени, стаде се прелијевати свијетли гердан од цванцика крсташица и талира крсташа.

– Ама, зар си ти побјегла, Марушка? Хладна, растужена, модроока Марушка скамењено шути и дрхће.

Унезвијерено диже главу и погледа тужно, забринуто, очајно некуд у маглу. У модрим, трњинасто модрим, уплаканим и мутним очима тињала је прикривена туга, помијешана с оном немирном, уздрхталом чежњом која се често виђа у очима младе, планинске чељади.

– Куда гледаш? Куда ћеш? – упитах је њежно, благо, јер ме обузе некакво језиво сажаљење.

– Куда ћу! Не знам ни сама… У маглу! – уздахну дубоко, па зајеца, а кроз извезену, танку кошуљу почеше се бурно дизати и спуштати обле, уздрхтале груди, тресући снажно тешким герданом.

Јецајући, погледа ме дубоким, тужним погледом, погледом који моли, преклиње, тужи: Брате, брате, све ми хоће да отму – снове моје, жеље моје, наде моје, све, све! Зар је *он* моја прилика? Он, стара, злобна, пакосна кљусина! Он зар да зна и осјећа каква је силна сласт у љубљењу, грљењу, грижењу и дивљачном, грчевитом стезању, кад кости пуцају, снага се увија, а раздрагано, уздрхтало срце хоће да искочи из распламћелих, разиграних груди! О, каква је неизмјерна и језива сласт загристи у топло, једро лице које пуца од младости и свјежине! Како се је угодно и пријатно одмарати иза голицавог, сладосног умора на милој, мушкој руци, кад око тебе миришу јабуке, крушке, суво, скорушено цвијеће, а на двору се прелијева мјесечина по блиставом, окорелом снијегу!… Опет грљење, љубљење, стезање, грижење; опет дрхтање, заносно дрхтање, дрхтање без свијести; опет меки, слатки звуци, звуци које уво не чује, али који топло струје, трепере, продиру кроз срце, разлијевају се по снази која се, од силне сласти, увија као усијани, растегљиви челик. Напољу се ненадно дигне онај притајени, планински вихор. Ломе се и крше јеле и смрчике под тешким, скореним ињем. Неоклен из даљине заурличу вуци, а с планине, од чобанских колиба, одјекују узвици и снажно се разлијежу кроз снијежну, узнемирену, страховиту ноћ. Она се плашљиво припија уза њ, а жедне, суве усне нешто неразговијетно шапућу… Узвици изумиру, вјетар се смирује, и ноћ, лагано шумећи око брвана, почиње уједначено дисати. Она се још јаче припија уза њ и меће му главу у топла њедра. Ноћ протиче, мирис се по згради разлијева, а на свјежу, снажну, уморну младост пада тежак, дубок, сладак сан… Зора! Зар тако брзо мину, прохуја ноћ? ! Опет оно страсно, преслатко, зорино миловање; опет грљење, љубљење, грижење, стезање да кости прште; опет дрхтави, нијеми, глуви занос; опет пјесма, мека, слатка пјесма коју уво не чује, али која ватрено струји кроз срце, разлијева се топло кроз снагу, заноси, опија!… "На рад, дјецо, зора је!“ – чује се свекар, Лакин отац. "На рад! Доста је миловања, пост вам ваш!“… И тако хује и протичу весели, ведри, свијетли дани, дани и с облацима без облака, а за њима се нижу бурно немирне, слатке, преслатке ноћи.

– Шта сам некада сањала и у слађаном, језивом страовању очекивала, па види сад! – поче Марушка јаче јецати и гушити се. Ал жива нећу за њег! – врисну и помамно шкрипну зубма. Волим да ме вуци истргају него да ме се његова рука дотакне!

Изнад нас се стаде магла комјешати и све силније шумити. Шуми магла. Вјетар, све оштрији, студенији, провлачи се испод магле и обузима нас све већом, оштријом студени. У даљини се чује снажан, потмуо тутањ и разлијеже се кроз планинску долину. Сад се изгуби, нестане га, па се опет поврати, хујећи као удаљена хука морских валова. Хуји тутањ и проређује, разноси маглу. Изумрло, огољело трње око нас почиње се трести, дрхтати, савијати. Све се јаче диже бура, звижди, јауче! Кроз проријеђену маглу већ се указују мрке, црне јеле које се крше и превијају под страшним урликом, а испод њих се нијемо, укочено назиру спржене, голе равни, хладне и мртве, као блиједи, мртвачки образи.

– Марушка, куда ћеш на оваком времену? Врати се натраг! – говорим ја, а снажни, бијесни вихор гуши ме, зауставља ми дисање.

– Не говори то!… Прије и у гору и у воду него натраг! Волим да ме бијесни вуци на комадиће истргају него да ме се његова рука дотакне! – писну и, уплаканих, трњинасто модрих очију, свијетлоплаве, замршене косе и уздрхталих усана, суну у влажну, узбуђену, ледену маглу, из које још за часак тихано допираше мекан звекет гердана и испрекидано, пригушено јецање увријеђеног, уцвијељеног и пониженог женског срца.

Кроз свјетлост

Такође објављено исте године и у истом часопису, у Српском књижевном гласнику, III/1903. књ. X, бр. 6 , што недвосмислено упућује на то да је све те ствари Кочић истовремено писао и чак, вјероватно, истовремено J. Скерлићу, уреднику Гласника, послао.

– – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Кад се све зазелени, и кад оштра, врела свјетлост облије земљу, па земља замирише оним освјежавним, пријесним мирисом на зелено, њега обузме топло, нијемо дрхтање. Пробуде се успомене и мила сјећања на минуле дане. Како је све то преливено нечим тајанственим! Како то све боно дира и прија уздрхталој, раздраганој души као мека мјесечева свјетлост кад се у миришљавој, љетној ноћи разлије по обамрлим брдима и ћутљивим долинама, кроз које једнолико шушти вода, а отуд из мрке, јелове шуме допире потмуло шапорење и некакви неразговијетни, дубоки уздаси! Сва су се сјећања стишала на дну душе, па одатле, у топле ведре дане, снажно замиришу као увела кита милодува, предишући слатком тугом за бурно прохујалим добом делијања и ашиковања.

Све прође и мину. Само га још запахњује мирисни, слатки дах сјећања и успомена на прошле дане. И кад сунце залази, и кад се изнад модрих планинских овршака полагано уздижући рађа, увијек га то на нешто подсјети, и њега облада туга и насртљива, пламена чежња за нечим нејасним и растегљивим као дах. И душа се скупи да потајно, нечујно загрца и пропишти за данима пуним свјетлости, мириса и зеленила, за данима који се неће никада, никада вратити.

Сваког – сваког прољећа, кад се пуна, једра свјетлост разлије по миришљавом, планинском зеленилу, њега обузме врело, грчевито дрхтање, узнемиреном душом му заструји преголема туга, и он се сјети оног првог дана.

Јахао је. Поносито се усправио у седлу, затегао узду, па језди као какав делија преко планинске долине. Ражљућен коњ гризе помамно ђем, фркће и баца млаку, густу пјену, мека се земља угиба под копитама, а око њега струји свијетли, врели, прољетни дан. Поврх њега, у топлом треперавом ваздуху, нешто ври, дрхће и као да лагано шуми: прољеће, прољеће!

По округлој долини расуле се овце с јањцима, а бјеличаста, узаврела свјетлост расплинула се по мекој, свиластој вуни, па се овце и јањци бљеште и прелијевају као овеће груде блиставог, препаданог, планинског снијега.

Околна брда, као мало намргођена, утонула у густу, устрепталу тиморину, па као да нешто крупно, радосно шапћу. Кроз тиморасто плаветнило још се бјеласају, на једном врхунцу наврх Мањаче испод суморних јела, разбацани, нестопљени снијежни сметови као овце кад полегну на пландишту. Далеко још тамо бљешти се у сунцу хан, осамљен на друму, а иза хана, на стрмој, врлетној страни, стрше оштро кроз пуну, дрхтаву свјетлост јеле и оморике с оним чудноватим премлазом дубоке туге и неизмјерне, вјечите чежње.

"Хану, хану!'' ври у њему силна, распламћела жеља, па све јаче, оштрије боде коња мамузама и, весео, раздраган, отвара пождудно уста да се надише освјежавне сласти која се око њег разлијева.

Откад је дошао кући, све га нешто вуче тамо на друм. Воли он друм, воли хан, воли ону чудновату, вечерњу, друмску тишину, кад само сломљени и прашинасти пијесак на друму под ногама шкрипи и тупо одјекује, а изнад хана уједначено шуморе мрке јеле; оморике кроз прозрачни, вечерњи сутон. Слатко му је, преслатко Видино враголасто, меко шапутање. Заноси га њезин гипки поносити ход, пуна заобљена њедра, озбиљно напрегнуто лице, и онај дубоки, топли сјај што јој се свијетли у крупним и као угљен црним очима. И увијек кад на њу помисли, раздраганом душом му затрепери њежна сјета и он пане у меке, сладосне сањарије.

Синоћ је до великих вечерница сједио с њом на диванани пред ханом. Свијет је пролазио друмом. Изломљено камење прштило је и одјекивало под колима и под тешким, снажним корацима, а оздо, од Кадине Воде, уз друм, разлијегала се она позната кочијашка пјесма:

Дојке расту, јелеци пуцају,
Срце иште, удати се хоће.

Вида је сва задрхтала. Топла, влажна румен облила јој је образе, и она је стидљиво оборила главу. Он јој је нешто неспретно, збуњено рекао и изгубио се, сав дрхћући у врелој раздраганости, у млаком вечерњем сумраку.

Данас је, на овом ведром свијетлом дану, још више раздраган. У грудима му се буди и диже живо, дрхтаво, топло врење. Навиру нејасни, снажни, досад непознати осјећаји. Кроз душу му струји слатка, неодољива чежња. За чим – ни сам не зна. Нешто у њему ври, некаква неизмјерна сласт испуњава му разњежене, уздрхтале груди. Сад би га обузела притајена, њежна сјета, сад би опет, весео раздраган, некуд далеко, далеко полетјео. Куда, коме – ни сам не зна. Али силно осјећа да се нешто топло у њему диже, да му се нешто слатко и врело прелијева у души.

Трза узду и несвјесно, помамно боде коња. Из загријане земље диже се и шири млака, миришљава свјежина, а око њег се титра и као пјенуши пуна, једра свјетлост. Са свију га страна запљускује и обузима нешто пријатно, голицаво, језиво. Дрхће, заноси се, и чини му се да не јаше на коњу, већ да га носе некаква мека, снажна крила кроз ову милу планинску долину, пуну свјетлости, мириса и зеленила. Очи му се засјенише. Само назире непрегледно зеленило, обливено у свјетлости, како се пред њим шири и подрхтава, а осјећа како све око њег примамљиво шуми, дрхће, стрепи. Угиба се, увија се, ломи се и крши, а кроз сву снагу, кроз све живце струји нешто врело и неизмјерно слатко!

Све помамније, грчевитије боде коња. Пред њим се разлио Понор, па се кроз свјежу, живо зелену бујад вијуга и прелијева под сунцем као растопљено сребро. Са пландишта ричу и бучу бакови, долигају говедари; са перила одјекују ударци пратљача, бијели се на обали прострто убијељено платно и женске бошче, а на облим дјевојачким њедрима пресјајивају се дуги, блистави гердани. Двије се дјевојке загрлиле на перилу, па се, уз раздраган, необуздан кикот натпјевају:

Љуби, драги, колико ти драго;
Само немој изгристи по лишцу,
Да ми мајка не позна по лишцу

Умиљати, једри гласови, пуни уздрхтале радости, пуни пробуђене, животне снаге и свјежине, весело дрхћу и трепере испод ведрог, распламћелог неба, а тамо далеко, у модрим планинским врхунцима, као да се разлијежу дрхтави, заносни одјеци: пролљеће, пролљеће!

Ти га снажни, врели гласови још више раздрагаше, занијеше, опише. Помамно, бијесно ободе коња, у трку прелетје преко Понора, и у тренутку се створи пред ханом.

Врата на дућану затворена. Нити се ко види ни чује, као да је хан опустио. Он узлети уз басамаке и одшкрину врата на малој собици. Вида је спавала на бијелом као снијег кревету, обучена, замршене косе. Јастук јој се исплазао испод главе, те јој се глава пресамитила преко њега. Кошуља јој се размакла на заобљеним прсима, а врело, животворно сунце пробило кроз прозор па се распрштило по глаткој, влажној, бјеличастомраморастој удољици између оне двије округласте, месасте јабуке. Жеже и пали узаврела врућина, али она, сирота, не осјећа, већ слатко, заносно, убрзано дише. Обла се, пуна њедра дижу и спуштају, те се и бијела, танка, мало овлажена кошуља на грудима сад снажно затегне, сад опет шумно попусти и улекне. За свијетлом, накићеном тканином виде се кључеви од дућана и два, три стручка увела милодува.

У чистој, миришљавој собици дубока тишина. Само је тихано претрзава Видино бурно, убрзано дисање. Он је гледа и као да јој топло, мирисно дисање прождире, а нека снажна милина разлијева му се по грудима, и он дрхће и стрепи.

Поче у сну бунцати. Око усана јој затрепери растегнут, задовољан, стидљив осмјејак. Види се да Вида нешто слатко сања.

Наједном диже главу увис као змија, склопи чврсто мало отворене очи, раскрили руке, па као да нешто тражи да грли и љуби. Под грлом јој пуче пуце, и обле се, бијеле груди указаше. Држи раширене руке, дрхће и отегнуто, испрекидано, страсно мрмља: "А-а-а!“ У том буновном, несвјесном мрмљању цело јој се лице оштро затегну и као да се претвори у саму, необуздану, пламену страст. Њега обузе силна жалост што се она тако пати, нешто га снажно привуче њој, и вреле, пожудне усне грчевито се спојише!… Дуго га је, дуго, у заносном бунилу љубила, грлила, гризла, док се онесвијешћена, изнемогла, блиједа, не завали на кревет, па заплака.

Он сав задрхта, занесе се у некакву чудновату земљу, пуну свјетлости, мириса и зеленила, у земљу гдје све примамљиво шуми, дрхће, стрепи. У том заносу завуче јој главу у врела, миришљава њедра, загризе снажно зубма, као бијесно пашче, у обло тијело, па од силне,

опојне раздраганости зајеца. Он љуби и грчевито јеца, топле се сузе слијевају на мило, онесвијешћено тијело, а напољу, кроз дрхтаву, бјеличасту свјетлост и густу тиморину, као да заједно са њиме јецају пуни, снажни, тајанствени звуци: прољеће, прољеће!

У магли

Симболистичка лирска проза Кочићева објављена је у првом годишту београдске Политике. I/1904, бр. 259, а затим ушла и у III књигу Кочићеву "С планине и испод планине" (Београд, 1905). У листу је имала карактеристичан мото:

Ich liebe die Wolken, ich
libe die Nacht,
Denn Wie die Wolken, kann
ich Weinen
Und Wie die Nacht ist meine
Welt.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Мој је живот магловит, и кад год настану дуге јесенске кише с намрштеним, мутним небом и блатавом земљом, мене обузме неодољива туга и немио, потајан бол који ме силно и немилосно раздире. Тада ме душа заболи и срце зажели да се уклони негдје далеко, далеко испод овог суморног, тешког неба.

Већ трећи дан а киша једнако пада, и по брдима се погоне сиве, поцијепане маглуштине. Моју душу савладао тешки јад: ни свијетла, провидна дана, ни мирне, слатке ноћи. Она се увија под невидљивим теретом, плаче и цвили, и узалуд се напреже да каљаве путове, суморна брда и ожалошћене планине претвори у сами сјај и љепоту. Јауче и цвили душа моја, а киша непрестано ромори по крововима, слијева се кроз олуке и у једноликом шумењу облијева ледене, изумрле путове. Свијетле се и бистре локве, и негдје се у даљини чује раздраган дјечји кикот, који се разлијеже кроз каљаве и упрскане улице, изумирући у кућама што су се укочиле од влаге и студени, па као да ће сад заплакати. Киша једнако лије и шушти потмуло, падајући на разглибану земљу, а душа моја, пуна бола и туге, јеца и уздише, проклињући и сам дан рођења. Око мене магла, свукуд магла, ледена, влажна магла! Мрак у души, мрак у срцу, мрак и недогледан јад и невоља на све стране!

И у те доцне, јесенске дане, кад отпочну пљуштати бескрајне кише, јави ми се пред очима Циганка, моја биједна и јадна Циганка! Свело, уплакано лице и крупне, црне очи, пуне јада и чемера, засвијетле необичним сјајем кроз влажну, јесенску сумаглицу. Мене обузме и запљусне опојним мирисом оно прво свјеже и слатко осјећање живота и уживања, и сузе, саме од себе, потајно избијају на очи. Жалосна и изнемогла моја Циганка све ближе и ближе примиче се мени, и ја слушам јаук и лелек њезин који претрзавају очајни узвици клетве и заклињања: "Не остављај ме! Не остављај ме, живота ти, јер се ти нећеш никад вратити у отаџбину, којој си све дао а она те је презрела и немилостиво одгурнула! Не остављај ме, поведи ме собом!“

И ми се сустигосмо у магли. Дркћући као преплашено срнче, приђе ми и приви се уза ме, па грчевито зајеца:

– Брате, брате, не остављај ме! – задрхта слатко и меко њезин глас, и она се, још јаче дрхћући, припи уза ме. Не остављај ме, свега ти на свијету!

Силно је и снажно стегнух и загрлих, и осјетих како ме кроз танку бјелину топло додирују обле груди и све јаче распаљују узаврелу крв, а спојене усне дрхте, пламте и миришу страсним разблудним мирисом. Са свију крајева склопила магла, па хуји и подрхтава. Мирно. Глува, дубока тишина на све стране. Ништа се не креће, ништа се не чује до нашег испрекиданог јецања и леденог, магленог шумења. Много срећни и много, премного биједни, стајали смо нијеми, непомични, стезали се и грлили, а око нас је треперила магла и шумио студен вјетар, носећи собом неоклен из даљине освјежаван мирис свелог цвијећа, јабука и крушака.

Истријезнисмо се и кренусмо на пут кроз маглу. Она једнако прича да је срећна и набраја безазлено којекакве лудорије из прошлости.

– Ја сам срећна, много, премного срећна! – непрестано се умиљава и улагује.

– Ја сам несрећан, много, премного несрећан.

Она се учини као да то не чу, па настави још живље:

– Је л де да смо ми срећни, много, премного срећни?

–Јест, ми смо несрећни, много премного несрећни!

– Види како се магла разилази и проређује по брдима, види како се сунце милостиво указује осмјехивајући се на нашу срећу…

– И голему, преголему несрећу – додадох и несвјесно је одгурнух од себе.

– Види тамо далеко оних нијемих брда како се дижу, обасјана и освијетљена – тамо је земља, лијепа и добра земља која ће те раширених руку дочекати, јер и ти њу неизмјерно волиш и увијек о њој говориш и сањаш. Разведри се, јер путујемо у земљу снова твојих!

– Намрачимо се и стегнимо срца, јер ћемо убрзо приспјети у земљу гдје ће нас дочекати мраз и сува, оштра зима са леденим, страховитим вјетровима и подмуклим бурама.

– Не говори тако! Разведри се и раздрагај кад око нас све мирише и предише мекоћом и слатком, заносном топлином.

– Јест, јест, све око нас цвили и плаче, проклињући и сам дан постанка. Зар не чујеш како вјетар дува преко наших влажних и ожалошћених планина и оштро шушти кроз увале и гудуре, спуштајући се с брда и цвилећи у тужном шуштању и хујању по овој мртво освијетљеној равни?

Магла опет поче склапати и обузимати нас са свију страна. О, како је нешто страхобно и језиво долазило отуд из нијемих и мрачних продола планинских, хујило кроз маглу и обузимало нас свом снагом. Ми смо дрктали осјећајући се далеко од људи и обична живота, осамљени, спојени и сливени уједно с тим планинама и магловитим, укоченим брдима.

– Магла! Опет зар магла? – прошапта она дркћући, припи се уза ме и заплака се.

– Магла, магла, магла и недогледан јад и невоља на све стране! – јаукнух болно и дивовском је снагом стегох на груди.

Пјесма младости

Песма младости објављена у Политици, такође у првој години њеног излажења, I/1904, бр. 343, ушла је у III књигу Кочићеву "С планине и испод планине" (Београд 1905). Интимни дио Кочићеве лирске прозе том се пјесмом и завршава.

––––––––––––––––––

Да ли је ово, друже, што ћу ти сад рећи била јава или сан, не знам. Али знам да се скоро догодило, и да се догодило под позну, дубоку јесен на једном планинском друму.

Киша је почела негдје око поноћи падати. Загријан освјежавном топлином чистог, миришљавог кревета, слушао сам у дрхтавој раздраганости како капљице шуште и роморе по крову, док се убрзо не стадоше слијевати у тешким, дебелим млазовима кроз зарђале олуке, пљуштећи уједначено по земљи на неколико мјеста. Кроз то тајанствено, једначито слијевање и меко шумљење чинило ми се да брује негдје далеко, предалеко дрхтави звуци, ширећи се и изумирући у мрачној, кишовитој ноћи, којом потресаху кадикад немирни планински вјетрови. Уљуљкан тим чудноватим ноћним шумљењем, брзо сам заспао.

Сјутрадан, кад сам се пробудио, било је натмурено, облачно и кишно вријеме. Планине су биле нијеме, изумрле, умотане у магли.

Изишао сам пред хан на друм. Једна кола протрчаше друмом, па се за тили час изгубише у магли. Кроз маглу је допирао до мене само још звекет звонцади с коња, испрекидан колским зврјањем.

Покрај мене пролазе људи, намрштени, мрачни у лицу и као нешто предубоко замишљени и забринути. Све је на њима ледено, укочено, без живота: корак им тежак, тетурав, сметен и као непоуздан; очи без сјаја и живости; руке малаксало спустили низа се, па тако нијемо и хладно промичу покрај мене у хан.

Магла на све стране, стоји, не креће се, не подрхтава. Све се бијаше око друма притајило и као утонуло у страхобно, дубоко ћутање, док из даљине не одјекну пјесма:

Расцвјето се ђул у башти,
Милодув се размирисо -

Дођи, драги, очи моје,
Да ти гризем б'јело грло,
Да ти пијем црне очи,
Да пресвиснем у љубљењу,
У љубљењу и грљењу!

Пјесма ова пјевана је болно, у некаквом заносном, необузданом одушевљењу са врелим и пригушеним прекидима, а глас је био мек, женски, али промукао, изнемогао и као полупијан.

О, како ми ова пјесма дође драга и позната! О, како ме снажно и болно гане и потресе! Кад сам ја морао чути први пут ову пјесму? Добро се сјећам да су се те њезине ватрене и вреле ријечи некада са бучним шумом слиле у моју душу и ту се дубоко, предубоко упиле! Али кад? Да ли оне ведре планинске ноћи кад сам, као занијет, лутао кроз свијетлу и млаку мјесечину, дрхћући, стрепећи и жудећи за нечим чему имена још не знадох?

Укочен и занесен до дна душе овом пјесмом, нијемо сам зурио у суру маглу, док покрај мене не зврккнуше кола бијела као снијег, са бијелим упрегнутим коњима.

Друже, да ли је ово био сан или јава, не знам! – Са кола слетје високо женско чељаде, врело и задихано, у бјелини, крупних грахорастих очију које су биле влажне и помућене. На њој бијаше све ново, бијело, чисто и миришљаво. На пуним њедрима, која су већ почела сахнути, стајала је прибодена велика јесенска ружа са потрганим увелим лишћем.

Приђе ми, те се нијемо, без ријечи руковасмо. Онда она жалобитно, пригушено прошапта:

– Ја сам младост твоја, некад бурна и снажна као планински вихор, некад ведра и насмијана као жива планинска свјетлост, а мека и слатка као освјежавна планинска мјесечина. Јест, ја сам младост твоја… Дошла сам да се на овом страховитом горском друму опростим с тобом, јер смо се овдје и први пут састали.

Ми се обоје заплакасмо, и гушећи се у сузама, изврталн смо чашу иза чаше, што нам их је налијевало једно вижљасто и црнпурасто дјевојче са вјечитим осмјехом на танким, руменим уснама.

Младост је моја полагано издисала на мом крилу, а са њених пуних и расцвјеталих груди ширио се опојан мирис просута, увела цвијећа и проливеног, погребног вина. Напољу је вјетар јаукао погонећи пред собом огромне праменове поцијепане магле и звиждећи бијесно по укоченим крововима, који су језовито и болно шкрипљели, а њихова потмула, немила шкрипа потресала је с болом моје срце и запрепашћену душу. Младост је моја, вајме, издахнула! Али се мени још чинило да из мртвих груди допиру пригушено и у јецању њени врели звуци:

Да пресвиснем у љубљењу,
У љубљењу и грљењу!

И те су се ријечи и даље разлијегале, све слабије и изнемоглије; и вихор је и даље тужно урликао, све бјешње и силније, цијепајући у милионе праменова суру, јесенску маглу, а ја

сам нијемо стајао, без суза у очима, држећи миришљаву воштану свијећу над мртвим тијелом младости своје.

Јајце

Овај Кочићев запис објављен је у Политици I/1904, бр. 270, а затим прештампан у III књизи "С планине и испод планине" (1905).

–––––––––––––––––––

Кад сам год пролазио кроз овај пријестони град наших заборављених, несретних владара, увијек су ме обузимали ледени трнци и чудновата дрхтава језа. Ненадно и несвјесно сав бих задрхтао од непојмљива страха, суморности и туге која вјечито лебди и обавија ову камену и нијему пријестоницу минуле босанске снаге и моћи.

Висока, четвртаста и очађела кула Светог Луке, што се оштро диже између ниских кућица, прибијених уза стрму страну; огромни и у трави обрасли градски бедеми са осутим, проваљеним зидинама; мрачне, влажне, студене катакомбе и поцрњеле куле, гдје су некад мучени и издисали непослушни поданици и смјели завјереници, са исушеним и испијеним човјечјим костима и дебелим, гвозденим синџирима – све то носи на себи печат, тежак, претежак печат чамотиње, суморности и скамењене туге која мирише на нешто давно, предавно минуло, пропало и сурвано.

Јајце је вјечито, било прољеће, било љето, била јесен или зима, тужно, туробно и мрачно. Нигдје ведра и насмијана лица, нигдје жива и ватрена хода и корака. Овај свијет што промиче кроз ове тијесне, кривудаве и прљаве улице, тих је, миран, сталожен, без живота и узбудљивости. Све се креће лијено, тромо, изнемогло, тужно. Покрај мене пролазе, промичу уморно и сломљено младе и плаве Шокице у црним, атласким димијама и црносвијетлим шамијама, пуних, бјеличастих образа, крупних, плавих и необично тужних очију са притињеним сјајем. Све су лијепе, али вајме! то је она ледена, тужна љепота без ватре и заноса. Све на њима опомиње на непреболну тугу и вјечито, суморно кајање. Уистину, чини ми се да ову стару и изнемоглу престоницу наших владалаца тишти некаква тешка, немила туробност и страшно проклетство минулих, сарањених покољења.

И ја увијек побјегнем из овог суморног града што потајно и невидљиво тугује и цвили за нечим, на Пливин водопад, да тамо слушам урнебесно хуктање и шумење дивље, необуздане Пливе како урличе и јауче падајући низ излокане, проваљене и растргате гудуре. Страшно је то хукање и шумење! Сад је тужно и жалобитно, да човјека срце од туге заболи, сад опет силно, бијесно и снажно као снага и сила босанских несретних краљева и банова.

Сјео сам на шупљикаву, овлажену седру, па слушам уједначено, бијесно шумење и гледам пјенушаво и као млијеко бијело скакање подивљале Пливе. Сунце је на смирају. Само још на тавним овршцима јелове шуме трепери блиједомодра свјетлост од уздрккталих зрака са западног неба. Од отворено плаве боје тихано се прелијева планинско небо у изблијеђели, вечерњи сјај. Сунце се лагано спушта иза мрачастих брда око Јајца, а на другој страни све се више и више уздиже округли, црвени мјесец, пробијајући се кроз танку, бледуњаву,

небеску модрину. У тренутку се облише дебели млазови страховитог водопада као крв црвеном свјетлошћу. Ја сав задрхтах и стресох се. У страхобном шумењу разлијегао се као јаук, лелек и шкргут зуба, а око мене је све заударало на студену влагу и на гњило, спарено, људско месо!

Тежак

Своју патетично-лирски интонирану цртицу "Тежак" Кочић је објавио у првом броју бањалучке Отаџбине, I/1907. и због ње одмах дошао у сукоб с властима. Лист је био заплијењен, а Кочић неколико мјесеци касније изведен пред суд и осуђен. "У том чланку, вели се поред осталог у пресуди Окружног суда у Бањој Луци за Кочића и В. Кондића, одговорног уредника, настојали су (они) раздраживати пучанство на презирање и мржњу против државне управе ових подручја и земаља". Суд је прогласио ту кривицу као "велики погибељчина" и осудио Кочића и његовог друга на затворску казну. (Види о томе: Петар Кочић, Документарна грађа, Сарајево, 1967, стр 203-212)

Казна коју је поднио није спријечила Кочића да текст "Тежака" касније инкорпорира у један свој саборски говор и прочита га у оквиру расправе о буџету 1910. године (Види о томе говор под насловом "Критика аустријске управе у Босни" у III књизи овог издања).

––––––––––––––––––

Болујем и копним у грком чемеру и немаштини љутој откад знам за се. Болан сам, преболан, брате си мој слатки и медено љето моје, а онако посигурно не знам шта ми је, шта ме боли. Само ошјећам да је бољка моја велика, и бог драги зна има ли јој лијека и илаца. Снага ми је сва утрнула и вредовна, а душа празна, сува и исцијеђена ко исцијеђени лимун са мора.

Радим и мучим се ко тешки покајник од ране зоре до мрклог мрака; са звијездом, што но веле, падам, са звијездом устајем.

У прољеће, гавељајући, гладан и сувотан, по врлетима за плугом и натапајући сваку бразду сузом и знојем, молим се добром и премилосном богу за род и берићет. Преко љета ми се оврави смрзнута душа, и ја дркћем и стрепим ко јасиково лишће над њивама својим, а под јесен, кад све срадим у зноју и у суво згрнем, немилосно навали и ала и врана на труд мој и крваву муку моју. Душа ми тада процмили – процмили ко гуја у процијепу, пред очима ми нешто замагли, и у ушима зазуји. Али, док се обазрем на своју гладну и голу максумчад, тргнем се, снага ми обамре и само узданем проклињући живот свој, матер своју и утробу њезину грешну…

Тако трајем живот и дане, и трајаћу до мотике, каква је права под овом новом управом и суданијом.

У стари земан, за турског суда и турске, да кажемо, суданије, могло се некако живкарити и прометати. Боже ми прости, и бог је боље давао. Берићета је било у свачем… свачег је било у изобиљу! Свијет је био асли пунијег и ситијег срца. Ага је остављо, царевина није прегонила ни сваку брезпослицу узбијала. Било је за нас, да рекнемо, тежаке и праве веће.

Ако је ђекад тежаку и било криво у чаршији и на суду, било је криво и чаршилији на селу и планини, ђе косовица суди, па се то некако испоравњало и везало једно с другим…

Кажем ти, рођено моје, могло се лијепо живкарити и деверати, а откад заступи ова проклета и црна укопација, налет је било, све нас у црно зави. Бијели некакви људи у црној ођећи и црним шкрљацима размилеше се као мрави по земљи нашој и отроваше нам и земљу и живот… Љетина нам поче издавати, сермија пропадати, а у људе уђе некакво проклетство и невјерлук.

Аге нам се и бези пропише, и прозлише, царевина удари тешке намете, а попови накривише наеро камилавке и ударише устрану… од народа. И вјера нам посрну.

Замрзну свијет сам на се. Све ти је то оштро, набусито; нигђе меке ни слатке ријечи. И љубав се и оно лијепо поштење старинско забаци, изгуби ко да га никад није ни било…

Сваком је докундисала ова црна укопација и црна суданија. Свак се диже, свак тражи неку праву: и поп и калуђер, и бег и ага, и газда и заначија, а царевина, сапреле је муке наше на страшном суду, сваком понешто додаје и пружа. Само ми, тежаци, заборављени и забачени, венемо, трунемо и у мукама издишемо. И ми смо се поимали да устанемо, да зајаучемо, али нас увијек изда снага и језик нам се поткрати, и над нами се јопет склопи црни мрак и мук. Злоба нас је изјела, немаштина сатрла, голема неправда убила, па куњамо ко метиљава марва. Слаби смо, немоћни смо, неумјетни смо.

За турске суданије било је у нас и паметни људи слободна срца. Многи су пашама и везирима на диван излазили и умјели су мудро и слободно еглендисати. Кад заступи Устрија, ми се асли престрависмо и разбисмо ко крдо оваца кад га курјаци погнају. Изгубисмо срце, а изгубисмо и памет. Језик нам се завеза, па не умијемо ни двије унакрст пробešједити. Људи који су некада с пашама и везирима водили мудре и дубоке еглене, данас тим људима застаје ријеч у грлу кад почну бешједити доље у суду с оним голобрадим вузлетом, на коме све трепти и цепти од грдног швапског витмилука и роспилука.

Суди ми, кажем ја, по правди божјој и људској. – Не суди се, вели, у нашег цара по правди већ по палиграпу. Кад би он судио по правди, не би толике стотине година владао над деветнаест милета и седам, осам вјера и закона! – На те бешједе мени се језик завеже, па ни макац. Видим, истину говори, и онако је, друкчије не мере бити.

Тако ти је то и на суду и на путу. Одасвуд нас бије мраз и лед, и ми венемо и пропадамо ко позни ущјеви од студени. Слијепи смо код очију, луди и блентави код памети, а оковани без синџира.

Шта да ти, брате си мој слатки и медено љето моје, дуљим и набрајам! Толико ти још кажем да је наше тежачко живљење само једна, што но веле, дуга тужбалица јада и чемера, патње сиње и невоље љуте.

Молитва

Штампана такође први пут у бањалучкој Отаџбини, I/1907, бр. 3, ушла је и у Кочићеву књигу "Јауци са Змијања" (Загреб 1910).

———————————————————

Несрећан си, Народе мој, биједна си, Отаџбино моја! Знам ја и осјећам невоље твоје и црни чемер што ти је стегао душу твоју. Знам ја то све и осјећам, али ми не дају пјевати о срећним данима минула времена, али ми не дају кукати над општим јадом твојим, Народе мој заробљени и кукавна Отаџбино моја!

Немилосно ме тјерају с гробља, шибају ме страшно и ријечи ми у грлу стају. Гробови остају неопојани ријечима чистијем, непокапани сузама искренијем, а мајке сиње неутјешене утјехом благом, па се буни у љутој срџби и божје и људско срце, и мртва се тијела у мртвачкој одори дижу из неоплаканих гробова и оглашује се језивим јауком и лелеком да душа у човјеку протре и премрзне.

О боже мој велики и силни и недостижни, дај ми језик, дај ми крупне и големе ријечи које душмани не разумију а народ разумије, да се исплачем и изјадикујем над црним удесом свога Народа и Земље своје. Поклони ми ријечи, Господе, крупне и замашне ко брда хималајска, силне и моћне ко небески громови, оштре и језиве ко свјетлице божје, и тирјанима неразумљиве ко што је неразумљива сфинга египатска роду човјечанском. Дај ми те ријечи и обдари ме, Господе мој, тијем даром својијем великијем и милошћу својом неизмјерном, јер ће ми срце свенути, јер ће ми се душа од превелике туге и жалости разгубати!

Тавновање

Цртица је објављена у Политици, IV/1907, бр. 1415. Кочић ју је написао у истражном затвору, ишчекујући одлуку о правоснажности осуде изречене у октобру те године због објаве "Тежака" и других противдржавних текстова у Отаџбини. Испод текста је то и означено: Црна кућа у Бањој Луци.

———————————————————

Уторак

Неколико пута сијевнула је и бљеснула на сунцу оштро и језиво шиљаста бајонета поврх моје добросретне и уморне главе, док ме не угнаше међу високе и дебеле тавничке зидове.

Изненадно ме и мучки уапсише, те за дуго нисам могао разабрати шта се са мном догађа. Истом кад ме бацише у полумрачну ћелију и кад осјетих онај учмали тавнички задах, разабрах се и видјех гдје сам. Пакосно звекетање дебелих и тешких окова на робијашима и једнолико одјекивање поткованих ципела оборужаног војника, који ходаше горе и доље по мрачном и каменом ходнику испред моје ћелије, подсјећаше ме тврдо и упорно на изгубљену слободу.

Настаје моје робовање. Робовао сам савјесно и беспријекорно, без жаљења и роптања на судбину. Био сам расположен и заметао сам преко цијелог дана шалу и маскару са апсеницима. Готово су ме сви знали по чувењу. Било их је доста који су скоро напамет знали ону "Пјесмарицу од Давида Штрпца".

Робовао сам савјесно и беспријекорно, али сам и често са уздахом и тугом погледао кроз гвоздене шипке на брда и планине око Бање Луке, које се већ почеше жутијети…

Најлакши ми је дан у недјељи био уторак. То је пазарни дан. Тога дана тежаци моји са горњих крајева заустављали су се пред Црном кућом, не би ли ме угледали. Чуо сам ја, они су ме жалили и страховали за мој живот, можда више него ја сам. Њихов крупни и врлетни говор одјекивао је бунтовнички, допирући и до мене кроз гвоздене шипке. То су планинци моји, који кажу да жене и кукавице шапћу. То су планинци моји и браћа моја, која силно воле и силно мрзе. Знам ја њих. Међу њима сам се родио и међу њима одрастао. Слобода је њихова у еглену голема; нема јој мјере. Машта је њихова увијек узбуђена, и што њима падне на ум, то ће ријетко коме пасти.

Увијек су се они, рано ујутру, у гомилама заустављали пред Црном кућом, и ту су се, окренути према апсани, дуго разговарали и крупно препирали, као да се око шта свађају. Они се ни богу не умију тихо и полако молити.

– Овај је Швабо на велико своје зло усто! – грми из гомиле једна врлетна и тешка гласина.
– Нека он слободно зна да му неће никако ваљати што је нашег Петрића уапсио!

– Вала, право велиш, Мићане! – дочекује други. Шта *он* то у својој блентавој башуни мисли и куда он то *сумијера*, кад се овако заобадо, па решти и апси све што је, да речемо, наше вјере и закона!…

– На моју вјеру и душу, браћо, отроваће га! – вели трећи. – Не мере, болан, Швабо да гледа живе наше учевњаке и школнике. Ако ћете ме питати, он се више боји њиове учевине него пушке, а већ Петрићеве учевине нема надалеко. Сваки ти је он швапски мариветлук уватио, и доље у суду врло мучно ш њим еглендишу. Он одма дочека: "Није тај палиграп! Дај онај други и по томе ми суди и расуђуј!"

– Курвали је наш Петрић, ама ето га мучки уапсише, па боже да жив изиђе из оније зидина.

Тако они дуго стоје, разговарају и вијећају. Неки пут пријеђе и подне, а они једнако стоје, млатају рукама и погледају на Црну кућу, као да би је прождрли. Једна се гомила уклони, а друга пристигне.

Кад мене угледају, скидају некако неспретно капе и још се неспретније клањају: ко, бељћим, одају чест, што но реко покојни Симеун Рудар.

Једног уторка, преко високих тавничких зидина, пребацише једну цедуљицу, привезану уз камен. Планинци моји јављају: "Само реци, па ће се Бања Лука за тили час зацрљењети од нашије шалова и забијељети од нашије гуњева. Нека не мисли врнтави Швабо – шта мисли!"

Ја сам им отпоручио да ништа не чине, јер ми је било жао да планинчад остају без отаца својих.

Они су се растужили због мог тавновања и спјевали су пјесму, која почиње.

Штоно цвили насред Бање Луке,
Штоно цвили јутром и вечером?
Ил је утва, ил је гуја љута?
Нит је утва нит је гуја љута,
Већ то цвили Кочић Петрашине,
Ако цвили, за невољу му је:
Црни сужањ с нашије планина.
Каури га мучки заробише,
Преб'јеле му савезаше руке,
И у црну отпратише кућу
Са јунаком Кондић Василијем.
У тешке га вргоше окове
И бацише на дно у тавницу
Да тавнује до судњега дана
Брез осуде и судије сваке.
– –
– –
– –

Тако су ме планинци моји сваког уторка походили, пјевали и туговали за мном, а ја сам савјесно и беспријекорно робовао…

Жалобитна пјесма

Објављена такође у Политици, двије године касније V1/1909, бр. 2134, са сјећањем на исти затвор и исто вријеме, иако испод текста стоји: Бања Лука, 1909.

– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

С дана на дан све се више, а живље осјећао ледени задах јесенског времена. Ваздух је ударао на влагу, и студеније и оштрије шумио кроз уске прозорчиће на ћелијама Црне куће. И небо није више чисто и свијетло ни засићено врелим и опорим дахом сунчане жеге, и оно се нешто смирило и намрштило као да ће од љутине проплакати злобним и пакосним сузама.

Зловољан и уморан, попео сам се био на једну апсеничку клупицу и наслонио на отвор замазаног прозорчића да кроз ледене и гвоздене шипке удахнем мало освјежавног ваздуха што обилно струјаше са наших мрких и натмурених планина изнад Бање Луке.

Разгледао сам тако и размишљао.

Башче и њиве око Црне куће голе су већ и празне; на воћкама поломљене гране са опаљеним и сасушеним лишћем, без рода и плода, са болним и тужним изгледом. По путовима и пролазима жути се сатрвена слама и крупно, расуто зрневље, а непокошена кукурузовина повија се под студеним вјетром, каткад зашушти и као да пригушено зацвили.

Разгледајући и размишљајући тако, ослушкивао сам са засталим дахом како све кроз узбуркано и узнемирено вријеме дрхће и слути рану јесен.

Већ се и птице селице спремају на пут, и њихов пискави цвркут жалобитно се разлијеже око Црне куће. Неуморно цвркућући, облијећу, падају сад под кров, и опет се дижу и збуњено и пометено лете као да не знају ни саме куда ће.

Наједном, високо изнад моје ћелије, у другом боју, јекну позната робијашка пјесма:

Свака птица ластавица
Лети широм весело,
А ја тужан у тавници
Пјевам пјесму жалосну.

То пјева о н, Милан истражник, који већ дуго чами у истражном затвору. Знам његово меко и сребрно грло, његов звонки и дрхтави глас који се, пун болне чежње, често пута, заносно и необуздано разлијеже кроз мрачне ћелије и студене зидине тавничке. Кад он, Милан, ту рогобатну, суву робијашку пјесму запјева, све ненадно задрхће, мртвило тавничко ишчезне, очи се пуне сузама и нешто свијетло и топло проструји кроз учмале душе.

А ја тужан у тавници
Пјевам пјесму жалосну

понови млади истражник, и његове болне ријечи прихватише сви: и окорјели разбојници крвљу људском упрсканих руку; и препредене варалице што се вјечито смију и подсмјехивају, и жене и бивше дјевојке у женском одјељењу, и војници на стражи; и сам стари керкермајстор промрмља нешто што личи на пјесму; и његов мали синчић, истом што је проходао, прихваћа пјесму и, озбиљан, пун дјетиње безазлености, пјева:

А ја тузан у тајици
Пејам песму зајосну.

Пјева, онако за себе, и хода онако по авлији, занесен и понесен Милановом чудноватом пјесмом.

Кад год Милан ту пјесму запјева, сви се апсеници као преобразе, постану меки и падну у тугу и неку болну сјету. И лице Смаје Дугајлије, што се хвали Црном кућом и каже да бољој кући није назвао бога, и његово се лице мало преобрази, умекша, и очи му се живље засвијетле.

– Не би требало да пива ту писму. Млого је жалобитна, а и онако је доста жалости у овој кући, – вели Смајо, и тек тада осјети гдје је и на ком је мјесту.

Милан и даље пјева у пуном заносу, а Црна кућа прихваћа пјесму и сва врије од узбуђеног пјевања. И стари керкермајстор, човјек намргођена званична лица, а добра срца, заборавио је на своју дужност! Миланова пјесма пјева судбину једног осуђеника на смрт, и све што се више приближује крају сјетнија је и тужнија:

Све субота по субота
Мене воде вјешал'ма;
Ах, не плачи, сејо драга.
Мајко, мајко, не плачи!

Пошљедње ријечи, пјеване неизмјерном тугом и у грозничавом заносу, истргоше из Миланових уста необуздани апсенички гласови, и тад се цијела Црна кућа затресе, зањуња из темеља.

Керкермајстор се ненадно зблану и истрча на авлију.

– Мир! – громовито јекну крупна, званична гласина као плотун пушака, и Црна кућа се следени, скамени.

Кмети

Ову своју пјесму у прози Кочић је објавио у новопокренутом листу Ошаџбина у Сарајеву, 1/1911, а затим је прештампана и у календару Вардар за 1912. годину.

–––––––––––––––––––

Узаман су надања, јалова су и празна очекивања наша, видимо ми. Вијекови пролазе, цареви се на Босни мијењају, а ми, проклетници и мученици, једнако робујемо и кметујемо. Чврсти у вјери и драгим обичајима својијех пређа, везани љубављу и гробовима отаца за родну земљу, ми, гладни и сувотни, преврћући изнемогло тешке бразде, работујемо за сите и богате. Тежак је, претежак живот наш! Душа је наша изубијана и изуједана, руке клонуле од вјековног давања и снага малаксала под теретом дугог кметовања и робовања. Под бременом љутијех недаћа ми посрћемо као у бунилу кроз овај пусти и грки живот. Ми свијетла дана немамо, ми мирне ноћи немамо!

Стани, путниче и намјерниче, и погледај пусте равни и брежуљке, погледај њиве ове плодне и житородне: годинама и годинама, вијековима и вијековима натапаху их пређи наши крвљу и znојем. И ми их натапамо и у зноју лица свога вадимо из земљине утробе плод и род да га послије, без милости и по закону, разграби и ала и врана. Сатрвени радом, сломљени тешком жалошћу за разграбљеном муком својом, понижени до скота, ми, поруга и срамота земље своје, падамо у црну чамотињу и немоћ. Ми свијетла дана немамо, ми мирне ноћи немамо!

И оне горске звијери имају гдје мирно склонити главу, а ми, убоги, немамо сигурна станишта и стојбине. Итри ловци с пушкама у руци прогоне горске звијери, а нас људи с царскијем законом у руци гоне с кућишта предака нашијех. Ми смо ти, што но веле,

незаробљено робље једно: код куће а без куће, код земље а без земље, код постојбине а без постојбине. Ми свијетла дана немамо, ми мирне ноћи немамо!

Прислушај, путниче и намјерниче из далеке земље, туговања наша, и објави и огласи на све стране свијета, нека знаде све седам царевина црну муку нашу и црни живот. Ми свијетла дана немамо, ми мирне ноћи немамо!

Слободи

Посљедњи, заправо, свој белетристички текст, пјесму у прози "Слободи" објавио је Кочић такође у сарајевској Ошаџбини, 11/1912.

–––––––––––––––––––

Многи су вијекови, многа покољења и пјесници славили Тебе. Многа се свјежа крв лила за Те и у име Твоје!

Са Твојих као крв црвених усана вјечито струје и шуме слатке и опојне ријечи, које вијековима из темеља потресају, које прегажено робље до уздрхталог заноса усхићују! Ти, о чиста и свијетла жено, од искони рађаш, а Твоја бујна и обла њедра кроз дубоку и бескрајну вјечност неодољиво миришу страсним и разблудним дјевојаштвом које заноси и опија.

Раздраган и занесен узаврелом и вјечито узбуњеном крвљу, коју ми балкански хајдуци, преци моји, у баштину даше, свјестан о животворном сјају љепоте и пуном обиљу милости и снаге Твоје, ја, мали и ситни, падам на кољена и у заносу дижем молитве Теби, о Безгранична, о Бескрајна и Бесконачна: дођи већ једном и походи земљу моју, јер све је без Тебе ништа, – ништа је с Тобом све! Вијекови би потамњели, народи би подивљали да високо не сија звијезда Твоја.

У божанској срџби која Васељеном потреса осветнички и с крвавим бичем у руци дођи и прогнај развратну блудницу, која се је, увијена у китњасти вео дарованих права, под Твојим великим и светим именом дигла с кужним задахом на Твој сјајни и узвишени трон у земљи нашој!

Пусти са својих усана пламен огња и освете и сагори, у помами љутој, црне развратнике, што подло и кукавички служе блудници отровној! Нека загрме и јекну, о сјајна и боголика жено, са Твојих усана, црвених као небеска црвен, звуци заносне пјесме напора и борбе кроз ову скамењену и језиву тишину!

Задрмај овом учмалом земљом, потреси смрзнутим срцима, освјежи и оснажи, да све и свак осјети сав неизмјерни сјај и драж љепоте, све обиље милости и снаге Твоје, као што их осјећа и над њима дрхће узаврела и вјечито узбуњена крв моја, коју ми балкански хајдуци, преци моји, у баштину даше!

Лирске суданије

Суданија

Своју најопсежнију приповијетку Кочић је започео објављивати у бањалучком "Развитку", I/1910, бр. 2-6, а затим, у цјелост штампао у Босанској вили, током 1911. године (бр. 13-24) и 1912 (бр. 1-8). Исте је године објављена и засебно (Сарајево, 1911).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Наједанпут се ненадно отворише врата, и у ћелију моју улетје *пуцер* Коста, сав задихан и усплахирен:

- Господине, господине!

- Шта је? - тргох се ја, мислећи да се нешто догодило.

- У оној великој соби, број 26, сад ће се држати суданија... Керкер је отишо на рапорт...

- Бјежи бога ти, Коста! - љутнух се, јер ми бијаше криво што ме је тргао из мисли. Шта је то суданија? Каква суданија у Црној кући? - додадох блаже.

- О, да видиш само: то је за новице! - убрза Коста звјерњајући на све стране по ћелији, не би ли гдјегод угледао који опушак. - То је једна красота и љепота видити. Свеједно ко прави суд: апсеници туже, апсеници бране, апсеници свједоче, апсеници суде. Ако то није за новице и овамо, помози ми рећи, за пјеснарице, онда не знам шта је.

Коста умуче, јер се чу звекет ланаца и пригушено шаптање. Неко је шаптао кроз рупицу на вратима до моје ћелије, и шапат је потмуло одјекивао кроз дуги, камени ходник.

- Чујеш, Марко! - дозива неко. У овој соби упријеко од твоје ћелије биће суданија. Судиће готово сами Кнежопољци. Они су то и изумјели, и вјешти су ко какви суци и адвокати. Расправу ће, веле, водити Игњатија Вребац. Зову га савјетник Вребац.

- Па коме ће то они судити? - прекидох Косту, смијешећи се.

- Судиће оном Ћири што има два имена и два брезимена. Под истрагом је за једно јагње и за двије качице сира.

- А ко ће још бити у суданији осим Игњатије Врепца?

- Биће све сама освета тројица... Србови, осим Омеше Мустића - вели поносито Коста. Србови ти се у свачем разумију, и свачем они знају верак, и вође су свађе на првом мјесту.

Ја се осмјехнух, он ме погледа мало укосо, па настави:

-У истрази су пуцери Србови, у осуди исто Србови. По собама су команданти Србови, Турци неће ништа да буду. Они мрзе све што је каурско. Море бити да ми више мрзимо, али се свега примамо - лакше је одати и нешто радити него чамити у ћелији. Католици су туњави и сплетени, па и' не мећу ни за што. Они се само моле богу... Има у мене један у

соби за крађу - покро цркву - па само што чата некакве здраве Марије! Ћутљив је, не говори ништа и не прича ништа. Уздише само и мисли на осуду. Ми Србови јок! Тешко је и нами, али се отимамо и бранимо шалом и егленом...

- Доста, Коста! - рекох ја и изиђосмо на ходник, на коме се осјећаше живље кретање, дозивање и жамор, него обично.

Завирих у собу број 26. Насред собе већ бијаше стављен дугачак сто, са кога апсеници заједнички једу. Застрт је чаршафом. На столу су двије празне канте за воду и једна крпа у облику јањеће коже; без сумње corpus delicti: двије качице и јањећа кожінца! Пред столом је подугачка клупа, на којој већ скрушено сједи оптуженик Ћико право Ћиро Трубајић, звани Куљић, пристар човјечуљак, блијед и испијен, шиљаста носа и свијетлих очију. Гледа плашљиво и стидљиво преда се. Само каткад, кријући, подигне лукаве жмиркаве очи и погледа по соби, чешући се иза ува. Види се на њему да се "догони" и припрема како ће се понашати кад га једног дана позову пред прави суд. Иза оптуженика Ћике право Ћире Трубајића званог Куљића, стоји под пушком, под правом пушком и бајонетом, један апсеник у капи, прописно и званично. Пушку је ту дигао један Кнежопољац из војничке стражарнице са доњег боја, када је разводник страже у рану зору, послије инспекције, тврдо заспао. Оштро и укочено стајао је "солдат", не мичући се и не гледајући ни на једну страну. Његово прописно и укочено држање највише је опомињало апсенике на прави суд, а пушка и бајонета наглашавале су видну везу између "узвишене" правде и грубе силе.

Иза дугачког је стола, према оптуженичкој клупи, пет столица: једна ће бити за предсједника суданије, двије за суце и двије за присједнике, људе из народа. До њихових је столица мала клупица са сточићем за перовођу, а до те је клупице сто и столица за бранитеља; десно према бранитељу уређено је мјесто за "државног".

Пуна је соба апсеника. На све стране у гомилицама води се и диже се жив разговор и препирање. Падају шале и досјетке.

- Крабри се, Ћико, и брани се паметниијем бешједама! Плач и јаук не помаже ништа на суду. Клин се клином избија, а бешједа бешједом...

- Не признаји ништа, него се одупри на све четири ноге па одбијај... не дај на се!

- Рђаво му је некако састављена шједница и суданија да је бог убије! Много ће му дрмнути.

- Тешко оном коме суди савјетник Игњатија Вребац, то толико само могу да кажем.

- Ако му што не угарјети Омеша Мустић, ја не знам ко ће други... Неко повика:

- Ето и'!

У соби настаде гробна тишина, а оптуженик несвјесно задрхта и проблијеђе као крпа у образима. Сиромах!

Почеше се као бојаги из разних канцеларија скупљати и достојанствено улазити у судницу као прави суци. Први уђе савјетник Игњатија Вребац, озбиљан, намргођен, мало погнут, гледа преда се и носи голем дењак списа. Сви скочише на ноге.

Иза предсједника суданије уђе брзим кораком и сједе на своје мјесто бранитељ, младо момче Кнежопољче жива погледа. Под пазухом носи читав нарамак књига и списа. Забринут је много. Шути и нешто пише, преврћући непрестано силне хартије пред собом. Само каткад баци на оптуженика поглед, пун забринутости и сажаљења.

Иза бранитеља уђоше људи из народа, присједници Омеша Мустић и Кнежопољац Лука Прамасунац са перовођом. Сва тројица се као плашљиво спустише на своја мјеста. Само око дебелих усана Омеше Мустића заиграва упола пригушен осмјејак. За њима ступише у судницу оба суца вотанта, и, раскошно се размећући својом "уредовном" слободом, окретношћу и спретношћу, сједоше на десно од предсједника. Показују се безбрижни и равнодушни према свему: оптуженика и не погледаше! Већ се сад на њима види да неће много питати нити ће се одвише уплетати у расправу.

- Могли би већ и почети суданију, ама ето нема још "државног"! - рече суво, озбиљно и са мало прикривеном зловољом предсједник расправе, судски савјетник Вребац.

Напошљетку заглави врата и "државни", окошта и плећата људина, средњих година и крупних граорастих очију. "Државни" је двадесет и девет пута досад био под истрагом, а "све на правди бога и за четири вола"! И сваки се је пут "отео", па и сад тврдо вјерује у своју стару срећу. И он је Кнежопољац, и име му је Глигорије Злојутро.

- 'Бро јутро! - шапну неко покрупно из једног ћошка, кад се "државни" појави на вратима.

- Неком је и злојутро! - дочека други, и силан се смијех и граја диже у судници.

- Мир! - оштро и званично викну предсједник суданије, и, кад се граја смири, рече још званичније: За расправе, ово што сад чините, нећу ни по које благо трпити. То поштованој *пулици* унапријед кажем да се зна на царској шједници и суданији владати по реду и закону. Са царскијем законом у руци, који је пун и препун љутије и бијесније палиграпа, надам се и збиља увјерен сам да ћу овђе моћи поставити мир и ред... С обзиром, дапаче и с погледом на палиграп 112, 113 и 114 - а ове палиграпе подупире палиграп 218, тоћка *а*, тоћка *б* и тоћка *ц* кажњеног закона - избацићу ван свако оно лице и дапаче сваку ону особу која буде сметала царску расправу...

- Ћата ли га његов кнежопољски, како кити и везе! - чу се опет пригушен смијех и шаптање.

- На моју душу, ко прави судац! Виђе ли само колико оније палиграпа има?

- Ама остави ти палиграпе! Мени је чудно само како он зна онако вјешто на швапски заносити... Само не знам шта му је оно *пулици*...

- То је ко свијет... народ што слуша расправу и суданију.

- Молим господина "државног" да шједе на своје мјесто - рече предсједник, па и сам сједе.

"Државни", сједајући, љутито и осорно баци преда се на сто једну књигу - на сву прилику "кажњени законик" - и погледа оптуженика погледом пуним неизмјерне мржње, злобе и пакости.

Тај разбојнички поглед збуни оптуженика, и он упола скоро озбиљно викну:

- Што ме тако страшно гледаш, ако бога јединог знаш!? Ако ме тако буде гледо онај *прави*, од мене нема ништа... ја сам већ сад печен и варен!

Судски подворник метну на дугачки сто пред предсједника суданије крст, начињен од дрвета, и двије шипке у облику свијећа. Покрај њих спусти и књигу *ћитаб*, на којој ће се муслимани заклињати.

У судници завлада дубок, свечан мир, пун уздрхталог очекивања, и предсједник, бацивши званично поглед на све стране, огласи отегнутим гласом:

- Суданија почиње!

Иза предсједникових сувих ријечи: *суданија почиње*, у којима је треперила немила и ледена званичност, оптуженик се још јаче узнемири, скочи несвјесно с клупе, приђе ближе столу и заусти да нешто рекне, али му ријеч застаде у грлу.

Предсједник суданије, окорјели судски савјетник Игњатија Вребац, сав блажен и пун задовољства са успјехом свога званичног држања и понашања, промијени глас и меко, благо, очински рече оптуженику:

- Ћико синко, видим да си се млого нешто устрашио, иако ово није прави суд и права царска суданија. Кад је тако сад вође, како ли ћеш се истом јадно и кукавно понашати и бранити кад те *онамо* позову! Видим, синко, да у теби нема млого крабре кнежопољске крви, и то ми је жао у једну руку, а у другу ми је руку драго што ти замишљаш да је ово прави суд - то ја и оћу!... Ако ко мисли да се ми вође играмо суданије ко каква дјеца, нека то одма извади из главе. Ми се вође припремамо и догонимо како ћемо се бранити кад изађемо пред прави суд. Ћико синко и друга на правди бога заробљена браћо моја, тако је данас вријеме! Брез науке, брез разније маривета, прискочица и, да речемо, доскочица не мереш данас никуд макнути. Ми смо то у Кнежпољу одавно виђели, па се у нас по сијелима држе щједнице и суданије, и овоме каурском суду најтеже је осудити Кнежопољца. Сад послушај, синко Ћико: ово на десној страни, то ти је највећи и најцрњи душманин - то је "државни"! Он вата све *зле* бешједе твоје, и радује се несрећи твојој. Оно тамо, на лијевој страни, то ти је бранитељ, он ти је пријатељ, и крви би ти своје уточио док щједи на оном мјесту. Он вата све твоје *добре* бешједе. А ја сам, ко на премјер, прещједник, ја ватам и добре и рђаве бешједе. Које бешједе претегну, оне се подвуку и сабију под палиграпе, па ти се онда суди. Ови на десној страни од мене, то су царски суци, људи од палиграпа и науке, а ови божјаци, на лијевој страни, то су: "Ајд, Алија, нек је више војске!"

- Молим, молим! - викнуше оба присједника.

- То је увреда! Зар је то равноправност! - узвикује као бајаги ражљућено први присједник, Омеша Мустић.

- Нека, Омеша! Не мути, не циганчи!

- Молим, ја сам Муслиманац, ја нисам Циганин. Отац ми је био Циганин.

- Нека, богати, Омеша, не пометај! - рече предсједник суданије благо, па настави: - Ћико синко, кад уђеш у суд немој се ништа бојати, и оно су људи. Они се тобоже праве да су *само* суци, и ништа више, а то је, синко, једна голема лаж. Чојек остане увијек чојек, то добро упанти!...

- Ама, што се они онако на шједници праве ко свеци? Све ти је то мирно и побожно ко у цркви! Зашто то?

- То ти је, синко Ћико, зато, ако почем нијеси знао, да ти лакше дрмну што више мјесеци или година тешке тамнице, куће необичне, а да ти у оној побожности и светитељству и не ошјетиш да то долази од људи већ од бога и правде божје!... Кад сам био неке године на раду у Олденбургу, рече ми један Прајс: "Претварању људском мјере нема! Све ти је, вели, на свијету лаж, петљање и претварање". То, каже, пише у књизи једног њиовог великог и кабастог учевњака. Малоприје сам ти реко да ти је онај, на лијевој страни, бранитељ, и да би ти крви уточио, док шједи на оном мјесту ђе је сад. А кад би га ја, почем, пребацио на десну страну, теби би памет стала шта би од тог чојека било, како би те почео љуто гонити и оптуживати! Зар то није претварање?... Него, синко Ћико, кад допанеш несреће на правди бога, а сви смо ми вође на правди бога...

- Јесмо, вала, сви! - гракнуше свиколици у један глас.

- Ја би га у злато оково који би ми вође реко да је крив.

- Не моремо, брате Игњатија, казати да смо криви, кад нијесмо!

- Знам, браћо, знам. И не треба да кажете. Не треба да гријешите душе, а не би требало ни тијело заборављати, јер је душа у тијелу, а не тијело у души. Него, синко Ћико, кад допанеш несреће и изађеш пред суд, брани се добро и уздај се у се и у своју памет, ако је имаш. Не признаји никад, све зле бешједе побијај добрим бешједама. Највише пази што свједоци говоре. Ако рђаво што говоре, вичи само: "Молим бога и славног суда, то није истина, то је само једна биједа и мусаведа!" Кад највећу лаж говориш, претвори се и угоди тако да ти бешједе истинито од срца теку, да ти из очију, из чела, из грла и из свију твојије ријечи бије истина и само, што но веле, истина!...

А сад још само неколико бешједа да вам кажем, па ћемо почети суданију: да би нам суданија била права царска суданија и расправа - окрену се предсједник према "државном" - ти, Злојутро, бркљачи и добро заноси на швапски! Убацуј, што више мореш, *њиовије* ријечи у свој говор, ко на прилику: дапаче, с погледом, с обзиром, акопрем, даклен, дотично. Нек ти Ћико буде и мушко и женско, кад говориш. Мијешај једно с другим. Ако ти мало еглен буде и неразумљив, то није ништа - то је дапаче истом онда добро! Љуто оптужуј и насрћи на оптуженика, удри га са свију страна и заспи га у палиграпе да се испод њи не види!... А ти, дијете - окрену се бранитељу - убацуј и ти по коју *њиову* бешједу, али мало мање од "државног", и брани оптуженика ко брата што би бранио!... И ја ћу свакако заносити: како и колико, то ја већ знам. Ти сс, Ћико, брани просто, онако сељачки, али добро пази на бешједе... А ви, царски суци и пришједници, упитајте и ви по коју ријеч. Јавите се да сте живи, и немојте дријемати. Али, додуше, да нам шједница љепше изгледа, морете мало и задријемати, па ћу вас ја опоменути, кад то затреба...

Наједном ненадно промијени предсједник суданије глас и држање, и свечано, погледавши на све стране, крупно викну:

- У име бога великога, цара честитога, царског закона и силније царские палиграпа суданија почиње!

Онда одмјерено, са једном светитељском мирноћом, привуче преда се голем дењак списа, обори благо земљи очи, и, заносећи мало у говору, тихано и убрзано промрмља, више као за се:

- Данас хоће се водити главна царска расправа и суданија упорабом палиграпа 264 тоћка *а* и *б* кажњеног законика проти Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић. .. Но, како се зовете?

- Молим бога и славног суда, и данашљу главну царску расправу, ја се зовем Ћирило Трубајић - одговори оптуженик мало узнемиреним гласом.

Предсједник, немарно претурујући списе и као бајаги тражећи нешто, рече, и не гледајући оптуженика:

- Но, што то јест? Ви се, дакле и акопрем, не зовете Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић? Да ми нећемо повалити и осудити праведног чојека? ... Но, како вам јест име?

- Молим бога и данашњу царску расправу, мени је само име Ћирило Трубајић.

- Но, господин државни: или ви тужите Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић, или тужите Ћирило Трубајић? Кажите туде нама своје разлоге!...

- Славно судишће! - викну громовито "државни", скачући жустро са столице, и пошто по свој судници заоколи својим страховитим и крвничким погледом, злобно га заустави на оптуженику, па викну још јаче и силније: - Славно судишће и велеуђени господине предщједниће, пред вама туде јест једна положара, један преварант, један вуцибатина и вердектер, те напокон један уписни и опасни тат, или, по босанцки, хајдук. То јест једна овде данас опасна особа по дотиђно властниђтво, и он јест уђерал у страх и трјепет по свој оној околици. Он имал два име и два брезиме, јер то њему добро, млого добро јест... да се од царскије оружника лакше крије и претвара: како му кад буде затребало. Да речемо ово: неком јест украдено јање, и дотиђник каже да га је украл Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић. Дођу њему царски оружници, а он вели: "Е, баш је лопов тај несретни Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић. Ја сам, знате, господо ђендари - тако се по боснацки вели царским оружницима - ја сам, знате "Ћирило Трубајић". - Догоди се опет да свијет рекне да је нешто Ћирило Трубајић уђинил *саламао-о*! - рече "државни" и турну руку у џеп да покаже како се краде и сакрива - а он вели: "Е баш је лопов тај проклети Ћирило Трубајић! Шта је то опет укро? Ја сам, знате, Ћико право Ћиро Трубајић звани Кулјић". И тако, никад краја!... За то и с погледом на то прилажем славном овом судишћу да се овај опасни тат и преварант, с обзиром и на то што хоће у блудњу завести славни суд, казни по палиграпу 315, ставка друга кажњеног закона! - заврши "државни" и љутито тресну једном књигом о сто.

- Нема вајде, браћо, гадно и Злојутро гони и насрће! - чу се један из гомиле са дна суднице.

- Ђаћа ли и' њиов кнежопољски како ли ти је сваки оштар на језику... ко и сабља! - рече неко, и граја се диже.

- Мир! - викну предсједник и окрену се према оптуженику и бранитељу: - Но, шта будете рекли на ове бешједе господина државног?

Бранитељ устаде, одбаци некакву артијицу на страну, накашља се и поче мирним и одмјереним гласом:

- Славна суданијо! Високославни и дапаче велеучени господине прешједниче! Учени и праведни царскм суци, и ви, добри и честити људи из народа! Срце ми се моје цијепало кад су вође пред нами малочас падале силне погрде и ружне бешједе на ову - пружи руку на оптуженика - на ову саму доброту од човјека, на ову племениту и честиту душу, коју је зао удес и некаква црна помитња бацила на оптуженичку клупу. С позивом и упорабом 217. палиграпа кажњеног законика, ја одбијам, најљуће одбијам све те погрдне бешједе! - викну јаче бранитељ уздрхталим гласом, сијевајући љутито очима на "државног", који се злобно и заједљиво осмјехивао. Одбијам све то - још једном кажем! - и молим славни суд да с обзиром на палиграп 318. тоћка *е* ријеши, да се данашња главна расправа и суданија одгоди и да се још једном путем уреда и дотичније власти извиди и дапаче утврди да ли је ово на оптуженичкој клупи познати и опасни тат Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић или је ово честити муж Ћирило Трубајић. С погледом на све речено, ја предајем славној данашњој суданији свој приједлог и молим да се вијећа.

- Суданији су данас предана два пријелога: један од стране господина државног да се оптуженик с обзиром на палиграп 315. ставка друга кажњеног законика, што хоче завести суд у блудњу, казни, а други од стране славне одбране да се данашња царска шједница и главна расправа одгоди и да се још једном путем уреда и дотичније власти извиди и дапаче утврди да ли јест ово на оптуженичкој клупи познати и опасни тат - по босенски, хајдук - Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић, или јест ово племенити и честити муж Ћирило Трубајић. То су, господо, ваши пријелози, пак ће суд одступити и вијећати - заврши предсједник суданије са језивом, званичном мирноћом, и устаде, а за њим се, шутећи, дигоше остали суци са перовођом, пријђоше једном сточићу уврх суднице, крај прозора, и почеше вијећати.

Кад се искупише око сточића, хладно и достојанствено проговори предсједник суданије:

- Молим господина перовођу да вође нами, на темељу 321. палиграпа, прочита из протокура дотичне пријелоге, односно господина државног и односно славне одбране, а господу суце и пришједнике молим да добро пођуте и онда с погледом на то да вијећају...

Перовођа, сав радостан што и он већ једном почиње да "суди", стаде нешто из записника тобоже читати и набрајати с брда с дола, без главе и репа, сасвим нејасно и неразумљиво.

- О Крстане, побогу брате, то си ти нешто кабасто задро! По коме ли је то палиграпу? - дочека други присједник Лука Прамасунац.

- То ти је, брате Крстане, одвећ учено! - викну први присједник Омеша Мустић. Постидићеш нам господина прешједника својом науком!

Међу слушаоцима који се бијаху збили, на заповијед господина предсједника, у дну суднице, осу се силан смијех.

Савјетник Вребац силно се узруја, али се свлада, па више као за се зловољно промрмља:

- Да! Наша високоиста влада зида жандарске касарне, а суду оставља да се пати и девера с овом једном уџерицом и за суђење и за вијећање!

- Тако је! потврђује први судац.

- Нами би вође требале двије собе: једна за суђење, а једна за вијећање! - дочека други судац, па се окрену другом присједнику: - Шта ти велиш, Лука?

- Богами, господини моји, ја не велим ништа! Лахко је вами тако еглендисати: ви сте владини а влада ваша! Таке крупне бешједе, ако оћете, мени ко једном, речемо каз'ти, тежаку и не приличи говорити о великој и високој влади...

- Твоје су, Прамасунче, бешједе на свом мјесту!рече предсједник суданије са пуно искреног одобравања и озбиљности, и окрену се према слушаоцима, па настави врло благо: - Браћо, у име нужде - јер немамо двију соба - а не у име закона, молим вас да будете мирни. Окрените се сви тамо према шјеверу да нас не видите и зачепите уши да нас не чујете кад будемо вијећали...

Господина државног, господина браниоца и оптуженика умољавам с погледом на све околности и прилике да под сваку цијену изађу напоље, које ће им ова славна суданија бити заквална, и које не би ваљало да они што чују, па да послије побијају...

- А могли би нам, господо - прекиде предсједника Омеша Мустић - и једну велику љубав учинити, на које вас ниједан царски палиграп не сили... Могли би, то јест уједно, и припазити да не би оклен изненада бануо кекермајстор или кључар Николица...

- Добар је наш Николица! - гракнуше сви апсеници у један глас, готово да се туку с Омешом. Николице се не треба бојати. Нека они припазе на оног крепалог Јову!

- Добри су они сви - вели болно Омеша Мустић - али мени силни постови, дункели и тврди кревети срце моје отргоше!

Кад "државни", бранитељ и оптуженик пзађоше напоље, а апсеници се окренуше према сјеверу и зачепише уши, погледа предсједник натмурено у перовођу и рече оштро:

- Ти, дијете, нијеси ни за што! Мислио сам приложити на високоисту владу да ти се од првог свибња повиси ајлук, а сад видим да сам криво мислио. Човјек се учи док је жив, веле блентави Бошњаци, а ова им бешједа и није блентава...

- Па то и није њиова бешједа! - дочека први судац. То је наша... *устријска* бешједа!

- Јест, јест, тако је! - потврђује други судац. То је наша... устријска бешједа, па су је они сами побошњачили.

Примили, па је криомице побошњачили, а то је у неку руку кажњиво - рече предсједник и додаде тише: - Ово не би требало пред господином државним говорити!

Присједници се скупили и скрушили као убоге сиротице, па шуте.

- Да се вијећа! прекиде шутање предсједник суданије, и опет оштро и натмурено погледа у перовођу, па онда поче мирно и одмјерено разлагати: Суданији су предана - пиши ово, сметењаче божји! - окрену се перовођи - и пази добро, јер би могла Врковна Суданија поискати шједничке протокуре и ине списе дотичне и дапаче назочне расправе. - Суданији су предана два пријелога, један од стране господина државног да се оптужени по палиграпу 315, ставка друга кажњеног закона казни с обзиром на то што хоће завести у блудњу суд, а други од стране славне одбране да се одгоди данашња расправа и да се путем уреда извиди и дапаче утврди да ли се оптуженик зове Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић, или Ћирило Трубајић, које молим да се вијећа...

- Ја би њему - вели љутито први судац - објесио о врат и палиграп 315, ставка друга, с обзиром на то, нек добро упанти марва босанска кад је шћела у блудњу завести царску суданију.

- Тако је! То су и моје бешједе! - одобрава још љуће други судац.

- Шта ви велите, господо прищједници? - пита предсједник суданије.

- Ми велимо, господине прешједниче, оно што и ти велиш! - дочека први присједник Омеша Мустић.

- Па ја не велим ништа.

- Е па не велимо ни ми ништа! - добаци други присједиик Лука Прамасунац и слеже раменима.

Предсједиик се нешто замисли и, послије малог размишљања и шутања, рече првом суцу:

- Виђајдете, господин тајник, шта пише палиграп 315, ставка друга?

Први судац узе "кажњени законик" и поче читати:

- Палиграп 315, ставка друга кажњеног законика од 17. коловоза киљаду осам стотина седамдесет и девете године пише:

"Свако оно лице или дапаче особа која хоће у блудност завести суд, односно дотичне власти, јест крива злочина, и кажњава се од једне до пет година тешке тавнице, куће необичне, оштро гвожђе, свако четрнест дана пост и тврди кревет."

- А сад нам изволите прочитати палиграп 391, тоћка *ц!* - рече предсједник и намигну нешто првом суцу:

- Палиграл 391. тоћка *ц* кажњеног законика од 17. коловоза киљаду осам стотина седамдесет и девете године пише: "Сваком оптуженом лицу или дапаче особи јест дозвољено и извољено све које би се могли бранити и отимати кад на њи дигне тешку тужбу господин државни".

- Господо суци и прищједници! - рече свечаним гласом предсједник суданије. Чули сте два палиграпа: палиграп 315. ставка друга, и палиграп 391, тоћка *ц* царског кажњеног законика од 17. коловоза 1879. године, па сад вијећајте и судите право и по души, које сте се заклели богу и честитом цару!

Настаде дубок тајац и тишина коју ненадно прекиде Омеша Мустић:

- Ја сам за овај други праведни и добри палиграп, и код тога палиграпа умирем! Пиши одма, перовођо! - заврши чврсто и одрешито први присједник.

- А ви, господо? - пита предсједник.

- Па баш и ја млим - прихвати ријеч други судац - да се држимо овог другог палиграпа. Праведно је и дапаче је на темељу закона да се оптуженик смије свакако и свачим бранити...

- И ја сам за то - вели први судац. Само додајем испред себе славној овој суданији да се оптуженику ово његово шаврдање упише у осуди у тешку околност.

- Ја се слажем са бещједама господина другог суца и првог присједника Омеше Мустића, а одбијам тешку околност господина првог суца, јер ће и онако бити доста тсшкије околности - вели други присједник.

- И ја сам зато да се одбије тешка околност - рече предсједник, па настави:

- С погледом на све речено у свези са § 391, тоћка ц, одбија се приједлог господина државног... Сад ће се али вијећати о пријелогу односно славне одбране да се данашња главна расправа и суданија одтоди, те да се поново путем уреда и дотичније власти извиди и дапаче утврди да ли се оптужени зове Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић, или јест ово Ћирило Трубајић, које молим да се вијећа...

Узе ријеч други присједник:

- Зазор ми је међу оваквом учевном господом и щједити, а камоли говорити, али опет морам бещједити. Има једна старинска бошњачка ријеч која вели: боље је деведесет и девет криваца пустити него једног праведника осудити. По тој бещједи, пошто не знамо посигурно да ли је ово злочести Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић, или честити домаћи Ћирило Трубајић, то молим славну данашњу щједницу да се оптуженик пусти из истражног затвора док се пропитају царске власти, јер се и власти могу преварити...

- Власти се не могу преварити! - викнуше сви осим Омеше Мустића.

- Власти су власти! Зар се тако о властима говори? - плану предсједник суданије као рис.

Молим, молим! - брани се други присједник. То је мој приједлог које молим да се вијећа, а опет вам кажем да се и царске власти могу помести и збунити...

- То је злоба! То није истина! - прекиде га први судац.

То је дапаче грчкоисточна палитика, а ово је суд! Не дам о томе говорити...

- Доказе и разлоге оћемо! - виче други судац.

- Доказе и разлоге на сриједу! - додаде још љуће предсједник.

Под пљуском ријечи и љутих насртаја, немоћан да брани своје правично мишљсље, други присједник се збуни и ушути. Само што рече:

- Нек буде тако како ви оћете.

- Шта ћемо и како ћемо? - пита предсједник.

- Пријелог односно одбране нек се одбије! - вичу оба суца.

- Ама по ком палиграпу? Сви ушутише и замислише се.

- Мора се рећи с обзиром на то што се одбија, - вели предсједник суданије у великој недоумици.

- Па ми смо суци, ми моремо како оћемо!

- Знам, знам али се мора рећи с обзиром на који се палиграп одбија!

- Па ми смо увјерени да је ово Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић - вели први судац. То је доста!

- То није доста! - рече зловољно предсједник и опет се замисли.

Наједном се осу предсједниково суво и изморено лице благим и свијетлим осмијехом, пуним топле и неизмјерне радости. Меко, врло меко, упита перовођу:

- Ђе су кажњене вјерице?

- Ево и'! - одговори перовођа и додаде му списе. Туј су међу списима.

- Добро је! - рече предсједник и, сав задовољан и радостан, поче читати: - Кажљена вјерица Окружног суда у Бањој Луци: "Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић, грчкоисточног вјерозакона, родом и стојбином из Дугог Села, није код овог суда кажњен". Кажњена вјерица Котарског суда у Бањој Луци: "Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић, грчкоисточног вјерозакона, родом и стојбином из Дугог Села, кажњен је код овог суда с обзиром на палиграпе 425, 456, 463, 471. и 483. на 10, односно 6, односно 7, односно 30 и односно 15 дана затвора, све за мале крађе, провале и дапаче преваре". Кажњена вјерица

Палитичног суда у Бањој Луци: "Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић грчкоисточног вјерозакона, родом и стојбином из Дугог Села, отац седмеро дјеце, неписмен, више пута палитично кажњен, познат је овој области ко један преварант и тат - по боснацки хајдук. Иметка нема. Палитично владање сумљиво". Кажњена вјерица Царске жандармарије у Дугом Селу: "Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић, грчкоисточног вјерозакона, који се али често издаје да јест Ћирило Трубајић, јест код пућанства на злу гласу стојећа особа. Иметка нема. Палитично владање врло сумљиво. С обзиром на оружничке извиде иста особа гоји палитичне свезе са злогласним Давидом Штрбцом, које се и овом приликом повјерљиво доставља тој славној области"... С погледом на све ове млогоцијењене кажњене вјерице и доставе, са особитим обзиром али на дубоку кажњену вјерицу Царске жандармарије у Дугом Селу од 21. травња, мора се одбити...

- И дапаче одбија се! - дочекаше оба суца.

-...и дапаче одбија се пријелог односно славне одбране! - заврши предсједник одсјечним гласом и са ријетким задовољством, па онда полагано устаде.

За часак се сви, шутећи повратише и посједаше на своја мјеста у највећој тишини и свечаном расположењу. Господин "државни" бранитељ и оптуженик уђоше и сједоше на клупе, пуни радозналости, очекујући са нестрпљењем закључак суда.

Лагано и одмјерено, са великом душевном мирноћом и сигурношћу, поче предсједник разлагати:

- Данашњој царској суданији предана су два пријелога које она примити и вијећати благообнашла јест. Са свију страна и са свију тоћака, с погледом на све прилике и околности гледала јест ова царска славна суданија шта море бити и шта али не морс бити. Решетала је и претресала јест све на сва сита и решета, вијећала је и ово јест извијећала: пријелог господина државног да се оптуженик с погледом на палиграп 315, ставка друга, казни, одбила је славна суданија с обзиром на палиграп 391. тоћка *ц,* јер је али оптуженику извољено и дозвољено све које би се мого бранити и отимати. Гледе пако пријелога, односно славне одбране да се данашња главна шједница одгоди с погледом на особу оптуженика, исти пријелог ова славна суданија на темељу млогоцијењеније кажњеније вјерица Окружног суда, Котарског суда и Палитичног суда у Бањој Луци, с особитим пак обзиром на дубоку кажњену вјерицу Царске жандармарије у Дугом Селу од 21. травња, одбити благообнашла јест - заврши своје разлагање предсједник суданије и, погледавши у господина "државног", бранитеља и оптуженика који шутаху, настави више као за се: - Продужују се главна расправа проти Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић.

Претресајући списе, предсједник суданије и не погледавши оптуженика, упита га:

- Но како се *сад* будете звао?

Оптуженик хтједе нешто рећи, али се наједном трже, па ушути и криомице погледа у бранитеља. Господин "државни" непрекидно га оштро посматра очима, пуним злобе и неизмјерне злурадости. Предсједник, гледајући благо у оптуженика, очекује са леденом светачком равнодушношћу одговор на своје питање. У судници као да дрхти и трепети мукла тишина, пуна уздрхталог очекивања. Наједном скочи бранитељ:

- Молим бога и славног суда да се вође нами, на темељу палиграпа 372, прочита кажњена вјерица Царске жандармарије у Дугом Селу од 21. травња, пошто али та пријава грдно терети оптуженика. То је мој пријелог...

Предсједник, увијек и свакад присебан и достојанствен, рече свечано перовођи:

- По сили своје чести и по снази своје прешједничке и дапаче уредовне власти, с позивом на палиграп 331, ставка трећа, заповиједам да се дотични спис прочита!

Перовођа прочита:

- Кажњена вјерица Царске жандармарије у Дугом Селу од 21. травња: "Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић који се али често издаје да јест Ћирило Трубајић, јест код пућанства на злу гласу стојећа особа. Иметка нема. Палитично владање врло сумњиво... С обзиром на оружничке изводе иста особа гоји палитичне свезе са злогласним Давидом Штрбцом, које се и овом приликом повјерљиво доставља тој славној области".

- О-хо! - викну господин "државни" и скочи као опарен са столице. Славно судишће! Упорабом палиграпа 111...

- На моју душу вјешала! - чу се престрављен узвик.

- Е, јадни Ћико, јадна ти мајка твоја!

- Славно судишће - наставља брзоплето и задихано господин "државни". Упорабом палиграпа 111, тоћка *а*, тоћка *б*, тоћка *ц*, тоћка *е*, прилажем на славна царска суданија да се, осим палиграпа крађе, Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић суди и осуди ко један, на премјер, бунтовник и рушител Устрије, пошто али добрано ту нами познато јест ко јест и што јест Давид Штрбац и пошто ова високоиста особа али јест опасна по монаркију и Устрију, које молим да са осуди на вјешала...

Док је господин "државни" говорио, предсједник се непрестано мрштио. Било му је криво, то се видјело на његовом сувом и измучсном лицу, што господин "државни" својим испадима и неупутним предлогом хоће да помете ток суданије и да у његов посао унесе збрку и пометњу. Зато, кад господин "државни" заврши свој једва разумљиви говор, рече оштро и одлучно:

- По сили своје чести и по снази своје прешједничке и дапаче уредовне власти, с позивом на палиграп 331, ставка трећа, упућујем господина државног на редовити пут кажњене правде! "Државни" се збуни и једва промуца:

- На темељу закона благообнашо јесам...

- Не на темељу закона него на темељу моје прешједниче и дапаче уредовне власти! - прекида га љутито предсједник, знајући унапријед шта ће господин "државни" рећи.

"Државни" се још више збуни и тешко измуца:

- Не на темељу закона него на темељу прешједничке и дапаче уредовне власти високоучевнога господина судског савјетника Игњатије Врепца благообнашо јесам пријелог свој вратити са лица мјеста данашње шједнице и високоисти упутити на редовити пут кажњене правде. Надаље пако будем овде објавил - страшно и силно викну "државни" - и славном суду и оптуженику да се будем, за славу и процват стародревне монаркије, чврсто држати за палиграп 111, тоћка *а*, тоћка *б*, тоћка *и* тоћка *е*, које молим да се ово упише у записник дотичне шједнице...

Предсједник је господина "државног" оштро посматрао, једва подносећи његов тешки и неумјесни говор. Кад је изговорио, он га још једном заједљивим погледом измјери од главе до пете, па онда погледа благо у бранитеља, који се нагло диже са своје клупице и поче говорити гласом пуним меке, живе и дрхтаве топлине:

- Славна суданијо! Акопрем господин државни враћа свој пријелог са лица мјеста данашњс шједнице, молим бога и славног суда да се његов високоисти и дапаче опасни пријелог не уписује у записник дотичне расправе и да се уопће одлучи од данашњег суђења и вијећања. Славна суданијо! Морам се силно пожалити, морам плакати и цвилити пред богом и овим славним судом кад видим и чујем овакве злобне и пакосне пријелоге односно високоисте оптужбе...

- Молим, молим! - прекида га набусито предсједник. Није изволено, и дапаче вам забрањујем таке крупне бешједе пред судом говорити и вријеђати славну оптужбу!

Бранитељ се малко збуни, па још живље настави:

- Молим бога, славног суда и високоучевног и дубокоправедног господина прешједника, ја нијесам никога вријеђо нити ћу кога вријеђати! Само сам жељан и дапаче вољан да на лицу мјеста данашње расправе јаким бешједама одбијем биједу и једну мусаведу господина државног које јест благообнашо теретити мог брањеника. Ја браним, и у бога се драгог уздам да ћу одбранити једног честитог и поштеног чојека, коме у свој Босни и Ерцеговини равна нема...

- У крађи и лоповлуку! - добаци неко са дна суднице, и силан се смијех и граја диже.

- Но, то добро јест! - викну господин "државни" и окрену се према слушаоцима.

- Мир! - силно се продера предсједник и обрну се љутито према државном: - Жалосно, доиста жалосно, господин државни!

- Жалосно је, господин прешједниче - чуо се Омеша Мусић - што у овим качицама нема сири, а...

Опет се диже граја и смијех.

- Славна суданијо! - настави бранитељ кад се граја стиша. Ја сам кастиле и намјериле тражио да се нами вође проучи на лицу мјеста кажњена вјерица Царске жандармарије од 21. травња које сам чуо да је опасна за мог брањеника. То је, што тамо пише, само једна биједа и мусаведа! Ћирило Трубајић и Давид Штрбац! Ћирило Трубајић, мек, питом, пун ко шипак вјерности за Устрију и монаркију! Давид Штрбац, злобан, пакостан, подругљив,

заједљив чојек који не признаје ни бога ни цара, ни патрике ни владике, ни калуђера ни попа, ни газде ни аге... чојек, славна суданијо, који би, каже, истом онда могу мирно умријети кад би се напио агинске и жандарске крви! Славна суданијо, ја сам бранитељ, али - викну јачим гласом и уприје прстом у оптуженика - ово је већи бранитељ! Ово је бранитељ Устрије и монаркије, ово је крабри војак царски, и ево вође на лицу мјеста славног суда предајем кажњену вјерицу и цајгнис крисмилистерије из Беча - заврши бранитељ, приђе предсједнику и предаде му поносно један комад артије.

Предсједник са великом званичношћу прими артију и прочита:

- Ћирило Трубајић, у цивилу назван Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић...

- Ето, што је блентави цивиљ! - прекиде предсједника оптуженик. Цивиљ ништа и не ради него издијева људима имена...

Предсједник га мрко погледа и настави:

- Исти Ћирило Трубајић јест вјерно служио честитог цара двије године...

- Молим бога и славног суда! - чу се неко са дна суднице. Ћико је отпушћен из милитера, јер је много ио. Мого је по девет комиса на дан појести. Мало није високо царство упропастио!... Опет граја и смијех.

- Зато је он, молим бога и славног - суда - настаавља онај са дна суднице - прије нас свију отпушћен из солдачије. Вели му господин капетан: "Ти, Трубајићу, ти нам будеш царство упропастио!"

- Ти, безобразниче, да си одма ушутио! - викну љутито предсједник. Шта се нас буде тицало што твој господин капетан говори! Вође ми имамо пред нами високоисти цајгнис царске крисмилистерије из Беча у коме пише: "Ћирило Трубајић палитиш унгеверлик!" То на боснацки излази да јест оптуженик палитично добар човјек... Но, како се будете звао? - обрну се предсједник оптуженику.

- Молим бога и славног суда, ја се у милитеру зовем Ћирило Трубајић, а у цивиљу Ћико право Ћиро Трубајић, звани Куљић.

- Но, ми јесмо цивиљ, па хоћемо тебе звати Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић. Како буде вашем оцу име?

- Станко, молим бога и славног.

- Жив није?

- Није, молим бога и славног.

- Одаклен јесте?

- Из Дугог Села, молим бога и славног суда.

- Кажите туде нами, Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јићу, којег јесте вјерозакона?

- Ја сам српске прекославне вјере, славни суде! - са неким поносом одговори оптуженик.

- Сербин, то не добро! - дочека први судац и намршти се.

- То не добро сербске, не добро! То заудара на барут! - додаде други судац.

- Да, да! - промрмља предсједник - ви јесте геркоисточне вјере... ви јесте један геркоисточњак.

- Молим бога и славног суда, ја Срб... српске вјере и закона! - викну оптуженик, мало изненађен, и диже три прста.

- Но, што се тиче ове славне суданије ви морате бити и звати се како хоћете, високоистој али влади то не буде драго. Будите геркоисточњак, то добро вјера како и сербска. Керст таки! - рече предсједник суданије и диже три прста.

- Да, да, керст таки! - дочекаше оба суца и стадоше климати главом.

Оптуженик је био у великој недоумици.

- Но, оптуженик - викну предсједник. Учините по вољи нашој великој и високоистој влади, и кажите туде нами да сте један геркоисточњак. То буде за вас добро! - заврши предсједник значајно и погледа у бранитеља, који нешто намигну оптуженику.

- Па кад оће тако славни суд, ето бићу геркоисточњак! - одговори оптуженик измјењујући погледе са бранитељем.

- Но, добро - рече задовољно предсједник и продужи: - Будете писмени?

- Не знам писати, молим бога и славног суда. И отац ми није знао писати...

- Ожењени јесте?

- Ожењен сам, молим бога и славног суда.

-Децу имате, колико?

- Седмеро, молим бога и славног суда.

- Она ће му дјеца главе ваљати! - чу се опет узвик са дна суднице. Браниће га по палиграпу 63.

- Јесте кажњени?

- Молио бога и славног суда, ви то боље знате. Има то у вашијем тевтерима.

- Но, ми све знамо, хоћемо да чујемо али туде од вас...

- Молим бога и данашњу високу царску расправу, ја сам асли заборaван чојек... Ја се не шјећам да сам икад био кажњен.

- Перовођо! - викну предсједник. Пишите тамо у протокур "навозито непоречен". - Но, видите, оптужениче - настави предсједник и подиже једну артију испред себе - вас тужи државно објесништво у Бањој Луци да јесте 17. српња починили злочин по палиграпу 249, 251, и 254. тоћка *ц*, и данас јест се састала главна царска расправа која хоће туде да вами суди. С обзиром на речено питам вас, имате ли какву противост на кога суца или прищједника који јесу данас у щједници? То слободно јест вами рећи...

- Питам ја бога и овог славног суда - викну болно оптуженик и стаде живо сијевати очима на првог присједника Омешу Мустића. - Питам ја бога и овог славног суда, је ли нас Србове баш дотле довело Косово несретно да нам и Цигани почињу судити? ! Судише нам толике стотине година Турци, каури па Швабе, па зар и Цигани... Вирауни? О грдне ли жалости наше! О црно Косово, нигђе те не било! - викну још болније и узбуђеније оптуженик.

- Молим славног суда! - скочи наједиом Омеша Мустић - оптуженик нишани својим бешједама на ме, а ја нијесам Циганин. Отац ми је рахметли био Циганин, а ја сам један прави Муслиманац... Да овди данас судим, ја зато имам уза се царску оправу и сигурацију... Нема је присједницима тешко, и нами се неправо чини. Ако кога осуди суд, вели се: "Њега су присједници осудили". А ако кога славни суд пусти, онда кажу: "А, шта знају и могу присједници! Суд је чојека пустио!..." То је, Ћико, жалосно, а остави ти црно Косово. А жалосно је још и то што у овим качицама нема сира, а ја од јуче нијесам ништа окусио - заврши Омеша Мустић и сједе, а у судници се диже граја.

Кад се граја слеже, устаде господин државни:

- Славно судишће! Чудновато туде јест и много чудновато јест, пошто се и ја али хоћу са оптуженика сложити да се Омеша Мустић одстрани са лице мјеста данашње главне расправе. Моји пак туде нису разлози црно Косово. Омеша Мустић ко један Циганин не зна што *моје* јест и што *твоје* јест, и он не буде добро и праведно суђити. У свези с горе реченим прилажем да се високоиста особа одстрани са лица мјесто. То је мој пријелог које молим да се вијећа.

Бранитељ, који је неколико сумњивих погледа измијенио са оптуженоком док је господин "државни" говорио, устаде и рече:

- Славна суданијо! Мене је млого зачудио говор тосподина државног. Он вели да се слаже са оптужеником да се први прищједник Омеша Мустић одстрани са лица мјеста данашње щједнице. То оптуженик али није тражио. Оптуженик јест само онако у вјетар говорио о Косову и Циганима. И ја и оптуженик одајемо велику чест господину Омеши Мустићу, пошто он али има царску оправу и сигурацију да суди. Ми противости на господина првог прищједника немамо никакве и молимо бога и славног суда да исти остане у щједници. То је мој пријелог које молим да се вијећа.

- Суд ће се повући и вијећати о преданим пријелозима - рече мирно и хладно предсједник и диже се, а за њим се дигоше и остали чланови осим Омеше Мустића.

Послије подужег вијећања и препирања, у коме је други присједник Лука Прамасунац свесрдно бранио свог друга, отвори предсједник поновно сједницу и крепким гласом, пуним званичне свечаности, објави закључак суда:

- С позивом на царску Деклемацију од 28. коловоза 1878. године у свези са големом Леспerином краброг и високославног ћесерокраљског генерала неумрлог Јозипа Пилиповића од 31. коловоза исте године, те надаље с обзиром на Велику бешједу милистра Андрашије на Берлинској шједници од 28. српња те исте године - одбија се пријелог односно славне оптужбе да се први прישједник Омеша Мустић одстрани са лица мјеста данашње главне царске расправе, пошто јест али у свима горе реченим деклемацијама, лесперинама и артикулама осигурана свака чест слобода и иметак старовника Босне и Ерцеговине брез разлике вјере. Први пришједник Омеша Мустић јест старовник, јест Босанац, јест Муслиманац. С погледом на то и на темељу свију горе реченије деклемација, лесперина и артикула оставља се високоисти Омеша Мустић, родом и стојбином из Тешанке код Тешња, вјерозакона муслиманског, у својој трети и чествовању да и даље суди и осуђује, а господину државном даје се од стране овог суда укор и пријекор што не познаје и дапаче не признаје царскије закона и наредаба! - заврши предсједник са једном бисмаркском одлучношћу и безобзирношћу.

На миг предсједников перовођа поче читати оптужницу:

"Државно објесништво у Бањој Луци тужи Ћику право Ћиру Трубајића званог Куљића, 40 година старог, родом и стојбином из Дугог Села, грчкоисточног вјерозакона, ожењеног, оца седмеро дјеце, неписменог, навозито непорочног, с погледом на то што јест исти дана 18. липња 1907. године узео без знања и приволе, а користи своје ради, Луки Ћулуму јање из тора и двије качице сира из мљекара, чиме јест али дотично лице поћинило злоћинство од крађе с обзиром на §§ 249, 251, и 254, тоћка *ц*.

У погледу тога и с позивом на то државно објесништво у Бањој Луци прилаже да се одржава главна царска расправа пред Окружним судом у Бањој Луци; да се на високоисту расправу позову: 1. окривљени Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић из истражног затвора у Црној кући: 2. свједоци: Дане Кнежевић и Јосип Прокаска, царски оружници, Мујага Аџић, трговац из Горњег Шехера, те приватни учесник Лука Ћулум из Дугог Села; и 3. да се на високоистој расправи прочитају и проштудијерају сва доказала као на прилику: оружничка пријава, број 18, записници истраге и извида, број 6, 11, 14, 15, 19, доктурска свједоџба с обзиром на очи Мујаге Аџића, трговца из Горњег Шехера, и горе по закону реченог свједока, број 33. те напокон кажњене вјерице, број 16. 17. 18. 19.

Образложење

У ноћи на 18. липња 1907. године нестало јест селаку Луки Ћулуму из Дугог Села без знања и приволе истог Луке, а туђе користи ради, једно јање, по босенски *терзе*, из тора и двије качице сира из мљекара. Исти приватни оштећеник Лука Ћулум као један човјек од реда и закона, а с позивом на голему Лесперину високославног и краброг ћесерокраљског генерала Јосипа Пилиповића од 1878. године јест али покрађу царским оружницима пријавио. У поводу службенијех обзира јесу царски оружници Дане Кнежевић и Јосип

Прокаска дошли и увиде на мјесту лица узели, које се јест дапаче течајем извида исповртило да је обадвије покраће по §§ 249, 251, и 254, тоћка ц, поћинила злогласна и на злу гласу код пућанства стојећа особа, именом: Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић. У погледу околности и прилика, а у назочности приватног оштећеника Луке Ћулума, јест горе по закону речени окривљеник Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић признао и дапаче уважио пред царским оружницима да је покрађе поћинио, које ће високоисти оружници под службеном присегом данас пред судом посвједочити. С обзиром на јањећу кожицу јест иста пронађена и законито углављена код Мујаге Аџића, трговца из Горњег Шехера, које ће исти Мујага као свједок пред данашњом славном суданијом посвједочити да је кожицу купио за 8 гроша од окривљеника Ћике право Ћире Трубајића званог Куљића. Све горе по закону речено јест окривљеник признао и дапаче напокон уважио пред царским оружницима у назочности приватног учесника Луке Ћулума.

Течајем истраге јест али окривљеник првотни исказ из темеља преврнуо, бранећи се да су му празне качице *навозито* подметнуте од непознате особе дотично лица. Касније, пако, на другом преслушању у истрази јест окривљеник и овај исказ изврнуо, тврдећи да јест празне качице у погледу мјеста нашао у шуми више куће горе по закону реченог приватног оштећеника Луке Ћулума. Кад су га царски оружници у поступању службенијех извида упитали: "Па ко би онда могао крађу извршити и сир појести? " - одговорио је окривљеник: "Сигурно какви вјешти и стари јазавци". (Са дна суднице глас: и двоноги). Сва се али горе по царским прописима речена порицања и врдања окривљеника не могу по § 460. уважити, јербо јесу посвема измишљена и нетемељита с обзиром на § 463. Исто је тако протизаконито и нетемељито и петљање окривљеника да је свједок Мујага Аџић слаб у очима и да се јест само упознао у њега, јер он навозито њему није никад никакву јањећу кожицу продао.

Уваживши све прилике и тешке околности у свези са рђавим гласом и владањем дотичне особе и према свима топогледним палиграпима кажњеног законика јест Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић крив злочина од крађе по §§ 249, 251, и 254, тоћка ц. У поводу тога јест подигнута оптужница у свим погледима и обзирима темељита и оправдана.

Државно објесништво:

Глигорије Злојутро

Док се читала оптужница, коју је сам главом саставио стари и искусни предсједник, у судници је владао дубок мир и тишина. Пао је само један једини повик. Предсједник суданије, саслушавши оптужницу са званичношћу која задивљује својом ледено-свечаном мирноћом, диже благо очи и стави питање на оптуженика:

- Но, јесте ви разумјели оптужницу и признајете ли у погледу оптужнице да сте криви злочина од крађе по §§ 249, 251, и 254, тоћка *ц*?

Оптуженик, који се за вријеме читања оптужнице немирно вртио на клупи, скочи и поче одговарати:

- Молим бога и славног суда, све сам ја уразумио што пише. Лијепо се у оптужници пише да су сир покрали јазавци, бог и' убио. Оће јазавци богме. Јазавци су врло прождрљиве звијери, господини суци, не знате ви то... И крадљиви су, крадљивији су често пута и од

сами Цигана. Ми то сељаци, ако ћеш, боље познајемо и од највеће царске господе и судаца - заплеће и удешава оптуженик, замишљајући у себи да је пред правим судом.

Предсједник се мало смрачи у лицу и онда се јетко осмјехну:

- У оптужници не пише да су јазавци покрали сир, а ти, синко, мореш говорити шта оћеш и како оћеш. Тсби као једном оптуженику јест дозвољено и дапаче извољено по закону свачим се бранити и отимати. Мореш и лагати и петљати до миле воље, али најбоље би било да признаш. јер ко признаје пола му се прашта. Сјети се добро да ће иза тебе доћи овамо свједоци који ће побити твоје бешједе, и ми ћемо теби као једном петљанцу и лажову теже судити. Признај, синко, и облакшај души својој сињи терет у погледу злочина од крађе по §§ 249, 251, и 254, тоћка *ц* - рече предсједник меко, гледајући очински у оптуженика.

- Молим бога и данашњу славну царску расправу, како да признам кад нијесам крив! - викну оптуженик јаче и стаде млатати рукама, јер га и сувише охрабрише благе ријечи и умјерено држање предсједника суданије. Чист сам и прав сам ко од мајке рођен. Чистији сам и свјетлији сам и од оног жарког сунашца што нам свима сја и што ће нам свима заћи...

Оптуженик наједном сав погружен и потиштен ушути, и послије мале почивке јаукну као изван себе:

- Еј, Лука Ћулуме, душманине мој, кућа ти се међу кућама бијељела од швапскије позивница ко звијезда Даница међу звијездама, што ме бијединш на правди бога!

Предсједник се сасвим смрачи у лицу и врло оштро рече оптуженику:

- У име закона одговарај суду! Овђе не помаже никакво јадиковање и проклињање.

- Не дај се, Ћико, крабри се и отимај се! - осу се смијех са дна суднице.

- Мир! - викну предсједник и обрну се оптуженику: Реци истину, признај и облакшај души својој... Како си се увукф у мљекар? Или си се увукф кроз под или си обио врата?

- Молим бога и честитог суда, што сам знао, то сам казф у истрази. Испрва сам морф признати, јер су ме жандари душмански тукли... Ја нити знам Кулумова мљекара нити сам какав сир покрф. Мене Ћулум и царски оружници само бантују и биједе код овог славног суда, што им нијесам покоран и што им не чиним *темена*.

- А јање? - пита предсједник и не скида погледа са оптуженика. Да нијесу јазавци и јање украли и продали кожицу Мујаги Аџићу из Горњег Шешера? Знаш, у Босни смо, па би могло и то бити! - рече предсједник пакосно, а сва судница прсну у раскалашан смијех.

Оптуженик, стојећи под кишом смијеха и огледајући се збуњено око себе, наједном живо диже очи према предсједнику суданије, као да му је пала нека велика мисао на ум, и одрешито рече:

- Јазавци су сир покрали, а појео га је, како га ви зовете, главом Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић са својом женом и седмеро дјеце...

- Но славном судишћу буде туде познато - прекиде оптуженика "државни", злобно се церекајући - да јест Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић појел сир, ама туде нами не буде јасно како проклети *јазбеци* јесу покрађили сир.

- Стани, пакосна и злурада душо, што си толико кидисо? - осорно се одсијече оптуженик према "државном" и додаде у себи: "О, кад би смио овако према оном *правом*."

- Но, Ћико, повједите туде нами како буду проклети јазбеци покрађили сир и како будете ви појађили сир? - пита предсједник суданије, намјерно заносећи и сувише у језику, очигледно, да се мало подсмјехне "државном".

Оптуженик се чврсто исправи и поче да казује:

- Молим бога и славног данашњег суда, казаћу све како је било, казаћу цијелу истину, па ето вас и закона, а ево мене и ено Зенице... Ја сам један чојек ноћник ("Државни" злобно мрмља и нешто биљежи). Никад ми се не да рано лећи и заспати. Предраго ми је у ноћи, кад жена и дјеца полегну и кад огране мјесец, кренути у ноћно одање и шајцање. Слободан сам и по дану и по ноћи, јер ме село и околина поштива и воли ко очи у глави (бранитељ нешто задовољно биљежи). Једне ноћи, некако пред поноћ, изишф сам био у шајцање, и у шуми изнад куће овог истог Луке Ћулума, иза једног грма опазим некакву гужву и гомилу: добро се не распознаје, а све ми се чини да је живо и да се креће. Залупа ми срце у прсима ко никада. Уставим дисање, корачим на прстима мало ближе, наднесем руку над очи и шта видим: три јазавца! Један се проклетник изврно на леђа са качицом на трбуху, коју чврсто држи предњим ногама, а она га двојица гурају и вуку. Ја пођем лагано за њима, кријући се да ме не опазе и не осјете. Изгураше качицу и оног под качицом путељком на један заравањак. Онај се под качицом гицну, качица спаде, и он се обрну на ноге, а лисаста му се главица забјеласа у ноћи. Ја клисну' и попе' се на један рачваст грабић - јер јазавци, да опростите, лете на рђаво мјесто, међу краке - и викну им озгор, шалећи се: "Морете ли сами? Оћете ли друга, крабра и сложна дружино? " Све три се силно узнемирише и узвијерише уз грабић, не одмичући се никако од качице. Њушке им се забијељеше ко препрана вуна у ноћи. Појмише се ко да ће насрнути на грабић. Мене обузе цијелом снагом дубока језа и смртно дрктање...

- Крабри се, Ћико - викну неко, а по судници се опет разли пун и срдачан смијех слушалаца и чланова суда који су са живом пажњом пратили оптуженикову казивање. Само се господин "државни" непрекидно мрштио, показујући зловољно лице, док се је млади бранитељ задовољно смијешио, осјећајући како живахно и убједљиво казивање оптужениково утиче повољно на расположење чланова суданије.

- Мене обузе - настави оптуженик задихано, убрзано, у очигледном страховању да што не изостави што је срочио у глави, дајући у неким тренуцима својим говором и кретањем утисак као да стоји пред правим судом. Мене обузе ледена језа и смртно дрктање. Стсже ме у грлу, капа ми стаде на глави играти и перчин расти. Нешто ми се навуче на очи, и учини ми се да јазавци почеше грепсти и пењати се уз грабић. Цвокоћући зубима, у смртном страху викну, колико ме грло доноси: "Натраг злотвори! Натраг ајдуци једни и отмичари туђе муке! Уа! У-а! -а!" Преко обамрлог села и околине крупно одјекнуше моје

бешједе у височима, а неоклен од торова узавреше пси, док настаде силан лом и бјежање јазавчје кроз шуму. Лом и бјежање преко страна и потока, лом и бјежање кроз провалије и суртулије - побјегоше! Врева се паса код торова смири и у шуми се све утиша ко да ништа није ни било. Само мјесец изнад свега на земљи високо и мирно свијетли, пун и округо ко чалма Мујаге Аџића из Горњег Шехера, а ја на грабићу још једнако цвокоћем зубима, пиљећи у качицу на заравањку ("Државни" нешто биљежи)... Кад сам дошо себи, сишо сам са грабића и нашо сам на заравањку, поред ове, и ову другу качицу, обе пуне сира. Нашо сам још и пуну врећу неомлаћеније кукуруза, два вијенца сувије крушака и један подугачак радиш љешника, све сама јазавчија мива и јестиво... Све сам то однио, себи а по себи, својој кући и сиротињи, и једно два три мјесеца људски сам живио са својом старом и седмеро дјеце. Ја ко овамо мислим, гријек није од горске звијери штогођ уграбити гладном и сувотном тежаку кмету, који се одрије давајући агама, и који се није ни на пет Божића и Ускрса имо чиме омрсити, откад је ушла Устрија и откад је преко Саве прснио своју мундуру онај устријски генерал што га господин прешједник суданије очитава у закону... Ето, молим бога и славног суда, каза по истини све како је било, па судите по правди и закону: ето вас и царског закона, ево мене и ено Зенице, ако сам крив.

- Добро се и Ћико брани, ћаћа га његов ранио! - чу се један глас са дна суднице, пун радости и унутарњег задовољства.

- На моју душу, људи, ако овако знадне говорити и бранити се онамо на суду, оде Ћико *врајлос*!

- Ама из чега излазе овако мудре и смишљене бешједе, то је чудо једно!

- Лијепа ти је, Ћико, приповијест, нема вајде крити - вели, пакосно се смијешећи и чешући се иза ува, приватни оштећеник Лука Ћулум. Ама, синко, у ту ти приповијест неће нико паметан вјеровати, како ти је оно и реко наш поглавити господин вакмајстор Дане Кнежевић кад те је испитиво у селу на мјесту лица. Добро везеш, Ћико, добро, само да се не299 пометеш...

Оптуженик, потпуно свјестан о великом утиску што га је његова сјајно смишљена одбрана учинила и на суданију и на слушаоце, живо се обрну приватном оштећенику и пркосно му добаци у брк:

- Лакше мало, лакше, Лука Ћулуме! Сабери се, болан. Суд је ово и тешка су ово царска господа. Није ово село, жалосна ти мајка, и не суди вођe шоца Личанина Дане Кнежевића него правда и царски палиграпи, ако почем нијеси знао.

Приватни оштећеник Лука Ћулум се збуни, повуче се стидљиво у страну и ушути.

Прелиставајући велик дењак списа, предсједник суданије диже једну повећу хартију и рече оптуженику:

- Видите, окривљениче и дапаче оптужениче, ви јесте и пред оружницима и у истрази пред суцом истражитељем друкчије исказали него данас. Како то?

- Молим бога и славну расправу, што сам данас казо, то је права истина и тако је све било.

- А шта суду знате о украденом јањету казати? - рече хладно предсједник и опет се упусти у званично пребирање и прегледање списа.

Оптуженик је шутио, не дајући никаква одговора на питање предсједника суданије који је непрестано нешто пребирао и тражио по списима. Велика запара и тишина бијаше овладала судницом. Само се чуло мукло шуштање хартије под крупним предсједниковим прстима. Наједанпут се јави млади бранилац за ријеч и поче говорити:

- Славна суданијо! Државно објеснишгво тужи мога брањеника Ћирила Трубајића, да је укро и јање Луки Ћулуму из Дугог Села. С позивом на царску Деклемацију од 28. коловоза и с обзиром на голему Лесперину генерала Јосипа Пилиповића од 31. коловоза 1878. године, те у свези са законима и отоманским канунима, по којима се у Босни и Ерцеговини тужи и суди, вође се данас не би смјело никако говорити о крађи јагњета. За турског суда и по турској... отоманској прави за јање се није никад ни тужило ни судило. У големој Лесперини генерала Јосипа Пилиповића стоји написано:

"Ваши ће се обичаји и ваши закони чувати и поштовати све дотлен, док се нови закони не објаве народу". Царски, отомански закони не гоне за крађу јањета, а по њима се и данас суди, и они се и данас држе у великој части и штимању. С погледом на царске, отоманске законе од 7. рамазана, од 15. мухарема, од 13. хусеина и од 23. мујаге у свези с горе реченом големом Лесперином генерала Јосипа Пилиповића прилажем и молим славну царску суданију да мога брањеника Ћирила Трубајића пусти испод суђења за крађу јањета, јер горе речени отомански закони побијају палиграпе 249, 251, 253, тоћка *ц*, на које се али позива високославно државно објесништво... Славна суданијо, радост ме велика обузима што је судбина наредила да у данашњој шједници суди и господин Омеша Мустић, човјек праведан и мудар, који се добро разабира у шеријату и отоманској прави и законима...

- Па прилично се и ја разабирам у шеријату и отоманској прави! - упаде поносито у ријеч бранитељу први присједник Омеша Мустић. По шеријату и по старом адету није се гонило ни судило, ако ко, сувотан и жељан меса, увати и закоље јање, да омрси посно грло. Мерхаметли су, болан, турски закони и лијепа је турска права! Није се за турског суда за свашто гонило ко данас. Данас господин "државни" прилаже на вјешала ако ко, сувотан и гладан, увати шугаво пиле и поједе без знања и приволе...

- Доста блебетања! - викну предсједник суданије, сав намргођен и нарогушен, и престријели ватреним погледом првог присједника коме застаде ријеч у грлу. Ово је суд, и вође није никако извољено и дозвољено славити турске законе и турску праву - додаде стишаније и погледа у бранитеља који настави:

- Не поприми ли и не уважи ли данашња царска суданија мој пријелог односно оптуженика у погледу крађе јањета, много ће погријешити, јер ће га посигурно уважити Врковна суданија која турске законе држи у великој части и штимању.

- Е, горе се право *турски* суди! Горе су све сами чалмаши са саруком од два аршина! - добаци неко заједљиво са дна суднице.

- Тешко кмету сиромаку ако га судбина баци пред Врковну суданију! То толико могу само рећи - чу се још опорији и заједљивији глас.

- Молим, молим! Таке бешједе нијесу за ово мјесто - викну оштро предсједник суданије и погледа у господина "државног" који се неспретно спремао на говор:

- Славно судишће! Пријелог односно славне одбране у погледу крађе од јањета није али на мјесту - поче господин "државни". Државно објесништво, оборужано и подупрто са свију страна законима и прописима, противи се силом закона пријелогу односно славне одбране и прилаже да се расправа у цијелости изведе и да се доказ истине о украденом јањету проведе с погледом на приложену оптужницу, а по §§ 249, 251, 253. тоћка *ц* кажњеног законика. Позиви на царске отоманске законе и на старе адете у свези са шеријатом не могу се али уважити, па државно објесништво прилаже, не смећући с ума § 347 парбеног поступника, да се пријелог славне одбране одбаци са лица мјеста данашње расправе.

- По сили своје чести и по снази своје уредовне власти одбијам пријелог односно одбране и настављам главну расправу у смислу парбеног поступника! - одговори предсједник суданије доста опоро и набусито, и обрну се оптуженику: Но, шта нам знате о јањету рећи?

- Молим бога и честитог суда, ја не знам ништа о јањету...

- Знаће свједоци... Нека пријђу свједоци, царски оружници Дане Кнежевић и Јозип Прокаска! - викну званично предсједник суданије и махну руком оптуженику да сједе.

- Препокорно јављамо да смо пришли! - одазва се на предсједникове ријечи крупна гласина, и пред суданију ступише оба жандарма напоредо, с укоченим војничким држањем.

- Молим, ко јест од вас Дане Кнежевић? - пита предсједник, гледајући немарно у списе.

- Молим препокорно, ја сам Дане Кнежевић, ћесерокраљски вакмајстор из Дугог Села - одговори вакмајстор, салутирајући.

- Да ли познајете, господине вакмајсторе и вјерни царски службениче, овог човјека на десно, који јест по државном објесништву оптужен у погледу крађе јањета и двије качице сира Луки Ћулуму из Дугог Села?

- Молим препокорно познајем га добро. Ово је једна опасна особа по дотично власништво, ово је једен вердектер и уписни тат. Ово је далеко позната битанга и вагабунд Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић, који нам толике године задаје бриге и посла...

- Све те красне и учевне бешједе повратите натраг, господине свједоче! - викну званично предсједник суданије и погледа оштро у вакмајстора. Вође се не смије нико вријеђати. Ово је суд, и вође се о свачјој части и образу води рачун. Ми не тражимо грдња ни погрда него истину и само истину. Запамтите да ви јесте пред судом само свједок, а никако ћесерокраљски вакмајстор Дане Кнежевић из Дугог Села, кому у његовој служби нека је свака чест!

- Тако је! - добаци млади бранитељ.

- Јест, јест, господине свједоче, тако је! - дочекаше оба присједника, злурадо се осмјехујући.

- Молим, молим! - викну још званичније предсједник суданије. Нико вође по смислу закона нема право да одобрава или не одобрава мој поступак и моје ријечи осим силе закона и снаге моје коли прешједничке толи уредовне власти.

- Молим препокорно, славни суде, ја повраћам што сам река - одговори збуњено свједок и ушути, очекујући скрушено да му се постави питање.

Предсједник суданије ставио је још неколико кратких питања, на која је свједок нејасно одговарао, позивајући се непрестано на своју "оружничку пријаву" и истражне списе. Други свједок, Јозип Прокаска, по народности Чех, стојећи прописно поред првог свједока, климао је непрекидно главом у знак одобравања. То непрекидно климање главом једило је предсједника суданије, који се је све немирније врпољио на столици, гледајући мрко испод ока на убогог "Пемца".

- Доста већ климања главом која је празна ко празна и расушена каца! - викну љутито и набусито предсједник суданије и отпусти једним покретом руке оба свједока, који се стидљиво повукоше у страну. Нека приступи суду свједок Мујага Аџић из Горњег Шехера!

- Молим бога и славну расправу, приступио сам! - Јави се Мујага Аџић и стаде пред суданију.

- Ви сте Мујага Аџић из Горњег Шехера? пита предсједник, преврћући списе.

- Јесам и главом и брадом! - одговори одсјечено свједок.

- Ви ћете се, Мујага Аџићу из Горњег Шехера, у смислу кажњеног законика и парбеног поступника по § 488, заклети да ћете данас пред судом говорити истину и само истину у односу купљене и код вас законито углављене јањеће кожице - разлаже предсједник суданије, устајући са столице и стављајући пред свједока турски *ћитаб*.

За предсједником у дубокој тишини и највећој свечаности дигоше се и остали чланови суданије осим првог присједника Омеше Мустића, који је као Муслиман остао да сједи при полагању заклетве.

- Положите руке на ћитаб и говорите за мном! - викну предсједник суданије и поче да заклиње: - Заклињем се богом живим, свезнајућим и свемогућим...

- Заклињем се богом живим, свезнајућим и свемогућим...

-... и свим што ми је најмилије на свијету...

-... и свим што ми је најмилије на свијету...

-... да ћу говорити истину и само истину!

-... да ћу говорити истину и само истину!

- Валахи! - подиже јаче глас предсједник суданије.

- Валахи! - прихвати ријеч свједок још јачим гласом.

- Билахи!

- Билахи!

- Талахи!

- Талахи! - изговори свједок, не предишући, пошљедњу ријеч заклетве пуним и снажним гласом који се разли у таласастом брујању по судници, у којој дрхташе дубока и побожна тишина.

Кад се заклетва заврши, чланови суданије опет достојанствено посједоше, и предсједник рече:

- Мујага Аџићу из Горњег Шехера, познајете ли ову особу дотично лице десно од вас?

- Молим славну расправу, не познајем га само ја. Њега познаје цили свит, познаје га сваки грм, свака буква. Ово је Ћико Трубајић. Зову га још и Куљићем.

- Да ли сте од исте особе дотично лица купили јањећу кожицу, која јест код вас пронађена и законито углављена?

- Молим, славни суде, ја сам јањећу кожицу заиста купио од овог Ћике, кога још зову и Ћиром, за осам гроша здраве паре.

- Да се ти, свједоче, почем нијеси упознф у оптуженика? - уплете се у расправу други присједник Прамасунац. Море бити да је теби какав други тежак продф кожицу, а?

- Море бити, ага, да си ти сеф? - уплете се важно и са пуно званичности у расправу и први присједник Омеша Мустић. Могф си ти, драги ага, и од другог јањећу кожицу купити? Знаш, Влах Влаху сличи ко јаје јајету, па...

- Ко Влах, шта Влах? ! - загрмјеше повици са дна суднице.

- Језик за зубе, Вираунe један, Србија вође суди!

- Чекајте, људи, док изговорим - брани се Омеша Мустић и наставља као да и није рекао ријеч *Влах*, која је изазвала узбуну међу слушаоцима: - Знаш, драги ага, Србин Србину сличи ко јаје јајету, па би се ми, Турци...

- Ко Турчин? Ти Турчин? Ајде сиктер! - дочека га свједок презриво. Ти си Циганин, Фираун!

Предсједник се суданије врло званично намргоди и рече оштро свједоку:

- Турчин Нетурчин, Циганин Нециганин, први присједник Омеша Мустић јест по вјерозакону муслиманац, а у Босни и Ерцеговини све се конта и уважава по вјерозакону. Пошто али тако главни и врковни закони прописују, позивам свједока Мујагу Аџића из Горњег Шехера да се држи у реду и да одговара у смислу закона на бешједе првог присједника господина Омеше Мустића!

- Само то оћу да кажем - настави озбиљно први присједник - Србин Србину сличи често ко јаје јајету, па би се ми, Муслимани, могли преварити и огријешити душу, а то нам није никако у вјерозакону. Зар није тако, ага?

- Оно асли тако је. Ми смо Муслиманци једни људи од истине - одговори веома меко и понизно свједок.

- То ја теби и велим - узе опет ријеч први присједник. Зато се, драги ага, добро промисли, добро све извиди и провиди, и добро погледај оптуженика, јер се једном рађа и једном умире, а ти си данас пред суданијом ко један истинити муслиманац изговорио тешке ријечи: валахи, билахи, талахи!

"Државни" се наједном горопадно здрну и викну:

- У смислу закона забрањујем таке разговоре и намигивања са свједоком! То јест по закону али недопустиво!

- Господине државни, ви по закону овђе немате шта забрањивати! -рече суво и са пуно омаловажавања предсједник суданије и обрну се свједоку: - Да ли сте ви, свједоче, купили јањећу кожицу од оптуженика кад је улазио у град на пазар или кад се враћф с пазара?

- Молим славног суда, кад се враћф с пазара.

- Е, видите, свједоче, ви сте у истрази, преслушани као свједок, друкчије исказали. Овђе пише - вели предсједник суданије, гледајући у истражне списе - да сте кожицу купили од оптуженика кад је улазио у град на пазар.

- Море и то бити - слеже раменима свједок и обори очи. Не могу славном суду данас ништа посигурно рећи, јер је то давно било, па се заборавило.

- Да ли ово јест јањећа кожица коју ви јесте купили и која јест код вас законито утлављена? - пита предсједник суданије, дижући са стола једну крпу, која је лежала пред судом као corpus delicti.

Послије одужег загледања и завиривања кожице са свију страна, свједок слеже раменима и у великој сумњи и недоумици рече:

- Могла би бити, а могла би и не бити.

- Да ли јесте, свједоче Мујага Аџићу из Горњег Шехера, икад боловали од какве очне болести и мараза? - уплете се у расправу и млади бранитељ.

- Бољеле су ме очи више пута, и управо могу рећи да нисам најздравијег вида.

- У доктурској вјерици - вели предсједник суданије - о очима свједока Мујаге Аџића из Горњег Шехера пише да јест он слаб у очима, да слабо види и тешко распознаје ствар од ствари, особу од особе, и да има од давнина некакав мараз у очима... Свједоче! - викну јаче предсједник. Погледајте добро оптуженика и кажите нам слободно и по души да ли јесте од њега купили јањећу кожицу?

На миг предсједника суданије скочи оптуженик с клупе, и обрну се лицем у лице свједоку који га дуго посматраше.

- Све ми се, Ћико, чини да сам од тебе несретну кожицу купио - рече свједок и у недоумици слеже раменима.

- Не гријеши, болан, душе! Тебе очи варају. Нијеси ти од мене ништа купио, ага.

- Зар баш тако, Ћико? - пита зачуђено свједок.

- Јест баш тако, ага! Не гријеши душе. У џенем ћеш ага, а џенет ти отворен стоји!

Свједок ушути и нешто се као дубоко замисли.

- Жао ми је џенета, Ћико, а све ми се чини да сам кожицу од тебе купио - рече свједок, послије мале почивке, некако тешко и буновно као да се иза сна пробудио.

Предсједник немарно махну руком, и свједок се, непрестано слијежући раменима, уклони испрсд суданије.

Послије кратког преслушања приватног учесника Луке Ћулума и послије подужег читања кажњених вјерица и "иних доказала", предсједник суданије подиже свечано глас и рече:

- У смислу кажњеног законика и § 450. парбеног поступника проглашујем да јест поступак доказа истине у данашњој главној расправи завршен! Сад имаде ријеч господин државни да преда суданији у погледу оптужнице коначни пријелог. Након господина државног с обзиром на дотичне законске и уредовне прописе предаће суданији и господин бранитељ односно одбране свој пријелог.

Господин "државни" се поносито и гордо диже. Читаво му се лице намрачи, а крупне му се очи испунише и засвијетлише неутољивом злобом и пакошћу према оптуженику који се поче немирно на оптуженичкој клупи врпољити, несвјесно осјећајући већ унапријед сву немилу тежину ријечи којима ће га засути господин "државни".

- Славно судишће! - проломи се крупна и рапава гласина господина "државног", и у судници завлада дубок тајац. Славно судишће! Пред нами туде данас јест на оптуженичку клупу једна врло опасна особа по дотично власничтво у смислу кажњеног законика. Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић јест али чувена особа у погледу злочина од крађе. По далеким царским друмовима и хановима од Црне Горе до Саве воде селаци буду говорили и причали о његовим крађама и лоповлуцима. Он јест задал страх и трјепет на све стране.

У свом селу и околини: ђе што виђе то и диже! Славно судишће! То и тако говори народ и неучевни људи из народа. За исту особу јест али и званично, законито и дапаче уредовно углављено да је преко сваке мјере опасна по туђе власничтво, што доказују вјерице Котарског суда у Бањој Луци од 14. вељаче 1890. године, број 204 и Палитичног суда у Бањој Луци од 18. коловоза 1890. године. број 370, а да и не спомињемо кажњену вјерицу Царске жандармарије из Дугог Села и ријечи господина ћесерокраљског вакмајстора Дане Кнежевића на данашњој расправи

- Баш ријечи господина ћесерокраљског вакмајстора Дане Кнежевића не морате спомињати - прекиде "државног" са много омаловажавања и са неке висине предсједник суданије - јер за једног ћесерокраљског вакмајстора свак је лопов и вердектер ко се родио у овој земљи!

Пошљедње ријечи предсједника суданије, изговорене суво и званично, изазваше силно одушевљење и повике у читавој судници.

- Љубим ти руке твоје и праведност твоју! - скочи оптуженик с клупе и поче обасипати пољупцима руке предсједника суданије.

- Молим, молим! - брани се предсједник. Наставите у смислу закона оптужбу, господине државни!

- Високославно судишће! - продужи "државни". Надаље јест уредовно путом извидв, истраге и свједока углављено да је иста особа Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић дне 17. липња у ноћи, без знања и приволе, а своје користи ради, однио јање, по босенски *терзе*, приватном оштећенику Луки Ћулуму из Дугог Села, а дне 33. коловоза те исте године јест истом Луки Ћулуму нестало двије качице сира, што јест акопрем недвојбено у смислу истражније списа и исказа свједока течајем данашње главне расправе доказано да је и ову покрађу извршио исти горе по закону речени оптуженик Вико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић без знања и приволе приватног учесника, а своје користи ради, чиме али јест поћинил злоћин од крађе по §§ 249, 251. 253, тоћка *ц* кажњеног законика. Славно судишће! Данашња одбрана оптуженика јест само једна лијепа приповијест којој не море нико паметан вјеровати, како оно добро и рече приватни оштећеник Лука Ћулум из Дугог Села. Шарена приповијест оптуженика да јесу јазбеци покрађили сир, неможна јест у смислу кажњеног законика, пошто су али јазбеци горске звијери. Како шивотиња, како јазбец да се осуди!? ...

- Јазавац је већ осуђиван и осуђен у овој земљи, у овом граду! - добаци бранитељ, јетко се осмјехујући.

-И мајмун, молим бога и славног суда! - уграби ријеч једна грлата људина са дна суднице, и сва судница прште у дивљи смијех и повике.

- Јест, добро си то казо: осуђен је и мајмун прије десетак година тамо у Бишћу! - узе опет ријеч бранитељ. Тамо се је на вашару бавила некаква швапска комендија са два мајмуна. Један од та два мајмуна ископо је једном тежаку око. Суд је осудио комендијаша на новчану кажњу и оног мајмуна на смрт, да се послије 14 дана погуби. У том се је комендија преселила на вашар у Приједор. Кад је судска комесија у Приједору добила налог да с обзиром на закон изврши осуду и погуби осуђеног мајмуна, није то могла

учинити, јер су оба мајмуна била врло слична, и судска комесија није могла никако да дозна ко је од та два мајмуна онај прави, *осуђени*. Тако се је осуђени мајмун избавио смрти... Овим сам ријечима шћео да опоменем господина државног да се и *шиботиња* море осудити с погледом на Ж 388. кажњеног законика - заврши са пуно поноса своје разлагање млади бранитељ и сједе.

Кад се иза бранитељева говора бука и повици смирише, продужи господин "државни" своју оптужбу са пуно срџбе и јеткости, сијевајући љутито очима и на бранитеља и на оптуженика:

- Високоисто и високославно судишће! Акопрем јест државном објесништву познат § 388. кажњеног законика, не море се али оптуженик Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић извући испод кажње која га *патри* по § 249, 251, 253, тоћка *ц*. Државном објесништву у Бањој Луци јест надаље познато да су јазбец и мајмун осуђени, али су тамо биле друкчије прилике и тешке околности у смислу закона него данас вође. Данас вође јест у течају расправе законито углављено да је у питању стојећи оптуженик поћинио злоћин од крађе и да јест исти укрф Луки Ћулуму из Дугог Села јање и двије качице сира. То јесу акопрем свједоци царски оружници Дане Кнежевић, Јозип Прокаска и Мујага Аџић из Горњег Шехера, те приватни оштећеник Лука Ћулум из Дугог Села данас течајем главне расправе исказали и дапаче доказали с обзиром на све топогледне палиграпе и тоћке кажњеног законика... Велеславно судишће! Џабе би било да и даље говоримо с погледом на оптужницу, јер је све јасно и законито доказано: Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић недвојбено јест поћинил злоћин од крађе, јест повриједио и увриједио §§ 249, 251, 253, тоћка *ц* кажњеног законика! Све судске и палитичне кажњене вјерице и сви искази по закону реченије свједока доказују и доказали су да јест у питању стојећи оптуженик врло опасна особа по дотично власничтво, да јест вердектер, да јест далеко чувена битанга и вагабунд, да јест напокон уписни тат, који живи од крађе и у крађи живот проводи... Само два његова имена, велеславно судишће, и два брезимена јесу тврд и голем доказ истине да код њега не иде ништа чисто и поштено, да он јест један обични сељачки крадљивац и уписни тат, који се зове и презива онако како му кад годи да се зове и презива. Само то петљање и сам тај мариветлук са два имена и два брезимена доста је велеславном судишћу да му одмјери и одвали у смислу закона најоштрију и највећу кажњу тешке тавнице, куће необичне!... Високославно судишће! Устријска царевина јест дапаче на Берлинској шједници од 28. српња 1878. године у смислу Велике бешједе милистра Андрашије испросила од све седам царева дозволу за улазак и укопацију ове земље, да у њој уведе мир и постави ред и закон. Зато ми данас и оћемо ред и закон; оћемо да се зна чије је што; оћемо да се живо ради и да се не краде ни бег ни царевина, ни тежак ни лежак, како се то али по боснацки вели. Високоисто и велсславно окружно судишће! С погледом на то и на све горе речено, и с обзиром на велике прилике и тешке околности, државно објесништво у Бањој Луци прилаже да се оптуженик Ћико право Ћиро Трубајић звани Кул-јић, 40 година стар, родом и стојбином из Дугог Села, грчкоисточног вјерозакона, ожењен, отац седмеро дјеце, неписмен, навозито непоречен, суди и осуди поводом тога што јест исти дана 18. липња 1907. године узео без знања и приволе, а своје користи ради, Луки Ћулуму из Дугог Села јање из тора и двије качице сира из мљекара, чиме јест али починил недвојбено злочин од крађе с обзиром на §§ 249, 251 и 253, тоћка *ц* царског кажњеног законика - напрегнутим и промуклим гласом, пуним злобе и пакости, заврши господин "државни" оптужбу и сједе, непрекидно стријељајући подмуклим погледом и бранитеља и оптуженика који се узбуђено врпољио на клупи и мијењао боју у образима.

- Људи моји, ја опет велим: гадно и Злојутро насрће - чу се неко са дна суднице кад "државни" доврши оптужбу.

- Није шала: памет и наука! Виђе ли ти само како му при крају вјешто покупи и повеза и род и пород, и жену и дјецу, и село отклен је, и године колико му је, и вјеру које је, и крађу коју почини и домаћина кога оштети, па га онда љуто стеже у неколика тешка и гвоздена палиграпа... Јао, Ћико и' Зеницо црна!

- Јао, Зеницо црна, ватром изгорјела! - чу се пискутљиви глас приватног оштећеника Луке Ћулума, пун заједљивости и злурадости.

- Не прегони ни ти, Ћулуме, и не буди тако злурад, јер: из Зенице икад, из земљице никад!

- Веселите се, душмани моји и душмани правде божје, веселите се данас или никад! - викну оптуженик и, сав зајапурен у образима, окрену се према слушаоцима, па онда поче, умиљавајући се као пашче, погледати у бранитеља који се мирно и достојанствено спремаше на одбрану.

- Славна суданијо! - одјекну ненадно звонко грло младог и окретног бранитеља, и у судници поново наступи гробна тишина, без гласа и даха. Славна суданијо! Послије девет мјесеци мучног истражног затвора бацила је, ево данас, црна судбина на оптуженичку клупу једно само поштење и доброту од човјека. Већ девет мјесеци, велеславна суданијо, труне и гњије у Црној Кући, одвојено и далеко од своје кућице, од своје слободице и своје ситне дјечице, честити и царским властима препокорни житељ и старовник Дугог Села Ћирило Трубајић, у цивиљу назван Ћико, право Ћиро Трубајић звани Куљић. Ову и овакву добротињу и чисто поштење од човјека јест, велеславна суданијо, течајем главне расправе господин државни оцрнио да горе не море бити! Немајући чврсте доказе и тврде исказе преслушаније свједока, господин државни се, у том шкрипцу и неприлици, машио за празне и неваљале ријечи да њима умрља и пред данашњом славном царском суданијом оцрни ову чисту и свијетлу особу дотично лице, које већ девет мјесеци труне у истражном затвору на правди бога...

-... и за двије качице сира и једно јање! - додаде неко са дна суднице, и смијех се осу на све стране, чак и око окорјелих и званичних усана предсједника суданије заигра се прикривен осмјејак.

- Велеславна суданијо! - настави присебно и мирно одбрану млади бранитељ као да ништа није ни било: У оптужници високославног државног објесништва од 20. вељаче 1908. године оптужује се честити Ћирило Трубајић, у цивиљу назван Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић, да јест дне 18. липња 1907. године узео без знања и приволе, а своје користи ради, Луки Ћулуму из Дугог Села јање *терзе* из тора и двије качице сира из мљекара. Господин државни не море али пред лицем данашње главне расправе да докаже да јест оптуженик заиста починио злочин од крађе и повриједио §§ 249, 251, и 254. тоћка *ц*, него је ударио у погрде и неваљале ријечи, ко на прилику: да јест оптуженик вердектер, да јест далеко чувена битанга и вагабунд, да јест опасни и уписни тат, да се о његовим лоповлуцима и крађама прича и говори од Црне Горе до Саве воде... Надаље јест господин државни, велеславна суданијо и ви присједници, ви паметни и правични људи из народа, реко за оптужника: само његова два имена и два презимена јесу тврд и голем доказ истине да је он један обични сељачки крадљивац и уписни тат који се зове и презива како му кад

годи. Кад би господин државни, велеславна суданијо колико-толико познаво ову земљу и народ, мислим да се онда не би овако непромишљено размето празним ријечима. Баш његова два имена показују нам да он своме крају не задаје страх и *трјепет*, како то вели господин државни. Оптуженику јест кршћено име Ћирило, Ћиро, али га свако од драгости зове и од милости му тепа *Ћико*. Изволиће нам али и господин државни да се онима који задају страх и трепет, да се лоповима и крадљивцима не тепа! Његова два презимена казују нам да јест он потомак једног богатог и зенђилог племена, из којег није нико никад крао и коме није у *крви* да краде. Трубајићи су били далеко чувено племе са свог богатства и великог мала, у њи су се иљадиле овце, све ти је то било пуно, сито и дебело, па су и' и прозвали Куљићима, то ће рећи: куљави, дебели, пуни, сити.. . Изволиће нам али, опет велим, и господин државни да се овом потомку Куљића не море рећи да је уписни тат и да му је већ *у крви* да краде!...

- Вјеру му његову, и дијете добро исправља! - чу се узвик са дна суднице, пун чуђења и одобравања. Чусте ли људи, разумјесте ли, господини суци, како све вјешто повеза и једно с другим испорави: бива, Ћики тепају, а крадљивцима сви знамо да се не тепа; Ћико је изданак Куљића којима није у крви да краду, па ни Ћико не море бити уписни тат! Паметно дијете!

- Паметни смо сви, само среће немамо! - добаци неко између слушалаца и граја се диже.

- Мир! - викну предсједник суданије, сав блажен и задовољан смишљеним говором младог бранитеља, коме махну руком да настави одбрану.

- Како видите, славна суданијо, баш ова два имена и два презимена иду у прилог по закону реченом оптужнику, иду у прилог његовом поштењу и доброти. Ја, велеславна суданијо, нећу али да се вође разбацујем само празним ријечима и бешједама - нека то чини ко је и до сад чинио - него ћу дапаче чврстим доказима и исказима заклетије свједока ишћерати ствар на чистац са двије качице сира и са јањећом кожицом која је пронађена и законито углављена код Мујаге Аџића, трговца из Горњег Шехера. Горе по закону речени оптуженик јест отворено и искрено - које се али ријетко догађа на суду - пред данашњом славном суданијом признао и очитово да је заиста појео двије качице сира приватног оштећеника Луке Ћулума из Дугог Села са својом женом и седмеро дјеце. Али упитајмо се, велеславна суданијо, како је оптуженик Ћирило Трубајић у цивиљу назван Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић до те двије у питању стојеће качице сира дошао? Којим путом и начином? Да ли крађом или преваром? Да ли он јест ту починио злочин од крађе и законски повриједио §§ 249, 251. и 254, тоћка *ц* кажњеног законика, како то али пише оптужница високославног државног објесништва од 20. вељаче 1908. године и како то велеславна суданијо, у смислу оптужнице набацује и тврди господин државни? То треба на темељу закона прочистити и у ред довести, па ће се одма виђети да је оптуженик чист и прав ко од мајке рођен. Истина је, велеславна суданијо, да су царски оружници пронашли качице у кући горе по закону реченог оптуженика; истина је и то, да он испрва није мого ни шћео никако да призна покрађу од двије качице сира него се је отимо и говорио да су јазавци починили крађу и да им је он исти једне ноћи отео осим двије качице сира, још и пуну врећу неомлаћеније кукуруза, два вијенца сувије крушака и један подугачак радиш љешника. Како видите, велеславна суданијо, све сама јазавчја мива и јестиво! Истом кад су га царски оружници у погледу истраге и извида на мјесту лица почели незаконито и душмански кундацима тући, истом онда је он признао што му се силом кундака натурало

да призна. Тако је, велеславна суданијо и ви правични људи из народа, и овај пут ко и увијек под жандарским кундацима пригњављена и пригушена правда и истина!...

- О постове му његове, и малишан добро кити и везе! - отеше се узвици неколицини слушалаца у један мах, и по читавој судници дигоше се живахни и топли повици дивљења и одобравања.

- Малено је и неугледно је, бог га видио, али му је слатка и смишљена свака ријеч! Бистра и паметна глава!

- Паметни смо ми сви, само среће немамо! - добаци онај првашњи из гомиле, али за чудо нити се граја диже нити му се ко на досјетку гласно насмија као први пут, јер сви бијаху упрли погледе у младог речитог бранитеља.

- Јест, велеславна суданијо! - настави бранитељ с још јачим полетом и одушевљењем. Послије девет мјесеци мучног истражног затвора ступа горе по закону речени оптуженик на ово уредовно мјесто да оживи пригушену правду и истину; ступа дапаче на ово законито мјесто ђе не суди кундак ћесарокраљскога вакмајстора Дане Кнежсвића нсго учсна глава и дубока памет високог царског, судског савјетника и велеможног господина Игњатије Врепца, који само истину тражи и само за божјом и људском правдом гине! И господин предсједник суданије чуо је данас истину да су јазавци покрали сир и да је оптуженик Ћирило Трубајић једне ноћи, претрпивши велики страх, отео од јазаваца сир, однио га кући и појео са својом старом и седмеро дјеце. По смислу кажњеног законика и по §§ 249, 251. и 254, тоћка *ц* јазавци су починили злочинство и покрали сир. Они су злочинци и на њи требало би да се обори господин државни. Горе по закону речени оптуженик кад је од јазаваца, од дивље горске звијери, отео сир и остале оне ствари, није, велеславна суданијо. учинио ништа рђаво, ништа злочесто, и ништа по закону кажњиво. Учинио је оно што би и сваки од нас у такој прилици учинио. И исказ приватног оштећеника Луке Ћулума на данашњој главној расправи свједочи да су заиста јазавци поткопали мљекар и починили крађу. Кад га је господин предсједник суданије течајем преслушавања упито да ли море подсигурно посвједочити да провала под мљекаром потиче од људске руке, одговорио је приватни оштећеник Лука Ћулум из Дугог Села: "Е, то не могу на душу узети, јер је јама под проваљеним мљекаром некако чудновато дошла!" Даклен, провала не потиче од људске руке: Мљекар није провалио оптуженик Ћирило Трубајић, у цивиљу назван Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић, него горске звијери, јазавци! Да су заиста јазавци поткопали мљекар и починили у смислу кажњеног закона крађу од двије качице сира, море се и отуда виђети што данашњи јазавци нијесу остали онаки какви су били за турског суда и отоманске праве, нијесу остали повучени и мирни у својим јазбинама. Кад је, велеславна суданијо, заступила Устрија одма је од народа покупљено оружље и дата је сваком права и слобода осим тежацима и радном народу. И поп, и пратар и оџа и газда, и бег и ага, и субаша, све се то аџамијски испрсило у овој земљи, па дебља и тови се, пливајући у устријској прави и слободи. А радни народ и тежаци без праве и слободе, без оружља и без помоћи ни са које стране, а са двије стране навалиле злости и напасти: из чаршије ајдуци, а из горе вуци и јазавци...

- То и тако неизвољено јест пред царским судиштем говорити! - плану господин "државни" на бранитеља и скочи као разјарен рис са столице. То дапаче али јест грчкоисточна палитика!

И предсједник суданије плану, али ипак се свлада, па врло уздрхталим званичним гласом рече:

- По сили своје цести и по снази своје коли уредовне толи предсједничке власти, а по § 318. парбеног поступника, позивам са овог мјеста на ред и мир господина државног да не узбуњује и не спречава течај главне расправе, која се али данас води према прописима §§ 249, 251. и 254, точка *ц* кажњеног законика!... Господине бранитељу, продужите и кажите што још нијесте у одбрану казали, а мислите казати.

- Вала, људи, Врепцу мјере нема! - диже се са дна суднице између слушалаца тихан и једва чујан повик, и све се опет смири и утиша.

- Велеславна суданијо! - настави одбрану бранитељ без и најмање збуњености, са пуно мирноће и присебности у говору и држању. Море се господин државни љутити и викати колико оће да је малопријашња моја ријеч *грчкоисточна палитика*, али ће остати увијек истина, да су данас јазавци друкчији него што су били за турског суда и отоманске праве. Чим су, велеславна суданијо, осјетили да је Устрија одузела народу слободу и оружље, јазавци су се грдно избезобразили. Најприје су се почели врзати око њива и усјева, па онда ударати на стаје и амбарове, док се неке године двојица чак услободише и падоше на крсну славу Стојану Гатарићу из Локвара...

- Дошли људи на пиће! - добаци неко између слушалаца, и смијех се разли по читавој судници.

- Јест, дошли људи на пиће - прихвати ријеч бранитељ - али се чудновати гости не свиђеше неком старом Белемезу, који се побоја да би могло омалити пића и јестива, па пограби с дрвљеника сикиру и погна их у планину, али у планини увати Белемеза са сикиром царски шумар и викну: "Сикиру овамо, ти си сјеко царску шуму!" Послије га на правди бога осудише на велику глобу и апс, па се и данас у народу каже кад се коме што неправо и изненада догоди: "Прошо ко стари Белемез кад је јазавце гонио са крсне славе Стојана Гатарића!"... Велеславна суданијо! С погледом на све речено јест сигурно и освједочено и законито углављено да су јазавци, оваки какви су, могли битн и дапаче били су починитељи злочина од крађе у смислу §§ 249, 251. и 254, точка *ц*, кажњеног законика... Што се али пако тиче украденог јањета, свједочанство једног свједока Мујаге Аџића из Горњег Шехера јест слабо и нетемељито. Горе по закону речени свједок јест течајем расправе само слијего раменима и у великој недоумици одговаро на питања господина предсједника суданије. Његово се свједочанство не море никако уважити и од славне суданије попримити као темељито и законито. Али, ако би велеславни суд уважио и попримио - у што ја никако не могу повјеровати - исказ и свједочанство свједока Мујаге Аџића из Горњег Шехера, онда се ја с погледом на голему Лесперину високославног ћесерокраљског генерала Јозипа Пилиповића позивам на царско-отоманске законе од 7. рамазана, од 15. мухарема, од 13. хусеина и 23. мујаге, који закони не гоне за крађу јањета, а по њима се и данас суди и они се и данас држе од славног суда у великој чести и штимању... Велеславна окружна суданијо! С обзиром на све горе речено у одбрану и с позивом на све олакотне околности и прилике прилажем да се оптуженик Ћирило Трубајић, у цивиљу пазива Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић, 40 година стар, родом и стојбином из Дугог Села, грчкоисточног вјерозакона, ожењен, отац седморо дјеце, неписмен, навозито непоречен ријеши и пусти испод суђења, пошто он није али дана 18. липња 1907. године узео без знања и приволе, а своје користи ради Луки Ћулуму из Дугог

Села јање из тора и двије качице сира из мљекара, чиме би био починио злочин од крађе у смислу §§ 249, 251. и 254, тоћка *ц* кажњеног законика. Али, ако би ипак велеславна суданија неким путом и начином дошла до свједочанства да при оптуженику има неке кривице - у што не би нико мого повјеровати послије данашње расправе - то молим велеславну окружну суданију да при суђењу упораби § 63, како не би недужна породица страдала, даље да узме у обзир дуги истражни затвор, неписменост и занемарени одгој оптуженика као олакотне околности и прилике - заврши одбрану бранитељ, сав блажен и узбуђен, са пуно вјере и увјерења да је казао све што је требало казати.

Предсједник суданије, као да се трже из дубоког размишљања, диже покуњену главу високо изнад дебелих судских списа, обухвати великим погледом читаву судницу и викну са пуно свечаности и званичности:

- Данашња главна царска расправа, која јест вођена по смислу §§ 249, 251. и 254, тоћка *ц* кажњеног законика против оптуженика Ћике право Ћире Трубајића званог Куљића, закључује се, и суданија се повлачи на вијећање и одлуку!

При пошљедњим ријечима лагано и одмјерено диже се предсједник суданије и покупи са стола читав дењак списа. За њим се мирно и достојанствено дигоше и остали чланови суданије и окупише се у врх суднице да вијећају.

Предсједник суданије сједе и згури се над једним сточићем, који је сав био прекривен дебелим списима, па се стаде мрштити и напрезати да по једној старој осуди састави г*лаву* Ћикине осуде. Око сточића су мирно и непомично, без гласа и даха. стајали суци и присједници са перовођом, очекујући, да почне вијећање.

- Овђе се не море вијећати. Одвећ је тијесно и незгодно! - рече предсједник суданије врло зловољно. Ми би се морали повратити на своја стара мјеста, а државни, бранитељ, оптуженик и сви остали слушаоци требало би да изађу напоље, док се не сврши вијећање и одлука. Само, ето не знамо да ли се вратио керкермајстор са рапорта? ...

- Молим бога и славног суда - чу се из гомиле слушалаца глас Косте пуцера који се неоклен нађе у судници - ви се морате слободно повратити овамо даље на своја стара мјеста, а ми ћемо сви изаћи напоље. Керкермајстор се вратио са рапорта и одвео све жене осим Јелке чедоморке на Врбас. Ону сушичаву кљусину, Јову кључара, задржали су јутрос у болници, и тако је остф и постф над Црном кућом једини господар наш добри кључар Николица. Он зна све, зна и да се суданија води, али шути и прави се невјешт. Ено га сједи на басамацима, пуши своју лушу, преговора се нешто са Јелком чедоморком и вели: "Пјевај, Јелче, младост прође! Пјевај, нека се народ мало провесели под мојом управом и командом!"

Ријечи Косте пуцера изазваше бучно одушевљење и узбудљиве повике међу слушаоцима који су са страхом пратили ток суданије, стрепећи да би мого сваки час изненада ударити тамничар или кључар Јово. Са њихових притиснутих и уздрхталих душа свали се сињи терет страховања, и сви, осим чланова суданије, похрлише напоље, водећи оптуженика између се као млвду и пјевајући апсеничку пјесму:

Све субота по субота:
Мени дође осуда,

А ја тужан у тавници
Пјевам пјесму жалосну.

Жалобитна апсеничка пјесма, пјевана са много бола и прастаре човјекове туге за отетом слободом, оживје ледене тамничке зидине, затресе умртвљеним ћелијама и задахну и запљусну животом и свјежином Црну кућу с краја на крај, с врха до дна. Са свију страна и из свију ћелија прихватише апсеници пјесму која је у тамници спјевана и која се само у тамници пјева, и све узаврије у безмјерно узбудљивом и необузданом клицању и натпјевавању. Кад се натпјевавање и повици полагано смирише, издишући у леденим зидинама, писну жалобитно глас Јелке чедоморке, чист и звонак као сребро:

Ај, дуга дана, дуга дана
У зла господара!

- Нека Јелка чедоморка пјева и тугује - рече предсједник суданије више као за се, кад посједаше на стара мјеста - а ми ћемо вијећати. Да нам осуда буде права царска осуда, морамо некако и имена подесити. Ја ћу се у осуди писати Игњац Вребацовски, ти, први суче, Габријел Јаворовски, а ти, други суче, Јозип Лесиецки. Присједници Омеша Мустић и Лука Прамасунац могу у осуди остати ко што и јесу. Перовођа нека нам се зове Прањо Прањић, домаћи човјек, католик. Државног ћемо мало прекрстити и писаћемо га у осуди Грегор Злојутровски, а бранитеља Дане Димковић... Шта ви мислите, господине судбени тајниче Јаворовски - промијени предсједник суданије глас и држање, обраћајући се првом суцу - да ли јест оптуженик с обзиром на проведену расправу крив злочина из §§ 249, 251. и 254, тоћка *ц* кажњеног законика, и акопрем јест крив, колику онда кажњу да му по закону одмјеримо?

Први се судац дубоко замисли и послије подужег размишљања рече одсјечно:

- Недвојбено јест оптуженик у смислу закона крив у питању стојећег злоћинства, и ја прилажем да му се одмјери кажња од четри године тешке тавнице, куће необичне.

Предсједник суданије, који је већ био за се створио осуду, забезекну се кад чу одговор првог судије и обрну се другом судији вотанту:

- Куда ваше мишљење и ваша памет дере, господине судбени приставе Лесиецки, у погледу кривње и кажње горе по закону реченог оптуженика?

Други се судија такође дубоко замисли. Послије дугог размишљања и ћутања рече:

- Моје мишљење и моја памет јест али зато да јест горе по закону речени оптуженик скривио злочин од крађе, и пошто недвојбено кажњени законик за така *злођела* прописује кажњу од једне до пет година, то прилажем да се оптуженик осуди на четри године тешке тавнице, куће необичне, оштро гвожђе, свако четрнест дана пост и свако седам дана тврди кревет.

Предсједник суданије још се више забезекну и изненади одговором другог судије вотанта, па се обрну прво присједнику и рече:

- Први присједниче, Омеша Мустићу, куда ваше мишљење и ваша памет шиба и дере у погледу кривње и кажње горе по закону именованог оптуженика Ћике право Ћире Трубајића званог Куљића?

Први присједник Омеша Мустић, који са пуно заједљивости посматраше оба суца, одговори одмах чврсто и одсјечно:

- И без размишљања и без ћутања, а по саслушању данашње расправе и свједока, ја ко један *први* присједник суданије и судац народни не налазим никакве кривице при оптуженику, и прилажем да се оптуженик пусти одма из затвора.

- А ви, други присједниче, Лука Прамасунче, шта ви у ствари мислите и како ви по својој памети сматрате кривњу и кажњу горе по закону реченог оптуженика?

- Ја, ко најстражњи у свој суданији и у овој земљи, у којој се све српско потискује и на крај меће...

- Буди Муслиманац, - прекиде другог присједника први присједник Омеша Мустић. Слави Курбан-бајрам, а не шарај јаја на Црвену суботу, па нећеш бити најстражњи. Мука ти што нијеси први присједник и што се ти први не питаш!

- Нема ту, Омеша, никакве муке, већ сам ја шћео да речем само једну истину: да се све наше српско у овој земљи, откад је Швабо заступио, гура на пошљедње мјесто. Само Швабо требало би се да се мало дозове памети, јер ми смо они и остајемо они који царствима животне жиле подгризамо!

Предсједник суданије плану као рис и грдно се развика:

- Молим, молим! У име закона забрањујем вам најоштрије да говорите о којекаквим историјама, и позивам вас с обзиром на уредовне прописе да кажете да ли јест оптуженик крив, а акопрем јест крив, колика онда кажња да му се одмјери?

- Колико моје суђење и моја памет доноси, могу рећи ко један присједник и судац народни да при оптуженику нема никакве кривице ни злочина - одговори мирно други присједник. Сир су покрали сигурно јазавци а појео га је оптуженик са својом женом и дјецом, што је он и признао на данашњој главној расправи. Закон, колико моје знање доноси, кажњава оне који краду а не оне који једу. Ни у овог цара нема ваљда у закону палиграпа о злочину једења!... За јање исто тако није доказано да је оптуженик укро, а да га је и укро, не море му се судити, јер га бране царски, отомански закони, који се и данас држе у великој чести и штимању, како то малоприје рече господин бранитељ.

Предсједник суданије обори очи, намршти се, набра тешко обрве и ушути се. Шутио је позадуго, испуњујући главу осуде и као нешто смишљајући. Наједном се трже из размишљања, удари обема рукама по списима и рече хладно и одмјерено:

- Господо суци и присједници, ви се али млого разилазите у погледу кривње и кажње горе по закону реченог оптуженика. Ви сте, господо суци, изрекли кривицу и велику кажњу од четири године тешке тавнице, куће необичне, а присједници су опет изрекли да при оптуженику не налазе никакве кривице, па да би га требало одма пустити из затвора. Ко

дугогодишњи судац и предсједник данашње главне расправе могу рећи да ви, ни једни ни други, немате потпуно право. Горе по закону речени оптуженик није толико крив да би заслуживо четри године тешке тавнице, куће необичне, оштро гвожђе, свако четрнест дана пост и свако седам дана тврди кревет, а није толико ни прав ко што мисле присједници. Крив је можда више него што је прав, кривица му се али течајем данашње главне расправе није могла доказати. Свједочанства свједока и ини судбени докази јесу слаби и нетемељити. С обзиром на то и с погледом на све прилике и околности овђе се мора у смислу недостатка доказа упорабити § 271. тоћка 3, и ријешити оптуженик од оптужбе.

- И ми смо за недостатак доказа! - викну први судац, привлачећи уза се другог суца.

- Ми смо за § 271, тоћка 3, и приступамо мишљењу господина предсједника суданије! - додаде други судац.

- Ми не приступамо ником !- викну поносито први присједник Омеша Мустић.

- Ко оће нека приступи нами! - додаде још поноситије други присједник Лука Прамасунац.

- Ја сам и неотице вама приступио - рече предсједник суданије, благо се осмјехујући. Оптуженик се, даклен, с погледом на § 271, тоћка 3, у недостатку доказа решава од оптужбе, а приватни се учесник Лука Ћулум из Дугог Села упућује са својим захтјевом оштете за двије качице сира на редовити пут грађанске правде. Изволите, господо суци и присједници, потписати записник осуде - рече званично предсједник суданије, потури једну повећу хартију испред себе и викну мало јачим гласом: - Нека уђе господин државни, господин бранитељ, приватни учесник и оптуженик, да им се осуда прогласи!

Врата се на судници нагло отворише и на вратима се први појави Коста пуцер. Иза њега уђоше "државни", бранитељ, оптуженик и приватни учесник, а онда поврвише апсеници, и у тренутку се читава судница напуни. Бранитељ и "државни" мрко се погледају. Оптуженик, преплашен, изнемогао и блијед као крпа, једва се дотетура до оптуженичке клупе. Из његових лукавих, свјетлуцкавих очију бије жива радозналост да са лица чланова суданије прочита и сазна своју судбину, али узаман! Лица су њихова мрачна и очајно званична. Његово мршаво и испошћено тијело обузе мртвачка немоћ и дрхтање, очи му се засвијетлише сузама, и он обори главу, јер апсеник, док стоји пред осудом, не жели ни од кога да чује осуду своје кривице. У судници дрхташе дубока, гробна тишина, пуна очекивања и сустезања, и у тој треперавој, језивој тишини дигоше се мирно и достојанствено чланови суданије. И предсједник суданије, увијек сређен, одмјерен и свечан у говору и држању, држећи у рукама голему хартију, поче да дубоко званичним гласом чита осуду:

Окружни суд у Бањој Луци јест данас *обнашао* својом коли уредовном толи судском власти под предсједништвом судбеног савјетника Игњаца Вребацовског и у присуству судбеног тајника Габријела Јаворовског и судбеног присуства Јозипа Леспецког као судаца, те Омеше Мустића и Луке Прамасунца као присједника и Прање Прањића као перовође ушљед оптужбе државног објесништва против Ћике право Ћире Трубајића званог Куљића због злочина из §§ 249, 251. и 254, тоћка *ц* кажњеног закона подигнуте оптужницом од 20. вељаче 1908. године, број 2268, након наредбом од 2. свибња 1908. године наређене у присутности државног Грегора Злојутровског, приватног учесника Луке Ћулума из Дугог Села, оптуженика Ћике право Ћире Трубајића званог Куљића, бранитеља

Дане Димковића дне 23. коловоза 1908. године обдржаване главне расправе на основу приједлога државног објесништва да се оптуженик кривим прогласи, *за право изрећи*:

Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић, 40 година стар, родом и стојбином из Дугог Села, грчкоисточног вјерозакона, ожењен, отац седмеро дјеце, неписмен, ради преступа из §§ 425, 456, 478. и 483. са 10 односно 6, односно 30, односно 15 дана затвора кажњен, рјешава се по § 271, тоћка 3, од оптужбе да јест дне 18. липња 1907. године узео без знања и приволе, а користи своје ради, Луки Ћулуму из Дугог Села јање из тора и двије качице сира из мљекара, чиме би али био починио злочин од крађе по §§ 249, 251. и 254, тоћка *ц* кажњеног законика...

- Молим бога и славног суда! - усплахирено и као изван себе упаде у ријеч предсједнику суданије оптуженик, пун грозничаве уздрхталости и стрепње која обузима обично сваког оптуженика кад се чита страховито натегнута, збијена и замршена глава осуде. То нешто одвећ замршено и на дугачко отишло, па не знам, молим бога и славног суда, да ли сам осуђен или нијесам?

- Богами, Ћико, и ми овамо доље не разумијемо добро - чу се повик са дна суднице. Учевно је то удесио савјетник Вребац, јер тако ти је то исто и на швапском суду: док гођ солдат не тури баганету у корице, не мореш знати да ли си осуђен или ослобођен!

- Да сте ви живи и здрави, он је осуђен, али мало! - викну злурадо приватни оштећеник Лука Ћулум. Стаћемо ми, Ћико, ускоро барабар и пред Врковну суданију, у којој неће судити Омеша Мустић.

- Не заноси се толико злобно, Ћулуме, није он осуђен нимало! - викну из гомиле слушалаца једна крупна и натмурена људина. Још никог није унесрећио и засужњио § 271. То је палиграп правде и милости, то је управо сиротињски палиграп. Добро ја то знам, јер на својим леђима носим терет од једно десет до петнест главније расправа...

- Молим за мир и ред макар у часу проглашавања осуде! - викну оштро и љутито предсједник суданије, онда сједе са осталим члановима суда и поче да развија мирно и одмјерено разлоге осуде:

Разлози

У ноћи на 18. липња 1907. године нестало јест Луки Ћулуму, старовнику из Дугог Села, без знања и приволе истог Луке Ћулума, а туђе користи ради, једно јање из тора и двије качице сира из мљекара. Знајући исти приватни оштећеник Лука Ћулум да живи у једној земљи, у којој али влада ред и закон, јест одма покрађу пријавио царским оружницима с позивом на царску Деклемацију од 28. коловоза 1878. године. Сумња је пала на једно лице дотично особу која више воли ноћ и мјесец него дан и сунце. То јест био данашњи оптуженик Ћико право Ћиро Трубајић звани Куљић. И царски оружници Дане Кнежевић и Јозип Прокаска јесу одма пошли кући горе по закону осумњичене особе, претражили су кућу и ине просторије и нашли су на мјесту лица двије празне качице које су али власништво приватног учесника Луке Ћулума из Дугог Села. Код Мујаге Аџића. трговца из Горњег Шехера, јесу дапаче царски оружници пронашли и законито углавили и кожицу *навозито* украденог јањета Луке Ћулума, и у смислу извида и истраге поднијели су кажњену пријаву против Ћике право Ћире Трубајића званог Куљића на високославно

државно објесништво у Бањој Луци. И дана 20. вељаче 1908. године јест висококославно државно објесништво с погледом на §§ 249, 251. и 254, тоћка *ц* кажњеног законика проти горе по закону осумњичене особе подигло оптужницу, на темељу које јест данас поведена и проведена главна расправа.

Течајем данашње сједнице заклетим свједоцима и иним судбеним доказима није се али могла кривица оптуженика у свим правцима и с обзиром на све околности доказати. Сумња је јака била, сумња је и остала, али по сумњи се не суди него по истини и доказима. Истина је да су у кући горе по закону осумњичене особе нађене двије празне качице које су али власништво Луке Ћулума из Дугог Села. Оптуженик се брани и вели да је од јазаваца са осталим стварима отео и двије качице сира да га послије поједе са својом женом и седмеро дјеце. То би му се могло и вјеровати и не вјеровати, готово прије вјеровати него не вјеровати, јер и из свједочанства приватног оштећеника Луке Ћулума наслућује се да би могло бити да су заиста јазавци провалили мљекар и починили злочин крађе на двије качице сира. Исти приватни оштећеник Лука Ћулум, упитан течајем данашње расправе као свједок, да ли од људске руке потиче јама под проваљеним мљекаром, одговорио је: "Е, то не могу узети на душу, јер је јама под проваљеним мљекаром некако чудновато дошла." По овим ријечима долази ова славна суданија до одлуке и вјеровања, да не море доказно и законито утврдити, да јест провалу и крађу починило људско лицс у особи Ћике право Ћире Трубајића званог Куљића. Искази ћесерокраљског вакмајстора Дане Кнежевића и његова друга Јозипа Прокаске јесу слаби и нетемељити, и прошарани су погрдама које све друго доказују само не кривицу горе по закону осумњичене особе и у питању стојећсг оптуженика... Што се али пако тиче навозито украденог јањета истог приватног учесника Луке Ћулума, свједочанство једног јединог свједока Мујаге Аџића из Горњег Шехера није могла ова велеславна суданија уважити и попримити као тоћно, ваљано и законски недвојбено. Исти свједок је једном исказао да је кожицу купио кад се оптуженик враћао с пазара, а други пут је рекао да је кожицу купио кад је оптуженик силазио на пазар. Осим тога, јест овај несигурни свједок течајем цијелог преслушавања одговарао у великој недоумици и само слијегао раменима. С погледом на то јест се суданија сагласила да се свједочанство овог свједока одбаци као ништавно и невјеродостојно.

Кад је велеславна суданија обнашла да је ово свједочанство о украденом јањету невјеродостојно и законски нетемељито, није имала разлога и темеља да у овој прилици вијећа и просуђује царско-отоманске законе од 7. рамазана, од 15. мухарема, од 13. хусеина и 23. мујаге у свези са големом Лесперином високославног и краброг ћесерокраљског генерала Јозипа Пилиповића од 31. коловоза 1878. године, који закони говоре о крађи јањета и на које се дапаче течајем данашње главне расправе позвала одбрана.

Према свему горе реченом и према посматрању и просуђивању свију прилика и околности, уважавајући како наводе славне оптужбе тако и наводе славне одбране, није могла ова велеславна суданија доћи до одлуке и вјеровања да је оптуженик починио злочин у смислу §§ 249, 251. и 254. тоћка ц кажњеног закона, који му се у гријех уписује. Имајући увијек на уму ону мудру народну ријеч да је боље деведесет и девет криваца пустити него једног праведника осудити, јест данашња велеславна суданија упорабила § 271, тоћка 3, и због недостатка доказа ријешила од оптужбе горе по закону именованог оптуженика Ћику право Ћиру Трубајића званог Куљића. Пошто се је али течајем данашње главне расправе недвојбено и законски темељито доказало да је оптуженик заиста појео двије качице сира, то се приватни оштећеник Лука Ћулум из Дугог Села упућује са својим зактјевом оштете

на редовити пут грађанске правде - заврши предсједник суданије одсјечно званичним и свечаним гласом своју ријеч, и читава судница, у којој за све вријеме разлагања осуде владаше дубока тишина и мукли тајац, прште у распаљиво клицање и радосне повикне одобравања: "Живила правда! Живио предсједник суданије господин савјетник Вребац и његова памет и знање! Живио Омеша Мустић и његова правда! Живио слаткореки бранитељ! Доље с државним што на правди бога људе гони!"

И у тој бескрајној граји и побјешњелом клицању диже се на миг предсједника суданије "државни", сав збуњен и пометен, и једва изговори званично уздрхталим гласом:

- Уважавајући данашњу осуду, на закону али неутемељену, улажем против назочне осуде жалбу ништовну на високославно Врковно судишће!

Напомена

Керкермајстор - тавничар.

Низ друм*

Сличица из живота Ђуре Јакшића

Ова драмска слика приказивана је у београдском Народном позоришту 15. новембра 1904, у оквиру обиљежавања 25-годишњице смрти Ђуре Јакшића, под насловом "Нови учитељ". Име ауторово било је означено иницијалима П. К. Текст је тек прије петнаестак година открио Живојин Петровић у архиви Народног позоришта у Београду и објелоданио га 1966. године. На тексту су извршене многе промјене, што је учинио тадашњи драматург позоришта Милан Грол. Незадовољан тим промјенама (између којих је и наслов, као и преиначен крај), Кочић се одрекао тог рукописа. Петровић га је, међутим, објавио одстранивши накнадне драматургове захвате, а тако га је донио и Т, Крушевац у Сабраним дјелима, 1967. (Ж. Петровић: Један заборављени спис. П. Кочић: "Низ друм", Крушевац, Багдала, 1966, стр. 7-9).

Сеоска механа, мрачна, прљава, очађела.

Прва појава

Кмет. Први сељак. Други сељак. Механџија. Неколико сељака још.

Кмет: Ама, људи, кад ће доћи већ овај наш нови учитељ? Има месец дана, како јавише из Београда, да се крено на пут, па никако да дође! То ме бацило у велику бригу. Школа стоји затворена, а ја сам за све унеколико ко нека власт и одговоран... Мирче, бре, једну ракију још!

Први сељак: Вала, кмете, власт си и, да речемо, један човек од знања, те ћеш ми моћи казати колико има мејана од Београда довде, а?

Кмет: (подуже мисли): Што ће ти то да знаш?

Први сељак: Па тако. .. Треба ми да знам...

Кмет: Па има једна триестина мејана... Јест, управо тридесет. Толико!

Први сељак: Е, сад ти могу, кад је то тако, посигурно казати да ће наш нови учитељ вечерас овде, у овој истој мејани газда Мирчета, да ноћи... Тридесет мејана - тридесет дана! Толико!... Газда Мирче, бре, и за мене још један чоканчић!... (Кмету) Сад ти, кмете, власт си и један човек од памети и рачуна, растреси ове моје речи како знаш; а ја ти само велим: тридесет мејана - тридесет дана!...

Други сељак: Па то би ко изашло, Јеротије, да овај наш нови учитељ пије, а?

Први сељак: На те ти речи чича Перо, могу рећи: кадгод изговориш реч калуђер, поп, учитељ, шумар и млоге друге овако крупне речи, не заборави додати и реч *ракија*. То ти могу рећи и тако ти могу рећи... Шта велиш, кмете?

Кмет: (забринут): Не знам, дете, ништа.

Други сељак: Да ли је жењен, зна ли се, има ли вамилије? ... У којим је годинама? ...

Кмет: Поп га добро зна. Вали га млого и каже да је врло учеван... пише књиге и шаље по народу. Сви га вале и сви га, вели, прогоне. Млад је и нежењен...

Први сељак: (као наивно): Оно се мени чини, људи, да наш поп има кћер на удају?

Други сељак: Има.

Први сељак: Е, сад зашто се тај наш нови учитељ није оженио, не знам: а зашто га поп вали, баш ми се чини да бих мого погодити... (Као више за се) Знам те, Света Петко, постио сам ти!... Мирче, бре, сумлато цинцарска! Још један чоканчић, ама да ти је пун ко лисичје око!...

Механџија: (Смијући се): Изволе, бре, ужичка несрећо! Кој те враг донесе вамке до нас у ова питома Шумадија!... Бога ми, кмете, и мен је млого бригу за тај наш нови учитељ.

Први сељак: Живио Шумадинац! Алал ти шумадијска крв!... И он се брине за нешто! ћути, бре, саламаћу цинцарски!

Механџија: Ја саламакј? Море, несрећо ужичка!

Први сељак: Нијеси ти само саламаћ, газда Мирче, већ и бесламаћ, багаћела, ћаловина...

Механџија (као увријеђен): Млого, то бре, .. . кје да бидне млого од један дошло за један честан грађанин шчо плакја две иладе гроши порез и прирез...

Први сељак: Некје, некје! То иде према порезу, газда Мирче.

Други сељак: Море оставте, људи! Шта се ту... А баш велиш, кмете, да је тај учитељ млого учеван... да пише књиге? О, брате, ја се бојим тих учевних људи! Виђе ли само оног нашег лањског!...

Механџија: Море, оно млого лудо било!

Други сељак: Јес, јес газда Мирче, млого луд беше! Дође мени једног дана: "Чича Перче, вели, написао сам, каже, једну књигу и саставио један рачун, па сам посло на све јевропејске цареве и учевне главешине и осам комада на оних осам лудих кућа у Београд. Ако се, вели, јевропејски владари буду држали те књиге и тог рачуна, ниједан неће ником ни једну пару дужан да буде, а сад, каже, сви грцају у дугу". Ђаволе, бог те убио: цареви неком дужни! "Море, ајде, будало!" - велим му ја. "Не, не, вели, чича Перче, тако је! Грцају они у дугу... Једну сам, каже, књигу одма посло нашем комшији , бечком ћесару. Силне ћу, вели, паре за њу да згрувам..."

Кмет: Што да је шаље бечком ћесару? Он је барем богат. Тај не дугује!... Истина, знам да је дугово Коџа Милошу две три иљаде дуката за неколико стотина крмача. И, браћо моја, хтеде му зајести, али удари мајстор на мајстора, па му Коџа Милош подвали онако његовски...

Механџија: Срамота, бре, за један владар јевропејски! Јазук, болан брајко!...

Први сељак: Оће бечки ћесар и наш Карадаглија да их бог поживи, неки пут човјека и да уједу за срце, ама онако мучки, испотаје!... Шта се оно чује? (Из даљине се, споља, чује неразумљива песма).

Кмет: (ослушкује): Ко песма... неко пева друмом...

Други сељак: Кириџије од Ужица пролазе у Београд.

Механџија: Твоји сељаци, несрекјо ужичка!

Први сељак: Море, газда Мирче, нијесу моји... (ослушкује) нијесу моји оно сељаци. Знам ја њих по грлу и авазу... Чујете ли како киша пљушти и грми? Паметни су моји сељаци. Не крећу се они на оваквом рђавом времену на пут. (Пљушти киша, сева, грми)... Пишу ли из Биограда, кмете, како је име том новом нашем учитељу, што је пошо, па неће никако да дође?

Кмет: Пишу. Ево овде (вади артије из џепа). Име му је Ђура Јакшић.

Први сељак: (врти главом): О, брате, некакво крупно, тешко име!

Други сељак: Старинско му презиме. Увек су ми драги људи који имају старинско, српско презиме. Не знам зашто, али ја све волим што мирише на нашу лепу, српску старину... Изумреше стари људи којима се дичила и поносила ова добра и честита земља. Ми се изродисмо и искварисмо. Све би нас требало спалити, па онда ову красну земљу нашу окадити сумпором и смрековом бобом, да не смрди иза нас (уздахне).

Први сељак: О, има на моме Златибору доста смрекове бобе!... Чујде! Песма... (песма све ближе и ближе долази). Да није оно наш нови учитељ?

Кмет: (љутито): Какав учитељ! Ја ћу одма сад да јавим, или капетану или онима у Београд, да учитеља нема. Овамо пишу и наређују да на њег припазим, а њега нема. "Полако, пишу, ш њим поступајте, јер је врлетан човек, и јављајте почешће надлежној власти о његовом владању..." Шта овде доле пише? То нисам још чито (завирује у артију и сриче): "Из-ве-сти-те нас од-ма о ње-го-вом до-ла-ску је-вен-јевен-ту-ал-но не-не-доласку."

Први свљак: О, то тешко нешто иде, кмете! Чувај се, по богу брате, сломићеш језик, па остаде нам кмет без језика...

Кмет: Шта му је ово? Како ћу их известити о доласку кад није још дошо? (Завирује опет у артију). Ама, шта ће му ово да каже: је-вен-јевенту-ал-но недоласку? ... Ово *недоласку* отприлике бих знао шта је, али ово је-вен-јевен-ту-ал-но? Хм, хм! Зна ли који од вас? Газда Мирче, бре, да ово није нека цинцарска реч?

Механџија: Богме, кмете, кје да бидне неки наш реч, ама не могу, ете , сад, да гу се сетим (дуго мисли). Не, не, кмете! Некје да бидне наш реч. То нешто поголемо и тешко. Кје да бидне тај реч залуто од Златибора у Београд... Питај ову несрекју... Јеротија...

Први сељак: Та ти ријеч, кмете, каже: кад нијеси јавио до данас, причекај још до щјутра...

Кмет: (напрасито): Шта, брате, шта ту...? ! С ким ти тераш шалу? ! (устаје да оде).

Први сељак: (хладно): Ништа се ти не бој, кмете. Ако буде до тебе какве кривице раздијелићемо је на осам равни missing чести, стрпати у осам врећа, па их онда послати, што но реко наш лањски учитељ, па оних осам лудих кућа у Београд. Њима ништа, а теби млого поможено! Па зар није тако, мајка му стара, а жито му родило ко мејане по нашим друмовима? !

Кмет: (љутит, плаћа рачун и излази): Добра ноћ!

Сви: Добра ноћ, кмете! (Још неки одлазе).

Друга појава

Механџија. Први сељак. Други сељак. Трећи сељак.

Трећи сељак: (улази сав мокар): О, да рђава времена, браћо моја! (Из близине се чује песма:

Студена ме киша шиба
По вас цели дан.
О, прими мев, крчмарице,
У свој лепи стан! итд.

Затим пуцањ из револвера и грмљавина.)

Први сељак: (устаје): Ко је то? Да није...?

Механџија: (прилази вратима и виче): Овамо, овамо! Овамке је мејана и крчма. Кје те примиме...

Први сељак: О, да страшна времена!... Ама, ко би то мого бити? ...

Трећи сељак: Не питајте, браћо! То је некакав чудноват човек. Малопрс се растадох ш њиме.

Други сељак: Како чудноват?

Трећи сељак: Не питај, брате! За овај месец дана откад путујем по овом вашем крају (ја сам марвени трговац) затеко сам га најмање петнаест пута сад у овој сад у оној мејани. И увек пије. Па и не пије толико много. Више части и троши за друге него за се. Честити и поштена душа. Али, види се, да га некаква голема несрећа тишти и прогони...

Први сељак: Зна ли се ко је и откуд је? ...

Трећи сељак: Подсигурно се ништа не зна. Неко вели да је молер, неко учитељ, а неко опет каже да је некакав велики учевњак, па је мало ко шенуо памећу од велике науке, те се кренуо низ друмове... Ко ће знати шта је! Ја само знам да је несретан и да га нешто тешко боли и гризе.

Механџија: Ево гу иде... овамо кје.

Први сељак: (трећем сељаку): А знаш ли како му је име?

Трећи сељак: Не знам. Пито сам га, а он каже: "Моје је име Беда и Невоља". (Опет грмљавина, севање и песма).

Сви: (задрхћу и побледе): О да страшна времена!

Трећа појава

Пређашњи и Ђура Јакшић.

Ђура: (улази и застајкује на вратима. Суморан је, блед, испијен, сав мокар, разбарушене косе, са натраг набаченим шеширом. Грмљавина, севање и вихор):

Чујете л вихор како говори?
Тресе се стена, крше борови,
А у облаку јече громови
Ко бунтовника бесни зборови!

(Пуца из револвера у ноћ и кроз врата). Точи мејанџијо! Точи и мени и свима нек пију! (Седа на клупу и ражалости се). Колико милиона очију гледа и светли на овом белом свету; колико милиона срца љуби и чезне под овим високим небом; колико милиона и

милиона руку милује на овој пространој земљи, а мене све силно мрзи и немилостиво прогони! Ниједно око не гледа ме топло, ниједно срце не куца за мном искрено и жарко, ниједна рука не милује ме нежно... Судбино моја (уздахне) судбино, како си горка, бедна и чемерна: ни ведра, светла дана, ни мирне, спокојне ноћи!

Први сељак: (врти главом): Уистину, чудноват човјек!

Други сељак: Нешто млого жалостан...

Механџија: (точи пиће): Изволе, господине! Пите, брајко, господин све ве части и плакја...

Ђура: (бесно): Пијте, људи! Лочите! Лочите у славу среће моје и мог вечитог прогањања и кињења! (Напољу се чује снажна грмљавина и севање продире кроз одшкринута врата). Бедо и невољо, вечне пратилице моје, дозволте да ову чашу испијем у славу вашу, здравље и дуг живот ваш! (Испија чашу, баца је у зид. Чаша се сломије. Чује се звекет разбијеног стакла које се светлуца према бледој, скромачној светлости).

Други сељак: О, да страовите грмљавине!

Први сељак: И страшна човјека.

Ђура: (пада у занос): Пијте, људи! Лочите у славу мог бедног срца, које, кад љуби, снажније и силније љуби него цели свет, кад мрзи, снажније и силније мрзи него цели свет а кад бесни и грми, подобно је небеском грому. (Напољу пуче гром негде у близини. У исти мах пуца Ђуро преко људи из револвера). О, како ме обузима у овој величанственој, дивљачкој лепоти неизмерно миље; о, како нешто слатко и топло струји кроз ово измучено тело и ову увређену, изуједану душу! Бедо и невољо, вечне пратилице моје, дозволте милостиво, да и ову чашу испијем у славу вашу, здравље и дуг живот (испија и баца чашу као пре). Пијте, људи! Лочите! Лочите у славу среће моје и мог вечитог прогањања и кињења. Пијте и лочите са мном заједно!...

Први сељак: А ко си ти онако отприлике? Да ти нијеси наш учитељ?

Ђура: Јест, ја сам ваш учитељ... Ђура Јакшић...

Први сељак: (осмехујући се благо): Не рекох ли кмету: тридесет мејана - тридесет дана? Е, добро нам дошо, добри учитељу наш!

Механџија: (понизно): Добро нам дошо, добри учитељу наш!...

Четврта појава

Пређашњи и кмет.

Први сељак: (излети пред кмета који носи писмо): Нити шта говори, нити шта питај, већ реци овом господину: Добро нам дошо, добри учитељу наш!

Кмет: (збуњен, изненађен, Ђури): Добро нам дошо, добри учитељу наш!

Први сељак: Тридесет мејана - тридесет дана! Ко да сам гледо у календар!

(Завеса пада).

"О, проклете вечерашње вечери!"

Једина Кочићева приповијетка која се односи на живот чаршије објављена је у књижевном додатку Београдског Дневног листа, XXII/1904, бр. 6 и 7. За Кочићевог живота више није била прештампавана

–––––––––––––––––––

Послужитељ "Српске читаонице" давно је очистио цилнидре и запалио лампе, уредио старе листове, а нове, који су послије подне стигли, исписао на таблу - за то од управе у пошљеђњој сједници одређену. Кад поново све тачно прегледа и нађе да је све у реду и на свом мјесту - покваси косу, па се очешља по најновијој моди, коју је - узгред буди речено - прије неколико година у нашу варош донио некакав члан некаквог путујућег позоришта. Онда се два-три пут огледа у великом огледалу, које најљепше показује његову и онако лијепу послужитељку углађеност, па се упути, по свом обичају, Осману на каву. Узе мали и витки штапић из ћошка, па мјесто на врата, он се врати пред огледало и то - пред велико огледало - скиде фес и уреди један прамичак косе, који се бијаше замрсио, онда опет натаче фес, засука брчиће и погледа се од пете до главе у огдедалу и то, разумије се, у великом огледалу, па задовољно узвикну: "Идеалан и романтичан младић!" (Биће да је и ове ријечи "примио" од тог некаквог путујућег позоришта.)

На Господској улици, испред читаонице, као и обично, све је мирно...

Покоји газда из горње чаршије мине на акшамлук до старог Миливоја или газде Саве, забринут и невесео, као да је све покопао. Тек за њим избије замишљени хоџа са зембиљом у руци и са дебелом бијелом чалмом око брижљиво обријане главе. Све иде обичним редом као и досад, све мирно, тихо, покорно... Само што се гдјекад продере дебели касапин, Тешан: "Ајде, врућо, врућо! Еј, што му се пуши-и-и! Ајде ока четири гроша! Ама је месо!"

- Не дери се толико, нијеси у Козари! - љути се газда Ристо, комшија му:

- Ама је, газда Ристо, месо! Ајде, врућооо! - продера се Тешан колико га грло доноси, па удари нож у масни и прљави сто, на коме се пушила дебела овновина, онда истрже шпињатак и од два залогаја би готов с њиме.

Газда се Ристо увијек љутио, јер се - по души ваља говорити - Тешан страшно дерао. То је газду Ристу болило - а особито кад поче трговина пропадати и кад се не могаше из добитка подмирити ни кућевни трошак.

Рођен и одрастао у оним старим лијепим и добрим временима, газда Ристо није знао шта значи ријеч: конкуренција. Прилике се у свему промјенише, па и у трговини. Од новог се

стања једино научио да буде "учтив." Тек је послије - и то погрешно - разумио шта значи та кобна ријеч конкуренција.

Он је био до дна душе убјеђен да му и простодушни и дебели Тешан конкурише, и да је још уз то и "неучтив", а то га је јако болило и тиштало. Свако дерање и викање држао је за неку врсту конкуренције или "неучтивости." Сиромах!

- Е, Тешане, брате, дошло ми се селити из свог рођеног и - што'но кажу - властитог дућана. Ја сам се, брате, навикф мирном и учтивом животу. Све лијепо и полагано... поистија... Мајка му стара, до'ће муштерија. Што ту треба викати и дерати се, ко вр'овац кад дође у чаршију. Напије се чојек, па изгуби коња, вола или... па, ко телал, на Говедарницу: "Чуј, народе, и почуј! Нестало ми коња...", а лијепи пандур па шњим у бувару. Тако би требало и теби, Тешане, а?

- Чекај, газда Ристо, чекај. Сад ћу... Колико ћеш, брате? Оку, двије, а?

- Тако, брате, полако све, учтиво. Шта ту викати и дерати се, ко телал. Чаршијски, мајка му стара, трговачки. Ти барем знаш трговачки ред; нијеси из Врбање... Ма да!

- Оћеш од ребара ил' од бута? - пита Тешан муштерију.

- Од бута.

Он узе нож и поче сјећи.

- Ајде, врућooo! - продера се Тешан из свега грла и објеси масни бут о зарђалу кантарску куку, а нож метну у зубе, па поче мјерити. Ала је дебело! Ни Краљевић га дебљег није ио! Ајде врућooo!

Газда Ристо мало не паде да га не дочека калфа, који му стајаше иза леђа и задовољно се осмјехиваше.

- О, "људи, људи! Шта ти је Тешане? ! Побјеснио, дабогда! - викну газда Ристо. - Митре, затварај дућан!

- Опрости, газда Ристо, ето, заборавим се... Навика, брате, па...

- Ма, немој, брате, тако! Полако, чаршијски... Држ' се трговачког реда, мајка му стара! Учтиво, брате, па ће све доћи ко што треба... Ма да!

- Деде, Тешане, измјери ми један полић. Или, пошто ти је глава?

- Ајде, јевтиноћа! - продера се опет Тешан, врцну се, погледа на газду Ристу и спусти глас. Вижлин, рођени мој.

- Затварај дућан! Побудалићу! - викну газда Ристо калфи и поче скидати неке ствари испред дућана.

На Царској кући искуца осам сати. Газда Ристо затвори дућан, па ће у читаоницу - по свом обичају.

- Газда Ристо, оћеш овај шпињатак? Баш је ко поручен за мезу...

- "Је ли по вољи? " Тако реци, - шапну Тешану калфа и повуче га за рукав.

-Је ли по вољи? - пита Тешан и држн шпињатак у руци.

- Тако, брате, учтиво. Фала ти, благодарим, зафаљујем, али вас не могу служити. Жао ми је, - вели газда Ристо и одбија руком.

У читаоници је затекао много посјетилаца.

Он сједе на своје редовно мјесто, узе неке новине и стаде читати.

Одмах до врата с десне стране сједи газда Саво (онај газда Саво из Милића улице) и сриче нешто из "Српског Вјесника":

"Б-у-р-и, Бури с-у, су к-ао као и н-а-ш-и, наши Ц-р-н-о, Црно-г-о-рци Црногорци". Аа, јес! Баш ко наши Црногорци. Алал им вјера! - узвикну радосно газда Саво, пошто је разумио смисао.

Газда га Ристо погледа испод ока, па настави читати.

- Алал им црногорска крв! - поново узвикну газда Саво и пребаци ногу преко ноге, па поче даље срицати.

Неки се засмијаше у себи, онако да се и чује и не чује, а газди Ристи заигра доња губица - мало не проговори.

Једни се посјетиоци већ уморили читањем и досадним срицањем газде Саве, па почеше одлазити, а нови долазити.

Дође млади Пољокан са старијим братом, дође г. протин син са г. учитељем, улази госпођа Јелица с мужем, док се на вратима не појави Вјечити Суплент, како г. Никицу зову другови онако из шале. Он је, истина, риједак посјетилац, а најволи читати сензацијоне вијести са берза: из Лондона, из Париза, из Монте-Карла. Душу дао за Монте-Карло! (Седмицу пика - кажу - грациозније густира и од самог грофа од Такова. Па још кад има двије! "Еј, упали, гром те спржио!!")

Тек и понеки калфица бојажљиво промакне у ону собицу гдје стоје већ ишчитани књижевни листови, као: Босанска вила, Зора, Бранково коло, Тежак, Васпитач, Привредник, Искра, Просвјета, Vienac и др.

Читаоница је набавила и набавља све готово књижевне листове осим "Наде", док на пошљедњој сједници не предложи Јанко, калајџија, да се и "Нада" поручи, јер су му се -

вели - јако допали радови некаквог Бошка, некаквог Божидара, а особито некаквог Тугомира. А слике од Чепљина! Е, већ!

- Ракијски би' казан прежалио, - узвикнуо је одушевљени калајџија поткрепљујући свој предлог, - само кад би' умио 'нако шарати!

Неки су се чланови противили, а највише ватрени Србин Мојсијеве вјере - млади Пољокан и газда Цетоје, који ено га баш сад уђе и сједе до г. протина сина.

Г. протин син заговорио се нешто живо с г. учитељсм, па и не видје газде Цетоја. Кроз разговор чуле су се ријечи: "Мали квартет", тако их онај објешењак назва... крсти. То су, брате, како да се изразим онако српски? а! Штребери, што Швабе кажу...

- Шта има ново? - пита газда Цетоје. - Шта је с Бурима?

- Јест, јест, штребери! - узвикује г. протин син. - Будући посланици, народни заступници, Дрепера, Канта, Светозара Марковића штудирају, социјално питање проучавају. Штребери, штребери.

- Зар умро Штребер? - пита газда Цетоје!

- С-л-а-в-ни, славни в-о-ђ-а, вођа б у-р-ски, Ж-у-б-е-р, Жубер у-м-р-о, од г-р-о-н-и-ц-е! гронице. - доврши газда Саво пошљедњи кобни телеграм с бојног поља из Јужне Африке.

- Од грозница, брате! - исправи газда Ристо, који такођер исти телеграм читаше у неким новинама. - Није крмак да крепа од гронице. Учтиво, брате, шта ту...

- Јест, јест, газда Цетоје; умро је Жубер. Ево, пише и у "Neue freie Presse". То је, истина - вели протин син, па му пришапну: - Чивутски орган, али има тачне извјештаје...

- Из жарке Африке, - додаде Влајко Сиврijаш улазећи у читаоницу.

То вам је неуморни и вриједни посјетилац наше читаонице. Највише воли да чита "Мале новине", а нарочито рубрику "Кретање наших позоришних дружина". Као год и читаонички послужитељ, упознао се и он са оним некаквим чланом некаквог путујућег позоришта.

Тај му је члан израдио код г. управника те позоришне дружине, да може бесплатно присуствовати не само представама које је та дружина давала у просторијама "Хотел Босне" са изванредним успјехом и на опште допадање усхићене публике - него и на пробама. А кад тај исти члан те исте позоришне дружине предузе кораке код г. управника да се Влајку дозволи да може у једној извјесној престави фунгирати као штатиста - он сиромах мало не изгуби и оно мало памети. Биће да је то био онај комад са оном пјесмом: "Напред, напред у жарку Африку!: Он се био толико одушевио за позоришну умјетност да би га, можда, и нестало из наше вароши да му отац не поради код г. комесара.

За том некаквом позоришном путујућом дружином стиже у нашу варош чувени народни комичар Бабић. Влајко му је био десна рука. Заузимао се за њега код наших трговаца и

наше интелигенције. Чак му је бесплатно лијепио и плакате по вароши. То је за њега била дика - служи умјетности.

Од комичара Бабића "примио" је неке шаљиве декламације, као: "Хајдук Бркић и београдски трговац Алкалај. (Ту је декламацију Влајко удесио према мјесним приликама и промјенио јој наслов у: "Хајдук Вуксан и б-лучки трговац Пољокан") Онда је још "примио": "У јеврејску нашу мвлу" (овдје је само нека имена промјенио) и још многе друге, с којима се готово свако вече продуцирао у читаоници, кад оде наша варошка интелигенција, ко реһемо каз'ти - г. Вјечити Суплент. госпођа Јелица, г. протин син са г. учитељем и др.

- Ђе су "Мале новине"? - пита Влајко, а није скинуо ни капута. Јесу ли стигле данас?

- Баш умро Штребер? - опет ће газда Цетоје, који је живо пратио јужноафрички рат и стајао, разумије се, на страни јуначких јужноафричких Црногораца.

- Жубер, газда, није Штребер. Знате, ја овамо нешто с г. учитељем разговарам о нашим стварима из...

- Е, чудновата су та њи'ова имена... бурска! - вели газда Цетоје, а поцрвенио до ушију.

- Кажем вам, то су вам људи од некаквог морског принципа. За њих је све застарило. Хоће у свачем сецесију, али су свечано љоснули, - узвикну г. протин син и удари у сто. - При пошљедњем избору у...

- Поштована браћо, или је ово читаоница или говедарница? Учтиви, мајка му стара! Људи смо од реда. Неко ово, неко оно: неко трговац, неко учитељ, па ето и господина професора, - љутну се газда Ристо и показа руком на г. Никицу.

Вјечити Суплент се промешкољи и с одобравањем погледа на газду Ристу.

- Молим, молим! Извините, газда Ристо. Мало ћемо тише... Или, уосталом, господине, ја ћу вам то другом приликом надуго и нашироко причати - вели г. протин син и устаје.

- Заиста, то су чудновати људи. Зец у шуми, а они приправљају ражањ. - чуди се г. учитељ и облачи капут. - Хоћемо ли у "Централ"?

- Разумије се - одговара г. протин син. - Можемо поиграти и једну партију карамбола. Одавно нисам играо. Пошљедни пут с Кочом у Cafe Simonis - у осмом котару.

- Лаку ноћ!

- Лаку ноћ желим! - поздрави их газда Ристо и мало се диже са столице, док су остали задубљено читали новине.

У малој собици скупио се приличан број калфи, па читају ишчитане књижевне листове.

Митар, калфа газде Ристе, узео најновији број "Наде", па нестрпљиво листа, као да нешто тражи. Дође на рубрику "Дописи Уредништва". "М. Н. у Б." Ваша је пјесма прилично лоша, али илак за љубав пошљедња два стиха:

О, дигни лучу, босанска "Надо",
Са свих је страна мрак нас обладф!

штампали би је, али управо та два стиха - на жалост - нису подесна за "Наду". Види се да имате дара. - Покушајте шта друго, - врата су вам отворена".

- Имам, имам! -узвикну Митар, као изван себе, полурадосним, полуосветничким гласом. - И још каква дара! Памет да вам стане! "Покушајте што друго"! Мислите да и нећу? Хм... Грцаћете ви паре!

- Шта је теби. Митре? Сад ти би здрав? - питају га зачуђене калфе!

Он не одговори ништа, узе фес, па кроз читаоницу.

- Митре, вјде ти сад кући, па кажи госпоји: нек' је вечера готова. Је си чуо?

- Јесам, газда.

- Немој ти, знаш куда... Учтиво, брате; калфа си већ.

- Разумијем, газда.

- Добро, вјде. Сад ћу и ја... вели газда Ристо да се једва чуо.

- Па, што не би и он мого писати пјесме, молићемо? - чу се из собице глас Тривуна Јокића, калфе газда Саве и присног пријатеља и друга калфе Митра. - Ето, Милан Михаиловић, па Ристо Алексић па Светозар Слијепчевић - све су то некад били калфе, а данас? Неки су још и данас, али су још нешто: пјесници! Хм, зар се 'оће, а... хм...

- Шта је то, шта? Шта сте зачакланили тамо ко у мејтефу? Учтиво полако! Калфе сте, нијесте касапи. Богами, свеједно ко да им Тешан нешто род. Види ти њих'!

- О, јадна књижевности! - дубоко и тужно уздахну Вјечити Суплент, па се одмах диже и оде.

За њим изађе и госпођа Јелица без мужа, који се бијаше већ давно изгубио из читаонице, а за њом убрзо и газда Саво.

И у малој и у великој соби завлада тишина - мртва тишина. Муха да пролети чула би се. Свак се бијаше задубио у читање - тако се бар чинило. У тој мртвој тишини, управо, кад она бијаше достигла своју кулминациону тачку, загрми Влајко Сивријаш:

У јеврејску нашу мвлу
И општинску нашу салу

Састало се радикалу
Ту је....

Сви се тргоше, као да их поли хладном водом. Калфе попуцаше од тешког смјеха, а Тривун се замотао свом "Надом", па се ваља по поду.

- Шта је то? претрже Влајка газда Ристо. Каква је то учтивост? Је ли ово комендија? Шта је ово? !

- Напоље! - повика млади Пољокан, који је већ једанпут слушао ту декламацију.

Ту је Панто, ту су Мони
Ту су бракја Пољокони -
Ту је онај чиво стари
Што продаји стари ствари
И па.......

- Е, ово је већ доста! Напоље! Напоље! - чу се са свију страна, осим из мале собице.

Слетише се око одушевљеног и запрепашћеног Влајка, па га зграбише и избацише напоље.

- Дајте ми, ћифте, шешир и капут, а ја већ видим да умјетност није за аршинџије и рачунџије - викну Влајко љутито, па кад обуче капут и метну шешир на главу, изгуби се у мраку.

Газда Ристо од муке преблиједио и онијемио. Једва дође себи и изнемогло се поче јадати:

- Охо - хо! Људи моји, зар ја продајем старе ствари! Какве старе ствари? Зар ми ћифте, зар ми аршинџије и рачунџије? ! Јадан сам, што ме све вечерас неће снаћи!

- Та ман'те, газда Ристо. Немој ти опе' тако... Зар не видиш да је будала... блентав? - тјеши га газда Наум.

- Ама, чу ли? Каже: ћифте... Није, вели, умјетност за аршинџије и рачунџије.

- Јес' за будале ако није за аршинџије и рачунџије. Ама нек' смо ми ћифте. Све, дно! Опе' ми - вели газда Наум и приђе газди Ристи, који бијаше већ устао и пошао кући, - водимо прву народну ријеч у овој јадној, чемерној, биједној, несретној и пропалој земљи!

Газда Ристо једва изађе из читаонице и упути се кући.

Мјесец бијаше високо одскочио. Врбас је некако тужно шумио. Можда је и он туговао за оним старим добрим временима, као и многи наш трговац. Са врх Господске улице чула се дерњава пијаних маџарских солдата. Управо на оном ћошку гдје се скреће Врбас-касарни, руља сустиже газду Ристу.

- Учтиво, мајка му стара! Што се тако дерете? - оте се нехотице газда Ристи.

- Куш, газда Рац! - продера се један солдат.

- Магарац - додаде други и потеже бајонет.

- О проклете вечерашње вечери! - промрмља газда Ристо кроз зубе и убрза кораке.

"Куш газда Рац, магарац"! - чули су се узвици за њим.

Јазавац пред судом

И своје најпопуларније дјело Кочић је написао у вријеме својих студентских дана у Бечу. Написао га је 1903. године, а објавио га у својој II књизи "С планине и испод планине" (Загреб, 1904). О томе како је настао "Јазавац" постоје занимљива свједочанства.

На основу сјећања Кочићевог друга Симе Ераковића, М. Селимовић је изнио низ појединости у вези с тим. По Ераковићевом сјећању, једно вријеме Кочића се нигдје није могло пронаћи, а када га је--ипак открио у неком сиротињском стану на периферији, Кочићево расположење је силно одударало од запуштености његова изгледа и нереда који га је окруживао. "Био је ведар. Ухватио је Ераковића за руку и гледао га смешећи се. "За ноћ сам написао, за једну ноћ!" А после дужег уздаха рекао је: "То је прича о Давиду Штрпцу што тужи проклетог јазавца у оном нашем несретном крају." (М. Селимовић: Како је створен Кочићев "Јазавац пред судом", Време, XXI/1941. бр. 6858, стр. 13)

У првој верзији "Јазавац" је био написан у облику приповијетке. Кочић га је читао 28. новембра 1903. године у српском академском друштву "Зора" у Бечу, уз бурну политичку дискусију у вези са Кочићевим инвективама не само против туђинске владе него и против компромисних склоности домаћих вођа аутономне борбе. (Видјети о том: В. Ћоровић: Јазавац пред судом у "Зори", Портрети дела, Београд 1920, стр. 131-138)

Као што је познато, и Давид Штрбац је у стварном животу постојао. О њему М. Карановић пише: "Прошао сам изнад Давидове крчевине, која се зове: Ни Давидова, ни царска, ни спахијска, и у којој је Давид ухватио јазавца и одвео у суд. На једном гробљу на вису, под ретком трешања, показаше ми гроб Давида Штрпца са превађеном крстачом. Ниже гробља у пристранку је његова кућа, покривена кровином..." (Споменица Петра Кочића, 1928, стр. 19)

Давид, који је живио од 1836. до 1906. био је, наводно, "исти онакав како га Кочић описује", а "ни догађај с јазавцем није измишљен јер је Давид уистину доносио јазавца у суд, да га тужи за поједене кукурузе, па га је, правећи се луцкаст и наиван, пустио у судници". (Видјети: Т. Крушевац: Петар Кочић, Сарајево, 1951, стр. 86)

Давид Штрбац се појављује већ у првој Кочићевој приповијеци, у "Туби", а затим и у "Мејдану Симеуна Ђака", "Тавновању" и у "Суданији".

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ко искрено и страсно љуби
Истину, Слободу и Отаџбину,
слободан је и неустрашив као
бог, а презрен и гладан као пас.

П. Кочић

Чиста, свијетла судница. По зидовима висе слике великих личности. На десној страни од врата, крај прозора, сто, на лијевој такође сто. На столовима протоколи и некакве дебеле књижурине.

ДАВИД *(мален, низак, сув као грана, лаган као перце. Лијева му је нога мало краћа од десне, те се гега кад иде. Очи му се свијетле и прелијевају као у мачке из мрака. Сав сијед, преко педесет година. Мијења глас. Умије заплакати као мало дијете, залајати као пашче, а закукуријекати као пијетао. Често пута удари згодно рукама о бедре као пијетао крилима и закукуријече те превари пијетлове, па се прије времена раскукуријечу по селу. Зато га руже помлађе жене. Претвара се и да је стидљив. Не вјерујте му. Улазећи у судницу, крсти се и држи јазавца свезана у врећи. У јазавца вири само њушка из вреће):* ?Добар дан, главати господини!

СУДАЦ (*на десној страни крај прозора, загњурио главу у књигу, па нешто мрмља).*

ПИСАРЧИЋ *(на лијевој страни, погнуо се по столу, па брзо и оштро пише).*

ДАВИД: Добар дан, главати, царски господини!... Е, чекај, блентави Давиде! Што си посрљо ко прасе у сурутку? Зар не видиш да господини имају посла? Ослони се на зид, па мало причекај. *(Јазавцу)*?А ти, лопове један, дошо си ђе треба! Истина бог, вође нема куруза, али има нешто друго, јазо. Има палиграпа, дупли, кабасти палиграпа, јазо! Јадна ли ти и прежалосна мајка твоја! Зар изјести читаву њиву кукуруза, па не засладити с палиграпом, е то би било богу плакати!

СУДАЦ: Ко је то? !

ДАВИД: Добар дан, главати и велевлажни царски господини! Слуга сам препокорна!... Ама, каква је ово кућа ђе се ни бог не прима?

СУДАЦ: Шути, марво једна!

ДАВИД: Шути, марво једна! То је лако рећи. Ето и ја велим. Ама, то није у најмању руку у реду да рече један, рећемо каз'ти, царски службеник.

СУДАЦ: Ти ћеш мене зар учити?

ДАВИД: Не до бог! То не би мого ни у сну сањати. Здраво свано, господине?

СУДАЦ: Ти да се са мном рукујеш и здравиш? !

ДАВИД: Здраво смо, вала богу! Како си ти, како је госпоја? Је л она здраво?

СУДАЦ: Да теби не фали што? Јеси ли ти потпуно здрав?

ДАВИД: И ми смо, вала богу, сви здраво и мирно, а теби вала који се ти распитујеш за ме, и за ме и за моју вамилију. *(Окреће се Писарчићу)*? Јеси ли ти здраво свано, дијете?

СУДАЦ: Ама, шта је теби, будало? Оклен си? Како се зовеш?

ДАВИД: Ја се зовем, славни суде, Давид Штрбац, село Мелина, котар Бања Лука, окружље Бања Лука, а земља, мислим главати господине, да ће бити Босна. Кућна ми је лумера 17. Тако ме славни суд пише и тако ми позовке шаље.

СУДАЦ: Добро, добро, Давиде. Видим да знаш ред. А шта ти је то у тој... Но, како се то зове?

ДАВИД: Врећа! Врећа се ово зове, а ово у врећи, ово се јазавац зове.

СУДАЦ: Јазавац! Шта ћеш с јазавцем овдје?

ДАВИД: Тужим га славном суду јер ми је изио читаву њиву куруза. Тужим га и тужићу га што се даље и теже море!

СУДАЦ: О-хо, људи, људи! Што још човјек неће доживјети у овој будаластој Босни! Јазавца тужити! Е, ово је права будала, будала над будалама. Ама, откуд ти је дошло у главу да јазавца тужиш?

ДАВИД: Откуд ми је, велиш, дошло у главу да јазавца тужим? Није ниоткуд, већ знам данашњи ред и закон. Зар ти, болан, мислиш, да ја не знам да овај ваш цар има за свашто закон? Зна то Давид, зна. Немој мислити да не зна! У свашто се он помало разбира и увијек зна шта је по закону а шта јопе није.

СУДАЦ: Добро је то и лијепо све, Давиде, али јазавца тужити! То... то...

ДАВИД: Ти мислиш, главати господине, ђе сам ја рођен за турског суда да не знам данашњег реда. Знам ја данашњи ред, знам. Истинабог, млого сам се и промучио док сам то све у глави уредио и, рећемо каз'ти, средио... Шједнемо вако, ја и она моја бабетина, увече крај огњишта, па почнемо, штоно ви велите, штудијерати: ово је, жено, по закону, ово јопе није; ово би могло бити по 'вом палиграпу, ово јопе не би. И тако до неко доба ноћи штудијерамо.

СУДАЦ: Баш тако штудијерате?

ДАВИД: Да, дуго и много штудијерамо.

СУДАЦ: Па зна ли ти баба што?

ДАВИД: Моја је, велевлажни господине, па се бојим да ћеш помислити да је валим, а не валим је већ ти по правди кажем: да се почем турски земан поврати, она би могла са својом памети насред Бање Луке кадија бити. Ја велим: кадија. Какав кадија! На моју душу, да зна само још писати, могла би ти мирне душе рећи: "Устани са те царске столице, да ја народу правду дијелим!" Тако је то паметна и учевна жена!

СУДАЦ: Баш тако учевна?

ДАВИД: О, не питај, господине, то је чудо једно! Да ти се којом срећом, јутрос било оклен прикрасти, па да чујеш њезине памети и науке: "Ти идеш, вели, Давиде? " "Па видиш, жено, да сам пошо." "Како ти идеш суду? " "Па идем ко остали свијет, на двије ноге." "Добро, каже, ама јеси ли ти средио у глави како ћеш тог јолпаза тужити? " "Јесам. Тужићу га што се даље и теже море." "У који мислиш суд?" "Па ја млим, жено, у окружни, јер је штета велика." "Ето, бог те не убио!" врисну она ко да је нешто уједе за срце. "Увијек се

валиш: ја ово, ја оно; паметан сам, учеван сам, знам закон! Јадна ти твоја наука и знање!" "Чекај, жено, научи ме, слушаћу те. У који ти мислиш суд да би требало ићи? " "Најприје ајде доље у 'нај наш мали, сељачки суд, будало једна будаласта!

Како би тражио суда преко суда? Знаш ли ти, болан, да би се замјерио царској господи? Најприје, велим ти, ајде у наш мали, сељачки суд, па ако га туј не осуде, онда, истом онда, ајде на округли суд. Ако и туј ништа не буде, одма се врати, па ћемо видити шта ћемо радити. Видим ја, вели, да ће то доћи и до самог цара." - "Ама, жено, оклен ти толика памет, крст ти твој љубим? !" чудим се ја, главати господине. "Па како ћеш одати чест царској господи? " пита ме и испитује ко поп на исповиједи. "Па казаћу: Помози бог, царски суци на Бањој Луци!" "Ето, ето, ето! О, јадна ти сам ја и чемерна с тобом! О, јадна сам ти ја и чемерна с тобом по сто пута!" стаде вриштати ко бијесна и чупати косе. "Слушај, бог те убио, како ћеш одати царској господи чест. Кад уђеш у наш мали, сељачки суд, викни: Добар дан, главати господини! А кад уђеш у велики, округли суд, дубоко се поклони..." "Нијесам ја, жено, млада, па да се поклањам. Шта је теби? Да ти нећеш пређерати с том твојом науком!" велим јој ја. "Шути, сунце те небеско спржило, кад ништа не знаш! Слушај: кад уђеш у округли суд, дубоко се поклони и одма, с врата, нако из дубљине подвикни: Добар дан велевлажни господини! А не би, вели, згорег било кад би у малом суду и једно и друго реко: Добар дан, главати и велевлажни господини! и додо: Слуга сам препокорна! Таки је данас ред, и тако се царским службеницима одаје чест." "Ама, жено, оклен ти толика памет и наука, постове ти твоје љубим!" запањио се ја од чуда.

СУДАЦ: Богами, Давиде, баш ти је учевна жена. А гдје научи она толику науку?

ДАВИД: Ђаво би је знао, главати господине! Дружи се млого с кнежевом женом, и иду тамо жандарској касарни, па ја не знам... Море бити да је научила од царски оружника и од књегиње, а књегиња је баш зорли, кабасто учевна жена. Кршна, наочита, млада ко кап, па је царски оружници од драгости на рукама носе, а све због њезине памети и науке! А моја стара шјела насред касарне, извалила се на царске душеке, па пије, пуши и прима науку. Боже мој, боже, чудне љепоте у вашег цара! Боже мој, боже, ала ви усрећисте нашу земљу! Свијет се лијепо умртвио од некаква добра, и милине, па једва дише. Свак весо, задовољан, свак пјева, само се пјесна нигђе не чује. Једини сам ја (плаче) незадовољан, јадан и чемеран.

СУДАЦ: Шта ти је Давиде? Што плачеш? Шта је теби криво и неправо у овој земљи?

ДАВИД: Није ми ништи криво на славни суд, већ на 'вог проклетог лопова, шјеме му се умело! *(Туче јазавца по њушци).* Дабогда ти, душманине и злотворе мој, вјешала омастио, ко што ћеш и' и омастити ако у 'вој земљи буде још имало правде и закона!

СУДАЦ: Што га толико тучеш и кунеш? Шта ти је учинио?

ДАВИД: Зар ти нијесам малоприје казо? ... Изволи, господине, да га повргнем на земљу? Тежак је ко млински камен, сапрела га моја крвава мука и сиротиња! Изволи, господине?

СУДАЦ: Изволим, изволим, Давиде. Спусти га.

ДАВИД: Како би било, главати господине, да га извадим из вреће, па да га привежем за 'ву једну ногу од астала, да видите мог злотвора и душманина, кости му у Зеници сагњиле! Изволи, велевлажни господине?

СУДАЦ: Изволим де, привежи га...

ДАВИД *(вади јазавца из вреће):* Чувајте се, господини моји, јер, ако ми се измакне, зло ће бити. За рђаво, да опростите, мјесто јазавац лети. Чекај, лопове један, што се толико отимаш и копрцаш! Још сам ја снажан, иако сам се родио некако кад се први пут почела трећина од народа купити; још ја имам снаге и кувета, иако се већ двадесет година немам чим ни на Ускрс омрсити. Вала царевини, нашој премилостивој Земљаној влади и славном суду, што сам и ови мало снаге очуво! Вала им ђе чули и не чули!... Види га, господине, види како њуши шуште ли оклен курузи. О, небо те *(удара га по њушци)* убило! *(врисне)* Чувај те се, господини моји, измаче ми се! О, јадан ти сам што учини! *(Јазавац се заоштрљио, накостријешио, па трчи кроз судницу. Сад полети једном прозору, сад другом; сад се затрчи под један сто, сад под други; сад опет полети вратима, сад међу ноге.)* Ето га управ међу краке! Чувајте се, господине! Јој, јадан ти сам, ако ти што буде, никад ти госпоји ни ја ни ти нећемо смјети изаћи пред очи! *(Једва га ухватише и свезаше.)*

ПИСАРЧИЋ *(сав блијед):* Што си га пустио, магарче? !

ДАВИД: Коме ти то велиш, магарче?

СУДАЦ: Што си га дријешио, будало?

ДАВИД *(смије се):* Ама, чекајте, људи, да се мало приберем! Ја сам тебе пито: "Изволи, господине? " Ти кажеш: "Изволим, изволим, Давиде." Е, ко је сад крив? Ја бели нијесам јер слушам што старији изволи и нареди.

СУДАЦ: Ти си, Давиде, и будала и ниси будала.

ДАВИД: Вала ти на таквој ријечи ко старијем и учевнијем!

СУДАЦ: Што си водио овог лопова пред суд? Што га ниси одма на њиви убио?

ДАВИД: Како сам будаласт, море бити да би то учинио да не знам данашњег реда и закона. Ама, шта би ти, главати господине, дуљио, отезо и натезо: знам закон, па нећу преко закона. Нећу преко закона, па уби ме!... Неке године, док још нисам био свјештио вашег закона, убио сам у тој истој њивици једног јазавца. Биће ваљда брат овог лопова. Ували ме царски шумар и оглоби с пет воринти. Кад метну паре у џеп, оштро ми запријети: "Не смијеш то више чинити, јер и јазавца данашњи закон брани." Е, кад га брани, нек му и суди кад штету почини!... Само имам оно нешто крезубе бабетине, и ту њивицу куруза што сам имо, па ми овај лопов сатра и са земљом сравни. Осушили се јадни курузи, па кад прођем покрај њивице, обузме ме туга и жалост. О, како тужно шуште чемерни, сломљени курузи! Реко би чојек да уздишу за осветом и правдом... Само *(плаче),* само сам ту њивицу куруза имо, па...

ПИСАРЧИЋ *(заједљиво):* А како ти се зове њивица? То треба славни суд да зна.

ДАВИД *(таре сузе):* Чудновато се, дијете, зове њивица. Зове се: *Ни Давидова ни царска ни спаиска.* Тако јој је име и тако је, чини ми се, и вође у суду записато.

СУДАЦ (*смије се):* У тебе, Давиде, све то некако запетљато. Како се то зове њивица: *Ни Давидова ни царска ни спа'иска?* Како то?

ДАВИД: Е, лако, господини моји. Све ћу вам казати по реду и закону. То је њивица крчевина. Ја сам је искрчио, па велим: моја је. Око те је њиве царска шума. Накрај њивице, управо кад се пође доље Маркановом Точку, стоји дирјек, убоден у земљу, с оне двије ко кантарске куке (C.S). То веле ко пише: царска шума. Боже мој, боже, чудне љепоте у вашег цара! Боже мој, боже, сваком ли се данас одаје чест: царска шума! За турског суда: свачија, ничија шума, а данас царска шума. Па кажем вам, око те је њивице царска шума, те грунтовник вели: "Истина, Давиде, ти си је искрчио, али то је царска шума. Пошто си искрчио царску шуму, остала је царска земља. Шума је царска, па и земља мора бити царска." Сад долази спаија: "Лажеш, Влаше! Ниси је искрчио, већ је то, бивакарце, од давнина зиратна земља, а сваки комадић зиратне земље мој је!" На чијој је страни права, не знам. Само знам да зато свијет ту њивицу зове *Ни Давидова ни царска ни спаиска*. А ја би реко да свијет у једну руку има и право, јер та њивица, како сте чули, није ни моја ни царска ни спаиска, већ овог проклетог лопова и брезаконика. Док се ми вамо свађамо и препиремо чија је, а он се поистија слади и дебља, штоно веле, ко шокачки пратар. Зато вас молим и преклињем да га што теже осудите. Мени је овај славни суд млого добра учинио. Од млоге ме је биједе и невоље ослободио...

СУДАЦ: Баш од многе те невоље ослободио? Како то?

ДАВИД: Да, да, од млоге ме је биједе и напасти ослободио. Све ћу вам, господини моји, казати по реду и закону. Имо сам сина. Снажно, младо и витко момче ко јела. Није био нимало на ме налик. Бацио се био на ђеда, мога оца, што је у пошљедњој буни у Црним Потоцима погино. Снажно и витко момче, али наопако и злочесто да бог милостиви сачува! Узеше га у војску, послаше га у Грац и ја дану душом. Лани, око Часни верига, донесе ми кнез црну књигу и *три* воринта: "Давиде, умро ти син, па ти царство шаље три воринта. То ти је награда." "О, добре царевине, крст јој љубим!" лијепо ја јаукну од радости, а жена и дјеца заплакаше. "Брате, кнеже, врати ти та три воринта царевини. Право ће бити и богу и људима да то царевина узме себи ко, рећемо каз'ти, неку награду, јер она је мене од напасти ослободила." - Онда сам имо једну краву, добру, дебелу краву. Од уста сам своји откидо па сам њој даво. Кажем вам, добра, дебела крава, али зијанћараста, да бог заклони! Прескочити преко плота и ограде куд занесе! Сатра ми сваке године љетину. Дочу то некако славни суд. Ето ти једног дана оног шикуције што купи мирију и порез: "Давиде, вели, дочуо суд да те снашла биједа, па ме је посло да.. . Како би било да ми ту несретну краву претеслимимо царевини, па нек се она тамо ш њом мучи и девера? " "Вала, велим ја, царевини која се толико за ме брине! Води, брате, води одма!" - Онда сам имо четри козе. За турског суда мирне ко овчице, а кад заступи укопација, ошјетише и оне слободу, бог и' убио, па се не дају сносити! Почне и' она моја крезуба бабетина мусти, а пошљедња ногом у кабо, па пролије вареницу. Дочу јопе некако царевина. Ето ти шикуције: "Помози бог, Давиде! Здраво, мирно? " "Добро, вала богу, како си ти? " Туј се упитасмо за здравље, док шикуција поче: "Тебе, Давиде, зар јопе снашла напаст: немирне ти козе, па пролијевају вареницу? Како би било да и' предамо порезном уреду, па нек се он ш њима мучи? " "О, да добре царевине, милостиви боже!" занесо се ја и лијепо јаукну' од некакве силне милине, а жена и дјеца од велике радости зајецаше. "Гони, брате, љубим ти

стопе твоје, гони!" И, богами, чојек - вала му, вала и њему и премилостивој царевини! - оћера несретнице и опрости ме напасти. - Од свега мала и имаћа остаде ми још један прасац, добар, дебо прасац, али зијанћараст и несрећа једна! Потра курузе, поједе тикве и мисираче, све поједе и пождера, да опростите, ко какав шикуција. Направим му јармац и метнем вако ко сад теби *(склапа руке и показује на Писарчићу),* не буди примијењено, око врата, али не помаже. Скочио свијет на ме ко на бијелу врану: "Твој прасац, Давиде, упропасти и тебе и нас!" Од уста до уста, док и царевина не дочу. Ето ти шикуције: "Е, баш си, вели, Давиде, баксус! Ни у чем ти се не да!" "Доста, брате! Знам!" викну ја, па га загрли и пољуби. "Доста! Гони! Вала ти, вала и теби и премилостивој царевини која се она за ме толико брине? Вала вам ђе чули и не чули!"

ПИСАРЧИЋ: Не знате ви, господине, још ових босанских сељака. Данас овај Давид хвали и узноси царевину до неба, а сјутра би се, онако сакат, дига у буну и поша против овог славног суда. Знамо се, Давиде, знамо. Сви сте ви једнаки.

ДАВИД *(уноси се Писарчићу у очи):* Ко?! Ко, болан? Зар да се ја дигнем у буну?! Драго моје дијете, видим паметан си и учеван си, али немој ме, тако ти царског крува, мусаведити и бједити код овог царског суда! Зар да се ја дигнем у буну? Болан, болан, ја би главу своју положио за 'вај суд!... Него, преклињем те, главати господине, да овог лопова што теже осудиш. Свега ме упропастио. Скини ми га с врата, тако ти царске службе! Нас је, сељаке, кажем вам, овај славни суд од млого чега ослободио. Не ричу нам више са пландишта задригли бакови нити нам боду чељади; не тару нам више силне волованице плотова и ущјева ко у оно старо, блентаво, турско вријеме. Данас не мереш виђети у свијета жировне и баковите сермије. Што нам је славни суд оставио, то је мирно, ћудевно, паметно; истина мало мршаво и слабо, али за нас, блентаве Бошњаке, и није друго!...

ПИСАРЧИЋ: Е, та ти је, Давиде, на мјесту.

ДАВИД: Свака је моја, дијете, на мјесту, свака! Немој мислити да није. Него, кажите ви мени оћете ли већ почети овог брезаконика осуђивати или нећете, да знам на чему сам?

СУДАЦ: Ти си, Штрбац, права правцата будала. Јазавца осуђивати! Ти си луд, божји човјече!

ДАВИД *(Као увријеђен, љутито):* Немој ти, господине, тако! Док јадни тежак свјешти ваш ред и закон, а ви одма: ти си луд, ти си будала...

СУДАЦ: Ти то, Давиде, показујеш руком на ме: Пази--де се!...

ДАВИД *(наставља мирно):* Да сам ја луд, ја би био у лудој кући а не би се данас разговаро с царским људима. Ама, зар није тако? Него ви њега осудите. Ако га не осудите, скочићу у Врбас, јер жени не смијем на очи.

СУДАЦ: Зар ти је тако жена наопака?

ДАВИД: Е, мој господине, не до ти бог ш њом живити! Ништа ти нема горе, главати господине, него кад се удовица распали, да бог милостиви сачува! Кадра ти је и једну,

штоно веле, царевину задрмати. Ама, не знам, главати и велевлажни господине, који ме ђаво натента да се удовицом оженим. И најпослије доћи ће ми главе.

ПИСАРЧИЋ: Зар си удовицу оженио?

ДАВИД: Како рече?

ПИСАРЧИЋ: Зар си удовицу оженио, питам те?

ДАВИД: Тако ти младости, дијете, не уплећи се у разговор кад ништа не знаш. "Зар си удовицу оженио? "...

СУДАЦ: Вас се двојица не разумијете. Мене ћеш ти боље разумјети. Је ли те та твоја жена, на име садашња, оженила као удовица или као дјевојка? Ваљда сад разумијеш?

ДАВИД: *(зачуђено):* Ама, господине, немој ти барем бити будала! Како ће мене моја рођена жена оженити?!

ПИСАРЧИЋ: *(напреже се озбиљно да разјасни Давиду):* Је ли та твоја жена, на име коју сад имаш, је ли, питамо те, била прије оженита?

ДАВИД: Жена оженита! *(Крсти се зачуђено и хода по соби.)* Жена оженита! Ама, зар се у вашој земљи жине жене?

СУДАЦ: *(дуго размишља):* Колико је стара та твоја жена?

ДАВИД: Па има једно тридесет година с једне стране, а...

ПИСАРЧИЋ: Но, млада је још.

ДАВИД: Дабогме да је млада. Још јој предњи зуби нијесу падали.

ПИСАРЧИЋ: Па добро, кад је тако млада, онда си је мора дјевојком оженити.

ДАВИД: *(упрепастио се од чуда):* Ама, шта је теби?! Како ћу ја жену дјевојком оженити? Шта би то онда било? Бога ми, дијете, ја би реко да ти нијеси саставио око лијеске... Што ћу ја жени дјевојку доводити!...

СУДАЦ: *(трже се);* А, сад знам! Јеси ли је довео као удовицу или као цуру?

ДАВИД: Е, сад и ја знам! Дово сам је ко удовицу. Три пута се удавала. Ја сам је чак из треће руке добио, *(Сви се смију. Судац нешто биљежи.)* Па кажем ти, главати господине, напака је, злочеста, џандрљива, а, нема вајде крити, од поповске је лозе, па је и паметна и зорли учевна жена. Кад почне некакве царске палиграпе набрајати, мене стане памет. Али љута је, да бог милостиви сачува!

СУДАЦ: Што се не потужиш пароху, па нек је изгрди?

ДАВИД: Коме рече да се потужим?

СУДАЦ: Пароху дотичном.

ДАВИД: Шта је сад јопе парох?

ПИСАРЧИЋ: Поп, поп, Давиде.

ДАВИД: А, поп! Жалио сам се два, три пут, па поп вели: "Давиде, каже, пошто није вјенчана, не спада под црквењске палиграпе. Тужи је, вели, суду. Наћи ће се ваљда и за њу који палиграп, јер овај њиов цар има за свашто закон".

СУДАЦ: А што је ниси вјенчао?

ДАВИД: Иште поп млого за вјенчање.

СУДАЦ: Колико?

ДАВИД: Иште, болан, четрдесет воринти, а сва она моја крезубача у темељ не ваља пет воринти!

СУДАЦ: Е, кад је тако љута, а није вјенчана, отјерај је. Слободно је мореш отјерати, Давиде.

ДАВИД: Давно би ја то учинио, али ми се не да. Жао ми је. Нешто би ти казо, ама ме је срамота...

СУДАЦ: Ништа се ти не стиди.

ДАВИД: Ти кажеш да је оћерам. Како ћу је оћерати кад ми је, да простиш, слатка и драга, бог је не убио! Чујеш, главати и велевлажни господине, невјенчана је, прошћеш, жена и слађа и дража од вјенчане. Е, то сам ја нако свјештио и у својој глави, штоно ви велите, проштудијеро. Нема вајде крити, драга ми је и слатка, али неки пут ражљути се па оће да ме удави. Да ми лањске године, о Лучиндану, не даде свјет један царски оружник горе на Кадиној Води, не би се ја данас с вами разговаро, већ би труно у леденом гробу. Напуни ми чојек лулу дувана - вала му! - па ће на поласку: "Давиде, вели, паметан си и бистар домаћин...

ПИСАРЧИЋ: *(заједљиво се осмјејкујући):* Е, баш си бистар и паметан!

ДАВИД: Дијете, молим те ко што се бог и старији моле, не прекидај ме у ријечи! Не прекидај ме у ријечи, тако ти царског крува!... "Паметан си, вели, и бистар домаћин, али ћу ти јопе дати један свјет. Кад ти гођ, каже, дође до густог, било код људи, било на суду, ђе било, вели, да било, ти само подвикни нако од срца: Живила наша премилостива Земљана влада! Немај бриге, све ће на добро окренути." Поче ме жена једном тући. Ували ме за грло да ме удави. Сјети се ја свјета: "Живила наша премилостива Земљана влада! Остави, жено, бог те убио. Живила наша премилостива Земљана влада! Остави, жено, Ристос те убио. Живила, продера се из свег грла, наша премилостива Земљана влада у Сарајеву!" Она сва

поблиједи, руке јој обамријеше, и ја се спасо. А да не би свјета, одо ти ја под црну земљу. Јутрос ми је запријетила: "Ако ми, вели, не донесеш од суда написмено да су тог јолпаза осудили на вјешала или у Зеницу, не иди ми на очи жив!" Па сад вас молим и преклињем да га што теже осудите...

СУДАЦ: Ја овом човјеку не знам ништа!

ДАВИД: Што, господине, што сам ја скривио нашој премилостивој Земљаној влади и славном суду па да им је дражи овај брезаконик и одметник од мене? Он не признаје ни суда ни закона ни палиграпа, па јопе му суд, видим, иде на руку. Каква је то правда?! Немојте, господини моји, гледати што сам ја чојек сирома сељак, већ судите по правди и закону. Ми смо сељаци с овим судом досад задовољни били, па би жељели и одсад. Не дижемо се, не бунимо се, не тражимо од Земљане владе никакве праве ко газде...

СУДАЦ: А какву праву траже газде?

ДАВИД: Нешто сам начукно неки дан доље у чаршији да ове наше газде...

ПИСАРЧИЋ: *(пакосно):* А, шта знају те ваше газде!

ДАВИД: *(љутито):* Дијете, очњег ти вида и царског крува, не прекидај ме у ријечи! Ама шта је теби данас? ! "А, шта знају те ваше газде"! А шта ти знаш, вузле једно вузласто, осим тог царског чина на теби? ! Зелен си, дијете, зелен ко зелена грана у гори зеленој.

ПИСАРЧИЋ: Глупи су они, Давиде, ка глуво доба. Не знају они ништа, ама баш ништа не знају!

ДАВИД: *(још љући, пакоснији)*: Баш ништа не знају? А ко оно зна, вузле једно вузласто, осим тог царског чина на теби, направити од аршина аршин и по, од оке поке, а од поке оку - како кад, а?!! Е, де-де сад кажи, немој врдати! Е, мој синко! Зелен си, зелен ко зелена грана у гори зеленој.

ПИСАРЧИЋ: *(зацрвенио се):* Ја сам конта нешто друго, а и та ти је на мјесту.

ДАВИД: Свака је моја, дијете, на мјесту, свака. Немој мислити да није.

СУДАЦ: *(хода по соби, трља руку о руку и смијуљи се):* Шта си ти то, Давиде, начукнуо доље у чаршији? Какву праву траже газде?

ДАВИД: Знате ви то боље него ја. Видим ја, ви ко ћерате шегу са мном.

СУДАЦ: Не знамо, вјере ми, Давиде.

ДАВИД: Баш не знате? Не мере бити да не знате?

СУДАЦ: Не знамо, не знамо.

ДАВИД: Ама, како то да не знате? Е, оћете ли осудити овог јолпаза, па ћу вам казати? Казо ја вами не казо, ви њега по закону морате осудити.

СУДАЦ: Хоћемо, осудићемо га. Само нам кажи све што си начукнуо.

ДАВИД: Изволи, господине, да шједнем? Баш сам се млого уморио. Изволи, господине?

СУДАЦ: Изволим, изволим, Давиде. Сједи, па нам кажи какву праву траже газде.

ДАВИД: *(сједа):* Чудновату прбву главати господине, траже газде. Не знам ти ни казати. То ти је некаква варица, нешто шарено, нешто буди бог с нами! Траже од Земљане владе да нам изволи да се више не зовемо само Србови ко од Косова, већ српски, прекославни, школски, црквењски и ато-но-то... Ову пошљедњу ријеч не могу изговорити, па уби ме!... Ето, таки Србови да будемо. То они траже, чујем доље у чаршији, већ пуни шест година, па не могу да нађу.

ПИСАРЧИЋ: Помрчина, Давиде, помрчина, па не виде од очију.

ДАВИД: Море и то бити... Неки ме дан, баш ће бити у прошли пазар, пита газда Стево: "Признајеш ти, Давиде, да си српски, прекославни, школски, црквењски и ато-но-то..." О, тешке ријечи, крст јој љубим! Прије би сломио језик него што би је изговорио... "Јеси ти, Давиде, таки Срб? " "Шта је то, газда? Каква је то сад нова вјера настала? Да ви нас, газде, нећете поримити? Није вам вјеровати, газде сте. Ја сам Срб, а таки Срб, боже сачувај и заклони!" Он се ражљути, па подврисну: "То је наша, газдинска прбва што тражимо од Земљане владе! И ко таки Србин није - није ни Србин, већ Швабо, Шокац, шпијун, издајник!" "Ја сам богме, велим, газда, мислио да ви тражите да царевина укине ову проклету трећину и десетину, а ви почели некакве будалештине збијати.

СУДАЦ: Па ти кажеш, Давиде, да сте ви сељаци задовољни?

ДАВИД: О, ми смо задовољни! Притиснуло нас добро са свију страна; од некакве силне смо се милине умртвили па једва дишемо... Али ми је врло тешко што ми газде кажу да нијесам Срб. Ја нијесам Срб! *(Устаје са столице, и живо сијева и стријеља очима суца.)* Погледај ме, господине, добро ме сад погледај: мјерио сам се на два царска кантара, на турском кантару и на кантару овог вашег цара, па ни драм мање ни драм више од двадесет и пет ока! А кад се Срб у мени напири и надме, нема тог царског кантара на 'вом свијету који би ме мого измјерити!!!

СУДАЦ: *(у себи):* Ово је чудноват створ.

ДАВИД: Тако је то код мене све тешко, оловно, чврсто... Још сам ја нешто начукно. Газда Стево каже да сам издајник, е па кад сам издајник, ја ћу и то издати.

СУДАЦ: Шта је то, Давиде? Де-де нам кажи.

ДАВИД: *(устеже се):* Богами, не смијем. Не смијем, господине, убиће ме газде.

СУДАЦ: *(живо облијеће око њег):* Кажи, не бој се ништа.

ПИСАРЧИЋ: Кажи, Давиде, кажи. Не бој се кад ти господин судац...

ДАВИД: Крсног ми имена, не смијем. Не смијем, људи! Још ви не знате што су наше газде. Паметни сте, учевни сте да се даље не мере, али...

СУДАЦ: *(још живље):* Кажи, не бој се ништа!

ДАВИД: Ама, казаћу, па нек иде глава!... Има ли у вас школа што се зове *терезијанска?*

СУДАЦ: *(говори с Писарчићем њемачки).*

ДАВИД: *(скочи са столице као опарен, стаде између њих и поче махати кажипрстом):* Никс, никс! Никс, ништа то не припознајем! То се мени о глави ради! А, никс!

СУДАЦ: *(умирује га):* Не бој се ти ништа. Нешто сам заборавио, па питам господина... Има, Давиде, има така школа у нас.

ДАВИД: Па баш има у вас така школа терезијанска што се зове?

СУДАЦ: Има, има.

ДАВИД: У тој се школи вашој, терезијанска што се рекне, уче барунски, грововски, а један ми газда рече да се туј и царски синови уче?

СУДАЦ: *(у себи):* Шта ће ово сад да буде? .. . Истина је то све, Давиде, па шта онда?

ДАВИД: А знате ли ви чији се синови још у тој вашој школи, терезијанска што јој се вели, уче?

СУДАЦ: Не знамо.

ДАВИД: Не мере бити да не знате? Како ви то не би знали? Ја сам, болан, начукно доље у чаршији да се у тој школи уче дјеца највјернији' службеника вашег цара, која ће послије, кад одрасту, управљати и дрмати цијелом вашом царевином. А у тој истој школи, можда под туђим именом, уче се синови најдуплијег газде у цијелој Босни и 'Ерцеговини.

СУДАЦ: Добро је то, Давиде, за нашу царевину.

ДАВИД: Е, мој господине, ја сам мислио да си ти паметнији и вјернији свом цару. Зар ти не знаш, болан, да се њиов отац диго против царевине, али с врло мало мозга у башуни. Паметан је, истина, толико да зна од оке направити поке, али то је мало, врло мало, кажу газде. Зато је синове и посло, код толики наши школа, у ту вашу школу, терезијанска што се зове, па кад та дјеца, мајчин сине, поприме вашу учевину, поватају ваше планове, списе и протокуре, па се онда врате у очеве дворе, тешко вами! Оде Босна; оде вала, ко да је нијесте никад ни имали! Тако ће бити, кунем вам се богом живим, и моје вам сузе неће помоћи! Болан, болан, ја би крви своје уточио овом суду и нашој премилостивој Земљаној влади, па зато вам ово и кажем. Него ви одма, овог часа, ударте тел на царство да се та дјеца одстране из те ваше школе, терезијанска што јој се вели.

СУДАЦ: Ја овог човјека не разумијем.

ПИСАРЧИЋ: Ја би река, господин судац, да је он бена?

ДАВИД: *(гледа га презриво):* А ја би јопе река да он није бена! Како ти, болан, мореш рећи да сам ја бена? Ја за тебе нијесам никад чуо нити сам те до данас својим очима видио, па јопе знам како ти је име. Оћеш да се окладимо; о главу да се окладимо?

СУДАЦ: Ви сте, господине, јуче дошли овамо?

ПИСАРЧИЋ: Да, јуче сам доша.

СУДАЦ: Никад нисте видјели овог човјека, нити он пак вас?

ПИСАРЧИЋ: Никад! Никад га нисам видио, а ни он мене.

СУДАЦ: Е, Давиде, како је име господину? Ако погодиш, одма ћемо јазавца осудити, ако не погодиш, губи се!

ДАВИД: Погодио ја не погодио, ви овог лопова по закону морате осудити. Ја само оћу да кажем овом дјетету да нијесам ни бена ни будала.

СУДАЦ: Е, добро је, Давиде; пристајем и на то. Само ти кажем, ако погодиш како је господину име, теже ћу тог лопова осудити. Дакле, како је име господину?

ДАВИД: *(устаде, устаче капу, опет је скиде и пружи руку Писарчићу):* Здраво мирно, господин Дане, или...

СУДАЦ: *(изненађен):* Сакрамент! Погоди!

ПИСАРЧИЋ: А, враг му баби, погоди!

ДАВИД: *(поносито и мало заједљиво):* Богами, и погоди!

СУДАЦ: Е, овај ми је човјек потпуно загонетан! Ама, откуд ти знаш да је господину име Дане? То ти је морао неко казати, или си од неког чуо?

ДАВИД: Млого сам ја, господини моји, свијета прошо, из млого вуруна крува ио, са млого врела воде се напио. Одајући по свијету и народу, на свашто сам пазио и ово сам уверчио: пођеш ли доље кроз Лијевче, испод Бање Луке, сваком је готово другом чојеку име Ћетоје или Недо. Пођеш ли горе Гламочу, па сретнеш чојека, вичи: "Помози бог, Сава!" Горе ти је све голи Сава. Нанесе ли те пут тамо врлетној и каменитој Лици, скидај капу и вичи: "Добар дан, Дане!" или "Добар дан, Мане!" Нећеш погријешити. По говору видим да је ово дијете из Лике, па ето откуд знам како му је име.

ПИСАРЧИЋ: А, враг га однио, тако је! Мом је брату, што је у жандарима, име Мане, а у самом нашем мјесту има пет, шест Дана и Мана.

СУДАЦ: Па ти, Давиде, ниси, како видим, будала?

ДАВИД: Ко каже да сам будала?

СУДАЦ: Не каже нико, него... Како ти можеш, божји човјече, тужити јазавца?

ДАВИД: А како ти мене јопе мореш тако питати? Зар ти мислиш, болан, да ја не знам да овај наш цар има за свашто закон? Знам ја то, знам, добро ја то знам. Немој мислити да не знам!

СУДАЦ: Ама, ето, Давиде, да речемо да има закон и за јазавце, опет је то некако незгодно. Бистар си и паметан човјек, промисли се... Ти знаш кад суд неког осуђује треба да зна колико је стар, је ли ожењен, има ли дјеце, како говори, које је вјере. Све је то потребно суду. Ето, које је вјере тај твој несретник?

ДАВИД: Никакве! Да је икакве вјере, не би диро у моју сиротињу.

СУДАЦ: *(смијући се):* Је ли ожењен?

ДАВИД: Јест, ожењен је.

СУДАЦ: По чем знаш?

ДАВИД: Знам вамо по нечем. То не треба славни суд да зна. Срамотно је то вође и помислити, а камоли изрећи. Ожењен је, ожењен!

СУДАЦ: Има ли дјеце, враг га однио, кад је ожењен?

ДАВИД: Има. О, да му видиш дјеце и вамилије! Пуна и' долина више оне моје јадне и једине њивице што се зове *Ни Давидова ни царска ни спаиска.*

СУДАЦ: Како говори, Давиде, тај лопов, којим језиком?

ДАВИД: То ти, главати господине, нако посигурно не умијем казати. Бркљачи ко и ти и ово дијете кад сте се нешто малоприје договарали. Забркљачи-де, господине, мало на њег, да видим оће ли...

СУДАЦ: *(смије се, говори нешто и удара јазавца по њушци).*

ДАВИД: Види, господине, види како диже њушку, како те разумије! Види курвина сина како се ко ђоја ражалостио. Не претварај се, лопове један! Иако говориш господиновим језиком, то ти неће помоћи. Слободно, немој се претварати.

СУДАЦ: Кад је рођен, колико је стар овај твој лопов, Давиде?

ДАВИД: Није он ни стар. Млад је он још.

СУДАЦ: Не питам те то, већ бих рад знати колико му је година. И то ми је потребно.

ДАВИД: А колико има година откад сте ви дошли у Босну?

СУДАЦ: Па има тако двадесет и три, и четири године.

ДАВИД: О, млого, побогу брате! Збиља, кад ћете ви већ... Е, толико је година, отприлике и овом лопову, щјеме му се затрло!

СУДАЦ: Како ти то знаш?

ДАВИД: Знам вамо по нечем. Пиши ти слободно, толико му је.

СУДАЦ: "Пиши ти слободно, толико му је"! Ти то мени као да заповиједаш, а? Ухватили смо те, Давиде! Не знаш!

ДАВИД: Ама, пиши, господине, кад ти кажем, толико му је.

СУДАЦ: Али није то тако! Мораш казати по чем то знаш.

ДАВИД: Е, кад оћеш да кажем, казаћу ти: дира у туђу сиротињу, па ја мислим да је баш за вашег земана рођен. Ето по чем знам!

СУДАЦ: Како, како?

ДАВИД: Све полако... Опрости, господине, помео сам се. Опрости, господине, молимо те, збунио сам се па не знам ни шта говорим. Кад гођ уђем у славни суд, чини ми се да ме из свију ћошкова боду у очи оне несретне, палиграпске куке. Жена ме је, бог је убио, страшила, она моја крезуба бабетина!

ПИСАРЧИЋ: Ја бих река, господин судац, да се овај човјек претвара?

ДАВИД: *(у себи):* Е, мој синко, зар ти то сад видио? ... Не гријеши, дијете, душе. Не биједи ме код славног суда!... Ето, господине, казо сам све што си ме пито. Сад морете тог лопова по закону осудити.

СУДАЦ: А име?

ДАВИД: Име му је Јолпаз Давидов. Тако га свијет зове, а тако ће му и славни суд позовке писати ако га данас не осудите на вјешала. Село му се зове Мелина, котар Бања Лука, окружље Бања Лука, а земља, мислим, главати господине, да ће и њему бити Босна? Кућна му је лумера, каже кнез, оне двије кантарске куке (С. S.).

СУДАЦ: *(устаде)*: Давиде, чуј сад! Закон осуђује...

ДАВИД: А камо оно: У Име Његово? А, не, господине! То ништа не припознајем! Ја се држим реда и закона! Да сам ћио радити преко закона, ја би њега сам у шуми убио. Знам закон, па преко закона не дам ни свом рођеном оцу!... Ви њега морете, ако закон допушта, и у свилу и кадиву обући, па га онда пуштити нек се шеће по чаршији, не буди примијењено, ко какав пријестолник. Нећете ли по реду и закону, има у овој земљи и

Окружни суд, има наша премилостива Земљана влада, а овај исти Давид с овом истом својом блентавом главом и с овим истим лоповом, мого би једног јутра и у Бечу осванути. Немојте ви мислити шта мислите! Ако не чујем оно: У Име Његово, одма идем на Окружни суд.

СУДАЦ: Па ето, Давиде, у име његово закон осуђује Јолпаза Давидова на двадесет...

ДАВИД: *(претрже га):* Молим те, главати господине, ко што се бог и старији моле, држ' се само реда и закона! Није тако, већ вако: Славни суд у Име Његово осуђује Јолпаза Давидова из села Мелине, котара Бање Луке, окружља Бање Луке, земље... *(окреће се Писарчићу)* Шта би ти реко, дијете, је ли и њему земља Босна, или је с вами дошо уз ову пошљедњу буну?

ПИСАРЧИЋ: Из Босне је он, Давиде.

ДАВИД: Ако није дошо из ваше земље, окотио се вође за вашег земана, па јопе је свеједно. Де-де, господине, настави, да чујемо!

СУДАЦ: Славни суд у име његово осуђује Јолпаза Давидова, стара двадесет и двије године...

ДАВИД: Е, вала ви за то! Сад видим да си чојек од реда и закона. Ја сам заборавио малоприје казати колико му је година. Чојек нек иде по реду и закону, па да је црни Циганин, он ти је одма код мене добар. Е, вала ти за то! Де-де, господине, даље.

СУДАЦ: Славни суд у име његово осуђује Јолпаза Давидова, стара двадесет и двије године, ожењена...

ДАВИД: И за то ти вала. И то сам заборавио казати. Ожењен је, кости му у Зеници сагњиле! Ама, не знам што се и уплећем у послове славног суда? Ја знам тужити, али не знам судити. Није ме бог за то створио, па ет! Де-де, господине, да чујемо.

СУДАЦ: Славни суд у име његово осуђује Јолпаза Давидова, стара двадесет и двије године, ожењена, из села Мелине, котара Бање Луке, окружја Бање Луке, земље Босне, а кућне нумере оне као двије кантарске куке (С. Љ.), на двадесет година тешке тамнице у Зеници...

ДАВИД: *(скаче од радости и удара јазавца по њушци):* О-о, јазо! Чуј-де, јазо! Oћеш још мало куруза, јазо? Јазо! Јазо, болан, што не говориш? ! Јадна ли ти и прежалосна мајка твоја! Има, има и за тебе закона у 'вој земљи, немој мислити да нема!

СУДАЦ: *(наставља):* Исти је Јолпаз Давидов упропастио Давиду Штрпцу читаву њиву куруза...

ДАВИД:... која се зове *Ни Давидова ни царска ни спаиска.* Само, молимо, по реду и закону!

СУДАЦ:... која се зове *Ни Давидова ни царска ни спаиска*, на основу чега је горња осуда и изречена. Јеси ли сад задовољан, Давиде?

ДАВИД: Вала славном суду! Ја сам задовољан осудом. Само још ово, нако испред мене, додај: Давид Штрбац из села Мелине, котара Бање Луке, окружја Бање Луке, земље Босне, а кућне лумере четрдесет седме, захваљује се царевини, нашој премилостивој Земљаној влади и славном суду што су га од свега ослободили и, штоно веле, ко прст оголили. Вала им ђе чули и не чули! То ти додај, нако испред мене, а у име моје... А сад вас питам, по реду и закону, ко ће мени штету платити што је овај лопов починио? Из царске је шуме, па ја млим...

СУДАЦ: *(смијући се и пружа му мало новаца):* Ево ти, Давиде, за штету, а овај ће лопов сјутра у Зеницу.

ДАВИД: Је ли то из царске касе? Да то није каква милостиња кад је тако мало? Ако је милостиња, не примам!

СУДАЦ: *(даје му још):* Није милостиња. Новци су из царске касе. Плаћа ти се штета.

ДАВИД: *(меће новац у кесу):* Е, вала царевини, нашој премилостивој Земљаној влади и славном суду! Болан, болан, ја би крви своје, иако је снажна и отровна ко змијски ујед, уточио нашој премилостивој Земљаној влади...

СУДАЦ: Како, како?

ДАВИД: Све полако...

СУДАЦ: Човјече, не разумијем те!

ДАВИД: Мука је мене и разумјети, јер сам врло ћошкаст чојек. Чуо сам ђе говоре људи да су двори некаквог чивутског цара Соломона били на дванест ћошкова, а ја би се смио својом дјецом заклети да на мени има двадесет и четири ћошка. Ја нијесам крив што ме драги бог таког створио да у једном сату двадесет говора започнем а ниједног не довршим. Мука, жива мука је мене, главати господине, разумјети!

СУДАЦ: Ја те не разумијем, али ће те разумјети један други господин. Причекај ти, Давиде, сад ћу се ја вратити *(излази).*

ДАВИД : *(забринуто):* Куд ово оде главати господин судац?

ПИСАРЧИЋ: Сад ће господин доћи.

ДАВИД: *(у себи):* Не слути ово на добро! А, у мој сирац! *(Одмахну руком и стаде се шетати по судници и разгледати слике.)* Види, дијете, како се и ја знам шајцати. На моју душу, умио би се шајцати ко и сваки царски службеник. Само ми је лијева нога мало краћа од десне па се мало гегуцам... Чија је ово штрампа, дијете?

ПИСАРЧИЋ: То је цар.

ДАВИД: Зар ово ваш цар?

ПИСАРЧИЋ: И наш и ваш!

ДАВИД: Није, брате богме, наш, је ли ово твој шкрљак?

ПИСАРЧИЋ: Јест.

ДАВИД: Па како ће бити мој? Е, моје дијете, да је ово наш цар, ја би од радости заплако. Наши цареви, штоно веле, бише и преминуше. Него сам начукно, да ми, Србови, имамо једног краља и једног кнеза. Дај ми кажи, тако ти царског крува, а видим паметан си и учеван си: би ли се икако, икако мого од тог нашег краља и књаза истесати макар један осредњи цар, јер смо се ми, Србови, одавно зажељели царева?

ПИСАРЧИЋ: Добар је вами и наш цар.

ДАВИД: *(у себи):* Из Лике си, дијете, али не наведе на танак лед!... Не велим ништа, господине. Добар је. Само још да укине трећину, десетину и, рећемо каз'ти ове глобе - никад бољег цара!

ПИСАРЧИЋ: Онда би био и ваш?

ДАВИД: Е, то ти посигурно не умијем казати, јер се не мере сваком рећи: Царе Лазо, честито кољено! Јок, господине, то се сваком не говори!... А чија је ово штрампа?

ПИСАРЧИЋ: То је оно што ви, сељаци, зовете Земљана влада.

ДАВИД: О, чекај, љубим је, да је видим! *(пење се на столицу, надноси руку над очи и дуго, дуго гледа.)* О, зар ћорава* наша Земљана влада, год јој њезин! *(Паде са столице.)* Зато нами, грдна рано, све ћораво и иде у овој земљи!

СУДАЦ: *(улази с Доктором):* Шта је то? !

ДАВИД: *(диже се):* Ништа, главати господине... Е, људи моји, да сам јуче умро, не би знао да је наша премилостива Земљана влада ћорава!

СУДАЦ: То је тај сељак што тужи јазавца. Молим Вас, господине докторе, да га прегледате. Сад ми се чини будала над будалама, сад опет врло бистар и паметан. Чудновато и загонетно створење!

ДОКТОР: *(с неке висине):* На први поглед то буде била будала, bladsinniger Kerl, Cretin! *(Давиду)* Како се буде звала?

ДАВИД: Чекај, чоче, да се ко људи најприје упитамо за здравље, па онда... Здраво, мирно, господине? Како си? Како је госпоја? Је л она здраво свануla?

ДОКТОР: Но, како име, како се буде звала ?

ДАВИД: Господине доктуре, није пукло, већ је никло...

ДОКТОР: *(љутито);* Но, како се буде звала?

ДАВИД: Ја се буде звала, ајд кад оћеш тако, бог те убио, Давид Штрбац, село Мелина, котар Бања Лука, окружје Бања Лука, земља Босна. Кућна ми је лумера 47. Тако ме славни суд пише и тако ми позовке шаље.

ДОКТОР: *(церека се):* Тај си уобразил да граф јест! Но, што то јест? То велик име и тител како код један граф имала ти?

ДАВИД: А, ја се држим реда и закона ко и сваки гров!

ДОКТОР: Имала шена?

ДАВИД: О, имала зорли, кабасто учевна жена!

ДОКТОР: Имала деца?

ДАВИД: Имала, господине доктуре, двоје женске дјеце, двије цурице ко двије златне јабучице.

ДОКТОР: Но, два шенска и два мушка деца?

ДАВИД: *(полагано)*: Е, мој злоглави врнто, и мој блентави ћиђулајкане!... Да, тако је, тако.

ДОКТОР: Што тушила јазавац?

ДАВИД: Тужила... изјела читава њива куруза.

ДОКТОР: Но, ти будала! Ко тушила јасавац, шивотиња тушила? То ништ друго веч будала! Са шивотиња, са јасавац нема сакон...

ДАВИД: А, има, има у вашег цара! То смо виђели данас. Немој ми кварити рачуна!

ДОКТОР: *(гледа га са свију страна, уноси му се у очи, вади некакву справу и мери му главу.)*

ДАВИД: Шта? ! Зар се у вас и памет на гради мјери? Зато сте ви тако и паметни!

ДОКТОР: *(шапће):* Ћетердесет...

ДАВИД: Зар ја четрдесет гради будаласт?! О, млого, побогу браћо! Па колико сте онда ви?

ПИСАРЧИЋ: Јест, јест, Давиде! Четрдесет си гради будала.

ДАВИД: Шути, вузле једно вузласто! *(Испрси се, затрепта очима, у којима се засвијетлише сузе неизмјерне мржње и пакости.)* Нијесам ја, господини моји, четрдесет гради будала, већ сам ја вами зато чудноват што у мени има милијун срца и милијун језика, јер сам данас пред овим судом плако испред милијуна душа које су се од силног

добра и милине умртвиле па једва дишу! *(Сви га гледају забезекнуто.)* Збогом јазо! Збогом, господини моји! Збогом и ти, вузле једно вузласто! С богом остајте сви и не замјер'те на еглену.

Напомена

*Поглавица Земаљске владе за Босну и Херцеговину, Његова Преузвишеност, Господин барон Јохан фон Апел изгубио је, ваљда негдје у рату, једно око.

Прикази, забиљешке, чланци

О лирици Ђуре Јакшића

Овај рад читао је Кочић на прослави коју је поводом 25-годишњице смрти Ђуре Јакшића и 70-годишњице Змајева рођења приредило Српско академско друштво „Зора" у Бечу. Не треба заборавити даје Кочић и своју другу књигу „С планине и испод планине", изашлу те исте године, посветио „успомени неумрлог генија Ђуре Јакшића". Рад је објављен у Омладинском гласнику. 1/1904, бр. 3.

–––––––––––––––––––

Поштовани скупе.
Мени је необично било мило, када ми је Зора понудила да коју ријеч проговорим поводом двадесетпетогодишњице Ђурине смрти. Ђура ми је симпатичан и као човјек и као пјесник, не само мени него и свима је такав који му познају живот и дјела, и који још нису ступили у templum sacrum philisterii beati.

Двије најмаркантније личности у нашој старијој књижевности, и по животу и по дјелима, свакако су Ђура Јакшић и Сарајлија, па каква разлика измеђ та два човјека! Јакшић сметен, непрактичан у свакидашњем животу, срдит, бујан, плах и необуздан, а такав нам се исто показује и у својим књижевним радовима. А наш Сарајлија? И он је, истина, у својим литерарним работама чудноват, врло чудноват, толико чудноват да му крупнија дјела готово и не разумијемо. Али се наш Симо у обичном животу знао лијепо снаћи. Ако је долазило до невоље и немаштине, знао је наш Симо бити и баштованџија, трговац, васпитатељ сербске јуности, и др. Умио се он потрудити и до Немецке да се и с хофратом Гетеом упозна и коју пробесједи. Држи се да то није пошло за руком овом нашем заиста практичном пјеснику. Ђура се није ником наметао, није никад на силу тражио пријатељства и познанства. Ако му је пак ко, сам од себе, понудио пријатељство, он га је топло и искрено примио.

По мом мишљењу, има двије врсте пјесника: пјесници чија су дјела и живот пуни занимљивости, несталности и бурне необузданости животне, и пјесници чија су дјела велика и значајна, а живот им је обичан, тих и миран као и код обичних, свикидишњих филистара. Први су, за мој рачун, прави и велики пјесници, иако често пута иза себе не остављају монументалних дјела. Класичан примјер за ову мисао, поред многих других, даје нам Бајрон својим дјелима и пустоловским авантурама, које су силно утицале на француски романтицизам и његове снажне представнике.

У нас је за то примјер Ђура, његова дјела и живот, мученички живот, пун јада и чемера, пуи горчине, пун прогањања и нечовјечног мучења. Оне који су га мучили свијет је давно, давно заборавио, а Ђура још живи, живи у својој сјајној и узвишеној лирици, свјеж и снажан као див. Није ми намјера да говорим о његовој цјелокупној књижевној творевини. За то се не осјећам ни довољно спреман, нити сам имао времена да бар нешто исцрпно кажем о једној врсти његова рада. Његова ми лирска поезија неизмјерно годи, те ћу о њој неколико ријечи проговорити на вечерашњем, свечаном скупу.

Ниједан наш пјесник, ни прије ни данас, није писао своје пјесме тако истинским, тако дубоко искреним и врелим надахнућем као Ђура, те то је узрок да се и данас Јакшић, док

су други готово заборављени и забачени, врло пријатно чита. Његове нас пјесме загријевају, одушевљавају и потресају. Нека топла и њежна свјежина струји кроз њих. Да је љепота у умјетности бесмртна, познато је. Али има још нешто у умјетности што је бесмртније: *живот*. Његова је лирика пуна живота, живота који плаче, јауче, пишти и у болу бјесни; живота који љуби, уздише, чезне; живота који куне и проклиње и сам дан рођења; живота и животних тренутака кад се раздрагано подвикује:

Јеси ли срећан? питао сам се.
Срећан сам, срећан! О, боже мој!

Или:

Пашћу, умрећу, душа ми горе,
Растопиће ме до беле зоре
Ко груду снега врело сунчање -
О, лакше, лакше кроз густо грање!

Може се потпуном сигурношћу тврдити да су Ђурине лирске пјесме, испјеване у појединим одсјецима његова живота, израз, јасан и снажан израз његовог душевног стања и расположења у тим одсјецима времена. Ово се најбоље види из упоређења његове биографије и пјесама.

У издању Српске књижевне задруге његове су пјесме подијељене на три дијела: *I Љубим те, љубим, душо; II Сам на свету, самац без помоћи; III Веран је био народу свом.* Сваки, дакле, одјељак означен је као неким мотом, који цијелом циклусу даје дотичан тон и боју.

У првом одјељку је љубавна лирика. Необична је и чудовата љубавна Ђурина лирика, нарочито циклус *Љубав*. У њој готово не можете наћи ни једног китњастог епитета за којим тако жудно гризу прсте наши млађи и најмлађи пјесници, ни једне необичне фразе или каквог нарочитог реченичког обрта. Све је то просто, без украса и без оне хладне, блесасте орнаментике која је *једина и главна* одлика наших млађих и најмлађих стихотвораца. Све је то, велим, просто, али опет неизмјерно годи души читаочевој. То је њежно и меко тепање које тихано, благо потреса душу, и читаоца обузима нека непојмљива топлина:

Пламти лице, срце гори,
Тебе љубав жарка мори -
Али мене раскидане
Младог срца старе ране.
Ах, клонуше руке беле,
Стишаше се груди бајне,
Медна уста ништ не веле -
Али зборе сузе сјајне...

"Уосталом - вели покојни Вуловић - његова, Ђурина, чврста природа и мучан живот заптише доста рано овај извор песама, те их је сразмерно мало".

Други одјељак обиљежен је ријечима, тужним, боним ријечима кроз које пробија дубок уздах: *Сам на свету, самац без помоћи*! У овим пјесмама, најљепшим што их имамо и што

смо их икад имали, пјесник већином опјева свој живот, своје патње и невоље. У њима нам износи овај племенити и генијални пјесник-вагабунд своја лутања, лутања без краја и конца, лутања пуна гњева, буре, срџбе. Остављен од оца и родбине, без иког свог ближњег, *сам на свету, самац без помоћи*! Тражи у манастиру мира и покоја. На том путу у манастир Горњак осјетио је пјесник сву љепоту природе и како она неизмјерно потреса и годи онима које људско друштво неправедно гони и прогања. Пјесник, слободан човјек, вагабунд, сиромах без игдје ичег, презрен и остављен, али подстакнут и инстинктивно опијен, почиње несвјесно пјесму узвишену и недостижну, пјесму љепоти и милости опште мајке природе и нехотице јој се исповиједа и казује боле увријеђене душе своје.

Из увријеђене душе извија се пјесма пуна снаге, пуна чежње, пуна бијеса и срџбе:

По големом свијету млађан се потуцам.
Што громовник нисам да на судбу пуцам?

Дивљачна је то пјесма, али опет су то звуци од нечувене сласти и класичне љепоте. Такву пјесму, такве снажне и бурне звуке нијесу никад дотле, а ни послије, чуле српске планине и пољане, никад се нијесу такви силни и искрени звуци разлијегали испод модрог, насмијаног неба миле и слободне српске земље. То је Ђурина најљепша пјесма, поред оних *На Липару*, то је његов *Пут у Горњак*.

Ни ту пјесник не налази утјехе и жуђеног мира. Његова плаха, бурна природа не може се ни с ким сложити... Опет се обраћа природи, најњежнијој и најмилостивијој мајци свију потиштених и увријеђених:

Збогом, горо и дубраво,
Тврди кланци, мрко стење,
Само јвдно утешење,
Уцвељене душе моје!

Растаје се и поздравља с планинама и долинама, сједа под суморно стијење и наставља:

Туде путник вреле капи
Са врелога чела таре
И у сенци прошлих дана
Заборавља грозну јаву.
А коме је свет неправдом,
Једом, злобом и отровом
Очајано срце врећо -
Тај у тами мрког стења
Срцу тражи утешења.

Пјесник се иза тог мало смирује, да се можда опет куда крене. Постаје учитељ и у селу Сабанти, у једно свијетло вече, пуно мириса и влаге, јада се птицама:

Моје птице лепе, једини другари,
У новоме стану познаници стари,
Срце вам је добро, песма вам је мед,
Али моје срце, али моје груди

Леденом су злобом разбијали људи,
Па се место срца ухватио лед.

Покојни и честити Вуловић вели да су ове Ђурине пјесме најљепше, гдје је, дакле, пјесник сам себи предмет, па наставља: "Али ово није она уска, болесна, хајнеовска субјективност, или она субјективност што јој је сујета извор, где име песниково долази у сваком стиху, где се његови јади или радости намећу целом свету на жаљење или уживање, где се, тако рећи, осећа субјективна тенденциозност. Јакшићеве субјективне песме су постале ненамерно, и осећања која се у њима исказују не долазе нам као туђа и наметнута, него их осећамо као своја, па нам зато нису ни досадна". Ово је једна бистра опаска у лијепој и симпатичној, иако не потпуно исправној и темељној расправи покојног Вуловића, па зато је и наводим.

Трећем одјељку на заглављу је стих: *Веран је био народу свом*. Заиста је пјесник био вјеран свом народу, јер се је већ као дјечак борио за његову слободу. Његове су патриотске пјесме бурне; снажног, јуначког полета. Он, кад тугује за својим притиснутим и раздробљеним народом, силно, искрено тугује; кад га позива у борбу за слободу, све се то ломи и крши, све пуца, и ми осјећамо да би, кад би сви били онако снажни, моћни и одушевљени као наш драги пјесник, да би, велим, и наш народ био срећнији. Почујте ове горопадне стихове:

Чујете л' вихар како говори?
Тресе се стена, крше борови,
А у облаку јече громови
Кф бунтовника бесни зборови!

Ове громовите стихове могла је створити само пунокрвна, пјесничка снага која у моментаном заносу задрхти, прекипи, подивља, побјесни.

Ђура има пригодно патриотских пјесама, које опјевају поједине знамените, историјске моменте, а има и таквих у којима се славе поједини српски владаоци. Па какве су то пригодне пјесме? За те се пјесме не може казати да су пригодне; оне нијесу онако побожне; патриотскослатке као код других наших пјесника. Оне су дубоки, искрени израз и снажни одјек народног расположења, народних жеља и нада у том историјском моменту. Уистину су красни и ти звуци Ђурине лире. У њима се не осјећа ни трунак ласкања и удварања као у оне сумлате Јоакима Вујића, који и небеске птице нагони да пјевају у славу књаза Милоша. Ђура није ласкао владалачкој сујети која је од неизмјерно огромних димензија: једна јој димензија допире од морске површине до неба, друга саврх мора до морског дна, а трећа? Ко ли би јој могао одредити величину?! За такву неман Ђурина је лира била нијема, хладна, непомична. Ђура је, по свом племенитом карактеру, био много ближи једном осредњем њемачком пјеснику, који је једном приликом поносито узвикнуо: "Нека краљ мало причека, јер је Европа препуна краљева, а Штелцхамер је један!"

Велико Ђурино срце топло је и подједнако куцало за све српске крајеве. Сам је много, премного патио, па је невоље и јаде народне дубље, интензивније осјетио и љепше опјевао него иједан наш пјесник:

Ал' у гори нема пута,
А робље је... не зна куда!

Бескућни су. Бескућници!
Њине земље свака стопа
Није била никад њина:
Босна му је домовина,
Ал' у Босни дома нема.

Иде, можда, вријеме, пјесниче мучениче, кад ће твом и мом мученику, босанском сељаку, на кога си мислио кад си писао своју дивну пјесму *Стражар,* сванути љепши дани и кад ће свака стопа његове земље бити његова. А сад ти, свијетла и племенита инкарнацијо најузвишенијих осјећаја човјечје и српске душе, кличем: слава!

Наша пјесма

Јосип Милаковић, Наша Пјесма, антологија хрватског и српског пјесништва II. Штампарија Воглер и др. Сарајево 1905.

–––––––––––––––––––

Ова дебела књижурина, од XXIII + 743 стране, хоће да нам се представи као нека антологија српског и хрватског пјесништва. У ствари, она је далеко од тог. Чак она није ни један честит и солидан покушај, као што ће се видјети.

Одмах, у почетку књиге, писац се жали како је прва његова књига ове врсте прошла сасвим неопажена. Ни позвани ни непозвани не рекоше о њој ништа, већ "шутјеше мраморкоме". Неки су му *лично обећали* да ће о првој књизи нешто рећи, па чак ни они не извршише свог обећања, али додаје писац: "ипак бијаше опћенити суд тако повољан, да се највећом радошћу латих рада око ове друге књиге". Свак је шутио, нико о књизи ништа није рекао, па ипак бијаше опћенити суд тако повољан!... Ми искрено жалимо г. Милаковића што му се овако једна смушена нелогичност *хотимично* поткрала.

У даљем разлагању вели писац како је ова друга књига основана на широј подлози и намијењена одраслијој младежи. Затим говори, како не треба да наводи мотиве који су му били "водичи" у његовом раду.

Само једно наглашава: да је строго пазио да се не вријеђа ничије вјерско и народносно осјећање, јер би, по пишчевом мишљењу, требало да ова књига одише духом љубави и братске пажње. Послије тога укратко излаже подјелу књиге и методу које се држао при свом раду, набрајајући уједно досадашње покушаје да се састави једна добра и потпуна антологија нашег пјесништва. На литерарној физиономији старијих и познатијих пјесника није се много задржавао, него је усвојио већ о њима створено мишљење. Око карактеристике млађих пјесника, који су мање познати школској младежи, забавио се много више и исцрпније их је приказао, како је знао и умио.

Одмах морамо додати, да је његов суд о појединим пјесницима, нарочито српским, врло сумњив, површан и сакат, иако често пута није ништа друго него невјешто склопљено мишљење наших књижевних критичара. Друкчије није могло ни бити код човјека са тако мршавом књижевном културом, који чак и г.г. Длустуша и Бујхера убраја у пјеснике, који

Љубинку, чијим се пјесмама и гамени биоградски шегаче, посвећује неколико редака и вели да је као "пјесник домаћег огњишта и његових облачних дана написао *число* успјелих пјесама".

На крају овог као првог предговора изриче писац захвалност свом издавачу и "ревним слагарима" г.г. Милану Томашићу и Јосипу Мајцану. Ово наведосмо као нешто ново и оригинално у овој књизи - да се чак и словослагачима изјављује писмена захвалност!

У другом - да га тако назовемо - предговору износи писац карактеристику народног пјесништва у неколико досадних и баналних фраза, као: "Мало има народа на свијету, који би волио пјесму и попијевку, као наш. Пјесма му је пратилица од колијевке до гроба"... итд. Затим настаје једно непрекидно цитовање народних стихова, којима се потврђује пишчево мишљење о доброј и мекој природи нашег народа, као на прилику: "Процмилио ситан босиоче", пак онда онај стих: "Ој, пелен, пеленче, моје горко цв'јеће!"

Поред свега овог огромног набрајања стихова, ипак изгледа да г. Милаковић нема снаге да интензивно осјети оне интимне дражи, оно животно вибрирање које струји кроз чисту, пуну и једру народну поезију. Он може, као и сваки други странац, нпр. Нијемац, опазити неке спољашње љепоте, и дивити им се истински или извјештачено - свеједно, али удубити се у унутарње љепоте, снажно их осјетити, потпуно схватити и крупним и крепким ријечима изнијети - неће никад моћи. То ће за њега увијек остати књига са седам дебелих царских печата.

Послије набрајања стихова настаје досадно ређање имена народних, цркава, јунака, барјактара, харамбаша, градова, планина, ријека и свега што се спомиње у народним пјесмама. Чак није заборављен ни Будалина Тале од Орашца, "кој' - разумије се већ да долази прикладан стих, - кој' преврну ћурак наопако, личином се по њем опасао, натурио капу јазветину, на којој је триста прапораца".

Затим се региструју јуначке мајке, племените жене, лијепе ђевојке и рапсоди нашег народа, чији ће спомен прелазити с кољена на кољено, "као што су они предавали један другоме на самрти гусле јаворове!"

Након овог, укратко се помињу најстарији спомени о нашем народном пјесништву, говори се о скупљачима народних пјесама по разним покрајинама и напосљетку се указује на пјеснике код којих се осјећа утицај народне поезије. Затим писац прелази на почетак умјетничког хрватског пјесништва, које датира од Марулићевих "посвећених и богоданих ријечи: *Дике тер хвалења...*" Напошљетку, на једном листићу, говори о почетку и развитку српског умјетничког пјесништва, набрајајући поименце српске пјеснике, међу којима има опскурних имена, сасвим непознатих у нашој књижевности, као: Васа Ћурчић, Ђорђе Стаменковић и тако даље.

У цијелом овом другом, па и првом, предговору није речено ништа ново ни оригинално, што би засдуживало нарочиту пажњу. Г. Милаковић, као и сви они стари, окорјели шовинисти, убраја васколико дубровачко пјесништво у хрватску књижевност, а народно пјесништво, и по садржини и форми чисто српско, сматра као "заједничко нам народно благо". То је поуздано учинио зато да не би увриједио ничије вјерско ни народносно осјећање и да би ова књига одисала духом љубави и братске пажње! Уосталом, цијело дјело тако је састављено и таки избор учињен, да ће код сваког искреног пријатеља српско-

хрватске слоге наићи на најжешћу осуду, нарочито у данашње вријеме, кад најодличнији умови и једног и другог племена неуморно раде да се постигне братски споразум, који би нам колико-толико олакшао тешку судбину.

С те стране књигу ћемо доцније прегледати, а сад прелазимо на њену књижевну страну.

Дјело је подијељено на два велика одсјека: *Народна пјесма* и *Умјетна пјесма*. Народна пјесма има два одијељка: избор јуначких или мушких пјесама и избор женских пјесама. Умјетна пјесма дијели се опет у два доба: 1. од Марулића до илирског покрета и 2. од илирског покрета до данас. Затим долази *Тумач* страних и мање познатих ријечи, *Садржај* и напошљетку *Имена пјесника* по азбучном реду.

Признајемо да је врло тежак и заморан посао одабрати оно што је најљепше и најкарактеристичније у једном пјесништву. При тако обилном раду потребна је челична издржљпвост, здрав и пречишћен укус, нарочито ако се састављач ослања сам на се, јака књижевна култура и опширна начитаност. Овога свега, по свему се види, нити је имао нити има г. Милаковић.

Једна антологија народне епике наше не може се ни замислити без пјесама: *Бановић Страхиња, Смрт мајке Југовића* и *Смрт Каице војводе.* Њихово одсуство из ове збирке не може се ничим, апсолутно ничим оправдати. *Бановић Страхиња,* та дивна и снажна пјесма, пуна силна полета, пуна звучних, једрих и, тако рећи, крилатих ријечи, пуна одсјечно и пластично оцртаних ситуација, пуна ведре, кристалне и живе дикције, какве је тешко наћи и у епици ма ког другог народа, није смјела никако да не уђе у ову књигу, која нам се тако претенциозно представља! Кроз ту силну и недостижну химну личном јунаштву и моралној јачини од почетка до краја бруји и струји живот читаве једне епохе из минулих дана витешке снаге и моћи народа нашег. Ми, рођена дјеца ове наше добросретне мајке земље, ми дрхћемо у неизмјерној душевној раздраганости кад читамо или слушамо ову узвишену химну нашем јунаштву, ми дубоко и снажно осјећамо, као нико, сву љепоту и мирис ове слатке и свијетле поезије која предише древном старином као кита сува босиљка. Кроз наше жиле још једнако струји хајдучка крв, наша свјежа и крепка мајка још није изгубила наде, јер:

Страхињићу, сив соколе српски,
Твоме ђогу и твоме јунаштву
Свуд су броди ђе год дођеш води!

Као пјесма *Бановић Страхиња,* исто су тако необичнго лијепе и изразите пјесме: *Смрт мајке Југовића, Смрт Каице војводе, Старац Вујадин* и *Бој на Мишару,* који се завршује ријечима:

Неће доћи Кулин капетане,
Нит' ће доћи, нити му се надај;
Рани сина, па шаљи на војску,
Србија се умирит' не може.

Све се ове пјесме одликују звучним језиком, живом пластичношћу израза и дубоком садржином, уопште свима ванредним љепотама народне епике. Само потпуно неразумијевање и забатаљен укус могао је ао пустити да се ове дивне пјесме замијене

пјесмама које немају никакве вриједности, као: *Мује лијече виле планинкиње, Два Ујуновића* (једна врло слаба Херманова варијанта пјесме *Женидба Душанова,* која је такође могла изостати из ове књиге), *Костреш харамбаша* итд. У *Костреш харамбаши,* поред многих рђавих стихова, налази се и ова страшна накарада:

Низ образ је сузам' оборио.

У ову биједну антологију српског и хрватског пјесништва ушле су као народне пјесме и: *Војвода Радослав Сиверињски и Влатко Удбински, Марко Краљевић и брат му Андријаш,* које се налазе забиљежене у "Рибању и рибарском приговарању" Петра Хекторовића, затим *Мајка Маргарита* Ђурђа Бараковића ("Вила Словинкиња") и Ј*уначка сестра хрватског краља Иваниша*.

Ми не можемо никако да разумијемо зашто је г. Милаковић Јосип и ове пјесме унио у своју књигу као пробране народне умотворине, кад сви знамо да су оне занимљиве са једне друге стране своје, а никако због своје пјесничке љепоте и књижевне вриједности. По свему се види да г. писац није знао шта је радио, него је трпао у књигу све што је мислио да има каква било интереса, па ма то немало никакве везе са ангологијом српског и хрватског пјесништва.

Као у епским, тако је исто и у лирским, женским пјесмама учињен врло слаб и непотпун избор. Има врло много пјесмица у овој књизи које се готово ничим не одликују. Језик им је рђав, често пута ненародан, дикција бангава, сплетена, блиједа, без оне животне свјежине која тако топло и пријатно струји кроз народну лирику. Већином су то стихови без икаква смисла и садржине, нарочито они у чакавском и кајкавском дијалекту.

Из цјелокупне слике ових одабратих пјесмица не одсијевају они ведри и топли дани заносног делијања и ашиковања, у њима није отпјевана пуна и страсна пјесма младости наше, а то је управо карактеристика и главна садржина народне лирике. Кроз њих не звецкају дуги, сребрни ђердани, нити страсно шуште пусте кумашли димије! Из њих се не осмјехују она мила и свјежа лица народне пјесме, на којима цвјетају црвене, миришљаве руже; из њих се не свијетле крупне и влажне очи са врелом, неодољивом љубављу и пожудом; у њима се не виде обла, бјеличастомрамораста плећа, на којима пуцају свилени јелеци:

Кад ја пођем с драгим у душеке:
Задршће ми срце у прсима,
Заиграју дојке у њедрима,
Пуца свилен јелек на плећима,
Подиже се ћерећли кошуља!

Како је снажно и пластично у овим једноставним стиховима изражена она силна и необуздана страст старинског земана, како нас врело обузима, опија и заноси из ових простих стихова онај слатки севдалински мирис! Колико снаге, колико класичне љепоте, колико живе импресије у ово неколико редака!

Г. Милаковић изгледа да није читао свију збирака народних женских пјесама; то не тврдимо, него нам се тако чини. Да их је био свестрано простудирао, овај избор не би овако слаб био. Осим тога, он би био добро учинио да се држао подјеле женских пјесама

на *десет врста*. (П. П. Ђорђевић), па да је из сваке врсте одабрао оно што је најљепше и најкарактеристичније.

Тако је исто могао учинити и са подјелом народних епских пјесама на *девет кругова* или кола. Он то није учинио. Можда има и разлога, нарочито што се тиче јуначких пјесама, али тај његов разлог нема никакве везе са књижевношћу - то ми врло добро знамо, а зна то и г. Милаковић.

Кад се год у какво чисто литерарно предузеће увуче одвратна спекулација и гадна политика, књижевна страна предузећа увијек страда. То је случај и са овом књижурином, као и са оним силним књижицама, књигама и књижуринама које састављају и пишу за дјецу и "одраслију младеж" они многобројни књижевни спекуланти у Биограду, Задру и Загребу.

У детаљно прегледање антологије умјетничког пјесништва ми се нећемо упуштати, него ћемо дати само неколико општих напомена, јер је и у овом дијелу књиге г. Милаковић био врло несретне руке као и у првом.

Избор је учињен из 147 пјесника, од којих, по рачуну и памети г. писца, отпада око 33 пјесника на Србе, а остало на Хрвате. То је отуда дошло што он све дубровачке и далматинске пјеснике убраја у хрватску литературу. Заиста, то је било много лакше учинити него саставити једну добру и честиту антологију!

Многи српски пјесници нису заступљени оним што им је најљепше и најваљаније, као Бранко, Мушицки, Ђура Јакшић, Милорад Петровић, Милорад Митровић, Милан Ракић, а нарочито Његуш. Мјесто оригиналних звучних и рјечитих стихова *Горског вијенца,* он је заступљен са једном неоригиналном химном, коју је, нема сумње, велики Његуш спјевао под утицајем руске поезије. Неки су српски пјесници и заборављени, као: Лазо Костић, Лена Степановић, Осман Ђикић, живи Карабеговић и покојни Карабеговић. Нарочито нам мора свима бити жао што нам у овом пјесничком зборнику нису пружене пјесме покојног Карабеговића, јер, уистину, то је једини Муслиман који је имао правог, богоданог дара. Његове пошљедње пјесме пуне су истинске, дубоке туге и бола, јер симпатични Карабеговић у њима навјешћиваше да се приближују пошљедњи часови његова живота. Кроз те тугованке цвиљаше млади пјесник искрено и дубоко, а то је управ оно што његовим пјесмицама даје неку нарочиту драж, какве не можемо наћи ни код једног нашег млађег пјесника.

Ми смо већ једанпут споменули да се не треба баш много ослањати на лични суд г. састављача о појединим пјесницима, и још смо додали да је он на више мјеста позајмљивао мишљење од других писаца. Уосталом, ми држимо да то није никакав гријех у оваквом послу. Само је требало тачно и вјешто репродуковати то позајмљено мишљење.

И г. Милаковић, по општем досадањем суду, да не спомињемо покојног Недића, с којим се потпуно слажемо, сматра Змаја као највећег лиричара српског. Да Ђуре Јакшића немамо, можда би Змај дошао на прво мјесто, велимо можда. Мислимо да је ова наша тврдња јасна за све који могу самостално мислити и осјећати, који имају пречишћен и незабаташен укус и који су ма и једну Јакшићеву пјесму с разумијевањем прочитали. Јакшић је и животом својим и пјесничким производима својим снажан и дубок лирски пјесник. Бурна и плаховита природа његова крива је много и много да је он и као пјесник за живота доста

потцјењиван. Тек послије многима се отворише очи, јер је смрћу његовом нестало оне пакости и злобе која спречаваше људе да истину рекну. Змаја је чаршија и оно његово вјешто балансирање према духу времена учинило великим и популарним пјесником. Змај је, нема сумње, доста јак лирски пјесник, али без оне маркантне и пуне лирске индивидуалности, која чини Јакшића јединственом појавом у нашем пјесништву. Змај својом пјесничком снагом стоји, ако се може тако рећи, двије три стопице испод Ђуре Јакшића. Кад је то тако, зашто онда из књиге у књигу пренашати свјесно или несвјесно једно погрјешно и нетачно мишљење, једну неистину, кад је ионако доста освећених и утврђених неистина на којима се васпитава наша несрећна школска младеж у овој добросретној земљи?

Г. Милаковићу се не може још опростити што је многим пјесмама које је одабрао из појединих пјесника мијењао или самовољно измишљао наслове. За примјер наводимо ово: мјесто наслова *Ноћник* (II пјевање из "Смрти Смаил-аге Ченгијића") он ставља свој наслов *Новица,* и тако у неку руку исправља великог епичара народа хрватског. Истина, ријеч *Ноћник* у оном значењу у којем ју је Мажуранић употријебио не значи ништа (вјетар ноћник), али ми од малена знамо да је другом пјевању таки наслов и хоћемо да тако остане, јер та ријеч, иако неподесно употребљавана, има за нас нечег поетичног и мистичног. Из четвртог пјевања *Харач* насилно искида неколико строфа и самовласно ствара наслов *Олуја.* То није лијепо и није достојно оног дубоког пијетета који дугујемо свијетлој сјени великог и недостижног пјесника Мажуранића.

Исто тако замјерамо г. Милаковићу што није и од српских пјесника узео у своју књигу понеку патриотску пјесму, јер их заиста има много и много љепших него у хрватском пјесништву. Сејтите се само Ђуре Јакшића!

Напротив, од сваког готово хрватског пјесника донио је пјесму у којој се спомиње Хрват и Хрватска. Тако је узео од некаквог фра Ивана Деспота необично слабу пјесмицу (сонет) *Хрват*, у којој се у четрнаест стихова четрнаест пута спомиње ријеч Хрват. Исто је тако одабрао из стихова Сафвет-бега Башагића Реџепашића, који је прије неколико година пјевао, колико се сјећамо:

Од Требиња до бродскијех врата
Није било Срба ни Хрвата...

пјесму "Смрт Махмут-паше *Хрвата*" И бегови су стихови врло слаби, *а можда хин бег и нејма бојијех!*

Напошљетку, рећи ћемо нешто и о Тумачу страних и мање познатих ријечи, јер је и овај Тумач врло интересантан и он најубједљивије илуструје сву неподобност и неозбиљност г. Милаковића.

Г. Милаковић тумачи *ћемане - гусле.* Ћемане је виолина, а гусле остају гусле, то је сваком познато, па чак и Нијемцима, који су преводили са нашег језика. *Ћурак - кожух*, и то није тачно. Каква грдна разлика између ова два појма! *Дувак - завјеса*. Дувак није завјеса *(Vorhang)* него вео *(Schleir)*. *Дизген - узда.* У својој савременој употреби и значењу дизген или дизгин није узда, већ каиш на узди. *Доро, дорат - коњ црвене длаке*. Дорат се њемачки каже *der Braune*, те према томе није црвене длаке, него је алат, коњ црвене длаке (Вуков *Рјечник*, стр. 4). *Хазна - благо.* Хазна не значи благо него благајница, ризница гдје се чува

благо. *Хесабити - мислити*. И то није тачно, као што је сваком јасно. *Мљезиница, мезимица* - најмлађа кћерка, јединица. Као што се види, ову је ријеч г. Миланковић најприје добро и тачно растумачио, али је хтио бити још јаснији те је погријешио кад је додао ријеч јединица, јер јединица није никако што и најмлађа кћерка. *Субаша - стражар*. Сви добро знамо шта је субаша, па кад то знамо, онда знамо да нам је и ту ријеч нетачно растумачио. *Калем - писмо*. Калем не значи писмо, него писаљка. *Мермеран - поплочан.* Мермеран не значи никако поплочан, него значи мраморан, од мрамора, од мермера. Итд.

Из ово неколико наведених примјера може се и мање образован читалац увјерити како је и остала књига врло слаб и неозбиљан посао.

Резиме! Кад још једном помислимо на ову књигу, онда нам пада на ум прва књига и она пишчева тужбалица да нико није хтио о њој ништа рећи, па чак ни они који су писцу лично обећали. Разумијем то ћутање. Они који су му лично обећали да ће о књизи писати, имали су и имају према г. писцу каквих било обзира, па неће људи да му се замјерају. Они пак који не обећаше, а по позиву су свом критичари, нису сматрали да је књига достојна критике, како се то обично каже. И ја ову књигу не држим озбиљном. Ја је поуздано не бих простудирао и оцијенио да ме није на то нагнао један мој пријатељ, који је опет лично обећао г. писцу да ће је он оцијенити. Пошто тај мој пријатељ, а ваљда и пријатељ г. писца, неће или не смије да му се замјери, предао је мени књигу на оцјену. Ја сам је и оцијенио правично и објективно, без икакве бојазни. Многима сам се и многима ради грке истине замјерио у овој земљи, али поврх свега тога бацам у антрешељ и г. Милаковића.

"Обрана" г. Јосипа Милаковића

Осврт на Милаковићеву „Антологију хрватског и српског пјесништва" под тим насловом објавио је Кочић у сарајевској Српској ријечи, 1/1905, бр. 176-178, а реплику на Милаковићеву одбрану у истом листу сљедеће године (Српска ријеч, 11/1906, бр. 32-36).

Пријатељ који је наговорио Кочића да прикаже Милаковићеву књигу свакако је др Лазо Димитријевић, што се може извести из накнадног савјета тог пријатеља да неповољну рецензију о књизи штампа у Српској ријечи а не у Дану, који је сам Димитријевић издавао. Алузија о босанским Србима у Србији („па макар рекао опет један високи државни чиновник да су му ноге у Босни а глава у Србији") односи се на Косту Хермана, секционшефа босанске владе, који је тако говорио и за неке друге познатије људе.

На овом мјесту, прије неког времена, покушао је г. Јосип Милаковић, овд. професор Учитељске школе, да побије нека моја тврђења која сам учинио оцјењујући његову масну и дебелу књигу купусару *Наша пјесма.* Овај његов накарадни рад, као што су могли видјети сви паметни и разборити читаоци из мог приказа, плод је једног запарложеног укуса, неразумијевања и ситне шпекулације, којом се одликују сви "писци за младеж школску". Његова "обрана", пак, исто је тако дјело прилично ограничено. Само ћу искрено рећи кад кажем да је његова "обрана", кад сам је прочитао, изазвала у мојој души дубоко и искрено сажаљење.

Толико о општем утиску, а сад да пријеђем на ствар. Али прије него што то учиним, напоменућу ово: пошто ме је г. Милаковић на више мјеста у својој "обрани" апострофовао, допустиће поштовани читаоци да и ја мало више дигнем дурбин.

Г. Милаковић одмах у почетку "брани" се и вели "да више вриједи, кад један свеучилишни професор и одлични слависта напише о књизи (његовој) - стављајући је у ред најбољих словенских антологија - да би "Наша пјесма" морала постати приједметом (!) свеславенског литерарног предавалишта (доцније исправљено - продавалишта), него ли његов површан пизмени нападај, којим он мене баца у антрешељ". Прво, г. Милаковић не каже који је то свеучилишни професор и одлични слависта, а друго: професоров је суд, овакав како га је матори господин репродуковао, конфузан и бесмислен. Питам ја сваког ко разумије српски: шта значи ријеч *предавалиште* или *продавалиште*? Свак ће ми одговорити да не значи ништа!

Ја искрено и дубоко жалим г. Милаковића што већ у почетку своје вајне обране страда када се на што позива, и насједа на којекакве *неподопшћине,* што рекао некакав Живко из Приједора.

Послије овог смушеног хвалисања, наставља матори господин: "Пошто је прва књига овог дјела намијењена више дјеци, дужни бијаху нарочито наши педагози, Длустуш, Басаричек, да проговоре о књизи". Они то нијесу учинили, и на њих између редака јадикује и у камен их куне г. Милаковић. Затим се хвали да је његова књига препоручена на основу "стручних" оцјена од Земаљске владе у Сарајеву и Загребу и чак од ћесеро-краљевског Намјесништва у Задру. Нико се паметан данас не позива на званичне критике појединих влада. То само може учинити један потпуно *званичан* Хрват. Да је ту књигу повољно оцијенила каква књижевна установа, као на прилику Академија, Матица итд., то би било нешто друго. Званична, пак, препорука не вриједи ни за кога ко зна шта је књижевност ни луле дувана. Она само вриједи као реклама за издаваче и књижаре, а за озбиљне људе од књиге и пера, она је сасвим нешто индиферентно, о чем не треба водити рачуна.

По други пут искрено и дубоко жалим г. Милаковића што увијек страда када се на што позива, и насједа на којекакве *неподопшћине*, што је рекао некакав Живко из Приједора.

Затим наставља матори господин: "А онијем ријечима, да неки не извршише свог обећања, нишаних (чудна нишанције, јади га не били!) на "Вијенац", који је књигу објавио и обећао већ у настојном (шта ли му ова ријеч значи Кристос га образумио!) броју донијети опширнију оцјену, чега није никад учинио". Овим ставом убија сам себе матори господин. Свак зна да је "Вијенац" био озбиљан књижевни лист, па као такав и није хтио нити је смио ради свог лијепог реномеа да опширно и озбиљно говори о књизи г. Милаковића, која тако далеко стоји изван књижевности. "Вијенац" је радије волио шутити него да се компромитује у очима паметног свијета. Право је и учинио - то ће му свак паметан одобрити. Исти је случај био и са једним нашим листом. Он је само констатовао да је г. Милаковић ради мале спекулације *фалзификовао* једну пјесму г. Алексе Шантића, и на томе се свршило. Зар ово није истина, матори господине? Ви о неких педесет критика говорите, а ни једне не наводите осим оног смушеног и бесмисленог суда некаквог "свеучилишног професора" и "одличног слависте". Ја вас и по трећи пут дубоко и искрено жалим што увијек страдате и насједате на *њаке неподопшћине,* што'но рекао онај исти Живко из Приједора.

Што се тиче господина који ми је књигу г. Милаковића дао, нека буде доста ово што ћу рећи: Господин ми је књигу дао да је прикажем у једном листу коме он (господин) близу стоји. Кад ме је видио послије неколико дана, питао ме је шта мислим о њој. Ја сам му казао да апсолутно не ваља ништа. "И мени се тако чини, јер сам је и ја унеколико прегледао, па сам видио да има у њој много лоших и слабих ствари". - Тако ми је он отприлике рекао. "Онда је прикажи у Српској ријечи" - довикнуо ми је на растанку исти господин.

Г. Милаковић је истог господина молио и досадно мољакао да је, тобоже у *интересу његовог издавача*, како он вели, прикаже у једном листу. Ово му не може никако вјеровати, па чак ни они који се чувају козјег меса и бијелог лука, јер је молио он у свом личном интересу. Цио његов "књижевни" рад од 20 пуних година није ништа друго него једно непрекидно мољакање. Сва озбиљна и објективна критика хрватска одбацује његове производе као тотално слабе и као посао без икакве литерарне вриједности. Истина, нађе се свагдје, па и у књижевности, по каква задушна баба, као на прилику поп Јован Храниловић, па се смилује и каже да је то већ неправда нападати на остарјела човјека. "Дуго и дуго морао је он (матори господин) подносити неправду критике" - вели поп Јоца из Новог Сада, који пише плагијаторске критике, слабе стихове и проповиједа својој пастви некакву варицу од ришћанске вјере и закона ("Хрватско коло" 1906, стр. 346).

Јест, г. Милаковић је једно досадно мољакало! Он је директно молио поменутог господина у свом личном интересу да му прикаже књигу. То он не може никако порећи!

Што се тиче његовог прилично ограниченог резоновања: ко има право да прикаже једну књигу, о том нећу ниједне ријечи да трошим. Да пођемо даље.

Ја сам у својој оцјени изнио да је г. Милаковић о старим пјесницима усвојио већ о њима створено мишљење, а карактеристику млађих, нарочито српских, пјесника позајмио од појединих критичара. То је непобитна истина, иако то он немоћно и изнемогло пориче, те ћу покушати да ту непобитну истину овдје јасније представим.

Г. Милаковић каже да је код старијих пјесника уопште изоставио њихову литерарну карактеристику. То није истина, јер на страни 153. стоји: "Рањина је пјесник лирски, а одликује се од дојакошњих пјесника тијем, што се донекле отео старом начину пјевања, те су му пјесме кратке и језгровите и што им је пјесник дао љепшу и оригиналнију форму. Поред тога лијепе су и својим мислима. Неке (од кола) пјевао је као и Држић на народну." - Шта је ово него карактеристика, иако слаба и непотпуна?! Ко је ухваћен у неистини, млади или матори господин?!

Сад настаје питање: зашто није матори господин издао у својој књизи карактеристику свију старијих пјесника? Одговарам кратко и јасно: није могаониоклен позајмити. Јер је дубровачка књижевност уопште слабо проучена и оцијењена. Да је ово моје тврђење истинито, наводим мишљење једног врло доброг познаваоца дубровачке књижевности, г. Павла Поповића, професора биоградског Универзитета, који вели: "А после, дубровачка књижевност је са гледшта критике укуса врло мало и површно досад оцењивана, као што је и уошпте слабо и делимично проучавана. Рад се на њој своди на издавање писаца и хватање веза са талијанском књижевношћу: "естетичких оцена" *било је у њој врло мало"* ("Из књижевности", стр. 48). Тако је то, матори господине! Ако је што о ком старијем пјеснику са књижевног гледишта речено, ви сте то узели и присвојили, а ако није, ви сте

само навели дјела и биографске податке. Јест, јест, господине Милаковићу, ви сте просто копирали "опћенити суд" о нашим старијим пјесницима.

Да пријеђемо на млађе. - И ту је г. Милаковић присвојио туђе мишљење и унеколико и туђи труд. Тако је, на прилику, све што је рекао о Бури Јакшићу узео из познате студије о истом пјеснику коју је написао покојни Светислав Вуловић; за књижевну физиономију покојног Луковића такође је све узео из предговора његовим пјесмама, који је са пуно симпатија и бола написао г. др Јован Скерлић. Тако је нешто слично учинио и са Војиславом, Дучићем, Митровићем и др. Ово је пуна права истина, ово су факта и докази, из којих излази јасно као дан да сте ви слаби компилатор, и ништа више!!

Сад да кажем матором господину да он чак није у стању ни да поједине појмове детерминује. Он тврди да појам *тачно* искључује појам *вјешто*. За свакога је јасно ко разумије наш језик да је ово његово тврђење једна бесмислица, па о том не би требало ни говорити. Али ради маторог господина наводим ово: свирач на клавиру мора *тачно* ударати у поједине дирке ако хоће да му се каже да *вјешто* свира.

По овоме се види јасно и бистро да чак ова два појма имају донекле и извјесне синонимности, а матори господин тврди да се они искључују. Па зар га не треба жалити?! Треба, треба! Зато га ја и по четврти пут дубоко и искрено жалим што увијек и непрестано у својој биједној "обрани" удара на *њаке неподопшћине,* што'о рек'о некакав Живко из Приједора.

Даље се у својој "обрани" жали и јадикује што сам му казао да не разумије унутарњих љепота народне поезије. Ово је пуна истина. Допустиће ми се да му и то докажем. Моју тврдњу најјаче потпомаже онај његов плитки предговор бр. 2 и тумач страних и мање познатих ријечи, који је он, на своју још грђу бруку и срамоту, додао својој купусари да буде још дебља, како би се на њу с пуним правом могла примијенити она крилата изрека покојног професора Бема: "Je dicker das Buch, desto dummer der Verfasser". Из његовог предговора бр. 2 види се јасно као дан да он није у стању да осјети сву љепоту и мирис народне поезије, њен унутарњи смисао и њену унутарњу вриједност, него се упушта у досадно набрајање имена појединих јунака, харамбаша, хајдука, ускока, цркава, манастира, планина, брда, ријека итд. Он само афектује и наводи којекакве стихове, као на прилику: "Мили боже, на свему ти хвала!" Да он не разумије унутарњих љепота народне поезије, доказ је још и то што их он добро не разумије ни са њихове чисто спољашње, формалне стране, он не разумије појединих ријечи и израза којима су прошаране наше народне пјесме! То непобитно доказује његов Тумач страних и мање познатих ријечи. Код њега је *ћемане - гусле, ћурак - кожух* (каква увреда за ћурак!), *дувак - завјеса, дизген - узда, доро, дорат - коњ црвене длаке, хазна - благо, хесабити - мислити, мљезиница - јединица* (ћерка), *субаша - стражар, калем - писмо, мермеран - поплочан, паспаљ* (Muhlstaub) - *маховина, крин* (lilium candidum) - *каранфил* (dianthus carzophilus), *џамија - скупштина, саборница, димије - памучно платно, пустимице - не пазећи како, џигерице - плућа, лала (?) - дворски учитељ, везир* итд. Да не набрајам више, него да се мало зауставим на овој пошљедној ријечи *лала* - дворски учитељ, везир. Прво, право значење ове ријечи тамно је и нејасно, али је јасно као дан да она не значи везир; друго, ова ријеч није нигдје у народним пјесмама употребљена у *једнини*, него само и свагдје у *множини,* на прилику: "Турци, браћо, лале и везири"; "лале шћау бити Бугарина"; "буде њега лале и војводе" итд. (Вуков *Рјечник*, стр. 332). То је, болан, *plurale tantum*, ако би ме почем благоизвољели разумјети! Из свега што наведосмо, јасно је као сунце да г. Милаковић не може разумјети народне

поезије и да је он *странац,* потпун странац за нас и за наше народне умотворине. Он је био странац и, што је жалосније, остао је странац. За непуних можда двадесет година откад живи у овој доброћудној земљици, његова глава није могла ни приближно тачно схватати значење појединих израза и ријечи које је сваки дан слушао на улици, у друштву, па чак и у школи од својих ђака. Зар то није страшно и нечувено?!

Поред других оправданих замјерака које сам учинио у својој заиста стварној и објективној оцјени, напоменуо сам да г. Милаковић није унио у своју књигу најљепше народне пјесме, *Бановић Страхиња.* Ои се од те замјерке брани, наводећи неке стихове из те пјесме као неморалне и штетне по срце и душу "невине младежи школске".- У овој богом благословеној земљици можда би неко могао и повјеровати г. Милаковићу, па ме осудити или бар посумњати у оправданост моје замјерке. Зато морам у овом случају погледати малчице преко Дрине, па макар опет рекао један велики државни чиновник да су ми ноге у Босни а глава у Србији. У тој се земљи, г. Милаковићу, ако почем нијесте знали, чита цијела пјесма *Бановић Страхиња* на часовима виших гимназијских разреда и о њој се држе дуга и исцрпна предавања.

И свм сам слушао, готово два мјесеца, са ријетким уживањем, у *Првој биоградској гимназији* код г. Момчила Иванића дубока и свестрана тумачења спољашњих и унутарњих љепота ове наше уистину јединствене пјесме. Ако ми г. Милаковић не би почем благоизволио вјеровати на голу ријеч, нека се обрати на г. Иванића, па ће се увјерити. Према томе ће и за њега отпасти његова

 неделикатна заблуда о неморалности наше народне поезије, али ипак мени служи ова заблуда као још један драгоцјен прилог за нспитивање његовог забатаљеног укуса, који не може да разликује једри и здрави реализам народног пјесништва од обичних, порнографских баналитета.

Даље г. Милаковић жали "да млади господин не појима љепоте Херманових пјесама". Млади господин одговара на ово жаљење матором господину да он, млади господин, има довољно моралног здравља и душевне свјежине, па може да разликује појмове: велеможни г. Коста Херман, *предстојник одјељења* и бивши *уредник* политичко-белетристичког листа "Наде" и г. Коста Херман, *невјешт и неумјешан скупљач* народних пјесама. Матором господину, као човјеку који се толико хвали познавањем народне поезије, свакако је познат суд г. Јагића о Хермановим пјесмама, али изгледа да он за то неће да зна. Зашто - то он зна врло добро, а знамо и ми. Толико засада о љепоти Херманових пјесама.

С чега су занимљиве пјесме које је забиљежио Хекторовић и Бараковић, нека запита матори господин ког било гимназијалца из VII или VIII разреда, па ће му, нема сумње, сваки знати казати. Толико на његово духом нишче измотавање!

Даље, у својој "обрани" почиње матори господин помало подметати. Он то чини кад тврди да сам му ја "препоручио" за његову "антологију" стихове:

"Кад ја пођем с драгим у душеке..."

Ја сам поменуте стихове навео као допуну краткој и збијеној својој карактеристици народне севдалинске поезије, која се развила под нашим милим и драгим небом, и од које матори господин није унио у своју књигу ниједне добре пјесмице, што је за највећу осуду, кад сви знамо да је његова књига намијењена нашој добросретној омладини. Што ће нам којекакве чакавске и кајкавске неподопшћине код наше ведре и свијетле поезије?! - Да му

и ово одмах кажем. Он вели да ми се избор лирских пјесама ваљда ни зато није свидио што у њем има и "двије прекрасне (!) кајкавске и двије чакавске пјесмице, но ја - наставља г. Милаковић - немам времена да му сада овдје тумачим те дијалекте и њихову љепоту". На ово се може свак паметан насмијати ко је прочитао досадашњи мој одговор. Прво, матори господин нема знања ни способности ни за ситније и једноставније ствари, то сам му већ доказао наводећи накарадна његова тумачења страних и мање познатих ријечи; а друго, ови дијалекти с дана на дан рапидно опадају, губе се, нестаје их, и на рачун њихов силно и немилосрдно шири се штокавски дијалекат. То је највећи доказ да они у себи не садрже ни љепоте ни способности за живот и развијање. Они се данас налазе на *бијелом хљебу*, што је јединствено у судској кроници: они су сами себе осудили на смрт! Оволико о тим дијалектима узгред, а сад да пођемо даље.

Г. Милаковић хвали "класичну" пјесму Џелалудина Курта *Пашић Халилага*. Против тога немам, разумије се, ништа, него ми је необично жао што није узео и ону пјесму Џелалудинову у којој брилирају и ови класични стихови:

Ала пирга на пиргу,
Нек се пирга шири;
Ала Хрват на Мађар,
Нек се Мађар љути.

Ови би класични и јединствени стихови у народној пјесми још јаче распалили његова "родољубива чувства", нарочито кад се поуздано зна да су они постали још 1848. г. у хрватском граду Мостару!

Ради куриозитета наводим овај став из "обране" г. Милаковића: "Ал' шта велим: не би он писао! Би, јер је књига била априори анатемисана, и да је неко други - како то згодно примјети један господин - *написао нпр. геометрију, и у њој би г. Кочић Петар нашао био мана* (курзив је мој), те би и она била: "биједна геометрија, која није ни један честит и солидан покушај и гдје је састављач био врло неспретне руке, јер је у њега мршава култура итд. итд".

У овом наведеном пасусу, као што виде сви разборити читаоци, потпуно се испољила грдна - да се најблаже изразим - неразборитост маторог господина. Па болан, брајко, зар се у геометрији не може наћи мана и разних недостатака!? Земљо моја, земљо, шта си дочекала, да те бог убије! Подло је и нечасно од оног *једног господина* који је можда злонамјерно учинио горњу неподопшћину - да се, бива, о једној геометрији не може ништа лоше рећи - а жалосно је, по сто пута жалосно, од г. Милаковића што је ту будалешћину без икаквог размишљања акцептовао.

Сад да пријеђем на још један, исто тако занимљив, одјељак "обране" г. Милаковића. У том одјељку хвали се он како слиједи: "У мојој приватној књижници једна је рпа (врло подесан израз!) коју настојим попунити, народна књижевност. Нека иза овог приговора крене млади господин у Биоград, Нови Сад и Загреб и нека побиљежи у тамошњим библиотекама - не изузевши ни академијске и свеучилишне у Загребу - народну поезију, пак ако буде ма у којој књижници та група потпунија, но у мене, онда ћу ја ступити о тој ствари с њиме у књижевну полемику".

И овај његов горњи неумјесни предлог није ништа друго него једна обична *неподопшћина,* како би се згодно и ваљано благоизволио изразити онај исти Живко из Приједора.

Шта он управо хоће горњим ставом, мени је нејасно. Ако хоће да докаже како он има најпотпунију књижницу народних пјесама на Балканском полуострву, није морао трошити толико ријечи, јер нико нема разлога да му не вјерује на голу ријеч. Ако хоће, пак, да докаже како он, самим тим што има најпотпунију књижицу народног пјесништва на Славенском Југу, народне пјесме добро и честито разумије, грдно се је пребацио. Нека ми се допусти да учиним једно-два упоређења. Сваки готово човјек има неку своју нарочиту страст, која му је урођена или коју је, рецимо, другим и непрекидним угледањем од других људи примио. Тако неко има страст да скупља ансихтскарте, неко старинске новце, неко пак старе ципеле, а у Енглеској, земљи magловитој и пуној сјеверне ледене мистичности, живи један човјек - ако већ није умро - који скупља стара врата разних облика итд. Да ли самим тим, рецимо, скупљач старинских новаца може тврдити за се да он потпуно разумије нумизматику што има грдне колекције старих новаца, ако то није документовао и на који други начин?

Сви ће разборити читаоци на ово моје скромно и умјесно питање негативно одговорити.

Свак може искрено честитати г. Милаковићу што има тако потпуну књижницу народних пјесама какве данас нема ни у Србина ни у Турчина, штоно има једна старинска ријеч. Али исто тако мора свак допустити ко је прочитао мој досадашњи одговор да се он том драгоцјеном књижницом, на жалост, врло слабо користио. Она је за њега и остала мртав капитал, из кога није створио никакве знатније користи ни за се ни за околину своју. Ми то можемо само жалити, и ништа више!

Како се види, ја сам необично благо и хладно пропратио овај став г. Милаковића. На то ме је, да будем искрен као и увијек, нагнао у првом реду овај његов њежни и добродушни позив: "Жели ли пако видјети моју збирку, добро ми дошао!" Боље вас нашао, г. Милаковићу!

Сад да наведем два става, један из мог приказа, а други из "обране" г. Милаковића. Та два става, разумије се, стоје у непосредној вези. Првенство дајем ставу г. Милаковића, који гласи: "Да је г. Кочић књигу добро "простудирао", као што он вели, опазио би био, да у њој нема читавих пјевања, или таквих уломака, који не сачињавају заокружене цјелине, и тај би приговор био отпао, а ми не бисмо били тако ни дознали, да он не зна, што значи у Ченгић-аги наслов другог пјевања. *"Noћник"* не значи "ноћни вјетар", како он вели, већ ноћно путовање, оно (жалосно ти оно!) што би Нијемац рекао *Nachtwanderung".*

Мој је став ово: "Истина, ријеч *Ноћник у оном значењу у којем ју је Мажуранић употријебио не значи ништа* (вјетар ноћник), али ми од малена знамо да је другом пјевању таки наслов и хоћемо да тако остане, јер та ријеч, иако *неподесно употребљена,* има за нас нечег поетичног и мистичног".

Став господина професора карактеристичан је са много страна, као што ће се видјети из мог кратког и прецизног објашњења, које ћу овдје учинити, и то нарочито за оне читаоце који нијесу читали мог приказа, а случајно су читали "обрану" г. Милаковића. Ради истих читалаца навео сам и мој став од ријечи до ријечи, а тако исто и његов став.

Из његовог става лако се види човјек који се дави и грца, па се, скрхан и изнурен, хвата не за сламку као што то чине прави утопљеници, како народ каже, већ за једну моју *елиптичну рвченицу*, коју сам ставио у заграду, држећи да ће поштовани читаоци из другог текста који стоји у вези са том скраћеном реченицом разумјети шта сам хтио рећи. Они су ме, надам се, и разумјели, јер су ме могли разумјети; само ме није хтио или није могао разумјети матори господин, него се, јадан и кукаван, хвата грчевито за ту елиптичну реченицу, али га Провиђење statim кажњава кад му меће у уста: *"Ноћник не значи ноћни вјетар,* како он вели, већ *ноћно путовање* оно, што би Нијемац рекао: *Nachtwanderung".*

Нека се читаоци овој грдној неписмености од срца смију, а ја прелазим на свој став, да и њега мало објасним, и то само ради маторог господина, који тако одлично познаје интимне финесе и дух нашег гипког и богатог језика.

Ја сам тврдио, као што се јасно види из мог наведеног пасуса, да Мажуранић није знао шта управо у српском или хрватском језику означава ријеч *ноћник,* па ју је неподесно употријебио. Он је, нема сумње, мислио да *ноћник* у српском језику значи *човјек који обноћ путује*, али то није тако, јер ријеч *ноћник* у свим крајевима гдје се српски чисто говори, означава *вјетар* који послије поноћи почиње дувати, колико се сјећам из дјетињства, од сјевера према југу. Кажу да у Црној Гори зову ноћником и човјека који пати од некакве још ниспитане душевне болести; оно што ми кажемо *мјесечар, мјесечњар*. (Од ове загонетне болести заиста није никад боловао огорчени и до дна душе увријеђени Новица!). Ако ми г. Милаковић не вјерује, нека отвори страну 438. Вукова *Рјечника*, па ће се увјерити да сам ја једини у праву, а ни он ни Мажуранић, који је према њемачкој ријечи *Nachtwanderung* сковао, нема сумње, ријеч *ноћник*, не знајући да та ријеч у истом облику већ постоји у српском језику, али значи сасвим нешто друго. Мажуранић је велик пјесник, њему се може опростити, али г. Милаковићу, који тврди да *ноћник* значи *ноћно путовање*, не може се ни за какво благо опростити, нарочито сад кад већ сви знамо да је он неограничени господар и власник најпотпуније и највеће књижнице народног пјесништва на Балканском полуострву!

Драго ми је даље констатовати да се матори господин, а ово он неће признати, и користио мојим приказом, јер је поуздано из њега научио шта значи калем. То се види из ове његове побожне реченице: "Ваља ту простудирати - је ли де? - пе', шес' књига прије него ли се *ухвати калем* у руку?" Нека одма прими и овај наук к срцу, јер од срца и долази: не ваља се никад позивати на туђе погрешке, као што он чини у својој збуњеној "обрани" кад се позива на "Пјеснички зборник" г. Максимовића, нити се ваља светити другом, као што опет он чини кад каже како је "Летопис" "оперушао" истог г. Максимовића.

Г. Милаковић неистину каже кад тврди да сам ја и њег и његовог издавача назвао "књижевним шпекулантима". Господину Остојићу част и поштење! Он је, како чујем, човјек трговац и помало пјесник, али ипак држим да он није имао никаквог удјела при састављању ове фамозне "антологије", те према томе нијесам га ни могао назвати књижевним спекулантом. Нека прочита мој приказ, па ће видјети да се матори господин у рачуну пребацио. Ја сам само *њега* назвао таким именом, а ево зашто: прво, он није унио у своју књигу ниједне (српске) патриотске пјесме, у којој би се јасно видјела патриотска тенденција, а код сваког готово хрватског учинио је то; друго, у његовој књизи нема ниједне пјесме у којој се опјева први или други устанак за слободу српског народа. Зашто је тако учинио? Одговор је јасан и кратак: зато што му онда не би књигу одобрила ни

препоручила Влада у Загребу ни Влада у Сарајеву, па чак ни ћесаро-краљско Намјесништво у Задру. Ако то није спекулација, онда ја не знам шта је!

Као што су видјели читаоци, ја сам само малко прочибукао - опростите за израз! - "обрану" г. Милаковића, и све сам његове наводе са ријетким и чисто невјероватним успјехом побио. Ја се тим успјехом ипак не могу, богзна како, подичити, јер је то исто могао учинити и много мање писменији човјек. Г. Милаковић се врло слабо брани, чак би се могло с пуним правом рећи да је он себе овом својом конфузном "обраном" још горе оптужио. Ја га искрено жалим, али га ипак по други пут бацам у антрешељ!

P. S. Буде ли матори господин и опет покушао да се искобеља из антрешеља, направићу ја дебљи и јачи конопац, па ћу га још чвршће притегнути, а засад нека буде доста оволико.

Вардар

Календар за редовну годину 1906. Издање друштва „Коло српских сестара", Београд 1905

Биљешку о овом календару написао је Кочић у Босанској вили, XXI/1906, бр. 1.

───────────────────

Овај симпатични календар издало је "Коло српских сестара" у корист пострадалих Срба у Старој Србији и Маћедонији. Цијела, готово, садржина овог календара говори о овим несрећним и потиштеним српским покрајинама. Својом се љепотом и снажном дикцијом истиче позната патриотска пјесма Ђуре Јакшића, *Отаџбина*, затим пјесме Војислава Илијћа, *На Вардару* и *На гробу Боланог Дојчина у Солуну*; Драгутина Илијћа, *Поречко Моме;* Владимира Јовановића *Маћедонијо!* и познато *Српско Оро* од Милојка В. Веселиновића. Иако су то све старе и познате ствари, ми урећивачу не можемо замјерити што их није замијенио новијим и досад нештампаним, јер та наша замјерка не би била на мјесту, не би била оправдана.

Од прозних састава нарочиту пажњу заслужује чланак *Шта је Маћедонија?* Опис *Битке на Гулиначком врху* није лијепо и срећено написан. У њ је требало унијети мало више пластичности и живота. Овакав какав је, овај састав не утиче на нас, поред свих оних драматичних сцена, онако силно и елементарно као оно причање што га слушасмо једном приликом из уста једног учесника у тој бици. То би се могло рећи и за чланак *Бој на Петраљици*. Поврх свег тога, и ова два састава имају за нас вриједности и интереса, као и за сваког Србина који прати развијање српског четничког ратовања у Маћедонији. Одмах морамо нагласити да нам је жао што и чувена битка на Челопеку није нашла мјеста у овом календару. Та страшна и жестока битка високо је подигла углед српском устаничком оружју, и уопште српској народносној ствари. О њој се данас причају и развијају језовите бајке по цијелој Маћедонији и Старој Србији.

Ова лијепа народна књига украшена јс великом множином слика, које нам представљају већином српске задужбине, српске комите и неуморне раднике на нашој нациоиалној ствари, који падоше вршећи одано своју свету мисију. Кад погледамо ове слике, нас обузме дубока туга и бол нам потајни душу стегне. И ове нијеме и хладне слике, и ова

разноврсна садржина остављају на нашој души болан и језовит утисак. Колико крви, колико суза, колико жртава, колико јада и чемера! Под тим големим и тешким утиском, нека је најтоплије и најсвесрдније препоручена ова симпатична књижица, која нам тако рјечито и живо говори о дивовским напорима и биједи наше потиштене браће.

Прво виђење с Јанком

Прво Виђење с Јанком. Своју успомену на омиљеног писца Јанка Веселиновића Кочић је објавио у посебном броју Босанске виле посвећеном овом књижевнику поводом годишњице његове смрти (Босанска вила, XXI/1906, бр. II-12).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Први пут смо се видјели у свијетлим и освјежавним данима мјесеца маја 1895. године, а пошљедње наше виђење бијаше лањске године у мјесецу јануару, кад се спремах у Стару Србију. Тада Јанко лежаше, болан и преболан, у својој малој и убогој собици покрај уредништва "Дела". На растанку се искрено пољубисмо, и он се, отимајући и јуначећи, диже тешко с постеље и једва проговори:

- Збогом, Кочо! Срећан ти пут!

Прво, дакле, наше виђење пада у топле дане свјетлости и мириса, а пошљедње у дане леда и студени.

Оставимо лед и студен, јад и чемер, па се врнимо првом виђењу, кад у мојој узбуђеној души шумише звуци шароликпх снова и топле вјере, а Јанкови се образи прелијеваху крепким здрављем и забреклом, мушком снагом.

Четвртога маја 1895. године истјераше ме из сарајевске Гимназије и потајно ме с полицијом спремише кући. Тога истог дана пријеђох у Србију, у Биоград. Обузет слатким и некаквим нејасним осјећањем, као и сваки Србин кад први пут ступа ногом на слободан комадић српске земље, дуго сам лутао по улицама, уморан и гладан, али не осјећајући ни умора ни глади.

Дуго сам ходао по биоградским улицама са празним трбухом и дебелом свеском пјесама у џепу, непрестано се врзући око појединих редакција књижевних и политичких листова, док ми један богослов, земљак, који бијаше опазио моју литерарну бољку, не рече да би најбоље било да одем Јанку Веселиновићу да ме прегледа.

- То је, рече, најсјајнија и најљепша звијезда која данас бљешти на књижевном небу земље Србије. Отиди њему. Он ће ти рећи да ли ти пјесме имају вриједности или не. Он је шеф коректора Државне штампарије и сваки га дан можеш наћи од 10-12 сати у оној кућици преко пута од штампарије.

Ја га послушах, али сам се дуго устезао да одем Јанку. Нешто сам се стидио, а нешто опет бојао да ми својом само једном ријечју не распршти слатке илузије о мом пјесничком

таленту, али се напошљетку одлучих и једног дана предадох му свеску пјесама, која бијаше поново лијепо и чисто преписана.

Он је прими и рече:

- Ја ћу ово оставити овдје да прочитам, а ти дођи кроз који дан, па ћу ти саопштити своје мишљење. Моћи ћу ти бар нешто позитивно казати, иако се баш ни ја много не разумијем у стихове. Хоћеш ли једну каву?

Ово ме питање малко изненади и збуни, те једва промрмљах кроз зубе:

- Вала! Нећу... не могу.

- Е, онда до скорог виђења! - осмјехну се и нспрати ме до врата. - Збиља, како је у Босни? Можете ли како са Швабом?

- Никако! - једва дочеках да му добацим.

И ја изађох, осјећајући у души топло и пријатно расположење.

Јанко бијаше у пуној мушкој снази: ведро и топло лице са свијетлим, црним очима, висок, једар и чврст као цер. Његова књижевна слава дизаше се у темпу свом свијетлом врхунцу. Обасут свим милоштама и љубављу тадање Србије, он се уљуљкиваше у сновима своје славе и живљаше пуним интензивним животом, расипајући и новац и своје драгоцјено здравље на све стране. Вајме, вајме!

Кад сам се послије неколико дана навратио у његову канцеларију, сјеђаше Јанко за столом. Нешто је писао. Једва ме опази кад уђох.

- Ти дошао?

-Да.

- Сједи - рече и дохвати свеску мојих пјесама, која стајаше на истом мјесту на ком је бијаше оставио. - Прочитао сам неколико пјесмица и право да ти кажем: има их и лијепих, али... Истина, додуше ... онако по правди... стихови су доста рапави. Требало би им, знаш, дати мало више глаткости, гипкости и снаге у изразу. Уосталом, ја све мислим да би ти у прози знао и могао боље изразити што осјећаш, што те боли, што ти на срцу лежи.

Мене штрецну у срцу и ја се сав охладих: дакле, ја нијесам пјесник!

Сав убијен и сломљен, узех свеску, покупих се и изађох напоље. Најслађа и најљепша илузија моја бијаше распрштена и у прах претворена!

Стеван Сремац

Исте године, у истом листу, Кочић је написао и некролог Стевану Сремцу (Босанска вила, XXI/1906, бр. 17).

––––––––––––––––––––

Готово у размаку од године дана изгубила је српска књижевност два своја снажна и маркантна представника, Јанка Веселиновића и Стевана Сремца.

Стеван Сремац, здрав, пун воље и одушевљења за умјетничким стварањем и радом, ненадано и неочекивано, на један немио и трагичан начин, завршио је свој живот, свијетао и чист живот, живот са једном ријетком карактерном чврстином и постојаношћу, какав ћете узаман међу савременицима тражити. Са њиме је легао у гроб одличан писац наш, човјек јаке воље и чврстих, као гранит, принципа, један од најчеститијих сувремених Срба, који се, тако рећи, тврдоглаво држао својих политичких назора и убјеђења, која су се кристализовала у души његовој, а не апсорбована из програма политичких спекуланата. Отуда, ваљда, и она његова непомирљива и силна мржња, мржња из срца, из душе, против политичких противника. Ту је пламену мржњу могло диктовати једино дубоко, иако можда и погрјешно, увјерење његово, а никако лични интереси и рачуни, јер он није био дневни, свакидашњи политичар, иако се бавио журналистиком и често пута нападао оно што не би требало нападати. За ове тврдње наше најбриљантнији је доказ његово кратко, тешко боловање и оно досад у Биограду невиђено интересовање за једног писца, па тек његов укоп! Преко двадесет хиљада душа испратило је Сремца и указало му пошљедњу почаст. Свагдје цифре најрјечитије говоре, па и у овом случају.

Сувремена Србија, Србија од 1903, вољела је свог Сремца, јер он бијаше један од врло ријетких Срба који се необичном искреношћу, топлином и цијелим својим унутрашњим животом одушевљаваше народном прошлошћу. Њега су истински загријавале оне шарене и разнолике слике и прилике, у којима се пуним сјајем и блијеском прелијеваше снага и моћ наше негдашње политичке величине. Он је у њима гледао и увијек желио да види само добре и свијетле стране. Нико као он није знао величати те, негдје мрачне, негдје сјајне дане прохујалог историјског живота српског народа. То није било литерарно, опростите за израз, измотавање као код огромне већине наших писаца који су црпили грађу из прошлости, него једна унутарња, душевна потреба. Онај одмјерени, елегантни и кристални стил са оним подесним, мјестимичним архаизмима у причама *Из староставних књига*, оно течно и као млијеко и мед слатко причање у тим приповијеткама и легендама заносило је и опијало и људе од умјетности и људе од срца и душе.

Своју књижевну каријеру отпочео је Сремац са прошлошћу и историјом. Прошли, минули живот народни, његове згоде и незгоде изгледале су му много љепше, примамљивије и озбиљније за његово умјетничко стварање. Зато се у тим причама и легендама и служи стилом и језиком како то и заслужује та његова озбиљна, студена и језиво-лијепа прошлост.

Наш сувремени, озбиљни живот није му пријао. Зато је тражио само оне моменте живљења у којима се силно разлијегао раскалашан и весео смијех пуног, интензивног и лудог живота.

Ивкова слава, та дубока и несташна историја необичног нишког живота, који се губи, ишчезава, штампана у Недићевом "Српском прегледу", разнијела је убрзо име Сремчево по свима нашим крајевима. И тек од то доба почиње јаче интересовање и за његове раније књижевне радове, чија еминентна љепота дотада остаде незапажена. Затим се редају његова овећа књижевна дјела: *Поп Ћиро и поп Спиро, Вукадин, Чича Јордан, Зона Замфирова*, ("Срп. књ. гласник", VIII, 81, 161, 241, 401, 481; IX, 1, 81, 161, 321, 401; X, 81, 161, 241, 321) и многе друге ситније причице и скице.

Стеван Сремац рођен је у Сенти, у Бачкој, 11. новембра 1855. године, гдје је и свршио основну школу. Године 1868. прешао је у Биоград, уписао се у гимназију и матурирао 1875. Затим је ступио на Велику школу и слушао до 1878. историјско-филолошки одсјек. Баш тих година развила је малена српска кнежевина заставу и отворила рат за ослобођење и уједињење, у коме је и Сремац као добровољац учествовао. Послије је ступио у службу и до 1898. године био је професор у нишкој гимназији. Тада је премјештен у Биоград, гдје је до своје трагичне смрти предавао историју на гимназији.

"Босанска вила", према којој је покојни Сремац увијек добар и издашан био, и у којој је објавио своје прве литерарне покушаје, одужује се у први мах са ово неколико скромних и болних ријечи, остављајући да у једном од наредних бројева проговори опширније и детаљније о њему и његовом умјетничком дјелу.

Наша поезија под апсолутизмом

Овај чланак је требало да буде објављен у бањолучкој Отаџбини, 1/1907, бр. 9, али је био заплијењен. Т. Крушевац га је пронашао у рукопису у Државном архиву БиХ и објавио у Дјелима Петра Кочића, II, Сарајево, 1951.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Послије неуспјеха са првом књигом Прве пјесме, јавља се ево по други пут г. Ђорђе Мартиновић Милошев са другом књигом пјесама Стихови.*

Ми о овој књизи стихова г. Мартиновића не би ниједне ријечи, ни похвале ни покудне, рекли, али нам је она дала повода да кажемо неколико искрених ријечи о нашој умјетничкој поезији и нашим пјесницима у Босни и Херцеговини, те ћемо се и на њу онако узгред осврнути.

Ми већ скоро тридесет година живимо под једним оштрим и немилосрдним апсолутистичким режимом. У том дугом и мрачном времену народ је наш много зала и невоља претурио преко своје добросретне главе. Народна душа и тијело претрпили су многа гоњења и неправде, вапијући и цвилећи у својој нечувеној потиштености и немоћи као ријетко који народ. Крици и јауци погажене и увријеђене народне душе и мушког поноса испуњавали су својим дрхтавим и немилим звуцима и одјецима земљу нашу и ваздух наш.

Наш културни и политички живот развијао се и развија се под притиском туђинске непријатељске струје. Наш народ у том свом развијању пробијао се кроз тијесне кланце и

богазе, промичући покрај бусија у страху и трепету да не изгуби лијепе и драгоцјене особине душе своје.

У овој љутој и дивљачкој борби и насртању наша национална индивидуалност претрпила је, нема сумње, многе карактеристичне и осјетљиве промјене.

Представници наше умјетничке поезије не виде те очајне борбе, њих не боли њихова мека пјесничка душа што у тој борби постепено и тихано посрће и пропада један племенит и честит народ - њихов народ.

Економско пропадање и немилосрдно сатирање привредне снаге народне, грдна и неизмјерна политичка потиштеност, силни и неодољиви утицај туђинске навале на наш јавни и интимни живот и културу, све је то оставило јасна и видљива трага иза себе. О, колико у томе свему лежи узвишене трагике, колико сјајних и величанствених мотива за правог и истинског пјесника.

Пјесници наши, махом са мало талента и без мало срца за понижене и потиштене, у блесавој и злоглавој пози заљубљених и беспослених ритера, бјеже као помамни у далеке крајеве гдје Гангес шуми, лотос цвјета и чемпреси шуморе, остављајући немарно и без осјећаја ову убогу и уду земљу, по којој се, уз суморно шуштање проријеђених шума и ријека разлијеже плач и нарицање испијене и немоћне сиротиње и голотиње наше.

Сав тај наш лажно расплакани пјеснички свијет губи се у смушеним и магловитим апстракцијама, слаб и немоћан да у реалном схвати и нађе идеално. И то су дјеца предака који су у том постигли готово идеално савршенство у овим топлим и болним стиховима:

У башчи ми зумбул цвјета,
Ја га не берем;
На зумбулу булбул пјева,
Ја га не слушам.
Пусти пути затворени
Од Руменлије,
Скендербег их заточио
Хоће да роби.
Паша роби, куга мори,
Туго голема!

Тако су осјећали и пјевали преци, а њихови потомци бесмислено бунцају, као на прилику:

Хеј, стихови моји мали!
Сад ће у вас гледат очи
Црне попут црне ноћи,
Сјајне кано сунце сјајно,
Над Каиром што се пали
Гледајући величајно.

Оваквим и сличним стиховима пуне наши пјесници од корица до корица своје књиге. Чудо би било кад би у том г. Мартиновић чинио изузетак. Штавише, он је тип пјесника, који нису никад осјетили ни у своју душу упили оно притајено цвиљење и оне језиве јауке

народа нашег, па их нису ни могли послије оставити потомству ни дати садашњем нараштају, као што су народни пјевачи опјевали онај мукотрпни живот наших предака што нам данас мирише из народних пјесама као кита увела босиока.

Ни једну слободну ни громовиту ријеч не умједоше или не смједоше рећи наши вајни пјесници, ти изабрани синови народа, против овог тридесетогодишњег стања, против угњетавања и беспримјерног исисавања народне снаге и душе. Ни један од тих изабраних људи као да није ни чуо за ону свијетлу и узвишену службу земљи и народу, коју су тако одано и са самоодрицањем вршили Иго, Кардучи и други, живећи под сличним политичким приликама.

Сви даровитији талијански пјесници у XIX вијеку ступили су махом у службу својој растрганој и угњетеној отаџбини. Сви су они учествовали са ријетком преданошћу у народном покрету, васпитавали су широке народне слојеве и припремали их за велико дјело ослобођења, грмећи неустрашиво против наметнутих тирана и многобројних угњетача. Сва пјесничка дјела њихова овог времена одишу жарком и страсном љубављу према земљи и народу и грме против обијесних властодржаца и тирана.

А наши савремени пјесници? Они се, вајме, купају у свештаном Гангесу, гледају како пламти сунце над Каиром, слушају шумор чемпреса и палми, умиљавајући се својим фингираним драгама, па се послије у дугачким и бесмисленим стиховима хвале српском народу.

За њим, с малим изузетком, као да не постоји ова земља и народ. Они не осјећају и не виде како је тијело нашег народа пуно и препуно тешких и крвавих рана, како нам земља болује, како обрвани јадом и чемером венемо, издишемо полагано, срамно и ропски. О, како то боли: срамно и ропски.

Они су нијеми и глуви на вапај народа, који у својој бескрајној клонулости и испијености посрће и пада.

Виктор Иго грми:

На све стране тавница се зида;
Власт земаљску дочепале рђе;
Сиротињу без икаквог стида
Данком глобе сваког дана грђе, -
А с твог ока тама се не скида.
Ти још спаваш све дубље и тврђе!
Великаши и пале и жаре
Пробуди се! Устани, Лазаре!

А госп. Мартиновић са друговима пијуче:

Нек манито акорд бруји
Са цимбала манитог!
Слушајућ га грлимо се,
Грли драгог миленог!

Од ове расплакане, лажно заљубљене и размажене гомиле стихотвораца одваја се унеколико Алекса Шантић, и то пригодно *(Остајте овдје),* Михаило Мирон и млади Јово Г. Поповић, у кога се истиче у младалачким стиховима топла љубав према земљи и мржња против тирана и угњетача.

Поред свега тога, ми очекујемо великог пјесника жудно и жељно, очекујемо његовс крупне и громке ријечи да се заоре као јерихонска труба кроз ову испаћену земљу, да распламти замрле и следењене осјећаје у прсима нашим. Он ће доћи, он мора доћи!

Напомена

Ђорђе Мартиновић Милошев: *Стихови,* Дубровник 1907. Српска дубровачка штампарија, дра Грацића и др. Цијена 70 пара.

Милован Ђ. Глишић

Овај текст је, као некролог заслужном српском приповједачу, објављен, без потписа, у Отаџбини 11/1908, бр. 4, на страни првој. Идентификацију смо извршили на основу бројних индиција. Већ сама чињеница да се у низу савремених приповједача који се овдје наводе као репрезентативни за нову генерацију не помиње једино Кочић чини се довољно мјеродавном у том смислу. А ту су, затим, и карактеристичне кочићевске синтагме и сигналне ријечи: уздрхтала снага, јетка и бодљикава сатира, узнемиреност, плаховитост; ту је и помен Васе Кондића, с којим је Кочић, управо тада, привремено пуштен из истражног затвора, очекивао дефинитивну судску одлуку, и карактеризација његовог дјела, „пуног срца и топлине", готово истим ријечима као у каснијем Кочићевом напису поводом Кондићеве смрти; ту је и навођење Веселиновићевог мишљења о Глишићу, запамћеног, сигурно, још из давнашњег, непосредног, Кочићевог сусрета са својим првим књижевним учитељем. (Види о том: Б. Милановић: Један непознати напис Петра Кочића, Политика, LXXV/ 1978, бр. 23210, стр. 17).

––––––––––––––––––––

Смрћу покојног Милована Ђ. Глишића претрпјела је српска, нарочито преводна, књижевност знатан губитак.

Покојни Глишић, у пошљедње доба ништа оригинално не стварајући, бијаше се сав посветио са ријетком издржљивошћу и савјесношћу превођењу класичних дјела из страних књижевности, нарочито из руске. Према урађеном и свршеном послу, он је несумњиво наш најбољи и најсавјеснији преводилац.

О његовом преводилачком раду није нам намјера да поводом његове смрти и на овом мјесту говоримо. Рећи ћемо о њему само неколико ријечи, и то о њему као српском приповједачу и човјеку, достојном сваког поштовања.

Милован Ђ. Глишић родио се у селу Грацу, по сата хода од Ваљева, 6. јануара 1847. године. У Ваљеву је свршио основну школу, а гимназију у Биограду и након тога се је уписао у филозофско-историјски одсјек у Великој Школи. Послије свршених наука

постављен је за помоћника уреднику званичних "Српских Новина". Доцније је био шеф коректора Државне Штампарије, затим драматург Српског Народног Позоришта, на коме је положају дуго и успјешно радио. Године 1900. постављен је за помоћника библиотекару Народне Библиотеке, у коме је звању и преминуо.

То су, у главном, његове науке и његова чиновничка каријера, све нешто скромно и без сјаја, као што је и сам био скроман и повучен.

Госп. др. Јован Скерлић, без сумње, најбољи његов критичар и искрени поштовалац овако почиње своју пуну и збијену студију о њему: "У земљи гдје је признатих и непризнатих генија као на гори листа, и гдје се јубилеји великих људи нижу као божји дани у години, траје своје дане један писац који је истински стварао, давао дјела од несумњиве вриједности, и који, у миру и повучености, полузаборављен, ради своје послове и чека праведнији суд покољења. Милован Б. Глишић, ван сваког спора, *оснивач је наше сеоске приповијетке*, и када се говори о том нашем националном књижевном роду, цио свијет мисли само на Лазу К. Лазаревића и Јанка Веселиновића, који су у ствари ишли већ угаженом стазом".

Овим топлим ријечима изразио је млади и умни српски естетичар сву своју љубав и поштовање према ријетким и симпатичним особинама полузаборављеног књижевног ветерана и уједно нагласио његов велики и несумњиви значај по нашу реалистичку приповијетку.

Милован Ђ. Глишић је сеоско дијете. Он је волио село и људе са села, а силно мрзио све оне прождрљиве и бесавјесне наказе што немилосрдно сишу крв и убијају животну снагу широких слојева народних. Зато није ни чудо, што је своју књижевну каријеру почео причањем занимљивих, махом истинитих, анегдота из сеоског живота. Од 22 његове приповијетке шеснаест их је са села.

Приповијетке Милована Ђ. Глишића су благе и тихе. У њима нема оне уздрхтале снаге, узнемирености и плаховитости као у приповјеткама Ћипика, Станковића, Ћоровића, Невесињског, Ускоковића, Самарџића, Вељка Милићевића и једног нашег повученог писца Васе Кондића, који је, у пошљедње доба, обратио на се општу пажњу својим кротким и смиреним причама, пуним срца и топлине, које су штампане у "Српском Књижевном Гласнику", "Босанској Вили", "Бранкову колу", и у подлисцима "Отаџбине". У Глишићевим умјетничким радовима нема ни крика ни јаука за неиспуњеним жељама и надама и незадовољеним страстима и пожудама, а нема ни занимљивих психолошких детаља као у Лазе Лазаревића ни претјераног уљепшавања села и сеоског живота као у Јанка Веселиновића, који је имао врло високо мишљење о Глишићу и његовим приповијеткама и с поносом се сматрао његовим учеником. Причање Глишићево тече мирно, тихо, незадихано, махом прожето шалом и ведрим хумором, који се, кад је ријеч о окорјелој бирократији и народним пијавицама, претвара у јетку и бодљиву сатиру. Бољела је та сатира. Зато се очајно и са резигнацијом и јада капетан (код нас котарски предстојник) Максим Сармашевић у "Глави шећера" на оне "лицејце и правнике" што хоће "республику" и "комуну": "Бога ми, ја не знам шта су ти јадни капетани толико натрунили тим људима што пишу у новине... Само нека ко замочи перо у мастило, одмах ти ту потегни капетана..." Осим тога, свему што је било претјерано и неприродно волио се Глишић подсмјехнуги: није он штедио ни националног идеалисту Милоша Милојевића ни

социјалистичког апостола Васу Пелагића, "који је свој апостолат завршио мучеништвом, достојним свакога поштовања".

Мало је у њега приповиједака са озбиљном садржином, двије-три само, у које долази и *Прва бразда*, која му је много прештампавана и хваљена и коју и ми у данашњем броју "Отаџбине" доносимо. У тој топлој причи - како вели г. Скерлић - у тој лијепој и поштеној сељачкој идили и химни благословеном раду, све је поетско: почев од тепања и суза радости срећне матере, па до поетичних имена личности, Душанке, Јездимира и Јеленка.

Његов је језик богат, ријечи пробране, дикција лака, течна и неусиљена, без тражене китњавости, онака каква је у једног човјека из народа са трезвеном умјереношћу и здравим разумом.

У својој поменутој студији утврдио је г. Скерлић велике заслуге покојног Глишића за нашу реалистичку приповјетку: он је утро стазу Лази Лазаревићу, Јанку Веселиновићу, Матавуљу и другим нашим млађим писцима, који, иако се од њега разликују и даром, и темпераментом, и временом у коме су стварали и стварају, ипак дугују вјечито расположеном и вјечито насмијаном Чича Миловану захвалност за добар дио свог успјеха.

Са ово неколико штурих и слабих ријечи, бачених на брзу руку на артију, хтјели смо и ми, да се одужимо преминулом оцу реалистичке приповијетке наше, писцу "Подвале" и "Два Цванцика", симпатичном и ведром приповједачу "Прве бразде", "Роге", и "Брате Мате", у коме се онако мимогред спомиње и она *несрећа* Момир, који кад оспе лагати *и само сунце стане*; хтјели смо да се одужимо и опростимо с човјеком, који је 'волио село, из кога већ вијековима црпемо и моралну и материјалну снагу за одбрану своје националне индивидуалности, човјеку и писцу моралисти који је волио село и сељаке искрено и од срца, а немилосрдно шибао незаситљиве и незајажљиве експлоататоре њихове.

Милован Ђ. Глишић провео је свој прилично дуг живот са душом која се вјечито смијала и, одуживши свој дуг земљи и народу, легао је чиста и свијетла образа као ријетко ко, у гроб, далеко од своје богате и драге Шумадије.

Једна корисна установа

Напис је објављен у Српској ријечи, V/1909, бр. 197, поводом књижице о историји књижевног друштва ђака I београдске гимназије „Нада", чији је и он био члан и у којем је читао своје прве пјесме и критике (Видјети Споменицу „Наде" из 1901. године).

–––––––––––––––––––

Дружина ђака виших разреда Прве биоградске гимназије, *Нада*, издала је поводом четрдесетогодишњице свога опстанка (1868-1908) књижицу са кратким историјатом овог најстаријег ђачког средњешколског удружења у српству, и са пробраним радовима садашње генерације, који својом знатном књижевном вриједношћу изненађују и јасно документују колико су напредне, у овом погледу, државне гимназије у краљевини Србији. Нека се прочитају болне пјесме *Драгослава Илића*, и пјесме и други састави његових другова, па ће се видјети колико ту има њежне и питоме углађености у форми, и како је

стил и језик ових младих људи чист и пробран, готово без замјерке, нарочито кад се има на уму њихова младост и земља са многим дијалектичким особеностима, као што је то Србија. О књижевној вриједности ове симпатичне и занимљиве књижице ми нећемо говорити; то су већ учинили и спремнији и позванији од нас, и она је с правом поздрављена и похваљена као једна мала књижевна сензација, па није потребно да само, можда другим ријечима, понављамо ту, уистину, заслужену похвалу.

Нама је ова књижица добро дошла да о нечем другом напишемо ово неколико редака, ако буде користи, а то желимо од срца: о вриједности ђачких средњошколских дружина, и да ли би се оне могле основати при нашим гимназијама и реалкама, у првом реду као неке мале предстраже за чистоту нашег звучног и богатог језика, коме на голему жалост нашу, због накарадног језика загребачких уџбеника и загребачких професора, били они Срби или Хрвати, пријети опасност, из године у годину, све већа и насртљивија. Велимо из године у годину, јер ко чита пажљиво књиге, књижевне листове и новине пошљедњих времена из Хрватске, могао је лако опазити, да се тамо у наше браће, и западног и источног закона, како би Вук рекао, ствара и развија некакав језик коме, ако тако даље потраје, неће приличити назив ни *хрватски*, ни *хрватски или српски*, ни *српско-хрватски*, а најмање *српски.*

Иза ових ријечи одмах додајемо да нико не мисли да ми држимо, да се у Србији данас правилно говори и правилно пише по законима књижевног језика српског.

Србија је земља разнолике етнографске и дијалектичне промијешаности. Ту су Црногорци са својом сталном употребом седмог падежа мјесто четвртог и обратно, осим акцентуалних и других карактеристичних особина свога провинцијалног говора; ту су Маћедонци и Старосрбијанци са многоструком штедњом и неправилношћу и у глаголским и у именичким облицима; ту су Војвођани и други огранци нашег племена из земаља под бечким ћесаром са разним карактеристикама својих обласних говора; има, напошљетку, доста и Босанаца и Херцеговаца, који се често и без разлога истичу богатством и правилношћу свога говора, држећи да је само оно и онако правилно и чисто српски, како они говоре. Све се то стиче и слијева у српске гимназије и друге васпитне заводе. Током школовања све се ове разлике потару, провинцијалне ознаке ишчезавају, и тај млади свијет, огромном већином својом, то поуздано тврдимо, излази из школе са пречишћеним појмовима и довољном спремом и знањем из српског књижевног језика. Поред одличних наставника, помажу у том погледу врло много и поменуте ђачке дружине, којих има при свима гимназијама, и о којима ћемо мало ниже рећи неколико ријечи више.

У нас, у Босни и Херцеговини, догађа се, на жалост, сасвим обратно. У гимназије наше улазе ђаци са језиком ванредне љепоте, раскошног богатства и кристалне чистоте - мислимо овдје на нашу домаћу дјецу - а излазе из школе са некаквом накарадном мјешавином од стила и језика, у којој, додуше, има и српских народних ријечи и израза, али кроз ту мјешавину стрши и провијава туђински дух, потпуно стран нашем народном говору.

Овом немилосрдном кварењу језика нашег требало би за времена на који било начин стати на пут. Без сумње, једно од радикалнијих средстава било би да се измијене загребачки накарадни уџбеници и да се домаћи синови узимају за наставнике српског језика и књижевности. Много би у том погледу користи донијеле и ђачке средњошколске дружине, које су у Србији показале врло плодоносне резултате. За ову нашу тврдњу одлучно и с

успјехом војује поменута књижица *Наде*, дружина ђака Прве београдске гимназије, која нам је, како рекосмо, и дала повода да ово напишемо.

Ђачке дружине при средњим заводима у краљевини Србији имају своја правила, којима је тачно означен дјелокруг рада. Предсједник је дружине увијек наставник српског језика и књижевности, а остали су чланови управе ђаци виших разреда. Он води званично све дружинске послове и предсједава друштвеним састанцима, који се обично држе сваке седмице. Кроз његове руке пролазе сви радови, који ће се читати на састанку. Често пута он нека своја права преноси и на ђаке чланове, нарочито допушта да сједнице води ђак потпредсједник у његовом присуству, како би се, на тај начин, ђаци привикавали на слободније кретање и изношење свог мишљења о ствари, о којој је поведена ријеч. Друштвена је чланарина 0,50 динара. Дружина има, осим књижнице, и своју друштвену архиву, у којој се чувају прочитани и *примљени* радови.

Дружински се састанци држе, како рекосмо, обично сваке седмице, недјељом или којим другим празником. На њима се читају писмени састави ђачки, о којима се отвара дуга и оштра дебата, у којој учествују поједини даровитији и слободнији чланови, износећи у пристојном тону (професор је ту!) своје мишљење за или против. Свака ријеч, сваки обрт и склоп реченички прође кроз љути огањ и воду младићке критике. Ту спонтано падају лијепе и корисне мисли о језику, ту се одушевљени млади људи јуначки позивају на Вука и Даничића, на Новаковића и Стојановића. Изван сваке је сумње, да су ови ћачки састанци од велике користи, на којима се ученици, на један примамљив и практичан начин, усавршавају у језику и проширују своје знање из књижевности. Често пута на оваким сједницама извјесни моменат дебате изазове и професора језика и књижевности, да неко важно мјесто из свог предмета, које је можда на часу у школи из кога било узрока занемарио, јаче нагласи и развије. Овим се начином, напошљетку, развија у младих људи и амбиција за читањем корисних књига и за личним, самосталним усавршавањем. Све што данас у Србији влада сјајним стилом и чистим, пробраним језиком, прошло је кроз ове дружине.

Да ли би се и при нашим средњим заводима могле основати сличне ђачке дружине као неке у првом реду, како смо поменули, мало предстраже за чистоту и *унутарњу љепоту* и дух нашег језика?

Ми ово написасмо и на крају нашег писања постависмо горње питање, далеко и од саме помисли да ће се на њ са "мјеродавног мјеста" позитивно одговорити; ми добро знамо и добро разумијемо у којој земљи живимо.

Једна напомена. Ми нисмо конзервативни, ми нисмо ни присталице "бранича српског језика" на бензер г. Јована Живановића, ми знамо, а и *осјећамо* да је језик жив организам, који се развија и усавршава. Нама није баш много стало до тога, да ли ће се писати *способан* или *подобан, двари* или *двери* итд. Ми смо овим рецима хтјели, у првом реду, да скренемо пажњу како нашем звучном и богоданом језику пријети њемачки дух - бог би га знао је ли и њемачки! - који се ушуњао у немоћну, убогу и сушичаву кајкавштину и чакавштину, из којих се је опет излегла лажна и неоригинална штокавштина под именом хрватског језика. Та лажна и неоригинална штокавштина постала јс и званични и наставни језик у земљи нашој, а постала је и језик којим пише и говори и наша домаћа интелигенција, на жалост. Томе треба стати на крај ма којим било начином.

Васо Кондић

Некролог своме другу и сљедбенику објавио је Кочић у Босанској вили, XXIV/1909, бр. 17-18, и, истовремено, у Српској ријечи, У/1909, бр. 226. Т. Крушевац је извршио извјесне исправке у вези са датумом Кондићева рођења, те датумима судских процеса и тамновања.

–––––––––––––––––––

Прераном и трагичном смрћу Васе Кондића српска је књижевност много и много изгубила. Иако је почео врло млад писати - у шеснаестој години чак - није се за њ знало нити његова литерарна вриједност много цијенила. Још као дијете, попут многих наших писаца, пропјевао је у *Голубу* и *Споменку*. У млађе доба излазили су многи његови радови разне садржине у *Стражилову, Јавору* и *Босанској вили,* у којој је, колико се сјећамо, неколико година и стално радио, у *Сарајевском листу* и у разним календарима, анонимно и често пута без потписа. Скупљао је и народне умотворине, бавио се је и антропогеографским проучавањем села у Босни и Херцеговини према упутствима госп. др. Цвијића, а осим многобројних краћих биљежака, написао је у "Отаџбини" више чланака из народне економије и просвјете. Штампао је у Биограду и једну књижицу педагошке садржине под мало старинским насловом *Споменак или жртви своје дужности,* која му је врло лијепо примљена и оцијењена.

Тек у новије доба, кад је ступио у уредништво "Отаџбине", почела се наша књижевна публика са много симпатија интересовати његовим топлим и смиреним приповијеткама, које су излазиле у фељтону поменутог листа. И Васо је почео радити пажљиво и са извјесном студијом, развијајући се у једном правцу, од кога смо се много надали. Нарочито је развио свој књижевни рад и добио вољу за посао кад му је *Српски књижевни гласник* 1907 г. донио лијепу приповијетку *У магли и мећави.* Осим подлистака у *Отаџбини*, штампао је своје приче у *Босанској вили, Бранкову колу, Срђу* и др., и од тог времена Васо је био добро примљен и радо виђен у свима нашим редакцијама, и политичких и књижевних листова.

Његове књижевне послове из првог доба поменули смо поглавито стога да се види како је он у много чему настојао да користи пароду свом кога је истински волио, и како га је свака грана умног рада људског занимала. Ови радови неће му сачувати име толико колико његове тихе, смирене и кротке причице пошљедњег времена и његов чисти карактер и предани рад за народно добро, због кога је и допао затвора и страдао, оболивши у студеним зидинама тамничким.

Сви даровитији талијански књижевници у XIX вијеку ступали су махом, као што је познато, у службу својој растрганој и угњетеној Отаџбини. Сви су они учествовали са ријетком преданошћу у народном покрету, васпитавали су широке народне слојеве и припремали их за велико дјело ослобођења. Сва књижевна дјела њихова овог времена одишу и миришу жарком и страсном љубављу према земљи и народу.

И Васо Копдић, као и други наши јавни посленици, који не живе од богате годишње ренте, ставио се свим својим скромним знањем и талентом у узвишену службу својој Отаџбини, радећи неуморно и предано како је знао и колико је могао.

Поводом његове ране и трагичне смрти остављамо на страну његово политичко дјеловање и његово истинско, несебично пожртвовање за општу ствар да о том проговоре други и позванији од нас, а ми ћемо овом приликом написати неколико редака о њему као човјеку и приповједачу српском. То ће бити интимни утисци које саопштава пpријатељ о пријатељу, другу и сапатнику.

Међу мојим биљешкама из Црне куће под 22. фебруаром 1908. стоји ово: "Бацише нас опет у тавницу и обукоше нас као осуђенике у робијашко одијело. На главу нам турише, како апсеници кажу, царсколоповску капу, лугасту и чупаву с оштрим длакама, а на ноге лагане ајдучке опанке ... Огледајући се у робијашком одијелу, разговарали смо се и готово цио први дан нашег новог робовања заметали смо шалу, која нам није ишла од срца; треба искрен бити, па признати. Пошто сам ја више којекаквнх кијамета претурио преко своје уде и добросрећне главе, био сам много прибранији и окорјелији зликовац од мог друга Васе. Од рођења свога, изгледа, он је кротак и смирен, те га је и ово ново понижење много теже и љуће тиштало него мене. Мој је друг од оних ријетких људи меке и благородне душе који никоме не могу зла каква ни помислити, а камоли учинити. Ти се и таки људи увијек грдно чуде кад их каква несрећа, зло и неправда снађу. Њихова племенита и благородна душа у том чуђењу пропада и вене".

Већ су минуле двије године откад су ови суви и неспретни реци пали на артију, и мени се сад учини да је то као јуче било, а сад опет давно, предавно!

И заиста је Васо, од првог дана затвора, почео венути, чудећи се стално и непрекидно у својој дубокој, мистичној повучености свом новом положају коме је узаман тражио објашњења.

Васо Кондић није био борбена духа - духа који, у заносу за својим идеалима, све руши и обара пред собом и около себе. То се јасно види и из његових приповиједака. Узмите коју хоћете и свагдје ћете наћи једно меко и племенито срце, које пати, које осјећа не само своје болове него и болове и потиштеност својих ближњих. Са неком светачком љубављу, пуном срца и топлине, низао је он дуге тужбалице о ропском и бескрајно потиштеном положају тежака нашег, брата нашег, како је то лијепо негдје написао госп. Милан Прибићевић. Он не грми на оне који су криви несрећи народној, он тежи да им меком и благом ријечју омекша тврдокорно срце и отвори очи да виде колику грдну неправду чине народу његовом, који с дана на дан малаксава и пропада. Он је живио једним богатим, интензивним, унутарњим животом, и необично је карактеристично за нашег преминулог приповједача кад његова Микача у *Магли и мећави* жали *жандаре* што се због ње пате и муче по љутој студени, или кад Милица у причи *Само још мало...* резонује и жали *предстојника,* коме је, можда, умрло дијете, па је забринут и ожалошћен. Због оваквих душа као што је наш симпатични приповједач, и назвао је, ваљда, нашу отаџбину народни пјесник *честитом* Босном.

Иако је Васо Кондић унеколико стајао под утицајем неких наших млађих писаца, ипак је он, то је ван сваке сумње, имао талента, стваралачког и оригиналног талента, који се почео лагано и примјетно развијати и заокругљивати да временом добије своју праву и истинску физиономију. Он је, што је главно за једно умјетничко дјело, уносио у своје књижевне радње много топлине, искрености, много срца и крви. И оно што је, поред свих несрећа, стигао да уради до своје смрти, није довољно опажено и колико заслужује оцијењено. Он је био човјек без већег образовања - свршио је само основну школу - неспреман, неупућен,

често до аљкавости неписмен. Све би се то временом, да нам га немилосрдна смрт прерано не уграби, поправило и у ред довело, и ми бисмо, без сумње икакве, имали једног доброг приповиједача, који би служио на част нашој младој књижевности.

У земљи толиких насртљивих празноглава, без сјаја и галаме прошао је Васо кроз живот, без сјаја и галаме легао је у гроб, сломљен и измучен, на вјечити починак, давши својој земљи све што је могао дати, а не нашавши у њој ни среће, ни љубави, ни правде, за којом је толико тежио.

Почивај мирно, мучениче и добри наш Васо!

П. П. Васо Кондић родио се 1868. године у Свињи код Бос. Новог. У Новом је свршио основну школу, послије свршетка школе ступио је у трговину свог брата Ристе, а доцније је отворио за себе радњу, али ју је брзо разметнуо, јер му се није дало у трговини. Након тога је многе пословс радио и много писао, док није 1905. тодине дошао у Бању Луку, гдје је најприје ступио у уредништво "Нашег живота", који је неко вријеме издавао и уређивао госп. Коста Мајкић. Кад је "Наш живот" престао, кратко вријеме иза тога почела је излазити "Отаџбина", у чије је уредништво ушао и Васо. Примивши се, поред сарадње, и мјеста одговорног уредника. - 9. октобра 1906. године бачен је са гл. уредником у истражни затвор, у коме су лежали више од два мјесеца. Дана 10. октобра исте године осуђени су на по шест мјесеци тешке тамнице. На другој расправи, која је вођена 6. децембра, осуђени су поново на осам мјесеци тавнице. Одлежавши у Зеници и Црној кући међу обичним злочинцима, што под истрагом што под осудом, близу годину дана, пуштен је Васо 6. децембра 1908. године из затвора, у коме је ухватио клицу несрећне бољке, којој је напосљетку и подлегао 20. јула 1909. по старом календару, преминувши у Бијељини. Иза себе је оставио уцвијељену супругу гђу Софију и једног синчића.

"Слатка сиротиња" Михајла Милановића

Михајло Милановић; „Слатка сиротиња" позоришни комад, Сарајево 1911.

Ова кратка биљешка представља у ствари Кочићев реферат упућен Великом управном и просвјетном савјету 1911. године у вези са тражењем аутора тог „позоришног комада" да му се откупи извјестан број примјерака његове књижице. Овдје се доноси према тексту који је објавио Ђуро Гавела у напомени о Кочићевом чланку „Рђави и штетни народни обичаји (Сабрана дјела 1961, књ. II. стр. 407-408).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Књижица г. Михајла Милановића, "Слатка сиротиња", нема књижевне вриједности. Изгледа да писац и није тежио да створи једно умјетничко дјело, него је покушавао да у књижевној форми даде поуку народу, да га одврати од једне опште мане, тј. од слављења крсног имена по неколико дана и трошења силног пића, нарочито ракије, на крсном имену. Писац није успио да нам у једној живој и пластичној слици представи сву ону биједу и невољу коју за собом повлачи прекомјерно пијанчење и трошење. Он само пледира да се слављење крсног имена сведе на 24 сата. Ја мислим да је и слављење и од 24 сата врло велико. И за 24 сата може се доста зла починити и доста ракије попити. Свештеници су

позвани, у првом реду, како би се слављење крсног имена свело на праву мјеру и како се не би много трошило и пило. Једино они, и нико други, могу у овом питању помоћи примјером и живом ријечју у народу.

Пошто дјело г. Милановића нема истинске књижевне вриједности и његова морализаторска страна губи много. Она је сува, неприродна, силом се натурује читаоцу, а то је оно што није добро. Морална и васпитна поука, ако хоће да буде од утицаја, мора да излази из дјела спонтано, непосредно, од себе, без наметања. "Слатка сиротиња" писана је у драмском облику, па је према томе доста неподесна за читање, нарочито за простији свијет, коме је у првом реду и намијењена.

Писци и књиге, V

Осврт на књигу Јована Скерлића објављен је, непотписан, у сарајевској Отаџбини, 1/1911, бр. 20, а у Кочићева Сабрана дјела уврстио га је Т. Крушевац 1967. године

–––––––––––––––––––

Човјек се уистину не може довољно надивити живој радљивости и плодности стално свјежег и неуморног г. дра Јована Скерлића. Поред капиталних дјела од велике књижевноисторијске вриједности, као што су "Јаков Игњатовић", Омладина и њена књижевност", "Српска књижевност у XVIII веку", "Светозар Марковић - његов живот, рад и идеје", и др., и поред десет година стварног уређивања наше најбоље ревије "Српског књижевног гласника" дао нам је г. Скерлић у кратком, врло кратком времену, безброј радова, од којих је досад изашло само пет под насловом *Писци и књиге*. Његова јединствена радљивост задивљује, понављамо. Његова дјела, писана живим, пластичним стилом и раскошним језиком, језиком српским, обузимају нас националним поносом. Његов сјајни и богодани стил и језик, пун, свјеж и плодан као драга шумадијска земља, шири са снажном свјежином своја суверена права преко свију српских провинција и храбри нас да не клонемо у мучној и неравној борби са туђинским утицајима. Његов дах, његов мирис осјећа се међу нама; ми се освјежавамо и кријепимо њиме. Крајњи демократ г. др Јован Скерлић и неумољиви конзервативац г. Слободан Јовановић високо су дигли српску ријеч. Живо, енергично, отмјено и господствено звони њихова ријеч; пуна је полета, пуна је живота, пуна је јасности и мраморне љепоте. Иако, и по темпераменту и по идејама, представљају двије крајње супротности, ова наша два велика стилиста показали су несумњиво у својим дјелима сву чаробну моћ српске фразе. Њихова нас ријеч одушевљава, њихова нас ријеч буди и освјежава за борбу и напоре у овој удој земљи кметова и бијелог колонијалног робља, како је назва писац чланка у прошлом броју "Отаџбине".

Г. др Скерлић живо, неуморно ради, баца књигу иза књиге као из рукавице. Сва су та дјела драгоцјене принове за нашу књижевност и науку које се стално развијају и бујају. Кроз сва та дјела звони енергичан, борбен тон, бије жива и животворна свјежина, струји и хуји некаква невидљива снага која нас обузима својом магијском моћи и нас, разбацане и растргане у три вјере, четири државе и седам парламената, зближује и уједињује. И у нама поново васкрсава вјера у свјетлију будућност нашег племена!

У овој петој књизи *Писци и књиге* штампано је десет литерарних чланака, приказа и оцјена, које су раније махом изашле у "Српском књижевном гласнику". Навешћемо само пошљедњи став из чланка "Србија, њена култура и њена књижевност" да се види живост, сва крепкост, сва свјежина нашег језика: "И каква је да је, са свим својим добрим и рђавим странама, са постигнутим великим позитивним резултатима и са својим жалосним недостацима, нагло и сјајно напредна на једном, а задријемала и заостала на другом пољу, али увек пуна снаге и експанзивне моћи, у врењу које значи живот, Србија, наша драга и лепа Србија, поред свега што јој ми замерамо и поред тога што не корача онако брзо као што би могла и као што би ми хтели - несравњиво више вреди но репутација коју јој стварају њени злуради непријатељи споља, и сваког дана постаје све достојнија оних великих симпатија и благородних нада које у њу полажу Срби ван њених граница."

И ово дјело г. Скерлића "Отаџбина" најусрдније препоручује својим читаоцима.

Пјесме Алексе Шантића

Приказ је објављен у Отаџбини, 1/1911, бр. 23, такође непотписан, али је Кочић као аутор идентификован на основу његовог писма А. Шантићу (види писмо бр. 84 овог издања), па га је већ "Ђуро Гавела 1961. године уврстио у Кочићева Сабрана дјела.

––––––––––––––––––

Као 135. књига Српске књижевне задруге (XX коло) изашле су *Пјесме* Алексе Шантића у неколико карактеристичких одјељака: "Пролог", "Под веригама", "Погашене звијезде", "Под једрима", "Са мојих стаза", "Хумке", "Топла огњишта", "Слике и визије" и "Са Неретве".

Алекса Шантић, са друговима Дучићем и Ћоровићем, био је један од првих који се јавио у књижевности иза окупације наше земље. Давно је Шантић почео пјевати, и данас он ужива глас једног од најбољих наших лирских пјесника који му ни ми не мислимо оспоравати. Рођен и одрастао у породици и граду гдје се исувише много говори о каматама и процентима, гдје суви рачун и реално трезвено размишљање свакидашњег живота немилосрдно потискује свако њежније осјећање и заношење умјетничким љепотама, Алекса Шантић је, поред свега тога, дао неколико пјесама необичне љепоте и истинске топлине и неколико крупних акцената искреног пјесничког заноса и одушевљења. Његов несумњиви таленат није ни експанзиван ни довољно борбен. Он не носи собом ни у себи силне ријечи рушења и разоравања. Он је њежан, мек и болећив, и Шантић нам у читавој својој поезији изгледа као рањен горски орао. Он стално жали и проклиње. Чак и кад на борбу позива и звони, из његових поклика не бије дивља и необуздана сила и одушевљење које је готово на сва чуда и покоре. Па ипак нам ти родољубиви Шантићеви стихови падају као мелем на душу у овој жалосној земљи гдје се тако азијски комотно робује без националног отпора и протеста, у овој благословеној земљи синекура и оријенталског улагивања за масан залогај, у овој пометеној земљи гдје се којекакве бескичмене шуше бусају у прса, стављајући се са бескрајно комичном позом на неко *врховно национално гледиште*, у нечасној намјери да обману све и под собом и около себе.

У поља наша Искариот уђе,
И њиве наше постадоше туђе,
И на нас паде губа и ругоба.

Они који пуним погледом, и у ширину и у дубину, виде свеопшту укмећеност и поробоћеност нашу, с језом у души осјетиће сву трагичну истину и опорост ових Шантићевих стихова.

Поред чисто лирске, интимне поезије, Шантић је одвајкада био у нас патриотски пјесник. Његове раније родољубиве пјесме обичне су и свакидашње су са општим патриотским фразама и епитетима сумњиве вриједности. Он је у свом даљем развоју и израђивању своје пјесничке физиономије показао сјајан напредак. Отресао се је и очистио се је од свега што није његово, и створио је своју суверену ријеч и свој стих. Са неком светитељском љубављу, која је само њему својствена, пришао је ближе својој земљи, својим голим кршевима, својим убогим људима, опјевавајући њихов тешки и мучни савремени живот. Иза фантастичних лутања и високих патриотских фраза које не значе много, његова се благородна поезија социјализује и испољава се у живом протесту против социјалне неправде.

Социјализовање Шантићеве поезије несумњиво је, и оно је добило снажна израза у низу крепких пјесама "Топла огњишта" и "Под веригама". Кроз ове његове стихове бије свјеж дах, жив и пријатан, одјекује нова нота и тон, потпуно стран његовој досадањој поезији. Међу овима је стиховима и она јединствено болна и јединствено очајна тужбалица "На њиви", која је најприје изашла у бањолучком "Развитку" и, изазвавши малу пријатну сензанцију, одатле прештампана у многе наше политичке и књижевне листове. Овдје је штампана под немало поетичним именом "Мука", и изгледа да је пјесник неке измјене учинио. Почетни и завршни стихови, као и сва топла садржина ове пјесме, нешто је ново и особено у поезији Шантићевој:

О, класје моје испод голих брда,
Мој црни хљебе, крвљу поштрапани,
Ко ми те штеди, ко ли ми те брани,
Од гладних птица, моја муко тврда?

Скоро ће жетва. Једро зрње зрије.
У сунцу трепти моје родно село...
Но мутни облак притиска ми чело,
И у дну душе гром пада и бије

Сјутра, кад оштри засвијетле српи,
И сноп до снопа као злато пане,
С нова ће тећи крв из моје ране,
И с нова пати, сељаче, и трпи.

Сву муку твоју, напор црна роба
Појешће силни при гозби и пиру,
А теби само, ко псу у синџиру.
Бациће мрве... О, срам и грдоба!

И нико неће чути јад и вапај, -
Не боле муке пијану господу.
Сељаче голи, ти си прах на поду,
Тегли и вуци, и у јарму скапај!

О, класје моје испод голих брда,
Мој црни хљебе, крвљу поштрапани,
Ко ми те штеди, ко ли ми те брани
Од гладних птица, моја муко тврда?

Саопштисмо читаву пјесму, иако смо мислили да дамо само прву строфу која је једнака са пошљедњом. Обузети и занесени њеном интимном љепотом, ми смо је несвјесно до краја цијелу исписали. Ова очајно јетка тужбалица, са својим широким социјалним духом и са својим крепким акцентима патња оних који безмјерно страдају под данашњим колонијским и феудалним поретком, даје несумњиво пјеснику пуно обиљежје и сувремености и националности, маркирајући један видан и значајан моменат у његовој поезији. Са својим најљепшим духовним моћима и симпатијама Шантић је са онима и за оне који трпе и страдају, и то још више диже вриједност његовој благородној и хуманој поезији.

Кад руже цветају

Приказ Ускоковићеве књиге, такође непотписан, изишао је у Отаџбини, 1/1911, бр. 27, а у Кочићева Сабрана дјела унио га је Т. Крушевац (1967).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Тако се зове нова збирка приповједака младог српског приповједача г. М. М. Ускоковића, која је ових дана изашла у Биограду. Управо то мало егзотично име носи прва приповијетка, па је по њој дат назив читавој књизи. Тако се ради на страни, па се, ето, и међу нас уноси. Г. Ускоковић као писац лијепе књижевности унио је на почетку ове књиге и још једну новину. Под називом "Од истог писца", он нам је саопштио све што је досад написао. И то је једна новина која се не налази у осталих наших прозних писаца.

Г. Ускоковић се је јавио први пут 1905. са књигом поезије у прози *Под животом*, која је иза себе оставила доста слаб и мучан утисак на све оне који знају шта је права и истинска умјетност. Послије неколико година дао нам је још једну збирку под нимало укусним именом Vitae fragmenta. Ово упадљиво латинизовање међу људима који, и кад матуру сврше, не знају поуздано како гласи други падеж од domus, осудио је један наш књижевни критичар. Али по свему изгледа, да г. Ускоковић много држи до наслова својих књига и даје им исувише поетска и необична имена: Кад руже цветају, Под животом, "Vitae fragmenta, док у називима појединих прича удара у архаизовање, на примјер, Живот и дела Данила Перишића.

Надлежна, да се тако изразимо, књижевна критика рекла је већ своју ријеч, о првим радовима г. Ускоковића. Та је ријеч повољна, иако не сасвим, по младог нашег приповједача који је за кратко вријеме много радио и доста урадио. Поред ове збирке од

275 страна, издала му је прије годину дана Српска књижевна задруга роман "Дошљаке", који обухвата пуних 288 страна. Кад се погледа на наш комотни приповједачки свијет, свака је жива радљивост за сваку похвалу, ако не утиче штетно на приповједачево развијање. Једно је несумњиво, да г. Ускоковић брзо ради и да су му неке ствари и сувише развучене. Многе стране из романа "Дошљаци" и досадне су и празне су и могле су изостати. Таквих развучених и расплинутих мјеста има и у овој збирци "Кад руже цветају". Па ипак се све лако чита јер г. Ускоковић, као можда ниједан наш млађи приповједач, осим г. Вељка Милићевића, располаже књижевном културом и једном нарочитом вјештином да све ствари хармонично распореди и да сваку ситницу стави на њено право мјесто. Он нас својим начином писања и стварања живо подсјећа на какву младу и вриједну домаћицу чистуницу у које скромни намјештај и небројене ситне стварчице чисто пјевају у чистоти и хармоничном реду: све је ванредном вјештином распоређено по орманама и полицама, све одише свјежином, све је јединствено чисто и свијетло, све оставља пријатан утисак, и предмети често дају илузију о већој својој вриједности него што је у ствари имају. Такав општи утисак оставља и сва умјетност г. Ускоковића.

Бојимо се да ћемо се огријешити ако кажемо да г. Ускоковић није ништа ново и нарочито унио у нашу приповијетку осим поменуте особине, која се не може довољно похвалити и нагласити у једној књижевности у којој се је толико размахала некултурност и распојасаност. Његови описи и пејзажи некако су књишки, старински, убоги и суви, често пута без непосредности и живота. Навешћемо само један став из описа јутра из прве приповјетке "Кад руже цветају": "Већ се јасно видела калдрма, али се улицом још простирао остатак ноћи: *танко нежно* плаветнило, које је *спречавало* погледу да *продре* до дна улице". Овај опис јутра није нимало поетски, иако се тим јутром разлијегала она позната чисто шумадијска пјесма, пуна живота и узнемиреног севдисања:

Дигни, Кајо, крај од шлингераја!...

Са цијелом својом умјетношћу и талентом г. Ускоковић нас и нехотице подсјећа на једног нашег рано преминулог приповједача, мислимо на Ику Вукићевића, иако је он и културнији, разумије се, и опсежнији и даровитији од покојног Вукићевића, који је имао, поред све своје топле усрдности, и доста извјештаченог и неискреног.

За српски језик

Текст је штампан у Отаџбини, 1/1911, бр. 37, а сљедеће године и у избору Кочићевих текстова „Из Отаџбине" (Сарајево, 1912).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

> У данима када ме сумња, када ме црне и немиле мисли море о судбини Отаџбине моје, ти си једини који ми не даш да клонем, о велики, силни, сјајни и слободни руски језиче! Кад тебе још не би било, морао бих очајавати, гледајући, шта се све збива у Отаџбини мојој."
>
> Иван Тургењев

Творац нове српске књижевности Вук Караџић написао је на једном мјесту ово: "Српски се говори најчистије и најправилније у Босни и Херцеговини". Послије 33 године аустријске владавине наш је језик силно пострадао, тако пострадао да би се могло рећи мирне душе, да се данас у Босни и Херцеговини, земљама матерама нашег књижевног језика, најнечистије и најнеправилније пише и говори у редовима наше интелигенције. Широке масе народне због велике неписмености чувају још једнако наш језик у његовој оригиналној чистоти и љепоти, иако се често пута може чути и од простијег човјека понеки израз, понека ријеч која му никако не приличи. Ко иоле има смисла и осјећаја за стил и језик, тај је несумњиво опазио и осјетио како се у Босни и Херцеговини под новом управом и њеним културнопросвјетним установама ствара некакав нарочит језик који се сасвим не поклапа са говором у Хрватској, а исувише је далеко од језика који се данас развија у Србији, као културном средишту српског народа.

Утицај нове управе и њених установа на наш језик тако је штетан и тако очигледан да морамо страховати да нам се наш красни језик, најљепши међу словенским језицима, сасвим не исквари, не изблиједи, не изгуби сву ону своју кристалну јасност и љупку звучност којој готово равне нема. Ми смо добили у књигама, у новинама, законима, наредбама, по школама и по судовима некакав језик који стоји у врло лабавој, често пута ни у каквој вези са живим народним говором. То је једна одурна српско-хрватска наказа, тешка и усиљена, много пута потпуно неразумљива, без гипкости, еластичности и звучности, тих битних особина нашег крепког језика. То је језик као наш, а није наш. Наше су ријечи, али језик није наш. Из тог језика не провијава дух и не бије мирис нашег језика, то није језик који смо научили са мајчиних усана, то није богодани језик народних умотворина, пјесама и приповједака, којима је тако богата наша отаџбина. Ову одурну наказу од језика створили су странци и наши људи, Срби и Хрвати из Хрватске. Странци су наш језик научили само лексикално, а Срби и Хрвати су дошли са једним накарадним језиком који се је опет развио у Хрватској под утицајем њемачког канцеларијског језика и граничарске команде. И једни и други, сваки на свој начин, почели су да кваре и мрцваре наш језик. Кроз дуги низ година издаване су наредбе на језику који народ није ни приближно разумијевао, изрицане су пресуде и у кривичним и у цивилним споровима, и људи су слијегали у недоумици раменима, не знајући да ли су осуђени или ослобођени, да ли су добили или изгубили. Колико ли је само окорјелих злочинаца избјегло заслужену казну, а колико праведника осуђено ради незнања језика! Кроз дуги низ година пред нашим судовима одигравале су се најтрагикомичније сцене. Незнање народног језика доводило је чак волове пред суд, и на саме *шејтане* "протезали" су државни правобраниоци своје оптужбе! То нису ни приче ни злурадо измишљене ствари него голе чињенице којих се и данас многи људи сјећају који су са судовима имали посла и живљег саобраћаја. Главни контингент судијски чинили су у први мах Пољаци. Погрешно мислећи да кад знају пољски, знају и српски, они су јурили стално у судове. Истом, кад су дошли у додир са народом и са живописном српском конверзацијом, осјетили су како је исувише скромно њихово знање српског језика. Изненађени тим фактом, они су се, у страху да не гријеше, повукли у се, држећи се слијепо и грчевито оне званичне, из Хрватске пренесене, накараде од језика, којом су такође површно владали. У њиховим осудама не осјећа се ни у најмањој мјери задах живог народног говора. Једино што *"критичне", инкриминисане ријечи* оптуженикове имају извјесне знаке народног језика, ако су вјерно ухваћене и наведене. Остало је све званично, хладно, укочено и ненародно. Суци се нису много трудили да свој стил освјеже и свој беживотни језик обогате и окријепе народним језичним благом и веома их је мало било који су тежили да размакну границе своме знању српског језика. Отуда се у "разлозима" осуда, који се морају самостално обрађивати и гдје не

помаже шаблона, може наћи често пута исувише нелогичних и нејасних мјеста. Кад ствари овако стоје, несумњиво је да су и судови, поред осталих штета које овамо не долазе, наносили штету и нашем језику, а наносе и данас, иако се у пошљедње вријеме опажа похвална тежња да се у рјешењима и пресудама, барем виших судова, посвети већа пажња чистоти и правилности народног језика.

Поред судова, и друге су установе, просто се може рећи: све одреда,квариле наш језик, нешто незналачки кујући, нешто преносећи разноврсне "званичне" накараде из сусједне Хрватске. Све се то временом на разне начине ширило и упијало у живи народни говор, да се напошљетку дугом употребом одомаћи и пуноправно утврди. Карактеристичне су у том погледу двије ријечи: *течевина и пошљедак* у значењу: резултат. Течевина ("порез на течевину") без сумње је неспретна кованица каквог босанског пореског чиновника, јер њен је облик у Хрватској још глупљи: *тецииварина*. Оно што се хоће да изрази ријечју *течевина,* у нашем се језику каже и мора се казати *тековина*, јер облик течевина нити постоји нити може постојати по законима српског језика. Ни ријеч *пошљедак* није нам познато да постоји у Хрватској, али она постоји у нас и значи сасвим нешто друго и никако *резултат* какво јој хоће да дв значење аутор "Основе закона о уставу за судове", која је поднесена Сабору на уставно претресање. Бабице, које имају посла са породиљама, кад би прочитале § 16. ове основе, од срца би се насмијале њеном аутору.

Ми споменусмо само ове двије ријечи, а на стотине их таквих има које су просто атентат на наш језик. Узмите само још пренесену накараду из Хрватске *порезовник,* која се је, на жалост, нашироко уживјела у народу. У нашем језику нема глагола *порезовнити*, од кога би ова наказа могла настати, него има глагол *порезати,* и отуда имамо једино правилну ријеч *порезаник*, која се у овом облику и употребљава у пореском законодавству краљевине Србије.

Рђав и ненародан језик завладао је у свима нашим јавним установама, па се отуда полагано шири и преноси у народни живи говор који је прије окупације био необично чист и свјеж.

Поред судова и осталих јавних установа, поред новина и новинара и "правитељствених" књижевника, и наше школе, нарочито гимназије, неуморно су и систематски радиле и раде на кварењу и бездушном мрцварењу нашег језика. Језик и стил у гимназијским уџбеницима испод сваке су критике. Те су уџбенике и уопште све школске књиге састављали убоги кајкавци и чакавци, или похрваћени Словенци, Чеси, Пољаци, Нијемци, који чак *не знају ни правог значења* појединих ријечи нашег језика. Класичан је примјер за ову нашу тврдњу *Марцел Кушар*, к. гимн. професор, дописни члан Југославенске академије (је ли могуће?) у Загребу и његова "Читанка за I разред средњих школа", која се употребљава као уџбеник за српски језик и у нашим средњим школама, гимназијама и реалкама. У овој читанци, испод текста, дао је писац своја објашњења за неке ријечи и изразе да би, на тај начин, упутио ученике на друге ријечи и изразе који то исто значе, или уопште да им објасни коју непознату ријеч. У том је био врло несретне руке и показао је како он просто не разумије шта значе поједине ријечи у нашем језику. Тако имамо на страни 10. његово објашњење да је *клада - пањ,* а сви знамо да је *клада* друго нешто, а друго опет *пањ.* На страни 23. исте читанке имамо одмах друго погрешно објашњење: *станарица - жена што гоји овце*, а сви знамо да је станарица жена која *музе овце* и бави се само сиром и млијеком. У Кушара је *ћуп - лонац, штур - гњио, порта - гробље, бостан - врт, сјек - греде*, иако је *сјек* у кошари сасвим друго нешто, а друго опет нешто значе *греде.* И ти и такви људи пишу уџбенике по којима се предаје српски језик у нашим

школама! Ти и такви људи кроз тридесет година кваре и унакажавају наш красни и звучни језик, изврћући у свом жалосном незнању чак и право значење наших најобичнијих ријечи и израза. Кад се не знају значења ни најобичнијих ријечи, како онда може бити говора о свестраном и дубоком знању и осјећању стила и језика, без каквих се својстава не може ни замислити писац школских уџбеника за језик?

Заблуда је произвољна тврдња оних полуписмених званичних створења која се у својој збуњености убише доказујући како је српски језик сиромашан у тачним ознакама за поједине појмове, како је неразвијен, како се њиме не може све тачно и прецизно изразити. Ово је мишљење из основа погрешно. Треба само отворити дјела Слободана Јовановића, па ће се одмах видјети какве се све тешке ствари могу изразити српским језиком, и то сасвим јасно, прецизно и логично. Само једно треба имати стално на уму - да је снага српског језика у *глаголу* а не у *именици,* која је битна особина њемачког језика. Поред осталог неразумијевања, и ово незнање и неосјећање основних особина српског и њемачког језика доводи до најнакараднијих кованица, доводи до варварства и поробоћавања нашег великог, силног, сјајног и слободног језика. То нас као старе и добре Бошњане мора бољети, јер је наш језик и у најстаријим временима био необично лијеп и звучан, много љепши и народнији од језика у источним српским земљама који се је развио унеколико под утицајем византијске културе и грчке синтаксе. То говоре наши стари споменици и повеље, то живо говори, између осталих, и овај полетни надгробни натпис: "А сије биљег почтена и гласита војводе Радивоја Опрашића. Докле бих, почтено и гласито пребих и легох у туђој земљи, а биљег ми стоји на баштини".

Нас обузима наизмјенично гњев и сјета посматрајући како се бездушно насрће на драгоцјену духовну тековину народну, на чистоту и љепоту народног језика. Гњев нас обузима што и у том унакажавању и мрцварењу нашег сјајног и слободног језика осјећамо своју свеопшту колонијску поробоћеност и подврженост; сјету дубоку у души носимо што смо слаби и немоћни да заштитимо од профанисања и обесвећења свој велики и силни језик, који нас својом обилном и сјајном традиционом књижевношћу, својом кристалном чистотом и планинском свјежином свога даха храбри и соколи да не клонемо на путу живота, на путу вјековног посртања и страдања, на путу падања и устајања.

Осман Ђикић

Некролог мостарском пјеснику објављен је непотписан на уводном мјесту Отаџбине, 11/1912, бр. 70, а у Кочићева Сабрана дјела унио га је Т. Крушевац (1967).

Српски књижевник и публицист, уредник "Самоуправе" и "Гајрета", чиновник друштва "Гајрета", и енергични и агилни вођа младе муслиманске демократије Осман Ђикић преминуо је. Црна вијест о његовој раној смрти дубоко је потресла и нас и све пријатеље слободе и прогреса у земљи нашој, која се увија као гуја у процијепу под неиздржљивим теретима колонијског положаја. Његова је рана и трагична смрт као даровита, образована и просвјећена јавног радника, као одушевљена родољуба и демократа, национални и општи губитак за нашу отаџбину.

Рођен у Мостару 6. јануара 1879. године, он је још као ђаче у гимназији инстинктивно осјетио сву навалу туђинаца и пропаговање њихових идеја које нису носиле у себи слободу и напредак земљи и народу. Иако исправан Муслиман, какав је увијек био и остао до гроба, прожет дубоким увјерењем да српска национална мисао више него иједна друга на Словенском Југу садржи у себи отпора и борбености против туђинске навале и поробљавања, он је пригрлио српску народност, да се доцније у њој образује и васпита и да јој остане вјеран и одан до хладног гроба. Како ли нам тек изгледа чист и кристалан карактер Османа Ђикића кад погледамо ову нашу стално потресену, збуњену и мутну националну средину, у којој многи заспу као челични Срби, а пробуде се као фанатични Хрвати или обратно! Њему није требало тепати нити га обасипати милоштама, он је био и остао дубоко освијештен и освједочен Србин Муслиман.

Покојни Ђикић послије петог разреда гимназије у Мостару, отишао је преко Биограда у Цариград, гдје је провео три године на гимназијским наукама. Иза свршеног школовања у Цариграду, вратио се је у Биоград, гдје је свршио Трговачку академију и постао банкарски чиновник, док није 1909. године изабран за чиновника друштва "Гајрета", на којем га је положају ових дана и неумитна смрт дочекала. Радећи живо и неуморно за свој ужи дио народа, за Муслимане, и као књижевник и публициста и као чиновник "Гајрета" и јавни радник, он је носио у души својој српски национални програм и није никад заборављао на опште и крупне народне идеале и интересе. Као просвјећен интелектуалац и демократ уздизао се је високо са својим погледима и увјерењима изнад своје уже средине која се гуши у феудализму. Осман Ђикић био је једини Муслиман у земљи који није у напредовању и економској слободи српског кмета гледао пропаст муслиманског дијела нашег народа. Осјећао је са топлим симпатијама све потребе и невоље широких народних маса, нарочито муслиманских тежака, и оснивањем "Самоуправе" тежио је да се политика муслиманског дијела нашег народа демократизује и да се у запуштене слојеве народне унесе знање и просвијећеност. У тим племенитим и родољубивим тежњама прекратила му је немила рука смрти млади живот, и његова умивена и симпатична "Самоуправа" не лепрша се више кроз Сарајево и Босну.

Сав његов духовни живот, сав његов публицистички и новинарски рад, сва његова лака и весела поезија ("Ашиклије" и др.) својина су наше, српске књижевности. Све је то наша драгоцјена духовна тековина и драги спомени на прерано преминулог покојника. И, напошљетку, да, нагласимо једну истину: откад је српства и муслиманства није нико као Осман Ђикић ово двоје тако солидно и хармонично сјединио и измирио у својој отменој души.

Нова књига Максима Горког

Текст је објављен у Босанској вили, XXVIII/1913. бр. 15-16, а затим у Сабраним дјелима Кочићевим, које је приредио Ђ. Гавела 1961.

–––––––––––––––––––

Познато је да Максим *Горки* живи седам година на острву Капри, у вили Беринговој, а од двије године у једној мањој вили на путу који води у Марину Пиколу; ову је вилу пјесник саградио у руском стилу сасвим према својим потребама. Кад се у марту ове године

разнијела вијест да Горки мисли ради амнестије, коју му је цар дао због прославе тристагодишњице Романова, вратити се у Русију, протествовао је пјесник у једном писму на талијанске новине, у коме је казао Италији и Италијанима много ласкавости.

Он се на Каприју виђа са врло мало људи, највише Руса, који посјећују свог славног земљака, и још се виђа са италијанским драматургом Робертом Браком, с којим је склопио уско пријатељство.

Кад Горки није на раду, онда се занима садашњошћу и прошлошћу Италије, њеним језиком и њеним пјесницима. Он држи мали чамац у коме се у све лијепе дане извози на море, и кад се нешто особито догађа у Напуљу или Кастелмару, као народна свечаност или прво ступање какве лађе у море, он мора бити присутан. Сваки дан проводи он сате на тераси своје виле да посматра море у свима његовим играма.

Пошто је на овај начин изванредно познао Капри, ријешио се да напише једну књигу о партенопејском острву. То ће бити трибут захвалности Италији за уживано гостопримство. Горки пак допушта искрено да описује онај Капри који не зна за елегантан свијет и који ништа заједничко нема са Каприом луксузних хотела и помпезних вила гдје се задржавају кнезови од крви и американски милијардери. Његов Капри је карактеристично, симпатично острво сиромашних земљорадника, који се посвећују рибарству и култури репв, женв са топлим, плавим теном и сјајним и ипак тако дубоким очима, са којима се мало Руса врло добро слажу, који своје бављење цијене, јер они хоће да мисле, раде и да ћуте. То су књижевници, сликари, политички бјегунци који станују у скромним кућама Трагаре, на Марини Пиколи, према Анакаприу и у остацима виле Тиберијеве. Увече се састају у кафани *Моргано,* гдје се играју и добивају бескрајне партије шаха. У овом малом свијету одиграва се нови роман М. Горког.

Роберто Брако, који је дао ове податке једном сараднику римске "Трибуне", завршио је свој извјештај са описивањем једне дивне сцене. Сједило се на тераси виле Горкијеве, са Робертом Браком дошао је напуљски сликар *Виђенцо Миљаро* који је хтио да Горког слика. Неколико руских умјетника уграбише прилику да и они учине скице о пјеснику. У неком одстојању свирао је грамофон по реду све жалосне пјесме које опијевају прогнанике у Сибирију, хапсенике, који очекују смртну пресуду, напошљетку сиромашне мужике у руској степи. Брако шапташе сликару: "Шта може Горки при том мислити?" Миљаро одговори: "Зар не видиш да он плаче?" Уистину, сјајиле су се сузе у очима Горкијевим.

Једна фамозна свадба

Објављена у Политици, II/1905, бр. 547, као један од Кочићевих дописа из Македоније. Због овог текста Кочић је дошао у сукоб са српском епархијом у Скопљу, био тужен министарству у Београд и премјештен у Битољ, камо није хтио отићи. (Види о том: Т. Крушевац. Петар Кочић, стр. 127-128).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Тетово, 18. јула 1905.

Седамнаестог о. м. венчао се у Тетову бугараш и србождер Гогов са Зугром, ћерком г. архимандрита Саве, администратора српске скопљанске епархије. Венчање је извршено у бугарској капели, иако је на позивницама стајало да ће се младенци венчати у цркви светог Николе, тј. у српској цркви.

Пут ме случајно нанео у Тетово баш уочи свадбе и венчања, те могу Политици, као једном потпуно исправном и патриотском листу, поднети објективан извештај са ове фамозне свадбе. Без икаквог устезања и увијања, јасно и отворено, изнећу утисак што сам га тог дана понео из Тетова.

Кад сам стигао 16. о. м. у Тетово једном свом старом познанику, одмах ме предусретоше Срби Тетовци: "И господин је сигурно дошао као изасланик на свадбу ћерке проте Симе? (Тако Тетовци и сад зову свог некадашњег проту, а садашњег архимандрита Саву). Ајде, бре људи, да му малко праимо чес'!" Кад им ја рекох да сам дошао у госте само једном свом другу, они се зачудише: "Какве госте, господине?! Па зашто онда остадоше 42 (словом четрдесет и две) породице српске без крова, има већ два дана, а 28 сваки час очекују кад ће их прота Сима у име султаново избацити из кућа, да смести некакве силне изасланике из Скопља и околине?!" Замолих их да ми објасне шта мисле с тим. Они ми објаснише и рекоше да ми је познато да се сутра венчава са најфанатичнијим бугарашом Гоговом ћерка г. архимандрита Саве. Г. архимандрит, да би осигурао преноћиште многобројним изасланицима - пошто у Тетову нема ниједног хотела и хана у коме би се могло преноћити, наредио је да се испразне 42 куће, а 28 да буду у резерви за сваки случај. Ја их разумех и осмехнух се. Одмах додајем да није било никаквих изасланика. Само не знам кога је могао заступати г. В. Драгашевић?!!

Ту целу ноћ у кући проте Симе ударали су гочеви, јаукале зурле и цвилела ћеманета, без икакве српске песме.

Свануло је. Свирка не престаје. Тетово већ одавно оживело. Тешко је овде распознати освештеног Србина од залуталог, али овог јутра, ко имало има оштрији поглед, могао је разликовати врло лако једног од другог. Србин, погружен, тужан као да је све покопао, иде улицом оборене главе, а бугараш дигао главу као неслан ован, па се заједљиво осмехива, осврћући се на све стране.

Примичу се два сата ала турка. Пред кућом и у авлији проте Симе, кога иначе зову и Евет неисе, све се ускомеша. Ето сватова бугарашких да воде девојку. Ударају гочеви, јаучу зурле, цвиле ћеманета, шуште свилене димије златом сувим извезене, звекећу и преливају се ђердани од великих шорвана, турских лира, ћесарских цекина и свачијих наполеона, и кроз српско Тетово, по милости архимандрита Саве, администратора српске скопљанске епархије, разлеже се из стотине грла сливничко-драгомански марш. Дрско и победоносно изводе девојку, уз још горе и увредљивије песме за српско осећање. Бесно и србождерско урликање не престајаше још задуго, док напослетку не замуче на вратима бугарашке капеле. И тако нам одведоше, Евет неисе, нашо фино, кротко и убаво Зугре, унуче оне бесне и страсне попадије тетовске, Ленчета, која има и своју историју и своју песму. Иако знате ту песму, допустите да вам наведем само два-три стиха:

Попадија Ленче, тука ли је попчето?
Неје тука, лудо, неје тука младо,
Неје тука неженето...

Овом сам приликом био сретан да дознам и постанак и историју ове песме, која је необично занимљива, а видео сам и лудо младо-неженето, које је негда питало попадију Ленче за попчето, где, авај, проси на вратима српске тетовске цркве.

Слике из Старе Србије и Маћедоније

Објавио сарајевски лист Дан, I/1905. у свом првом броју. И тим текстом Кочић је изазвао незадовољство неких кругова у Скопљу. (Видјети и о том: Т. Крушевац, op. cit., стр. 126).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

I Скопље

Скопље, мјесеца августа.

Скопље је, као што је уопште познато, играло у средњем вијеку необично значајну улогу. По своме положају и данас је то град од велике важности и значаја. Али, по свему судећи, његова ће будућност бити много и много значајнија и сјајнија и од прошлости и од садашњости. То су одавно увидјели сви они који се отимљу о ову лијепу престоницу нашег силног цара, и изгледа да је баш на овај град пренијето тежиште свега рада и напора заинтересованих народности и држава. Све балканске државице, уз асистенцију своје снажније и издашније сусјетке, не жале никаквих жртава да што темељније и јаче учврсте свој утицај.

Иако и овдје није велика ријеткост да човјек, ни крив ни дужан, на улици заглави, ипак се у Скопљу од стране свих заинтересованих чинилаца много смотреније и опрезније ради него по другим мјестима. Овдје се обично израђују планови и свршавају све претходне припреме за неко подузеће које ће се, можда, предузети и извршити у ком селу с ону страну Качаника или чак у селима околине града Боланог Дојчина. Варош је прошарана многим конзулатима и сумњивим радњама, које се могу поуздано држати за поједине филијале тих конзулата. Многобројни, беспослене и проблематичне егзистенције људи сретају вас сваког корака и сваког часа на улици, прате вас, ни сами не знате зашто, до стана или онамо куда сте пошли, са оном глупом оријенталском лукавошћу која им вири из очију, одлазе затим својим шефовима, јављају им "новости" и потписују признанице. Тако то иде с дана на дан. Може се мирне душе и чисте савјести рећи да је сваки десети човјек у Скопљу нечији шпијун. То је тако сигурно као што је сигурно да *Хотел Призрен* држи газда Младен Поповић, или да и вама тамо буде јасније ово успоређење: као што је сигурно да Вардар тече кроз Скопље. Овдје се води, тако рећи, подземна и на први поглед невидљива борба. Интереси су тако изукрштани да није нимало претјерано тврђење да ће Скопље, ако у њему дође до онаквих крвавих сукоба као у Солуну и Битољу, задрмати из темеља не само болну Турску империју него и цио Балкан, па и Европу.

Кад ове мисли бацам на хартију, Скопље мирно почива уз тихано и поспано шумљење брзог Вардара, обасјано пуним мјесецом који се издигао повисоко изнад Шар-планине. Иако се одавно није смркло, нигдје по улицама живе душе, а из кућа скопљанских, које имају свој нарочит облик, не чује се никакав говор ни жагор. Све се то скупило, ушутило и притајило. Посред овог као обамрлог свијета јекне кадикад тужно и болно турска борија са

некадашњег града Душана Силног, разлије се, дрхћући по свијетлој и влажној ноћи, и пошљедњи звуци замиру у огољелим врховима Шар-планине.

Болни су то, преболни звуци! У њима се као осјећа сва дубока трагедија негдашње огромне Отоманске империје, која се данас жива распада. Заиста је настало црно вријеме за олијењале потомке Османа Ратоборног и Сулејмана Величанственог: ако у гору - комите, ако у град - конзули и реформе! Ријеч *конзул*, тешка и кабаста ријеч! Уосталом, како се узме, нпр.: кад јој се дода придјев *енглески, руски, француски и аустријски,* онда је страшна и језива. Кад се пак пред њу метне придјев *бугарски, грчки и српски,* онда та ријеч не вриједи ни луле дувана. Штавише, она тад расположи Турке за шалу и смијех, па се одмах хватају за бркове и са ироничким осмијехом питају: "Кач пара (колико пара)?"

Ми Срби у самом граду Скопљу врло трањаво стојимо. И према Циганима смо у мањини. Готово би се на прсте могле избројати српске куће и радње. Откуд то долази? Отуда што су све готово вароши у овим крајевима поглавито насељене Грцима, Цинцарима, Шоповима, Арнаутима (у већини католичке вјере, тзв. Латинима), Чивутима, Циганима и другим становништвом спекулативне расе, које се одвајкада према вјетру повијало, те је често пута од Грка преконоћ постајао Бугарин, од Бугарина Цинцарин итд., какав је кад курс био. Али је Чивутин увијек остајао Чивутин на радост Сиона и Јерусалима! - У пошљедње вријеме осјећа се снажење нашег елемента доласком појединих трговаца и мајстора из Врање, али, на жалост, општа српска ствар не добија тим ништа него, штавише, може само да изгуби, јер су људи из тог краја врло ниског и љигавог морала, и уопште презрени са тих својих неделикатних душевних особина.

Од српских установа, на првом мјесту вриједна је спомена Српска мушка гимназија, која је интернатски уређена. Она је једна од највећих и најљепших зграда у Скопљу. На десној обали Вардара мајестетски се она издиже изнад ниских и незграпних кућерака са својих 40-50 одјељења, ограђена огромном бијелом авлијом, у којој се налази двориште и школски врт са необично лијепо уређеним повртњаком и цвјетњаком, из кога високо деру јаки и дебели млазови умјетнички конструисаног водоскока. Уређење је у интернату скроз модерно. Нарочито се својом љепотом истиче огромна сала са бином за позоришне представе, затим школска капела и купатило. Иако за ову српску установу нису чињене никакве нарочите рекламе, ипак ниједан странац или путник неће проћи кроз Скопље а да не походи Српску мушку гимназију. Да се ова наша установа просвјетна модерно усаврши, на томе је неуморно, и дан и ноћ, радио и ради г. Стево Димитријевић, човјек који је својом тврдом вјером у побједу Завјетне мисли и својим патриотским досадашњим радом с ону страну Качаника толико учинио да је у очима тамошњег нашег народа постао као неки светац, као нека загонетна, митска личност.

Остављајући за прво будуће писмо да вам поменем још неке овдашње установе наше и да вас уопште тачно и објективно извјештавам о свима посебним приликама и догађајима из ових класичних српских крајева, завршујем ово неколико редака са жарком жељом да Дан постане орган око кога ће се искупити све што буде слободно, честито и поштено у тамошњем нашем народу, који, поред свих јада и невоља што га бију, стоји тако високо и морално и интелектуално, и који заслужује, као ниједан народ, да се за њ све жртвује и ништа не штеди.

II

Осим Српске мушке гимназије, о којој је било говора у првом писму, имамо ми овдје још Вишу дјевојачку школу, Женску учитељску и четири основне школе. Све се оне налазе у приватним здањима и, по мишљењу стручних људи, не одговарају потпуно истакнутом задатку. Чак се поговара да ће се Женска учитељска школа, као сувишна и непотребна, укинути.

Шта још имамо, питаћете.

Имамо Митрополију без митрополита; имамо књижарницу без књижара; имамо општински печат без општине; имамо цркву, али смо без цркве.

Шта још имамо, питаћете.

Имамо пивару - без пива. Ова се кобна пивара, или како се једном изрази један, без сумње врло духовит човјек, *пувара*, гради пуних тринаест година, и ако буде готова још за годину дана, изненадиће и пошљеднјег амалина на скопљанским улицама - тако су то чврста посла овамо код нас, у царствујушчем граду Скопљу. Она се подиже ортачким новцем. Међу ортацима има један члан који је уложио највише новца, и по свему изгледа да се на његов рачун протеже ово грађење у недоглед.

Шта имамо још, питаћете, радознала браћо.

Имамо свог газду Младена.

Сви наши учитељи и попови из Старе Србије и блажене земље Маћедоније, којој се ни пост ни вјера не зна, познају газду Младена. Али, чудновато, кога год учитеља или попа упиташ што о истом газди Младену, сваки ће ти, одмахнувши руком, презриво одговорити:

- А, газда Младен! Кач пара едер газда Младен (колико пара вриједи тај газда Младен)!?

Колико се већ сад зна, газда Младен је већ поодавно прошао кроз Качаник из негдашњег царствујушчег града Призрена и једне ведре ноћи, кад је мјесец стајао повисоко изнад натмуреног Љуботена, тихо и лагано ушао је он у опет некадашњи царствујушчи град Скопље, ту се настанио и отворио каваницу, коју је, у патриотском заносу, крстио Хотел Призрен. Сви наши учитељи и попови, који су данас постали много заборавни према газди Младену, налазили су у овој каваници у оне прве страшне дане, кад се српско име није смјело ни споменути на обалама Вардара, човјека који их је братски примао и заклањао од невидовне биједе.

Газда Младен је старински Србин, човјек у чијим жилама тече можда истанчала крв бораца Честитог Кнеза или љутих оклопника што у одсудном тренутку минуше за Голеш планину. Ко би то знао? Висок је то, подебео и пун бато, лијепа, чиста и отворена лица, крупних црних очију и кратких, просиједих бркова, и да је мало-мало окретнији и спутнији, чисто би се могло посумњати да је то пошљедњи изданак какве властелинске породице. Тако је то личит и главит човјек! Нема сумње, да је у маленој Црној Гори био би

војвода и "шједио би у шенат", а да га је први пут огријало босанско сунце, диовски би он загазио у "народну" борбу, тако је то ватра човјек од вјере и светог православља! Овдје је, сиромах, осуђен да се вјечито бори са огромном вересијом, далеко чувеном скопљанском прашином, и са језичавим учитељима и црним поповима, који ће га, јадника, прије времена у гроб отјерати.

Док се спомене његово име у његовој рођеној кавани, све то као бијесно гракне у један глас:

- А, газда Младен! Кач пара едер газда Младен!?

Тако се, ето, поштује и уважава на обалама Вардара човјек који има једно велико историјско срце, који љуто цвили, проклињући и дан и ноћ, у свом призренском жаргону, Чарнојевића и Шакабенту што му опустише његову лијепу и тужну отаџбину:

- Море, лажев тија историје и учевњаци што пишев да је отишаја цвет од народ из Стару Србију. Цвет од голем љубав за земљу си остаја је, а олош отишаја, мен' ме питај! Виде ли, мушко море, како жално пада цвет од некој дрво, па под тој исто дрво остаје, ту мре и труне. Неје ли истина што ви викам? - обраћа се гостима, и увијек му тад глас некако болно задрхти и крупне очи заводне.

- Море, истина је, газда Младене! Остави то већ једном - бране се гости.

- А истина је, чини ми се, и то газда Младене, - дочекује га Дамњан Прљинац, који му својом извјештаченом пакошћу из дана у дан гризе кости и једе душу. - А истина је и то да сам ја, има већ по сата поручио каву, па нит каве ни од каве гласа!...

- А да тој олош - наставља још живље газда Младен. - А да тој олош и тија црне камилавке не одведоше народ, ћасмо да биднемо силна вера и отуд и овуд Качаник, а онако Господ да провиди сас нас и наше племе . ..

Са свију страна, из свих ћошкова и иза свију столова наједанпут, изненада, осуше се као ђоја грдња и оштри повици на газду Младена, и укрсти се ватрена и силна паљба небираних ријечи и узвика:

- Ћути, не срамоти се пред Европом, Господ те сочетф, јаратисф и создф.

- За тебе ли је да контролишеш историју и да побијаш већ једном утврђена и провјерена историјска факта?!

- Ти зар да иза тог свог прљавог келнераја угониш у лаж и вријеђаш једног Стојана Новаковића, једног Љубу Ковачевића и Љубу Јовановића, једног... једног Илариона Руварца и многе друге научењаке српског народа?! Постиди се, болан, тог српског имена што га носиш!

- Безобразлук један!

- Море, није безобразлук, него је то стидно и жалосно.

- Штавише, braћо! - продера се један грлат учитељ из Кумановске казе. - Штавише, браћо, ја сам тврда увјерења да је мишљење газда Младена о вом историјском догађају врло опасно по нашу општу ствар у овим крајевима.

Газда Младен се на ове ријечи мало збуни и једва промрмља кроз зубе:

- Рекнаја ли сам нешто лошо?

- Газда Младен! Кач пара едер газда Младен?! - заори се опет као из једног грла кроз кавану.

- Ништа лошо несам рекнаја - правда се, сједа за сто с гостима, те се често заборавља, па тражи пића као гост, као да није у својој кавани.

Чудновата је његова кавана. У њој можете наћи, за чудо дивно, у свако доба године, па готово и сваког дана, бар у малом, уједињено српство. Ту ти је брат Шумадинац, поносит, ведар и весео. Само кад се приближе избори у ужој отаџбини, постаје зловољан и јадикује што није тамо да употреби своје грађанско право и да да глас за кога било - макар за црног Циганина. Ту ти је Старосрбијанац између Херцеговца и Босанца, који је вјечито суморан и замишљен - једини, ваљада, огранак нашег растрганог племена који с дубоким болом оставља рођену груду. Види се Босанац и Херцеговац, туже се нешто један другом и помало оговарају земљу, која чак и у падежима тјера економију. Одмах према њима сједи мучљиви Маћедонац и непрестано нешто у себи рачуна и есапи, а до њег се пустио углађени брат Војвођанин и, готово, још углађенији Далматинац са талијанском префињеношћу, те живо а једнодушно осуђћују варварство и источњачку укоченост и неуљудност, али се ипак, онако несвјесно, клањају чаршији на обје стране, живе лијепо и угодно, без икаквих трзаваца. - А да-ну, чоче, жанаго, ту смо и ми: браћа Црногорци! Овђен оџаковићи и кољеновићи, а у Црну Гору жнамо што смо!

Цијело ово мало српство једино је и сложно у безочним и мучним нападима на газду Младена, и то увијек и на сваком мјесту.

Газда Младен, види се то, пати и трпи, и за сваког се брине као за своју рођену крв. Чим га видите да трчи по чаршији, забринут и невесео, поуздано знајте да је неко од наших људи у апсу или да се неком нашем човјеку о глави ради. Незахвално српство не види то, али види бог и добри људи.

То му српство износи што се ни у сну не може уснити: тако, да по трипут записује вересију, да страсно погледа некакве европејске пјевачице, да се често свраћа тим пјевачицама - тобож *милује* много пјесму. Што се тиче трипут вересије *писување*, то је пријесна и неслана лаж! Али је истина да погледа пјевачице, то не може нико порећи, па ни сам газда Младен не пориче то, али треба знати разлог зашто их он погледа, а не бацати се блатом на његову супружанску чистоту и вјерност.

Газда Младен је, као што је то већ једном речено, старински човјек и Србин, који не воли европску пјесму, а још мање свирку. Једино у чем ужива и чему се свом снагом предаје, то је некакво дубоко сањалачко премишљање о мутној судбини растрганог народа нашег, које га увијек доводи до грозничног расположења, из ког се трза са дрхтавим уздахом:

- Ех, Чарнојевић и Шакабента, Господ ви судија!... Сас Талијане, сас Талијане! Сас Талијане треба да идемо ако искамо од нашу политику што да бидне. Такој мени ми мој памет казува.

Талијани су његов идеал. У искреном пријатељству с њима тражи он ријешење балканског питања. Можда је и на кривом путу, али је његова љубав према том народу искрена и силна.

Код њега се не може преноћити без нуфуза или какве друге путне исправе. Умудре ли те свеци па рекнеш:

- По-јунаци и по-добри пријатељи наши од Талијана има ли га на овај свет!

- Улегај, мушко! Не ти треба ни нуфуз, ни тескера, ни пасош... Ће ти бидне код мен' посигурно од Куршумли-хан.

Такав је наш газда Младен, наша општа симпатија. Сви га грдимо и сви га опет искрено волимо и поштујемо, јер је то ријетка биљка коју обасјава ово ледено и рачунџијско сунце.

Скопље, првих дана септембра

Беледије

Текст је објављен такође у листу Дан, II/1906, бр. 16. Писан је поводом штрајкачких демонстрација пред градском вијећницом у Сарајеву. Због њега је био тужен од стране градоначелника суду и осуђен на 14 дана затвора или 70 круна глобе.

–––––––––––––––––––

Пошљедњи крвави догађаји, који су се одиграли на сарајевским улицама, побудили су нас да коју ријеч проговоримо о такозваним беледијама или градским опћинама.

Ко је и са мало пажње пратио рад ових јавних установа, могао се потпуно увјерити да од њих нема бједније, мизерније и илузорније установе у овој нашој земљи, иако су нам и остале установе мимо сав паметни и поштени свијет. Свак је већ могао стећи дубоко увјерење да су оне са својим досадашњим радом сасвим непотребне и излишне; штавише, увјерени смо и у том се не може нико разувјерити да су оне, овакве какве су, врло штетне по добро земље и народа нашег. Истакнућемо само неколико општих момената: прво, они троше силан новац народни на сјајне хонорације и разне плаће и плаћице, без чега би могло бити; друго, развијају свој кобни и штетни рад и доносе, *готово увијек једногласно,* таке закључке, којима се наносе грдне штете домаћем елементу; треће, оне својим непатриотским радом и услугама убијају морално здравље и деморализирају јавно мишљење и народ, који почиње већ напошљетку губити вјеру и у самог себе.

Истина, и ове наше беледије сортиране су и имају спољни карактер као сличне установе по другим културним државама. Ту ти је градоначелник, подначелник, вијећници; држе се сједнице, тајне и јавне, како кад затреба; говори се и расправља о разним предметима итд.

Човјеку, који није верзиран у унутарњем раду ових установа, кад ово прочита, учиниће се да је ово врло добро, модерно и корисно по земљу и народ. Ми, који овдје живимо, ми то осјећамо непосредније, интимније и видимо да сав овај лажни парламентаризам има сасвим другу тенденцију.

Да узмемо само неколико момената из рада нама најближе сарајевске беледије која, како се изрази једном приликом један заступник кад је био говор о давању припомоћи Туристичком клубу, даје тон свима беледијама у земљи.

Догодила се несрећа у куријерским рудницима у Француској. У сједници устаје једна сумлатаста фигура и спољашношћу својом потпуно слична каквој османлијској кајмакамчини, која помало брбља француски и која ће и свог драгог султана за добар бакшиш издати, и предлаже, послије неколико напамет научних отрцаних фраза, да се биједном француском народу притече у помоћ и да се за пострадале вотира извјесна сума. Сједница прима. Зар ово није јединствено блесасто измотавање?! - Прије овог на неколико мјесеци пострадали су због страховите поплаве читави крајеви наше земље, и нико се тада не нађе да учини какав спасоносан предлог и помогне уистину притиштеном и упропашћеном народу нашем. Зар то није и за најжешћу осуду и за најдубље презрење?!

Туристички клуб тражи припомоћ и беледија му одређује 500 круна, иако и овдје и у земљи има много пречих, потребнијих и хуманијих установа, за које беледија неће ни да чује кад јој се обрате с молбом за помоћ. Добар је знак за будућност да се овом приликом нашло људи, који су гласали против ове неумјесне молбе, бранећи врло разложно своје гледиште, али, на жалост, није ништа помогло. Нарочито се ствар окренула у корист молбе Туристичког клуба кад је један заступник устао и рекао да је био потпуно необразован и дозлабога неотесан док није ступио у Туристички клуб! Рече и остаде жив!

Да не набрајамо више разних донкихотских подвига и виспрених предлога и енунцијација појединих заступника на сједницама сарајевске беледије, него да се само са неколико ријечи сјетимо пошљедњих крвавих догађаја. Беледија се тада показала права беледија, те иако је сазвана изванредна сједница, на њој није ништа предузето да се раздражени духови умире, да се праведни раднички захтјеви узму у претрес и да им се по могућности изиђе у сусрет. Сједница је сазвана, проглашена из кукавичких и мамелучких разлога за тајну, и кад је један једини заступник, Ристо Хаџи-Дамјановић, по својој добро и правилно схваћеној дужности апеловао и на дужност и патриотизам и осталих "градских отаца" да се заложе за праведну ствар потиштених радника и других грађана, и да се спријечи евентуално даље проливање крви - онда му је са извјесним гњевом и дубоким жаљењем пребачено да и у градском вијећу има људи који симпатишу са "бунџијама", на што је Хаџи-Дамјановић оштро протестовао и удаљио се са сједнице.

Даље је на тој истој сједници, како новине јављају, ријешено да је виспрена беледија благоизвољела констатовати, да је она ненадлежан форум за така питања, али би постала надлежна, кад би је радници замолили за своју ствар. Чудне логике, сунце је небеско спржило! Белендију молити! Е јест, госпоја за молитву и мољење!

Ми сви знамо да је власт ових кобних и штетних беледија ограничена исувише, али смо се, на жалост грдну, увјерили и да је патриотизам градских заступника и њихова лична вриједност сведена на нулу. Пуста жеља за сјајним хонорацијама и масним лиферацијама

помрчала је памет и савјест и потиснула дужност и патриотизам. Интереси лични стављени су пред интересе опште.

Наша ријеч

То је уводни програмски чланак у првом броју новопокренуте бањалучке Отаџбине, I/1907. године.

–––––––––––––––––––

Извршујући закључак народног збора од 5. октобра 1906. године, на коме су учествовали представници готово половине становништва вјере православне у нашој земљи - представници Бос. Крајине, покрећемо *Отаџбину*, први народни независни орган у овом крају.

Стојећи чврсто и непоколебљиво уз основну мисао Сарајевске резолуције од 11. маја, у чијем смо стварању и ми учествовали, наш ће се рад кретати у оном правцу који је резолуција у главним цртама одредила.

Иако је обичај да сваки лист на почетку свога излажења означи потање какво ће становиште заузимати према разним питањима која засијецају у политички, економски и друштвени живот народни, ми се за сада не можемо упуштати у детаљније разлагање програма кога ћемо се држати у своме раду. Не можемо се у то упуштати стога што смо, идентификујући се са Сарајевском резолуцијом, одлучили да сачекамо даљи рад на народној политичкој и привредној организацији, која ће, свакако, морати да створи и свој програм рада.

Ипак, да не бисмо пријатеље овога нашег предузећа - покретања листа *Отаџбине* - оставили у неизвјесности или чак можда у сумњи о правцу нашег рада, држимо да нам је дужност донекле нагласити у којима ће се границама кретати наш рад. И то је, додуше, неки програм, ако и није детаљан, али знајући да исте невоље које тиште наш народ у Босни и Херцеговини требају једног истог лијека, држимо да тај будући програм народне организације још сада можемо назрети у главним контурама, те износећи пред пријатеље програм свога рада и писања, увјерени смо да нећемо ни у ком важнијем питању прећи граница које ће доцније одредити сав наш народ, политички организован.

На првом мјесту истичемо да ћемо се свом силом заложити да престане овај данашњи апсолутистичко-полицајни систем туторисања, који нам кроји све без нашег знања и питања, а преко наше воље. Борећи се против овога система, износићемо на видјело све његове мане и све неправде што их трпи наш народ под оваквом управом. Радићемо да народу извојујемо потпуну автономију са репрезентативним системом и одговорном владом, која ће и хтјети и морати да води рачуна о народним жељама и потребама, на што се досадања управа никада није обазирала.

Да такву управу добијемо и очувамо, тражићемо све оне политичке и грађанске слободе без којих се не да ни замислити уставни народни живот. Те слободе, које нам је досадања

управа ускратила, јер се бојала израза народног незадовољства, јесу слобода лична, слобода збора и договора, слобода штампе, слобода удруживања и тако даље.

У економским питањима држаћемо се увијек увјерења да је ово наша земља и да све њезино богатство у првом реду припада нама, синовима ове земље. Стога ћемо устајати увијек против сваке експлоатације наше земље на нашу штету. Једно од најважнијих питања ове врсте без сумње је аграрно питање. Оно је до сада увијек давало повода размирицама између ага и кметова, а то треба једном да престане. Наше је увјерење да га треба ријешити онако како неће претрпити штете ни кмет ни ага.

Напредак широких народних слојева нарочито нам лежи на срцу, јер напредак тих слојева напредак је наше земље. Стога ћемо уложити све силе своје у посао који иде за тим да се маси народној олакшају и ублаже данашње љуте социјалне биједе у свима гранама народног живота.

Запуштеном и запарложеном пољу народне просвјете, том биједном пасторчету данашње управе, обратићемо онаку пажњу какву због своје важности и заслужује. Износећи потребе и мане нашег народног просвјећивања, критиковаћемо оштро хотимични немар данашње управе у овој ствари.

Изјављујући да је православна црквено-просвјетна Уредба непотпуна и да не одговара никако интересима народним, живо ћемо потпомагати рад на њеној ревизији. Осим тога, ми смо увјерења да би требало и другим конфесијама дати потпуну самоуправу у вјерским стварима. То би се тек онда могло стварно постићи кад би се црква одвојила од државе. Уопштс, што се тиче вјерских ствари, у том ћемо бити најлибералнији и енергично ћемо тражити да се ничији религиозни и народносни осјећаји не вријеђају.

Исповједајући своје дубоко увјерење да су Босна и Херцеговина, по свом националном обиљежју, српске земље, ипак нећемо никоме наметати српско име. Нека се зове како ко хоће и милује, а ко нам приступи, добро нам дошао. Али ћемо од свих домаћих елемената енергично и отворено тражити да се залажу за ову нашу заједничку Отаџбину и да за њено добро и срећу жртвују све оно што се може с правом захтјевати од поштених и честитих грађана једне земље.

Нарочито овдје наглашујемо да ћемо чувати слогу и поштен споразум с браћом Муслиманима, јер нас тару многе заједничке муке и невоље.

Тражећи ослонца и пријатељства и преко граница Босне и Херцеговине, пратићемо живо све појаве у животу наше браће Срба у другим земљама, исто тако и других наших сродника на Словенском југу, и вазда ћемо проповједати и снажно истицати идеју Југословенске заједнице.

Почињући свој рад, ми знамо и осјећамо да улазимо у борбу, у љуту и тешку борбу. Душа нам дркће и стрепи, жељна да истроши и сагори сву снагу своју за добро и срећу земље наше и народа нашег.

Пуштајући у свијет први број *Отаџбине* на овај велики и свијетли дан, дан големих личних жртава и жарке љубави према Отаџбини и Слободи, заричемо се да ћемо одважно

и искрено радити да од ове наше биједне земље створимо себи праву и истинску Отаџбину.

Кечетове историјске успомене

Осврт је објављен у сарајевској Српској ријечи, V/1909, бр. 98-100. Према опажањима Т. Крушевца, у Кочићевом чланку остале су неразјашњене неке Кечетове нејасности везане за поједине политичке догађаје (рад аграрне комисије под Џевдет-ефендијом, дјелатност Стојана Продановића и др.) Видјети биљешку у Кочићевим Сабраним дјелима, 1967, књ. II, стр. 364.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Босанско-херцеговачки Институт за испитивање Балканског полуострва у Сарајеву штампао је на њемачком језику*, као и остале досадашње своје публикације, ниже наведену књигу. То је први дио "Историјских успомена" познатог личног љекара Екрем Омер-паше и доцнијег чиновника и секретара босанских везира, дра Јосифа Кечета (+ 1898). Други је дио изишао раније као друга свеска поменутог Института под насловом *"Aus Bosniens letzter Turkenzeit* Издавач г. др Грасл наводи у предговору зашто је овај дио штампан прије, и нама се чини да су његови разлози на мјесту, нарочито кад се има на уму оскудица архивалних и других писаних докумената из овог времена наше прошлости.

Историјске успомене Кечетове без сумње су доста добар материјал за испитивање блиске прошлости босанске, од 1860. године па до окупације. Др Кечет није био пасиван и незаинтересован посматралац прилика и догађаја, него је као повјерљива личност појединих везира и виши чиновник турски својом агилношћу, спремношћу и угледом утицао на догађаје, на њихово развијање, а често их је пута, тако рећи, и сам стварао, давајући им боју и правац како је он желио.

За процјену историјске вриједности његових успомена, ваља имати двоје у виду, прво, да је он био хришћанин, европски образован и васпитан човјек, и друго, да је био турски чиновник. Јасна је тежња његова, да се у својим мемоарима представи потомству: и као свјестан и исправан царско-отомански чиновник и као европски човјек, добар хришћанин, који хришћанима жели свако добро. Да се ово двоје у ондашње бурно вријеме није могло сложити, о том не може бити сумње. Тако је мислило и савремено јавно мнијење, које је дра Кечета врло жучно нападало. У својим биљешкама спомиње он те нападаје и жали се. Кад је већ о томе говор, напомињемо онако узгред, да би врло интересно било испоредити нека мјеста из његових биљежака, на прилику о осуди, прогонству и помиловању Серафима Перовића, са биљешкама о истом догађају једног другог сувременог хроничара, фра Грге Мартића. Обадва су активно учествовала у овом догађају. Др Кечет је извршио преметачину у манастиру Житомишљићу и конфисковао писмене документе, који су Серафима теретили, а фра Грга је био у меџлису, који је водио истрагу и осудио Серафима и другове, тумачећи са ријетком ревношћу Турцима шта које мјесто и израз у појединим документима значи. И сад, што је врло карактеристично, др Кечет тврди да је он израдио помиловање за Серафима и другове, а то исто тврди фра Грга за се. (Види *Запамћења,* стр. 52-53 и Кечет-Грасл, *Osman Pascha*, стр. 47-49). Коме да вјерујемо?

Кечетове историјске биљешке, иако им се не може порећи извјесна вриједност за испитивање блиске прошлости босанске, имају ипак јаких мана и недостатака. Често је неки моменат од мање општег значаја јаче наглашен и више му је пажње поклоњено него, рецимо, једној другој, много важнијој историјској чињеници, коју је требало детаљније и пуније освијетлити. Даље, има у његовим мемоарима сувопарне развучености, мјестимично непотребне опширности, а мјестимично и нејасности. Напошљетку, он је, колико смо могли на први поглед запазити, непоуздан и у исправном навођењу имена појединих лица. Тако он погрешно зове Гавру Вучковића Гавро *Вукчевић*. Он је искривио име и презиме и једном другом Гаври: *Гаврилу Веселицком Божидаревићу.* Квари му име и презиме, и зове га Божидар Wesselewssay (Кечет-Грасл, *Osman Pascha*, стр. 87). Обадва су ова јавна радника у своје вријеме била врло позната, а госп. Веселицки и данас. (Види његову Споменицу као пуномоћника босанско-херцеговачких устаника, поднијету берлиском конгресу 30. јуна 1878, која је исте године изашла у Бечу на њемачком језику под насловом: *"Bosnisch-herzegovinische Frage"* von Gabriel! v. Wesselicky-Bozidarevic).

Овом приликом учинићемо још неколико напомена о доцније штампаној, првој свесци успомена дра Кечета, у којој се говори о времену од 1860-1874. године, остављајући да други пут проговоримо коју ријеч и о другој свесци, *"Aus Bosniens letzeter Turkenzeit*".

Према времену појединих валија овај је дио успомена подијељен на четири одсјека.

Необично је важан за Босну и Херцеговину везир *Шериф Осман-паша*, вулго Топал-паша (1860-1869). Овај бистри и умни Османлија управљао је Босном готово пуних девет година, и хвалио се да је он први валија послије чувеног *Гази Хусрев-бега* који се толико одржао на везирској столици. Именован за валију послије херцеговачког устанка под *Луком Вукаловићем* и рата са Црном Гором, посветио је Топал-паша, под којим га се именом и данас народ сјећа, сву своју пажњу унутарњем раду и реформама у свом вилајету. Примирио је босански беговат. Тај му је посао увелико био олакшан радом његових претходника, немилосрдног *Тахир-паше* (1846- 1850) и *Сердар Екрем Омер-паше* (1850-1852). Да би сасвим сломио непокорни беговат, да би му у народу убио сваки утицај и углед, потрпао је лукави Топал-паша све угледне бегове у државну службу, а у исто вријеме живо је радио да се подигне грађански и еснафски ред. Нарочиту је пажњу обраћао казанџијама и ножарима.

Од велике је важности његов рад на просвјетном пољу и на пољу опште народне образованости. За његове управе основна је кираетхана у Сарајеву, а у Бањој Луци отворио је неуморни и саслужни *Васо Пелагић* српску читаоницу, која се може рачунати међу најстарије у српству. Даље је подигнута у Сарајеву нарочита школа за образовање чиновника, која се звала *мектеби хукук*. Очита је тежња Топал-пашина била да по могућству што више босански муслимански елеменат *стамболизује.*

Осим многих основних школа имали су Срби у Топал-пашино доба нижу реалку у Сарајеву и богословију у Бањој Луци, која се још неколико година одржала послије прогонства Васе Пелагића. За његове управе отворена је и женска школа у Сарајеву, коју су осим муслиманских и православна дјеца похађала, и у којој је са успјехом радила позната учитељица *Стака Хаџи-Дамјановић*. Даље је Топал-паша отворио и вилајетску штампарију, у којој су штампане школске књиге, званични календар "Селнаме Босна" и листови "Босна" и "Сарајевски цвјетник", оба у турском и српском језику (само ћирилицом). Према овоме се види, да је овај умни турски државник у провађању својих

реформа на пољу просвјете и опште народне образованости јасно нагласио, да су Босна и Херцеговина по свом националном обиљежју несумњиво једино српске земље. То је важно нарочито кад се има на уму да Топал-паша није био никакав пријатељ Срба, него да је напротив пажљиво и суревњиво пратио сваки покрет у српском народу, и у Босни и ван њених граница.

И у аграрне односе између кмета и спахије тежио је Топал-паша да унесе мало више свјетлости и правичности и да их по могућности, ослањајући се на Сеферску наредбу од 1859. године, практично и стално уреди, а ако не то, а оно да бар унеколико ублажи непрекидна трвења и несугласице, од којих је земља силно патила. Од 1863. године, пише др Кечет, да је једна комисија, под предсједањем царског повјереника *Џевдет ефендије*, радила на уређењу тих односа. Рад ове комисије није био, држимо, без икакве важности, да се колико-толико ублажи тежина и несношљивост стално замршених аграрних одношаја. Др Кечет општом фразом спомиње ту комисију, не наводећи ништа поближе о њеном раду.

Ко су и какви су били чланови те комисије; да ли је то била каква званична анкета од стране власти или је то била каква скупштина кметовских и спахијских повјереника, која је била сазвана иницијативом царско-отоманских власти, или је то, напошљетку, била као нека информативна анкета да се чује шта народ мисли и жели, па да власт на основу саслушаних жеља и изјава одреди своје гледиште у том питању и да му да израза у извјесном законском облику? Ни на једно од ових питања не дају нам одговор биљешке Кечетове. Он само вели да је царски ферман од 12. сефера 1274. (2 октобра 1857), који је - да буквално преведемо - произишао из радова ове комисије *(Der aus den Arbeiten dieser Kommission hervorgegangene grossherliche Ferman von 12. Sefer 1274 - 2. Oktober 1857),* одговарао и традиционалном друштвеном уређењу и стварним потребама земље, а пружао је и законску заштиту кметовима хришћанима против спахијских угњетавања. Ово нам се мјесто чини унеколико нејасно. У први мах могло би се помислити - што је код нас случај и био - да је на основу радова поменуте комисије издана Сеферска наредба, а то не може бити, јер је тај ферман - по Кечетовим биљешкама - издан 1857, а комисија је почела рад 1863. године. Др Кечет је друго мислио, иако то није јасно написао, бар се нама тако чини. Он је поуздано мислио рећи, да је комисија учинила извјесне измјене и допуне у Сеферској наредби, и да је тако измијењена и допуњена Сеферска наредба олакшала кметовима њихов тешки положај према спахијама. Осим тога додајемо да ми знамо само за једну Сеферску наредбу, и то од 14. сефера 1267. (12. септембра 1859), која је и данас у кријепости.

Да ли је др Кечет погријешио у датуму, или заиста постоји и Сеферска наредба од 12. сефера 1274 (2. октобра 1857), не знамо, али знамо да је у Сарајеву 1863. године била једна комисија, анкета, или, рецимо, скупштина. Знамо то из једног писаног документа, из кога се може још и то видјети да су на њој учествовали и "посланици" појединих санџака. То је *"Потврђвње"*, које су пуномоћници нахија: бихаћке, крупске, цазинске, мајданске, кулен-вакуфске, кључке, новске, приједорске, козарачке и дубичке санџака бихаћког издали свом "уговореном посланику Стојану Продановићу" у Бихаћу 24. марта 1863. (бањалучка "Отаџбина" бр. 6. од 20. јула 1907). Из овог "Потврђења" не види се какав ће рад бити на тој скупштини, нити се пак види каква су упутства дата "уговореном посланику", него се само констатује да је Стојан Продановић "уговорени посланик" поменутих нахија и да ће му свака нахија платити "по гроша стотину за његов труд и трошак од 27. марта до 27.

априла". "Друго ништа него збогом!" - како се свечано завршује ова занимљива народна пуномоћ.

Нема сумње да се је у поменутој комисији или скупштини расправљало о Сеферској наредби, и ми држимо, да се вијећало о практичном провађању тог царског фермана, чему су се, на сву прилику по старој навици, противиле босанске спахије и тражиле, као и увијек, да остане све по старом. Зато је, ваљда, поред увођења низама, и ради ове ствари потегло нарочити "царски посланик и испитатељ", како га зове занимљиви Гавро Вучковић у својој "Ријечи Крајишничкој", Џевдет ефендија, из Цариграда да испита узроке силних народних жалби, којима је издашно обасипана Блистателна Порта.

Осим аграрног питања, радио је Топал-паша и на санирању земаљских финансија. За његова вакта уведене су и уставне реформе (идаре-меџлис и меџлиси-кебир), али без икакве стварне вриједности. Није без интереса знати, да се он, поред подизања јавних грађевина и комуникација, бавио врло озбиљно и о *паушалацији* десетине.

Уопће, одјељак Кечетових биљежака о Шериф Осман-паши врло је занимљив, поучан и писан са отвореном симпатијом за старог Топал-пашу. Сви домаћи, сувремени хроничари, и др Кечет, и Гавро Вучковић, и фра Грга Мартић, хвале Топал-пашу као мудра и умна државника и политичара.

Остали дио Кечетових биљежака од мањег је општег интереса. Валија босански, који је дошао након Топал-паше, *Сафвет-паша* (1869. до 1871), био је човјек скучен, слаб и до крајности подмитљив. За његова вакта побунили су се босански Муслимани против низама, који је уведен још за Топал-паше (1865). Осим тога, према плану др Кечета, поново су Турци заузели *Крушевицу и Суторину*, које су од 1862. остале без господара, не признавајући ничије власти. Биљешке о том лукавом и невитешком заузећу писане су исувише опширно и са извјесном мјером самохвалисања. У Сафвет-пашино вријеме пада и прогонство Серафима Перовића и другова у Фесан. Др Кечет одмах иза тога додаје, како је Сафвет-паша добио вијест из Сарајева да је и Гавро - како он погрешно зове - Вукчевић ухватио маглу *(das Weite gesucht),* оставивши иза себе врло важне писмене документе. Одакле је Гавро побјегао, да ли из Сарајева или из ког другог мјеста Европе, Азије или Африке, др Кечет не каже ништа одређено. Фра Грга Мартић у том је потпунији и јаснији (*Запамћења,* стр. 45-46), а да ли је и поузданији, нећемо овај пут расправљати. О Гаври Вучковићу, овом необично занимљивом Крајишнику, како се он свм са неким поносом називао и потписивао, о овом човјеку темперамента, борбе и ријетких подобности у оно вријеме, који је за добро и напредак народа свога ломио копље и са Турцима, и са Грцима, и са Србима, својим политичким противницима, ми мислимо у доцнијем једном чланку нешто више рећи, па ћемо том приликом и у горње питање унијети мало више јасности и одређености.

Др Кечет спомиње, даље, под Сафвет-пашом и рад многобројних пољских шпијуна и интриганата против Србије и, уопште, против српског народа, између којих као главног биљежи некаквог *Арнолда.* Сви су они неспретно и сметено плели интриге против народа, и то без успјеха, али су, како изгледа, са успјехом обмањивали и гулили Блистателну Порту. Са Сафвет-пашом, биљежи др Кечет, да је нестало и тих шпијуна из Босне!

Иза Сафвет-паше почињу се валије необично брзо мијењати: година и валија. По земљи се осјећа узнемиреност, и јављају се предзнаци, који ће бити од пресудног значаја за потоњу

судбину Босне и Херцеговине. Све је те моменте као такве схватио и укратко обиљежио др Кечет, видећи, како вели, у њима скору катастрофу.

Бања Лука, 20. априла 1909.

Љуб. Ковачевић, Срби у Хрватској и Велеиздајничка парница 1909.

Предавање у корист оптужених породица, држано 12. јула 1909. у Грађанској касини. (Штампање потпомогнуто из књижевног фонда Илије М. Коларца у Београду. Нова штампарија "Давидовић". Цена 1 дин.).

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Срби у Хрватској и велеиздајничка парница. Осврт на штампано предавање Љубомира Ковачевића објављен је у Босанској вили, XXIV, бр. 19-20.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Монструозна политичка парница у Загребу против оптужених Срба с тобожње "велеиздаје" узбунила је савјест и јавно мишљење цијелог културног свијета, а српски народ бацила у јетку и дрхтаву огорченост, која је велика и општа у свим крајевима гдје Срби живе. Поред многобројних свечаних протеста представника и културних и хуманитарних установа европских и појединих капацитета свјетског гласа, поред многих брошира на разним језицима и новинарских чланака и разматрања којима броја нема, јавиле су се у нас и двије научне студије са темељном и озбиљном садржином, које су на основу документоване историјске истине сатрле у прах и пепео јединствено безобзирну оптужбу државног тужиоца Акуртија.

Прва је студија штампана као јавно предавање које је учени српски историчар и академик госп. Љуб. Ковачевић држао у корист оптуженичких породица, и којој мало више стависмо натпис, а друга је опсежна књига госп. Радослава Грујића "Апологија српског народа у Хрватској и Славонији".

Рад госп. Ковачевића замишљен је и изведен као предавање за ширу публику, али он ипак носи све знакове једног озбиљног, научног и објективног посла, што није могло друкчије ни бити, кад знамо ко је и шта је госп. Ковачевић за ову врсту науке. Он је, позивајући се на поуздане историјске изворе, који су са многим корисним објашњењима и напоменама наведени ситним слогом на крају књиге, доказао све оно што је требало доказати и потпуно обескријепио све дјетињасто-лажне наводе државног тужиоца, који немају никакве везе ни с каквом науком - ако се у науку не рачуна једна бесавјесна и скандалозна политика - а најмање са историјском науком.

Упуштати се у појединости овог одличног предавања, држимо да је непотребно и сувишно.

Исправићемо само једну погрешку, која није потекла од госп. Ковачевића него од г. Ст. Новаковића или, боље рећи, од Хаџи-Калфе, турског географа из XVII вијека, или да још правичнији будемо: пола од Хаџи-Калфе, а пола од госп. Новаковића. Ствар није од богзна

какве битне вриједности, али ипак заслужује да се исправи како се не би понављала, јер смо је нашли и у књизи госп. Р. Грујића. Ово се тиче тачке 4. на 28. стр., која гласи: "То потврђује и турски географ Хаџи-Калфа, који, у половини XVII века, назива Србима становнике Петровца у Босанској Крајини". У преводу г. Новаковића то мјесто у Хаџи-Калфе преведено је овако: *"Подерафтиџа* на источном крају Црне Горе, један од предјела који припада Гјолхисару (Језеру), 27 дана од Цариграда. У њему станују Срби". (В. Споменик XVIII, стр. 80). Из овог приближно тачно означеног географског положаја види се одмах да то није град *Петровац*, а и по самој исквареној ријечи, *Подерафтиџа,* излази да је Ћатиб-Челебија имао на уму предјео (и он каже "један од предјела") *Подрашницу,* која заиста лежи од планине Црне Горе на исток (више нешто на сјевероисток), у којој се и данас једно село тако зове и у којој и данас живе само Срби и нико више. Уосталом, у разрјешавању тешке и замршене Хаџи-Калфине топографије има у гос. Новаковића, што се тиче барем Босне, још доста нетачности или, боље рећи, неуспјелих рјешавања турских ребуса, што ће можда згодном приликом исправити позванији и спремнији од мене. Ми смо овај пут само констатовали да је Подерафтиџа - Подрашница, а не град Бос. Петровац.

Бања Лука

Аграрни односи у Румунији прије закона од 1864.

Аграрни односи у Румунији прије 1864. Текст је писан за први број бањалучког Развитка 1910. године. Као што се види из биљешке испод текста, приказ се односи на књигу која је само годину дана раније изишла у Лајпцигу на њемачком језику.

——————————————————

Кад ко болује од какве тешке ране, увијек га интересује да ли је још ко други имао исту или сличну рану; ако ју је имао, како се та рана појавила; како се у току времена развијала; какве је лијекове болесник употребљавао; да ли је рана од појединих лијекова зарастала и замлаћивала се или не; шта је узрок томе, ако није, и какви би се лијекови употребили да се рана трајно залијечи или барем да се болови ублаже. Многи болесници кажу да овако простосрдачно распитивање и интересовање није, често пута, пролазило без извјесне стварне користи.

Ово упоређење са ранама учинисмо поглавито стога да се лакше разумије што се ми, поред свог аграрног питања, интересујемо и социјалним приликама Румуније у вријеме ослобођења кметова, које је извршено једним државним ударом и законом од 24. августа 1864.

Румунија је била и остала до данас искључиво агрикултурна држава. Из више узрока индустрија јој се није могла развити, а предмети извоза и трговине поглавито су агрикултурни производи и стока. Ко познаје поближе друштвено уређење и труле економско-политичке прилике ове балканске државе, не може се довољно начудити како се о њој на Западу, нарочито у Аустрији и Њемачкој, има повољно мишљење и у свако доба лијепа ријеч. Не може се, велимо, начудити, али је то врло лако објаснити њеним политичким односима према Тројном или, да тачнији будемо, према Двојном савезу: Аустрији и Њемачкој. Тек каткад само избије на површину у јавном мишљењу ових

западних држава по која горчија ријеч и оштрија напомена - наравно, у пријатељском тону - да се, рецимо, заштите Јевреји или да се уреди несносно аграрно питање "угледа ради који Румунија ужива као једина држава реда и једини елеменат мира на Балкану", као што је то, на прилику, било у новије вријеме, у прољеће 1907, кад су се појавили крвави аграрни немири.

Не упуштајући се у разматрање тих пошљедњих крвавих немира, које је изазвало замршено и несносно аграрно стање, ми ћемо овдје, по својим биљешкама и, поглавито, по једној румунској књизи на њемачком језику*, дати кратку слику аграрног односа - односа између кмета и спахије, како би се то у нас рекло - у вријеме ослобођења румунских сељака.

Без сумње један од најзнатнијих догађаја у историји румунског аграрног питања јесте поменути закон од 24. августа 1864, иако он није ни близу донио жељених успјеха којима су се надали румунски родољуби и искрени пријатељи румунског сељака.

Када је кнез Куза, без одобрења народног представништва - ако се та ријеч смије употребити за румунску комору -, огласио аграрни закон од 24. августа 1864, још тада признаваху подунавске покрајине, Влашка и Молдавска, врховну турску власт - познати султанов суверенитет. Обе покрајине бројиле су у то вријеме близу 4,000.000 готово искључиво сеоског становништва, које се дијелило на *слободне и неслободне* тежаке. Слободних тежака - у Молдавској названи Raseschi, а у Влашкој Moschneni - било је до 107.000 кућа. Раштркани и наријетко настањени по брдским крајевима, ови слободни сељаци бављаху се углавном сточарством, воћарством, произвођењем сира, ракије од шљива итд. Они су слободно располагали својом приватном својином.

Неслободни сељаци, робови - њих преко 400.000 кућа - подијељени бијаху према теглећој марви, воловима, у три реда. У први ред долазили су они сељаци који су имали четири вола и више, у други који су имали два вола, а у трећи ред бацани су сви они неслободни тежаци који нису имали ниједног вола. Сви су они стајали према спахији у положају који се оснивао на закупу. Спахија, означен у закону као "власник земље", могао је у свако доба, без икаквог питања сељака, продати цијело село, даље је могао сељака, "најамника на својој земљи", премјестити, и ово се често догађало у Влашкој. Његово кућиште могли су наслиједити синови му, ако би то спахија допустио. "Злочесте и непокорне" сељаке спахија је могао у свако вријеме, без икаквих формалности, дигнути с кућишта. Такође се сељак морао селити, кад спахија не би имао за њ земље. Након полугодишњег отказа и послије испуњења извјесних услова, као плаћање пореза, могао је и сељак ићи куд је хтио - тако је барем стајало записано у Органском правилнику од 1830. године. Пошто су погодбе за својевољно кретање сељака са земље врло тешке биле кад је то бојеру - румунском спахији - ишло у рачун, сељак је стварно био прикован за земљу, без самоопредјељења и личне слободе, роб у правом смислу ријечи.

У *Влашкој* се могао сељак користити шумом за своје домаће потребе, у Молдавској, напротив, морао се ради тога нарочито споразумјети са бојером. Са крчевина је узимана у Влашкој десета ока, а у Молдавској је морао тежак, према погодби, извјестан дан беглучити. Од вина је у Молдавској давана десета, а у Влашкој двадесета ока. Кад би сељак оставио земљу, крчевине, виногради, кућу с кућницом - све је то обично остајало спахији са извјесном оштетом или без оштете. Само је бојер имао право да држи млинове,

и сељак му је морао давати десету оку од самљевеног жита. Продавање пића било је у Молдавској искључив монопол бојерски.

У старије законе била је унијета једна одредба, по којој се је спахија обвезивао да ће селу одступити до двије трећине земље. То је била само полицајна мјера на коју се, разумије се, бојери нису обазирали. Кућа с окућницом - милћ - била је ослобођена од сваког давања. У Влашкој је сељак тако мало имао земље на располагању, да је једва од ње могао живјети. За уживање ове земље сељак је морао, као накнаду или закупнину, у Молдавској 72 дана, а у Влашкој 56 дана у години радити на беглуку и давати од жита десетину, а од сијена петину. Ако спахији не би требало радних руку, могао је од сељака за то тражити новац или их је могао употребити за беглучење на ком другом свом имању. Ако би сељак, према погодби са спахијом или због оскудице у слободној земљи, добио мање земље него што је то законом одређено, ипак се бојер у Молдавској није одрицао једног дијела радних руку за беглучење. У Влашкој се је морао тог одрећи. Сваки ожењен човјек имао је права на извјестан дио земљишта, али само онда ако је било земље на располагању.

Беглучки посједи били су у Молдавској врло развијени и врло велики; обухватали су исто толико простора колико и сеоска земља и били су главни извор бојерских прихода. Овдје су, у првом реду, тражене радне руке, јер број сељака који су имали марве био је незнатан. Зато су бојери на својим имањима држали машине и теглећу марву. У брдским крајевима бојери су сву своју земљу раздијелили међу сељаке, који су им зато плаћали закупнину у новцу.

У Влашкој су ствари стајале друкчије. Беглуци су овдје били мањи и неразвијенији. У цијелој дунавској равници поред бојерских беглука налажаху се многобројна сеоска имања од 20 до 30 ha. Пошто је овдје "законско" снабдјење сељака са земљом од стране бојера било нарочито незнатно, бијаху принуђени сељаци да од спахије призакупе "сувишак" под извјесним погодбама. У брдима, гдје су беглуци често врло незнатни били, сељаци су давали један дио усјева који су догонили на агинско гувно, а осим тога нешто у раду. У дунавској равници бијаше хак мањи: десетина или осмина. Због малог хака тражиле су се велике услуге у раду и теглећој марви, као и обрађивање на комад. Често је спахија тражио да му сељак о свом круву читаву једну парцелу обради. Поврх свега тога сељак је морао спахијско жито свести на Дунав гдје лађе стају.

Кључ за објашњење овог свеопштег поробоћења румунског сељака, каже Јонеску, мора се тражити у историји, у утицају земљишта, у утицају економских и политичких чињеница, а мени се све чини, да треба још додати: и у природи саме расе. Ми можемо претпоставити какве хоћемо узроке, али ова сува и језива слика аграрних прилика румунских оставиће увијек у нама тежак, мучан утисак.

Гавро Вучковић

Портрет свога земљака Гавре Вучковића Крајишника објавио је Кочић такође у првом броју бањалучког Развитка 1910. године. Занимљиво је да се у тексту помиње и историјска цртица "Кнез Микаило спасава Ратково", које представља одломак из Кочићеве приповијетке "Змијање", објављен у истом броју Развитка. Крушевац мисли да није тачна година рођења Вучковићевог коју Кочић наводи (1830) и, на основу једног

Вучковићевог писма каже да је он, вјероватније, рођен 1826. (Види биљешку у Сабраним дјелима, 1967, II, стр. 364).

Текст означен бројем II, представља биљешку која је у часопису дата одвојено од текста, али су их већ ранији приређивачи објединили, па и ми то тако преузимамо.

–––––––––––––––––––

I

У историјској цртици *Књаз Микаило спасава Ратково* спомиње се Гавро Вучковић. Да би се боље схватило и разумјело интересовање кнеза Михаила и његовог "доглавника" за Гавру Вучковића, кратко ћемо казати ко је и шта је био Гавро Вучковић.

Гавро се родио у селу Дабру - котар санскомоски - 1830. године. Вративши се са "учевине" из Спљета, отворио је у Бос. Петровцу нешто трговине, бавећи се и даље више књигом него трговином; нарочито се занимао учењем страних језика. Говорио је: турски, арапски и грчки потпуно, добро талијански и прилично француски. У 28. години (1858) изабран је за посланика цијеле Босне и Херцеговине на "собранију" у Цариграду, које је сазвано ради претресања вјерских и просвјетних питања свију православних хришћана у Турској империји. На том "собранију", које позадуго није могло почети своје послове, умно је и жилаво заступао наш Гавро интересе босанско-херцеговачке православне цркве и народа. Није могао много успјети, јер је на "собранију" Грка исувише било, а он се љуто борио против злоупотреба грчких владика у Босни, њиховог недостојног гуљења народа, понижавања свештеника и намјерног занемаривања народне просвјете. Пошто се то "собраније" није могло позадуго састати због познатог оријенталног јавашлука, остао је Гавро неколико година у Цариграду, трошећи и задужујући се, јер представници босанских православних "обштестава" престаше му слати уговорену плату. Доцније је та Гаврина плата, да би се исплатио огромни дуг, разрезана на народ. То је добро позната *гаврија*. И данас се старији људи, нарочито свештеници, сјећају кад је купљена по народу гаврија, због које је многозаслужни Гавро Вучковић имао много непријатних часова.

Преселивши се из Петровца у Сарајево, постаде Гавро Вучковић сарајевски *кочобаша*. Како ли је при души било сарајевским газдама, чорбаџијама и "племићима" да их заступа и да им заповиједа наша "крајишничка бена".

Непрекидна клеветања и музевирске интриге учинише те Гавро паде у немилост код свог "честитог Осман-паше", како га он, у својој *Ријечи Крајишничкој*, зове. Прогнаше га у Акру у Малој Азији, одакле побјеже у Русију и послије дође у Србију, гдје је и умро мјесеца новембра 1876. године. Он је написао и двије брошуре: *Ријеч Крајишничка* и *Робство у слободи или огледало правде у Босни.*

Шездесетих година, поред мудрог и лукавог реформатора Осман-паше, вулго Топал-паше, био је Гавро Вучковић највиђенији и најпопуларнији јавни народни радник у оновременој Босни и Херцеговини. Гаврин савременик, "честити Осман-паша", развио је жив и свестран рад, као ниједан везир прије њега ни послије њега на општем просвећивању и културном и економском снажењу свог вилајета: оснива се вилајетска штампарија; издају се новине на српском и турском језику; отварају се на све стране школе; граде се друмови

и јавне зграде; чине се покушаји у реформовању административне и законодавне власти; и вјечно замршено аграрно питање занима мудрог Топал-пашу. Разуздани беговат, сломљен радом немилосрдног Тахир-паше и Личанина Омер-паше, био се готово сасвим примирио за Топал-пашина вакта. Зулуми се у мањој мјери јављају, друмови су мирнији, хајдучије нестаје... Најсјајније доба босанске историје под Турцима без сумње је вријеме везировања старог Топал-паше и јавног дјеловања Гавре Вучковића Крајишника. Гавро Вучковић, талентован, за своје вријеме у довољној мјери образован и спреман, увијек вољан да помогне гдје је требало помоћи, учинио је велике користи свом народу. Био је фин, углађен, трезвене и окретне природе, жива темперамента и борбена духа, и са великом лакоћом знао је искористити сваку политичку ситуацију и сваку, иоле повољнију, прилику да користи својој земљи.

Поред великог смисла за стваран и смишљен рад, имао је Гавро Вучковић Крајишник и нечег специјално крајишничког у себи, нечег делијског, јуначког, поетског. Јахао је ата под богатим и сјајним такумом - да га бољег у оно вријеме није јахао ни Турчин ни Србин у бутум Босни и Херцеговини. Због тог његовог крајишничког салтанета и ганилука жучно су га нападали политички противници у оновременим загребачким "Народним новинама" и новосадском "Напретку". Он им одговара: "У здрављу честитог г. Осман-паше добро знам да сабљу пашем, добра ата јашем, а ђогата у поводу водам; коме је драго нек му срце цвати, коме је мрско нек преда се гледи... А за мој златни сат са ланцем, лагиране кундуре, свилену огрлицу, и за другу лијепу обуку, као бијеле панталоне, рукавице - то, мој драги, *људесници* као што је Гавро, треба..."

Да ли је што Гавро учинио и за одбрану Раткова, још ништа позитивно не знамо. Само знамо да се у Раткову одржава казивање народно како су "свијетли књаз Микаило" и Гавро Вучковић спасли Ратково. - Један наш млађи писац бави се поодавно студирањем рада и живота ове наше крупне и занимљиве личности политичке, па ћемо бити, надамо се, и о том обавијештени колико је тачно ово народно казивање.

II

Један необјављен рукопис Гавре Вучковића Крајишника. У првом броју *Развитка* донијели смо једну подужу биљешку о Гаври Вучковићу Крајишнику, "представнику народа босанског". У биљешци је споменуто да је Гавро написао и двије брошире: *Ријеч Крајишника и Робство у слободи или огледало правде у Босни.* Ова пошљедња брошира штампана је у двије свеске. Занимљиви и неуморни Гавро, који је, како изгледа, много држао до штампане ријечи, спремио је рукопис и за трећу свеску, али није могао да је штампа. То је тај његов необјављени спис који се данас као нашљедно власништво налази у госп. Петра Мирковића, управитеља народне основне школе у Зеници.

Спис је писан туђом руком, а Гаврин је састав, језик и стил, и на више мјеста виде се његове исправке, допуне и мала објашњења. У једном од наредних бројева Развитка донијећемо један омањи одломак из овог нештампаног списа Гавре Вучковића Крајишника. Надамо се да ће тај књижевни рад нашег Гавре занимати читаоце који су жељни да чују ријеч више о нашој блиској прошлости и о Гаврином страдању у борби за добро народа нашег.

Насеља српских земаља

Текст је објављен у четвртом броју бањалучког Развитка, 1910, а израз је тада обновљених Кочићевих занимања за антропографска испитивања завичаја и упуте Јована Цвијића у том правцу.

–––––––––––––––––––

Др Јован Цвијић, професор Универзитета у Биограду, изнио је већ одавно једну многоструко корисну идеју и засновао једну нову, широку и специјално српску науку на којој с успјехом могу радити и људи који немају посебног научног образовања, само кад имају прилично оштро проматралачко око и топлу наклоност и љубав према једном занимљивом и корисном послу. *Насеља српских земаља* зову се издања Српског етнографског зборника који издаје Српска краљевска академија. У тим издањима, од којих је досад изашло шест књига са *Атласом*, објављује др Јован Цвијић расправе и грађу за антропогеографска проучавања српских земаља. Шта су антропогеографска проучавања и шта се тражи од једног савјесног и скромног сарадника на том послу, кажу нам - што се посебно наше земље тиче - "Упутства за проучавање села у Босни и Херцеговини". Биоград 1904. Као инструктивни примјери и као врло подесна упута у овај корисни и национални рад могу се, између осталих, сматрати драгоцјени радови Цвијићевих ученика, Јована Ердељановића "Доње Драгачево" и Петра Мркоњића "Средње Полимје и Потарје", што би се с тешком муком могло рећи и за рад Светозара Томића "Дробњак", а да и не спомињемо красну и опширну монографију др Јевте Дедијера "Херцеговина".

Антропогеографији није ништа туђе. Све што се зове живот и живљење и све што је у ма каквој вези с њим, предмет је ове велике и сјајне науке, то ми инстинктивно осјећамо, *слуктимо*, како би рекао њен умни оснивалац. Ова српска наука, српска и по свом оснивацу и по предмету свог обрађивања и области проучавања, тежи да обухвати сва времена, све области и све моменте физичког, културног и политичког живота српског племена. Метода којом се служи, поуздана је, рад који развија у том правцу организован је и вођен једном гипком и енергичном руком.

Ово научно и национално предузеће српског научењака, изузевши Херцеговину, није нашло у нашој земљи онолико пажње и предусретљивости колико заслужује; нарочито у том заостаје наша Крајина, та етнички врло занимљива и етнографски необично свјежа област. Ратоборни и експанзивни змијањски мартолози - *стари добри Бошњани* - који су као бујица поплавили данашњу западну и сјеверну Босну, исто тако плодни и занимљиви Унчани ("Нема Унца до жаркога сунца!") и вјечито немирна и незадовољна кнежопољска нација, као и "невјерни" Тимарци, достојни су, држимо, да се антропогеографски и ентнографски испитају и проуче.

Било је једно доба у нашој земљи - то је вријеме осамдесетих година, вријеме покретања "Дабро-босанског источника", "Босанске виле" и издавања годишњих шематизама - када се је интензивно и са пуно воље бавио науком интелигентнији ред наших људи, нарочито народни свештеници и учитељи. То је доба митрополита Косановића и родољубивог старца Ђорђа Николајевића. Бавећи се унеколико и сами науком, они су предњачили и подстицали на рад. Тада бијаше поврвило у "науку" све што је могло држати перо у руци, као што ће доцније, деведесетих година, похрлити у "поезију". Описивање развалина,

црквина, старих књига, народних обичаја, народне ношње, пословица, загонетака, гатака, врачања, једном ријечју, саопштавање свега и свачега предмет је овој нервозној "научној" трци и утркивању. Сав овај живахни рад, изгледа да је имао више васпитно него чисто научно обиљежје. "Ето, тако ти је то било, Србине брате и Српкињо селе!" - обично су се тако или слично томе завршавали "научни" радови. То је било доба рада - само да неке Крајишнике споменемо - Петра Мирковића, Косте Ковачевића, Стеве Давидовића, младог Петра Ст. Иванчевића и др. Од свију њих, изгледа да је Коста Ковачевић највише, иако не свакад, уносио у свој посао трезвености, критичности и реалног схватања, а најмање Иванчевић; па ипак, и Иванчевићеви радови, поред све своје неизбјежне "србкости", имају вриједности за антропогеографа, нарочито његове биљешке о појединим мјестима у области Змијању.

По свршетку осамдесетих година навали "пјесничка" бујица, мумлајући бијесно: "Ко оригинално не ствара за свој мили српски род, нека се уклони са књижевног поља!" То је потајно и заједљиво мумлање продужавано до краја деведесетих година. И стари се трудољубиви радници уклонише, нешто због потцјењивања њиховог рада, нешто што се, ваљда, исцрпоше и уморише, а "пјесници" навалише и заглушише атмосферу херцег-босанску са својим плачевним и болним стиховима, "дјецом драгом срца свога србинског". И у нашој земљи настаје једно доба непрекидног ридања и кукања какво се само замислити може, са свом оном бесплодношћу и јаловошћу коју неминовно собом доноси једно лажно и извјештачено расположење душе и душевног живота.

Један од главних, можда, узрока биће ово што рекосмо, да је тако слаб одзив у нашој земљи нашао чланак др Јована Цвијића: "Упутства за проучавање села у Босни и Херцеговини", штампан у "Босанској вили", број 4 и 5, 1898. године. А да шта би друго и могло бити узрок, кад сви знамо како је херцег-босанска раса, као ниједна грана нашег племена, увијек готова и увијек расположена да "пише" и "ствара".

Антропогеографска испитивања у Херцеговини започео је и доста урадио покојни Обрен Ђурић-Козић, *србијански* васпитаник, док није доцније дошао Ј. Дедијер, исто тако са србијанским схватањем националног рада и са специјалном спремом за ову врсту научног посла, и енергично наставио рад чији резултати чине напријед поменуту монографију. У Босни је у том националном послу слабо што урађено, у Крајини пак готово ништа, а ако игдје оно је у нашој земљи потребно, врло потребно развити што интензивније антропогеографска испитивања у свима правцима и у свима областима. Наша прошлост, као ни једне земље балканске, тамна је и замршена, наша културна и политичка историја због оскудице јасних писаних докумената неиспитана је, или ако је неко питање научно и третирано, оно је због нејасности и збрканости разних мишљења постало још збрканије и нејасније, као на примјер *богомилско питање*. Наша писана историја није ништа друго него једна безобзирна заблуда, често пута аподиктички тврђених, и њих, или барем већину њих, могу поништити само савјесно и свестрано предузета и извршена антропогеографска испитивања.

Народни свештеници, учитељи и сви они који су у непосредном додиру с народом, учиниће једно родољубиво дјело, ако се приме овог занимљивог и корисног националног посла. Вршећи га савјесно, они ће имати и једно душевно уживање и задовољство да сабирањем ситних и незнатних факата дођу до крупних сазнања, за чију истинитост често пута могу наћи потврду и у писаним документима.

Историја имена Бање Луке

Напис је штампан у Развитку бр. 5-6, 1910. године. "Један млађи филолог" који је у Отаџбини (1907, бр. 13) писао чланак под насловом "Бања Лука, а не Бањалука" јесте сам Кочић. Његов текст је, наиме, и ту потписан.

– – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Занимљиво је и поучно упознати се са кратком историјом имена нашег града. Бања Лука је стари град, и она се је, како изгледа, у средњем вијеку звала Врбашки Град. Послије османлијске најезде она је једно вријеме била и везирски град, и око ње су вођене често жестоке и крваве војне између Турака и ћесароваца, нарочито у XVII и у почетку XVIII вијека. Данашња област бањолучка, која се отприлике поклапа са старом облашћу *Змијањем,* одвајкада је била насељена чистим српским елементом, и она се може сматрати као крајња граница српског насељења према западу. То узгред рекосмо, а главно нам је да помоћу историјских извора и позитивног филолошког знања изнесемо све оно што знамо о имену и постанку имена нашег града.

Врло многима је и данас нејасно како је и од чега је постало име нашег града. То је и дало повода једном нашем млађем филологу да у биљешци "Бања Лука, а не Бањалука" изнесе своје тачно мишљење о том питању (бањолучка "Отаџбина", број 13, 7. септембра 1907). Његово је мишљење исправно и, како рекосмо, тачно. "Народ у Бањој Луци - вели писац - и око ње говори: Бања Лука, Бање Луке, Бањој Луци итд. Дакле, и у народу је оно *бања* придјев који се мијења. Али има учених људи наше крви и језика који нијесу баш начисто како треба овај град писати, па се онда странцима није ни чудити. Нијесу начисто због тога, јер не знаду што она ријеч *бања* значи. Вук је мислио да то долази од придјева бајни-а-о, други су опет тумачили да то долази од именице бања, а трећи од бајин-а-о, али ни једно од тих нагађања није тачно. Ово је прави придјев који је некад у српском језику живио, а сачувао се је до данас само у имену овога мјеста. Народ то осјећа као придјев, те га и мијења, али је изгубио свијест о том шта значи. Имена мјеста чувају свој старински облик, те ако се у језику штошта развија и мијења, имена ипак остају увијек иста. Тако је и у овом случају. Бања Лука не значи ништа друго него банова лука. Да је то истина, може се видјети из повеље Кулина бана из године 1189. и из једне друге, бана Стјепана Котроманића из године 1322. У повељи Кулиновој стоји на једном мјесту ово: ја Радое дијакъ банъ писахь сию книгу (Monumenta serbica, стр. 2), а у оној Котроманићевој ово коло любо постави бань родъ". (Monumenta serbica, стр. 101)".

Уосталом, овако је мислио и Даничић (види Рјечник Југословенске академије под том ријечју).

Вук у свом Српском рјечнику има два облика имена нашег мјеста: *Бања Лука* и Бајна Лука. Откуд Вуку *Бајна Лука*? Он је име нашег града у таком облику могао и чути, а могао га је гдје и прочитати. Од народа у области бањолучкој није то могао чути, јер није овим крајевима проходио, а да је и проходио не би ту ријеч у поменутом облику могао чути из народних уста. Да је могао гдје случајно прочитати *Бајна Лука,* то допуштамо, јер за то имамо докумената, као што ћемо видјети кад будемо мало ниже наводили српске и стране изворе у којима се јавља име нашег мјеста.

Најприје да се упитамо каква је оно ријеч *бајна* и шта она значи? Да то није, почем, придјев бајан, у значењу *чаробан, красан*? То одлучно морамо порећи, јер придјев бајан није општа, заједничка ријеч народа. Та је ријеч народу у Бањој Луци и нашироко и надуго од Бање Луке сасвим непозната. Непозната је, даље, у свој Босни и Херцеговини, осим можда Мостара. Би ли смјели још даље ићи и тврдити да је у српству знају само пјесници и они који читају лирске пјесме и пишу рђаве пејсаже?

Па шта значи онда ријеч *бајна*? Ми се усуђујемо да дамо ово објашњење. Писац поменуте биљешке "Бања Лука, а не Бањалука" у бањолучкој "Отаџбини" доказао је, на основу старих споменика, да је постојао у српском језику придјев бањ -банов, који се сачувао у овом облику само* у имену нашег града. Даље је бањ == банј. Ако на ову основу дамо наставак а за женски род, онда имамо банја. Ако сад слова н и ј промијене своја мјеста, имаћемо нашу ријеч бајна, а биће нам јасно и значење те ријечи. Бајна Лука је исто што и Бања Лука. Придјев бајна не значи, дакле, чаробна, лијепа, него значи бања, банова. Метатеза слова н и ј и формирање овог придјева у облик *бајна* извршено је, без сумње, под утицајем кајкавских дијалектичких особина, као код ријечи коњ - *којн*, костањ (кестен) - *костајн,* Костањица - *Костајница* итд. Име нашег града кажу да још и данас старији Муслимани, а можда и католици ако их има, на граници према Хрватској, изговарају *Бајна Лука*, и то нас још више утврђује у увјерењу да је то утицај кајкавске дијалектичке особине.

Занимљиво је констатовати да је и неким страним писцима и путницима запињало око за чудновати облик имена нашег мјеста, и они су покушавали да га објасне. Тако имамо једно објашњење турско и једно њемачко; турско је из XVII а њемачко с почетка XVIII вијека.

Турски писац Евлија Челебија био је 1662. године у Бањој Луци, и дао је у свом путопису ово објашњење о постанку њеног имена: "Бања вели се латински илица, а пошто је изван овог шехера повише башча једна илица, прозва се *Бањом*, а када се касније под крај тога времена основао један град у равници, прозва се *Лука*, а касније народ спојио једно с другим и прозва се Бањалука" (види "Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини" за 1908, стр. 294). Како се види Челебино је тумачење скроз нетачно и неисправно, оно је исувише турско. Њега је на ово чудновато и произвољно тумачење навело то што је Бања Лука уистину постала од два града. Први град, који се је находио у данашњем Горњем Шехеру, освојили су Турци од невјерника, како то тврди други турски писац из XVII вијека, Хаџи-Калфа или Ћатиб Челебија. Данашњу бањолучку тврђаву, око које се је развио доњи дио града - центар данашње Бање Луке - подигао је доцније Ферхад-паша. Једино је отуда и могло настати оно исувише произвољно тврђење Челебијино: "... а касније народ спојио једно с другим и прозва се Бањалука".

Није нимало сретније ни поменуто њемачко тумачење које се налази у једном опису Босне и Херцеговине од непозната писца. То је један војнички извјештај, врло поуздан и тачан, и писан је, по свој прилици, пред операције Евгена Савојског против турских земаља. Номенклатура појединих наших мјеста тачна је и готово без замјерке правилна. Све нам се чини да је овај извјештај Србин писао. Он пише: "Oberhalb Novoselija und gleich unter den Geburge, welches sich bis an die Verbas erstrecket, befinden sich 2 Bader, in bosnischer Sprache Banye genannt, woher die Vestung Banyaluca ihren Namen genommen" (види "Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини" за 1908, стр. 101). Интересантно је што и овај непознати писац, као и Евлија Челебија, доводи постанак имена нашег града у везу са

ријечју бања, иако наш свијет ни данас топла купатила у Горњем Шехеру не зове бања него само *ауз*.**

Даље, имамо и једно новије, да кажемо хрватско, објашњење о постанку имена нашег града. Антон Ханги, човјек површан и неодлучан у оваквим пословима, пишући о Бањој Луци и њеној околици у "Школском вијеснику" за 1903, каже ово на 51. страни: "Одакле потјече данашње име граду "Бања Лука", не зна се право. Једни мисле да од бање, сумпорног купатила, које су такођер Римљани саградили, други од бајне, чаробне луке, док трећи држе, да је име граду постало од банова или банске луке. Које је мишљење најисправније, тешко је рећи. Међу тијем за свога скоро трогодишњег боравка у Бањалуци увјерио сам се да народ вазда говори Бањалука, а никада Бајналука, па зато мислим, да је име граду постало од ријечи бања лука или бањска, то јест банова лука, а не од бајна лука. Исто тако тешко је рећи да је име граду постало од бање, јер је бања турска (sic!) ријеч, а Бањалука носила је то име и прије доласка Османлија у ове земље.

Уредништво га исправља у напомени под текстом и каже да сељачки свијет говори "Бајна Лука". Ово, разумије се, није тачно јер наш народ свију вјера говори само Бања Лука. Потврду за то налазимо и у народној пјесми:

Подићи ћу гн'јездо соколово,
Баш у Босни Селим алајбега,
С Бање Луке два брата Пашића.

Узаман, дакле, уредништво "Школског вјесника" наводи за своју тврдњу печат српске православне општине прије окупације на коме стоји: "Српско-православна црквена општина у Бајној Луци". Творац печата бањалучке српске црквене општине или је био странац, што није искључено, или је име нашег града у оваквом облику видје у каквој књизи или запису. као на прилику што је овај из године 1737: "Идоше Немци под Нишь и Видин и "Байню Луку" *Стари српски записи и натписи,* књ. III, запис 2727). То је, дакле, књишки облик и у народу нашем необичан, а као што је познато, једна од главних врлина нашег старог списатељског свијета била је: што могуће даље од народа и народног свакидашњег говора!

Осим тога, у рукама нам је и једна "Честитка почтеннородному госп. Јови Кнежићу", коју му је сачинио Адам Аџија, учитељ, једна врло проблематична личност из педесетих година. На тој честитци, која је свакако старија од печата српске општине стоји: "у Баньой Луцы на 18 неомврпа 1854".

Видјели смо неколико тумачења наших и старих писаца о постанку имена нашег мјеста. Поред све своје нетачности, она су ипак занимљива. Сад је на реду да наведемо неке изворе из којих ће се видјети како су наши и страни писци писали име нашег града, растављено или састављено, сматрајући га, према томе, за једну или двије ријечи, да ли су писали Бањалука, Бања Лука, Бајналука или Бајна Лука. Одмах додајмо да су у том Нијемци, као и свагдје кад су у питању туђе ријечи и њихов тачан изговор, најнепоузданији и најсплетенији. Није без извјесне занимљивости напоменути да се у француским изворима налази и правилно *Бања Лука.* Гипки и свјежи француски дух осјетио је да су то двије ријечи.

Српски извори:

Бањалука.: Изиђоше на Банюлуку (Види С*тари српски записи*, књ. III, запис 2715.) *Бајна Лука:* Идоше Немци поди Нишu и Видин и Банню Луку (види као горе, запис 2727, даље види Вуков Српски рјечник).

Бања Лука: Банг Лука. Дођоше Нимци на кю на 1737 (како и горе, запис 5185, даље Вуков Српски рјечник и Рјечник Југословенске академије итд.). ммм

Талијански извори:

Bagnaluca: Appresso questo monasterio и la terra Bagnaluca con il sou castello, residentia del bassa di Bosna (види "Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини" за 4909. стр. 72. Бискуп фра Франциско ди Стефано г. 1600. извјешћује папу о стању католичке цркве у Босни и уопште о политичким приликама у земљи. Онда је католика, према том извјештају, у овом крају било само 3000 душа).

Bagnialucha:... et соп recепte passare in Bagnialucha (види као горе, стр. 60).

Француски извори:

Bagnaluka: A Bagnaluka...

Bagna-Lucca: La route de Jaizee a Bagna-Lucca est belle итд.

Bania Lucka: Bania Lucka et le territorie de cette ville итд.

Bania-Lucka (с паузом):... le territorie de Bania-Lucka.

Bagnalucka (са ц): Les premiers sont a Bagnalucka итд. (види за све начине писања "Гласник Земаљског музеја" у БиХ за 1909, стр. 315 и даље. Ово су извјешћа Француска о Босни која су писали по налогу Наполеонову његови официри у првој половини XIX вијека).

Њемачки извори:

Banyaluca:... wocher die Vestung Banyaluca ihren Namen genommen (види "Гласник Зем. музеја" у БиХ за 1908, стр. 101).

Banjaluka: (v. Brockhaus' Lexikon).

Benaluka: (као и горе).

Banialuch: (v. Allgemeines hist. Lexikon, Leipzig, 1722. g.).

Ми смо се у најскромнијој мјери послужили изворима, па се ипак и из ово неколико података види велика шароликост у писању имена наше вароши. Што та шароликост и неконзеквентност у писању овог имена и данас влада, крив је, у првом реду, приједлог бањ, који је изумро у живом говору народном, и друго, крива је навика која се у току времена и под туђим утицајем развила и утврдила.

Напомене

* Овај се придјев у свом старом облику сачувао и у мјесту *Бића Стијена* код Праче. Зм.

** *Ауз* је арапска ријеч и значи *ограђена* вода која навише извире. Бањолучани кажу: идемо у ауз, а никад: идемо у бању.

Кметовско питање у Босни и Херцеговини

Осврт на књигу под тим насловом објавио је Кочић у сарајевској Српској ријечи, VII/1911, бр. 95. Иза имена Војислав Хранић. под којим је објављена, крио се њен прави аутор, познати фрањевац Јозо Маркушић (Видјети биљешку Т. Крушевца у Сабраним дјелима, 1967, књ. II, стр. 365)

―――――――――――――――――――

Кметско-агински односи без сумње су једно од најактуелнијих питања у нашој земљи. Ово питање не занима само људе од пера, од науке, људе од активне политике, оно је својом тежином продрло и у широке масе народне. Лањски аграрни немири у Крајини жив су доказ колико је то питање постало несносно и актуелно. Са свију страна чује се поклик да се мора већ једном и у нас почети озбиљно кидати са кметско-агинским односима. У јавности и у Сабору износе се и заступају два начина, два принципа за ријешење овог крупног национално-економског питања: један је факултативан, по добровољном споразуму кмета и аге, а други облигатан, по коме би морала држава све кмете одједном да откупи и агама исплати њихово мириjско власништво. Први је принцип, како изгледа, привремено побиједио, јер је 5. априла 1911. примљен у Сабору *Закон о добровољном откупљивању кметовских селишта*.

Међу оно неколико људи, који упорно и непомирљиво заступају принцип облигатног откупа кметова, долази и писац брошире: *Кметовско питање у Босни и Херцеговини,* Војислав Хранић. То је низ чланака који су на прекид излазили у "Хрватској заједници". Због убоге и пометене политике људи око "Хрватске заједнице", уредништво је овог листа у више махова некаваљерски дезавуисало г. Хранића и комично се два-три пута оградило од његовог непомирљивог писања за облигатан откуп.

Нимало часно држање "Хрватске заједнице" и католичких посланика у аграрном питању било је, свакако, оно првобитно занимање које су у пријатељима кметовским побудили чланци госп. Хранића. Отуда се данас и прима с неповјерењем и отвореном хладноћом све што долази од католичке стране.

Војислав Хранић, без сваке сумње то је псеудоним, али по стилу и језику види се одмах коме он реду људи припада. Војислав Хранић, то је босански фрањевац, "пошљедњи Мохиканац", пошљедњи изданик оних људи који су у прошлости, уистину, свесрдно бранили кмете и њихова права. Војислав Хранић, кад бискупи у Сабору гласају за даље кметовање, остаје вјеран великим традицијама свога *малог* реда и пише једним специјално фрањевачким, тешко разумљивим и сварљивим, стилом и језиком дуги низ чланака из

мрачне и збуњене прошлости босанског феудализма, плedирајући упорно за облигатан откуп кметова.

Брошура г. Хранића, под утицајем људи и једне мутне политике, писана је веома опрезно. Из сваког, готово, ретка осјећа се карактеристична особина фрањевачка: рећи све и никог не увриједити! Оно стално позивање у помоћ г. Башагића и његове *Кратке упуте,* кад хоће да Муслиманима каже горку истину у очи, веома је занимљив прилог за испитивање психичких особина Мале браће. То је њихово традиционално васпитање, то је наслијеђено од оних старих фратара који су годинама сједили поред силних паша и везира у меџлизима и разним народским договорима: казати све што треба и никог не увриједити, то је био основни ток свију тих народских договора. У томе су фрањевци показали необично велику вјештину, и често су пута користили и народу и појединцима.

Госп. Хранић је у свом добронамјерном послу хтио, пишући на прекид, од броја до броја листа, у коме су његови чланци излазили. Стога није успио да нам дв јасну и заокругљену слику постанка и развитка аграрних односа у нашој земљи. Он нам је, у честитој намјери, дао само го, суров и необрађен материјал. Тај је материјал разноврстан и, с малим изузетком, употребљив. Један је чланак посвећен кметству прије пада Босне, затим се разлажу аграрни односи послије пада, укмећивање и поробовање хришћанског становништва, отимање баштина итд. Нису довољно документовани чланци о колонизовању Босне послије косовске битке и за турског времена. За антропогеографска и етнографска испитивања српских земаља било би од велике вриједности кад би се могла научно констатовати тврдња г. Хранића да су се Срби послије косовске битке населили у Доњим крајевима, особито у околици Јајца.

Иза тога писац наводи хатишериф од Ђилхане, 3. новембра 1839, описује скупштину кметских и агинских заступника, коју је сазвао Тахирина 1848. у Травник, и то по "запамћењима" фрањевца Недића, који је као кметски заступник на истој скупштини учествовао.

Рад и ток скупштине веома је невјешто описан. Нема никаквих занимљивих детаља, нема ничег интимног и непосредног што нам не би било познато из других записака или из сјећања народног. Није нимало занимљиво што је владика Игњатије пристао на *трећину* и што су се трећини противила три фрањевца: Недић, Шуњић и Дропуљић. Владика Игњатије је био Грк, мислимо да је довољно то нагласити, па да се одмах схвати његово неродољубиво и нехумано држање према кметским интересима.

Послије тога нижу се кметовске жалбе и молбе за поправак њиховог стања и износе се узроци неуспјеха у аграрним реформама, иза чега писац саопштава пун текст Саферске наредбе од 12. септембра 1859.

Готово трећина брошире г. Хранића посвећена је аграрним односима послије окупације Босне и Херцеговине. У овоме дијелу брошире показао се је писац као веома добар познавалац нашег народа, његова живота, његове душе и његових надања и очекивања од нове управе. Кмети су се поуздано надали да ће аустро-угарска управа реформовати аграрно-правне одношаје барем према правним одношајима који су постојали прије 1848. године, али, на жалост, сав рад нове управе састојао се је само у томе што је Саферска наредба године 1878. проглашена за основни аграрни закон, и све је друго остављено по старом. Као год под турском управом, кмети су се и даље неуморно борили и писали

молбе на царство, али са једном разликом: за турског времена њихове молбе имале су колико-толико успјеха, под аустријском, пак, управом оне нису никад биле ни саслушане, а камоли услишане! Затварања и прогањања свих оних који су се усудили дићи глас против несносног аграрног стања била су стално на дневном реду, и та су затварања и прогањања била много чешћа и много суровија него под турском управом.

Писац завршује своју броширу да се "кметовима мора темељито помоћи, па на који било начин! Разумије се да тај начин мора бити праведан. А праведно је, хумано, част Босне и државни интереси захтјевају, да се кметови што скоријим откупом ослободе, тиме се ништа не чини криво агама. Њима ће се платити земља".

Брошира г. Хранића нити је прегледна, нити је сређена као што треба, нити је јасна - јасност стила и језика није особина наших фрањеваца - нити је исцрпна, а обилује у довољној мјери и нетачним датима и површним, сумњивим, довољно недокументованим извођењима. Али, поред свих ових недостатака, она има своју вриједност. Намјера с којом је писана племенита је, велика је и за сваку је похвалу.

Историја Срба Константина Јирачека

Превео Јован Радонић. Први део (до 1371). Приказ познатог Јиречековог дјела објављен је у Босанској вили, XXVI/1911, бр. КЈ.

____

Ми имамо неколико историја и историјица српског народа. Због разних узрока, а највише, можда, због недовољности писаних докумената и због различитих сувих извора који често пута ништа не кажу него само један другом противрече, наше су историје махом гола и досадна препричавања појединих устанака, ратова, освајања градова и набрајања година кад се који владалац пењао и силазио са престола. Све је то испричано површно, мршаво, без јаче унутарње везе између појединих историјских догађаја. Узалуд ћете у једном новом историјском дјелу тражити нешто ново, дотад непознато и необјављено. Увијек ћете ударити на поновно, оскудно препричавање оног што сте већ толико пута читали. Уистину, ми немамо праве историје. Ни у једном дјелу досад нисмо нашли систематски, живо и пластично представљен, политички, културни и социјални живот наших предака. Свако ново историјско дјело доносило је собом и једно ново разочарење. Историја српског народа од дра Ст. Станојевића, за коју је толико лијепих ријечи унапријед казано, типичан је примјер за ову нашу тврдњу.

Поред тога, у нас је веома лако постати историчарски ауторитет. Треба само неколико дана просједити у каквој већој библиотеци, докопати се каквих необјављених аката и докумената, објавити их и препричати својим ријечима, па је ствар готова. Типичан и сјајан примјер је за ово мали др Алекса Ивић. Наши су историчари једна особена врста научењака. То су беспримјерне свађалице и прзнице, и истом онда кад се између се покавже, кад се почну онако сокачки и неваспитно грдити и псовати по новинама и часописима, истом онда видимо ми сву биједу и научну голотињу њихову.

Наши историчари својим несолидним полемикама и ријетко кад ваљаним радовима пољуљали су у нама и оно мало повјерења што смо га имали у њихову спремност и савјесност. Зато је за све оне који воле да читају историју свога народа појава *Историје Срба* г. К. Јиречека један догађај.

Г. Јиречек ужива у Европи велик научнички глас. Он је, то је ван сваке сумње, најбољи познавалац прошлости словенских народа на Балкану. Као ријетко ко, он је постигао својим савјесним и дугим радом да се уживи и дубоко продре у тамну и збркану прошлост, у разорена и ишчезла насеља старих народа, и у разноврсне трагове минулих цивилизација занимљивог и шароликог Балканског полуострва. Као нико досад, он је схватио и у новој свјетлости представио насеља и формирања појединих словенских држава на Балкану и дао живу и свјежу слику њиховог политичког и културног живота.

Овим првим дијелом *Историје Срба*, који обухвата догађаје из живота нашег народа од најстаријих времена до 1371. године, у којој је изишао у стручном и одличном преводу г. дра Јована Радонића, уноси се у писане наше историје нешто ново, свјеже. Преко многих историјских момената, који су нам и отприје били познати, прелијева се сада једна особена и пријатна свјетлост. Људи и догађаји чине нам се сада ближи и познатији.

Ово капитално дјело одличног словенског историчара одликује се изобиљем нових занимљивих детаља и чињеница, досад сасвим непознатих и нерастумачених, и то високо диже цијену овој драгоцјеној књизи. Овај први дио није опширан колико би, можда, могао да буде; све је збијено и концизно, и само је речено оно и онолико што се и колико се могло документовати поузданим и несумњивим изворима. Г. Јиречек је исувише савјестан и опрезан научник. Не покреће он питања за која нема довољно тачних и сигурних доказа. Зато смо ми узаман тражили да што ново чујемо о правнм и тачним границама српског и хрватског насеља у новој отаџбини. Ни о збуњеном богомилском проблему не нађосмо ниједне нове ријечи, ни једног јединог новог словца!

У појединачно разматрање *Историје Срба* ми не мислимо улазити. Хтјели смо само да нагласимо велику вриједност њену и да на њу обратимо пажњу онима који желе да се што боље и свестраније упознају с прошлошћу свога народа.

О програму обновљене "Отаџбине"

Програмски текст за први број овог листа у његовом сарајевском периоду штампан је на његовој првој страни 1911. године.

– – – – – – – – – – – – – – – – – – –

Сарајево, 24. августа 1911.

Дне 31. марта 1910. г. довршио је свој задатак Одбор тридесетдеветорице, који је тада у име читавог српског народа Босне и Херцеговине имао да изради програм.

Тај програм, кога ће се "Отаџбина" чврсто држати, гласи овако:

I. Босна и Херцеговина треба да постану самостална управна област са свима обиљежјима државе, чувајући своју јединственост и историјско-политичку индивидуалност, те треба настојати да Сабору одговорна влада постане извршилац споразумних одлука круне и народа без посредовања и контроле других влада.

Све послове који се тичу искључиво Босне и Херцеговине треба да се и искључиво рјешавају законима створеним у босанско-херцеговачком Сабору. У прагматички заједничким пословима треба осигурати Босни и Херцеговини паритет у одлучивању, а у уговорним заједничким пословима треба осигурати право на склапање уговора.

II. У погледу унутарњег уређења стављамо се на становиште уставне, парламентарне, демократске и правне државе. Законодавну и надзорну власт треба да врши народно представништво изабрано општим, директним, једнаким и тајним правом гласа, без конфесионалних граница, заштићавајући мањине пропорционалним системом. Стога тражимо одговорну владу, једноставну администрацију, потпуну независност судова, стварање управног суда и одговорност државе за штету нанесену појединцима од њених органа.

III. Сматрајући слободу сваког држављанина у одлучивању са својијем радом као основицу свестраног напретка, ми истичемо да је ријешење аграрног питања најважнији предмет будућега рада саборскога. Обвезни откуп кметова, који би узела држава у своје руке, сматрамо јединим правилним ријешењем овога животног питања за све слојеве народа и за саму државу. У погледу начина откупа треба настојати постићи споразум заинтересованих фактора осигуравајући тежаку стечено власништво, чувајући га од опасности распарчавања и од каснијег експлоатисања.

Утицај државе на привредни развитак грађана треба управити на заштиту домаћега рада. Употребу шума и ерарног земљишта треба ријешити у корист тежака. Минимум егзистенције треба ослободити од пореза и оврхе. Радницима треба осигурати услове мирнога рада и културнога живота.

IV. Просвјету треба раширити у најшире слојеве народа. Школску наставу треба измијенити у националном и слободоумном духу. Српски језик треба увести као искључиви у сва државна звања осигуравајући првенство ћирилици. Једнакоправност вјера треба у сваком погледу осигурати.

V. Унапређивање здравственога стања и хигијенско васпитање народа.

VI. Помагање свих националних институција, које у горе истакнутом правцу раде.

VII. Као тактику наглашујемо постепеност у истицању питања према жељи и снази народа и општој ситуацији. Према осталим вјерама треба да стојимо на становишту вјерске толеранције, а према свима суграђанима на становишту заједничких интереса.

У проглас, којим је Одбор тридесетдеветорице пропратио програм, каже се још и ово: "Ове опће, основне тачке програма, служиће посланицима, које народ изабере да га заступају у Сабору, као упутство у којим границама треба да се креће њихов рад, а народу ће служити као подлога за критику рада његових посланика".

Програм су потписали сви изабрани посланици, који створише јединствени Српски клуб.

Који год знаде какву је вјеру народ имао у својим посланицима и какве је наде у њих полагао, морао је очекивати да ће они то повјерење умјети и оправдати.

Али разочарање је брзо настало. Иза једва годину и по "саборисања", дошао је народ до увјерења да се у већини својих посланика преварио. Умјесто одлучне борбе, видио је бескрајно попуштање и улагивање влади, умјесто дошљедног држања програма, дочекао је народ да је Српски клуб издао тај програм, у свима његовим битним тачкама.

Неодговорној непарламентарној влади гласао је Српски клуб први буџет, и тиме јој гласао повјерење. Да се држао II тачке програма, који се ставља на "становиште уставне, парламентарне, демократске и правне државе" и тражи "одговорну владу", никад јој буџета гласати не би смио. Јер данашња је влада и неуставна и непарламентарна и недемократска и неодговорна.

У I тачки програма захтијева се да Босна и Херцеговина постане "самостална управна област са свима обиљежјима државе, чувајући своју јединственост и историјско-политичку индивидуалност", а један угледан члан Клуба, уз бурно пљескање својих другова, изјављује се јавно у Сабору за дуализам, као "изврстан инструменат", иако тај "инструменат" потпуно искључује аутономију наше отаџбине, коју у програму тражимо.

И данас владају исти аграрни односаји, иако је влада протурила свој закон о факултативном откупу кметова. И данас важи III тачка програма, гдје се каже: "Обвезни откуп кметова, који би узела држава у своје руке, сматрамо јединим правилним рјешењем овога животног питања за све слојеве народа и за саму државу". Српски клуб је гласао за факултативну основу, и тако издао и III тачку програма и свој народ и саму државу.

Још имаде много крупнијих и ситнијих погрешака, које је Српски клуб починио. Али најгора и најтежа је издаја, коју је тај Клуб починио на самом народу.

Јер народ би могао изгубити сву вјеру у своју интелигенцију и омладину, кад види како га изневјерише његови "најбољи" синови. Наступила би апатија и млитавост и неповјерење у самог себе, гдје би влада постизавала све што би хтјела.

Наступила би корупција у Сабору и изван њега, као што је већ и започело.

Влада би се све више осилила и народ посве презрела, који јој бира онаке мамелуке и шаље у Сабор.

Народ би спавао мртвим сном, а клале би га гладне уши и гмизавци.

Једном ријечи наступило би идеално стање за политичке шићарџије и лукаве властодршце. Настао би мир који би био налик на гробље.

Да не буде сасвим тако, да се та гробна тишина, у којој те језа хвата, прекине да се чује мушки и јасни глас, који је неугодан силницима и пузавцима, али је угодан потиштенима и поништенима на селу и у градовима - излази "Отаџбина".

Бошњаклук

Кочићев осврт поводом брошуре Владимира Ћоровића о Мехмед-бегу Капетановићу-Љубушаку штампан је такође у првом броју сарајевске Отаџбине, а затим и у посебној књизи Кочићевих текстова из "Отаџбине" (Сарајево, 1912). Ставови изнесени у овом тексту карактеристични су за Кочићева политичка гледишта. Међутим, данашња књижевна историографија оцјењује рад овог муслиманског културног радника и у његовим позитивним просвјетитељским аспектима.

––––––––––––––––––

У издању "Института за проучавање Балкана" изашла је књижевна слика *Мехмед-бег Капетановић,* коју је написао г. др Владимир Ћоровић. Штампана је латиницом "из много разлога, а главни је тај, што је он (Капетановић) свм већину својих дјела објавио тим писмом иако се иначе служио у животу босанском (!) ћирилицом".

У овој малој књижици од 37 страна дао нам је трудољубиви г. Ћоровић слику јавног рада и живота једног угледног Муслимана, угледног више по своме поријеклу, по частима које је заузимао и по орденима које је носио, него по својој истинској књижевној вриједности и јавном раду. Строго узевши, Мехмед-бег Капетановић нема никакве везе са правом књижевношћу. Сав његов књижевни рад кретао се је у скупљању и објављивању народних умотворина, у превођењу с источних језика и издавању туђих ствари. Оно што је оригинално дао стоји ван књижевности. Његове политичке брошире и полемички чланци дају утисак, да их је "писао" човјек који је увијек вољан и расположен да потпише што други напише. "Према томе, његов књижевни значај и није у књижевности", као што тачно вели г. писац.

Па у чему је његов значај? Или, да одређенији будемо, у чем је значај ове књижице г. Ћоровића?

Са једном ванредном савјесношћу, која не допушта да се ствари друкчије зову него својим правим именом, дао нам је г. Ћоровић мјесто књижевне слике и нехотице слику живота и политичког рада једног босанског феудалца. Иако је Мехмед-бег Капетановић Херцеговац, из Витине код Љубушког, ипак из његове цјелокупне личности одудара онај себични и уски бошњаклук, са свом својом одвратном националном безбојношћу и безданом, феудалном пожудом за сабирањем материјалних добара, разних положаја, части и титула. Из цијелог његовог рада и живота не види се ни једна једина црта љубави према отаџбини и народу из кога је поникао, не само према оном дијелу народа који је од њега вјером одвојен, него ни према оном с којим је везан вјером и дугим традицијама. Потпуно одсуство сваке интимније и узвишеније љубави према цјелокупној отаџбини, основно је обиљежје феудалне душе босанске. Феудално родољубље босанско нити је прелазило нити прелази границе посједа које су означене у тапијама и удутнамама. У вријеме великих несрећа које су сналазиле отаџбину, служили су босански феудалци и Дубровчанима и маџарским крајевима и Турцима и свакоме ко би им само зајамчио и евентуално проширио њихове посједе. Менталитет аграрне аристократије босанске прошао је кроз разноврсне фазе, али је у суштини остао исти. Ограничен је, неспособан је да се развије и образује за више циљеве људског живота; све се врти око посједа и теферича. Ни кроз дуги историјски живот под босанским краљевима, ни за вријеме дуге турске владавине, а најмање под

новом управом тај ред људи са силним посједима и богатством никад ништа није створио ни у културном ни у политичком животу што би се могло с признањем поменути и забиљежити. Лијен, тром у души својој до скрајњих граница, створен једино да живи од туђе муке, издавао је отаџбину и мијењао најинтимнија увјерења само да се одржи у посједу својих имања која су му гарантовала безбрижан и раскошан живот. Примивши ислам, примио је са невјероватном лакоћом у се нешто тако туђе, тако далеко, тако азијско и несвојствено словенској души и богомилским поимањима које је до тада тврдоглаво исповиједао! Читав један виши сталеж кренуо је вјером - јединствен примјер у историји! - и без и најмање гриже савјести почео је мјесто хришћанског краља да служи турског султана. Прошло је и давно минуло доба трговања вјером, а можда би он то и данас учинио, јер је феудални бошњаклук створио иза окупације познату циничку мудрост: "Ако што буде - крст на се, а прасе преда се!"

Послије освојења босанске државе за неколико вијекова ништа ми не чујемо о босанским феудалцима. Толико је само забиљежено да су сви листом издали отаџбину, примили ислам, мјесто повеља узели берате и стали у службу султану. Тек кад је попустила централна власт у Цариграду и ослабила снага Турског царства, избија на површину феудални бошњаклук, распојасан и разуздан до крајњих граница људске свирепости.

Кад је у Турској под утицајем европских држава започела реформа акција, завођењу реформа најљуће су се опирали босански феудалци. Није то био отпор против укидања или сужавања њихових легитимних права, није то била ни борба за тобожњу аутономију Босне и Херцеговине, као што то погрешно стоји забиљежено у неким историјским дјелима. Треба не знати психологију бошњаклука у суштини његовој, па вјеровати у ово погрешно мишљење. Зар феудални бошњаклук са својом духовном тромошћу да се издигне до те велике идеје? Зар босански феудалци, који нити знају нити су икада знали ни субашама својим да ухвате рачуне, зар они да извојште и организују једну самосталну управну цјелину? Њихов отпор против реформама није ништа друго него борба једног празноглавог елемента нерада и нереда који се је дигао против свих законитих обавеза према друштву и држави, који је облапорно зинуо да узме све и да ништа не дв.

Изразит и пунокрван тип оних који узимају све и не дају ништа, оцртао нам је г. др Ћоровић у својој књижици Мехмед-бег Капетановић. Кроз цио живот и рад Мехмед-бега Капетановића манифестује се бошњаклук у пуном цвјетању и са свима својим ружним особеностима. Рођен 1839. у селу Витини код Љубушког на старом добру богатих бегова Капетановића, муселима и капетана љубушких, он је за турске управе био покупио готово све части и положаје што су се уопште могли добити.

И поред свега тога, био је, по свом изричитом признању, муртат, и радио је против интереса Високог Девлета. Имао је стално веза са Аустријом, био је аустријски човјек. Као члан турског парламента писао је из Цариграда фра Грги Мартићу: "Одавде не надам се никаквом спашењу, ако нам не буде од комшије (тј. Аустрије) спаса, то једино". За вријеме Хаџи-Лојине буне морао је као обиљежени муртат бјежати из Сарајева. Док плеваљски муфтија десеткује око Тузле Сапаријеве редове, док љути Крајишници изгоне аустријске солдате из бањолучког града, стари муртат, кријући се од грма до грма, привлачи се у Вргорац ђенералу Јовановићу и изјављује му своју лојалност. Послије окупације, као један од најлојалнијих феудалаца, остаје стално на површини и заузима веома угледне положаје, увијек спреман да предводи поклонствене депутације и да безобзирно демантује у новинама и брошурама све оне велике неправде које су чињене земљи и народу. За то је

богато и раскошно награђиван. То је годило његовој феудалној таштини, јер је много полагао на чинове, титуле и почасна звања. И кад је свега тога у довољној мјери имао, он предаје молбу "да му се узме у обзир на поријекло, чинове које је до сада имао и на његово лојално осјећање; то му је све требало ради тога да могне добити аустријско племство, титулу грофа: да нам се аустро-угарско витешко племство с насловом грофа уједно подијелити премилостиво удостоји". Овдје феудални бошњаклук достиже врхунац свога цвјетања.

Из овога бегова поступка види се јасно, како и сама феудална господа босанска мало држе до свог тобожњег историјског племства. Њима је драже испрошено аустроугарско - кога у ствари биће да и нема, већ има посебно аустријско и посебно угарско - него њихово историјско племство. И ова чињеница баца веома карактеристичну свјетлост на феудалну душу босанску, која је подесна, често пута, за крајње супротности. Бездана себичност, као основна црта њена, чини је врло погодном да прими у се најсупротније елементе мишљења и осјећања.

Феудални бошњаклук, повучен у мрачне куле и чардаке који се сами од себе руше и осипају, без воље и способности за рад, без љубави за цјелокупну земљу, са себичним моралом, испаштајући тешке гријехе почињене у прошлости, и капајући над својим грешним хаком, који је тако пакосно подгризао животне жиле једном великом царству, почео се је већ одавно сам у себи жив распадати. Као проклетство, као каква наказна авет из средњевјековних легенда, он је стегао пода се, у немоћи својој, плодне равнице, долине и брежуљке, спречавајући под заштитом несувремених закона, застарјелих привилегија и писама, да се кроз драгу земљу нашу и ваздух наш не пробију живе и животворне силе које ће нас освјежити и оснажити за пуну борбу и пуну побједу. Али узаман су сви закони који се противе духу времена, узаман су све привилегије и писма поред свемоћног и свесилног ручног писма Његовог Величанства - Времена.

Порези под Турцима

Објављено у Отаџбини бр. 6-7 из 1911. године. Пасус о реформном раду везира Осман-паше је, као што примјећује Т. Крушевац, "унеколико понављање из приказа Кечетових историјских успомена и чланака о Гаври Вучковићу, само сад нешто шире" (Сабрана дјела, 1967, књ. II, стр. 365).

––––––––––––––––––

Писцу овога чланка потребно је одмах нагласити, да су подаци за турску пореску легислативу врло скромни. За неке порезе ми и немамо у довољној мјери непосредних и поузданих извора. Поред свега тога, покушаћемо да дамо, ма и површну, слику турских непосредних пореза који, углавном, и данас постоје, јер су наши процентуални порези са малим допунама и добросрећна сулусвергија умне творевине турског законодавца.

Да би се исправно схватио систем непосредних пореза једне земље, како у цјелини тако и у појединостима, безусловно је потребно знати његов постанак и развитак у вези са економском и друштвеном средином из које је поникао.

Као и многе друге социјалне и државне реформе, које данас постоје у европским, културним државама, и систем непосредних објективних пореза плод је велике француске револуције, и он јасно носи на себи утицај старога режима. Једна од главних тежња револуционарне епохе била је: поставити платца даље од додира са органима државне власти и по могућству организовати порезовање само на основи спољашњих знакова. Чак сва историја покушаја да се у данашњем вијеку заведе у Француској порез на приход показује на себи, у извјесној мјери, утицај старог режима, тј. показује тежњу да се заведе израчунавање прихода по систему спољашњих знакова. Наравно да при томе није било ни ријечи о збирању прихода, јер не само да нису хтјели улазити у разматрање личних односа носиоца пореза, него су, напротив, жељели да га ставе што даље од фискуса, једном ријечју, ради те сврхе порез је требало везати искључиво са објектом порезивања. Та прекомјерна тежња, која данас није ништа друго него један прост анахронизам, створила је у Француској и познату врсту пореза, порез на врата и прозоре. Утицај француске пореске политике доцније се је развио и завладао, више-мање, цијелом Европом. Немијешање државне власти у приватне имовне односе појединаца постало је лозинка, а уједно с тим раширио се је и систем непосредних, објективних пореза по европским државама.

Шездесетих година јавља се и Турска да се користи француском реформом на пољу пореске политике. Тих година везировао је на Босни мудри и неуморни реформатор и велики родољуб турски Шериф Осман-паша, вулго Топал-паша, везир који је, послије Гази Хусреф-бега, највише сједио на везирској столици босанској. Овај паметни и просвијећени Османлија био је развио необично жив и свестран рад, као ниједан везир прије њега ни послије њега, на општем просвјећивању и културном и економском снажењу свога вилајета: оснива се вилајетска штампарија; издају се новине на турском и српском језику (ћирилицом); штампају се школске књиге и календари; отварају се школе на све стране; граде се друмови и јавне зграде; оснивају се акционарска друштва за пренос робе; чине се покушаји у реформовању администрације; и вјечно замршено аграрно питање занима мудрог Топал-пашу. Стално незадовољни и опозиционални беговат босански, сломљен радом немилосрдног Тахир-паше и горопадног Личанина Омер-паше, био се је готово сасвим примирио за Топал-пашина вакта. Оно нешто разбијених заостатака опозиције што се је врнуло из прогонства потрпао је лукави Османлија Топал-паша у разне царске службе са масним ајлуцима и тако им одузео и пошљедњи зрачак снаге и популарности у народу. Због сређених полицајно-управних прилика у области личне и имовне безбједности продуктивност земље и народног рада постепено се диже; саобраћај и промет све се јаче развија; трговина и јавни послови теку да не може бити љепше; из године у годину осјећа се све јачи прилив хришћанског сеоског становништва у вароши, које се полагано дижу и напредују; зулуми се и обична насиља све у мањој мјери јављају, царски су друмови све мирнији и сигурнији, хајдучије нестаје. Најсјајније и релативно најмирније доба босанске историје под Турцима без сумње је вријеме везировања старог и мудрог Топал-паше.

У том и таком времену започела је у Босни и Херцеговини реформа старог паушалног пореза по имању, по кудрету, тзв. вергије, царске мирије, која је заведена у Турској, по свој прилици, након укидања спахијског система (1840), и коју су првобитно плаћали искључиво земљорадници свију вјера, док није 1856. године успјело реформама серашћера Омер-паше да једну трећину, сулус-вергијског давања формално свали са преоптерећених кметова на аге. Отуда се овај веома примитивни порез по имању у нас зове сулусвергија.

Шта је вергија, сулусвергија? Ово је питање на мјесту кад погледамо буџет и видимо да већ у два буџета (за 1910. и 1911) стално фигурира константна сума 68.000 круна овог

пореза, који је управо толико велик да покрива плату и доплатке модерног валије и његовог цивилног доглавника. Даље је ово питање на мјесту ако хоћемо уопште да схватимо разноврсне изворе турских пореза прије и послије укидања спахијског система.

Према природи давања у освојеним хришћанским земљама под Турцима постојале су четири врсте пореза: порез у живој дјеци или данак у крви, порез у народној снази, порез у земаљским производима, и порез у новцу. Порез у живој дјеци или данак у крви плаћали су хришћани четири провинције сваке пете године, дајући султану 10.000 најљепше, најкршније и најздравије дјеце од 10 до 12 година. Та су дјеца турчена у Цариграду и врло брижљиво спремана за војнички живот. Од њих су послије постајали они силни и чувени јаничари који су као пјешаци ратовали. Узимање овог пореза стављало је родитеље на неисказане муке и патње. Они су у свом очајном положају долазили на врло тешке мисли: често су навалично сами сакатили своју кршну и здраву дјецу, и најпослије почели су нејаку дјецу послије десете, а прије дванаесте године женити, да би их на овај начин задржали и сачували, знајући да Турци нису хтјели нипошто да раскидају брачне везе. И ово је било једино спасоносно средство против узимања дјеце и тешког мучења родитеља. Давање данка у крви трајало је скоро непуна два вијека у српским земљама. Кад је завладала општа корупција у Цариграду, у првој половини XVII вијека, почело је давање данка у крви опадати и већ га је нестало 1656. године.

Порез у народној снази (разноврсни намети, кулучења и беглучења), као и порез у земаљским производима, остали су у суштини онакви какви су били и прије укидања спахилука. Само је примање пореза у земаљским производима, десетине, прешло са спахије на државу, а беглучење је формално укинуто у Босни и Херцеговини 1848. године.

Четврта врста пореза, порез у новцу, била је веома сложена и компликована и могла је постојати једино поред спахијског уређења. Укидање спахијског система морало је неминовно изазвати реформу овог пореза, који је за нас од великог интереса, јер је на његово мјесто ступила вергија, доцније у нас названа сулусвергија, обухватајући у себи сва новчана давања осим царског чибука, како је народ звао порез на ситну стоку, држећи ваљда да се султан дувани из овог пореза, и харача који је промијенио само име и прозвао се аскерија, војница.

У порез у новцу долазио је:

1. Царски харач, порез на земљу, који су плаћали покорени становници немуслимани за гажење и обрађивање царске земље.

2. Царски чибук, порез на стоку, који је плаћан за сваку овцу, козу и остала грла у прво вријеме по 1S аспру на годину.

Величину и харача и царског чибука одређивао је сам султан, и она је била утврђена за дужи низ деценија.

3. Царска спахијска главница, која је имала некаквих девет врста плаћања: плаћала се је извјесна сума на свако ожењено лице, на сваки млин, на сваки казан, на сваку башту за поврће, на сваку трмку пчела, на свако крмче, на сваки виноградски простор од 1000 лоза, од сваке женидбе, од сваке умрле старјешинске главе. Оволико су плаћали земљорадници

који су живјели на хасовима. Тако се и толико се исто плаћало и спахијама, којима је султан уступио земљу на уживање, као и читлук-сахибијама.

4. Царски лични порез, који се је у Босни и Херцеговини звао сербезија. Служио је за издржавање везира, његовог чиновништва и царске војске. Плаћали су га хришћани за сигурност своје главе и живота, да могу рахат, сербез живјети у царском здрављу. Овај се је порез плаћао од главе породичног старјешине, тј. од породице, задруге, без обзира на број задружних чланова, и изгледа да је био од значајног утицаја на стварање великих породица и задруга, за које се већ данас може тврдити да нису неке самоникле, специјално српске установе него су се развиле и образовале под тешким економским и политичким приликама за турске владавине.

Осим ових редовних новчаних дација било је и нередовних.

Коморија је нередовна дација. Давана је у вријеме каквог оближњег рата, нпр. са Црном Гором. Износила је 2 до 4 цванцике. За те би се новце куповала пшеница или јечам и наимали коњи и момци који ће гонити комору за војском до бојног поља.

Крварина је такође нередовна дација. Њу је плаћало мјесто у коме би се нашао убијен човјек, кад се за убицу није могло сазнати. Село или више оближњих села платила би 5000-10.000 гроша крварине као неку казну за неспособност турских чиновника. (Крварина се и данас плаћа у Босни и Херцеговини под именом контрибуције!)

Осим ових редовних и нередовних новчаних давања плаћао је православни дио нашег народа и тзв. димницу, владичарину, за издржавање владика и њихових дворова. Она је наплаћивана од народа 6-7 година и за окупационе управе. Године 1880. почела је земаљска влада плаћати владике из државне касе, а народу је објављено да је тобоже владичарина укинута. У ствари није било тако, јер је пореска власт и даље, све до 20. априла 1884, дакле пуне четири године, у својој режији посебно купила владичарину. Тек окружницом Земаљске владе од 19. маја 1884. укинута је и стварно владикарина - како се тај порез у окружници владиној наказно зове - и наређено је порезним уредима "да одмах у отпад ставе све износе владикарине, који до 20. априла 1884. у пропису стоје". Владичарина се је плаћала од сваке православне куће, од сваког дима - отуда јој и име димница - и износила је пред окупацију у Дабробосанској епархији 5 гроша и 2 паре (45 новч.), у Зворничко-тузланској 8 гроша и 12 пара (74 новч.), а у Захумско-херцеговачкој епархији 7 гроша и 28 пара (68 новч.).

Поред ове редовне новчане дације имао је православни дио нашег народа, управо шездесетих година, да плати и једну нередовну новчану дацију. То је у православном дијелу нашег народа добро позната гаврија. Године 1858. у 28. години живота изабран је Гавро Вучковић Крајишник за посланика цијеле Босне и Херцеговине на "собранију" у Цариграду, које бијаше сазвано ради претресања вјерских и просвјетних питања свију православних хришћана у Турској империји. Пошто се то "собраније" није могло позадуго састати због познатог оријенталног јавашлука, остао је Гавро Вучковић Крајишник неколико година у Цариграду, трошећи и задужујући се, јер му представници српских православних "обштестава" престаше слати уговорену плату. Доцније је та Гаврина плата, да би се исплатио, за оно вријеме огромни дуг, разрезана на народ. И данас се старији људи, нарочито старији свештеници, сјећају кад је по народу купљена гаврија, због које је врло заслужни Гавро Вучковић Крајишник имао много непријатних часова.

Изузимајући нередовне новчане дације: коморију и краварину, затим владичарину, коју су владике посебно купиле и гаврију, која није никада сва наплаћена, онда харач, који се је повећао и промијенио у аскерију, и царски чибук, порез на ситну стоку, који су Турци пошљедњи пут регулисали у Босни и Херцеговини године 1867. - изгледа да су сва остала новчана давања супсумована, након укидања спахијског система, под вергију, доцније у нас названу сулусвергију.

Као што је уопште познато, сулусвергија је паушалан порез. Паушалну квоту за поједине котаре утврђивало је министарство финансија у Цариграду, а за политичке општине котарски уред или кајмакамат по броју кућа. Опћинска квота дијелила се је даље на све оне који су били подвргнути вергији у дотичној опћини. Као спољашњи знаци за мјерило пореске снаге служио је број мушких радних лица једне куће, број стаја и теглеће марве. Рарезивање вергије на поједине куће у селима вршили су свештеници, кнезови, муктари и џематбаше на сеоским скуповима који су нарочито за то сазивани. Ову је реформу увео Опер-паша да би сузбио зулуме и неправде које су чинили турски чиновници при разрезивању и купљењу вергије и на које се је народ стално жалио. Успјех је био слаб, јер су свештеници, као главни чиниоци у овом послу, били махом неписмени.

Агински дио вергије, сулус, није био свуда равномјеран. У неким котаревима су аге између се, према свом имовинском стању, дијелиле своју паушалну тангенту, а у неким се је, опет, њихов сулус одређивао не по имању аге него по вергијском давању кмета. Често је допуштано и то, да ага и кмет драговољно подијеле између се вергајско давање.

Вергија је утврђивана и разрезивана на један веома примитиван, чисто турски начин. Контингенте за поједине провинције, као и контингенте за поједине кајмакате у провинцијама, утврђивало је министарство финансија у Цариграду самовољно, онако од ока, без икаквих статистичких података о броју становништва, о економском стању и пореској снази народној. Тражило се је колико је требало Цариграду и није се ни најмање водила брига може ли народ и дати онолико колико се од њег тражи. Цио контингенат једног котара, па према томе и читаве провинције, морао се је под сваку цијену, из ока из бока наплатити. Увођењем административних реформа након 1850. године и стварањем многобројних нових чиновничких мјеста и канцеларија босанско-херцеговачки сулусвергијски контингент стално се је повећавао. Осим тога, разрезивање је махом вршено уз многобројне злоупотребе. Виши и јачи социјални редови, ненавикнути ни на какво давање него само на узимање, бранећи се од пореског терета, збацивали су готово сав порез на нижне незаштићене и сиромашне слојеве, и то је изазвало силно незадовољство у народу које се често ширило и преко граница босанског вилајета.

Пошто су у Босни и Херцеговини биле раније уведене извјесне савремене реформе у области администрације, ријешила се је турска влада да проведе и пореску реформу, како би колико-толико подигла свој тако ниско пали државни ауторитет пред Европом и како би фискусу зајамчила сталне и издашне приходе од пореских извора који би били одвојени од личности носиоца пореза. У побудама да се уведе нова пореска реформа, истицао се је јаче политички него фискални моменат. Турска је жудно тежила за унутрашњим миром и срђеношћу. То се најбоље види из тежње старог Топал-паше да и десетину, која је турским властима задавала толико главобоље, реформише, да мјесто десетине уведе непосредни порез на земљиште. Он је у том смислу био израдио и један пројекат, који је на Високој Порти у први мах био са великим задовољством примљен, али је ипак доцније одбачен. Даље се види политички моменат у турским финансијама и тежња турске државе

да живи према модерним државним принципима и у сагласности са Европом и у томе што је много раније номинално укинут харач. Ново вријеме и европске хришћанске државе непрекидно су се буниле против харача, који није био у прво доба тежак, али су носиоци овог невјерничког данка били изложени разноврсним напаствовањима. Свака турска шуша, пошљедњи турски голаћ, имао је права да зазустави хришћанина и да га силеџијски пита: "Влаше, стани! Јеси ли платио харач?!" Европа се је бунила против харача не као пореза него као против једне шеријатске установе која стално наглашује невољну и ропску потчињеност хришћанског становништва. И Турци се, напошљетку, дозваше памети и видјевши како се и у европским хришћанским државама често пута под лијепим именом крију ружне ствари, па обрнуше харач у аскерију, војницу, и веома лако протумачише Европи зашто је ударена аскерија на хришћане, која је износила 21 грош, а за богатог хришћанина често и 33 гроша. Плаћали су је сви хришћани од 1 до 60 године живота.

Турска није само провела ову класичну реформу харача. Она је одлучно приступила укидању и сулусвергије, да мјесто овог паушалног пореза уведе неку врсту непосредних, објективних, процентуалних пореза. Законом од 1860. наређено је да се изврши попис становништва и да се проведе катастар по вриједности реалитета - емлак - у читавој земљи, који је, како тврди др Кечет, и довршен 1866. године. На основу проведеног катастра реалитета и других радова за нову пореску реформу уведени су у неким крајевима Босне и Херцеговине, мјесто сулусвергије, процентуални порези: земљарина и кућарина 4%, кућна кирија 4% и порез на радње 3%.

Због ненаданог опозивања Топал-паше са босанског валилука, због неспособности доцнијих везира, нарочито поквареног и подмитљивог Сафе-паше, и због ускоро насталих немира, који потресаху темељима Турског царства - рад на укидању сулусвергие и увађању процентуалних пореза обустављен је и у босанском пореском систему - ако се уопште може говорити о каквом систему - завладао је хаос који и данас траје.

Мора се, на крају, нагласити да је нова управа најмање пажње посвећивала правичном уређењу пореског питања, иако је народу 1880. године, при провађању катастра Босне и Херцеговине, наговијештено да ће се порези након премјера земље правичније уредити. Нова је управа оставила готово све при старом и по старом, само је до крајности пооштрила мјере око контролисања и наплаћивања пореза. Узимала је гдје год је могла и од кога је год могла, не водећи ни најмање рачуна о једнакости и правичности пореза, том врховном начелу пореске науке. Не може се тврдити да су непосредни порези под Турцима били лаки и правични, али их је народ ипак лакше сносио, јер није о свакој "ситници" вођен рачун, нити су се Турци - какви су да су - икад служили егзекуцијом.

Стојан Новаковић

На овај непотписани текст у подлистку у Сарајеву обновљене Отаџбине (1911, бр. 22, на страни првој) скренуо нам је пажњу др Миодраг Вулин и ми смо, узимајући у обзир Кочићева стална и дубока интересовања за нашу историју и њене тумаче, одлучили да га први пут унесемо у сабрана дјела овог писца као његов досад превиђени напис.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Првог новембра 1911. навршило се је педесет година рада једног од највећих и најплоднијих српских књижевника и научењака, Стојана Новаковића. Сама Библиографија његових разноврсних радова износи преко 380 страна. То је најбољи и највиднији доказ плодности и непрекидног рада за педесет година.

Стојан Новаковић крупно је име у српству, далеко чувено и свестрано поштовано. Још као младић од шеснаест година почео је да пише, али се његов прави књижевни рад датира од 1861. године. И за педесет година урадио је заиста много, премного.

Стојан Новаковић најинтензивније се је занимао историјом и филологијом. У овој области научног рада и испитивања дао је неколико дјела велике научне вриједности. Његово издање Законика цара Душана красан је прилог за познавање писаног права и социјалног живота старих Срба. Његова историјска дјела: *Посљедњи Бранковићи, Турско царство пред српски устанак* и др., као и његове студије из културне прошлости српске: *Жупа, Град, Село, Баштиници и Пронијари,* жив су доказ да једини Стојан Новаковић одлично и свестрано познаје нашу прошлост која је тако мутна и замршена. У пословима ове врсте научног испитивања он је најкомпетентнији судија и најбољи познавалац културног, социјалног и економског живота старих Срба.

И као просвјетни радник Стојан Новаковић је много дао својој земљи. Као министар просвјете и црквених послова он је реформовао гимназије, реалке, богословију, учитељску и Велику Школу у своје вријеме. Осим тога, писао је многобројне шоклске уџбенике: историју српске књижевности, синтаксу, читанку за гимназије итд.

Као државник и политичар био је увијек исправан и савјестан до крајњих граница. Није без занимљивости нагласити да овај мудри и честити човјек није никад био умијешан у којекакве афере, којима Србија у политичком животу преко мјере изобилује. Он се је увијек знао одржати на висини свог позива, иако је био члан политичке партије која је по Србији у своје вријеме чуда и покоре чинила.

Поред свога државничког рада, он је писао и политичке студије у часовима одмора. Балканска питања, Српско питање и Балканска криза итд. Књижарница Св. Б. Цвијановића у Биограду издаће кроз који дан његово ново дјело Политичка историја Србије од Зајечарске буне (1883) до данас. Сва се његова дјела одликују дубоким познавањем ствари и прилика, и он настоји да једно питање објасни са свију страна и до најмањих ситница. Он је писао и о најкрупнијим питањима, а расправљао је и о најнезнатнијим стварима, често пута о једној јединој ријечи, с језичног или културно-економског гледишта. Сва су његова дјела задахнута похвалном тежњом да се дозна истина, да се утврде и освијетле факта из наше мутне прошлости. У тој тежњи и у постигнутим резултатима Стојан Новаковић много је дао, и професор Јиричек има пуно право кад га проглашује за једино компетентна судију у питањима културне историје нашег народа.

Стојан Новаковић је био два-трипут министар просвјете и црквених послова, а 1896. и 1908. министар-предсједник. Године 1896. била је мађарска миленијска изложба, која је довела до отвореног конфликта између Србије и Аустро-Угарске због ношења амблема на изложби, међу којима је ношена и вепрова глава, знак који је у своје вријеме означавао Србију. Стојан Новаковић као министар предсједник протествовао је против тог сулудог мађарског поступка, на што јс Аустро-Угарска одговорила и затворила границу извозу.

Његово држање и писање за вријеме анексије још нам је свима у свјежој успомени. Тежио је свима силама да очува част српског народа.

Госп. Новаковић је у 70. години живота, па је ипак и данас свјеж и пун воље и енергије за рад. Предсједник је Српске краљевске академије наука и Српске књижевне задруге. Он и даље неуморно ради на корист српског народа, у чију бољу и свјетлију будућност тврдо вјерује.

Рђави и штетни народни обичаји

Текст је објављен у сарајевском листу Вјесник, IV/1912, бр. 16-20. Представља заправо осврт на извјештаје послане епархијском Савјету у Сарајеву са терена, али садржи и знатан број занимљивих Кочићевих личних увида и знања о тим питањима.

––––––––––––––––––

Иницијативу за скупљање података о рђавим и штетним обичајима у народу дао је Епархијски управни и просвјетни савјет у Сарајеву својим дописом од 3. марта 1909. број 197, који је упућен Великом управном и просвјетном савјету. Савјет у Сарајеву је, вели се у допису, стекао увјерење да рђави народни обичаји нашем народу наносе велику материјалну и моралну штету, па је зато упутио два своја члана свештеника да саставе нацрт једне окружнице, која ће се у сврху сузбијања рђавих обичаја разаслати читавом свештенству и народу Дабробосанске епархије. Али, узевши у обзир да рђави обичаји, негдје више а негдје мање, наносе штету нашем народу у читавој отаџбини, шаље Епархијски савјет у Сарајеву оба нацрта горње окружнице (један нацрт од г. Јове Симића из Бусоваче и један од г. Светозара Поповића из Рудог), с молбом да Велики савјет према својој најбољој увиђавности у гореспоменуту сврху састави једну окружницу и да је упути преко црквених општина и парохијских звања читавом свештенству у народу у нашој домовини.

На основу горњег дописа Епархијског савјета у Сарајеву ријешио је Велики управни и просвјетни савјет у својој сједници од 4. маја 1909. да се затражи извјешће о рђавим обичајима у народу од све четири епархије, додајући да ће се у првој сједници овог Савјета одредити за ову ствар посебан одбор. Остварујући ово рјешење Велики савјет разаслао је дописе на сва четири епархијска савјета у земљи и позвао их да преко подручних општина и парохијских звања прибаве податке о рђавим обичајима у народу својих епархија. Уједно су тражена и мишљења општина и отачаственог свештенства на које рђаве обичаје треба обратити нарочиту пажњу и на који би се начин најуспјешније могло стати на пут рђавим и штетним народним обичајима.

Према актима констатујем да Велики савјет првим својим дописима на епархијске савјете није имао много успјеха. Дана 28. маја 1910. јавио се је само Епархијски управни и просвјетни савјет у Тузли и послао неколико оригиналних дописа о рђавим обичајима од неколико подручних општина и парохијских звања, и то од општина из: Поребрица, Батковића, Броца, Тумара, Дворова и Зворника, а од парохијских звања из: Бијељине, Загона, Поребрица, Грачанице, Батковића, Тавне, Тумара. Пурачића, Буквика, Забрђа, Градачца, Козлука, Осјечана, Горњег Жабара и Јасенице.

Примивши ово неколико дописа од Епархијског савјета у Тузли, Велики управни и просвјетни савјет је 16. јуна 1910. президијалним путем поново позвао савјете у Сарајеву, Мостару и Бањој Луци да удовоље овамошњем тражењу, истакнутом у допису од 4. маја 1909. број 141. Према списима најприје се јавио Епархијски управни савјет у Сарајеву и послао извјештаје од 37 општина и 45 парохијских звања. Општине су ове: Травник, Подрашница, Језеро, Пећи, Илијаш, Јајце, Граово, Зеница, Соколац, Вареш, Милићи, Лијевно, Штрпци, Травник, Власенице, Доњи Вакуф, Уништа, Стројице, Цикоте, Сребрница, Рогатица, Сасе, Осмаци, Прибојевићи, Кравице, Копривно-Јеремићи, Бугојно, Варцар Вакуф, Дрињача, Благај, Братунац, Глоговац, Блажуј, Герзово, Гламоч и Биљешево, а ово су парохијска звања: Вареш, Високо, Добриње, Рогатица, Соколац, Соколовићи, Годомиље-Живаљевић, Вишеград I и II, Штрпци, Власеница, Милићи, Цикоте, Јеремићи, Осмаци, Сребрница, Братунац, Височник-Карина, Дрињача, Травник I и II, Зеница, Бусовача, Жепче, Бугојно-Чипуљић, Брезичани, Оборци, Доњи Вакуф, Благај, Јајце, Густовара, Грбавица, Подрашница, Герзово, Трново, Језеро, Пецка, Медна, Барaћи, Лијевно, Губин, Граово, Пећи, Гламоч, На Камен, Уништа и Илијаш.

Иза сарајевског Епархијског савјета јавио се је први пут мостарски Епархијски савјет и послао извјештје од ових општина: Корјенићи, Самобор, Мека Груда. Поцрње, Бијело Поље, Зупци, Горажде, Луг, Месари, Столац, Дужи, Фоча, Биоград, Добрићево, Коњиц, Гацко, Сливница и Улог, и од ових парохијских звања: Мостар, Љубушки, Звјерина, Фатница, Билећа, Жупањац, Љубиње, Гацко, Луг, Коњиц, Столац, Бијело Поље, Горажде, Чајниче, Месари, Крушевице и Дабар. Епархијски управни и просвјетни савјет у Мостару послао је други пут 21. марта 1912. извјештај о рђавим обичајима и тог од црквено-школског одбора у Мостару, Љубињу, Невесињу, Љубушком, Жупањцу и Опличићима; од црквеног одбора у Пољицу, Челебићима, Горњем Храсну, Љубомиру и Цивару; од манастирског црквено-школског одбора у Завали; од парохијског звања: у Јабуци, Горогашима, Пољицу, Чичеву, Фојници код Гацка, Фочи, Требињу, Горњем Храсну, Корјенићима и Суторини. Према томе је Епархијски савјет у Мостару успио да скупи податке о рђавим обичајима од 30 општина и 27 парохијских звања, док Епархијски савјет у Бањој Луци није послао ни једног јединог извјештаја о рђавим народним обичајима. Тузла је послала извјештаје од 7 општина и 15 парохијских звања, Сарајево од 37 општина и 45 парохијских звања. Према томе, имамо 74 извјештаја о рђавим обичајима од општина и 87 извјештаја од парохијских звања, што скупа чини 161 извјештај о рђавим народним обичајима.

Кад нагласимо, да ми имамо 333 општине и 319 парохијских звања, онда је овај број од 161 извјештаја исувише скроман. Осим тога, садржина ових извјештаја није богзна како богата и разноврсна. Ништа у овим извјештајима нема што ми не бисмо знали из свог сопственог посматрања народних рђавих обичаја. Међу овим извјештајима има и таквих дописа појединих парохијских звања и општина из којих се јасно види да неке општине и парохијска звања нису ни разумјели што се од њих тражи. У том погледу врло је карактеристичан одговор парохијског звања у Чичеву (Херцеговина): "Милостиви архипастиру! Зачуђен сам вашем допису под бројем 964. из 1909. Са реченим дописом тражи се да горњи наслов да разјашњења о слабим овамошњим обичајима. Горњи наслов не зна никаквог злог обичаја у овој парохији да се налази, нити се употребљују какви слаби обичаји". Није мање занимљив ни одговор општине у Пољицу, који се свршава: "Какви обичаји по другим опћинама владају, тако и код нас. Ако нијесу бољи, нијесу гори". Исто тако је у једном особитом правцу занимљив и одговор црквеног одбора у Љубомиру, који се тужи на шпијавање и одавање. "Овоме би се злу, вели се у поменутом

одговору, најбоље на пут стало, да издате заповјед свјештеницима, да проклињу на свакој божанственој служби одајника, шпијуна и вјероломника". Према овоме, изгледа, да тамошњи народ страда и пати под пошљедицама рђава живота и рада којекаквих проблематичних харамбаша, пандура, булукбаша и сердара, чије груди у исти мах и за исте заслуге красе ордени и сребрне медаље и црногорског књаза и аустријског цара и турског султана. Сад нам је сасвим јасно и разумљиво зашто се толико жали црквени одбор у Љубомиру на "одајнике, шпијуне и вјероломнике". Сердари су посијали сјеме, које буја и напредује у народу надуго и нашироко.

Има и врло наивних и као безазлених дописа, као што је то извјештај црквеног одбора из Џивара: "Хвала богу, код нас нема никаквих слабих или рђавих обичаја. Народ љуби цркву и свјештеника, црква и свјештеник љуби свој народ. Поштују се прописани постови, светкују се по св. цркви одређени празници. Погледом на више речено, у овој општини нема никаквих рђавих обичаја које би било од велике потребе спријечити".

Има даље извјештача који су се у први мах устезали да саопште народне мане и рђаве обичаје из бојазни да се не замјере свијету свога краја. У том је погледу карактеристичан почетак дописа протопрезвитератског звања у Требињу. Интересантан је са свог сјајног оптимизма извјештај г. Никанора Дутине, јеромонаха манастира Завале: "Част је овом одбору извијестити тај славни наслов, да у овој опћини код нашег народа нема никаквих злих обичаја, осим што се помало увлачи пиће и псовка, али ни то није прећерано". Таки му је извјештај, и то му је сав извјештај! Није без интереса ни извјештај црквеног одбора у Трнову код Сарајева: "Дана 14. јануара т. г. одбор је у својој сједници узео у претрес наредбе славног Савјета и дошао до закључка, да у народу овог општинског подручја не постоје никакви рђави и штетни обичаји". Ваља нагласити, напошљетку, и допис парохијског звања у Челебићима код Фоче, који се нарочито тужи на неморал који шире жандарми по народу.

Ми смо тако прегледали и у току излагања споменули неке извјештаје који су по својој садржини и по схватању својих дописника карактеристични, и који често пута немају никакве везе са рђавим обичајима, али су у другом правцу занимљиви. Остали много већи дио дописа бави се искључиво описивањем општепознатих и штетних народних обичаја, од којих се највише јављају и најопширније наглашују, углавном, три до четири народна обичаја који су, како се данас неразумно и примитивно проводе, од велике штете и рђавих пошљедица и по морални и по материјални живот широких маса народних. У првом реду рђав је и штетан обичај: начин прекомјерног, раскалашног и предугог слављења крсног имена, даће задушнице или јеџеци, мирба с родитељима одведене одиве и пир. Поред врачања и гатања и других ситних мана и навика народних, извјештачи се највише туже на начин како се ова четири обичаја неразумно и непаметно славе и проводе.

Ови су обичаји дубоко укоријењени у масама народним. Њихов се постанак губи у тамној и магловитој прошлости развитка људског рода. Крсно име, слава, свакако је извјесна концесија хришћанске вјере многобожачкој вјери наших предака. Срби, примајући нову вјеру, хришћанство, нису се могли тако лако одрећи својих домаћих патрона пената и њиховог слављења, него су на дан преласка у нову вјеру узимали једног хришћанског свеца да га славе као заштитника дома и племена. Без сумње, и даће су задушнице или јеџеци прастари народни обичај, који се је развио из приношења жртава за покој душе умрлих сродника.

Етнолози зову манизмом поштовање душа родитеља и даљих и ближих сродника. Манизам долази од латинске ријечи manes и значи "душе". Прост свијет замишља да покојничке душе могу разноврсно да се држе према живим потомцима и осталим људима, како кад: пријатељски и непријатељски. Да се те душе умилостиве установљен им је култ, особито при погребу, даћама и задушницама, кад се износи јело и пиће на гробље. Кад се нешто јела остави на гробу, намијењено је покојницима, али и кад се ту, на гробљу, једе, замишља се да и душе невидовно учествују у једењу. Богумили су јако истицали свој манизам и спољно, правећи својим милим покојницима огромне надгробне споменике, за чије се тесање и пренос од неколико хиљада килограма морала заузети и напрегнути цијела породица (Др Симо Трајановић: "Нешто о преанимизму и манизму у Срба". Српски књижевни гласник од 16. јула 1912). И свм сам се једном приликом увјерио о интензивном манизму старих богумила. Бавећи се прије неколико година по методи нашег умног научењака дра Јована Цвијића антропогеографским испитивањима области Змијања, које поглавито лежи на висији између Сане и Врбаса, са пријатним изненађењем сам опазио и констатовао како ова богумилска гробља - народ их тамошњи, иако је старосједилачки, тако не зове него мраморја, диовска или грчка гробља - редовно заузимају лијепа, видна и погледна мјеста у природи. Као крупни и бјеличасти планински волови леже гомиле огромног четвртастог камења и, изложени погледима са свију страна, мирно се прелијевају у сунцу и почивају као у дубоком сну. И кад их човјек погледа, и нехотице га обузме осјећај језиве планинске мистике и побожности.

Нису нимало млађи, ако нису старији, ни обичаји који се везују за женидбу, као отмица дјевојака, мир, пир и походе међу пријатеље након вјенчања. Отмица дјевојака, која се и данас у многим нашим крајевима, често пута, и насилно врши, праисконски је обичај. Датум постанка овог обичаја пада у оно далеко и прадавно доба кад род људски живљаше као и остала стока у првобитној, примитивној гомили без реда и по систему заједнице жена. Мати је била све у породици, она је била носилац породичног ауторитета и имала је породично право над дјецом, јер се по правилу за оцеве није знало. То доба развитка људског рода са пуном породичном влашћу и породичним правом матере зове наука гинекократијом, владом жена. Тек доцније обичај отмице дјевојака оборио је ауторитет и право гинекократије и створио андрократију, владу људи.

На освитку историјског времена пропала је влада гинекократије. Њену је пропаст убрзао обичај, отмичарски брак, Raubehe. Етнографска и етнолошка испитивања утврдила су, како у прастаро доба тако и у садашњости, код природних, некултурних народа чињеницу о отмици дјевојака. Првобитно су отимане жене из туђе примитивне гомиле, из туђег племена. Уграбљена жена сматрана је као лично, индивидуално власништво, док је домаће женскиње, прво, било заједничко свима мушкарцима гомиле и, друго, оно је заузимало хегемонијалан положај у породици, освећен дугим обичајем, али није могло дуго издржати конкуренцију пред отетим женама. Већ сама драж нечег новог и туђег давала је првенство уграбљеним женама, и обичај отмице жена брзо се раширио. Није без интереса нагласити да грчка историја почиње са отмицом Лијепе Јелене, а римска историја са отмицом Сабињанака. Исто је тако карактеристично по отмицу, што отац европске историографије Херодот почиње своје дјело причањем о узајамном отимању дјевојака између Грка и Азијата. Навели смо ове резултате историјских, етнографских и етнолошких испитивања да се види прадавни и праисконски постанак овог обичаја, који се и данас у нас, поред толико хиљада и хиљада година развитка људског рода, практикује. И ништа више, чини ми се, као овај обичај не доказује како смо у масама народним некултурни и у општем развитку предалеко заостали. Отмица дјевојака је општи обичај свију народа и племена на

земљи, па према томе и Срба. Само је овог обичаја нестало код свију културних народа, а у нас се је, иако у нешто блажој форми, и до данас одржао са својим рудиментима и свадбеним обичајима, на примјер, мирба са дјевојачким родитељима послије отмице или просидбе. У Азији, гдје још непрестано траје сточарски, номадски живот, отмице су обична, свакидања појава. Код Самоједа отмица се и данас врши у најпримитивнијем облику. Код других сјеверноазијских монголских племена, особито Тунгуза и Камчадала, брачна се веза не сматра као потпуна ако момак није дјевојку упљачкао и хаљине јој поцијепао.

Старо српско законодавство забрањује врло оштро отмицу дјевојака. Члан 53. Законика цара Душана, који је донесен на Сабору 1349. и 1354. гласи: "И који властелин узме владику по силе, да му се обе руке одсеку и нос уреже. Ако ли себар узме по силе владику, да се обеси; ако ли своју другу по силе узме, да му се обе руке одсеку и нос уреже". Како се је босанско средњовјековно законодавство односило према овом обичају отмице дјевојака не зна се, јер о том нема сачуваних писаних докумената. Под турском владавином, која се је слабо бринула за правни ред и поредак у породицама немуслиманских народа, изгледа, да се овај обичај наново јако развио и раширио по свима српским областима. Да се је овај обичај био јако развио најбоље се види из драконских наредаба против отмице дјевојака кад се Србија под Карађорђем и Милошем ослободили непосредне отоманске власти. Карађорђе, на примјер, иако се и свм са својом Јеленом отмичарски оженио, ипак је на учестано понављање отмица и њихових рђавих пошљедица издао наредбу која гласи: "И онај, који девојку отме на силу, да се ухвати и старешини у руке преда се смртном каштигом каштигује. И поп, који би се усудио да венча отету девојку свештенства хоће лишен бити".

И у Босни и Херцеговини затекла је окупација доста развијен и раширен обичај отмице дјевојака. У прво вријеме, судови су овај обичај сматрали за чист злочин насиља и оштро су кажњавали отмичаре. Доцније су увидјели да је то народни обичај и много су блаже кажњавали, нарочито ако се није никаква туча и насиље чинило при отмици дјевојке. Поред свега тога, колико ја лично знам, и данас се у Крајини, и међу православним и међу муслиманима, помало отима по првобитном начину. Отуда је из основа погрешна тврдња др М. В. Смиљанића кад вели: "У Босни се праве отмице данас скоро нигдје не појављују" (Глас Српске краљевске академије LXIV, стр. 197). Ову тврдњу је др Смиљанић узео од слабог учитеља фра Грге Мартића из Богишића Зборника.

Као непосредна пошљедица примитивних, правих отмица постоје у нашем народу још двије врсте: привидне и уговорене отмице, како их је назвао др Смиљанић. При привидним отмицама постизава се прошевина редовним путем, па ипак кад дође дан свадбе врши се привидна отмица. Момак и његови другови уротребљују привидно насилне мјере да дјевојку одведу, а родитељи и пријатељи дјевојачки употребљују привидно силу да одвођење спријече. Обичај привидних отмица био је некада у српском народу без сумње јако раширен, а данас му има мало трагова.

Уговорене отмице су такође остаци правих отмица. Оне се изводе по пристанку и нарочитом уговору момка и дјевојке, а већином без знања дјевојачких родитеља и остале родбине.

Отме ли се или испроси ли се редовним путем дјевојка, наступа оно на што се извјештачи највише туже: мирба, мирење. Мирба се овако врши: Момак или његови родитељи пошљу

извјесну личност са плоском ракије и погачом будућим пријатељима да их пита кога ће дана момкови родитељи моћи да дођу на мирбу. Пошто је уговорени дан дошао, онда се спреме обично сви момкови из куће, његови рођаци и неки од комшија, понесу собом повише пића, које печено јагње или овна и погачу, па иду у пријатеље. Дјевојка не иде с њима. Мирба траје понекад до два дана, и за све то вријеме момак повуче скоро сав трошак у јелу и пићу, мада је у пунчевој кући. Главно обиљежје мирбе састоји се у овом: кад се постави ручак и пошто сви посједају, онда отац момков, његов брат или који рођак извади кесу и меће на погачу новац, питајући: "Је ли доста, пријатељу?" И докле год пријатељ не рече "доста", дотле он мора ређати по погачи новац. Ово ређање, како извјештаји кажу, прелази врло често и преко 300 круна, ако пријатељи једни другим нису у вољи. Ако су једни другим у вољи, мирба се на петој и најдаље на десетој десетици сврши. У овом се случају свагда помире, јер обе стране попуштају мало по мало. Ова мирба може бити много скупља, кад се дјевојка редовним путем испроси, јер се она у вријеме мирбе налази у родитељском дому.

Сви су ови оцртани обичаји чврсто везани за вјеру и сви су они, према извјештајима, од веома рђавих пошљедица по материјални и морални живот народни. Крсна имена се негдје и по пет дана славе, и на њима се неизмјерно много пије и троши. Домаћини свечари се преко цијеле године спремају, скупљају и од уста откидају само да што боље и обилније прославе свога свеца. Товарима се, нарочито у зимска времена, вуче шпирит из чаршије, кувају се погаче и пите и коље се благо, ако се мрси. По три-четири дана у свечаревој кући софре се не дижу. И званице и незванице не крећу се из куће док се све не поједе и не попије. Није, напошљетку, никаква ријеткост, да се на крају крајева и потуку и крв пролију.

Исто су тако и свадбени обичаји рђави и штетни. Они се редовно извргну у пијанчење и бескористан трошак. Са чисто материјалне стране посматрајући ове свадбене обичаје, они су врло штетни по народ, јер док се проведе уговор, просидба, сватови, плоска, вјенчање, пир, мир и походе међу пријатеље потроши се силан готов новац осим новца који се утроши у премного јело и пиће. Међу овим свадбеним обичајима најгори је акт мирбе. Догоди се често да све мирџије заједно не могу да плате огромну суму коју траже дјевојачки родитељи, те се тако растану без помирења.

И обичај задушница, јеџека је, иако мање од прва два обичаја, штетан и некористан за наш народ. И на задушницама се много троши јела и пића, нарочито у задружним породицама гдје су чести случајеви смрти. Мјесто плача и нарицања често се задушне даће, кад угрије пиће, извргну у пијанку, подвикивање и пјевање. Често се такође и на даћама посваде и потуку. Уопште сви су ови обичаји економски убитачни за наш народ, јер су превелики трошкови који се чине при њиховом провођењу и слављењу. Често бива да се сви масни и слани залогаји потроше при овим обичајима, па кад наступе тешки радови орања, копања и косидбе, нема мрсне вечере ни слана ручка, како то доста тачно вели поп Симић у нацрту своје окружнице.

За сузбијање ових рђавих и штетних обичаја могу се наравно употребити само морална средства. Ширење јаче просвијећености у масама народним јесте без сумње једно од најуспјешнијих моралнах средстава против наказног и раскалашног начина слављења и провођења обичаја. У пошљедње вријеме почеле су се и у нас живље по земљи оснивати земљорадничке задруге, српски соколи, друштва трезвености и побратимства против аклохола. Преко ових друштава и са њима се може много учинити против ових рђавих

народних обичаја. Али има у народу и једна жива сила, једна личност, без које се ови обичаји не врше, и која може највише да ради на њиховом санирању. То је свештеник, који досад није баш много и одано радио на сузбијању ових штетних народних обичаја и навика. Пустило се је и од његове стране да иде како иде. Нарочито, старо отачаствено свештенство није ништа предузимало са своје стране против рђавих народних обичаја. Његова свакидања животна филозофија гласила је: "Нека се и народ мало провесели и живне". Така је филозофија и пролазила у старо вријеме, али данас су наступила друга времена и развиле су се друкчије економске прилике које траже непрекидан рад и смишљену штедњу.

Изван сваке је сумње да се данашње неупутно и непаметно слављење и провођење ових народних обичаја не може одједном укинути. Зато би се њихово досадање прекомјерно слављење и провођење требало свести на минимум, и у том правцу могли би свештеници највише урадити, јер су они везани обредним функцијама за ове обичаје и имају јак, непосредан утицај за народ.

Реформа обичаја крсног имена могла би се провести овако: кољиво и свијећа, а иза тога један ручак код куће, на коме ће се разломити крсни колач гдје је то обичај. То је доста, јер отклен дође то да се, рецимо, Ђурђевдан или које друго крсно име слави три до четири дана, а сама га црква не слави више од једног дана.

Исто би тако требало реформисати сложене женидбене обичаје. Против старог некултурног обичаја отмице дјевојака, који се и данас често јавља, раде и радиће земаљске власти и судови, а и свештеници би могли у том правцу нешто учинити својим савјетом. У овим свадбеним обичајима требало би задржати просидбу, вјенчање и пир са једним ручком, а особито живо порадити на томе да се укине давање новца за дјевојку, ако је то икако могуће. Велим, ако је то икако могуће, јер је ово давање новца за дјевојку основано на чисто економским разлозима. Страна која даје новац тежи да добије у кући једног члана више који ће радити, а она која прима новац, иде на то да губитак у једном радном члану надокнади добивеним новцем, стоком или другим стварима од вриједности. Зато је овај новац за дјевојку у старим нашим сеоским задругама ишао у "кућу", а није даван дјевојачким родитељима, и родбини. Данас задруге нагло пропадају, па се је надати да ће и овај обичај давања новца за дјевојку једном већ ишчезнути.

И код даћа, јеџека или задушница треба свршавати све осим укопа у цркви: седмицу, четрдесетницу, по године, и годину. На укопу дати вечеру или ручак с врло мало пића, и то ако је укоп зими кад на гробљу влада оштра студен.

Ми мислимо да би требало на основу овог реферата, кад на њ ставе своје евентуалне напомене чланови Великог управног и просвјетног савјета, израдити окружницу о рђавим и штетним народним обичајима. Пошто су ови обичаји везани са вјером, ту би окружницу требало да потпишу сва четири отачествена архијереја и да је упуте на паству својих епархија, јер народ у овим обичајима налази толико црквене законитости колико и у самим религиозним обредима, па би га о противном могао увјерити само поглавар цркве - архипастир, у коме је, по народном мишљењу, оличена сва црквена законодавна власт. Г. Захарије Поповић, парох из Бијељине, иде у свом извјештају у том правцу један корак даље и вели: "Кад би наши архијереји по примјеру првог нам архиепископа и просвјетитеља у народ зашли и на скупштинама парохијским разјаснили му погрешност у схватању и штетност од подржавања тијех обичаја, увјерен сам да би глас њихов нашао

повољног одзива у нашем народу. Укидање крвне освете и вишедневног слављења у Црној Гори показује шта је кадра постићи жива ријеч архијерејска".

Окружнице о рђавим и штетним народним обичајима требало би разаслати на све српске општине, парохијска звања, српске земљорадничке задруге, српске соколе, на сва друштва побратимства и трезвености у земљи, јер сва ова друштва и корпорације, већ по свом програму, могла би са своје стране, ако имало покажу вољу, повољно утицати на санирање ових обичаја. Свештеници би морали, као у првом реду за ову ствар позвана лица, да кроз више година окружницу народу тумаче и то сваке младе недјеље, великих празника, на зборовима и при вршењу ових обичаја. На сваком кораку треба да свештеници пропагују и доказују сву штетност извршавања ових обичаја како су се досад проводили и славили. Који парохијанин не би послушао савјет у ствари ових обичаја, нека се јавно укори за примјер другим. Ако и то не помаже, нека свештеник без велике потребе не иде у кућу том парохијанину.

Балкански рат и аустријска интервенција

Андре Шередам: Балкански рат и аустријска интервенција. Превео Мих. Д. Милинковић, суплент, Ниш 1913. Осврт на књигу француског публицисте, која је те године била преведена и код нас, штампан је у Босанској вили, XXVII/1913, бр. 13-14 и представља један од посљедњих Кочићевих текстова.

____

Познати француски публицист, велики познавалац источног питања и искрени пријатељ нашег народа госп. Андре Шерадам изнио је у часопису *"Less Annales des Nationalites"* за мјесец фебруар 1913. свој поглед и мишљење о евентуалној интервенцији Аустро-Угарске у балканском рату. Тај је чланак превео и засебно одштампао супленат госп. *Мих. Д. Милинковић* и издање је помогнуто од *одбора Народне одбране* за округ топлички.

Особиту своју пажњу обратио је госп. Шерадам на народносне статистичке цифре полиглотске Аустро-Угарске монархије. Само додаје да треба запамтити да статистичке цифре, распоређене од њемачких и мађарских власти у Аустрији и Угарској, почивају на основи *конверзационог језика* (ymgangssprache). То ће рећи, ако један Чех, који станује у Бечу, говори у исто вријеме и чешки и њемачки, он је сматран за Нијемца, иако је у ствари Чех. Према овом начину пописивања види се да су званичне цифре исувише увећане да би се повлађивало Нијемцима и Мађарима који помажу политичку хегемонију.

Поданици Аустро-Угарске дијеле се на пет раса: Германци, Мађари, Латини, Словени и Јевреји. Германци су Нијемци на броју 11,305.000 (у Аустрији 9,170.000 и у Угарској 2,135.000). Мађари састављају етнографску групу, која има политичку хегемонију у Мађарској, као што је Нијемци држе у својим рукама у Аустрији. Мађари сачињавају засебну народност чије је поријекло неизвјесно. Како произлазе од Хуна, то се претпоставља да су дошли из Централне Азије.

Латини - Италијани и Румуни представљају латинску расу у Аустро-Угарској. Највећи број Италијана (727.000) груписан је у Триенту, у центру вароши Трста, чија су предграђа већ

словенска, и на западној страни Истре. Огромна већина ових Италијана има сепаратистичке тежње и ватрено теже да се присаједини Италији.

Румуна има у Аустрији и Угарској 3,029.000. Потомци су старих римских колона, који су пошли за царем Трајаном у дунавску долину. Румуни су подложни дјејству националне пропаганде којом се управља из Букурешта.

Словенска раса у Аустро-Угарској заступљена је са шест елемената: Чеси, Пољаци, Рутени, Словенци, Србохрвати и Словаци. Чеси имају 5,955.000, Пољаци 4,259.000, Рутени 3,804.000, Словенци, 1,290.000, Словаци 2,019.000 (с етнографске тачке гледишта браћа су Чеха, с којима су и сусједи). Србохрвата има 5,269.000, од којих 711.000 у Далмацији и 2,730.000 у Хрватској и Славонији и 1,828.000 у Босни и Херцеговини. Они су врло лојални поданици, али сувише трпе од изузетних мјера, од сумњичења и препрека које се стављају националним прогресима од Мађара у Хрватској и Славонији, и од Земаљске владе у Босни и Херцеговини.

Што се тиче Јевреја, ништа не треба говорити. Они су обично и свагдје онамо гдје је државна власт.

Госп. Андре Шерадам налази сепаратисте у Аустро-Угарској који теже преко границе. Он констатује да има 4,000.000 Нијемаца, 3,756.000 Италијана и Румуна, један милион Рутена који су сепаратисти, дакле скоро девет милиона поданика, који желе из разних узрока да буду присаједињени сусједним државама, али чије би различите тежње могле бити задовољене тек у случају неке велике превратније у Европи. Лојални поданици су 8 милиона Нијемаца, 9 милиона Мађара и 22 милиона Словена, јер као што је примијећено, Словени, изузев 1 милиона Рутена, иако су славофили, па чак уопште и русофили, нису панслависти, што се објашњава разложно, уосталом, још њиховим географским размјештајем и цифрама релативно суженим по националном груписању; њихов национални развој не би се могао потпуно извршити у окриљу Аустро-Угарске царевине.

Ове разне констатације показују да је Аустро-Угарска једна полиглотска држава, у којој су Словени у већини, а у којој је још увијек њемачко-мађарска хегемонија. Ова хегемонија сасвим се природно везала за Берлин, али савез са Берлином постепено се ограничава под утицајем аустроугарског славизма. Ван сваке је сумње, заиста, да због овог савеза, који нарочито почива на германизму, спољна политика бечке владе постаје сваким даном све противнија жељама већине од 23 милиона Словена, који се подједнако гледају и у Бечу и у Берлину.

И тако готова једнодушност од 23 милиона аустроугарских Словена, с обзиром на њихове словенофилске тежње - не панславистичке - потпуно је непријатељски расположена свакој аустроугарској интервенцији на истоку, на Балкану, чији би циљ био да отргне балканским државама плод њихових величанствених побједа.

Говори и интерпелације у Сабору Босне и Херцеговине унутар Аустро-Угарског Царства

Шумско сервитутно право

I засједање X сједница (4. јула 1910)

Високи Саборе!

Наша, односно босанскохерцеговачка управа задржала је, на жалост, све законе из времена отоманске управе, који су имали вриједности за Анадолију и Мезопотамију, али нијесу никада ваљали за Босну и Херцеговину. Влада је задржала те законе, који нијесу него конгломерат извјесних вјерских погледа на свијет и француских капиталистичко-аристократских закона из времена Наполеона и утолико их респектирала уколико су јој одговарали за постигнуће њезиних политичких циљева. Како је било са другим законима, тако је и са правом сервитута. Наш народ има право сервитута. Тежак наш, док је могао ићи у Босни са сјекиром у руци, смио је одсјећи дрво и однијети кући и огријати се, смио је изагнати на пашу стоку, док је могао са том стоком стићи. То толико проширено сервитутско право ограничила је босанско-херцеговачка управа постављајући границе појединим опћинама, затим продавањем шума појединим фирмама на експлоатисање и напосљетку забрањивањем оних шума које су одређене да боље расту.

Све је ово, господо, празно измотавање, јер се оваквим случајевима сељаку одузимље сервитутско право, а народ не добива никакав еквиваленат. Да ли је разложно и упутно да влада скучује и одузима сервитутско право у аграрној и сточарској земљи као што је Босна, о том ћу други пут говорити.

Високи Саборе! У осталом свијету шума је једна велика благодат за оне који су близу ње. У Босни и Херцеговини, напротив, шума је постала куга морија за нашега јадног тежака. Куд год се макне, навале на тежака шумску глобу и одштету. Глобу навале зато јер је сјекао без дозвољења, јер је прекорачио и обашао полицајне шумске прописе. Рецимо да је право да плати глобу онај који не зарезује власт, јер власт је, како кажу, од бога, али, висока кућо, право ни поштено није да се једному такому сиромаху намећу шумске одштете, јер је сјекао своју шуму, вршио своје сервитутско право. Да је тражио дозволу, он би је сигурно морао и добити. Дакле, како се може одредити шумска одштета ономе који је сјекао и обарао своје, и био би морао добити дозволу да је тражио, да му није тешко било ишчекивати кад ће се смиловати велика шумарска милост и милостиво подијелити дозволу.

Али узмимо и оне случајеве гдје није никакве апсолутне штете учинио, није шума оборена, гдје је тежак ушао у грмље и трње и искрчио нешто њивице, посијао зоб и просо. И ту је дошао шумски орган и немилосрдно наметнуо неколико стотина круница одштете.

Немилосрдни орган политичке власти, не испитујући разлоге узурпирања и крчења, намеће и кажњава нашег тежака, да је дошао до коначне пропасти своје.

Како се суди при овом шумском прекршају, довољно је да кажем да за један уредовни дан један политички пристав изриче сто до сто педесет шумских осуда.

Наш велики феудалиста г. барон Буријан ставио се на неко високо становиште, обукао се у тогу ледене званичности, па не трпи узурпације. Њега слушајући и бојећи се, сви нижи

органи, до пандура и лугара, немилосрдно и драконски и нечовјечно кажњавају тежака ако искрчи комадић земљице да прехрани своју јадну и голотрбу дјецу.

Високи Саборе! Лако је бити против узурпације ономе којему стижу мјесечне плаће, награде, ремунерације, евентуално провизије, тантијеме и друго слично, али је тешко бити ономе против узурпације који је избачен са голом и гладном дјецом на ледину. Просуђујући у аграрним парницама политички чиновници између тежака и спахија у једној мамурној сједници уништавају читаву породицу и осуђују на гладовање и смрзавање. *(Гласови: Није тако!).*

Немојте ме пометати. ... Ја вас позивам, немојте мене прекидати, ако знате зашто сте овдје изабрани, ко вас је изабрао и послао, да сви братски и сложно тражимо начин да се ниједном нашем суграђанину не руше ограде, не уништи његов труд, не преорава шеница; ако сте људи и знате зашто сте изабрани, сложићете се са мном. *(Глас: Не тражимо лекције!)*? Добро. Високи Саборе! Али узимамо и оне случајеве гдје је сељак заиста сјекао шуму, гдје је чинио штету, или, како се неки изволише изразити, крао шуму. И ту имаде, господо, дубљих, много дубљих економских разлога него проста обијест и клептоманија нашег тежака, како неки изволише рећи.

Потребе нашег тежака из дана у дан све су веће, а приходи све јаднији и чемернији.

Присиљен да у својем малом сеоском буџетићу одржи равнотежје као и држава, а немајући могућности да се до безграничности задужи као држава, нарочито босанска, лаћа се мало шумице, коју су му дједови гојили и одгојили, бранили и одбранили и коју је бог дао њему, а не којекаквим бјелосвјетским фирмама.

Господо, има нас много који дубоко гледамо и у далеку будућност, на примјер, ја и господин барон Бенко. *(смијех).* Господин Бенко, по стенографском записнику, изволио се изразити овако: "Дајем поштену ријеч да сам ја, као котарски предстојник, од јутра до мрака савјетовао свијет у погледу шумских односаја. Ја сам јашио од села до села, молио сам и кумио свијет: забога, немојте ово мало шуме уништити. Зар ви мислите да ми чувамо ово мало шуме за себе или за цара, не, него за вас и вашу унучад".

И ја сам на бирачким скупштинама говорио народу: чувајте шуму, она није царска, није спахинска, него ваша.

Заиста, нашао сам доста сељака који признају да је то тако. Али и они сијеку што им треба и сијеку да могу другом продати, да купе соли и брашна за своју дјецу.

Високи Саборе! Потребном човјеку говорити да чува шуму! То је исто тако кад бих ја скувао погачу и заклонио руком од гладна човјека и рекао: немој ти дирати, ово ја чувам за твоју унучад. *(смијех, пљесак).*

То је дакле немогуће, јер потребе, стварне потребе много су јаче од разума, филозофских разматрања и национално-економских разлога.

Високи Саборе! Господин барон Бенко овдје је показао доста воље и ријетког одушевљења да брани данашњу владу; ја поштујем ту одважност, нарочито бранити данашњу владу, али г. Бенки могу одговорити пјесничким ријечима: "Јанко брани мртва Владислава, - што га

брани, кад га не одбрани?" *(смијех, пљесак).* Осим тога је г. Бенко казао да се је сервитутског дрва дало кроз 10 година за милион круна.

Само министарство троши, према прорачуну, за неке стварне трошкове 125.000 круна. Што је то 1,800.000 душа, а с друге стране 30-40 чиновника! Осим тога, господо, овдје је говорено такођер о мизерним шумарским платама; многи предговорници оборили су се на шумаре. Нијесам ни ја пријатељ шумара, ја сам њих нападао кад сам издавао лист. Шест шумара послали су ми сада стиховано писмо и замолили да се заузмем код високог Сабора за њих. Дозволите да прочитам, нећу цијелога, него само шта се односи на њихову невољу. Ово ће писмо све статистичке податке г. барона Бенка унеколико побити. То писмо гласи:

"Здраво Кочо од Крајине љуте!
Срби су ти прокрчили путе
Да нам сједеш до високе владе
Па да за нас лугарске органе
Испослујеш какве боље дане.
До данас нам свака срећа дријема
Ни у плећу божићном нас нема.
Најстрожија и најтежа служба
На тежака од нас највећа је тужба.
Све знамо и све да је тако,
Ал' не може заједно да буде инако.
Налоге смо морали вршити
И тежака немило глобити.
Грозне сузе на нас пролијевали.
Ал лугари нијесу оклијевали,
Већ радили за високу владу,
Својим радом гојили су наду
Да ће њима повисити плаћу
Међу другу помијешати браћу
То јест друго чиновништво
Који сваку славу уживају,
А лугари од глади зијевају.
Ао, јаде, превари нас нада,
Нит' нас види, нити чује влада!
(па на мене се обраћају!)
Још у тебе једина је нада
Да ће за нас испливати правда.
У твом свјесном и српском говору
Предложи нас високом Сабору".

Ја их предлажем. *(аплауз).*

Критика аустријске управе у Босни

I засједање, XIX сједница (25. јула 1910)

Високи Саборе!

Одмах на почетку, на први поглед, морам изјавити да ја овог буџета не могу примити, него да ћу искрено и од срца гласати против њега. И то на почетку изјављујем зато јер бих се могао попишманити касније и гласати за буџет. *(веселост).* Ја бришем цијелу прву главу: врховна управа. Та је управа нама потпуно непотребна, а стаје нас 737.000 круна. Ја бих се могао задовољити и са овом нашом високом владом, кад би била потпуно на свом мјесту. Много богатије и сретније земље имају једну централну управу, а ми имамо двије, једна скупља од друге, једна гора од друге. *(веселост)*.

Високи Саборе! Зашто нам служи она скупа влада у Бечу. У пријашња времена, док није било Сабора, хајде де, она се могла сматрати као контрола над овом нашом владом, и њезин опстанак на тај начин могао се унеколико оправдати, али данас кад је овдје Сабор, није опстанак њезин апсолутно оправдан, јер ми те контроле не требамо. То је просто избачен новац, и то тако да га ниједна црквица не остане у земљи, него све поједе гладни и несретни Беч, ватром он изгорио. (Веселост).

Што вриједи, та врховна управа, то смо чули из уста барона Бенка: влада је то хтјела и то предложила, али министарство није још ништа одговорило. То значи да та врховна управа смета рад, спречава напредовање и развијање државних послова.

Високи Саборе! Али кад је у питању авансман, напредовање чиновника, онда високи Саборе, бечка господа узимљу исувише велики обзир на се, грдно и рапидно авансују и прескачу своје колеге у земљи, као бијесни хатови који могу боље увиђати потребе овога народа, јер су му ближе.

Ја знам из бечког ђачког живота да те господе нема никада у уреду, а има их 63 комада, а на та 63 господина долази 19 подворника. Да није ово озбиљан форум, ја бих предложио да још намјесте 2 подворника, па да на свака 3 беспослењака дође по један подворник.

Високи Саборе! Нарочито чудновато је буџетирање стварних трошкова ове управе. Од 165.140 круна исказује се поименце 40.000 круна, а 125.000 круна "остали трошкови" сумарно је речено. То је исто тако као кад слуге богаташа и племића рачунају на којекакве ситнице велике суме so lange es geht. Зато морамо ми рећи: нема више пљачке, es geht nich so mehr, и избрисати цијелу прву главу. Има господе међу њима којима би требало пензију дати ако не би хтјели сићи у сиромашну Босну. Њима можемо дати потпуну пензију. Госп. Петрашек је такође отишао у мир; ја бих га молио да остави у миру нашу земљу, а нарочито наше несретне шуме. *(пљесак)* Овај исти господин довео нам је у Босну Ајслера и Ортлиба, Фелтринелија, Срдићева Штајнбајса, Мехтерсхајмера итд.

Овај исти господин увијек је учествовао при продаји наших шума, и продао је све што је најбоље од наших шума и што је најближе извозу, тако да за 50 година, када се још нешто прода - што ћу касније казати, - ми нећемо имати на продају ни клипа. Могу рећи и то да је он био главни референт при продаји шума, и министар је морао његов реферат потписати.

Ја дозвољавам да је могло бити све исправно, али није право да и даље остане конзулент за босанске шуме; зато молим високи Сабор, ако га не можемо уклонити, барем да се закључи да се не смије ниједна наша шума продати док је Петрашек конзулент босанских шума.

Ја сам дознао од једног пријатеља да ће посљедњи велики комплекс босанских шума продавати и офертима, јер је је рок до 1. септембра 1910, и то су шуме Равна Планина, Врхпрача и Јаворина, које се имају путем лицитације продати.

Мени се чини да треба овђе Сабор да обрати велику пажњу, и моја је дужност да на то упозорим, дужност је то моја према земљи, према народу, самом себи и потомству.

Зато на господина Петрашека треба обратити велику пажњу. За господином Петрашеком могли би ићи у пензију: два одјелна предстојника, шест дворских савјетника, два владина савјетника, један финанцијални надсавјетник, један финанцијални савјетник, један шумски савјетник, два рударска савјетника, грађевински савјетник, рачунарски надсавјетник и један владин савјетник, надравнатељ помоћних уреда. На том би се заштедило 228.254 круна, и к томе још 165.140 круна стварних трошкова. Била би дакле уштеда од 383.704 круна, и ево пара и за Чабрајићеве дневничаре, моје шумаре, Џамоњине учитеље; дакле, све ово бришемо, па ћемо имати пара. *(пљесак).*

То је дакле што сам имао казати о тој врховној управи.

Можда ће се рећи: па ти ће људи оптеретити пензиони фонд наших чиновника; то ја признајем, али то је пролазно зло, пошто је познато да бирократа кад иде у пензију губи и здравље. Чим изгуби власт, изгуби и здравље, нарочито ако се прихвати посла који не одговара његову организму.

Другој глави, високи Саборе, нијесам посве противан, само сам противан главешинама у тој глави. У тој глави буџета видимо један преостатак старе отоманске управе, и то је валија и цивилни паша, његов доглавник. Ова мјеста нијесу потребна нашој земљи.

Ако Аустро-Угарска треба инншпектора чета, маршала или фелдцајгмајстора, нека га плаћа сама; ми већ доста плаћамо за војништво.

Стога треба брисати 24.000 круна за поглавицу земље, 5652 круна за издржавање и расвјетљивање конака и 5000 круна за поправак конака. Није ни лијепо што ми, као сиромашна земља, расвјетљујемо конак једном великом господину, као што је иншпектор чета, који нам не плаћа ни кирију за онако диван стан.

Даље, ја бришем и грађанског доглавника. Не знам хоће ли то висока кућа уважити, али и цивилни доглавник није потребан.

Наша четири секционсшефа скупа у сједници могу управљати овом земљом и без ове двије главешине. А најстарији по именовању секционсшеф може врло лијепо репрезентирати ову нашу владу.

Мој приједлог је дакле да се из буџета брише и валија и његов доглавник и да се тако заштеди 68.000 круна, и то су паре, висока кућо, ако почем нијеси знала!

Још у овој глави имам ово да кажем да су надлежни фактори чекали наш закључак да се брише цивилни доглавник, јер још прије засједања Сабора именован је наш валија инштектором чета, а прије тога звања није било.

Господин барон Бенко остао је на свом мјесту, иако је било посве логично и паметно да буде прије Сабора промакнут у стање мира; баш тај факат што је господин Бенко остао цивилни доглавник, а није постављен нико млађи, доказује да су мјеродавни фактори намјерили укинути ово мјесто, и само су чекали да Сабор избрише ову ставку из буџета.

Тако би госп. Бенко дошао до давно жељене пензије. Међу другом господом не би било ривалитета, јер не би било предмета ривалитету. Онда би лијепо и вјешто могао репрезентирати владу, на примјер, господин одјелни предстојник Шек или Микули - нарочито госп. Микули кад има аутомобил. *(буран смијех)*.

У овој глави још могу говорити о величини суме одређене за штампање буџета и закључних рачуна и извјештаја о управи земаљској. Ту стоји да се за ову сврху троши 29.000 круна. И ту би могли уштедити, господо. Не треба извјештаје и закључне рачуне штампати на мађарском ни на њемачком језику; не би требало ни штампати у два писма, српском и хрватском. Ово је народ који је сиромашан, па би требало да се прими једно писмо у интересу културнога уједињења и националне штедње. Треба да штедимо. Што да се размећемо? Ми смо један народ, један нам је језик, па треба да буде и једно писмо. *(Глас: Које ћемо? Хрватско?).* То како хоћемо. Договорићемо се.

У трећој глави говори се о Сабору. Кад се критикује влада, треба да и себе узмемо на претресање. Што год почнемо, почнимо од себе. У почетку смо, мора се признати, дангубили. Држале су се сједнице по сата, па смо ишли кући. Не треба да дангубимо, већ треба да радимо и штедимо. Треба гледати свагдје да се што уштеди. Не треба стварати никаквих синекура, - никаквих штипендија, јер ће онда влада још боље респектовати нашу критику.

Што се тиче четвртог одјељења овога прорачуна, то могу рећи да сам потпуно против окружних области. То је један остатак од старог времена. То је једна старинска установа, а кошта наш народ 282.430 круна. Ја сам не знам зашто је та управа. Колико нам је та установа потребна знадемо сами, али ја ћу рећи како је потребу тих окружних области карактерисао један чиновник, који је казао: "Оне су установљене зато да зауставе спис који иде од котарског уреда земаљској влади за 14 дана, и обратно, када се спис врати од земаљске владе да га опет задрже 14 дана док дође котарском уреду". *(смијех)*. Ако ове области нијесу зато, онда ја не знам зашто су. *(понован смијех)*.

Видимо да у аустријским провинцијама које су заступљене у царевинском вијећу нема никаквих окружних области. Ни сиромашна Далмација, ни горовита Штајерска, ни богата Чешка немају таквих области. Кад је тако тамо, онда не знам чему би ми подржавали ове области. Ја бришем те области, и молим да ми у томе помогне високи Сабор да се те области избришу.

У наслову "здравство" нећу ништа да бришем. Код овог наслова нијесам био толико љут колико код других ставака. Овдје бих само нешто могао примијетити. У наслову здравство има одређена плаћа за 4 примарна лијечника у земаљској болници. Ја нијесам против тога, и није ми жао. Само не би требало дозволити да се они баве и споредним занимањем; не би

им требало давати мјеста, рецимо, код болесничких каса или на жељезницама, него нека врше само своју званичну дужност. *(Глас: Тако је!)*. Ја се слажем са г. бароном Питнером у овој ствари, наиме, да имаде у болницама врло мало простора и да су наше болнице врло оскудне у просторијама. Требало би подићи некоје павиљоне и требало би намјестити још неколико лијечника; али сви видимо да нема пара. Ја бих у том погледу могао рећи ово своје мнијење, - да се наиме примају у болнице само домаћи синови, а из других земаља Аустрије и Угарске само они који болују од које заразне болести и на којима је неопходно потребно да се изврши операција. (Народни посланик др Сарић: Морају се примати сви болесници). Ја мислим да би се требало бринути о сваком болеснику, али у првом реду треба да водимо рачуна о себи и о нашим болесницима. Имаде и таквих болесника који из монархије долазе овамо и овдје се лијече, премда су они могли отићи натраг у монархију и тамо се лијечити, да ми можемо већу пажњу посветити нашим болесницима.

У погледу живинарства имао бих ово да примијетим. Овамо је уврштена свота за вођење катастра о стоци у оним котарима који су на граници Србије и Турске. Ова је ставка стрпана овамо у овај дио буџета. По мом мишљењу, спадала би у финанцијско одјељење, јер се овај катастар води у интересу заједничке царине Аустрије и Угарске. Ми смо овдје оштећени за 42.000 круна, а не добијамо за то никаква еквивалента.

У погледу војништва ја, као посланик треће курије, морам споменути да је према нашој привредној снази врло много и готово нечовјечно узимати 10 посто од читавог буџета за војску. Нас не би требало мјерити са аршином Аустрије и Угарске, јер смо ми врло назадна земља, немамо довољно школа, па према томе никако не би се смјело нама мјерити истом мјером, јер су код нас сасма друге културне прилике.

Даље, у погледу војне службе могу споменути да је довољно за нас Босанце и Херцеговце да служимо по једну годиницу дана *(Смијех)*... јер ми можемо за три мјесеца научити и дисциплину и муштрање и пуцање, а остале двије године и три четврти године продајемо зјале по касарнама у Бечу, Пешти и Грацу. Дакле, нама је доста једна годиница војне службице.

Осим тога, потребно је да наша војска служи у земљи, тако да би могла за вријеме жетве бити пуштена кући да помогне срадити пољске усјеве. *(Посланик Мајкић: И да остави наше паре у земљи)*.

И овдје би се могло, кад би се војна служба снизила на годину дана, уштедити око два и по милиона. Додуше, наша би војска спала на трећину; али што је стало Аустрији за нас - или војник био код куће или у касарни. Истина, наш је народ храбар, зна страшно пролијевати крв за другог, само на жалост, није никада знао за себе ништа учинити.

Сада да кажем неколико ријечи о жандармерији. Кад се дирне у жандармерију, скочи управа са свих страна и почне хвалити ту установу. Ја је не могу хвалити, јер је наш народ много претрпио од те жандармерије, поготову у почетку аустријске управе, кад су били они жандари, ако се сјећате, који су носили црвене капе. То су били страшни људи, прави варвари. Ја никад у животу нијесам видио таквих лица. - Још од дјетињства остала су ми у памети она гадна варварска лица. Доцније их је нестало, јер нијесу могли вршити насиља као у почетку. Колико год су они чувари мира и реда, толико, с друге стране, ја тврдим да су ширитељи неморала у нашем народу. Господин Бенко може их узети у заштиту колико год хоће, али ја сам тврдо увјерен и ја сам видио и навешћу вам примјера да су ти чувари

реда и мира уједно и ширитељи неморала у нашој земљи. Исто тако тврдим да они врше шпијунску дужност. Ја ћу навести само један примјер кога сам доживио. Кад сам се вратио из Србије, дошао сам у манастир Гомјеницу, гдје ми је отац живио, и једне вечери примијетих како бајунета бљесну кроз ноћ. Ма шта је ово, запитам се, приђем тамо и нађем жандаре. Познати су ми људи, и они су ми искрено казали да имају дужност да пазе на мене - једног обичног ђака, да немам случајно какво велико подузеће да срушим Аустрију, само зато што сам био у Србији.

Осим тога, има у овом буџету једна ставка које нијесам нашао ни у једном буџету ниједне државе. То је, високи Саборе, некаквих 11 харамбаша. (Смијех). Ја просто не могу бити доста паметан да схватим како једна законита влада храни на својим јаслима 11 харамбаша. (Смијех). Ту има четири буљукбаше, пет сердара, три сердарска замјеника, четири пандура и једанаест, господо моја, горских харамбаша.

Све, како видите, неки опасни људи! (Смијех). Ако их хоће влада, нека их задржи, али ја бих предложио да се бришу.

Говорити о политичким властима у Босни и Херцеговини не може човјек хладно, не може а да се не узрујава. Политичке су власти у Босни и Херцеговини биле туђинске кад су овамо дошле и за ових 30 година остале су туђинске и грдно нерасположене према нашем народу. Ово терорисање и ове зулуме политичких власти највише је осјетио наш тежак.

Ја сам добио једно писмо, које најбоље карактерише положај нашег народа према новој управи. Разочарање нашег народа, а нарочито тежака, над новом управом велико је и њему се човјек не би надао од једне управе која је, баш због тога тежака, добила двије најбоље балканске позиције. И тога тежака она не само да није никада помогла, него га је морално и материјално притискивала и убијала.

Ја ћу бити слободан високом Сабору прочитати ово писмо, па се надам да ће по прочитању овога писма и они који нису имали љубави за сељака стећи више љубави и предусретљивости према њему.

Писмо гласи *(чита)*: "Болујем и копним у горком чемеру и немаштини љутој откада знам за се. Болан сам, преболан, брате си мој слатки и медено љето моје, а онако посигурно не знам шта ми је, шта ме боли. Само осјећам да је бољка моја велика и бог драги зна има ли јој лијека и илаџа. Снага ми је сва утрнула и вредовна, а душа празна, сува и исцијеђена ко исцијеђени лимун са мора.

Радим и мучим се ко тешки покојник од ране зоре до мрклог мрака; са звијездом, штоно веле, падам, са звијездом устајем.

У прољеће, гавељајући, гладан и сувотан, по врлетима за плугом и натапајући сваку бразду сузом и знојем, молим се добром и премилом богу за род и берићет. Преко љета ми се окрави смрзнута душа, и ја дркћем и стрепим ко јасиково лишће над њивама својим, а под јесен, кад све срадим у зноју и у суво згрнем, немилосно навали и ала и врана на труд мој и крваву муку моју. Душа ми тада процмили - процмили ко гуја у procijepu, пред очима ми нешто замагли и у ушима зазуји. Али, док се обазрем на 'ну своју гладну и голу максумчад, тргнем се, снага ми обамре и само уздахнем, проклињући живот свој, матер своју и утробу њезину гријешну...

Тако трајем живот и дане, и трајаћу до мотике, таква је права под овом новом управом и суданијом.

У стари земан, за турског суда и турске, да кажемо, суданије, могло се некако живкарити и прометати. Боже ми прости, и бог је боље даво. Берићета је било у свачем... свачег је било у изобиљу. Свијет је асли био пунијег и ситијег срца. Ага је остављо, царевина није прегонила ни сваку бреспослицу узбијала. Било је за нас, да рекнемо тежаке, и праве веће. Ако је ђекад тежаку и било криво у чаршији и на суду, било је криво и чаршинлији на селу и планини, гдје косовица суди, па се то некако испорављало и везало једно с другим.

Кажем ти, рођено моје, могло се лијепо живкарити и деверати, а откад заступи ова проклета и црна укопација, налет је било, све нас у црно зави. Бијели некакви људи у црној оћећи и црним шкрљацима размиљеше се ко мрави по земљи нашој и отроваше нам и земљу и живот. Љетина нам поче издавати, сермија пропадати, а у људе уђе некакво проклетство и невјерлук. Царевина удари тешке намете, а владике накривише наеро камилавке и ударише у страну од народа. И вјера нам посрну. Замрзну свијет сам на се. Све ти је ту оштро, набусито ; нигђе меке ни слатке ријечи. И љубав се и оно лијепо поштење старинско забаци, изгуби, ко да га никад није ни било. Сваком је докундисала ова црна укопација и црна суданија. Свак се диже, свак тражи неку праву: и поп и калуђер, и бег и ага, и газда и заначија, а царевина, сапреле је муке наше на страшном суду, сваком понешто додаје и пружа. Само ми, тежаци, заборављени и забачени, полагано венемо, трунемо и у мукама издишемо. И ми смо се поимали да устанемо, да зајаучемо, али нас увијек изда снага и језик нам се поткрати и над нами се јопет склопи црни мрак и мук. Злоба нас је изјела, немаштина нас сатрла, голема неправда убила, па куњамо ко метиљава марва. Слаби смо, немоћни смо, неумјетни смо.

За турске суданије било је у нас и паметних људи слободна срца. Многи су пашама и везирима на диван излазили и умјели су мудро и слободно еглендисати. Кад заступи Устрија, ми се асли престрависмо и разбисмо ко крдо оваца кад га курјаци погнају. Изгубисмо срце, а изгубисмо и памет. Језик нам се завеза, па не умијемо ни двије унакрст пробешједити.

Људи који су некад с пашама и везирима на дивану водили мудре и дубоке еглене, данас тијем људима застаје ријеч у грлу кад почну бешједити доље у суду с оним голобрадим вузлетом, на коме све трепти и цепти од грдног швапског увијања. *(смијех)*. Суди ми, кажем ја, по правди божјој и људској. - Не суди се, вели, у наше царевине по правди, већ по палиграпу. Кад би она судила по правди, не би толике стотине година владали над деветнаест милета и седам осам вјера и закона! - На те бешједе мени се језик завеже, па ни макац. Видим истину говори, и онако је, друкчије не мере бити".

(Упозорен од предсједника Сабора да даље не чита, Кочић је наставио): Само још редак. (*смијех* - *чита):* "Тако ти је то и на суду и на путу. Одасвуд нас бије мраз и лед, и ми венемо и пропадамо ко позни ушјеви од студени. Слијепи смо код очију и блентави код памети, а оковани без синџира. Шта да ти, брате си мој слатки" и господине предсједниче - *(смијех)* - "и медено љето моје, дуљим и набрајам! Толико ти још кажем, да је наше тежачко живљење само једна, штоно веле, дуга тужбалица јада и чемера, патње сиње и невоље љуте".

То је једна кратка стварчица, писмо једно.

Између осталих важних ствари којима наша политичка власт располаже, дотаћи ћу се једне која је врло важна, могу рећи најважнија, односаја између кметова и ага. Досадашњи односаји између кметова и ага су постали несносни, нарочито по кмете. Законских одредаба нема никаквих, а оно нешто наредаба у том погледу што је издано, све је сакато, нејасно, непотпуно и слабо, да је уопће страхота и помислити како се могло до данас издржати. Није потребно, јер је већини познато, нема ни практичне вриједности, хисторијски проматрати развој овога питања... *(Опоменут од предсједника да то нема везе са овом специјалном дебатом, Кочић је наставио):* Ја не знам, господине предсједниче, нећу се противити, али ово спада пред политичке власти. *(Глас: То спада у политику).* Ја ћу само, ако ми не дате говорити, ја ћу наћи излаза да проговорим и у овој ствари, а то ће бити кад буде пољопривреда на дневном реду. Али ћу сада још ово казати што се тиче ага и кметова и замјерити и влади у Сабору. Чуо сам и знам да влада има својих кметова. Молим вас, господо, да (закључите) да барем влада нема кметова, него да се ти кметови отпишу, да се ти људи ослободе. Толико сам имао примијетити што се тиче владиних кметова, кад ми не дозвољавате говорити о другим кметовима. Тиме завршујем свој говор. *(У дворани пљесак и гласови: Живио!).*

Рјешавање молби за земљу

I засједање, XXVI сједница (9. новембра 1910) и XXVII сједница (10. новембра 1910)

I

Мени пада у очи што петициони одбор препоручује влади молбе и мало не увијек додаје, ако није пријепорно. Земљиште се може увијек учинити пријепорно, ако се хоће и тиме сељацима отети... Стога бих ја молио нека се напросто препоручи влади, без обзира на то је ли пријепорно или није.

II

Ја сам такођер хтио да подупрем приједлог госп. Ђурића, јер је заиста велико зло са тим мерама. Иако сам ја противник да се влади све препусти, ја сам овај пут највећи заговарач да се власти препусти да она узме дијељење мера у своје руке, јер се често пута даје оному земљиште који га сувише има, па га ни сам не обрађује, него га продаје или даје под кирију, а сиротиња која ништа нема не може да добије.

Зато апелујем на ову кућу, да ове молбе које су предане што прије у претрес узме, јер сељани тешко чекају, да, не могу да чекају. Велико је узбуђење у земљи што немају земље они који стотину година вапију за земљом, а странци је добивају. Молим да се ова ствар брзо ријеши. Зато се ми, народни посланици, морамо заложити сви да наш тежак добије комадић земље, ако већ не можемо рјешавати питања велике политике!

Језик у законским текстовима

I засједање, XXIX сједница (14. новембра 1910) и XXXIII сједница (19. новембра 1910)

Високи Саборе!

Поводом претресања ове законске основе учинићу неколико напомена о званичном језику и о језику уопће и његову развитку од окупације, па овамо. Као што је окупација донијела много зла и учинила нам много неправди у свима правцима народног живота, исто је тако утицала штетно и на развитак нашег богодавног звучног и љупког језика.

Тај је утицај тако штетан и тако очевидан да ми морамо страховати да нам се наш красни језик, најљепши међу словенским језицима, сасвим не исквари, не изблиједи, не изгуби сву ону своју кристалну јасноћу и љупку звучност којој готово нема равне.

То нас, као старе и добре Бошњане, мора бољети, јер је наш језик и у најстарија времена био необично лијеп и звучан, много љепши и народнији од језика у источним српским земљама, који се је развијао под утицајем византијске културе и грчке синтаксе. То тврде стари споменици, то тврди, између осталог, и овај стари надгробни натпис: "А сије биљег почтена и гласита војводе Радивоја Опрашића. Докле бих, поштено и гласито пребих и легох у туђој земљи, а биљег ми стоји на баштини".

Та се његова љепота сачувала кроз дуге вијекове, и у новије вријеме, кад се стварала наша нова књижевност, српска и хрватска, кад се стварао наш књижевни језик, наш је дијалекат босанско-херцеговачки узет за заједнички књижевни језик два братска народа, за књижевни језик српског и хрватског племена. Оснивач наше нове књижевности заслужни Вук Стефановић Караџић написао је ово: "Српски се говори најчистије и најправилније у Херцеговини и Босни", а данас, послије 32 године аустроугарске управе у Босни и Херцеговини, са болом и огорчењем ја парафразујем ову прецизну Вукову реченицу: "Српски се пише најнечистије и најнеправилније у Босни и Херцеговини". Па ко је томе крив? Ко би други могао бити крив него наша влада, него њезини чиновници, мали и велики, виши и нижи, њене званичне новине, закони и наредбе, њене школе и њене школске књиге, њени разнолики уреди и судови. *(У дворани одобравање)*. Све је то криво и све се то завјерило против чистоће и љепоте нашег језика, и у томе се могло оспоравати аустроугарској управи у Босни и Херцеговини, у овој ствари, у кварењу и накаживању народног језика, доиста јој се не би могло приговорити, већ ако би човјек хтио душу гријешити.

Она је у томе посве успјела, и надам се, високи Саборе, да ће то и европско јавно мишљење и без сјајних банкета безувјетно признати. Ми смо добили у новинама, законима и наредбама и по судовима некакав језик који стоји у врло лабавој, често пута никаквој вези са живим народним говором.

То је једна одурна наказа, тешка и усиљена, често пута потпуно неразумљива, без гипкости, еластичности и звучности, тих битних особина нашег дивног језика. То је језик као наш, а није наш, наше су ријечи, али језик није наш. Из тога језика не провијава дух нашега језика, то није језик који смо слушали и научили са мајчиних усана, који је краснији од пјесме, језик Вуков и Даничићев и наших нових писаца. Ову одурну наказу

народног језика створили су странци и наши људи, Срби и Хрвати из Хрватске. Први су га, странци, научили само лексикално, а други, Срби и Хрвати, дошли су са прилично накарадним језиком, који се опет развио у Хрватској под утицајем њемачког канцеларијског језика или граничарске команде. Једни и други братски и заједнички почели су кварити наш језик, како вели наш млађи писац др Ћоровић, ишли су из уреда у уред, уваћали новотарије, а сарајевски званични лист ширио их је и популарисао. Странци често пута нијесу разумјели ни правог значења појединих ријечи, као на примјер суци, којима би као чуварима јавног добра и морала до у најситније појединости морао бити познат живи народни говор. Због тога непознавања, високи Саборе, дошло је на судовима често до комичних и трагичних сцена. Да вам само једну испричам. У неком окружном суду пита предсједник оптуженика, који је убио човјека, зашто је убио. Оптуженик слијеже раменима и ћути. Предсједник га поново пита зашто је убио, а оптуженик одговара: "Сам ме је шејтан на то нагнао". На то скочи државни тужилац, и вели: "У смислу, рецимо, § 301 протежем оптужницу и на шејтана и предлажем да се казнено прогони". *(смијех)*. Присједници погледаше се, а један стари Муслиман рече: "Царевина вам је наредна и управна, али да и за шејтана имате параграфа, то ми не може ући у главу".

И ја сам такође имао да одговарам за једну ријеч, и то за ријеч "суданија". Могу, ако хоћете, своју осуду донијети, па да видите. Државни одвјетник тужио ме је да сам другим падежом те ријечи, који гласи "суданије", мислио да исмијем суд и да кажем, да "суда није". *(Смијех)*. Нашем се језику не може приговорити да није развијен, да се њиме не може изразити све што је потребно, да се не могу логички и прецизно закони и наредбе или правни стручни списи изразити. Ово мишљење није на мјесту! То најбоље показује ново законодавство краљевине Србије и многи стручни списи и правне публикације појединих стручних писаца. Треба само погледати дјела Слободана Јовановића, професора биоградског универзитета, па ћете видјети какве се тешке ствари могу казати нашим српским или хрватским језиком, и то посве јасно и логички. Само једно треба на уму имати, и то је да је битна особина нашег језика да није именички језик, као њемачки, него да је језик глаголски.

Високи Саборе, сви народи цијене љепоту и чистоћу језика. И ми треба да цијенимо и чувамо ово драгоцјено народно благо у свој његовој љепоти и чистоћи. Против нашег језика већ се 32 године стално и непрекидно војује с једне стране, и сада је дошао час да тој страни одлучно подвикнемо: Узето нам је све, на свима линијама народног живота поробоћени смо, али не дамо вам нашег језика! То је наша нада и утјеха, јер велики руски писац Тургењев вели: "У данима када ме сумња, када ме црне и немиле мисли море о судбини отаџбине моје, ти си једини који ми не даш да клонем, о велики, силни, сјајни и слободни руски језиче! Кад тебе још не би било, морао бих очајавати гледајући шта се све дешава у отаџбини мојој".

Зато, високи Саборе, предлажем са својим друговима да се изабере један одбор од три лица, који ће у свакој владиној законској основке поправити језик па тек онда да је расправљамо.

II

Предлог народног посланика Петра Кочића и другова о језику у законским основама

Пошто смо се увјерили да је језик и стил у поднесеним законским основама нечист и ненародан, предлажемо да се изабере одбор од тројице посланика који ће све законске основе прегледати и погрешке у језику и стилу исправити.

Петар Кочић и другови.

III

Високи Саборе!

Као члан одбора за стил и језик у законским основама, прегледао сам законску основу у одабирању атова. Иако је и у привредному одбору и у пленуму саборскоме посвећено довољно пажње стилу и језику у овој законској основи, ипак се у њој налази нешто што није исправљено и што се није дало исправити, а то је онај основни тон и стилизација језика која је потпуно страна нашем језику. По свему се чини да је закон или превођен или су га према разноликим оригиналима саставили људи који не познају довољно дух нашега језика. Тесали смо и глачали сви, али је ипак језик у основи остао такав да га не подноси дух нашега говора. Времена смо имали мало за овај посао а да бисмо се могли упустити у радикално чишћење. Па да смо га и имали довољно, не бисмо то смјели чинити, јер је та основа стигла у треће читање, па мислим да није опортуно упуштати се у опширније рашчлањивање и стилизацију појединих реченица. На тај начин могло би се десити да једна реченица добије други смисао него ли је хтио законодавац.

У стилу и језику мало се исправило; на примјер, у свима основама, па и у овој о атовима, долази често и редовно глагол "треба", "ваља", "мора" и "смије" са неодређеним начином. То није у духу језика. Ми бисмо просто употребили или презент или футур. На примјер: мјесто "треба одредити" ми кажемо "одређује се" или "одредиће се". То је и са законске стране много боље и прецизније речено. Ово "треба", "мора", "не смије" није наше, оно немило звучи у једном закону. У данашњој држави и друштву ионако је тешко живјети, па ако и у свакоме закону налазимо "мора", "смије", "не смије", то се некако неугодно осјећа, јер на сваком кораку, и поред тих пријетња, сретамо жандаре, видимо отворену тамницу итд., па сад уносити ту тврдоћу и опорост у законе не ваља, особито кад то не одговара духу нашега језика.

И у језику се је могло много ријечи замијенити другим, подеснијим народним ријечима, као на примјер: ријеч "подручје" могла се замијенити ријечју "област", али смо ми оставили ту ријеч. Иако је то "подручје" неспретна кованица, оставили смо је, јер је ушла и укоријенила се у језику и често долази у самом тексту. Према свему реченом, ми смо у овом поправљању били врло скромни; § 1. нисмо ниуколико измијенили.

IV

Ја нијесам противан ковању појединих израза за науку, нијесам тјесногруд пуриста, али сам увијек за то да се што ближе духу народа кују ријечи, да њих може народ разумјети. Рецимо, ријеч се је "призив" у нас, како се вели, одомаћила, те врло много употребљава, али такођер и ријеч "жалба", која исто значи што и призив.

У српским законима како знам нема ријеч "призив" него "жалба".

Мјесто призива има тамо жалба, али ако госп. секциони шеф баш хоће да остане ова ријеч призив, ја нијесам противан, нијесам тјесногруди пуриста, само ми је криво кад се у 'дух језика уноси, као што у свим наредбама, некакав дух који нашему језику потпуно не одговара. Вјерујте, има владиних наредби које показују да ови људи нијесу разумјели нашега језика. Ми морамо бранити свој језик, али пустити да се наука и језик развија, јер језик је жив организам. То сам имао да кажем поради ове ријечи.

Чиновничко питање

I засједање, XLII сједница (7. децембра 1910)

Господо посланици!

Нека ми буде допуштено десетак бесједа проговорити о овој предложеној владиној основи, којом се хоће да регулишу пензије босанско-херцеговачких чиновника и да се уреди њихово "биједно стање!" *(Смијех)*. У свему се чини, високи Саборе, да ће овај скуп постати као неки форум за регулисање "биједнога стања" чиновничке класе!

Предали су учитељи петицију, и моле да се уреди њихово биједно стање. То су исто учинили дневничари, шумари, финанци, само још, високи Саборе, нема петиције послане Сабору од царских оружника! *(смијех)*. Не знам, гдје су они закаснили.

Ја, као посланик народни, морам најенергичније протестовати против ових чиновничких насртаја и најезда, и изјавити да се ми нијесмо овдје састали да побољшамо ионако добро стање босанско-херцеговачких чиновника, него да, у првом реду, подигнемо економски дубоко палога нашега тежака. Тек кад се њему помогне, и он економски ојача, онда тек треба прећи на регулисање разних плата и пензија. *(одобравање)*.

Што се тиче специјално босанско-херцеговачког чиновништва, то оно, по досадашњем своме раду, не може тражити ни пажње, а некмоли помоћи од народног представништва. То је, високи Саборе, једно колонијско чиновништво, чисто колонијско чиновништво, које је са презиром 32 године гледало и још данас гледа на наш народ. То је чиновништво пуне 32 године нечовјечно поступало са нашим народом. Крупна су имена: Беркс, Лазарини, Херман, Врга и Љубачевски, који наређује чак да се и против мртвога Бошњака води истрага! *(смијех)*. То су живи свједоци моје тврдње. То чиновништво не мисли љепше ни о високој кући. То нам доказује ова неисправљена биљешка у 162. броју "Српске ријечи" од 1910. "Андреас Зоненвенд, мјерник духанске режије, кад је његов кер залајао на Муслимана Касановића, рекао је: Требало би га послати у босански Сабор, јер добро лаје".

Рећи ће ми се, високи Саборе, да ова законска основа неће тангирати наш буџет. То може бити истина, а у Босни смо, па може бити и неистина! На вјештачко мишљење друштва "Осигурациони ђенерали" не полажем много. Али, претпоставимо да се овом основом неће дирати у буџет, па ако је то истина, онда влада не би то питање смјела уредити приједлогом, него, како је то већ доста пута учинила, наредбеним путем. Зато јој се неће приговорити, ако уопће влада држи до приговора ове високе куће, а ја мислим да не држи. Још ће ми се ово рећи: кад се уреде пензије, многи ће странци оставити своју службу и на њихова ће мјеста доћи домаћи синови! Јадни домаћи синови! Други је разлог да се ова основа прими да ће странци оставити службу и доћи на њихово мјесто домаћи синови,

било би нешто, али кад би тај разлог постајао. Ја се добро сјећам, у претпрошлим делегацијама, кад је министар-реформатор Буријан изјавио да у државној служби има 27% домаћих синова, урачунавши и подворнике. На то је један делегат упитао министра-реформатора: "Што значе те разне мјере његове? Хоћемо ли још доживјети једнога дана да из босанске службе Швабе, Аустријанци и Мађари буду изагнати?", нашто га је министар-реформатор умирио и рекао: "Не бојте се ништа, ми чувамо то наше стечено право!" Добићемо она мјеста која су за љепше Бошњаке, али виших мјеста не.

О преносним таксама при откупу кметова

I засједање, LII сједница (6. фебруара 1911)

Господо посланици!

Познато ми је да је још крајем првог засједања поднио др Јанкијевић овај приједлог. Мене је тај приједлог спрва обрадовао, али касније, што сам више мислио о њему и што сам га боље проучавао, излазили су ми пред очи гријеси које је наша управа до данас учинила у овом народном питању. Ја те гријехе нећу данас набрајати, него ћу само навести онај који се налази у овој законској основи господина др. Јанкијевића и другова. Из овога приједлога стрши један гријех. Да је босанска влада водила бригу о постепеном економском ослобађању босанских кметова, увјерен сам да не бисмо морали данас дебатирати о овом приједлогу др. Јанкијевића. Јер је влада ријешила да се кметовима уз државну гаранцију даде прилика да дигну зајам за искупљење своје економске слободе, одмах их је требало и ослободити ових такса. То је тако разумљиво да не може бити разумљивије! Приједлог госп. др. Јанкијевића није сам по себи рђав, али долази доцкан. Да бисмо колико-толико оправдали ово задоцњење, ја предлажем једну малу допуну. А та гласи овако *(чита)*: "Сав новац за пријеносне таксе и биљеге који су платили бивши кмети вратиће им се из државне благајнице".

Господо посланици! Тежња наших тежака за комадићем слободне земље велика је и силна. Многи су у тој тежњи сатрли сав свој иметак да намире другу половицу за откуп. Они су упропастили своје благо, остали су без блага, па имаду сада слободну земљу а немају чиме да је обрађују, а имаду да плаћају камате и амортизацију Земаљској банци. Они се налазе данас у великој економској кризи, па им треба на сваки начин помоћи. Унеколико би им се помогло кад би се примио мој приједлог. Ово враћање већ уплаћеног новца не би било тешко провести, па ако би то Земаљска влада хтјела, могла би то и учинити. Она би се могла ставити у споразум са Земаљском банком, па нека Земаљска банка одбије од зајма сваком кмету онолико колико је дао за таксе и биљеге код пријеноса. Ја мислим да се овим људима мора помоћи, а ми који хоћемо да сву земљу обухватимо, не смијемо оставити ове биједнике без помоћи, над којима виси Дамаклов мач Земаљске банке. Ако се прими овај мој приједлог, ја ћу гласати за ову законску основу. *(пљесак).*

Обавезна основна настава

I засједање, LVII сједница (16. фебруара 1911)

Господо посланици!

Господин извјестилац просвјетног одбора, чији сам и ја члан, дао нам је у свом говору опширан историјат о обавезној настави готово у свима културним земљама и на основу сабраног статистичког материјала нагласио је све користи које народ добива од обавезног похађања школе. Говор му је био потпуно у реду, потпуно на свом мјесту, јер се искључиво бавио предметом о ком је поведена дебата. За осталу господу предговорнике, нарочито за г. г. Мехмедбашића и др. Карамехмедовића, то се не би могло казати. Озлојеђени због непросвијећености и заосталости елемента који заступају, заборавили су се и застранили далеко од предмета. Чак један од говорника ишао је тако далеко да је у свом родољубивом огорчењу правио поређење између § 162. Вакуфско-меарифске уредбе и познатог индијског обичаја да се жена мора, кад јој муж умре, заједно спалити с њиме! Како видите, врло драстична и нимало сретна компарација! Такође нам је и г. Џамоња, као бивши учитељ, овдје излагао све оно што се тиче учитељског стања, те је и он унеколико застранио од предмета који је на дневном реду. Што се тиче мене и мог говора, ја ћу се строго држати предмета, оставићу све патриотске ламентације на страну. Ја сам устао да говорим о једној принципијелној ствари, коју је требало да изнесе г. извјестилац просвјетног одбора. Он то није учинио, па ћу ја, као члан тог одбора, то учинити, јер мислим да ми је дужност да попуним ту празнину у иначе врло опширном и красном говору поштованог г. Калуђерчића.

Земаљска је влада предложила Сабору законску основу о обавезној настави. Та је основа у првобитном владином облику носила сва обиљежја једног реакционарно-полицајног дјела. Узевши у претресање ову законску основу, чланови просвјетног одбора одмах су опазили да су творци овога закона, како би браћа Хрвати казали, "загрижени реакционарци", који се не знају ни воде напити без котарског предстојника и без помоћи жандарске бајонете. Према владину нацрту, сви послови око обавезне наставе били би подвргнути надзору полицијских органа, а народ, за кога се ствара ова установа, био би искључен од школских послова. Одбор је одмах увидио од каквих би штетних посљедица била ова основа кад би се прихватио владин принцип о непосредном полицијском надзору; кад би се народ искључио од школских послова, онда би овај закон, који је у самој ствари само релативно облигатан, постао готово илузоран. Убијање и ограничавање интересовања широких маса народних према оваквој једној par exsellence народној установи било би врло штетно.

Напротив, за оваков једну установу потребно је најактивније и најшире учествовање самога народа.

Полазећи с овога јединог исправног становишта, просвјетни је одбор одбацио владин принцип о непосредној власти полицајских органа и створио једну посебну школску власт, школски одбор, и томе је одбору остављено да се о свему стара и брине што се непосредно односи на послове обавезне наставе.

Овом основном измјеном одборовом, владина законска основа добила је много љупкије, народскије и демократскије лице, и тим смо колико-толико помогли да ова законска основа постигне извјестан успјех у народу.

Констатовано је, господо, у свима културним земљама од колике је штете мијешање политичких власти у чисто школске послове, а тако исто констатовано је од колике је користи кад се за једну народну, националну ствар заталасају и загрију широке масе народне. Знајући цијенити у првом случају штету, а у другом корист, ми смо истргли обавезну наставу из руку полицајских и предали смо је ономе ради кога се она и уводи, предали смо је народу. Тежећи да колико је могућно сачувамо основну школу народу, ми смо, као што сам споменуо, створили школски одбор, једну, дакле, посебну школску власт, и идући од параграфа до параграфа владине основе, сужавали смо, сасвим или дјелимично, дјелокруг политичке власти у школским пословима.

Све оне послове које би по овом закону вршиле политичке власти, а штетно би утицали на саму школу, ми смо пренијели на ту новостворену школску власт, школски одбор. Тако смо свели на минимум све оне школске послове у којима би имала учествовати политичка власт, а школски смо одбор снабдјели са приличном влашћу и раширили смо дјелокруг његова рада.

У владиној основи има параграфа, господо, који звоне врло нескладно за једно културно ухо, да се тако изразим. На прилику § 24: "Управитељ школе може дијете опростити од школског полaска (§ 23-е) за вријеме од осам дана, а на дуже времена може га опростити на приједлог управитеља школе поглавар управне власти".

Који је то поглавар управне власти, и ко све то не може бити?! То може бити, по потреби, и какав жандарски вахтмајстор, јер и он долази као једна јака чивија у организацији управних власти. Просвјетни је одбор тај параграф овако измијенио: "Разредник може дијете ослободити од похађања школе за вријеме од два дана, старјешина од осам дана, - а за вријеме од 14 дана може га ослободити, на приједлог старјешине, предсједник школског одбора" (§ 23. тачка д).

Као што видите, наша стилизација је и прецизнија и народскија. У владином параграфу стоји да поглавар управне власти може ослободити дијете на колико хоће времена, јер се не каже одређено, а у нас се каже да предсједник може ослободити дијете само на 14 дана од похађања школе. Употребом власти, која се оним владиним параграфом даје поглавару управне власти, могао би се овај закон потпуно изиграти и начинити илузорним.

Мислим да сам овим једним параграфом владине основе доказао сву реакционарност владине основе, па сматрам да ми није потребно упуштати се у детаљније разлагање овог и њему сличних параграфа. Како из наведеног параграфа, тако и из осталих параграфа просвјетног одбора, кад се буду читали, опазиће господа посланици одборско становиште које иде за тим да се основна настава демократизује, да се за школу и писменост заинтересују широки слојеви народни; да у школским пословима учествују самостално, без вјечитог полицијског туторства, и мали, ситни људи из народа, дакле сам народ.

Дубоко сам увјерен да је ово становиште просвјетног одбора потпуно исправно и да ће бити само од користи основној настави.

Са не малим чуђењем констатујем, на крају, да су изасланици Земаљске владе пристали на ову битну, принципијелну измјену, као и на остале допуне просвјетног одбора, осим једне. Та се једна састоји у овоме. У тежњи да овом школском одбору раширимо што више дјелокруг његова рада, ми смо унијели били једну одредбу да се против пресуде предсједника школског одбора у школским стварима могу родитељи или њихови замјеници жалити предсједнику тог истог одбора који је изрекао ту пресуду. То је, господо моја, свакако једна административно-правна немогућност, јер се не може са успјехом жалити против предсједника једног одбора који је главно лице у том одбору, који тамо води главну ријеч. Зато смо и пристали на владин предлог да се засада, док се не оснују окружни школски одбори, могу родитељи или њихови замјеници обраћати окружној области, и што она ријеши, да ту нема апелата.

Кад се дакле буду основали окружни школски одбори, отпашће и овај посљедњи остатак реакционарно-бирократског схватања школских ствари, и ми ћемо имати један потпуно демократски закон.

Као што видите, просвјетни је одбор израдио овај закон на потпуно демократској основи, размакао је шире границе народног самосталног учествовања у школским стварима, и то је једна од најљепших особина овога закона. Зато ћу гласати за њ, што мислим да ће учинити и сви други прави пријатељи народне просвјете. *(одобравање и пљесак.)*

О таксама на молбе из народа упућене сабору

I засједање, LXX сједница (8. марта 1911); II засједање, XVI сједница (25. јануара 1912)

I

Баш кад је ријеч о оним невољницима који немају ни најмање земљишта, ја ћу да покренем једну ствар.

Сви су народни посланици предавали молбе из народа слободне од биљеговине, сматрајући да те молбе не подлежу плаћању биљега. То њихово схватање није ни од једне стране порицано. Зато су они примали молбе од својих бирача без биљега. Сад долази државна власт и тражи од тежака, нарочито од оних који моле за меру и крчевину, да накнадно биљегују све молбе. Ја мислим да би требало да Сабор овдје закључи да су све молбе наших тежака слободне од биљега и да власт не тражи накнадно од њих да их биљегују, јер то су заиста веома сиромашни људи, који би се сматрали срећнима кад би имали круну; а Сабор, као највиша народна институција, требало би да допусти свима људима и широким народним слојевима да се могу Сабору жалити и да могу Сабор за нешто молити без биљега.

Стога молим да Сабор донесе нарочити закључак да су све молбе упућене на Сабор слободне од свију биљега.

Мој приједлог гласи овако *(чита)*: "Приједлог Петра Кочића и другова. Слободни смо предложити да Сабор закључи:

Позива се Земаљска влада да све молбе и жалбе упућене на Сабор Босне и Херцеговине ослободи од биљега, као и оне које су већ досад на Сабор стигле".

Петар Кочић и другови.

II

Поштовано предсједништво!

Сабор Босне и Херцеговине у својој LXX сједници од 23. фебруара 1911. (по ст. к.) донио је једногласно овај закључак: "Позива се Земаљска влада да све молбе и жалбе које су упућене Сабору Босне и Херцеговине ослободи биљега, као и оне које су већ на Сабор стигле". Овај је закључак једногласно примљен у Сабору. У једном овдашњем листу стоји да је влада то питање овако ријешила: да молбе које су стигле на Сабор морају бити убудуће биљеговане. Влада је ово питање, не водећи ни најмање рачуна о закључку овога Сабора, ријешила на своју руку, иако ми знамо да су готово у свима парламентима петиције које стигну на Сабор ослобођене биљега. На примјер петиције које стижу бечком Рајхсрату ослобођене су биљега. О томе се можете увјерити у саборској канцеларији. То је тако и у другим земљама. Има земаља, додуше, гдје није тако, али за нашу земљу пријеко је потребно да се допусти да се може на Сабор, као највишу инстанцију, без марака бесплатно молити и жалити.

Стога сам слободан ставити питање на господина предсједника је ли му познато да је влада багателисала закључке овога Сабора, и ако му је то познато, шта мисли предузети да се закључци Сабора убудуће респектују од егзекутивне власти.

Радничко питање

Расправа о буџету за 1911. годину

I засједање, LXXIV сједница (16. марта 1911.)

Господо посланици!

Ја мислим да није потребно да се нарочито изјављујем како ћу гласати, то се само по себи разумије. Ја гласам против буџета, како у цјелини тако и у појединостима, и тиме изјављујем своје пуно и неограничено "повјерење" земаљској управи.

У лањској буџетској дебати о административном одјељењу земаљске управе ја сам отворено, без увијања, нагласио све оно што би требало учинити па да управна организација буде и јевтина и добра и корисна по земљу и народ. Говорио сам против вали-паше и његовог доглавника. И тражио сам да се та скупо плаћена мјеста, као потпуно непотребна, касирају. Даље сам споменуо да су окружне области, овакве какве су данас, сасвим излишне, па да би их требало укинути. Поред осталог, тражио сам да се оно министарско одјељење за Босну и Херцеговину у Бечу укине као потпуно непотребно, штавише као штетно за земаљске финансије. У том надлештву има велик број чиновника и подворника који ништа не раде, него главињају као метиљаве овце по бечким улицама и разним кафешантанима. *(Прекинут од предсједника и опоменут да се мало*

парламентарније изражава, Кочић је затим наставио): Ви сте, господине предсједниче, веома издашни у опоменама, а ово је упоређење врло добро. Лањске године ја сам у свом говору, онако у шали, рекао да би бечко надлештво требало да узме још два подворника, па да тако на свака три чиновника беспослењака дође по један подворник. Овдје се је, господо моја, обистинила она народна изрека да се с лудим не треба шалити, јер из овогодишњег буџета видим да су заиста ове године у министарству намјештена два нова подворника. Не само да су намјештена ова два нова подворника, него су узета и два концептуална чиновника. Поред свега тога огромног чиновничког апарата, који постоји да министра информише о управи и овдашњим приликама, ипак он није тачно информиран о свима овдашњим питањима и приликама.

То се види из његова говора који је држао у одбору аустријске делегације 29. октобра 1910. Говорећи о љетошњим кметским немирима, између осталог, рекао је и ово *(чита)*: "Ова узрујаност заправо није поникла баш у самим кметовским круговима. Прије двије године није се у тим слојевима становништва никакав покрет опажао. Тај је покрет настао доцније под утиском говора или у сличном смислу написаних новинарских чланака и брошира - напомињем овдје, на примјер, веома интересантну броширу професора Гринберга, која је у пријеводу веома распрострањена по Босни".

Ово, господо моја, није истина! Професор Гринберг није написао никакве брошире, он је написао само један чланак о аграрном питању у Босни и Херцеговини и штампао га је у једном научном њемачком листу. Тај чланак није ни преведен на српски, па према томе није могао ни распрострањен бити. Из овога се види како је госп. министар тачно и исправно информисан о нашим приликама.

Даље сам се у лањском говору жалио на разноврсне шиканације које врше политичке власти над народом. Од тих шиканирања и сувих зулума, поред тежачког свијета, највише трпе радници и њихове организације. И наши се радници, слично радницима свију културних земаља, самостално удружују у своје социјалистичке организације. Познато нам је да су радници водили дуге и мучне борбе док им је признато право организовања. Познат нам је и крвави генерални штрајк од 1906. г., када су радници и раднички пријатељи, силом елементарног покрета, три дана и три ноћи диктовали Сарајевом. Али и данас, кад је радницима признато право удруживања, врше политичке власти над њима и њиховим организацијама различне шиканације, које се противе сваком правном схватању о слободи састајања, удруживања и штампе. Велик број социјалистичких скупштина безразложно је забрањен. Приликом жељезничарске пасивне ресистенције, распуштен је Савез жељезничарских радника, иако није имао никакве везе са пасивном ресистенцијом. Социјалистички орган "Глас слободе" већ је толико пута заплијењиван и осуђиван, те се тако стално врше суви зулуми над овим сиротињским органом, који свакако нема новаца на пријетек да пуни незаситљиве државне касе.

Још ћу навести два-три случаја по којима ће се видјети како политичке власти тиранишу чланове радничких организација. 30. октобра прошле године приредили су радници скупштину и манифестацију против скупоће животних намјерница, која тишти нарочито сарајевско грађанство. Приликом пријаве манифестације код политичке власти тражио је владин повјереник госп. Бродник од пет радничких вођа да му загарантују да се у поворци неће викати никакви повици, осим на пет одређених мјеста: Доље са скупоћом! Догоди ли се случајно што друго, рекао им је да ће они носити сву одговорност. Како се види, господо, овај захтјев господина владина повјереника је без икаквог смисла. Не само да је

без смисла, него је потпуно и свестрано апсурдан, јер је неизведљив. То се је показало у самој манифестацији, јер пет људи није могло забранити да 4-5000 људи ништа друго не викну него на пет одређених мјеста: Доље са скупоћом! Пошто је било и других узвика - што је сасвим природно, како рекох, у једној маси од 5000 људи, - г. владин повјереник казнио је петорицу радничких вођа са 200 круна глобе или 40 дана затвора. Ову незакониту и немилосрдну осуду потврдила је и Земаљска влада, и поред тога што је министар Буријан у босанском одбору аустријске делегације рекао да ће она бити ублажена.

То је један случај. Други је случај ово: политичка власт у Прњавору осудила је два радника, једног на 14 дана, а другог на 21 дан затвора и на прогонство, и то само ради тога што су дијелили прилоге "Гласа слободе", који су прошли кроз цензуру овдашњег државног тужиоца.

Још ћу вам навести једно безакоње полицијско новијег датума *(чита)*: "Један радник допутовао у Тузлу преко Србије без путних исправа, па га је ради тога осудио комесар Андрија Пацовски, како ли се зове, на два дана затвора. Кад је овај радник одлежао два дана, рекне у затвору да није имао бити ради чега ни затворен и да ће о овом писати у "Гласу слободе". Ово је чуо кључар Јово Опачић и одмах јави комесару, који дотичног радника позове и онда га назове безобразним и осуди га на још четири дана затвора. У затвору је јео сам хљеб, а није му дозвољено да сам штогод купи. Дакле, господин комесар из труца осуђује на четири дана затвора више". То стоји у "Гласу слободе" од 2. марта 1911.

Господо моја, ово су страшне ствари које се не би смјеле догађати у једној модерној и културној држави.

У споровима који често настају између радника и послодаваца, управне се власти редовно стављају на страну послодаваца, иако би оне морале да буду у таквим случајевима правичне и непристране. Најбољи нам је за то примјер љетошњи грађевинарски штрајк. Сарајевска полиција употријебила је све силе да помогне послодавцима. Нас неколико посланика били смо очевици шкандалозних призора, гдје један велики број полицајаца чува четири штрајколомца. И само што је неко из свијета викнуо: "Доље с њима!" -, полиција је као дивља насрнула и ударала на све стране. Тројицу је радника ухапсила, и у затвору су сарајевске полиције намртво име испребијани, иако нијесу били ништа криви. Поред тога су још осуђени. "Глас слободе", који је на уводном мјесту описао ове дивљачке призоре, конфисковао је државни дужилац. Испребијани радници поднијели су суду тужбу против полиције, а против полицијске осуде дали су жалбу. И шта мислите! Од свих тих тужби нема ништа, и канда се расправа неће ни одржати. Веома је занимљиво овдје утврдити да је и господин државни тужилац одустао од тужбе против "Глас слободе". Дакле, хоће да се забашуре ова полицијска насиља. Осим тога, народни посланик г. др Милан Сршкић управио је ради ове ствари интерпелацију на владу, али она до дана данашњег није нашла за потребно да одговори на ту интерпелацију.

Имао бих сву силу случајева да наведем гдје се органи власти стављају против сиротних радника, узимајући у пуну заштиту послодавце. Нарочито се од стране власти иде на руку страним капиталистима. По вољи њиховој власти ће све учинити против радника. Као типичан примјер нека нам послуже Завидовићи. Тамо пашују двије фирме, и чини се да је тамошња котарска испостава саставни дио фирминих канцеларија. Ако је један радник

непоћудан којој фирми, она га отпусти, а испостава га одмах шупира. Особито се то чини са радницима који су свјесни и организовани.

Што се тиче шиканирања и прогоњења тежачког свијета, нећу вам наводити примјере. Примјер вам је, господо моја, читава земља. Наше домаће новине, без разлике нације и партије, пуне су сваки дан биљежака и дописа у којима се народ жали на неуљудно и непријатељско поступање од чиновништва.

Чиновништво, а нарочито политичко чиновништво, требало би већ једном да дође до свијести да народ није ту ради њега, него оно ради народа. У томе би духу требало да се наше чиновништво васпита, али то није могуће и остаће сваки покушај без успјеха све дотле док на врховима државне управе сједе стари и непоправљиви реакционарци, који отворено изјављују да ће и поједина економска и социјална питања чак и с помоћу жандарских и солдачких бајонета рјешавати. Један господин с владе, приликом љетошњих аграрних немира, рекао је једној депутацији: "Ми нијесмо у неприлици. Аустрија имаде доста војника". Ове ријечи можда некоме веома пријатно звоне, али се у њима не види никаква државничка мудрост.

Између осталог, ја сам, господо моја, узео ријеч да говорим још и о званичним новинама и штампаним дјелима, а осим тога и о једном уреду кога нема у буџету, а ми га свакако плаћамо. Ми имадемо један званични орган, "Сарајевски лист", а имамо и "Вечерњи сарајевски лист", који је такођер званичан или, ако хоћете, полузваничан.

Против првога, као званичног листа, не може се у принципу ништа имати. Он је потребан и земаљској управи и народу и појединцима. То је јасно. Једино би му се могло приговорити што је кроз дуги низ година стално кварио наш језик, и искварена га по народу ширио. Подлисци му нијесу никакви, иако се веома скупо плаћају, што се види из наслова 3. страна 61, гдје "награде и потпоре, те награде одједном сарадницима" износе 7800 круна. Као фељтонисти у овоме листу стално се јављају: прво, неминовни и неизбјеживи Вид Вулетић-Вукасовић, човјек који ни са озбиљном науком ни са правом литературом нема никакве везе. То је један обичан причало и благоглагољиви медекало далматински. Иза њега долази некакав Кларић, некакав Вејсил, некакав Милаковић, Миладиновић итд., све имена која немају ништа заједничко ни са науком ни са књижевношћу. Погледајте подлистак загребачких "Народних новина", па ћете видјети како биједан изгледа подлистак нашег званичног листа.

Ниједан домаћи књижевник, који има колико-толико талента и књижевног реномеа, није никад сурађивао на "Сарајевском листу". Уопће, могу рећи да сва наша домаћа књижевност, наука и публицистика, ако што вриједи, развила се је не уз помоћ босанско-херцеговачке управе него, напротив, све оно што нешто вриједи и што у књижевном свијету има гласа, развило се је против воље земаљске владе.

Што се тиче "Вечерњег сарајевског листа", ја сам му одлучно противан. Овај нас лист скупо стоји, а по народ и земљу нема апсолутно никакве вриједности. Он стаје нашу земљу 33.940 круна. И овај лист утиче неповољно на наш језик, као уопће сва владина издања. У њему махом излазе чланци који перу и бране владу. Осим тога, у њему излазе и некакви збуњени, тобоже научни чланци, као онај дуги низ чланака о аграрном питању, у којима се упоређује наше аграрно питање са таквим питањима у другим земљама. У њему често пута излазе чак и таки чланци који безобзирно вријеђају читав један народ.

Сјећам се једног чланка, у коме је вођена полемика са "Српском ријечи". У томе се чланку налази једна безобзирна тврдња, да српски народ зна само или ропски пузити или као хајдук палити и рушити. Ако је ово и од полузваничног владиног листа, доста је.

Осим тих чланака, ређа се у овом листу маса безначајних, често пута баналних биљежака, без икакве занимљивости и поуке за народ, као, на прилику, ова нотица у броју од 28. фебруара 1911: "Женске гаће у Бечу". Сам је наслов ове биљешке врло сумњив и неприкладан за један званични лист, а ова почетна реченица: "Ово дана су се у Бечу опет поновиле демонстрације против женских гаћа" - још је сумњивија и готово сасвим неприлична за један орган земаљске владе. Какве демонстрације, какве женске гаће! Ко може имати што против женских гаћа, против тако једне невине и доброћудне ствари. *(веселост)*. Допустите ми да вам у неколико ријечи разријешим ову загонетку! На западу се покушава да се уведе једна реформа женског одијела, тј. да се мјесто сукње уведу наше димије. Сарадник "Вечерњег сарајевског листа" овдје је криво превео њемачку ријеч "Hisenrock" са женске гаће, а требало је да преведе са нашом ријечи димије, па би нам ствар била потпуно разумљива.

Ето, оваквом духовном храном храни нас "Вечерњи сарајевски лист". Ни подлисци у овом листу немају никакве вриједности, иако награде "пригодним сарадницима" износе огромну суму од 6800 круна.

Овај "Вечерњи сарајевски лист" и са чисто финансијске стране ставља нас пред један куриозитет. Главни уредник и подуредник у цијелом културном свијету старији су од сарадника. Као видљив спољашњи знак тог старијешинства свакако је плата. То се, дакле, највише суди по плати, а овдје опет некакав босански специјалитет: главни уредник и подуредник имају "личног берива" по 1200 круна годишње, а два сарадника по 36.000 круна годишње. Ово је једна аномалија. Интересовало ме је да сазнам откуда је настала ова аномалија, па сам ово дознао: једну плату од 1200 круна прима господин владин савјетник Иван В. Поповић, а другу прима, како сам извијештен, управитељ новога уреда за штампу господин Јосип Кнафлич, члан ц. и кр. кореспонденц-бироа у Бечу. Овај уред за штампу за мене је један потпуно нов уред. Мени није познато да је о њему писано у јавности, нити ми је познато да је расписиван натјечај за чиновнике овога уреда. Случајно сам опазио да овај уред постоји у овогодишњем календару "Бошњаку".

Тај би уред за штампу требало да буде као неки пресбиро. И у другим земљама постоје пресбирои. Њихов је задатак да снабдијевају домаће, а неки пут и стране новине различним вијестима, депешама, информацијама итд., и то бесплатно, по могућности. Таке уреде покрећу или држава или приватна лица. Често су така предузећа само потпомогнута од државе. Ја од наших домаћих новинара нијесам могао дознати ништа за овај уред, јер они ништа од њега не примају.

Управитељ овога новог уреда за штампу, како рекох, зове се г. Јосип Кнафлич. Овога је господина прије три године довео у Босну госп. Коста Херман. Позитивно сам сазнао да госп. Кнафлич има 5.420 круна плате и оно 1200 круна као уредник "Вечерњег сарајевског листа". Да се боље разумијемо, констатујем да је госп. Кнафлич чиновник ц. и кр. кореспонденц-бироа, и као таком даје му босанска влада ову велику плату. Поред тога, у влади му је дата раскошна канцеларија. Осим тога, г. Кнафлич тражио је прошле године да му влада за народни новац набави сјајан намјештај за једну посебну собу у његовом стану, пошто је он, тобоже, представник овдашње штампе. Наши новинари с тешком муком

добивају карту на жељезници, а влада је овоме господину дала перманентну карту да шеће када и куда хоће.

Ја сам напријед говорио о званичном и полузваничном листу, а заборавио сам споменути други један најзваничнији, тј. "Bosnische Post". Имао сам прилику лањске године да разговарам са бившим уредником "Bosnische Post" који ми је између редака дао разумјети да сва званична саопштења у јавности врши г. Кнафлич преко "Bosnische Post", да г. Кнафлич пише и чланке, званичне у полузваничне, у "Bosnische Post", и да му за то даје Шмарда неку цркавицу од 100-150 круна. Како видите, овај уред за штампу и владине званичне новине бацају на управу врло рђаву свјетлост. У свему томе има нешто тајанствено.

Даље би, господо, требало из овога прорачуна брисати ставку за штампање извјештаја о управи Босне и Херцеговине, која износи 21.000 круна. Тај извјештај није ништа друго него један панегирик земаљске владе самој себи. Он је тако мајсторски састављен да се из њега не може видјети истинско и право стање ствари, а толико нас стаје. Исто тако, требало би одузети припомоћ календару "Bosnische Bote", јер нам је непотребан. *(Глас: и буџетни је одбор брисао ту ставку!)*. То ми је драго што знам, и тим свршавам свој говор.

Аграрна политика босанске владе

I засједање LXXX сједница (27. марта 1911)

Господо посланици!

О народној привреди, економском стању и приликама нашег тежака говорено је много и првог и овог засједања. Оштро су критикована сва неуспјела владина предузећа у области пољопривреде, нарочито пољопривредне станице. Говори народних посланика били су прожети дубоким увјерењем да је наш тежак клонуо под теретом несређених економских одношаја и силних пореза. И са српске и са хрватске стране, са хрватске на жалост само првог засједања, наглашавано је да је овај Сабор у првом реду позван да се побрине о законским мјерама којима би се колико-толико побољшало економско стање нашега тежака. Само су се гг. Муслимани клонили тог наглашавања из некакве бојазни да случајно у својим излагањима не спомену ријеч кмет. Сами пак тежаци схватили су институцију Сабора као неку чисто своју установу, која ће вијећати о њиховим невољама и тражити лијека да им се помогне. Само се тако може протумачити оно силно одушевљење и многобројно учествовање широких тежачких маса у првим саборским изборима.

Једна од најглавнијих запрека економског напредовања нашег тежака јест, без сумње, неријешено аграрно питање, затим нерегулисано шумско питање и тешки застарјели и неправедни порески систем. Господо моја, то су три голема зла, која у нашем тежаку убијају сваку вољу за што интензивнијим радом, која немилосрдно циједе и исисавају његову продуктивну снагу.

Што се тиче аграрног питања, аустријска се управа, ушавши у Босну, испрва носила мишљу, као што нам је познато, да ријеши кметско-агинске одношаје онако како ми то данас тражимо. Доцније је, прогласивши Сaферску наредбу основним аграрним законом, оставила да све иде по старом. Оно наредаба што је у том питању издано, то махом није

праведно, јер није у духу нашег народа и није прављено према приликама на пољу, већ за прашним зеленим столом. Несташица добрих законских установа за спорове у кметско-агинском одношају један је гријех босанске владе, али то није једини ни највећи гријех њезин.

Већи је гријех босанско-херцеговачке управе у том што није одмах иза окупације - као што је и намјеравала - на неки начин уредила то питање, што није кметима дала довољно земље за обрађивање, а агама одмјерила примјерне посједе, комасиране у једну или двије цјелине. Или што није по правди, по цијени или по приходу исплатила у готову давање хака. Тај гријех пропуштања босанско-херцеговачке управе морамо ми крвавим знојем плаћати, јер што се прије могло учинити за двадесет, данас треба двије стотине милиона!

Још је већи гријех босанске управе што се држала принципа да из неких економских разлога један те исти тежак не треба да има и своје и агинске земље. Држећи се тога принципа, издала је влада наредбу да се ерарно земљиште не даје кметима у неограничено власништво, него агама уз оптерећење с кметовским правом. По тој разрокој национално-економској политици сиромашни су тежаци о свом круху и руху крчили и култивирали пусту земљу за богаташе и велике посједнике. На тај је начин много кметовско селиште постало пет пута веће, многи ага, без икаквог труда и без своје кривице, пет пута богатији, а наше аграрно питање пет пута теже и замршеније. Највећи гријех босанско-херцеговачке управе јесте тај што је упустила да се процесуалним путем може изгубити кметовско право без икакове накнаде. На тај је начин створено од стотину породица хиљаду, и хиљаду просјака и бескућника, којих је већина, мало по мало, изумрла од глади и голотиње. То је, господо посланици, гријех који вапије на небо, и који се не може никаквом покором на овом свијету окајати.

У овом засједању избило је на површину неколико законских основа о тобожњој побољшици кметских одношаја. Један је чак и уставно претресан. То је тзв. лекс Јанкијевић, да се кметима при откупу њихове економске слободе опросте преносне таксе и биљези. Судбина овог закона, иако га је саборска већина изгласала, запечаћена је тиме што га је један католички посланик својим приједлогом раширио и на све сиромашне тежаке који купују земљу. Влада се је категорички изјавила против тог проширења, и тај закон неће бити санкционисан. Друга два закона, и то: лекс - Стојановић и лекс - Халилбашић иду, и један и други, за одржањем кметско-агинског одношаја, само се у једном наглашују побољшице за кмете, а у другом за аге. Ми који чврсто и непопустљиво стојимо на становишту облигатног ријешења аграрног питања не можемо примити ни једног ни другог лекса. Чак бисмо се могли прије одлучити за лекс - Халилбашић, јер би он, кад би се усвојио, својим интрансигентним становиштем изазвао снажан и можда крвав отпор у земљи. Тај би отпор ваљда побудио владу да што прије донесе основу о облигатном откупу кметова. У том се састоји првенство и извјесна негативна корист коју би добили од лекс Халилбашић. Напосљетку, морам снажно нагласити да сви ови законски приједлози долазе доцкан, веома доцкан. Да су донешени и узакоњени прије педесет, шездесет година, они би имали свој raison d'ktre. Данас га немају. Једини облигатни откуп из државних средстава, а не којекакове заврнуте дјеломичне побољшице, може помоћи да наша пољопривреда и уопће наш културни, економски и социјални живот крене својим правим путем.

Како ствари данас стоје, економски положај тежака, а нарочито тежака кмета, веома је рђав и мизеран. Покушаћу да на основу података статистичког одјељења и публикација

Земаљске владе изнесем пред господу посланике макар и блиједу слику материјалног питања нашег тежака у бањолучком котару.

Бањолучки котар има под ораницама, округло узевши, 70.000 хектара, и на томе се земљишту сије већа половица кукуруза, а на другу мању половицу долазе друга жита.

Као што се види, ова сразмјера, која је у Посавини још неповољнија, не служи никако у корист привредној продукцији и њеном рентабилитету. Остали приходи од земљорадње у овом котару нијесу вриједни ни спомена. То су мали башкалуци и воћњаци, који у овом крају дају мало користи. А како је са пашњацима и ливадама, види се најбоље по оној мршавој и изнуреној стоци. Какав је, према томе, економски положај кметова, којих има у овом котару 2.800 породица, дакле 70% од свега земљорадничког становништва, показаћу овдје у цифрама. На једну кметовску породицу у бањолучком котару долази 98 дунума оранице, 2 и по дунума ливаде и 2 дунума и 700 квм пашњака. Рачунао сам према владиној статистици колико би у најбољем случају једна кметовска породица могла имати прихода са свога селишта, па сам дошао до овога резултат. Кад кмет у бањолучком сеоском котару од своје жетве одбије сјеме, трећину, паушал и различне приреze, онда једној породици остају на дан три киле кукуруза у зрну и двије киле бијелог жита. Да, господо, али треба и то знати, какво је то жито?! Ко је био од нас у Бањој Луци на чаршији, могао се освједочити како је то жито пуно кукоља, земље и прашине. Како га је јадни тежак дигао са гувна, онако га је одмах донио на чаршију, да што прије дође до готова новца. Да објасним господи како сам дошао до поменутог резултата, навешћу један примјер. Узмимо бољега кмета! Он је, рецимо, добио са свога селишта 100 товара жита. Он мора продати 10 товара да плати паушал, један товар да плати цестарину, један товар да плати црквено-школски прирез, 30 ока да плати прирез у име града, 50 ока за камате ако не плати на вријеме паушал, и 30 товара мора у натури дати хака. Од ово 100 товара треба још одбити житно сјеме, а то је обично "четврто", дакле, 25 товара. Кад се ово све обрачуна, кметовској породици остају 32 товара и 20 ока, еле, само 7 товара и 20 ока више него што је посијано. А гдје су сада још друга давања, као кнезу, пољару, шумске глобе и остало, нарочито шумске глобе, које су страховите у овом котару!?

Да би ова слика унеколико била потпунија, морам нагласити да су кметовско-агински односаји у овом котару необично неповољни. У цијелом котару има 671 ага. Од ово 670 ага има их 430 који немају више од 500 дунума земље, дакле 64% од цјелокупног броја ага. Они су махом сиромашни и искључиво живе од хака. Да би се одржали у животу, они у својој невољи циједе кмета да горе не може бити. Аге, ненаучене ни на какав рад, не траже никаквих других извора за приход, него једино гледају у хаку срећу и једино врело за приход, а кмет се угиба под овим силним теретом.

Навешћу једну причицу, да вам илустрирам те кметско-агинске односаје какви су. Кад су били они немири, дошао ми је један муслиман: "Петре, и моји се кмети побунили!" Ја њему на то кажем: "Колико имаш кмета?" - А он ми одговори:

"Ја имам једнога, а мој брат два кмета!" Ја му одговорим: "Ко ће толике кмете умирити?!"

Ти су односи, дакле, веома тешки и за кмета и за агу. Да би ова моја слика још потпунија била, утврђујем још и ово да ових 670 ага има 1,300.000 круна дуга на кметовском земљишту, које укупно износи око 600.000 дунума, дакле 2 круне и 16 хелера на сваки

дунум, а на сваког агу долази око 2.000 круна дуга. *(Коста Мајкић: И они су своје врсте кмети!)*. Разумије се, за ове ситне и мале аге ово је питање њихове егзистенције.

Господо посланици! Ми праве привредне статистике заправо и немамо. А ако је и имамо, она је врло непотпуна и удешена како је влади драго. Ми не знамо како стојимо у којој грани земљорадње, ми не познајемо снагу наше земље. Ја, на примјер, нијесам нигдје нашао у владиној статистици колико у бањолучком котару просјечно даје хектар кукурузног или пшеничног рода итд. Горе истакнуте цифре узео сам према паушалној процјени, бившој десетини, те су оне сумарне.

Уопће, у пољопривреди влада није постигла никаквих повољних резултата. Ако хоћемо да говоримо о квалитету наших жита, тај је исти као и прије окупације. Ни милиони потрошени досада у владине неуспјеле .експерименте, пољопривредне станице, ни пољодјелски одсјек Земаљске владе нијесу у том погледу ништа утицали, не само на квантитативни, него још мање на квалитативни напредак наших жита. А земаљска управа, кад о овом рачун даје и говори, држи се оног свог виспреног принципа: Ако је добра година па прилично роди, онда она то искоришћава па каже да је привредни напредак настао поради настојања владе, а ако не роди, онда су криве, каже она, елементарне непогоде и друге околности.

Успјех ових пољопривредних станица, које је влада још прије 25 година подигла и у које је утрошено милиона и милиона народног блага, знадемо какав је, и ако га је игдје и било, он не одговара оном новцу који је утрошен у њ. Ту се радило без икаква плана. Најбољи нам је доказ за то што и влада сама жели да укине ове Потемкинијаде и да их из историје своје пољопривредне политике сасвим избрише. У нас у Крајини нема ниједне пољопривредне станице. Она воћарска станица у Дервенти већ је развргнута. Јест, додуше, био у Приједору подигнут државни кокошињак, који је онако лијепо у лањском засједању оцртао мој врло поштовани колега Омер еф. Чиркинагић. Иако ме је г. Чиркинагић са овога мјеста учинио резил, назвавши ме српским арсузом, ја ипак нећу бити тјесногруд да његово мишљење о овоме кокошињаку не признам и не потврдим као сасвим тачно и исправно.

Ми Крајишници знамо врло добро да се у нас ништа, апсолутно ништа, није радило на практичном поучавању тежака. Он и данас дрвеним плугом оре, исто сјеме сије и исто му онолико роди као и прије окупације, ако не и мање! Знам поуздано да још никада ни у једно село у бањолучком котару није долазио од владе стручан човјек да народ поучи у рационалном обрађивању земље и у рационалној економији.

Иако нијесам стручњак економ, али сам економске ствари проучавао и читао, па знам и то да није могуће иза зеленог стола на мусали прописивати шта ће се и како ће се у којем котару или округу радити, па преко власти народу одређивати да то и то ради. Тако се радило у нас, па и данас се тако ради, те отуда и долазе стални неуспјеси у пољопривреди.

Ми који долазимо у додир са народом знамо врло много погрешака у земљорадњи и сточарству. Има сва сила, дакле, погрешака, особито што се тиче употребе земље, распореда култура, избора сјемена, прераде производа, гајења стоке итд. За све би се ове ствари могле саставити неке опће напомене за цијелу земљу и онда би био задатак стручњака, који су досад били само на папиру, у шематизму и буџету, да виде гдје се може шта радити, па да народ у томе поуче. Није ни то доста! У нас се мора са бескорисним експериментима какви су досад вођени већ једном тргати. Ако је управи уопће стало до

напретка овог народа, она треба да нађе пута и начина да ову нашу занемарену и врло једнострану привреду усаврши, како би се добило што више земаљских и сточарских производа, да би се наш гладни и огољели народ што боље нахранио и заодио и да би у реду могао подмиривати и остале своје потребе. Не треба, господо, заборавити да од тежачког грубог физичког рада зависи и наука и култура и све. Све владе скоро свију народа водиле су највећу бригу о тежаку и сматрале су и сматрају - како један писац каже - тежака и земљорадњу за најглавнију основу, за камен темељац у згради што се зове држава. Министарство народне привреде у Сјеверној Америци има на своме печату изрезане ријечи: "Пољска је привреда темељ индустрији и трговини".

Поред неријешеног аграрног питања, поред ове неупутне владине пољопривредне политике, долази замршено и нерегулисано шумско питање као један снажан фактор који приједчи напредовање и развијање народне привреде. Два момента у овом питању играју веома важну улогу: сервитутно право и крчевине. То су двије најпопуларније ствари у нашем народу, јер је ради њих много дана хапса одлежано и много крваво стеченог новца за глобу и шумску одштету плаћено. Прописано је да се сервитутно дрво мора у шуми булетати, и то најприје живо стабло, па пошто се изради, онда сваки комад за се. Рецимо да једну од ових формалности тежак пропусти - што је сасвим лако поред малог броја лугара и великог простора шума - лугар га тужи, шумски референт прорачуна шумску штету која се мора платити, и поред тога што је то дрво усјечено за властиту потребу. Овдје је изједначен онај који има сервитутно право и који узима дрво за себе без горњих формалности са оним који на исти начин дрво узме и прода, а можда и нема сервитутног права. Овај нам примјер, јасно илуструје то вајно сервитутно право, и из њега се види колико се плати глоба и одлежи затвора ради просте немарности управних органа! На подјели шума на опћинске и државне ради се, како чујем, у влади. Ту би ствар требало свестрано и исцрпно обрадити, да се не деси као са паушалацијом, па да се онако преко кољена ријеши ово веома важно и крупно привредно питање.

Друга је врста шумских глоба ради крчевина.

Ово вам је мора народна! У ово се троши много енергије, много крви и новца већ неких 15 година. Половица тежака, који званичним даном уреду дођу, припитаће код геометра или шумара: "Господине, стиже ли она моја молба за оно мало крчевине? Дај, молим те, да се то што прије ријеши, јер живјети не могу!"

Уколико је ово крчење и узурпирање ерарног земљишта оправдано или неоправдано, пада одговорност на земаљску управу, јер је она дужна и позвана да привредну политику удеси у интересу народа, да то питање ријеши у корист народа. Ово питање, и поред најбољег рјешења помоћу закона и наредаба, углавном зависи од локалних прилика, јер се не може једнако осудити за крчевину онај у Херцеговини као онај у средњој Босни и Посавини; нити се може једнако поступати са оним који живи и ради у брдима као с оним у равницама и питомим долинама. Даље се не може једнако казнити онај који нема земље, или је има врло мало, као онај који има доста, или је чак велики посједник. Па баш ради ових локалних прилика и разноликих узрока крчењу и узурпирању треба да се с овом ствари опрезно поступа, јер погрешке учињене сада у овом питању могу се у будћности врло јако осветити.

Узроци овом силном крчењу леже свакако у несређености наших аграрних и уопће економских одношаја. Жеља сиромаха да има бар што било своје, и богаташа да има још

више, створила је анархију у овом питању, јер не узурпира и не крчи само онај сиромах бескућник, који је стјеран с читлука, или онај који нема довољно земље, већ и ага и бег. Свакако, у овој љутој кампањи за земљом слабије пролази сиромах, јер он нема ни средства ни друштвеног угледа, па да што добије или бар да му се молба брзо ријеши. Богатији, аге и бези, боље пролазе и прије су са својом ствари начисто. Они могу лакше доћи и до протекције, а сиромаси и по десетак година чекају на рјешење, и за то вријеме по неколико пута одлеже хапс и плате глобу.

Сви богатији већином моле за земљу или шуму да заведу тзв. Musterwirtschaft као, бајаги, да ће то бити од користи дотичном крају. Они редовно и добијају земљу или шуму у ту сврху, али до данас ни један не подиже тај Musterwirtschaft.

Има људи који су с читлука стјерани, па је и сама влада наредила да им се нађе комад земље али они и по неколико година чекају, и за то вријеме ради покушаја крчења одлеже много пута хапс и плате глобу.

Влада је згодним начином, углавном, отурила са себе одговорност ради давања ерарног земљишта. Кано да је наглавнија инстанција за ове ствари вијеће сеоских старјешина, па онда шумар и геометар. Али, поред свега тога што молба за, крчевину прође кроз толико шака, ипак се овдје ради без икаквог готовог економског програма. Почнимо са свијешћу сеоског вијећа! То су вам институције без властите главе, па тога ради нити знају нити могу заступати интересе својих опћина. Њихов одношај према политичким властима исти је као и старих кнезова, а ми ове врло добро познајемо. Свака молба, како рекох, дође на претресање сеоском вијећу, па шумару и онда референту, који на владу предлаже и ставља свој приједлог. Ко ће ова три фактора - који без икаква програма раде - сложити да молбу како треба израде. Сваки вуче на своју страну, један је против, други за. Сеоско вијеће се већином у овој ствари руководи бакшишем или каквим личним, родбинским симпатијама или пријатељством итд. Стога сам ја у једној сједници и устао овдје и тражио да влада ове ствари некако одузме од сеоских вијећа, јер она заиста не раде онако како би требало, и по њихову раду никад сиромах човјек не би могао доћи до земље, јер нема да плати свима члановима сеоског вијећа.

Ја ћу навести овдје један примјер. Један сиромах, ваљан човјек, купио један комад земље од 15 дунума и направио кућу. То је од села око пет километара далеко. У околици те његове земље све је ерарно земљиште, већим дијелом шикара. Ово 15 дунума сувише је мало и за најсиромашнијег тежака, те он предаде молбу за ерарно земљиште. Кад је геометар пролазио овим крајем, обиђе онај комад земље и унесе га у карту. То је био један изолован комад између потока и његовог зирата и износио је 22 дунума. Опћинско вијеће није ни чекало док му се стави ова молба на претресање, него је корпоративно дошло са кнезом шумском референту и тужило оног сиромаха, молећи да му се тај комад не даје, јер сељаци не могу живјети без тога комада, пошто им, тобоже, служи за испашу. То није била истина, јер ова опћина има огромне просторе испаше.

Оваквих случајева има сила једна!

Има и оваквих случајева: Један је добио ерарно земљиште, продао га, па моли за друго и опет га добије, а има и своје земље. Свакако, и овдје иде на руку опћинско сеоско вијеће. Велики посједници добијају ерарно земљиште ради арондирања, па га дају под кметоправу или задржавају за се, па и за ове молбе дају пристанак сеоска вијећа. Сеоско опћинско

вијеће пристаје да се једном великом посједнику у њиховој опћини даје ерарно земљиште, поред толике сиротиње опћинске која је жељна комадић земље! Зар ово не издаје рђаву свједоџбу овим институцијама без властите главе!?

Досад је на горе изложени начин рјешавано годишње по која стотина молби, док је лањске године, како се чује, влада наредила да се све молбе морају израдити и предложити влади на рјешење, а тих молби има хиљаде и хиљаде, осим оних које су дошле на Сабор.

Што се хоће са оваким површним рјешавањем овако једне врло важне ствари? То нам открива стари метод наше управе, а тај је да се нешто сврши, а како - то је споредна ствар. Питање крчевина за нас је веома крупно питање. За рјешење овог питања требало би створити нарочити програм и установити посебне комисије, које би, према овом програму, умјеле да објективно проуче локалне прилике и да према њима раде. Ово садање летимично рјешавање молби за крчевине не уноси ништа рационално у нашу привреду, нити какав ред у овом питању. Ми остајемо у хаосу овога питања као и досада. То је свакако од големе штете за нашу ионако мизерну пољопривреду.

Треће зло које таре и убија нашу народну привреду јесте, како сам напријед споменуо, застарјели и неправедни порески систем. Нећу да се упуштам у детаљно разлагање нашег пореског система, јер, строго узевши, ова тема и не спада у данашњу дебату. Само ћу нагласити да су порези које плаћају земљорадници врло тешки и потпуно неправедни према порезима које плаћају неземљорадници-варошани.

Тако је лањске године у свом одличном говору у буџетској генералној дебати констатовао мој пријатељ Симо Ераковић да наши тежаци плаћају 10% државног буџета као принос од плодова са земље. У Аустрији тај принос износи 3,6% буџета, а у агрикултурној Угарској 6%, гдје је земља и много плоднија и гдје се много рационалније обрађује, гдје су комуникације много живље и развијеније него у нас. Наши су варошани много слабије опорезовани од тежака. Сваки је тежачки приход опорезован, док у варошана, на примјер, није опорезована рента и неки други приходи од капитала. И агински хак, који је у самој ствари један сигуран, фундиран приход, није опорезован. То је једна велика неправда, која се може само историјом објаснити. Историјом се такође могу објаснити и ови велики порези које плаћа сеоско, земљорадничко становништво. Прије окупације доминантан је положај имало варошко становништво, које се поглавито састојало из повлашћеног муслиманског елемента. То се је становништво бранило од пореског терета, бацајући све порезе и намете на бесправно сеоско становништво, које је у већини својој било немуслиманско, дакле православно и католичко. Сличних случајева било је у историји. Једна друштвена група, осјећајући се довољно јаком у свом повлаштеном положају, извлачила се у прошлости често пута испод пореске дужности.

Аустријска управа, ушавши у Босну, мјесто да као културна држава изглади и поправи у интересу народне привреде ове историјске неправде, задржала је стари турски порески систем, погоршавши га тиме што је увела неке нове порезе и намете којих није било под османлијском управом.

Сви смо начисто да су наши тежаци најјаче опорезовани, то је признала и земаљска управа.

Осим тога, господо моја, треба имати на уму и ону језиву али истиниту тврдњу енглеског економског писца Џона Лока, који вели: Како се год порези прописивали и из којих се год руку примали, на крају крајева они падају на земљораднике. Ова тврдња нарочито вриједи за Босну и Херцеговину, јер су оне чисто агрикултурне земље. Да се једна земља подигне из примитивног економског стања на виши привредни и културни степен, потребно је само добро и праведно уређење правних и имовинских односаја, затим умјерени порези, а све остало доћи ће само од себе, вели други енглески економски писац.

Ја сам у крупним потезима оцртао три голема зла која тиште нашу отаџбину, наш народ и нашу народну привреду. То су, господо, три питања на чијем санирању треба радити.

Та питања траже и много труда, много разумијевања и много, врло много, специјално босанског патриотизма, којег ова данашња влада нема, па јој због тога не могу ни гласати буџета.

Аграрно питање

I засједање, LXXXVI сједница (4. априла 1911)

Господо посланици!

Рат и мржња рђавим установама, благост и благонаклоност људима!"Почињем свој говор овим широким човјекољубивим ријечима француског писца Кабеа, и молим и једномишљенике и противнике да моје излагање о овом предмету који је данас на дневном реду, приме и схвате у духу ових хуманих ријечи француског социолога.

Ја говорим у име своје и својих неколико другова Срба посланика из треће курије који нијесу чланови Српског клуба.

Прије него што пређем на наше аграрно питање, на његов постанак, развитак и садашње стање, бацићу један кратак поглед на аграрне односе старога и новога времена, а нарочито на аграрни проблем старога Рима, који нам у много чему даје поуке и потиче нас на размишљање.

Кад посматрамо историјски развитак аграрних односа у старом и новом времену, видимо да постоје два начина, два система подјеле земљишта: систем аграрно-демократског и систем аграрно-аристократски.

У најстарија времена земља се уопће обрађивала као заједничка својина и плодови су се дијелили међу породице и задруге. По свему изгледа да је у најстарија времена преовлађивао систем аграрно-демократски. Онај који је сам непосредно обрађивао земљу, имао је и пуно право коришћења и уживања плодова са те земље. Онај који је оживио земљу, била је његова, као што то каже позната арапска изрека.

Стари Рим, који се доцније развио у грандиозну свјетску државу, произишао је из скупа малих сеоских слободних посједа, јер је негдашња заједничка земља, као што се мисли, већ под краљем Ромулом била раздијељена у приватну својину. Дакле, за прве римске монархије цвјетао је у пуном јеку аграрно-демократски систем. Иза пропасти римске

монархије и постанком племићке републике, пограбили су римски патрицији сву земљу у своје руке насилу и под разним изговорима, плаћајући само нешто у име закупа држави. Насиља, разне смицалице и обмањивања у отимању земље од и умно и физички слабијих била је веома честа појава у стара времена. Узурпатори и зулумћари позивали су се не само на неке илузорне услуге учињене друштву и држави овдје на земљи, него су се позивали и на божанска наређења и заповиједи. Тако, на примјер, у старом Египту огромни простори земљишта припадали су свећеницима, такозваним жрецима. По древном египатском миту, богиња Изида сишла је на земљу и дала те просторе у својину жрецима. Надам се да је разумљив лоповлук ради којега је овај мит скован и бачен међу сиромашне египатске фелахе.

Како рекох, под разним изговорима приграбише патрицији сву земљу у своје руке, обескућише римске сељаке, плебејце, и створише силне латифундије од отетих и од државе задобијених земаља, које су им махом робови обрађивали.

"Робови и латифундије упропастише римску пољопривреду", тужио се и иза гласа нарицао римски економски писац Колумела. Под републиком, дакле, убијен је мали, ситни, слободни сеоски посјед и завладао је у пуној снази својој аграрно-аристократски систем расподјеле земљишта. На једној страни грдне латифундије, које је уживао размјерно врло мален број римских грађана, а на другој страни свестрана голотиња и многобројно бескућништво народа римскога. Због ове неприродне и неправедне подјеле материјалних добара отворили су плебејци дуготрајне и жучне борбе против патриција. Њихови заступници, народни трибуни Луције Сексто и Гајо Луциније Столо (376-387), послије десет година љуте и жестоке борбе, успјели су да се донесе закон по коме се и плебејцима може дати државна земља и да се грамзиви патрицији ограниче у захватању државних њива. Осим тога, морали су римски латифундисти по овом закону, поред робова, држати на својим имањима и римске земљораднике. Овим је законом унеколико ублажена она силна мора аграрно-аристократског система која је притискивала римске сељаке. Ови закони и реформе народних трибуна Секстија и Столона сличили су у некој мјери укидању средњовјековног феудализма, које је почело француском револуцијом, да се послије рашири по цијелој Европи.

Управо иза ових аграрних закона, који су благотворно утицали на широке слојеве римског народа, издржали су Римљани велике и сјајне битке са својим непријатељима. Окућени и економски оснажени римски тежаци сломили су храбре Самићане, оборили богату Картагу, поразили епирског краља Пира итд. Ови сјајни успјеси римског оружја нису ни најмање користили римском тежаку, као што би се могло помислити. Напротив, због грамзивости римских патриција, због великог зеленаштва и нагомилавања робова у римској држави, економско стање римског земљорадника било је страховито угрожено.

Узалуд су биле све борбе, узалуд сви напори народних трибуна, а нарочито честите браће Гаја и Тиберија Граха, стање римског тежака било је из дана у дан све теже и теже, али се је и република, а доцније и друга римска монархија, све брже и брже клонила своме паду и пропасти, док напосљетку није и пропала. Пропасти је морала јер није било више онога који ју је створио и на својим снажним плећима одржавао - није било економски слободнога и материјално обезбијеђеног римског тежака.

У мрачном средњем вијеку зацарио се био у пуној снази и сјају своме аграрно-аристократски систем расподјеле земљишта.

То је доба цвјетања феудализма, које је трајало све до француске револуције. Године 1789, 4. августа у ноћи, догодило се једно чудо, које је досада остало осамљено у историји свијета. Француско племство одрекло се драговољно свих својих права и привилегија у корист велике француске отаџбине, у корист француских тежака! Декретом од 4. августа 1789. године објављен је рат старом социјалном реду и поретку, ослобођене су велике масе народне од економског и правног туторства и цјелокупан народни живот почео је струјати снажније и силније. Под утицајем идеја велике француске револуције настао је у Европи жив покрет за социјалним, економским и државним преображајем.

У XIX вијеку, који се зове вијек електрицитета и паре, а ја га још зовем и вијеком коректуре средњовјековних заблуда и неправди, дизао се опћи поклик за економским и социјалним ослобођењем широких народних слојева. Настало је рушење феудализма и старог социјалног реда и поретка. У том рушењу учествовале су махом и државне власти, негдје доцније а негдје раније. У Пруској су потпуно ослобођени сељаци 1821. године, у Аустрији 1849. године, у Русији 1861. године, у Румунији 1864. године, итд. Негдје је то ослобођење извршено успјешно и срећно, као на примјер у Француској, Пруској и Аустрији, а негдје несрећно и неповољно по земљораднички сталеж, као на примјер у Русији, Румунији и Угарској, гдје се готово четири десетине земљишта налази у рукама појединих грофова, барона, бискупа и надвојвода.

Ове аграрне реформе, ови социјални потреси у Европи нашли су одјека и у нашој отаџбини. Под њиховим утицајем укинуто је беглучење, издана је Саферска наредба 1859. године, а затим и наредба од 7. мухарема 1293. године, или по нашем рачунању 1876. године.

Али, прије него што пријеђем на садашње наше стање, вратићу се за часак у оно далеко доба кад нашу отаџбину освојише ратоборне Османлије.

Свуда гдје се Турци јавише као освајачи, разораваше они старе институције и одузимаше сваку вриједност старим правима. Сва освојена земља постајала је неограничена својина султанова, и он је с њом могао располагати како је хтио и желио. *(Народни посланик Рифат-бег Сулејманпашић: Није тако! Сасвим је друкчије!)* То је основно начело муслиманског права. Изволите чути даља разлагања, па ћете видјети да је тако.

У каквом је односу у то вријеме стајао босански тежак с једне стране према држави, а с друге стране према властели, не може се тачно одредити. Оно мало вијести што имамо није довољно да расвијетли ово питање, али се може са пуно вјероватноће тврдити да су ти односи били веома слични односима који су владали у Немањића Србији. У Немањића Србији, као и у свима осталим земљама Балканског полуострва тога времена регулисано је било право господарства над земљом по византијско-римском правном схватању. У старој српској држави својина непокретности припадала је држави, тј. цару (краљу) или баштинику. Такво правно схватање насљеђено је од Византинаца, а ови су опет то примили од Римљана, па се то тако продужило до османлијског завојевања. Према римско-византијским правним појмовима, владалац и држава били су једно исто. По таквом поимању, једини је владалац имао права давати баштину, то јест вјечно насљедствено право непокретне својине и појединим личностима и црквама и манастирима. Владалац, властела и манастири држали су земљу у баштини.

Осим тога, владалац је могао дати извјестан дио државног земљишта појединим службеницима или војницима на уживање. То су биле такозване земље пронијарске. Оне су махом даване на уживање војницима и државним службеницима онако како се данас даје плата или награда у новцу. Укратко речено, сва је земља припадала као својина владаоцу, и он ју је могао дати у насљедну својину, тј. у баштину на свагда, или ју је могао дати само на уживање.

Када су балканске хришћанске земље изгубиле своју државну самосталност и када је наступила турска, муслиманска власт, основни се је принцип о својини земље промијенио. По своме правном схватању муслиманска власт је одмах објавила да у завојеваној и покореној хришћанској земљи нема нико баштине и непокретне својине осим султана или турске државе. Према основном праву муслиманском, сва зиратна освојена земља уступа се муслиманским ратницима који су је освојили, али не у својину него на издржавање њихово, и нико је од њих не може у насљедство коме своме оставити, ни поклонити, ни за душу дати.

Једини султан има право да располаже са свима земљама, освојеним оружјем у руци, и са свима користима које би се задобиле од непријатеља државних. Султан може покорену земљу раздати ратницима у зијамете и тимаре или је дати муслиманима под десетину.

Ово су посљедње такозване земље десетинске (ушрије).

У области које би се драговољно покориле, а често и у крајевима који су оружјем освојени, могао је султан земљу оставити њеним старим власницима под условом или да плаћају данак одсјеком или данак према њиховим годишњим приходима. То су такозване земље даначне или харачке, на примјер Влашка и Молдавска.

Када се сасвим угасила независност српских држава у XIV и XV вијеку, велике је властеле са баштинским правом, нарочито по југоисточним земљама, било мало. Те је властеле нестало са пропашћу старе државе, или се је доцније склонила у стране земље испод турске власти.

У Босни и Херцеговини приличан се је број властеле одмах послије освојења истурчио, и земље су им по поменутим турским правилима остале у рукама као земље десетинске у рукама муслимана. Те истурчене властеле, по свему изгледа, да није било много, јер путници с почетка XIX вијека спомињу у Босни само 48 насљедника бегова. Констатујући ово, хоћу одмах да утврдим још двије ствари: прво, да међу данашњим муслиманским посједницима има врло велики број узурпатора, тј. бивших зијаметлија и тимарлија, који су државну земљу, дату им на уживање, претворили у баштину, и друго, да то нијесу потомци истурчене босанске властеле, иако се они у посљедње вријеме, откада је почео нешто живљи разговор о аграрном питању у јавности, на то стално позивају. Да је спахија много било у Босни, види се већ по томе што је султан Сулејман, назван Ел-кануни - тј. законодавац, морао донијети и закон којим је уређено давање спахијама и гарантован под извјесним условима сталан опстанак тежака на земљи коју су обрађивали.

Тај се његов закон зове: "Канун-намеи-ливаи-Босна", састављен је 973. године од Хеџре (1565. по нашем рачунању.)

Овај закон, који је Фрацуз Белен са турскога на француски превео, има неколико одредаба које су, без сумње, утицале и на доцније аграрно "законодавство". Тако, на примјер, има један параграф који вели:

1. "Земље на које урођеници имају насљедство означавају се именом баштине" (у турском: "баштене").

2. "За зими или рају очевинска је баштина 25 аспри, тј. 3 аспре више него за муслимане и зове се испинџ (ропски данак)".

3. Свака земља коју раја има на тесаруф (у државу или на уживање) не може се без пристанка спахије ни продати ни другом коме дати.

4. Земља свакога мутесарифа (држаоца, уживаоца) који би умро или би га нестало, остаје дјеци његовој.

Не остане ли дјеце, већ се нађе стриц, земља ће прећи на њ пошто плати спахији што припада за тапију и што ће одредити добри људи муслимани. Не пристане ли на то стриц, спахија ће предати земљу коме хоће, јер се сви остали рођаци сматрају као и туђини.

5. "Син малољетан насљедиће добро оца свога и неће му требати понављати тапије, пошто му је добро очевина (мулки-меврус). Земљу ће спахија дати неком трећем да је ради док онај малољетник не порасте, а тада ће му се предати очевина. Малољетник може потражити своја права кроз 10 година пошто постане пунољетан".

6. "Никакво земљиште, уступљено раји по тапији, неће се узимати из руку држаоца, осим ако га тај исти не би обрађивао кроз 3 године".

Ово су неколике одредбе из султан-Сулејманова закона за Босну, из којих се јасно види јака тенденција турског законодавца да зајамчи законским путем сталан насљедан опстанак рајин на земљи коју раја зирати и обрађује. Да се раја насљедно утврди на земљишту, диктовали су фискални разлози, а не љубав према раји од стране турског законодавца. Раја је морала стално работати и снабдијевати животним намирницама и другим потребама спахије и њихове војнике, који су непрекидно, често пута годинама, ратовали. На спахијама и њиховој војсци почивала је снага турског царства, па зато је требало њихове издржаваоце, рају, утврдити на земљу, како би материјално издржавање спахије и спахијске војске било што боље, сталније и поузданије.

Законом "Канун-намеи-ливаи-Босна", који је углавном кодификовање дотадањих аграрних обичаја, ударен је први пут законски темељ насљедном кметовском праву, и према томе једна је груба неистина, коју воли и господин министар Буријан да понавља, да је кметовски одношај прост закупнички одношај. Респектовање дотадањих аграрних обичаја, фискални и државни разлози принудили су турскога законодавца да зајамчи тежаку насљедно право на земљу коју обрађује. У овоме закону треба тражити извор кметовском праву, а не у доцнијим којекаквим законима и "међусобним погодбама", које је диктовала необуздана сила и насиље јачега.

Овај је закон вриједио и за оно неколико истурчених босанских племића, јер су они промијенили само вјеру и мјесто хришћанског краља почели су да служе турског султана и да ратују за њ као год и спахије, тимарлије и зијаметлије.

У Босни је било у најстарије вријеме турске управе доста спахилука, тимара и зијамета. Поред осталог, то нам казује и номенклатура појединих мјеста и крајева. Тако имамо код Сарајева један крај који се зове Зијамет-Црна Ријека. Назива тимар имамо много више, колико је мени познато. Споменућу само један: Тимар, комплекс српских села, који припада већим дијелом приједорском а мањим бањолучком котару. Његова се граница и данас тачно зна, и у њ долазе ова села: Сратинска, Јелићи, Славићи, Радосавска, Нишевићи, Градина, Криваја, Марићи, Буснови и Томашица.

О овоме ће тимару бити доцније још говора, јер је занимљива и поучна историја и његова постанка и његова нестанка.

Осим номенклатуре појединих мјеста и крајева, имамо ми и писмених доказа: берата на зијамете и тимаре. Навешћу само два. Један је издан Дауд-бегу, дједу познатог турског историчара Печевије (сигурно пунокрвног босанског племића!) са датумом од 27. шабана 902. године од Хеџре, или 1. маја 1497, дакле на 34 године послије освојења Босне. Други је берат дат сину му, Џафер-бегу, без датума. Дауд-бегов берат гласи: "Царски берат на зијамет, дат Даут-бегу. Ова сјајна и царска тугра, којој нека притече у помоћ блага милост свевишњег, издата је ево зашто. Дауд, дика њему равнијех, нека би му слава била за навијек, који носи ову царску и превисоку заповијест, добио је овај срећни и неодољиви дио. Теби се предаје, почињући од 27. шабана ове године (1. маја 1497) тимар за који ће његови досадашњи државоци бити накнађени другдје, а који се налази у санџаку Босни и који је образован промјеном земаља Балије, сина свијетлог Јаја-паше и земаља Ахмета и Јусуфа. Из свијех тих дијелова, који су већ у твојим рукама, начињен је зијамет који ће носити 5000 акчи (аспри).

И пошто си, по тескери племенитог емира Јакуб-паше, румелијског беглербега, ти најдостојнији, најспособнији и најзаслужнији, повјеравам ти и дајем ове земље овако како је овдје обиљежено".

Сад се набрајају поименце села која сачињавају Дауд-бегов тимар. Номенклатура села, на жалост, искварена је, па се не може никако разабрати која су то села, а та села, без сумње, и данас постоје. Тако имамо у берату село Решк, село Барлат-Какна, село Гурна Јеланича и село Гхолокча.

Берат се завршује: "Пошто је овај тимар образован промјеном са Јусуфом и Ахмедом осим њиховијех личних комада, предат је Дауд-бегу горе означеном. А села која је Дауд-бег по својој потпуно драгој вољи оставио, задржаће и даље Ахмед и Јусуф и саставиће са својим тимарима".

Берат Џафер-бега, алај-бега босанског, гласи: "Ово писмо издаје се по овом што иде. Пошто су ниже именована села остала празна, јер су замијењена другима Вејсал-оглук Али-бегу, и пошто је Висока Порта наредила да се даду у државину Дауд-бег-оглу Џафер-Челебији државоцу, који нема до 4986 акчи, његово величанство, кнез над витезима вјере, којему царство нека је за навијек, одобрило је да му се исти тимар преда. По сили царске заповијести, а рачунајући од данас овај ће тимар припадати Џафер-бегу под погодбом да

он са своје стране уредно по тефтеру испуњава свете дужности и терет побједних војника. Тога ради, да му нико не прави сметње и да га нико не узнемирује у његовој државини".

Сад се опет набрајају имена села: Село Ираник под Бергхоста, село Дибус у истој кази, искварена, дакле, и нејасна као и у првопоменутом берату.

Ови су берати важни и занимљиви документи. Из њих се види шта су била спахијска добра, тимари и зијамети, даље се Јасно види како су се њихови држаоци мијењали и како ти држаоци нису били домаћи синови, како би се то данас казало, него странци, Азијати.

Као што је познато, први је султан Мурат увео спахијски систем, а укинуо га је 1839. год. султан Абдул-Меџид, и уједно је наредио да од тад сва права која су спахије имале на државним земљама припадну држави. Спахијски систем није ништа друго него ленски систем, али се он ипак доста разликује од западног лена. На западу се давало лено без обзира на његов приход, а на истоку се је водило рачуна колико који тимар или зијамет тачно годишње даје прихода. Тимари су били мања спахијска добра и давали су годишње од 3.000 до 20.000 (управо 19.999), а зијамети од 20.000 до 100.000 акчи. Ових тимара и зијамета, образованих од државне земље дате само на уживање, било је много у Босни. Турци се свакако, као практичан ратнички народ, нијесу могли ослонити на оно нешто истурченог босанског племства и повјерити му управу новоосвојене земље, него су, као што се види из споменутих берата, постављали своје људе за војсковође и службенике, дајући им у Босни за њихово издржавање тимаре и зијамете.

Тек су се доцније, кад је попустила и ослабила централна власт и снага турскога царства, осилили домаћи синови и приграбили сву власт у своје руке. До султана и његова везира апсолутно није нико ништа држао. Према таком стању ствари спахије су листом прелазиле на страну моћног беговата, и угледајући се у њ, претварали су султанове земље у насљедна добра, асимилујући се сасвим са домаћим елементом. У то вријеме опће анархије мало је спахија остало вјерно султану и његовим наређењима. То је сјајно доба босанског беговата, и оно је најснажније изражено у народној пјесми:

Бојичићу, бојиш ли се кога?
Бога мало, а цара нимало,
За везира ни абера немам,
А за пашу к'о за дору мога.

Босански беговат са баштинским правом био је заражљив примјер не само за спахије босанске него и за читаве чопоре муслиманских одметника, који су се кретали из Босне, да у Биоградском пашалуку и другим балканским земљама стварају себи читлуке. Ову је појаву утврдио г. Стојан Новаковић у свом дјелу "Турско царство пред српски устанак".

Осим земаља које су сачињавале поједине тимаре и зијамете, била је још једна врста земљишта: то су имања појединих џамија, вакуфска имања. Често су Турци претворивши цркву у џамију, давали тој џамији земље које су прије припадале цркви. Најбољи нам је доказ за ово Скопљанска Црна Гора у Старој Србији, комплекс српских села, чије земље припадају неким џамијама у Скопљу. Те су џамије прије биле цркве. Њих су дигли српски владари: краљ Милутин, цар Душан и други, и обдарили су их многим земљама, што се види из даровних повеља.

У Босни је даље било земаља које су биле праве баштине (турски баштене), неограничена власништва самих оних који су их непосредно зиратили. Према антропогеографским и етнографским испитивањима, која сам вршио по методи одличног нашег научењака дра Ј. Цвијића, констатовао сам да је сав крај између Врбаса и Сане, на југ до планине Црне Горе, на сјевер до планине Козаре, био једно вријеме слободан, аутономан.

Тај се крај звао Змијање, Кол-Змијање. Кол турски значи стража, одјељење војске. Змијање спомиње као област турски географ из XVII вијека Хаџи Калфа или Ћатиб-Челебија. Исти писац спомиње и данашњу Подрашницу, на којој се обично скупљала турска војска и одатле полазила у бој. Хаџи Калфа изрично наводи да у овом крају станују Срби.

Змијање је у свом јужном крају кршевито и непроходно, и изгледа да је при најезди турској дало живог отпора.

Да је ово истина, казује нам, поред осталог, и извјештај путника с почетка XVI вијека (1530. године), Словенца Бенедикта Курипешића, који спомиње да је у Босни било доста крајева који су се љуто борили против освајача, и нијесу им се хтјели предати док им Турци нису признали нека права, између којих Курипешић наваћа право да могу остати у својој старој вјери. У Курипешића има једна драгоцјена напомена, која се односи на ову област: "И дођоше другој води, која се зове Саница, гдје су на маленом брежуљку два пуста разорена градића: Кланенац и Лисинац, а на лијевој страни дуж ријеке Сане диже се врло високо, дуго и каменито брдо, коме је име Клеменац (данашњи Кременац), а под брдом је место. Према истоку су опет два градића Szekollour (Соколово Гнијездо, данашњи Перића Град у селу Соколову, котар кључки) и Гурсен, и ту станују многи мартолози и овчари." ("Рад Југословенске академије", 56, стр. 153).

Ријеч мартолози, или право арматоли, много нам казује. Шта су то мартолози? Мартолози су били хришћани војници у турској војсци, и то поглавито погранични или планински војници. Њихов је задатак био или да бране границу или да чувају друмове на планинама куда пролазе путници и царска војска. Као што сам унапријед споменуо, Подрашница је била зборно мјесто турске војске. Поред осталог, то се види и из пјесме покојног бега Капетановића Љубушака "Бој под Бањомлуком 1737. године", коју је написао црпући податке из турске историје.

Ту се пјева:

Ко год може пушку подигнути,
Нек све иђе на цареву војску,
На зелено поље Подрашницу,
Онђе ћемо тертиб учинити
Како ћемо на влахе удрити.

Змијањски мартолози вршили су војне дужности, и зато су им Турци потврдили њихове баштине и дали им као неку аутономију. Госп. Ст. Новаковић у својој књизи "Турско царство пред српски устанак", стр. 171. вели:

"Од старине је био обичај, да је баштина дужна војевати. Кад су Турци у почетку, изузетно од свог општег поступања, хтјели на извјесним мјестима и из нарочитих разлога да

потврде баштину, они су то чинили у намјери да за своју употребу задрже за баштину везане раније услуге гдје им се то свидјело".

Дакле, змијањски мартолози, које освајачи нијесу могли лако покорити, погодили су се с новим господарима да чувају друмове куд пролази војска и да помало војују кад их позову. Традиција каже да су Змијањци с Турцима ударили на Бихаћ и отели га од Каура, њих 70 са кнезом Обрадом. На основу погодбе, први змијањски кнез Ратко, или према народној пјесми Рајко од Змијања, добио је од султана ферман са златном туром колик мутаф на Змијање и златну сабљу. Судио је он. Турци се у прво вријеме нијесу ни у шта мијешали. Змијањци нијесу ништа плаћали, штоно се вели: Ни цару харача, ни попу колача! Били су задрти и врлетни људи, прави горштаци. Кнез Ратко сједио је у селу Раткову, у данашњем кључком котару, које је по њему тако и прозвано. Доцније, како се чини иза пада Бихаћа (1592), њихова је аутономија пропала и сва је земља поизотимана осим села Раткова. Над Змијањем преузели су суданију Турци и на данашњу касабицу Ситницу пао је ага Ситница, чије је право презиме Чолаковић, како га зове један аустријски војни шпијун, који је године 1718. пропутовао кроз ове крајеве. Ратковчани су се дуго и очајно борили за своје баштине, за своју земљу са појединим беговима и агама.

Њихова је борба једна крвава епопеја и један снажан доказ колико је силна љубав и привржeност нашега народа према родној груди. Нарочито се је на Ратково навалило послије 1839. године, када су укинути спахилуци. Главе су падале, сургун за сургуном отпреман је у Анадол и Видин. Али су они јуначки издржали све навале и стари Осман Шериф Топал-паша, уз посредовање српског књаза Михаила и Гавре Вучковића Крајишника, потврдио им је баштине на основу царског фермана, који су они брижљиво и јуначки одржали у својим рукама поред свег изнуђивања од појединих ага и бегова.

Тимар, онај напријед споменути комплекс села, није се могао одржати. Овај комплекс села чинио је у прво доба једну цјелину са Змијањем. Доцније, кад је пропала змијањска аутономија, од њега је образован један тимар. Поменути аустријски војни шпијун из 1718. године спомиње у свом извјештају овај тимар и вели: "Die Gegend von Timar gehцret dem Ferral-Pascha jedoch dem District von Banjaluka." Овај Ферал-паша, или можда Ферхад-паша, био је тада над овим тимаром спахија.

Кад су укинуте спахије, 1839. године, тежаци су добили обавјештење из Цариграда да даду нешто у царску касу па ће земља постати њихова својина. Многобројне аге скочише и укметише сав Тимар, изговарајући се да су они платили цару за њихову земљу и да су они њихови кметови. Само се је неколико кућа очувало, и то су данашњи слободни тежаци.

Овдје ћу учинити једну малу дигресију.

Према своме двомјесечном савјесном и детаљном испитивању и на основу биљежака страних писаца, утврдио сам да је становништво области Змијања несумњиво старосједилачко, да су данашње кмете и слободне тежаке затекли Турци, а не да су се они доселили однекуд послије освојења Босне, као што је то изволио тврдити господин Мустај-бег Мутевелић у "Мусавету" и господин министар Буријан у свом говору који је држао 10. октобра 1910. у одбору аустријске делегације. Из ове области насељена је Крајина с оне стране Сане и сва сјеверна Босна између Врбаса и Сане. Исто ово важи и за средњу Босну, као и за крајеве с десне стране Врбаса. И у тим крајевима у великој маси живе старосједиоци, као, на примјер, у Милан-Кнежини под планином Чемерницом код

Скендер-Вакуфа. И ова област Милан-Кнежина имала је, као и Змијање, своју аутономију, али ју је много раније изгубила. Стари су ми људи из тог краја казивали да су били некад своји и да је њихов кнез Милан ходио султану у Цариград у пословима своје кнежине.

Дакле, то нијесу досељеници са каравлашких брда, као што тврде господа Мутевелић и Буријан, него прави старосједиоци. Господину се Мутевелићу ни најмање не чудим, али је жалосно свакако што један министар мисли да му се је довољно попети на оно високо мјесто па да може говорити којешта, без икаквог смисла и стварне подлогс. У рјешењу аграрног питања не смије и не може у паметних људи да игра икакву улогу овај досељенички или старосједилачки моменат. Али, ако и ово узмемо у обзир, свакако има више онај права који се доселио из околине Призрена, Скопља, Новог Пазара, Херцеговине или Старе Србије, него онај који је дошао из Багдада, Дијарбекира, Анадола или Шама.

Из напријед споменутих различитих правних односаја у земљишту развило се на различите начине данашње аграрно стање. Баштине појединих истурчених бегова остале су и даље насљедне; спахијске земље, тимаре и зијамете, узурпирале су спахије за своје насљеднике и прогласиле се за читлук-сахибије. Слободни тежаци су већином силом укмећени и поробоћени.

На једним мјестима је силан спахија чибуком забиљежио докле је његово, на другим је мјестима муртат-паша, јали какав кајмакам, издавао сам себи тапије на туђу земљу, а у неким случајевима су слободни тежаци сами замолили каквог зенђила и угледна бега да их призна кметима, да их брани од зулумћара, да вежу коње у његовој авлији пазарним даном, а они ће њему давати маленкост једну у маслу и јајима итд. И на тај начин све што је било хришћанског уха морало је постати кмет.

Сви кмети били су обвезани давати цару десетину, аги, спахији, деветину и радити у беглук три дана у седмици. Као све, можда и добре социјалне установе у турској држави, тако су и ову установу рада на беглуку изопачиле обијесне и непослушне спахије и њихове субаше. Кмет и кметица морали су шта било радити она три дана, па макар и вратима шкрипати или преносити, рецимо, пијесак с једног мјеста на друго. Осим тога, на беглучиштима дешавале су се и такве ствари које су веома осјетно вријеђале најинтимније осјећаје.

Мало помало додијале су притужбе због беглучења, па су турске власти, нешто из свога мерхамета, а још више под притиском Европе, ријешиле да се беглучење укине. Онда је везир Тахир-паша сазвао 1848. године у Травник скупштину кметских и агинских заступника, и изнио им приједлог Блистателне Порте да се беглучење одмах оне године укине, а као еквивалент агама да се даде нека одштета. Та одштета да буде давање трећине мјесто деветине за седам година. Послије седам година да је беглучење исплаћено трећином и да се више никако увести не може, а давање деветине ступа опет на снагу.

Кметски заступници, а нарочито из Посавине и из оних крајева гдје је православни и католички елеменат био јаче заступљен од муслиманског, нису пристали на предлог Високе Порте. Али сви ренитентни заступници били су по Тахир-пашиној заповиједи ишибани, па су сјутрадан и они под утиском шиба пристали на пашин приједлог. Паша им је сладио ту нову установу да ће тако брзо проћи колико је потребно човјеку да попуши седам лула лијепа дувана.

Али, прије него што је прошло седам година, умро је Тахир-паша напрасно, на тајанствен начин, као што обично умиру турске паше, и аге су окренуле вјечито купити трећину, као да су то право стекле такозваном досјелошћу (Ersitzungsrecht-om), чега не познаје турско право. Због тога је настала буна по свима крајевима Босне, и од онда се није утишала до окупације. Кмети су слали депутације у Беч и Цариград, аге су тужакале кмете и њихове заступнике и обијеђивале их великом издајом. Тако је многи депутирац мјесто правде у Цариграду нашао сургун у Анадолу или су га појеле рибе у Босфору.

Као једно палијативно средство издала је Висока Порта 14. сафера 1276. (12. септембра 1859) Саферску наредбу, на коју су, тобоже, пристале обје заинтересоване странке.

Међутим, та наредба, коју је могао написати и издати само незналица босанских одношаја, била је еклатантан доказ да Турска није кадра управљати земљом коју не познаје и да ће ускоро настати друга судија.

И ова друга судија дошла је с пуно непознавања земље и народа. Послала је људе неспособне и невјеште да рјешавају тешке социјалне проблеме, а што је најгоре, сви су ти људи показивали и доказивали своју привременост у овој земљи и нијесу се трудили да створе нешто од трајне вриједности што је корисно за земљу и народ.

Мјесто великих државничких реформама они су увели крпеж у ову јадну земљу, мјесто рушења и зидања, они су старе пукотине као дјеца замазивали блатом и пљувачком, како у свему тако и у овом кардиналном питању о посједу земље. Грунтовни закон пронашао је, не знам по каквом лудом узору, да су власници земље (еразимирија) они који имају само неку тражбину или какав незнатни дио прихода са те земље. У сваком уљуђеном друштву прави власник има потпуно и неограничено право располагања са својом земљом. Он смије узорати кад хоће, посијати шта хоће, он може и оградити и разградити, и уопће водити економију по својој милој вољи. Грунтовни закон начинио је само онога власником који има само право припитати шта си посијао и колико ти је родило, а то ће човјек добричина казати и комшији, и путнику, и намјернику, и сваком ко припита.

У турским законима има добрих социјалних установа. Добра је социјална установа рамазанског закона, која је, по свој прилици, преузета из шеријата индиректно из Мојсијевих књига, да је власник све земље бог или његов намјесник, цар или држава, и да је предана на уживање ономе који је обрађује и зирати. Параграф 36. рамазанског закона изрично прописује да се земљиште које се три године узасеб не обради има одузети од посједника (тапусахибије) и продати на лицитацији ономе који хоће и зна да га зирати. И дан данас не може ниједан такозвани власник у Босни продати своје земље другом док на то не пристане земаљска влада по свом пуномоћнику.

Али све ове добре установе рђавим и аљкавим провођењем и тумачењем остале су просте формалности. Је ли земаљска влада у ово тридесет и неколико година игдје иком одузела комад земље што је не обрађује, и предала другом који је жељан земље?! Због аљкавог провођења добрих и због неукидања рђавих установа у овом питању наступила је опасност и економска невоља и за кмете и за аге, нарочито за мале, ситне аге, које искључиво живе од хака.

Овдје ћу дати у сухим цифрама слику кметскоагинских одношаја у свом изборном котару бањолучком, коју сам израдио по званичним подацима што их је аграрни одбор добио од

земаљске владе. У бањолучком котару има 95 катастралних опћина. Само у једној - селу Локварима - нема кмета. Ово се је село прије 15 година откупило. У остале 94 опћине има 4.367 кмета, тј. кметских породица, и то 3.494 православна кмета, 826 католичких и 47 муслиманских, или у процентима: 80% православних, 18,92% католичких и 1,08% муслиманских кмета. Спахија има 671, и то: муслимана 545, православних 85, католика 35 и Јевреја 6, или у процентима: муслимана 81,22%, православних 12,67%, католика 5,21% и Јевреја 0,90%. Од 671 аге има их 430 или 64% од цјелокупног броја ага који немају више од 500 дунума земље. Од 500 до 1000 дунума има их 108; од 1000 до 1500 има их 44; од 1500 до 2000 има их 30; од 2000 до 2500 има их 10; од 2500 до 3000 'има их 12; од 3000 до 3500 има их 6; од 3500 до 4000 има их 5; од 4000 до 4500 има их 3; од 4500 до 5000 има 4; од 5000 до 5500 има их 3; од 5500 до 6000 нема ниједног; од 6000 до 6500 има 2; од 7000 до 8000 има 2; од 8000 до 9000 има 1; од 9000 до 10.000 има 1; од 10.000 до 15.000 има 4; од 16.000 има 1; од 24.000 има 1, и од 40.000 има 1 (Ферхад-пашин вакуф).

У округлој цифри, у бањолучком котару има свега кметовског земљишта: 609.000 дунума, и то: оранице и башче 470.000 дунума или 77,29%, шуме 110.000 дунума или 18,07%, пашњака 13.000 дунума или 2,16%, ливаде 12.000 дунума или 1,97%, од пореза слободног земљишта 3600 дунума или 0,60%.

Ово 609.000 дунума кметовског земљишта притискује тежак и немилосрдан терет од 1,300.000 круна дуга. Тај огромни дуг распоређен је овако према катастралним опћинама и према величини кметовског земљишта:

КМЕТОВСКА СЕЛИШТА

Бања Лука 31 21 10 - 625 110 22 200 Агино село 64 61 - 3 7.788 670 178 895

Алексићи 55 15 - - 1.789 960 - -

Бакинци 50 50 - - 3.743 235 193 500

Бочац 79 79 - - 5.324 861 351 710

Барловци 35 - 35 - 4.278 600 140 310

Бастаси 11 9 - 2 814 320 - -

Бистрица 96 96 - - 17.517 953 - -

Блашко Слатина 37 37 - - 3.747 860 - -

Блашко Велико 42 42 - - 3.854 630 - -

Балте 18 18 - - 1.369 200 81 110

Борковићи 63 63 - - 11.001 130 - -

Бошковићи 17 17 - - 3.817 520 - -

Бронзани Мајдан 54 10 2 42 3.413 460 - -

Буцак 12 4 8 - 638 435 51 020

Буковица 25 - 25 - 3.081 400 109 230

Чардачани 31 34 - - 3.163 645 - -

Челинац српски 8 8 - - 784 296 - -

Челинац турски 3 3 - - 203 940 - 730

Четојевићи 14 14 - - 25 290 - -

Читлук 5 5 - - 286 850 - -

Чокори 18 18 - - 1.735 030 - -

Дебељаци 43 3 40 - 1.817 271 167 610

Дервиши 16 - 16 - 695 830 - -

Добрња 104 104 - - 18.563 670 - -

Довићи 14 14 - - 1.474 445 - -

Драгочај 118 30 88 - 13.416 151 529 980

Дракулић 28 23 5 - 2.433 261 19 120

Дујаковци 19 19 - - 4.212 545 1.880 905

Гламочани 26 26 - - 4.442 850 7 -

Голеши 74 74 - - 10.264 010 - -

Хазић 28 28 - - 4.215 040 709 920

Ивањска 159 65 94 - 20.439 300 - -

Јаблан 34 11 21 - 2.610 690 - -

Јагаре 23 23 - - 1.434 400 - -

Јакуповци 42 42 - - 4.743 - - -

Јаружани 24 28 - - 3.135 395 - -

Јошавка 75 75 - - 19. 356 093 - -

Јунге Хаџи Селим 11 11 - - 3.607 560 - -

Јунге Хаџи Алић 17 1 7 - - 1.134 925 - -

Кадина Мала 23 23 - - 3.606 315 - -

Кмећани 57 51 6 - 4.180 750 269 170

Кобатовци 44 44 - - 3.404 920 - -

Кола 216 216 - - 39.988 84 95 930

Крмине 78 78 - - 8.988 988 378 220

Крнете 19 18 1 - 982 720 12 930

Крупа 108 108 - - 10.516 700 1.174 -

Куљани 35 5 30 - 2.220 460 - -

144 742 - - 11 110 802 162 4.359.35К

629 095 119 465 31 830 8.747 955 -

499 800 - - 25 130 2.314 890 30.000.- К

605 100 7 360 34 270 4.583 465 31.500.- К

611 970 127 430 50 339 6.466 310 31.745.-К

2.295 860 - - 34 860 7.748 630 -

149 690 1 690 5 200 970 900 3.050.- К

5.147 426 144 260 54 995 22.864 634 16.900.- К

1.845 950 - 500 24 520 5.618 830 4.300.- К

1.924 220 - - 21 460 5.800 310 2.509.- К

260 270 3 580 10 790 1.723 950 -

414 320 18 540 69 220 11.503 210 25.820.- К

604 180 17 400 9 100 2.448 200 48.778.76 К

994 470 19 760 17 290 3.444 990 -

19 290 - - 9 320 718 065 900.- К

400 700 14 460 33 360 3.639 150 3.992.75 К

1.132 040 156 090 26 730 4.478 506 800.- К

206 800 9 010 2 930 1.003 036 737.58 К

78 810 - - - 400 283 880 1.218.- К

572 700 160 045"" 7 420 765 455 7.126.66 К

92 870 - - 4 530 394 250 22.360.- К

470 450 32 460 9 590 2.247 530 6.800.- К

507 649 - - 22 - 2.514 530 15.100.- К

91 010 - - 11 290 798 130 9.478.96 К

1.424 980 671 300 70 770 20.730 720 10.800.- К

691 220 18 220 16 815 2.200 750 1.200.- К

3.381 695 12 160 122 969 17.462 955 23.296.60.-К

584 179 - - 33 980 3.070 540 5.000.- К

206 870 194 570 17 250 6.512 140 1.700.- К

525 930 69 450 35 740 5.080 970 -

1.791 520 119 700 78 170 12.253 400 19.090.10 К

145 180 204 420 14 120 5.288 680 9.303.80 К

6.171 454 1 110 114 240 26.726 104 120.502.25 К

476 410 15 690 27 140 3.129 930 52.961.57 К

388 800 85 420 10 930 1.969 550 5.160.- К

60 090 - 430 55 460 5.410 930 7.700.- К

3.066 - 50 860 13 560 6.265 815 33.537.- К

1.025 460 5 630 6 225 2.272 240 2.700.- К

913 280 21 300 17 520 4.558 415 89.631.- К

5.239 348 462 320 42 380 25.000 141 49.881.- К

411 160 34 180 14 730 4.067 630 3.591.82.-К

1.025 460 4 630 6 225 2.272 240 2.700. -К

913 280 21 300 17 520 4.558 415 89.631.-К

761 180 198 580 32 920 5.442 600 8.270.- К

436 850 1 630 44 150 3.887 550 -

4.194 610 3.359 210 213 185 39.851 775 -

1.233 402 409 810 47 - 11.057 420 -

137 530 - - 7 090 1.040 270 22.250.- К

Лакташи 69 68 1 - 4.474 736 - -

Локвари - - - - - - - -

Лубачево 42 42 - - 6.006 740 - -

Лусићи 35 35 - - 4.306 440 2.906 740

Мађир 2 - 2 - 245 660 39 750

Маглајани 100 100 - - 7.134 405 - -

Маховљани 41 37 4 - 2.076 760 - -

Меховци 8 8 - - 641 160 6 550

Мелина 100 100 - - 11.865 310 - -

Мемићи 11 11 - - 438 880 18 200

Милошевци 48 48 - - 4.110 760 - -

Мотике 61 16 45 - 6.287 794 19 410

Новаковићи 12 - 12 - 663 750 - -

Обровац 84 55 29 - 8.805 640 38 085

Обсјечко 24 24 - - 2.648 900 - -

Павићи 66 66 - - 7.569 070 2.410 465

Павловци 26 22 4 - 906 340 - -

Перван 93 93 - - 11.914 050 - -

Петошевци 46 46 - - 3.310 436 - -

Петрићевац 41 - 41 - 2.726 685 62 200

Пискавице 211 211 - - 30.342 160 111 850

Понир 17 17 - - 5.645 128 - -

Пречани 12 - 12 - 1.299 860 - -

Пресијаче 13 6 7 - 337 630 61 590

Пријаковци 29 28 1 - 2.518 990 - -

Прњавор Мали 13 13 - - 1.981 940 - -

Радманићи 60 60 - - 7.522 610 - -

Радосавска 50 50 - - 4.742 460 - -

Рамићи 33 23 10 - 2.872 195 - -

Ребровац 22 21 1 - 581 835 20 364

Рекавице 158 158 - - 17.740 591 - -

Слатина Горња 29 29 - - 4.011 661 - -

Славићи 84 84 - - 7.149 310 - -

Шљивно 54 54 - - 7.995 820 - -

Стратинска 39 18 21 - 2.908 210 89 180

Штрбе 8 8 - - 623 904 - -

Стричићи 41 41 - - 5.656 116 - -

Суботица 28 28 - - 1.665 955 - -

Шарговац 52 13 39 - 3.159 272 6 800

Шимићи 117 - 117 13.977 447 16 900

Шушњари 20 29 - - 3.623 300 - -

Трн 48 4 44 - 2.426 070 - -

Вилуси 106 106 - - 12.084 590 1.191 640

Врбања 2 - 2 76 060 - - -

Вујиновићи 17 1 16 - 1.360 630 - -

Залужани 42 5 37 - 1.836 436 173 -

Зелељци 17 17 - - 3.076 235 - -

2.734 980 413 440 69 470 14.908 590 5.088,16 - К

518 200 - - 19 130 2.757 736 21.400 - К

1.091 386 - - 39 999 5.605 121 27.800 - К

- - - - - - - - -

695 640 459 900 16 780 7.179 060 21.700. - К

163 040 625 140 30 970 8.032 330 -

104 520 2 800 4 100 396 830 -

312 100 - - 128 670 7.575 175 57.600.- К

277 760 9 - 29 460 2.392 920 56.400.- К

92 420 1 940 5 920 747 980 -

2.009 040 264 510 73 480 14.302 370 27.887.28.- К

149 590 - - 2 550 609 220 2.600.- К

941 420 314 710 26 900 5.393 790 32.200.- К 1.274 380 - - 56 070 7.637 654 13.281.62 К

113 730 - - 13 460 790 940 - 1.703 470 198 370 54 965 10.800 530 31.747.86 К

803 480 31 930 5 790 3.490 130 4,999,- К 1.292 320 703 180 38 560 12.013 595 -

450 830 1 600 9 810 1.368 580 4.788.- К 2.725 470 285 120 50 410 14.975 050 39.681.44 К 312 370 - - 38 224 3.661 030

371 210 23 840 12 470 3.196 375 67.000.- К

3.940 620 363 230 127 030 34.884 890 90.540.- К

326 880 203 170 203 170 2.378 348 - 587 595 9 400 9 860 1.906 715 4.000.- К 29 490 - - 2 490 431 200 3.300.- К 971 460 - - 20 240 3.510 690 600.- К 1.683 200 58 650 11 390 3.735 180 - 628 280 317 455 39 580 8.507 925 4.400.- К

1.478 840 - - 43 080 6.264 380 25.800.- К 548 610 1 420 39 505 3.452 730 11.200.- К 80 356 - - 8 665 691 220 1.900.- К

5.201 980 552 930 282 845 23.778 346 10.800.- К 3.136 896 115 551 19 295 7.283 404 19.092.50 К 1.115 489 6 980 49 410 8.321 189 4.550.- К 532 570 256 860 32 705 8.817 955 5.104.80 К 2.525 910 - - 27 840 5.551 140 10.839.52

960 400 - 450 2 970 1.587 724 - 269 870 180 860 36 070 6.142 816 577.26 К 344 665 122 950 17 430 2.151 - 800.- К

459 510 - - 40 180 3.665 762 8.090.90 К

10.066 996 - - 72 010 24.133 347 - 847 780 11 640 39 590 4.533 310 800.- К

314 750 26 812 60 210 2.827 832 3.600.- К

1.261 740 709 550 52 110 15.299 630 8.482.19 К

- - - - - - 76 060 -

220 510 - - 11 720 1.592 860 -

338 080 - - 16 460 2.363 976 - 1.449 480 181 610 14 490 4.721 815 2.000.- К

Господа народни посланици Коста Мајкић и Тодор Срдић израдили су такође статистичке податке о својим котарима и дали су ми те статистичке податке, јер не мисле о овом предмету говорити.

У крупском котару према томе има 1992 кмета, а у цазинском котару 895. Спахија има у крупском котару 946, а у цазинском 344. У крупском котару има дуга око 1,500.000 круна. У крупском котару оптерећен је сваки дунум са дугом од 3,53 круне, а у цазинском са 1,22 круне.

У петровачком котару има свега кмета 3160, и то: Срба православних 3101, католика 57, муслимана 2. Свих ага и бегова у овом котару има 322, и то: Јевреја 1, муслимана 291, Срба православних 26, католика 4. Дуга овај котар има 561.307 круна и 53 хелера.

У бихаћком котару има кметова уопће 1497, и то: Срба православних 1179, католика 318, муслимана ниједан, а ага и бегова 310: муслимана 277, Срба православних 23, католика 5, Јевреја 1, један је кмет Земаљске банке у Сарајеву, а други је кмет Фрањевачког манастира.

Кад узмемо на ум - говор је о бањалучком котару - оно 430 ага који немају више од 500 дунума и који искључиво живе од хака, утврдимо неплодност овог земљишта, и кад се сјетимо оног примитивног и нерационалног обрађивања земље нашег кмета, онда нам она страховита сума од 1,300.000 круна изгледа још страховитија!

Са овим и оваким нездравим одношајима треба кидати, што прије тим боље, и за једну и за другу страну, а и за цјелину - државу, јер за правилан економски и политички развитак једне земље од битне је важности како је расподијељено међу становништвом земљиште и каква права имају они који непосредно обрађују и зирате земљу. Није свеједно да ли земља припада малом броју овлаштених лица, као што је то случај у Енглеској - гдје је уосталом до грандиозности развијена индустрија и трговина - и у многим талијанским провинцијама. У тим земљама, по правилу, не обрађује аграрна аристокрација сама своја добра, него се обично користи њима дајући их у закуп. У Њемачкој, напротив, земљиште је раздијељено у мале, средње и веће посједе, чији су власници земљорадници који их обрађују. Тако је и у Србији, Француској и другим културним земљама.

У првопоменутим земљама, тј. у земљама са аграрно-аристократским системом, гдје преовлађује махом велики посјед, приходи са тих посједа припадају врло малом броју становништва. Велике масе народне искључене су од прихода, и оне не могу да уложе сву своју радну енергију у продукцију земаљских производа. Ради тога се у таквим земљама јављају огромне супротности и противности између богатог и сиромашног; на једној страни огромно нагомилавање богатства, а на другој голема и неизмјерна сиромаштина и голотиња. Велико богатство аграрне аристокрације није ни најмање склоно и одано што интензивнијем обрађивању земље, као што је то случај код младих посједа и малих посједника са скромним иметком.

У земљама са аграрно-демократским системом приходи са земљишта много повољније утичу, јер у њиховом уживању учествује велика множина људи, па се зато и осјећа мања разлика у имовини. Ту се земљиште, по правилу, много брижљивије обрађује и већи приход баца, јер је земљорадник у исто вријеме и земљовласник, а не прост закупник, нити је у каквој правној или економској зависности од неког другог.

Само је слободан земљорадник на слободном земљишту увјерен да ће плодове његова рада, нарочито што се тиче мелиорације на посједу, уживати не само он него и његови потомци, дјеца његова. Гдје су, напротив, везе земљорадника и зиратника према земљи слабе и љигаве, гдје је земљорадник економски и правно од неког зависан, ту се јавља тзв. Raubwirtschaft, ту земљорадници без воље раде и падају често пута у једно немило стање клонулости и малаксалости.

Тако, на прилику, у Италији, која има сразмјерно мало слободних тежака према превеликом броју простих закупника, влада на селу подивљалост, незнање и сиромаштина, као ријетко гдје. То све стоји у великој противности према јакој плодности земљишта и према благој клими којом је природа издашно обдарила ову земљу.

Гдје су везе земљорадничке према земљишту чврсте и сталне, гдје је земљорадник у исто вријеме и земљовласник, ту се стварају и његују врлине: вредноћа, штедљивост и много јаче развијање продуктивне снаге. Ту се такође јавља приврженост, а с тим у вези и осјећај према отаџбини и љубав према већој људској заједници, држави.

Поред национално-економске користи коју у себи носи аграрно-демократска расподјела земљишта, она такође ствара у земљи велику множину људи који су одани држави и прожети жарком љубављу према отаџбини. Та множина људи - слободни и економски обезбијеђени тежаци - чврсти су стубови реда, законитости, мирног напредовања и развијања. То је једна истински конзервативна класа друштва, чија се конзервативност не изводи из историје, из прошлости, па зато је она солидна и стална основа на којој се може држава врло успјешно развијати и напредовати. У том погледу врло је занимљиво и поучно поставити упоређење између слободних њемачких сељака, који су у већини својој конзервативни и вјерни традиционом реду и поретку, и талијанских сељака, који су због економске зависности, због несталности на земљишту које обрађују, и због слабих веза које их везују за то земљиште, политички непоуздани, према друштву у држави стално непријатељски расположени, те листом прелазе у логор револуционарне социјалдемократије.

Према овим кратким и сувим наговјештајима, јасно је као дан колико је велик и значајан интерес државни да и наш тежак дође већ једном до комада слободне земље.

Али нема људи, нема ниједног човјека са великим државничким даром који би смио потегнути мач и расјећи Гордијев чвор. Наши, у добру остарјели, авгури, и ови овдје и они у Бечу, обилазе око овог Гордијева чвора, завирују, њушкају га, дарну га мало прстом и мисле да су довољно учинили за народ, за државу, за царство.

Ова предложена законска основа вриједи управо онолико колико да је и нема.

Ако се погоде ага и кмет, влада неће сметати. Ако се погоде појевтино, добиће кмет све паре за откуп. Ако се погоде скупо, добиће неки дио.

Једина је одлика ове законске основе пред данашњим стањем, што ће процјењивање, комисионирање итд. затезати пазар, па ће се често пута једна или друга страна попишманити, а у времену ријешиће се наше аграрно питање до 2025. године, како је то израчунао госп. професор Гринберг. Али је госп. професор изгубио из вида стварање нових кметско-агинских одношаја, који се овом законском основом не забрањују. Факултативним рјешавањем долазиће на ред само она земљишта гдје ага под силом прилика мора да прода.

У таквим случајевима он ће добити или не добити десети дио вриједности, а остало ће однијети вјеровници, адвокати и судски трошкови. Кмет ће у сваком случају рђаво проћи и платити више него што је право, јер ће сваки вјеровник гонити до висине своје тражбине. Онда ћемо постепено имати пропале бегове и презадужене тежаке!

И са моралне стране ова је основа рђава, јер ће кмети, у жељи да се ослободе, жељети пропаст агину. Закидаће га у свачем, огорчиће му живот, и он ће се можда, напосљетку, пропити или учинити какву другу несрећу.

На темељу факултативног рјешавања створиће се у пуној мјери несавјесна трговина на штету и кмета и аге, избиће на површину разноврсне спекулације и развиће се онај страховити и штетни посреднички посао између кмета и аге, који ће вршити разни спекуланти и несавјесне шићарџије.

Појавиће се црни врани и гаврани и гулиће кожу и са кмета и са аге.

Не само да ће се појединци ради личних користи упуштати у овај посао него ће сс упуштати и читаве групе. Већ сада имам у рукама писмених доказа да се по овој предложеној основи неће рјешавати кметовски односи по драговољном споразуму, по правичности, праведности и једнакости, него из посебних партијских и политичких интереса. То је једна заиста страшна ствар, од које морају страховати истински пријатељи свих кметова, без разлике вјере и нације.

Браћа Хрвати сматрали су досада ово велико и крупно национално-економско питање као ствар просте трговине и погађања. Да ће и убудуће у том смислу радити, могао бих вам сад одмах овдје дати чврст и непобитан доказ. Дошао ми је до руку резерват Хрватске народне заједнице, који је упућен свима жупницима Босне и Херцеговине. Тај резерват гласи:

"Резерват.

П. н. господине!

Слободни смо обратити се на вас, да би по на другој страни налазећем се формулару одговорили нам на стављена питања, и то ако је икако могуће у року од 14 дана.

Ове информације требамо у сврху, да муслиманском саборском клубу дадемо податке, гдје и колико имамо наших кметова католика, јер они мисле провести агитацију, да муслимани посједници продају кметове католике. Због тога требамо, како видите из формулара, тачна имена земљопосједника у вашој жупи, а такођер и број, колико дотични посједник у вашој жупи посједује кметова католика.

Не треба да вам спомињемо, да је нужно, да ово напрама трећима остане у тајности, дочим нашим сељацима можете у згодној форми све дати разумјети.

Сарајево, 9. ожујка 1911.

Предсједник Х. Н. З. БиХ у. з.:

Ђебић Марушић

Тајник Х. Н. З. за БиХ

Стјепко Илијић"

Печат: Предсједништво Хрватске народне заједнице. (Народни посланик Коста Мајкић: Фуј, гадови, пропалице једне!)

Господо, ово је страшна ствар, ово је један неморалан посао! Зашто баш да они који, ради географског положаја и историје, припадају источној цркви да се искључе?! Ви сви, нарочито браћа Хрвати, наглашујете да стојите на јединству српског и хрватског народа! То је онда заиста за сваку осуду, а ми ћемо свакако знати да спријечимо несавјесну трговину. Гледаћемо, ако се усвоји ова законска основа, да се проведе праведно, не само, за једну конфесију, него за читав народ, јер што се тиче католичких, муслиманских и свих других кметова, ја ту апсолутно никакве разлике не правим. (Одобравање.) Само могу разликовати политичке спекуланте, који лебде за којекаквим неостварљивим фантомима. (Пљесак).

Тежаци ће на сваки начин рђаво проћи код факултативног рјешења. Задужиће се, плаћаће десет и петнаест година, а сума ће се дуга незнатно смањити. При првој неродици или каквој другој економској незгоди остаће тежак без куће, без земље, без стоке, без игдје ичега, са просјачким штапом у руци, па ће и тај штап предати високој Земаљској влади за овако једну паметну законску основу.

У интересу цијеле земље треба да се кметовски односаји укину. Онда ће порасти продуктивност земље, биће једноставнији промет са земљиштем, моћи ће се лако отварати комуникације и стварати мелорационе задруге.

Уопште, укидањем ових односаја ударен би био темељ за напредовање тежака, а по њима и цијеле земље у свим правцима, што је под данашњим приликама апсолутно немогуће.

У интересу ага и бегова треба одмах ријешити кметовске односаје, да садашњи грунтовни власници земаља добију чисте, здраве паре у руку или чисто слободно земљиште. На жалост, могу констатовати да безима и агама није толико стало до земље, јер да им је стало до земље, они би се трудили да се образују за један рационални посао, али за ово 30 и неколико година није ми познато да је иједан беговски син покушао да сврши какву агрикултурну школу, да послије може своју земљу рационално обрађивати.

У интересу кмета треба одмах ријешити кметовске односаје, да тежак добије комад слободне земље, да ради и да му рад буде од користи. Тај комад земље треба да добије без накнаде, без икакве обавезе, државним откупом, а он ће држави у неколико година исплатити земљиште у повећаној потрошњи оних артикала на које се ударају индиректни порези.

У интересу земље и државе треба одмах ријешити аграрно питање, да једанпут ова земља добије мира, да стечемо стотине хиљада слободних грађана који би били од трајне и стварне користи за земљу и отаџбину.

Напосљетку, господо моја, ја као добри Бошњанин апелујем на све оне који искрено љубе ову земљу да пораде на том како би се што прије ријешили кметовско-агински односаји, јер сам дубоко и предубоко увјерен да су једино стални, окућени и економски слободни тежаци кадри да одбране нашу драгу отаџбину од туђинске навале, од економског и политичког завојевања немилих странаца, који свом силом теже да од наше земље начине

једну gemischte Provinz". Једино су стални и окућени тежаци кадри да чувају на Крајини стражу, без промјене доклен је Крајине.

Ја гласам против предложене законске основе о добровољном откупу кметова, јер се њом ништа ново не уноси у ово наше тешко и замршено аграрно питање. Тим сам свршио.

Изјава о раду Сабора

II засједање, III сједница (16. октобра 1911)

Господо посланици!

Јавио сам се за ријеч да у име своје и својих другова дам ову изјаву.

Када нас је народ изабрао за посланике, ми смо се те часне и тешке дужности примили са вољом и надом да ћемо у овом Сабору моћи учинити што би било корисно по земљу и народ. И поред свега уског дјелокруга нашега Сабора, држали смо да ће влада и други фактори респектовати вољу и закључке наше. Али смо се, господо, увјерили да се воља овога Сабора није никада респектовала и да је мишљење и жеља оних фактора који данас имају одлучну и суверену ријеч у пословима наше отаџбине да овај Сабор има само право да покорно гласа влади буџет и да јој одобрава намете и терете на народ. На нашу голему жалост, дошли смо до немилог увјерења да и сви клубови другачије не мисле и не раде, јер изгледа као да су све остале бриге збринули кад немају другог посла него се препиру око тога хоће ли се овом или оном народном посланику дати или не дати ово или оно мјесто у одборима.

Знајући данас врло добро да и ова влада и министар Буријан овај наш Сабор не сматрају другачије него као какав меџлис, којега је једина дужност и право да одобрава буџет и све што влада хоће, ми се не можемо довољно начудити лакомислености и застрањености ових великих саборских клубова, који су се, како изгледа, помирили са тим фактом, те хоће да у овим уским границама раде, иако им је речено да министар Буријан не треба ни већине ни мањине, и да је влади свеједно хоће ли јој се гласати буџет или не.

Кад се још сјетимо оног осорног и суровог одбијања наших праведних захтјева у питању царинског аверзума и оних изјава да наш Сабор и није парламентарно тијело него један обичан Landtag, онда осуђујемо све саборске клубове што се међусобно гложе и не воде одлучну и сложну борбу против владе, а за народна права и слободу.

Ми изјављујемо да се нећемо, ни данас ни убудуће, дати завести оваквим ситним борбама и зађевицама, него ћемо се истрајно борити за велике и истинске идеале и права човјечанска и грађанска.

Пошто увиђамо да ни једна ни друга страна не ради као што треба, и да је сва борба међу њима око тога која ће страна добити неколико гласова већине да их стави на расположење овој неодговорној влади, изјављујемо да такав рад не можемо одобрити и ниједну страну не можемо потпомагати. Међутим, ми остајемо овдје, те изгледа да тим ипак хоћемо да помогнемо господи на лијево. Ми остајемо овдје да манифестујемо вољу за рад, а одбијамо од себе сваку помисао да хоћемо да их помогнемо.

А да не остане овај Сабор и даље играчка у рукама властодржаца, апелујемо на све вас као синове ове поробоћене земље да се оканите којекаквих ситница и да се не дате од ове владе изигравати.

Пошто је сваки успјешан рад у границама овога жалосног устава немогућан и илузоран, ми вас позивамо да сви заједнички ступамо у борбу за опће интересе земље, у борбу за проширење уставних и грађанских слобода, за промјену овог наказног изборног конфесионалног реда. То су задаци на којима морамо неуморно и устрајно радити, јер смо се сви увјерили да се са данашњим уставом не може апсолутно ништа постићи.

За данашњи овакав рад ми одбијамо сваку одговорност од себе, и опомињемо вас да не заборавите да прави непријатељ није у нама него изван нас! (Пљесак).

Поводом једног закона који не важи за муслимане

II засједање, VI сједница (28. октобра 1911)

Молим само једно питање поводом овог закона! (Законска основа о форми посљедње воље код припадника свију вјероисповијести осим муслимана).

Ми имамо данас на дневном реду један закон који се апсолутно не тиче муслимана, и сад настаје интересантно питање, да ли и они могу по уставним начелима учествовати у претресању овога закона. У току расправљања могао би неко, на примјер, предложити да се и муслимани подвргну под овај закон, а то би било противно њихову схватању о праву нашљеђа које се оснива на шеријату. Ако би се тај случај десио, онда би по § 36. устава требало да расправља и у гласању учествују 4/5 свих чланова Сабора.

И овај закон за "немуслимане" показује како нам данашње устав и изборни конфесионални систем не дв да радимо онако како би требало и како парламенти у свима културним и напредним земљама раде.

О бањи у Лакташима

II засједање, VII сједница (31. октобра 1911.)

Господо посланици!

Могу одмах изјавити да се не противим овој законској основи, којом влада тражи одобрење зајма од 119.000 круна за грађење слане бање у Тузли. Заиста, наш народ као ниједан народ треба бања, јер је он и тјелесно и културно и социјално и економски један тешко оболио и клонуо народ.

И у мом изборном срезу бањолучком има врло много и тјелесних и социјалних и економских болесника, али има и илица које би, у интересу народног здравља, требало у ред довести. Осим Слатине, која је колико-толико уређена, постоји у селу Лакташима ниже Бање Луке и такозвана Лакташка илица. Ова стара илица лежи покрај негдашњег римског друма, који је, идући преко римске провинције Далмације, везивао Панонију са Јадранским морем. У близини Лакташа виде се и данас развалине римског кастела Ad

Fines, што ће значити: на граници, близу границе, на крају провинције Далмације. Према томе, и према другим знацима, ова је илиџа творевина, без сумње, старих Римљана и њихових војника.

Врело је Лакташке илиџе необично јако и богато водом. То је читава ријека која шиба и салијева се у Врбас. Вода је врло љековита и на гласу је да лијечи костобољу, грозницу, шугу, красте и убоје. Стога се сваког љета слијеже силни сеоски свијет из свију села између Бање Луке и Босанске Градишке, и између Приједора и Прњавора, као и варошки свијет из Бање Луке и Градишке на купање и лијечење у ову Лакташку илиџу.

Али на жалост, у тако љековитој води више свијета може да настрада и оболи него да се излијечи. По свему изгледа да је ова илиџа, каква је данас, више од штете неуком сеоском народу него од користи. А ево зашто! Ту, на тако јаком и богатом врелу, нема него само једна једина бања. То је округла, озидана јама на подобије каце са пречником од 3 метра и дубине од 1 метар. Она тако стоји још од римских времена. У ту се кацу често пута свали по 50-60 лица, што мушких, што женских, и рањавих и крастави и шугавих, па сад нека се помисли како им је таким и толиким на тако малом простору! Даље, код ове илиџе нема ништа што би изгледало на кабину или на какав заклон, гдје би се могао макар болесник од вјетра и од људи заклонити и пресвући. Патња једна!

Ова је илиџа доиста љековита. Њена је љековитост далеко чувена у народу, а и сами љекари многим болесницима препоручују Лакташку ледену илиџу, како је они зову, јер нема више него 22 степена Целзијева. Што која година пролази, љековитост ове илиџе све се више увиђа, и свијет, и сеоски и варошки, хрли са свију страна.

Зато би потребно било да се и за ову, чисто народну бању штогод учини, јер кад би се колико-толико уредила, била би од велике користи за онамошњи народ. Оваква каква је данас, она је стална опасност за онај многобројни неуки сеоски свијет, који ће се заразити и отровати, купајући се заједнички са шугавим и рањавим. У првом реду требало би врело ухватити и удесити бање за мушке и женске, а морале би се и кабине саградити, гдје би се свијет могао заклонити и пресвући, да се не вере као данас преко плотова, скривајући се по житу и тарући љетину. То траже и здравствени обзири и обична људска пристојност. Осим тога, безусловно би се морао и љекарски надзор уредити, да се шугави и крастави болесници не купају у истим кадама, гдје и остали свијет.

Ако се и најмање води рачуна о здрављу широких маса народних, ову би илиџу по сваку цијену требало уредити. На Лакташку илиџу не треба много трошити, не треба је раскошно и модерно уређивати. Највише 40-50.000 круна било би довољно да се она уреди онако по народску, како би се, ако ништа друто, а оно уклонила опасност која потиче отуда што данас шугави и рањави болесници долазе при купању у непосредан додир са незараженим свијетом. Нарочито се тамошњи свијет жали на тежаке из села Ивањске, који су, како се тврди, у великој мјери заражени, јер су ови наши жалосни тежаци били у току дугог историјског времена на веома изложеном положају. Изгледа да су сви могући ратови, почевши од похода Маџара на Јајце па до окупације, прешли преко њих. И због тога би требало ову илиџу уредити.

Не тражи се много за уређење ове илиџе, јер не траже се ни сјајне грађевине, ни господски намјештај, ни какав модерни конфор. Тражи се само оно што је свака земља дужна да учини за здравље оних који сносе највеће државне терете.

Надајући се тврдо да ће се и за ову Лакташку илиџу у најкраћем року нешто учинити у смислу мог разлагања, гласам за предложену основу још и стога што нашем народу, као ниједном народу, треба бања, јер је он, како споменух, и тјелесно и социјално и културно и економски један дубоко оболио и посрнуо народ.

1. Јесу ли влади познати овакви случајеви?

2. Какве је одредбе издала у аграрном поступку за заштиту кмета?

3. Да ли је упутила котарске предстојнике, као и јавне тужиоце и државне правобраниоце да у овим случајевима поступају свом строгошћу казненог закона?

Сарајево, 11. (24) јуна 1910.

Петар Кочић и другови.

Интерпелације

*3. О штрајку грађевинских радника**

Већ неколико дана траје у Сарајеву штрајк грађевинских радника због малих надница. У том покрету налази се око 800 изучених радника, и са осталим домаћим надничарима, сељацима, изнаша број штрајкача 1500 радника.

Државни апарат ставио се директно у службу страног капитализма. На захтјев предузимача да им се стави на располагање оружана сила, удовољено је.

Због тога питам Земаљску владу:

1. Је ли познато Земаљској влади да се око 1500 грађевинарских радника налазе у штрајку?

2. Је ли познато Земаљској влади мизерно и биједно стање грађевинарских радника?

3. Је ли познато Земаљској влади да грађевинарски предузимачи неће да радницима исплате њихову зараду ни након наређења владиног повјереника у том смислу, већ стављањем утока одгађају исплату у недоглед?

4. Које кораке мисли влада предузети да се грађевинарским радницима загарантују услови рада?

5. Хоће ли влада допустити да се за вољу неколицине грађевних предузимача врбују штрајколомци споља, и да они одузимају свакдањи хљеб сарајевским грађевинарским радницима?

Сарајево, 19. јула 1910.

Петар Кочић и другови.

Нерешавање молби за ерарно земљиште

I засједање, XXII сједница (25. јула 1910)

Године 1904. затражио је Симо Добраш комадић ерарне земље, тзв. "Лазино Гравориште", али до данас није добио никаква одговора. Јово Добраш молио је такође, први пут 1904. а други пут 1908, за земљиште "Трновача", које је земљиште искрчио и на крчење потрошио око 600 круна. Исто су тако дали молбу за ерарно земљшите "Јањишевац" у удуту села Пискавица Јован и Васкрсија Видов Милаковић, али им молба још није никако ријешена.

Слободан сам упитати Земаљску владу зашто те молбе нијесу ријешене и када ће се ријешити.

Сарајево, 19. јула 1910.

Петар Кочић и другови.

Скупоћа животних намирница и станова

I засједање, XLII сједница (7. децембра 1910).

Скупоћа животних намирница и станова стално расте у свима мјестима Босне и Херцеговине, а нарочито у Сарајеву, тако да онемогућава ма и најскромнији живот сиромашном становништву. Прије двије-три недјеље приредила је социјално-демократска странка у Сарајеву, Бањој Луци и Тузли скупштине и манифестације против скупоће. На скупштинама су донесене резолуције у којима су констатовани узроци скупоће и показан начин на који би се тој скупоћи могло стати на пут. Те су резолуције упућене и Земаљској влади, па зато питам:

1. Је ли познато Земаљској влади да је радништво и грађанство под притиском несносне скупоће протествовало и тражило да се сталном поскупљивању животних намирница и станова стане на пут?

2. Је ли што Земаљска влада предузимала да се у смислу поменутих резолуција спријечи поскупљивање, а ако није, намјерава ли шта учинити?

3. Мисли ли Земаљска влада у Сарајеву, у споразуму с градским заступством, зидати већи број кућа радничких, које би се сиротињи издавале под јевтину цијену, јер у Сарајеву, поред велике скупоће влада и велика несташица станова.

Петар Кочић и другови*.

Преписка Петра Кочића

Dragi moj Petre!! Banja Luka 3/III 1916.

Primila sam Tvoju kartu koju si na Dragicu poslo.

Peter Kotschitsch

Schriftsteller

Belgrad

Absender

Milka P. Kočić

Banja-Luka

Retour unbekannt

Кочићева писма

1 - Герасиму Кочићу[1] у Гомионицу

Сарајево, 25/8. 1893.

Драги оче,

Дошао сам сретно у Сарајево, и нисам стан нашао, јер не знам је ли господин учитељ нашао?

Драги оче, пошаљи ми одмах новце за мјесец септембар и за зимски капут. Ја се још нисам погодио са оном газдарицом гдје мислим прећи.

Ово ти, драги оче, на брзу руку пишем.

Драги оче, пиши ми одмах је ли учитељ нашао квартир.

Поздрави г. Гавру[2], учитеља, г. Јову Филиповића и Илију[3] и Милицу[4].

Остајем твој послушни син.

Петар Кочић

уч. III разреда велике гимназије

2 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

Сарајево, 24/IX 1893.

Драги оче,

Примио сам твоје очинско писмо, које ме је врло обрадовало. Уз то сам примио новце за кошту и квартир и за капут.

Кошту и квартир сам платио и капут купио. За оне новце сам купио неке школске књиге, које коштају 6 фор. и 35 новчића.

Драги оче, ја сам наредио једне хаљине код кројача да ми кроји, јербо сами знате да су ми слабе хаљине, а увијек не могу носити зимског капута. Те ће хаљине коштати 25 фор. Ја ти више нећу искати за хаљине до Ускрса новаца. Јер је боље имати једне честите него сто неваљалих.

Поздравите све тамо. Ја сам твој покорни

Петар Кочић

гимназист III год.

3 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

Сарајево, 2/II1894.

Драги оче,

Примио сам 16 фор. за кошту мјесеца јануара, те сам очекивао хоћете ли послати Божи Милановићу паре, па да вам онда одговорим.

Пошаљите одмах Божи 14 фор. и мени 16 фор. за кошту, ако имате имало љубави према мени. Ја могу ићи и издерат, само да ми се одужити.

Свједоџбе још нисам примио, јер нисам платио школарине, па не да г. директор.

Пошаљите новце до 22. фебруара по новом календару.

Ви сте мени лани више писали и више слали новаца, сад ми шаљете само по 16 фор., а лани сте слали по 20 фор.

Прими поздрав од твог покорног сина

Петра Кочића

ученика III разреда велике гимназије

4 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

Сарајево, 2/III по нов. 1894.

Драги оче,

Могу вам јавити да сам све примио што сте послали, наиме: 34 фор. и пакет, на чем вам изјављујем највећу синовљу љубав, и обричем вам да ћу оселе све боље радити.

Што вам је Милановић писао да на непоштену мјесту (станујем), лаже. Оно мјесто гдје сам на квартиру јест поштено мјесто и газда се зове Јово Памучина.

Желим од бога да вас затече ово писмо у добром здрављу и сваком задовољству.

P. S. Врло добро сам прошао на испиту.

Твој син Петар Кочић

гимназист

5 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

Манастир Јошаница,
Јагодина 3/8. 1896.

Драги оче,

Ево већ досад сам вам два писма оправио, у којима вас кунем и преклињем да ми пошаљете 10 фор. да бежим у Београд из овог несретног манастира, и на та два писма не добих никакво, ни писма ни одговора. Ја не знам, оче, шта ви то радите. Мени овамо крваве сијевају пред очима, а ви нећете ни да чујете. Грозница ме хвата има десет дана. Сав сам сломљен и никуд не могу из кревета кад грозница ухвати, а нико ми неће воде да донесе. Да ме не хвата грозница лако би било, али овако ја пропадох. Осушио сам се као грана. Ништа не једем, ништа не пијем; све ми је грко и чемерно. Помагај, оче, ако бога знаш, јер се бојим за школу, да не одоцним ако ме буде хватала. На Велику Госпојину, или најдаље после два дана, морамо бити у гимназији на упису, иначе губимо целу годину. Зато, ако ниси послао, шаљи, док добијеш писмо, телеграфично горепоменуту суму. Ја немам ни паре, па не могу ни да платим. Не знам, оче, шта је с тобом. Ти си пре бољи био. Ја док пишем, а ти пошаљеш; а сад, кад ми је стало за здравље, живот и школски напредак, а ти нећеш да шаљеш. Шаљи телеграфично на управу манастира Јошаница. Ако мени почнеш слати, а ти пиши: Николи Гајићу, богослову III годишта у манастиру Јошаници, Јагодина.

Поздрав свима

Твој син Петар Кочић,

уч. VI разр. гимназије

P. S. Шаљи одмах, пропадох од глади, а горе од грознице. Сва су ми се уста окрастала и изасула од тешке и љуте грознице која ме сваки дан тресе. Немам пара ни за куверат, а камоли да писмо платим. Зато опрости!! Морам нешто узети из апотеке, и зато ми шаљи пара, док није горе било. Шаљи, оче, ако бога знаш. Никад није таква мука и нужда била. Полудићу ако телеграфично не пошаљеш.

Петар.

6 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

Београд, 23/III 1897.

Драги оче,

Све досада послате новце за ову годину примио сам потпуно и уредно. Можда сте се ражљутили што вам досад не писах. Будите уверени да бих вам досад одговорио да нисам у оваквом положају у ком се данас находим. Велики дуг од 50 форинти, оскудица у хаљинама и напослетку огромни школски посао сметао је да вам се јавим.

Драги оче, ја сам не знам шта ћу радити од живота свога; омрзло ми је живети, гледећи како се моји вршњаци лепо носе и веселе се у овом најслађем добу човечијег живота. Моја ће младост прохујати, а ја нећу ниједног дана весела и радосна дочекати. Разне неприлике и мучан начин живота довели су до очајања, да ћу учинити што нико можда мој није урадио. Убићу се, да већ једном учиним крај свима патњама и мукама које ме од рођења гоне. Живот мој у Бањој Луци био је тежак и чемеран, у Сарајеву још гори, а у Београду је достигао највиши врхунац у својим патњама.

Желети вазда, а немати ништа од онога што се жели, човек пада у очајање, очајање собом доноси лудост, а лудост се свршава смрћу. Тако је са мном.

Ја знам како и ви стичете новце, али ипак moћи ћете ми слати једно 50 форинти: за хаљине, за месец април и да мало дуга отплатим, то бар није много. И то шаљите најдаље до 1. априла.

Кад добијем новце, купићу хаљине, па ћу се сликати, те ћу вам послати своју слику, а и вашу слику жељно очекујем. Јер није шала, две и три године се не видети.

Честитам вам идуће празнике Христова Воскресенија, желећи да их у весељу проведете, а и да мене обрадујете са вашом дарежљивом десницом.

Поздравите Милицу, Илију, оца игумана и све друге тамошње моје пријатеље.

Љубим вашу дарежљиву десницу

ваш покорни син

Петар Кочић уч. VI разр.

I београдске гимназије

7 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

Београд, 15. IV 1898.

Драги и мили оче,

Већ ће кроз неколико недеља навршити пуне три године откад напустих своју несрећну и потиштену домовину, и кренух се у овај – иако српски – туђи свет. За то дуго време имао сам и светлих часова живота, који су заносили моју младу душу; али ипак се они губе у тешкој борби за опстанак, с којом сам се борио, нарочито за време првих дана, када сам ступио на слободно српско земљиште. Поврх свега тога, ја сам из ње изашао частан и светао, а тој је моралној победи допринела највише ваша очинска љубав и дарежљива помоћ. Ни пред ким се нисам понизио нити сам кога за што мољакао, јер Кочићи не знају мољакати. Било је дана, и по два и три, кад нисам ништа окусио, али ипак зато нисам ни пред ким главе сагнуо да молим за милостињу. То је свима Кочићима у крви, па није ни мене бог друкчије створио. Са таком својом природом ја бих можда у овом туђем свету посрнуо и пао да нисам имао тако доброг и нежног оца као што сте ви.

За првих година свога гимназијског образовања у Сарајеву, нарочито у IV разреду, био сам често пута изазиван од извесних професора, који су безобзирно вређали оно што је мени најсветије било, јест и биће, док сам жив. Та моја светиња јесте: на првом месту ослобођење моје домовине и уједињење раскомаданог српства. Ја сам против тих испада енергично устајао, и зато сам био истеран из гимназије. Истина, неки моје изгнанство друкчије тумаче, међу које долази и мој учитељ Ст. Вукић, који је рекао својим ђацима да сам бајаги био пијан, па сам избацио неке речи које су неповољан утисак изазвале код мојих наставника. Те речи господина Ст. Вукића нису ништа друго него цинично и безобзирно клеветање, за које му ја нећу и не смем нипошто остати дужан.

Ја вам у овом писму шаљем једну моју песму, која ће вас најбоље уверити да ли сте родили пијаницу или радника који се труди и настојава да помогне своме народу; који је остављен на милост и немилост да му један г. Ст. Вукић васпитава омладину, коме су Србин, српство и слобода "некакве шупље речи".

Да ли су ове речи мога бившег учитеља биле познате или не, ја поуздано не знам; зато сам сматрао за дужност да вас о томе известим, јер сам тек одскора за то дознао. Засад лепо у науци напредујем и помало пишем песме, те су ме зато професори овамошњи јако заволели.

Ваш понизни и молећи син

Петар Кочић, уч. VII разр. I беогр. гим.

8 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

Драги оче,

Новце сам примио, које сте ми послали. Могу вам јавити да сам прилично оздравио. Првог јуна полажемо испит, распуштамо се у суботу 15. маја. Ви ме зовете да дођем кући. Ах, како радо ишчекујем тај давно жељени час кад ми буде могућно вратити се у милу отаџбину, коју већ пуне четири године нисам видео. Ја се уздам да ћу моћи, поврх све своје слабости, положити матуру.

Ви пишете за одело. Мени много сада треба, јер нећу да се враћам издеран, зато се бојим да ми нећете моћи све послати. За добро и пристојно одело најмање ми треба 30 форинти, за ципеле 7 фор., за шешир 4 фор., а затим за друге ситнице, као и за неке школске књиге и ствари које ћу морати понети са собом. Ако икад, а оно сад помозите и осветлајте образ и себи и свом сину, јер ја сам једини који сам завршио матуру из племена Кочића. Можда ће бити мало претерано, али је истина да је тако.

Новце пошаљите најдаље до 25. маја, да бих могао свршити све пре испита, јер ће испит трајати до 15. јуна, па ћу се ако не пошаљете у споменуто време морати дуже задржати.

Љуби вашу десницу

Београд, 21. маја 1899. г.

Петар Кочић, матурант

9 - Милки Вукмановић[5] у Бању Луку

Сарајево, 5/24. VIII 1899.

Драга и мила Мицо,

Јуче у девет сати увече приспео сам у лијепо и питомо Сарајево. Ја сам ти обећао писати из Јајца, али су околности биле таке да нисам могао никако извршити своје обећање. Због тога, драга и лепа Мицо, опрости ми, и немој мислити да сам заборавио на наше грлење и љубљење последње вечери. Ах, како ми се било тешко растати са Бањом Луком, где ми је остало оно што ми је најдраже на свету. Ону целу ноћ нисам могао спавати, него сам три-четири пута пролазио покрај твоје куће, гледећи на онај прозор где ти обично седиш. Немој се бринути, буди весела и певај, јер је песма мелем заљубљеној души и растуженом срцу. Ја ово теби говорим, а сам се не држим тога.

Целог свога путовања, нерасположен и невесео, ћутао сам и једнако пушио, а у зраку пред очима лебдила ми је она твоја лепа и љупка слика, а усне су ми гореле од твојих слатких пољубаца. Ах, како је слатко љубити и љубљен бити! Не могу ти исказати како сам био срећан кад сам наслонио своју главу на твоје бујне и младе груди, слушајући силно куцање твога млађаног и жарког срца, које једино за ме куца и живи. Буди весела, опет велим, јер нас гроб само може раставити.

Посао због кога сам овамо дошао нисам још свршио. Сутра ћу ићи на Високу земаљску владу код барона Кучере[6] ради тога посла, који се, како сам ти већ писао, тиче и моје и твоје судбине. Ако не добијем повољна одзива, онда од мене нема ништа. Ако хоћеш бегати у далеки свет, па шта нам судбина даде. Ја ћу ти овде укратко изложити ради чега сам овамо дошао. Ствар је у овоме. Свршио сам гимназију у Београду, као што ти је познато, па сам сад намислио да идем у Беч, да слушам филозофију, како бих постао професор. Али за то треба доста новаца…

Писао бих ти још много, али веруј, драга и мила Мицо, да немам времена. Ти си добра па ћеш ми опростити.

Прими небројено пољубаца од твог верног и оданог студента филозофије

Петра Кочића,

Поздрави маму и Саву,[7] ако га видиш. Ја ћу брзо доћи.

Спустивши главу на моје груди,
Плакала ти си, невино чедо,
А твоје нежне и бујне власи,
Скриваху лице туробно бледо.
И ја сам плако, гледећи тебе
И бујни поток суза је теко,
Али сам ипак пресрећан био,
Јер љубав сам за љубав стеко.

П. Кочић

10 - Милки Вукмановић у Бању Луку

Јајце, 15/9. 1899.

Драга и мила Мицо,

Унапред држим да ће те ово моје писмо изненадити, јер се нисам због хитности самог посла с тобом ни опростио, а ни примити слађани пољубаца са твојих нежних усана могао. Моме је оцу одузета досадашња парохија, коју никако не може примити, зато сам морао тако брзо отпутовати у Сарајево да питам Конзисторију како се ствар развијала до сада и још да је замолим да поврати оцу бившу парохију. Ја сам се са тужним срцем растао са Бањом Луком, јер у њој ми остаје оно што ми је најмилије на овом свету. Остајеш ми ти и твоја добра мајка, која се онако лепо према мени показала. Ја сам и слаб био, као што сам ти причао, а овај изненадни догађај још ми је више повећао болове. Али помисао да ме ти волиш даје ми снаге и моћи да истрајем у овој тешкој борби и невољи. Ја бих ти – још писао, али жељезнички влак ено већ полази за Сарајево, зато збогом, драга и мила Мицо, до скорог виђења.

Поздрави твоју добру мајку, од моје стране по сто пута и имај вере, у свог Петра, који ће те до гроба љубити.

Збогом, Мицо! Ено га звони већ трећи пут за полазак.

Опрости што је овакав папир.

Твој Петар Кочић

студент филозофије

Прими небројено пољубаца и сећај ме се као и ја тебе, твој Петар Кочић

11 - Милки Вукмановић у Бању Луку

Беч, 2/X 1899.

Драга Мицо,

У пет сати после подне истог, то јест данашњег дана писао сам на отвореној дописници, држећи да ти нећу се моћи убрзо јавити, а осим тога ту сам дописницу писао у кафани "Fin du siecle", где је било тада доста мојих другова, те нисам био рад да знају за моју тајну. Из тих, дакле, узрока нисам ти се, драга и мила Мицо, могао писмом јавити из ове врло дивне и лепе вароши, по којој сам много лутао док се нисам нашао са својим друговима из Београда и Сарајева.

Као што ти је познато, ја сам се кренуо из Бање Луке 30. септембра у 4 сата после подне. У Загреб сам дошао у 4 1/2 сата изјутра. Ту сам чекао на бечку жељезницу до 7 сати и 5 минута, па сам се онда кренуо и у Беч сам стигао у 6 сати увече 1. о. месеца.

Цело моје путовање од Бање Луке до Беча било ми је тешко и досадно. Нека непојмљива туга морила је моју душу и срце. Лепа и дивна твоја слика лебдила ми је пред очима, јер при нашем растанку ја сам видео у твојим очима сузу која ме опомињаше да ти будем до гроба веран.

Веруј, Мицо, да те силно љубим и да те нећу изневерити, а што се тебе тиче, ти ради како ти срце заповеда, па нећеш погрешити.

Могу ти казати да ме јако изненадило оно чудновато понашање твоје мајке према мени. Ја је јако волим, али се она према мени при поласку нечовечна показала, не давши ми ни руку, да се рукујемо при растанку.

Слушај мајку, али и не заборави на мене, који у далекој туђини уздише за тобом.

Чим добијеш ово писмо, одмах ми одговори, да знам како је тамо. Твој дар једина ми је утеха у овим тешким данима. Молим те, драга Мицо, да ми одмах са одговором на ово

писмо пошаљеш своју слику. То је највеће добро што ми га можеш учинити. Ја ћу се сликати на првог по новом календару, још дакле за 15 дана, па ћу ти одмах слику послати.

Веруј у моју љубав и буди весела!! Твој Петар који ти шаље небројено пољубаца.

Моја адреса: Petar Kocic, stud. phil. in Wien I. Universistat

Поздрави мајку, макар она и била љута на ме.

Молим те, лепа Мицо, за брзи одговор.

12 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

Беч, 28/IX 1900.

Драги оче,

Могу ти јавити да сам јуче, тј. 10/IX стигао овамо. До Загреба путовао је и Душан[8] са мном, па је у Загребу остао, да послије настави пут за Грац са једним нашим другом.

Новаца сам врло мало донио у Беч, јер сам прво морао купити ципеле за 5 фор., осим тога вратио сам Леки 3 фор. дуга. На неке ситнице у Бањој Луцн потрошио сам 2 фор. То је свега 10 фор. Према томе, понио сам из Бање Луке 45 фор. Најприје сам узео полукарту од Бање Луке до Добрљина за 1 фор. и 65 новчића, а од Добрљина до Загреба платио је Душан за ме машину – дао је 1 фор. 50 новч. Осим тога, платио сам за подвоз куфера 3 фор. 75 новч., затим сам узео карту из Загреба директно за Беч и платио сам 8 фор. 20 новч. Дакле, то је свега путног трошка са подвозом куфера и не рачунајући оно што ми је Душан дао:

од Бање Луке до Добрљина 1 фор. 65 новч.

од Загреба до Беча 8 фор. 20 новч.

подвоз куфера 3 фор. 75 новч.

трошак, ципеле и дуг Леки 10 фор. – новч.

Свега 23 фор. 60 новч.

За јело од Бање Луке до Беча нисам ништа потрошио, него сам узео у Загребу двије кифле, па сам једну и у Беч донио.

Данас сам нашао и стан, и одмах сам платио за 20 дана 7 фор. 50 новч. Дакле, то је свега потрошено 31 фор. 10 новчића. Вечерас морам платити хамалу најмање осамдесет новчића да ми донесе са банхофа куфер у мој стан, који је пуна три сата удаљен од банхофа. Према томе, у мене још остаје 24 фор. и 10 новч.

За упис и школарину 21. фор. 35 новч. Дакле, мени за храну за 20 дана остаје отприлике 2 фор.

Ово је права и чиста истина. Да је овако, могу се заклети усред цркве –, а опет нема зашто ни лагати.

Душан ми је казао да ће ми послати 5 фор. ако ми буде нужда, али ако њему дотекне новаца.

Кад сам пошао овамо, писао сам Иванчевићу[9] и попу Милошу за ону ствар. Шта ће бити не знам. Кад добијем од њих писмо, одмах ћу ти опширно јавити.

Ако можеш икако, пошаљи најдаље до првог католичког 45 фор., па ја мислим о новој години, а можда и прије отићи у конвикт или добити одакле било штипендију.

Поздрави г. игумана, старог игумана а немој заборавити ни бабе, јер није ни она мене заборавила љетос. Братски поздрав Милици и Симеуну и свим пријатељима. Мили и драги оче, чувај се ракије!! Сам прими искрено синовско поздравље

од твог сина

Петра Кочића студ. фил.

13 - Илији Кочићу, ђаку у Сарајево

Беч, 30/IX 1900.

Драги брате,

Јављам ти да сам дошао у Беч да продужим студије. Да ли ћу моћи до краја издржати – то је велико питање, јер сам знаш какве су материјалне околности.

Пиши ми јеси ли добио одскоро писмо од оца. Како ти иде наука. Јеси ли се обикао у Сарајеву.

Адреса остаје иста као и лане. Поздрав свима познаницима.

Искрено поздравље

П. Кочић

14 - Илији Кочићу, ђаку у Сарајево

Беч, 3. XII 1900.

Драги и мили брате,

Твоје мило и драго ми писмо примио сам данас, на које ти одмах и одговарам, јер чини ми се да ти на претпосљедње писмо нисам ни одговорио. Није узрок моја немарност, већ јадна и чемерна вукарештина. Разних 15 вечери нисам имао зашто вечерати, сад види како ми је.

Неки дан добих од Иванчевића 3 фор. и то ме је спасло у овој тешкој невољи. Од срца још нема ништа. Квартир нисам платио, газдарица љута, соба хладна, џепови пуни хартија – а трбух празан. Тако је било док не добих 3 фор. Али три фор. одоше за три дана, те се слика јада опет поновила.

Борим се с мишљу да напустим филозофију, па да се упишем на право. Онда бих отишао у манастир, јавио се за учитеља, па приватно учио. Ако бих положио правни испит – добро и јест, ако не бих – ништа није ни било.

Тако ја мислим, а не знам шта би ти на то рекао. Јави ми, што брже, како ти мислиш. Али добро промисли, па ми све лијепо пиши. Ја знам унапријед да би свијет свашта говорио, али шта ћу ја кад се друкчије не може.

На филозофији не могу постићи жељена успјеха – јер нити имам књига, нити могу редовно походити предавања.

Сад нешто друго.

Дакле, јављам ти да сам написао причу или цртицу из сеоског живота, која носи наслов *Туба*.

Та ми је прича тако пошла за руком да ми се сви диве како сам је лијепо и складно извео. Павле Лагарић,[10] познати српски критичар који живи овдје у Бечу, кад ју је прочитао био је сасвим задовољан. Честитао ми је и рекао да је моја *Туба* нешто јединствено у нашој књижевности што се тиче саркастичности и оригиналности у изражајима. Ја ћу је послати у "Нову искру". Послао бих је у "Вилу", али се бојим цензуре, јер се спомиње она "Умете нас Грац" итд. Драги брате, покушај и ти да коју малу причицу из сеоског живота израдиш. Ти само напиши како сељаци говоре и како о чему суде, како се куну итд. а друго ће бити моја ствар. Нпр., можеш штогод о Каласури или о оној Креми, како она прилази кућама, како се пење на дрво итд. Или то већ знаш: кога било! Кад напишеш, пошаљи одмах мени, па ћемо ја и ти издати једну књижицу наших причица. Ти само напиши како се говори, па онда мени пошаљи.

И то одмах учини, јер ја радим сад причу Чудновата браћа. Боже мој, би ли знао погодити која су то чудновата браћа?

Узмимо ово, нпр. разговор једног сељака са десетаром о љетини, о десетини, о трећини, уопште о свачем што ти дође на памет, па онда напиши и пошаљи мени. Осим тога, разговор сеоске цуре с момком. То ти и Бањац сигурно добро знате! Одмах ми штогод напиши, па пошаљи. Ја ћу се побринути да добијеш и "Вилу" и "Н. искру".

То ми одмах учини и пиши ми шта мислиш о мојој намјери.

Твој брат шаље ти братски поздрав.

Кочић

15 - Илији Кочићу у Сарајево

Беч, 17. XII 1900.

Драги брате,

Ако си штогод написао, пошљи ми одмах. Особито што о десетарима, о Креми и разговору момка са дјевојком. Врло ми је све то потребно.

За оне пјесме и народне приповјетке можеш отићи сам г. Кашиковићу.[11] Ја их нисам нигдје читао.

То ми што брже оправи, јер од тог зависи извјесна помоћ од једне личности. Не шали се шалном главом – него то што прије пошаљи.

Ја се налазим у најгорем стању.

Твој брат Кочић

16 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

(Недатирано писмо из Беча од 23. XII 1900. по нов. к.)

Драги оче,

Данас примих 15 форинти које сте ми послали. Био је то већ трећи дан одкад крушне мрве нисам метнуо у уста. Да данас нисам добио, ја не знам шта бих радио.

Док примите ово писмо, шаљите ми одмах, и то ако икако можете телеграфично новце за мјесец јануар. Овог сам се мјесеца тако напатио да сам био у први мах одлучио да оставим и школу и науку и све. Го, бос и гладан човјек не може учити.

Прошлог мјесеца добио сам ову карту, коју вам у писму прилажем, од г. Николе Кашиковића, уредника "Босанске виле".

Кашиковић ми у овој карти одговара да ће ми о новој години од једне стране израдити штипендију. Он каже да ће сигурно свршити ову ствар.

Замолите г. игумана нек ми од своје стране сад помогне, па ћу му бити захвалан.

Од нове године сигурно ћу добити 30 фор. мјесечно – тако Кашиковић каже.

Сретни вам Христови идући празници.

Имајте на уму да је данас 23. швапски децембар, а паре требам до првог то јест још за осам дана. Поздрав свима

Ваш син

П. Кочић.

17 - Гаврилу Стојнићу у Гомионицу

Беч, 8. марта 1901. г.

Преподобни и драги оче игумане,

Примио сам вашу карту. Захваљујем вам на братском и српском заузимању. Дошао бих сад на ферије око Ускрса. Нека ми отац пошаље најмање 60 фор., јер ми треба за упис и школарину за други течај најмање 30 фор., а оно друго за пут и одијело, ако могнем купити, јер сам баш остао го. Искрено поздравље свима

ваш Петар.

18 - Илији Кочићу у Сарајево

Беч, 8. марта 1901. г.

Драги брате,

Примио сам твоја писма. Био сам тјелесно и финансијално болестан, зато ти нисам могао благовремено одговорити.

Приче су оне прилично добре, али ми је све оно у њима познато. Чини ми се да ја и више знам.

Сад ће изаћи у "Босанској вили" прича моја "Ђурини записи". Само још не знам у којем броју.

Побринућу се да ти набавим који књижевни лист. Писмом опширније.

Твој брат

Петар Кочић

19 - Милки Вукмановић у Бању Луку

Беч, 21. 3. 1901,

Драга моја Милко,

Данас сам примио твоју карту. Драго ми је што ти се допада моја слика. Ја сам се сам чудио да сам на фотографији некако дебео и здрав изишао. То је зато што сам се у бради сликао; да сам се без браде сликао, изишао бих врло мршав.

Чудим се што ми више не пишеш. Каква је то околност што ти смета да ми више ниси могла писати. Да те опет ко не проси, или да ниси слаба? Пиши ми, вере ти, док не добијеш ово писмо. Ја ћу ти доћи тамо око 1. јула по новом календару. Пре не могу, јер имам два испита да положим. Ако си ти болесна, ја ћу све оставити па доћи да те видим.

Лепа моја Милко, Циганко моја, ти не знаш како те ја волим! Учинићу све на свету за те, што год хоћеш. Хоћеш душе, хоћеш крви, све, све ћу ти дати! Ако хоћеш да читаш, послаћу ти "Босанску вилу" и "Нову искру", па мало читај и забављај се. Та оба књижевна листа добивам ја бесплатно. У њима има лепих прича. Ја сам две написао, и то: у "Босанској вили" "Ђурини записи", а у "Новој искри" "Тубу". То је једно женско име, управо име једне девојке чији драган умире у Грацу. Она ће ти се допасти, – то знам унапред.

Сад ово, пази добро. Ја хоћу да се женим. И то овако: да се ја и ти вјенчамо тамо у Јошавци код оног твог попа. За то не треба нико да зна. Ја ћу извадити од свог попа вјенчаницу, па ћу тамо доћи да се у највећој тишини вјенчамо. Ја нећу ни оца звати, ни брата – никог! Онда ћу те пољубити као своју женицу и оставити код мајке, а ја ћу наставити школу. И још за две године сам свој човјек.

Пиши ми шта ти о томе мислиш, али све онако искрено. Ја ти искрено и од срца пишем и јављам за своју намеру. Опрости ми што овако ружио пишем. Немам времена, па морам.

Поздрави оца и мајку, а сама прими небројено пољубаца од твог Петра, који би те тако слатко пољубио.

Одмах ми пиши шта мислиш?!!

20 - Милки Вукмановић у Бању Луку

Загреб, 25 /V 1901.

Драга моја Милко,

Пет пуних дана у нестрпљењу и грозничавости очекујем од тебе писмо; очекујем одговор ма какав био. Мила моја Милко, ти не знаш како је то тешко чекати у далекој туђини одговор од свог љубљеног и милог створења. Ја сам од цијелог свијета остављен. Са оцем сам се због тебе завадио, брат ми ништа не пише, а пријатеља каквих и немам, те сам тако

остављен без иђе иког свога. Ја сам несрећан, мене је свак од себе одбацио, још ме једина болна нада тјеши да ме ти нећеш у овим тешким данима мога живота изневјерити и оставити. Ја бих се убио кад би ме и ти напустила. Али ти опет кажем, ако мислиш и тврдо вјерујеш да ћеш с другим моћи бити сретна, ти ме остави и предај мојој несретној судбини. Срећа твоја – то је срећа моја.

Бављењем с тобом у Јошавци, она њежна твоја брига о мени и о нашој срећи, учинила да данас ни о чем другом не мислим већ о теби. Онај тихи и мирни породични живот за она четири дана у Јошавци мене је чисто преобразио, – ја данас друкчије мислим него што сам досад мислио. Мени и сад лебди пред очима она слика: како ја сједим за столом, а ти улазиш на врата и носиш вечеру…

Послије вечере ти долазиш на мој кревет, па се разговарамо, грлимо и љубимо…

То се можда никад више неће вратити. Ја сам ти вјеран, до гроба вјеран постао послије доласка свог у Јошавку с тобом у колима. Али ти си могла опазити да се ја ни о чем не бринем, да сам безбрижан, али си у исто доба могла увидјети да сам до крајности поштен. Ја ништа немам осим поштења и жарке љубави према теби.

Мене цијела Бања Лука мрзи што ја тебе волим. Многи ми је трговац приговорио и питао ме зашто сам – знаш онда са Симом – долазио тамо. Али нек ме мрзи ако ће цио свијет, – мени је свеједно, само ако ме ти искрено и одано волиш.

Ја се данас патим и мучим са школом, само да теби и себи извојујем добар положај у друштву. Али треба да и ово знаш: да ћу ја можда и по затворима и апсанама провести већи дио свог живота, јер ћемо ми сви ђаци отпочети борбу против Швабе, који гули наш народ, отима му слободу и убија срећу. Ако си на све приправна, можеш поћи за ме; ако ниси, онда је боље да ме оставиш, па са мном шта буде.

Иако ћу бити некад господин професор и доктор филозофије, ипак ће можда доћи вријеме кад ћу на твојим вратима закуцати. Ти ћеш познати некадашњег свог драгана у одрпаним хаљинама, па ћеш му удијелити корицу крува.

Ти можда не вјерујеш да то може бити, али ја у то једва могу сумњати, јер така ће времена неминовно доћи. Како ми се цијепа срце кад на то помислим!

Како ме болно тишти кад помислим да ће моја рођена дјеца обијати туђе прагове.

Ја бих теби о много чему писао, али не смијем, јер се бојим да ме нећеш право онако како треба разумјети. Укратко ти кажем да највише волим тебе, па онда мој несретни и заробљени народ. Борићу се до краја свог живота за твоју срећу и за срећу и напредак свог милог народа. Ако волиш свој народ и ако му желиш бољу и љепшу будућност, загрли се са мном, да се кроз цијели свој живот за сиротињу боримо, јер смо и нас двоје убоге сироте. Зато ће нас народ и сиротиња благосиљати.

Док добијем од тебе одговор, писаћу опширно писмо твом оцу. Прича ми један мој друг – Марко Краљевић![12]– да се с твојим оцем виђао у Србији, у ман. Петковици. Стево[13] је мене врло много хвалио.

Поздрав свима, а особито теби, једина моја срећо!

Грли те и жарко љуби твој растужени

Петар.

Адреса: Петар Кочић, студ. фил.

Загреб, Свеучилиште.

21 - Милораду Павловићу[14] у Београд

Ман. Гомјеница, 20/VШ 1902.

Пошт. госп. и драги пријатељу,

хтио сам Вам одавно одговорити на Вашу карту, али сам се счињао очекујући на Ваше *обећање*.

Драги пријатељу, ја се много уздам у Вас и Ваше родољубље. Увјерен сам да ћете по свом могућству помоћи човјека да и тај човјек помогне – опет по својим силама – своме народу.

Милан Сршкић[15] потврђује својим писмом моју сумњу: да сам ја тамо као ренегат оцрњен. На једној сам страни најцрњи ребел, а на другој најцрњи ренегат. (Чудне логике, Христос је убио!) Једним се дичим, а друго ме боли, утолико ме више боли јер нисам могао ни помислити да ће неко рећи незнатном писцу скице "Код Марканова точка": – "Ти си ренегат, отпадник и издајица српске мисли". Не тражим никакве стварне помоћи, већ само молим да се скине с мене та гадна анатема.

Ваш искрени поштовалац

П. Кочић,

stud. phil.

22 - Герасиму Кочићу у Гомионицу

(Недатирано писмо из Беча).

Драги оче,

Примио сам новце за новембар, нашто вам се најоданије захваљујем. Сад иде наше мило крсно име Св. Игњатије, а осим тога и Божић. Пошто вам више не могу до Божића писати, ја вам унапред честитам крсно име, опомињући вас да и мене о крсном имену не заборавите, те да ми пошаљете неколико форинти, да га и ја на достојан начин прославим. Честитам вам и идуће Христове празнике.

Пошаљите ми и за ципеле, што сам се још од мјесеца октобра задужио. Дуг за ципеле је 6 фор.

Шаљите паре до 18. децембра, јер су ми потребне.

Поздравите Милицу, Илију и све друге.

Љуби твоју дарежљиву десницу

Твој син Петар.

23 - Илији Кочићу у Сарајево

Беч, 15. децембар 1902.

Драги брате,

наше друштво "Зора" једногласно је закључило да о свом трошку изда моје приче "С планине и испод планине". Чист је приход мој. Молим те да се ти, Ђорђо[16] и Стеван примите растурања књиге, која ће изаћи за 10 дана из штампе. Можете узети препарандију, гимназију, а и остале грађане у рачун који би купили књигу. Можете им само имена записати, те тако број утврдити колико бих вам књига послао кад приче изађу из штампе. Књига ће коштати круну и биће 7 прича у њој. Надам се да ћете то енергично и савјесно извршити. Свака вам је десета књига на поклон или паре, тј. круна. Уздам се да ће критика врло повољно примити ову моју прву књигу. Ја се врло мучим. Отац ми ништа, ама баш ништа не шаље. Тужиђу га Чикоти.[17]

Поздрав свима.

Петар

24 - Милораду Павловићу у Београд

Беч, 17/30. XII 1902.

Драги г. Миле,

Моја књига прича "С планине и испод планине" стиже сјутра из Ср. Карловца овамо. На кога бих се обратио у Београд ради растурања књиге? Ја сам у великој неприлици. Једва сам претурио ова два мјесеца до Нове године. Да није мени случајно помоћ одузета кад ми ништа не јављате? Боље би било, по сто пута боље, да ми није ни обећата!!! То је просто нека врста замамљивања, варања… Свм не знам како бих ту помоћ карактерисао. Така помоћ не постоји нигде на кугли земљиној. Ужасно!!!

Сретан Вам празник!

Петар Кочић, студ. филоз.

25 - Стеви Вукмановићу у Јошавку (Бања Лука)

Беч, 10/23. I 1903.

Поштовани господине,

Ово је писмо у први мах намијењено Вашој ћерки Милки. Послије сам се предомислио, да је боље за Вашу кћерку да се на Вас обратим.

Као што вам је свакако познато, ја сам, већ ово је четврта година, стајао с Вашом ћерком у преписци. Отворено, без устезања, смијем Вам казати да сам Милку од свег срца волио, и то од првог часа кад сам се упознао с њом. Али моје школовање криво је свему.

Дакле, обраћам се на Вас. Ствар је у овом: синоћ сам читао у једном србијанском, биоградском листу "Слоги", од 4. јануара 1903, ову нотицу: "Верили се. Г. Никола Симић – Торбица верио се са гђицом Милицом Вукмановићевом из Ашане (Ораве) у Босанској Крајини. Честитамо". У листу стоји: из Ашане, а ја мислим да је требало ла стоји: из Ораве.

Дакле, то је свакако штампарска погрешка. А пошто ми Милка, има већ готово мјесец, ништа не одговара и пошто у Крајини нема више ни Ораве, ни Милице Вукомановићеве, то држим да се Милка, моја Милка, вјерила.

Поштовани Господине, ја сам смртно болестан, а ова ме је вијест у постељу оборила. Бог зна хоћу ли се и дигнути више.

Пошто Господине, ја сам Вашу ћерку силно љубио и волио. Она ми је била све и сва на свијету, па ме ето и она изневјери!!!! Боже силни, је ли то могуће? Зар да ме она, моја Мица, моја мала циганчица у најтежем часу живота изневјери и остави. Да! Све је то могуће!!!

Преклињем Вас, као часна и поштена човјека, да ме у најкраћем року о цијелој ствари извјестите. Од нестрпљења пресвиснућу.

Ја пишем Вама, јер бојим се, кад бих писао Милки, шкодило би јој можда то као већ вјереној дјевојци. Моје ће болесно и ојађено срце од туге пресвиснути.

Невјерној својој Милици послао сам прије неколико дана своју прву књигу "С планине и испод планине". Она ми ништа не одговара.

Још Вас једанпут, многопоштовани господине, молим да ми у најкраћем року одговорите. Не одговорите ли, биће рђаво за саму Милку, а то не бих желео пошто ми је она тако драга и мила. Ја јој желим да буде срећна. Ја сам се несрећан и родио. Поздравите је.

Поздрав Вама, господине, од Вашег поштоваоца

Петар Кочић,
stud. phil.
I Universitat Wien

26 - Богдану Поповићу[18] у Београд (одломак)

Беч, 25. јануар 1903. г.

_ _

Гладан, го, бос, с пропалим прстима кроз ципеле ходам ја по Бечу и сјећам се свог дјетињства, својих планина, својих драгих брђана, па ако гдјегод сретнем ког доброг друга, заиштем од њега који крајцар, свратим се у какву кавану гдје је јевтино, па пишем "С планине и испод планине"… По три дана буде да се ништа вруће не окуси. Али ја сам задовољан, јер сам самосталан, не бендам никог, осим оног ко поштено мисли и ради.

_ _

Петар Кочић.

27 - Милки Вукмановић у Јошавку (Бања Лука)

Беч, I/11 1903.

Мила моја Милко,

Тек данас примих твоје писмо пошљедње које си ми писала. Био сам јако болестан, па нисам смио излазити напоље и одлазити на универзитет.

О, да ти је само знати како ме је твоје мило писмо обрадовало! Од радости сам плакао! Плакао сам као мало дијете. Ја нисам знао да има негдје на свијету та проклета Ашана, која ме је много суза, јада и чемера стала. Још сам мање могао знати да има негдје још каква Милица Вукомановић. Ја сам мислио да је то твоје ко ђоја право крштено име Милица, а оно Ашана, мислио сам да је Орава, па да је погрешно штампано. Тек те сад онако силно, ватрено, заносно љубим и волим, јер вјеруј ми: да сам те изгубио, ја бих досад био међу мртвима. Да сам имао револвер, пуцао бих на себе, јер не можеш појмити како ме је била обузела некаква дубока, неизмјерна туга и очајна усамљеност.

Ово ме је твоје лијепо, њежно писмо упола излијечило, али оне ватре и снаге нестало је. Остала је само њежна љубав према твојој љепоти, према љепоти моје немирне, страсне, бујне, тврдоглаве, а лијепе, убаве, љупке, примамљиве Мргуде! Милко, ти си моја Мргуда!… Сви књижевни листови и новине хвале ову моју приповетку "Мргуду". Један

лист вели: "Млади писац наш тако је лијепо и вјерно изнио и описао Мргуду као да је то све сам доживио".

Ах, Милко – Мргудо, не могу ти описати колико те волим!

Опрости што ти више не могу да пишем, јер сам уморан. Вјеруј своме Петру. Он увијек на тебе мисли. Он у слаткој чежњи умире, гине за твојом љепотом, његово срце плаче и пишти као уцвијељено дијете, јер ти се мучиш и страдаш у тој очајној пустињи због њега. Вјеруј, Милко, да то њега болно тишти, али он је немоћан да те сад одмах из те пустиње ослободи.

Питаш ме шта бих учинио да си се случајно за другог удала? Ја бих те отео, а кад не би хтјела ићи са мном, на мјесту бих те убио, па онда сам себе. Чудноват сам ја човјек. Ја бих све могао учинити. Мила моја Милко, немој се ни с ким дружити, чувај се, јер не бих желио да што рђаво о теби чујем кад тамо око ферија дођем. Имај увијек у очима да ћеш ти бити жена једног српског књижевника и будућег професора. Служи у својој кући, читај ако имаш књига и пјевај, весели се, немој бити тужна. Опет ти кажем: буди спремна на свашта, јер ми ћемо се у свом животу много патити. Биће дана кад нећемо имати ништа ни јести. Ја сам сав срећан кад помислим на те, јер ти можеш и кукурузе, као и ја. Ми ћемо, хвала богу, ипак бити задовољни.

Поздрави ми по небројено пута оца и маму. Пољуби их мјесто мене, јер су они нама тако добри. Милко, они нас воле, нарочито наша слатка и добра мама, а богами, Стево је онако… ја му не знам боје!

Што се тиче мојих књига, разаслао сам их једно 400 комада, али до данас не добих готово ни паре. Можда ћу ускоро добити.

Пиши ми одмах док добијеш ово писмо. Бар у осам дана да редовно добијам твоје писмо – лакше би ми било.

Вјеруј своме Петру. Његово је срце добро. Он те из даљине… грли и љуби.

Петар

28 - Марку Цару[19] у Задар

Беч, 9. фебруар 1903.

Многопоштовани господине,

Опростите што вам се досад не захвалих на вашој једрој и симпатичној рецензији моје књижице *С планине и испод планине*, коју сте приказали у "Српском гласу". Искрено вам хвала, јер ви сте ме први приказали у неколико маркантних црта нашој читалачкој публици.

То бих још прије учинио, али сам био болестан, а вјерујте да ми је тешко растати се и са седам новчића за поштарину, јер сам убоги сиромах. Често пута буде по три дана а да ништа вруће не метнем у уста.

Страховао сам за своје првенче, јер die Seele des Kunstler gleicht der Pflanze. Verstandis, Anerkennung ist ihre Sonne. Ganzliche Verkennung wirkt wie das Dunkel; sie verblasst, wird krank, verkommt; all ihre Treiben und Ringen hilft nichts ohne Licht und Warme.[20]

Страховао сам зато јер сам се био посвађао са свијем уредницима српских књижевних листова. Од тога се већ осјећа посљедица. У "Колу" господина Живаљевића изишла је оцјена врло језуитски написана, са потписом Elie, а то је псеудоним господина Живаљевића[21]. Нарочито се, као што ћете видјети, окомио на моју Мргуду. Потеже (у дискусију) и Лотија, кога ја, искрено вам кажем, нисам још читао. Као уваженом нашем критичару и естетичару, човјеку који познаје највеће стране књижевности, као њежној и племенитој српској души, ја вам се исповиједам да сам у Мргуди покушао оцртати праву сељачку љубав. По мом скромном схватању, сељачка љубав је у причама наших приповједача скроз и скроз falsch. Ја сам, дакле, покушао да тој љубави дам што је могуће непосреднији израз и што љепши, углађенији облик, иако је она, површно посматрана, одвратна, можда чак и "бестијална", као што г. Elie то каже. Не! У оној дивљачкој бестијалности има узвишености, дивне, недостижне узвишености коју могу само здрави нерви осјетити, а изгледа ми да је г. Elie сушичав човјек. Да ли сам у својој замисли успио бар унеколико, на вама је, многопоштовани господине, да кажете, а не на којекаквим… па макар им била заштитница и света Параскева и Богомати Чајничка. Ви ме називате књижевним мајстором, а он ми ни талента не признаје.

Ваш захвални

Петар Кочић, студ. фил.

29 - Гргуру Јакшићу[22] у Париз

Беч, 19. IV 1903.

Поштовани господине,

прије неколико дана послао сам преко Вас господину Алберту Малеу брошуру "Macedonian" u "Das fur kische Problem". Потребно би било да се ова брошура преведе на француски језик, нарочито је то потребно данас, кад се о Србима готово и не говори у европској штампи. Брошура је ова врло знаменита, те би добро било да се бар њеним превођењем учини велика услуга српској ствари. Нама су *потребне* симпатије француског народа.

Што се тиче брошура и књига о Србима у страном свијету, и сами знате да смо *врло, врло* запуштени.

Молим Вас, пошт. господине, да порадите код г. Малеа, да књигу сада где год *опширно* прикаже, а кад буде готово друго издање с картама, молио бих Вас да је и преведете.

Аутор, чије је право име Нико Жупанић, Словенац из Крањске моли да му се г. Мале јави за услове. Адреса: Нико Жупанић, Universitat, Wien.

Лист, у коме би изишао приказ књиге од г. Малеа пошаљите, молим Вас, на моју адресу.

С поштовањем и искреним, српским поздравом

Петар Кочић, stud. Phil.

I Universitat, Wien

30 - Гргуру Јакшићу у Париз

Беч, 23/V 1903.

Драги господине,

Карта је Ваша већ одавно примљена, али Вам не могах до данас зато одговорити јер нисам могао наћи господина Жупанића. Био је неколико дана код куће, те се данас вратио.

Услови за превод на француски ови су: Да се Ви погодите с дотичном штампаријом како најбоље знате. Жупанић тражи да му тај штампар пошаље уговор да га потпише. Половину прихода добија преводилац, а половину аутор – Жупанић. Добро би било да то не изгледа као превод него као оригинал, јер Ви знате да Французи нерадо читају преводе.

Мјесто К, Gersin. моли Вас Жупанић, да напишете на том преводу као неком оригиналу: Нико Жупанић – Gersin.

Осим тога причекајте још једно 14 дана, док писац напише предговор за француску публику и док нешто попуни и додаде.

Адреса његова: *Нико Жупанић,* Universitat, Wien

Врло ми је драго што Вам се допадају моје књижевне работе. Г. К. Ст. Ристића нисам могао поздравити, јер га и не знам.

Искрено поздравље

од Вашег П. Кочића

31 - Милки Вукмановић у Јошавку (Бања Лука)

Ман. Гомјеница, 23. јуна 1903.

Драга моја и слатка Милко,

ја сам се прије неки дан вратио из Беча. У Бањој Луци био сам само један дан, па сам одмах побјегао. Бања Лука није ми драга, јер нема ништа драго у њој. Да сам остао само један дан у Бањој Луци, о томе се можеш, кад хоћеш, увјерити. Моје су мисли и жеље у твојој лијепој Јошавци. Лијепа моја и слатка Милко, ја сам тебе много вријеђао, а и ти мене. Опрости ми, и ја ћу теби опростити. Заборавимо све оно због чега смо се зavaђали и свађали. Иако сам ја теби писао да си ми мрска, да те не волим, то је лаж. Зато сам тако писао што сам се био тренутно на те ражљутио. Ја сам тебе увијек волио, ја сам увијек за тобом гинуо, ја и сад гинем и умирем за тобом и твојом љепотом. Ти си, Мицо моја, много љепша него што си била. Знам ја то. Ти си лијепа, врло лијепа, ти си слатка, ах! врло слатка и милостива. Ти си моја Мргуда, која за свог Мике вољу вјеша се. Ти си мени остала вјерна, иако сам ја према теби онако немилостив био. Опрости ми.

Ја бих се желио с тобом гдјегод састати. Тамо у Јошавку мрско ми је доћи, јер се стидим твог оца и матере. Ти си матери сигурно о нашој свађи причала, па ме она сад мрзи и псује.

Драга моја и мила Мицо, ти мораш бити *моја!!!* Ти мораш бити моја, и то *овог љета!*

Ако се убрзо састанемо, ја ћу ти све казати што сам наумио и намислио. Пиши ми гдје би се могли састати, и то одмах ми пиши! Имаћу ти много штошта причати. Тебе твој Петар неће оставити. Ти робујеш већ пуне четири године. Убрзо ће Петар твој закуцати иа твоја тавничка врата, да те из густог мрака изведе на свјетлост бијелог дана. Његову душу и срце обузима силна туга и бол кад помисли на твоје четверогодишње робовање. Пиши ми и буди ми здраво и весело до дана нашег састанка.

Грли те, љуби те, мази те и за тобом чезне

твој до гроба вјерни

Петар.

32 - Герасиму П. Ивезићу[23] у Беч

Манастир Гомјеница, 3. јула 1903.

Драги Герасиме,

"Само критичар мора бити трезвен; он мора бити анатом! И њему је, заиста, доста муке што је критичар – као што једном веома згодно рече, чини ми се, Св. Вуловић итд". Драги мој Герасиме, ова реченица није на свом мјесту. Ти си слаб критичар, врло – врло слаб!

Не мислим и не надам се да ћеш се обазрети на ову моју искрену напомену.

Твој П. Кочић

33 - Илији Кочићу у Сарајево

Беч, 26/V 1904.

Драги Илија,

Ти ми ништа не одговараш на моје посљедње писмо. То ме баца у бригу. Сви сте ме занемарили и оставили. Тако ми и треба.

Молим те, ако си ишта скупио за књиге, шаљи ми одмах, јер сам остао без пребијене паре.

Поздрави Стевана и Бањца, а сам прими искрени, братски поздрав

од твог П. Кочића.

34 - С. Б. Цвијановићу[24] у Београд

Скопље, II/III 1905.

Драги Цвијановићу,

Мислим да ме нисте добро разумели: ја сам наиме тражио само један примерак "Српске књижевности" од Ђ. Шурмина,[25] и то лично за себе. Што се тиче новаца за "Теорију књижевности" од П. П. Ђорђевића,[26] будите уверени да ћете их добити, ако их већ нисте добили, јер ми г. директор рече да је новац већ послао.

Најлепше вас молим да ми одмах пошаљете само један примерак Шурм. "Историје књижевности", и то преко срп. конзулата. Поздрав Тановићу.[27] Што не пише ништа.

Ваш искрени поштовалац

П. Кочић

35 - Петар Кочић (из Бање Луке) - Ферди Шишићу[28] (у Загреб)

Бања Лука, 7. маја 1905.

Многопоштовани Господине,

И ако Вас лично не познам, ипак сам слободан да Вам се обратим са овом молбом. Ви у својој цијењеној расправи "Херцег-Босна пригодом анексије" на стр. 13. спомињете и Ратково. Ја Вас најљепше молим да ми изволите саопштити што поближе о Раткову. Да ли се Ратково тако и у своје вријеме звало? Да ли Вам је шта о Раткову познато и из турског времена? Да ли има о њему ишта забиљежено у старим хрватским или српским споменицима? Да то није стара жупа Бањица?

То је данас једно велико село са двије православне парохије: Доње и Горње Ратково. Под Турцима ово је село имало неку своју засебну управу као Шаранци у Херцеговини, село Тимар у пријеедорском котару. Имало је своју земљу коју је са силним жртвама у крви од Турака очувало до дана данашњег, а Тимар је изгубио.

Ратково лежи у предјелу Змијање које спомиње и турски географ Хаџи-Калфа из XV или XVI вијека, сад се не сјећам под каквим искварeним именом. Ако се не варам, о Хаџи-Калфи саопштио је нешто Госп. Ст. Новаковић, у издањима Српске Академије.

Још Вас једном најтоплије молим да ми испуните моју скромну молбу кад Вам буде допустило вријеме.

Примите унапријед топлу захвалност и израз особног поштовања.

Петар Кочић, новинар, Бања Лука

36 - Илији Кочићу у Гомионицу

Скопље, 24. јуна 1905.

Драги брате,

С најтежим болом у души примио сам вијест о смрти доброг и многонапаћеног нашег оца. Зар оде наш отац, зар оде мој мили Јојо и не рече ми ништа?! Његова добра и праведна уста занијемише за увијек, његово многонапаћено тијело спусти се у хладни и мрачни гроб, да га пакосин људи не муче више.

Можда сам га и ја својим поступком – женидбом – много увриједио, те зато ми не хтједе никако одговорити на ону моју карту из Скопља, у којој сам синовски молио да ми опрости и да благослови мој брак. О, брате, да знаш како се несрећан и погружен осјећам! Мојој неизмјерној тузи нема граница, мој бол је превелик и преголем.

Драги мој и мили брате, да ли је отац тражио на самрти да се са мном види или ме је при посљедњем издисају проклео? Пиши ми о том!

Хвала теби и сестри Милици што му се нађосте при посљедњем часу. Вас је благословио, то ми годи души, јер ћете бити сретни на овом свијету, а ја ћу и даље лутати, патећи се и мучећи по туђем свијету.

Пиши ми одмах да ли се много у боловању напатио, да ли је кадгод мене спомињао, како сте га закопали, ко је био на спроводу? Све ми потанко опиши. Гдје је укопан, да ли му је гроб ограђен?

Много би те, брате мој, штошта питао, али не дају ми сузе. Не могу никад прежалити што ми не јависте телеграфски да му дођем тамо још за живота – да га заједно с вама, брате и сестро, сахраним и испратим до вјечне куће.

Што се тиче твог калуђерења, мени је као брату много жао, али немој се ни најмање кајати; живот је живот. Боље је као просјак живити у својој домовини него се као ја потуцати по туђини. Буди миран и спокојан, служи богу и народу, па свршена ствар. Шта ћемо, тако нам је ваљда суђено. Ја вјерујем у судбину!

Збогом, брате мој и сестро, цјеливајте гроб мог оца, а ја ћу и даље туговати за њим у овој далекој туђини, док ми милостиви бог не одреди да походим и видим гроб и вјечну кућу мога непрежаљеног Јоје!

Вама двома нека да бог здравља, живота и мира, а нашем премилом оцу рајског насеља.

Грли вас и љуби, заједно са вашом снахом Милком, ваш дубоко ожалошћени брат

Петар

Поздрав оцу игуману, Милици и Симеуну и свима другим.

37 - Стеви Димитријевићу[29] у Скопље

Г. Прота Стева М. Димитријевић, директор

Скопље, 16. септ. 1905.

Многопошт. и драги госп. директоре,

вијест да сте дали свој пристанак за Битољ, све је Ваше искрене пријатеље и пријатеље српске ствари изненадила и пренеразила – а мене је потпуно убила. Нисам могао вјеровати да се тако мало рачуна води о нашој националној ствари у овим крајевима. То је само богу плакати.

Нисам у годинама да дајем иком савјет, а најмање Вама, али Вас, опростите ми, упозоравам да никако не идете у Битољ. То је за Вас грдно понижење, а то понижење и мене вређа и боли, јер сам дубоког увјерења да то не заслужује човек и јединствен радник српски као што сте Ви. Осим тога, пристанком својим за Битољ, Ви долазите на једнако издајнички (подвукао Петар Кочић) упрљано мјесто и мјесто препуно интрига и маћедонских мизавирлука. Поврх тога, мислим, да су Вам познате и везе појединих људи из Битоља са Скопљем. Све то и још много штошта говори да не идете тамо куд Вас гоне заклети непријатељи српског напретка у овим крајевима.

Савјест ми је налагала да Вам ово неколико ријечи напишем као Ваш пријатељ који жарко жели да се и у царствујушчем граду Скопљу ступи макар корак напријед.

Ваши су сви здрави и живи, али и тужни и премного тужни.

Ја Вас и Милка много поздрављамо.

Ваш особити поштовалац

Петар Кочић

38 - Павлу Лагарићу у Беч

Сарајево, 17. децембар 1905.

Драги мој господине Павле,

Послије године дана јаких трзавица и лутања, вратих се натраг у отаџбину. За све то вријеме нити сам што радио, нити сам се с ким дописивао. Ја вас као свог доброг и искреног учитеља и пријатеља молим да ми опростите што вам досад не писах. Трудићу се убудуће да тога не буде.

Ваш захвални и особити поштовалац

П. Кочић

39 - Стеви Димитријевићу у Хиландар

Сарајево, 28. децембра 1905.

Многопоштовани г. директоре, Тек данас добих Вашу карту из Хиландара. Ја сам у Биограду био неколико дана; али се нисам могао са оним људима никако споразумјети него сам дао изјаву у "Дневном листу" у којој сам изложио узрок ради свог премештаја. Готово су све новине напале Ристића, а особито Жујовића, ту мизерну дипломатску тикву. Затим сам се вратио у Босну. Сад се налазим без икакве службе у Сарајеву. Дао сам молбу за чиновничко мјесто у нашем српском друштву "Просвјети", а осим тога дао сам још и молбу Влади да ми да концесију за издавање једног листа. Тако је сад са мном. Поздравите гђу Даницу и Алексу, Чичу и све друге. Ваш искрени поштовалац

П. Кочић

40 - Илији Кочићу у Гомионицу

Драги брате,

Док сам дошао у Сарајево, одмах сам ти писао и послао своју и Милкину слику, и теби и сестри Милици. Ти ми до данас ништа не пишеш: да ли си примио писмо и слику или не!

Молим те, драги мој и мили брате, да ме одмах о том извјестиш.

Једну ти пријатну вијест за се могу јавити. Друштво Просвјета изабрало ме је на својој јучерашњој одборској сједници једногласно за свог чиновника са мјесечном платом од 100 форинти. Кад ме скупштина у јуну потврди, ја ћу бити потпуно осигуран, и то са 20. 000

круна. То ће ми бити као нека пензија. Ово је мјесто за ме врло подесно и добро, јер нећу зависити од Швабе, а то је одвајкад био мој идеал.

Што се тиче насљедства иза покојног оца, мој дио нека је код тебе, док ја не дођем једном приликом тамо. Поздрави сестру и Симеуна, оца игумана, Мију и све друге који питају за ме. Милка поздравља заову и зета много пута, као и тебе. Љуби те и грли

Сарајево, 20. I 1906.

Петар.

41 - Стеви Димитријевићу у Скопље

Сарајево, 24. II 1906.

Многопошт. и драги г. директоре,

Из Ђекина писма, које сам данас примио, дознах да сте се повратили из Хилендара. Ја сам Вам прије готово мјесец и по дана одговорио на Вашу карту, коју сте ми послали из Св. Горе. Ви сте питали шта радим, гдје сам и мислим ли се повратити натраг у Турску. Као што видите, не мислим; али вјерујте, да ми је то жао. Имао сам необичне воље за рад и за пожртвовање за нашу несретну и кобну народносну ствар у Турској империји.

Ја сам изабран овдје код друштва "Просвјете" за чиновника. Плата ми је много већа него што је била у Скопљу – мјесечно 200 круна. Затим ћу имати сваке пете године повишицу од 300 круна годишње. Мјесто пензије уложиће се за мене једна премија од 20. 000 круна у банку. Како видите, мени није овамо лоше.

Необично ми је жао и много ме боли што је тамошња наша гимназија затворена. Моје је дубоко увјерење да је томе главни узрок неваљали и разорљиви рад конзула Ристића[30] и његових плаћених и добро почашћених мамелука, који тако немилосно мрцваре нашу несретну народносну ствар у Турској. Мени би врло драго било и био бих још и више захвалан кад би ми Ви барем неколико ријечи написали о узроку затварања наше тамошње гимназије.[31]

Шта је с Вама? Беко ми пише да чак и Вас хоће да окриве што је затворена гимназија, и то онако испод жита, јер се рад конзула Ристића и његових мамелука једино и састоји из подлачног и прљавог подземног бургијања.

Једино би Вас још уљудно молио да ми по могућству ставите све податке Ристићевог разорљивог рада, али оне који њега најбоље карактеришу, али ипак да се смију публиковати, јер не бих желио да наштетим српској ствари објављивањем каквих недопуштених података. У интересу је, и дужност је сваког Србина, да се већ једном стане на главу тој безобзирној и отровној животињи, која тако немилостиво упропашћује оно што су други својим знојем и трудом подигли.

Ја сам му очитао лекцију у "Дн. листу", али то је мало, те мислим да ћу се још једном на њ морати вратити.

Надам се да ћете ми одговорити на ово писмо што прије, јер ми је то врло потребно.[32]

Поздравите гђу, госпођицу Десу, гђу Даницу и Алексу и од мене и од Милке, а и Дамјана и његову госпођу.

Примите искрено српско поздравље од вашег

Петра Кочића

који вас много и много поштује и воли.

Адреса: Петар Кочић, "Просвјета", Сарајево.

42 - Милки Кочић у Сарајево

(Новембра 1906)

…У Рајловцу код Рељева дочекали су ме сви богослови, један је држао говор, ја сам му одговорио. Кроз мрачну ноћ орило се: Да живи Кочић, неустрашиви борац народа српског. Доле с тиранима земље наше! …

43 - Вељку Петровићу[33] у Пешту

Бања Лука, 4. I 1907.

Поштовани и драги госп. Петровићу,

ја Вам се најдубље захваљујем на Вашој пуној, топлој и импресивној пјесми, коју сте мојој маленкости намјенили, и у којој тако снажно, са тако много темперамента, љубави и топлине цртате сав јад и чемер, тугу сињу и невољу љуту моје уже подмукло заробљене и притиснуте Отаџбине. *Љубав Ђуре Јакшића према Босни једино се с Вашом љубављу може поредити!*

Ја сам све Ваше радове са особитом пажњом пратио и читао, и сви ми се, без ласкања, необично допадају. Онда није ни чудо што сви ми, а нарочито Ваши ужи земљаци, полажемо на Вас велике наде и то потпуно оправдано. С Вама наша драга Војводина добија свог изразитог и пуног представника, а ми сви одличног писца и јавног радника.

Вашу лијепу пјесму ја сам преписао, оригинал задржао себи, а препис послао "Бос. вили".

Гледаћу да Вам што прије пошаљем једну своју приповијетку за превод.

Још Вам се једном најсрдачније захваљујем на Вашој искреној љубави и према мојој ојађеној земљи и према мојој маленкости!

Ваш одличан поштовалац

Петар Кочић

44 - Стијепу Трифковићу[34] у Сарајево

Бања Лука, 28. V 1907.

Драги оче Стијепко,

Шаљем ти ову мјеницу и најљепше те молим да је потпишеш и по момку пошаљеш у Српску штедионицу. Ја сам већ послао Штедионици 30 круна отплате и 3 круне интереса.

Тебе, дакле, најљепше молим за потпис, и надам се, као и увијек, у твоју предусретљивост.

Овамо нема ништа особито ново. "Отаџбина" ће почети у најкраћем времену излазити. О томе ћу ти кроз који дан опширније писати.

Топло те и искрено поздравља

Твој одани

Петар Кочић.

45 - Јовану Цвијићу[35] у Београд

Бања Лука, 3/VI 1907.

Многопоштовани господине,

"Отаџбина" излази на Видовдан, те Вас најлепше молим да нам пошаљете ма шта било за први број, јер Ваше име звони крупно и снажно не само у нашим земљама него и у цијелом културном свијету.

Ваше име убија наше многобројне противнике и свједочи цијелом свијету да смо ми Срби подобни да створимо себи свијетлу и сјајну будућност. Ваш ма најмањи прилог биће од ванредне вриједности за наш лист, око кога у чврстој фаланзи стоји група младих људи да отпочне борбу за политичке и грађанске слободе.

Са великим надама очекујем Ваш прилог.

Ваш особити поштовалац

Петар Кочић

гл. уредник "Отаџбине"

46 - Милки Кочић у Бању Луку

Црна кућа, 11. XI 1907. по нов. кал. 12 сати у ноћи

Драги мој и мили Цоцо,

и ја сам као луд кад те не видим. О, да знаш како ми је овдје тавновати. Да си ти уза ме, мени би тако лако било. Ја ни о ком и ни о чем другом не мислим него о теби. Пази на се и на своје здравље. Ја сам здрав, не боли ме ништа него душа и срце за тобом. Цоцо, ти мене не волиш, ја се љутим на те и плачем, много плачем. Ти мене можда за све кривиш што се десило са мном. Није то све моја кривица, јер је све ово морало бити. Ја знам, ти се силно патиш и у себи проклињеш мене, али немаш право. Наш је народ тако убијен и сатрвен јадом и невољом, па је неко морао устати и подвикнути против силних зулума и неправди које се над њим непрестано чине. Тај неко у овом случају био је твој Кочо. Опрости му и заборави на своје патње, јер ће те благосиљати народ. Како живили да живили, – умријећемо и иза нас ће остати свијетла успомена да смо се жртвовали за свој народ.

Ја унапријед знам да ћеш се ти на ове моје ријечи горко осмјехнути и прошаптати: "Е мој луди Кочо. " Зато ти даље нећу ни да набрајам.

Гледај, молим те, да ми "Преса" (новине) дођу, да видим шта се ради у свијету. Оглупићу овдје. Потужи се код предсједника на Милеца, што није дао Стеви да уђе, и јави то Светозару[36] нек метне у "Отаџбину".

Други пут много ћу ти опширније писати.

Поздрав тетки и свима који питају за ме.

Жарко те љуби и грли твој заробљени

Кочо.

47 - Милки Кочић у Бања Луку

Црна кућа, 7. XII 1907. по н. к. Субота

Драги мој и премили Цоцо,

шта да ти пишем, како да те утјешим у овој тешкој и големој несрећи!? Бол је мој велики, туга је моја неизмјерна, Цоцо мој, ја немам ријечи. Мјесто ријечи из уста, теку сузе моје из очију мојих, теку, теку и једна другу сустиже! Мушко срце се расплинуло моје у саму тугу и јад. Ја тог јада, ја те туге не би тако силно осјећао да не мислим на несрећу која је тебе

постигла овом мојом црном судбином. У духу ја клечим пред тобом и преклињем те за љубав твоју, јер ћу излудити. Ја видим да је мене свак оставио, па страхујем у души да ћеш ме и ти оставити и заборавити. Можда мене и Стево мрзи, јер он тебе неизмјерно воли. Он мене зато мрзи што си ти пала у несрећу због мене. Ја сам то видио на њему пред судом. Ја на својој души носим велики гријех, јер сам се огријешио о те, те ми је зато двапут теже тавновати.

Ја сам се чисто подјетињио. Кад је данас Лепа[37] дошла, ја сам је несвјесно пољубио и отишао у своју собу, па сам дуго, дуго плакао. Било ми је на души тако тешко. Лепа је била као и досад озбиљна. Она није осјећала каква је несрећа нас двоје, тебе и мене, постигла. Она не зна што то значи 12 мјесеци бити у тавници и 12 мјесеци бити на слободи али као и у тавници.

Драги мој и премили Цоцо, ти се немој ништа карити и туговати, јер се ово може све набоље окренути. Ако се и не окрене, ти буди весела и изађи куда ти је воља. Пази на своје здравље и обиђи ме у 15 дана макар једном. Немој чешће, јер ће те сатрти штрапац и непрестана секирација ради мољакања за улазну карту. Ако мореш, изради да ми се шаљу новине. Ако ти ко што учини нажао, ти само мени напиши, кажи тати и мами. Стеви дакле и Јеки, како их ми зовемо, да сам их молио да те обиђу ако тетка оде. Могла би и ти отићи њима, да мало се проходаш кад ти овдје додије. Свукуд хајде и слободно живи, али се увијек сјећај да си ти жена Петра Кочића, човјека који страда за народ и народну срећу, човјека који у теби и у твојој љубави налази сву срећу и блаженство овог свијета!

48 - Милки Кочић у Бању Луку

Црна кућа, 13. 3. 1908. по н. к.

Драга моја Милка,

шта да ти пишем? Овдје живот тече мрачно и једнолико. Што данашњи дан доноси, донијеће и сутрашњи: све увијек једно те исто, и то човјека највише убија и циједи. Мојом душом овладало је мртвило и чамотиња. Једино што жалим, тебе, а друго ми је све равно до мора. Ти чувај здравље и немој много трчкарати и морити се ради мене. То те ја најљепше молим. Млијека засад имамо прилично доста, а оно ме држи, јер се једино њиме храним.

Кад одлежим апс, мислим мало с тобом пропутовати по Италији, зато штеди то мало новаца и немој се за ме бринути нити што куповати, јер ја не смијем ништа примити. Осим тога, ако одем у Д. Т. (гледаћу да што напишем, па бих од тога) могао нешто добити.

Јави ми шта има напољу и како стоји са "Отаџбином".

Поздрав Лепој, а тебе грли и љуби

твој робијаш П. К.

49 - Милки Кочић у Бању Луку

Доња Тузла, 2. IV 1908. по н. к.

Драга моја Милко,

знам да ће те интересовати како сам допутовао у Доњу Тузлу и како ми је у овамошњој тавници! Да би по могућству што савјесније и беспријекорније задовољио твоју жељу и радозналост, јављам ти о свему потанко и детаљно.

Ненадано, у 2 сата послије подне 27. III по н. к. јави ми керкермајстор г. Гржета да се спремим на пут. У 3 сата изби у авлију Црне куће кочијаш Мишко са затвореним фијакером, а у 3 I/4 дођоше два жандарма са пушкама, на којима су се у сунцу прелијевале оштре и шиљасте бајонете. Пошто су ме свега, као обичног разбојника, претресли, наперише на ме пушке, и један од њих очита једну кратку молитвицу, коју они читају при сваком екскортирању. Затим смо сјели у затворен фијакер и кренули на жељезничку станицу.

Кад смо пролазили кроз чаршију, свијету је одмах упао у очи затворен фијакер који је долазио од Црне куће, и кроз чије су се отворе са стране сјактиле жандарске бајонете. Многи Срби православни и муслимани опазише ме у колима међу жандарима, поскакаше с ћепенака и из дућана, поздрављајући ме и довикујући: "Сретан пут! … Oћераше Кочића жандари у Доњу Тузлу! …"

Жандари се, поред, свега свог царског пусата, узнемирише, и ја осјетих како се свијет иза фијакера скупља. Чуо се жагор и жуборкање, из кога су се јасно могли разабрати повици срџбе и огорчења: "Како то тако би изненада?! Жандари са пушкама и бајонетима и тај некакав "часни затвор!" – узвикнуо је неко иза кола.

Кад смо приспјели на жељезничку станицу с оне стране од Окружног суда, чекаонице су биле већ препуне свијета, али су врата према перону била сва затворена. На перону је било само жељезничко особље, жандарски вакмајстор и неколико прљавих пандурица са башчаушем Берберовићем на челу.

Кроз 10 минута воз се кренуо.

Вођа патроле био је један newзализан, загуљен, неук и плашљиво-званичан капралица, који ми је својом прекомјерном и неоправданом жандарском наметљивошћу и опрезношћу у путу силно сметао и досађивао.

У Приједору нас је – не знам зашто – дочекао злогласни предстојник са својим бутрастим, фратарским лицем и са својом љутом коморџијском војском, која се је састојала од четири пандура исламског закона са пексинавим одијелом и високим масним фесовима, који су тако јако на османлијску деврију наличили да се нисам могао уздржати а да не прснем у грохтан смијех – поред све моје муке. Врга[38] нас је пратио до Суње, и ту се негдје изгубио.

Уз пут у вагону сретао сам се са многим познаницима, који су ме нудили разним понудама, али је све то плашљиво-званични капралица службено одбијао, позивајући се стално и непрекидно на прописе о екскортажи. У нашем смо Броду чекали готово два сата и у рано свитање кренули смо се даље. Ту, у Броду, попио сам црну каву, кад је капралица, загуљени швапски капралица, отишао да извади карте. Ту ми је каву понудио један трговац из Завидовића.

Неће бити без интереса, надам се, да ти укратко испричам једну занимљнву сцену између мене и једног правог Швабе, кога у животу никад нисам видјео.

То је било у Добоју, гдје такође воз подуље стоји.

Кад смо се кренули у Доњу Тузлу, долетје један стар Швабо на прозор мога купеа. (Сигурно је од неког чуо ко сам и куда путујем.) Он ми пружи једну бочицу ракије и земичку, али га капралица неуљудно службено одби. То му је било врло тешко, па љутито добаци укочено-званичном жандару: "Der Hernn kenn` ich. Er is kein gemeiner Verbrecher!" (Познајем ја господина. Он није прост злочинац).

"Ја, mein Herr, промрмљах ја кроз зубе – so sicht die custodia honesta einer hohen Landesegierung fur Bosnien und die Herzegovina! " (Да, мој господине, така ти је то custodia honesta босанске владе!)

Доброћудни Швабо оде покуњен у свој купе, псујући жандаре и још неког: "Ein Chefredacteur und die hubshen bosnischen Gendarmen" (Главни уредник и лијепи босански жандари!).

У 12 сати 28/III стигли смо у Доњу Тузлу, гдје нас је дочекао Симо и керкермајстор, коме су ме жандари здрава и читава предали. Иза тога је одмах Симо[39] дошао у тавницу и ту смо се споразумјели за јело и друге ствари. Јело ми долази из неке кафане и сад засад добро је.

Тог истог дана уведен сам свечано у сјајне просторије custodia honeste, које су се састојале из једне собе са једним прозором. Зидови собе прљави су, нечисти и изровани, те су на ме учинили немио и одвратан утисак. С лијеве стране врата, кад се уђе, стајала је стара, изанђала и Lehnsthul-а, која је немилосрдно заударала на тавнички трулеж. Мало даље према прозору прост, напукао канцеларијски орман, а иза њега, управо до прозора, уздигао се тавнички, болнички кревет као дјетињи гроб од гвожђа, црн и зарђао, да га је страхота било погледати! У њему једна тврда сламњача са деком и два тврда јастука као камен, – то је све. С десне стране прозора пружио се искрзан и искрхан подугачак "дневничарски" сто, прекривен дебелим папиром. Крај стола биједно и тужно дријемају двије тавничке столице, једна стара а друга половна. До стола се дигло једно страшило, рачвасто и раскречено, за које керкермајстор рече да се зове клајдершток (за хаљине). Ја сам му вјеровао.

Како видиш драга моја Милко, све старо, изанђало, зарђало, скрпљено и скупљено са свију божјих страна! Ето, то ти је, ако почем ниси знала, custodia honesta босанске владе.

Кад ти још додам да сам увијек под кључем осим сат прије подне, а сат послијв подне, онда можеш појмити како ми је. Ни с ким се не састајем, нити се смијем састати ни ријеч

проговорити. Кад шећем, увијек ми је један кључар или пред очима или за леђима. То ме тако нервозира да ме до лудила доводи. Г президенту[40] сам у два маха изјавио да бих се желио вратити натраг у Црну кућу и обући робијашко одијело, јер би ми било много лакше него овдје.

По свему изгледа да овамо неће доћи нико више. Стефановићу[41] неће признати овог вајног "часног затвора", а Радуловић[42] је ваљда своју казну одлежао. Тако ћу ја остати сам као какав заробљеник на каквом осамљеном острву.

Ако је Угреновић добио "Срп. књ. задругу", нека ми одмах пошаље све књиге овог шеснаестог кола, у којем су и моје приповјетке изашле.

Ти причекај до 1. маја по н. к., да видимо шта ће бити са оном расправом на Врх. суду, па би онда могла доћи.

Видиш како ја живим. Ти како живиш, не знам, јер ми ништа не јављаш. Пази добро на здравље и сјећај ме се.

Ја новине слабо или готово никако не добијам, те не знам шта се у свијету догађа. Пиши ми шта ће бити са затвореним одбором и да ли су и они предани војном суду. "Отаџбина" је сигурно престала да излази? Шта ради Светозар? Поздрави све, а нарочито Стеву, Јеку, Љепосаву, Вукицу, Стевана и сву родбину.

Друго засад ништа.

Топло те и искрено поздравља

Твој Петар Кочић.

50 - Милки Кочић у Бању Луку

Доња Тузла, 20. IV 1908. по н. к.

Драга моја Милко,

сретно сам се повратио овамо. Уз пут, и тамо и отуда, није ми било, што се тиче оружане пратње, неугодно и тешко као кад су ме први пут отуда бањолучки жандари спровели. Ови доњотузлански жандари поступали су са мном врло лијепо и уљудно. У првом реду за то имам да захвалим овдашњем г. предсједнику Окружног суда, који је жандаре преко њиховог старјешине упутио да са мном човјечно и уљудно поступају. Осим тога и вођа садашње патроле био је прилично образован и вјешт човјек у екскортирању, па ми је и са те стране много олакшано. У путу ми је допустио и да пијем и да пушим. Зато сам и могао примити као част од једног непознатог човјека понуђено пиће и цигарете у Приједору. И газда Јако Меворах, најбогатији Јеврејин у Приједору, нудио ме је пићем, али сам то уљудно одбио, јер нисам могао пити.

Данас ми је долазио Симо и питао ме да ли ми што треба. Казао сам му, по твом савјету, да ми донесе самљевене каве, пошто имам машину.

Твој пакет до Д. Тузле нисам отварао, јер нисам био гладан, али сам отворио газде Митра[43]. Богами, лијеп ми је поклон учинио. Хвала му! И писмено ћу му се захвалити што је данас.

Мени сад засад ништа не треба. Само ти могу рећи да ме је овај пут, дуги пут, ипак доста уморио и да ми је врло тешко пао поновни растанак од тебе и од наше Бање Луке. Волио бих да нисам морао ни долазити. Мени је наша Црна кућа постала као моја рођена кућа, и ја се у њој не осјећам као затворен. Ова, пак, доњотузланска тавница мртва је и пуна чамотиње као каква заробљена и поробљена земља, којој би могло бити име и Босна. Бадава, ми се Крајишници ипак у нечем разликујемо од наше посавске браће, која су врло погодан и подесан елеменат за робовање и тавновање.

Ти би могла доћи једном овамо са Стевом, да се видимо. То би ми врло мило било.

Врло ми је жао што се не могох видјети са Стевом и Јеком. Сиромах керкермајстор, поред све своје добре воље није смио допустити да се видимо. То му не треба за зло узети, јер је он вршио само своју дужност.

Пиши ми и јави кад ћеш доћи. Још бих ти нешто писао, али не могу, јер знаш да сва мој писма иду преко цензуре. Поздрав Лепој, Светозару и др. Тебе поздрављa топло и искрено твој одани

Петар.

P. S. Што се тиче домаћих послова, ти ради по својој вољи и увиђавности, јер си много практичнија од мене. Ја ти нећу у томе ништа приговарати као ни досад. Јави ми шта има ново са оним бетерима у граду.

Ја ћу данас писати г. Димовићу[44] да ме заступа на Врховном суду и да тражи евентуалну одгоду наступа казне, како бих 22. јуна изишао из затвора.

(Видио Д. Т. 2I/4. 08. Васовић.)

51 - Милки Кочић у Бању Луку

Доња Тузла, 12. V 1908. по н. к.

Драга моја Милко,

Знам да увијек са нестрпљењем очекујеш од мене писмо. Сама знаш да ти ништа ново немам јавити, јер је у затвору увијек и непрекидно све старо.

Прекјуче сам добио једну вијест од Светозара, који је овдје био и походио ме. Он каже да је Стево Стефановић пуштен на слободу јер је одлежао прву казну од три мјесеца. Затим

ми Светозар рече да ће Стефановић остале своје казне издржавати овдје, јер је и њему призната custodia honesta. Даље Светозар вели да ће Стефановић овамо доћи на 1. јуна по новом кал. Та ме је вијест унеколико обеселила, јер нећу бити сам.

Још сам са Светозаром разговарао о својој овамошњој храни и трошку и замолио сам га да од старог одбора "Отаџбине" тражи с тобом заједно да барем за ме плате храну кад ми не дају цијеле плате.

То ти с правом од њих тражи и немој да би се понизила пред тим ћифтама, којима је новац и Бог и Отаџбина. Ако не могнеш код њих ништа успјети – то не чини ништа. Главно је да човјек чува свој понос. Ја да свог поноса и карактера нисам чувао, сигурно не би овдје данас лежао, него бих се проводио и веселио у слободи.

Ја сам Светозару казао да он са Симом Ераковићем овдје види рачун и да ти га понесе. Зато ти од оно пара што сам добио од Академије наука пошаљи Сими онолико колико му је потребно да исплати моју храну и остале ситне трошкове. Симо ми је главе ваљао и да њега није било, ја бих се у свачем грдно напатио.

Пошто је Стефановић пуштен на слободу, иако има још неколико казни да издржи – то се и ја надам и тврдо држим да ће и мене на 22. јуна, дакле кроз 40 дана пустити на слободу. И та ме је вијест о Стефановићу унеколико расположила, те жељно и нужно очекујем да ћу видјети своју малу кућицу, тебе, Лепу, Јеку и све друге, којих сам се много и премного зажелио!

Поздрави све, а нарочито Стеву, Јеку, Љепу и друге који се мене сјећају.

Тебе топло и искрено поздравља твој

Петар.

(Видио Д. Т. 13/5. 08. Васовић.)

Колико будем у четвртак 14. маја осуђен, јавићу ти телеграфски.

Да ли је Илија икако долазио?

52 - Милки Кочић у Бању Луку

Доња Тузла, 24. V 1908. по и. к.

Драга моја Милко,

писао сам г. Димовићу да се заузме како не бих одмах морао наступити ову другу неправедну – тако неправедну да вапије небу за осветом – казну. Исто сам тако управио једно писмо и на Главни одбор Срп. нар. организације, на руке госп. Душану Васиљевићу[45], потпредсједнику. Врло сам радознао хоће ли штогод Организација,

односно њен Гл. одбор, смјети предузети у овој мојој ствари. Ја сумњам, али нисам никако могао пропустити прилику да не опипам пулс министрових штићеника*.

Пиши ми колико је Кондић[46] осуђен. Да ли ће Светозар овамо или ће у Црну кућу и да ли је већ добио позив да наступи казну?

Ја сам здрав и желим вама свима много здравља и среће.

Све вас, а нарочито тебе, искрено и топло поздравља и грли ваш

Петар.

53 - Стеви Вукмановићу у Бању Луку

Доња Тузла, 27/V 1908.

Драгн мој Стево,

Можда ти је Милка већ казала да сам још осуђен 15 мјесеци. Молићу да одмах не наступим казну једино зато да уредим домаће ствари и да Милки олакшам живот за вријеме мог тавновања. Мене слобода лично много и не весели, јер изван тавнице имам врло мало пријатеља. Једна личност, за коју сам држао да ми је пријатељ, рекла ми је: 'Једва чекам да одеш у хапс. ' Те ми ријечи никад не силазе с ума, и много жалим на тог свог пријатеља, зато што ми се и поред ових ријечи представља велик пријатељ.

Могу ти јавити да сам здрав, а друго што бог и Швабо да.

Поздрав свима код куће од вашег

Петра

(Цензурисано: Д. Тузла, 28/V 08. Потпис.)

54 - Милки Кочић, у Бању Луку

Доња Тузла, 28. V 1908.

Драга моја Милко,

враћам ти потписану мјеницу и молим те да је уредиш како знаш и умијеш. Писао сам ти већ карту да сам се обратио г. Димовићу и г. Васиљевићу да се заузму за ме како не бих морао одмах наступити казне. Да ли ћу од тог имати успјеха, још ти не могу ништа јавити. Од Врховног суда још ми није дошла осуда.

Моја болест није бог зпа шта. Презебао сам у априлу у овој одурној собетини, па ме боле леђа и жигају ноге. То је све, и то није опасно, него је непријатно и тешко трпјети. Љекару

се ја царевом не обраћам жив ни за какву помоћ. Немам повјерења ни у знање ни у савјесност. Иначе је овдашњи љекар добар човјек и врло уредно походи тамницу.

Зна ли се по колико су они у граду осуђени? – Примио сам блесаво сочињеније оног божјег звекана. Глуп он, па му глупо све што је његово.

Више ти немам шта да пишем. Ниучем не оскудјевам, јер сама знаш да сам ја с малим задовољан.

Много те и одано поздравља

Твој Петар.

55 - Милки Кочић у Бању Луку

Доња Тузла, 8. VI 1908. по н. к.

Драга моја Милко,

прекјуче сам предао на Врховни суд молбу ради одгоде наступа казне и надам се да ће ми се ова молба повољно ријешити. Тако ћу, можда, моћи на 22. јуна бити на слободи. Молим те, пошаљи ми одмах моје љетно одијело, ако је читаво и чисто, један пар чарапа, два рупчића, једну кошуљу и једну машну, јер ми се ова покварила. Мој је веш готово сав неопран.

Шта има тамо ново? Како је Стево, Јека и дјеца? Шта ради Љепосава? И јесте ли сви здрави?

Код мене нема ништа ново. Само ме ноге страховито жигају, нарочито пред какво вријеме.

Све вас топло, а нарочито тебе, поздравља и грли

ваш Петар.

Осим осталог, пошаљи на моју адресу 30 круна за пут, ако ме пусте; ако не пусте, имаће се у што потрошити.

56 - Милки Кочић, у Бању Луку

Д. Тузла, 22. VI 1908. по н. к.

Драга моја Милка,

док сам примио одијело, 30 круна и друге послане ствари, хтио сам ти писати према једном Димовићевом писму да ми неће уважити молбу за одгоду казне, коју сам данас

тешка срца и са једним немилим очајањем морао наступити. Дакле, казну од 15 мјесеци наступио сам и излазим догодине (1909) 22. септембра.

Због непрекидног и незаконитог самотног затвора, због грубог и неотесаног вријеђања од стране овд. керкермајстора и због тога што ми не дају ни с ким разговарати, саопштио сам данас госп. президенту да ћу ступити у *штрајк гладовања (Hungerstreik)*. Госп. президент ми је обећао да ће о овој мојој одлуци писати влади и уједно ми је савјетовао да одустанем од своје намјере док од владе не дође одговор. Ја сам на то пристао. На овај очајни корак нагнала ме је неизмјерна душевна патња вјечитог ћутања и самоће. Чисто сам и оглувио и онијемио од непрекидног ћутања.

Ако ми се не допусти да разговарам с ким било и ако и даље останем у соби под кључем сам, ја ћу се уморити глађу, јер волим и умријети при чистој свијести него да полудим.

Данас сам необично расположен и више ти не могу писати.

Поздрави све, нарочито Лепу.

Тебе топло поздравља и грли

твој Петар.

57 - Милки Кочић у Бању Луку

Доња Тузла, 1. јула 1908. по н. к.

Драга моја Милко,

примио сам твоју карту, и видим да сте се сретно повратили кући. Хвала и тсби и тати на посјети!

Сими ћу писати што је сутра да се побрине за стан.

Сама си бар унеколико могла увидјети и осјетити како је овдје и како загушљив ваздух струји у керкермајсторовој канцеларији, онако па руски! Не може никако лијепо бити нити може на част служити данашњој модерној управи у нашој земљи да се књижевници туку и вријеђају.

За себе могу рећи да би ми много лакше било да ме не турише у политичке кривце. Чак ми је забрањено да не смијем ни са кључарима коју ријеч измијенити. И то у закону стоји!

Али све ће бити и проћи.

Поздрав теби и Љепој од вашег Петра, који вас жељно ишчекује.

NB. Прочитао сам шесто издање "Јазавца пред судом". На жалост, нашао сам много штампарских погрешака, које кваре смисао; иначе је ово издање прилично укусно и лијепо.

58 - Милки Кочић у Тузлу

Доње Соли, 18. јула 1908.

Драги моји и мили Цоцо,

предајем ти ово писмо за Америку и књижевни оглас "Јазавац пред судом". Писмо за Америку, као и оно прво, препиши и пошаљи. За књижевни оглас "Јазавац пред судом" могла би се договорити са Симом и послати га у новине. У исто вријеме могла би с њим заједно писати којој штампарији да штампа седмо издање. Ако ти не би хтјела са Симом то учинити, онда бих ја могао писати којој штампарији за штампање, и то бих морао учинити преко суда. Уосталом, ми ћемо се још о том усмено договорити.

Драги мој и мили Цоцо, ја сам се тебе много, премного зажелио. Ти немој жалити новаца и немој се патити. Као што год мени чиниш, чини и себи и Љепој. По свему изгледа да ја немам никог на овом свијету него вас двије. Ја се тебе увијек сјећам, и у дану и у ноћи, и увијек на те мислим, Теби би можда много лакше било да си остала у Бањој Луци, јер овдје немаш никог познатог, па ти је врло тешко. То ја врло добро знам, па ми је тешко што се због мене патиш и мучиш, али ће све бити и проћи.

Поздрав Љепој.

Тебе жарко и искрено љуби и грли

твој заробљени Петар.

Мени је твоје јело врло добро и слатко, па откад си дошла, ја сам се много и душевно и тјелесно опоравио. Само теби то имам да захвалим.

59 - Милки Кочић у Бању Луку

(Из Тузле, 1908.)

…Запамти добро ово: као што год у густој помрчини не можеш наћи свјетлости, исто ћеш тако узалуд у земљи без Слободе тражити Правду. Слобода је света и узвишена мајка Правде. Без Слободе, без мајке своје, Правда се претвара у једну обичну курветину путару, која по широким царским друмовима трује и заражава невине, одузимајући им подмукло младост, свјежину и здравље!…

60 - Др Карлу Пачу у Сарајево

Бања Лука, 17. јуна 1909.

Велеучени Господине,

примио сам ваше многоцијењено писмо од 14. VI о. г. Ваше признање као једног одлична научењака да сам својим површним приказом Кечетових "Историјских успомена" учинио нешто за проучавање прошлости Босне и Херцеговине, и сувише је ласкаво и од моје стране ничим незаслужено. Ово, велеучени Господине, изволите узети не као обичну фразу лажне скромности, него као моју стварну и истинску исповјест. Можда ће Вам бити унеколико и познато да се ја поглавито бавим лијепом књижевношћу, те према томе не осјећам у себи ни најмање способности да бих могао ступити међу Ваше вриједне и учене сараднике. Ја се само као аматер интересујем прошлошћу своје отаџбине као и сваки човјек коме је драга његова рођена груда, и који истински жели да дозна праву и ничим непомућену истину о прошлим догађајима.

Према Вашем тражењу шаљем Вам "Јазавца пред судом" (изд. VII). Много жалим што немам при себи других својих радња, али ћу бити слободан да Вас упутим гдје би се евентуално могле добити. То су све омање причице и изашле су под насловом "С планине и испод планине", I, II и III свеска, па ми се чини да би се једино могле набавити у књижарници *Светислава Цвијановића, Биоград, Кнез Михајлова ул. 15*.

Примите, велеучени Господине, израз одличног поштовања.

Петар Кочић

61 - Николи Т. Кашиковићу у Сарајево

(Из Бање Луке – недатирано из 1909)

Драги мој Никола,

шаљем ти за "Вилу" ову народну пјесму "Рајко од Змијања и Краљевић Марко". Она је занимљива и достојна да се штампа колико због своје љепоте, толико и због тога што је у њој опјеван један босански властелин.

Испитивачи наших народних јуначких пјесама једногласно су констатовали да нема народних пјесама о босанским владарима и босанској властели, као ни пјесама из жупанског доба. Изгледа да ће то њихово мишљење пасти, јер сам ја, бавећи се љетос антропогеографским проучавањем области Змијање, наишао у народу тога краја на пјесме које пјевају о босанском властелину Рајку или, боље, Ратку, по коме је и прозвано село Ратково, највеће српско село у Босни и Херцеговини.

Увелико сам задовољан што ће ово питање ставити на дневни ред наша "Босанска вила". Прими братски поздрав.

Твој

Петар Кочић
Бања Лука.

62 - Николи Т. Кашиковићу у Сарајево

Бања Лука, 2. септембра 1909. по ст.

Драги Никола,

шаљем ти за "Вилу" и ову другу пјесму о Рајку од Змијања. Ја се трудим да све народне пјесме о њему скупим и у "Вили" нашој одштампам, па ћу онда написати опет у "Вили" једну расправицу, која ће бити врло занимљива јер ће се донијети нешто ново у проучавању наших народних пјесама. У том погледу "Вила" је стекла велике заслуге, то јој не може нико порећи. Доношењем ових пјесама она ће само још више подићи свој углед, јер су оне нешто ново.

Могао би у 17. броју и ову пјесму штампати.

Твој Петар Кочић

63 - Јовану Цвијићу у Београд

(Бања Лука, септембра 1909)

Многопоштовани и драги г. Цвијићу,

Ону сам малу стварчицу *Кроз Змијање* био слободан посветити вама и без вашег питања као спонтани и срдачни израз захвалности према вама јер сте ме у једно вријеме материјалне невоље помогли, а још више због тога што сте ми отворили очи за једну корисну ствар. Дубоко жалим што нисам по струци географ и историчар, јер би боље и савјесније могао испитати ову занимљиву област која има тако поетско име "Змијање". Ја сам ушао у један занимљив музеум – на сваком кораку сретам све некакве знаке старине.

_ _

(Недовршен концепт одговора)

Петар Кочић

64 - Милану Савићу[47] у Нови Сад

Бања Лука, 25. XI 1909.

Пошт. и драги Господине,

тек данас добих од мог пријатеља госп. дра Глушца Вашу дописну карту, јер је била залутала у овдашњу Велику Реалку, пошто сте Ви метнули моје занимање професор, а ја то нисам, на жалост, иако имам сву квалификацију за то мјесто. Не да ми босанска влада.

Шаљући Вам списак или позив на претплату, из кога ћете моћи све видјети, најљепше Вам се захваљујем што сте се драговољно примили тако тешке и неблагодарне работе као што је то скупљање претплате на српску књигу. Још једном искрено хвала!

Примите срп. поздрав.

Петар Кочић

65 - Глиши Елезовићу[48] у Скопље

Бања Лука, 30. XI 1909.

Драги мој Глишо,

твоје су се емшерије сјајно показале, а ти још сјајније! Живио и ти и твоје кротке емшерије!

Примио сам 61 круну за 68 претплатника, а према твојој жељи послаћу ти 100 комада, док књига не изађе из штампе, и то коли *брзововозно.*

Драги мој Глишо, ја ти се најсрдачније захваљујем на твојој драгоцјеној предусетљивости и труду око скупљања претплате. Поздрави ми, молим те, све тамошње моје познанике. Нећу их овдје набрајати, јер на брзу руку пишем због оскудице у времену. У списку претплатника не видим, на жалост, познатог хотелијера господара Младена Поповића. Шта ли је с њиме било, да није ишчезаја от Скопје? Опет ми га поздрави ако имаш с њиме живоздраво. – Мене заиста тамошње ствари занимају и већ унапријед знам да све не иде у реду. Тако је и овамо.

Драги мој Глишо, јављам ти да од Нове године 1910. издајем књижевни и просвјетни лист *Развитак* овдје у Бањој Луци и најљепше те молим да ми будеш у гајрету са сарадњом. Бићу ти захвалан.

Топло те поздравља твој одани

П. Кочић

66 - Марку Малетину[49] у Нови Сад

Бања Лука, 13. XII 1909.

Драги и поштовани господине Марко,

примио сам од Вас данашњом поштом 55 круна у име претплате на "Јауке са Змијања", па Вам се најсрдачније захваљујем на Вашој драгоцјеној пријатељској услузи и труду око скупљања претплате! Књига ће ући у штампу почетком нашег децембра, и док буде готова послаћу Вам с молбом да их раздијелите међу претплатнике.

Још Вам једном срдачно хвала!

Што се тиче Омладинске Статистике, ја сам питао дра Глушца, и он ми рече да њихов директор, др Протић, не допушта да се постављена питања подијеле међу ђаке. Ја сам замолио дра Глушца да он приватно разда спискове, и он ми рече да ће гледати да то по могућности учини. О тој ствари толико Вам засад могу јавити.

Примите искрени српски поздрав од Вашег оданог

Петра Кочића.

67 - Алекси Шантићу[50] у Мостар

Драги Алекса,

послао сам ти молбу за сарадњу у нашем скромном "Развитку". Светко[51] ми је јавио да си примио позив и да си му рекао да ћеш нам послати једну пјесму о тежаку. То је мене врло обрадовало, па сваки дан очекујем на твоју пјесму, јер бих желио да нам баш ти напишеш пјесму која би изашла у првом броју "Развитка".

Ја те поново најсрдачније молим да нам испуниш молбу и што прије пошаљеш пјесму.

Обећали су нам сарадњу г. др Цвијић, др Скерлић[52], Живојин Перић[53], др Тих. Ђорђевић[54], Павле Лагарић, Вељко Петровић и многи други.

Нећеш бити, драги Алекса, у рђавом друштву, како видиш. Поздрав Светку.

Топло те поздравља

твој П. Кочић.

Бања Лука, 20. XII 1909.

68 - Алекси Шантићу у Мостар

Драги Алекса,

Примио сам твоју красну и јединствено лијепу пјесму "На њиви", на чему ти се најсрдачније захваљујем. Мени је жао што си ти могао и помислити да сам ја на тебе или

Светка у оном писму из Црне куће мислио. Боже сачувај! Као и овдје, тако исто и у Мостару има рђавих људи и музевира. На те рђаве људе и музевире ја сам мислио. Мени је један човјек из Мостара причао да су се неки "политичари" веселили кад сам ја ухапшен. То Светко не да рећи.

Твоја ће пјесма, драги Алекса, изаћи у овом првом броју, и гледаћу да не буде ниједне штампарске погрешке.

Топло те и искрено поздравља твој одани

Петар Кочић.

Бања Лука, 26. XII 1909.

69 - Светиславу Б. Цвијановићу у Београд

Бања Лука, 3. I 1910.

Драги госп. Цвијановићу,

Због превелике нагомиланости послова у загр. "Срп. штампарији", гдје се штампају, "Јауци са Змијања" моћи ће тек изаћи почетком фебруара по н. к. Тешко је деверати са нашим штампаријама – нарочито кад је овако далеко.

Срдачно вам хвала на честитки.

Ваш одани Петар Кочић

70 - Петру Мирковићу[55] у Зеницу

Бања Лука, 5. II 1910.

Многопоштовани и драги госп. Мирковићу,

Примио сам од госп. Ковачевића ваше цијењено писмо, и оно ме је врло обрадовало. Ја вас лично много цијеним и поштујем, као и ваш досадашњи књижевни и просвјетни рад. Оно што ви износите у својој причи "Сирота – па везир", осим неких малих разлика, слаже се са оним што сам љетос забиљежио на Змијању, области у којој се налази Бањица, или, боље рећи, Ратково, јер је Бањица један дио села Раткова.

Питате даље ко је то што скупља податке о Гаври Вучковићу Крајишнику. То је моја маленкост. Гавро је необично занимљива и заслужна личност коју треба тргнути из заборава. За осуду би било да се не нађе ниједан Крајишник који би то учинио. Из љубави и пијетета према његовој драгој сјени, ја сам се дао на мучни и тешки посао да га отргнем из заборава, јер је он то, као ико, заслужио у пуној мјери.

Кад сам покренуо на Крајини са друговима "Развитак", молио сам госп. проту Ковачевића да вас, као свог старог и доброг друга, замоли да нам што за "Развитак" о Гаври напишете, или да нам извјесне податке о њем ставите на располагање, јер сам чуо, и од њег и од многих других, да ви најбоље познајете Гавру и његова дјела. Госп. прото је то заборавио, док нас ево сад, не подсјети ваше цијењено писмо у коме пишете да имате једну рукописну Гаврину књигу од 50 табака. Велику би услугу учинили нашој Крајини и одужили би се на најљепши начин сјени покојног Гавре када би за "Развитак" послали један одломак из тог Гавриног рукописа, који је, како пишете, врло занимљив. Могли би послати цио рукопис, па бих ја извадио оно што је најзанимљивије. Ја бих сигурно могао учинити код "Коларчеве задужбине" у Београду, или код ког другог књижевног фонда, *да се та Гаврина рукописна књига штампа*. Приход би припао вама, тј. ако би га било, а надам се да би га било.

Молим вас најљепше да ми јавите о овој ствари ваше цијењено мишљење и да ме извијестите и о чему другом што се односи на личност Гаврину. Бићу вам за ту братску услугу врло захвалан. Надам се да ће то учинити човјек који вели: "Летим и ја својима помоћи да лашње до опште жеље могу доћи". Увјерен сам да ове ријечи нису напразно бачене.

Много вас поштује и поздравља ваш одани

Петар Кочић

уредник "Развитка".

71 - Живку Њежићу[56] у Загреб

Бања Лука, 15. III 1910.

Драги мој Живко, могу ти јавити да те је Окружна скупштина Бањалука од 7. III 1910. поставила за посл. кандидата Сана–Кључ, а ја сам постављен за изборни срез бањалучки. Све тачке програма *осим прве* ја сам потписао, и ја ћу бити као дивљак. К. Мајкић[57] је постављен за Бос. Крупу–Цазин. Ти програма не можеш мијењати, него само примити или одбити па се кандидовати као дивљак, ако је по вољи. На Сани можеш продријети, уздам се, па примио програм или био дивљак. Полиција тражи за "Развитак" кауцију од 3000 круна, па сам у великој неприлици, и томе је крива унеколико и биљешка о твојој кандидатури.

Твој П. Кочић

72 - Живку Њежићу у Загреб

Бања Лука, 25. марта 1910.

Драги мој Живко, опрости, братац, што ти не могох одговорити на твоја писма. Са свију ме страна обасуло са писмима и картама, тако да сам се просто збунио шта ћу и како ћу.

Нисам могао ником одговорити, па ни теби, што дапаче жалим. И "Развитак" ми се развио на врх главе! Него ме је обрадовала твоја карта у којој ми јављаш закључак скупштине на С. Мосту од 18/3. и чини ми мило што су ме Сањани послушали. Ти пишеш у свом пошљеђњем писму о некаквим опскурним кандидатима, као на прилику о В. Бабићу и др. Све је то бош посла! Здраво и још једном здраво!

Твој П. Кочић

73 - Милки Кочић у Бању Луку

Сарајево, дне 29. X 1910.

Драга моја Милка,

од тебе још не добих одговора на моју пошљеђњу карту, (па не знам како сте и је ли наш мили и мали Слободан[58] здрав. Ја увијек мислим на вас све, а нарочито на мог малог Слободанчића.

Молим те, јави ми како сте и како живите. Мени је врло необично без вас.

Драга моја Милка, немој да се патиш и немој да сувише штедиш па да се напатиш. Пази добро дијете.

Симо је овдје. Криво му што му нисмо јавили рођење Слободаново. Да смо га позвали, био би нам и кум. Ја сам куму честитао крсно име. Јеси ли ти код њих ишла?

Димовић се још није вратио из Беча, па нисам могао о оној ствари разговарати са њим.

Ако би какво важно писмо тамо дошло за ме, молим те да га овамо пошаљеш.

Овдје нема ништа ново. Саборске сједнице теку сад засад мирно. Шта ће послије бити, не знам.

Пиши ми!

Све вас топло и искрено грли и љуби, а нарочито свог Слободана

ваш Петар.

74 - Милки Кочић у Бању Луку

Сарајево, 7. XI 1910.

Драга Милко,

сретно сам допутовао и данас сам одмах нашао собу за 30 круна. Још се ништа не зна колико ћемо остати. Кад дознам, јавићу ти. Али свакако ћу гледати кроз једно 10 дана тамо доћи и посјетити мог драгог Слободанчића и тебе. Поздрав теби, Слободану, Љепој и осталима

од вашег П. Кочића.

75 - Милки Кочић у Бању Луку

Сарајево, 23. XI 1910.

Драга моја Милка,

данас сам примио од Кунића одијело, које ми се је допало јер је врло топло. Кошта према његовом рачуну 94 круне. Молим те плати му то.

Говори се да ће Сабор бити кроз 15 дана одгођен. Ја мислим тражити допуст кроз који дан да вас походим јер сам вас свију зажелио, нарочито тебе и мог драгог Слободана. Како је он? Је ли здрав? Гуче ли?

Симо је овдје, па смо увијек заједно. Једемо сви код Авакума. Мој стан није најбољи, али се може трпити.

Неки дан сам ти послао 250 круна од дневнице. Врло скромно живим, да би се могло што заштедити.

Све вас, нарочито тебе и Слободана, љуби и грли ваш Петар, који вас увијек осјећа.

љуби те

твој Кочо.

76 - Милки Кочић у Бању Луку

Сарајево, 29. XI 1910. по нов.

Драга моја Милка,

већ неколико дана прође а ја не добих од тебе никаква одговора на своја два писма. Да ли си примила 250 круна?

Очекујемо да ће се кроз 7 дана Сабор одгодити. Ја сам хтио тражити допуст, али је Сабор закључио да се ником не може дати допуст. Дедијер[59] је позван из Београда и није му дат допуст. Симо[60] и Круљ[61]силно су се завадили и потукли.

Како је мали Слободан? Одмах ми одговори.

Поздрав Љепој, Вуки и Ђорђи.

Тебе и Слободана топло и искрено грли и љуби

твој П. Кочић.

77 – Милки Кочић, у Бању Луку

Сарајево, 4. XII 1910. по нов.

Драга моја Милка,

твоје ме је писмо обрадовало, јер на два своја писма не добих од тебе одговора. Драго ми је много што је мој Слободан стално здрав и чио. Да ли имало гуче?

Сабор ће се одгодити у ову идућу суботу (10. по нов. кал.). Оне комендије у Сабору нису ништа. Таке се комендије дешавају у свима саборима, па и у босанском. Зато се немој бринути.

Писао ми је Илија из Призрена. Примљен је за редовног ђака и добија издржавање.

Поздрављам вас свију, а нарочито тебе и Слободана! Жељно ишчекујем да вас загрлим и пољубим.

Грли вас и љуби ваш

П. Кочић.

78 - Милки Кочић, у Бању Луку

Сарајево, II/24. јануара 1911.

Драга Милка,

сретно сам допутовао овамо са Костом. Ону ствар са осигурацијом уредићу данас. Прије нисам могао јер је радња била затворена. Данас ћу такође ићи ради оне друге ствари и др Васићу.[61]

Сабор је јуче отворен. Ми смо Срби противни влади, Турци и католици су уз владу, па може бити свашта.

Ништа друго ново немам да ти одовуд јавим.

Симо још није дошао. По свему изгледа да ће се он и захвалити на мандату. Ко би то још знао? Можда и неће. Види ваљда да ће се и Сабор распустити.

Поздрави ми и пољуби мог драгог Слободана.

Поздрав теби, Лепој и Борђи. Тебе и Слободана увијек љуби и грли

ваш П. Кочић.

79 - Милки Кочић, у Бању Луку

Сарајево, 25. I 1911.

Драга Милка,

Ствар са осигурацијом потпуно сам уредио, и признаница се налази код мене. То ти укратко јављам да се не бринеш за ту ствар.

У Сабору се још ништа не зна. Ситуација је мутна и замршена: не зна се ни ко пије ни плаћа!

Топло те поздравља и свог Слободана са Љепом и Борђом

ваш Петар.

80 - Милки Кочић у Бању Луку

Сарајево, 29. I 1911.

Драга моја Милка,

примио сам данас твоју карту у којој ми јављаш да си опет нешто слаба и да и Слободан није најбоље. Молим те, припази на се, а још више на малог. Знам да те неспавање и неуредан живог сатра, али шта ћеш, мора се трпјети док Слободан мало одрасте. И он ће ваљда постати мало бољи него што је данас.

Иако је у Сарајеву велика студен, ја се не могу никако да одлучим да купим капут, јер држим да ова зима неће дуго трајати.

Симу сам обилазио у болести. Мало му је боље. Био је презебао. Сад се придигао. Како изгледа, Сабор ће подуље трајати, и ја ћу вас можда кроз 10 дана опет походити.

Драга Милка моја, пази на се и Слободана. Ја вас се увијек сјећам и на вас мислим.

Грли вас и љуби

Ваш П. Кочић.

81 - Милки Кочић у Бању Луку

(Сарајево, фебруар 1911)

Драга моја Милка,

синоћ сам сретно приспио у Сарајево. У путу ми је било прилично хладно. Нисам вам ради тога могао писати ни из Бочца ни из Јајца, као обично што сам чинио.

Овдје нема ништа ново што би требало да ти опширно јавим. Само ти јављам да се је Симо разболио. Данас идем да га обиђем. Пази на Слободана и на своје здравље, и буди увјерена да вас се ја увијек сјећам и на вас само мислим.

О Сабору самом не могу ти ништа посигурно јавити. Колико ће још радити и кад ће се распустити, ни то се не зна. Католици и Турци су против нас. Шта ће напосљетку бити, ни ми сами не знамо. Тебе искрено и Слободана љуби и грли ваш

Петар.

Оном трома поздрав.

82 - Милки Кочић у Бању Луку

(Сарајево) 24. II 1911.

Драга моја Милка,

Хвала ти на твојој карти, јер ме је твоје ћутање било унеколико забринуло. Кроз неколико дана, док се сврши дебата о буџету, ја ћу вас походити. Сад не могу, јер морамо сви на окупу бити ради гласања против буџета. Симо је био само два дана у Тузли, и то је отишао кад сам се ја вратио из Бање Луке. Сви смо овдје на окупу, осим дра Божића, који је сада тамо.

Драга моја Милко, припази на се и Слободана. Изведи га напоље, јер је тамо, како чујем, врло лијепо вријеме! Све вас топло поздравља и грли ваш Петар. Нарочито тебе и Слободана.

Љуби те твој Петар.

83 - Милки Кочић у Бању Луку

Сарајево, 17/30. марта 1911.

Драга моја Милка,

примио сам твоју карту, и криво ми је што ми редовно не одговараш на моје карте. Ваљда имаш толико времена да напишеш неколико ријечи. Додуше, имаш ти посла око малог, али би ипак то могла учинити.

Могу ти јавити да сам изабран за чиновника са плаћом од 3000 круна. Лијепо су сви примили моју молбу. Морали би се у мјесецу априлу преселити у Сарајево.

Кроз који дан, ето ме тамо. Љуби тебе и Слободана

ваш П. Кочић.

84 - Милки Кочић у Бању Луку

Сарајево, 24. III 1911.

Драга моја Милка,

Примио сам Твоје писмо. Хвала Ти на обавјештењу. Ја сам знам да Ти је тешко са Слободаном, али шта ћеш: дијете је дијете, мора се трпјети. У нас се у Сабору ухватила велика цефа. Босански католици хоће да нас све уз припомоћ Турака похрвате, а Турци уз припомоћ католика хоће да кмета и сељака за вјечита времена заробе.

Кроз који дан доћи ће аграрно питање. Морам бити овдје, јер се бојим да нас народ не назове издајницима.

Пази на се и на Слободана. Поздрави Лепу и Ђорђу.

Све вас топло грли и љуби

П. Кочић.

85 - Алекси Филиповићу[62] и Милутину Јовановићу[63] у Жепче

Сарајево, 27. јула 1911.

Поштована господо, примили смо Ваше цијењено писмо и одмах смо Вам јуче послали нашу Изјаву, из које ћете видјети разлоге који су нас приморали да и јавно раскинемо све везе са досадашњим нашим друговима члановима Српског клуба. Далеко би нас одвело кад би Вам све потанко почели излагати што се је до данас радило у Српском клубу. Можемо Вам само толико рећи да у Српском клубу има огроман број чланова који врло често заборављају интересе народне, и теже свим силама да се допадну онима горе!

Уосталом, ми ћемо ускоро покренути свој лист ("Отаџбина") из кога ћете се моћи потпуно да увјерите да је наше држање и у Сабору и ван Сабора било увијек исправно и коректно, сасвим сагласно са интересима српског народа. Они нас сада, кад немамо свог органа,

безобразно и плаћенички нападају у "Српској ријечи", али вјерујте нам да нам код нашег поштеног свијета не могу ни пера одбити! Крајина је сва уз нас листом, а и остала Босна.

Толико Вам укратко, у име своје и својих другова, одговарам на Ваше цијењено писмо.

Примите срп. поздрав и поштовање.

Петар Кочић, народни посланик

86 - Алекси Шантићу у Мостар

Драги Алекса,

Најљепше те молим да ми учиниш једну љубав. Ради смо да уз "Отаџбину" издамо Божићни прилог, па те свесрдно молим да нам и ти штогод приложиш. Ти си пјесник нас свију, не треба да те буни што смо се ми "политичари" мало поцијепали.

У 23. броју "Отаџбине" ја сам написао један кратак приказ твојих пјесама, па све се бојим да ми се није што неподесно и нетачно подвукло под перо. Моје симпатије увијек су биле за те и за твој таленат. Приказ сам писао на брзу руку, па нисам као критичарски лаик ни могао све казати што би требало рећи кад се пише о твојој красној и хуманој поезији коју свака шуша не може ни осјетити. Ако сам што погријешио у приказу, сјети се да сам, како рекох, лаик и опрости ми.

Драги Алекса, надам се да ћеш нам свакако штогод за божићни прилог послати, и срдачно те поздрављам…

Сарајево, 24. XI 1911.

P. S. Ја свршавам "Суданију", коју ћу отштампати у засебну књигу.

87 - С. Б. Цвијановићу у Београд

С. 29. јуна 1912.

Драги г. Цвијановићу,

послао сам Вам прије два дана 150 к. "Суданије" у Земун посте рестанте, што чини са оних 50 посланих 200 комада. Дајем Вам за готов новац 40% попуста, и молим Вас да ми пошаљете новац. Могли би из мојих новаца и коју нову књигу послати и, ако има каквог мога дуга, наплатити.

Са срдачним поздравом

Петар Кочић

88 - Лази Поповићу[64] у Сремске Карловце

Сарајево, 5. I 1913.

Драги др Лазо,

радо се одазивам твом позиву на сарадњу. Правац којим мислиш поћи свесрдно примам, и колико моја снага допушта, радићу. Најновији и најљепши подвизи и побједе на Балкану храбре да с успјехом кренемо чистим правцем националне културе.

Срдачан поздрав и братски загрљај

П. Кочић

89 - Светиславу Б. Цвијановићу у Београд

Сарајево, 4. IV 1913.

Драги госп. Цвијановићу,

Од Пијуковића и друга добио сам Вашу поруџбину за 20 комада моје мале књижице Из Отаџбине и данас сам Вам послао 20 комада у Земун poste restante. Молим Вас, ако је могуће, за једну услугу. Прије мјесец дана, књижару М. Стајићу послао сам цијену од 2,80 круна за књиге двије: Гавро Вучковић: "Ропство у слободи или правда у Босни", I и II св., али он ми нити шаље књиге нити шта одговара. Молим Вас, да ли би Ви могли у тој ствари код њега што учинити.

С поздравом

П. Кочић

90 - Живку Њежићу у Сарајево

Иван, 10. VIII 1913.

Драги мој Живко. Прије неколико дана био је овдје др Владимир Ћоровић[65] (а не Андрић) и нешто ми је понудио о Пејановићевој кандидатури и ја сам казао да немам ништа против Пејановића и волим да он прође него кандидат "Срп. ријечи". Ја на брзу руку нисам могао ништа потписати. Шта је у "Народу" изашло, не знам. Напада ме данас у писму и Чокорило[66] што сам устао тобоже против његове кандидатуре. И Кобасица[67] је мислио да се кандидује, па је сад одустао. Што се тиче односа са групом око "Народа" ти знаш мој прошли и садашњи положај према њима. Они су мени увијек несимпатични били. Сигурно је др Вл. Ћоровић и моје име потурио на Пеј. кандидацију. До скорог виђења, драги мој Живко!

Петар Кочић

91 - Милки Кочић, у Сарајево

Београд, 19. јануар 1914. (Из душевне болнице)

Драга Милка,

Ја сам још једнако у Београду и поздрављам тебе и Лепосаву и Борђу. Примите сви скупа поздрав

Петар Кочић, нар. посланик

92 - Милки Кочић у Сарајево

Београд, 2. фебруара 1914. (Из Душ. болнице)

Драга Милка,

ја сам још у Београду. Шта ви радите, како ви живите, како је Лепосава и Вида?[68] Чујем да је Вида болесна. Њена сестра овде је мени долазила у посету. Гледаћу да дођем што пре тамо у Сарајево.

С поздравом српским

Петар Кочић, нар. посланик

Поздрав од Јове Карановића[69] из Београда, немојте се бринути за Мару.[70] Она је здрава и жива. И Мара ће с мном и с госп. Јовом Карановићем доћи.

П. Кочић

93 - Милки Кочић, вјероватно у Сарајево

Београд, 11. фебруара 1914. године

Драга Милко,

Ја се још налазим у Србији и здрав сам. Ништа ми не фали. Гледаћу да што прије дођем тамо кроз неколико дана. Овамо ми је досадно и не могу мирно.

Знај, да ћу тамо доћи. Код мене готово сваки дан долази Мара Врањешевић, Видина сестра. Она поздравља своју сестру Виду.

С српским поздравом

Петар Кочић, нар. посланик

94 - Милки Кочић, вјероватно у Сарајево

Београд, 25. IV 1914.

Драга Милка,

Ја сам оздравио и једва чекам да те видим моја драга Милко и пишем да ти изађеш пред мене. Кажи Лепосави да је лепо и уљудно поздрављам.

Уз српски поздрав

Петар Кочић,

народни посланик и српски књижевник

95 - Милки Кочић, у Сарајево

Београд, 11. Јуна 1914.

Драга моја Милкицо,

Ја сам здрав и весео. Пишем један роман и Лепа је била код мене и таст Стево Вукмановић. Како сте ви? Драга Милкице, дођи ти по мене.

Са српским поздравом и љубим тебе и Лепу

Петар Кочић

народни посланик и српски књижевник

96 - Милки Кочић у Сарајево

(Из Београда, крајем 1914. или почетком 1915)

Драга Милка,

Ја сам још у болници и овдје у Београду и кад пођем тамо, јавићу ће теби и Љепосави и свима другима.

Примите српски поздрав

П. Кочић.

97 - Милки Кочић у Београд

Београд, 3. јула 1916.

Драга моја Милко, видео сам се с Вуком Мишковићем[71] овде. Пољуби малу и поздрави све.

Твој П. Кочић

Писма упућена Кочићу

1 - Герасим Кочић из манастира Гомионице

Манастир, 27. V. 1896.

Драги сине,

Примио сам твоје писмо и све сам разумио што ми пишеш, и оно писмо што си оцу Петру пис'о, чатао сам. Али, Петре, знадни да је код нас велика оскудница за парама, ја по три месеца обрилујем по парохији, а нема ни крајцера добити.

Петре, отиди код господина митрополита па замоли да те препоручи код кога манастира да верије пробавиш, друкчије се не мере изаћи на крај, јербо знаш да и Илија троши у…

Петре, пази се добро, да се бар у туђини владаш добро, нека не буде узалуд, и моли се вишњем богу.

Амоде све здраво и сви те поздрављамо, твој отац

Герасим

2 - Никола Т. Кашиковић, уредник "Босанске виле" из Сарајева

Сарајево, 22. XI. 1900.

Драги пријатељу,

Примио сам обје ваше карте, али оно што сам ви напоменуо тек море бити од нове године; ја ћу вам јавити кад свршим, ал' сигурно ћу свршити.

Тубу би могли послати да покушамо срећу. Ја бих вам од себе што послао, али верујте да и овамо иде врло трађаво. Замислите да имамо 2500 форинти нескупљене претплате, и нико се не сјећа да шаље, већ се мучимо и по шест дана лист опремамо, а ако овако и надаље потраје, онда могу уживати и ликовати душмани *Вилини* кад је не буде више да им смета. Ето им све што је модерно, и сецесисте и декаденти – нек они усреће Босну.

С поздравом

Ваш

Н. Т. Кашиковић[72]

3 - Никола Т. Кашиковић, уредник "Босанске виле" из Сарајева

Сарајево, 29/5.1907.

Драги Кочо!

Ја знам да си се забавио о себи, али ми је врло необично да се не јављаш. Шта си урадио са оном подужом причом? Ако нијеси никоме уступио, дај ми је за "Вилу", па ћу ти је отштампати из ње мјесто хонорара. Тако би најлакше и најбрже дошао до штампане књиге, а да би се продавала, у то и не сумњам. Упео сам се из петних жила да покажем оном оцјењивачу у "Народу" да "Вила" није тако ниско пала како он мисли, па сам добио од Перовића трагедију *Карађорђе,* од Невесињског подужу причу и од Боре Станковића једну причу из циклуса "Из мога краја". Од тебе треба да добијем што било, а писах и другим првацима у причи. Носим се мишљу, ако се могне, да окренем "Вилу" у недјељни лист на истом формату и простору, само бих морао проћи сам и наћи претплатника.

Поздрав теби, госпођи и Луци од свију нас, а највише од твог

Николе

4 - Никола Т. Кашиковић, уредник "Босанске виле" из Сарајева

Сарајево, 24/12. 908.

Драги Петре!

Честитам ти у првом реду слободу, а затим све празнике и нову годину. Надам се да ћеш ми се јавити чим за "Вилу", да се види да и ми имамо својих књижевника, а не све из краљевине, као што ћеш видјети у садржају. Ако имаш што готово, шаљи за први број, па ма и с хонораром. Поздрављају тебе и госпођу сви моји, а највише Твој

Н. Т. Кашиковић.

5 - Никола Т. Кашиковић, уредник "Босанске виле" из Сарајева

Иван, 3. 8. 1909.

Драги Петре!

Примио сам твоје драго писмо и одмах сам наредио да ти пошаље Живковић из Београда 50 к. То је за први мах да имаш што било, а ако ми се одазовеш својски и пође код мене претплата као што се надам да ће, нећу те заборавити и даље. О Васи ми пошаљи што прије, да бих могао уврстити у 15. број, јер ће 13. и 14. изићи заједно за два-три дана. Не би згорег било да радиш тај свој дужи рад, макар помало за поједине бројеве. Ја знам, послије тамнице и ове пошљедње политичке бруке, како ти је у души, али шта ћемо де, кад они силни и јаки увијек нас узимају као кусур. Но ипак и поред све несреће, ја се ипак надам да послије буре и сунце огрије, и тврдо вјерујем да ћу жив дочекати оно за чим сам највише жудио и због чега нас толико мрзе и прогоне. Српска је идеја природна, стварна, зрела; сви је назиру, ћуте, осјећају и једва чекају да букне и да својим оштрим пламеном очисти српске земље од ове поганије, која нас смета, дави, пригушује и која би хтјела да нас прогута и уништи у најодсуднијим часовима, – али то неће никад дочекати, јер вријеме и прилике, као и односи оних великих, нас ће спасти и избавити из чељусти аждахиних.

Дакле, ако мореш икако, продужи *Цвику и Дурута,* па да га одштампамо. "Вилу" без сумње примаш и надам се да ти се сад свиђа, јер сам раскрстио са старим уређивањем и жеља ми је да "Вила" постане чист и модеран књижевни лист. Од старога само сам задржао рубрику народних умотворина. И сарадници су сад већином млађи људи, на којима свијет остаје. Молим те, саопћи ми своје мишљење о садашњем уређивању и да ли би још што требало завести или уклонити.

А сад молим и тебе и госпођу да ми саопћите што више и што вјернијих података о гђици Милени Стефановићевој, ћерци г. Љубе Стефановића, трг. тамошњег, а нарочито каква је дјевојка, какви су јој родитељи, каква је уопште та породица и да ли и колико носи мираза та дјевојка. Ова се ствар односи на њену срећу, односно удају, јер ме један врло заинтересован младић питао о томе а ја чекам док ми вас двоје јавите.

Очекујући одговора, срдачно вас поздравља обоје у име своје и све моје тевабије.

Н. Т. Кашиковић.

6 - Никола Т. Кашиковић, уредник "Босанске виле" из Сарајева

Сарајево, 9.11.1909.

Драги Петре!

Ја очајах чекајући обећану причу за "Вилу", а ти чекајући што од Живковића. Но како слабо и врло слабо иде с претплатом, није ти могао ни послати, јер чим што пане – рашчапају као орлови и дјеца и сарадници, па ти ја сушим зубе. Него неки дан писаше ми отуда да ти се одмах јавим и да те одговорим од покретања новог листа, него да ти понудим главно сарадништво на "Вили" уз 200 к. мјесечне плате, али под условом да не покрећеш другог листа, јер се, веле, и тако снаге цијепају, а "Вила" има своју прошлост, и сад ступа у 25. годину своју, па је штета да рамље, него би требало да се око ње окупе све млађе снаге и да се, ако је могуће, и прошири, али свакако да буде огледало цијеле Босне и Херцеговине. Дакле, ако пристајеш – одговори ми да знам удесити ствар и ако хоћеш да порадим да се укине наредба о твом прогонству из Сарајева, па би могао доћи овамо.

Купим ти прилоге односно претплату на књигу и надам се да ћу моћи једно стотинак сакупити.

Још нешто. Ако би ми могао један уводни чланак за "Вилу" написати, врло би ме обрадовао, јер сам у томе оскудан. Још ти стављам на знање да ће први бројеви "Виле" у 25. години бити испуњени само домаћим радовима, а Скерлић ће написати уводни чланак, па и тебе не смијем изоставити.

Српско ти искрено поздравље заједно са госпођом шаље

Твој одани

Н. Т. Кашиковић[73]

7 - Никола Т. Кашиковић, уредник "Босанске виле" из Сарајева

Сарајево, 29/11. 1909.

Драги Петре!

Примио сам карту и послао ти данас 17. и 18. бр. Ја сам ти још у кревету и не могу никуд. Што се тиче онога, оно је свршена ствар, само зависи од твоје воље и с правом на пензију. Ја сам то тражио давно, а они се сад сјетили кад си ти у накани да покренеш лист. За причу ћу ти послати 50 к. сад пред Божић, а надам се да ћу је добити свакако за први број. А зашто ми од тих из књиге не пошаљеш једну да је уврстим у овој години? И за њу бих ти што угајретио, јер сад је најбоља хора за наплату вересије. За оно промисли добро, али што ти кажем – сигурно је, не бих те навео на танак лед. Овдје би могли створити и редакциони одбор. Ту је Вељко Петровић, Владо Ћоровић, Осман Ђикић, Иво Ћипико, па кад би још дошао ти – могло би се радити славно.

Замоли и Скарића и Глушца да ми понешто ураде за 1. бр., и то што од оцјена. Ако има још ко домаћи тамо, јави ми да му пишем.

Прими искрено српско поздравље из престонице српске Босне

Твој одани

Н. Т. Кашиковић

8 - Јован Скерлић из Београда

Београд, 9. II 1903.

Драги господине Кочићу,

Данас је наређено администрацији да вам пошље "Гласник" од 1. јануара и све свеске које су до данас изишле; лист ће вам се, као сараднику, убудуће редовно слати.

Молим вас да изволите послати још штогод за "С. К. Гласник", нарочито повећу причу, у роду оних које су изишле у вашој књизи. Ваши радови ће код нас увек бити добро примљени, и убудуће биће хонорисани.

Примите, драги господине, уверење мога одличног поштовања и искрено поздравље.

За уредништво "С. к. гласника"

Ј. Скерлић.

9 - Јован Скерлић из Београда

Београд, 25. I. 1906.

Драги Г. Кочићу,

Пре свега да вам честитам на пуном части избору у Просвјети. И за вас и за општу ствар то је најбоље, и вама ће ту посао бити најпријатнији и ту ћете бити најкориснији. Само, не мешајте наше бирократе са свима нама овамо, и Србију канцеларије, јерархије и хипокризије вечитих обзира са Србијом која хоће слободно да мисли и да независно и поштено ради. Требаће године да протекну па да се отресемо тих остатака прошлости. У сваком случају, због комшије Николе немојте омрзнути и на Светог Николу.

За ваш избор читао сам у "Српској ријечи", и "Дневни лист" је саопштио и пропратио са неколико речи које је требало казати.

Сада када сте тамо "на лицу места", што рекли ваши љубимци, наши домаћи бирократи, молим вас пишите ми шта мислите и о "Дану" и о Мајкићевом листу, и о Грђићевим покушајима, пишите о целој тамошњој борби између младих и старих. Ја полажем на ваше мишљење, јер знам (да) је незаинтересовано, искрено и демократско. То ми је потребно да бих знао како ми овде да се према свему томе држимо.

Исто тако, не заборавите "Српски књижевни гласник". Има две године како у њему нисте ни реда написали! Испуните бар обећање које смо дали читаоцима. Ако имате што, пошљите ми одмах, молим вас, "Гласник" ће ове године моћи боље хонорисати.

Лист ће вам се слати почев од 1. јануара 1906. Ако немате поједине раније свеске, јавите ми да вам се пошаљу.

Са пријатељским поздравом Ваш

Ј. Скерлић

10 - Јован Скерлић из Београда

Београд, 28. XII. 1906.

Драги пријатељу,

Примио сам вашу карту, и хвала вам на готовости да ме помогнете при растурању моје књиге. Преко књижаре сам вам послао 56 комада моје нове књиге: 50 за растурање, 1 за вас (са неколико написаних речи), а 5 да дате растурачима за труд. Истом поштом вам послах и *Омладину и њену књижевност*. Када вам књиге буду дошле, молим вас да ме известите картом о пријему, да бих знао да су приспеле. Исто тако, бисте ли ми могли дати сигурну адресу за растурање у Сарајеву?

Исто тако вас молим да ми што пре пошљете за "Гласник". Нисте се одавно јавили, у приповеткама трпимо оскудицу, и ја полажем да одмах у почетку мога новога и самосталнога уредништва имам ваш рад. Ако желите да се "Гласник" подмлади, морате ми сви помоћи. Дакле, не заборављајте ме!

Тим пре што ћемо бити у стању да плаћамо хонораре. Број претплатника се увећао, и материјално стање листа је повољно. Администрација вам је већ послала, или ако није а оно ће данас или сутра, око 120 динара хонорара. У јануару надам се да ћемо вам моћи послати још двапут толико. Само одредите пут којим да вам пошаљемо тај новац.

У Српској књижевној задрузи још није решено за ово коло. Опасност је да вам Б. Станковић овога пута не узме место, јер има нову, нигде нештампану ствар. Уосталом, још ништа није решено, и ја ћу све покушати.

Са најбољим пријатељским поздравом

Ваш Ј. Скерлић

11 - Јован Скерлић из Београда

Београд, 16. VIII. 1909.

Драги пријатељу,

Вашу приповетку, са картом у којој је поправка, примио сам. Ствар је врло добра и наши читаоци ће је са задовољством читати у свесци од 1. септембра. Допустите да вам поновим, оно што сам вам већ неколико пута казао: Оставите политику, коју може да ради свако, и радите књижевност, у којој сте ви у вашој земљи један.

Синоћ сам добио и ваш телеграм. Ја сам писао да *Вуков гај* нисам хтео штампати, и да сам га, да бисте добили хонорар, дао календару *Вардар.* Мислим да вам је и послато већ 60 круна на име хонорара. Ја сам то учинио у вашем интересу, а сада се ствар не да поправити, јер је прича већ штампана. Опростите ми за грешку, која је учињена из

пријатељских намера, а за "Босанску вилу" дајте што друго слично. Утолико боље што ћете дати једну приповетку више.

Ја сада водим коректуре своје нове књиге "Српска књижевност у XVIII веку", која ће у Академијином издању изићи почетком октобра. У октобру ћу издати и четврту свеску "Писци и књиге". Када изиђу, обе ћу вам, наравно послати.

Јавите ми се и пишите како живите и шта намеравате. Хоћете ли скоро у Београд?

Са најбољим пријатељским поздравима

Ваш свагдашњи

Ј. Скерлић

12 - Јован Скерлић из Београда

Београд, 6. X. 1909.

Драги пријатељу,

Данашњом поштом шаљем Вам 31 ком. мојих нових књига: 1 за вас лично, а 30 са молбом да растурите по могућству. Како је тај број велики, дајте вашим пријатељима да растурају: сваки од њих нека задржи за труд 30%. Са пријатељским поздравом

Ваш свагдашњи

Ј. Скерлић.

13 - Јован Скерлић из Београда

Београд, 3. XIII. 1909.

Драги пријатељу,

Примио сам ваше писмо и позив за сарадњу. Разуме се да можете рачунати на мене. Само, молио бих вас да ми оставите рока. Ја сам у овај мах врло уморан и претрпан пословима, тако да ћу моћи данути душом тек у јануару, када дође семестрални распуст… Јавите ми само какву бисте ствар желели за лист.

Само, допустите ми једну пријатељску примедбу. Мени изгледа да је код вас дошао час концентрације, а не растурања народних снага. "Босанска вила", часопис који мисле кретати Грђић, Дедијер и Ћоровић, па сад ваш "Развитак"– да то не буде много? Тим пре што ће на све вас пасти и терет политичке акције. Ја мислим да би најбоље било да ви дођете у Сарајево, да вам Кашиковић осигура једно 200 круна месечног хонорара (а толико и треба и може да вам да, а и ваш рад толико заслужује), па да ви примите главни посао у

"Босанској вили". Пре но што кренете лист, ја вас молим да размислите о овом мом пријатељском савету.

Сад да ударим у уредничку ноту. За збирку коју спремате имате готових приповедака. Пошљите мени једну (неполитичку) за први број "Гласника" од 1910, који хоћу да направим сасвим добар. Продаји књига то ништа не би штетило, могло би се казати да је из нове збирке, а то би чак било као нека реклама. Задужили бисте (ме) ако ми приповетку пошљете до 15. децембра.

Са срдачним поздравом

Ваш пријатељ

Ј. Скерлић.

14 - Јован Дучић из Женеве

Женева 8. 2. 906. по нов.

Драги мој Кочићу,

не знам јесте ли већ у Сарајеву на своме новоме мјесту о коме сам са задовољством прочитао новост у скорашњој "С. Ријечи". Шаљем вам ове редове преко нашег пријатеља В. Грђића, надајући се да је то. најсигурнији пут да дођем до вас. Био бих радостан да скоро добијем ваш одговор из Сарајева.

Ми смо се лани случајно мимоишли у Београду. Моја срдачна жеља да будем с вама лично није се могла ни тај пут остварити. Ја сам послије крунисања отишао својима овамо, можда други или трећи дан по вашем доласку у Београд, о коме ми је рекао пријатељ Скерлић. Биће ми тим милије када се на љето састанемо у земљи из које смо, и која је вама дала толико снаге и толико богатства за књижевност у којој вас видим сваки дан потпунијег и снажнијег.

Ви знате, извјесно, за моје симпатије према вашем дјелу. Ја сам им дао израза када год ми је било могуће. У једном чланку о вашем другару Борисаву Станковићу повукао сам, можда први, разлику ваше умјетности о селу према умјетности ваших претходника. Међутим то је било мимогред само, и ја имам једну топлу и интимну амбицију да друкчије забиљежим импресије које сам имао читајући о својој земљи у вашим књигама.

Ја спремам, колико ми је могуће у положају у коме сам сад (ни на небу ни на земљи, него у Женеви!), ја спремам једну књигу *Књижевне импресије I Моји врсници.* У њој ће изићи есеји о 1. Бори Станковићу, 2. Иви Ћипику, 3. Петру Кочићу, 4. Иви кнезу Војновићу, 5. Милану Ракићу. Можда и један напис о Светозару Ћоровићу, Св. Стефановићу и сличним писцима о којима ваља неко да једном рече нешто без лажи која нигде није одвратнија него у књижевности и нигдје, међутим, више акредитирана него у нашој књижевности, гдје се нико не зове својим правим именом.

Из чланка о Станковићу, о коме сте први концепт читали у "С. Ријечи", надам се бар, ви знате моје гледиште. Моја критика неће бити ни професорска ни догматична, ни претенциозна критика која држи да је рекла о некоме и нечему пошљедњу ријеч. То су есеји које пишем са љубављу. Пише их човјек који од критике не прави занат, у доба кад је од ње направљен занат; то су импресије добивене од људи са којима имам дубоку интимну заједницу душевну, и књигама с којима сам се спријатељио и сродио. Поменути писци, разнородни на много начина, нуде ми једно беспримјерно задовољство да о њима говорим.

Зато, драги мој Кочићу, ако вам је могуће, пошаљите ми све своје ствари добро упаковане. Напишите ми једно опширно писмо о себи и својим причама. Немојте да у свему овом видите друго него једног свог читаоца који вас много воли и тако радо чита, и који ће вам дати доказа да је умио да вас чита.

Вашу прву књигу неко ми је украо. То је риједак случај са српским књигама, као што добро знате. На тај начин, ја немам ништа што ми је потребно да у дугим вечерима забиљежим о вама своје утиске и да их пошље израдим. Ако дођем скоро до ваших књига, моја ће ствар о вама изићи… (нечитко) у "Љетопису" или "Књижевном гласнику".

Учините ми по жељи, драги мој Кочићу, и првом приликом. Сада ја вам срдачно и пријатељски стежем руку, с најљепшим поздравима,

Ваш Ј. Дучић.

Mr Jean Doutchitch

Geneve

36, rue de Candolle, 36

(Suisse) Schweiz

15 - Српска академија наука из Београда

Београд, 5. VII. 906.

Поштовани господине,

Академија Вам је досудила награду од 480 динара за приповетке "С планине и испод планине". Изволите јој послати признаницу на ову суму, па ће Вам се новац послати. У признаници треба казати да сте новац примили од *Српске краљ. академије из фонда Николе З. Мариновића.*

С одличним поштовањем

Писар Акад. (потпис нечитак).

16 - Љуба Ковачевић из Београда - Милки Кочић у Бању Луку

11. фебруар 1909, Београд

Поштована Госпођо,

Откако је Ваш муж пуштен из затвора, не знам где се бави. Њему је и ове године досудила Академија наука награду из *Задужбине пок. Михаила и Марије Миливојевић* у суми 440 дин. у злату. Очекивао сам да ће се г. Кочић, чим сазна из новина да му је награда досуђена, сам писмом јавити, али он то не учини. Стога сам узео слободу писати вама – кад не знам где се он бави – и замолити Вас да г. Кочићу јавите куда и на коју адресу да му пошљем новац. Најбоље ће бити да пошље признаницу на 440 д. под 31. децембром 1908. каквом овдашњем пријатељу, на пр. трговцу Михаилу Р. Живковићу, па бих ја њему предао новац да му он пошље по наредби г. Кочића.

С понизним поштовањем

секретар Академије

Љ. Ковачевић.

17 - Љуба Ковачевић из Београда

22/1. 1910, Београд

Драги,

Пре неколико дана досудила Вам је Академија наука помоћ из Задужбине Михаила и Марије Миливојевића у 900 динара у злату.

Јављајући вам ово, молим да ми што пре јавите како и на коју адресу да Вам пошљем овај новац. У исти мах добро ћете учинити да ми пошљете и признаницу на ту суму, или директно на Академију или преко кога Ви хоћете.

Честитајући Вам покретање новог листа, желим Вам у предузећу жељеног успеха и остајем Ваш поштовалац

Љ. Ковачевић.

секретар Академије

18 - Милан Грчић из Загреба

Загреб, 6/IV. 1907.

Цијењени господине!

Наше потпорно друштво хоће да изда у своју корист збирку новијих срп. приповједача.. Допустите да изаберем неколико Ваших најбољих ствари (3–4) и да их уврстимо.

Молим Вас, ако волите што и ново написати биће још боље, а уједно назначите шта се Вама најбоље свиди, да видимо да ли нам се судови слажу.

Молим Вас одговорите одмах, да можемо почети рад, јер је вријеме кратко.

Српски Вас поздравља

Милан Грчић,[74]

сврш. филозоф.

19 - Павле Лагарић из Беча

Беч, 22. маја 1907.

Драги мој Петре!

Читам у "Б. Вили" да је Ваш "Јазавац пред судом" изашао у IV издању са сликом симпатичног и паметног Давида.

Надам се да ћете и мени послати то најновије издање, јер сам и ја рад бар на слици да видим – Давида.

Ваш особити поштовалац

Павле.

20 - Павле Лагарић из Беча

Беч, 4. јуна 1907.

Драги мој Петре!

Једном картом замолио сам Вас да ми пошаљете најновије издање Ваше књиге "Јазавац пред судом" и до данас још исту нисам добио.

Можда нисте моју карту примили? Или сте већ сасвим на мене заборавили? Лепо Вас поздравља Ваш особити поштовалац

Павле

21 – Павле Лагарић из Беча

Беч, 17. децембра 1909.

Драги и добри мој Петре!

Примио сам Ваше врло цењено писмо, и лепа Вам хвала што се сетисте једног живо-закопаног човека, мислим закопаног за српску литературу, јер до данас бар нико није о мени као књижевнику водио рачуна. Мене су још за живота укопали.

Надао сам се да ћу каквим крупнијим радом приморати српске позване литерарне кругове да о мени воде рачуна, али страни свет и тешка борба за опстанак не дозволише ми да створим то крупније дело, и прилике су тако јадне те га нећу ни кашње моћи створити. Са том мишљу сам се сасвим измирио.

Али се од свег срца радујем што сте Ви данас најбољи српски приповедач, и увек се са особитим задовољством сећам *оних* красних вечери у кафани Luksch. Оно беше доба Ваших првих радова, Ваше наде, Ваше борбе и победе. И Ви сте морали победити, јер сте имали сва својства да победите.

Надам се да ће и та књига коју мени посветисте, на чему Вам особито хвала, одисати свежим и снажним мирисом оморика Ваших крупних брда.

У прилогу шаљем Вам једну литерарну скицу: "Jens Peter Jacobsen, у којој сам тежио да прикажем да готово сва величина тога чувеног светског приповедача базира на његовој особитој љубави према његовој домовини (Холандији) и холандском народу.

Постарајте се да чланак буде одштампан без погрешке.

Па сетите се чешће Вашег особитог поштоваоца

Павла.

22 - Ранко Воркапић из Митровице

У Митровици, 3 (16) V. 1907.

Драги г. Кочићу,

Како сам десетак дана био на путу, с кога сам се тек синоћ вратио, јављам Вам тек данас да сам књиге (50 комада "Јазавац пред судом" и прву књигу "С планине и испод планине") примио и да ћу се постарати да их све растурим. Новац ћу Вам послати одмах чим књиге све растурим. Предавање о нашим приповедачима одржаћу тек почетком јесени, пошто донде неће бити села, и онда ћу Вам га одмах веома радо послати за "Отаџбину".

Један примерак "Отаџбине" шаљите Српској грађанској читаоници овдашњој. Наш ће Вам благајник послати својевремено претплату.

Поштованој госпођи рукољуб, Вама поздрав од

Ранка Воркапића.

23 - Данило Димовић из Сарајева

26/X. 1907.

Драги г. Кочићу,

Добио сам из Бање Луке више брзојава у којима су ме позивали да дођем на сваки начин, но то је све било већ послије осуде.

Ја сам био с прва запријечен послом у Вел. савјету, а осим тога била је прије неколико дана главна расправа против муслиманске омладине ради злочина из § 143 Кз, пак нисам могао кренути на пут, а био сам и прехлађен. – Посљедњи брзојав, који сам примио гласи: да дођем, ако се надам да ћу помоћи, па пошто у сигуран успјех бар засада нисам могао рачунати, то прије него би људима тај трошак учинио, а не знати за успјех, волио сам од пута одустати.

Договорите се Ви са члановима Вашег одбора, па ако они пристану, нека ми се јави да бар на сљедеће расправе дођем, но свакако Ви особно затражите одмах да се све Ваше казнене ствари уједно споје.

Ако Ви желите да ја сада одмах дођем, јавите ми; – но боље је да све остане до будуће расправе.

Као што сте сигурно чули, бити ће у свим парламентима интерпелација ради прогона новинара у Босни.

Не могу да Вам у овом писму опсежно пишем моје мишљење о оној Вашој осуди, но ових дана полазим у Беч к министру, па нећу пропустити прилику да га уз остало не упозорим и на ове типичне случајеве новинарског progaњања и осуђивања, не би ли можда државни одвјетници добили налог да не гледају одмах у свакој оштријој критици злочин сметања јавног мира. – Ја ћу покушати овдје да дјелујем не би ли Вас пустили на просту ногу.

За "Срп. ријеч" већ је тешко наћи уредника који ће одговарати, једино "Народ" згодно избјегава запљене, јер од када је у Мостару, још није био запљењен.

За кратко вријеме па ће "Дан" у Сарајеву почети излазити, а организација се спрема да преузме "Срп. ријеч", но не вјерујем да ће моћи издржати са свим оним трошковима са којима је то скопчано.

Писао сам Вам ово као бранитељ и пријатељ, јер знам да Вам је сада тешко и несносно, но држим да ће толико обзира имати према Вама као новинару, па да ће Вам учење и лектиру дозволити. – Уосталом, и то ћете Ви својом снагом и вољом претрпити, а наступиће и друкчија времена.

Примите Ви и г. Кондић искрен поздрав од оданог Вам

Димовића[75]

24 - Данило Димовић из Сарајева

Сарајево, 6. I. 1908.

Драги Кочићу!

У првом реду, сретан Вам Божић и Нова година!

Ништавну жалбу за Зрнића сам послао већ у Б. Луку, те се надам да ће дјеломично упалити, јер осуда није правно основана. – Призив ће сигурно успјети и то држим са половицом казне да ће Зрнић проћи.

Истина је да имаде чланака који су ми се учинили као бојни крик. Лијепи су, крвљу су писани, али наше прилике…

Био сам прије мјесец дана у Бечу код министра преко два сата у аудијенцији. Разлагао сам му о прогону штампе, о несувремености нашег казненог закона, а говорио сам веома дуго о Вама и вашем затвору. – Како сте код њега описани, то можете мислити, једино признаје Ваш велики уплив на народ и то као посљедицу "der hervoragenden schriftstellrischen Tдtigkeit".

На све моје молбе да Вас пусти добио сам негативан одговор, јер вели: то је ствар судова, – и зато сам се веома зачудио када сам чуо да сте пуштени. – Једном кад дођем у Б. Луку, или Ви овамо, ја су вам потанко о том причати.

Ви се мало заквачисте за Мостарце! Но како видите, они су ипак програм неки политички створили и, како чујем, живо раде на остварењу. Не треба их дакле сметати!

Ви сте држали по владином исправку да ће политика бити искључена, па и ја сам у то вјеровао, но чињенице су ме угодно о другом увјериле, иако нисам потпуно задовољан. – Програм резолуције слабији је од самосталног, тек за изведење има више гаранција, јер је сада народ уз резолуцију.

Отишли су у Беч др Круљ, Васиљевић и др Малић. Драго ми је да је Малић ишао, јер видим да он најјасније просуђује све ствари, а уз то иде оштро напријед.

Ми овдје у Сарајеву ништа не радимо! Тешко је! Ја не могу, странац сам, а Сарајлије имају увијек својих рачуна унутарњих, који избијају у јавним пословима. – Дошло ми је већ неколико пута да примим припадништво босанско – а не како резолуција у програму вели "држављанство" – но увијек сам дошао пред питање: Зар да влада и министар одлучују о томе да ли ја могу бити члан организације или не! Увиђам да је то оправдано за остале нама национално стране елементе, али за нас Србе, па чак и Хрвате, овај принцип чини ми се као повреда начела народног јединства, а то може лежати само у интересу оног: Divide

et impera! Да су Талијани 1856–1866, те Нијемци овако мислили, не вјерујем да би било Италије и Њемачке! Размислите о томе, али мирно, отресите се оног milieua што све са уских граница просуђује, па ћете видјети да имам право.

Националне ограде већ почињу спадати у прошлост, а код нас се развија овакав регионализам!

Јавите ми се кадгод, а ако будете казну у Зеници издржавали, јавите и то, пак ћу Вас походити.

С поздравом Ваш

Димовић.

25 - Данило Димовић из Сарајева

Сарајево, дне 20. 8. 1909.

Драги г. Кочићу,

Колико сам ја могао сазнати, у новој уставној основи имаде одредба по којој неће моћи бити бирани за посланике они који су ради злочина осуђени, све дотле док стоје под посљедицама казне. Код Вас то изнаша 10 година. Рјешидба којом сте Ви помиловани гласи сигурно тако као и све остале; она се протеже само на казну, а не на посљедице. Уосталом, то можете видјети код Окр. суда У Бањалуци. Ако вам је што нејасно, а Ви препишите и пошаљите мени.

Према овом стању ствари, не би друго преостало него да затражите опрост од тих несретних последица. Но журити се са овим не треба.

Изгледа да су се у Бечу и Пешти покајали што нам обећаше уставне слободе, па ће сада настојати да нам их што касније дају. Времена има дакле до сабора веома много.

Осим тога, сигурно сте читали чланак у "С. Риј". што сам га ја писао о предуставним законима. Међу остале такове законе навео сам и закон о посљедицама за оне који су ради политичких деликата осуђени, па сам захтијевао да за политичке осуђенике имају посљедице одмах по изласку из затвора престати. Тако је у културним државама. Говорио сам о томе и са Шеком, па ми је он изрично казао да ће већина тих закона, па и онај о посљедицама, изаћи прије устава. Закон ће дакле сам збрисати све посљедице за Вас, па стога држим да засада не треба молити.

Онај чланак писао сам баш мислећи на Вас и на Шерифа Арнаутовића, а како знате, у политичкој тактици ја се ни с Вама ни с њим не бих могао сложити, а ипак би ми веома жао било када Ви не би у сабор дошли.

Казао ми је Омчикус за онај Ваш рад. Ја држим да бисте га слободно могли уступити Институту, јер мислим да тај институт имаде чисто научне сврхе, а у науци не може и не смије бити ситних обзира, него се иде само за установљењем голе истине.

Јавите ми се опет скоро и примите искрен поздрав од

Вашег Димовића.

26 - Светозар Т. Зрнић из затвора у Зеници

на Божић, 25/12. 1908.

Драги брате Петре!

Лијепо вели француски моралиста *Шанфор:* "И Европа има своје црнце: то су сиромаси."

Да, сиромаси!

Кад мали и сиромах човјек истину говори, која се великану не може допасти, увијек он има зло срце, а кад тим великанима њихове гадне слабости и погрешке открива, он је онда непоштен човјек.

Еј, тешко сиротињи!

Драги брате Петре! Теби ово моје писмо, можда, неће бити јасно, али свакако прочитај га, прочитај га, молим те, и мало размисли. – Ја говорим у свом великом огорчењу, под притиском бола који ми душу кињи; јер све што сада сносим, трпим и патим, на првом је мјесту са опће неправде, а на другом: са нашег бањалучког фарисејства, у којем главну улогу играју њих двојица: Лазар и Коста. Зато што сам им – у одбрани части моје и мојих другова – рекао истину у лице, ето зато туже ме и за ту истину морам да плаћам 900 к. глобе, или да лежим тромјесечни затвор. Па ни то им није доста. За њих је слаба сатисфакција тиме дата што ћу ја лежати; њима је стало највише до тога да мене пред народом оцрне; да ме представе човјеком среброљубивим и користољубивим! Ово пошљедње и јест онај главни разлог темељем којега ја, сада, са осталима пушћан нисам. Вјеруј, брате, ништа друго није већ то што су ме описали својим пријатељима "горе", као да сам ја – све што сам починио – починио из користољубља, а не из патриотизма!!!!

Па да човјека душа не заболи?!

Зар тим људима да не довикнем: "Денунцијанти и бездушни фарисеји!"

Да сам на слободи, знао бих им и умио вратити мило за драго; али овако, ко ће за мене да се заузме?… Просто нитко! И тако сам ја остављен, у овој мојој биједи, самоме себи. Још једино уздање, још једину наду полажем, брате Петре у тебе, тврдо уздајући се да ћеш ме на сваком мјесту, и при свакој навали на моју особу, од непријатеља бранити. – Не заборави ме пријатељу, као што ни ја Тебе никад не заборавих. Брани ме од људи који само зато свашта могу бити што нигда ништа нису, и који данас оно а сутра ово чине.

Драги брацо, још поодавна обећао си ми дати једно годиште "Срп. књиж. глас." Подсдећам те на то Твоје обећање, и ако ћеш ми то учинити, учини сада, јер читање овдје од пријеке ми је користи. Свеске подај Ленки, а она ће мени овамо послати.

Унапријед ти се за то захваљујем, и поздрављам Тебе, Милку и Лепу

Ваш Светозар

Ја се надам да ћеш ми бар нешто писати. Не заборављај ме, и јављај ми се што чешће. Буди ми здрав,

Светозар.

27 - Симо Ераковић из Тузле

Тузла, 10. јануара 1909.

Драги Петре,

Јавља ми се Павле из Беча и пита за те. Нисам му ништа могао позитивно јавити, јер ни сам те не смијем упитати. Како живиш и шта радиш? Знам како ти је. Овдје се очекује, има неколико мјесеци, да једна чифутка огласи продају књижаре и штампарије. Стокановић ако је купи, можда би тебе позвао да књижару усавршиш и да књижевни лист покренеш. Још није ништа сигурно, ама ја око тога играм.

Желимо вам свима, ја и моји, здравље и срећу!

Ваш Симо[76]

28 - Симо Ераковић из Тузле

Тузла, 14. XII. 1910.

Драги мој Петре,

пошто ја сам намјеравам изнијети разлоге мога иступа из Срп. клуба, као и разлоге зашто се нисам хтио у Клуб повратити, то мислим да би била излишна ваша изјава којом вас неколицина увјерава моје бираче, односно јавност, да сам ја дужности народног посланика најсавјесније вршио итд. Нико није још у то посумњао да ли сам ја вршио савјесно дужност или не. Ако кога интересира мој иступ, то би желио да чује за разлоге. Желио би да зна какав је то Клуб и шта ја имам против Клуба па сам иступио!. Ко је пратио рад Сабора, могао је видјети шта сам и ја говорио и радио, могао се је увјерити да сам радио савјесно. Хоћу ли и даље радити савјесно и честито, хоћу ли ваљано моћи и хтјети бранити и даље њихове интересе, видјеће свак из моје изјаве. То би свијет још боље видио из једне ваше изјаве, кад би је ви издали у оном смислу као што си у првом писму рекао: "У тој изјави морали би *нагласити све што мислимо о Срп. клубу* и констатовати факат да ћеш ти

и даље као и досад одважно и поштено заступати своје бираче и њихове интересе, *као и интересе свега нашег народа"*.

Наравно да је неконзеквентна и остати чланом Клуба и опет изјавити све што мислиш о Клубу! То се не може, то је неприродно. Природно би само било да се ви одлучите на иступ из Клуба, јер већ видите и знате шта Клуб ради и намјерава, па да то објавите и своје разлоге наведете. Ваши би се разлози углавном подударали са мојима, и утолико би био оправдан мој ранији иступ. Иначе, ако ви останете у Клубу, моја ће изјава погодити и вас и ми даље нисмо једно, нити можемо бити. Посљедица је да ја усамљен не бих могао радити, морао бих повући консеквенце, тј. положити мандат. Уосталом, "Рад" је објавио твој и Ристин иступ. Вас сте двојица такође приморани или да демантујете свој иступ, или да га оправдате једном изјавом.

Стога, ако с ваше стране неће бити никакве друге изјаве односно иступа, ја не пристајем ни да се о мени онако изјављујете, јербо не звони ни нашто друго него на оно шокачко: "Смилуј му се Господине".

Објаснићу и своју аферу с Круљом. Ја је се нимало не стидим. Ја бих се само стидио својих, не дај боже, недјела или протународних дјела, а никако недавања "ритерских" задовољштина. Ја ћу и даље давати задовољштине својим шакама како могнем и умједнем.

Свијет је давно чуо за ту аферу и одобравања су на мојој страни. А тако се исто ни мој иступ из Клуба у народу никако лоше не коментарише (осим међу чиновништвом).

Ја ћу са својим изјавама кренути док видим шта ћете ви учинити, а дотле да сте здраво и весело своме

Сими.

29 - Петар С. Иванчевић из ман. Моштанице

У ман. Моштаници, 7/2. 1909.

Драги мој госп. Кочићу!

На Ваше мило писмо шаљем Вам из мојијех биљежака препис о Раткову. Колико се сјећам штампао сам, тј. било је дјеломично уз наслов "Кула" 1891. штампано у "Гласнику земаљ. музеја".

Да сте ми здраво и весело!

Ваш

П. С. Иванчевић[77]

Игуман.

30 - Светозар Милошевић из Трста

Трст, 24. марта 1909.

Драги Петре!

Опрости ми да ти по обећању не могох одмах јавити ради путовања за Солун, пошто сам, чим сам се овамо вратио, морао пратити у Венецију Алексу Шантића камо је стругнуо, те смо тамо затекли и Николу Кашиковића и Свет. Ћоровића. Они су се уклонили, јер, по њиховом причању, за који ће се дан прогласити опсадно стање; они се сада сва тројица налазе у Венецији и станују скупа у улици коју ти на дну руком назначујем, те су ми изразили жељу да би ради били када би се и ти у њиховоме друштву нашао, па би из Венеције још лакше могао преко Турске камо желиш.

Ја бих ти такође препоручио, ако ти је могуће, да се уклониш, и то најзгодније би ти било у Венецију преко Набрезине, јер на граници талијанској и не гледају пасоше – ако то међутим сада нису учинили због војничких бјегунаца који се у Италију склањају.

Пут из Трста до Солуна у II класи кошта 165 франака у злату са храном, а у III класи кошта фр. 65,50, без хране, а од Солуна до српске границе држим да ће највише коштати фр. 40–50.

Ја мислим да нећеш имати потешкоћа да се из Бање Луке удаљиш, само би у том случају морао ући у жељезницу на старом банофу или Драгочају и да ти неко други карту извади па да ти је даде, а кад си већ неопажено у купе унишао, кондуктер неће ваљда вршити полициску службу.

Ово ти писмо шаљем преко Душана Вучковића, које ће ти без сумње предати, јер држим када бих га теби директ послао да га не би примио.

Дакле, главна је ствар да сакупиш што више пара, макар кр. 300: надам се да би ти довољно било за стићи на опријеђјељено мјесто и опет би ти нешто остало.

Толико теби на знање, и прими пријатељски поздрав од

Светозара.[78]

Ево ти адресе оне тројице:

Venezia

Traghetto S. Maurizio No 2729

Presso Signoza

Giuseppina Buttistich

31 - Јован Цвијић из Београда

Београд, 4. маја 1909. г.

Драги господине Кочићу,

Било ми је особито мило кад сам добио ваше писмо, те сам тако једном поуздано сазнао шта је с вама.

Ваша намера да свој родни крај антропогеографски и етнографски проучите, ако је могуће, још ме је више обрадовала; тим пре што је ваш крај, као што из писма видим, у сваком погледу врло занимљив.

Ја ћу вам данас у једном пакету испратити оно што мислим да је најпотребније да прочитате. Извесна ћу места обележити. Али све је то само ради тога, да имате оквир и да вам буду потпуно јасни главни правци испитивања. Али ја бих желео да се ви у том оквиру сасвим самостално крећете и да проучавате и оно што се вама учини интересантно, а у упутствима није обележено.

Држим да ви треба највећу пажњу да обратите на специфичне народне особине тога краја, а оне ће вредети и за сву северозападну Босну. Треба да неко у једноме крају ухвати све особине народне душе, дубоко до корена.

Разуме се, да се то може учинити детаљном студијом свих антропогеографских и етнографских момената, али се може и пуно којечега да осети што се у фактима често не види, и ту се ја у вас највише уздам.

Обрадован, хтео сам одмах да наредим да вам се из Академије пошаље новаца, да би сте имали за та испитивања. Али ја познајем чиновничку фукару ваше земље (као што знате и осетио сам је), и бојим се да ти неваљалци и од тога не направе какав процес.

Зато вас молим да, ако вам је потребно, нађете на основу овога писма потребне новце за испитивање код тамошњих Срба, а Академија наука и ја јамчимо им за суму.

Најсрдачнији поздрав од Вама оданог

Ј. Цвијића.

32 - Јован Цвијић из Београда

Београд, 4. септембра 1909. г.

Драги г. Кочићу,

Био сам врло пријатно изненађен кад сам добио данас "Књижевни гласник" и прочитао Кроз *Змијање,* што сте мени посветили.

Свима нама треба да знамо та дубока народна осећања и народне традиције, које дижу један народ, а ми у Србији од таквих послова оздрављамо: шкропе нас као света богојављенска водица.

Примите пријатељски поздрав од вама оданог

J. Цвијића.

33 - Јован Цвијић из Београда

Београд, 9. децембра 1909. г.

Драги госп. Кочићу,

Врло ме је обрадовало ваше писмо и вест да у Крајини покрећете лист, више за социјална питања, мање за белетристику. У нас се свет много бави белетристиком. За таленте је довољно и ово листова што постоји. Као што знате, то је непродуктивно, нарочито данас; осим тога, још више развија ону површну особину наше интелигенције да пише приповетке без вредности и безбројне рецензије.

Због тога што ваш лист није претежно белетристичан, мислим да је од користи што га крећете, и ја не могу одрећи да вам што за лист не пошаљем, мада сам много разноврсним пословима заузет. То може бити у месецу марту, пошто ових дана полазим у Немачку на дуже време.

Народ Крајине је, као што ви то знате, етнографски свеж, и о њему нема готово ништа у научној литератури. Зато ће бити врло корисно, јако цењено, ако ви на народни живот јачу пажњу обратите у свом листу.

Ви сте сигурни због досадањих радова да ћете са новом књигом наћи знатног одзива у Србији. И ја очекујем *Јауке са Змијања* са највећим интересовањем.

Примите срдачан поздрав са г. др Глушцем и осталим српским пријатељима

ваш

J. Цвијић.

34 - Љубица Луковић из Београда

8. маја, 1909. год., Београд

Поштовани Господине,

Управа Кола сестара издаје сваке године свој календар *Вардар*[79] намењен патриотским циљевима, којима Коло служи.

Па да би ова књига што боље одговорила своме циљу, Управа се обраћа свима познатим књижевницима српским за сарадњу.

У тој намери обраћа се и Вама с молбом да једном својом приповетком улепшате ову српску књигу.

Хонорар је 100 дин. од штампаног табака, а исплаћује се чим се рукопис прими.

Користимо се овом приликом да Вас уверимо о своме одличном поштовању.

Председница Љубица с. Луковићка.

P. S. Рукопис треба послати до 15. јула 1909.

35 - Осман Ђикић из Сарајева

8/5. 909.

Драги Кочо,

баш сам био наумио да ти пишем, кад добих твоје писмо. Братска ти хвала на драгоцјеном обећању твоје сарадње као и на ласкавим ријечима о моме науму.

Не треба да ти и ријечи проговорим о потреби једнога таквог листа, јер је и сам увиђаш. Наш досадашњи рад у "Глас." и "Мусавату", иако је имао извјесног успјеха, тај успјех је био негативан. Ми смо учинили доста против оне погубне струје коју проноси "Бехар", али ту струју нисмо могли у темељ убити зато јер нисмо давали ничега позитивнога. Избацујући "Бехар" и хрв. лектиру из наших породица, ми нисмо имали да мјесто тога нашим породицама дадемо што друго. А свијет, који је неколико година читао тај лист, навикао је да нешто чита, па је осјећао потребу за то. Стога није ни чудо да "Бехар" при свему нашем настојању – како сам тачно извјештен – имаде и данас на неколико стотина претплатника муслимана. Нарочито ту потребу осјећа школска омладина, која истовремено – како већ и сам знаш – у горњим разредима гимназије и сама покушава да ради на књижевном пољу. Те такве почетнике ништа лакше као придобити за какву хоћеш идеју, а "Бехар" је више учинио за Хрвате него сав други њихов рад. Но шта да ти причам оно што ти све знаш. Главно, ја сам се ријешио да тој неопходној потреби удовољим. Иако запослен у канцеларији и "Мусав." толико да се једва имам времена наспавати, ја сам се ријешио да се примим и тога посла па докле дур-дур. Дакако да и не сумњам у помоћ мојих пријатеља у овоме подузећу, па зато се и смједох на то још прије одважити.

Лист хоће бити строго књижевни. Нашао сам за мунасипније да буде разноврстан: поучно-забавно-литераран, како би њабоље одговарао нашој породици. Мислим да га прозовем "Зором", Алекса и Светко уступили право на то име. Излазио би 2 пута мјесечно у формату "Бос. виле". Лист би доносио нар. умотворине, пробраније и љепше ствари, нарочито мусл. женске пјесме, чега имаде још много несакупљено.

Мило би ми било кад би ми ти учинио какове год примједбе у томе, јер бих хтио да лист буде онако уређен и удешен како би најбоље био примљен и постигао своју сврху.

Надам се да ће први број свакако донијети и твој рад на чему ти већ сада срдачно, братска хвала.

Зора и ја поздрављамо гђу Милку и тебе пријатељски.

Буди здраво

твоме Осману.[80]

35 - Ч. Слепанек (чешки публициста) из Београда

Београд, 3. XI. 1909.

Господине,

дневни лист Lidove Noviny у Брну, Моравска, издаће свеславенски божићни број, у коме донеће не само чланке већ и оригиналну белетрију от славенские аутора. Уредништво овог листа врло Вас моли, господине, да будете тако добар и напишете малу слику за овај божићни број, да буде и српска белетрија у њој заступљена. Изволите сигурно написати нешто мало и послати на мој адрес у Београд, чим брже тим боље. Мислим да Вам то биће могућно у току 14–20 дана.

Очекујући Ваш одговор

Ваш поштовалац

Ч. Слепанек

чески публицист

сад у Београду, Московска 40.

Драги пријатељу,

И од своје стране молим вас да то учините. И ја сам обећао један политички чланак.

Са најбољим поздравом

Ваш Ј. Скерлић.

36 - Милан Ћурчин из Београда

Београд, 12. нов. 1909.

Драги госп. Кочићу,

спремамо један алманах српских и хрватских приповедача и песника. То би требало да буде једна лепа књига, и изнутра и споља. Учествовало би свега десетак Срба и десетак Хрвата; од српских приповедача: Бора Станковић, Ћипико, Ћоровић и Милићевић, осим вас. Молим вас лепо, да чим (пре) пошљете што имате најбоље, или што ћете имати тамо до Нове године. После Нове године морамо имати цео материјал у рукама, да бисмо довршили редакцију (Дучић и ја). Хонорар ће бити пристојан. Ако бисте имали више ствари да нам их пошљете на избор, – тим боље; свакако бисмо требали да изађемо и пред свет и уз Хрвате с најбољим што можемо.

Јавите ми, молим вас, да сте примили писмо, и пишите ако желите још што знати.

Срдачно вас поздрављамо, за све ваше овдашње познанике

Милан Ћурчин[81]

37 - Милан Ћурчин из Београда

Београд, на Св. Саву 1910.

Драги госп. Кочићу,

опростите што вам опет досађујем у истој ствари. Али било би ми врло жао кад би "Алманах" морао изићи без вас. *Сви* су се други одазвали које смо позвали, и већином послали већ радове. Одложићемо дело до Ускрса, само да бисмо и вас имали. Ма каки и иолики посао лежао на вашим плећима, овде нас не смете изневерити. Једна причица није велика ствар а, узгред буди речено, биће и добро плаћена. Спреман сам да вам одмах пошљем хонорар; уз то бих вам, у својству благајника "Срп. књ. гласника", послао и хонорар који имате да примите од "Гласника" до 1909. закључно.

Уосталом, вероваћете ми и на реч да ми је врло много до тога стало да ви не изостанете.

Надам се поуздано пристанку. Срдачно вас поздрављам, ваш

Милан Ћурчин.

38 - Јевто Дедијер из Сарајева

С. 14 XI. 09.

Драги Кочо,

Кад је овдје био Митриновић разговарали смо о томе како би био потребан један књиж. лист који би скупио и организовао све наше писменије људе. Ја сам предлагао да се покрене нов књиж. лист, а он је био за то да се уређивање "Бос. виле" повјери теби, или ако ти не би хтио, коме другом, па да тај уредник изведе ту организацију, Митриновић ми послије тога није о томе ништа писао, али видим по Кашиковићима да им се Мита плахо

замјерио, јер је, веле, "хтио Николу избацити из Виле". Иза тога се по Сарајеву пронио глас да ти покрећеш нов лист.

Знајући да би ти на ме рачунао као на сарадника, и да би ме о томе већ извјестио, ја бих желио да ми што јавиш да ли има истине у тим гласовима.

Овдје је био др Ристо Јеремић, и он би хтио да покрене једну политичко-научну ревију, онако нешто као београдски "Недељни преглед". Ја сам био за то да се покрене нов књижевни лист који би, поред лијепе књижевности, третирао и наша друштвена питања. Сложисмо се да ја теби пишем, и да те питам шта ти мислиш о томе. Јеремић се не би противио ни реформисаној "Вили", али неће ништа предузимати док се с тобом не договоримо.

Можда ти је познато да сам се понудио за уредника "Срп. ријечи". Ништа ми не одговарају. Ја се спремам да поведем енергичну борбу с куферашком групом иза "С. Р." Не знам ко ће побиједити, али вјеруј ми да ћу на сто начина покушати да у својој отаџбини нађем хљеба прије него бих је напустио. Ако не би иначе ишло, могли бисмо покушати да се тај лист како год оснује уз "С. Р."

Јеси ли завршио рад о Змијању. Много ме интересује. Ја мислим да би ти у њему могао изнијети читав живот народни, једну просјечну биологију, од колијевке до мотике. Иако си испитао само један крај, ја бих волио да ти изнесеш опште особине Крајишника, које сам јесенас проматрао у Грахову, и који су ми се учинили као неки тип с необично интензивним осјећањем, и с много животне снаге. Ја чекам твој рад с необичном радозналошћу.

Имао бих ти о себи писати много ствари, махом мало угодних, али ћу то оставити за други пут.

Молим те да ми што прије одговориш.

Срдачан ти поздрав од твог

Ј. Дедијера[82]

39 - Јевто Дедијер из Сарајева

Сарајево, 30/XI. 09.

Драги Кочо.

Јеремић[83] није ни мени одговорио за читава два мјесеца; чак ми није јавио је ли примио и моју књигу. Гради санаторијум, па је у великом послу. Извињавајући ми се за овај случај, споменуо је како није имао времена ни теби да одговори.

Ја сам разговарао с њим о томе како би било добро да се ревија бави и књижевношћу, па би, тако могли спојити и ову ревију и твој лист уједно. Тако би било мање трошка а више

претплатника. Он и Никола Стојановић[84] остали су код тога да се ревија бави искључиво политичким и научним стварима. Циљ ће бити да разни наши стручни људи, са својим потписима, третирају наша важнија социјална, политичка и научна питања на један објективнији и дубљи начин него то, на примјер, чине наше новине. Ревија се неће никако бавити лијепом књижевношћу. Имаће пространу рубрику за политичке и научне прегледе. Мене су понудили за уредника, и ја ћу се, бар за неко вријеме, примити. Моја оферта за глав. уредника "С. Р." није повољно примљена, јер нијесам у вољи извјесној господи. Више чланова Управ. одбора тражили су сазив сједнице, али је без успјеха.

На приличној сам муци, али волим овдје се и мучити него ићи натраг у Србију.

Срдачно те поздравља

твој Јевто.

40 - Голуб Бабић из Сарајева

Сарајево, 25/11. 1909.

Драги Перо!

Примио сам твоје писмо, на које ти одговарам.

Од мојих предака чуо сам да су моји стари били у Змијању, у селу Раткову, и да ту имаде и сада развалина које су у висину веће од човјечије величине. У селу Раткову имаде и сада једна њива која се зове Ратково виноградиште. Кад су одатле побјегли, онда су се настанили у Бјелају, у Крувокуће код Петровца, и ту колико су били не знам. Одатле су прешли код Книна у Мокро Поље у Далмацију. А одатле су отишли у Трубар на тромеђи; и ту сам ја рођен.

Један дио наше породице отишли су у Зеленград више Обровца у Далмацији, који су се сви покатоличили и зову се Митровићи, осим Јанковић Стојана и његова оца који је војевао са Турцима у Далмацији. Ови католици славе и сада светог Јована.

Још од моје породице имаде у Лици око 30 кућа Бабића, а зову се неки Ковачевићи; сви су католици, а имаде и 40 кућа Срба Бабића; и они су у Лици.

Прийеко код Градишке у Штопу имаде и сада око 1000 нумера Бабића од наше лозе. Овдје око Сарајева имаде око 20 кућа Бабића Турака код којих је била и сабља Рајкова, и ја сам ишо ход њиха да ишћем сабљу, али су они однијели у Цариград. Ја сам је тражио и иско, али је нису хтјели послати из Цариграда. Пас, токе и челенка, то је остало код нас, па ми је још ђед причо да су ајдуци однијели токе и челенку, а пас је и сада код мене.

Ови што су Турци, они су потомци капетана Тодора. Његови синови, који су потурчени у Сарајеву, њихова је мати након 18 год. дочула да су јој синови живи и да су ожењени, те је код њиха дошла и украла сабљу и донијела је својим синовима. И тако је Рајкова сабља дошла у њихове руке.

Много те поздравља

војвода Голуб.[85]

41 - Милош Декић из Бос. Новог

Поштованом господину

Петру Кочићу, срп. књижевнику у Б. Луци.

Одбор срп. читаонице у Бос. Новом донио је у својој сједници одржаној 22/XI. 1909. закључак да се у друштвеним просторијама одржи ове зиме низ популарних предавања.

Прва такова предавања имала би се одржати на Св. Стефана (трећи дан Божића).

Жеља је одбора и грађанства да Ви са господином К. Мајкићем отворите тај низ предавања.

Одлучите ли се доћи, молимо Вас извијестите нас о томе.

За одбор срп. читаонице

У Бос. Новом, 28. новембра 1909.

Предсједник

Милош Декић.

42 - Танасије Дакић из Сарајева

Драги Петре,

можда си мислио да сам онај твој "позив на преплату" бацио у ватру и не осврнув се на њ. Као што видиш из приложеног списка, није тако. Само ми је врло жао што не могох попунити листу и истјерати на 50! Узрок је тај што сам баш у оно доба био болестан, кад сам добио позив, те су ми остали (Ђикић, Умићевић, Стјепановић, Кашиковић) поотимали познанике. Ипак сам истјерао на 41, а у садашњим приликама и то је доста. Морао сам се управо свађати док сам неке *натјерао* да се претплате! Једни хоће најприје књигу па онда да даду круну (као Милошевић из банке), други питају хоће ли се збиља штампати (безобразници), а трећи опет кажу: "Па подај ти круну за ме, а ја ћу ти је дати кад ми донесеш књигу!" Имао си посла с оваквим стварима, али с оваквим *ђубретом* какво је у Сарајеву – никада.

Као што видиш, претплатника је 40, а претплаћено на *41 комад,* јер је број 39, Богдан Петровић, узео два комада. То не заборави! А онда још нешто: Број 27, Владислав *Глик,* правник, именован је међутим за перводног вјежбеника у *Вишеграду,* па те молим

пошаљи му књигу тамо на онога на кога будеш слао књиге у Вишеград, а ако немаш никога, пошаљи право на њега. *Не заборави ни то!*

Осим тога, број 5 (Периновић), 12 (Кондић), 13 (Кадић) платили су по 50 хел. за по један примјерак "Јазавца пред судом", и бр. 9 (М. Бесаровић) желио би један примјерак, али ми није дао пара – "није имао ситно" – па ти их не шаљем. Ако ћеш му "вјеровати", пошаљи с осталима, а ја ћу ти онда макар у маркама послати.

Према томе шаљем ти:

1. за 41 комад "Јауци са Змијања 41 К

2. 3 ком. "Јазавац пред судом" 1.50 К

42.50 К

NB. Ја сам "Јазавац пред судом" рачунао по 50 х, јер ми се чини да му је била толика цијена.

Многи питају зашто ниси књигу штампао гдје на страни, јер се боје да ти је неће заплијенити твој добри пријатељ Љубачевски, штоно шаље позовке и мртвацима!

Шеков ме пита да ли имаш још који примјерак оне твоје књиге "С планине и испод планине", гдје је изашао и "Јазавац пред судом"? Ако немаш, може ли се гдје добити, и *гдје?*

Поздрави ми лијепо твоју хануму или стопаницу, како хоћеш, а и Владу Скарића. Тебе искрено поздравља

твој

Тан. Дакић.[86]

Сарајево, на дан 61. годишњице владања аустроугарског владара, тј. 2. децембра, сирјеч (речено по велеиздајничком календару) 19. новембрија љета господњег 1909.

NB. Горњи – први – датум написан према првој домаћој виjести данашње Глишине "Српске ријечи" што излази у Сарајеву, у, Босни и присваја себи наслов: "орган *српског* народа у Босни и Херцеговини".

43 - Јован Тановић из Београда

Београд, 30. октобра.

Драги мој Кочо,

Добио сам твоју карту, а и позиви на претплату стигли су вечерас.

Ја и Диша учинићемо све да сакупимо што више претплатника. Твој проглас за "Јауке са Змијања" све нас је обрадовао,

Досад смо сакупили сто претплатника, а надамо се да ће број прећи хиљаду. Исто тако постарали смо се да нађемо скупљаче у унутрашњости. Зато нам пошаљи што могуће више позива. Исто тако јави нам кад треба да ти новац пошаљемо.

Мислим да не би погрешио кад би сада написао један фељтон за "Политику". За тај рад добио би добар хонорар, а учинио би да се читаоци што више заинтересују за твоју књигу.

Г. Рибникар жели да у божићњем броју "П." изађе једна твоја прича. Зато, бога ти, гледај да на време пошаљеш рукопис. Хонорар неће бити мали.

Диша те молио да један примјерак "Јауци са Змијања" пошаљеш његовој фамилији у Приједор, а он је овде претплату положио.

Поздрави много Милку.

Тебе топло грли

твој

Јован Тановић[87]

Ако бог да здравља доћи ћемо о Божићу теби у госте и Дишиној фамилији у Приједор.

44 - Јован Тановић из Београда

Београд, 7. дец. 1909.

Драги Перо,

Скупљање претплате за "Јауке са Змијања" иде добро. Молим те, пожури се да што пре пошаљеш причу за божићни број "Политике". *Ако* не мож*еш брзо бити готов са новом* причом, онда пробери једну од већ написаних за "Јауке са Змијања", па је пошаљи да је штампамо у "Политици" у божићњем броју.

С поздравом

твој Јован Тановић.

45 - Алекса Шантић из Мостара

Драги Перо,

Ја сам се од срца обрадовао кад сам примио твој братски поздрав за сарадњу на "Развитку". Обрадовао сам се из два разлога; а први је што видим да си се опет повратио својим правим пријатељима, који те уистини искрено воле и дубоко поштују; а други је што ће твој нови пут донијети користи и теби и нама свима.

Ти си се, мој драги Перо, грдно варао кад си и за један час сумњао на Мостарце и мислио да ти јаму копају и да те мрзе. Овдје ни једне цигле душе нема која те је мрзила и која ти је зла жељела. То су ти само гадне и подле душе налагале да на тај начин заваде Босанце и Херцеговце, да се кољу и да им заједнички рад ослабе. Но о томе засада доста.

Да ти се одмах одазовем и да ти учиним по жељи, ево сам ти на брзу руку написао једну пјесму какву си желио. Но како сам морао писати за 1. број "Бос. виле" један рад, па за "Срп. књ. гласник" и за "Алманах" који ће издати Ћурчин и Дучић, то нисам имао времена да ти ствар напишем бољу и да је "дотјерам" како треба. Но надам се да ће и овако "упалити", па ти је ево и шаљем. – Молим те, одговори ми на дописници јеси ли писмо и пјесму примио, јер се може случити да се на пошти изгуби.

Честита ти Божић и братски те поздравља твој

Алекса.

Молим те, пази да у пјесми не буде ниједна штампарска грешка.

46 - Стево Јелача из Карловца

Карловац, 26. I. 1910. п. н.

Драги Петре!

Молим те да ми јавиш што прије: у колико си ексемплара разаслао свој лист *у поједине земље,* колико писцима и новинама, а колико претплатницима; у колико си екс. свој лист *штампао* и чему се надаш? Иначе још ми што пиши о покрету свог листа, што мислиш да би било потребно да изнесем у јавност пред ширу публику. Ја наиме све то тебе молим да могу написати у "Србобрану" фељтон о раширености наших књижевних листова, па ће и теби сигурно бити мило да о твом листу проговорим.

Послао бих ти претплату, али сам бескућник и без службе. – Пошаљи ми први број да барем могу рећи свој суд о листу у двије-три реченице.

Настојаћу да ти што и напишем за лист. Нарочито да коју хрватску бољу књигу прикажем.

Од "Бос. виле" већ сам добио податке. Молим те, одговори.

Поздравља те твој стари друг

Стево Јелача[88]

проф. кандидат

Гор. Карловац

Хрватска

Кад ће изићи твоја књига "Са Змијања"? Ја сам се претплатио преко једне учитељице Георг. Стојановићеве. Чим изиђе, пошаљи је на мене директно, да је што прије проучим, па ћу је можда приказати у "Савременику".

Твој Ст. Јелача.

47 - Лазар Луцић из Сарајева

Ср. 30/1. 910.

Многопоштовани Господине!

Рад сам да преведем Ваше дјело "Јазавац пред судом" на међународни језик есперанто, те Вас најтоплије молим да ми то са своје стране дозволите, и дозволу чим прије пошаљете.

Ја од овога превода за себе не тражим никоје материјалне користи; остане ли што чистог новца након штампарских и издавачких трошкова, могло би се поклонити "Просвјети" и овдашњој "Добротворној женској задрузи". И у овоме погледу, ако би били другог мишљења, молим да ми јавите.

Са преводом бих био готов за 2 мјесеца дана;

дао бих га штампати преко пријатеља Дим. Митриновића у Београду или у Загребу, а преко овдашњег есперантског друштва (које се ових дана организује) послаћу превод свим есперантским друштвима – у и изван земље – да се претплате на њ. Надам се и увјерен сам, да ће претплатника бити доста.

Од наших добрих ствари слабо је што преведено досада на есперанто. Дакле, мислим да ћу преводом Вашег "Јазавца" користити народној ствари доста.

Молећи Вас за одговор, остајем

Ваш одани

Лазар Луцић правник.

48 - Р. Дубљевић из Стопара

Стопари, 20. IV. 1910. г.

Драги Петре!

Искрено поздрављам твоју кандидатуру за посланика тежачког бањалучког котара. Била сретна за тебе и твоје бираче; а и биће ако бог да, јер ти си и досада свом снагом својом дијелио јаде твоје браће, сиротиње Раје.

Поздрав Р. Дубљевић, свешт.

49 - Велики управни и просвјетни савјет из Сарајева

Господину Петру Кочићу, књижевнику у Сарајеву.

Позивом на Вашу молбу од 10. марта 1911, у којој тражите чиновничко мјесто у овом Савјету, овим Вам се ставља до знања да Вас је у данашњој сједници изабрао овај Савјет за свога чиновника.

Ваше су дужности: уређивање и администрација званичног органа "Вјесника", сређивање школске статистике и реферат административних предмета.

Плата Вам је: К 2.400 и К 600 станарине годишње, што ћете примати из благајнице овог Савјета у једнаким мјесечним оброцима унапријед. Ваше је мјесто као чиновника овог Савјета за прве двије године привремено.

Служба Вам почиње 1. априла по старом календару о. г. од кога ћете дана имати право на плату.

Позивате се да своју службу тачно и савесно вршите и да се 1. априла пријавите потпредсједнику овога Савјета г. Глигорију М. Јефтановићу да сте службу наступили. Ваши уредовни сати биће од 8–12 прије подне и од 3–6 послије подне сваки дан осим недјеље и празника.

Уједно Вам се прилаже ради равнања и програм за лист који је усвојен у сједници овога Савјета.

Из сједнице држане 16. марта 1911. г.

50 - Илија Кочић из Гомионице

Гомјеница, 1. XII. 1913.

Драги брате,

С тужним срцем пишем ти ово писманце у коме те прво морам упитати, јеси ли здраво, а већ о веселости каквој ни говора нема, брате драги, како код тебе тако и код мене.

Круже гласови да си јако болестан и да си до крајности нервно потрешен. Знам да си био прије мало нервозан и да си био на Ивану пл., али како чујем, не од тебе него од другијех, да си горе него прије. Вјерујем, мили брате, како ти је кад си изгубио милог и драгог свога анђелка Слободана[89], коме си се обрадовао као жаркоме сунцу, који ти је бригу у борби разбијао, тегобу у овоме гадном и лажљивом свету са срца ти скидао. Е, мој драги брате, и ја се сматрам за несрећног где никад не бијах на твом весељу ни на жалости, ваљда је то тако судбина одредила.

Губитак је наш непрежаљен, али се опет треба тјешити и не губити наде.

За твоје ми је здравље слабо и оронуло у свакодневној борби најтеже јер, мили брате, да теби што буде, ја сам већ пропао и сву наду изгубио, јер ми је ионако све празно и пусто.

Ја све мислим да тебе није баш толико савладала та несретна нервоза, те све мислим да су то измишљотине због ових несретних избора, те да твоји непријатељи убијају дух у народу твога изборног котара. Ако ти је баш тешко, по мом мишљењу, да се мало повучеш са те несретне политичке позорнице и трзавица, те ако буде "боље, може се опет наставити. Хвала ти, брате, за оно новаца што си ми послао; гледаћу да ти их вратим. Молим те, не тужи, опет се разговарај.

Поздрав прими заједно са Милком од вашег брата

Илије[90]

Јеси ли, брате, добио мој телеграм?

Пиши ми ако можеш одмах.

51 - Душан Б. Поповић из Чикага

Чикаго, дец. 10. 1913.

Поштовани Госп. Кочићу!

Ја сам Вам био послао љетос два пакетића. преко поште "Јазавца пред судом" (60 комада): штампано латиницом. Молим Вас, одговорите ми *јесте ли примили послате књиге.*

Шаљем Вам преко поште на "Отаџбину" једну "Балканску пјесмарицу". Припазите хоће ли Вам је пошта предати.

Желим Вам добар успјех у поновном покретању "Отаџбине".

Ваше писмо у "Отаџбини" особито ми се допада, а особито *она празна обећања кад презирете* и кад им не вјерујете. Влада и министри су у стању да све обећају а да ништа не изврше. "*Највише лаже онај ко смије".* Тако и влада са министарством лаже, јер њима лаж служи за "част", *а смију па и лажу.*

"Суданију" нећу моћи издати, јер имам велике издатке око штампарије и књижарнице.

Моја радња прилично иде напријед, а с здрављем сам добро, те се друго све море и мора трпјети.

Изгледа ми да ће и овђе код американског народа бити велике борбе између америчких трустова (богатих удружених трговаца), с једне стране и радничке класе с друге стране.

Прошле године изабрат је за предсједника Сједињених Сјеверних Америчких Држава демократ *Вилсон,* те ови садашњи предсједник хоће да контролише рад "трустова" и да се побољша радничко право, то јест да животне намирнице буду јевтиније а да радницима буде надница боље плаћена. Ово не иде у рачун "богаташима" да се побољшава радништву, те према овоме изгледа да ће настати велика борба, с једне стране од *трустова,* а с друге стране предсједника Вилсона и радног народа.

У овој великој борби са америчким милијонерима биће тешки и црни дани за сво америчко радништво.

Сад су све фабрике, радионице и сва већа подузећа почели у споразуму да отпуштају раднике из посла, те је на све стране народ у великој бризи за послом, а убудуће изгледа да ће бити још горе и теже за радништво.

У великој је бризи наш народ: преко бијелог свијета од свога огњишта отишао, на што и гђе је дошо?

Овђе је дошао те нема шта да ради, нема гђе да заради те да се прехрани, а како ће моћи да се одужи узајмљени путни трошак?

Има велики број овђе у Америци војничких бјегунаца из Босне и Херцеговине, а особито сва Херцеговина је бјегунац од војништва. Сад замислите како је овоме народу; прво је: сиромашно живи у Херцеговини; друго: овђе радње сасвијем слабо има, а треће је: већином смо сви бјегунци од војништва. Сад овђе многи нема радње а не смије се вратити својој кући, јер мора четири године да служи *Францела* без паре и динара.

Ја мислим да Херцеговаца има у Америци од 18 год. па до 32 године око 40.000, и готово све војни бјегунци. Сад замислите колико се душа моли "*нечијој смрти из ове само једне мале провинције"*.

У пошљедње вријеме у великом броју долази овамо народ из Босне, Бачке, Баната, Срема и Хрватске.

Наше новине у Америци, а и тамошње, требало (би) што више да обавештавају сиромашни народ те да се упућује на друге стране за зарадом, а не да овђе, брез рада и зараде, страда.

Код нас су слабе прилике за живјети у Босни и Херцеговини, а ако овђе настане криза и нерадица, многи ће се напатити.

Српски Вас поздрављам и желим Вам у свему добар успјех.

Ваш поштовалац Душан Б. Поповић.

52 - Илија Кочић из Гомјенице -Милки Кочић у Сарајево[90]

Гомјеница, 17. I. 1914.

Драга Милка,

Некако сам се дотурао до ове своје пустиње, али ти нисам могао одмах писати јер се нисам дуго бавио у Бањој Луци.

Како сте, шта ви радите? Додуше, да те и не питам, знам како ти је, али морамо трпити. Јеси ли послије добила из Београда извјештај како је Петру, је ли му боље, или је горе, или је све онако?

Молим те, пиши ми, док се и ја осигурам може бити да ћу ићи опет у Београд. Шта ти мислиш: да ли ћеш остати ту или ћеш у Бању Луку? Ако не мислиш у Београд, најбоље би било у Бању Луку. Пиши ми све опширно ако имаш времена.

Ја настојим, ако нађем гаранта, да извадим из касе новаца и да се одужим. Јеси ли добила новце од Народног позоришта?

Могу ти рећи да ја баш нисам здрав, јер сам испрезебао. Како си ми у здрављу? Како је Лепа? Ђорђо?

Поздрав свима вама,

ваш Илија.

53 - Јован Карановић из Београда - Милки Кочић у Сарајево

(Недатирано)

Велештована госпођо,

Карту Вашу примио сам, на коју Вам одговарам. Господин Петар је сваким даном боље. Како ће болест кашње дјеловати, то не знам, али уздам се у бога да ће све боље бити него мислимо. Физично је сасма здрав, апетит за јести добар, спава добро, сјећа се Вас и дјеце и увијек жели да иде тамо, на што му кажем да чека задњег марта па ће скупа са мном. Лист "Отаџбину" и "Српску ријеч" добива уредно сваког дана; посету му чини сваког дана госпођица Мара Врањешевић, а осим тога је био господин Никола Кашиковић и Симо Ескић и сваким даном по неки Босанац, Херцеговац или Београђанин.

Докле сам ја у Београду, а то је до задњег марта, немојте се за њега ништа бојати: ја сам ш њиме сваког дана и вечери, за сваку његову промјену извијестићу Вас. Телеграм сам добио и одмах сам одговорио, али није потребно да трошите за телеграме.

За сада оволико.

Примите српски поздрав од Петра и мене

Јован Карановић.

54 - Јован Карановић из Београда - Милки Кочић у Сарајево

(Недатирано)

Велештована госпођо!

Опростите што Вам нијесам већ. дуго јавио за стање Петрово. Он је физично потпуно здрав – душевно се мења само; утолико је боље што је миран и разговара те није замишљен. Увијек ми говори да кад ћемо тамо (кући), те каже да не би иза мене никако остао.

Госпођица Мара била је пред 5 дана, па сам јој све опширно саопћио, те ми је обећала да ће Вам писати, па не знам јели или није, те је од то доба не видим. – Ја кад будем тамо сад дошао, све ћу Вам опширно казати стање његово.

Засад немојте се за њега бринути.

Поздрав госп. Ђежићу и Божићу, а ви примите српски поздрав

од Јов. Карановића.

Ово Петар пише:

Драга Милко,

за мене се немој ништа бринути. Ја сам здраво и убрзо ћу тамо доћи. Примите српски поздрав

Петар Кочић.

Напомене

1 Герасим, Јован Кочић (1847–1905) – отац је Петра Кочића. По професији је био свештеник (рукоположен 1873), али се, када му је жена умрла (на порођају млађег Кочићевог брата Илије, 1879), закалуђерио у манастиру Гомионици и добио име Герасим. Иако калуђер, и даље је обављао свештеничку дужност. Године 1888. одлежао је у „црној кући" у Бањалуци (у истој ћелији у којој је касније тамновао његов син Петар) седам мјесеци због тога што је међу змијањским сељацима организовао „демонстрацију" приликом доласка аустријског престолонаследника Рудолфа у Бањалуку, тј. наговарао сељаке да не изиђу пред аустријског високог госта у свечаним него у поцијепаним оделима.

2 Гавро – вероватно Гаврило Стојнић, управник – игуман манастира Гомионица.

3 Илија Кочић (1879–1927) је млађи брат Петров. Учио је богословију. И он се касније, под утицајем оца (и по смрти очевој) закалуђерио. Служио је као свештеник. Умро је као парохијски свештеник у Липнику код Санског Моста.

4 Милица је старија сестра Петрова. Удата је била за Симеуна Милосављевића у селу Кмећанима, близу Гомионице.

5 Милка Вукмановић (1882–1966), удата Кочић је Петрова прва и једина љубав, а касније брачна и животна сапутница.

6 Хуго барон Кучера, дугогодишњи цивилни адлатус (1887–1904) – био је шеф цивилне управе у Босни и Херцеговини.

7 Саво Бузанџић, касније трговац, био је у раној младости Кочићев друг.

8 Душан, син проте Вида Ковачевића из Бањалуке. Такође студент, био је Кочићев друг, али је студирао у Грацу.

9 Петар С. Иванчевић (1864–1914) био је игуман манастира Моштаница. Као и Кочићев отац, опслуживао је парохије. Први је (1891) отворио школу у Гомионици, а затим, као свештеник, опслуживао разне парохије (Јајце, Озрен, Тавна, Моштаница). Сакупљао је и објављивао народне умотворине (пјесме, пропвијетке), а објавио је и већи број етнографско-фолклорних чланака.

10 Павле Лагарић (1865–1942) је у време Кочићевих студија био студент технике и касније архитекта. Интересовао се за књижевност и бавио критиком. И сам је писао приповијетке. Имао је утицаја на Кочића онда када је творац „Пјесмарице од Давида Штрпца" чинио прве кораке у литератури. Кочић га је сматрао својим учитељем.

11 Никола Т. Кашиковић (1861–1921), књижевник и национални радник, један је од покретача Босанске виле (1885) и њен власник и уредник скоро за читаво вријеме излажења (1887–1914). Радио је много на сакупљању народних умотвориа, које је махом објављивао у Босанској вили, а у томе му је понекад помагао и Кочић. Био је у служби српске пропаганде и он је издејствовао Кочићу стипендију из Србије.

12 Марко Краљевић – био је тада студент права у Бечу, а касније судија у Сарајеву.

13 Стево Вукмановић (1853–1927) је отац Кочићеве супруге милке, шумски пословођа у Бањој Луци, доцније трговац у селу Јошавица.

14 Милорад – Миле Павловић миле Крпа (1865–1957), професор, књижевник и новинар, био је и национално-пропагандни радник. Звали су га „босанским конзулом" јер је његова пропагандна дјелатност била окренута Босни и Херцеговини. Кочић је са њим одржавао контакте од студентских дана, али послије исфабрикованог провокаторског писма (1906) није се више дописивао са њим.

15 Милан Сршкић (1880–1937) био је тада студент у Бечу, а касније познати грађански политичар. Био је посланик у Босанском сабору, члан Југословенског одбора за вријеме првог светског рата а по ослобођењу и уједињењу министар и предсједник министарства.

16 Ђорђо Кочић је Петров брат од стрица.

17 Ликота је митрополит бањалучки Евг. Летица.

18 Богдан Поповић (1863–1944), познати српски естетичар и критичар. Био је најпре професор Велике школе а после и Београдског универзитета. Један је од оснивача Српског књижевног гласника. Не знамо којим је поводом Кочић писао Поповићу (вероватно је нудио прилог за СКГ).

19 Марко Цар (1859–1953) је књижевни критичар и путописац. Један је од првих Кочићевих критичара.

20 Уметникова душа је налик на биљку. Што је за ову Сунце, то је за њега разумијевање, признавање. Потпуно потцијењивање утиче као мрак; у њему биљка блиједи, вене, мора да угине, сви њени трзаји и напори не помажу без свијетлости и топлоте.

21 Данило А. Живаљевић (1862–1934) је српски књижевни историчар и критичар. Познат је нарочито по часопису Коло који је под његовим уредништвом обновљен 1901. године као пандан Српском књижевном гласнику. Коло је материјално помагала краљица Драга, а писци окупљени око овог часописа били су после 29. маја 1903. прокажени као „дворски" умјетници.

22 Гргур Јакшић (1871–1955) је српски историчар и публициста. Када је крајем прошлог вијека, као државни питомац, завршно студије у Француској и постао доктор филозофије, стављено му је у дужност да у Паризу страни свијет обавијештава о Србима.

23 Герасим П. Ивезић (1876–1915) је Кочићев друг са студија у Бечу. Постао је љекар, али се бавио књижевношћу и превођењем. Писао је и о сликарству.

24 Светислав Б. Цвијановић (1877–1961) је београдски књижар и издавач који се издавањем књига бавио доста дуго – од почетка прошлог вијека до Другог свијетског рата, и штампао и Кочићева дјела.

25 Ђуро Шурмин (1867–1937) је хрватски књижевни историчар и политичар. Написао је и објавио (1898) Повијест књижевности хрватске и српске.

26 Петар П. Ђорђевић (1855–1902) – био је професор и један од оснивача Српске књижевне задруге. У Кочићево вријеме био је нарочито познат по својој Теорији књижевности.

27 Јован Тановић (1883–1944) био је сарадник а послије уредник београдске Политике. Један је од издавача треће књиге збирке С планине и испод планине.

28 Фердо Шишић (1869–1940), историчар и универзитетски професор, писац многих расправа, поред осталог и из историје Босне. Писмо се чува у Архиви ЈАЗУ, Оставштина Ф. Шишића, фасцикл XIII.

29 Стеван М. Димитријевић, (1866–1953) свештеник и професор. Бавио се историографијом српске цркве и био носилац српске пропаганде у Македонији и на Косову. Када је Кочић био наставник у скопској Гимназији, Димитријевић је био директор.

30 Михаило Ристић (1864–1925) – дипломатски службеник, највише у крајевима под турском управом. У вријеме када је Кочић био наставник, Ристић је био генерални конзул у Скопљу.

31 Јануара 1906. г. у Гимназији је дошло до ђачке побуне, што је проузроковало затварање школе и интерната. Школа је поново почела да ради 15. априла. У то вријеме дужност директора вршио је привремено Илија Вучетић, јер је Стева Димитријевић раније дао оставку на положај директора.

32 На коверти: Одговорено 25. марта 1906.

33 Вељко Петровић, (1884–1967), познати књижевник који је у периоду до Првог свјетског рата одржавао живе везе с Босном и Херцеговином и једно вријеме живио и радио у Сарајеву.

34 Стијепо Трифковић је био свештеник и национални радник. Отац је рано преминулог студента Владимира на чијој је сахрани Кочић одржао протестни говор.

35 Јован Цвијић (1865–1927) је један од најзначајнијих српских научника. Бавио се географијом, антропогеографијом, етнологијом и др. сличним дисциплинама. С Кочићем се дописивао и упућивао га у етнографски рад.

36 Светозар је Светозар Т. Зрнић.

37 Лепа – Лепосава Вукмановић (1897–1975) је сестра Кочићеве супруге милке коју је од шесте године Милка узела к себи.

38 Врга је котарски предстојник из Приједора који је нападнут у првом броју Кочићеве Отаџбине (назван је „малим човјечуљком и бившим вакмајстором).

39 Симо Ераковић (1872–?) је Кочићев друг са студија у Бечу, касније правник и политички радник. Као посланик у Босанском сабору био је Кочићев сарадник.

40 Приликом цензурисања прецртано.

41 Стево Стефановић, је био сарадник Босанско-херцеговачког гласника и Српске ријечи.

42 Ристо Радуловић (1880–1915) је био публициста и политичар. Уређивао је листове Народ и Преглед. Умро је у аустријској тамници за вријеме Првог свјетског рата.

43 Митар Дабовић је бањалучки трговац.

44 Данило Димовић, (1875–1910) је сарајевски адвокат који је заступао Кочића на суду.

45 Душан Васиљевић, (1870–1951) по занимању адвокат, био је потпредсједник Српске народне организације.

* Министрови штићеници, алузија на уплитање министра Буријана приликом оснивања организације.

46 Василије–Васо Кондић (1868–1909), новинар и књижевник, био је први уредник бањалучке Отаџбине. Затваран је као и Кочић и по изласку из затвора убрзо умро.

47 Милан Савић (1845–1930) је тада познати војвођански књижевник, који је писао веома много (има више од 20 књига), био секретар Матице српске и уредник Летописа. Одржавао је везе и дописивао се с многим српским књижевницима.

48 Глиша Елезовић (1879–1960) је филолог и историчар који се највише бавио проучавањем и издавањем турских извора за нашу историју.

49 Марко Малетин (1890–1968) био је новосадски професор, секретар Матице српске, уредник Летописа, управник новосадског Народног позоришта и Војвођанског архива.

50 Алекса Шантић (1868–1924), познати мостарски пјесник који се дописивао с Кочићем.

51 Светко је Светозар Ћоровић (1875–1919) , као и Шантић, познати мостарски књижевник, који се бавио политиком и националним радом, био посланик Босанског сабора, као и Кочић.

52 Јован Скерлић (1877–1914), српски књижевни историчар и критичар. Писао је о Кочићевим приповијеткама, Кочића подржавао и са њим се дописивао.

53 Живојин Перић (1868–1953) био је правник и политичар и врло плодан правни писац..

54 Тихомир Р. Ђорђевић (1868–1944) је познати српски етнолог.

55 Петар Мирковић, (1855–1935) био је управитељ школе у Зеници, а бавио се сакупљањем народних умотворина и писањем приповиједака и етнографско-фолклорних написа.

56 Живко Њежић, (1879–1914) био је адвокат и, као и Кочић, посланик у Босанском сабору.

57 Коста Мајкић, (1873–1952) био је народни посланик у Босанском сабору (за Босанску Крупу и Цазин) и пришао касније Кочићевој групи.

58 Слободан је Кочићев сии, рођен септембра 1910. године. Био је кратког вијека (умро 1913). Његова смрт је Кочића веома тешко погодила и допринијела његовој болести.

59 Јевто Дедијер (1879–1918) је био чиновник Земаљског музеја у Сарајеву и професор географије на Београдском универзитету.

60 То је Симо Ераковић.

61 Урош Круљ (1875–1961) Мостарац, љекар и народни посланик у Босанском сабору, који је био ожењен кћерком Пере, најстаријег брата А. Шантића. Оснивач и власник листа Народ у Мостару, касније у Сарајеву.

61 Димитрије Васић, (1880–1964) био је чиновник у Великом управном савету. Касније је постао посланик (припадао је Димовићевој групи).

62 Алекса Филиповић, књиговођа, био је Кочићев присталица.

63 Милутин Јовановић, такође био је присталица Кочићев из Жепча.

64 Лаза Поповић (1877–1945), лекар и књижевник, био је уредник Бранковог кола у годинама пред Први свијетски рат, послије Паје Марковића Адамова и Милана Будисављевића.

65 Владимир Ћоровић (1885–1941) је позиати историчар. Написао је велики број студија из књижевне и политичке историје. Кочићев рад је добро познавао.

66 Ђорђе Чокорило, учитељ и књижевник, један је од уредника Српске ријечи.

67 Стијепо Кобасица (1882–?), новинар и публициста. Године 1905. постао је директор Српске ријечи и протјеран је 1906. заједно са Кочићем из Сарајева.

68 Вида Врањешевић је била „усвојеница" Кочића. Њу је Кочић узео, као осмогодишњу дјевојчицу, из сиротишта Кола српских сестара и школовао.

69 Јово Карановић је био чиновник у београдској Душевној болници у којој је био смештен и где је умро Кочић.

70 Мара Врањешевић је сестра Виде Кочићеве „усвојенице", која је живјела у Београду.

71 Вуко Мишковић је Кочићев друг пз дјетињства, који је живио у Београду.

72 Кашиковић тражи некролог о Васи Кондићу који је умро 20. јула по ст. 1909. Он такође тражи од Кочића да продужи Цвику и Дурута, што значи да је та тема још била актуелна.

73 Кашиковић није успио да одговори Кочића од покретања новог часописа, али су и даље остали добри односи међу њима. И поред покретања Развитка, Кочић је од почетка 1910. члан редакционог одбора Босанске виле и у првом броју јавља се одломком „Ратково се зарацило".

74 Милан Грчић писао је књижевне приказе у Развитку, Савременику, Босанској вили и неким другим листовима.

75 Димовић је бранио Кочића и пјесника Јову Г. Поповића (јула 1907) због летка против поглавара Алборија, али не и на суђењу у октобру 1907, због заплијењених ствари у Отаџбини. Пошто се за то суђење није могао наћи адвокат, суд је одредио за браниоца по службеној дужности судију др Миливоја Симића. Истражни затвор у који су Кочић и Кондић стављени, управо пред ово суђење, био је потврђен и од виших судова па су тим поводом услиједили бројни телеграми из Бање Луке о којима овдје говори Димовић.

76 Из Српског клуба иступио је први Симо Ераковић због сукоба с др У. Круљем при гласању о допусту посланика др Ј. Дедијера, за кога се тврдило да није болестан, пошто као доцент држи предавања на Универзитету у Београду. Супротно ставу Српског клуба, Ераковић је гласао против одобравања допуста Дедијеру, и тим изазвао Круља.

77 Иванчевићев састав је вјероватно објављен у Вољи 1928, стр. 342–3 као листић. из архиве пок. Петра Кочића".

78 Светозар Милошевић, трговац родом из Бање Луке, живио је у Трсту. И Кочић је послије анексије помишљао да преко Трста и Солуна пријеђе у Србију

79. Од двије приповијетке које је од Кочића примио Скерлић је за Срп. књиж. гласник задржао „Кроз Змијање" а „Вуков гај" уступио календару Вардар.

80 Осман Ђикић (1879–1912), пјесник и јавни радник, секретар културног друштва Гајрет. Он је на устук хрватски оријентисаном муслиманском листу Бехару (1900–1910) намјеравао покренути петнаестодневни породични лист за муслимане под именом Зора, своју намјеру није остварио, па је покушао да у том смислу делује кроз лист Гајрет. – Мусават, недјељни политички лист (1907–1911), орган Муслиманске народне организације, излазио у Мостару а затим у Сарајеву.

81 Кочић није сарађивао ни у једном књижевном алманаху (за 1910. и 1911. г.) које су спремали и издали Јован Дучић и Милан Ћурчин.

82 Др Јевто Дедијер (1879–1918), једно вријеме чиновник Земаљског музеја у Сарајеву, а од 1910. доцент за географију на београдском Универзитету. Објавио је више научних радова у Академијиним издањима. Димитрије Митриновић (1887–1953), пјесник и књижевни критичар, зачетник модернизма у српској књижевнооти. Од 1907, помагао Кашиковићу у уређивању Босанске виле.

83 Др Ристо Јеремmић (1869–1952), љекар и историчар.

84 Др Никола Стојановић (1880–1964), адвокат и политичар, члан Југословенског одбора, у Босанском сабору један од водећих чланова групе око Народа. Објавио је више политичких расправа.

85 Голуб Бабић (1824–1910), крајишки војвода, учествовао је у Дољанској буни 1858, а у устанку 1875–1878. био један од најбољих четовођа и команданата у западној Босни.

86. – Танасије Дакић, професор у Сарајеву.

87 Јован Тановић, сарадник „Политике". Са Димитријем Стефановићем администратором истог листа, финансирао издање треће Кочићеве књиге „С планине и испод планине" (1905)

88 Стево Јелача, професор, сарадник загребачког Србобрана.

89. Велики удар претрпио је Кочић смрћу трогодишњег сина Слободана, у новембру 1913, послије чега се болест нагло развијала. Брат Илија овим писмом изражава тугу над тим непрежаљеним губитком.

90 Ово писмо пише Илија Кочић по повратку из Београда, гдје је са Милком Кочић и др Д. Васићем смјестио брата у Душевну болницу. Из Сарајева се Милка Кочић, послије оздрављења сестре Лепосаве, вратила у Београд и ту остала неколико мјесеци.

Записи, писма и тамничке забелешке Петра Кочића у рукописној заоставштини Владимира Ћоровића

У рукописној оставштини гласовитог историчара Владимира Ћоровића налази се и неколико текстова писаних руком Петра Кочића. Реч је о два непозната фолклорна записа која је писац начинио за време двомесечног боравка у селу Раткову и на Змијању (од почетка јула до почетка септембра 1909. године), о неколика писма (три) упућена супрузи Милки, о једном писму упућеном, највероватније Јовану Скерлићу, као и о делу оштећене бележнице (формата 14,7 x 9 cm) која је Кочићу служила да за време једногодишњег тамновања (6. 12. 1907. – 6. 12 1908) у злогласној бањалучкој *Црној кући* и у још злогласнијем затвору у Доњој Тузли – запише по неки утисак, неко лично размишљање, или, пак, да начини кратку скицу писма намењеног вољеној супрузи. Може се претпоставити са знатном извесношћу да је ове пишчеве хартије предала Ћоровићу Кочићева удовица, Милка, у време када је Ћоровић обављао припремне радове око *Споменице Петру Кочићу* (1928) и када је здушно сарађивао на прикупљању грађе за Кочићева *Целокупна дела* I, II (наштампана 1930. у оквиру *Библиотеке српских писаца.* Приређивач је била Зора В. Вуловић).

I.

Осуђен као политички противник Аустро-угарске прво на осам, потом на петнаест месеци, Кочић је утамничен 6. децембра 1907, године, Прве месеце тамновања провео је у злогласној Црној кући. Почетком априла 1908. пребачен је у затвор у Доњу Тузлу. Тамо је након пуне године тамновања помилован општом царском амнестијом 6. децембра 1908. године. Након изласка из затвора Петар Кочић испољава велико интересовање за антропогеографски и етнографски рад, па и за сакупљање народних умотворина. Настојао је да успостави и нужну колегијалну сарадњу и да од искуснијих теренских истраживача (Петар С. Иванчевић), односно од светски признатих научних ауторитета (Јован Цвијић) потражи помоћ и савет. Почетком 1909. године обратио се писмом Петру С. Иванчевићу, који је у том тренутку био игуман манастира Моштанице, са молбом да му стави на располагање све податке које је поседовао о селу Раткову. Кочићево писмо није сачувано, али о битном делу његовог садржаја сведочи Иванчевићев одговор. Написан је 7. фебруара 1909. године и крајње је предусретљив.

"На ваше мило писмо,“ вели Иванчевић, "шаљем вам из мојијех биљежака препис о Раткову. Колико се сјећам штампао сам, тј. било је дјеломично уз наслов ‘Кула’ 1891. штампано у "Гласнику земаљ. музеја …“[[1]]

Иванчевић мисли на текст *Кула код села Обровца близу Бањалуке*, штампан у трећој књизи "Glasnika zemaljskog muzeja“ (стр. 43). Иванчевић је сарађивао у "Glasniku“ од самог покретања часописа и у њему је стекао леп углед. У првој књизи "Glasnika“ штампао је текст *Мали велики град (у селу Кијеву, срез Сански-Мост)*. У другој књизи наштампао је предање *Како је постало село Копривна.* У трећој књизи, поред поменутог текста о Кули код села Обровца, штампао је и текстове: *Гркина градина (у селу Обровцу код Бањалуке)* и "*Рјечица Бојана" и њезино име.* Поред написа етнографског карактера, упуштао се и у некоја историјска, односно историјско-археолошка разматрања. Године 1890, у другој

свесци Glasnika објавио је белешку *Развалине у бањалучком котару,* а у трећој књизи *Дервиш-кулу.* Сарадњу у часопису завршио је рано, у четвртој књизи, прилогом етнографског карактера – *Село Зеленци и његове старине*.

Петар Кочић се дуго и озбиљно припремао за антропогеографска и етнографска проучавања села Раткова и области Змијања. У том смислу консултовао је, очигледно, и Јована Цвијића. Три месеца након писма Петра С. Иванчевића огласио се и Јован Цвијић. У писму послатом из Београда 4. маја 1909. године, Цвијић похваљује Кочићеву намеру да "антропогеографски и етнографски проучи" родни крај и напомиње како му у посебном пакету шаље литературу, односно упутства за теренски рад, детаљне напомене шта све треба добро проучити пре него што се прионе на посао. Подвлачи како ће посебно обележити најважнија упозорења. Цвијић је одлично проценио Кочићеву личност, начин приступања тзв. теренском испитивању, као и особеност пишчевих интересовања за фолклорну грађу. Један савет је дао као зналац и професор, други као врстан психолог и свестрани научник. Писао је: "*држим да Ви треба највећу пажњу да обратите на специфичне народне особине свога краја, а оне ће вредети и за сву северозападну Босну. Треба да неко у једном крају ухвати све особине народне душе. Дубоко до корена.*

Разуме се да се то може учинити детаљном студијом свих антропогеографских и етнографских момената, али се може и пуно којечега да осети што се у фактима често не види, и ту се ја у вас највише уздам“.[2]

У којој мери је Цвијић озбиљно схватио Кочићеву намеру, а и колико је због свега био искрено презадовољан, најбоље илуструје чињеница што му је готово оставио одрешене руке у погледу новца потребног за истраживање. Овластио је Кочића да, на основу његовог, Цвијићевог писма, узајми новац од тамошњих Срба, а Српска академија и сам Цвијић јамче да ће новац бити надокнађен. Дакако, после Кочићевог тамновања 1908. године, аустроугарским властима би само потребовао писмени доказ како Србија финансира противнике режима у Босни.

Јула месеца 1909. године Петар Кочић је са супругом Милком стигао у родни крај. Његово приспеће је намах уочено и службеник "окружне области Бањалуке“ упутио је 26. јула Земаљској влади у Сарајеву одговарајући допис. Ревносни припадник жандарске станице обавештавао је Земаљску владу како Петар Кочић са супругом станује у кући Томе Корацка у Раткову и "*како је потписани могао дознати, хода по селима гор. и дол. Раткову, Соколову, Мачкићи котара Кључа, онда Дујаковићима, Стричићима, Локварима, Павићима, кот. Бањалука под тим изговором, да се бави књижевношћу, те да у ту сврху пописује све хисторичке успомене, стара гробља, онда босанске млинове и живот србских житеља",…."собом води једног у наведеним селима добро познатог сељака под именом да је то његов брат а само гдје када некога упита, како се поједине стијене, или брда зову, онда како живи а он се сељанима представља као књижевник а у ту сврху да он све то пописује, а више досада нијесам могао дознати*". Подвлачећи чињеницу да на Кочића и његову супругу будно мотре, напоменуо је и како је уочено да је од неких непознатих пошиљалаца Кочић добио 600 круна, а из Београда му је наиме неког хонорара приспело још 200 круна[3].

Кочић је на терену провео, како је то најавио и доушник Земаљске владе из Бањалучког котара, Јакубовски, два месеца – јули (вероватно је приспео око половине месеца), август и, можда, прве дане септембра. О пишчевом боравку и његовом истраживачком раду у

Раткову сведоче и два писма упућена уреднику "Босанске виле“ Николи Кашиковићу. Прво је недатирано и у њему Кочић обавештава Кашиковића како му у прилогу шаље народну песму *Рајко од Змијања и Краљевић Марко.* Одушевљено хвали лепоту песме, исказујући једновремено и основна начела властитих естетских критеријума. "*Она* (народна песма коју шаље, прим. Н. Љ) *је занимљива и достојна да се штампа, колико због своје љепоте, толико и због тога што се у њој опијева један босански властелин"*[4]. Другог септембра исте, 1909. године, Кочић је Кашиковићу послао још једну народну песму о босанском властелину Рајку – *Од Змијања Рајко и Ђулић Барјактар.* Обе песме су наштампане намах у "Босанској вили“, а потом су прештампане у Кашиковићевом *Народном благу.* Штампане су са напоменом да су записане од Мила Попадића Кочића, тежака из села Раткова у котару кључком[5] (Миле Кочић, кога је писац представљао као "тежака из села Раткова“, а сељанима у Раткову и околини као свога брата, вероватно је био син књижевниковог стрица Мила, односно био му је брат од стрица, а Попадић му је био препознатљив надимак). Народне песме о Рајку од Змијања Кочић је сматрао изузетно значајним, јер су оне, по његовом дубоком уверењу, оповргавале једну уврежену заблуду:

"*Испитивачи наших народних јуначких пјесама једногласно су констатовали да нема народних пјесама о босанским владарима и босанској властели, као ни пјесама из жупанског доба. Изгледа да ће то њихово мишљење пасти, јер сам ја, бавећи се љетос антропогеографским проучавањем области Змијање, нашао у народу тога краја на пјесме, које пјевају о босанском властелину Рајку или, боље, Ратку, по коме је и прозвано село Ратково, највеће српско село у Босни и Херцеговини"*[6]. Свакако је за жаљење што Кочић није остварио намеру коју је наговештавао Кашиковићу у писму од 2. септембра. Верујући да ће на терену пронаћи још народних песама о Рајку од Змијања, Кочић је желео да у скорој будућности за "Босанску вилу“ напише "једну расправицу, која ће бити врло занимљива, јер ће се донијети нешто ново у проучавању наших народних пјесама“[7].

Петар Кочић је наштампао још једну песму записану у Раткову, односно у области Змијање – *Иво и Јелика*. Песма је наштампана 1909. године у календару "Вардар“.

Загонетно је шта се догодило са свим оним другим песмама (или, можда, и прозним умотворима), које је Кочић начинио у Раткову и околним селима током друге половине јула, током августа и можда за време првих дана септембра. Кочић, на жалост, није стигао да напише расправу о Рајку од Змијања, а остаје непознато да ли је успео да прибележи још неку песму о змијањском јунаку.[8] Међутим, овећа приповетка *Змијање* која је у одломцима објављивана у Српском књижевном гласнику“, "Српској ријечи“, "Босанској вили“ "Развитку“ током 1909. и 1910. заснована је управо на резултатима Кочићевих антропогеографских и етнографских истраживања области Змијања. То је и Јован Цвијић својевремено предвидео.

Два фолклорна Кочићева записа, у рукописној оставштини Владимира Ћоровића садрже фрагменте грађе коју је Кочић прикупио у поменутом раздобљу. Могуће је да оваквих записа у Ћоровићевој оставштини било и више. Ћоровићева богата рукописна архива која је садржала обимну личну кореспонденцију, али и друге врсте архивске грађе, знатним делом је уништена за време Другог светског рата и непосредно по његовом завршетку. Два Кочићева фолклорна записа намећу и друга питања. Пре свега, шта је узроковало да их Кочић није наштампао у "Босанској вили“, нити где другде? Одговор је, чини се, бар делимично јасан. Песма *Брат и сестра* о инцестоидној жељи брата, није била погодна за објављивање у временима у којима се штитио национални идентитет, неговао народни

понос и када је, примерице, "Босанска вила“ настојала свим силама да покаже и докаже етичку и сваку другу вредност и изузетност српског народа у Босни и Херцеговини. "Васлава“ тежака Мила Попадића Кочића занимљива је сама по себи. Међутим, ипак би је читалац радије прочитао уз неки комплетан опис слављења крсног имена у Босни, односно у селу Раткову, у кући Мила Попадића Кочића[9]

Кочићево интересовање за народни живот, обичаје, стваралаштво, као и очигледно коришћење фолклорне грађе и фолклорних чињеница у приповедачким збиркама *Са планине и испод планине*, I–III, *Јауци са Змијања* – указују на неопходност проучавања Кочићеве оригиналне прозе и са гледишта транспозиције фолклора и фолклорног усменог стваралачког исказа у уметничку прозу.

Неспорно, било би интересантно проучити плејаду српских књижевника-прозаиста чије је дело више или мање надахнуто фолклором, чији је књижевни исказ резултат напора да се синтакса и семантика реченица усмене народне приче, предања или легенди, преточи и утка у особени уметнички култивисан литерарни израз. Фолклорна струја у новој српској књижевности препознатљиво започиње у доба Вука Стеф. Караџића, а са природним, стваралачким променама, доградњама, језичким и структурним трагањима траје до данас. Започиње прозом, односно историјском прозом Вука Караџића, Симе Милутиновића, Проте Матеје Ненадовића. Наставља се преко Милана Ђ. Милићевића, Милована Глишића, Јанка Веселиновића, Стјепана Митрова Љубише, Петра Кочића, Светозара Ћоровића, Зарије Поповића, Григорија Божовића до Ива Андрића, до наших дана, до Новака Килибарде, Радослава Братића, Милисава Савића.

I – 1 Фолклорни записи

Ва слава иже ва Тројицу Богородицу да славимо Бога војединога Иса Риста и часнога крста – ва славу и чест, пиши дјеву и Марију и Великог Василија, и Глигорију Богослова, и Јована Златоуста крстом часнијем са небеснијем – ва славу и чест, синоспретнијем Рувајила и Гаврила, древније пророк Мусаија и Арама; Самовида и Давида, и Данила Светог, и Еремију Светог – ва слава и чест; Аранију, Азарију, Алакума и Илију, Илисију, Ђурђа, Димитрију, Теодора Тирота, Теодора Тотирота, Прокопију и викира Вицендију – ва славу и чест; и ви цара Стевана, почињ кнеза Лазара на Косову, на Раваници на својије светије воинштије во силаштије – ва славу и чест; вас тебе валим, пријестоле прави, пријестол апостол, дванест апостол, четрнест пророк, триста и осамнест правомученика ва славу и чест; голи боси пројђоше кроз огањ и ватру, кроз сребрну божју, Кузму и Дамјана, Тиру и Јована, Панту и Ливена – ва славу и чест; преподобног оца Аврама, Симеуна Ступног, Алексија Ступног, Господишке Анђелије Рушку Гору утврдише са нејаким ва царом Стеваном и Урошен – ва славу и чест!

Бог славу прослави и нама је остави да је ми прочитамо за Риста и за крста и за Бога живога. Чин дому домаћину, својој браћи о опћину, Богу слава и држава, нами здравља и весеља. Поклонимо се Богу и слави Божијој!

/Забиљежио Петар Кочић од Миле Попадића
Кочића, тежака из села Раткова у котару
кључком. У Бањој Луци 2. септ. 1909 по ст./.

I – 2 Брат и сестра

За лугом је зелена ливада,
По њој Јово вране коње пасе.
Њему сеја ручак донијела,
Шједе Јово ручак ручковати.
Шкрибан Јово сеји говорио:
"Вала ј', сејо, бијел у тебе лишца!
Ја ћу твоје обљубити лишце."
"Мучи, брате, загрмјело на те!
Оће ли се земља провалити,
А ведро се небо проломити."
"Макар, сејо, и пуцало у ме,
Ја ћу твоје обљубити лишце."
Пође Јово да обљуби сеју,
Из ведра је неба загрмјело,
И из неба киша ударила,
Па Шкрибана Јову потопила.
Оде сеја кући кукајући.
Преда њу је излазила мајка,
Па питала ћерке јединице:
"Сбогом теби, ћеро моја драга,
Што ти кукаш као кукавица,
Што преврћеш као ластавица?"
"Мучи, мајко, не видло те сунце!
Ја сам брату ручак однијела,
Брат ми ћија обљубити лишце.
А ја сам га Богом заклињала:
Мучи, брате, загрмјело на те!
Оће ли се земља провалити,
А ведро се небо проломити;
А брат вели: да ће и пуцати
Ја ћу твоје обљубити лишце.
Из ведра је неба загрмјело.
И из неба киша ударила,
Па је мога брата потопила".
А мајка је њојзи говорила:
"Нек је, ћери, не видло га сунце,
Као што га ни виђети неће
Кад б' он твоје обљубио лишце".

Здравица "Ва славу“ свакако је интересантнија[10]. Показује и исказује много елемената народног поимања, односно прихватања хришћанског учења. Миле Попадић Кочић раздваја Богородицу на две личности: на Дјеву и Марију. Многим светитељима мења име до граница препознатљивости. Из два Теодора, које тежак назива Тиротом и Тотиротом, крију се свети ратници – Теодор Тирон и Теодор Стратилат. Симеон и Алексије Ступни јесу Симеон и Алексије Столпник, светитељи испосници, који су значајни део живота

провели живећи на стубу. Рушка Гора је чест назив за Фрушку Гору у народним песмама итд.

Песма *Брат и сестра* не одликује се вреднијим поетским решењем. Занимљива је по недвосмисленом изражавању схватања одређене средине – намеравани грех јесте такве природе да мајка не помишља, ни за тренутак, да жали синовљеву трагичну смрт.

II

Сачувана су и три Кочићева писма упућена супрузи. Прво, датовано "17. V 1908 по н. к." писано је из затвора, из Доње Тузле; друго је датовано "8/21 XI 1910", а треће није датирано. Два последња писма писана су у Сарајеву на меморандуму "Саборске канцеларије". Маја месеца 1910. године Кочић је изабран за посланика у првом босанском Сабору. У Сарајево је отишао почетком новембра 1910, а 1911, са почетком рада Сабора добио је место у Великом управном просветном савету. Недатирано писмо, по свему судећи писано је крајем новембра или у децембру 1910. године.

(Прво писмо)

Доња Тузла, 17. V 1908 по н. к.

Драга моја Милко,

Примио сам данас твоју карту, али је нисам могао потпуно разумјети. Шта хоће то газда Митар[11] и онај алчак што има добру главу? Пиши ми о томе мало јасније и отвореније, јер ти пишеш нејасно о нечем што би мени могло нашкодити. Дакле јави ми о том одмах јасно и опширно, јер су они обојица лукави људи, па их се треба чувати.

Јуче је био код мене Симо[12] и рекао ми је, да ти ја јавим на твоје писмо, да на његово име у име мог овдашњег трошка пошаљеш 100 круна. Толико ће, држи Симо, бити до 1. јуна доста, а сигурно ће нешто и остати. Све што је потрошено до 1. маја, плаћено је.

Ти си некако незгодно тражила од Симе рачун, као да је он бирташ, па га је то, ако хоћеш, мало и увриједило. Из његовог се јучерашњег говора види да је он то схватио као неко неповјерење према њему од стране твоје. За то ти њему пиши, да си ти само тражила да ти он назначи од прилике суму новаца, која је потребна за покриће овдашњих мојих трошкова[13].

Колико сам осуђен на 14. маја, још никако не знам, јер ми госп. Димовић[14] ништа не јавља. Сјутра ћу га телеграфично питати.

Што се тиче здравља, ја сам потпуно тјелесно здрав, јер ми здравље није да државни тужилац госп. Франо Лубачевски, који наређује да се и против мртвих људи истрага води, него неко више Провиђење. Поред свега тога осјећам неку болну душевну утученост, која је пошљедица, ваљда, самотног затвора.

Док добијем дописних карата, учинићу ти љубав и захвалити се даиници.

Јави ми да ли је било суђење онима у граду и колико су осуђени. Мене нису преслушавали, а ти си ми писала, да ће ме као свједока преслушати.

Поздрави све, а нарочито мог драгог Стеву и Јеку, Љепу, Вукицу и остале. Шта ради Светозар и да ли ће он овамо или неће? Поздрави га. (Од мене није тражио никакве препоруке.)

Још ми остаје овдје само 5 недјеља или 35 дана, па сам слободан, макар за кратко вријеме! Како је драга слобода, и не проливала се крв људска за њу!

Све вас топло поздравља, грли и љуби Ваш

Петар Кочић,

пол. кажњеник

(Друго писмо)

м. г. Сарајево, дне 8/21 XI 1910

САБОРСКА КАНЦЕЛАРИЈА.

Драга моја Милка,

Примих твоје писмо, а и карту од Кунића[15], у којој ми јавља да ће те ми као данас послати ново одијело. Ово ми се одијело већ подерало на лактовима, па ме је срамота и сједити у Сабору. Молим те, ако Кунић не буде послао одијела, опомени га да одмах пошаље.

Све се скањујем да купим зимски капут. Жао ми је дати 30-40 форинти, али ћу га и најпослије морати купити.

Сјутра ћемо дићи дневнице, јер истиче петнест дана. Пола теби и Слободану мом, а пола мени.

Презебао сам јако. Жига ме по цијелу ноћ има два три дана. Слабо и спавам. Али ће проћи надам се.

Поздрав Лепој, Јеки, и Вуки. Тебе грли и свог Слободана љуби твој

П. Кочић

(Треће писмо)

м. г. Сарајево, дне

САБОРСКА КАНЦЕЛАРИЈА

Драга Милка,

Примио сам твоје рекомандовано писмо са молбом и писмима.

Овамо је пао снијег и врло је хладно, а мени Кунић не шаље одијела. Молим те, нека ми што прије пошаље хаљине. Не знам, бих ли купио зимски капут или не. Шта ти мислиш?

Још нисмо примили дневница. Кад примим послаћу ти. Ти се немој патити. Пази ми добро мог драгог Слободана, кога сам се много, премного зажелио.

Не знамо још кад ће доћи аграрно питање на дневни ред. То се крије од нас, па морамо сви на окупу бити. Данас су на позив наш дошли и Божић[16] и Мајкић[17].

Топло вас љуби и грли Ваш

Петар.

Нарочито свог Слободана.

У Ћоровићевој оставштини налази се и једно писмо које је Петар Кочић упутио из Беча 25. јануара 1903, по свему судећи, Јовану Скерлићу, уреднику "Српског књижевног гласника“[18].

Беч. 25/I 1903.

Поштовани Господине,

Прије неколико дана послао уредништву Вашег цијењеног листа свој радић "С планине и исспод планине“: *Јелике и оморике*. Павлу Лагарићу.“ Ако сте га добили, држим, да ће те га штампати, нарочито, послије оне симпатичне нотице о мојим причама у 2. свесци "Срп. Књ. Гласника“.

Сигурно сте читали оцјену на моје приче у "Колу“ од некаквог глупог, историјски глупог Elie-a. Што се тиче естетичког укуса и спреме тог глупог, историјски глупог Elie-a, нећу да говорим, јер нисам позван. Али у оцјени његовој има погрјешака. Тако он вели. Да је на путу у Беч завијала мећава чича Мију, ау књизи стоји *кад се враћао из чаршије*. Друго, "Симеун прича својим другарима, посађеним (јадни српски језиче!) око пристављених *Котлова* за печење ракије. У књизи је само *један* котао. Више их не може бити.

Цијела оцјена врло је језуитски написана. Тако се бар мени чини. Нарочито, што се тиче "Мргуде“. Ја сам "Мргуду“ био послао уредништву "Кола“. Оно ми је одбило, без икакве мотивације. Онда сам ја написао ово уредништву: "Мргуда“ је здрава планинска цура, то мора свако признати, ко поштено мисли, а да је "Мргуда“ – *hoffdhig*, то не могу рећи“. За то се ђумрукџија *баш на "Мргуду"* највише окомио свом својом критичарском несавјесношћу и "спремом“. Потеже Лотија, кога ја, вјерујте ми, нисам никад читао. Од страних писаца најдражи ми је неумрли, недостижни, величанствени, слатки и мили мој Алфонз Доде. Даље, вели да се у дијалозима осјећа Матавуљ. Кад би поштовани Матавуљ прочитао моје приче, онда би се, увјерен сам, само осмјехнуо на бенетање глупог, историјски глупог Elie-a.

"Мргуда“ је преведена на немачки и изаћи ће, како ми Г. преводилац каже, у књиж. листу *Die Zeit*. Да ли ће се поштованим Швабама допасти "бестијално изражавање љубави“, како је у "Мргуди“ оцртано, видјећемо. Напомињем само, да сам ја покушао у "Мргуди“ изнијети *праву сељачку* љубав. По мом скромном схватању, љубав је у причама наших сељачких приповедача *durch und durch falsch!* Ја сам покушао да јој дам што је могуће непосреднији израз и облик. Да ли сам бар у неколико успио, на Вама је, господине, да кажете, а не на којекаквим ђумругџијама, па макар им била заштитница Света Параскева или Чајничка Богомати! "С планине и испод планине“ је мој крај, гдје сам рођен и дјетињство своје провео. Гладан, го, бос, с пропалим прстима кроз ципеле, ходам ја по Бечу и сјећам се свог дјетињства, својих планина, својих драгих брђана, па ако гдје гођ сретнем ког доброг друга, заиштем од њег који крајцар, свратим се у какву кавану, гдје је јевтино, па пишем "С планине и испод планине“. Тако су постале и моје "Јелике и Оморике“! Земљана ми влада није дала стипендије, јер сам свршио гимназију у Србији, а послије ове књижице тешко да и видим своје планине, које су прирасле за срце. Министарство Иностраних Дела обећало ми је још лани помоћ, али је обећање остало обећање! По три дана буде, да се ништа вруће не окуси. Али ја сам задовољан, јер сам самосталан, *не бендам никог,* осим оног ко поштено мисли и ради. Мени је дика бити сарадник тако дивно уређиваног и самосталног листа, као што је Ваш "Срп. Књ. Гласник“. Зато Вас молим, да ме уврстите у листу Ваших сарадника.

Скерлићево писмо Кочићу од 9. фебруара 1903. потврђује да је понуђена прича прихваћена и да се Кочић на даље сматра сарадником часописа ("лист ће вам се, као сараднику, убудуће редовно слати“… "Молим вас да изволите послати још штогод за "С. К. Гласник“, нарочито повећу причу, у роду оних које су изишле у вашој књизи“)[19]. Кочићева прича *Јелике и оморике* штампана је исте 1903. године у трећој, мартовској свесци.

III

Затворске забелешке Петра Кочића и концепти некојих писама намерених супрузи Милки садржане су у једном неугледном, оштећеном нотесу формата 14,7 x 9 сантиметара. Нотес сада садржи тридесет листова. Кочић га је, приликом коришћења, окретао са обе стране, Пагинација листова извршена је накнадно, мастилом, и не Кочићевом руком. Притом није вођено рачуна како је из средине нотеса откинуто више листова. Недостају предње (према условној пагинацији) корице. Забелешке су претежно писане оловком, неквалитетном, која је временом избледела, постала тешко читљива (кадкад и сасвим нечитка). Читање додатно отежава пожутела хартија. Ретки су записи учињени мастилом (по правилу љубичастим, осим једног изузетка када је употребљено црно мастило). Записи су уношени без реда. Кочић је нотес отварао насумце. Многи листови су празни, а преостали су испуњавани на прескок. Неколико листова је од почетка до краја испуњено искључиво Кочићевим потписом, као да се у часовима тамничке самоће почињао плашити да ће заборавити и властито име. Кадкад је писац у низове властитог потписа убацивао и име вољене супруге – *Милка Кочићева*.

Листови су накнадно пагинирани (укупно тридесет) и то није учинио сам писац. Кочић је приликом коришћења нотеса – исти окретао како му је било згодно, па тако постоје два, у хронолошком погледу, различита почетка. Старији записи начињени су на листовима од тридесетог до осамнаестог, а млађи су они који носе пагинацију од 1 до 17.

Нотес је у дужем периоду био изложен влази што додатно отежава ишчитавање записа. Први лист, као и последњи, на пример, практично су нечитљиви. На појединим листовима често су нечитке поједине речи, па и неколико редова у следу.

Будући да сматрам да је пагинација листова у супротности са хронолошким следом записа – текстове наводим почевши од 29. листа, односно, према пагинацији, од 29. тзв. verso странице. На њој започиње дужи текст насловљен са "Доња Тузла 1908“:

"28/3 довели су ме жандарми у апсану и предали керкермајстору, који ме је одмах увео у једну собу, која је више личила каквој јазбини него ли соби, и која је на мене учинила гадан и одвратан утисак, тако да га никад нећу заборавити. С лијеве стране врата, кад се уђе стајала је стара, изанђала Lehnstul-а која је заударала на тамнички трулеж. Затим је био у соби један стар, прост, полупан орман, и иза њега стар болнички кревет од гвожђа, црн и зарђао, да га је страхота било погледати. Једна тврда сламњача и два јастука, напуњена са сламом, то је све. Крај прозора је стајао стар, искрзан и искрхан сто прекривен дебелим папиром. Крај стола двије просте столице, једна стара, а друга половна. Био је и један клајдершток. Све старо, изанђало, скршено и скупљено – то је custodia honesta министра Буријана и његове владе.[20]

Истог дана у 7. сати увече, кад сам лежао у кревету, дошао је председник суда с керкермајстором. Нешто су разговарали, док се не јави председник:

Како ћу рећи, сте вители (ово "како ћу рећи“ изгледа му је узречица).

Нешто ме још запиткивао, али сам био дремован, те сам му нерадо одговарао на питања. Само сам му рекао: да ово није "custodia honesta.“

Утисак председников, који је учинио на ме нејасан је и неодређен . Чинио ми се као добричина, плашљив у званичном послу, док се керкермајстор према њему врло слободно понашао. Тог истог дана у 3 сата послије подне походио ме мој пријатељ Симо Ераковић. С њим сам разговарао о јелу и др. стварима и изјадао му се на ову мизерну custodia-у honest-у.

Сјутра дан 29.3. по н к. у 4 сата поподне походио ме и доктор тавнице, који је на мене учинио доста рђав утисак, али све ми се чини да је и он добричина и човјек несамосталан.

Наредбе о издржавању казне не зна ни он ни президент. Лијепа парада, (три речи нечитке, прим. Н. Љ.).

Тог истог дана у 2 сата походио ме је и богослов Петровић и питао за јело и друге ствари и т д.

Даље тог истог дана у 7" сати приређене су у близини тавнице овације, које нису дуго трајале. Отпевана је једна строфа из пјесме "Орао кликће“ и неколико пута се чуло *Живио,* али ко живио, нисам могао разумјети! По танким гласовима могло се распознати да су у овацијама учествовали младићи и т д.

Ја сам у први мах мислио да Стево Стефановић из Сарајева долази, па му омладина приређује овације[21].

Цијела је кућа као мртва. Само једна осуђеница, Ивана, вјечито нешто мрмља, пјева, узвикује и т д. 16 година.

Дуга дана у зла господара.

Жене су много брбљиве. Увијек да им је о мушкима разговарат. Необично су безобразне.

Не чује она, не чује. Заћерали (?) су много у суду[22].

Записи по прозорима и дуваровима

Виктор Зафари 6 недјеља тељке тамнице.

Испод тога пјесма:

С Богом остај тужни стане

мени свану сретни дане.

Председник доњотузланског Окружног суда

Посио кромпире, па послије *три дана* долазио да види јесу ли већ никли. О (нечитка реч) да га Кристос сачека и јеретише.

Ивана виче: Волиш ли ти мене Василије озбиље или ти онако џабе *ландраш*. То ја оћу да знам.

Велика радост. Шест првих дана мога тамновања у Д. Тузли био сам вјечито под кључем, осим сат прије подне, и сат послије подне. За то све вријеме нисам ни с ким осим с једним врло[23] глупим кључарем – ријеч проговорио. На прљавом столу стајала је само нова оптужница и позив Врх. Суда за усмену расправу и ништа друго. То су биле све моје књиге, које сам их слаб сто пута узимао да читам.

О, какве радости кад под крај шестог дана добих двије књиге Дела. То је био најслађи и најсвечанији дан у мом тешком тавновању и прогањању. Чисто сам гутао не само ријечи и реченице, него читаве стране на једанпут. И с моје душе свалио се њешто тешка очаја и она јадница као да пропјева …[24]

Ови су ме походили: Симо Ераковић, Богдан Петровић, Шћепан Грђић, Милан Максимовић, Васо Црногорчевић, Мишко Јовановић, Вељко Вујасиновић, Вељко Пантић (?).

………….. чуо сам прво пут …………

Дана 5. маја у 6 сати увече дошао је доктор заводски и испитивао ме је кад сам рођен, гдје сам свршио школу и т д.

Његова питања су ми дошла врло сумњива. Боже мој, шта ли се то иза брда ваља?[25]

Или мисли доктор да бих у овој самоћи могао полудити[26].

Јело ми је почето носити од 28. III (тог дана само *вечера*), а пиће и то чашица пива за ручак и четврт вина за вечеру, од 3. IV 1908 по н.к.

Затим ми је донијета једна кутија дама, два паклића по 48 хелера, два "Просвјета“ – папира и једна шибица.

свега 2К 56х.

Дана 21 IV донијет ми је паклић дувана од 1К 06 Х, затим литра самлевене каве и ока (ваљда шећера), један филџан и једна кашичица.

Дана 15 IV донијета ми је за пут једна кутија даме (?)[27].

Прво, он је адвокат или ће послати на расправу свог заступника, концвилисту (?), Друго, је пријава непотпуна.

Ствар је за

Драга моја Милка,

Карту сам твоју примио, али ја нисам потпуно разумио. За то ти је враћам да ми је разумљивије објасниш, јер у неколико сам схватио да би то исто газда Митар и онај алчак што има добру главу, предузимају могло мени нашкодити. Молим те одмах ми пиши јасно и отворено у чему је ствар. Ти си хтјела да имитујеш говор газда Митра[28] али ти није

пошло за руком, те је карта зато нејасна испала. Јуче је Симо био код мене и рекао је д ти ја пишем, да пошаљеш 100 круна у име мог трошка. Ти си тражила од њега као неки рачун као да је он бирташ, па га је то ако хоћеш, и увриједило. Дакле ти пошаљи одмах 100 круна. Ако нешто буде мање или више, то ћемо видјети, кад изађем из затвора“[29].

Празни су листови пагинирани од 18 до, закључно 22. Нотес је потом коришћен изокренут, од почетка, па хронолошки забелешке следе од првог до закључно седамнаестог листа. Предња страница првог листа, писана оловком, је нечитка, а на задњој страници првог листа два пута је писац написао своје име, а једном је написао презиме Петровић (све љубичастим мастилом).

На другом листу налази се подужа белешка посвећена Liebknechtu.

"Немачки правник и политичар Liebknecht осуђен је ради *велеиздаје* на годину и по Festung-а. Он је члан адвокатске коморе.

Прије извјесног времена (у априлу 1908) поднио је државни надодвјетник тужбу, којом тражи да се искључи као нечастан из адвокатске коморе. Он је хвалио најприје дубоко и свестрано правничко знање Liebknecht-ово, а затим га је напао што је починио један од најодвратнијих злочина – велеиздају, тражећи од *часног суда* га, како рекосмо, искључи из адвокатске коморе. У одбрани својој вели L. сам тај факат што ме је суд осудио на Festung (custudia honesta) исказује прљавост и нечасност мога чина[30]. Суд је одбио тужбу надодвјетника и L. ослободио. У разлозима свог ријешења наводи суд да злочин велеиздаје почињен ријечју и писмом, није никакво нечасно.

Нажалост, како чујем, онај је чланак, ради кога су они сметењаци стављени пред војни суд, од непријатељске стране наручен само да се "Отаџбина“ угаси. То се види и из комунике-а наше Народне Организације[31].

Драга моја Милка,

Питаш ме да ли би се могао гдјегод за неправо потужити? Запамти добро ово: као год што у густој помрчини не можеш наћи свјетлости, исто ћеш тако у земљи без Слободе тражити Правду. Слобода је мајка Правде. Без Слободе, без мајке своје, Правда се претвара у једну курветину-пустару. Која по широким царским друмовима трује и заварава невине одузимајући им подмукло свјежину, младост и здравље[32].

Варијанта овог Кочићевог премишљања о Слободи и Правди налази се и у једном одломку недатираног писма које је писац упутио супрузи у Бања Луку[33].

Керкермајстор је тукао Стеву Кајмаковића и није му дао три дана шетње – све то без знања президента суда.

Станко Митровић

Драгаљевац

Б. Котар

Василије Божанић

Из Маглаја

Јока Боројевић

Риста

Симине мајке[34]

Мајмун осуђен на смрт.

У Бихаћ дође једног љета нека животињска …… и менажерија. Па међу осталих животиња, у менажерији су била и два мајмуна.

Халил Имширевић из Сједне Грачанице стављен је у дункел 48 сати непрекидно[35]. (два записа на предњој страници петог листа, на задњој страници петог листа написано је и прецртано: "Петар Кочић срп. Књевник уредник "Отаџбине“ уредник“).

Живет и радити, борити се и страдати, то су идеали живота[36].

Јагода је била усплахирена као преплашена ждребица, пуна снаге и необуздане страсти, која ју је гонила напријед кроз… Усне су јој подрхтавале а срце снажно куцало. Она је то узнемирено куцање под хаљином коју није могла скопчати груди силно набрекле. По влажном тијелу између раскршљене хаљине шибала је оштра студен[37].

Неовлашћено држање шкодљивих животиња.

Занемарено чување злоћудних животиња.

– Казна

Без особите дозволе поглаварства није ником допуштено држати дивљу или какву год шкодљиву животињу. Тко против тога поступа, казни се новчаном казном од пет до дваест и пет форинти.

Сваки који држи дивље или шкодљиво живинче дозволом поглаварства као и сваки властник домаћега живинчета које било врсте а коме му је која зла ћуд позната, мора исто живинче како код куће тако и кад га изван куће употребљава тако чувати или настојати да нико оштећен бити не може. За занемарење ових прописа казни се, макар се ништа и не догодило, новчаном казном од пет до двадесет и пет, ако се пак заиста штета догоди, од десет до педесет форинти, а шкодљиво *живинче ваља одмах убити*[38].

Свака тица ластавица
Лети широм весело,
А ја тужан у тавници
Пјевам пјесму жалосну.

Ништа једем ништа пијем
већ од туге крв испијем

Све субота по субота
А ја чекам суђен дан[39].

Стихове прве, а делимично и треће песме послужиле су Кочићу и као инспирација и као илустрација за кратку причу *Жалобитна пјесма*, која је први пут штампана у "Политици“ 1909. године.

Дана 19. VII по н. у 12 сати дошао је један чиновник с владе са предсједником суда и донио уза се "Народ“ и казнени поступак[40].

На предњој (recto) страници тринаестог листа љубичастим мастилом написано је четири пута: Петар Кочић, два пута П. Кочић, шет пута: Америка и једном austrophili. Друга страница (verso) садржи концепт писма које је насловљено неком "многопоштованом господину“. Међутим, страница је практично нечитљива. Није реч само о чињеници да је оловка којом је концепт писан била лошег квалитета, па је временом сасвим избледела, већ се има утисак како је неко (можда сам Кочић) гумом брисао написани текст.

Четрнаести лист на предњој страници садржи неке бројке, а друга страница је празна.

На петнаестом листу љубичастим мастилом написано је шест пута: Петар Кочић, једном "VII разред“ и једном "V разр“. Друга страница је празна. На шеснаестом листу љубичастим мастилом писана су и потом прецртавана имена: Петар Кочић (два пута), Петар (једанпут), Милка Кочићева (три пута). Друга страница је празна.

На предњој страници седамнаестог листа налази се недовршени концепт писма који је Кочић начинио за своју супругу, да га она под својим именом проследи одређеној особи. Друга страница је празна. Концепт писма, намењен Милки Кочићевој да га искористи, гласи:

Поштовани господине!

Како Вам је познато Петар је већ преко седам мјесеци у затвору. Ја сам се преселила овамо да бих мало јевтиније прошла, јер је Петру напокон допуштено да се може хранити од куће на свој трошак. Пошто ни од куда нема никакве помоћи, то се обраћам на Вас и најлепше молим да ми пошаљете према Вашем обећању хонорар за ону причицу што је лањске године изашла у божићњем додатку "Политике“[41].

Може се са знатном извесношћу тврдити да је Владимир Ћоровић поседовао више Кочићевих писама, а вероватно и више Кочићевих фолклорних записа, него што се после

окончања Другог светског рата нашло у његовој рукописној оставштини. У прилог тврдње како је фолклорних записа морало бити више сведочи убедљиво, чини се, Кочићева подужа приповетка *Змијање*. О претпоставкама које су повремено усмено изношене како је Ћоровић добио у једном тренутку од Кочићеве удовице и неке концепте незавршених прича – може се само условно и необавезно говорити. Након уласка немачких окупационих трупа у Београд, Ћоровићева библиотека је била заплењена и пребачена у тада основани Немачки институт. Ћоровићева обимна кореспонденција, множина његових рукописа (спремних за штампу, полуприпремљених, само скицираних) као и сва рукописна грађа која се нашла у Ћоровићевој радној соби – пренета је од стране Гестапоа у Немачку на детаљно ишчитавање. После завршетка Другог светског рата – поврађена је Ћоровићева библиотека из које су непогрешиво извучени највреднији примерци (рукописно јеванђеље из XIV–XVвека које је Ћоровић купио од руских калуђера на Светој Гори, зборник Божидара Вуковића из 1521, *Служабник* штампан у Горажду 1519, *Хрвојев мисал* у издању Јагићевом, Енгелова историја Србије и Босне из 1801. године итд.). Није враћен ни знатан део Ћоровићеве кореспонденције, нити других рукописа. У хрпи писама, рукописа и сличне грађе вероватно је загубљен и неко Кочићево писмо, фолклорни запис, или, пак, скица неке незнане, а недовршене приповетке.*

Напомене

1 Петар Кочић: Документарна грађа, Сарајево, Музеј књижевности Босне и Херцеговине, Сарајево, 1967, 277.

2 Исто, 279–280.

3 Исто, 283–284.

4 Исто, 288–289.

5 Прва песма о Рајку од Змијања обелодањена је у Босанској вили бр. 16 и 17–18 за 1909. годину, односно у свескама које су изашле из штампе 30. августа, односно 16–30. септембра 1909. године. Песма је прештампана у Кашиковићевој збирци Народно благо, пета свеска, 129-139. Кочићево писмо Кашиковићу објављено је у корпусу Документациона грађа, 289. Друга песма је наштампана у Босанској вили, у свесци 17–18 (16.–30. септембра 1909. године). Прештампана је у Кашиковићевој збирци Народно благо, књига првца, свеска 3, 65–69. Писмо Кашиковићу штампано је у Документарној грађи, 289.

6 Исто, 288–289.

7 Исто, 289.

8 После Другог светског рата наштампана је још једна књига народних песама из свакојако богате збирке Николе Кашиковића (Народне пјесме из збирке Николе Т. Кашиковића, Сарајево, Свјетлост, 1951). У збирци је штампано тридесет песама. Седамнаест песама је свакако обелодањено раније (у „Босанској вили" или Народном благу) : 3, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28. Међу прештампаним песмама јесу и две познате песме о Рајку од Змијања које је Кочић послао Кашиковићу (бр.14 и 15). Других песама о Рајку од Змијања нема ни у овој Кашиковићевој збирци. У критичкој белешци која је

објављена 1954. године поводом збирке, поред оцене саме збирке, наводи се како је у њој прештампано шеснаест старих, раније обелодањених песама (в. Радмила Пешић Ненин: Народне пјесме из збирке Николе Т. Кашиковића, Сарајево 1951, „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XX, св.3–4, Београд, 1954, 367). Кашиковићева збирка је добила негативну оцену, а приликом утврђивања чињенице које су песме биле раније наштампане, аутор се користио библиографијом народних умотворина, коју је сачинио Урош Џонић и обелоданио у сарајевском часопису „Живот" за 1954. годину.

9 Босанска вила" је иначе била спремна да штампа славске здравице (1888. године у св.2 и 3, М. Мутић обелодањује славске здравице из Гацког: један запис начинила је и Кашиковићева супруга Стоја и штампан је у св., 11–12 за 1890; у св, 20–21 за 1892. Ђ. Т. Маринковић такође објављује славске здравице). Међу бројним сарадницима „Босанске виле" који су у часопису штампали славске здравице, посебно треба издвојити игумана Петра С. Иванчевића, од кога ће Кочић тражити стручну помоћ пред одлазак у Змијање. Иванчевић је, наиме, у свом манастиру Гомионици, забележио пример славске здравице од Јове Праштала из Лушци-паланке код Санског Моста. Иванчевићев прилог је штампан у св. 6 за 1895. годину. Годину дана касније, у св. 11, прилог народним славским молитвама саопштио је Стева Милијевић. Последњи пут су славске здравице штампане у „Босанској вили" 1901. године у св. 4. Записе је начинио Драго К. Урошевић.

10 Миле Недељковић: Слава у Срба, Београд, Вук Караџић, 1991, 212–216. Паралеле овом типу славске здравице Недељковић наводи из Западне Славоније, из Босанске крајине, из Зеничког краја, из горњег дела Височке нахије. Недељковић је први систематизовао славско усмено беседништво, па је први сажето исказао шта је, заправо „ва слава". „Ва слава је, вели Недељковић, народно славско богослужење, а изговарају је, или „читају", народни паметари, који су, за ову прилику, у правом смислу речи, прирођени жреци и изабрани свештеници из народа, 209–210.

11 Митар Дабовић, трговац у Бања Луки.

12 Симо Ераковић, правник. Кочиће велики пријатељ.

13 У тамничкој бележници Кочићевој постоји нешто другачији концепт овога писма. Види 23. лист verso и recto у Кочићевој тамничкој бележници која се овде објављује као трећи део, након фолклорних записа и писама упућених супрузи.

14 Др Данило Димовић, адвокат у Сарајеву и Кочићев бранилац на суду.

15 Кочићев кројач.

16 Др Ристо Божић.

17 Коста Мајкић

18 У прилог оваквој претпоставци говори и писмо које је Јован Скерлић у име Српског књижевног гласника упутио Кочићу 9. фебруара 1903. Види: Документарна грађа, 71.

19 Исто, 71.

20 Овај запис Кочић је делимично користио уз значајне исправке у познатом тексту Писмо из затвора 2–IV–1908 који је први пут обелодањен у Споменици Петра Кочића 1928, а потом и у другој књизи Кочићевих целокупних дела („Библиотека српских писаца") 1930.

21 Лист 29 verso и recto (ово је због поштовања накнадне пагинације), лист 28 verso и recto (до половине странице).

22 Од половине 28. recto странице до краја странице.

23 23. лист, verso страница.

24 27. лист, recto страница.

25 Белешка записана црним мастилом.

26 26. лист, verso страница.

27 24. лист, verso страница. Дама – врста ткања („Без у четири нита тка се на велике и мале кутије и на даме", пример узет из Грђића), в Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књига IV. Београд, Српска академија наука и уметности, 1966, под речју дама.

28 23. лист, verso страница.

29 23. лист, recto страница.

30 2. лист, recto страница.

31 2. лист, verso страница.

32 4. лист, recto страница. Verso страница празна.

33 В. Документарна грађа, 263.

34 5. лист, recto страница. Verso страница празна.

35 6. лист, recto страница. На verso страници записана су и прецртана неколика имена.

36 7. лист, recto страница. Verso страница је празна.

37 8. лист, recto страница. Verso страница празна.

38 9. лист, recto и verso страница.

39 11. лист, recto страница. На verso страници само су неки бројеви разбацани. Приликом сабирања Кочић је у једној бројци погрешио.

40 12. лист, recto страница. Verso страница празна.

41 Мислим да је реч о причи Тавновање која је обелодањена у Политици 1907. у броју 1415.

* У овом тексту проф. Љубинковић по први пут у Сабраним дјелима објављује нове Кочићеве текстове, писма и забиљешке, фолклорне записе. Њихова вриједност послије вјековног изгнанства и отуђења од Кочића, нарочито у овим Сабраним дјелима, тек долази до изражаја и добивају свој прави значај и смисао.

Хронологија живота и рада Петра Кочића

1877. Рођен 29. јуна у змијањском селу Стричићи код Бање Луке у разгранатој сеоској породици. Отац Јован – Герасим био је свештеник, а затим калуђер у манастиру Гомионици; мајка Мара потиче из породице Вулина, „једног од старијих родова у том крају.

1887. Почиње школовање у манастиру Гомионици.

1891. Завршава основну школу у Бањој Луци и уписује се у сарајевску гимназију.

1895. У IV разреду, пред сам крај школске године, бива искључен из сарајевске гимназије. Прелази у Београд и наставља школовање у тадашњој I гимназији.

1898. Објављује прве пјесме.

1899. У јуну мјесецу те године матурира, љето проводи у завичају код оца, а у јесен се уписује на Филозофски факултет бечког универзитета.

1901. У „Новој Искри” и „Босанској вили” објављује прве приповијетке.

1902. Излази му прва збирка „С планине и испод планине”.

1904. Завршава студије и враћа се у домовину. У Загребу му излази II књига „С планине и испод планине”.

1905. Службује као наставник језика и књижевности на гимназији и учитељској школи у Скопљу, али долази у сукоб с властима и бива премјештен у Битољ. Напушта службу и долази у Београд. Те године му излази и III књига „С планине и испод планине”.

1906. Долази у Сарајево. Постаје секретар српског културног друштва „Просвјета”. Учествује у радничком штрајку. Те године боравио и у Будимпешти, као гост српске омладине, и у Софији, на конгресу југословенских писаца и новинара. Крајем те године бива протјеран у Бању Луку.

1907. Покреће лист „Отаџбина” у Бањој Луци. Српска књижевна задруга објављује избор његових приповиједака под насловом „С планине и испод планине”.

1908. Тамничи у затворима у Бањој Луци и Тузли.

1910. Покреће у Бањој Луци часопис „Развитак”. Постаје посланик у босанском Сабору. Прелази у Сарајево. Објављује „Јауке са Змијања”.

1911. Покреће сарајевско издање „Отаџбине”.

1912. Крајем те године почиње поболијевати и духовно се гасити.

1914. На почетку те године прелази у Србију и бива смјештен у београдску душевну болницу.

1916. Умире 29. августа и бива сахрањен на београдском гробљу.

Рјечник архаизама, страних и мање познатих ријечи и израза

А

абер - глас, вијест

авиз - (у књиж. јез.) **хафиз** - човјек који зна читав Куран напамет .

Агарјанин - (pl.) Агарјани, назив за Турке - по једном племену које је, према Светом писму, било у непријатељству са Јеврејима, невјерник.

адет - навика, обичај

адлату - савјетник, помоћник.

азо - дакле

ајлук - мјесечна надокнада.

алабаш - пјегав по глави (коњ).

алајбег - виши заповједник области у бившој Турској Царевини.

алакнути - халакнути, заграјати, викнути.

алал (у књиж. јез.) **халал** - оно што је вјерски и обичајно дозвољено, допуштено; оно што је на поштен начин стечено; опрост.

алалити - (диј.) (у књиж. јез.) **халалити** - опростити; поклонити.

аласеламет и **алахселамет** - да ти је бог на помоћи.

аман! - узвик преклињања и вапаја: побогу! за бога! акобога! опрост! помоћ! милост!

аманет - завјет, светиња; предмет, препорука која се даје на чување, на повјерење.

амбар, анбар, хамбар, ханбар (књиж.) **амбар** - дрвена зграда за зрнасту храну, сандук за жито и брашно.

анатема (лат.) - проклетство

антрешељ - мјесто између два дијела натовареног самара.

анџар (у књиж. јез.) **ханџар** - дуги шиљасти или криви нож с оштрицом с обје стране.

арамија - (у књиж. јез.) **харамија** - разбојник, бандит; хајдук; лако наоружани војник.

ардовић (у књиж. јез.) **хардовић,** дем. од **хардов** - буренце, бачвица.

арондација (франц.) - заокружење (земљишта)

арсуз - као именица: безобразник, арсузин; као придјев: безобразан, који нема стида; (фиг). љут, злочест, зле нарави.

артикула (у књиж. јез.) **артикл** - предмет, ствар, роба у трговини.

архијереј - старјешина јереја једне епархије у православној цркви, владика.

архимандрит - старјешина манастира; највиши свештеномонашки чин.

аршин - мјера за дужину

аскер - такође и **ашћер** - војска; војник.

аскерија - такође и **ашћерија** - војска.

асли - сигурно, могуће, управо, заиста, вјероватно; сва је прилика.

аспра - ситан, најмањи турски новац од сребра.

астал - сто.

ат - коњ племените пасмине.

ато-но-то - подругљив израз Давида Штрпца за црквеношколску аутономију.

аџамија - неискрен, невјешт, неупућен, почетник; придј. - **аџамијски.**

ашик - љубавник, момак који ашикује, заљубљен.

ашиковање - водити љубавни разговор, удварање.

Б

баганета (у књиж. јез.) **бајонет(а)** - дуг нож са два или више резова, који се ставља на пушку (направљен у Бајони 1840. г.).

бак - бик, јунац који је расан и служи за приплод. (придј.) **баковит** - јак као бик, силан, обијесан, жесток.

бака! - (иронично) види! пази!

бакрачлија - широке узенгије

балија - погрдно Турчин, значи и: прост, неук.

бангав, а, о - дебелих стопала, обољелих ногу човјек који храма.

бантовати - досађивати, сметати, узнемиравати.

банхоф (њем.) - жељезничка станица.

барабар - паралелно, упоредо

баталијун - (у књиж. јез.) **батаљон** - војна јединица, дио пука, састављена од двије до четири чете.

бате - умиљато брате.

башибозук, башибозлук - недисциплинована војска, војници које су се одметали у пљачку, војник некадашње нередовне турске војске.

башица - прва ракија из казана, најјача, најбоља (шљивовица).

башкалук (тур.) - што је одвојено; разлика; приватна својина у некој заједници; одвојена просторија (за жене у Босни)

башуна - јагњећа глава; главурда (код човјека).

баш-чауш - наредник у турској војсци

бевел (њем.) **Befell**, - заповијест, наредба.

бегенисати - допасти се, свидјети се, запазити

беглучити - радити за бега, радити на беглуку

беледија - градска вијећница, градска општина,

белеисати, **беслеисати се** - опскрбљивати се.

бели - баш тако, заиста

белћим - можда, ваљда, вјероватно.

бена - (придј.) луда, будала, глупан, глупача;

бенаст - луцкаст, глуп.

бендати - признавати, придавати важност.

бензер - сличан, налик.

берат - царски декрет (указ, повеља), којим се додјељују звања, одликовања, привилегије или каква добра; букв. "писмо".

берићет - род, изобиље.

беслеисати - намиривати,

бивакарце - као, тобоже, уистину.

билахи - бога ми.

билмез - глупак, будала; незналица; невјешт, неупућен човјек; љенчина, нерадник.

биљег - ознака, надгробни споменик.

бирземаниле, бирземан - некад, у старо вријеме, ранијих времена.

Биринћи, Биринџи - први, најбољи.

бисаге - двије торбе спојене у једну

битанга - скитница, нерадник, неваљалац.

блентав - интелектуално заостао.

blodsinniger Kerl (њем.) - малоуман човјек, блесав, глуп.

божјак - јадник, сиромах; просјак.

бојер - бојар, племић који је и ратник; савјетник великих кнежева и царева у старој Руској царевини.

бојијех, (gen. pl.) од **бољи** - (само у диј.) - бољих.

борија - труба.

бошча - покривач за главу, рубац; стољњак; платно четвероугластог облика у које се нешто замотава.

бpадва - сјекира са широким сјечивом, служи за тесање дрвета.

брина - бреговита обала, брешчић, узвишење, стрмина.

бркљачити - нејасно говорнти, мумљати.

брондати (покр.) - брундати, мумлати, негодовати.

бугарити - тужити, јадиковати, нарицатн, запјевати.

бујад - врста папрати; коров.

букагије - оков на ногама затвореника у тамници.

булетати. - (покр.) овјеравати печатом; печатом обиљежавати дрво које се може сјећи.

булешика - була, Туркиња.

буљук - чета војске. У јањичарској војсци буљук је бројио 100 људи; одред, јато, скупина, група.

буљукбаша - код јањичара заповједник буљука, официр у рангу капетана; водник, заповједник једног буљука.

буpунтија - бујрунтија, писмепа заповијест, наредба, одобрење, указ.

бусија - засједа.

В

вабрика - (у књиж. јез.) **фабрика** - творница.

вагабунд - пробисвјет,

вајда, фајда - корист, добит.

вакасуз - невријеме, незгодно доба.

вакат - вријеме.

вакмајстор - наредник у жандармерији.

валахи - тако ми бога! кунем се Богом!

валија - гувернер покрајине (вилајета) у бившој Турској царевини.

валити, фалити - недостајати, (по)мањкати.

вамилија - (у књиж. јез.) **фамилија** - породица.

варићак - дрвени суд за жито; житна мјера.

варица - мјешавина пшенице и кукуруза што се куха уз пост, на Вариндан.

верак - суштина, мисао, нарав, обичај.

вердектер - подозривко, сумњалица.

верман - (у књиж. јез.) **ферман** - султанов указ, султанова наредба, царска заповијест.

веђил - пуномоћник, заступник.

вилџан - (у књиж. јез.) **филџан** - шољица за црну кафу без дршке.

Вираунин - (диј.) Фираунин, Циганин.

витмија - намигуша, смутљивка, враголанка

витмилук - (диј.) (у књиж. јез.) **фитмилук** - смутња, сплетка, интрига.

вишеклија - (у књиж. јез.) **фишеклије** - кожни појас са преградама у којима стоје набоји, фишеци за пушку.

воринта - (у књиж. јез.) **форинта** - новац у разним земљама разне вриједности; у бившој Аустро-Угарској сребрн новац од две круне; сребрна дводинарка.

вотант - поротник.

врајлос - (њем.) **freilassen** - слободан.

врајтер - у нашим дијал. искв. њем. ријеч **Gewfreiter** - каплар у аустријској војсци.

вришак - (у књиж. јез.) **фришак** - свјеж.

врнто - (ирон.) будала, блесан.

вруштук - њем. **Fruhstuck** - доручак.

вузле вузласто - недозрело, неискусно младо момче, жутокљунац.

вукаран - на, но, (у књиж. јез.) **фукаран** - сиромашан, јадан, бијетан

вурсат, фурсат - згода, прилика, згодан час кад нико не може омести да се што учини; самовоља, кад се пружи згодна прилика

вуруна - (у књиж. јез.) **фуруна** - пећ; лимена пећ; земљана пекара.

Г

гавељати - вући се, тетурати, тешко ићи, посртати.

газија - херој, ратни јунак, побједник, борац за вјеру.

газилук - изведено од **газија** - херојство, ратно јунаштво.

ганилук - богатство, обиље.

гараз - намјера, циљ, жеља; пакост, злоба, пизма, мржња.

gemischte Provinz - измијешана, заједничка провинција.

гердан - (у књиж. јез.) - ђердан, огрлица.

герз, ћерз - момак, младић.

гигијати - подврискивати, попјевати уз вриску.

гобеља - полутка, наплатак на точку од кола.

год - дан у години у који се помиње, слави нешто, годишњица, годишњи празник, благдан; знак годишњег раста дебла, дрвета у шуми.

Гордијев чвор - посебно замршен чвор

гоч - мањи бубањ.

град - (pl.) гради, степен, ступањ; у физици подјељци љествице, скале физичких инструмената; код Кочића се мисли на степен јакости ракије.

градијерати - (у књиж. јез.) **градирати** - измјерити степене (граде) јачине, нпр. ракије.

граша - мала, краћа пушка.

гров - (у књиж. јез.) **гроф,** тал. **граф** - племићка титула.

Д

даворијање - жалосно свирање или пјевање.

далга - талас, вал, бура на мору.

Дамаклов мач - опасност која увијек пријети

деверати - мучити се,

девлет - царевина, царство, држава; цар; срећа, задовољство, благостање, рахатлук.

деврије - стражар, чувар.

дењак - бала, упакована роба; свежањ, завежљај, нарамак.

депутација (лат.) - посланство, скуп људи који је изабран и послан у име неке организације, установе и сл. са неким задатком

дернек - вашар, сајам, народни збор; свадба, весеље.

дерт - јад, брига, туга, бол, мука.

Der hervoragenden schriffstellerischem Tatigkeit (њем.) - истакнута пишчева марљивост

диванана - (у књиж. јез.) **диванхана** - пространо предсобље (ходник) на спрату у старим грађанским кућама, букв. "кућа, мјесто за разговор и вијећање".

дивит - перница са мастионицом заједно.

дизгин - каиш на узди за коње

димница - врста пореза, по кући, по огњишту.

дова - молитва богу; благослов.

докундисати - нашкодити, наудити, доћи до грла.

долигати - (покр.) пјевати трепењавим гласом ударајући прстима у јабучицу или је помичући горе-доље.

драм - турска мјера за тежину = 3,2 грама.

дувак - вео.

думаглија - изведено од **думан** - дим, магла, прашина.

думан - тегоба, проблем.

думанлук - изв. од думан (дим, магла, прашина), брига, замагљеност мисли, као полусан.

дуњалук - овај свијет, људство на земаљској кугли; материјална богатства, иметак; овосвјетска добра.

Ђ

ђем - жвала, метална пречага на узди која се ставља коњу на уста попријеко изнад језика.

ђендар - (у књиж. јез.) **жандарм** - чувар јавног поретка и безбједности, полицајац.

ђидија - обијешењак, живахан младић; занесењак који изазива дивљење, али и прекор; јунак.

ђинђува - ниска од ситног накита код дјевојке око врата, детаљ ђердана.

ђоја - тобоже, као бива.

Е

еглен - разговор, забава у пријатељском разговору, (гл.) **егленисати** - разговарати.

емшерија - суграђанин, земљак (из истог мјеста или краја); фиг. друг, пријатељ.

епархија - у православној црквеној организацији административна област којом управља епарх, епископ, владика.

ерар - (лат.) државна благајна; **ерарни** - државни

есапити - (у књиж. јез.) **хесапити** - мислити, сматрати, рачунати.

ескортирати - спроводити под оружаном пратњом.

ефендија - господин.

ешкија - одметници, хајдуци; криомчарена роба, особито духан.

Ж

Жанаго (занаго) - заиста, одиста.

живолазан - живахан.

жирован - ухрањен, угојен, способан за парење.

житије - животопис.

З

забркљачити - (шаљ.) нар. почети бркљачити (нејасно говорити, мрмљати).

забрслати - почети брслати (почети брзо и неразговијетно говорити).

завозит, та, то - својеглав, тврдоглав, на своју руку.

зазор - срамота, стид, срам.

закајтити - забиљежити, записати.

закрпатити - издерати се, повикати.

заптија - редар, полицајац; полиција; гл. **заптити** - држати дисциплину, ред; уздржавати, задржавати, спречавати, устезати.

зарацити се - одметнути се.

засалампијати - заталасати, завитлати.

заструг(а) - чанчић, здјелица од дрвета са поклопцем.

заступити - ући, завладати.

затуркесати - почети говорити турски.

збитије - догађај.

звекан - на своју руку, својеглав.

земан - (тур.) доба, вријеме.

зенћил - богат, раскошан.

зијамет (тур.) - војнички феуд с годишњим приходом од најмање 2000 аспри (ситан сребрни новац, новац уопште)

зијанћераст - , штеточина, штеточинаст.

зиратити - обрађивати, **зиратан** - обрадив.

зорли (тур.) - силан, обијесан; здрав, снажан; тешко, мучно, тегобно; јако.

зубун - горња хаљина од сукна са кратким рукавима или без рукава; постоји и мушки и женски.

зулум (тур.) - насиље, неправда

зулумћар (тур.) - изв. од зулум, насилник, угњетач, који наноси неправду.

зурла - такође и **зурна** - врста свирале са веома јаким пискавим гласом.

И

идара - издржавање, егзистенција, алиментација; снабдијевање потребним за живот.

ижињати - намислити, смислити.

издиханије - наступање смрти.

измећар - такође и **хизмећар** - слуга, служитељ.

изор - награда (у житу или новцу) која се даје на име најма теглеће стоке за орање, најам.

изун - дозвола, допуштање, привола, пристанак.

илаџ (тур.) - лијек, **илаџа** - љечилиште.

илика - (pl.) - илике, рупица или петља на одијелу за коју се закопчава дугме.

инватерист - војник пјешадинац на одслужењу војног рока.

индат - помоћ (било у новцу, храни, људству, војној опскрби, и сл.).

инсан (тур.) - човјек, чељаде.

интерпелација (лат.) - питање упућено министру у парламенту, обично у вези са неким догађајем или процесом; упадица (из публике говорнику)

интрансингентан (лат.) - непомирљив, упоран, тврдокоран

Ићинћи - други, (фиг.) турска власт.

Ј

јавашлук (тур.) - неодговорност.

jazbec - (pl.) **jazbeci** - (новослов.) јазавац.

јазија - писмо, писање; натпис, оно што је написано; у кованог новца она страна на којој је бројем означена вриједност (супротна страна је "тура").

јапија - дрвени грађевни материјал, грађа; тјелесна грађа.

јармац - пречка преко руде о којој висе ждрепчаници, мали јарам за једног вола.

јаспра - уопште новац, а конкретно ситан турски новац.

језуит (лат.) - лицемјер, лукавац, вјероломан човјек

јецек - јело

јолпаз - скитница, беспосличар; раскалашењак.

јунга - мјера за тежину, нарочито за масло и вуну; тежина ока и по.

јуност - младост.

К

кабаст - велик, крупан.

кабулити - пристати, прихватити; усвојити.

кадија - судија

каима - турски папирни новац (у бившој Турској царевини).

кајмакам (тур.) - намјесник; војно-грађански управник града

калауз - кључ, показивач пута.

калем - оловка, перо од трстике; мосур, цијев, цјевчица за намотавање нити, конца, жице; цјепиво, навртак којим се воћка оплемењава; млада оплемењена биљка.

камилавка (новогр.) - калуђерска капа, повисока, тврда, без штитника; (шатр.) службена капа полицајца или затворског службеника

кандерисати - привољети неког на нешто, склонити, салетјети неког да што учини.

кантина - барака, крчма, простор у неком предузећу гдје се могу добити храна и пиће.

канун - обичније **канон** - правило, пропис, мјерило; црквена одлука, црквени закон; збир књига или списа које је неки ауторитет (црквени сабор) огласио и признао као аутентичне (Свето писмо) и које садрже правила хришћанске вјере и хришћанског живота.

каприц - каприс, ћуд, ћудљивост

карар - закључак, одлука; степен; мјера, права мјера нечем; прилика.

касаплук - касапски, месарски занат, месарење.

кастиле - намјерно, намјернице; из шале, шалећи се.

катил - убица, крвник.

каур - такође и **каурин** - исто што и ђаур, немуслиман, невјерник; хришћанин; покаткад ова ријеч означава и католике или Латине; (придј.) **каурски** - невјернички, немуслимански.

квартир - стан, склониште, конак; вој. логор, логориште, војнички стан ван касарне.

келнерај - преграђен простор у крчмама и гостионицама у коме стоје чаше, боце, пиће и др.

керевека, керефека - кривина, измотавање.

керица - чипка.

керкермајстор - тамничар.

кесер - такође и ћесер, врста чекића; тесарска сјекира; (придј.) **кесераст**.

кесеџија - онај који сијече, који одсијеца.

кља - (покр.) житна болест, снијет, пада киша а сија сунце.

кокија - мирис; воњ; смрад.

ком - комина од воћа, грожђа.

командант - вој. заповједник (града, тврђаве, војне јединице од батаљона навише, ратне лађе, итд.).

команда - вој. заповједништво; кратка војничка заповијест.

командијер - (у књиж. јез.) **командир** - заповједник чете, батерије, ескадрона, и др.; витез, носилац некога вишега ордена, нпр. "легије части".

комасација (лат.) - спајање мањих пољопривредних објеката на различитим мјестима у веће на једном мјесту; обједињавање разбацаних земљишта

комесија - (у књиж. јез.) **комисија** - лица која треба да изврше неки посао.

комис - назив за ствари које држава даје војнику (рубље, ципеле, хљеб итд.)

комјен - димњак на брвнари с дрвеним поклопцем.

копоран - кратак горњи капут с рукавима (као дио народне ношње); војничка блуза.

копрен - густо сито за пшенично брашно.

корпус деликти - лат. **corpus delicti**, правно: предмет који доказује кривицу.

крварина - одштета за убијеног.

крисмилистериј - ратно министарство.

круна (лат.) - од 1892. до 1918. новчана јединица у Аустро-Угарској, уведена послије форинте (садржавала 100 филира)

кршњак - сваки човјек који слави крсно име (крсну славу); (покр.) крсно име; крсни колач, велики лонац у којем се куха јело о крсном имену, гост на крсној слави.

ктитор - код православних Словена и у средњевјековној Византији: оснивач манастира, његов заштитник и велики дародавац.

кувет - снага, апетит.

кузолаш - (pl.) кузолаши, опанци од овчије коже.

кумашли - врста свиле.

курбан - бравче или говече које муслимани кољу на Курбан-бајрам; жртва.

Курбан бајрам - муслимански празник.

курвалук - курварство, курварски живот, курварски поступак, курварење; поквареност, лукавост, неухватљивост.

курдељ - трака, пантљика, врпца; клин на плугу за који је запета гужва орачица.

Куршумли хан - у Скопљу турски затвор.

Л

лавра - већи, знаменитији православни манастир (света лавра), који је сједиште епископа (Света гора, Москва, Јерусалим).

лакомица - жлијеб, једна од ужлијебљених дасака у које удара вода у воденици и окреће точак који покреће камење за мљевење жита.

латифундија (лат.) - велики земљопосјед, власништво, спахилук

лемеш - гвоздени дио плуга који при орању сијече земљу; раоник.

Lehnstuhl (њем.) - столица с наслоном.

лесперина - стара хартија; аугм. и пејор. од **лесперица** - **леспирица** - покр. танак прозирни комадић, кришчица нечега; такође љуспа, љушчица.

лијес - шума; сандук за покојника, покр. дрва, дрвена грађа; дрвени дијелови крова, дрвена опрема за орање, јарам и рало.

Lidove novine (чеш.) - Народне новине

лисаст, а, о - обично коњ или пас који има лису, бијелу пјегу на челу.

лумера - (исквар.) нумера, број.

Љ

љеса - врата (обично од обора или тора) исплетена од прућа, решетка.

љумати - ићи погнут, клатећи се напријед.

М

мавез мафез, махвез - плави памук, памук у боји.

мазгала - отворено, развањено мјесто у огради.

максумчад - изведено од **максум** - дијете, нејако дијете, недорасла дјеца.

мала - (у књиж. јез.) **махала** - дио града или села, градска четврт, засеелак; улица, сокак.

мамелук - припадник некадашње тјелесне гарде египатских султана; припадник Наполеонове тјелесне страже; одан слуга који без поговора слуша сваку наредбу свога господара.

манарва - (у књиж. јез.), **маневар** - војна вјежба већег броја јединица у ратној служби; у рату: сва средства којима је циљ да се ослаби непријатељ, сем борбе нарочито важна у тзв. стратегији замарања и збуњивања противника; у општем смислу: рад који се изводи вјешто и лукаво, смицалица, ујдурма, сплетка, подвала.

мараз - изнутра болестан.

мариветлук - (у књиж. јез.) **марифетлук** - вјештина, мајсторија; довитљивост; измотавања; смицалица.

маријаш, такође и **марјаш** - накадашњи ситан угарски и турски новац.

марталос - (pl.) марталоси, припадник посебног рода војске, која се састојала од мјештана, пјешака и коњаника.

маша - ожег, жељезна лопатица са дугим дршком за вађење ватре и луга из пећи.

машет - такође **машат и мећит** - средњовјековни надгробни камен, стећак; надгробни камен уопште; каткад и камен уопште.

машина - строј, направа; локомотива.

машкара - шала, исмијавање, спрдња.

медекало - причало.

мезарлук - изв. од **мезар** (гроб), гробље.

мезгра - сок из дрвета.

мејтеф - понекад и **мектеб** - муслиманска основна вјерска школа.

мектебихукук - правне школе за образовање чиновника.

мењажија - мјењажа.

мерак - наслада, уживање, угодно осјећање, угодно расположење; страст, уживање, жеља, вољa за нечим; меланхолија као посљедица неке претјеране жудње, страсти или чежње за нечим.

мерхамет - самилост, милост, милосрдност; (придј.) **мерхаметли** - милостив, мека срца.

метериз - опкоп од земље, ров, шанац.

мецедија, мецидија - турски новац, кован од сребра, у вриједности од 20 гроша у доба султана Абдул-Меџида (1844. г.) по коме је и добила име.

мецлис - вијеће, савјет, одбор.

мива - воће.

миздрак - копље чији бодеж има бридове (наолучен је); копље од бајрака.

милет - народ, нација.

милитер - (заст. покр.) - милитарац, онај који је из Војне крајине.

militerija - (заст.) војска.

милодув, (у књиж. јез.) **милодух** - пријатан мирис, који је пријатног мириса; селен, биљка из породице штитара.

милћ - такође **млаћ, миљћ и миљач** - градилиште, празно земљиште гдје се може подигнути зграда.

мирија - порез, данак.

мисирача - бундева.

млити - (през.) - млим, мислити.

молепствије - краће богослужење у нарочитим приликама.

мрезга - набор (на хаљини или на лицу), недозрела језгра ораха.

мрлина - тијело угинуле животиње, стрвина, мрцина

мрлинаш - изв. од **мрлина** - стрвинаш, лешинар.

мрцињаш - онај који једе мрцину, лешинар.

музевир (тур.) - сплеткар, злобник, превртљивац, лажљивац.

музервилук - сплеткарење, замућивање.

мукает - мукајет, заинтересован, пажљив, обазрив.

муктар - такође и мухтар, старјешина махале у граду; сеоски старјешина, кнез.

мула - учен човјек, теолог; кадија у већим градовима; титула коју је султан додјељивао ученим људима као одликовање; титула која се додаје испред имена човјека који је учио вјерске школе, па ма био и са мањом спремом, мазгов, мазга.

мунасиб (тур.) - згодан, прикладан, повољан

мундура - мундир, свечани капут или свечана блуза од униформе; униформа, одијело прописаног кроја.

мурећеп - такође и **мурећеф** - црнило, врста црног мастила, тинта.

муртат (тур.) - одметник, издајник, отпадник од вјере.

мусаведа (тур.) - биједа, несрећа, напаст; клевета, потвора, клевета.

мусаведити - клеветати.

мусали (тур.) - мјесто у природи гдје муслимани на отвореном простору заједнички врше извјесне побожности

муселим - срески начелник.

мустапез, мустафез - члан позадинске војске, позадински војник, трећепозивац.

мутап - (тур.) **мутаб, мутаф** - покровац од козије костријети; простирач од костријети.

мутесарип, мутесариф - окружии начелник, обласни начелник; синоним за **валија**.

мухарем - назив за први мјесец у години по му слиманском календару, властито име.

Н

набодица - (pl.) набодице, плаховит, пријек човјек, кавгаџија, свађалица.

навозито - наводно, према некоме, код Кочића подругљиво.

наеро - (у књиж. јез.) **нахеро** - накриво.

назубан, бана, бано - који има зуб на кога, киван, непријатељски расположен према коме.

наиликан, **а, о** - накићен иликама (ђинђувама).

накастити - наумити, одлучити се.

накладати - нагваждати, говорити којешта.

налет - проклетник; (фиг.) ђаво, шејтан; проклетство.

наредан - доведен у ред, уређен, уредан; припремљен, приправан, готов, спреман.

насулити (се) - измирити (се), помирити (се), нагодити (се), наравнати (се).

нацак - дио старинске бојне опреме; сјекирица на дугом дршку у којој је с једне стране оштрица, а с друге стране ушице (маљ) у облику чекића.

низам - регуларна војска у Турској царевини, установљена 1826; војник те војске; ред, поредак, распоред.

niks - (њем.) - не!

новак - војник.

новтати - претпоставити, наслућивати, нагађати.

нође - (диј.) ондје, ту.

нурија - парохија.

О

обаталити - покварити.

објесништво - одвјетништво (искривљено, као да вјеша народ).

облапоран -рна, -рно, - гладан, похлепан, незасит, халапљив, прождрљив.

обштество - општина.

овинцир - (у књиж. јез.) **официр** - војник, свако војно лице од потпоручника до генерала, односно маршала; прид. **овинцирски** - (у књиж. јез.) **официрски.**

оглу (тур.) - син

одива - покр. удата жена у односу на породицу или кућу из које потиче, удата кћерка, сестра, братаница и сл.

омсица - особа о којој је ријеч, тај исти.

опотребити - постати потребит, пасти у биједу, осиромашити.

ордија - војска, армија у Турској царевини.

оружник - жандарм.

освјештати - (црксл.) посветити, извршити обред над нечим.

страгуша - старинска пушка која се пуни острага, обрнуто.

осук - (покр.) издужена поворка, гомила.

оферта (лат.) - понуда, молба (нпр. за послом)

оџа - хоџа.

оџаковић - кољеновић, племићког поријекла, човјек из старе, угледне породице.

П

палиграп - изокренуто: параграф, одјељак, члан (закона, наредбе, правилника, и сл.).

палитиш - изокренут њем. придј. **politicch** - политички.

палошина - исто што и **пала** - сабља, односно кратки широки мач у кога су обично држак и корице оковани сребром.

палучак - мала ливада неправилна облика крај воде.

паметар - човјек познат због свога памћења прошлих догађаја, памтилац; паметан човјек; мудријаш; човјек који биљежи важне догађаје, љетописац; књига у коју се биљеже ствари које се желе држати у сјећању; цркв. књига у коју су преписане молитве које треба знати напамет.

пандурица - пандур, подругљиво. Првобитно је пандур био наоружани слуга и пратилац хрватских и славонских племића у XVII и XVIII вијеку; пандур је и војник-пјешак из јуж. Мађарске; код нас: прост и неотесан човјек, безобразник.

панегирик (грч.) - хвалоспјев, претјерано хваљење

панцијер - (у књиж. јез.) **панцир** - грудни оклоп од гвожђа или челика.

парох - свештеник који је старјешина једне парохије.

парохија - област која се налази под управом једног свештеника, пароха, и има бар једну своју цркву; дослован превод ријечи**.**

парусија - дар манастиру за молитву.

паушал (њем.) - износ одређен отприлике; просјечно; **паушалиста** - порески обвезник који плаћа порез ђутуре, без појединачног мјерења

паушализација - прављење предрачуна, обично просјечно, понекад отприлике, од ока.

пашалија - пашин човјек, човјек у служби код паше.

пезвенек - сводник, курвар; покварењак.

пексин - нечист, поган.

Пемац - (pl.) (подругљиво, из њемачког) Пемци, Чех.

перушање - јесење комушање кукуруза.

петљага - петљање, јалов посао, шепртљање.

пећанка - мала пушка израђена у Пећи.

пинта - дио ракијског котла.

Пирова побједа - сумњива побједа која не оправдава претрпљене жртве и доноси више штете него користи побједнику

писанија - (пеј.) непотребно или рђаво, лоше писање, пискарање; писмо; заст. сакупљање прилога; прилози (према списку приложника).

плоска - такође и **пљоска** - боца спљоштена облика погодна за ношење у џепу или торби

поглавач - јастук, узглавље.

подруг - један и пола другога по величини или по трајању.

пока - пола оке.

полза - корист.

полић - посуда од пола литре (за вино) или пола децилитра (за ракију).

politisch ungefahrlich - политички безопасан.

пометеник - страдалник од мећаве.

попасно доба - вријеме кад је стока на паши.

попишманити - предомислити се покајати се.

попчето - поп, свештеник, (иронично.)

пострагија - старинска пушка која се пуни позади.

Потемкинова села - празан сјај; предочавање лажних чињеница као да су истините

прајс - **(**њем.) **Preis** - вриједност неке ствари изражене у новцу, цијена.

прекада - кађење, прекађивање гроба, освештавање гроба.

премакнути - не родити, подбацити.

претеслимити - предати нешто другоме.

привуза, приуза - конопац, узица са којом се води стока.

пријестолник - котарски предстојник, срески начелник.

припашај - кожни појас у коме су се носиле мале пушке, ножеви и ситне потребне ствари.

провикати - почети викати; вријеме кад чељаде дозријева.

проесабити - (у књиж. јез.) **прохесапити** - прорачунати, премјерити.

пронија (грч.) - земља дата војницима или духовницима да се од ње издржавају; није се могла наслиједити; **пронијар** - обрађивач проније

протокур - протокол, књига за завођење аката, код Кочића изокренуто протокол у **протокур.**

протолковати - протумачити, објаснити.

проштудијерати - (у књиж. јез.) - простудирати, проучити.

пружљај волова - дужина волова са лесом и јармом.

пулика - (у књиж. јез.) - **публика** - свијет; нарочито; гледаоци, читаоци, јавност, народ, људи.

пусат (тур.) - оружје; коњска опрема;

пуцер - њем. **Putzer** - посилни, чистач, онај који чува или чисти ципеле.

Р

раванлук - уједначен коњски ход при коме се јахач не труцка.

радиш - чигра, зврк; ђердан, ниска, вјенац.

размитити - размазити, разблудити.

разор - бразда, дио узоране њиве

raison d'etre (франц.) - разлог постојања, смисао

Raubwirtschaft (њем.) - привредна крађа, пљачка.

рајкан - рајетин.

рахметли - умрли, покојни.

ребел - бунтовник, одметник, лице које законитој државној власти пружа оружан отпор.

реглеман - реглман, уредба, правилник о вршењу службе, одредба, пропис, пословник.

редип, такође **редиф и редифа** - резервна војска, резерва.

резил - осрамоћен, обрукан, бламиран, понижен.

ремунарација (лат.) - ванредна награда, поред редовне плате; хонорар, премије

ренегат - отпадник од вјере, нарочито: хришћанин који је прешао у ислам; (фиг.) отпадник, одродник, изрод, издајник.

рента (франц.) - сваки регуларно добијени приход од капитала, имања или земљишта који од својих власника не захтијева никакве предузетничке дјелатности

рештити - затворити.

рожданик - књига рођених.

роспија - непослушна, неваљала жена.

Рутен - (pl.). Рутени, Русин.

рушпа - такође **рушпија** - венецијански златник, цекин.

руштрити - руштати, хрскати, мрвити са шумом.

С

сакрамент - првобитно средство којим неко себи или другом намеће извјесну обавезу (капара, кауција, заклетва, и др.); у хришћ. црквама: света тајна, нарочито причешће.

саламет - селамет, спас, спасен, и, е - повољно стање; прави пут.

салутирати - поздрављати, поздравити; нарочито: поздравити по војнички.

сапрет - доказати коме (на суду) да је крив; претрпјети, поднијети страдања, казну (обично у клетви).

сараорина - рад на изградњи пута, кулучење, надничење.

сарашћер - књиж. **сераскер** и **серашћер** - главни врховни командант. Постављан је у случају рата из редова везира. Од њега је био старији по положају само велики везир, који је у рату носио титулу **сердариекрем**.

сарук - завој око капе, чалма.

саферски, -а, -о - (прид.) - који се односи на Сафер (назив мјесеца септембра).

сахибија (тур.) - господин, господар, власник, домаћин; покровитељ, заштитник; у Индији Европљанин уопште;

Света Параскева (Света Петка) - светитељка у православном календару на дан 27. октобра.

свјештати - разумјети, схватити, ући у траг.

sebur! - стрпи се! стрпљивост, стрпљење.

севап - милосрђе.

седленик - добар коњ искључиво за седло и јахање.

седра - капница, сига.

сеирити - проматрати, разгледати, ругати се.

сексер - стари аустријски новац од 20 филира.

сент - завичај, постојбина, родни крај; правац, страна.

серашћер - врховни војни заповједник.

сербез - слободан, смион, одважан, слободно, без бриге, без страха, неусиљено.

сербезија - слобода.

сервитуг - право употребе туђе имовине у одређене сврхе; право на ограничење власника у коришћењу имовине.

сердар (тур.) - заповједник, војсковођа, врховни командант

серезжанин - (pl.). **сережани** - жандарм у некадашњој Војној крајини; стражар, чувар уопште.

сермија - имовина, иметак; благо, стока, марва уопште.

серџада - простирач, ћилимче на којем муслимани клањају намаз; служи и као украс у кућном намјештају; у облику је правоугаоника.

сиктерисати - отјерати уз љутњу неког од себе са ријечју иктер! (напоље! губи се! марш!), маршнути, отјерати га на груб пачин.

синђелија - диплома или грамата којом је епископ постављао или утврђивао свештеника на одређеној парохији; патријаршка диплома којом се епископ постављао или утврђивао на извјесној епархији.

синекура (лат.) - добро плаћена служба која не захтијева никакав озбиљан рад

синџир - ланац.

сопра - (у књиж. јез.) софра, трпеза, синија.

станарица - домаћица; станарка; птица која није селица.

стојбина - (покр.) завичај, постојбина.

струга - отвор, пролаз на дрвеној огради око куће, њиве, тора; такође: ограђено мјесто за овце на отвореном простору, тор.

стругарица - редуша којој је дужност да помузе овце у тору.

субаша - надзорник имања, онај који убире агинске или беговске приходе са читлука (феудалног посједа); раније у Турској царевини тако се звао градски надзорник.

суданија - тобожње суђење; код Кочића: ругање суду и суђењу.

судишће - судиште, суд, мјесто, просторија гдје се суди, гдје суд засједа.

сургун - прогонство, изгнанство; као придјев: прогнан, протјеран; гл. **сургунисати** - протјерати, прогнати; у значењу **сургун** употребљава се и именица **сургунлук**

сурутка - течност која остаје послије сирења млијека.

сутурлија - провалија, амбис, понор.

сухарија - такође и **суварија** - коњаник; коњаник-војник, коњаник-жандарм.

счињати, шчињати - накањивати се, оклијевати, колебати се.

Т

табор - логор, организован састанак.

такум - прибор, сервис, комплетна опрема; туце нечега; онај дио чнбука који се ставља у уста.

таламбас - нарочита врста бубња од туча у облику чанка или дубоке ћасе са разапетом кожом обично јарећом. Ријеч **таламбас** често се односи и на бубањ уопште.

талахи - дио молитве и заклетве код муслимана: тако ми Бога!

тапија - јавна исправа о власничком праву на некретнину.

тевабија (тур.) - поданици, држављани; присталице, пратња; породица

текија - дервишка зграда, манастир, у којој се обављају дервишки обреди. Свака текија има свога старјешину, шејха (калуђер).

теркија - завежљај опреме (као што је кабаница) који се каишевима привеже за облучје на задњој страни седла; дио старије женске народне ношње, украсни привјесак који виси са стране о појасу.

тескера (тур.) - цедуља, лист, писмо, писмена дозвола, потврда, исправа, свједочанство

теслаисати - заносити се, поносити се, правити се важан.

теста - (покр.) геста, пут.

теферич - излет, весеље.

тефтер - биљежница, регистар, протокол; рачунска књига; трговачка књига дуговања и потраживања.

тимар (тур.) - брига; феудално добро, имање, посјед

тимор - камењар, врлет, голет, пребивалиште орлова.

тиморина - предио, крај у коме има тимора, геол. високи дио земљине коре, планински масив, који настаје спуштањем околних дијелова дуж расједа; мјесто пуно високих, стрмих стијена, камењар, крш.

тканица - откан појас (у разним бојама и шарама); материјал од грубо откане вуне (обично шарена); врста женског појаса.

трзе - (покр.) јагње које се врло касно ојагњило.

трибун (лат.) - вођа народа, популаран народни говорник

трмка - купаста кошница од прућа, вршкара.

трнапити - рупити изненада, упасти, ући у кућу.

тубити - тувити, памтити, добро држати у памети.

тугра (тур.) - службени монограм (на ферману, на новцу) од султановог имена

туркесати - говорити турски.

тутунлук - цијев кроз коју пролази дим.

туфек - пушка, пушкар.

Ћ

Ћаба - свето мјесто.

ћатиб, такође и **ћатип** - писар, административни службеник, чиновник.

ћевшити - такође и **ћефшити** - водити истрагу, вршити увиђај; вршити процјену пољске штете.

ћеиф - уживање.

ћемане - виолина.

ћепенак (тур.) - вратаница од дућана или радионице којима се горње крило диже а доње спушта и подбочи, те се на њему излаже роба, а трговац на њему и сједи

ћерећли - (прид.) од **ћерећета** - врста домаћег памучног платна које је проткано цијелом дужином основе свиленим жицама. Те жице могу бити и памучне, али другачије него ли је основа.

Ћитаб, такође и **ћитап** - књига; закон; књига која садржи вјерска учења и прописе; Куран; Библија.

ћиһулајкан - звекан, врнто, бленто, неотесан човјек.

ћулић - ружица.

ћурак - мушки капут постављен и опшивен крзном, бунда, кожух, може бити дуги или кратки.

ћурлик - такође **ћурлика** - свирала, фрула; глас свирале; глас, цвркут неких птнца (јаребица, шева и сл.).

ћурчина - (пеј.) велики ћурак.

У

увано - зацијело, сигурно.

уверчити, уферчити - запазити, уочити.

угајретити - помоћи, заузети се.

удут - (књиж.) **худут** - међа, граница, подручје.

удутлема - царски (турски) акт и церемоније које иду уз њега.

укабулити - пристати на нешто, усвојити нешто.

укопација - окупација.

улчек - старинска мјера (за жито, брашно и сл.) различите величине.

умести - умијешати, уметнути, усути у нешто; упропастити, упиштити

умести се - истријебити се.

умјети, хтјети, знати.

упатан, -тна, -тно, - (покр.) напаћен, намучен.

уредован,- вна,- вно - који се односи на уред, канцеларијски, службен, званичан.

уриктати - удесити, намјестити.

учевина - (нар.) знање, наука.

Ф

фајда - корист, добит.

фаланга (грч.) - борбени ред тешко наоружане пјешадије, некад, у збијеној формацији, слично клину

фарисеј (хебр.) - лицемјер, пренемагало; човјек који се претвара

фелах (ар.) - ратар

фетва - правно рјешење или упута дата у облику одговора како да се ријеши извјесно шеријатско питање.

фискус - државна благајна, државна имовина.

фитмија - смутљивка; врагољанка, намигуша; од фитмија изведено и **фитмилук** - смутња, сплетка, интрига.

форинта - новац у разним земљама разне вриједности; у бившој Аустро-Угарској: сребрн новац од двије круне, сребрна двединарка.

фурсат - згода, прилика, згодан час кад нико не може омести да се што учини; самовоља кад се коме пружи згодна прилика.

Х

хазна - благајна, ризница; благо, извор воде

хазнадар - чузар ризнице, благајник.

хак (тур.) - прави; онај дио прихода у натури који су кметови морали давати спахији; плата; рачун; власништво.

хамал (тур.) - носач

ханума - госпођа.

ханџар - дуги шиљасти нож, с оштрицом с обадвије стране. Понекад се тако назива и кратки криви мач или јатаган.

харач - порез из турског периода.

хас - царско имање; дворско имање.

хелер (њем. **Heller**) - стоти дио круне, према имену њемачког града Halla гдје су га најприје ковали; данас стоти дио чешке круне

хесаб - također и **хесап** - рачун, број; процјена.

хи(е)џра (ар.) - одлазак Мухамеда из Меке у Медину (г. 622. н. е.) ; то пресељење сматрају муслимани једним од најважнијих догађаја у почетном стадијуму ислама и од тог времена рачунају године

хршум (књиж.) **ршум** - повика, викање на некога, разбјешњеност, љутња.

Ц

цајгнис - свједочанство, увјерење.

цванцик - стари аустријски новац од 20 крајцера.

цесар - ћесар, цар (најчешће о аустријском цару).

цивиљ - (књиж.) **цивил** - грађанство, грађански сталеж (за разлику од војничког); грађанска ношња: ићи у цивилу: ићи у грађанском одијелу.

цријемуш(а) - биљка из породице љиљана која се употребљава за зачин и јело, зову је још **сријемуж, сријемужа.**

custodia honesta (лат.) - часни затвор са извјесним олакшањима и ублажењима

Црна кућа - злогласни затвор у Бањој Луци за вријеме Аустро-угарске и касније.

Ч

чадо - чедо, из милоште.

чадор - шатор.

чакараст - онај који је разнобојних очију.

чалма - платно омотано око феса или које друге сличне капе, сарук, ахмедија.

чалмаш - човјек који носи чалму.

чатати - читати, обично молитве у цркви или на слави.

четобаша - заповиједник чете.

чибук - цијев са лулицом на једном крају која служи за пушење; обично је чибук дуг, а ако је мањи па се може у џеп ставити, онда се назива чибучић.

чивит - модрило (врста боје); индиго.

чимбур - јело од јаја, прави се тако што се јаја разбију и пржe на маслу или кајмаку без мијешања. Ако се јаја при пржењу мијешају, добије се кајгана.

Читлук-сахибија - ага или бег, господар, власник читлука (феудалног посједа).

човали - (књиж.) - **чохали, чохан** - израђен, сашивен од чохе.

чок јаша падиша! - усклик у султаново здравље: да живи много година!

Џ

џандрљив - свадљив, који много приговара другима.

џемадбаша, џематбаша - старјешина једног џемата, сеоски старјешина.

џенем - џехенем, пакао.

џенет - џехенет, рај.

џефе (тур.) - свађа, галама

џоњати - дуго чекати (обично пред нечијим вратима).

џубе - џуба, одора, мантија муслиманских вјерских службеника обично од црне чохе, зубун.

џумрукчија, ћумрукчија - цариник, трошаринац.

Ш

шабан (тур.) - осми мјесец муслиманске мјесечеве године

шајцати - (покр.) - шетати се.

шапорење - шапутање, шушкање, гл. именица од **шапорити** - шапутати.

шејтан - ђаво.

шенлук - весеље, славље уз пуцање пушака, гл.

шенлучити - проводити весеље, славити, веселити се.

шеретлук - будалаштина, шала.

шеријат - муслимански вјерозакон, исламски пропис; ислам.

шиљеже - јагње од годину дана.

шкрљак - шешир, клобук; код Кочића симбол туђина (Шваба), **шкрљачина** - ауг. и пејор. од **шкрљак** - шеширчина.

шовран - врста новца.

Шокац - назив за католике-икавце и католике уопште; покрајински: сељак, земљорадник; прост човјек.

шоца - врста старинске војничке пушке.

штуц - врста кратке пушке, карабин.

шупирати (њем. **Schub**) - полицијски протјерати (у завичајно мјесто)

шуша - овца, коза или крава без рогова; (фиг.) нико и ништа.

шчедро - штедро, издашно, дарежљиво; јако, обилато.

Реч уз библиографију

До сада је уз сабрана дела Петра Кочића објављено неколико библиографија. Прву је израдио Тодор Крушевац (Петар Кочић: *Дјела II,* Сарајево, 1951, стр. 369– 390), другу Драгољуб Влатковић и Голуб Добрашиновић (Петар Кочић: *Сабрана дела II,* Београд, 1961, стр. 431– 473), трећу Тодор Крушевац (Петар Кочић: *Сабрана дјела III,* Сарајево – Београд, 1967, стр. 311–339) и четврту Драгољуб Влатковић (Петар Кочић: *Сабрана дјела IV*, Бањалука–Сарајево, 1986, стр. 109–332). Концепцијом кореспондирају прва и трећа библиографија, рађене су једном руком, од њих одудара друга и четврта, које су сродне по презентацији Кочићевих посебних издања, иначе су различите. Последња библиографија садржи одељке у којима је изражена намера да се презентују преводи Кочићевих посебних дела, као и прилози његових појединих дела у домаћој и страној периодици и штампи. У њој је, једном библиографском јединицом, заснован одељак *Прераде и драматизације*, следи одељак *Литература*, који садржи 1294 библиографске јединице.

Ова библиографија је, концепцијом и достигнутим, респектабилна – али рањива. На ово друго указао је др Станиша Тутњевић (*Политика*, 6. јун 1987, стр, 11), по изласку Кочићевог четверокњижја. Ту чињеницу смо имали на уму у раду на овој библиографији. Уважавали смо напоре и резултате својих претходника библиографа, али смо их својим налазима упорно проверавали. Служили смо се библиографијама које су биле доступне и поменутим библиографима, бележили смо и проверавали њихове наводе, посебно оне до 1950. године, али и касније – што је дало резултате. Користили смо и прилоге (Ж. Јовановића, Д. Влатковића, М. М. Вулина, К. Б. Лазића. Д. Морачића и др.) Кочићевој библиографији, објављене у часописима, као и библиографске јединице из библиографија бројних часописа (*Српског књижевног гласника*, *Босанске виле*, *Летописа Матице српске*, *Живота*, *Израза*, *Књижевности*, *Стремљења*, *Мостова*, *Гласа, Књижевне историје* и др.), али и оне библиографске јединице које су зрачиле одређеном новином, а које смо налазили у библиографским изборима приложеним уз одређена Кочићева дела или унете у студије о Кочићевом делу (Ц. Ристановић: *Епик и лирик Петар Кочић*, Бијељина – Шид, 1995, стр. 123–136). Консултовали смо и библиографију о Кочићевом делу, унету у *Лексикон писаца Југославије III* (Нови Сад, Матица српска, 1987, стр. 192–200), а коју су саставили Здравко Малбаша и Тодор Крушевац и закључили је, прорећеним библиографским јединицама, 1983. годином.

Проучавањем поменутих библиографија запазили смо да је у другој, одељком *Писма*, проширен библиографски оквир прве библиографије и да је одељак *Приповетке* из прве у другој оснажен навођењем места на којима су објављиване. Исто тако је у другој библиографији, у одељку *Литература*, проширен број библиографских јединица, а које су поредане азбучним редом. Речено је да је прву и трећу библиографију радио Тодор Крушевац – у раду на трећој он не мења концепцију, отвара одељак *Важнија посебна издања*. Његова библиографија, у одељку *Литература*, интегрише библиографске јединице из претходних библиографија. До тога је, у истом одељку, дошло и у четвртој библиографији, коју је израдио Драгољуб Влатковић. Његова библиографија отпочиње одељком *Посебна издања*, отвореним у претходној библиографији. Овом одељку додаје одељке: *Прилози у периодици*, *Преводи посебна издања*, *Прилози у периодици*, *Прераде и драматизације*, *Литература*. Библиографију је, у првом одељку, закључио 1980, а у одељку *Литература* 1981. године. Пред нама је било да наставимо.

Прихватили смо назначене одељке те библиографије, али смо проширили неке њихове наслове, јер они нису покривали оно што се под њима нашло, превасходно испод наслова одељака о прилозима у периодици и штампи. Ту је Влатковић започео разврставање појединих дела објављених у збирним делима, изборима – и посустао у намери (осетио тежину захвата или није имао технику (!?) – захваљујући могућностима нове технике, тај посао смо окончали). Библиографске јединице, у одељку *Литература*, разврставали смо по годинама и приложили њихов ауторски азбучни регистар, сматрали смо да је то много практичније од њиховог разврставања у претходној библиографији.

На крају још неколико речи, у знаку нумеричког факта и компарације, о нашим библиографским домашајима и о оном што је затечено у библиографији која је објављена у *Сабраним дјелима* (1986) Петра Кочића. Њен први одељак, *Посебна издања*, закључен 125. јединицом, оснажили смо са нових 19 јединица у већ истраживаном раздобљу, томе смо додали 44 јединице, које се односе на новији датум (иза 1980. године). Одељак *Преводи посебна издања* проширили смо са 15 на 23 библиографске јединице, а девет пута смо проширили број јединица у одељку о прилозима превода у периодици, изборима и делима, такође толико и одељак о прерадама и драматизацијама (тај одељак садржи само једну јединицу, обогаћен је са нових девет јединица). Што се тиче поглавља *Литература*, оно је, у поменутој библиографији, закључено 1981. годином и садржи 1294 библиографске јединице. У временском распону који она обухвата пронашли смо још око седам стотина нових библиографских јединица, а у периоду иза тог времена до данас још око шест стотина јединица, тако да тај новоизрађен одељак садржи 2457 библиографских јединица, што је, безмало, двоструко више него у претходној библиографији.

Назначене квантитативне релације, између претходне и ове библиографије, сугеришу део истине о квалитету ове новонастале, други део те истине указаће се пасионираном компаративисти посредством овладавања презентованим материјалом у сваком одељку ове библиографије, такође и сагледавањем физиономије и садржаја појединих библиографских јединица, које су предоминантно in situ оверене и образложене. Међутим, и на крају, не сматрамо да је посао, у вези са столетном презентацијом и рецепцијом Кочићевог дела, запечаћен овом библиографијом – увек се може и боље и више: трудили смо се да будућима оставимо што мање повода да нас квантитативно и квалитативно допуњавају.

Још нешто, верујемо да ови библиографски налази већ собом оправдавају ново издавање Кочићевих сабраних дела, а у часу када обележавамо 125-годишњицу од рођења овог истакнутог крајишког и српског приповедача и националног трибуна, разлог је још више да се ова дјела поново у овом издању штампају.*

Мр Јован Н. Ивановић

I. Посебна издања

1902.

1. *С планине и испод планине*. – Беч, Српско акад. друштво „Зора", штампа Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци, 1902; стр. 67; 8°

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ђурини записи*; *Мргуда*

1904.

2. *С планине и испод планине*. – Загреб, штампа Српска штампарија, 1904; 81 – (2); 8°

Садржај (посвећено: Успомени генија Ђуре Јакшића): *Јелике и оморике*; *Кроз свјетлост*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Јазавац пред судом*

1905.

3. *С планине и испод планине*. – Београд. (Издање аутора). Штампарија „Талетова", 1905; стр. 111; 8° (Издавачи Велимир Р. Рајић, суплент, и Јован Тановић, правник)

Садржај (посвећено: Госпођи др Марији Вучетић–Прити и г. др Николи Вучетићу у знак захвалности): *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Са збора*; *Јајце*; *Пјесма младости*; *У магли* 1906.

4. *Јазавац пред судом*. 2. издање. – Београд, Издање Књижарнице Светислава Б. Цвијановића, 1906; стр. 30 + (2) са рекламом; 8°

5. *Јазавац пред судом*. 3. издање. – Нови Сад, (Издала Милка П. Кочић), Српска штампарија Ђорђа Ивковића, 1906; стр. 32; 8°

1907.

6. *С планине и испод планине*. – Београд, Српска књижевна задруга, Нова штампарија – Давидовић, 1907; стр. 110 + XIV + (1); 8° Српска књижевна задруга, 109

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Кроз свјетлост*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*; *Јајце*; *Јазавац пред судом*

7. *Јазавац пред судом*. 4. издање (Са ликом главног лица). – Нови Сад, Српска штампарија Ђорђа Ивковића, 1907; стр. 32 са сл.; 8°

1908.

8. *Јазавац пред судом*. 6. издање (Са ликом писца и главног лица). – Chicago, Издање Књижаре Душана Поповића и Друга (са дозволом пишчевом), Српска штампарија „Балкан" (Д. Поповић и Друг), 1908, 1 са сл. аутора + стр. 32 са сл. 8° (лат.)

9. *Јазавац пред судом*. 7. издање. – У Новом Саду, Издала Милка П. Кочића, Српска штампарија Ђорђа Ивковића, 1908; стр. 32; 8°

1910.

10. *Јауци са Змијања*. – Загреб, Штампа Српске штампарије (Б. м.: б. и.), [1910]; стр. 83 + (3); 8°; – Посвета Љепосави за успомену

Садржај: *Змијање*; *Молитва*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*.

1911.

11. *Суданија*. – (У Сарајеву), Штампа Исламска дионичарска штампарија, Сарајево, 1911; стр. 108; 8°

12. *Говор народног посланика госп. Петра Кочића у LXXXVI сједници Сабора Босне и Херцеговине од 22. марта 1911*. – У Сарајеву, Земаљска штампарија [1911]; стр. 2 + (1); 4°

1912.

13. *Јазавац пред судом*. 8. издање (Са сликом писца и главног лица). – Chicago, Ill, Издање Књижаре Душана В. Поповића, Прва српска штампарија Душана В. Поповића, 1912; стр. 32 са 1 црт. + 1л са сл. аутора; 8°

Са фотографијом писца и ликом Давида Штрпца (цртеж Т. Шевракића)

14. *Из „Отаџбине"*. – Сарајево, Штампарија Пијуковић и Друг, 1912; стр. 85; 8°

Садржај: *Слободи*; *Кмети*; *Бошњаклук*; *За српски језик*; *Порези под Турцима*

1913.

15. *Ракијо, мајко!* – Сарајево, Штампарија Пијуковић и Друг, 1913; стр. 54; 8° [С. а.]

16. *Јазавац пред судом*. – Сарајево, Издање и наклада: Књижарнице и папирнице Михајла Милановића, Штампарија Николе Пијуковића, [С. а.]; стр. 32; 8°

17. *Јазавац пред судом*. Дозволом пишчевом. – Сарајево, Издање и наклада: Књижарнице и папирнице Михајла Милановића, Штампарија Николе Пијуковића, [С. а.]; стр. 61; 8°

(Напомена: Приближна година издања може се претпоставити према времену рада Штампарије Николе Пијуковића)

1914.

18. *Јазавац пред судом*. (Дозволом пишчевом). – Сомбор, Штампарија Влад. П. Бајића, б. г. и б. н. (1914); стр. 32; 8°

1918.

19. *Јазавац пред судом*. – Загреб, Акад. књижара Л. Хартмана: Свеучилишна књижара Фр. Жупана (Ст. Кугли), 1918; стр. 51; 8° (лат.)

1921.

20. *Јазавац пред судом* – Wien, „Edition slave", (1921); стр. 47 + (1); 8° (лат.)

Библиотека народна

1922.

21. *Јазавац пред судом.* – Сарајево, Књижарница Михајла Милановића (1922); стр. 32; 8° (лат.)

На корици пише: „Дозволом пишчевом". – На стр. 30 под звездицом испод речи „ћорава" (Земљана влада) дато објашњење у фусноти: „Бивши поглавица земаљске владе за Босну и Херцеговину, Његова Преузвишеност, господин барон Јохан фон Апел, изгубио је, ваљда у рату, једно око." Према наведеним напоменама, ово је издање највероватније штампано пре првог светског рата или је прештампавање предратног (годину 1922. одредила му је З. Вуловић у својим напоменама у *Целокупним делима* Петра Кочића)

22. *Јазавац пред судом*. 12. издање. – Chicago, Изд. Књижарница Д. Б. Поповића, 1922; стр. 32; 8°

1930.

23. *Јазавац пред судом*. 17. издање. – Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића, (Београд: Штампарија „Привредник"), 1930; стр. (2) са фотографијом писца из 1902. г. и ликом Давида Штрпца (цртеж Т. Швраковића) на насловној страни + 39; 8°

1932.

24. *Целокупна дела*. Приредила Зора В. Вуловић. Књ. 1, 2. Београд, „Народна просвета" (1932); књ. 1 стр. XI + 394; књ. 2 стр. XCII + (2) + 274; 8°

Садржај: Књига 1: Факсимил Кочићевог писма (Доња Тузла, 27. V 1908). I. Песме: *Поноћни звуци*; *Пролећни звуци*, ***(*Ја те љубим, дивни створе)*; *Пошљедна суза*; *Бар тад хоће л'?*; *Поточић*, *** *(У одбљеску бл'једих звијезда, што с висина тужно сјају)*. II. Проза: *Туба*; *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Јазавац пред судом*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Тајна невоља Смаје Субаше*; *Јајце*; *Просјаци*; *Пјесма младости*; *О проклете вечерашње вечери!*; *Илица 'Одалица и Лазица Вуцалица*; *Са збора*; *Папакало*; *Молитва*; *Кроз мећаву*; *Тавновање*; *Тежак*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Змијање*; *Кмети*; *Слободи*

Са сликом (цртежом) писца

Књига 2: *Петар Кочић* (Зора В. Вуловић); *Суданија*; *Слике из Старе Србије и Маћедоније*; *О лирици Ђуре Јакшића*; *Наша пјесма*; *Прво виђење с Јанком*; *Стеван Сремац*; *Васо Кондић*; *Љуб. Ковачевић: Срби у Хрватској и велеиздајничка парница 1909*; *Кечетове историјске успомене*; *Говор г. Петра Кочића у Босанском сабору 22. марта 1911*; *Кметовско питање*; *Бошњаклук*; *За српски језик*; *Порези под Турцима*; *Андре Шередам, балкански рат и аустријска интервенција*; *Балкански рат и аустријска интервенција*; *Писмо из затвора* (Милки Кочић) *од 2. IV 1908*; *Историја имена Бање Луке*; *Напомене*; *Речник*

1939.

25. *Одабране стране*, Приредио Радмило Димитријевић. – Београд, Задруга Професорског друштва, 1939 (Штампарија „Соко"); стр. 53 + (1); 8°

Школска библиотека, серија II, св. 3

Садржај: *Петар Кочић* (Радмило Димитријевић); *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Јајце*; *Молитва*; *Кмети*; *Пејзажи и слике* (одломци)

1941.

26. *Јазавац пред судом*. 18. издање. – Београд, Издавачка Књижарница Томе Јовановића и Вујића, (За штампарију „Зора" Јосип Климпл), 1941; стр. 45 са фотографијом писца из 1902. године и ликом Давида Штрпца (цртеж Т. Шкракића) на насловној страни; 8°

Садржај: *Неколико мисли уз ово издање* (Душица П. Кочић); *Јазавац пред судом*

1945.

27. *Јазавац пред судом*, 19. издање. Лик Давида Штрпца на корицама израђен по оригиналном цртежу Тодора Шкракића. Лик писца на трећој страни израђен по фотографији када је писао дело. Текст прештампан према изд. Српске књижевне задруге из 1907. – Београд, 1945. (Београд: „Планета"); стр. 48; 12°

Садржај: *Јазавац пред судом*; *Речник мање познатих речи*; *Белешка о писцу*

28. *Јазавац пред судом*: у једном чину. – Сплит, Изд. „Слободне Далмације", 1945; стр. 62; 12°.

Прилози казалишној библиотеци

Садржај: *Светли лик Петра Кочића* (Велибора Глигорића); *Рјечник мање познатих ријечи*

29. *Изабране приповетке*. Књига III; за штампу приредио Марко Видојковић. – Београд, Издање Државног издавачког предузећа „Просвета", 1945; стр. 226 + (8); 8°

Изабрана дела српских реалиста, 3

Садржај: *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Тежак*; *Кроз маглу*; *Мргуда*; *Мрачајски прото*; *Кроз свјетлост*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Белешка о писцу*

С фотографијом писца

1946.

30. *Изабране приповетке*. – Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946 (Загреб: Тискара Накладног завода Хрватске), стр. 226 + (1); 8°

Српски писци

Садржај: *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Тежак*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Кроз свјетлост*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо мајко*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Биљешка о писцу*; *Рјечник* (Према издању Државног издавачког предузећа Србије „Просвета" у Београду, у редакцији Марка Видојковића)

1947.

31. *Змијање*. – Загреб: Београд, Ново поколење, 1947; стр. 36; 12°

Библиотека изабраних приповијетки, коло I, 5

32. *Јазавац пред судом*. – Београд, Изд. Просвета, 1947 (Београд: „Просвета"); стр. 35; 12° (*Напомена о писцу* и *Речник*).

Мала библиотека, св. 9

33. *Вуков гај*; *Јаблан*. *Приповијетке*. – Сарајево, Свјетлост, 1947 (Сарајево: „Ослобођење"); стр. 20; 12°

Мала библиотека, 1

Садржај: *Петар Кочић* (Аноним); *Вуков гај*; *Јаблан*

С цртежом писца

1948.

34. *Зулум Симеуна Ђака*. Илустровао Карло Направник. – Нови Сад, Матица српска, 1948 (Нови Сад: „Будућност"); стр. 30 + (2); в 8° (*Речник мање познатих речи*)

35. *Јаблан*. Илустровао Александар Томашевић. – Београд, Ново поколење, 1948 (Београд: „Омладина"); стр. 14 + (1); в 8°

Библиотека пионира

36. *Јазавац пред судом*. – Београд, Синдикално издавачко-штампарско предузеће „Рад", 1948 (Београд: Штампарија „Рад"); стр. 32; 8° (*Речник мање познатих речи*)

Наша позорница

37. *Кроз мећаву*. – Загреб, Изд. Накладни завод Матице хрватске, 1948 (Загреб: Накладни завод Хрватске); стр. 43; 12°

Народна књижница

Садржај: *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Рјечник*; *Биљешка о писцу* (Новак Симић)

38. *Одабране приповетке*. – Београд, Ново поколење, 1948; стр. XXI + 169 + IV; 8° Југословенски класици, 5

Садржај: *Петар Кочић* (Милан Ч. Јовановић); *Туба*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Суданија*; *Молитва*; *Кмети*; *Тежак*; *Речник туђих и мање познатих речи*

1949.

39. *Изабране приповетке*. Насловна страна Мато Бенковић. – Загреб, Просвјета, 1949 (Загреб: Задружна штампарија); стр. 141 + (2); 8°

Просвјетина библиотека

Садржај: *Мејдан Симеуна Ђака*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Из старосатавне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*; *Кроз маглу*; *Јуре Пилиграп*; *Вуков гај*; *Змијање*; *Биљешка о писцу*

40. *Вуков гај*. Илустровала Љубица Сокић. – Београд, Ново поколење, 1949 (Београд: „Омладина"); стр. 13 + (1); 4°

Библиотека пионира

41. *Изабране приповетке*. Уредио Марко Видојковић. – Београд, Просвета, 1949 (Београд: „Просвета"); стр. 207 + (1); 8°

Југословенски старији писци. Одабрана дела

Садржај: *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Тежак*; *Кроз свјетлост*; *Кроз маглу*; *Мргуда*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јуре Пилиграп*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Речник*

1950.

42. *Јаблан*; *Вуков гај*. – Сарајево, Полет, 1950 (Сарајево: „Ослобођење"); стр. 14 + 1; 8°

Југословенски писци

43. *Кроз мећаву*. *Приповетке*. Уредио Гвидо Тартаља. – Београд, Просвета, 1950; стр. 42 + (1); 12°

Мала библиотека, 43

Садржај: *Кроз мећаву*; *Јуре Пилиграп*; *Вуков гај*; *Речник мање познатих речи*

44. *Јазавац пред судом*. – Београд, Ново поколење, 1950; стр. 46 + 2: 12°

Позоришни зборник „Омладинске позорнице", коло I; 3

Садржај: *Јазавац пред судом*; *Напомене уз комад „Јазавац пред судом"*; *Редитељске напомене*

45. *Јазавац пред судом*. – Београд, Савез културно-просветних друштава НР Србије, 1950; стр. 56; 8°

Позоришна библиотека културно-просветних друштава НР Србије

Садржај: *Предговор* (Ника Милићевић); *Јазавац пред судом*; *Редитељски коментар „Јазавца пред судом"* (Огњенка Милићевић); *Речник страних и мање познатих речи*

46. *Јазавац пред судом*. – Сарајево, Савез културно-просветних друштава Босне и Херцеговине, 1950 (Сарајево: „Градска штампарија"); стр. 57 + 1; 12° (*Напомене* Огњенка Милићевић) (лат.)

Позоришна библиотека, св. 3

47. *Јазавац пред судом*. – Загреб, Савез културно-просвјетних друштава Хрватске, 1950; стр. 39; 8° (лат.)

Мала драмска библиотека, св. 2

Садржај: *Петар Кочић* (Аноним); *Јазавац пред судом*; *Редитељске упуте* (Јозо Лауренчић); *Рјечник мање познатих ријечи*

48. *Јазавац пред судом*. 2. издање. – Загреб, Савез културно-просвјетних друштава Хрватске, 1950; стр. 39; 8° (лат.)

Мала драмска библиотека, св. 7

Садржај: *Петар Кочић* (Аноним); *Јазавац пред судом*; *Редатељске упуте* (Јозо Лауренчић); *Рјечник мање познатих ријечи*

1951.

49. *Дјела*. Књига 1: Пјесме. Проза. Уредио Ника Милићевић; књига 2: Чланци и прикази. Говори у сабору. Разна писма. Уредио Тодор Крушевац. – Сарајево, Свјетлост, 1951; стр. 445 и 414; 8°

Писци Босне и Херцеговине

Садржај: Књига 1: *Предговор* (Ника Милићевић); Пјесме: *Поноћни звуци*; *Пролетни звуци*; (*Спустивши главу на моје груди*); (*Ја те љубим, дивни створе*); *Пошљедња суза*; *Бар тад хоће л'*…?; *Поточић*; (*У одбљеску бл'једих зв'језда*); *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; „Јазавац пред судом". „Суданија". *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Тајна невоља Смаје Субаше*; *Просјаци*; *Пјесма младости*; *О, проклете вечерашње вечери!*; *Илица 'Одалица и Лазица Вуцалица*; *Са збора*; *Папакало*; *Молитва*; *Кроз мећаву*; *Тавновање*; *Чврко*; *Тежак*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Змијање*; *Кмети*; *Слободи*; *Напомена*

Књига 2: Чланци и прикази: *О лирици Ђуре Јакшића*; *Једна фамозна свадба*; *Слике из Старе Србије и Маћедоније*; *Наша пјесма*; *„Обрана" г. Јосипа Милаковића*; *Календар „Вардар" за 1906. годину*; *Беледије*; *Прво виђење с Јанком*; *Стеван Сремац*; *Наша ријеч*; *Наша поезија под апсолутизмом*; *Кечетове историјске успомене*; *Васо Кондић*; *Загребачка велеиздајничка парница*; *Аграрни односи у Румунији прије закона од 1864*; *Гаврило Вучковић*; *Мало објашњење*; *Насеља српских земаља*; *Историја имена Бање Луке*; *Кметовско питање*; *Историја Срба од Константина Јиричека*; *О програму обновљене „Отаџбине"*; *Бошњаклук*; *Порези под Турцима*; *За српски језик*; *Рђави и штетни народни обичаји*; *Балкански рат и аустријска интервенција*; *Нова књига Максима Горког*. Говори у Сабору: *Шумско сервитутно право*; *Критика аустријске управе у Босни*; *Рјешавање молби за земљу*; *Језик у законским текстовима*; *Чиновничко питање*; *О преносним таксама при откупу кметова*; *Обавезна основна настава*; *О таксама на молбе из народа упућене Сабору*; *Радничко питање*; *Расправа о буџету за 1911. годину*; *Аграрна политика босанске владе*; *Аграрно питање*; *Изјава о раду Сабора*; *Поводом једног закона који не важи за муслимане*; *О бањи у Лакташима*; *Поводом молби за оружне листове*; *Интерпелације*; *Разна писма*; *Библиографија* (Тодор Крушевац); *Поговор* (Тодор Крушевац)

50. *Приповијетке*. Уредила Јерка Белан. – Загреб, Просвјета, 1951; стр. 295 + (2); 8°

Библиотека Просвјете, коло II, књ. 12

Садржај: *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Кроз маглу*; *Мргуда*; *Кроз свјетлост*; *Тежак*; *Змијање*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јуре Пилиграп*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Петар Кочић* (Јерка Белан); *Рјечник*

1952.

51. *Зулум Симеуна Ђака*. Приредио Ђуро Гавела. – Београд, Народна књига, 1952; стр. 62 + (1); 8°

Српски класици, 1

Садржај: *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо мајко!*; *Петар Кочић* (Ђуро Гавела)

52. *Изабране приповијетке*. Избор извршио Ника Милићевић. – Сарајево, Сељачка књига, 1952; стр. 150 + (1); 8° (лат.)

Село у књижевности, 15

Садржај: *Туба*; *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Код Марканова точка*; *Јуре Пилиграп*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Са збора*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Биљешка о писцу*

53. *Одабране стране*. Уредио Радмило Димитријевић. Књ. 1 и 2. – Београд, Знање, 1952; стр. 147 + (1) и 124 + (3); 12°

Школска библиотека, 2, 3

Садржај: Књига 1: *Петар Кочић* (Радмило Димитријевић); *Кмети*; *Тежак*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Код Марканова точка*; *Са збора*; *Јазавац пред судом*; *Тавновање*; *Суданија*; *Јаблан*; *Молитва*; *Слободи*

Књига 2: *Змијање*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Мрачајски прото*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Кроз мећаву*; *Јелике и оморике*

1953.

54. *Одабране стране* (I део). Уредио Радмило Димитријевић. 2. издање – Београд, Знање, 1953; стр. 153 + (2); 12°

Школска библиотека

Садржај: *Петар Кочић* (Радмило Димитријевић); *Кмети; Тежак; Гроб Слатке Душе; Вуков гај; Код Марканова точка; Са збора; Јазавац пред судом; Тавновање; Суданија; Јаблан; Молитва; Слободи*

1954.

55. *Одабрана дела*. – Београд, Рад, 1954, коло II, књ. 9; стр. 183 + (3); 12°

Југословенски писци, коло II, 9

Садржај: *Петар Кочић* (Јован Радуловић); *Јаблан*; *Вуков гај*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Речник*

С фотографијом писца

1955.

56. *Приповетке*. *Јазавац пред судом*. Приредио, предговор и напомене написао Радмило Димитријевић. – Нови Сад, Матица српска, 1955; 224 + (1); 12°

Наши писци

Садржај: *Петар Кочић* (Радмило Димитријевић); *Слободи*; *Тежак*; *Змијање*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Са збора*; *Јазавац пред судом*; *Суданија*; *Јаблан*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Мрачајски прото*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Кроз мећаву*; *Јелике и оморике*; *Молитва*; *Речник непознатих и мање познатих речи*

57. *Вуков гај*. – Загреб, Сељачка слога, 1955; стр. 51 + (4); 12° (лат.)

Домаћи писци, Мала књижница *Сељачке слоге*, коло 1, 6

Садржај: *Вуков гај; Гроб Слатке Душе; Кроз мећаву; Кроз маглу;* Биљешка о писцу од В(ладимира) П(оповића).

1956.

58. *Изабране стране*. Приредио Новак Новаковић. Илустрирао акад. сликар З. Боурек. – Загреб, Школска књига, 1956; стр. 67 + (1); 12° (лат.)

Добра књига, коло III, св. 2

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

59. *Изабране приповетке* и *Јазавац пред судом*. – Београд, Дечја књига, 1956; стр. 59 + (1); 8°

Мала библиотека, 46

Садржај: *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Јазавац пред судом*

Речник мање познатих речи дат је у фуснотама испод текста

1958.

60. *Изабрана дела*. За штампу приредио Голуб Добрашиновић. – Београд, Народна књига 1958; стр. 382 + (5); 8°

Школска лектира

Садржај: *Петар Кочић* (Витомир Р. Вулетић); Приповетке: *Туба*; *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Из старославне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо мајко!*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*. Остали списи: *О лирици Ђуре Јакшића*; *Прво виђење с Јанком*; *Наша ријеч*; *Наша поезија под апсолутизмом*; *Васо Кондић*; *Критика аустријске управе у Босни*; *Писмо брату Илији Кочићу*; *Писмо Богдану Поповићу*; *Писмо жени Милки Кочић*. Критике о Петру Кочићу: *С планине и испод планине I, II* (Јован Скерлић); *Савременост Петра Кочића* (Исидора Секулић); *Смисао књижевног дела Кочићева* (Јован Кршић); Сећања на Петра Кочића: *Сарадник и рођак Петра Кочића Лујо Кочић* (Мит. Л. Митровић); *Стари бањалучки боем Вуко Зрнић прича о свом некадашњем најприснијем пријатељу Петру Кочићу* (И. К.); *Прве ђачке невоље Петра Кочића* (Лазар Кондић); *Из мог школовања* (Веселин Чајкановић); *Како је Петар Кочић научио писати приповетке* (Павле Лагарић); *Како је створен Кочићев „Јазавац пред судом"* (Мехмед Селимовић); *Пабирци о Петру Кочићу* (Радован Јовановић, према казивању Симе Ераковића); *Петар Кочић као наставник* (Петар Митропан); *Кочићево тамновање у Тузли* (Радован Јовановић); *Сећање* (Ђорђе Лазаревић); *Петру Кочићу in memoriam* (М. С. Јовановић); *Хронологија значајних догађаја из живота Петра Кочића*; *Литература о Петру Кочићу* (Голуб Добрашиновић)

61. *Изабрана дела*. Уредник: Миодраг Шијаковић. – Београд, Народна књига, 1958; стр. 84 + (1); 8°

Садржај: *Јаблан; Код Марканова точка; Гроб Слатке Душе; Зулум Симеуна Ђака; Истинити зулум Симеуна Ђака; Кроз маглу; Молитва; Вуков гај; Јазавац пред судом*

1959.

62. *Избор*. Приредио Миодраг Максимовић. – Сарајево, Свјетлост, 1959; стр. 123 + (4); 12°

Школска библиотека, коло III, 17

Садржај: *Петар Кочић* (Миодраг Максимовић); *Јаблан*; *Кроз Мећаву*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Јазавац пред судом*; *Суданија* (одломак); *Питања*

63. *Јазавац пред судом*. Срђан Туцић: *Повратак*, драма у једном чину. Вјекослав Афрић: *Са прољећем*. – Београд, Стожер, 1959; стр. 119 + (2); 1° (лат.) *Сцена*, библиотека савремене и класичне драме, 6

Садржај: *Јазавац пред судом*; *Кочићев „Јазавац пред судом"* – са редитељским напоменама Огњенке Милићевић

64. *Изабране приповетке* и *Јазавац пред судом*. – Београд, Младо поколење, 1959; стр. 59 + (1); 8° Мала библиотека, 49а

Садржај: *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Јазавац пред судом*

65. *Одабране приповетке*. Приредио др Радмило Димитријевић. (књ.) 1, 2. – Београд, Нолит, 1959; стр. 148 + (3); 12°

Нолит, Школска библиотека, 5, 6

Књига 1: *Петар Кочић* (Радмило Димитријевић); *Кмети*; *Тежак*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Код Марканова точка*; *Са збора*; *Јазавац пред судом*; *Тавновање*; *Суданија*; *Јаблан*; *Молитва*; *Слободи*

Књига 2: *Змијање*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мрачајски прото*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Кроз мећаву*; *Јелике и оморике*

1960.

66. *Избор*. Приредио Миодраг Максимовић. 2. издање. – Сарајево, Свјетлост, 1960; стр. 123 + (4); 12° (лат.)

Школска библиотека, коло III, 17а

Садржај: *Петар Кочић* (Миодраг Максимовић); *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Јазавац пред судом*; *Суданија* (одломак); *Питања*

67. *Приповијетке*. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1960; стр. 14 + (2); 8° (лат.)

Мала ђачка библиотека. Школска лектира за седми разред основне школе

Садржај: *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *Просјаци*; *Подсјетник*

68. *Изабране стране*. Приредио Новак Новаковић. Илустрирао акад. сликар З. Боурек, 2. непромијењено издање. – Загреб, Школска књига, 1960; стр. 67 + (1); 12° (лат.)

Добра књига, коло III, св. 2

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

1961.

69. *Јазавац пред судом*. Приповијетке. Приредио Мато Хаја. – Сарајево, Свјетлост, 1961; стр. 85 + (3); 12° (лат.)

Школска лектира, 26

Садржај: *Петар Кочић* (Мато Хаја); *Јаблан*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*

70. *Јазавац пред судом*. Приредио за штампу Ђуро Гавела. – Београд, Просвета, 1961; стр. 37 + (2); 12°

Садржај: *Јазавац пред судом* (Светислав Ристић) О Кочићевом "Јазавцу пред судом"

71. *Приповијетке*. (На корицама наслов: *Кроз мећаву*). – Загреб, Младост, 1961; стр. 29 + (3); 8° (лат.)

Мала плава књига, св. 12

Садржај: *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Мање познате ријечи*; *Петар Кочић*

72. *Приповијетке*. – Загреб, Младост, 1961; стр. 29 + (3); 8°

Мала плава књига, 12

Садржај: *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Мање познате ријечи*; *Петар Кочић*

73. *Изабране странице*. Избор и редакција: Живорад Стојковић. Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961; стр. 350; 8°

Библиотека Српска књижевност у сто књига, књ. 46

Садржај: *Земља, људи и језик код Петра Кочића* (Иво Андрић); С планине и испод планине: *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Јаjце*; *Пјесма младости*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо мајко!*; *Јазавац пред судом*. Јауци са Змијања: *Змијање*; *Молитва*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Мало објашњење*. *Суданија*. Чланци, говори, записи: *Слике из Старе Србије и Маћедоније*; *Наша ријеч*; *Једна корисна установа*; *Критика аустријске управе у Босни*; *Језик у законским текстовима*; *Изјава о раду Сабора*; *Кмети*; *Слободи*. *Напомена* (Живорад Стојковић); *Био-библиографски подаци*. *Литература*

С фотографијом писца

74. *Избор*. Приредио Миодраг Максимовић. 3. издање. – Сарајево, Свјетлост, 1961; стр. 121 + (4); 12° (лат.)

Школска лектира, коло III, 17

Садржај: *Петар Кочић* (Миодраг Максимовић); *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Јазавац пред судом*; *Суданија* (одломак); *Питања*

75. *Изабране приповетке*. Приредио за штампу Ђуро Гавела. – Београд, Просвета, 1961, стр. 193 + (3); 12°

Садржај: *Предговор* (Ђуро Гавела); *Јаблан*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо*, *мајко!*; *Јуре Пилиграп*; *Суданија*; *Кроз мећаву*; *Мрачајски прото*

76. *Сабрана дела*. Редакција и коментар: Ђуро Гавела. Књ. 1, 2. – Београд, Просвета, 1961; стр. 476 + (1) и 483 + (1); 8°

Српски писци

Садржај: Књига 1: *Петар Кочић* (Велибор Глигорић); I – *Туба*; *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Код Маркaнова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јуре Пилиграп*; *Мрачајски прото*; *„О проклете вечерашње вечери"*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Јазавац пред судом*; *Ракијо, мајко!*; *Илица ’Одалица и Лазица Вуцалица*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Змијање; Суданија*; II – *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Тајна невоља Смаје Субаше*; *Јајце*; *Са збора*; *Просјаци*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Чврко*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Жалобитна пјесма*; *Кмети*; *Слободи*; III – *Поноћни звуци*; *Пролетни звуци*, ***; ***; *Пошљедња суза*; *Бар тад хоће л’...?*; *Поточић*; ***; *Речник*; *Белешке*

Књига 2: I – *О лирици Ђуре Јакшића*; *Наша пјесма*; *„Вардар"*; *Прво виђење с Јанком*; *Стеван Сремац*; *Наша поезија под апсолутизмом*; *Кечетове историјске успомене*; *Једна корисна установа*; *Васо Кондић*; *Љуб. Ковачевић: Срби у Хрватској и велеиздајничка парница 1909*; *Насеља српских земаља*; *Кметовско питање*; *Историја Срба од Константина Јиричека*; *Бошњаклук*; *Пјесме Алексе Шантића*; *За српски језик*; *Балкански рат и аустријска интервенција*; *Нова књига Максима Горког*; II – *Једна фамозна свадба*; *Слике из Старе Србије и Маћедоније*; *Беледије*; *Наша ријеч*; *Аграрни односи у Румунији прије закона од 1864*; *Гавро Вучковић*; *Историја имена Бање Луке*; *О програму обновљене „Отаџбине"*; *Порези под Турцима*; *Рђави и штетни народни обичаји*; III – *Шумско сервитутно право*; *Критика аустријске управе у Босни*, *Чиновничко питање*; *Обавезна основна настава*; *Радничко питање*; *Аграрна политика босанске владе*; *Аграрно питање*; *Изјава о раду Сабора*; IV – *Писма Кочићева и Кочићу* (укупно 137); *Белешке* (Ђуро Гавела); *Библиографија радова Петра Кочића и литература о њему* (Д. Влатковић и Г. Добрашиновић); *О овоме издању* (Ђуро Гавела)

1962.

77. *Изабрана дела*. За штампу приредио Голуб Добрашиновић. 2. издање. – Београд, Народна књига, 1962; стр. 382 + (5); 8°

Школска лектира

Садржај: *Петар Кочић* (Витомир Р. Вулетић); Приповетке: *Јаблан*; *Код Маркaнова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*. Остали списи: *О лирици Ђуре Јакшића*; *Прво виђење с Јанком*; *Наша ријеч*; *Наша поезија под апсолутизмом*; *Васо Кондић*; *Критика аустријске управе у Босни*; *Илији Кочићу, ђаку, Сарајево*; *Богдану Поповићу, Београд*; *Милки Кочић у Бањалуку*. Критике о Петру Кочићу: *Петар Кочић* (Јован Дучић); *Група „Отаџбина"* (Веселин Маслеша); *Савременост Петра Кочића* (Исидора Секулић); *Смисао књижевног дела Кочићева* (Јован Кршић). Сећања на Петра Кочића: *Стари*

бањалучки боем Вуко Зрнић прича о свом некадашњем најпризнијем пријатељу Петру Кочићу (М. К); *Прве ђачке невоље Петра Кочића* (Лазар Кондић); *Из мог школовања* (Веселин Чајкановић); *Како је Петар Кочић научио писати приповетке* (Павле Лагарић); *Како је створен „Јазавац пред судом"* (Мехмед Селимовић); *Пабирци о Петру Кочићу* (Радован Јовановић, према казивању Симе Ераковића,); *Петар Кочић као наставник* (Петар Митропан); *Кочићево тамновање у Тузли* (Радован Јовановић); *Сећање* (Ђорђе Лазаревић); *Петру Кочићу in memoriam* (М. С. Јовановић); *Хронологија значајних догађаја из живота Петра Кочића*; *Литература о Петру Кочићу*; *Речник мање познатих речи*

78. *Приповетке*. 2. издање. За штампу приредио Голуб Добрашиновић. – Београд, Народна књига, 1962; стр. 70 + (2); 8°

Школска лектира

Садржај: *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Кроз маглу*; *Молитва*; *Вуков гај*; *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Јазавац пред судом*

1963.

79. *Јазавац пред судом*. Уређује Живорад Стојковић. – Београд, Просвета, 1963; стр. 79 + (1); 8°

Библиотека Просвета, коло четврто, 85

Садржај: *Земља, људи и језик код Петра Кочића* (Иво Андрић); *Јазавац пред судом*

80. *Кроз мећаву; Приповетке*. – Београд, Просвета, 1963; стр. 149 + (3); 8°

Библиотека Просвета, коло треће, 59

Садржај: *Петар Кочић* (Јован Дучић); *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Суданија*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*

81. *Избор*. Приредио Миодраг Максимовић. 4. издање – Сарајево, Свјетлост, 1963, стр. 123 + (4); 12°

Школска библиотека, коло III, 17

Садржај: *Петар Кочић* (Миодраг Максимовић); *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Јазавац пред судом*; *Суданија* (Одломак); *Питања* (лат.)

82. *Јаблан и друге приповетке*. Уређује Живорад Стојковић. – Београд, Просвета, 1963; стр. 94 + (2); 8°

Библиотека Просвета, коло друго, 33

Садржај: *Петар Кочић* (Велибор Глигорић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Змијање*; *Вуков гај*; *Биографски подаци о Петру Кочићу*

83. *„Јазавац пред судом" и приповетке*. – Београд, Култура, 1963; стр. 173 + (3); 12° (лат.)

Школско штиво, *Култура*, коло II, 11

Садржај: *Петар Кочић* (Аноним); *Јазавац пред судом*; *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Јајце*; *Пјесма младости*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Змијање*; *Молитва*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Слободи*

84. *Јазавац пред судом*; *Приповијетке*. Приредио Ристо Трифковић. – Сарајево, Свјетлост, 1963, стр. 86 + (2); 12° (лат.)

Школска лектира, 21

Садржај: *Предговор* (Ристо Трифковић); *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*

1964.

85. *Суданија*. – Београд, Рад, 1964; стр. 141 + (2); 12° (лат.)

Библиотека *Реч и мисао*, коло VII, 168

Садржај: *Јаблан*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Мрачајски прото*; *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Суданија*; *Речник мање познатих речи*; *Петар Кочић* (Предраг Протић)

86. *Изабране стране*. Приредио Новак Новаковић. Илустрирао акад. сликар З. Боурек, 3. издање.– Загреб, Школска књига, 1964; стр. 67 + (1); 12° (лат.)

Добра књига, коло III, св. 2 – Лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

87. *„Јаблан" и друге приповетке*. – Београд, Просвета, 1964; стр. 94 + (2); 8°

Библиотека Просвета, коло друго, 33а

Садржај: *Петар Кочић* (Велибор Глигорић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Змијање*; *Вуков гај*; *Биографски подаци о Петру Кочићу*

88. *Кроз мећаву*. Приповетке. – Београд, Просвета, 1964; стр. 159 + (3); 8°

Библиотека Просвета, коло треће, 59а

Садржај: *Петар Кочић* (Јован Дучић); *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Суданија*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*

89. *Јазавац пред судом*. – Београд, Просвета, 1964, стр. 79 + (1); 8°

Библиотека Просвета, коло четврто, 85

Садржај: *Земља, људи и језик код Петра Кочића* (Иво Андрић); *Јазавац пред судом*

90. *Јазавац пред судом*. – Београд, Савремена администрација, 1964; стр. 186 + (1); 12°

Књига за свакога. Омиљени писци, коло VI, 81

Садржај: *Предговор* (Витомир Р. Вулетић); *Јазавац пред судом*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Суданија*; *Речник мање познатих речи*

1965.

91. *Гроб Слатке Душе*. Приредио Ристо Трифковић. – Сарајево, Свјетлост, 1965; стр. 101 + (3); 12° (лат.)

Школска лектира, 22

Садржај: *Жива слика народног живота у босанском селу* (Ристо Трифковић); *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*

92. *Изабране приповетке* и „*Јазавац пред судом".* – Београд, Народна књига, 1965; стр. 151 + (1); 8°

Југословенски писци

Садржај: *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Вуков гај*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Кочићеви снови и немири* (Витомир Вулетић); *Речник мање познатих речи*

С фотографијом писца

1966.

93. *Јазавац пред судом* – Београд, Просвета, 1966; стр. 79 + (1); 8°

Библиотека Просвета, коло четврто, 85б

Садржај: *Земља, људи и језик код Петра Кочића* (Иво Андрић); *Јазавац пред судом*

94. *Приповетке*. Избор: Божидар Тимотијевић. – Београд, Младо покољење, 1966; стр. 154 – (2); 8°

Лектира за 6. разред основне школе

Садржај: Петар Кочић: *Јаблан*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Кроз мећаву*; Иван Цанкар: *Приповетке*; Фран Левстик: *Мартин Крпан*; Марко Миљанов: *Примјери чојства и јунаштва* (избор); *Поговор о писцима* (Вукашин Станисављевић).

95. *Кроз мећаву*. *Приповетке*. – Београд, Просвета, 1966; стр. 149 + (3); 8°

Библиотека Просвета, коло треће, 59б

Садржај: *Петар Кочић* (Јован Дучић); *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Суданија*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*

96. *Низ друм*.(Сличица из живота Ђуре Јакшића). Приредио Живојин Петровић. – Крушевац, Багдала, MCMLXVI; стр. 36 + (2); 12°

Мала библиотека

Садржај: *Један заборављени спис* (Живојин Петровић); *Низ друм*; *Поговор* (Милош Петровић)

97. *Гроб Слатке Душе*. Приредио Ристо Трифковић. – Сарајево, Свјетлост, 1966; стр. 101 + (3); 12°

Школска лектира, 26

Садржај: *Жива слика народног живота у босанском селу* (Ристо Трифковић); *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*

98. *Изабране стране*. Приредио Новак Новаковић. Илустрирао акад. сликар З. Боурек, 4. неизмијењено издање. – Загреб, Школска књига, 1966; стр. 67 + (1); 12°

Добра књига, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

99. *„Јаблан" и друге приповетке*. Уређује Живорад Стојковић. – Београд, Просвета, 1966; стр. 94 + (2); 8°

Библиотека Просвета, коло друго, 33б

Садржај: *Петар Кочић* (Велибор Глигорић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Змијање*; *Вуков гај*; *Биографски подаци о Петру Кочићу*

100. *Мргуда*. (Текстове одабрао и компоновао / и поговор написао/ Фадил Букић), Бањалука, Архив Босанске крајине, 1966 (Бањалука: „Глас"), с. 14, ил. 55 x 42; тираж 2000. Издато поводом 50-годишњице смрти Петра Кочића

101. *Изабрана дела*. 3. издање. За штампу приредио Голуб Добрашиновић. – Београд, Народна књига, 1966; стр. 398 + (1); 8°

Школска лектира

Садржај: *Петар Кочић* (Витомир Р. Вулетић). Приповетке: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из старославне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо мајко!*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*. Остали списи: *О лирици Ђуре Јакшића*; *Прво виђење с Јанком*; *Наша ријеч*; *Наша поезија под апсолутизмом*; *Васо Кондић*; *Критика аустријске управе у Босни*; *Илији Кочићу, ђаку, Сарајево*; *Богдану Поповићу, Београд*; *Милки Кочић, у Бању Луку*. Критике о Петру Кочићу: *Петар Кочић* (Јован Дучић); *Група Отаџбина* (Веселин Маслеша); *Савременост Петра Кочића* (Исидора Секулић); *Смисао књижевног дела Кочића* (Јован Кршић). Сећања на Петра Кочића: *Сарадник и рођак Петра Кочића Лујо Кочић* (Мит. Л. Митровић); *Стари бањалучки боем Вуко Зрнић прича о свом некадашњем најприснијем пријатељу Петру Кочићу* (Н. К.); *Прве ђачке невоље Петра Кочића* (Лазар Кондић); *Из мога школовања* (Веселин Чајкановић); *Како је Петар Кочић научио писати приповетке* (Павле Лагарић); *Како је створен Кочићев „Јазавац пред судом"* (Мехмед Селимовић); *Пабирци о Петру Кочићу* (Радован Јовановић, према казивању Симе Ераковића); *Петар Кочић као наставник* (Петар Митропан); *Кочићево тамновање у Тузли* (Радован Јовановић); *Сећање на покојног Петра Кочића, писца „Јазавца пред судом"* (Ђорђе Лазаревић); *Петру Кочићу in memoriam* (М. С. Јовановић). *Хронологија значајних догађаја из живота Петра Кочића*; *Значајна литература о Петру Кочићу*; *Речник мање познатих речи*

1967.

102. *Приповијетке*. *Јазавац пред судом*. – Загреб, Младост, 1967; стр. 221 + (6); 8° (лат.)

Библиотека Јелен

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из старославне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо мајко!*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник мање познатих ријечи*; *Биљешка о писцу* (Душко Арежина)

103. *Јазавац пред судом*. – Београд, Нолит, 1967; стр. 180 + (2); 12° (лат.)

Популарна књига

Садржај: *Предговор* (Витомир Р. Вулетић); *Јазавац пред судом*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Из старославне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Суданија*; *Речник*

С фотографијом писца

104. *Сабрана дела*. Приредио Тодор Крушевац. Књ. 1 – 3. – Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967; стр. 291 + (4), 365 + (4) и 342 + (3); 8°

Садржај: Књига 1: I. Стихови: *Поноћни звуци*; *Пролетни звуци*; (*Спустивши главу на моје груди*); (*Ја те љубим, дивни створе*); *Пошљедња суза*; *Бар тад хоће л'...?*; *Поточић*; (*У одбљеску бл'једих зв'језда*). II. „С планине и испод планине": *Туба*; *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Код Марканова точка*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Јуре Пилиграп*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *„О, проклете вечерашње вечери!"*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Јазавац пред судом*; *Из старославне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Тајна невоља Смаје Субаше*; *Јајце*; *Са збора*; *Просјаци*; *Моји познаници*; *Пјесма младости*; *Илица 'Одалица и Лазица Вуцалица*; *Папакало*; *Чврко*. III. Белешке

Књига 2: I. „Јауци са Змијања": *Змијање*; *Молитва*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Тежак*; *Тавновање*; *Жалобитна пјесма*; *Кмети*; *Слободи*. II. „Суданија"; III. „Низ друм". IV. Чланци и прикази: *1 – Лирика Ђуре Јакшића; Наша пјесма*; *Календар „Вардар"*; *Прво виђење с Јанком*; *Стеван Сремац*; *Наша поезија под апсолутизмом*; *Једна корисна установа*; *Васо Кондић*; *Бошњаклук*; В. Писци и књиге: *Пјесме Алексе Шантића*; *Кад руже цвјетају*; *За српски језик*; *Осман Ђикић*; *Нова књига Максима Горког*; *2 – Једна фамозна свадба*; *Слике из Старе Србије и Маћедоније*; *Беледије*; *Наша ријеч*; *Кечетове историјске успомене*; *Срби у Хрватској и велеиздајничка парница 1909*; *Аграрни односи у Румунији прије 1864*; *Гавро Вучковић*; *Насеља српских земаља*; *Историја имена Бање Луке*; *Кметовско питање у Б. Х.*; *Историја Срба од Јиричека*; *О програму обнављања „Отаџбине"*; *Порези под Турцима*; *Рђави и штетни обичаји народни*; *Балкански рат и аустријска интервенција*. VI. Белешке

Књига 3: *Петар Кочић* (Тодор Крушевац). I. Говори у Сабору: *Шумско сервитутно право*; *Критика аустријске управе у Босни*; *Решавање молби за земљу*; *Језик у законским текстовима*; *Чиновничко питање*; *О преносним таксама при откупу кметова*; *Обавезна основна настава*; *О таксама на молбе из народа упућене Сабору*; *Радничко питање; Аграрна политика босанске владе*; *Аграрно питање*; *Изјава о раду Сабора*; *Поводом једног закона који не важи за муслимане*; *О бањи у Лакташима*; *Поводом молби за оружане листове*; *Интерпретације*. II. Преписка: *Кочићева писма*; *Писма Упућена Кочићу*. III. Белешке. IV. Речник – Библиографија: *Речник* (за све три књиге); *Библиографија радова Петра Кочића* (Тодор Крушевац); *Уз ово издање* (Т. К.)

Петар Кочић – документарна грађа (Редактор Тодор Крушевац). – Сарајево, Музеј књижевности Босне и Херцеговине, 1967; стр. 368 + /1/; 8°

1968.

105. *Одабрана дела*. – Београд, „Рад", 1968, стр. 144 + (3); 12°

Југословенски писци

Садржај: *Петар Кочић* (Јован Радуловић); *Јаблан*; *Вуков гај*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Речник*

С фотографијом писца

106. *Приповетке*. Избори: Живорад Стојковић. – Београд, Просвета, 1968; стр. 250 + (2); 8°

Библиотека Просвета, 170

Садржај: *Земља, људи и језик код Петра Кочића* (Иво Андрић). „С планине и испод планине": *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Јајце*; *Пјесма младости*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*. „Јазавац пред судом". „Јауци са Змијања": *Змијање; Молитва*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Кмети*; *Слободи*. *Речник*; *О Петру Кочићу* (живот: Тодор Крушевац; дело: Исидора Секулић); *Хронологија*; *Библиографија*

107. *Изабране стране*. Приредио Новак Новаковић. Илустрирао акад. сликар З. Боурек, 5. издање. – Загреб, Школска књига, 1960; стр. 67 + (1); 12° (лат.)

Добра књига, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

1969.

108. *„Јаблан" и друге приповетке*. Уређује Живорад Стојковић. Београд, Просвета, 1969; стр. 94 + (2); 8° Библиотека Просвета, коло II, 33в

Садржај: *Петар Кочић* (Велибор Глигорић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз свјетлост*; *Змијање*; *Вуков гај*; *Биографски подаци о Петру Кочићу*

109. *Гроб Слатке Душе*. Приредио Ристо Трифковић. – Сарајево, Свјетлост, 1969; стр. 101 + (3); 12° (лат.)

Садржај: *Жива слика народног живота у босанском селу* (Ристо Трифковић); *Јаблан*; *Кроз мећаву*; *Јазавац пред судом*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*

1970.

110. *Приповијетке*. Избор и редакција Амира Идризбеговић. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970; стр. 107 + (4); 8° (лат.)

Ластавица. Избор

Садржај: *Слободи*; *Јаблан*; *Тежак*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Тавновање*; *Јазавац пред судом*

111. *Приповијетке*. Избор и редакција Амира Идризбеговић. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970; стр. 107 + (4); 8°

Ластавица. Избор

Садржај: *Слободи*; *Јаблан*; *Тежак*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Тавновање*; *Јазавац пред судом*

112. *Приповетке*. Избор: Божидар Тимотијевић. – Београд, Младо поколење, 1970; стр. 163 + (1); 8° (лат.)

Лектира за шести разред основне школе, књ. 3

Садржај: *Јаблан*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Јуре Пилиграп*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Кроз мећаву* (Напомена: Приповеткама су заступљени и Фран Левстик, Марко Миљанов и Иван Цанкар)

113. *Приповијетке*. *Јазавац пред судом*. 2. издање. – Загреб, Младост, 1970; стр. 221 + (6); 8° (лат.)

Библиотека Јелен

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник мање познатих ријечи*; *Биљешка о писцу*

114. *Изабране стране*. Приредио Новак Новаковић. Илустрирао акад. сликар Златко Боурек, 6. издање – Загреб, „Школска књига", 1970; стр. 67 + (1); 12° (лат.)

Добра књига, коло III, св. 2 – Лектира за шести разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

1971.

115. *Јазавац пред судом*. – Београд, Просвета, 1971, стр. 76 + (3); 8°

Библиотека Просвета, 85в

Садржај: *Земља*, *људи и језик код Петра Кочића* (Иво Андрић); *Јазавац пред судом*

116. *Кроз мећаву*. Приповетке. Избор Живорад Стојковић. – Београд, Просвета, 1971; стр. 149 + (3); 8°

Библиотека Просвета, 59

Садржај: *Петар Кочић* (Јован Дучић); *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко*; *Суданија*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*

117. *„Јаблан" и друге приповетке*. Уредио Живорад Стојковић. – Београд, Просвета, 1971; стр. 94 + (2); 8°

Библиотека Просвета, 33

Садржај: *Петар Кочић* (Велибор Глигорић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Змијање*; *Вуков гај*; *Биографски записи о Петру Кочићу*

1972.

118. *Приповетке. Јазавац пред судом*. 3. издање. – Загреб, Младост, 1972; стр. 221 + (8); 8° (лат.)

Библиотека Јелен

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник мање познатих ријечи*; *Биљешка о писцу*

119. *Приповијетке*. Сарајево, Свјетлост, 1972; стр. 235 + (4); 8° (лат.)

Садржај: *Повратак Кочићу: уз поновљено читање Кочићевих приповиједака* (Ристо Трифковић); *Туба*; *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Код Марканова точка*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Мргуда*; *Јуре Пилиграп*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*

120. *Јауци са Змијања*. Избор и редакција Живорад Стојковић. – Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972 (Нови Сад: „Будућност"); стр. 402; 8°

Библиотека Српска књижевност у сто књига, књ. 46

Садржај: *Земља, људи и језик код Петра Кочића* (Иво Андрић); (О животу Петра Кочића: Тодор Крушевац; о делу: Исидора Секулић). „С планине и испод планине": *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Код Марканова точка*; *Јелике и оморике*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Јајце*; *Пјесма младости*; *Зулум Симеуна ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јазавац пред судом*. „Јауци са Змијања": *Змијање*; *Молитва*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Мало објашњење*. „Суданија". „Чланци, говори, записи": *Слике из старе Србије и Маћедоније*; *Наша ријеч*; *Једна корисна установа*; *Критика аустријске управе у Босни*; *Језик у законским текстовима*; *Изјава о раду сабора*; *Кмети*; *Слободи*. *Напомена* (Ж. Ст.); *Биографски подаци о писцу*; *Библиографија*; *Литература; Речник мање познатих речи*

С фотографијом писца

1973.

121. *Приповијетке*. Избор и предговор Светозар Кољевић. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973 (Нови Сад: „Будућност"); стр. 193 + (3); 8° (лат.)

Литература – Библиотека *Арс*

Садржај: *Кочићева Крајина* (Светозар Кољевић). I. Кроз свјетлост и маглу: *Јелике и оморике*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Пјесма младости*. II. Биљези на баштини: *Туба*; *Мргуда*; *Просјаци*; *Папакало*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*; *Јаблан*. III. Укопација: *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јазавац пред судом*. IV. Робовање: *Тавновање*; *Биљешка о писцу* (С. К.)

122. *Јаблан*. – Букурешт, Издавачко предузеће Критерион, 1973; стр. 94 + 2; 8°

Мала библиотека

Садржај: *Петар Кочић* (Слободан Глумац); *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Вуков гај*; *Јелике и оморике*; *Кмети; Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Речник мање познатих речи и израза*

123. *Одабрана дела*. – Београд, Рад, 1973 (Београд: „Просвета"); стр. 144 + (2); 12°

Библиотека *Дом и школа*

Садржај: *Петар Кочић* (Јован Радуловић); *Јаблан*; *Вуков гај*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Речник мање познатих речи*

124. *Јазавац пред судом*. – Београд, Нолит, 1973; стр. 157 + (3); 8° (лат.)

Популарна књига

Садржај: *Предговор* (Витомир Р. Вулетић); *Јазавац пред судом*; Приповетке: *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити Зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Суданија*; *Речник*

125. *Приповијетке*. Избор и редакција Амира Идризбеговић. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973; стр. 107 + (4); 8°

Ластавица

Садржај: *Слободи*; *Јаблан*; *Тежак*; *Вуков гај*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Тавновање*; *Јазавац пред судом*

126. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек, 7. издање. – Загреб, Школска књига, 1973 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63 + (1); 12° (лат.)

Добра књига – Лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

1974.

127. *Приповијетке*. *Јазавац пред судом*. 4. издање. – Загреб, Младост, 1974; стр. 229 + (7); 8°

Библиотека Јелен

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник мање познатих ријечи*; *Биљешка о писцу*

128. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек, 8. издање. – Загреб, Школска књига, 1974 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63 + (1); 12° (лат.)

Добра књига – Лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

1976.

129. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек, 9. издање. – Загреб, „Школска књига", 1976 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63 + (1); 12° (лат.)

Добра књига – Лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

130. *Приповијетке*. (Избор). Приредио избор и предговор Крсто Пижурица. Илустровао Миодраг Павићевић Зодијак. – Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976 (Цетиње: „Обод"); стр. 134 + (2); 8°

Библиотека Школска лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Уз приповијетке Петра Кочића* (Крсто Пижурица); *Јаблан*; *Вуков гај*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Кроз мећаву*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Слободи*; *Рјечник мање познатих ријечи*

131. *„Јаблан" и друге приповетке*. – Београд, Просвета, 1976 (Београд: Бигз); стр. 94 + (2); 8°

Библиотека Просвета, 33

Садржај: *Петар Кочић* (Велибор Глигорић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Код Марканова точка*; *Јелике и Оморике*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Змијање*; *Вуков гај*; *Биографски подаци о Петру Кочићу*

132. *Приповијетке. Јазавац пред судом*. 5. издање. – Загреб, Младост, 1976 (Загреб: „Вјесник"); стр. 229 + (7); 8° (лат.)

Библиотека Јелен

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник мање познатих ријечи*; *Биљешка о писцу*

133. *Приповијетке*. Избор и предговор Светозар Кољевић. 2. издање – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1976 (Мостар: „Веселин Маслеша"); стр. 193 + (3); 8° (лат.)

Библиотека *Ars*: лектира

Садржај: *Кочићева Крајина* (Светозар Кољевић). I. Кроз свјетлост и маглу: *Јелике и оморике*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Пјесма младости*. II. Биљези на баштини: *Туба*; *Мргуда*; *Просјаци*; *Папакало*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*; *Јаблан*. III. Укопација: *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јазавац пред судом*. IV. Робовање: *Тавновање*; *Биљешка о писцу* (С. К.)

134. *Приповијетке*. Избор и редакција Амира Идризбеговић. 2. издање. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1976 (Мостар: „Веселин Маслеша"); стр. 107; илустр.; 8°

Ластавица: лектира

Садржај: *Сатире и приповијетке Петра Кочића* (Амира Идризбеговић); *Јазавац пред судом*; *Разговор о сатири „Јазавац пред судом"*; *Јаблан*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Разговор о Кочићевим приповијеткама*; *Биљешка о писцу*

1977.

135. *Суданија и друге приповетке* – Букурешт, Издавачко предузеће Критерион, 1977; стр. 204; 8°

Мала библиотека Критерион

Садржај: *Стогодишњица 1877–1977* (Слободан Глумац); *Суданија*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Моји познаници*; *Тежак*; *Кроз мећаву*; *Речник*

136. *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*. Приредио Звонимир Диклић. – Загреб, Школска књига, 1977 (Загреб: „Вјесник"); стр. 156 + 4; 8° (лат.)

Добра књига, II коло, III комплет

Садржај: *Кочићева изворност и ангажираност* (Звонимир Диклић); Изабране приповијетке: *Гроб Слатке Душе*; *Код Марканова точка*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Са збора*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Тавновање*; *Жалобитна пјесма*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник*; *Напомена* (З. Д.); *Из литературе о Петру Кочићу* (фрагменти написа: Бранка Лазаревића, Јована Скерлића, Теодора Крушевца, Милана Богдановића, Велибора Глигорића, Иве Андрића, Мидхата Бегића и Бранка Милановића)

137. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 10. издање. – Загреб, Школска књига, 1977 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63; слика аутора: илустр; 8°

Добра књига: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

138. *Јаблан*; ликовни уредник Алојз Ћурић, цртежи дјеце основне школе „Змај Јован Јовановић"; поговор („Трептај маште и необузданог срца") Младен Ољача. – Бањалука, Новинско-издавачко и штампарско предузеће „Глас", [1977] (Бањалука: „Глас"); стр. (43). – илустр. у боји; 23 x 23 цм (Текст писан ћир. и лат. писмом; издање посвећено стогодишњици рођења Петра Кочића)

1978.

139. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 11. издање. – Загреб, Школска књига, 1978 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63, слика аутора: илустр; 8°

Добра књига: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

140. *Приповијетке. Јазавац пред судом*. 6. издање. – Загреб, Младост, 1978 (Загреб: „Вјесник"); стр. 229 + (7); 8°

Библиотека Јелен

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник мање познатих ријечи*; *Биљешка о писцу* (Душко Арежина)

1979.

141. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 12. издање. – Загреб, Школска књига, 1979 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63, слика аутора: илустр;8°

Добра књига: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

142. *Јазавац пред судом* (звучни запис; изводе глумци драмског казалишта „Гавела": Давид Штрбац – Фахро Коњхоџић и др.) – Загреб, „Југотон" (1979). – и грамоф. плоча: 330/м, стерео; 30 цм.

1980.

143. *Одабрана дела*. – Београд, Рад, 1980 (Београд: Просвета); стр. 269 + 1;8°

Библиотека Дом и школа

Садржај: *Свет и језик Петра Кочића* (Јелена Стојановић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Слободи*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Речник мање познатих речи и израза*

С фотографијом писца

144. *Јазавац пред судом. Приповијетке.* Избор, предговор, методички текст и биљешка о писцу Амира Идризбеговић 3. издање. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1980 (Мостар: „Веселин Маслеша"); стр. 108; 8°

Ластавица: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Сатире и приповијетке Петра Кочића* (Амира Идризбеговић); *Јазавац пред судом*; *Разговор о сатири „Јазавац пред судом"*; *Јаблан*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Разговор о Кочићевим приповијеткама*; *Биљешка о писцу*

145. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 13. издање. – Загреб, Школска књига, 1980 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63, слика аутора: илустр; 8°

Добра књига: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

146. *Јазавац пред судом*. Приредио Стеван Тонтић. – Сарајево, Свјетлост, 1980 (Требиње: Свјетлост); стр. 67; 8°

Млади дани: лектира

Садржај: *О писцу Петру Кочићу* (Стеван Тонтић); *Јаблан*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*

1981.

147. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 14. издање. – Загреб, Школска књига, 1981 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63, слика аутора: илустр; 8°

Добра књига: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

148. *Јазавац пред судом*. Приредио Стеван Тонтић. – Сарајево, Свјетлост, 1981 (Сарајево: Свјетлост); стр. 67; 8°

Млади дани: лектира за VII разред основне школе

Садржај: *О писцу Петру Кочићу* (Стеван Тонтић); *Јаблан*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*

1982.

149. *Приповијетке*. – Сарајево, Свјетлост, 1982; Библиотека Лектира за средње усмјерено образовање

Садржај: *Приповијетке Петра Кочића* (Зденко Лешић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Мрачајски прото*; *Кроз маглу*; *Кроз мећаву*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Јелике и оморике*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник*; *Критичари о Петру Кочићу и његовом дјелу*; Иво Андрић, Исидора Секулић, Јован Скерлић, Јован Кршић, Велибор Глигорић; *Литература* и *Биљешка о писцу*

150. *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*. Приредио Светозар Кољевић. 3. издање. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982 (Бањалука: „Глас"); стр. 235; 8°

Библиотека *Арс*: лектира

Садржај: *Кочићева Крајина* (Светозар Кољевић); *Јелике и оморике*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Пјесма младости*; *Туба*; *Мргуда*; *Просјаци*; *Папакало*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Вуков гај*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*; *Јаблан*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јазавац пред судом*; *Тавновање*; *Рјечник*. Избор из критика: *Дух здравља и снаге* (Јован Скерлић); *Национално осећање и социјални садржај* (Милан Богдановић); *Епске, мушке фигуре* (Исидора Секулић); *Врлетна ћуд и пркосни подсмех* (Иво Андрић); *Модерни стил и народни мотив* (М. Бегић). *Биљешка о писцу*; *Напомена*

151. *Приповијетке*. Приредио Зденко Лешић. – Сарајево, Свјетлост, 1982 (Нови Сад: „Будућност"); стр. 170; 8°

Лектира за средње усмјерено образовање

Садржај: *Приповијетке Петра Кочића* (Зденко Лешић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Мрачајски прото*; *Кроз маглу*; *Кроз мећаву*; *Кроз мећаву*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Јелике и оморике*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник*. Критичари о Петру Кочићу и његовом дјелу: *О лику Петра Кочића* /Одломак из предавања *Земља, људи и језик Петра Кочића*/ (Иво Андрић); *Мрачајски прото* и *Симеун Ђак* /Одломак из есеја *Петар Кочић*/ (Исидора Секулић); *Јазавац пред судом* у виђењу критике: Јован Кршић: *Босанска сатира* (Одломак); Велибор Глигорић: *Петар Кочић* (Одломак из књиге *Српски реалисти*); *Литература*; *Биљешка о писцу*

152. *Приповијетке*. *Јазавац пред судом*. 7. издање. – Загреб, Младост, 1982 (Загреб: „Вјесник"); стр. 229 + (7); 8°

Библиотека Јелен

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *У магли*;

Ракијо, мајко!; *Са збора*; *Моји познаници*; *Папакало*; *Кроз мећаву*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Вуков гај*; *Жалобитна пјесма*; *Суданија*; *Кмети*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Рјечник мање познатих ријечи*; *Биљешка о писцу* (Душко Арежина)

153. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 15. издање. – Загреб, Школска књига, 1982 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63, илустр; 8°

Добра књига: лектира за шести разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

1983.

154. *Јазавац пред судом. Приповијетке.* Избор, предговор, методички текст и биљешка о писцу Амира Идризбеговић. 4. издање. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1983 (Мостар „Веселин Маслеша"); стр. 108; 8°

Ластавица: лектира

Садржај: *Сатире и приповијетке Петра Кочића* (Амира Идризбеговић); *Јазавац пред судом*; Разговор о сатири *„Јазавац пред судом"*; *Јаблан*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; Разговор о Кочићевим приповијеткама; *Биљешка о писцу*

155. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 16. издање. – Загреб, Школска књига, 1983 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63, илустр; 8°

Добра књига: лектира за шести разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

1984.

156. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 17. издање. – Загреб, Школска књига, 1984 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63, илустр; 8°

Добра књига: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

157. *Јазавац пред судом*. Приредио Стеван Тонтић. – Сарајево, Свјетлост, 1984 (Сарајево: Свјетлост); стр. 62; 8°

Млади дани: лектира

Садржај: *О писцу Петру Кочићу* (Стеван Тонтић); *Јаблан*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*

1985.

158. *Изабране стране*. Припремио Новак Новаковић. Илустрирао Златко Боурек. 18. издање. – Загреб, Школска књига, 1985 (Загреб: „Вјесник"); стр. 63, илустр; 8°

Добра књига: лектира за VI разред основне школе

Садржај: *Петар Кочић: 1877–1916* (Новак Новаковић); *Јазавац пред судом*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*

С фотографијом писца

159. *Јазавац пред судом; Приповијетке*. – Београд, Рад, 1985 (Београд: „Просвета"); стр. 269 + 1; 8°

Библиотека Дом и школа

Садржај: *Свет и језик Петра Кочића* (Јелена Стојановић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо мајко!*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Слободи*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Речник мање познатих речи и израза*

С фотографијом писца

(Напомена: Поновљено издање, разлика у броју страница)

1986.

160. *Вуков гај*. Приредио Стеван Тонтић. – Сарајево, Свјетлост, 1986 (Љубљана: „Младинска књига"); стр. 73; 8°

Млади дани: лектира

Садржај: *Петар Кочић* (Стеван Тонтић) *Јаблан*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Разговор о дјелу*; *Биљешка о писцу*

161. *Сабрана дјела Петра Кочића*. Приредили: Бранко Милановић, Мирјана Богавац, Љубица Томић-Ковач. Књ. 1 – 4. – Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986; стр. LVI, 275 + 1 лист с ауторовом сликом; стр. 215 + 1 лист с ауторовом сликом + (1); стр. 354 + 1 лист с ауторовом сликом + (2); стр. 363 + 1 лист с ауторовом сликом + (5); 8°

Књига 1 – Приповијетке: *Увод у поновно читање Кочићевих дјела* (Бранко Милановић). Нарави и збивања: *Змијање*; *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Код Марканова точка*; *Са збора*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*. Обличја и судбине: *Туба*; *Мргуда*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јуре Пилиграп*; *Тајна невоља Смаје Субаше*;

Просјаци; *Моји познаници*; *Илица ’Одалица и Лазица Вуцалица*; *Папакало*; *Чврко*. Напомене: *О овом издању* (Бранко Милановић); *Напомене уз књигу I*.

Књига 2 – Суданије / Кроз маглу ка свјетлости. Суданије: *Јазавац пред судом*; *Суданија*. Кроз маглу ка свјетлости: *Јелике и оморике*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *У магли*; *Пјесма младости*; *Јајце*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Жалобитна пјесма*; *Кмети*; *Слободи*. Узгреднице: *Поноћни звуци*; *Пролетни звуци*; *(Спустивши главу на моје груди)*; *(Ја те љубим, дивни створе)*; *Пошљедња суза*; *Бар тад хоће л’*; *Поточић*; *(У одбљеску бл’једих зв’језда)*; *О, проклете вечерашње вечери!*; *Низ друм*; *Напомене уз књигу II*

Књига 3 – Чланци / Прикази / Говори. Чланци и прикази: 1. *О лирици Ђуре Јакшића*; *Наша пјесма*; *Обрана Г. Јосипа Милаковића*; *Календар „Вардар"*; *Прво виђење с Јанком*; *Стеван Сремац*; *Наша поезија под апсолутизмом*; *Милован Ђ. Глишић*; *Једна корисна установа*; *Васо Кондић*; *„Слатка сиротиња" Михајла Милановића*; Писци и књиге В; *Пјесме Алексе Шантића*; *Кад руже цветају*; *За српски језик*; *Осман Ђикић*; *Нова књига Максима Горког*. 2. *Једна фамозна свадба*; *Слике из старе Србије и Мађедоније*; *Беледије*; *Наша ријеч*; *Кечетове историјске успомене*; *Срби у Хрватској и велеиздајничка парница 1909*; *Аграрни односи у Румунији прије 1864*; *Гавро Вучковић*; *Насеља српских земаља*; *Историја имена Бања Лука*; *Кметско питање у Босни и Херцеговини*; *Историја Срба од Константина Јиречека*; *О програму обновљене „Отаџбине"*; *Бошњаклук*; *Порези под Турцима*; *Стојан Новаковић*; *Рђави и штетни народни обичаји*; *Балкански рат и аустријска интервенција*. 3. Говори и интерпелације: *Шумско сервитутно право*; *Критика аустријске управе у Босни*; *Решавање молби за земљу*; *Језик у законским текстовима*; *Чиновничко питање*; *О преносним таксама при откупу кметова*; *Обавезна основна настава*; *О таксама на молбе из народа упућене Сабору*; *Радничко питање*; *Аграрна политика босанске владе*; *Аграрно питање*; *Изјава о раду Сабора*; *Поводом једног закона који не важи за муслимане*; *О бањи у Лакташима*; *Поводом молби за оружне листове*; *Интерпелације*. Напомене

Књига 4 – Преписка / Хронологија живота и рада / Библиографија / Рјечник

1987.

162. *Јазавац пред судом. Приповијетке.* Избор, предговор, методички текст и биљешка о писцу Амира Идризбеговић. 5. издање. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1987 (Мостар: „Раде Битанга"); стр. 108; 8°

Ластавица: лектира

Садржај: *Сатире и приповијетке Петра Кочића* (Амира Идризбеговић); *Јазавац пред судом*; Разговор о сатири *„Јазавац пред судом"*; *Јаблан*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; Разговор о Кочићевим приповијеткама; *Биљешка о писцу*

163. *Јаблан*. Дрворези; Андрушко Каролу, Сента, 1987; 29 листа дрворези; 6 цм

1988.

164. *Јазавац пред судом; Приповијетке*. – Београд, Рад (Београд: „Култура"), 1988; стр. 242 + 1; 4°

Библиотека Дом и школа

Садржај: *Свет и језик Петра Кочића* (Јелена Стојановић); *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Слободи*; *Суданија*; *Јазавац пред судом*; *Речник мање познатих речи и израза*

С фотографијом писца

1989.

165. *Вуков гај*. Приредио Стеван Тонтић. – Сарајево, Свјетлост, 1989 (Сарајево: „Ослобођење"); стр. 75; 8°

Млади дани: лектира

Садржај: *Петар Кочић* (Стеван Тонтић) *Јаблан*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Разговор о дјелу*; *Биљешка о писцу*

1990.

166. *Вуков гај*. Приредио Стеван Тонтић. – Сарајево, Свјетлост, 1990 (Сарајево: „Ослобођење"); стр. 75; 8°

Млади дани: лектира

Садржај: *Петар Кочић* (Стеван Тонтић) *Јаблан*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Разговор о дјелу*; *Биљешка о писцу*

167. *Вуков гај*. Приредио Стеван Тонтић. – Сарајево, Свјетлост, 1990 (Сарајево: „Ослобођење"); стр. 87; 8°

Млади дани. Лектира

Садржај: *Петар Кочић* (Стеван Тонтић) *Јаблан*; *Јазавац пред судом*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Разговор о дјелу*; *Биљешка о писцу*

(Напомена: Поновљено издање, разлика у броју страница)

168. *Јазавац пред судом. Приповијетке.* Избор, предговор, методички текст и биљешка о писцу Амира Идризбеговић. 6. издање. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1990 (Мостар: „Раде Битанга"); стр. 109; 8°

Ластавица: лектира

Садржај: *Сатире и приповијетке Петра Кочића* (Амира Идризбеговић); *Јазавац пред судом*; Разговор о сатири *„Јазавац пред судом"*; *Јаблан*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Гроб Слатке Душе*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; Разговор о Кочићевим приповијеткама; *Биљешка о писцу*

169. *Приповијетке* (Избор). Приредио Крсто Пижурица. – Титоград, Републички завод за унапређивање васпитања и образовања, 1990 (Титоград: „Побједа"); стр. 118; 8°

Домаћа лектира за VII разред основне школе

Садржај: *Уз приповијетке Петра Кочића* (Крсто Пижурица); *Јаблан*; *Вуков гај*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Кроз мећаву*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Слободи*; *Рјечник мање познатих ријечи*

1994.

170. *Мргуда*. (*Е Маргоуда*). Књигу приредили: Никола Вуколић, Ранко Прерадовић, Боривоје Вулин; превод Калина Караџозова. – Бањалука, Виком; Бањалука, Београд: Одбор Задужбине „Петар Кочић", 1994 (Градишка /на/ Сави: Виком). – (14) лист.; 35 цм. Текст упоредо на српскохрватском и грчком језику и писму

Српски текст факс. Отисак

171. *Мргуда*. (*Е Маргоуда*). Превод Калина Караџозова. – Бањалука, Виком; Бањалука, Београд: Одбор Задужбине „Петар Кочић", 1994 (5) листова: факс.; 35 цм. Упор. текст на српском и грчком језику

(Напомена: Разлика у броју листова)

172. *Високи Саборе*. Приредили: Рајко Касагић, Боривоје Вулин. – Београд; Бања Лука: Задужбина „Петар Кочић", 1994 (Београд: Танјуг); стр. 138; 8°

Библиотека Источници

Садржај: (Приређивачи); *Слободи*; *Изјава о раду Сабора*; *Језик у законским текстовима*; *Обавезна основна настава*; *Кмети*; *Аграрно питање*; *Рјешавање молби за земљу*; *О преносним таксама при откупу кметова*; *Аграрна политика босанске владе*; *Шумско сервитутно право*; *Критика аустријске управе у Босни (Расправа о буџету за 1910. годину)*; *Радничко питање (Расправа о буџету за 1911. годину)*; *Чиновничко питање*; *О таксама на молбе из народа упућене сабору*; *О бањи у Лакташима*; *Интерпелације*; *Поводом једног закона који не важи за муслимане*; *Поводом молби за оружне листове*; („С књижевним гласом Кочић је још као студент у Бечу ушао у политичку борбу…" – наслов: Ј. Н. И. према првој реченици текста о Кочићу Тодора Крушевца).

173. *Приповијетке*; *Избор*. Приредио Крсто Пижурица. 2. издање – Подгорица, Завод за школство, 1994 (Подгорица: „Побједа"); стр. 111; 8°

Домаћа лектира за VII разред основне школе

Садржај: *Уз приповијетке Петра Кочића* (Крсто Пижурица); *Јаблан*; *Вуков гај*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Кроз мећаву*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мргуда*; *Јелике и оморике*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо мајко!*; *Слободи*; *Рјечник мање познатих ријечи*

1996.

174. *Приповијетке*. – Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996 (Краљево: „Слово"); стр. 180; 8°

Библиотека ЈУ класици, коло 1; 1

Садржај: *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Пјесма младости*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Змијање*; *Молитва*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Бојни покличи и јауци са Змијања* (Вук Церовић). *Критичари о Кочићу*: Јован Скерлић, Велибор Глигорић, Исидора Секулић, Иво Андрић. *Библиографија Петра Кочића*

175. *С планине и испод планине* (Репринт издање). – Бања Лука–Београд, Задужбина „Петар Кочић", 1996 (Београд: Танјуг); стр. 67; 8°

Фототипско издање: Беч: Српско акад. Друштво „Зора", Сремски Карловци, 1902.

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Ђурини записи*; *Мргуда*

176. *Подвизи Симеуна Ђака*. Избор Срба Игњатовић. – Београд: БмГ, 1966 (Београд: БмГ); стр. 111; 8°

Библиотека XXI век, коло 1

Садржај: *Јајце*; *Код Маркановог точка*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Биографија*; *Реч критике*; *Дела.*

177. *Приповетке; Јазавац пред судом*. – Београд, Рад, 1996 (Нови Сад: „Будућност"); стр. 300; 8°

Дом и школа

Садржај: *Јелике и оморике*; *У магли*; *Пјесма младости*; *Јајце*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Жалобитна пјесма*; *Кмети*; *Слободи*; *Змијање*; *Кроз маглу*; *Јаблан*; *Гроб*

Слатке Душе; *Кроз свјетлост*; *Код Марканова точка*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Мргуда*; *Просјаци*; *Папакало*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јазавац пред судом*; Критике: *Петар Кочић: „С планине и испод планине" I, II, III* (Јован Скерлић); *Петар Кочић* (Исидора Секулић); *Петар Кочић: хронологија*; *Речник*

1997.

178. *Приповетке*; *Јазавац пред судом*, Зоран Гавриловић. – Београд, Рад, 1997 (Нови Сад: „Будућност"); стр. 300; 8°

Дом и школа

Садржај: *Јелике и оморике*; *У магли*; *Пјесма младости*; *Јајце*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Жалобитна пјесма*; *Кмети*; *Слободи*; *Змијање*; *Кроз маглу*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Кроз свјетлост*; *Код Марканова точка*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Мргуда*; *Просјаци*; *Папакало*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јазавац пред судом*; Критике: *Петар Кочић: „С планине и испод планине" I, II, III* (Јован Скерлић); *Петар Кочић* (Исидора Секулић); *Петар Кочић: хронологија*; *Речник*

1998.

179. *Изабрана дела*. Приредио Ранко Симовић. – Београд, „Драганић", 1998 (Смедерево: „Димитрије Давидовић"); стр. 246; 8°

Библиотека „Наследства"

Садржај: *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *У магли*; *Ракијо, мајко!*; *Змијање*; *Молитва*; *Кроз мећаву*; *Слободи*; *Дело потврђено животом* (Ранко Симовић); *Избор из критика* (Тодор Крушевац, Исидора Секулић, Иво Андрић, Димитрије Вученов, Станиша Тутњевић, Јован Деретић); *Кратка библиографија*; *Изабрана литература*; *Хронологија живота и рада Петра Кочића*; *Речник непознатих речи*;

1999.

180. *С планине и испод планине*. 2. издање – Београд, Српска књижевна задруга, 1999 (Лазаревац: Елвод-принт); стр. 107; 8°

Мала библиотека Српске књижевне задруге

Садржај: *Јаблан*; *Код Марканова точка*; *Гроб Слатке Душе*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мргуда*; *Кроз свјетлост*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Кроз мећаву*; *Јајце*; *Јазавац пред судом*; *Напомена издавача*

181. *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*. Избор и попратни текстови Стојан Ђорђић. 1. издање – Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999 (Суботица: Бирографика); стр. 158; 8°

Библиотека Избор

Садржај: *Туба*; *Ђурини записи*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Код Марканова точка*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Ракијо, мајко!*; *Пјесма младости*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *О уметничким вредностима Кочићевих приповедака* (Петар Ђорђић); *Хронологија живота Петра Кочића*; *Речник мање познатих речи*; *Посебна издања Кочићевих дела*; *Избор литературе о Кочићу*

182. *Јаблан*; *Јазавац пред судом*. – Горњи Милановац, ЛИО; Чачак, Легенда, 1999 (Чачак: Светлост); стр. 120; 8°

Библиотека (?)

Садржај: (?) *Библиографија Петра Кочића*; *О делу Петра Кочића* (Драгољуб Михаиловић)

183. *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*. – Београд, Звоник, 1999 (Нови Сад: „Будућност"); стр. 179; 8°

Библиотека Класици, 1/Звоник

Садржај: *Молитва*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Мрачајски прото*; *У магли*; *Пјесма младости*; *Кроз мећаву*; *Вуков гај*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јазавац пред судом*; *Кочићев месијанизам* (Милан Будимир); *О језику Петра Кочића* (Исидора Секулић); *Петар Кочић* (Бранко Лазаревић); *Хронологија*; *Речник*; *Библиографија*

184. *Вуков гај*. – Нови Сад, Школска књига, 1999 (Нови Сад: Школска књига); стр. 93; 8°

Лектира: VI разред, 9

Садржај: *Јаблан*; *Вуков гај*; *Гроб Слатке Душе*; *Јелике и оморике*; *Код Марканова точка*; *Јуре Пилиграп*; *У магли*; *Кроз маглу*; *Кроз свјетлост*; *Змијање*; *Биљешка о писцу*

185. *„Јазавац" и друге приче*. Приредио Драган Лакићевић. – Београд, Bookland, 1999 (Сремска Каменица: Графоофсет); стр. 170; 8°

Српска књижевност за децу, коло 5

Садржај: *Пјесма*; *Молитва*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Мргуда*; *Кроз маглу*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Слободи*; *Јазавац пред судом*; *Речник мање познатих речи и израза*; *Планине моје, што сте ми тако тужне* (Драган Лакићевић); *Хронологија живота и рада Петра Кочића*

186. *Приповетке; Јазавац пред судом*. – Београд, Рад, 1999 (Нови Сад: „Будућност"); стр. 300; 8°

Дом и школа

Садржај: *Јелике и оморике*; *У магли*; *Пјесма младости*; *Јајце*; *Тежак*; *Молитва*; *Тавновање*; *Жалобитна пјесма*; *Кмети*; *Слободи*; *Змијање*; *Кроз маглу*; *Јаблан*; *Гроб Слатке Душе*; *Кроз свјетлост*; *Код Марканова точка*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*; *Мргуда*; *Просјаци*; *Папакало*; *Мрачајски прото*; *Зулум Симеуна Ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Ракијо, мајко!*; *Јазавац пред судом*; Критике: *Петар Кочић: „С планине и испод планине" I, II, III* (Јован Скерлић); *Петар Кочић* (Исидора Секулић); *Петар Кочић: хронологија*; *Речник*

2000.

188. *Јазавац пред судом*. Приредио Крсто Пижурица. – Подгорица, Завод за уџбенике и наставна средства, 2000 (Подгорица: „Побједа"); стр. 46; 8°

Домаћа лектира за VII разред основне школе

Садржај: *„Јазавац пред судом" Петра Кочића* (Крсто Пижурица); *Жива слика народног живота у босанском селу* (Ристо Трифковић); *Јазавац пред судом*; *Рјечник мање познатих и непознатих ријечи*; *Биљешка о писцу*

2001.

189. *Десет најлепших прича*. У избору Јована Радуловића. – Београд, Лирика, 2001 (Београд: Чигоја); стр. 156; 8°

Библиотека Најлепше приче; 3

Садржај: *У магли*; *Мргуда*; *Јаблан*; *Гроб слатке душе*; *Кроз мећаву*; *Зулум Симеуна ђака*; *Истинити зулум Симеуна Ђака*; *Мејдан Симеуна Ђака*; *Мрачајски прото*; *Суданија*; *Уз овај избор* (Јован Радуловић); *Речник мање познатих речи*

190. *Телевизијски мејдан Симеуна Ђака*. – Бањалука – Београд, Задужбина „Петар Кочић", 2001.

II. Преводи – посебна издања

1948.

1. BORZ A BÍRO ELÓTT. Fordditotta: Dudas Kílman. Branisylav Nusics: ANALFABETA. Fordditotta: Lévauy Endre. – Szubotica, Hid, 1948. str. 40; 8°

Szinpadnuk, 15

1949.

2. VUKOV GAJ in druge črtice. Prevedel D. Ravljen. – Ljubljana. Slovenski književni zavod, 1949; str. 104 + (1); 12°

Mala knjižnica, 21–22

Sadržaj: Vukov gaj; Jablan; Težak; Skozi metež; Grob Ljube duše; Mrčajski prota; Bleščava; Mrguda, V megli; Šimnovo nasilje; Petar Kočić in njegovo delo (Bo)

1950.

3. ОДАБРАНИ РАСКАЗИ. Превеле Србо Ивановски и Нада Аврамовска. – Скопје, Државно књигоиздателство на НР Македонија, 1950; стр. 162 + 1; 8°

Југословенски реалисти

Садржај: Петар Кочиќ (Милан Ч. Јовановиќ); Јаблан; Зулум на Симеун ѓакот; Гроб на слатката душа; Судењето; Јазавац пред суд; Низ виулици; Вуковата корија; Молитва; Чивчии; Земјоделец

1959.

4. . TREGIME TË ZGJEDHUNA. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Pristinë, Rilindja, 1959. str. XVI +170 + (2); 8°

Shkriimtarë jugoslaveë

Sadržaj: Karakteristikat e veprës letrrare të Petar Koçiqit (Hasan Mikuli); Leris; Bujku; Bredhat dhe molikat; Çifçijt; Jabllaini; Zabeli i Vulkut; Vorrt i Shpirtit t Ambël; Mërguda; Në për furtunë; Jure Paligrapi; Te Rrota e Marikanit; Prfti idhnak; Prej mbledjes; Zullumi i Simonit; Zuilumi i vertete i xhakon Smonit; dami i xhakon Simoinit; Raiki, he nane!; Vje paira gjuqit; Gjvkatorja: Shenim bio-bioigrafik

1960.

5. РАСКАЗИ. Превел Србо Ивановски. – Скопје, „Кочо Рацин", 1960; стр. 188 + (3); 8°

Школска библиотека

Садржај: Петар Кочиќ (Д. Левков); Јаблан; Гроб на Слатката Душа; Зулум на Симеун ѓакот; Вистинскиот зулум на Симеун ѓакот; Мргуда; Крај Маркановото прото; Јазовец пред судот; Ракијо мајко!; Низ меќава; Земјоделец; Вуковата Гора; Чифчии

6. БАРСУК ПЕРЕД СУДОМ. Раскази. Составление И. Макаровской Послесловие М. Богданова. – Москва, Государственное издательство художественной литературы., 1960; стр. 339 + (1); 12°

Садржај: Яблан (Т. Поповой); Могила Доброй Души (И. Макаровской и Г. Языковой); Злодейство Симеона-послушника новой мельницы (Т. Поповой); Злодейство Симеона-послушника (М. Волконского); Истинное злодейство Симеона-послушника (М. Волкоиского); В тумане (М. Макаровско и Г. Языковой); В море света (И. Макаровской и Г. Языковой); Мрачайски поп (Т. Вирта); Елсли и сосну (Т. Вирта); После обедни (Т. Вирта); Илица Коробейник и Лазица за-ним-тянется (Т. Вирта); Поединик Симеона-послушника (М. Волконского); В металь (Т. Поповой); Молитва (Т. Вирта); Хлебопашец (Т. Вирта); Заклченнуе (Т. Вирта); Поскливая песни (Т. Вирта); Вуков гай (Т. Поповой); Змиянне (Т. Поповой); Судимице (М. Волконского); Крестяне (Т. Вирта); Свободе (Т. Вирта); Барсук перед судом (М. Никитина); Петар Кочич (М. Богданов)

1962.

7. РАСКАЗИ. Превел Србо Ивановски. – Скопје, „Кочо Рацин", 1962; стр. 21 + (6); 8°

Библиотека „Златна клупа"

Садржај: Низ меќава; Јаблан; Петар Кочиќ

8. ЈАЗАВЕЦОТ ПРЕД СУД и други раскази. Превел Симеон Дракул. – Скопје, Култура, 1962; стр. 82 + (2); 12°

Школска библиотека. Одабрана лектира. *Садржај:* Јазавецот пред суд; Јаблан; Вуковата корија; Низ виулица; Белешка за писателот.

1966.

9. ЈАЗАВЕЦОТ ПРЕД СУД и други раскази. Второ издание. Превеле Симон Дракул и Србо Ивановски. – Скопје, Култура, 1966; стр. 114 + (2); 8°

Библиотека „Детска радост"

Садржај: Јазавецот пред суд; Јаблан; Вуковата корија; Низ виулица; Гробот на Слатката Душа; Зулумот на Симеун Ѓакот; Вистинскиот зулум на Симеун Ѓакот; Низ маглета; Мрачејскиот прота; Белешка за писателот (Т. С.)

1967.

10. РАСКАЗИ. Превел Пеце Стефановски. – Скопје, „Наша книга", 1967; стр. 43 + (4); 8°

Лектира за основните училишта, VI одделение

Садржај: Јаблан; Низ виулица; Вуковата корија; Зулумот на ѓакот; Симеун; Вистинскиот зулум на Симеуна ѓакот; Мрачајскиот прота;

Белешка за писателот.

1968.

11. ГРОБОТ НА СЛАТКАТА ДУША. Јаблан. Превел Гоце Стефановски и Чедо Цветковиќ. – Скопје; Мисла, 1968; стр. 107 + (4); 8°

Садржај: Јаблан; Јазовец пред суд; Вуковата корија; Низ виулица; Гробот на Слатката Душа; Зулумот на Симеуна Ѓакот; Низ маглата; Мрачајскиот прота.

1970.

12. РАСКАЗИ. Превел С. Дракул [и] С. Ивановски. – Скопје, „Наша книга", 1970; стр. 45 + (3); 8°

Лектира за основните училишта, VI одделение, 7

Садржај: Јаблан; Низ виулица; Вуковата корија; Зулумот на Ѓакот Симеун; Вистинскиот зулум на Симеун Ѓакот; Мрачајскиот прота; Белешка за писателот.

1973.

13. MELO ONTAU TRIBUNALO. El la serbo traduikis Nedeljko Koraisić. – Zagreb, Interaiacia Kultura Servo, 1973; str. 32; 12°

Sadržaj: Predgovor (Zlatko Tišljar); Melo entau tribunalo.

14. РАСКАЗИ. Превел С. Дракул [и] С. Ивановски. – Скопје, Култура, 1974; стр. 100; 8° (*Приповетке*).

Лектира за VII одделение

Содржина: Јазовецот пред суд; Јаблан; Вуковата корија; Низ виулица; Гробот на Слатката Душа, Зулумот на Ѓакот Симеун; Низ маглата; Мрачајскиот прота, Вистинскиот зулум на Симеун Ѓакот; *Петар Кочиќ: „Раскази"* (Т. С.)

15. РАСКАЗИ. Превели: Симон Дракул [и] Србо Ивановски, Скопје, Наша книга, 1973; стр. 96; 8° (*Приповетке*).

Лектира за VII одделение

Содржина: *Јазовецот пред суд*; *Јаблан*; *Вуковата корија*; *Низ виулица*; *Ѓробот на Слатката Душа*; *Зулумот на Симеун Ѓакот*; *Низ маглата*; *Мрачајски прото*; *Вистинскиот зулум Симеун Ѓакот*; *Петар Кочиќ: „Раскази"* (Т. С.)

1976.

16. РАСКАЗИ. Избор Димче Левков; превод Миле Попоски. – Скопје: Македонска књига: Нова Македонија: Култура: Мисла: Наша книга, 1976 (Скопје: „Гоце Делчев"); стр. 282; 8°

Странски и југословенски автори

Содржина: Ѓурините записи; Јаблан; Гробот на Слатката Душа; Зулум на Симеун Ѓакот; Вистински зулум на Симеун Ѓакот; Мргуда; Крај Маркановата чешма; Елки и оморики; Јуре Пилиграф; Во магла; Низ магла; Низ светлина; Мрачајскиот прота; Јазовец пред суд; Мегдан на Симеун Ѓакот; Ракијо мајко!; Песма на младоста; Од Собор; Чврко; Молитва; Низ меќава; Робија; Ратај; Вуковата корија; Чифчии; Суданија; На слободата

17. РАСКАЗИ. – Скопје: Детска радост: Нова Македонија [1976] (Скопје: Нова Македонија); стр. 99; 8°

Верни другари: лектира за VII одделение

Содржина: Јазовецот пред суд; Јаблан; Вуковата корија; Низ виулица; Ѓробот на Слатката Душа; Зулумот на Симеун Ѓакот; Низ маглата; Мрачајски прото; Вистинскиот зулум Симеун Ѓакот; Петар Кочиќ: „Раскази" (Т. С.)

1978.

18. JEZEVEC PRED SOUDOM. Pirev. Jiří Fiedler. – (Praha, 1978); str. 142 + (2); 12°

Sadržaj: Petar Kočić, jeho doba, život a dílo (Miiroslav Kvapil); Jazevec před soudom; Souzémum; Vysvětlivky

1980.

19. ЯЗОВЕЦ ПРЕД СЪДА. Превела Сийка Рачева. – София, Народна култура, 1980; стр. 135 + 1; 12°

Содржина: Петар Кочић – првият художник на Босна (К. Йорданова); Язовец пред съда; Судания; Юре Палиграпа.

20. РАСКАЗИ. Превод: Симон Дракул, Србо Ивановски. – Скопје: Наша книга: Македонска книга: Култура: Мисла: Детска радост, 1980; стр. 104: цртежи; 8°

Лектира за основите училишта во СР Македонија според наставниот план и програма за VII одделение

Содржина: Јазовецот пред суд; Јаблан; Вуковата корија; Низ виулица; Гробот на слатката душа; Зулум на Симеон Ѓакот; Низ маглата; Мрачајскиот прота; Разговор за делото од Петар Кочиќ; Разговор за делото „Раскази" од Петар Кочиќ (Косара Гочкова)

1984.

21. РАСКАЗИ. Превод: Симон Дракул, Србо Ивановски. – Скопје: Наша книга: Македонска книга: Култура: Мисла: Децка радост, 1984; стр. 104: цртежи; 8°

Лектира за основите училишта во СР Македонија според наставниот план и програма за VII одделение

Содржина: Јазовецот пред суд; Јаблан; Вуковата корија; Низ виулица; Гробот на слатката душа; Зулум на Симеон Ѓакот; Низ маглата; Мрачајскиот прота; Разговор за делото од Петар Кочиќ; Разговор за делото „Раскази" од Петар Кочиќ (Косара Гочкова)

1994.

22. *Мргуда*. (*E Margouda*). Књигу приредили: Никола Вуколић, Ранко Прерадовић, Боривоје Вулин; превод Калина Караџозова. – Бањалука, Виком; Бањалука, Београд: Одбор Задужбине „Петар Кочић", 1994 (Градишка /на/ Сави: Виком). – (14) лист.; 4°. Текст упоредо на српскохрватском и грчком језику

Српски текст факс. отисак

1996.

23. МРГУДА. Превод на есперанто Бориша Милићевић. – Бања Лука: Градско есперанто друштво „La mondo " = L aurba esperanto societo „La mondo ", 1996 (Теслић: Нели). – (14) лист; 24 цм. – (Биб. *Преводи* = Библиотеко *Традуко*). Страна наслова над текстом оригинала: *С планине и испод планине*. – Према белешци на прелим. стр., поводом 80-годишњице смрти писца. – Текст упоредо на српском и есперанту. – Текст на српском штампан као рукопис ћир. и лат.; *Белешка о писцу*

III. Прилози у периодици, заступљеност у изборима и делима*

Песме

1. Поноћни звуци.

– *Подмладак*, 1. март 1897, I, бр. 16, стр. 242–243;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

2. Пролетни звуци.

– *Подмладак*, 20. април 1897–98, I, бр. 21, стр. 330 (По дну: Београд , 15. марта 1898);

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Гардист*, 1955, VI, бр. 13, стр. 11;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

3. (Спустивши главу на моје груди).

– *У писму Милки*, 5/24. август 1899. – *Волео сам више нећу: љубавна страдања и (не)женидбе српских списатеља*, Београд, Нова књига, 1986, стр. 155;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

4. (Ја те љубим, дивни створе).

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

5. Пошљедња суза.

– *Босанска вила*, XIV, бр. 23 и 24, стр. 297 (По дну: Беч, 1899);

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Република*, 26. јун 1956, XXIII, бр. 556;

– *Борба*, 26. јун 1956;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

6. Бар тад хоће л'…?

– *Босанска вила*, 1900, XV, бр. 24, стр. 347 (По дну: Беч, 1900);

– *Воља*, 1928, књ. II, бр. 3, стр. 213–215 (Под насловом: *У споменицу Мици неверници*);

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Република*, 26, VI 1956, XXIII, бр. 556;

– *Борба*, 26. јун 1956;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

7. Поточић.

– *Босанска вила*, 1901, XVI, бр. 8, стр. 152 (По дну: Беч, 1900);

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

8. (У одбљеску бл'једих зв'језда, што с висина тужно сјају).

– *Босанска вила*, 1901, XVI, бр. 17 и 18, стр. 301–302 (По дну: Беч);

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

Приповетке

9. *Туба*. Из босанског сеоског живота.

– Нова искра, 1901, III, бр. 2, стр. 48–50; бр. 3, стр. 80–84; бр. 4, стр. 116–120 (По дну: Беч, 1900);

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 20–44;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

10. Ђурини записи.

– *Босанска вила*, 1901, XVI, бр. 4, стр. 63–65; бр. 5, стр. 84–86;

– *С планине и испод планине I,* Ср. Карловци, 1902;

– *Илустроване цетињске новине*, 1918, бр. 73 и 74, стр. 1–3;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

11. Јаблан.

– *Босанска вила*, 1902, XVII, бр. 6, стр. 104–106 (: Беч);

– *С планине и испод планине I,* Ср. Карловци, 1902;

– *Застава*, 1903, XXXVIII, бр. 71, стр. 1–2;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Новији српски приповједачи*, Загреб, 1907, стр. 142–146;

– *Нова домовина* (Cleveland– САД), 1907, IX, бр. 60, стр. 3;

– *Прва српска народна читанка*, Сарајево, Ђорђе А. Чокорило, 1909, стр. 110–112 (прештампано из календара *Просвете*);

– *Српски народни илустровани велики календар за просту годину 1910*, Нови Сад, 1909, стр. 60–63;

– *Велики орао*, календар за 1910 г., стр. 60–63;

– *Календар „Просвјета" за 1910*. Саставио и уредио Ђорђе А. Чокорило; Сарајево, Изд. друштво „Просвјета", 1909, стр. 150–152;

– *Мали журнал*, 17. август 1910, XVII, бр. 226, стр. 1–2;

– *Пријатељ народни*, календар са сликама за 1911, година трећа, Будапест, 1910, стр. 50–53;

– *Граничар*, српски народни илустровани календар за годину 1912, четврто годиште, Нови Сад, 1911, стр. 23–29;

– *Српство*, 16/29. мај 1911, II, бр. 94, стр. 1–2;

– *Илустроване Цетињске новине*, 1917, II, бр. 39, стр. 2–3;

– *Антологија. Прозни писци, II део* (Миливој Павловић), Ница, Ед. Гандини, 1917, стр. 203–205;

– *Српско коло*, календар за годину 1918, Загреб, 1917, стр. 19–25;

– *Српско коло*, 1918, стр. 19–25;

– *Велики илустровани календар за преступну 1920*, Нови Сад, 1919, стр. 27–31;

– *Сељачке новине*, 1919, II, бр. 12, стр. 7–8;

– *Орао*, календар за 1920. г., стр. 27–31;

– *Примери Нове књижевности* (Јеремија Живановић), књига друга, Београд, Изд. Геце Кона, 1923, стр. 256–260;

– *Балкан*, велики илустровани календар за просту годину 1927, Земун, стр. 96–100;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Просветина читанка за одрасле* (Саставили: Ђ. Ј. Пејановић, Ј. В. Вуковић), Сарајево, 1932, стр. 36–38;

– *Календар „Просвета" за годину 1933*, Београд, 1933, стр. 36–38;

– *Наши писци нашој деци*. Одабрао Драг. Н. Ивановић, Београд, 1933, стр. 3–7;

– *Земљорадничка задруга*, 1935, XVI, бр. 32, стр. 135;

– *Панорама*, 1936, II, бр. 60, стр. 9–11;

– *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1939;

– *Задружни календар Главног савеза српских земљорадничких задруга за 1940*, Београд, 1939, стр. 116–117;

– *Дечја душа*. – Београд, Издавачко-просветна задруга „Ипроз", 1943, стр. 56–62;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Омладина*, 17. август 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Нова жена*, 1946, II, бр. 18, стр. 22–23;

– *Студентски лист*, 3. септембар 1946;

– *Слободна Далмација*, 24. јун 1946;

– *Омладински покрет*, 3. септембар 1947;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Југословенски приповедачи* (Зборник за пионире), Београд, Ново поколење, 1949, стр. 439–442;

– *Народна милиција*, 1949, бр. 6, стр. 27;

– *Задруга*, 19. јануар 1950;

– *Нова жена*, 1950, VI, бр. 64, стр. 11–12;

– *Просвјета*, 1951, II, бр. 1;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Напријед*, 12. децембар 1951 (С белешком о писцу од Владислава Жимбрека);

– *Зулум Симеуна Ђака*, Београд, Народна књига, 1952;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Млада Херцеговина*, 10. октобар 1952. (Одломак);

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1954;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Задружни вјесник*, 12. фебруар 1955;

– *Гардист*, 1955, VI, бр. 13, стр. 1;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Дечја књига, 1956;

– *Панчевац*, 2. септембар 1956, V, бр. 194, стр. 4;

– *На часу школске лектире*. Наши приповедачи – реалисти (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, Народна просвјета, 1956, стр. 120–124;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Младо поколење, 1959;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1959;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Младо поколење, 1959;

– *На часу школске лектире*. Наши приповедачи – реалисти (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, „Веселин Маслеша", 1960, стр. 120–124;

– *Наши приповедачи* (Љубиша, Левстик, Назор, Кочић), Приредио Радмило Димитријевић, Београд, Нолит, 1960, I, стр. 177–182;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961;

– *Приповијетке*, Загреб, Младост, 1961;

– *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Суданија*, Београд, Рад, 1964;

– *На часу школске лектире*. Наши приповедачи – реалисти (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, „Веселин Маслеша", 1964, стр. 119–123;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1965;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Из лектире за VI разред основне школе*, Београд, Младо поколење, 1969, стр. 106–109;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1970;

– *Босанско-херцеговачка књижевна хрестоматија III*. Новија књижевност XIX и XX вијека (Бранко Милановић), Сарајево, Завод за издавање уџбеника, 1971, стр. 67–69;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Младо поколење, 1971, стр. 141–145;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Јаблан*, Букурешт, Критерион, 1973;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Сребрне плесачице* (звучни запис): звучна читанка за V разред основне школе (Милован Рапајић), Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, [1977]; 5 грамоф. плоча: 330/м; 30 цм + упутство за наставнике;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1975, стр. 163–168;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1976, стр. 159–164;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Вуков гај*, Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *ПУЛС Глас српски*, 26. и 27. август 1995, I, бр. 23, стр. 16;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999;

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

12. Код Марканова точка.

– *С планине и испод планине I,* Ср. Карловци, 1902;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Ново време*, 21. август 1910, II, бр. 229, стр. 1–2;

– *Ново доба*, 1910, II, бр. 229, стр. 1–2;

– *Српство*, 26. јул 8. август 1911, II, бр. 144, стр. 1–2;

– *Вардар* (Скопје), 1911, бр. 63, стр. 2, бр. 64, стр. 2;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1939;

– *Из великих дана*. Антологија приповедака, Београд, Државна штампарија 1940, стр. 11–15;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1960;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Јаблан*, Букурешт, Критерион, 1973;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Подвизи Симеуна Ђака* (Избор Срба Игњатовић), Београд, БмГ, 1996, стр. 16–25;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

13. Гроб Слатке Душе.

– *Босанска вила*, 1902, XVII, бр. 14 и 15, стр. 270–272;

– *С планине и испод планине I,* Ср. Карловци, 1902;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Српство*, 18/31. мај 1911, II, бр. 96, стр. 1–3;

– *Просвјета*, календар за народ за 1922. годину, Сарајево, 1921, стр. 71–76;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Омладинска ријеч*, 3. март 1946, III, бр. 52;

– *Сељачка борба*, 5. септембар 1946, II, бр. 53;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Кроз мећаву*, Загреб, Изд. Накладни завод Матице хрватске, 1948;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Видик*, 1950, IV, бр. 48, стр. 10–11;

– *Обзорник*, 1950, V, бр. 6–7, стр. 250–256;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Вуков гај*, Загреб, Сељачка слога, 1955;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Просвјета*, 1956, XIV, бр. 427, стр. 11–12;

– *На часу школске лектире*. Наши приповедачи – реалисти (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, Народна просвјета, 1956, стр. 111–119;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Дечја књига, 1956;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Младо поколење, 1959;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *На часу школске лектире*. Наши приповедачи – реалисти (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, „Веселин Маслеша", 1960, стр. 111–119;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1961;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1963;

– *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *На часу школске лектире*. Наши приповедачи – реалисти (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, „Веселин Маслеша", 1964, стр. 110–118;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1965;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1970;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Вуков гај*, Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

14. Зулум Симеуна Ђака.

– *С планине и испод планине I,* Ср. Карловци, 1902;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Антологија српског хумора*. Комедије, сатире, хумореске, козерије. Приредио Сава В. Цветковић, Загреб, 1935, стр. 134–137;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Српска ријеч*, 1947, V, бр. 148, стр. 6–7;

– *Радио-вјесник*, II, 1–15. фебруара 1947, бр. 3.

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Зулум Симеуна Ђака*, Београд, Народна књига, 1952;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1959;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Савремена администрација, 1964;

– *Суданија*, Београд, Рад, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1965;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1970;

– *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1971;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Српска реалистичка приповетка*, Београд, Народна књига, 1974, стр. 301–305;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Суданија и друге приповетке*, Букурешт, Критерион, 1977;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Подвизи Симеуна Ђака* (Избор Срба Игњатовић), Београд, БмГ, 1996, стр. 26–33;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

– *Наши савремени хумористи*, књ. четврта, Београд, Изд. *Недеље*, [С. а.], стр. 107–115.

15. Истинити зулум Симеуна Ђака.

– *С планине и испод планине I,* Ср. Карловци, 1902;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Календар „Село"*, 1929, година осма, Београд, стр. 60–64;

– *Народни алманах 1932* (Уредио Вој. Гаћиновић), Лос Анђелес, Изд. предузеће *Народни алманах*, [1931], стр. 123–127;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Радио-Београд*, 1946, II, бр. 26, стр. 7–8;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Зулум Симеуна Ђака*, Београд, Народна књига, 1952;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Задругар*, 23. фебруар 1952, бр. 165.

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1959;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1960;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Савремена администрација, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1965;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1970;

– *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1971;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Српска реалистичка приповетка*, Београд, Народна књига, 1974, стр. 306–310;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Суданија и друге приповетке*, Букурешт, Критерион, 1977;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Подвизи Симеуна Ђака* (Избор Срба Игњатовић), Београд, БмГ, 1996, стр. 34–42;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

16. Мргуда.

– *С планине и испод планине I,* Ср. Карловци, 1902;

– *Нови Србобран*, 1903;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Новији српски приповједачи*, Загреб, 1907, стр. 147–152;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Суданија*, Београд, Рад, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Нолит, 1978, стр. 107–112;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Нолит, 1982, стр. 107–112;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Језик Петра Кочића: увод, извори, граматика* (Милан Шипка), Сарајево, 1987 (Факсимил приповетке);

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Мргуда* (*Е Маргоуда*), Бањалука, Виком; Бањалука, Београд: Одбор Задужбине „Петар Кочић", 1994;

– *Значења*, децембар 1995, XIV, бр. 22–24, стр. 212–216;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Политика*, 13. септембар 1997 (Фрагменат);

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

17. Јелике и оморике.

– *Српски књижевни гласник*, 1903, III, књ. VIII, бр. 3, стр. 189–190;

– *С планине и испод планине II,* Загреб, 1904;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1960;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Јаблан и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973

– *Јаблан*, Букурешт, Критерион, 1973;

– *Лектира* (Звучни запис): VIII разред, Александровац – Жупа: Дискос: Научна књига, [1973]; и грамоф. плоча: 330/м; 30 цм;

– *Путеви*, 1976, XXII, бр. 4, стр. 269–271;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

18. *Пејзажи и слике* (Одломци).

– *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1939;

19. Јуре Пилиграп.

– *Српски књижевни гласник*, 16. март 1903, III, књ. VIII, бр. 6, стр. 412–421;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Дуга*, 1949, V, бр. 203, стр. 13 (Одломак).

– *Кроз мећаву*. *Приповетке*, Београд, Просвета, 1950;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– „Јаблан" и друге приповетке, Београд, Просвета, 1963;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1970;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999;

20. Кроз маглу.

– *Српски књижевни гласник*, 1903, III, књ. IX, бр. 1, стр. 12–18;

– *С планине и испод планине II,* Загреб, 1904;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Новији српски приповједачи*, Загреб, 1907, стр. 153–160;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Нова жена*, VII, 1951, бр. 70, стр. 11–15;

– *Зулум Симеуна Ђака*, Београд, Народна књига, 1952;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Вуков гај*, Загреб, Сељачка слога, 1955;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Задругар*, 1. јануар 1955, XI, бр. 313;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Јаблан и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Живот*, 1980, XXIX, књ. LVIII, бр. 7–8, стр. 27–40.

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999.

21. Кроз свјетлост.

– *Српски књижевни гласник*, 1903, III, књ. X, св. 6, стр. 429–433;

– *С планине и испод планине II,* Загреб, 1904;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Дневни лист*, 7. август 1910, XXVIII, бр. 223, стр. 1–2;

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 45–49;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Живот*, 1980, XXIX, књ. LVI, бр. 7–8, стр. 27–40.

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

22. Мрачајски прото.

– *Нови Србобран*, 1903, бр. 243;

– *С планине и испод планине II,* Загреб, 1907;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Српство*, 26. новембар 1911, II, бр. 230 стр. 1–3;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Преглед*, 1946, I, књ. I, бр. 4–5, стр. 356–361;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Суданија*, Београд, Рад, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1971;

– *Босанскохерцеговачка књижевна хрестоматија III*. Новија књижевност XIX и XX вијека (Бранко Милановић), Сарајево, Завод за издавање уџбеника, 1971, стр. 69–74;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Изабране приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Нолит, 1978, стр. 100–107;

– *Читанка за III разред гимназије* (С. Кољевић / Б. Милановић), Сарајево, 1980, стр. 183–187;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Живот*, 1980, XXIX, књ. LVIII, бр. 7–8, стр. 27–40;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Нолит, 1982, стр. 100–107;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Читанка за други разред средњег усмјереног образовања* (Б. Милановић / С. Кољевић / Р. Божовић), Сарајево, 1987, стр. 101–104;

– *Читанка са књижевнотеоријским појмовима за II разред усмереног образовања* (Љ. Николић / Б. Милић), Београд – Нови Сад, 1989, стр. 154–156 (Одломак);

– *Читанка са књижевнотеоријским појмовима за III разред средње школе* (Љ. Николић / Б. Милић), Београд, 1994, стр. 101–106;

– *Подвизи Симеуна Ђака* (Избор Срба Игњатовић), Београд, БмГ, 1996, стр. 16–25;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

23. О, проклете вечерашње вечери.

– *Дневни лист*, књижевни недељни број, 8. јул 1904, XXII, бр. 6, стр. 41–43; 22. јул 1904, бр. 7, стр. 49;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

24. Мејдан Симеуна Ђака.

– *Српски књижевни гласник*, 1. фебруар 1904, IV, књ. XI, бр. 3, стр. 161–173;

– *С планине и испод планине III,* Београд, 1905;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Приповетке. Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Савремена администрација, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит, 1973;

– *Приповијетке; Избор*, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Суданија и друге приповетке*, Букурешт, Критерион, 1977;

– *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Нолит, 1978, стр. 89–100;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Нолит, 1982, стр. 89–100;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Подвизи Симеуна Ђака* (Избор Срба Игњатовић), Београд, БмГ, 1996, стр. 43–58;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999.

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

25. Јазавац пред судом.

– *С планине и испод планине II,* Загреб, 1904*;*

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Позоришни комади и рецитације за дилетантске групе*, Ниш, 1946, стр. 99–121;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Омладинска позорница*, 1948, бр. 5, стр. 19–36;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Драмски зборник*, Сарајево, Полет, 1950, стр. 67–95;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1954;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Дечја књига, 1956;

– *Изабране стране*, Загреб, Школска књига, 1956;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Младо поколење, 1959;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1961;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1963;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Просвета, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Савремена администрација, 1964;

– *Суданија*, Београд, Рад, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1965;

– *Приповијетке*, Загреб, Младост, 1967;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Српскохрватски језик. Преглед књижевности народа Југославије са читанком и граматиком за подофицире школе ЈНА* (С. Стојановић / Д. Морачић), Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд, 1967, стр. 387–395 (Одломак);

– *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Босанскохерцеговачка књижевна хрестоматија III*. Новија књижевност XIX и XX вијека (Бранко Милановић), Сарајево, Завод за издавање уџбеника, 1971, стр. 44–67;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јаблан*, Букурешт, Критерион, 1973;

– *Читанка за III разред гимназије* (Димитрије Вученов / Радмило Димитријевић), Београд, 1974, стр. 259–266 (Одломак);

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Читанка за III разред гимназије* (Д. Вученов / Р. Димитријевић), Београд, 1978, стр. 259–266 (Одломак);

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Читанка српскохрватског односно хрватскосрпског језика за III разред средњег образовања – прву годину позитивно усмјереног образовања и васпитања средњег ступња* (М. Милановић / С. Мицић), Нови Сад, 1980, стр. 134–139 (Одломак);

– *Домаћа драмска дела*, књ. 1, Београд, НИРО „Задруга", 1981, стр. 511–532 (објављен у целини);

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Књижевност 2: читанка с прегледом књижевности* (Д. Росандић / М. Шицел), Загреб 1985, стр. 219–226 (Одломак);

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Вуков гај*, Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Читанка за II разред заједничког средњег васпитања и образовања* (Д. Вученов / Р. Димитријевић), Нови Сад, 1986, стр. 148–155 (Одломак);

– *Глас*, 30. и 31. август 1986, стр. 19 (Одломак);

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Читанка са књижевнотеоријским појмовима за II разред усмереног образовања* (Љ. Николић / Б. Милић), Београд – Нови Сад, 1989, стр. 158–160 (Одломак);

– *Читанка са књижевнотеоријским појмовима за III разред средње школе* (Љ. Николић / Б. Милић), Београд, 1994, стр. 108–114.

– *Лектира за III разред гимназија и средњих стручних школа* (Љ. Николић / Б. Милић), Београд, 1995, стр. 105–111.

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999.

26. Низ друм.

– *Багдала*, јануар 1964;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *На Јакшићевом друму: Петар Кочић – Ђура Јакшић* (Јовановић, Миливоје Р.), Београд, Слободна књига, 2001, стр. 39–55.

Из староставне књиге Симеуна Ђака.

– *Политика*, 10. јун 1904, I, бр. 174;

– *С Планине и испод планине III,* Београд, 1905;

– *Политика*, 11. новембар 1906, III, бр. 1017, стр. 1;

– *Уједињено српство* (Чикаго), 1906, I, бр. 30;

– *Вардар*, Календар за 1907, година друга, (Одломак „Три земана из староставне књиге Симеуна Ђака"), Београд, 1906;

– *Политика*, 24. септембар 1909, VII, бр. 2043, стр. 1;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Савремена администрација, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Подвизи Симеуна Ђака* (Избор Срба Игњатовић), Београд, БмГ, 1996, стр. 59–61;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999.

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999.

27. У магли.

– *Политика*, 30. септембар 1904, I, бр. 259;

– *С планине и испод планине III,* Београд, 1905;

– *Српство*, 19. децембар 1911/1. јануар 1912, II, стр. 1–2;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Српскохрватски језик. Преглед књижевности народа Југославије са читанком и граматиком за подофицире школе ЈНА* (С. Стојановић / Д. Морачић), Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд, 1967, стр. 385–387;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Читанка за III разред гимназије* (Д. Вученов / Р. Димитријевић), Београд, 1974, стр. 258–259;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Читанка за III разред гимназије* (Д. Вученов / Р. Димитријевић), Београд, 1978, стр. 258–259 (Одломак);

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

28. Ракијо, мајко!

– *Српски књижевни гласник*, од 1. до 16. октобра и 1. до 16. новембра 1904, IV, књ. XIII, бр. 3, стр. 161–171; бр. 4, стр. 241–246; бр. 5, стр. 321–329; бр. 6, стр. 401–407;

– *С планине и испод планине III,* Београд, 1905;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Зора*, 1949, II, бр. 7–8, стр. 13–31.

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Зулум Симеуна Ђака*, Београд, Народна књига, 1952;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Савремена администрација, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1971;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Читанка за III разред гимназије* (Димитрије Вученов / Радмило Димитријевић), Београд, 1974, стр. 258–259;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Подвизи Симеуна Ђака* (Избор Срба Игњатовић), Београд, БмГ, 1996, стр. 62–98;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

29. Тајна невоља Смаје Субаше.

–*Политика*, 11. октобар 1904, I, бр. 270, стр. 1–2:

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

30. Јајце.

– *Политика*, 30. октобар 1904, I, бр. 290, стр. 1;

– *С планине и испод планине III,* Београд, 1905;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Депеша*, 17. август 1910, I, бр. 219, стр. 3;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Просветина читанка за одрасле* (Саставили: Ђ. Ј. Пејановић, Ј. В. Вуковић), Сарајево, 1932, стр. 141–143;

– *Календар „Просвета" за годину 1933*, Београд, 1933, стр. 141–143;

– *Ружица*, српски народни календар за 1938, Нови Сад, 1938, стр. 10–12;

– *Отаџбина*, српски народни календар за просту годину 1938, Нови Сад, 1938, стр. 10–12;

– *Србобран*, српски народни календар за просту годину 1938, Нови Сад, 1938, стр. 11–12;

– *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1939;

– *Велики орао*, илустровани српски народни календар за просту годину 1939, Нови Сад, 1939, стр. 73–74;

– *Српскохрватска читанка за IV разред средњих школа* (Добривоје Алимпић / Момир Вељковић), Београд, 1939, стр. 209–210 (Одломак);

– *Југославија*, 1953, бр. 7, стр. 64–65;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Путеви*, 1976, XXII, бр. 4, стр. 269–271;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Подвизи Симеуна Ђака* (Избор Срба Игњатовић), Београд, БмГ, 1996, стр. 16–25;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

31. Са збора.

– *Дело*, 1904, IX, књ. XXXIII, бр. 2, стр. 148–152;

– *С планине и испод планине III,* Београд, 1905;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Задруга*, 9. април 1953, V, бр. 215, стр. 6–7;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Полимље*, 1. мај 1957, VI, бр. 168–169;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

32. Просјаци.

– *Политика*, 2. децембар 1904, I, бр. 321, стр. 1–2;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1960;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

33. Моји познаници.

– *Политика*, 14. децембар 1904, I, бр. 333, стр. 1;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, Београд, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Суданија и друге приповетке*, Букурешт, Критерион, 1977;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

34. Пјесма младости.

– *Политика*, 25. децембар 1904, I, бр. 343;

– *С планине и испод планине III,* Београд, 1905;

– *Српство*, 17. децембар 1911, II, бр. 245, стр. 1–2;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

35. Илица 'Одалица и Лазица Вуцалица.

– *Дневни лист*, 1904, бр. 354;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

36. Папакало.

– *Политика*, 22. новембар 1905, II, бр. 670, стр. 1–2;

– *Српско цвеће*, 1906, II, бр. 3, стр. 77–79;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

37. *Чврко*.

– *Дан*, 1906, II, бр. 1, стр. 137–138;

– *Преглед*, 1936, X, књ. XII, бр. 153, стр. 492–494;

– *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, 1936, стр. 46–48;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

38. Кроз мећаву.

– *Српски књижевни гласник*, април 1907, VII, књ. XVIII, бр. 7, стр. 481–487; бр. 8, стр. 561–566;

– *С планине и испод планине*, Београд, Српска књижевна задруга, 1907;

– *Јауци са Змијања*, Загреб, Штампа Српске штампарије (Б. м.: б. и.), [1910];

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 50–61;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Календар „Српски задругар"*, за просту 1935. годину, Нови Сад, 1934, стр. 104–114;

– *Задружни календар Главног савеза српских земљорадничких задруга за 1939*, Београд, 1938, стр. 126–129;

– *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1939;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Кроз мећаву*, Загреб, Изд. Накладни завод Матице хрватске, 1948;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Кроз мећаву*. *Приповетке*, Београд, Просвета, 1950;

– *Зора*, 1950, VI, бр. 59–60, стр. 14–15 (Одломак);

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Вуков гај*, Загреб, Сељачка слога, 1955;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Задругар*, 1. јануар 1955;

– *Вуков гај*, Загреб, Сељачка слога, 1955;

– *Вировитички лист*, 29. јануар 1955;

– *Изабране стране*, Загреб, Школска књига, 1956;

– Изабрана дела. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Младо поколење, 1959;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1959;

– *Зрењанин*, 30. јануар 1960;

– *Романи X-100*, 1960, VI коло, бр. 2, стр. 80–86;

– *Наши приповедачи*, Београд, 1960, III, стр. 121–137;

– *Романи X-100*, 1960, VI коло, бр. 2, стр. 80–86;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961;

– *Приповијетке*, Загреб, Младост, 1961;

– *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1961;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1963;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Суданија*, Београд, Рад, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1965;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Из лектире за VI разред основне школе*, Београд, Младо поколење, 1969, стр. 109–114 (Одломци);

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1970;

– *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1971;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Младо поколење, 1971, стр. 155–165;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Српска реалистичка приповетка*, Београд, Народна књига, 1974, стр. 311–319;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1975, стр. 180–193;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, 1976;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Суданија и друге приповетке*, Букурешт, Критерион, 1977;

– *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Нолит, 1978, стр. 112–123;

– *Босанскохерцеговачка проза*, Сарајево, 1978, стр. 91–104;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Нолит, 1982, стр. 112–122;

– *Босанскохерцеговачка проза*, Сарајево, 1983, стр. 97–112;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Читанка за II разред заједничког средњег васпитања и образовања* (Д. Вученов / Р. Димитријевић), Нови Сад, 1986, стр. 156–163;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређивање васпитања и образовања, 1990;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999.

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Десет најлепших прича*, Београд, 2001.

39. *Тежак.*

– *Отаџбина*, 15/28. јун 1907, бр. 1;

– *Политика*, 22. април 1907, IV, бр. 1172; Додатак ускршњем броју

– *Српско коло*, 14. октобар 1920, XIII, бр. 40, стр. 1;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Омладинска ријеч*, 23. јун 1946, III, бр. 67;

– *Сарајевски дневник*, 28. август 1946, II, бр. 361;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Омладина*, 8. септембар 1951, VII, бр. 37.

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Народни календар за 1953*, Сарајево, Сељачка слога, 1953;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *На часу школске лектире*. Наши приповедачи – реалисти (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, „Веселин Маслеша", 1960, стр. 125–127.

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *На часу школске лектире*. Наши приповедачи – реалисти (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, „Веселин Маслеша", 1964, стр. 124–126.

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Суданија и друге приповетке*, Букурешт, Критерион, 1977;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

40. Молитва.

– *Отаџбина*, 1907, I, бр. 3;

– *Босанска вила*, 15–30 јул 1907, XXII, бр. 13–14, стр. 207 (Преузето из *Отаџбине*);

– *Српска застава*, 1907, III, бр. 196, стр. 3;

– *Мали журнал*, (Загреб), 1907, бр. 12;

– *Србијанац*, илустровани календар за преступну 1908, година 12, Велика Кикинда, 1907, стр. 73;

– *Србобран*, 1907, бр. 181;

– *Вардар*, календар за преступну годину 1908, година трећа, Београд, 1907, стр. 21;

– *Херцеговац*, илустровани календар за преступну 1908, година 12, Велика Кикинда, 1907, стр. 69;

– *Орао*, српски илустровани календар за преступну годину 1908, Велика Кикинда, 1907, стр. 183;

– *Победа*, 1908, II, бр. 61, стр. 3;

– *Јауци са Змијања*, Загреб, Штампа Српске штампарије (Б. м.: б. и.), [1910];

– *Југословенски народ*, 1920, I, бр. 7, стр. 1;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1939;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Приповетке. Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Младо поколење, 1971, стр. 146;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1975, стр. 169–170;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1976, стр. 165–166.

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999.

41. Тавновање.

– *Политика*, 24, 25. и 26. децембар 1907, IV, бр. 1415 – Додатак божићњем броју (По дну: Црна кућа у Бањој Луци);

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Фронт слободе*, 31. август 1946, IV, бр. 80;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Задругар*, 19. јануар 1952, бр. 160 (Одломак);

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

42. Змијање.

– *Српски књижевни гласник*, 1909, књ. XXIII, бр. 5, стр. 321–329 (Одломак *Кроз Змијање*);

– *Српска ријеч*, 2/15. новембар 1909, V, бр. 237, стр. 1–2 (Одломак *Кроз Змијање*);

– *Српска ријеч*, 9/22. јануар 1910, VI, бр. 5, стр. 1–2 (Одломак *Књаз Михаило спасава Ратково*);

– *Српски књижевни гласник*, 1910, књ. XXIV, бр. 1, стр. 1–5 (Одломак *Скуп у Светигори*);

– *Развитак*, 1910, I, бр. 1 (Одломак *Књаз Микаило спасава Ратково*);

– *Босанска вила*, 1910, XXV, бр. 1. и 2 (Одломак *Ратково се зацарило*);

– *Јауци са Змијања*, Загреб, Штампа Српске штампарије (Б. м.: б. и.), [1910];

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 2, Београд, Знање, 1952;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Одабране приповетке*, књ. 2, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999.

43. Вуков гај.

– *Политика*, 8. новембар 1909, VI, бр. 2088, стр. 13;

– *Вардар*, календар за просту годину 1910, година пета, Београд, 1909, стр. 35–42;

– *Јауци са Змијања*, Загреб, Штампа Српске штампарије (Б. м.: б. и.), [1910];

– *Србобран* (Њујорк), 10. фебруар 1910, II, стр. 2–4;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1939;

– *Напријед*, 31. август 1946, IV, бр. 35;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Кроз мећаву*, Загреб, Изд. Накладни завод Матице хрватске, 1948;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Просвјета, 1949;

– *Југословенски приповедачи* (Зборник за пионире), Београд, Ново поколење, 1949, стр. 443–450.

– *Наша жена*, 1950, бр. 1–2, стр. 22–23;

– *Кроз мећаву*. *Приповетке*, Београд, Просвета, 1950;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Изабране приповијетке*, Сарајево, Сељачка књига, 1952;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1954;

– *Вуков гај*, Загреб, Сељачка слога, 1955;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Дечја књига, 1956;

– *Изабране стране*, Загреб, Школска књига, 1956;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Изабрана дела*. Уредник Миодраг Шијаковић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Младо поколење, 1959;

– *Наши приповедачи* (Љубиша, Левстик, Назор, Кочић), Приредио Радмило Димитријевић, Београд, Нолит, 1960, I, стр. 163–173;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Приповијетке*, Загреб, Младост, 1961;

– *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1961;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1963;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Суданија*, Београд, Рад, 1964;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1965;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Из лектире за VI разред основне школе*, Београд, Младо поколење, 1969, стр. 109–114 (Одломци);

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1970;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Младо поколење, 1971, стр. 147–154;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973;

– *Јаблан*, Букурешт, Критерион, 1973;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1975, стр. 171–179;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1976, стр. 167–175.

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Вуков гај*, Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Приповијетке*, Подгорица, ИТП „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999;

– *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999;

– *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999;

– *Кроз мећаву*; *Изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.

44. Жалобитна пјесма.

– *Политика*, 24, 25, 26 и 27 децембар 1909, Божићни додатак, VI, бр. 2134, стр. 1 (По дну: Бања Лука, 1909);

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

45. Суданија.

– *Развитак*, 1. фебруар 1910, I, бр. 2, стр. 38–42; 1. март 1910, I, бр. 3, стр. 69–74; 1. април 1910, I, бр. 4, стр. 100–110; 1. мај–1. јун 1910, I, бр. 5. и 6, стр. 151–158;

– *Босанска вила*, 1911, XXVI, бр. 13. и 14, стр. 194–196; бр. 15. и 16, стр. 237–240; бр. 17, стр. 260–263; бр. 18, стр. 280–281; бр. 19, стр. 292–294; бр. 20, стр. 314–315; бр. 21–22, стр. 327–321; бр. 23, стр. 341–350; бр. 24, стр. 365–366; 1912, XVII, бр. 1–8;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Изабране приповетке*, књ. III, Београд, Изд. Просвета, 1945;

– *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1949;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1954;

– *Културни радник*, 1954, VII, бр. 11–12, стр. 441–461

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1963;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Савремена администрација, 1964;

– *Суданија*, Београд, Рад, 1964;

– *Кроз мећаву; Приповетке*, Београд, Просвета, 1966;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1971;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Суданија и друге приповетке*, Букурешт, Критерион, 1977;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001.

46. *Кмети*.

– *Отаџбина*, 1911;

– *Из „Отаџбине"*, Сарајево, 1912;

– *Вардар*, календар за просту годину 1912, година седма, Београд, 1912, стр. 83–84;

– *Српско коло*, 23. септембар 1920, XIII, бр. 37, стр. 1;

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 63;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1939;

– *Позоришни прикази и рецитације*, Тузла, Изд. Окружног одбора УСАО БиХ, 1945, стр. 145–146;

– *Глас* (Бања Лука), 31. август 1946, IV, бр. 35 (61), стр. 2;

– *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *„Просвјетин" народни календар за 1952*, Загреб, Просвјета, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Младо поколење, 1971, стр. 166;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Јаблан*, Букурешт, Критерион, 1973;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1975, стр. 194–195;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1976, стр. 190–191.

– *Путеви*, 1976, XXII, бр. 4, стр. 269–271

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Глас*, 27. август 1978, XXXVI, бр. 2730, стр. 4;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

47. Слободи.

– *Српски народни календар за годину 1912*, Нови Сад, 1911, стр. 34–36;

– *Из „Отаџбине"*, Сарајево, 1912;

– *Српство*, 13/26. септембар 1911, II, бр. 177, стр. 3;

– *Пијемонт*, 1912, II, бр. 287, стр. 3;

– *Вардар*, календар за просту годину 1921, година десета, Београд, 1920, стр. 18;

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 62;

– *Целокупна дела*, књ. 1, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Позоришни комади и скечеви; хорске рецитације; соло рецитације и песме*, Суботица, 1944, стр. 52–54;

– *Глас* (Бања Лука), 31. август 1946, IV, бр. 35 (61), стр. 2;

– *Глас Истре*, 12. јул 1946, IV, бр. 275;

– *Радио-вјесник*, 16–31. август 1947, II, бр. 16;

– *Дјела*, књ. 1: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952;

– *Приповетке*. *Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Одабране приповетке*, књ. 1, Београд, Нолит, 1959;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 1, Београд, Просвета, 1961;

– *„Јазавац пред судом" и приповетке*, Београд, Култура, 1963;

– *Изабране приповетке; „Јазавац пред судом"*, Београд, Народна књига, 1965;

– *Приповијетке; Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967;

– *Српскохрватски језик. Преглед књижевности народа Југославије са читанком и граматиком за подофицире школе ЈНА* (С. Стојановић / Д. Морачић), Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд, 1967, стр. 385;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968;

– *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1970;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Младо поколење, 1971, стр. 167–168;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Јаблан*, Букурешт, Критерион, 1973;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1975, стр. 196–197;

– *Приповијетке*. Избор, Титоград, Републички завод за унапређивање школства; Цетиње, Издавачко-штампарско предузеће „Обод", 1976;

– *Приповетке* (С. М. Љубиша / Ф. Левстик / М. Глишић / Л. Лазаревић / К. Ш. Ђалски / И. Цанкар / Петар Кочић), Београд, Нолит, 1976, стр. 192–193.

– *Изабране приповијетке. Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, 1977;

– *Поезија* (Приредили Тоде Чолак и Недељко Мијушковић), Београд, Нова књига, 1978, стр. 378;

– *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980;

– *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982;

– *Јазавац пред судом; Приповијетке*, Београд, Рад, 1985;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 2, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Приповијетке: избор*, Титоград, Републички завод за унапређење васпитања и образовања, 1990;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994;

– *ПУЛС Глас српски*, 26. и 27. август. 1995, I, бр. 23, стр. 16;

– *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1996.

– *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998.

– *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999.

Чланци и прикази

48. О лирици Ђуре Јакшића.

– *Омладински гласник*, март 1904, I, св. 3, стр. 116–120 (По дну: Читано у српском академском друштву „Зора" у Бечу);

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

–*Лирске песме* (Ђура Јакшић), Београд, Слово љубве, 1979, стр. 162–165

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *На Јакшићевом друму: Петар Кочић – Ђура Јакшић* (Јовановић, Миливоје Р.), Београд, Слободна књига, 2001, стр. 57–65.

49. Једна фамозна свадба.

– *Политика*, 22. јул 1905;

– *Целокупна дела*, Београд, 1932.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

50. Пјесме Алексе Шантића.

– *Отаџбина*, 1911, I, бр. 23;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

51. Кад руже цвјетају.

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

52. Слике из Старе Србије и Маћедоније, и Скопље.

– *Дан*, 1. септембар 1905, I, бр. 1, стр. 11–13; 1. октобар 1905, бр. 2, стр. 36–39 (По дну: Скопље мјесеца августа);

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928. стр. 64–71;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

53. Моја јавна реч.

– *Дневни лист*, 18. новембар 1905, бр. 316.

54. Наша пјесма.

– *Српска ријеч*, 20–23. децембар/2–5. јануар 1905, I, бр. 176–178; 13. март/28. фебруар-21/8. март 1906, II, бр. 32–36 и 37;

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 103–125;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

55. Календар „Вардар" за 1906. годину.

– *Босанска вила*, 1906, XXI, бр. 1;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

56. Исправка на исправак.

– *Српска ријеч*, 13. април 1906, II, бр. 49.

57. Беледије.

– *Дан*, 7. мај 1906;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Јавност*, 9. фебруар 1991, II, бр. 17, стр. 9.

58. Прво виђење с Јанком.

– *Босанска вила*, 1906, XXI, бр. 11 и 12;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабрана дела* (Јанко Веселиновић), Београд, 1964;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Приповетке о Београду* (Митко Манџуков и Јасмина Рацковић), Београд, 1978.

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

59. „Обрана" г. Јосипа Милаковића.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

60. Стеван Сремац.

– *Босанска вила*, 1906, XXI, бр. 17, стр. 257–258;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

61. Протест.

– *Политика*, 9. новембар 1905, III, бр. 1015, стр. 2;

– *Застава*, вечерњи лист, 1906, XVI, бр. 235 (По дну: 7/20. новембра 1906; потпис: П. Кочић и С. Кобасица).

62. Наша ријеч.

– *Отаџбина*, 28/15. јун 1907, I, бр. 1;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

63. Наша поезија под апсолутизмом.

– *Отаџбина*, 23/10. август 1907, I, бр. 9;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

64. Нитковлук зворничких газда.

– *Отаџбина*, 1907, I, бр. 15.

65. Милован Ђ. Глишић.

– *Отаџбина*, 1908, II, бр. 4, стр. 1.

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

66. Кечетове историјске успомене.

– *Српска ријеч*, 21/8–22/9 мај 1909, V, бр. 98–100, стр. 2; бр. 100, стр. 1–2;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

67. Једна корисна установа.

– *Српска ријеч*, 25/12. септембар 1909, V, бр. 197;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

68. Љуб. Ковачевић: Срби у Хрватској и велеиздајничка парница 1909.

– *Босанска вила*, 15. и 30. октобар 1909, XXIV, бр. 19 и 20, стр. 315;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

69. Васо Кондић.

– *Босанска вила*, 1909, XXIV, бр. 17–18, стр. 272–274;

– *Српска ријечи*, 19. октобар/1. новембар 1909, V, бр. 226, стр. 1;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

70. „Слатка сиротиња" Михајла Милановића.

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

71. Аграрни односи у Румунији прије закона од 1864.

– *Развитак*, 1. јануар 1910, I, бр. 1;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

72. Гавро Вучковић.

– *Развитак*, 1. јануар 1910, I, бр. 1; 1. март 1910, I, бр. 3;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

73. Насеља српских земаља.

– *Развитак*, 1. април 1910, I, бр. 4;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

74. Историја имена Бање Луке.

– *Развитак*, 1. мај / 1. јун 1910, I, бр. 5. и 6, стр. 176–180;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

75. Кметовско питање.

– *Српска ријеч*, 30/17. мај 1911, VII, бр. 95;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

76. Мало објашњење.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961.

77. Историја Срба од Константина Јиричека.

– *Босанска вила*, 1911, XXVI, бр. 10;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

78. Одговор на „Писмо из Босне".

– *Самоуправа*, 1911, IX, бр. 147, стр. 2.

79. О програму обновљене „Отаџбине".

– *Отаџбина*, 1911, I, бр. 1.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

80. Бошњаклук.

– *Отаџбина*, 1911, I, бр. 1;

– *Из „Отаџбине"*, Сарајево, 1912;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

81. На чистац.

– *Отаџбина*, 1911, I, бр. 5.

82. Порези под Турцима.

– *Отаџбина*, 1911, I, бр. 6 и 7;

– *Из „Отаџбине"*, Сарајево, 1912;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

83. Собет олити договор.

– *Отаџбина*, 1911, I, бр. 7.

84. Барон Бенко.

– *Отаџбина*, 28. октобар 1911.

85. Карактеристике бегова Хинића.

– *Отаџбина*, 1911, I, бр. 18.

86. За српски језик.

– *Отаџбина*, 1912, II, бр. 37;

– *Из „Отаџбине"*, Сарајево, 1912;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

87. Осман Ђикић.

– *Отаџбина*, 20. март – 2. април 1912, II, бр. 70;

– *Сабрана Дјела*, Сарајево, 1967;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

88. Рђави и штетни народни обичаји.

– *Вјесник* (Сарајево), 15. новембар – 15. децембар 1912, IV, бр. 16–20.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

89. Андре Шередам, балкански рат и аустријска интервенција.

– *Босанска вила*, 1913, XXVIII, бр. 13 и 14;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

90. Нова књига Максима Горког.

– *Босанска вила*, 1913, XXVIII, бр. 15 и 16;

– *Преглед*, 3. јул 1946, I, књ. I, бр. 3, стр. 249;

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986.

91. Ратково.

– *Вољa*, 1928, III, књ. I, бр. 5, стр. 392–393.

92. Запис из Црне куће.

– *Политика*, 15. септембар 1977, бр. 22969, стр. 12.

93. Ђурђевдан.

– *Ружа*. *Српска читанка* (Љубица Карчевићева / Василија Кашандоновићева), Солун, 1917, стр. 47–48;

– *Ружа*. *Српска читанка* (Љубица Карчевићева / Василија Кашандоновићева), Пирот, 1919, стр. 47–48;

– *Југословенско лишће за омладину*, Загреб, 1920, стр. 14;

– *Наука хришћанства* (православне вере) *за ђаке првог разреда осовне школе* (Написали Урош Бујић и Боривоје Јосимовић), Београд, Народна просвета, (С. а.), (1935).

Говори

94. Говор г. Петра Кочића у Босанском сабору, 22. марта 1911.

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 77–102;

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932.

95. Шумско сервитутно право.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

96. Критика аустријске управе у Босни.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

97. Рјешавање молби за земљу.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

98. Језик у законским текстовима.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

99. Чиновничко питање.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

100. О преносним таксама при откупу кметова.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994;

101. Обавезна основна настава.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

102. О таксама на молбе из народа упућене Сабору.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

103. Радничко питање.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

104. Расправа о буџету 1911.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951.

105. Аграрна политика босанске владе.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

106. Аграрно питање.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

107. Изјава о раду Сабора.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

108. Поводом једног закона који не важи за муслимане.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

109. О бањи у Лакташима.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

110. Поводом молби за оружне листове.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

111. Интерпелације.

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 3, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986;

– *Високи Саборе*, Београд – Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994.

112. Разна писма.

– *Босанска вила*, 15. и 30. септембар 1909, XXIV, бр. 17. и 18, стр. 278 (Писмо Петра Кочића Николи Т. Кашиковићу, уреднику *Босанске виле*, уз слање народне песме *Рајко од Змијања и Марко Краљевић*); друго писмо 2. септембар 1909, уз народну песму *Од Змијања Рајко и Ђулић Барјактар* (*Босанска вила* у истом броју на стр. 280);

– *Југословенска пошта*, 1930, II, бр. 412, стр. 7 (Како је ухапшен Петар Кочић 1908. године. Писмо из затвора жени Милки датирано: Доња Тузла, 2. II 1908);

– *Целокупна дела*, књ. 2, Београд, Народна просвета, 1932 (Милки Кочић, 2. IV 1908);

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 72–76 (Писмо Милки из Доње Тузле, 2. IV 1908);

– *Споменица Петра Кочића*, Београд, 1928, стр. 3 (Писмо Милки из Доње Тузле, 20. IV 1908);

– *Моје симпатије И: књижевни огледи* (Марко Цар), 3. изд., Београд, 1933 (Кочићево писмо М. Цару из Беча, 9. фебруар 1903);

– *Развитак*, 1. јануар 1940, бр. 1, стр. 30–31 (Кочићево писмо оцу Стијепи, Бањалука, 28. мај 1907);

– *Дјела*, књ. 2: Сарајево, Свјетлост, 1951;

– *Живот*, фебруар 1953, II, књ. 2, св. 5, стр. 112–115 (Три писма Петра Кочића Алекси Шантићу);

– *Дуга*, 1955, XI, бр. 492, стр. 8–11. Портрети писаца са писама (Одломци из писама књижевника Л. Лазаревића, П. Кочића, М. Глишића, Ј. Грчића, С. Ранковића и др.);

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958 (Писмо брату Илији Кочићу);

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958 (Писмо Богдану Поповићу);

– *Изабрана дела*. Приредио Голуб Добрашиновић, Београд, Народна књига, 1958 (Писмо жени Милки Кочић);

– *Политика*, 17. август 1958, стр. 11 (Кочићево писмо Александру Филиповићу и Милутину Јовановићу, 27. јул 1911);

– *Сабрана дела*, књ. 2, Београд, Просвета, 1961 (Писма Кочићева и Кочићу, укупно 137);

– *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962 (Писмо Илији Кочићу, ђаку, Сарајево);

– *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962 (Писмо Богдану Поповићу, Београд);

– *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962 (Писмо Милки Кочић у Бањалуку);

– *Дневник*, 4. септембар 1966, стр. 12 (Писмо Кочићево др Лази Поповићу, 5. јануар 1913);

– *Књижевне новине*, н. с., 15. октобар 1966, стр. 10 (Писмо Карлу Пачу, 17. јун 1909);

– *Венац*, 1972, бр. 5, стр. 16–17 (Садржи писма оцу Герасиму и Милки Вукмановић);

– *Ослобођење*, 22. јун 1983. до 1. јул 1983. (Писма из књиге *Петар Кочић – документарна грађа*, Музеј књижевности Босне и Херцеговине, Сарајево, 1967);

– *Сабрана дела*, књ. 3, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвјета, 1967 (Кочићева писма; Писма упућена Кочићу, укупно 95, стр. 9–95);

– *Политика*, 31. август 1985, стр. 11 (Кочићево писмо Ферди Шишићу у Загреб);

– *Писмо Милки 5/24. августа 1899.* (У коме је први пут објављена песма *Спустивши главу на моје груди*); *Писмо Милкином оцу*; у књизи *Волео сам, више нећу: Љубавна страдања и (не)женидбе српских списатеља* (приредио Драгољуб Влатковић), Београд, Нова књига, 1986, стр. 155; стр. 158–159;

– *Језик Петра Кочића: увод, приступ, извори, граматика* (Милан Шипка), Сарајево, 1987 (Писмо оцу Герасиму, Беч, 10. XII 1902);

– *Љубави српских писаца*, Ниш, Градина, 1991 (II део), стр. 110 (Факсимил писма Милки од 21. IV 1908);

– Аноним: Писмо из Београда. – *Јавност*, 24. августа 1996, VII, бр. 274, стр. 20 (Да ће 24. августа у малој цркви на Врачару, бити помен Петру Кочићу, објављено и писмо Петра Кочића упућено из Београда оцу Герасиму у Гомионицу, 15. априла 1898);

– *Љубомиру Ковачевићу* (три необјављена писма: 28. септембар 1903; 19. новембар 1903 и 2. јануар 1904), Календар *Просвјета*, за 1996, Србиње, 1996, стр. 393–395 (Први пут се публикују ова три писма);

– *Кочић између сциле и сцене: чланци и расправе* (Драгољуб Влатковић), Бањалука – Београд, Задужбина „Петар Кочић", стр. 61 (Два Кочићева Писма г. Гргуру Јакшићу у Париз);

– *Политика*, 15. јул 2001, XCVIII, бр. 31502, стр. 17 (Писмо Јована Тановића, 25. новембра 1909. Кочићу – препис и факсимил).

IV. Прилози превода у периодици, заступљеност у изборима и делима*

1903.

1. Jablan.

– *Wiener landwirtschaftliche Zeitung*, 1903, бр. 101. Прев. Roda Roda (псеуд. за Alexander Rosenfeld).

1904.

2. Jablan.

– *Soča* (Gorica), 1904, XXXIV, бр. 27. Прев. Stanko Rožman;

– *Primorec* (Gorica), 1. IV 1904, XII, бр. 14, стр. 2, Velikonočna priloga. Прев. Stanko Rožman.

3. Grob slatke duљe.

Primorec (Gorica), 1. IV 1904, XII, бр. 14, стр. 1, Velikonočna priloga. Прев. Stanko Rožman;

– *Soua*, 1904, XXXIV, бр. 27. Прев. Stanko Rožman;

– *Die Zukunft* (Берлин), 7. мај 1904, XVI, бр. 62–63. Прев. Рода Рода (*Grab der lieben Seele*).

4. Mrguda.

– *Primorec*, 1904, XII, бр. 14, стр. 2, Velikonoиna priloga. Прев. Stanko Rožman;

– *Soua*, 1904, XXXIV, бр. 27. Прев. Stanko Rožman;

– *Arbeiter Zeitung*, 29. III 1904, бр. 89. Превео Гер. П. Ивезић.

5. Jazbec pred sodijo.

– *Primorec*, 23. XII 1904, XII, бр. 52, Božična priloga, стр. 3–5. Превео А. З.;

– *Soča*, 24. XII 1904, XXXIV, Božična priloga, стр. 7–9. Превео А. З.

1905.

6. Jazbec pred sodijo.

– Venec slovanskih povesti, A. Gabrščeka*,* књ. IX, Gorica, 1905, стр. 4–40. Прев. А. З.

7. Grob slatke duše.

– *Venec slovanskih povesti VIII,* Gorica, 1905.

8. Mrguda.

– *Venec slovanskih povesti VIII,* Gorica, 1905.

9. Jablan

– *Venec slovanskih povesti VIII,* Gorica, 1905.

10. Pri Markanovem studencu (Код Марканова точка).

– *Venec slovanskih povesti VIII,* Gorica, 1905.

1906.

11. Първа срща с Янко (Први сусрет с Јанком).

– *Българска сбирка*, София, 1906, XIII, књ. VII, стр. 458–459. Прев. М. Т. Мишайковъ.

1907.

12. Jablan

– *Das interesante Blatt* (Wien), 1907, бр. 24. Превео Roda Roda.

1908.

13. Водка! (Ракијо, мајко!).

– *Альманахъ иностраной литературы I,* 1908.

1910.

14. Jablan.

– *Serbské povídky*, Praha, 1910, „Pestrá kňihovna", бр. 27–28, стр. 118–125. Прев. Č. Slepánek, S. Sedef, J. Kojecký.

1911.

15. Das Lied der Jugend (Пјесма младости).

– *Bosnische Post*, 18. III 1911, 64. Прев. О. Кернић–Пелеш.

1912.

16. Jazbec pred sodijo.

– *Глас народа* (New York), 29. III – 5. IV 1912, XX, бр. 75–81. Прев. А. З.

17. Mrguda.

– *Národ*, Praha,, 16. и 23. XI 1912.

– *Глас народа*, New York, 13. IV 1912.

18. Jablan.

– *Глас народа*, New York, 13. IV 1912.

19. Grob slatke duše.

– *Глас народа*, New York, 13. IV 1912.

1913.

20. Min ne genus… (Све би лако…)

– *La Zemuna Esperantisto,* , 1913, стр. 5. Прев. Ciganino (М. Дорт)

1915.

21. *Ябланъ* (Јаблан).

– *Сербский сборникъ*, Москва, 1915. Прев. С. Русова.

1918.

22. Jablan

– *Belgrader Nachrichten*, 1918, IV, бр. 283, стр. 1–2. Прев. Рода Рода.

1920.

23. Jablan

– *Revue Yugoslave* (Парис), 1920, II, бр. 11, стр. 425–428. прев. З. Ору.

– *Lípa, Višeslovanská čitanka*, Praha, 1920, стр. 249–252

– *Božje solze, povesti in slike*, Gorica, 1920. Прев. А. Градник

24. Svetlem (Кроз свјетлост).

– *Československá republika*, Praha, 1920, 241, 107. Prev. F. Sedláček.

1921.
25. Jablan.

– *Moravsko slezský deník*, M. Ostrava, 1921, XX, 322.

1922.
26. Mrguda.

– *Československá republika*, Praha, 1922, 243, 78.

28. *Z pohошн a podhoшн* (*С планине и испод планине*).

– *Hynkщ povнdkбr na rok 1923*, Praha, 1922, 55–60. Прев. F. (S.)edlбček.

– *Slovenská politika*, Bratislava, 13. и 14. IV 1922. Прев. В. Г. Б.

1923.

27. Jablan.

– *Moravsko slezskэ dennk*, M. Ostrava, 1923, XX, 322.

– *Československá republika*, Praha, 1923, 244, 69. П. F. (S.)edlбček.

28. U Markanova premena (Код Марканова точка).

– *Nová doba*, Plzen, 1923, XX, 201. Прев. S. Sedef.

– *Československá republika*, Praha, 1923, 244, 90. Прев. F. (S.)edlбček.

1924.
29. Pulka diakona Simeuna .

– *Stráћ vlasti,* 1924, 5*,* стр. 40–46. Прев. *F. (S.)edláček.*

1925.

30. Јаблан.

– *Днес*, (София), 9. март 1925, бр. 3. Превео З. Ч.

1927.

31. Jezevec před soudem.

– *Moravsko-slezský deník, M. Ostrava 1*927, XX, бр. 36, стр. 43. Прев. *A. Šimčík.*

1928.

32. U Markanova premena.

– *Kak žili srbeti literáti?* (*Како су живели српски писци?*), *Litárni svet, Praha*, 1928, I, стр. 8

1932.

33. Јаблан.

– *Нива* (София), 27. новембар 1932, V, 14–15. Прев. Ив. Ведрин.

1934.

34. Pri Markovom prameni (Код Марковог извора).

– *Slovenská politika,* Bratislava, 12. VIII 1934.

1938.

35. Im Schneegestцber (Кроз мећаву).

– *Jugoslawische Novellen.* Ubersetzt und herausgegeben von Sava D. Zeremski, Prag – Stuttgart. Hohenstaufen – Verlag, 1938, стрг. 67–81 (*Im Schneesturm*)

– *Jugoslawische Novellen* (Г. Д. Еремски), Праг, 1938, стр. 67–82.

1939.

36. Al libero (Слободи).

– *La Studa Stelo*, Слав. Брод, 1939, стр. 7. Прев. Ј. Гранђа

1940.

37. Јаблан.

– *Morgenblatt*, 1940, LV, бр. 37, стр. 10. Превео Сава Давидовић Зеремски.

38. Der Erzpriester von Mraиaj (Мрачајски прото).

– *Der jugoslawischen Novellen*. Kroatische und bosnische Novellen. 2 Band Herausgegeben und ubersetssen von Dr. Franz Hulle, Adolf Luser Verlag, Wien und Leipzig, 1940, s. 315–328.

39. Im Schneesturm (Кроз мећаву).

– *Jugoslawische Novellen*. 2. издање. Ubersetzt und herausgegeben von Sava D. Zeremski, Prag – Stuttgart. Hohenstaufen – Verlag, 1940, стр. 67–81.

1947.

40. Jegenye. Vuk ligete (Јаблан. Вуков гај).

– *Déli csillag*, Врбас, 1947, I, бр. 2, стр. 102–106. Прев. V. Juhбsz;

41. Hrob dobré duše (Гроб Слатке Душе).

– *Svobodná zeme*, Olomuc, 1947, III, стр. 12–13.

1948.

42. Jablan.

– *Srbski realisti*. Prevedel dr Alojz Gradnik, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1948, стр. 71–74.

1949.

43. Vukov Gaj.

– „*Vukov gaj" in druge črtice*. Prevedel Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949; 1949;

44. Jablan.

– „*Vukov gaj" in druge črtice*. Prevedel Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949;

45. Skozi metež (Са збора)

– „*Vukov gaj" in druge črtice*. Prev. Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949;

46. Grob Ljube Duše.

– „*Vukov gaj" in druge črtice*. Prev. Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949;

47. Мрачајски прота

– „*Vukov gaj" in druge črtice*. Prev. Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949;

48. Bleščava (Кроз свјетлост).

– *„Vukov gaj" in druge črtice.* Prev. Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949;

49. Mrguda.

– „*Vukov gaj" in druge črtice*. Prev. Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949;

50. V megli (У магли).

– „*Vukov gaj" in druge črtice.* Prev. Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949;

51. Šimonovo nasilje (Зулум Симеуна Ђака).

– *„Vukov gaj" in druge črtice*. Prev. Davorin Ravljan, Ljubljana, 1949;

1950.

52. Виулица.

– *Титов пионер,* 1950, бр. 12, стр. 3–4;

53. Grob Ljube Duše.

– *Obzornik*, 1950, V, бр. 6–7, стр. 250–256.

54. Јаблан.

– *Одабрани раскази*. Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

– *Задруга*, 19. I 1950, II, бр. 48.

55. Зулум на Симеун Ѓакот

– *Одабрани раскази.* Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

56. Гроб на Слатката Душа.

– *Одабрани раскази*. Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

57. Суданија.

– *Одабрани раскази*. Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

58. Јазавац пред суд.

– *Одабрани раскази*. Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

59. Низ виулици (Кроз свјетлост).

– *Одабрани раскази*. Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

60. Вуковата корија (Вуков гај).

– *Одабрани раскази*. Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

61. Молитва

– *Одабрани раскази*. Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

62. Чивчии (Сељаци).

– *Одабрани раскази*. Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

63. Земјоделец (Тежак).

– *Одабрани раскази.* Прев. Србо Ивановски [и] Нада Аврамовска, Скопје [б. г. (1950)];

1951.

64. Јаблан.

– *Југословенски раскажувачи; Зборник за пионери*, Скопје, 1951. Прев. С. Попов и Т. Лазаров.

65. Вуковата шумичка (Вуков гај).

– *Југословенски раскажувачи*; *Зборник за пионири*, Скопје, 1951. Прев. С. Попов и Т. Лазаров.

66. Јазавац пред судом.

– *Obzornik*, 1951, VI, бр. 7, стр. 416–430. Прев. Милан Коблар (*Jazbec pred sodiščem*);

– *Lumina*, 1951, V, бр. 8–9, стр. 402–422. Прев. C. Balica (*Barsucil in fata tribunalului*).

67. Prin viscol (Кроз мећаву).

– *Din proza Iugoslavă Realişti Sârbi* <Југословенска проза: Српски реалисти> / [traducere şi notile biografice de Moise Molcuţin; coperta şi desene de Karlo Napravnik]. – Vârşeţ: editura Frăţie şi unitaţe, 1951. стр. 197–210.

1952.

68. Zabeli i ukës. (Вуков гај).

– *Nga proza jugosllave*, Prishtinë, 1952. Përkët. E. Mekulit i T. Hatipi.

69. Nëpër furtun? (Кроз мећаву).

– *Nga proza jugosllave*, Prishtinë, 1952. Përkët. E. Mekulit i T. Hatipi.

70. *Тежак*.

– *Словенски Јадран*, Копер, 7. XI, 1952.

71. Јаблан.

– *Народна задруга* (Скопје), 30. IV 1952, VII, бр. 250

– *Olvasykųnyv* a magyar tannyelvü gimnáziumok II ostály számára, Novi Sad 1952. Fordit. János Szarvas.

1953.

72. Yablan.

– *Birlik*, 28. март 1953, X, бр. 222.

73. *Јајце*.

– *Yugoslavia*, No. 7 (1953), стр. 64–65. Tr. Dorian Cooke.

1954.

74. Grillo.

– *La voce del popolo*, 7. фебруар 1954, XI, бр. 31. Прев. Eduardo Marchig.

1955.

75. Yablan.

– *Sevinç*, 1955, VII, 3, с. 8–9. Зev. Fahri Kaya.

1956.

76. A napszámos.

– *Ifjúság*, 1. XI 1956, II, 567, Fordit. Károly Sárosi;

77. Nëpër furtunë (Кроз мећаву).

– *Flaka e vëllaznimit*, 28. октобар 1956, XII, бр. 336;

– *La voce del popolo*, 11. новембар 1956, XIII, бр. 265. Прев. Ervino Seipch;

– *Olvasókönyv* a magyar tannyelvü gimnáziumok II ostály számára, Нови Сад 1952 – 2. издање Суботица, Минерва, 1956, стр. 200–203. Прев. Szarvas Jбnos.

78. Могила Доброй Души (Гроб Слатке Душе);

– *Рассказы,* Составитель Т. П. Попова, превод и коментари И. Н. Голенищев – Кутузов, Москава, Издательство литературы на иностранных языиках, 1956, стр. 114–119, *Серпские писатели*;

79. Јаблан.

– *La voce del popolo*, 11. XI 1956, XIII, 256. Trad. di Ervino Sepich

– *Scrittori jugoslavi*, Ријека, 1956, 292–296. Прев. Е. Sepich.

– *Панчевац*, 2. септембар 1956, V, бр. 194.

1957.

80. Al libero (Слободи).

– *La Progreso*, Београд, 1957, стр. 42. Прев. М. Марковић

1958.

81. A mracsбji esperes (Мрачајски прото).

– *Klaszikus jugoszláv elbeszélések*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1958, p. 169–177. Fordit. Zoltán Szuka.

1959.

82. Низ Виулица (Кроз свјетлост).

– *Нова Македонија*, 27. XII 1959, XVI, бр. 4788 (Одломка).

– *Повести и рассказы югославских писателей I,* Москва, 1959. Прев. И. Маркановская и Г. Языкова;

– *Tregime të zgjedhuna*. Tit. i orig. *Izabrane pripovetke*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

83. Могила Доброй Души (Гроб Слатке Душе).

– *Повести и рассказы югославских писателей I,* Москва, 1959. Прев. И. Маркановская и Г. Языкова.

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

84. В тумане (Кроз маглу).

– *Повести и рассказы югославских писателей I,* Москва, 1959. Прев. И. Маркановская и Г. Языкова.

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

85. Im Schneegestober (Кроз мећаву).

– *Agentur des Rauhen Hauses*, Hamburg, 1959. Прев. H. Thurn.

86. Liris (Слободи).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

87. Bujqit (Сељаци).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

88. Lutja (Молитва).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

89. Çifçijt (Кмети);

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

90. Jabllani (Јаблан).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

91. Zabeli i Vukut (Вуков гај).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

92. Mërguda (Мргуда).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

93. Jurл Paligrapi (Јуре Пилиграп).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

94. Te Rrota e Markanit (Код Марканова точка).

– *Tregime të zgjedhuna.* Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

95. Prifti idhnak (Мрачајски прото).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

96. Prej mbledjes (Са збора).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

97. Zullumi i xhakon Simonit (Зулум Симеуна Ђака).

– *Tregime të zgjedhuna.* Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

98. Zullumi i vërtŭtë i xhakon Simonit (Истинити зулум Симеуна Ђака).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

99. Mejdani i xhakon Simonit (Мејдан Симеуна Ђака).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

100. Raki, he nanë! (Ракијо, мајко!).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

101. Prej libit të tashtë të xhakon Simonit (Из староставне књиге Симеуна Ђака).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

102. Vjedulla para gjuqit (Јазавац пред судом).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

103. Gjykatorja (Суданија).

– *Tregime të zgjedhuna*. Тит. и ориг. *Изабране приповетке*. Përkthyes Hasan Mekuli e Hasan Vokshi. – Prishtinë, Rilindija, 1959;

1960.

104. Низ виулица/ Низ светлина (Кроз свјетлост).

– *Народна задруга*, 23. март 1960, XV, бр. 13, *Народна задруга* за децу (Одломак).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. И. Марковской и Г. Языковой.

105. Селанецот/ Земјоделец (Тежак).

– *Народна просвета* (Скопје), 27. VII 1960, стр. 11.

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом.* Рассказы, Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

106. Јаблан.

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом.* Рассказы*,* Москва*,* Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Поповой.

107. Гроб на Слатката Душа (Гроб Слатке Душе).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

108. Заключенные (Тавновање).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва*,* Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Поповой.

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва*, Г*осударственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. И. Марковской и Г. Языковой.

109. Свободе (Слободи).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва*,* Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

110. Тоскливая песня (Жалобитна пјесма).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

111. Зулум на Симеун Ѓакот (Зулум Симеуна Ђака).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– Барсук перед судом. Рассказы*,* Москва*,* Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Поповой.

112. Вистинскиот зулум на Симеун Ѓакот (Истинити зулум Симеуна Ђака).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

113. Поединик Симеона-послушника (Мејдан Симеуна Ђака).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. М. Волконского.

114. *Мргуда*.

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

115. Крај Маркановото тркало (Код Маркановa точка).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Поповой.

116. У тумане (У магли).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. М. Марковско и Г. Языковой.

117. Низ магла (Кроз маглу).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

118. Мрачајскиот прото (Мрачајски прото).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

119. Јазовец пред судот (Јазавац пред судом).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. М. Никитина.

120. Ракијо мајко!

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

121. Низ меќава (Кроз мећаву).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Поповой.

122. Вуковата гора (Виков гај).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Поповой.

123. Чифчии (Сељаци).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1960;

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

124. Ели и Соснь (Јелике и оморике).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

125. После обедни (Са збора).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

126. Молитва.

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

127. *Илица Коробейник и Лазица Занимтянется* (Илица ʻОдалица и Лазица Вуцалица).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Вирта.

128. Змияне (Змијање).

– *Барсук перед судом. Рассказы,* Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. Т. Поповой.

129. Судилище (Суданија).

– Барсук перед судом. Рассказы, Москва, Государственное издательство художественной литературы, 1960. Прев. М. Волконского.

1961.

130. *Цифтци*.

– *Sevinз*, 1961, XI, 4, с. 12.

1962.
131. Bimby (Јаблан).

– *Világiordalmi antólógia*, VI, 2, Budapest, Tankönyvkiadó, 1962, p. 138–141. Fordit. Zoltán Szuka;

132. *Јаблан*.

– *Мажуранић, Назор, Андерсен, Цанкар, и др.* [Избор], Скопје, Народна задруга, 1962, стр. 58–62;

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1962;

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Превел Симон Дракул, Скопје, Култура, 1962;

133. Вуковата корија (Вуков гај).

– *Сиенкијевич, Ћопић, Јевтовић, Чарска, Кочић* [Избор], Скопје, Народна задруга, 1962, стр. 50–60.

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Превел Симон Дракул, Скопје, Култура, 1962;

134. Низ меќава (Кроз мећаву).

– *Раскази*. Превел Србо Ивановски, Скопје, „Кочо Рацин", 1962;

135. *Јазавецот пред суд* (Јазавац пред судом).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Превел Симон Дракул, Скопје, Култура, 1962;

136. Низ виулица (Кроз свјетлост).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази.* Превел Симон Дракул, Скопје, Култура, 1962;

1963.

137. *Јаблан*.

Cronina, Arturo: *Le piú belle pagine della litteratura serbo-croata*, Milano, Nuova accademia editrice, 1963, стр. 241–245. Прев. A. Cronina.

1964.

138. Слики од Стара Србија и Македонија.

– *Разгледи,* 1964, VI, сер. III, бр. 5–6, с. 531–532 (Одломак *Многи конзулат и сомнителни дукани*)

139. Чифчии (Спахија).

– *Народна просвета* (Скопје), 16. VI 1964, IX, бр. 167, стр. 6.

140. Pojedynek Symeona nowicjusza.

– *Antologia noweli jugosłowianskiej*, Warszawa, 1964, p. 185–295. Prezek. Hhalina Kalita.

141. Virivok (Вуков гај).

– *Pionirska zagradka*, 1964, XVIII, бр. 5, стр.10–11. Přel. Ja. K.

1965.

142. Селанецот (Тежак).

– *Народна просвета* (Скопје), 22. III 1965, X, бр. 185, стр. 10 и 11.

143. Al libero (Слободи).

– *Kantoi de l'amo kai patriotismo*, Ниш, 1965. Прев. Б. Милићевић.

144. Poplo (Јаблан).

– *La Suda Stelo*, Beograd, Београд, 1965, 1. Прев. M. Stoll

1966.

145. A bika (Јаблан).

– *Jó Pajtás*, 6. X 1966, XX, бр. 26, стр. 12–13. Прев. Bodrics Istvбn.

– *Наш свет,* 1966, VI, бр. 187, стр. 6.

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

146. Through The Storm (Кроз мећаву).

– *Yugoslav Short Stories*. Svetozar Koljević, ed. & tr. (London, New York: Oxford University Press, 1966, p. 142–156).

147. Јазавец пред судот.

– *Просвета* (Скопје), 11. јул 1966, XI, бр. 217–218, стр. 8 (Изватка од истоимената драма).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

148. Жобарци.

– *Руско слово*, 2. и 9. IX 1966, XXII, бр. 36. и 37. Прев. Ирина Гарди.

149. Bujqit (Сељаци).

– *Rilindja*, 28. VIII 1966, XXII, бр. 2663. Përk*,* Mikel Ndreca.

150. Der Zweikampf des Klosterschьlers Simeun (Мејдан Симеуна Ђака).

– *Jugoslawische Erzähler von Lazarević bis Andrić*. Aus dem Serbokroatischen von M. Zoller und A. Hensel. Ausgwahlt und herausgegeben von Manfred Jahnichen, Ubertragen von Josef Bobek, Josef Creutziger, etc.In der Dieterich'schen Verlagsbuchhandlung zu Leipzig, 1966, Sammlung Dieterich, Band 308, S. 142–157

151. Вуковата корија (Вуков гај).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази.* Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

152. Низ виулица (Кроз свјетлост).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази.* Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

153. Гробот на Слатката Душа (Гроб Слатке Душе).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

154. Зулумот на Симеун Ѓакот (Зулум Симеуна Ђака).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

155. Вистинскиот зулум на Симеун Ѓакот (Истинити зулум Симеуна Ђака).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

156. Низ маглата

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

157. Мрачајскиот прота (Мрачајски прото).

– *„Јазавецот пред суд" и други раскази*. Прев. Симон Дракул и Србо Ивановски, Скопје, Култура, 1966;

1967.

158. У могли.

– *Руско слово*, 1.и 8. IX 1967, XXIII, бр. 35. и 36. Прев. И. Гарди

159. Јаблан.

– *Раскази*. Прев. П. Стефановски, Скопје, Наша книга, 1967;

160. Низ виулица (Низ свјетлост).

– *Раскази*. Прев. П. Стефановски, Скопје, Наша книга, 1967;

161. Вуковата корија (Вуковата коријауков гај).

– *Раскази*. Прев. П. Стефановски, Скопје, Наша книга, 1967;

162. Зулумот на Симеун Ѓакот (Зулум Симеуна Ђака).

– *Раскази*. Прев. П. Стефановски, Скопје, Наша книга, 1967;

163. Встинскиот зулум на Симеун Ѓакот (Истинити зулум Симеуна Ђака).

– *Раскази*. Прев. П. Стефановски, Скопје, Наша книга, 1967;

164. Мрачајскиот прота (Мрачајски прото).

– *Раскази*. Прев. П. Стефановски, Скопје, Наша книга, 1967;

1968.

165. *Јаблан*.

– *Čítanka pre 6. ročnik základnej školy*, Нови Сад, 1968, стр. 200–203

– *Гробот на слаткатa душа*. *Јаблан*. Прев. Г. Стефановски и Ч. Цветковиќ, Скопје, Мисла, 1968;

166. Јазовец пред суд (Јазавац пред судом).

– *Гробот на слаткатa душа*. *Јаблан*. Прев. Г. Стефановски и Ч. Цветковиќ, Скопје, Мисла, 1968;

167. Вуковата корија (Вуков гај).

– *Гробот на слаткатa душа*. *Јаблан*. Прев. Г. Стефановски и Ч. Цветковиќ, Скопје, Мисла, 1968;

168. Низ виулица (Кроз свјетлост).

– *Гробот на слатката душа. Јаблан*. Прев. Г. Стефановски и Ч. Цветковиќ, Скопје, Мисла, 1968;

169. Гробот на Слатката Душа (Гроб Слатке Душе).

– *Гробот на слатката душа. Јаблан*. Прев. Г. Стефановски и Ч. Цветковиќ, Скопје, Мисла, 1968;

170. Зулумот на Симеуна Ѓакот (Зулум Симеуна Ђака).

– *Гробот на слатката душа. Јаблан*. Прев. Г. Стефановски и Ч. Цветковиќ, Скопје, Мисла, 1968;

171. Низ маглата (Кроз маглу).

– *Гробот на слатката душа. Јаблан*. Прев. Г. Стефановски и Ч. Цветковиќ, Скопје, Мисла, 1968;

172. Мрачајскиот прота (Мрачајски прота).

– *Гробот на слатката душа. Јаблан*. Прев. Г. Стефановски и Ч. Цветковиќ, Скопје, Мисла, 1968;

1969.

173. Bimby (Јаблан).

– *Jó Pajtás*, 27. XI 1969, XXIII, бр. 34, стр. 9. Прев. Zoltбn Csuka.

– *A szerbhorvát irodalom kistükre*, Budapest, Európa könyvkiadó, стр. 445–459. Fordit. Zoltбn Szuka.

174. Мрачачският поп (Мрачајски прото).

– *Сръбски разкази*, София, 1969, стр. 72–79. Прев. В. Станков

1970.

175. Der Freiheit Gewidmet / To Freedom (Слободи).

– *Бањалука* (монографија), Бањалука, НП „Глас", 1970, стр. [108].

– *Бањалука* (монографија), Бањалука, Publisher, НП „Глас", 1970, стр. [108].

1971.

176. Z vrchova strání.

– *Sarajevo mĕsto poezije,* 1971 (Фрагменат).

1973.

177. *Јаблан*.

– *Introduction to Yugoslav Literature. An Anthology of Fiction and Poetry*. Branko Milasinovich, Dragan Milivojevich, Vasa D. Mihailovich, eds. (New York: Twayne, 1973, p. 166–170)

– *Narratori Bosniaci*. *Antologia acura di Giacomo Scotti*. (Giacomo Scotti: *Breve profilo della Narrativa bosniaco-ercegovise*), Trieste, Edizioni Lint. [1973].

178. Низ виулица (Кроз свјетлост).

– *Наш свет,* 5. XII 1973, стр. 5.

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1973;

179. Јазовецот пред суд (Јазавац пред судом).

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1973;

180. Вуковата корија (Вуков гај).

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1973;

181. Гробот на Слатката Душа (Гроб Слатке Душе).

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1973;

182. Зулумот на Симеун Ѓакот (Зулум Симеуна Ђака).

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1973;

183. Низ маглата (Кроз маглу).

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1973;

184. Мрачајски прота (Мрачајски прото).

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1973;

185. Вистинскиот зулум Симеун Ѓакот (Истинити зулум Симеуна Ђака).

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1973;

1974.

186. Bimby.

– *Magyar Képes Újság,* 15. V 1974, XXIII, 10, old 20. Ford. Zoltán Csuka.

1976.

187. *Јаблан*.

– *Il Pioniere*, 1976, XXIX, 8, p. 26–27. Trad. E. Sepich.

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1976;

188. Der Zweikampf des Klosterschьlers Simeun (Мејдан Симеуна Ђака)

– *Jugoslawische Erzähler von Lazarević bis Andrić.* Auswahl und Vorworth von Manfred Jähnichen. 2. Aufl. Leipzig, Dieterich, 1976, S. 142–157. Aus dem Serbokroatischen von M. Zöller und A. Hensel.

– *Раскази*. Прев. С. Дракул [и] С. Ивановски, Скопје, Култура, 1976;

189. Ѓурините записи (Ђурини записи).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

190. Гробот на Слатката Душа (Гроб Слатке душе).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

191. Зулум на Симеун Ѓакот (Зулум Симеуна Ђака).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

192. Вистински зулум на Симеун Ѓакот (Истинити зулум Симеуна Ђака).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

193. *Мргуда*.

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

194. Крај Маркановата чешма (Код марканова точка).

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

195. Елки и оморики (Јелике и оморике).

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

196. Јуре Пилиграф (Јура Пилиграп).

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

197. Во магла (У магли).

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

198. Низ магла (Кроз маглу).

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

199. Мрачајскиот прота (Мрачајси прото).

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

200. Јазовец пред суд (Јазавац пред судом).

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

201. Ракијо мајко!

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

202. Песма на младоста (Пјесма младости).

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

203. Од сабор

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

204. *Чврко*.

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

205. Молитва.

– *Расказ*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

206. Низ меќава (Кроз мећаву).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

207. Робија (Тавновање).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

208. Ратај.

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

209. Вуковата корија (Вуков гај).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

210. Чифчии (Сељаци).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

211. Суданија.

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

212. На слободата (Слободи).

– *Раскази*. Прев. М. Попоски, Скопје, Култура, 1976;

1977.

213. Fenyök. (Јелике и оморике)

– *7 Nap*, 29. VII 1977, 15. Прев. M. Kenyeres Kovбcs

214. Prifti idhnak (Мрачајски прото)

– *Jeta e re,* 1977, XXVIII, 5, fq. 958–965.

215. Низ светлина.

– *Нова Македонија*, 3. јул 1977, XXXIII, бр. 10935, Прев. М. Поповски (Кроз свјетлост).

216. *Јајце*.

– *Magyar Szó*, XXXIV, 9. X 1977, бр. 278, стр. 17. Прев. Martб Kenyeres Kovбcs.

217. Az ifjъsбg dala (Пјесма младости).

– Úzenet, 1977, VII, бр. 12, old. 728–729. Прев. Martб Kenyeres Kovбcs.

218. *Јаблан*.

– *Incontri*, Ријека, 1977, стр. 14–17. Прев. G. Scotti.

1978.

219. Jezevec před soudem (Јазавац пред судом).

– Петар Кочић: *Jezevec před soudem,* Прев. J. Fiedler, Praha, Odeon, 1978, стр. 19–56, Svetovб četba, svazek 485.

220. Souzйnium (Суданија).

– Петар Кочић: *Jezevec před soudem*, Прев. J. Fiedler, Praha, Odeon, 1978, стр. 19–56, Svetovб četba, svazek 485.

221. Kцdben (У магли).

– *Dolgozyk,* 23. II 1978, 11. Прев. Martб Kenyeres Kovбcs.

222. Vysvetlivky

– Петар Кочић: *Jezevec před soudem*, Прев. J. Fiedler, Praha, Odeon, 1978, стр. 19–56, Svetovб četba, svazek 485.

1980.

223. Язовец пред съда (Јазавац пред судом).

– *Язовец пред съда. Раскази*. Прев. С. Рачева, София, Народна култура, 1980;

224. Судания (Суданија).

– *Язовец пред съда. Раскази.* Прев. С. Рачева, София, Народна култура, 1980;

225. Юре Палиграпа (Јуре Пилиграп).

– *Язовец пред съда. Раскази.* Прев. С. Рачева, София, Народна култура, 1980;

1984.

226. A Prayer (Молитва).

– *Books in Bosnia and Herzegovina*, 1984, III, 5, p. 292. Transl. W. T.

1985.

227. Јаблан.

– *Books in Bosnia and Herzegovina*, 1985, IV, 6, p. 388–390. Transl. Vasa D. Mihailovich.

228. Барсук перед судом.

– *Голова Сахара. Серпская классическая сатира и юмор,* Составител' Јуриј Алексеевич Брагин, Москва, Художественная литература, 1985. Превод В. Токаева.

1986.

229. Throught the Storm (Кроз мећаву).

– *Books in Bosnia and Herzegovina*, 1986, V, 8, p. 526–532. Прев. Светозар Кољевић

1987.

230. *Јаблан*.

– *Путеви*, јул–август 1987, књ. 36, бр. 4, стр. 5–18. Trad. Jean Descat (на француски) – уз напоредни превод са италијанским и енглеским

– *Путеви,* јул–август 1987, књ. 36, бр. 4, стр. 5–18. Прев. Ђакомо Скоти (на италијански) – уз напоредни превод са енглеским и француским

– *Путеви,* јул–август 1987, књ. 36, бр. 4, стр. 5–18. Прев. Силија Хоксворт (на енглески) – уз напоредни превод са италијанским и француским

1988.

231. *Јаблан*.

– *Путеви*, 1988, књ. 41, бр. 4, стр. 13–17. Прев. на арапски Јадранка Рађеновић

– *Путеви*, 1988, књ. 41, бр. 4, стр. 13–17. Прев. на шпански Гордана Ћирјанић.

V. Драмске, ТВ, филмске и звучне адаптације

1. *Суданија*. Истинито збивање у једном чину. Драматизација Мартин Роботић. За позорницу обрадио Б. Ј. [1936]

2. *Суданија*. Драматизовао Миро Копач. – Сарајево, Савез културно-просвјетних друштава Босне и Херцеговине, 1950; стр. 86; м8°

Позоришна библиотека, 10

Садржај: *Петар Кочић* (Ника Милићевић); *Суданија*.

3. *Јауци са Змијања*. (Драма-колаж) (Петар Кочић / Урош Ковачевић). Сценска драматизација. – *Путеви*, 1973, XIX, бр. 6, стр. 669–676.

4. *Јазавац пред судом*. (Звучни запис); (Изводе глумци Драмског казалишта Гавелла: Давид Штрбац – Фахро Коњхоџић и др. – Загреб: „Југотон", [1979]. – и грамоф. плоча: 330/м, стерео; 30 цм;

5. *Јаблан*. Лутка-игра. Адаптација Кочићевог текста: Ранко Рисојевић. – Бањалука, Глас, 1984.

6. *Кочић* (Лутка-игра). Гојко Бјелајац – Ранко Рисојевић. Праизведба 18. октобар 1990. Поводом 60-годишњице Народног позоришта Босанске крајине, Бањалука (61. сезона). Режија: Гојко Бјелајац; Сценографија и креација лутака: Златко Боурек…

7. *Мргуда*. Драматизација и сценска опрема Сретен Вујков, режија Новица Богдановић. – Бањалука, 1996.

8. *Телевизијски мејдан Симеуна Ђака* / Петар Зец. – Бањалука: Независна Радио-телевизија Бања Лука, 1999 (Бањалука: „Графид"); стр. 171; илустровано; 8°

Библиотека *Кочићева сцена*.

9. *Телевизијски мејдан Симеуна Ђака*. Сценарио за ТВ-филм по мотивима прозе Петра Кочића, написао Петар Зец. – Петар Зец: *Телевизијски мејдан Симеуна Ђака*, Бањалука: Независна Радио-телевизија, Бања Лука, 1999, стр. 72–157.

10. *Телевизијски мејдан Симеуна Ђака*. (ТВ-филм). Реализација Независна радио-телевизија Бањалука; екранизација Петар Зец, 2001.

VI. Литература

1901.

1. Аноним: Босна и Херцеговина. – *Видело*, 1901, XX, бр. 43, стр. 2–3.

2. Аноним: Меморандум српске академске омладине из Босне и Херцеговине. – *Братимство*, 1901, II, бр. 22, стр. 1–2 (Извод из меморандума; међу потписницима је и Петар Кочић).

3. Живаљевић, Данило: Вук и Кочић. – *Коло*, 1901, I, бр. 2, стр. 114–116.

1902.

4. Аноним: Приповијетке из босанског живота. – *Босанска вила*, 15. децембра 1902, XVII, св. 23, стр. 431 (Белешка).

5. Аноним: Петар Кочић: *С планине и испод планине*. – *Коло*, 1902, IV, стр. 117–119.

6. Цар, Марко: *С планине и испод планине*. – *Српски глас*, 1902.

1903.

7. Аноним: Петар Кочић: *С планине и испод планине*, Сремски Карловци, 1902. – *Српски књижевни гласник*, 1903, III, књ. VIII, св. 3, стр. 228–233 (Књижевни преглед).

8. Аноним (деш.: М. Живанов): *С планине и испод планине*, Издавач Српско акад. друштво у Бечу „Зора", Сремски Карловци, 1902. – *Српски књижевни гласник*, 1903, III, књ. VIII, св. 2, стр. 160 (Белешка).

9. Аноним: (Петар Кочић: *С планине и испод планине*). – *Дело*, 1903, XXVI, бр. 1, 165 (Белешка).

10. Аргус (Милан П. Ђорђевић?): (Белешка о Кочићевој збирци *С планине и испод планине* I, 1902). – *Бранково коло*, 1903, књ. IX, бр. 5, стр. 159.

11. Ellle (А. Г. Матош): Петар Кочић: *С планине и испод планине* I, Издање Српског акад. друштва „Зора" у Бечу, Сремски Карловци, 1902. – *Коло*, 16. јануар 1903, књ. V, св. 2, стр. 117–121.

12. Ивачковић, И(лија): Петар Кочић: *С планине и испод планине* I, Издање Српског акад. друштва „Зора" у Бечу. – *Пријеглед „Мале библиотеке",* 15. марта 1903, II, бр. 4–5, стр. 62–72.

13. Ивезић, П.: Петар Кочић: *С планине и испод планине*. – *Српска застава*, 1903, бр. 3.

14. К(узма) Н(овић) / Кузмановић, Адалберт /: Петар Кочић: *С планине и испод планине I,* Издање Српског акад. друштва „Зора" у Бечу, Сремски Карловци, Српска манастирска штампарија, 1902. – *Нада*, 1903, IX, бр. 5, стр. 68.

15. Лагарић, Павле: Петар Кочић: *С планине и испод планине* од Петра Кочића. – *Босанска вила*, 15. јануар 1903, XVIII, бр. 1, стр. 15–16.

16. Перушек, Р(ајко): Петар Кочић: *С планине и испод планине I,* Издање српског акад. друштва „Зора" у Бечу, Сремски Карловци, Српска манастирска штампарија, 1902. – *Љубљањски звон*, 1903, XXIII, бр. 11, стр. 700–701.

17. Раушер, Јос. Зд.: Српска приповетка. – *Plzetsky listy*, 1903, число, 63 (О Петру Кочићу, уз цитат из приче *Са збора*).

18. (Савић, Милан): *С планине и испод планине I*. – *Летопис Матице српске*, 1903, LXXIX, књ. CCXVIII, бр. 2, стр. 116.

1904.

19. Аноним: Петар Кочић: *С планине и испод планине*, књига друга, Загреб, 1904. – *Српски књижевни гласник*, 1904, IV, књ. XII, св. 1, стр. 711–714 (Оцене и прикази).

20. Аноним: Нови писци у Српској књижевној задрузи. – *Српски књижевни гласник*, 1904, IV, књ. XIII, бр. 3, стр. 231 (Белешка о издању књига Б. Станковића, И. Ћипика, Р. Домановића, П. Кочића, С. Ћоровића).

21. Аноним: Књижевни оглас (Одбора за издавање друге књиге приповедака П. Кочића *С планине и испод планине*). – *Словенски југ*, 11. јануар, 1904, II, бр. 4, стр. 3.

22. Аноним: Књижевни оглас (Одбора за издавање друге књиге приповедака П. Кочића *С планине и испод планине* – други пут). – *Словенски југ*, 15. јануар, 1904, II, бр. 5, стр. 3.

23. Аноним: Одбор за издавање Кочићевих прича. – *Босанска вила*, 31. јануар 1904, XIX, бр. 2, стр. 38 (Апел за претплату на другу Кочићеву збирку приповедака и за њено „распростирање").

24. Аноним: Српско академско друштво „Зора" у Бечу, Босанска вила, 11. јануар 1904, XIX, бр. 2, стр. 39 (Белешка да је Кочић, 29. новембра у Бечу, читао *Јазавца пред судом* и 29. децембра одржао говор поводом 25. годишњице смрти Ђуре Јакшића).

25. Аноним: Књижевни оглас (Обавест о изласку из штампе друге књиге приповедака П. Кочића *С планине и испод планине*). – *Књижевни југ*, 21. март 1904, II, бр. 21, стр. 4.

26. Аноним: (Белешка о намери П. Кочића да *Јазавца пред судом* чита у Колу српских сестара). – *Словенски југ*, 4. април 1904, II, бр. 20, стр. 3.

27. Аноним: О једној лепој и корисној новини. – *Словенски југ*, 11. април 1904, II, бр. 21, стр. 2–3 (О Кочићевом читању *Јазавца пред судом* на првом јавном часу листа *Словенски југ*).

28. Аноним: Превод *Мргуде* на немачки. – *Босанска вила*, 15. април 1904, XIX, бр. 7, стр. 138 (Бечки *Arbeiter Zeitung*, бр. 89, објавио превод Г(ерасима) П. Ивезића.

29. Аноним: Јаван час. – *Босанска вила*, 15. мај 1904, XIX, бр. 9, стр. 117 (Белешка да је Кочић читао *Јазавца пред судом* на Коларцу у Београду).

30. Аноним: Приповетке П. Кочића у немачком језику. – *Омладински гласник*, јунија 1904, I, бр. 6, стр. 279 (Белешка да је *Мргуду* превео Герасим П. Ивезић и штампао у подлиску *Arbeiter Zeitunga*).

31. Аноним: *С планине и испод планине*. – *Дневни лист*, 8. децембар 1904, XXII, бр. 338, стр. 3.

32. Аноним: *С планине и испод планине* од Петра Кочића. – *Бранково коло*, 1904, X, стр. 410–412.

33. Аноним: Нови писци у српској књижевној задрузи. – *Босанска вила*, 31. октобар 1904, XIX, бр. 19. и 20, стр. 364 (Напомена да ће Задруга штампати Кочићеве приповетке).

34. Лагарић, Павле: *С планине и испод планине*, II књига, од Петра Кочића. – *Омладински гласник*, јунија 1904, I, св. VI, стр. 275–277.

35. Милутин: Нова реч о књижевности. – *Вечерње новости*, 1904, XI, бр. 104, стр. 1–2.

36. Омладинац: Писац *Јазавца пред судом* – пред судом. – *Самоуправа*, 23. мај 1904, II, бр. 119, стр. 2–3.

37. Омладинац: Неочекивани свршетак парнице писца *Јазавца пред судом*. – *Самоуправа*, 2. јуни 1904, II, бр. 125, стр. 2–3 (Петар Кочић ослобођен оптужбе).

38. Скерлић, Јован: *С планине и испод планине*, друга књига. – *Српски књижевни гласник*, 1904, IV, књ. XII, бр. 1 (1. мај), стр. 711–714.

1905.

39. Аноним: Трећа књига Петра Кочића. – *Одјек*, 4. јануар 1905, IV, стр. 3 (Обавест да ће за који дан изаћи трећа књига приповедака П. Кочића *С планине и испод планине* и позив на претплату).

40. Аноним: (Белешка о томе да је Српска мушка гимназија у Скопљу добила стручног наставника за српски језик – г. Петра Кочића). – *Цариградски гласник*, 25. III 1905, XI, бр. 13, стр. 4.

41. Аноним: *С планине и испод планине*. – *Политика*, 22. јануар 1905, II, бр. 704, стр. 3 (Обавест да су изашле приповетке сарадника *Политике* Петра Кочића).

42. Аноним: Кочић и његов критичар. – *Вечерње новости*, 2. април 1905, XII, бр. 92, стр. 2 (О критици Павла Лагарића Кочићеве збирке *С планине и испод планине*, критика је објављена у *Босанској вили*, у броју 4 за 1905. годину).

43. Аноним: *Он*; *Јазавац пред судом*; *Адем-бег* (Приказ извођења ових дела на сцени београдског Народног позоришта). – *Вечерње новости*, 30. новембар 1905, XII, бр. 330, стр. 3.

44. Аноним: Герасим Кочић. – *Источник*, 31. јул 1905, XIX, бр. 7, стр. 221 (О смрти Герасима Кочића, 19. јуна о. г.).

45. Аноним: (Коментар на *Просвјетин* Конкурс за секретара). – *Дан*, 1. септембар 1905, I, св. 1, стр. 25.

46. Аноним: Забрањен *Јазавац*. – *Политика*, 11. новембар 1905, II, бр. 658, стр. 3 (У београдском Народном позоришту).

47. Аноним: Босанско-херцеговачко вече. – *Вечерње новости*, 26. новембар 1905, XII, бр. 326, стр. 3 (Белешка да се тог дана играју два Ћоровићева комада: *Он* и *Адем-бег* и први пут Кочићев *Јазавац*).

48. Аноним: (Белешка о извођењу *Јазавца пред судом*, са још две једночинке Светозара Ћоровића у Народном позоришту, субота, 28. новембра 1905). – *Дан*, 1. децембар 1905, I, св. 4, стр. 123.

49. Аноним: *С планине и испод планине* од Петра Кочића. – *Бранково коло*, 1905, XI, бр. 13, стр. 190–191.

50. Босанац: Босанско-херцеговачко вече у Београду. – *Босанска вила*, 30. новембра 1905, XX, бр. 21–22, стр. 381 (О извођењу *Јазавца пред судом* и дела *Он* и *Адем-бег* Светозара Ћоровића на београдској сцени).

51. Гиллес (А. Г. Матош): Кочићеве приповетке. – *Самоуправа*, 15. јануара 1905, III, бр. 12, стр. 3.

52. Димитријевић, Стеван М.: *Извештај о раду и напретку ученика у Српској Мушкој гимназији и Учитељској школи 1904 – 1905-ој школској години*, Архив Српске академије наука и уметности, сиг. бр. 14243, под бројем 14243/ 1149 (Садржи податке о П. Кочићу, као и препис Кочићевог писама Дарку Рибникару, уреднику *Политике* од 22. IX 1905. – сиг. 14243/ 795, објављено на стр. 128).

53. Ignotus: Нов приповедач. – *Правда*, 1. фебруар 1905, II, бр. 28, стр. 2 (Осврт на III свеску Кочићевих приповедака, посебно на приповетке: *Из староставне књиге Симеуна Ђака*; *Са збора* и *Јајце*).

54. Лагарић, Павле: *С планине и испод планине* (Трећа књига Приповијетке Петра Кочића, Београд, Штампарија „Талетова", 1905). – *Босанска вила*, 28. фебруар 1905, XX, бр. 4, стр. 61–62.

55. М. Г.: Нове књиге и листови. – *Нови Србобран*, 7. фебруар (21. јануар) 1905, III, бр. 26, стр. 1–2.

56. Н(едељковић), М(илан): Петар Кочић: *С планине и испод планине*, књига трећа, Летопис Матице српске, 1905, LXXXI, књ. CCXXX, св. 2, стр. 102–103.

57. - ом -: (Политички и културни преглед, Босна и Херцеговина: Напомене о чиновничком мјесту у *Просвјети*). – *Дан*, 1. децембра 1905, I, св. 4, стр. 122.

58. Поповић, Јово Г.: *Јецање* (Петру Кочићу). – *Бранково коло*, 1905, XI, бр. 10, стр. 291.

59. Rožman, S(tanko).: *Štiri povesti Petra Kočića*, Venec slovenskij povestij, Gorica, 1905.

60. Срб-Пеција (Иванчевић, Петар): Герасим Кочић (рођ. 1847, умро 19. јуна 1905), Некролог. – *Босанска вила*, 30. јун 1905, XX, бр. 11–12, стр. 102–103.

61. Скерлић, Ј.(ован): *С планине и испод планине I,* Сремски Карловци, 1902, *Српски књижевни гласник*, Културни преглед, Босна и Херцеговина: напомене о чиновничком мјесту у *Просвјети*). – *Дан*, 1. децембар 1905, I, св. 4, стр. 122.

62. С. (Скерлић, Јован): Трећа књига приповедака Петра Кочића (*С планине и испод планине*, Београд, изд. Велимира Рајића и Јаблана Тановића, 1905). – *Српски књижевни гласник*, 1905, V, књ. XIV, св. 2 (16. јануар), стр. 159 (Белешка).

63. Скерлић, Јован: Нове приповетке Петра Кочића (*С планине и испод планине*, књига трећа, Београд, 1905. Издавач Велимир Ј. Рајић и Јован Тановић). – *Одјек*, 22. јануар 1905, IV, бр. 18, стр. 2–3.

64. Скерлић, Јован: Literatura srbska r. 1904. – *Slovanskí přehled*, 1905, бр. 9.

65. Скерлић, Јован: Млада српска поезија и приповетка. – *Хрватско коло*, 1905, I, бр. 1, стр. 429–443.

66. Х. З.: Петар Кочић: *С планине и испод планине*. – *Бранково коло*, 1905, XI, књ. III, бр. 6.

67. Цар, Марко: Из српске књижевности (*Pro domo mea*. Садашњи моменат у српској књижевности: С. Матавуљ, И. Ћипико, П. Кочић. Поздрав *Ловору*). – *Ловор*, 1905, I, књ. I, св. 1, стр. 27–29.

1906.

68. Аноним: Двие три из садашње србијанске књижевности. – *Хрватска смотра*, 1906, I, бр. 1, стр. 42–43 (О Милану Ракићу, Алекси Шантићу, Сими Матавуљу, Радоју Домановићу, Петру Кочићу и Браниславу Нушићу).

69. Аноним: Аустријски жбири. – *Дневни лист*, 24. мај 1906, XXIV, бр. 138, стр. 1.

70. Аноним: Терор у Сарајеву. – *Политика*, 19. октобар 1906, бр. 994, стр. 2 (Петар Кочић осуђен на пет дана затвора и новчану казну).

71. Аноним: Преведена на словеначки. – *Босанска вила*, 15. и 30. август 1906, XXI, бр. 15–16, стр. 254 (О преводу приповедака: *Гроб Слатке Душе*, *Мргуда*, *Јаблан* и *Код Маркановa точка*, превод Станка Рожмана).

72. Аноним: (Белешка да је Кочић држао посмртни говор Владимиру С. Трифковићу). – *Босанска вила*, 15. и 30. август 1906, XXI, бр. 15–16, стр. 256.

73. Аноним: Осуђени Срби у Сарајеву. – *Застава* (*Јутарњи лист*), 21. октобар 1906, XVI, бр. 200, стр. 2 (Јављање *Српске ријечи* да је заменик владиног повереника за град Сарајево позвао и казнио Кочића, Кобасицу и Настића са 5 дана затвора и новчано).

74. Аноним: Аустријска тиранија. – *Политика*, 1. новембар 1906, III, бр. 1007, стр. 2.

75. Аноним: Осуђен Кочић. – *Политика*, 1. новембар 1906, III, бр. 1007, стр. 3.

76. Аноним: Г. Петар Г. Кочић. – *Политика*, 3. новембар 1906, III, бр. 1009, стр. 2.

77. Аноним: Терор у Босни. – *Политика*, 4. новембар 1906, III, бр. 1010, стр. 2 (Први напис).

78. Аноним: Терор у Босни. – *Политика*, 5. новембар 1906, III, бр. 1011, стр. 3 (Други напис).

79. Аноним: Митинг. – *Политика*, 5. новембар 1906, III, бр. 1011, стр. 2.

80. Аноним: Протест Босанаца. – *Политика*, 6. новембар 1906, III, бр. 1012, стр. 2 (Резолуција Босанско-херцеговачког омладинског клуба поводом Кочићевог протеривања из Сарајева).

81. Аноним: Најновији успех бечки. – *Правда*, 6. новембар 1906, III, бр. 304, стр. 2 (У вези са протеривањем П. Кочића и С. Кобасице из Сарајева).

82. Аноним: Митинг за Босну (Српског новинарског удружења). – *Политика*, 7. новембар 1906, III, бр. 1013, стр. 2 (Вест).

83. Аноним: *Јазавац пред судом*. – *Политика*, 7. новембар 1906, III, бр. 1013, стр. 2.

84. Аноним: *Јазавац*. – *Политика*, 7. новембар 1906, III, бр. 1013, стр. 2 (Белешка да ће се у Народном позоришту у Београду давати Кочићев *Јазавац пред судом*).

85. Аноним: Терор у Босни. – *Застава*, 7. новембар 1906, XVI, бр. 234, стр. 2 (У вези са протеривањем П. Кочића и С. Кобасице, београдски листови изражавају бојазан да босанска влада не дође главе Кочићу).

86. Аноним: Терор се наставља. – *Политика*, 8. новембар 1906, III, бр. 1014, стр. 2 (Трећи напис о терору у Босни).

87. Аноним: Пресуда. – *Српска ријеч*, 8. новембар 1906.

88. Аноним: Протест. – *Политика*, 9. новембар 1906, III, бр. 1015, стр. 2 (Протест Београђана пред „Коларцем" због протеривања П. Кочића и С. Кобасице из Босне и Херцеговине).

89. Аноним: Демонстрације у Бечу. – *Политика*, 9. новембар 1906, III, бр. 1015, стр. 2 (Демонстрирање југословенских студената против протеривања Петра Кочића из Сарајева).

90. Аноним: Протест. – *Политика*, 9. новембар 1906, III, бр. 1015, стр. 2 (Против пресуде бр. 220756, од 3. новембра 1906, којим се наређује протеривање П. Кочића и С. Кобасице).

91. Аноним: Митинг за Босну и Херцеговину. – *Политика*, 9. новембар 1906, III, бр. 1015, стр. 2 (Позив Београђанима).

92. Аноним: Демонстрације у Бечу. – *Политика*, 9. новембар 1906, III, бр. 1015, стр. 2 (Због протеривања П. Кочића и С. Кобасице).

93. Аноним: Утисак у Београду. – *Политика*, 9. новембар 1906, III, бр. 1015, стр. 3 (Новосадска *Застава* послала телеграм против недела босанске владе).

94. Аноним: О бечкој демонстрацији. – *Политика*, 10. новембар 1906, III, бр. 1016, стр. 2 (Поводом протеривања Петра Кочића из Сарајева).

95. Аноним: Митинг. – *Политика*, 11. новембар 1906, III, бр. 1017, стр. 2 (Белешка).

96. Аноним: Утисак из Сарајева. – *Политика*, 11. новембар 1906, III, бр. 1017, стр. 2 (О терору по целој Босни и Херцеговини: напади на виђеније људе).

97. Аноним: Забрањен *Јазавац*. – *Политика*, 11. новембар 1906, III, бр. 1017, стр. 2 (Белешка да је *Јазавац пред судом* скинут са репертоара Народног позоришта у Београду, уз напомену да ће бити ускоро приређено Кочићево вече).

98. Аноним: *Симеун Ђак*. – *Политика*, 11. новембар 1906, III, бр. 1019, стр. 2 (Напомена уз објављивање на првој страни *Политике* одломака из Кочићеве приповетке *Из староставне књиге Симеуна Ђака*, који су пре две године већ објављивани у овом листу).

99. Аноним: Велики митинг. – *Политика*, 12. новембар 1906, III, бр. 1018, стр. 2 (Најава одржавања, а против „самовоље садашње босанске владе").

100. Аноним: Културтрегери. – *Политика*, 12. новембар 1906, III, бр. 1018, стр. 2 (О стављању Кочићевих слика у излоге трговина).

101. Аноним: Долазак. Отварање митинга. Резолуција. Манифестација. – *Политика*, 13. новембар 1906, III, бр. 1019, стр. 1 (Митинг подршке Кочићу у Београду отворио Голуб Јањић, говорили: Радислав Јовановић, студент, и Ђорђе Јелинић, свршени студент философије. Издат апел удружењима новинара у Паризу, Лондону, Петрограду, Риму, Будимпешти да и она протествују).

102. Аноним: Нови митинзи. – *Политика*, 13. новембар 1906, III, бр. 1019, стр. 2 (О сазивању митинга у Шапцу, Крагујевцу, Нишу, Крушевцу, Чачку, Зајечару, Пожаревцу, Ужицу и другим местима – против тадашњег режима у Босни и Херцеговини).

103. Аноним: *Јазавац пред судом*. – *Политика*, 16. новембар 1906, III, бр. 1022, стр. 2 (Белешка о приказивању на „Коларцу").

104. Аноним: Сургун и ђос хавс (Политички назор). – *Политика*, 15. новембра 1906, III, бр. 1021, стр. 2.

105. Аноним: Аустријска тиранија. – *Политика*, 17. новембар 1906, III, бр. 1023, стр. 2.

106. Аноним: Митинзи. – *Политика*, 20. новембар 1906, III, бр. 1026, стр. 1 (Митинзи у градовима Србије против протеривања П. Кочића из Сарајева).

107. Аноним: Митинг у Нишу. – *Политика*, 20. новембар 1906, III, бр. 1026, стр. 2 (Вест).

108. Аноним: Митинг у Шапцу. – *Политика*, 20. новембар 1906, III, бр. 1026, стр. 2 (Вест).

109. Аноним: Кочић и (Стијепо) Кобасица. – *Политика*, 22. новембар 1906, III, бр. 1028, стр. 2 (Протест П. Кочића и С. Кобасице код Земаљске владе због прогона из Сарајева).

110. Аноним: *Просвјета*. – *Политика*, 23. новембар 1906, III, бр. 1029, стр. 2 (Захтев Земаљској влади да уредник *Просвјете* буде П. Кочић – захтев одбијен).

111. Аноним: Митинг у Ваљеву. – *Политика*, 25. новембар 1906, III, бр. 1031, стр. 2 (Против гоњења браће у Босни и Херцеговини).

112. Аноним: Митинг у Чикагу. – *Политика*, 26. новембар 1906, III, бр, 1032, стр. 2 (У вези са Кочићевим случајем).

113. Аноним: Кочић у изгнанству (Нарочити извештај *Политици*). – *Политика*, 27. новембар 1906, III, бр. 1033, стр. 2 (О протеривању Петра Кочића из Сарајева, долазак у Брод, одлазак у Пешту).

114. Аноним: Признање. – *Реч*, 1. децембар 1906, I, бр. 9, стр. 2.

115. Аноним: Кочићево предавање о Босни и Херцеговини. – *Застава*, 10. децембар 1906, XVI, бр. 239, стр. 2 (Предавање одржано у Колу младих Срба у Будимпешти о борби босанскохерцеговачког народа за национално и социјално ослобођење).

116. Аноним: Бугари за Босну. – *Политика*, 12. децембар 1906, III, бр. 1044, стр. 2.

117. Аноним: Митинг у Свилајнцу. – *Политика*, 12. децембар 1906, III, бр. 1044, стр. 2 (За браћу у „земљи плача"– Ресава).

118. Аноним: Шумадија за Босну. – *Политика*, 13. децембар 1906, III, бр. 1045, стр. 2 (Протестни митинг у Крагујевцу поводом протеривања Кочића из Сарајева).

119. Аноним: Манифестација у Бања Луци. – *Политика*, 13. децембар 1906, III, бр. 1045, стр. 2 (Вест да је у Бању Луку стигао протерани књижевник П. Кочић и о сјајном дочеку).

120. Аноним: Митинг у Неготину. – *Политика*, 14. децембар 1906, III, бр. 1046, стр. 2.

121. Аноним: Народни збор. Босанско-херцеговачко вече (у Крагујевцу). – *Политика*, 16. децембар 1906, III, бр. 1048, стр. 2 (Приказан *Јазавац пред судом*; концерт Женске учитељске школе – Крагујевац).

122. Аноним: Кочићево предавање о Босни и Херцеговини. – *Нови Србобран*, 1906, III (XXIII), бр. 270 (21. децембар), стр. 5.

123. Аноним: (Митинг поводом протеривања Петра Кочића). – *Политика*, 23. децембар 1906, III, бр. 1055, стр. 2 (Митинг у Обреновцу).

124. Аноним: Нова књига (Белешка о другом издању *Јазавца пред судом*). – *Босанска вила*, 15. септембар 1906, XXI, бр. 17, стр. 271–272.

125. Аноним: Политички листови у Босни. – *Босанска вила*, 30. октобар 1906, XXI, бр. 20, стр. 319 (О покретању у Мостару листа *Народ* и листа *Отаџбина* у Бањалуци).

126. Аноним: Лист *Просвјета*. – *Босанска вила*, 30. новембар 1906, XXI, бр. 22, стр. 351.

127. Аноним: Југословенски књижевнички и новинарски конгрес у Софији. – *Босанска вила*, 30. новембар 1906, XXI, 22, стр. 348–350 (За секретаре Конгреса изабрани: Ј. Скерлић и П. Кочић (Срби), Бр. Ливадић и Момчиловић (Хрвати), Г. Т. Пејев и Г. Николо – Бугари) (Свршиће се).

128. Аноним: Југословенски књижевнички и новинарски конгрес у Софији. – *Босанска вила*, 15. децембар 1906, XXI, бр. 23, стр. 365–366 (Свршетак).

129. Аноним: *Отаџбина* (Белешка о покретању листа) . – *Босанска вила*, 31. децембар 1906, XXI, бр. 24, стр. 378 (Да лист неће изаћи 1. јануар 1907, како је оглашено, већ нешто касније; лист се препоручује читаоцима).

130. Аноним: Денунцијант. – *Дан*, 29. јануар 1906, II, бр. 2, стр. 163 (Одговор *Српској ријечи* на нападе због штампања Кочићеве приповетке *Чврко*).

131. Аноним: *Јазавац* и *Српска застава*. – *Самоуправа*, 22. новембар 1906, IV, бр. 273, стр. 2 (У поводу „грдње" *Српске заставе* што је *Јазавац* скинут са репертоара Народног позоришта).

132. Аноним: Аустријски зулуми у Босни и Херцеговини. – *Уједињено Српство*, Чикаго, 1906, бр. 29.

133. Аноним: Аустријски избори. – *Дневни лист*, 24. мај 1906, XXIV, бр. 138, стр. 1 (Аустријска полиција против Петра Кочића – о фалсификованом писму М. Павловића Кочићу).

134. Ђ.: (Женски свет) Женидба Петра Кочића. – *Политика*, 12. новембар 1906, III, бр. 1018, стр. 1 (Сећање).

135. - ј - /Ј. Б./: Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, 2. издање, Књижница Светислава Б. Цвијановића, Београд, 1906. – *Хрватска смотра*, Књига прва, Загреб, 1906, стр. 214–215.

136. Ластавица, Богдан: Српска приповијетка млађег нараштаја. – *Савременик*, 1906, I, бр. 3, стр. 221–227.

137. Ластавица, Богдан: Српска приповијетка млађег нараштаја. – *Нови Србобран*, 1906, III (XXIII), бр. 64–74 (О С. Матавуљу, С. Сремцу, Д. Илићу, Б. Нушићу, С. Ћоровићу, Б. Станковићу, П. Кочићу, И. Ћипику, М. Будисављевићу, Р. Домановићу, М. Прибићевићу и в. Милићевићу – прештампано из *Савременика*, 1906, бр. 3).

138. Немирковић (псеуд.): Из Босне. – *Правда*, 30. новембар 1906, III, бр. 328, стр. 1 (Испраћај протераног Петра Кочића из Сарајева).

139. (Павловић, Милорад): Једна мистификација. – *Дан*, 14. мај 1906, II, бр. 17, стр. 382–383 (Поводом писма датираног из Београда са потписом Мила Павловића, а упућеног на адресу Петра Кочића, у коме се Кочић бодри да истраје у раду).

140. Пријатељ (псеуд.): Кочић у Пешти. – *Реч*, 10. децембар 1906, I, бр. 13, стр. 2 (О предавању П. Кочића у Пешти о положају Срба у Босни и Херцеговини).

141. С(керлић, Јован): Ново издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1906, VI, књ. XVII, св. 4, стр. 314 (Белешка о другом измењеном и проширеном издању *Јазавца* у издању С. Б. Цвијановића, Београд).

142. - ћ -: Покојни Владимир Ст. Трифковић. – *Политика*, 3. септембар 1906, III, бр. 949, стр. 2 (Извештавање да је „над отвореном раком" В. С. Трифковића „импровизовано говорио" и П. Кочић).

1907.

143. Аноним: *Цвик и Дурут*. – *Народ*, 3. март 1907, I, бр. 9, стр. 2.

144. Аноним: *Јазавац пред судом*. – *Босанска вила*, 30. април 1907, XXII, бр. 8, стр. 127 (Белешка да је *Вила* примила 4. изд. ове „духовите сатире", прво „удешено" изд. за позорницу).

145. Аноним: Петар Кочић и Јово Г. Поповић – оптужени. – *Српска ријеч*, 9. (22) мај 1907, III, бр. 102, стр. 3 (Поводом издавања Проглaса против учествовања Срба у дочеку министра, поглавара Земаљске владе генерала Алборија).

146. Аноним: Забрањен проглас. – *Трговински гласник*, 6. октобар 1907, XVII, бр. 221, стр. 2 (Белешка да се реакционарни режим окомио на уредништво *Отаџбине* и да су већ затворени Петар Кочић и Васо Кондић).

147. Аноним: Шта се спрема у Босни и Херцеговини? – *Застава* (*Јутарњи лист*), 27. септембар 1907, XLI, бр. 212, стр. 1 (О хапшењу П. Кочића и в. Кондића, о пропаганди надбискупа Штадлера).

148. Аноним: Петар Кочић оптужен. Нова насиља у земљи плача. – *Политика*, 11. мај 1907, IV, бр. 1190, стр. 2.

149. Аноним: *Отаџбина* о одбрани и осуди Кочићевој. – *Самоуправа*, 9. октобар 1907, V, бр. 234, стр. 2.

150. Аноним: Кочић још увијек у тамници. Споменик Васи Пелагићу. Како је Кочић испраћен из Бањалуке у Сарајево. – *Отаџбина*, 9. новембар 1907, I, бр. 22, стр. 2.

151. Аноним: Како су ухапшени и осуђени Кочић и Кондић. – *Трговински гласник*, 3. октобар 1907, XVII, бр. 218, стр. 2 (Према писању *Отаџбине*).

152. Аноним: Главна расправа против Кочића и Поповића. – *Српска ријеч*, 9. (22) јун 1907, III, бр. 117, стр. 2 .

153. Аноним: (Белешка да ће на Видовдан изаћи *Отаџбина*, под уредништвом П. Кочића). – *Српска ријеч*, 13. (26) јун 1907, III, бр. 128, стр. 3.

154. Аноним: Петар Кочић и Јово Г. Поповић пред судом. – *Отаџбина*, 29. јун 1907, додатак бр. 3, стр. 3.

155. Аноним: Кочић и Кондић затворени. – *Застава* (*Вечерњи лист*), 2. октобар 1907, XLI, бр. 216, стр. 3 (Брзојав *Застави* да су Кочић и Кондић осуђени на 6 месеци затвора и затворени).

156. Аноним: Промена у редакцији *Отаџбине*. – *Вечерње новости*, 4. октобар 1907, XIII, бр. 273, стр. 3 (Поводом осуде П. Кочића, главног уредника листа, и В. Кондића, одговорног уредника, на шест месеци затвора).

157. Аноним: Српска литература 1906. – *Босанска вила*, 15. и 30. јул 1907, XXII, бр. 13. и 14, стр. 223 (Белешка о томе да Ј. Скерлић „лијепо пише" о *Јазавцу пред судом* у чланку објављеном у чешком листу *Slovanskí přehled*).

158. Аноним: Преведен на њемачки. – *Босанска вила*, 15. и 30. јул 1907, XXII, бр. 13. и 14, стр. 223 (*Јаблан* преведен на немачки: први пут у *Wiener Landw. Zeitung* и сада, 1907. године, у 24. броју листа *Das interesante Blatt*, прев. Рода Рода).

159. Аноним: *Јазавац пред судом*. – *Отаџбина*, 8. август 1907, I, бр. 8, стр. 3 (Белешка о пленидби књиге).

160. Аноним: (Обавештење да се *Јазавац пред судом* може купити у Уредништву *Отаџбине*). – *Отаџбина*, 8. август 1907, I, бр. 8, стр. 3.

161. Аноним: Главна расправа Кочићу, Кондићу и Поповићу. – *Отаџбина*, 10. август 1907.

162. Аноним: Снижена казна. – *Народ*, 18. август 1907, I, бр. 33, стр. 3 (П. Кочићу и Ј. Поповићу снижена казна од 2 месеца на 14 дана затвора због Прогласа грађанству против Алборија).

163. Аноним: Двије кандидатуре. – *Отаџбина*, 31. август 1907, I, бр. 12, стр. 3.

164. Аноним: Судска расправа П. Кочићу. – *Отаџбина*, 31. август 1907, бр. 3 (Додатак).

165. Аноним: (Осуђен Петар Кочић на казну од 140 круна). – *Отаџбина*, 31. август 1907, I, бр. 12, стр. 2.

166. Аноним: Чудновато. – *Вечерње новости*, 28. септембар 1907, XIII, бр. 267, стр. 3 (Поводом хапшења П. Кочића).

167. Аноним: Кочић, уредник *Отаџбине* затворен. – *Народ*, 29. септембар 1907, I, бр. 43, стр. 3 (Затворен због штампарске кривице).

168. Аноним: Епиграм. – *Народ*, 29. септембар 1907, I, бр. 43, стр. 3 (Поводом хапшења Петра Кочића).

169. Аноним: Кочић, уредник *Отаџбине* затворен. – *Народ*, 29. септембар 1907, I, бр. 43, стр. 3.

170. Аноним: Шала и сатира („Затворише Кочића"). – *Отаџбина*, 5. октобар 1907.

171. Аноним: Жалбе Буријану. – *Вечерње новости*, 8. октобар 1907, XIII, бр. 277, стр. 3 (Поводом хапшења Петра Кочића и Васе Кондића).

172. Аноним: *Отаџбина* о одбрани и осуди Кочићевој. – *Самоуправа*, 9. октобар 1907, V, бр. 234, стр. 2.

173. Аноним: Омер-бег Милец и Кочић за Кочића. – *Отаџбина*, 12. октобар 1907.

174. Аноним: Есеји о српским књижевницима (Јована Скерлића о Ј. Дучићу, Б. Станковићу, И. Ћипику П. Кочићу и И. Војновићу). – *Босанска вила*, 15. и 30. октобар 1907, XXII, бр. 19. и 20, стр. 323 (Белешка да ће есеј о Кочићу бити уступљен *Босанској вили*).

175. Аноним: Новији српски приповједачи. – *Босанска вила*, 15. и 30. октобар 1907, XXII, бр. 19. и 20, стр. 324. (Белешка да је Друштво за помагање Срба ђака на загребачком свеучилишту издало поменуту књигу, у којој су приповетке Св. Ћоровића, И. Ћипика, П. Кочића, М. Будисављевића, Р. Домановића и М. Ускоковића).

176. Аноним: Писмо г. Кочића. – *Народ*, 10. новембар 1907, I, бр. 50, стр. 3 (Домаћа вест).

177. Аноним: Кочић опет осуђен – осам месеци тамнице. – *Политика*, 24. новембар 1907, IV, бр. 1385, стр. 2.

178. Аноним: Како пролазе српски новинари. – *Самоуправа*, 26. новембар 1907, V, бр. 275, стр. 2 (Белешка да су Петар Кочић и Васо Кондић, поред раније осуде на 6 месеци, сада поново осуђени на 8 месеци због писања у листу *Отаџбина*).

179. Аноним: Кочић и Кондић у слободи. – *Самоуправа*, 28. новембар 1907, V, бр. 277, стр. 2.

180. Аноним: Нитковлук. – *Отаџбина*, 7. децембар 1907, I, бр. 26, стр. 2 (Белешка о „ограниченом" ослобађању П. Кочића и в. Кондића – реаговање).

181. Аноним: Натраг у тавницу. – *Отаџбина*, 7. децембар 1907, I, бр. 26, стр. 2 (Белешка да је Врховни суд осудио П. Кочића на „4 мјесеца тавнице са једним мјесечним постом").

182. Аноним: Суви зулум. Осуђени. – *Отаџбина*, 7. децембар 1907, I, бр. 26, стр. 2 (29. новембра П. Кочић и в. Кондић осуђени „сваки на осам мјесеци тешке тамнице").

183. Аноним: Српска књижевна задруга. – *Босанска вила*, 15. децембар 1907, XXII, бр. 23, стр. 372 (Белешка да су у шеснаестом колу Задруге објављене и Кочићеве приповетке).

184. Аноним: Изабран за почасног предсједника (Петар Кочић) Српског пјевачког друштва „Побратимство" из Санског Моста (17. децембра). – *Отаџбина*, 21. децембар 1907, I, бр. 28, стр. 3 (Вест).

185. Аноним: Необавијештеност *Босанско-херцеговачког гласника* (О Кочићу и Кондићу). – *Отаџбина*, 21. децембар 1907, I, бр. 28, стр. 2 (Реаговање).

186. Аноним: (Белешка о покретању *Отаџбине* и хапшењу П. Кочића). – *Српска ријеч*, 1907, III, бр. 152, 154, 207, 208.

187. Аноним: (Белешка о покретању *Отаџбине* и хапшењу П. Кочића). – *Народ*, 1907, I, бр. 26.

188. Аноним: Не може дуго трајати. – *Застава* (*Јутарњи лист*), 3. октобар 1907, XLI, бр. 215, стр. 2 (Поводом осуде П. Кочића).

189. Аноним: Опасна књига. – *Вечерње новости*, 21. август 1907, XIII, бр. 229, стр. 2 („Потера" и претреси по кућама у Босни и Херцеговини због Кочићевог *Јазавца*).

190. Аноним: (Кочић у притвору). – *Видело*, 1907, XXVIII, бр. 31, стр. 1 (Поводом затварања П. Кочића).

191. Аноним: (Представа *Јазавца пред судом* у Београду). – *Отаџбина*, 1907, бр. 17.

192. Аноним: *Јазавац пред судом*. – *Босанска вила*, 30. април 1907, XXII, бр. 8, стр. 127 (Белешка о четвртом издању).

193. Аноним: Петар Кочић оптужен. Нова насиља у земљи плача. – *Политика*, 6. мај 1907, IV, бр. 1185, стр. 2 (О оптужби због издавања летка).

194. Аноним: Петар Кочић и Јово Т. Поповић оптужени. – *Трговински гласник*, 12. мај 1907, XVII, бр. 107, стр. 2.

195. Аноним: Затварање у Босни. – *Застава* (*Вечерњи лист*), 26. септембар 1907, XLI, бр. 214, стр. 3 (Брзојави *Застави* да су осуђени П. Кочић и в. Кондић и војнички спроведени у затвор).

196. Бешевић–Петров, Стеван: *Прометеј* (Петру Кочићу). – *Србобран*, 1907, V (XXIV), бр. 6 (Недељни прилог).

197. В. Ј. Шошљага (Владимир Гаћиновић): Приповијетке Петра Кочића. – *Српска ријеч*, 3. (16) новембар 1907, III, бр. 239, стр. 2.

198. Д. (деш.: Маринковић, др Боривоје): Четврто издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1907, VII, књ. XVIII, св. 7, стр. 557–558 (Белешка поводом издавања књиге Петра Кочића у Новом Саду, 1907).

199. Д. *Новији српски приповједачи*. – *Отаџбина*, 28. септембар 1907 (Штамп. Српске штампарије, Загреб, 1907).

200. Д. М. (Димитрије Митриновић): Наш књижевни рад. Г. Петар Кочић. – *Босанска вила*, 9. (15) мај 1907, XXII, бр. 9, стр. 138.

201. Издавачи: Предговор. – *Новији српски приповједачи.* Изабране приповјетке (Св. Ћоровић, М. Будисављевић, Б. Станковић, Р. Домановић, И. Ћипико, П. Кочић и М. Ускоковић), Загреб, Изд. Српско потпорно друштво у корист оснивања српске мензе у Загребу, 1907, стр. III–V (Уз упућивање на чланак Јована Скерлића „Млада српска песма и приповетка", *Коло Матице хрватске*, књ. I, за 1905. и реферат Богдана Ластавице „Српска приповјетка млађег нараштаја", *Савременик*, 1906, бр. 3).

202. - ј -: *Новији српски приповједачи* (Штампа Српске штампарије, Загреб, 1907). – *Србобран*, 1907, V (XXIV), бр. 220, стр. 1 (Приказ књиге у којој су приповетке Св. Ћоровића, М. Будисављевића, Р. Домановића, И. Ћипика, П. Кочића и М. Ускоковића).

203. Јоворовски, Васил Д.: Овамо људи. Песма. – *Вечерње новости*, 18. октобар 1907, XIII, бр. 287, стр. 3.

204. Ј(ован) С(керлић): Треће издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1907, VII, књ. XVIII, св. 3, стр. 232 (Белешка: Књига Петра Кочића објављена у Новом Саду, 1907).

205. Николајевић, Божа С.: (Петар Кочић). – *Босанска вила*, 15. и 30. септембар 1907, XXII, бр. 17. и 18, стр. 290–291.

206. Петровић, Вељко: *На Сави* (Г. Петру Кочићу). – *Босанска вила*, 15. јануар 1907, XXII, бр. 1, стр. 2–3.

207. Петровић, Вељко: *На Сави*. Г. Петру Кочићу. – *Србобран*, 1907, V (XXIV), бр. 25, стр. 1. Пнућанин: Босанско-херцеговачко вече у Народном позоришту у Београду. – *Босанска вила*, 15. и 30. септембра 1907, XXII, бр. 17. и 18, стр. 291–292 (Приказ извођења комада *Он* Св. Ћоровића, *Јазавац пред судом* П. Кочића и *Под маглом* А. Шантића).

208. Скерлић, Јован: Треће издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1907, VII, књ. XVII, бр. 3, стр. 232.

209. С(керлић), Ј(ован): XVI коло Српске књижевне задруге. – *Српски књижевни гласник*, 1907, VII, књ. XIX, бр. 10 (16. новембар), стр. 794.

210. Spectator (Маринковић, Павле): Босанско-херцеговачко веће. – *Видело*, 30. септембар 1907, XVIII, бр. 19, стр. 2–3 (Приказ извођења комада *Он* Св. Ћоровића, *Јазавца пред судом* П. Кочића и *Под маглом* А. Шантића , 7. септембра 1907. у београдском Народном позоришту).

211. Шантић, Алекса: *Слобода*. Петру Кочићу, (Песма). – *Србобран*, 1907, В(XXIV), бр. 117, стр. 2 (Поводом покретања *Отаџбине*)

212. Шантић, Алекса: *Слобода* (Петру Кочићу). – *Босанска вила*, 15. и 30. јула 1907, XXII, бр. 13. и 14, стр. 195 (Песма).

1908.

213. Аноним: Седмо издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1908, VIII, књ. XXI, св. 7, стр. 557–558 (Белешка о новосадском издању *Јазавца пред судом* Петра Кочића, 1908).

214. Аноним: Custodia honesta. – *Народ*, 19. март (1. април) 1908, II, бр. 80, стр. 1 (Белешка о отпремању Кочића у затвор).

215. Аноним: Custodia honesta. – *Народ*, 18. јун (1. јул) 1908, II, бр. 105, стр. 1 (Белешка да Кочић већ два дана штрајкује глађу).

216. Аноним: Иза осуде. – *Народ*, 5. (18) јул 1908, II, бр. 110, стр. 1 (Белешке о бањалучком „велеиздајничком процесу").

217. Аноним: Босанско-херцеговачко веће. – *Политика*, 2. фебруар 1908, V, бр. 1472, стр. 2 (О извођењу *Јазавца пред судом* у београдском Народном позоришту).

218. Аноним: Из бањалучке тамнице. – *Политика*, 1. март 1908, V, бр. 1481, стр. 2 (О тешким условима под којим тамнују П. Кочић и в. Кондић).

219. Аноним: Хапшење у Бањој Луци. Чланови редакције *Отаџбине* похапшени. – *Политика*, 18. март 1908, V, бр. 1498, стр. 2.

220. Аноним: Custodia honesta. – *Народ*, 26. март / 8. април 1908, II, бр. 82, стр. 1–2 (Поводом спровођења Петра Кочића из бањалучког у затвор у Доњој Тузли).

221. Аноним: Кочићев *Јазавац* у Америци. – *Босанска вила*, 10. јун 1908, XXIII, бр. 16, стр. 256 (Белешка о шестом издању *Јазавца пред судом*).

222. Аноним: *Роб и гроб*. – *Стармали*, 16. јун 1908, II, бр. 12, стр. 101 (Песма поводом хапшења П. Кочића).

223. Аноним: Кочићев штрајк глађу (свршен је.). – *Народ*, 28. јун / 11. јул 1908, II, бр. 108, стр. 3 (У тузланском затвору).

224. Аноним: Кочићев штрајк глађу. – *Србија*, 2. јул 1908, I, бр. 106, стр. 2 (Белешка о Кочићевом штрајку глађу у тузланском затвору прештампана из мостарског *Народа*).

225. Аноним: Петар Кочић гладује. – *Трговачке новине*, 3. (16) јул 1908, VII, бр. 27, стр. 250 (Штрајк глађу у тузланском затвору).

226. Аноним: *Јазавац пред судом*. – *Народ*, 19. јул (1. август) 1908, II, бр. 114, стр. 3 (Позив на претплату на седмо издање – претплату слати на адресу Милке П. Кочић у Д. Тузли).

227. Аноним: Јунак на муци. – *Политика*, 20. јун 1908, V, бр. 1589, стр. 1 (Петар Кочић у аустро-угарском затвору).

228. Аноним: Очајник Петар Кочић штрајкује глађу. – *Политика*, 20. јун 1908, V, бр. 1589, стр. 2.

229. Аноним: Петар Кочић оболео. – *Самоуправа*, 11. јун 1908, VI, бр. 143, стр. 1 (Петар Кочић оболео у доњотузланском затвору).

230. Аноним: Седмо издање Кочићевог *Јазавца*. – *Босанска вила*, 30. јул 1908, XXIII, бр. 21, стр. 336 (Објавила Милка П. Кочић).

231. Аноним: Кочићев *Јазавац* у Америци. – *Босанска вила*, 10. јун 1908, XXIII, бр. 16, стр. 256 (Белешка о шестом издању).

232. Аноним: Писмо из Босне (Посвећено Петру Кочићу). – *Мали журнал*, 1908, XV, бр. 176, стр. 1.

233. Аноним: Крвава пресуда. – *Мали журнал*, 1908, XV, бр. 188, стр. 1 (О помиловању Петра Кочића).

234. Аноним: Народно позориште. – *Мали журнал*, 1908, XV, бр. 303, стр. 3 (Приказ извођења *Јазавца* у београдском Народном позоришту).

235. Аноним: О казни Петру Кочићу, *Отаџбина*, 1908, бр. 25.

236. Аноним: Петар Кочић пуштен у слободу. – *Дневни лист*, 27. новембар 1908, бр. 33. стр. 3 (Да је из П. Кочић „из великодушности", за време анексионе кризе, пуштен из затвора).

237. Ајдук Вељко (псеуд.): *Христос васкресе!* (Посвећено Петру Кочићу). – *Врач погађач*, 16–29. април 1908, XIII, бр. 8, стр. 64.

238. Гаћиновић, Вл(адимир): Петар Кочић као сатиричар. – *Народ*, 30. август / 12. септембар 1908, II, бр. 126, стр. 1–2.

239. Живојиновић, Јован: Новији српски приповедачи (*Изабране приповијетке* Св. Ћоровића, М. Будисављевића, Б. Станковића, Р. Домановића, И. Ћипика, П. Кочића и М.

Ускоковића, Загреб, 1907, Изд. Српско академско потпорно друштво). – *Летопис Матице српске*, 1908, LXXXIV, књ. CCXLVII, бр. 1, стр. 94–96.

240. З.: Петар Кочић. – *Политика*, 11. мај 1908, VI, бр. 1550, стр. 1 (Поводом хапшења П. Кочића).

241. Ивачковић, Илија: Из српске књижевности (1906–1908). – *Србобран*, 30. децембар 1908 (12. јануар 1909), V (XXV), бр. 287, стр. 1 (О животу и књижевном стварању С. Сремца, П. Марковића Адамова, М. Глишића, С. Матавуља, Св. Ћоровића, Р. Тунгуз Перовића, П. Кочића, Б. Станковића, М. Будисављевића, А. Шантића, Ј. Дучића, С. Новаковића, Ј. Ст. Поповића и П. Поповића). (Наставиће се).

242. Ивачковић, Илија: Из српске књижевности (1906–1908). – *Србобран*, 31. децембар 1908(13. јануар 1909), V(XXV), бр. 288, стр. 1–2 (О животу и књижевном стварању С. Сремца, П. Марковића Адамова, М. Глишића, С. Матавуља, Св. Ћоровића, Р. Тунгуз Перовића, П. Кочића, Б. Станковића, М. Будисављевића, А. Шантића, Ј. Дучића, С. Новаковића, Ј. Ст. Поповића и П. Поповића). (Завршиће се; уз напомену да ће чланак излазити истовремено у *Србобрану* и у *Aus fremden Zungen*).

243. К.: Пето издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1908, VIII, књ. XXI, св. 1 (1. јул), стр. 75–76 (Белешка поводом штампања Кочићеве књиге у издању књижара Душана Поповића у Чикагу САД).

244. Лазаревић, Ж(арко): *Вихор* (Петру Кочићу). – *Правда*, 7. фебруар 1908, V, бр. 38, стр. 3.

245. Н.: Седмо издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1908, VIII, књ. XXI, бр. 7 (1. октобар), стр. 557–558.

246. Планинац, О.: *Тамновање Петра Кочића* (Песма). – *Отаџбина*, 16. јануара 1908, II, бр. 1 (и 2), стр. 14 (Наставак песме из 27. броја *Отаџбине*, 14. децембра 1907).

247. Раушер, Јос. Зд.: Српска приповетка. – *Plzenske listy*, 1908, бр. 68 (О П. Кочићу, Св. Ћоровићу, Б. Станковићу, С. Матавуљу и И. Ћипику).

248. Скерлић, Јован: Петар Кочић. – *Писци и књиге III,* Београд, 1908, стр. 117–134.

249. С. М.: *Новији српски приповједачи* (*Изабране приповијетке*), Загреб, 1907, Изд. Српско акад. потпорно друштво у корист оснивања српске мензе у Загребу. – *Савременик*, 1908, III, бр. 1, стр. 56–57 (Приказ књиге у којој су заступљени: М. Будисављевић, И. Ћипико, Св. Ћоровић, Р. Домановић, П. Кочић, Б. Станковић и М. Ускоковић).

250. Стармлади (псеуд.): Роб и гроб. – *Стармлади*, 1908, II, бр. 12, стр. 101 (Поводом тамновања П. Кочића).

1909.

251. Аноним: *Јауци са Змијања*. – *Босанска вила*, 15. и 30. октобар 1909, XXIV, бр. 19. и 20, стр. 318 (Књижевне и културне белешке. Обавест пренумерантима о штампању књиге).

252. Аноним: Кочићеви *Јауци са Змијања*. – *Српска ријеч*, 27. октобар / 9. новембар 1909, V, бр. 232, стр. 3.

253. Аноним: Нова српска ревија *Развитак*. – *Српска ријеч*, 3.(16) децембар 1909, V, бр. 263 (Обавест да ће П. Кочић и његови пријатељи од нове 1910. године покренути *Развитак*, месечну ревију за „лепу књижевност и науку").

254. Б.: Историјски преглед четрдесетогодишњег рада у дружини *Нада*. – *Споменица „Нада"дружине ђака гимназије краља Александра I* (О четрдесетогодишњици 1868–1908), Уредио Одбор, Београд, 1909 (О Кочићевој активности), стр. 13–14.

255. Ивачковић, Илија: Из српске књижевности (1906–1908). – *Србобран*, 1909, VI (XXVI), бр. 28–29 (О животу и Књижевном стварању С. Сремца, П. Марковића Адамова, М. Глишића, С. Матавуља, С. Ћоровића, Р. Тунгуз Перовића, П. Кочића и др.).

256. Лагарић, Павле: Зашто си уђутао Петре Кочићу? (Беч, јул 1909). – *Босанска вила*, 15. и 30. јул 1909, XXIV, бр. 13. и 14, стр. 222 (Лирска проза).

257. Њежић, Живко / Мајкић, Коста / Кочић, Петар: Позив на претплату на *Развитак*. – *Српска ријеч*, 4. (17) децембар 1909, V, бр. 264, стр. 3 (Белешка).

1910.

258. Аноним: Први број *Развитка*. – *Српска ријеч*, 9. (22) ја**н**уар 1910, VI, бр. 5. (Белешка).

259. Аноним: *Јауци са Змијања*. –*Босанска вила*, 15. јануар 1910, XXV, бр. 1–2, стр. 30.

260. Аноним: *Развитак*. –*Босанска вила*, 15. јануар 1910, XXV, бр. 1. и 2, стр. 30 (Циљ и садржај првог броја часописа).

261. Аноним: *Јауци са Змијања*. – *Дело*, 1910, XV, књ. LIV, бр. 3, стр. 474–475 (Књига Петра Кочића).

262. Аноним: (Вест да ће П. Кочић присуствовати извођењу *Јазавца пред судом* у београдском Народном позоришту). – *Дневни лист*, 7. август 1910, XXVIII, бр, 223, стр. 1–2.

263. Аноним: *Јауци са Змијања*. – *Развитак*, 1. март 1910, I, бр. 3, стр. 93–94 (Да је изашла књига која садржи: *Змијање*; *Молитва*; *Вуков гај*; *Кроз мећаву*).

264. Аноним: Трећи број *Развитка*. – *Српска ријеч*, 11. (24) март 1910, VI, бр. 54, стр. 3. (Приказ Кочићеве *Суданије*).

265. Аноним: *Јауци са Змијања*. – *Српска ријеч*, 30. март / 12. април 1910, VI, бр. 69, стр. 1.

266. Аноним: *Јауци са Змијања*. – *Српска ријеч*, 31. март / 13. април 1910, VI, бр. 70, стр. 1–2.

267. Аноним: (О Кочићевом учешћу у раду Босанског сабора). – *Глас слободе*, 6. јул 1910, II, бр. 37, стр. 3 (Петар Кочић: „Нису сви сељаци лопови"); 9. јул 1910, II, бр. 38, стр. 3 (Петар Кочић: „Потребе нашег тежака су све веће…"); 23. јул 1910, II, бр. 42, стр. 2 (Интерпелација Сабору Петра Кочића и др. о штрајку), стр. 3 (Интерпелација Петра Кочића и др. у погледу грађевинског штрајка); 27. јула 1910, II, бр. 43, стр. 4 (Одговор на Кочићеву интерпелацију); 30. јула 1910, II, бр. 44, стр. 3 (Штрајк грађевинских радника – одговор на интерпелацију);

268. Аноним: За Петра Кочића. – *Депеша*, 17. август 1910, I, бр. 219, стр. 1 (О боравку Петра Кочића у Београду и давању његовог *Јазавца пред судом* у београдском Народном позоришту).

269. Аноним: *Јазавац пред судом*. – *Дневни лист*, 17. август 1910, XXVIII, бр. 223, стр. 3 (Да ће *Јазавац* бити приказан у Народном позоришту).

270. Аноним: О писцу *Јазавца пред судом*. –*Мали журнал*, 17. август 1910, XVII, бр. 226, стр. 1.

271. Аноним: Петар Кочић. Српски новинар из Босне. – *Мали журнал*, 17. август 1910, XVII, бр. 226, стр. 1.

272. Аноним: Два комада. – *Политика*, 17. август 1910, VII, бр. 2363, стр. 3 (Вест да ће увече у Народном позоришту бити приказани *Јазавац пред судом* Петра Кочића и *Женидба и удадба* Ј. Ст. Поповића).

273. Аноним: Давид Штрбац. – *Политика*, 17. август 1910, VII, бр. 2363, стр. 2 (Цитатом о овом лику из комада који ће бити вечерас приказан у Народном позоришту).

274. Аноним: Вечерашња представа. – *Политика*, 17. август 1910, бр. 2363, стр. 2(Белешка да ће представи први пут присуствовати и Кочић).

275. Аноним: Синоћна представа. – *Политика*, 18. август 1910, VII, бр. 3264, стр. 2–3 (О извођењу представе *Јазавац пред судом* у Народном позоришту, Кочић одушевљено поздрављен).

276. Аноним: За српски језик. – *Дневни лист*, 1910, XXVIII, бр. 303, стр. 2 (Протест Петра Кочића у Босанском сабору поводом Предлога закона о увођењу мера написаног рђавим језиком).

277. Аноним: *Јазавац*. – *Вечерње новости*, 1910, XVIII, бр. 225, стр. 3 (Вест да ће бити изведен на сцени београдског Народног позоришта).

278. Аноним: Поводом *Јаука са Змијања*. – *Српски књижевни гласник*, 1910, X, књ. XXIV, св. 7– 8, стр. 541–544, 611–616 (Књижевни преглед).

279. Аноним: *Јазавац пред судом* (Вечерашња представа у Народном позоришту. Јединствен успех Кочићевог дела: седам издања у Европи и три у Америци). – *Политика*, 17. август 1910, VII, бр. 2363, стр. 2 (Уочи извођења *Јазавца* у београдском Народном позоришту).

280. Аноним: Једна занимљива расправа у Сабору. – *Глас слободе*, 23. новембар 1910, II, бр. 77, стр. 3 (Кочићева напомена да је њега у Сабор изабрало 15 000 људи).

281. Аноним: Из Сабора. – *Глас слободе*, 10. децембар 1910, II, бр. 82, стр. 2 (Напомена Петра Кочића да је боље решавати сељачко него чиновничко питање).

282. Аноним: (Интерпелација Петра Кочића због скупоће животних намирница и станова – у виду три ставка). – *Глас слободе*, 14. децембар 1910, II, бр. 83, стр. 3.

283. Аноним: *Јазавац*. – *Бечке новости*, 1910, XVIII, бр. 225, стр. 3.

284. Аноним: *Јауци са Змијања*. – *Босанска вила*, 31. децембар 1910, XXV, бр. 23–24, стр. 474–475 (Приказ књиге).

285. Аноним: *Развитак* престао. – *Босанска вила*, 31. децембар 1910, XXV, бр. 23. и 24, стр. 365.

286. Аноним: Кочићев протест. – *Народни лист*, 1910, X, бр. 206, стр. 1.

287. Аноним: *Репертоар Српског краљевског народног позоришта (1869–1910)*, Београд, 1910, стр. 3.

288. Аноним: Петар Кочић: *Јауци са Змијања*. – *Венац*, 1910, I, стр. 231–233.

289. Аноним: Петар Кочић: *Јауци са Змијања*. – *Словенски југ*, 1910, VII, бр. 15, стр. 122–123.

290. Антула, Никола: *Јауци са Змијања*. – *Савременик*, 1910, V, бр. 4 (травањ), стр. 287–291.

291. Антула, Н(икола): *Srbská literatura za rok 1909* (О српској књижевности). – *Slovenskэ pшehled*, 1910, XII, стр. 470–474.

292. Богуновић, Д(ушан): Петар Кочић као човјек и политичар. – *Југословенска књига*, 1910, бр. 7, стр. 108–109.

293. В.: Петар Кочић: *Јауци са Змијања* (Загреб, 1910). – *Словенски југ*, 1910, VII, бр. 15, стр. 122–123.

294. К.: *Јауци за Змијања*. – *Венац*, 5. мај 1910, I, св. 5.

295. Л. (дешиф. др Драган Јеремић): Нова књига Петра Кочића (*Јауци са Змијања*, Загреб, 1910). – *Српски књижевни гласник*, 1910, X, књ. XXIV, бр. 4 (16.фебруар), стр. 311 (Белешка).

296. Л. (дешиф. др Драган Јеремић): Српски писци у хрватским листовима. – *Српски књижевни гласник*, 1910, X, књ. XXIV, бр. 8, стр. 637 (Белешка – *Јаблан* и *Мргуда* П. Кочића, у *Чика Суховић*, св. 4. и 5, 1910, Охајо, САД).

297. Л(агарић), П(авле): Нови босанско-херцеговачки часописи. – *Српски књижевни гласник*, 1910, X, књ. XXIV, бр. 4 (16. фебруар), стр. 312–313.

298. Л(азаревић, Бранко): Нова књига Петра Кочића. – *Српски књижевни гласник*, 1910, X, књ. XXIV, бр. 4 (16. фебруар), стр. 311.

299. Лазаревић, Бранко: Поводом *Јаука са Змијања*. – *Српски књижевни гласник*, 1910, X, књ. XXIV, бр. 7 (1. април), стр. 542–544; бр. 8 (16. април), стр. 611–616.

300. З.: „Кочић бунтовник"! Кочића оптужују да је бунио сељаке-кметове. – *Политика*, 28. септембар 1910, VII, 2405, стр. 1.

301. Зиковски–Беловић, Бернард: (О Петру Кочићу). – *Die Drau*, 1910.

302. Живојиновић, Јован: Петар Кочић у колу српских приповедача (Прочитао Јован Живојиновић у Девојачком колу у Новом Саду, 27. марта 1910). – *Женски свет*, 1910, XXV, бр. 5, стр. 105–109; бр. 6, стр. 129–132.

303. К(остић), Драгутин: *Јауци са Змијања* од Петра Кочића. – *Венац*, 1910, I, бр. 5, стр. 231–233.

304. К(остић), Д(рагутин): *Јауци са Змијања* од Петра Кочића. – *Венац*, 1910, I, бр. 5, стр. 231–233.

305. - п - (Пуљизевић, Јозо): Петар Кочић, књижевник и народни борац. – *Ново време*, 17. август 1910, II, бр. 225, стр. 3.

306. Р.: Петар Кочић: *Јауци са Змијања*. – *Српски глас*, 2. април 1910, IV, бр. 23, стр. 2.

307. Ћоровић, Владимир: *Јазавац пред судом* у *Зори*. – *Српски књижевни гласник*, 16. јануар 1910, X, књ. XXIV, бр. 2, стр. 118–123 (О Кочићевом делу).

308.Ћурчин, Милан: Предговор. – *Алманах српских и хрватских пјесника и приповједача*, Загреб / Београд, 1910, стр. 7 (Наводи да су од познатијих писаца обећали прилоге за *Алманах*, али их нису дали, И. Војновић, Б. Станковић, П. Кочић и Мате Лисичар),

309. Ч.: Петар Кочић, књижевник и народни борац. – *Ново време*, 1910, II, бр. 225, стр. 3.

310. Цветковић, Б.: У част Кочићу. – *Правда*, 1910, VII, бр, 224, стр. 2.

1911.

311. Аноним: *Суданија*. – *Босанска вила*, 15. и 30. јул 1911, XXVI, бр. 13–14, стр. 223 (Назнака да ће овај часопис доносити у наставцима ово Кочићево дело, а које је већ у два-три наставка објављено у *Развитку*).

312. Аноним: Српско народно позориште у Америци. – *Трибина*, 1911, бр. 290, стр. 3 (Плакат за представу *Јазавца пред судом* и *Љубавног писма* К. Трифковића, у Српском народном позоришту у Њујорку, од 21. августа до 9. септембра 1911).

313. Аноним: Разбојници у рукавицама. – *Земан*, 1911, I, бр. 42, стр. 1.

314. Аноним: Група: Кочић, Љешић, Ераковић на Босанском сабору. – *Ново време*, 1911, II, бр. 200, стр. 2.

315. Аноним: Расцјеп међу Србима у Босни. – *Српско коло*, 1911, IX, бр. 34, стр. 6 (О иступању П. Кочића из српске странке – неслагање о питању откупа кметова у Босни).

316. Аноним: Организација у Херцег-Босни. – *Цетињски вјесник*, 1911, IV, бр, 59, стр. 2–3 (О акцији П. Кочића и других против рада Српског саборског клуба).

317. Аноним: Петар Кочић. – *Позоришни годишњак Српског краљевског народног позоришта за годину 1909–1910. и 1910–1911*, Београд, 1911, стр. 11.

318. Аноним: О иступању Петра Кочића и Глигорија Јефтановића из Српског саборског клуба у Босни. – *Цетињски вјесник*, 1911, IV, бр. 63, стр. 1.

319. Бешевић–Петров, Стеван: (О Кочићу). – *Словенски југ*, 1911, VIII, бр. 7, стр. 55.

320. Дучић, Јован: Петар Кочић. – *Босанска вила*, 6. априла 1911, XXIV, бр. 7–8, стр. 97–101.

321. Јакшић, Сретен: (О учешћу Петра Кочића у штрајку). – *Глас слободе*, 16. април 1911, XXX, бр. 10.

322. М. Т.: Писмо из Босне, Сарајево. – *Самоуправа*, 22. јуна 1911, IX, бр. 141, стр. 2 (О покретању два српска политичка листа у Босни и Херцеговини)

323. Черина Владимир: Петар Кочић. – *Звоно*, 29. српања 1911, V, бр. 15; Прилог Хрватском покрету, бр. 171, стр. 196–200.

324. Хинић, Хамдија: Тешко вуку за којим пси не лају. – *Земан*, 16. новембра 1911, I, бр. 33, стр. 2 (Одговор на чланак „Карактеристика бегова Хинића" у 18-ом броју *Отаџбине*).

325. Лазаревић, Бранко: Преглед књижевности у 1910. години. – *Ново време*, 1911, III, стр. 26–61.

326. Лазаревић, Б(ранко): (Приказ о српској књижевности). – *Slovanskí přehled*, 1911, XIII, стр. 427–430 (О Кочићевим збиркама приповедака *С планине и испод планине*, не помиње збирку *Јауци са Змијања*).

327. Феудалац, Бошњак (псеуд.): Мало одговара писцу Бошњаклук у 1-ом броју *Отаџбине*. – *Земан*, 1911, I, бр. 6, стр. 1–2; бр. 7, стр. 1–2; бр. 8, стр. 1–2.

1912.

328. Аноним: *Суданија*. – *Отаџбина*, 2 (15). август 1912, IV, бр. 107, стр. 3 (Белешка да је изашла *Суданија* и да је достављена претплатницима).

329. Аноним: (Изјава Срба, чланова Босанско-херцеговачког сабора против Аустро-Угарске Монархије која подржава антикултурне Арнауте и тражи за њих аутономна права, 2. новембра 1912, међу потписницима Изјаве и Петар Кочић). – *Отаџбина*, 3 (16). новембар 1912, IV, бр. 143, стр. 1.

330. Аноним: Сабор. – *Отаџбина*, 24 новембар (7. децембар) 1912, IV, бр. 151, стр. 2 (Срби посланици се противе систему који се примењује на Јужне Словене).

331. Аноним: Да се објаснимо. – *Народ*, 14. (27) јануар 1912, III, бр. 159, стр. 1 (Одговор на 42. број *Отаџбине*).

332. Аноним: *Јазавац пред судом*. – *Босанска вила*, 30. август 1912, XVII, бр. 15. и 16, стр. 231 (Белешка о осмом издању).

333. Аноним: Народ ће проговорити. – *Народ*, 4. (17) јануар 1912, II, бр. 157, стр. 3 (Напад на Кочића)

334. Аноним: Осмо издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1912, XII, књ. XXIX, бр. 4 (16. август), стр. 314.

335. Аноним: Петар Кочић: *Суданија*. – *Звезда*, 1912, I, бр. 12, стр. 765.

336. Аноним: Припослано Господину Кочићу. – *Народ*, 21. април / 4. мај 1912, III, бр. 186, стр. 3 (Одговор Јевта Радумила на чланак објављен у 73. броју *Отаџбине*).

337. Аноним: *Суданија*. – *Српски књижевни гласник*, 1912, XII, књ. XXVIII, бр. 12, стр. 955.

338. Барац, Антун: Петар Кочић (1877–1916). – *Југославенска књижевност*, прво издање, Загреб, Матица Хрватска, 1954, стр. 241; 252–253.

339. Дучић, Јован: Петар Кочић (књижевни есеј). – *Летопис Матице српске*, 1912, LXXVII, књ. CCLXXXVIII, св. 4, стр. 70–88.

340. Јуниус (псеуд.): Прибиљешке једног посматрача. – *Народ*, 24. март / 6. април 1912, III, бр. 179, стр. 2 (Напада на П. Кочића).

341. К.: *Суданија*. – *Српски књижевни гласник*, 1912, XII, књ. XXVIII, св. 12 (16. јун), стр. 955 (Белешка поводом прештампавања овог дела из *Босанске виле*).

342. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – *Импресије из књижевности I,* Геца Кон, Београд, 1912, стр. 139–154.

343. Л(ивадић, Бранимир): Међу опрекама. – *Савременик*, 1912, VII, бр. 10, стр. 631–633 (Извод из чланка Ј. Дучића о П. Кочићу).

344. М.: Осмо издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1912, XII, књ. XXIX, св. 4 (16. август), стр. 314 (Белешка поводом издања књиге П. Кочића у Чикагу, Књижара Душана Б. Поповића).

345. Петровић, Вељко: *На Сави* (према Босни). Г. Петру Кочићу. – *Словенски југ*, 1912, IX, бр. 13, стр. 104.

346. Радумило, Јевто: Господине Кочићу. – *Народ*, 1912, III, бр. 186, стр. 3.

347. Скерлић, Јован: *Историја нове српске књижевности*, Београд, Издање Књижаре С. Б. Цвијановић, 1912 (О Петру Кочићу), стр. 272–273.

348. Ћоровић, Владимир: Књижевни и научни рад у Босни и Херцеговини. – *Летопис Матице српске*, 1912, LXXXVII. књ. CCLXXXVII, св. 3, стр. 68–71.

349. Черина, Владимир: *Суданија*. – *Савременик*, 1912, VII, бр. 12, стр. 746 (Приказ сарајевског издања из 1912).

350. Шола, Атанасије: Исправак Г. Атанасија Шоле *Отаџбини*. – *Народ*, 1912, III, бр. 159, стр. 3.

1913.

351. Аноним: Петар Кочић: *Из „Отаџбине"*, Сарајево, 1912. – *Босанска вила*, 15. март 1913, XXVIII, бр. 5, стр. 80.

352. Аноним: *Из „Отаџбине"*. – *Српски књижевни гласник*, 1913, XIII, књ. XXX, св. 6 (16. март), стр. 478 (Белешка о излажењу књиге политичких чланака Петра Кочића, Сарајево, 1912).

353. Аноним: Ново издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 1913, XIII, књ. XXXI, св. 2 (16. јул), стр. 158 (Белешка о једанаестом издању овог дела у Књижари Душана Поповића, Чикаго, 1913).

354. Аноним: Језичко питање у Босни. – *Србобран*, 1913, VI (XXXI), бр. 41, 45, 51 (Разговор *Србобрановог* дописника са босанским политичарима: П. Кочићем, В. Грчићем, В. Јелавићем и в. Бесаровићем).

355. Аноним: Кочић и Димовић. Како ће се држати група око *Отаџбине*? – *Новости*, 9. новембар 1913, XXI, бр. 299, стр. 1.

356. Аноним: Ново издање *Јазавца пред судом*. – *Српски књижевни гласник*, 16. јула 1913, XIII, књ. XXXI, бр. 2 (16. јул).

357. Р. К.: Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Chicago, 1913. – *Босанска вила*, 12. и 30. јун 1913, XXVIII, бр. 11–12, стр. 183.

358. С.: Петар Кочић: *Из „Отаџбине"*, Сарајево, Штампарија Пијуковић и друг, 1912. – *Бранково коло*, 1913, XIX, бр. 5, стр. 158.

1914.

359. Аноним: Пажња према г. Петру Кочићу. – *Народ*, 22. јануар / 4. фебруар 1914, бр. 365.

360. Аноним: Кочићево вече. – *Самоуправа*, 8. јануар 1914, XII, бр. 6, стр. 3 (Белешка да ће се вече одржати 9. јануара у Народном позоришту у корист оболелог књижевника).

361. Аноним: Кочићево вече. – *Отаџбина*, 2. и 10. јануар 1914.

362. Аноним: О Кочићевој болести. – *Отаџбина*, 1914, бр. 22.

363. Аноним: Српски соколи за Перта Кочића. – *Соко* (Њујорк), 1914, IV, бр. 6, стр. 141.

364. Аноним: Трагедија Петра Кочића. – *Србобран*, 1914, VI (XXXII), бр. 231, стр. 1 (Вест да се Кочић тешко разболео).

365. Аноним: Наше странке према Кочићу. – *Отаџбина*, 14. јануар 1914, бр. 3 (Све странке и конфесије деле жалост за болесним П. Кочићем).

366. Б.: Кочићево вече. – *Самоуправа*, 10. јануар 1914, XII, бр. 8, стр. 3 (Одржано у београдском Народном позоришту поводом Кочићеве болести).

367. Боричић, Драгиша Н.: Петар Кочић. – *Вјесник*, 1914, VII, бр. 8, стр. 2 (У Народном позоришту у Београду одржано Кочићево вече у корист оболелог књижевника).

368. Боричић, Драгиша Н.: Петар Кочић (Допис из Београда). – *Соко* (Њујорк), 1914, IV, бр. 2–3, стр. 40–42.

369. В(арагић), Ј(ово): Петар Кочић. – *Српска ријеч*, 1.(14) март 1914, X, бр. 47, стр. 1.

370. ВЕР.: Београдска недеља. – *Србобран*, 17–30. јануар 1914, VII(XXXI), бр. 14, стр. 1 (О Кочићевом вечеру у Народном позоришту).

371. Г(алогажа), С(теван): Кочићево вече у Београду. – *Хрватски покрет*, 1914, X, бр. 27, стр. 2 (О концерту у Београду у корист оболелог књижевника П. Кочића).

372. Ј. В.: Петар Кочић. – *Србобран*, 1914, VI (XXXI), бр. 232, стр. 1–2.

373. Лазаревић, Жарко: *Плач Босне* (Петру Кочићу). – *Политика*, 9. јануар 1914, бр. 3589, стр. 1.

374. Лазаревић, Жарко: *Плач Босне* (Петру Кочићу). – *Соко* (New York), 1914, IV, бр. 2–3, стр. 44–45 (Песма).

375. Лазаревић, Жарко: *Плач Босне* (Петру Кочићу). – *Српско коло*, 1914, бр. 6, стр. 3 (Песма).

376. Лазаревић, Жарко: *Плач Босне* (Петру Кочићу). – *Епоха*, 1914, II, бр. 32, стр. 2 (Песма).

377. Скерлић, Јован: Петар Кочић. – *Историја нове српске књижевности*, Београд, Издање Задужбине И. М. Коларца, 1914 (Издавачка књижара С. Б. Цвијановића), стр. 471–473.

378. Уредништво *Сокола*: Петар Кочић. – *Соко* (New York), 1914, IV, бр. 2–3, стр. 43 (Уз чланак Д. Боричића, у истом броју).

1916.

379. Аноним: Петар Кочић. – *Обзор*, 1916, XLVII, бр. 363, стр. 3.

1917.

380. Аноним: Умро Петар Кочић. – *Словенски југ*, 11. фебруар 1917, II, бр. 6, стр. 4.

381. Аноним: Петар Кочић. – *The Southern Slav Bulltein*, 1917, бр. 28, стр. 6 (Некролог).

382. Лазаревић, Бранко: Једно подушје. – *Забавник* (Крф), 15. септембар 1917, I, бр. 5, стр. 2 (Некролог Кочићу, писан са Божидаром Пурићем).

383. Лазаревић, Ђ(орђе): Сећање на покојног Петра Кочића, писца *Јазавца пред судом*. – *Велика Србија*, 4. април 1917, II, бр. 356, стр. 2–3.

384. Нижетић, Бранко (Николић, Борис): Покојни Петар Кочић. – *Народни лист*, 1917, LVI, бр. 6.

385. Слијепчевић, Перо: Кочић и Радуловић. – *Алманах „Просвета" за 1918*, Женева, Штампарија „Уједињење", 1917, стр. 217–223.

1918.

386. Аноним: Кочићеве вечери. – *Народна воља*, 8. децембар 1918, бр. 11, стр. 1.

387. Аноним: Давид Штрбац. – *Народна воља*, 8. децембар 1918, бр. 11, стр. 4.

388. Богдановић, Милан В.: Петар Кочић. – *La Patrie Serbe* (Српска отаџбина), 1918, II, бр. 3–4, стр. 138–141.

389. Вернић, Зденко: Предавање Душана С. Николајевића о српској драми и изведба Нушићевог *Хаџи-Лоје* и Кочићеве сатире *Јазавац пред судом*. – *Agramer Tagblatt*, 1918, XXXIII, Morgen-Ausgabe, бр. 338, стр. 5.

390. Глушац, Васо: Успомена на Петра Кочића. – *Књижевни југ*, 1918, I, књ. I, бр. 12, стр. 441–447 (Некролог).

391. Ђурановић, Радивој: Петар Кочић. – *Видовдан*, 1918, I, бр. 1, стр. 26.

392. Јурковић, Винко: Двије премијере. – *Народна политика*, 1918, I, бр. 33, стр. 2–3.

393. Кашанин, Милан: Петар Кочић. – *Омладина*, 1918, I, бр. 8, стр. 126–128.

394. Пармачевић, Стјепан: Бранислав Нушић: *Хаџи-Лоја*. Петар Кочић: *Јазавац пред судом*. – *Хрватска ријеч*, 1918, III, бр. 334, стр. 3 (Приказ дела и извођења у загребачком Народном казалишту).

395. Поповић, Павле: *Југословенска књижевност*, Cambridge: Print at the University Press, 1918 (О Кочићу), стр. 138–139.

396. П(рохаска), Д(рагутин): Бранислав Нушић: *Хаџи-Лоја* и Петар Кочић, *Јазавац пред судом*. – *Хрватска њива*, 1918, II, бр. 50, стр. 846–847.

1919.

397. Аноним: Кочићево вече. – *Народно јединство*, 3. март 1919, II, бр. 55, стр. 2–3.

398. Аноним: Помен и академија у спомен Петра Кочића. – *Епоха*, 1919, II, бр. 66, стр. 2.

399. Богуновић, Душан: Петар Кочић као човјек и политичар. – *Југословенска њива*, 1919, III, бр. 7, стр. 108–109.

400. Ивакић, Јоза: Премијере и свечане представе. – *Савременик*, 1919, XIV, бр. 2, стр. 104–106 (О извођењу *Јазавца*).

401. Ј(евтић), Б(оривоје): Кочићево вече. – *Ново дјело*, 1919, II, бр. 3, стр. 86–87 (Приказ предавања Милана Будимира, одржаног у Сарајеву 5. марта 1919).

402. Карасек, О.: Петар Кочић. – *История на славянските литератури*, София, 1919, стр. 148.

403. Карановић, Милан: Петар Кочић. – *Српско коло*, 1919, XVII, бр. 40, стр. 2–3; бр. 41, стр. 3–4; бр. 42, стр. 4.

404. - ш - (Машић, Бранко): Петар Кочић: *Јазавац пред судом*. – *Књижевни југ*, 1. јануар 1919, II, књ. III, св. 1, стр. 47 (Афирмативна оцена извођења и режије Кочићеве драме).

1920.

405. Аноним: Петар Кочић као сатиричар. – *Листићи* (додатак *Народном јединству*), 1920, I, бр. 7, стр. 70.

406. Баница, Светислав: Судбина нашег књижевника. – *Застава*, 1. април 1920, VI, бр. 74, стр. 2 (О Петру Кочићу).

407. Гаћиновић, Владимир: Петар Кочић као сатиричар. – *Листићи* (додатак *Народном јединству*), 14. фебруар 1920, књ. I, бр. 7, стр. 70.

408. Ђурановић, Радивој: Петар Кочић. – *Српска ријеч*, 17. март 1920, II, бр. 55, стр. 1 (Песма).

409. Скерлић, Јован: Одломци о Петру Кочићу као хумористи и сатиричару. – *Листићи* (додатак *Народном јединству*), 26. јун 1920, I, књ. I, св. 26, стр. 261–262.

410. Скерлић, Јован: Петар Кочић. – *Писци и књиге III,* Београд, Геца Кон, 1920, стр. 102–108.

411. Ћоровић, Владимир: *Јазавац пред судом* у *Зори*. – *Покрети и дела*, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1920 (1921), стр. 131–138.

1921.

412. Аноним: Босна и Херцеговина. – *Видело*, 5. јун 1921, XX, бр. 43, стр. 2–3 (О њеној национално-револуционарној активности).

413. Гаћиновић, Владимир: Приповијетке Петра Кочића. – *Споменица Владимира Гаћиновића*, Сарајево, 1921, стр. 9–12 (О збиркама *С планине и испод планине I, II, III*).

414. Ђурановић, Радивој: Петар Кочић. – *Видело*, 5. јун 1921, XX, бр. 43, стр. 1–2.

415. Максимовић, Десанка: Песма, посвећено Давиду Штрпцу. – *Српска реч*, 15. март 1921, XVII, бр. 53, стр. 1.

416. Николајевић, Душан С.: Давид Штрбац. – *Кроз живот и књиге*, Београд, Издање и штампа Павловић и Комп., 1921, стр. 91–96.

417. Прохаска, Драгутин: Петар Кочић (1877–1916). – *Преглед савремене хрватско-српске књижевности*, Загреб, Изд. Матица хрватска, 1921, стр. 317–319.

418. Скерлић, Јован: Петар Кочић. – *Историја нове српске књижевности*, друго издање, Београд, Геца Кон, 1921, стр. 287–289.

419. Слијепчевић, Перо: К.(оста) Трифковић: Школски надзорник (ред. Динуловић); А. П. Чехов: Медвед (ред. Хајдушковић); П. Кочић: *Јазавац пред судом* (ред. Хајдушковић). – *Народ*, 8. децембар 1921, I, бр. 83, стр. 1

420. Ћоровић, Владимир: *Јазавац пред судом* у *Зори*. – *Покрети и дела*, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, (1920), 1921, стр. 131–138.

1922.

421. Аноним: Петар Кочић. – *Позоришни годишњак Српског краљевског народног позоришта за годину 1918–1922*, Београд, 1922.

422. Ђорђевић, Мих(аило): Југословенске приповетке на енглеском. – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1922, књ. 7, бр. 3, стр. 224–236 (Напомиње да би у нову збирку требало да уђу и П. Кочић, И. Ћипико, Б. Станковић, В. Петровић, И. Секулић и М. Црњански).

423. Јовановић, Мирко: Петар Кочић. – *Јужна Србија*, 1922, I, књ. II, стр. 61–66.

424. Јовановић, М. С.: Петру Кочићу *in memoriam*. – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1922, XXII, књ. VII, бр. 1 (1. септембар), стр. 32–44.

425. Лагарић, Павле: *На гробу Петра Кочића*. – *Застава*, 1922, LIII, бр. 120, стр. 5 (Песма у прози).

1923.

426. Аноним: Петар Кочић (1877–1916). – *Разгледница*, Нови Сад, Књижара „Славија", (б. г.); издата у периоду од 1923. до 1948 (На њеној полеђини о Кочићу на основу података из литературе).

427. Ђурановић, Радивоје: *Петар Кочић*. (Песма са биографском белешком). – *Видовдан*, Илустрована историја српских ратова 1912–1918 (Основан у Женеви 1916), Sociente Academique d histrorie internationale у Паризу, II издање, Београд, 1923 (О Кочићу), стр. 26.

428. Ж. (Милићевић, Живко): Један говор Петра Кочића. Петар Кочић књижевник и Петар Кочић народни посланик Сабора Босне и Херцеговине. Писмо једног „тежака". – *Политика*, 1923, XIX, бр. 5502, стр. 4–5.

429. Живановић, Јеремија: *Примери нове књижевности*, књ. 2, Београд, Изд. Књижарница Геце Кона, 1923 (О Кочићу), стр. 260.

430. Х.: Патње једне жене. Сестра покојног Петра Кочића умире од глади. – *Крајишки дневник*, 1923, II, бр. 182, стр. 1 (О Кочићевој сестри Милици Милосављевић).

431. Павловић, К(оста) Ст.: *Историја дружине „Нада"* (Из „Венца", 1923). Предавање одржано о прослави 55. годишњице, 1. априла 1923, Београд, 1923 (О Кочићу), стр. 5.

432. Трајковић, Никола: Петар Кочић, *Споменица о педесетогодишњици Народног позоришта у Београду (1869–1919)*, Београд, 1923, стр. 22.

433. Цар, Марко: Књижевно првенче Петра Кочића. – *Вардар: календар Кола српских сестара за 1924*, Београд, Изд. Кола српских сестара, (1923), стр. 92–98.

434. Чубриловић, Бранко: Земљорадничка странка и покрет Петра Кочића. – *Тежачки покрет*, 1923, IV, бр. 65.

1924.

435. Бујић, Босиљка: Петар Кочић. Књижевна слика. – *Венац*, 25. фебруар 1924, 49, књ. 9, св. 6, стр. 441–445.

436. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – *Импресије из књижевности* I, друго издање, Београд, Изд. Геце Кона, 1924, стр. 99–109.

437. Христифор (псеуд.): Петар Кочић поново у Босанској Крајини. У Бањој Луци 19. априла 1924. – *Балкан*, 27. април 1924, XI, бр. 115, стр. 1–2.

438. Цар, Марко: Књижевно првенче Петра Кочића. – *Вардар (календар)*, 1924, XIII, стр. 92–98 (О Кочићевим приповеткама).

1925.

439. Аноним: Са јучерашњег помена. На гробу Петра Кочића. – *Време*, 28, октобар 1925, V, бр. 1386, стр. 6.

440. Јовановић, Радован: Планина и шума у религији и литератури (4. наставак). – *Венац*, 1. јануар 1925, Л, књ. X, св. 4–5 (О Кочићевом *Вуковом гају*), стр. 347–350.

441. Срдић–Поповић, Јулка: Петар Кочић (Један заборављени гроб). – *Самоуправа*, 18, 19. и 20. април 1925, XX, бр. 87, стр. 6; Додатак бр. 87 *Самоуправе*, стр. 2 (Писано по повратку из Београда у Зеницу 5. априла 1925).

442. Ћоровић, Владимир: Петар Кочић. Босна и Херцеговина. – *Поучник Српске књижевне задруге*, Београд, 1925, стр. 120.

1926.

443. Аноним: Како је Петар Кочић провео последње дане у душевној болници (Тешка судбина српског књижевника). – *Правда*, 29. август 1926, XXII, бр. 235, стр. 8.

444. Јовановић, М. С.: Петру Кочићу *in memoriam*. – *Средина*, 1926, II, бр. 4, стр. 1 (Први пут објављено у *Српском књижевном гласнику*, н. с., 1922, књ. VII, бр. 1, стр. 32–44).

445. Лагарић, Павле: Кости Петра Кочића треба да леже у слободној Босни. – *Балкан*, 1926, XXIII, бр. 92, стр. 6.

446. Петровић, В(ељко): Петар Кочић (1877–1916). – *Народна енциклопедија српско-хрватска-словеначка*, књ. II, (1926), стр. 414–415.

1927.

447. А. К.: Петар Кочић. – *Слобода*, 1927, бр. 255 (Приказ предавања М. Карановића о Кочићу).

448. Гавриловић, Андра: Петар Кочић. – *Историја српске и хрватске књижевности за школску и личну наставу*, Београд, Геца Кон, 1927, стр. 407–408.

449. Ђерић, М.: Петар Кочић, песник Босне. – *Змијање*, 1927, I, бр. 1, стр. 3–6.

450. Карановић, Милан: Личности прве Кочићеве приповетке (Са сликом Тубе). – *Преглед*, 1927, I, бр. 27, стр. 7–9 (О Кочићевој првој приповеци *Туба*, штамп. 1901. у београдској *Новој искри*).

451. Карановић, Милан: Петар Кочић. – *Мисао*, 1927, IX, књ. XXIV, св. 7–8, стр. 362–368 (Извод из предавања одржаног на Народном универзитету у Београду. С текстом двају писама Кочићевом оцу).

452. Карановић, Милан: Петар Кочић. – *Политика*, 6–9. јануара 1927, XXIV, бр. 6719, стр. 23.

453. Карановић, Милан: У Змијању Петра Кочића. Кочића Главица и личности Кочићевих приповедака. – *Политика*, 25. август 1927, XXIV, бр. 6952, стр. 7; 5. септембар 1927, XXIV, бр. 6963, стр. 8.

454. Петровић, В(ељко): Петар Кочић (1877–1916). – Ст(аноје) Станојевић: *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. II, (И – М), Загреб, Библиографски завод, д. д. (1927), стр. 414–415.

455. Поповић, Павле: Петар Кочић. – *Југословенска књижевност (Књижевност Срба, Хрвата и Словенаца)*, четврто издање, Београд, Геца Кон, 1927, стр. 142.

456. Потокар, Тоне: Песник Босанске Крајине. – *Словенец*, 1927, LVII, бр. 223, (О Петру Кочићу), стр. 7.

1928.

457. Аноним: (О *Споменици Петра Кочића*). – *Slovanskí přehled*, 1928, XX, стр. 459.

458. Т(оваревић), Ж(ивојин) С.: *Споменица Петра Кочића* (Издаје Одбор, Београд, 1928). – *Јужни преглед*, 1927–28, II, бр. 9, стр. 429.

459. А. П.: *Споменица Петра Кочића* (Издаје Одбор, Београд, 1928). – *Вентурн*, 1928, I, бр. 5, стр. 27–28.

460. А(лојз), Ш(маус): *Споменица Петра Кочића* (Издаје Одбор, Београд, 1928). – *Мисао*, 1928, X, књ. XXVII, св. 5. и 6, стр. 207–208 и 361–364 (А. Шмаус се посебно осврнуо на уводни напис Владимира Ћоровића о овој књизи).

461. Велимир (псеуд.): *Споменица Петра Кочића* (Издаје Одбор, Београд, 1928). – *Глас Народне женске заједнице*, 1928, I, бр. 7–8, стр. 4.

462. Вељковић, Момир: *Савремена књижевност Босне и Херцеговине. Приповедачи*. - *Књижевни север*, 1928, књ. IV, стр. 137–143.

463. Ђурковић, Макс: Петар Кочић у Босанско-херцеговачком сабору. – *Вечерња пошта*, 1928, бр. 2115, стр. 2; бр. 2116, стр. 2–3; бр. 2117, стр. 3; бр. 2119, стр. 3; бр. 2120, стр. 7; бр. 2121, стр. 3.

464. З(орић), И(лија): Две споменице. – *Записи*, 1928, II, књ. III, бр. 1–2, стр. 114–115 (Приказ споменица Симе Пандуровића и Петра Кочића).

465. Јовановић, М. С.: Петру Кочићу *in memoriam*. – *Споменица Петра Кочића*, Београд, Државна штампарија, 1928, стр. 1–13 (Раније објављено у *Српском књижевном гласнику*, н. с., 1922, књ. VII, бр. 1, стр. 32–44).

466. Јовановић, Радован: *Мило за драго*. Необјављена анегдота из живота Петра Кочића. – *Политика*, 1928, бр. 7220, стр. 9.

467. Јовановић, Радован: *Змијање* бр. 1, 2, Бањалука, 1927. – *Средина*, 1927, III, бр. 3, стр. 3.

468. Карановић, Милан: У Змијању Петра Кочића. – *Споменица Петра Кочића*, Београд, Државна штампарија, 1928, стр. 14–19.

469. Карановић, Милан: Босна и Херцеговина. Кратак историјско-географски и етнографски преглед. – *Савремена Босна и Херцеговина*; уредио Миливоје В. Кнежевић, Суботица, 1928 (О Кочићу), стр. 10.

470. К(овачевић), Б(ожидар): *Споменица Петра Кочића* (Издаје Одбор, Београд, 1928). – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1. мај 1928, књ. XXIV, бр. 1, стр. 72–73.

471. К(ршић), Ј(ован) А.: *Споменица Петра Кочића.* Издаје Одбор, Београд, 1928, Државна штампарија. – *Преглед*, 1928, II, књ. II, бр. 54, стр. 95–96 (Приказ).

472. Н. Вид.: *Споменица Петра Кочића* (Издаје Одбор, Београд, 1928). – *Нови човјек*, 1928, IV, бр. 6 (109), стр. 183.

473. Павловић, Витомир Г.: *Споменица Петра Кочића* (Издаје Одбор, Београд, 1928). – *Ново доба*, 1928, X (XI), бр. 312, стр. 2.

474. Outsider (Пасарић, Иво): *Споменица Петра Кочића*. Неке замјерке. – *Ријеч*, 1928, XXIX, бр. 111, стр. 4–5.

475. Ћоровић, Владимир: Петар Кочић. – *Споменица Петра Кочића*, Београд, Државна штампарија, 1928, стр. III–XI.

476. Шмаус, Алојз: *Споменица Петра Кочића* (Издаје Одбор, Београд, 1928). – *Мисао*, 1928, књ. XXVII, стр. 361–364 (Приказ).

477. Уредништво: Једно подушје. (Књижевници и уметници). – *Савремена Босна и Херцеговина*, Суботица, 1928 (О Кочићу), стр. 95.

478. Вељковић, Момир: Савремена књижевност Босне. – *Савремена Босна и Херцеговина*, Суботица, 1928 (О Кочићу приповедачу), стр. 48–49.

1929.

479. Аноним: За споменик Петра Кочића. – *Глас Народне женске заједнице*, 1929, II, бр. 11–12, стр. 11–12 (О акцији Народне женске заједнице за подизање споменика).

480. Аноним: За споменик Петру Кочићу. – *Политика*, 25. септембар 1929, XXVI, бр. 7685, стр. 6 (Разговори о подизању споменика, основан Одбор, на чије чело је изабран В. Глушац).

481. Аноним: Кочићево вече у Народном позоришту. – *Време*, 15. децембар 1929, IX, бр. 2865, стр. 6.

482. Бановић, Гојко: Враћање Петру Кочићу. – *Млада Босна*, 1929, II, бр. 9–10, стр. 182–183 (О животу и раду П. Кочића. Поводом оснивања друштва „Змијање" у Бањалуци).

483. Благојевић, Десимир: Сећање на највећег и најтрагичнијег песника Босне. – У разговору са супругом Петра Кочића. – *Правда*, 11. новембар 1929, XXV, бр. 306, стр. 4.

483а. Благојевић, Десимир: За споменик Петра Кочића. – *Глас Народне женске заједнице*, 1929, II, бр. 11–12, стр. 11–12 (О акцијама Народне женске заједнице за подизање споменика).

484. Borko, B.: Pozabljeni Petar Kočić. – *Jutro*,, 9. новембар 1929, X, бр. 263, стр. 6 (Da se je „pravkar ustanovilo druљtvo „Zmijanje" za zgradbo spomenika Petru Kočiću").

485. Главни одбор друштва „Змијање": Апел Одбора за подизање споменика Петру Кочићу („Одужимо се Петру Кочићу, макар то и касно било"). – *Политика*, 20. октобар 1929, XXVI, бр. 7710, стр. 10 (Да се народу упути проглас „Одужимо се Петру Кочићу")

486. Дефранчески, Јосо: Успомени Петра Кочића. – *Новости*, 1929, XXIII, бр. 313, стр. 27.

487. Ј.: Акција за подизање споменика П. Кочићу (У Бања Луци је основано друштво са циљем да у року од две године подигне споменик Петру Кочићу). – *Политика*, 8. октобар 1929, XXVI, бр. 7698, стр. 9.

488. Кулунџић, Јос(ип): Велики критичар у дилеми. – *Нова литература*, 1929, II, бр. 2, стр. 35–37.

489. М.: Споменик Петру Кочићу. – *Преглед*, октобар 1929, III, књ. IV, св. 70, стр. 227.

490. Матић, С(ветозар): Петар Кочић и легенда о Јову. – *Живот и рад*, 1929, II, књ. IV, бр. 20, стр. 585–587 (О приповеци *Кроз мећаву*).

491. Ђуковић, Милан: Књижевно-културни рад ученика. – *Споменица Прве гимназије у Сарајеву 1879 –1929*, Сарајево, 1929 (О Кочићу, ученику од 1891. до 1895), стр. 56.

492. Хумо, Хамза: Национализам у босанско-херцеговачкој књижевности. – *Напори Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење*, Сарајево, 1929, стр. 375.

1930.

493. Аноним: Како је ухапшен Петар Кочић 1908. године. Писмо из затвора. – *Југославенска пошта*, 1930, II, бр, 412, стр. 7 (Писмо Милки Кочић из Доње Тузле, 2. II 1908).

494. Аноним: Петар Кочић (1877–1916). – *Разгледница*, Нови Сад, Славија, 1930–1940 (На полеђини биографија Петра Кочића, на основу података из литературе).

495. Бановић, Гојко: Петар Кочић. – *Венац*, 1930–1931, XVI, бр. 4–5, стр. 364–369 (Из говора на забави средњошколаца у Бањалуци).

496. Д. С. (Јевтић, Боривоје): Кочићево вече. – *Преглед*, 1. новембар 1930, IV, књ. V, бр. 83 , стр. 757–758.

497. Ј(еловац), В(укашин): Годишњица смрти Петра Кочића (На данашњи дан, пре 14 година, умро је П. Кочић у Београду). – *Политика*, 28. август 1930, XXVII, бр. 8013, стр. 3.

498. Карановић, Милан: Змијање. – *Просвета*, 1930, XIV, бр. 2, стр. 51–56 (О друштву „Змијање" у Бањалуци; о раду и значају П. Кочића).

499. Карановић, Милан: Бањалука на Крајини хвала. – *Политика*, 6, 7, 8. и 9. јануара 1930, XXVI, бр. 7788, Божићни додатак, стр. 21–22 (Путописно-историјска варијација о Бањалуци и Крајишницима, посебно о В. Пелагићу, И. Јукићу и П. Кочићу).

500. Кнежевић, Миливоје В.: О Петру Кочићу. – *Дневник*, 1930, II, бр. 168, стр. 5 (Одломак из предавања).

501. Кнежевић, Миливоје В.: О Петру Кочићу (Одломак из предавања о Штросмајерову дану). – *Књижевни север*, 1. децембар 1930, VI, књ. VI, св. 12, стр. 391–395.

502. Коча, Момир: Из живота Петра Кочића. – *Дневник*, 7. фебруар 1930, II, бр. 37, стр. 1–2.

503. Кршић, Ј(ован): Говор о Петру Кочићу. – *Преглед*, 1. новембар 1930, IV, књ. V, бр. 83, стр. 712–718 (Одржан на Кочићевом вечеру, 3. XI 1930. у сарајевском Народном позоришту).

504. Малбаша, Анте А.: Петар Кочић као социјални и национални борац. – *Ријеч*, 24. мај 1930, XXVI, бр. 18, стр. 3–7 (Поводом 20. годишњице његовог листа *Развитак*).

505. Милићевић, Ника: Петар Кочић. – *Југославенска ревија*, 1930, бр. 2.

506. Поповић, Јован: Наш књижевник у простору и времену. – *Књижевник*, 1930, III, бр. 7, стр. 307–320.

507. Поповић, Павле: *Југословенска књижевност* (Књижевност Срба, Хрвата и Словенаца), пето издање, Београд (Изд. Геце Кона), 1930, (О П. Кочићу), стр. 142.

508. Тодоровић, Н(икола): За антологију српскохрватске поетске прозе. – *Књижевни север*, март-април 1930, VI, књ. VI, св. 3–4, стр. 94–96 (О Кочићу, стр. 95).

509. Уредништво Ј. Р: Петар Кочић и „Змијање". – *Југославенска ревија*, март 1930, I, бр. 1, стр. 32 (У вези са преносом Кочићевих костију, градњом споменика и спомен-дома; најављено објављивање „темељитије студије" о Кочићу у наредним бројевима).

1931.

510. Аноним: Петра Кочић. – *Позоришни годишњак Народног позоришта Врбаске бановине (1930–1931)*, Бања Лука, 1931, стр. 21.

511. Аноним: Књижевно уметничко вече Петра Кочића. Приредило је синоћ на Народном универзитету Друштво „Змијање"– пододбор у Београду. – *Политика*, 18. мај 1931, XXVIII, бр. 8269, стр. 4 (Васо Глушац, председник главног одбора, говорио о преносу Кочићевих костију, Јован Кршић одржао предавање о П. Кочићу).

512. Бановић, Гојко: Писац *Јазавца пред судом*. – *Књижевна Крајина*, август 1931, I, бр. 8, стр. 358–360 (Поводом 15–годишњице од Кочићеве смрти).

513. Барић, Петар: Кроз Босанску Крајину, трагом прошлих борби за слободу – сјећање на Петра Кочића. – *Југословенски дневник*, 11. октобар 1931, III, бр. 271, стр. 9.

514. В. П.: Петар Кочић. Поводом Кочићевог вечера, које данас приређује Друштво „Змијање", Политика, 17. мај 1931, XXVIII, бр. 8268, стр. 6.

515. Gesemann, Gerhard: *Die serbo-kroatische Literatur*, Handbuch der Literaturwissenschaft, Herausgegeben von Dr. Oscar Walzer, Leipzig, 1931, Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion M. D. H. – (О Кочићу), стр. 42.

516. Глушац, Васо: Први књижевни лист у Бањалуци. – *Књижевна Крајина*, новембар 1931, I, књ. II, бр. 11, стр. 458–459.

517. Глушац, Васо: Петар Кочић. – *Правда*, 14. јун 1931, XXVII, бр. 164, стр. 5 (Поводом акције подизања дома П. Кочића).

518. Глушац, Васо: Петар Кочић као књижевник. – *Књижевна Крајина*, јануар 1931, I, бр. 1, стр. 2–4.

519. Дрча, Данило: Друштво „Змијање". – *Књижевна Крајина*, јануар 1931, I, књ. I, бр. 1

520. Димитријевић, Радмило: Наши писци у старaној литератури. – *Преглед*, 16. јул 1931, V, књ. VII, св. 91, стр. 49–51 (О преводима на стране језике дела Св. Ћоровића, А. Шантића и П. Кочића – уз то дата библиографија).

521. Јевтић, Боривоје: Петар Кочић. – *Десет година Сарајевског позоришта*, Сарајево, 1931, VII, бр. 26, стр. 32.

522. Ј(евтић), Б(оривоје): Петар Кочић. – *Преглед*, 16. септембар 1931, V, књ. VII, св. 92, стр. 215 (Поводом 15–годишњице Кочићеве смрти).

523. Јакшић, Сретен: Петар Кочић. – *Снага*, 1931, IV, бр. 12, стр. 178 (О Босни и њеним представницима: Петру Кочићу и Васи Пелагићу).

524. Карановић, Милан: Наследна кнежевска породица у Змијању. – *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, Сарајево, 1931, књ. XLIII, бр. 2, стр. 73–89 (Резиме на француском језику).

525. Кршић, Јован: Уметност Петра Кочића. – *Календар „Просвета" за 1932. годину* (Уредили Марко Марковић и Мирко Максимовић), Сарајево, Изд. Друштва „Просвета", 1931, стр. 160–162.

526. Лагарић, Павле: Како је Петар Кочић научио писати приповетке. – *Књижевна Крајина*, септембар 1931, I, књ. II, бр. 9, стр. 361–363.

527. Лагарић, Павле: Лирски покушаји Петра Кочића. – *Књижевна Крајина*, новембар 1931, I, књ. II, бр. 11, стр. 461–462.

528. Лагарић, Павле: Петар Кочић као пејзажиста. – *Књижевна Крајина*, децембар 1931, I, књ. II, бр. 12, стр. 497–498.

529. Лазичић, Б(ранислав): Петар Кочић. – *Нова штампа*, 28. августа 1931.

530. Њежић, Живко: Петар Кочић. – *Југославенска пошта*, 1931, III, бр. 618, стр. 2.

531. Поповић, Павле: *La littйrature Yougoslave* (Extradit du *Munde Slave*, Juilllet – Aogust – Septembre 1930), Paris, Librarie Fйlix Alcan, 1931, (Separat) – О Кочићу, стр. 71.

532. Скерлић, Јован: О Петру Кочићу, *Народни алманах 1932*, Los Angeles, Изд. предузеће „Народни алманах", Published National Almanac, 1931, стр. 127.

533. Ц(ар), М(арко): Петар Кочић. Поводом 15–годишњице пјесникове смрти, *Новости*, 1931, XXV, бр. 250, стр. 8.

534. Цар, Марко: Петар Кочић. – *Књижевна Крајина*, август 1931, I, књ. II, бр. 8, стр. 313–315 (У тексту објављено писмо П. Кочића из Беча, 9. II 1903).

535. Винтерхалтер, Вилко: На Кочићевом Змијању. – *Књижевник*, 1931, књ. IV, бр. 1, стр. 18–19.

536. Винтерхалтер, Вилко: На Кочићевом Змијању. – *Радничко јединство*, 1931, VII, бр. 1–2, стр. 5.

1932.

537. Аноним: Прослава Петра Кочића у Бања Луци. – *Политика*, 3. новембар 1932, XXIX, бр. 8794, стр. 8 (Да је Друштво „Змијање" привело крају акцију око прославе П. Кочића).

538. Аноним: Припреме за откривање споменика Петру Кочићу. – *Политика*, 5. новембар 1932, XXIX, бр. 8796, стр. 4.

539. Аноним: Данас ће се открити споменик Петру Кочићу. – *Политика*, 6. новембар 1932, XXIX, бр. 8797, стр. 12.

540. Аноним: Свечано откривање споменика Петру Кочићу (Светковина Босанске Крајине). – *Политика*, 7. новембар 1932, XXIX, бр. 8798, стр. 5.

541. Аноним: Помен Кочићу у Сарајеву. – *Политика*, 7. новембар 1932, XXIX, бр. 8798, стр. 5.

542. Аноним: Одужујемо се Петру Кочићу. – *Службени лист Врбаске бановине*, 18. октобар 1932, IV, бр. 44, стр. 2 (Позив Одбора Друштва „Змијање" на велику народну манифестацију поводом преноса костију Петра Кочића и подизања споменика).

543. Аноним: Откривање споменика и пренос костију Петра Кочића. – *Службени лист Врбаске бановине*, 8. октобра 1932, IV, бр. 41, стр. 3 (Главни одбор Друштва „Змијање" најавио да ће 6. новембра бити пренесене кости П. Кочића и откривен споменик).

544. Аноним: Кочићев споменик. – *Службени лист Врбаске бановине*, 15. септембар 1932, IV, бр. 37, стр. 2 (Напомиње се да је Шпиро Беловић, ак. сликар, боравио код А. Аугустинчића у Загребу и да су извајали главу Кочићеву).

545. Аноним: Велико славље Бање Луке и Босанске Крајине (Поводом преноса посмртних остатака Петра Кочића и откривања споменика). – *Службени лист Врбаске бановине*, 9. новембра 1932, IV, бр. 50, стр. 3.

546. Аноним: Петар Кочић и Стара Србија. – *Вардар*, 17. новембра 1932, I, бр. 32, стр. 4 (На свечаности откривања споменика П. Кочићу Скопље представљали професори Душан Поповић и Александар Стојковић и пет матураната гимназије).

547. Аноним: Прослава Петра Кочића у Бањалуци. – *Време*, 3. новембар 1932, XII, бр. 3893, стр. 6 (У вези са преносом Кочићевих посмртних остатака у Бањалуку).

548. Аноним: Припреме за свечаности у Бањој Луци. – *Време*, 5. новембар 1932, XII, бр. 3895, стр. 10.

549. Аноним: Босанска Крајина одужила се на величанствен начин своме највећем сину, народном трибуну Петру Кочићу. – *Време*, 7. новембар 1932, XII, бр. 3897, стр. 5 (Поводом откривања Кочићевог споменика у Бањалуци).

550. Аноним: Годишња скупштина „Змијања" (15. маја 1932). – *Политика*, 16. мај 1932, XXIX, бр. 8625, стр. 10 (Извјештај поднио Васо Глушац. Главни одбор ријешио да се у току јесени пренесу кости П. Кочића у Бању Луку).

551. Аноним: Прилози за Кочићев споменик. – *Службени лист Врбаске бановине*, 4. август 1932, IV, бр. 31, стр. 5 (Белешка).

552. Аноним: Друштво „Змијање" за подизање споменика П. Кочићу. – *Службени лист Врбаске бановине*, 18. август 1932, IV, бр. 33, стр. 7 (Белешка).

553. Аноним: Г. Станоје Бојовић, учитељ из Кључа, за Кочићев споменик. – *Службени лист Врбаске бановине*, 18. август 1932, IV, бр. 33, стр. 7 (Белешка).

554. Аноним: Кочићева забава у Андријевици,(Сјећање на П. Кочића). – *Службени лист Врбаске бановине*, 18. август 1932, IV, бр. 33, стр. 7 (Белешка).

555. Аноним: Свечано откривање споменика Петру Кочићу у Бања Луци. – *Правда*, 7. новембар 1932, XXVIII, бр. 312, стр. 2 (Уз напомену да је увече у Народном позоришту у Бањалуци приказан *Јазавац пред судом* и да је рецитована Кочићева *Молитва*).

556. Анђелић, Ђорђе: Петар Кочић. – *Историја југословенске књижевности*, прво издање, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1933, стр. 349–352.

557. Б. М.: Стричићи Петра Кочића добили нову школску зграду. – *Службени лист Врбаске бановине*, 15. септембар 1932, IV, бр. 37, стр. 8 (Још се за то залагао код аустријских власти П. Кочић, али је одбијен).

558. Бановић, Гојко: Физиономија књижевне Босне. – *Врбаске новине*, 1. децембар 1933, V, бр. 272, стр. 2 (О приповеткама *Кроз мећаву* и *Мрачајски прото*).

559. Бановић, Гојко: Међу Кочићевим Змијањцима. Култ према Петру Кочићу. Једна мисао поводом подизања споменика Петру Кочићу. – *Правда*, 30. октобар 1932, XXVIII, бр. 304, стр. 6.

560. Богдановић, Милан В.: Два лика Петра Кочића (Поводом последњих комеморација Кочића и говора о његовом делу). – *Политика*, 20. новембар 1932, XXIX, бр. 8811, стр. 10.

561. Вуловић, Зора В.: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић:*Целокупна дела I, II,* Београд, Народна просвета, (1932), књ. II, стр. IX–XCII.

562. Глушац, Васо: Говор Васе Глушца. – *Политика*, 7. новембар 1932, XXIX, бр. 8798, стр. 5 (Говор приликом откривања споменика Петру Кочићу у Бањој Луци).

563. Глушац, Васо: (Говор о Петру Кочићу на свечаности откривања споменика Петру Кочићу, 6. новембра). – *Службени лист Врбаске бановине*, 9. новембар 1932, IV, бр. 50, стр. 4.

564. Глушац, Васо: *Др Јован Скерлић*, Београд, 1932 (О Кочићевом језику), стр. 53–54. и 66–67.

565. Дрча, Данило: Поводом 16–годишњице смрти једног националног великана. Сећање на Петра Кочића и рад Друштва „Змијање". – *Службени лист Врбаске бановине*, 15. септембар 1932, IV, бр. 37, стр. 2.

566. Дрча, Данило: Кочићев споменик у Бањој Луци. – *Службени лист Врбаске бановине*, 4. август 1932, IV, бр. 31, стр. 4–5 (Саопштење да су прегледани приспели радови за Кочићев споменик: прва награда А. Аугустинчићу и в. Радаушу).

567. Загорац, Бранко: Слава Петру Кочићу. – *Службени лист Врбаске бановине*, 5. новембар 1932, IV, бр. 49, стр. 1 („Сјутра ће му његова Крајина да открије трајан споменик").

568. Ђорђевић, Спасоје С.: Да ли ће се извршити пренос великог народног борца у Бања Луку . – *Правда*, 4. новембар 1932, XXVIII, бр. 309, стр. 6.

569. Ж.: Народни универзитет у Призрену. – *Вардар*, 17. новембар 1932, I, бр. 32, стр. 4 (Телеграм Предсједништву Друштва „Змијање" поводом откривања споменика П. Кочићу).

570. Ј(еловац), В(укашин): Годишњица смрти Петра Кочића. – *Политика*, 28. август 1932, XXIX, бр. 8727, стр. 7.

571. Јеловац, Вук(ашин): Из друштва „Змијање". – *Службени лист Врбаске бановине*, 8. септембар 1932, IV, бр. 36, стр. 4 (О припремама за изградњу Кочићевог споменика, Дома и за пренос његових костију).

572. Ј(еловац), В(укашин): Зашто кости Петра Кочића нису пренесене у Бања Луку. – *Политика*, 15. децембар 1932, XXIX, бр. 8836, стр. 7.

573. Јовановић, Радован: Кочићево тамновање у Тузли. – *Врбаске новине*, 1933, V, бр. 104, стр. 3.

574. Јовановић, Радомир: Истински крај *Јазавца пред судом*. О правом Давиду Штрпцу.– Поводом преноса Кочићевих посмртних остатака у Бању Луку. – *Службени лист Врбаске бановине*, 25. октобар 1932, IV, бр. 46, стр. 6.

575. Карановић, Милан: Породична задруга Кочићевог деда и оца. – *Политика,* 5. новембар 1932, XXIX, бр. 8796, стр. 4.

576. Карановић, Милан: Цвијић и Кочић. Три интересантна документа. Поводом преноса Кочићевих посмртних остатака у Бању Луку. – *Службени лист Врбаске бановине*, 5. новембар 1932, IV, бр. 49, стр. 2–3.

577. Карановић, Милан: О старини Кочићева рода. – *Политика*, 2. новембар 1932, XXIX, бр. 8793, стр. 8.

578. Карановић, Милан: Порекло Кочића. О старини Кочићева рода. Област где Кочићи живе. Предања о роду Кочића. – *Службени лист Врбаске бановине*, 5. новембар 1932, IV, бр. 49, стр. 2

579. Карановић, Милан: Једна кнежевска породица. – *Нова реч*, 12. марта, 1932 (Према народном предању).

580. Карановић, Милан: Цвијић и Кочић. – *Политика*, 1. новембар 1932, XXIX, бр. 8792, стр. 10 (Поводом преноса Кочићевих посмртних остатака у Бању Луку. О преписци између П. Кочића и Ј. Цвијића).

581. Карановић, Милан: Кочићев ђачки идеал ослобођења. Једно досад непознато писмо пок. Кочића. Давид Штрбац о слободи. Идеал слободе кроз дјела Петра Кочића. – *Југославенска пошта*, 5. новембар 1932, IV, бр. 1040, стр. 9.

582. Карановић, Милан: Кочићев ђачки идеал ослобођења. Једно досад непознато писмо пок. Кочића. Давид Штрбац о слободи. Идеал слободе кроз дјела Петра Кочића. – *Трговински гласник*, 8. новембар 1932, XLI, бр. 254, стр. 2–3.

583. Карановић, Милан: Протјеривање Петра Кочића из Сарајева. – *Југославенски лист*, 1932, XV, бр. 304, стр. 3 (Због тога што је суделовао у демонстрацијама против аустријских власти).

584. Карановић, Милан: Саборске упадице Петра Кочића. Уз сутрашње свечаности у Бањој Луци. – *Вечерња пошта*, 6. новембар 1932, XII, бр. 3427, стр. 2.

585. Кршић, Јован: Уметност Петра Кочића. – *Календар „Просвета" за 1932*, стр. 160–162.

586. Марјановић, Јово: Босанска Крајина. – *Врбаске новине*, 3. децембар 1932, IV, бр. 57, стр. 3 (У другом делу, завршетку, истиче значај Петра Кочића).

587. Марковић, Марко: Дани Петра Кочића. – *Југославенска пошта*, 1932, IV, бр. 1042, стр. 5; бр. 1043, стр. 5; бр. 1044, стр. 7 (С прославе у Бањој Луци).

588. Маслеша, В(еселин): Случај Петра Кочића. – *Књижевник*, 1932, V, бр. 3, стр. 97–101.

589. Митровић, Божа: Пред откривање споменика Петру Кочићу. – *Правда*, 6. новембар 1932, XXVIII, бр. 311, стр. 4.

590. Митровић, Исаија: Петру Кочићу (Приликом преноса његових костију у Бању Луку) (Песма). – *Службени лист Врбаске бановине*, 5. новембар 1932, IV, бр. 49, стр. 3.

591. Митровић, Исаија: Петар Кочић и Јово Г. Поповић пред судом. Поводом преноса посмртних остатака Петра Кочића у Бања Луку. – *Службени лист Врбаске бановине*, 5. новембар 1932, IV, бр. 49, стр. 3.

592. Николић, Милан М.: Петар Кочић. Поводом откривања споменика 6. о. м. у Бањој Луци. – *Глас Шумадије*, 1932, II, бр. 46, стр. 2; бр. 47, стр. 2.

593. Њежић, Живко: Петар Кочић. – *Службени лист Врбаске бановине*, 9. новембар 1932, IV, бр. 50, стр. 5 (О своме школском другу П. Кочићу говорио у Народном позоришту, 5. новембра) – наставиће се.

594. Њежић, Живко: Петар Кочић. – *Службени лист Врбаске бановине*, 11. новембар 1932, IV, бр. 51, стр. 3–4 (О своме школском другу Петру Кочићу) – наставиће се.

595. Њежић, Живко: Петар Кочић. – *Службени лист Врбаске бановине*, 15. новембар 1932, IV, бр. 52, стр. 5–6 (О своме школском другу П. Кочићу) – свршетак.

596. Томић, З(вонко) Ј.: Последњи дани Петра Кочића,. – *Недеља*, 1932, стр. 4.

597. Цар, Марко: Петар Кочић. – *Моје симпатије I: књижевни огледи* (Серија прва): П. П. Његош – Ст. М. Љубиша, Љ. Ненадовић, Змај Ј. Јовановић, Л. К. Лазаревић, С. Матавуљ, В. Илић, А. Шантић, П. Кочић, Београд, Издавачка књижарница „Скерлић", (1932), стр. 205–215 (Ту је објавио и писмо које му је Кочић упутио из Беча 9. фебруара 1903).

1933.

598. Аноним: Петар Кочић и Јово Поповић пред судом. – *Врбаске новине*, 1933, V, бр. 100, стр. 2–3.

599. Аноним: Са изванредне скупштине друштва „Змијање" одржане дне 30. априла 1933, а која ће се наставити 21. маја о. г. – *Врбаске новине*, 21. мај 1933, V, бр. 113, стр. 8 (О великом одзиву приложника за споменик П. Кочићу; саопштено да је одштампано 28000 дописница са Кочићевом сликом, да је у 2000 примерака објављен *Јазавац пред судом* и у 500 *Споменица Петра Кочића*).

600. Аноним: Са изванредне скупштине друштва „Змијање" (– свршетак). – *Врбаске новине*, 24. мај 1933, V, бр. 114, стр. 5 (Саопштење да су споменик извајали Антун Аугустинчић и Иван Радауш, уз напомену да ће Дом краља Петра у Бањалуци имати и Кочићеву Спомен-собу).

601. Аноним: Петар Кочић. Са предавања г. В. Петровића, књижевника, на концерту студентског удружења „Петар Кочић" (преузето из *Политике*). – *Врбаске новине*, 24. март 1933, V, бр. 89, стр. 2 (Чланак објављен у *Ла Медитеранйе* 1. децембра, 1933).

602. Аноним: Рад „Змијања" и Одбора за подизање Дома краљу Петру у Бањој Луци. – *Врбаске новине*, 7. април 1933, V, бр. 95, стр. 7 (У њему и Спомен-собе Петра Кочића).

603. Аноним: Из друштва „Змијање". – *Врбаске новине*, 16. април 1933, V, бр. 98, стр. 7 (Саопштење да је продато више од 30000 Кочићевих разгледница и да се планира продаја још 127 000 – прилог за Кочићев споменик).

604. Анђелић, Ђорђе: Петар Кочић. – *Историја југословенске књижевности*, треће издање, Београд, Геца Кон, 1933, стр. 355–358.

605. Димитријевић, Радмило: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић, *Одабране стране*, Београд, Задруга Професорског друштва, 1933, стр. 5–6.

606. Ганибеговић, Мухарем: Други дан Конгреса Народне одбране у Бањој Луци. – *Врбаске новине*, 28. јун 1933, V, бр. 139, стр. 2 (Говор г. Миле Павловића и Саве Петровића пред спомеником П. Кочићу, књижевнику мементо).

607. Геземан, Герхард: *Српскохрватска књижевност,* Београд, Издање Геца Кона, 1934 (О Кочићу), стр. 104.

608. Есих, Иван: Петар Кочић. Разговор са др Бранком Чубриловићем, аутором монографије о покојном Петру Кочићу. – *15 дана*, 1933, III, бр. 14, стр. 211.

609. Живковић, Благоје: Петар Кочић, Просвета, 1933, XVII, бр. 1, стр. 1–3.

610. Јовановић, Радован: Кочићево тамновање у Тузли. – *Врбаске новине*, 3 мај 1933, V, бр. 104, стр. 3.

611. Јовановић, Радован: Пабирци о Петру Кочићу. – *Врбаске новине*, 5. мај 1933, V, бр. 106, стр. 5.

612. Карановић, Милан: Живе личности Кочићевих приповедака. – *Политика*, 6, 7, 8. и 9. јануара, 1933, XXX, бр. 8858, стр. 17.

613. Купрешанин, Вељко: Књижевна Босна, *Књига десета*, Групе сарајевских књижевника (Сарајево, 1933). – *Новости*, 1933, XXVII, бр. 202, стр. 9 (Објављена приликом 10-годишњице деловања Групе и посвећена Кочићу).

614. Митровић, Божа: Седамнаестогодишњица смрти Петра Кочића. – *Врбаске новине*, 27. август 1933, бр. 191, стр. 2.

615. Петровић, Вељко: Кочић писац и народни трибун. Са предавања г. Вељка Петровића, књижевника, на концерту Студентског удружења „Петар Кочић". – *Политика*, 18. март 1933, XXX, бр. 8926, стр. 10.

616. Стојковић, Боривоје: *Књига десета* (Алманах Групе сарајевских књижевника). – *Живот и рад*, 1933, VI, св. 94, стр. 882–885.

617. Цар, Марко: Петар Кочић. – *Моје симпатије I: књижевни огледи*, Нова серија, 3. издање, Београд, Издавачка књижарница „Скерлић", 1933, стр. 205–215 (Ту је унето и Кочићево писмо, које му је упућено из Беча 9. фебруара 1903).

618. Чубриловић, Бранко: Давид Штрбац (Из студије о Петру Кочићу). – *Свети Сава. Народна читанка са календаром за годину 1934*, година пета, Загреб, Изд. Просветиног и Добротворног друштва „Св. Сава", (1933), стр. 144–146.

1934.

619. Аноним: *Јазавац пред судом*. Наново увјежбавање реприза Кочићеве сатире. – *Комедија*, 1934, I, бр. 28, стр. 2.

620. Аноним: Петар Кочић, (Национални час – предавање г. Бранислава Денића путем радија). – *Врбаске новине*, 11. септембар 1934, VI, бр. 506, стр. 3 (Белешка да је Б. Денић, у Националном часу, изнио кратак животопис и рад П. Кочића)

621. Аноним: Махнити Влах. – *Врбаске новине*, 1934, VI, бр. 513, стр. 3 (Анегдота о Петру Кочићу).

622. Аноним: Немушти језик. – *Врбаске новине*, 1934, VI, бр. 509, стр. 3 (Анегдота о Петру Кочићу).

623. Аноним: *Споменица четрдесетогодишњице Мушке гимназије у Скопљу*, Скопље, 1934 (Петар Кочић суплент од 16. јануара до 1. новембра 1905), стр. 147.

624. Б(ановић), Г(ојко): Меланхолија у босанској књижевности. – *Врбаске новине*, 27. јул 1934, VI, бр. 467, стр. 2 (Да управо код Кочића меланхолија „најјаче избија кроз лирски интензитет његове лирске слике").

625. Б. Ј. (Б. Чубриловић): Петар Кочић и његово доба. – *Народне новине*, 1934, C, бр. 96, стр. 2–3.

626. Б(ешлић), М(илан): Осамнаестогодишњица смрти Петра Кочића. – *Правда*, 1934, XXX, бр. 10708, стр. 5.

627. Бешлић, Милан: Петар Кочић и његово доба од Б. Чубриловића. – *Народна просвета*, 1934/5, XVII, бр. 2–3, стр. 4.

628. Вендел, Херман: О књизи г. др Бранка Чубриловића, *Петар Кочић и његово доба*. – *Врбаске новине*, 1934, VI, бр. 493, стр. 3 (Пренос чланка Х. Вендела из *Prager Presse*

629. Верниħ, Зденко: Meneinstudierung der Dacht von Glischt. – *Morgenblatt*, 1934, XLIX, бр. 208, стр. 5.

630. Геземан, Герхард: *Српскохрватска књижевност*, Београд, Изд. Књижарница Геце Кона, 1934 (О Петру Кочићу), стр. 104.

631. Денић, Бранислав: Петар Кочић. – *Врбаске новине*, 1934, VI, бр. 506, стр. 3 (Предавање г. Б. Денића преко радија, одржано 18. септембра 1934).

632. Димитријевић, Радмило: Бранко Чубриловић: *Петар Кочић и његово доба*. – *Гласник Југословенског професорског друштва*, 1934–35, XV, бр. 9, стр. 832–835.

633. Драговић, Ј.: Аграрни демократизам Петра Кочића. – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1934, XIV, књ. XLI, бр. 5, стр. 362–373.

634. Зафировић, Стојан: Наставници. – *Споменица четрдесетогодишњице Мушке гимназије у Скопљу (1894–1934)*, Скопље, 1934, стр. 109–116. и 147.

635. Иловача, Велимир: Петар Кочић и његово доба (Рефлексије уз Чубриловићеву књигу). – *Хрватска стража*, 1934, VI, бр. 109, стр. 4–5 (Приказ књиге В. Чубриловића).

636. Јовановић, Драгољуб: Петар Кочић и његово доба. – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1934, XIV, књ. XLI, бр. 1, стр. 64–66 (Приказ књиге Бранка Чубриловића).

637. Јовановић, Драгољуб: Аграрни демократизам Петра Кочића. – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1934, XIV, књ. XLVII, бр. 5, стр. 362–373 (Потписано Ј. Драговић).

638. Јовановић, Јован М.: Петар Кочић. – *Политика*, 1. октобар 1934, XXXI, бр. 9473, стр. 11 (Приказ књиге Бранка Чубриловића *Петар Кочић и његово доба*, Бања Лука – Загреб, 1934).

639. Карановић, Милан: Помрле личности Кочићевих приповедака. – *Политика*, 6, 7, 8. и 9. јануар 1934, XXXI, бр. 9214, стр. 25.

640. Карановић, Милан: Манастир Гомионица. – *Политика*, 6. мај 1934, XXXI, бр. 9327, стр. 9–10.

641. Кецмановић, Илија: *Петар Кочић и његово доба од Бранка Чубриловића*. – *Живот и рад*, 1934, VII, књ. XIX, бр. 118, стр. 849–854 (Приказ књиге Бранка Чубриловића).

642. Кршић, Јован: Барјак Крајине. – *Гласник Југословенског професорског друштва*, октобар – децембар 1933–34, XIV, бр. 10–12, стр. 962–974 (О Петру Кочићу); исто, у: *Босанска Крајина*, Београд, Издање Југословенског професорског друштва, 1934, стр. 97–109.

643. К(рушевац), Т(одор): Бранко Чубриловић, *Петар Кочић и његово доба*. – *Преглед*, 1934, VIII, књ. X, бр. 127–128, стр. 444.

644. К(уленовић), М(есуд): *Петар Кочић и његово доба*. Студија др Бранка Чубриловића. – *Обзор*, 1934, LXXV, бр. 86, стр. 1–2.

645. Купрешанин, Вељко: Бранко Чубриловић, *Петар Кочић и његово доба*. Написао др Бранко Чубриловић, Бањалука – Загреб, 1934. – *Новости*, 1934, XXVIII, бр. 139, стр. 7.

646. мћ: Петар Кочић. Пригодом приказивања његове комедије *Јазавац пред судом*. – *Народне новине*, 1934, C, бр. 199, стр. 3.

647. М(ашић), Б(ранко): Наново увјежбан Кочићев *Јазавац пред судом*. – *Новости*, 1934, XXVIII, бр. 243, стр. 9.

648. Пејановић, Ђорђе: *Отаџбина* и *Развитак*. – *Гласник Југословенског професорског друштва*, јуни–август 1934, XIV, бр. 7–8, стр. 977–982.

649. Пејановић, Ђорђе: Књижевни и политички листови у Босанској Крајини. – *Босанска Крајина*, Београд, Издање Југословенског професорског друштва, 1934, стр. 109–125.

650. Поповић, Јован М.: Петар Кочић. – *Неимари Југославије*, Београд, Изд. Књижарнице Р. Д. Ђурковића, Задужбина „Велимиријанум", 1934, стр. 362–366.

651. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II*. – *Књижевне студије I,* Београд, Српска књижевна задруга, 1934, стр. 112–114, 120–123, *Српска књижевна задруга*, коло XXVIII, књ. 250.

652. Слијепчевић, Перо / Чубриловић, Бранко: *Петар Кочић и његово доба*, Бања Лука – Загреб, 1934. – *Јужни преглед*, 1934, IX (ВIII), бр. 4, стр. 185–186.

653. Ђурчић, Милан Ј.: Перо Поповић академски сликар. Интимна сјећања. – *Југославенски лист*, 7. октобар 1934.

654. Ф. Н.: Три наново увјежбана домаћа дјела. – *Нова Даница*, 1934, XIII, стр. 4 (О *Јазавцу пред судом*).

655. Чубриловић, Бранко: *Петар Кочић и његово доба*, Бања Лука – Загреб, 1934; 210 стр. са сл. + (2), V 8°.

656. Чубриловић, Бранко: Давид Штрбац (Из студије о Петру Кочићу). – *Свети Сава (календар)*, 1934, стр. 144–146.

657. Wendel, Hermann: Petar Kočić und seine Zeit. – *Prager Presse,* 17. новембар 1934, XIV, с. 192 (Ради се о опсежној рецензији књиге *Петар Кочић и његово доба* Бранка Чубриловића, 1934).

1935.

658. Аноним: Петар Кочић и његово време. – *Политика*, 4. фебруар 1935, XXXII, бр. 9596, стр. 10 – (Предавање др Владимира Ћоровића на Коларчевом универзитету, у организацији Удружења студената „Петар Кочић").

659. Бешлић, Милан: Историјски значај трибуна Петра Кочића (Пре 19 година умро је у београдској болници велики крајишки трибун и национални визионар). – *Врбаске новине*, 27. август 1935, VI, бр. 792, стр. 1–2.

660. Бешлић, Милан: Историјски значај Петра Кочића у Босанској крајини. – *Народна снага*, 1935, I, бр. 22, стр. 2 (Поводом 19–годишњице његове смрти).

661. Бешлић, Милан: Историјски значај трибуна Петра Кочића. Пре 19 година умро је у београдској болници велики крајишки трибун и национални визионар. – *Врбаске новине*, 27. август 1935, VI, бр. 792, стр. 1–2.

662. Зубовић, Јово / Чубриловић, Бранко: Да наставимо. – *Развитак*, 1. јануар 1935, II, бр. 1.

663. З(убовић), Ј(ово): Друштва и установе. – *Развитак*, 1. април 1935, II, бр. 4, стр. 167–168 (О Друштву „Змијање").

664. З(убовић), Ј(ово): Народни говор. – *Развитак*, 1. децембар 1935, II, бр. 11–12, стр. 408–409 (О Кочићевом настојању да се овај говор уважава у Босанском сабору).

665. Карановић, Милан: Родитељи Кочићеви. – *Развитак*, 1. фебруар 1935, II, бр. 2, стр. 12–16 (Наведено Кочићево писмо брату Илији из Скопља, 24. јуна 1905, стр. 14).

666. Карановић, Милан: Кочић и чистота језика. – *Развитак*, 10. јула 1935, II, бр. 7–8, стр. 266–271 (О Кочићевим саборским језичким „интервенцијама").

667. Карановић, Милан: Почетак једне Кочићеве приповетке. – *Развитак*, 1. октобар 1935, II, бр. 10, стр. 349–352 (Приповетке *Ђурини записи*).

668. Карановић, Милан: О старини Кочићеве породице. – *Развитак*, 1. јануар 1935, I, бр. 1, стр. 45–46.

669. Карановић, Милан: Откуда име области Змијање. – *Развитак*, 1. јануар 1935, I, бр. 1, стр. 45–46.

670. Марковић, Љубомир: Драмска сезона. – *Хрватска просвјета*, 1935, XXII, бр. 7, стр. 189–192; бр. 8, стр. 224–229 (Приказ дела и извођења *Јазавца пред судом*).

671. Милић, Владимир: Поводом позоришног вечера Друштва „Напредак". – *Слободна мисао*, 1935, XIV, бр. 4, стр. 4.

672. Секулић, Исидора: *Петар Кочић*: *савременост његова*, Београд, 1935, стр. 18, *Библиотека Коларчевог народног универзитета*, књ. XVI.

673. Ф(инци, Ели): Исидора Секулић: *Петар Кочић*. – *Бразда*, 1935–36, I, бр. 3–4, стр. 94.

674. Чубриловић, Бранко: Нови путеви. – *Развитак*, новембар–децембар 1935, II, бр. 11–12, стр. 371–373.

1936.

675. Аноним: Двадесетогодишњи помен на гробу Петра Кочића. – *Политика*, 29. август 1936, XXXIII, бр. 10153, стр. 10.

676. Аноним: У целој Врбаској бановини одржан је јуче помен Петру Кочићу. – *Политика*, 31. август 1936, XXXIII, бр. 10155, стр. 12.

677. Аноним: Босански часописи Петру Кочићу. – *Правда*, 17. октобар 1936, XII, бр. 11488, стр. 14 (Белешке о часописима *Преглед*, *Развитак* и *Јавност* који су објавили, или ће објавити, бројеве посвећене Петру Кочићу).

678. Аноним: Слава Змијањцу, трибуну Босанске Крајине, Петру Кочићу. (Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу). – *Време*, 29. август 1936, XVI, бр. 5252, стр. 10.

679. Аноним: О Кочићу. Двадесет година после смрти. – *Наша стварност*, 1936, I, бр. 3–4, стр. 135–136.

680. Аноним: О Кочићу. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, св. 153, стр. 435–

681. Аноним: О Кочићу. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 375–376.

682. Аноним: Петар Кочић. – *Радио–Београд*, 1936, VIII, бр. 51, стр. 3.

683. Аноним: Поводом 20-годишњице смрти Петра Кочића. – *Преглед*, 1936, X, књ. XII, бр. 151–152, стр. 434–435.

684. Аноним: 27. аугуста навршило се 20 година од смрти Петра Кочића. – *Преглед*, 1936, X, књ. XII, бр. 151–152, стр. 448.

685. Аноним: Слава Змијањцу, трибуну Босанске Крајине Петру Кочићу. – *Врбаске новине*, 29. август 1936, VII, бр. 1076, стр. 1.

686. Аноним: Треба распустити студентско удружење „Петар Кочић". Ово удружење шири марксизам, а не национализам. – *Студентске новине*, 1936–37, III, бр. 52, стр. 3.

687. Аноним: Петар Кочић. – *Лексикон Минерва*. Практични приручник за модерног човјека, Минервина накладна књижара, Загреб, 1936, стр. 703.

688. Билбија, Владета: Петар Кочић и раднички покрет. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, бр. 153, стр. 480–482.

689. Билбија, Владета: Петар Кочић и раднички покрет. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Изд. културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 34–36.

690. Благојевић, Михаило: Кочићево доба (1877–1916). – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, бр. 153, стр. 450–457.

691. Благојевић, Михаило: Кочићево доба (1877–1916). – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Изд. културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 4–11.

692. Бричић, Никола: Петар Кочић и омладина. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, бр. 153, стр. 483–485.

693. Бричић, Никола: Петар Кочић. Поводом 20-годишњице смрти. – *Југославенски лист*, 1936, XIX, бр. 216, стр. 9.

694. Бричић, Никола: Петар Кочић и омладина – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Изд. културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 37–39.

695. Будимир, М(илан): Кочићев месијанизам. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, 341–351; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 11–21.

696. Будимир, Милан: Кочићев месијанизам. – *Отаџбина*, 1936, III, бр. 144, стр. 4.

697. Бујић, Бранко С(едмак): Кочић двадесет година после смрти. – *Наша стварност*, 1936, бр. 3–4, стр. 135–136.

698. В. С.: Предавање Г. дра Милана Марковића о Петру Кочићу. – *Дан,* 20. новембар 1936, II, бр. 271, стр. 6.

699. В. С.: Предавање Г. дра Милана Марковића, о Петру Кочићу. – *Врбаске новине*, 1936, VII, бр. 1146, стр. 2–3.

700. Гавела, Ђуро: Књижевно дело Петра Кочића. – *Политика*, 28. августа 1936, XXXIII, бр. 10152, стр. 10 (Поводом 20-годишњице смрти).

701. Глушац, Васо: Петар Кочић и Павле Лагарић. –*Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 351–355; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало културно друштво „Змијање", 1936, стр. 21–25.

702. Дрча, Данило: Споменик Петру Кочићу у Бањој Луци. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 368–371; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 38–41.

703. Змијањац (псеуд.): Почаст успомени Кочићевој, о 20-годишњем дану његове смрти. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 378–380 (23. августа у Клашницама одигран *Јазавац пред судом*; 30. августа Кочићу је у Бањој Луци одржан црквени парастос, па свечана академија: говорили Живко Њежић, Стево Мољевић, Војин Корда и Јово Зубовић – свечани помени одржани су и у Бихаћу, Дервенти, Дрвару, Брчком, Сарајеву, Београду …); исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 48–50.

704. Зубовић, Јово: Зашто се враћамо Кочићу? – *Отаџбина*, 1936, I, бр. 1, стр. 1.

705. Јакшић, Сретен: Успомена на Петра Кочића међу радницима. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 366–368; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 36–38.

706. Карановић, Милан: Родитељи Петра Кочића. – *Политика*, 6, 7, 8. и 9. јануар 1936, XXXIII, бр. 9926, стр. 35.

707. Карановић, Милан: Кочићево Змијање. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, бр. 153, стр. 467–474.

708. Карановић, Милан: О старини Кочићеве породице. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 335–338; исто, у: *Двадесетгодишњи помен Петру Кочићу,* Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 5–8.

709. Карановић, Милан: Границе средњовековне жупе Земљаник. – *Гласник Земаљског музеја*, 1936, XLVIII, св. 1, стр. 27–36.

710. Ковачевић, Божидар: Књига о Петру Кочићу. – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1936, XVI, књ. XLIX, бр. 6, стр. 385–387 (Приказ посебног броја часописа *Преглед* посвећеног Петру Кочићу).

711. Кондић, Лазар: Прве ђачке невоље Петра Кочића. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, бр. 153, стр. 474–476.

712. Кондић, Лазар: Кочићево Змијање. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Изд. културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 21–29.

713. Крајишник, Хамид: Орао под пазухом (Поводом двадесетогодишњице смрти Петра Кочића). – *Јутарњи лист*, 30. коловоза 1936, XXV, бр. 8834, стр. 18.

714. К(ршић) Ј(ован): Кочић двадесет година после смрти. – *Наша стварност*, 1936, бр. 3–4, стр. 135–138.

715. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићева. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, св. 153, стр. 485–492.

716. Кршић, Јован (уредио): *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Изд. културна ревија *Преглед*, 1936; стр. 48.

717. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићева. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Изд. културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 36–46.

718. К(ршић), Ј(ован) А.: Биљешка о приповеци *Чврко*. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, бр. 153.

719. Лагарић, Павле: На гробу Петра Кочића. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 338–341 (О Кочићу као социјалном писцу); исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 8–11.

720. Лазичић, Бранислав: Некада и сада. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 371–374 (Поводом 20-годишњице Кочићеве смрти); исто, у: *Двадесетогодишњи споменик Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 41– 44.

721. Мајкић, Коста: Вратимо се патриотизму Петра Кочића. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 355–358; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 25–28.

722. Марковић М.: Предавање о Петру Кочићу. – *Дан*, 1936, II, бр, 271, стр. 6; *Врбаске новине*, 1936, VII, бр. 1146, стр. 2–3.

723. Митровић, Божа: Двадесетогодишњица смрти Петра Кочића. За овај датум спремљене су у Босанској Крајини разне свечаности. – *Правда*, 1936, XXXII, бр. 11439, стр. 5.

724. Мољевић, Ст(еван): „Мирише барут", „Отаџбина". Долазак Драгомира Јанковића у Бања Луку. Чланак „Мирише барут". – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 358–366; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 28–36.

725. Њежић, Живко: У помен другу Петру Кочићу. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, бр. 153, стр. 457–466 (Говор одржан у Народном позоришту у Бањој Луци, 30. августа 1936 и у Народном позоришту у Сарајеву, 13. септембра 1936).

726. Њежић, Живко: Помен другу Петру Кочићу. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Изд. културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 11–20.

727. Поповић, Јово Г.: Петар Кочић према селу и аграрном питању. – *Преглед*, септембар 1936, X, књ. XII, св. 153, стр. 476–479.

728. Поповић, Јово (Г.): Петар Кочић према селу. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Изд. културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 30–33

729. Поповић, Милован: Марксисти и прослава Кочића. – *Врбаске новине*, 25. август 1936, VII, бр. 1072, стр. 2 (О суделовању марксистичке омладине на прослави 20-годишњице смрти Петра Кочића).

730. Potokar, Tone: Petar Kočić – *Slovenec*, 1936, LXVI, 200, стр. 5.

731. П. Р.: Приказ *Прегледове* књиге XII, свеске 153. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 375–376.

732. Р.: Двадесетогодишњица смрти Петра Кочића. – *Преглед*, 1936, X, књ. XII, бр. 153, стр. 510.

733. Рађеновић, Петар: Петру Кочићу. О двадесетој годишњици смрти му, 28. август 1916. – *Развитак*, 28. август 1936, III, бр. 8–9, стр. 245–247.

734. Р(ађеновић), П(етар): *Преглед*, 1936, књ. XII, св. 153 – Сарајево, 1936. године. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 375–376 (О свесци посвећеној Петру Кочићу); исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 45–46.

735. Роботић, Мартин: *Суданија*. Истинито збивање у једном чину. За позорницу обрадио Б. Ј. – *Врбаске новине*, 1936, VII, бр. 1172, стр. 2.

736. С.: Наша стварност, Кочић двадесет година после смрти. – *Наша стварност*, 1936, бр. 3–4, стр. 134–135.

737. Срдић–Поповић, Јулка: Сјећање нашем Петру, Јулка Срдић рођена Поповић, Бихаћ, у августу 1936. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 334–335; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 4–5.

738. Стојковић, Боривоје С.: Петар Кочић, *Историја српског позоришта*, Ниш, 1936, стр. 198.

739. Томовић, Мирко: Петар Кочић у Босанском Подрињу, 1911–1912. године. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 376–377; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 46–47.

740. Томовић, Мирко: Кочићево вече у Клепцима. – *Развитак*, 1. новембар 1936, III, бр. 11, стр. 377–378; исто, у: *Двадесетогодишњи помен Петру Кочићу*, Бања Лука, Издало Културно друштво „Змијање", 1936, стр. 47–48.

741. Ф(инци Ели): Исидора Секулић, *Петар Кочић*. – *Бразда*, 1936, I, бр. 3–4, стр. 94.

742. Ћоровић, Владимир: Кочићеви *Цвика и Дурута*. – *Јавност*, 1936, II, бр. 41, стр. 882–883 (Историјат незавршене приче *Чудновата браћа*).

743. У: Књига о Петру Кочићу, приказ *Прегледове* свеске о Кочићу. – *Српски књижевни гласник*, 1936, XVI, књ. XLIX, бр. 5, стр. 385–387.

744. Ур. (Кршић, Јован): Петру Кочићу о двадесетој годишњици смрти му, 28. VIII 1916 – 28. VIII 1936. – *Развитак*, 1. август 1936, III, бр. 8 и 9, стр. 245–247.

745. Уредништво *Развитка*: (Напомена да ће Кочићев број *Развитка* изаћи 1. новембра – позив на сарадњу). – *Развитак*, 1. октобар 1936, III, бр. 10, стр. 330.

746. Wendel, Hцrmann: Petar Kočić und seine Zeit. – *Prager Presse*, 17, 1936, III, бр. 11, стр. 341–351.

1937.

747. Аноним: На гробу Петра Кочића. – *Отаџбина*, 1937, II, бр. 22, стр. 1; бр. 23, стр. 2 (Одломци из говора одржаног на Кочићевом гробу о његовом социјално-националном раду).

748. Аноним: Петар Кочић. – *Соколска просвета*, 1937, VII, бр. 6, стр. 253–254 (Поводом двадесете годишњице смрти).

749. Аноним: *Суданија* у позоришту. – *Отаџбина*, 1. јануар 1937, II, 4.

750. Аноним: Говор г. М. Благојевића пред Кочићевим спомеником. – *Отаџбина*, 29. октобар 1937, II, бр. 24, стр. 2 (Значај Петра Кочића у „вођењу једне акције" потребне народу и да управо ове године пада 30-годишњица његових првих жртава, 1907).

751. Аноним: Школа Петра Кочића код мађарске границе. – *Отаџбина*, 31. децембар 1937, II, бр. 28, стр. 4 (На свечаности Друштво „Змијање" заступао инж. Драгомир Ђорђевић, одржао предавање о Петру Кочићу).

752. Вељковић, Момир: Петар Кочић(1876–1916). – *Свезнање: општи енциклопедијски лексикон* (у једној књизи), Београд, Институт за национални публицитет у Београду, (б. г.) (1937), стр. 1143.

753. З(агорац), Ј(ово): Слике Петра Кочића. – *Развитак*, 1. јануар 1937, IV, бр. 1, стр. 32.

754. Зрелец, Мартин: Стража на Крајини. – *Отаџбина*, 26. март 1937, II, бр. 10, стр. 2 (Крајина је дала Васу Пелагића, Петра Кочића, Гаврила Принципа, Петра Петковића).

755. Зрелец, Мартин: Наши велики узори. – *Отаџбина*, 31. децембар 1937, II, бр. 28, стр. 2 (Васо Пелагић и Петар Кочић: „…нису умрли, они су се овековечили").

756. Зрелец, Мартин: Кочићевим стопама. Са конференције пријатеља *Отаџбине*. – *Отаџбина*, 17. септембар 1937, II, бр. 21, стр. 2 (У духу Слободе, Истине, Правде – идеја Петра Кочића; и о судбини кочићеваца).

757. Зубовић, Јово: Слике Петра Кочића. – *Развитак*, 1. јануар 1937, IV, бр. 1, стр. 52.

758. И. В.: Петар Кочић и фратри. – *Тежачко право*, 1937, XI, бр. 7, стр. 3.

759. И. К.: Стари бањалучки боем Вуко Зрнић прича о свом некадашњем најприснијем пријатељу Петру Кочићу. – *Правда*, 1937, XXXIII, бр. 11725, стр. 9.

760. Иловача, Велимир: Петар Кочић и фрањевци. – *Фрањевачки вјесник*, 1937, XLIV, бр. 10–11, стр. 365 (Сећање потписано В. И.).

761. Карановић, Милан: Још која о жупи Земљаник. – *Гласник Земаљског музеја*, 1937, XLIX, бр. 1, стр. 105–107.

762. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – *Огледи*, Београд, Српска књижевна задруга, 1937, стр. 89–98, Библиотека *Српска књижевна задруга*, коло, XL, књ. 273.

763. Лазичић, Бранислав: Да ли је Кочић савремен? – *Отаџбина*, 1937, II, бр. 4, стр. 1–2.

764. Лазичић, Бранислав: Крајишки духовни живот. – *Отаџбина*, 10. децембар 1937, II, бр. 27, стр. 2 (Оличава га Петар Кочић и Васо Пелагић).

765. Марковић, Милан М.: Петар Кочић. – *Мисао*, јануар – фебруар 1937, XVI, књ. XLIV, бр. 1–4, св. 337–340, стр. 84–91.

766. Матурант (псеуд.): Петар Кочић и комунисти. Средњошколци говоре. – *Студентске новине*, 17. јун 1937, III, бр. 56, стр. 4–5.

767. Николић, Мило (Милован Ђилас): Сељаштво у Босни и Петар Кочић. – *Наша стварност*, 1937, II, бр. 5–6, стр, 33–39.

768. Пламенац, Жарко (Арпад Лебл): *Јауци са Змијања*. – *Преглед*, 1937, XI, књ. XIII, св. 163–164, стр. 532–540.

769. Поповић, Павле: Из литературе о Петру Кочићу. – *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1937, књ. XVII, бр. 1, стр. 143–145 (Приказ публикација: *Споменица Петра Кочића*, Издање Одбор, Београд, 1928; Петар Кочић: *Целокупна дела*, Београд, Народна просвета, 1932; Бранко Чубриловић: *Петар Кочић и његово доба*, Бањалука–Загреб, 1934; *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, 1936, Издање ревије *Преглед*).

770. Скарић, Владислав: Жупа Земљаник и стара нахија Змијање. – *Гласник Земаљског музеја*, 1937, XLIX, бр. 1, стр. 37–54.

771. Тодоровић, Станка: Петар Кочић и његови незнани сарадници. – *Развитак*, 1. јануар 1937, IV, бр. 1, стр. 10–12.

1938.

772. Аноним: „Змијање" је забележило још један леп успех. – *Врбаске новине*, 9. март 1938, IX, бр. 1403, стр. 1 (Да и даље треба ићи „Кочићевим стопама"; одигран *Јазавац пред судом*, 8. марта).

773. Анђелић, Ђорђе: Петар Кочић(1877–1916). – *Историја југословенске књижевности*, Београд, 1938, стр. 360–363.

774. Бараћ, Бранко: *Из наше књижевности* од Анице Шаулић (Београд, 1938). – *Врбаске новине*, 17. април 1938, IX, бр. 1420, стр. 2–3 (Помиње њен чланак из књиге *О Давиду Штрпцу*).

775. Билбија, Владета: Петар Кочић и раднички покрет. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Издање културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 34–36.

776. Благојевић, Михаило: Кочићево доба (1876–1916). – *Петру Кочићу – поводом годишњице смрти*, Сарајево, Издање културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 4–11.

777. Брчић, Никола: Петар Кочић и омладина. – *Петру Кочић – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Издање културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 37–39.

778. Gesemann, Gerhard: Nachwort (поговор антологији). – Г. Д. Еремски: *Jugoslawische Novellen*, Prag – Stuttgart, Hohenstafen – Verlag, 1938 (О Кочићу), стр. 17.

779. Зоговић, Радован: Осуде без призива. Судија неумитни: Жарко Пламенац. Оптужени и осуђени: српски, хрватски и словеначки реалисти: Б. Станковић, П. Кочић, И. Ћипико, Ј. Веселиновић, В. Новак, Ј. Козарац, Д. Шимуновић и И. Цанкар. – *Наша стварност*, 1938, бр. 15–16, стр. 19–38 (Осврт на писање Жарка Пламенца /Арпада Лебла/).

780. Карановић, Милан: Три интересантна документа. – *Врбаске новине*, 5. децембра 1938.

781. Карановић, Милан: Фрањевац Јукић у манастиру Гомионици. – *Развитак*, 1. јул 1938, V, бр. 7, стр. 199–204.

782. Карановић, Милан: Породична задруга Кочићевог деда и оца. – *Политика*, 5. децембар 1938, XXXV, бр. 10896, стр. 4.

783. Кондић, Лазар: Кочићево Змијање. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Издање културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 21–29.

784. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићева. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Издање културне ревије *Преглед*, 1936, стр. 39–46.

785. Митропан, Петар: Зашто је Петар Кочић отпуштен из државне службе. – *Политика*, 24, 25. и 26. април 1938, XXXV, бр. 10744, стр. 15.

786. Николић, Мило (Милован Ђилас): Петар Кочић као представник сељаштва у Босни. – *Живот и рад*, 1938, XI, књ. XXIII, бр. 6, стр. 147–157.

787. Њежић, Живко: У помен другу Петру Кочићу. – *Петру Кочић – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Издање ревије *Преглед*, 1936, стр. 11–20.

788. Поповић, Јово: Петар Кочић према селу. – *Петру Кочићу – поводом двадесетогодишњице смрти*, Сарајево, Издање културне ревије *Преглед*, стр. 30–33.

789. Савковић, Милош: Петар Кочић (1877–1916). – *Југословенска књижевност III,* Београд, 1938, стр. 213–218.

790. Тодоровић, Станка: Данашњи *Развитак* има исте дужности и исте циљеве као *Развитак* Петра Кочића. – *Политика*, 17. јануар 1938, XXXV, бр. 10611, стр. 4.

791. Шаулић, Аница: Нешто о Кочићеву Давиду Штрпцу. – *Из наше књижевности*, Београд, 1938, стр. 87–90.

1939.

792. Аноним: (О Петру Кочићу, ученику „благодејанцу", у Првој београдској гимназији и активности у Дружини „Нада"). – *Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије*, Београд, 1939, стр. 248–249. и 255–256.

793. Вранешевић, Марко: Петар Кочић. – *Народна одбрана*, 27. март 1939, XIV, бр. 12, стр. 181–182.

794. Вранешевић, Марко: Петар Кочић. – *Алманах–календар „Просвета" за 1939*, стр. 71–73.

795. Вранешевић, Марко: Кочићева сатира *Јазавац пред судом*. – *Дом и школа*, 1939–40, II, бр. 8–9, стр. 449–454.

796. Димитријевић, Радмило: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Одабране стране*, Београд, Задруга професорског друштва, 1939, стр. 5–6, *Школска библиотека*, серија II, св. 3.

797. Ђ(илас), М(илован): Мали Гавела о великом Кочићу. – *Уметност и критика*, 1939, I, бр. 1–2, стр. 90.

798. Иванчевић, Милош: Патриотизам Ђуре Јакшића и Петра Кочића, паралела. – *Глас Матице српске*, 1939, VI, бр. 99. и 100, стр. 95–96.

799. Јанковић, Велизар: Мој први сусрет са гимназијом. – *Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду (1839–1939)*, Београд, 1939, стр. 368–371.

800. Јевтић, Боривоје: Петар Кочић. – *Писци из Босне и Херцеговине у борби за слободу*. – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1939, књ. LVI, св. 1, стр. 43–50.

801. Југовић, Миодраг: Осморазредна гимназија са матуром (1891–1903). – *Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду (1839–1939)*, Београд, 1939 (О Кочићу), стр. 248–249 (О Кочићевој активности у *Нади*), стр. 255–256.

802. Кобасица, Стијепо: Предратни српски листови ван Србије и Црне Горе. – *Самоуправа*, 1939, LIX, бр. 945, стр. 2.

803. Лазичић, Бранислав: Три крајишка учитеља слободе. – *Развитак*, 1939, VI, бр. 8–9, стр. 244–249 (О Ивану Фрањи Јукићу, Васи Пелагићу и Петру Кочићу).

804. Митропан, Петар: Петар Кочић као наставник. – *Политика*, 6, 7, 8. и 9. јануара 1939, XXXVI, бр. 10996, стр. 14.

805. Никачевић, Миодраг М.: Петар Кочић. – *Југословенска краткоталасна радио-станица у Београду: прекоокеанске емисије*, 1939, VIII, стр. 3–4 (Предавање одржано на радију, 27. августа 1939. године).

806. Петровић, Никола Т.: Петар Кочић. – *Југословенска књижевност*, део III, Београд, Издавачка књижарница Томе Јовановића и Вујића, 1939, стр. 69–71.

807. Поповић М(илош) Ђурин: Тиберијус Грах – Петар Кочић. – *Развитак*, 1. новембар 1939, VI, бр. 11, стр. 326–335.

808. Ћоровић, Владимир: *Доба Босанског сабора. Политичке прилике у Босни и Херцеговини*, Београд, 1939, стр. 43–49, Библиотека *Политике*.

809. Чајкановић, Веселин: Из мога школовања. – *Споменица о стогодишњици Прве мушке гимназије у Београду (1839–1939)*, Београд, 1939, стр. 372–374.

810. Шумаревић, Светислав: Петар Кочић. – *Позориште код Срба*, Београд, 1939, стр. 429, Библиотека *Луча*, 31–33.

1940.

811. Вранешевић, Марко: Кочићева сатира *Јазавац пред судом*: из предавања Господина Марка Вранешевића. – *Радио-Београд*, 1940, XII, бр. 22, стр. 9–10.

812. Gesemann, Gerhard: Nachwort. – *Jugoslawische Novellen,* Ubrsetzt und heraus gegeben von Sava D. Zerenski, Stuttgart, Hohenstaufen Verlag, стр. 164–173 (О П. Кочићу, стр. 170).

813. Јовановић, Драгољуб: *Учитељи енергије*, књ. I, (Светозар Марковић, Витомир Кораћ, Димитрије Туцовић, Петар Кочић, Стјепан Радић, Александар Стамболски, Михаило Аврамовић, Милан Прибићевић), Београд, (Изд. аутора), 1940.

814. Карановић, Милан: Једно писмо Петра Кочића. – *Развитак*, 1. јануар 1940, VII, бр. 1, стр. 30–31, (Прилог Кочићево писмо оцу Стијепи, Бањалука, 28. V 1907).

815. Кочић, Душица: Књижевници као борци за слободу народа. – *Развитак*, 1. март 1940, VII, бр. 3, стр. 81–86 (Вук Караџић, Филип Вишњић, Боривоје Атанацковић, Војислав Илић, Стеван Сремац, Петар Кочић, Владимир Гаћиновић).

816. Кочић, Душица П.: О *Јазавцу пред судом* (студија), Београд, 1940.

817. Мартиновић, Милутин В.: Петар Кочић као књижевни критичар. – *Зета*, 1940, XI, бр. 14, стр. 3.

818. Меденица, Саво: Сељачки мученици. – *Земљорадник*, 1940, I, бр. 3, стр. 7 (Осврт на Матију Гупца, Петра Кочића, Александра Стамбољског, Стјепана Радића и Адама Богосављевића).

819. Митровић, Исаија: Манастир Гомјеница из чије је средине Петар Кочић узимао главне јунаке својих дела. – *Радио-Београд*, 1940, XII, бр. 11, стр. 5.

820. Митровић, Митар Л.: Сарадник и рођак Петра Кочића, Лујо Кочић, прича о свом Јаблану који је победио царског бика. – *Правда*, 3. јануар 1940, XXXVI, бр. 12632, стр. 7 (Са Лујином фотографијом).

821. Попара, Митар: Дошла кртица у кртичњак. – *Млада култура*, 1940, II, бр. 6, стр. 63–64 (Критика чланка Милоша Ђурина Поповића: Тиберијус Грах – Петар Кочић у *Развитку*, 1939, VI, бр. 11, стр. 326–335).

822. Поповић, М(илош) Ђурин: Аграризам Петра Кочића и народњаштво Васе Пелагића. – *Развитак*, 1. фебруар 1940, VII, бр. 2, стр. 43–51.

823. Рад.: Национални лик Петра Кочића. – *Нова српска ријеч*, 1940, I, бр. 4, стр. 11.

824. Hulle, Franz: Nachwort. – *Der jugoslawischen Novellen, 2. Band, Kroatische und Bosnische Novellen*, Herausgegeben und ubersetssen von Dr. Franz Hulle, Adolf Luster Verlag, Wien und Leipzig 1940, стр. 337–341 (О Кочићу стр. 340).

1941.

825. Аноним: Српско вече посвећено Петру Кочићу. – *Народна одбрана*, 16. март 1941, XVI, бр. 21, стр. 4 (Белешка о томе да Коло српских сестара приређује на Коларчевом универзитету своје Српско вече посвећено П. Кочићу, о коме ће говорити Марко Вранешевић, биће изведен *Јазавац пред судом* и рецитована *Молитва*).

826. Веснић, Радослав: Гостовање сарајевског Народног позоришта. – *Време*, 24. фебруар 1941, XXI, бр. 6855, стр. 7 (Приказ извођења *Јазавца* и комада *Под маглом* Алексе Шантића и *Подвиг на суходолини* Б. Јевтића).

827. Дивац, Недељко С.: Учитељи енергије. Поводом књиге др Драгољуба Јовановића. – *Српски књижевни гласник*, н. с., 1941, LXII, бр. 1, стр. 73–78.

828. Дивац, Недељко С.: *Учитељи енергије*. Поводом књиге др Драгољуба Јовановића. – *Солидарност*, 1941, IX, бр. 1–2, стр. 2–3 (Приказ поменуте књиге о животу Светозара Марковића, Витомира Кораћа, Димитрија Туцовића, Петра Кочића, Стјепана Радића, Александра Стамбољскога, Михаила Аврамовића и Милана Прибићевића).

829. Драгић, М.: Кључар бањалучке „Црне куће". – *Политика*, 1. јануар 1941, XXXVIII, бр. 11705, стр. 15 (О Стевану Ракићу кључару Окружног суда у Бањој Луци и његовом писму Кочићу у вези с меморандумом којим се Кочић терети за набавку оружја из Србије).

830. Кочић, Душица: Неколико мисли уз ово издање; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, 18. издање, Београд, Књижарница Томе Јовановића и Вујића, 1941, стр. 5–8.

831. Малешевић, Ристан: Покладно сијено. – *Развитак*, 1. март 1941, VIII, бр. 3, стр. 88–89 (О извођењу позоришне слике *Симеун Ђак код котла*, извео г. Ст. Ковачевић).

832. Митровић, Исаија: Национализам Петра Кочића. – *Народна одбрана*, 5–12. јануар 1941, XVI, бр. 58, стр. 12.

833. Митровић, И(саија) С.: Прво извођење *Јазавца пред судом* у Бањој Луци. – *Време*, 18. марта 1941, XXI, бр. 6877, стр. 13.

834. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Аналитички тренуци и теме*, књ. I, Београд, 1941, стр. 26–45.

835. Селимовић, Меша: Како је створен Кочићев *Јазавац пред судом*. – *Време*, 27. фебруар 1941, XXI, бр. 6858, стр. 13 (По саопштењу проф. И. Ј. Бајића).

836. Стеванов, Јован К.: Родољуб. Епизода из живота Петра Кочића. – *Развитак*, 1. април 1941, VIII, бр. 4.

837. Ћоровић, Владимир: Књижевници из Босне и Херцеговине. – *Летопис Матице српске*, 1941, CXV, књ. CCCLV, бр. 1–2, стр. 12–17 (Предавање одржано у Народном позоришту у Београду, 22. фебруара 1941).

1942.

838. Аноним: Петар Кочић. – *Коло*, 1942, I, бр. 19, стр. 13.

839. Аноним: Петар Кочић. Начело. – *Бодљикаво прасе*, 1942, II, бр. 21, стр. 4.

840. Кецман, Вукадин: Да ли је Петар Кочић био комуниста? – *Наша борба*, 1942, VIII, бр. 48, стр. 8.

841. Р(истић), Н.: Петар Кочић као „благодејанац". – *Српски народ*, 18. септембар, 1942, I, бр. 16, стр. 11.

1943.

842. В. Г.: Петар Кочић (1877–1916). – *Слободна реч*, Pittsburgh, 1943, IX, бр. 113, стр. 3.

843. Милутиновић, Света: Заплењена сведоџба Петра Кочића. – *Ново време*, 1943, III, бр. 518, стр. 6.

1945.

844. Аноним: Белешка о писцу; поговор. – Петар Кочић, *Јазавац пред судом*, Београд, Штампала штампарија „Планета", 1945, стр. 47–48.

845. Видојковић, Марко: Петар Кочић; поговор. – Петар Кочић: *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1945, стр. 227–228, *Изабрана дела српских реалиста*, књ. 3.

846. Глигорић, Велибор: Свети лик Петра Кочића. – *Омладина*, 7. септембар 1945, III, бр. 61, стр. 5.

847. Глигорић, Велибор: Свијетли лик Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Сплит, *Слободна Далмација*, 1945, стр. 5–10.

848. Маслеша, Веселин: *Млада Босна*, Београд, Култура, 1945, стр. 45–47.

1946.

849. Аноним: Данас се одржава тридесетогодишњи помен босанском књижевнику и борцу за слободу народа, Петру Кочићу. – *Глас Народног фронта Србије*, 1946, бр. 356.

850. Аноним: Кочић о Горкоме. – *Преглед*, 3. јул 1946. I, књ. I, бр. 3, стр. 249 (Доноси и Кочићев напис „Нова књига Максима Горког" из *Босанске виле*, бр. 15–16 за 1913. годину).

851. Anonim: Petar Kočić bosenski pripovednik in borec za pravice bosenskega ljudstva („Minulo je 30 let od kar je v Beogradu umrl borec za oslobojene bosanskega delovnega ljudstva, pisatel in politik Petar Kočić..."). – *Ljudska pravica*, 3. септембар 1946, VII, љt. 205, стр. 5.

852. Аноним: Кочићев лист *Развитак*. – *Преглед*, 1946, I, књ. I, бр. 4–5, стр. 368–370.

853. Аноним: Кочићеви преци. – *Преглед*, 1946, I, књ. I, бр. 4–5, стр. 363–364.

854. Аноним: Кочићево сећање на прве дане окупације. – *Преглед*, 1946, I, књ. I, бр. 4–5, стр. 364–365.

855. Аноним: Књижевни лик Петра Кочића. – *Глас Истре*, 12. српња 1946, IV, бр. 275, стр. 3.

856. Аноним: Поводом тридесетогодишњице смрти Петра Кочића. – *Наша књижевност*, 1946, књ. I, бр. 10, стр. 315.

857. Аноним: Тридесет година од смрти Петра Кочића. – *Политика*, 27. август 1946, XLIII, бр. 12386, стр. 6.

858. Аноним: Тридесет години од смъртта на Петър Кочић голиям писател и борец. – *Народ София*, 1946, бр. 597.

859. Аноним: Тридесетогодишњица смрти Петра Кочића. – *Глас*, 31. август 1946, IV, бр. 35 (61), стр. 1–2.

860. Видојковић, Марко: Белешка о писцу. – Петар Кочић: *Изабране приповетке*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1946, стр. 221–222, *Српски писци*.

861. В. К.: Петар Кочић – борац за социјална права сељака. Уз 30-годишњицу његове смрти. – *Глас Славоније*, 23. српња 1946, IV, бр. 391, стр. 5.

862. Јовановић, Живорад П.: Литература о Петру Кочићу. – *Преглед*, 1946, I, књ. I, св. 7, стр. 461–465.

863. Кнежевић, Н.: Петар Кочић и његово доба. – *Омладинска ријеч*, 3. март 1946, III, бр. 52, стр. 5.

864. Крушевац, Тодор: Горки и Кочић. – *Преглед*, јул 1946, I, књ. I, св. 3, стр. 241–243.

865. К(рушевац), Т(одор): Белешка о Кочићевом књижевном раду. – *Преглед*, август–септембар 1946, I, књ. I, бр. 4–5, стр. 393–395.

866. Крушевац, Тодор: Биљешке о Петру Кочићу. – *Преглед*, август–септембар 1946, I, књ. I, бр. 4–5, стр. 361–373.

867. Крушевац, Тодор: Кочић о народном веровању у Босанској Крајини. – *Преглед*, октобар 1946, I, књ. I, бр. 7, стр. 524–525.

868. Крушевац, Тодор: Кочићево испитивање Змијања. – *Преглед*, октобар 1946, I, књ. I, св. 7, стр. 522–523.

869. Крушевац, Тодор: Петар Кочић, поводом тридесетогодишњице смрти. – *Ослобођење*, 28. август 1946.

870. Кршић, Јован: Босанска сатира. – *Преглед*, август –септембар 1946, I, књ. I, св. 4–5, стр. 380–389.

871. Милићевић, Ника: Петар Кочић, поводом тридесетогодишњице смрти – *Преглед*, август–септембар 1946, I, књ. I, бр. 4–5, стр. 353–356.

872. Протић, Предраг: Петар Кочић; поговор. – Петар Кочић: *Суданија*, Београд, Рад, 1946, стр, 137–141, Библиотека *Реч и мисао*, књ. 168.

873. Селаковић, Милан: Тридесета годишњица смрти Петра Кочића. – *Република*, 1946, II, бр. 7–8, стр. 629–635.

874. Селаковић, Милан: Политички значај Петра Кочића. Уз тридесету годишњицу смрти (1916–1946). – *Радио-Загреб*, 1946, II, бр. 8, стр. 285–288.

875. Селаковић, Милан: Патриотизам у књижевности Петра Кочића. Поводом 30-годишњице смрти. – *Народни лист*, 1. рујна 1946, II, бр. 386, стр. 4.

876. Ћоровић, Владимир: *Јазавац пред судом* у *Зори*. – *Преглед*, август–септембар 1946, I, књ. I, бр. 4–5, стр. 365–367.

877. ЊФ (В. Франчић): 30-леције смиерци Пиотра Кочића. – *Жэције Словианские*, 1946, бр. 9–11, стр. 316.

1947.

878. Аноним: Напомена о писцу. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Просвета, 1947, стр. 2, *Мала библиотека*, св. 7.

879. Аноним: Петар Кочић: *Вуков гај* ; *Јаблан*, Сарајево, Свјетлост, 1947, стр. 3–4, *Мала библиотека*, св. 1.

880. Аноним: Издања „Свјетлости" у Сарајеву. – *Република*, 1947, III, бр. 6, стр. 425 (Белешка о томе да су у обновљеној *Малој библиотеци*, у првом свеску, изашле две приповетке Петра Кочића: *Вуков гај* и *Јаблан*, са кратким описом Кочићевог живота и рада).

881. Јеловац, Вук(ашин): Ево наш Кочо пријети. –*Република*, 4. новембар 1947. III, бр. 103.

882. Кецмановић, Илија: Петар Кочић, Поводом годишњице смрти. – *Ослобођење*, 27. август 1947, V, бр. 261, стр. 6.

883. Smekal, L.: Petar Kočić, Svobodna zeme. – *Olomuc*, 1947, III, бр. 12, стр. 7.

884. Селаковић, Милан: Петар Кочић. – *Радио-вјесник*, 1947, II, бр. 16, стр. 2.

885. Чубриловић, Бранко: Четрдесетогодишњица бањалучке *Отаџбине* 1907–1947. – *Преглед*, новембар– децембар 1947, II, књ. II, св. 11–12, стр. 827–834.

1948.

886. Аноним: Петар Кочић (1877–1916). – *Разгледница*, Београд, Задружна књига, б. г. (издата вероватно 1948); 15 x 10 цм (На полеђини биографија Петра Кочића на основу података из литературе).

887. Аноним: Када је рођен и када је умро Петар Кочић – *Књижевне новине*, 31. август 1948.

888. Бесаровић, Р(исто): Уз годишњицу рођења Петра Кочића. – *Преглед*, јул 1948, III, књ. III, св. 7, стр. 560–565 (О Кочићевој мисији писца и политичара, његовим полемичким иступима против напада Беговата у листу *Земан*)

889. Богдановић, Милан: Два лика Петра Кочића. – *Критике*, Накладни завод Хрватске, 1948, стр. 125–128.

890. Вуковић, Јован: Кочићева борба за језик. – *Бразда* 1948, II, бр. 9, стр. 684–689.

891. Gligorić, Velibor: O srbskih realistih; predgovor. – Srbski realisti (Prevedel in opombe napisal Dr Alojz Gradnik), Ljubljana, Mladinska knjiga, 1948, стр. 5–12 (О Кочићу), стр. 10.

892. Јовановић, Милан Ч.: Петар Ј. Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Одабране приповетке*, Београд, Ново поколење, 1948, стр. VII–XXI, Библиотека *Југословенски класици*, 5.

893. Крушевац, Тодор: Сељачки покрет – штрајк г. 1910 (Одломак из већег рада о Петру Кочићу). – *Преглед*, јул 1948, III, књ. III, св. 7, стр. 536–553.

894. Крушевац, Тодор: Три суђења Петру Кочићу. – *Преглед*, јануар–фебруар 1948, III, књ. 3, св. 1–2, стр. 101–115.

895. Марковић, Марко: Саво Шкарић Зембиљ. – *Преглед*, април 1948, III, књ. III, св. 4, стр. 281–296; наставак у св. 5, стр. 389–398 (Позива се на *Суданију* и *Јазавца пред судом* и на *Отаџбину*).

896. С(имић) Н(овак): Петар Кочић; поговор. – Петар Кочић: *Кроз мећаву*, Загреб, Накладни завод Хрватске, 1948, *Народна књижница*, стр. 41–42.

1949.

897. Аноним: Биљешка о писцу. – Петар Кочић: *Изабране приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1949, стр. 139–141, *„Просвјетина" библиотека*.

898. Anonim: Petar Kočić: Vukov gaj in druge črtice. – *Vestnik*, 12. септембар 1949, V, бр. 215.

899. Bo.: Petar Kočić in njegovo delo. – Petar Kočić: *„Vukov gaj" in druge črtice*; pogovor. – Ljubljana, Slovenski knjiћevni zavod, 1949, *Mala knjiћnica,* 21-22.

900. Богдановић, Милан: Два лика Петра Кочића. – *Стари и нови III,* Београд, Просвета, 1949, стр. 31–34.

901. Б(огдановић) М(илан): Поводом годишњице смрти Петра Кочића. – *Омладинска ријеч*, 24. августа 1949, VI, бр. 215.

902. Вуковић, Владета: Петар Кочић – народни борац и уметник. – *Зора*, 1949, II, бр. 7–8, стр. 97–98.

903. Крушевац, Тодор: Кочићево књижевно формирање. – *Бразда*, 1949, II, бр. 9, стр. 663–677.

1950.

904. Аноним: Напомена уз комад *Јазавац пред судом*. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Ново поколење, 1950, стр. 46–47, *Позоришни зборник Омладинске позорнице*, коло I, бр. 3.

905. Аноним: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Загреб, Савез културно-просвјетних друштава Хрватске, 1950, стр. 3–5, *Мала драмска библиотека*, св. 7.

906. Аноним: Петар Кочић (1877–1916). – *Илустрирани вјесник*, 1950, бр. 253, стр. 10–11.

907. Аноним: Петар Кочић. – *Обзорник*, 1950, V, стр. 249–250.

908. Бесаровић, Ристо: Петар Кочић у Босанско-херцеговачком сабору. – *Календар „Просвјета" за 1950. годину*, Загреб 1950.

909. Глигорић, Велибор: *Зборник босанско-херцеговачке прозе* (приказ). – *Књижевне новине*, 12. септембар 1950, III, бр. 37, стр. 7.

910. Јовановиќ, Милан Ч.: Петар Кочиќ; предговор. – *Одабрани раскази*, Скопје, Државно книгоиздателство на НР Македонија, 1950, *Југословенски реалисти*, стр. 5–7.

911. Крушевац, Тодор: Петар Кочић (Закључни одломак из већег рада). – *Књижевност*, 1950, V, књ.XI, бр. 10, стр. 340–346.

912. Крушевац, Тодор: Кочићева *Суданија* (Одломак из већег рада). – *Бразда*, 1950, књ. III, бр. 9–10, стр. 688–695.

913. Крушевац, Тодор: Кочићеви главни типови. – *Стварање*, 1950, V, бр. 9–10, стр. 281–291.

914. Крушевац, Тодор: Важнији мотиви у приповедачком раду Петра Кочића. – *Летопис Матице српске*, 1950, CXXVI, књ. CCCLXV, бр. 1–2, стр. 68–76.

915. Лауренчић, Јозо: Редитељске упуте. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Загреб, Савез културно-просвјетних друштава Хрватске, 1950, стр. 31–37, *Мала драмска библиотека*, св. 2.

916. Милићевић, Ника: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Суданија*; драматизовао Миро Копач, Сарајево, Савез културно-просвјетних друштава Босне и Херцеговине, 1950, стр. 7–13, *Позоришна библиотека*, 10,

917. Милићевић, Ника: Предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Савез културно-просветних друштава НР Србије, 1950, стр. 5–13; редитељски коментар Огњенка Милићевић, стр. 43–53, *Позоришна библиотека* Савеза просветних друштава НР Србије.

918. Милићевић, Огњенка: Напомене. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Сарајево, Савез просветних друштава БиХ, 1950, стр. 47–57, *Позоришна библиотека*, 3.

919. Милићевић, Огњенка: Режијске напомене уз *Јазавац пред судом*. – *Драмски зборник*, Сарајево, Полет, 1950, стр. 96–101.

920. Н. К.: Петар Кочић, велики народни песник. – *Радник*, 25. август 1950, бр. 75.

921. Скерлић, Јован: *С планине и испод планине*, Петра Кочића. – *Одабрани списи I,* Београд, Ново поколење, 1950, стр. 273–282, *Југословенски писци*.

1951.

922. Anonim: Observaţtiasupra piesei „Bursucul în faţa tribunalului". – *Lumina*, 1951, V, бр. 8–9, стр. 423–425.

923. Андрић, Иво: Нешто о Кочићевој борби за народни језик. Одломак. – *Настава језика и књижевности у средњој школи*, 1951, бр. 1–2, стр. 3–5 (Из предавања „Земља, људи и језик у делу Петра Кочића").

924. Андрић, Иво: О личности Петра Кочића. Одломак. – *НИН*, 26. август 1951, I, бр. 34 (Поводом 35–годишњице смрти).

925. Б. Ђ. П.: Тридесет пет година од смрти Петра Кочића. – *Политика*, 26. август 1951.

926. Белан, Јерка: Петар Кочић; поговор. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Загреб, Просвјета, 1951, стр. 273– 286, Библиотека *Просвјете*, коло II, књ. 12.

927. Глигорић, Велибор: Одлике реализма Петра Кочића. – *Књижевне новине*, 28. август 1951, IV, бр. 35 (Поводом 35–годишњице смрти).

928. Глушац, Васо: Петар Кочић у Бањој Луци после анексије. – *Гласник Српске академије наука*, 1951, књ. III, бр. 2, стр. 283–298.

929. Глушац, Васо: Кочић пред судом и у тамници. – *Књижевност*, 1951, VI, књ. XII, бр. 5–6, стр. 559–562 (Зарад штампаног прогласа са Јовом Поповићем, у маја 1907. године, и упућеног грађанима Бањалуке, поводом доласка поглавара Босне и Херцеговине, генерала Алборија).

930. Д.: Петар Кочић. – *Борба*, 28. август 1951, XVI, бр. 204.

931. Јеловац, Вук(ашин): Петар Кочић. Поводом 75–годишњице рођења и 35–годишњице смрти. – *Република* (Београд), 28. август 1951, XVIII, бр. 304, стр. 3.

932. К(ецмановић) И(лија): Петар Кочић: *Дјела I, II,* издање „Свјетлости", Сарајево, 1951. – *Бразда*, 1951, IV, бр. 11–12, стр. 886–888 .

933. Крушевац, Тодор: Библиографија: И. Кочићеви књижевни радови; II. Остали Кочићеви радови; III. Литература о Петру Кочићу. – Петар Кочић: *Дјела II,* Сарајево, Свјетлост, 1951, стр. 369–390.

934. Крушевац, Тодор: *Петар Кочић*, студија, Београд, Просвета, 1951; стр. 424+ 3 прилога са сликом и факсимилом.

935. Крушевац, Тодор: Поговор. – Петар Кочић: *Дјела II,* Сарајево, Свјетлост, 1951, стр. 393–410.

936. Марјановић, Мирко: Трагом кварења нашег језика у недавној прошлости. – *Чланци, огледи: (прилог за историју развитка културног живота у Босни и Херцеговини)*, Сарајево Свјетлост, 1951 (О Кочићевој „борби за језик" у Босанском сабору и у *Јазавцу* и *Суданији*), стр. 29–38.

937. Марковић, Мирко: Саво Скарић Зембиљ. – *Чланци и огледи: (прилог за историју развитка културног живота у Босни и Херцеговини)*, Сарајево, Свјетлост, 1951 (О *Суданији* и *Јазавцу*), стр. 67–69, 92–93.

938. Милићевић, Ника: Предговор. – Петар Кочић: *Дјела I,* Сарајево, Свјетлост, 1951, стр. 7–31, *Писци Босне и Херцеговине*.

939. Милићевић, Ника: О Кочићевој *Суданији*. – *Ослобођење*, 1, 2. и 3. мај 1951, VIII, бр. 1407, стр. 5.

940. Милићевић, Ника: Петар Кочић. – *Бразда*, 1951, IV, бр. 7–8, стр. 532–552.

941. Милићевић, Ника: Три једночинке из босанско-херцеговачке драматургије. – *Бразда*, 1951, IV, бр. 11–12, стр. 875–879 (Приказ извођења *Јазавца* Петра Кочића, *Адембега* Светозара Ћоровића и *Хасанагинице* Алексе Шантића на сцени Народног позоришта у Сарајеву).

942. Милићевић, Ника: Петар Кочић. – *Избор књижевних радова 1941–1951* (Уредили: М. Марковић, С. Назечић, М. Селимовић), Сарајево, Свјетлост, 1951, стр. 243–251.

943. Новаковић, Бошко: Књига Тодора Крушевца о Петру Кочићу. – *Политика*, 29. октобар 1951, XLVIII, бр. 14009.

944. Петринић, Мирко: На тему дана. – *Ослобођење*, 1, 2. 3. маја 1951, VIII, бр. 1407 (Разговор са Ђуром Мочевићем о Ђури Ђаковићу, Петру Кочићу и првомајској прослави).

945. Пухало, Д(ушан): Петар Кочић. – *Југословенски раскажувачи*, Скопље, 1951, стр. 87–88.

946. Радуловић, Јован: Једно језичко објашњење Кочићеве *Суданије.* – *Наш језик*, н. с., 1951, II, бр. 5–6, стр. 173–186.

947. Черкез, Владимир: Кочић, Шантић и Ћоровић на сарајевској сцени. – *Ослобођење*, 16. децембар 1951, VIII, бр. 1602 (Поводом приказивања *Јазавца*, *Хасанагинице* и *Адембега*).

948. Чубриловић, Бранко: Кочићеви књижевни ликови. – *Бразда*, јануар–фебруар 1951, IV, бр. 1–2, стр. 73–80.

949. Чубриловић, Бранко: Из необјављене Кочићеве кореспонденције. – *Ослобођење*, 22. јун 1951, VIII, бр. 1450.

950. Чубриловић, Бранко: Поводом 35 година смрти Петра Кочића (1877–1916). – *Ослобођење*, 28. август 1951, VIII, бр. 1508.

1952.

951. Аноним (Милићевић, Ника): Биљешка о писцу. – Петар Кочић: *Изабране приповијетке* (Избор извршио Ника Милићевић), Сарајево, Сељачка књига, 1952, књ. 15, стр. 149–150, *Село у књижевности*.

952. Аноним: Петар Кочић. – *Слободна Војводина*, 21. август 1952, XI, бр. 2410; *Дечја Слободна Војводина*, I, бр. 17, стр. 1.

953. Гавела, Ђуро: Петар Кочић; поговор. – Петар Кочић: *Зулум Симеуна Ђака*, Београд, Народна књига, 1952, стр. 59–62, *Српски класици*, књ. 1.

954. Димитријевић, Радмило: Петар Кочић; предговор – Петар Кочић: *Одабране стране*, књ. 1, Београд, Знање, 1952, стр. 7–30, *Школска библиотека*, 2.

955. Јеловац, Вук(ашин): Родитељи Петра Кочића. – *Република*, 29. април 1952, XIX, бр. 339.

956. Јовановиќ, Милан Ч.: Петар Кочиќ, превел Србо Ивановски. – *Огледи од книжевноста IX*, Скопје, Државно книгоиздателство, 1952, стр. 23.

957. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићева. Босанска сатира. – *Одабрани чланци*, Сарајево, Свјетлост, 1952, стр. 48–70 и 166–174, *Писци Босне и Херцеговине*.

958. Кршић, Јован: Босанска сатира. – *Споменица палим писцима*, Сарајево, Свјетлост, 1952, стр. 131–143.

959. Марковић, Марко: Постављање попрсја четворице књижевника и једног сликара на јавним мјестима у Сарајеву. – *Живот*, децембар 1952, I, књ. I, св. 3, стр. 233–234 (С. С. Крањчевића, П. Кочића, Х. Кикића, Ј. Кршића, Д. Озме. Овоме претходило вече посвећено њиховој успомени, о Кочићу говорио Ника Милићевић).

960. Чиплић, Богдан: Два значајна уметничка остварења Станоја Душановића. – *Наша сцена*, 15. септембар 1952, V, бр. 45–46, стр. 3–4 (Као *Отело* и *Давид Штрбац*).

1953.

961. Димитријевић, Радмило: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Одабране стране,* друго издање, књ. 1, Београд, Знање, 1953, стр. 7–30, *Школска библиотека*, 3.

962. Жалица, Миодраг: Три прве представе у згради Народног позоришта у Тузли. – *Живот*, јуни–јули 1953, II, књ. III, св. 10 –11, стр. 104–106.

963. Кецмановић, Илија: Петар Кочић и мостарска књижевна група. – *Живот*, фебруар 1953, II, књ. II, св. 5, стр. 112–115 (Објављена су и три писма Кочићева Алекси Шантићу).

964. К(рушевац), Т(одор): Бранко Чубриловић: Петар Кочић. – *Књига и књижар*, 1953, I, бр. 4, стр. 23.

965. Леовац, Славко: Маргиналије уз Кочићево књижевно дело. – *Сусрети*, 1953, I, бр. 7–8, стр. 504–508.

966. Милутиновић, Коста: Тодор Крушевац: *Петар Кочић*, Просвета, Београд, 1951. г. – *Живот*, март 1953, II, књ. II, св. 6, стр. 204–207.

967. Николич, Илия: Петьр Кочич. – *Глас на Българите в Югославия*, 15. децембар 1953, V, бр. 246.

968. Скерлић, Јован: Петар Кочић. – *Историја нове српске књижевности*, потпуно и илустровано треће издање, Београд, Рад, 1953, стр. 450–451.

969. С. Ј.: Петар Кочић. – *Омладински борац*, 25. август 1953.

970. Чубриловић, Бранко: *Петар Кочић,* друго издање, Сарајево, Свјетлост, 1953; стр. 304.

1954.

971. Барац, Антун: Петар Кочић (1877–1916). – *Југославенска књижевност*, прво издање, Загреб, Матица Хрватска, 1954, стр. 241; 252–253.

972. Булин, В(ладимир): У Стричићима, родном месту Петра Кочића. – *Књижевне новине,* 20. августа 1954.

973. Гајић, Васо: Борба Петра Кочића за избор првог сељака у Босански сабор. – *Бањалучке новине*, 20. август 1954, II, бр. 52, стр. 4.

974. Гајић, Васо: Како је *Отаџбина* подстицала народ на побуну ртив окупаторске власти. – *Бањалучке новине*, 10. септембар 1954, II, бр. 55, стр. 4–5.

975. Гајић, Васо: Маркантни примери Кочићеве отворене борбе против окупаторске власти. – *Бањалучке новине*, 17. септембар 1954, II, бр. 56, стр. 5.

976. Гајић, Васо: Маркантни примери Кочићеве отворене борбе против окупаторске власти. – *Бањалучке новине*, 24. септембар 1954, II, бр. 57, стр. 5.

977. Гајић, Васо: Занимљиви подаци из бурне младости и патничког живота Петра Кочића. Петар Кочић као младо планинско чобанче. – *Бањалучке новине*, 22. октобар 1954, II, бр. 61, стр. 4.

978. Гајић, Васо: Кочићеви средњошколски доживљаји у сарајевској и београдској гимназији. – *Бањалучке новине*, 29. октобар 1954, II, бр. 62, стр. 4.

979. Гајић, Васо: Кочић као студент. – *Бањалучке новине*, 5. новембар 1954, II, бр. 63, стр. 4.

980. Гајић, Васо: Од чобанчета до борца за политичка и национална права. Краткотрајно професоровање на гимназији у Скопљу. Тамновање, прогони и страдања Петра Кочића до његове трагичне смрти. – *Бањалучке новине*, 12. новембар 1954, II, бр. 64, стр. 6.

981. Гајић, Васо: Од чобанчета до борца за политичка и национална права. Кочићева трагедија. –*Бањалучке новине*, 19. новембар 1954, II, бр. 65, стр. 4.

982. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. *Српски реалисти*, прво издање, Београд, Просвета, 1954, стр. 448–476, *Српски реалисти*.

983. Димитријевић, Радмило: Тодор Крушевац: *Петар Кочић* (студија), Просвета, Београд 1951. – *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1954, књ. XX, бр. 1–2, стр. 125–127.

984. Крушевац, Тодор: Петар Кочић и аграрно питање у Босни. – *Народни календар*, 1954, стр. 61–67.

985. Крушевац, Тодор: Петар Кочић. – *Вјесник*, 20. јул 1954.

986. К(рушевац), Т(одор): Средњошколски дани Петра Кочића. – *Наш весник*, 26. јун 1954, I, бр. 13.

987. Младеновић, Љубица: Кочићева соба. – *Живот*, 1954, III, књ. IV, св. 4, стр. 302–303 (О оставштини Петра Кочића у Музеју књижевности у Сарајеву).

988. Радуловић, Јован: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1954, стр. 5–21.

989. Ракита, Станко: *Петру Кочићу*. Песма. –*Задругар*, 16. јануар 1954, X, бр. 263, стр. 7.

990. Савковић, Милош: Петар Кочић (1877–1916). – *Југословенска књижевност*, књ. II, друго издање, Београд, 1954, стр. 119–124.

991. Селаковић, Милан: Бранко Чубриловић*: Петар Кочић*; Тодор Крушевац: *Петар Кочић*. – *Вјесник*, 20. јуни 1954, XV, бр. 2890, стр. 11.

992. Точанац, Василије: Хуманизам у Кочићевом књижевном делу. – *Књижевност и језик у школи*, 1954, I, бр. 3, стр. 137–146.

993. Чубриловић, Бранко: *Петар Кочић*, друго издање, Сарајево, Свјетлост, 1954.

994. Х. М.: Поводом првенца Драмског студија, приказана је *Суданија* Петра Кочића. – *Бањалучке новине*, 22. октобар 1954, II, бр. 61, стр. 5.

995. Шилић, Смиљан: Петар Кочић: *Суданија*: На сцени Драмског студија омладине Бања Луке – *Омладинска ријеч* (Сарајево), 29. октобар 1954, XII, бр. 447, стр. (5).

1955.

996. Аноним: Портрети писаца са писама. – *Дуга*, 1955, XII, бр. 492, стр. 8–11 (Одломци из писама књижевника Л. Лазаревића, П. Кочића и др.).

997. Барац, Антун: *A history of Yugoslav Literatury,* Београд, 1955 (О Петру Кочићу), стр. 201–202.

998. Димитријевић, Радмило: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Приповетке; Јазавац пред судом*, Нови Сад, Матица српска, 1955, *Наши писци*, стр. 5–19.

999. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. – *Српска проза I,* Београд, 1955, стр. 325–326.

1000. И. С.: Писци интимно. – *7 дана*, 13. октобар 1955, III, бр. 125 (Осврт на Кочићево писмо од 28. маја 1908. и Св. Ћоровића од 22. септембра 1892).

1001. Јеловац, Вук(ашин): Први сусрет Петра Кочића са Јанком Веселиновићем. – *Република*, 28. јун 1955, XXII, бр. 504, стр. 4.

1002. Крушевац, Тодор: Учешће у генералном штрајку 1906. године (Одломак из студије *Петар Кочић*, 1951). – *Одјек*, 1955, VI, бр. 6, стр. 9.

1003. Крушевац, Тодор (приређивач): *Петар Кочић – човјек, борац и књижевник. Огледи и успомене*, Сарајево, Свјетлост, 1955 *Школска библиотека*, 9 (Садржај: Карановић, Милан: *Кочићево Змијање*, стр. 5–12; *О старини Кочићева рода*, стр. 12–14; *Породична задруга Кочићевог деда и оца*, стр. 15–17; *Родитељи Петра Кочића*, стр. 18–21; Крушевац, Тодор: *Важнији биографски подаци*, стр. 22–26; Митропан, Петар: *Прве ђачке невоље Петра Кочића*, стр. 26–33; Карановић, Милан: *Протјеривање Петра Кочића из Сарајева*, стр. 33–35; Томовић, Мирко: *Петар Кочић у босанском Подрињу 1911/1912. године*, стр. 35–36; Јовановић, М. С.: *Петру Кочићу in memoriam*, стр. 37–50; Лагарић, Павле: *Прво виђење са Јанком*, стр. 51–53; *Како је Петар Кочић научио писати приповетке*, стр. 53–58; *Лирски покушаји Петра Кочића*, стр. 58–59; *С планине и испод планине I,* стр. 60–62; Скерлић, Јован: *С планине и испод планине I, II,* стр. 62–70; Лагарић, Павле: *С планине и испод планине III,* стр. 70–73; Митриновић, Димитрије: *Наш књижевни рад*, стр. 73–75; Антула, Никола: *Јауци са Змијања*, стр. 76–82; Дучић, Јован: *Петар Кочић*, стр. 83–102; Андрић, Иво: *О личности Петра Кочића* (Одломак), стр. 103–107; Бановић, Гојко: *Писац „Јазавца пред судом"*, стр. 107–113; Секулић, Исидора: *Савременост Петра Кочића*, стр. 113–133; Кршић, Јован: *Смисао књижевног дела Кочићева*, стр. 134–140; Милићевић, Ника: *Лик Петра Кочића* (Одломак), стр. 140–157; Крушевац, Тодор: *Петар Кочић*, стр. 157–166; Глигорић, Велибор: *Петар Кочић* (Одломак), стр. 166–170; Маслеша, Веселин: *Група „Отаџбина"*, стр. 171–175; Бесаровић, Ристо: *Петар Кочић у Босанско-херцеговачком сабору*, стр. 176–184; Поповић, Јово: *Петар Кочић према селу и аграрном питању*, стр. 184–189; *Петар Кочић и раднички покрет*, стр. 189–192; Бричић, Никола: *Петар Кочић и омладина*, стр. 192–195).

1004. Маслеша, Веселин: Млада Босна (Извод из студије, изд. Државне штампарије, Сарајево, 1945). – *Споменица 75–годишњице Гимназије у Сарајеву (1879–1954)*, Сарајево, 1955 (О Кочићу), стр. 21–23 (Кочићева слика), стр. 22.

1005. Новаковић, Новак: *Кроз мећаву*. – *Наша школа*, 1955, VI, бр. 9–10, стр. 437–445.

1006. П(оповић), В(ладимир): Петар Кочић; поговор. – Петар Кочић: *Вуков гај*, Загреб, Сељачка слога, 1955, стр. 49–50, Домаћи писци – *Мала књижница „Сељачке слоге"*.

1007. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – Поповић, Миленко: *Огледи о југословенским писцима*, Београд, 1955, стр. 102–120, Библиотека *Студије и огледи*, 1.

1008. Симић, Св.: Личност и уметност Петра Кочића. Уметник о уметнику: Андрић о Кочићу, о босанској историји и Босанцима. – *Дневник*, 8. мај 1955, XIV, бр. 3256, стр. 7.

1009. Скерлић, Јован: Млада српска поезија и приповетка (1905). – *Писци и књиге III,* Београд, Просвета, 1955 (О П. Кочићу), стр. 23–24.

1010. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II. – Писци и књиге III,* Београд, Просвета, 1955, стр. 185–190. и 191–194.

1011. Станисављевић, Вук(ашин): Скерлићева оцена Кочићевог Давида Штрпца. – *Књижевност и језик у школи*, 1955, II, бр. 6, стр. 435–437.

1012. Чађеновић, Ј(ован): Они су били Кочићеви ђаци. – *Просвјетни рад*, 1. септембар 1955, II, бр. 7 (Сећања Радула Јовановића и Душана Радичевића на Петра Кочића).

1956.

1013. Аноним: Кочићеви књижевни радови. – *Билтен Друштва библиотекара и библиотека НР Босне и Херцеговине*, 1956, II, бр. 3–4, стр. 71–88 (Литература о П. Кочићу).

1014. Аноним: Кочићеви књижевни радови. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 87–91. Садржи библиографију Петра Кочића и литературу о њему – према књизи *Дјела II* Петра Кочића, Сарајево, 1951, стр. 369–375. и књизи *Српска проза I,* Београд, 1955, стр. 325–326.

1015. Аноним: Петар Кочић (1877– 1916). – *Изабране стране,* Загреб, Школска књига, 1956, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2.

1016. Аноним: Кочићева смрт. – *Млада култура*, 12. август 1956.

1017. Аноним: Босанска крајина своме писцу. Четрдесет година од смрти Петра Кочића. – *Политика*, 10. октобар 1956.

1018. Аноним: Петар Кочић. – *Бјеловарски лист*, 30. август 1956, X, бр. 21 (Поводом четрдесетогодишњице смрти).

1019. Аноним: Петар Кочић. – *Flaka e ve'llaznimit*, 28. октобра 1956, XII, бр. 336.

1020. Аноним: Петар Кочић – писац и национални револуционар. – *Глас Славоније*, 2. новембра 1956, XIV, бр. 5563.

1021. Аноним: Петар Кочић писац и револуционар. – *Југопрес*, 20. октобар 1956.

1022. Андрић, Иво: Четрдесет година од смрти Петра Кочића, Језик наша нада и утеха. – *Књижевне новине*, 24. јун 1956, VII, бр. 18, стр. 1. и 5 (Одломак из предавања „Земља, људи и језик код Петра Кочића").

1023. Андрић, Иво: Језик – наша нада и утеха (Одломак из предавања „Земља, људи и језик у делу Петра Кочића"). – *Књижевне новине*, 24. јун 1956, VII, бр. 18.

1024. Андрић, Иво: Gjuha – shpresa dhe ngushllimi vпл. Pлrk. Gj. L. – *Jeta e re*, 1956, VIII, бр. 4–5, стр. 313–316 (Из студије *Земља, људи и језик у делу Петра Кочића*).

1025. Бановић, Гојко: Кочићев пријатељ. – *Политика*, 27. јануар 1956, LIII, бр. 15351 (Разговор са Симом Ераковићем о Петру Кочићу).

1026. Бановић, Гојко: Змијањски доживљаји. – *Политика*, 10. фебруар 1956, LIII, бр. 15363.

1027. Бановић, Гојко: Сарајевски дани Петра Кочића. – *Књижевне новине*, 24. јун 1956, VII, бр. 18.

1028. Бановић, Гојко: Из живота Петра Кочића. Одломци. – *Ослобођење*, 21–31. август 1956, XIV, бр. 3097–3107 (Из романсиране биографије *Петар Кочић*).

1029. Бановић, Гојко: У сељачком штрајку. – *Задруга*, 23. август 1956, XII, бр. 599 (Из романсиране биографије *Петар Кочић*).

1030. Бановић, Гојко: Четрдесет година од смрти Петра Кочића. Први знаци болести. – *Политика*, 26. август 1956, LIII, бр. 15551, стр. 10 (Одломак из романсиране биографије *Петар Кочић*).

1031. Бановић, Гојко: *Петар Кочић*. – Београд , Нолит, 1956; стр. 184, Библиотека *Портрети*.

1032. Бановић, Гојко: Први знаци болести. Поводом четрдесет година од смрти Петра Кочића. – *Борба*, 26. август 1956 (Из Бановићеве романсиране биографије).

1033. Богићевић, Војислав: Да ли је за вријеме аустроугарске управе у Босни и Херцеговини дозвољено приказивање Кочићевог *Јазавца пред судом* ?! – *Живот*, 1956, V, књ. IX, св. 10, стр. 681–684.

1034. Бурсаћ, Душан: Успомене Ристе Томића. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 65–70 (О издавању Кочићеве „Отаџбине").

1035. В. Д.: Петар Кочић (1877–1916). – *На часу школске лектире: наши приповедачи – реалисти* (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, Народна просвјета, 1956, стр. 106–110.

1036. В. Л.: Петар Кочић. – *Побједа*, 9. септембра 1956, XIII, бр. 37.

1037. Василије, епископ бањалучки: Религиозност Петра Кочића. У спомен четрдесетогодишњице његове смрти. – *Гласник–службени лист Православне цркве*, 1956, књ. 37, стр. 236–244.

1038. Влатковић, Драгољуб: Поводом 40-годишњице смрти Петра Кочића. Мач и перо. – *Панчевац*, 2. септембар 1956, V, бр. 194, стр. 4.

1039. Влатковић, Драгољуб: Петар Кочић као наставник српског језика. – *Панчевац*, 14. октобар 1956, V, бр. 200, стр. 11.

1040. Вујачић, Марко: Гојко Бановић: *Петар Кочић*, студија. – *Борба*, 18. децембар 1956, XXI, бр. 3336.

1041. Вулин, Миодраг М.: Петар Кочић књижевник и политичар. – *Ослобођење*, 26. августа 1956.

1042. Гаћиновић, Владимир: Приповијетке Петра Кочића (1907) и Петар Кочић као сатиричар (1908). – *Огледи и писма*, Сарајево, Свјетлост, 1956 (О Петру Кочићу) стр. 23–31.

1043. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. – *Српски реалисти*, друго издање, Београд, Просвета, 1956, *Српски реалисти*, стр. 435–463.

1044. Глушац, Васо: Петар Кочић. – *Живот*, 1956, V, књ. IX, св. 9, стр. 545–551.

1045. Д. Л.: Уз први број *Развитка*. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 80–84 (Прилог: један факсимил).

1046. Драмушић, Војин: Петар Кочић и његово доба. – *Билтен Друштва библиотекара и Народне библиотеке НР БиХ*, 1956, II, бр. 3–4, стр. 64–70.

1047. Драмушић, В(ојин): Кочићеви књижевни радови. – *Библиотекарство*, 1956, II, бр. 3–4, стр. 71–88.

1048. Д(рамушић), В(ојин): Петар Кочић (1877 – 1916). – *На часу школске лектире. Наши приповједачи – реалисти* (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, Народна просвјета, 1956, стр. 106–110, *Ластавица*,.

1049. Драшкић, Мирослав: Кочићев рад на етнологији и антропогеографији. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 71–79.

1050. Е. S.: Kocic prosatore lirico e battagliero. – *La voce del popolo,* 15. XI 1956, XI, п. 568.

1051. Зрелац, Мартин: *Петар Кочић и раднички покрет*, Бања Лука, Изд. „Коријена", 1956, стр. 46, Библиотека *Извор*, 3.

1052. Зрелец, Мартин: Петар Кочић и раднички покрет. Одломци. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 62–64.

1053. Зрнић, Петар: Разговор са сарадником листа *Трибина*. – *Трибина*, 16. септембар 1956, III, бр. 131 (Вођен са М. Г. О сусрету с П. Кочићем).

1054. И. О.: Прослава 40-годишњице смрти Петра Кочића у Бањој Луци. – *Борба*, 12. новембар 1956, XXI, бр. 302, стр. 4.

1055. Јевтић, Боривоје: Драматургија Петра Кочића. – *Живот*, 1956, V, књ. IX, св. 12, стр. 881–883 (О чланку Н. Милићевића у *Бразди*, бр. 11–12, за 1951. годину и В. Петрића у *Политици* од 21. децембра 1956).

1056. Јеловац, Вук(ашин): Петар Кочић. Поводом осамдесетогодишњице рођења и четрдесетгодишњице смрти. – *Република*, 26. јуна 1956, XXIII, бр. 556, стр. 4.

1057. Кецмановић, Илија: Петар Кочић и мостарска књижевна група. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 52–57.

1058. *Кочићеви књижевни радови*. – Билтен Друштва библиотекара и Народне библиотеке НР БиХ, 1956, XI, св. 3–4, стр. 71–88.

1059. Cronina, Arturo: Petar Kočić. – *Storia della litteratura serbo-croata,* Nuova Accademia Editrice, Milano, [S. a.] (1956), стр. 434–435.

1060. Крушевац, Тодор: Петар Кочић, човјек, борац и књижевник. – *Vјесник,* 6. сијечња 1956, XVII, бр. 3372.

1061. Крушевац, Тодор: Јединство Кочићево. – *Одјек*, август–септембар 1956, VII, бр. 8–9, стр. 70–71 (О књижевном и политичком раду).

1062. Крушевац, Тодор: Петар Кочић – народни борац и трибун. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 12–18.

1063. Крушевац, Тодор: Петар Кочиќ. – *Нова Македонија*, 21. октомбри 1956, XII, бр. 3734.

1064. (Крушевац Тодор, приредио): *Петар Кочић: човјек, борац, књижевник: огледи и успомене*; – Сарајево, Свјетлост, 1956; 195 стр., *Школска библиотека*, 9.

1065. Кутузов–Голенишев И. Н.: Петар Кочич (1877–1916); коментари. – *Рассказы*, Москва, Издательство литературы на иностранных языках, 1956, *Српские писатели,* стр. 156–157.

1066. Лазаревић, Предраг: Однос сатиричног и лирског у делима Петра Кочића. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 43–46.

1067. Левков, Димче: Во спомен на Петар Кочиќ. – *Современост,* 1956, књ. VI, бр. 9, стр. 631–642.

1068. Леовац, Славко: Искреност и снага Кочићеве речи. – *Омладинска ријеч*, 20. јул 1956, XII, бр. 531 (Поводом четрдесетогодишњице смрти).

1069. Лошић, Доброта: Кочић и млади. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 58–61.

1070. М.: Уз четрдесету годишњицу смрти Петра Кочића. – *Дервентски лист*, 28. август 1956, IV, бр. 94, стр. 5.

1071. М(аксимовић), М(иодраг): Биографски роман о Петру Кочићу (Гојко Бановић: *Петар Кочић*, Нолит, Београд, 1956). – *Политика*, 7. децембар 1956, LIII, бр, 115652.

1072. Мариновић, В.: О пјеснику и револуционару. – *Народни лист*, 7. децембра 1956, XII, бр. 3552 (О П. Кочићу).

1073. Маслеша, Веселин: Група „Отаџбина". – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 19–22 (Из студије *Млада Босна*).

1074. Маслеша, Веселин: Случај Петра Кочића. – *Дела III,* Сарајево, Свјетлост, 1956, стр. 287–297.

1075. Милутиновић, Коста: Петар Кочић и његови први критичари. – *Коријен*, 1956, II, бр. 8–9, стр. 23–42.

1076. Милутиновић, Коста: *Петар Кочић и његови први критичари*, Бања Лука, 1956; 22 странице, Библиотека *Извор*, 4 (Прештампано из часописа *Коријен*).

1077. Мутић, Д.: Прослава 40-годишњице смрти Петра Кочића почиње сутра у Бањој Луци. – *Борба*, 15. октобар 1956, XXI, бр. 274.

1078. Н. К.: Петар Кочић борац за слободу и права свога народа. – *Инвалидски лист*, 28. јул 1956, XXXIII, бр. 30.

1079. Новаковић, Новак: Кочићев *Јазавац пред судом*. – *Књижевност и језик у школи*, 1956, III, бр. 6–7, стр. 334–341.

1080. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, Загреб, Школска књига, 1956, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1081. Огњановић, Драгутин: Животната вистина на Петар Кочиќ. – *Разгледи,* 3. јуна 1956, III, бр. 12 (64).

1082. П. Л: Двије Кочићеве акције у Бањој Луци. – *Крајишке новине*, 10. августа 1956, IV, 155.

1083. Петрић, Владимир: Драма у Кочићевом делу (Уз четрдесетогодишњицу смрти великог писца). – *Политика*, 21. децембар 1956.

1084. Петровић, Чедомир: Петар Кочић (1877 – 1916). – *Коријен*, 1956, II, бр, 8–9, стр. 3–11.

1085. Савиновић, Марко: Петар Кочић. – *Крајишке новине*, 9. новембар 1956, IV, бр. 168.

1086. С. К.: Кочићев четрдесети јубилеј у Бањој Луци. – *Борба*, 15. новембар 1956, XXI, бр. 305 (О прослави 40-годишњице смрти Петра Кочића у Бањој Луци).

1087. Селаковић, Милан: Тодор Крушевац: *Петар Кочић, човјек, борац и књижевник*. – *Вјесник*, 6. сијечња 1956, XVII, бр. 3372.

1088. С(елаковић), М(илан): *Избор огледа и успомена о Петру Кочићу*, Изд. „Свјетлости". – *Вјесник*, 6. сијечња 1956, XVII, бр. 3372.

1089. Селаковић, Милан: Петар Кочић. – *Вјесник у сриједу*, 22. коловоза 1956, IV, бр. 225.

1090. Селаковић, Милан: Истински родољуб. – *Вјесник*, 28. коловоза 1956, XVII, бр. 3578 (О Петру Кочићу).

1091. Селаковић, Милан: Петар Кочић. – *Културни радник*, 1956, IX, бр. 10, стр. 16–19.

1092. Селимовић, Меша: Петар Кочић. – *Ослобођење*, 3. октобар 1956, XIV, бр. 3140.

1093. Смиљанић, Д.: Признање Петру Кочићу. – *Политика*, 12. новембар 1956.

1094. Тежак, Стјепко: Кочићу у походе. – *Школске новине*, 19. листопада 1956, VII, бр. 33 (Посета Кочићевом родном месту).

1095. Томић, Војислав: Пред Кочићевим дјелом. – *Ријечка ревија*, 1956, V, књ. V, бр. 5, стр. 260–262.

1096. Томић, Војислав: Кочићева сликарска палета. – *Нови лист*, 4. студени 1956, X, бр. 259 (3139) (Оломак из предавања „Пред Кочићевим дјелом", одржаног у Народном казалишту на Ријеци).

1957.

1097. Аноним: Младост великих људи. Кочић. – *Младост*, 3. априла 1957, II, бр. 25.

1098. Булатовић, Миодраг: Гојко Бановић: *Петар Кочић*. – *НИН*, 13. јануар 1957.

1199. Витошевић, Драгиша: Најзад једна романсирана биографија. Гојко Бановић: *Петар Кочић*. – *Летопис Матице српске*, 1957, CXXXIII, књ. CCCLXXIX, св. 4, стр. 366–375.

1100. Влатковић, Драгољуб: Коста Милутиновић: „Петар Кочић и његови први критичари" (Бања Лука, 1956, Библиотека *Извор*, св. 4). – *Панчевац*, 1. мај 1957, VI, бр. 229, стр. 5.

1101. Влатковић, Драгољуб: Коста Милутиновић: „Петар Кочић и његови први критичари" (Бања Лука, 1956, Библиотека *Извор*, св. 4). – *Летопис Матице српске*, 1957, CXXXIII, књ. CCCLXXX, св. 1–2, стр. 147– 148.

1102. Ј. В.: Педесет година од покретања Кочићеве *Отаџбине*. – *Политика*, 29. јун 1957, LIV, бр. 15852, стр. 7.

1103. Гавела, Ђуро: Необјављено писмо Алексе Шантића Петру Кочићу. – *Књижевне новине*, 26. јул 1957, VIII, бр. 47, стр. 2.

1104. Зорић, Павле: Гојко Бановић: *Петар Кочић* (Нолит, Библиотека *Портрети*, 1956). – *Савременик*, 1957, III, бр. 5, стр. 621–623.

1105. Иванчевић, Б.: Гојко Бановић: *Петар Кочић*. – *Просвјета*, 1. март 1957, бр. 437.

1106. Јовановић, Живорад П.: Кочићево школовање. – *Политика*, 14. јануар 1957.

1107. Јосифовски, Б.: Петар Кочић у Тетову. – *Ослобођење*, 3. фебруар 1957, XV, бр. 3259 (О отпуштању из службе и напуштању Македоније 1905. године).

1108. Леовац, Славко: Забачен вилајет и светле тачке у њему. – *Светло и тамно* (Преглед књижевности Босне и Херцеговине 1918–1956), Сарајево, Џепна књига, 1957, *Специјално издање* 9 (О утицају Кочића на Марка Марковића), стр. 121–122 (на Ћопића), стр. 214.

1109. Младеновић, Миодраг: Монографија Гојка Бановића о Петру Кочићу. Гојко Бановић: *Петар Кочић*. – *Млада култура*, 9. мај 1957, VI, бр. 58.

1110. Новаковић, Новак: Петар Кочић: *Изабране стране*. Методске напомене уз св. 2. *Методске упуте за обрађивање штива из трећег кола „Добра књига"*, Загреб, 1957, стр. 25–54, *Добра књига*, коло III, св. 7.

1111. Огњановић, Драгутин: Подстицаји и охрабрења (Гојко Бановић: *Петар Кочић*). – *Војводина*, 1957, II, бр. 2–3, стр. 6.

1112. Ољача, Младен: Мали роман о Петру Кочићу (Гојко Бановић: *Петар Кочић*, Нолит, 1956). – *Младост*, 20. март 1957, II, бр. 23, стр. 11.

1113. Р. Р.: Гојко Бановић: *Петар Кочић* (Нолит, Београд, 1956). – *Вјесник*, 29. јануар 1957, XVII, бр. 3717.

1114. Рамић, Ризо: Романсирана биографија о Петру Кочићу. – *Ослобођење*, 16. фебруара 1957, XV, бр. 3272 (О књизи Гојка Бановића: *Петар Кочић*).

1115. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Мир и немир. Огледи и радови*, Београд, Нолит, 1957, стр. 63–85, Библиотека *Нолит – Југословенски писци*.

1116. Ћосић, Антоније: Гојко Бановић: *Петар Кочић*. – *Крајинске новине*, 16. септембар 1957, V, бр. 211.

1958.

1117. Витошевић, Драгиша: Сива детињства. – *Сусрети*, 1958, VI, бр. 9–10, стр. 780–790 (О Б. Радичевићу, Ђ. Јакшићу, Ј. Игњатовићу, С. Сремцу, С. Марковићу, В. Илићу, П. Кочићу и Б. Станковићу).

1118. Вуковић, Јован: О проучавању језика и стила наших писаца. – *Јужнословенски филолог*, 1958, XXIII, књ. 1–4, стр. 63–68.

1119. Вулетић, Витомир Р.: Петар Кочић: *Изабрана дела*; предговор, Београд, Народна књига, 1958, стр. 5–29, *Школска лектира*.

1120. Госпић, Драг.: Због штампарске кривице – велеиздајници. – *Графички рад*, 15. октобар 1958, XIV, бр. 274 (О хапшењу Петра Кочића и других сарадника опозиционих листова. *Отаџбина* у Бањој Луци 1907).

1121. Добрашиновић, Голуб: Хронологија значајних догађаја из живота Петра Кочића и Литература о Петру Кочићу. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 379– 382; 383–384.

1122. Ђукић, Бранко: Петар Кочић као народни посланик. – *Ослобођење*, 25–30. августа 1958, XVI, бр. 3802–3807; од 1. до 5. септембра, бр. 3808–3811.

1123. Зајцев, В. К.: Творчество Петра Кочича и революционарни под… на Балканах в начале XX вв. – *Славјанские литератури,* Издатељство Лењинградского университета, 1958, стр. 133–143.

1124. Javarek, Vera: *Serbo-croatian Prose and Verse (A Selction withan Intodunctory Essay),* University of London, The Athlone Press, 1958, 1958 (О Кочићу), стр. XXIV.

1125. Јовановић, М. С.: Петру Кочићу *in memoriam*. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1962, стр. 354– 364, *Школска лектира*.

1126. Јовановић, Радован: Кочићево тамновање у Тузли. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 362–365, *Школска лектира*.

1127. Јовановић, Радован: Пабирци о Петру Кочићу. – Петар Кочић: *Изабрана делка*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 355–356, *Школска лектира*.

1128. Кондић, Лазар: Прве ђачке невоље Петра Кочића. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 345–346, *Школска лектира*.

1129. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићева. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 333–338, *Школска лектира*.

1130. Лагарић, Павле: Како је Петар Кочић научио писати приповетке. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 348–351, *Школска лектира*.

1131. Лазаревић, Ђорђе: Сећање. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 366–367, *Школска лектира*.

1132. М(аксимовић), М(иодраг): Из бурних дана 1911. године. Необјављено писмо Петра Кочића,. – *Политика*, 17. август 1958, LV, бр. 16244, стр. 11 (Доноси и писмо Александру Филиповићу и Милутину Јовановићу од 27. јула 1911).

1133. Mekuli, Hasan: Natyra dhe njerzit пл veprat e Petar Kociqit. – *Flrparimi,* 1958, IV, 2–3, ф. 148–156.

1134. Митровић, Митар Л.: Сарадник и рођак Петра Кочића, Лујо Кочић. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 341–343, *Школска лектира*.

1135. Митропан, Петар: Петар Кочић као наставник. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 357–361, *Школска лектира*.

1136. Петровић, Вељко: Петар Кочић. – О књижевности и књижевницима, Нови Сад, Матица српска, 1958, стр. 505–510, *Сабрана дела*, VI.

1137. Петровић, Душан К.: Из последњих година живота Петра Кочића. – *Живот*, 1958, VII, књ. X, бр. 1, стр. 77–84 (Садржи грађу из времена од 1911. до 1916).

1138. Секулић, Исидора: Савременост Петра Кочића. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 315–332, *Школска лектира*.

1139. Селимовић, Меша: Како је створен Кочићев *Јазавац пред судом*. – Петра Кочић; *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 352–354, *Школска лектира*.

1140. Скерлић, Јован: *С планине и испод планине I, II*. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1958, стр. 307–316, *Школска лектира*.

1959.

1141. Аноним: Петар Кочић. –*Повести и рассказы югославенских писателей*, Москва 1959, стр. 585–586

1142. Аноним: Петар Кочић, *Большая Советская энциклопедия*, 1959, 23, 174.

1143. Аноним: *Малая Советская энциклопедия*, 1959, V, 17.

1144. Барац, Антун: Петар Кочић (1877–1916). – *Југославенска књижевност*, прво издање, Загреб, Матица Хрватска, 1959, стр. 241; 252–253.

1145. Бесаровић, Ристо: Петар Кочић у босанско-херцеговачком Сабору. – *Календар „Просвета" за 1960. годину*, Загреб 1959.

1146. Влатковић, Драгољуб: Кочић као матурант. – *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 1959, књ. XXV, бр. 1–2, стр. 114–117.

1147. Вученов, Димитрије: Из заоставштине реализма. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Народна књига, Београд. – *Борба*, 14. јун 1959, XXIV, бр. 138, стр. 10.

1148. Вучковић, Г.: Петар Кочић: *Изабрана дела*. – *Борба*, 14. јуна 1959. XXVI, бр. 138.

1149. Грчић, Миленко / Влашкалић, Владимир: Сусрет са пријатељем Петром Кочићем. – Индех, 15. јануар 1959, II, бр. 4 (Разговор са Петром Зрнићем о његовом последњем сусрету с Петром Кочићем у Београду 1914).

1150. Димитријевић, Радмило: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић*: Одабране приповетке*, књ. I, Београд, Нолит, 1959, стр. 7–30, *Школска библиотека*, 5.

1151. Јеловац, Вук(ашин): Један необјављени рукопис Петра Кочића. – *Браничево*, 1959, књ. IV, бр. 1–2, стр. 131–133 (С текстом рукописа о Стевану Сремцу који је објављен и познат).

1152. Квапил, Мирослав: Кочићева борба за чистоту језика. – *Slavica Pragensia*, Praha, 1959, стр. 139–152.

1153. Левков, Димче: Петар Кочиќ – борец и писател. – *Литературен збор*, 1959, књ. VI, бр. 3–4, стр. 126–148.

1154. М(аксимовић), М(иодраг): Петар Кочић: *Изабрана дела*, Народна књига, Београд, 1959. – *Политика*, 4. октобар 1959, LVI, бр. 16592, стр. 14.

1155. М(аксимовић), М(иодраг): Петар Кочић: *Избор*; приредио и предговор, Сарајево, Свјетлост, 1959, стр. 3–14, *Школска библиотека*, коло III, 17.

1156. Mekuli, Hasan: Karakteristikat e veprлs letrare tл Petar Koзiqit; предговор. – Petar Koзiq: *Tregime të zgjedhuna,* Prishtinë. – *Rilindja*, 1959, f. V-XVI, Shenim bio-biografik, стр. 170, *Skrimtarл Jugoslaviл.*

1157. Милићевић, Огњенка: Кочићев *Јазавац пред судом* – редитељске напомене. Петар Кочић*: Јазавац пред судом*, Београд, Стожер, 1959, стр. 39–47.

1158. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 2. издање, Загреб, Школска књига, 1959, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1159. Ражњатовић, Михаило: Јабланово „шјутра". – *Књижевне новине*, 25. септембра 1959, бр. 102.

1160. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Огледи*, Нови Сад, Матица српска, Београд, Српска књижевна задруга, 1959, стр. 52–72, Библиотека *Српска књижевност у сто књига*, књ. 67.

1161. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *S planine in izpod planine* , књ. I, II и III. – *Изабрани есеји*, Љубљана, Државна заложба Словеније, 1959, стр. 385–396, *Izabrana dela Jugoslavanskih klasikov*.

1960.

1162. Аноним: *„Раскази" од Петар Кочиќ*. – Народна просвета, Скопје, 1. октобра 1960, 6.

1163. Аноним: Петар Кочић (1877–1916). – Петар Кочић*: Изабране стране*, друго непромијењено издање, Загреб, „Школска књига", 1960, стр. 5–7, Добра књига, коло III, св. 2.

1164. Аноним: Кочић, Петар (1877–1919). – *Dizionario Univerzale della Litteratura contemporanea,* volume II (E-K), Arnoldo Montadori editore (S. a. 1960), p. 1072

1165. Бановић, Гојко: У млину. – *Задругар*, 1. јануара 1960, бр. 573–574 (О сусрету Петра Кочића са сељацима 1910).

1166. Богданов, М.: Петар Кочич; послесловие. – Петар Кочич: *Барсук перед судом. Рассказы*, Москва, Государственное издательство художественноиои литературы, 1960, стр. 329–337.

1167. Влатковић, Драгољуб: Петар Кочић као наставник српског језика. – *Дневник*, 4. децембра 1960, XVIII, бр. 5073, стр. 13.

1168. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. – *Српски реалисти*, треће издање, Београд, Просвета, 1960, *Српски реалисти*, стр. 428–466.

1169. Диклић, Звонимир: Пејзажи и ликови у неким Кочићевим приповијеткама. – *Књижевност и језик*, 1960, VI, бр. 1, стр. 66–71.

1170. Димитријевић, Радмило: Петар Кочић. – *Наши приповедачи* (Љубиша, Левстик, Назор, Кочић), Београд, Нолит, 1960, Нолит – Школска библиотека, 13, стр. 159.

1171. Дин, Мехмет: Petar Kosiq: *Tregime të zgjedhuna*. – *Rilindja*, XVI/1960, бр. 508 (24. јул).

1172. Д(рамушић), В(ојин): Петар Кочић (1877–1916). – *На часу школске лектире. Наши приповедачи – реалисти* (Л. Лазаревић, И. Цанкар, П. Кочић), Сарајево, „Веслин Маслеша", 1960, *Десет одабраних књига „Ластавице"*, друго коло, 6/II, стр. 106–110

1173. Јеловац, Вук(ашин): *Бањалука у прошлости* (Период од најстаријих – предисторијских времена до почетка другог светског рата), Бањалука, 1960 (О Кочићу у деловима: „Културни и политички живот за време Петра Кочића", стр. 44–48; „Кочићево Змијање", стр. 49–54; „Још неколико фрагмената из *Отаџбине*", стр. 55–59; „Бањалука пред други светски рат", стр. 79–80).

1174. Левков, Димче: Петар Кочиќ; предговор. – Петар Кочиќ*: Раскази*, Скопје, „Кочо Рацин", 1960, *Школска библиотека*.

1175. Maver, Giovanni: „Littaratura serbo-croata". – *Storia delle Littarature moderne d'Europa e d'America diretta da Carlo Pellegrini*, Vol. sesto, Milano, Casa editrice dr. Francesco Vallardi, 1960 (О Кочићу), pag.167.

1176. Максимовић, Миодраг: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић*: Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1960, стр. 3–14, *Школска библиотека*, коло III.

1177. Марковић, Мома: Први споменик Петру Кочићу. – *Ослобођење*, 28. фебруар 1960, VII, бр. 4265 (О откривању споменика у Бањалуци 1932).

1178. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 2. непромијењено издање, Загреб, Школска књига, 1960, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2.

1179. Ravbar, Miroslav / Janež, Stanko: *Pregled jugoslovanskih književnosti*, Maribor, Založba „Obzorja", 1960 (О Петру Кочићу), стр. 246–248; (О разлици између Ћопића и Кочића) стр. 472; (О Кочићевом утицају на Марка Марковића) стр. 475.

1961.

1180. Аноним: Петар Кочић: *Сабрана дела*, књига 1 и 2, Београд, Просвета, 1961. – *Сусрети*, 1961, IX, бр. 7–8, стр. 666.

1181. Аноним: Петар Кочић; белешка на крају књиге. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Загреб, Младост, 1961, стр. 29, *Мала плава књига*, св. 12.

1182. Аноним: Петар Кочић и Горки. – *Политика*, 18. јун 1961.

1183. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961, стр. 5–26, *Српска књижевност у сто књига*, књ. 46.

1184. Богдановић, Милан: Два лика Петра Кочића. – *Стари и нови I,* Београд, Просвета, 1961, стр. 314–318, *Сабране критике*, књ. 1.

1185. Булин, Владимир: Ружа из 1899. Супруга Петра Кочића, која живи у Београду, још чува ружу коју јој је као девојци поклонио познати књижевник. – *Илустрована Политика*, 15. август 1961.

1186. Влатковић, Д(рагољуб) / Добрашиновић, Г(олуб): Библиографија радова Петра Кочића и литература о њему [I: Песме – Приповетке (по часописима, листовима и календарима) – Чланци и прикази – Говори у Сабору – Интерпелације – Писма; II: Литература о Петру Кочићу]. – Петар Кочић: *Сабрана дела, II,* Београд, Просвета, 1961, стр. 431–473, *Српски писци*.

1187. Влатковић, Драгољуб: *Сабрана дела* Петра Кочића; приредио Ђуро Гавела, Београд, Просвета, 1961 (*Српски писци*). – *Дневник*, 27. август 1961, XIX, бр. 5316, стр. 10.

1188. В(латковић), Д(рагољуб): Провокаторско писмо. Исфабриковани „документи" против Петра Кочића. – *Дневник*, 10. септембар 1961, XIX, бр. 5330, стр. 11.

1189. Влатковић, Драгољуб: *Сабрана дела* Петра Кочића; приредио Ђуро Гавела, Београд, Просвета, 1961 (*Српски писци*). – *Књижевност*, 1961, XVI, књ. XXXIII, бр. 9, стр. 283–284.

1190. Вулин, Миодраг М.: Петар Кочић у сјећању земљака. Поводом четрдесетпетогодишњице смрти великог сина Босанске Крајине и пјесника слободе Петра Кочића). – *Крајишке новине*, 28. август 1961, IX, бр. 416, стр. 4–5.

1191. Гавела, Ђуро: Белешке. – Петар Кочић: *Сабрана дела* I, Београд, Просвета, 1961, стр. 463–474, *Српски писци*.

1192. Гавела, Ђуро: Белешке. – Петар Кочић: *Сабрана дела II,* Београд, Просвета, 1961, стр. 403–428, *Српски писци*.

1193. Гавела, Ђуро: О овом издању. – Петар Кочић: *Сабрана дела II,* Београд, Просвета, 1961, стр. 475–477, *Српски писци*.

1194. Гавела, Ђуро: Предговор. – Петар Кочић: *Изабране приповетке*, Београд, Просвета, 1961, стр. 5–12.

1195. Глигорић, Велибор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Сабрана дела* I, Београд, Просвета, 1961, стр. 7–35, *Српски писци*.

1196. Ивановић, Алекса(ндар): Петар Кочић: *Сабрана дела*. – *Народна армија*, 28. јул 1961, XVII, бр. 1147.

1197. Ј. М.: Петар Кочић, народни трибун и књижевник. – *Весник Багерско-бродарског предузећа*, 1961, I, бр. 12.

1198. Јовановић, Живорад П.: Скромне ђачке трпезе. – *Политика*, 12. април 1961.

1299. Јовановић, Радивоје: Петар Кочић: *Сабрана дела* (Просвета, Београд, 1961). – *Борба*, 13. август 1961, XXVI, бр. 206, стр. 10.

1200. Јовановић, Рашко: Петар Кочић: *Сабрана дела*. – *Књижевне новине*, 25. август 1961, XII, бр. 152, стр. 7.

1201. Максимовић, Миодраг: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1961, стр. 3–14, *Школска библиотека*, коло, 3, св. 17.

1202. Пејановић, Ђорђе: Библиографија штампе Босне и Херцеговине 1850–1941, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1961 (О *Отаџбини* Петра Кочића), стр. 56.

1203. П(отокар), Т(оне): Кочићево *Збрано дело*. – *Дело*, 2. септембар 1961.

1204. Р(истић), С(ветислав): О Кочићевом *Јазавцу пред судом*; поговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Просвета, 1961, стр. 35–37.

1205. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине* I,*II, III*. – *Студије и критике II,* Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961, стр. 257–272, *Српска књижевност у сто књига*, књ. 59.

1206. Стефановић, Драгутин А. / Станисављевић, Вукашин: Петар Кочић. – *Преглед југословенске књижевности*. Приручник за средње школе, књ. IV (Књижевност XX века), Београд, Завод за издавање уџбеника НР Србије, 1961, стр. 60–70.

1207. Стојковић, Живорад: Напомена. – Петар Кочић: *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961, стр. 341–342; Биографски

подаци о писцу, стр. 343–344; Библиографија и Литература, стр. 345–347, *Српска књижевност у сто књига*, књ. 59.

1208. Сушић, Вељко: Петар Кочић и другови оптужују „вицеконзула" Босне. Шездесетогодишњица једног необјављеног студентског документа. – *Политика*, 8. септембар 1961, LVIII, бр. 17212, стр. 8 (О протесту босанско-херцеговачке омладине против Калаја 1901).

1209. Сушић, Вељко: Петар Кочић и другови оптужују „вицекраља" Босне. – *Одјек*, октобар 1961, LVIII, бр. 17212.

1210. С. Р.: О Кочићевом *Јазавцу пред судом*; поговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Просвета, 1961, стр. 35–37.

1211. Флегар, Милорад: Петар Кочић. – *Књижевни годишњак* (Уредили: Крсто Шпољар и Мирослав Ваупотић), Загреб, Лукос, МЦМLXI, стр. 108–109.

1212. Џаја, Мато: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1961, стр. 3–6, *Школска лектира*, 26.

1962.

1213. Аноним (Симон Дракул): Белешка писателот. – Петар Кочиќ: *Јазовецот пред суд и други раскази*, Скопје, Култура, 1962, стр. 78–82.

1214. Вулетић, Витомир Р.: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, *Школска лектира*, стр. 5–29.

1215. Вулетић, Витомир Р.: *Петар Кочић*. – Београд, Рад, 1962, Библиотека *Раднички универзитет*, Књижевност, V коло; стр. 42 + (1).

1216. Добрашиновић, Голуб: Хронологија значајнијих догађаја из живота Петра Кочића и Литература о Петру Кочићу. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 365–369. и 371–372, *Школска лектира*.

1217. Дучић, Јован: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 277–294, *Школска лектира*.

1218. Јовановић, М. С.: Петру Кочићу *in memoriam*. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 354–364, *Школска лектира*.

1219. Јовановић, Радован: Кочићево тавновање у Тузли. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 348–351, *Школска лектира*.

1220. Јовановић, Радован: Пабирци о Петру Кочићу (По казивању Симе Ераковића). – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1962, стр. 341–342, *Школска лектира*.

1221. Кондић, Лазар: Прве ђачке невоље Петра Кочића. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, друго издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 331–332, *Школска лектира*.

1222. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићевог. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 319–324, *Школска лектира*.

1223. Лагарић, Павле: Како је Петар Кочић научио писати приповетке. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 334–337, *Школска лектира*.

1224. Лазаревић, Ђорђе: Сећање. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београда, Народна књига, 1962, стр. 352–353, *Школска лектира*.

1225. Лучић, Миливоје: Прилог проучавању Петра Кочића. – *Стремљења*, 1962, III, бр. 5, стр. 597–600 (Уз два Кочићева писма проти Стеви Димитријевићу, директору скопске гимназије, од 16. септембра 1905. и 24. фебруара 1906).

1226. Маслеша, Веселин: Група „Отаџбина". – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 295–299, *Школска лектира*.

1227. Митровић, Митар Л.: Сарадник и рођак Петра Кочића Лујо Кочић. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, друго издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 327–329, *Школска лектира*.

1228. Митропан, Петар: Петар Кочић као наставник. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 343–347, *Школска лектира*.

1229. Н. К.: Стари бањалучки боем Вуко Зрнић прича о свом негдашњем најприснијем пријатељу Петру Кочићу – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 330, *Школска лектира*.

1230. Недељковић, Милица: Кочић и Шантић приватно. – *Књижевност и језик*, 1962, IX, бр. 4, стр. 336 (Објављује и писмо П. Кочића од 20. децембра 1909).

1231. Петровић, С.: Петар Кочић. – *Борба*, 29. јуна 1962, XXVIII, бр. 177, стр. 7.

1232. Секулић, Исидора: Савременост Петра Кочића. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 300–318, *Школска лектира*.

1233. Селимовић, Меша: Како је створен Кочићев *Јазавац пред судом*. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, 2. издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 338–340, *Школска лектира*.

1234. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II, III*. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1962, стр. 264–273, *Школска лектира*.

1235. Чајкановић, Веселин: Из мога школовања. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, друго издање, Београд, Народна књига, 1962, стр. 333, *Школска лектира*.

1963.

1236. Аноним: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Култура, 1963, *Школско штиво*, књ. 11, стр. 5–6.

1237. Аноним: Слава Петру Кочићу. Конференција за прославу 20–годишњице. – *Врбаске новине*, 11. аугуст 1963, VII, бр. 1061, стр. 2.

1238. Абрамовић, В.: Природа у Кочићевим дјелима. – *Путеви*, 1963, IX, бр. 4, стр. 410–417.

1239. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Просвета, 1963, стр. 5–28, Библиотека *Просвета*, коло четврто, 85.

1240. Бановић, Гојко: *Петар Кочић*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1963; стр. 105; Библиотека *Ластавица* – Романсиране биографије.

1241. Барац, Антун: Петар Кочић (1877–1916). – *Југославенска књижевност*, прво издање, Загреб, Матица Хрватска, 1963, стр. 202; 211–212.

1242. Бромлея, Ю. В. и др.: Творчество Петар Кочича (1877 – 1916). – *История Югославий*, том I, под редакцией Ю. В. Бромлея, И. С. Достян, В. Г. Карасева, С. А. Никитина, Издательство академий наук СССР, Москва, 1963, стр. 700–701.

1243. Вулетић, Витомир: *Петар Кочић*, Београд, Рад, 1963; стр. 40+(3), Кол. *Раднички универзитет*, књижевност, V коло.

1244. Глигорић, Велибор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јаблан и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1963, стр. 5–9, Библиотека, *Просвета*, 33.

1245. Дучић, Јован: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1963, стр. 5–10, Библиотека *Просвета*, 59.

1246. Kvapil, Miroslav: Ruské vlivy na tvorbu P. Kočiće. – *Bulletin Ústavu ruského jazyka a literatury,* Praha, 1963, VII, стр. 69–72.

1247. Cronina, Arturo: *Le piú belle pagine della litteratura serbo-croata*, Milano, Nuova accademia editrice, 1963 (О Петру Кочићу), п. 241; Прев. Приповетке *Јаблан,* стр. 241–245.

1248. Максимовић, Миодраг: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Избор*, Сарајево, Свјетлост, 1963, стр. 3–14, *Школска библиотека*, коло III, 17.

1249. Пајић, Миленко: Бунтовник из Бање Луке. – *Свијет*, 1963, VI, бр. 249, стр. 14–15 (О Петру Кочићу).

1250. Палавестра, Предраг: Бунтовни реализам Петра Кочића. – *Живот*, 1963, XIII, књ. XII, бр. 5, стр. 43–51.

1251. Прибић, Никола: Петар Кочић. – *Lexikon Der Weltliteratur. Biographisch-bibliographisches Handwųrterbuch nach Autoren und anonymen Werken*, Herausgeber Gero von Wilpert, Alfred Kroner Verlag, Stuttgart, 1963 (О Петру Кочићу), стр. 725.

1252. Радичевић, Бранко В.: Како је мегдан делио весели Симеун Ђак. – *Борба*, 6. октобар 1963, XXIII, бр. 276.

1253. Трајковски, И.: Обработка на лектирата *(Јазавац пред судом). – Просветен работник,* 16. јануар 1963, стр. 6.

1254. Трифковић, Ристо: Предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1963, стр. 3–7, *Школска лектира*.

1255. Schmaus, Alois: Jugoslawische Literatur. – *Lexikon Der Weltliteratur im 20. Jahrhundert,* Erster Band (A–J), „Herder", Freiburg–Basel–Wien, 1963, (О П. Кочићу), стр. 1076.

1256. Шуњић, Марко: Од Кочића до данас. – *Одјек*, 1963, XXVI, бр. 18, стр. 6.

1964.

1257. Аноним: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 3. издање, Загреб, Школска књига, 1964, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, 2.

1258. Аноним: Сарајевско Народно позориште приказало *Суданију*. – *Ослобођење*, 6. мај 1964.

1259. Аноним: Џумхур адаптира Андрића. Зуко Џумхур о својој адаптацији *Суданије* и о карикатурама. – *Дневник,* 8. мај 1964, XXIII, бр. 6286, стр. 12.

1260. Аноним: Петар Кочиќ – писател и народен борец. – *Студентски збор*, 10. јануар 1964.

1261. Аноним: Петар Кочић – земљоделец. – *Наш весник*, 1. јул 1964, IV, бр. 65.

1262. Аноним: Петар Кочиќ (Од школската лектира). – *Народна просвета*, 28. декември 1964, IX, бр. 179, стр. 7.

1263. Аноним: Џумхур као драматург. *Суданија* од Петар Кочик во драматизација на познатиот карикатурист Џумхур ја изведет Народниот театар од Сарајево. – *Нова Македонија*, 6. мај 1964.

1264. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Просвета, 1964, стр. 5–28, Библиотека *Просвета*, 85.

1265. Божичковић, Олга: Оштро пишеш, Петре. Разговор са Милком Кочић. – *Политика*, 10. мај 1964, LXI, бр. 18173.

1266. Варагић, Јово: Петар Кочић. – *Живот*, 1964, XIII, књ. XIII, бр. 6, стр. 24–26.

1267. Војводић, Васа: Прилог осветљавању средине и ликова у делима Петра Кочића. – *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 1964, књ. 12, св. 1, 1964, стр. 171–173.

1268. Вулетић, Витомир Р.: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Савремена администрација, 1964, стр. 7–15, *Омиљени писци*, 81.

1269. Вулин, Миодраг: Петар Кочић и Млада Босна (Поводом 48–годишњице од смрти Петра Кочића и 50-годишњице сарајевског атентата). – *Глас*, 7. и 14. септембра 1964, XXII, бр. 1008, стр. 4 и бр. 1009, стр. 4.

1270. Вулин, Миодраг М.: Звуци и јауци Славка Мандића (С. Мандић: *Звуци и јауци*, Бањалука, 1938). – *Путеви*, мај– јун 1964, X, бр. 3, стр. 253–263 (Под осенком поетике П. Кочића и климе у његовим књигама и часописима).

1271. Вучо, Вук: Кочић – Џумхур – Драшковић. Синоћна представа *Суданије* у сарајевском Народном позоришту (Инсценација *Суданије*). – *Политика Експрес*, 29. јануар 1964, II, бр. 102, стр. 8.

1272. Гаћиновић, Владимир: Кочић приповједач и сатиричар. – *Живот*, 1964, XIII, књ. XIII, бр. 6, стр. 19–23.

1273. Глигорић, Велибор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јаблан и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1964, стр. 5–9, Библиотека *Просвета*, друго коло, 33.

1274. Гргичевић, М.: У народском духу. *Суданија* Петра Кочића у изведби сарајевског Народног позоришта. – *Вечерњи лист*, 6. мај 1964.

1275. Д(рамушић), В(ојин): Петар Кочић (1877–1916). – *На часу школске лектире*. *Наши приповједачи – реалисти* (Лаза Лазаревић, Иван Цанкар, Петар Кочић), Сарајево, „Веслин Маслеша", 1964, стр. 105–109, *Ластавица*.

1276. Дучић, Јован: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1964, стр. 5–10, Библиотека *Просвета*, 59а.

1277. Ђурић-Трнинић, Мирјана: Уз педесетогодишњицу оснивања „Југославије" – национално-револуционарне организације у Бањој Луци. – *Путеви*, 1964, X, бр. 3 (Поглавље: Кочићев утицај на бањалучку омладину), стр. 290.

1278. Зрнић, Петар: (О Петру Кочићу). – *Ослобођење*, 12. април 1964, XXI, бр. 5696 (Разговор вођен са М. Орчићем).

1279. Јовановић, Жарко: Карикатура уместо стравичне сатире. *Суданија* Петра Кочића у драматизацији Зуке Џумхура у извођењу Народног позоришта из Сарајева. – *Вечерње новости*, 5. мај 1964.

1280. Kadic, Ante: *Contemporary Serbian Literature*, London, The Hague – Paris, Mouton / Co., 1964, pp. 35–36.

1281. Кочић, Милка: (О Петру Кочићу). – *Политика*, 10. мај 1964.

1282. Крелиус, Љерка: *Суданија* вриједан покушај. – *Вјесник*, 6. свибања 1964 (Приказ извођења драматизације Зуке Џумхура).

1283. Кујунџић, Миодраг: Анегдотски хумор. *Суданија* Петра Кочића у драматизацији Зуке Џумхура. – *Дневник*, 6. мај 1964, XXIII, бр. 6284, стр. 9.

1284. Курт, Наим: Петар Кочић – Зуко Џумхур: *Суданија.* – *Живот*, 1964, XIII, књ. XIII, бр. 3, стр. 117–118.

1285. Нешић, А.: Сафет Пашалић – најбољи епизодист. Жири *Новости* на Стеријином позорју изабрао Мујагу Аџића из *Суданије*. – *Вечерње новости*, 15. мај 1964, XII, бр. 3311, стр. 4.

1286. Новаковић, Новак: Петар Кочић (1877–1916); предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 3. издање, Загреб, Школска књига, 1964, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1287. Павловић, Лука: Петар Кочић – Зуко Џумхур: *Суданија*. – *Ослобођење*, 2. фебруар 1964, XXI, бр. 5629 (Приказ извођења у сарајевском Народном позоришту).

1288. Павловић, Лука: Адаптација, пут до представе (*Суданија* у извођењу народног позоришта у Сарајеву), режија Боро Драшковић. – *НИН*, 16. фебруар 1964, XIV, бр. 684, стр. 2 (Приказ извођења у сарајевском Народном позоришту).

1289. Протић, Предраг: Петар Кочић; поговор. – Петар Кочић: *Суданија*, Београд, Рад, 1964, стр. 131–143, *Реч и мисао*, 168.

1290. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Из домаћих књижевности II,* Нови Сад, Матица српска, 1964, стр. 7–31, *Сабрана дела Исидоре Секулић*, књ. 5.

1291. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I*, *II, III*. – *Писци и књиге V,* Београд, Просвета, 1964, *Сабрана дела*, књ. V, стр. 153–165.

1292. Скерлић, Јован: Млада српска поезија и приповетка. – *Писци и књиге IV*, Београд, Просвета, 1964, стр. 324 и 326, *Сабрана дела Јована Скерлића*, књ. 4.

1293. Скерлић, Јован: Српска књижевност 1904. године. – *Писци и књиге IV*, Београд, Просвета, 1964, *Сабрана дела Јована Скерлића*, књ. 4, стр. 294 (Са чешког превели Смиља Кршић и Рикард Кузмић; објављено 1905, под насловом *Literatura srbská rodna r. 1904. – Slovanskí přehled,* 1905, бр. 9).

1294. Скерлић, Јован: Српска књижевност 1906. године. – *Писци и књиге IV*, Београд, Просвета, 1964, *Сабрана дела Јована Скерлића*, књ. 4, стр. 297–298 (Објављено 1907, под насловом *Literatura srbská rodna r. 1906. – Slovanskí přehled,* 1907, бр. 10, стр. 438–441).

1295. Спремо, Драгиша: Змијању у походе. Реминисценције. – *Глас*, 2. новембар 1964, XXII, бр. 1016, стр. 4.

1296. Спремо, Драгиша: Одужићемо се Петру Кочићу. У очекивању 50-те годишњице од смрти великог крајишког борца и књижевника. – *Глас*, 25. новембар 1964, XXII, бр. 1020, стр. 4 (У Стричићима биће подигнута спомен-кућа П. Кочића

1297. Трифковић, Ристо: Петар Кочић – источник босанске прозе. – *Живот*, 1964, XIII, књ. XIII, бр. 4, стр. 101–103.

1298. Трумић, Марина: Писац историје душа на земљи босанској. Размишљања о Петру Кочићу. – *Живот*, 1964, XIII, књ. XIII, бр. 11–12, стр. 140–144.

1299. Хунски, Вјекослав: Једно писмо Петра Кочића (Оригинал се чува у Архиву града Сарајева – Збирка П. О. инв. бр. 1405). – *Путеви*, мај–јуни 1964, X, бр. 3, стр. 301– 302 (Писмо Глиши Елезовићу, 30. I 1909).

1300. Šlamberger, Snežana: Nušić in Kočić s podsmehom minulim časom. IX. Sterijino pozorje. – *Ljubljanski dnevnik*, 5. maja 1964, XIV, љt. 121, стр. 2 (Друго вече на Позорју приказана *Суданија*, текст „ki ga je za gledaliљče po prozi Petra Kočića priredil Zuko Džumhur").

1965.

1301. Аноним: Премијера у спомен Петра Кочића. – *Глас Подриња*, 21. април 1965 (Извођење *Јазавца* у шабачком Народном позоришту).

1302. Аноним: Петар Кочић. – *La studa Stelo*, (Београд), 1965, бр. 1, стр. 12.

1303. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 32–50, *О књижевности*, 3.

1304. Бегић, Мидхат: За приступ дјелу Петра Кочића. – *Путеви*, 1965, XII, бр. 5, стр. 439–453.

1305. Богдановић, Милан: Два лика Петра Кочића. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 51–54, *О књижевности*, 3.

1306. Варагић, Јово: Петар Кочић. – Предраг Палавестра: *Књижевност Младе Босне*, 2. део (Хрестоматија), Сарајево, Свјетлост, 1965, стр. 225–228, Библиотека *Културно насљеђе*.

1307. В. М.: *Петар Кочић*. – *Књижевност и језик*, 1965, XII, 4, стр. 102–103 (О зборнику *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965).

1308. Вулетић, Витомир Р.: Кочићеви снови и немири; поговор. – Петар Кочић: *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Народна књига, 1965, стр. 139–145, *Југословенски класици*.

1309. Вулин, Миодраг: Између Кочића и Јесењина. Трагом заборављеног пјесника Славка Мандића. – *Наши дани*, 6. март 1965, XII, бр. 201, стр. 6.

1310. Вулин, Миодраг: Први број Кочићевог часописа *Развитак*. – *Наши дани*, 9. јануар 1965, XII, бр. 198, стр. 6.

1311. Гаћиновић, Владимир: Приповијетке Петра Кочића. – Предраг Палавестра: *Књижевност Младе Босне*, 2. део (Хрестоматија), Сарајево, Свјетлост, 1965, стр. 253–256, Библиотека *Културно насљеђе*.

1312. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. – *Српски реалисти*, 4. поправљено и допуњено издање, Београд, Просвета, 1965, стр. 378–397.

1313. Глигорић, Велибор: Приповетке Петра Кочића. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 82–105, *О књижевности*, 3.

1314. Димитријевић, Радмило: Уводна реч. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр, 5–6, *О књижевности*, 3.

1315. Димитријевић, Радмило: Живот Петра Кочића. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 7–14, *О књижевности*, 3.

1316. Димитријевић, Радмило: Кратак преглед Кочићевог књижевног рада. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 15–17, *О књижевности*, 3.

1317. Доронина, Р. Ф.: *Сербаская реалистичкая проза конца XIX – начала XX века (Творчество И. Ћипика, П. Кочича, Б. Станковича).* Критический реализм в литературах западных южных Славян, Москва, 1965, стр. 223–225.

1318. Дучић, Јован: О Петру Кочићу (одломак). – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 147–157, *О књижевности*, 3.

1319. Јовановић, Живорад П.: Преглед важније литературе о Петру Кочићу. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 199–200, *О књижевности*.

1320. Јовановић, М. С.: Петру Кочићу *in memoriam*. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 187–198, *О књижевности*, 3.

1321. Крушевац, Тодор: Књижевно формирање и утицаји. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 55–70, *О књижевности*, 3.

1322. Крушевац, Тодор: Важнији приповедачки мотиви. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 108–115, *О књижевности*, 3.

1323. Крушевац, Тодор: Главни типови. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 116–120, *О књижевности*, 3.

1324. Крушевац, Тодор: Пејзажи и портрети. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 130–135, *О књижевности*, 3.

1325. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 158–166, *О књижевности*, 3.

1326. Маслеша, Веселин: Од кмета до кметодера. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 25–31, *О књижевности*, 3.

1327. Палавестра, Предраг: Претходници и подстицаји. – *Књижевност Младе Босне I,* Сарајево, Свјетлост, 1965 (О Кочићу), стр. 37–45, Библиотека *Културно насљеђе*.

1328. Петровић, Милош: Петар Кочић у очима Јована Скерлића. – *Багдала*, 1965, V, бр. 7, стр. 74.

1339. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 167–186, *О књижевности*, 3.

1330. Скерлић, Јован: Три књиге приповедака Петра Кочића (*С планине и испод планине I–III*). – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 71–81, *О књижевности*, 3.

1331. Трифковић, Ристо: Жива слика народног живота у босанском селу; предговор. – Петар Кочић: *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Светлост, 1965, стр. 3–7, *Школска лектира*.

1332. Хусеџиновић, Х.: Кочић као надахнуће. – *Борба*, 6. март 1965.

1333. Чубриловић, Васо: Аустроугарска управа у Босни и Херцеговини. – *Петар Кочић*, Београд, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1965, стр. 19–24, *О књижевности*, 3.

1966.

1334. Аноним: Петар Кочић: *Низ друм*. – *Борба*, 15. децембар 1966, XXXI, бр. 343, стр. 7.

1335. Аноним: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Изабране стране*, четврто издање, Загреб, Школска књига, 1966, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2.

1336. Аноним: Разговор о језику. Разговор о представама *Јазавац пред судом* и *Крмећи кас* указао на многа супротна мишљења о оба достигнућа. – *Дневник*, 10. мај 1966.

1337. Аноним: У припреми библиофилско издање рукописа приповетке *Мргуда*. Уз 50-годишњицу смрти Петра Кочића.– *Глас*, 8. август 1966, XXIV, бр. 1107, стр. 5.

1338. Anonim: *Do të shënohet jubilen i Petar Koçiqit.* – Rilindja, 23. gusht (avgust) 1966, XXII, Numër 2658, Faqe 7.

1339. Аноним: Петар Кочиќ. – *Просвета* (Скопље), 11. јула 1966, XI, бр. 217–218, стр. 8.

1340. Аноним: Умрла Милка Кочић. – *Политика*, 21. новембар 1966, LXIII, бр. 19086 (Умрла 19. новембра, у 84. години живота).

1341. Аноним: Умрла Кочићева жена – Милка Кочић (у 84. години живота). – *Глас*, 29. новембар 1966, XXIV, бр. 1123, стр. 2.

1342. Аноним: Говорио је о Змијању, а мислио је на целу Босну. – *Борба*, 27. август 1966.

1343. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Просвета, 1966, стр. 5–28, Библиотека *Просвета*, коло IV, 85б.

1344. Андриќ, Иво: Земјата луѓето и јазикот кај Петар Кочиќ (Изватка од истоименот напис). – *Просвета* (Скопље), 11. јули 1966, XI, бр. 217–218, стр. 8.

1345. А. Н.: Књижевник и бунтовник. Уз педесетгодишњицу смрти Петра Кочића. – *Школске новине*, 23. септембар 1966, XVII, бр. 17, стр. 9.

1346. А. С.: Давид Штрбац „оживио" на бањалучким улицама. – *Ослобођење*, 22. јануар 1966, XXII, бр. 6332, стр. 5.

1347. Бајо, Драгутин: Изложба о животу и дјелу Петра Кочића поводом јубиларне педесетогодишњице његове смрти. – *Прилози за проучавање историје Сарајева*, Сарајево, 1966, II, књ. 2, стр. 389–392.

1348. Бановић, Гојко: Кочићев пријатељ. – *Политика*, 27. јануар 1966, LXIII, стр. 6.

1349. Бегић, Мидхат: Петар Кочић. – *Јован Скерлић, човек и дело*, Београд, Просвета, 1966, стр. 127–128, *Сабрана дела Јована Скерлића*.

1350. Бегић, Мидхат: За приступ дјелу Петра Кочића. – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 439–453 (Текст предавања одржаног 4. октобра 1966, на свечаној академији у Сарајеву, у спомен Петра Кочића, 50-годишњице његове смрти).

1351. Богдановић, Милан: Два лика Петра Кочића. – *Епоха реализма*, Београд, Нолит, 1966, стр. 389–392, *Српска књижевност у књижевној критици*, 5.

1352. Богићевић, Војислав: Познати људи у ђачкој доби. Пабирци по успоменама и школским дневницима Петра Кочића, Гаврила Принципа и Јована Скерлића. – *Ослобођење*, 31. децембар 1965. и 1. и 2. јануара 1966, XXII, бр. 6312, стр. 7.

1353. Богићевић, Војислав: Поново о Кочићу. Да ли је П. Кочић положио матуру добрим или врло добрим успјехом? – *Ослобођење*, 19. јануар 1966, XXII, бр. 6329, стр. 7 (Као одговор на чланак Миодрага Вулина „Нови подаци о Петру Кочићу", објављен у *Ослобођењу*, 16. јануара 1966).

1354. Богићевић, Војислав: Афера „Мирише барут" 1908. године (Поводом 50-годишњице смрти Петра Кочића). – *Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине за 1964.*

годину, XV, Сарајево, 1966, стр. 79–108 (Резиме на немачком језику; Литература и белешке уз текст).

1355. Влатковић, Драгољуб: Прилог библиографији радова о Петру Кочићу. – *Библиотекарство*, 1966, XII, бр. 2–3, стр. 123–152.

1356. Влатковић, Драгољуб: Кочић и Турци. Поводом педесетогодишњице смрти Петра Кочића.– *Дневник*, 22. мај 1966, XXV, бр. 7019, стр. 13.

1357. Влатковић, Драгољуб: Кочићев други боравак у Србији. Поводом педесетогодишњице смрти. – *Дневник*, 10. јул 1966, XXV, бр. 7068, стр. 14.

1358. Влатковић, Драгољуб: Кочић и Турци. – *Дневник*, 7. август 1966, XXV, бр. 7096, стр. 15.

1359. Влатковић, Драгољуб: Неуспела провокација. Педесет година од смрти Петра Кочића.– *Борба*, 14. август 1966, XXXI, бр. 222, стр. 10.

1360. Влатковић, Драгољуб: „У још слободнијој земљи словенској". Кочић и југословенство. – *Ослобођење*, 28. август 1966, XXII, бр. 6550, стр. 9.

1361. Влатковић, Драгољуб: „Лава ћеш по канџи познати". Педесет година од смрти Петра Кочића.– *Борба*, 28. август 1966, XXXI, бр. 236, стр. 11.

1362. Влатковић, Драгољуб: Кочићев боравак у Македонији. – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 500–507.

1363. Вуковић, Владета: Петар Кочић. – *Стремљења*, 1966, VII, бр. 5, стр. 394–401.

1364. Вуковић, Јован: Кочићев језички израз. – *Наши дани*, 26. октобар 1966, XIII, бр. 245, стр. 5.

1365. Вулетић, Витомир Р.: Петар Кочић. Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 5–30, *Школска лектира*.

1366. Вулин, Миодраг: Импресије са Кочићевог Змијања. – *Путеви*, јануар–фебруар 1966, XII, бр. 1, стр. 86–89.

1367. Вулин, Миодраг: Личност Петра Кочића. Одломак. – *Наши дани*, 2. април 1966, XIII, бр. 235, стр. 5.

1368. Вулин, Миодраг: Нови подаци о Петру Кочићу (Из докумената сачуваних код Кочићеве породице, који се налазе у Музеју књижевности у Сарајеву). – *Ослобођење*, 16. јануар 1966, XXII, бр. 6326, стр. 8 (Документе од Милке Кочић за Музеј откупила стручна комисија: Ђ. Гавела, Г. Добрашиновић и М. Вулин, 25. децембра 1965).

1369. Вулин, Миодраг: Фрагменти Кочићеве заоставштине. – *Ослобођење*, 13. март 1966, XXII, бр. 6382 (О преписци Петра Кочића и његовог оца Герасима).

1370. Вулин, Миодраг: „Кочићев дуг" је плаћен. – *Политика*, 26. јун 1966, бр. LXIII, бр. 18938, стр. 16; Култура – уметност, X, бр. 473 (Допуна чланка Ж. П. Јовановића „Кочићев дуг", објављеног у *Политици* 19. јуна 1966. године).

1371. Вулин, Миодраг: Пропада Кочићева Гомионица. – *Политика*, 17. јул 1966, LXIII, бр. 18959, стр. 20 (Култура – уметност, стр. 6).

1372. Вулин, Миодраг: Око матуре Петра Кочића. – *Књижевне новине*, н. с., 20. август 1966, XVIII, бр. 262, стр. 9.

1373. Вулин, Миодраг: Кочићево ангажовање у *Нади* и *Подмлатку*. – *Библиотекарство*, 1966, XII, бр. 4, стр. 11–16.

1374. Вулин, Миодраг: Личност Петра Кочића. Пола века од смрти великог борца и писца. – *Политика*, 21. август 1966, LXIII, бр. 18994, стр. 18; Култура–уметност, X, бр. 481.

1375. Вулин, Миодраг: Дечији ликови у приповеткама Петра Кочића. – *Мале новине*, 12. и 19. септембра 1966.

1376. Вулин, Миодраг: Шта открива књижевна и архивска грађа о Петру Кочићу у Музеју књижевности у Сарајеву (Меморијали, рукописи, преписка, библиотека, арх. документација, збирка). – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 508–520.

1377. Вученов, Димитрије: Особености Кочићевих ликова. Новине које је овај српски писац унео у српску прозу. (Одломак). – *Багдала*, 22. децембар 1966, VIII, бр. 93, стр. 3–4 (О Мрачајском проти и Симеуну Ђаку).

1378. Гавела, Ђуро: Велики рапсод малог Змијања. Педесет година од смрти Петра Кочића – *НИН*, 28. август 1966, XVI, бр. 816, стр. 8–9 (Колаж од одломака из написа Ј. Дучића, Ј. Кршића, И. Секулић, З. Вуловић, В. Петровића, И. Андрића, Т. Крушевца, М. Карановића о Кочићу и делова из приповетке *Змијање* – текстове изабрао и компоновао Ђ. Гавела).

1379. Гавела, Ђуро: Од Грмеча – до Беча. Педесет година од смрти Петра Кочића. Од Грмеча до Беча. – *НИН*, 4. септембар 1966, XVI, бр. 817, стр. 3–4 (Ново Гавелино компоновање одломака из написа о Кочићу и сећања са одломцима из Кочићеве преписке).

1380. Гавела, Ђуро: Родољуб и патник. Педесет година од смрти Петра Кочића. – *НИН*, 11. септембар 1966, XVI, бр. 818, стр. 8–9 (Одломке о Кочићу изабрао и компоновао Ђ. Гавела).

1381. Гајић, Милорад: „Ми свијетла дана немамо". Петар Кочић – савјест свога времена. – *Ослобођење*, 28. јун 1966, XXII, бр. 6487, стр. 9.

1382. Гајић, Милорад: Дјело Петра Кочића. – *Живот*, 1966, књ. XV, бр. 10, стр. 17–20.

1383. Глигорић, Велибор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јаблан и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1966, стр. 5–9, Библиотека *Просвета*, II, 33.

1384. Глигорић, Велибор: Кочићев слободарски дух. Педесет година од Кочићеве смрти. – *Књижевне новине*, н. с., 20. август 1966, XVIII, бр. 262, стр. 8.

1385. Глушчевић, Зоран: Поглед на развој српске књижевности у XX (Чланак написан за *Енциклопедију Југославије* у издању Југославенског лексикографског завода у Загребу). – *Израз*, октобар 1966, X, књ. XX, бр. 10, стр. 323–343 (О Кочићу), стр. 324.

1386. Димитријевић, Владислав: Да ми опет донесе руже. Последњи интервју. – *Политика Базар*, 1. децембар 1966, III, бр. 48, стр. 6 (Разговор са Милком Кочић, неколико дана пред њену смрт).

1387. Димовић, Данило: Из мојих успомена – Петар Кочић у *Политици*. Рукопис се чува у Архиву Рукописног одјељења Народне библиотеке у Сарајеву. Види: Илија Кецмановић: „Два фрагмента из једних занемарених мемоара". – *Путеви*, 1966, XII, бр. 5, стр. 497.

1388. Добрашиновић, Голуб: Хронологија значајних догађаја из живота Пера Кочића и Литература о Петру Кочићу. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, треће издање, Београд, Народна књига, 1966, стр. 379–384 и 385–386, *Школска лектира*.

1389. Гавела, Ђуро: Од Грмеча – до Беча. Педесет година од смрти Петра Кочића. Од Грмеча до Беча. – *НИН*, 4. септембар 1966, XVI, бр. 817, стр. 3–4 (Ново Гавелино компоновање одломака из написа о Кочићу и сећања са одломцима из Кочићеве преписке).

1380. Гавела, Ђуро: Родољуб и патник. Педесет година од смрти Петра Кочића. – *НИН*, 11. септембар 1966, XVI, бр. 818, стр. 8–9 (Одломке о Кочићу изабра и компоновао Ђ. Гавела).

1381. Гајић, Милорад: „Ми свијетла дана немамо". Петар Кочић – савјест свога времена. – *Ослобођење*, 28. јун 1966, XXII, бр. 6487, стр. 9.

1382. Гајић, Милорад: Дјело Петра Кочића. – *Живот*, 1966, књ. XV, бр. 10, стр. 17–20.

1383. Глигорић, Велибор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јаблан и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1966, стр. 5–9, Библиотека *Просвета*, II, 33.

1384. Глигорић, Велибор: Кочићев слободарски дух. Педесет година од Кочићеве смрти. – *Књижевне новине*, н. с., 20. август 1966, XVIII, бр. 262, стр. 8.

1385. Глушчевић, Зоран: Поглед на развој српске књижевности у XX (Чланак написан за *Енциклопедију Југославије* у издању Југославенског лексикографског завода у Загребу). – *Израз*, октобар 1966, X, књ. XX, бр. 10, стр. 323–343 (О Кочићу), стр. 324.

1386. Димитријевић, Владислав: Да ми опет донесе руже. Последњи интервју. – *Политика Базар*, 1. децембар 1966, III, бр. 48, стр. 6 (Разговор са Милком Кочић, неколико дана пред њену смрт).

1387. Димовић, Данило: Из мојих успомена – Петар Кочић у *Политици*. Рукопис се чува у Архиву Рукописног одјељења Народне библиотеке у Сарајеву. Види: Илија Кецмановић: „Два фрагмента из једних занемарених мемоара". – *Путеви*, 1966, XII, бр. 5, стр. 497.

1388. Добрашиновић, Голуб: Хронологија значајних догађаја из живота Пера Кочића и Литература о Петру Кочићу. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, треће издање, Београд, Народна књига, 1966, стр. 379–384 и 385–386, *Школска лектира*.

1389. Драгосавац, Небојша: За оца и сина – иста ћелија. Уочи педесетогодишњице смрти Петра Кочића посетили смо малу кућу у улици Чернишевског број 15. Ту живи Петрова супруга Милка са кћерком, зетом и унуком. – *Политика Експрес*, 16. фебруар 1966, IV, бр. 734, стр. 16.

1390. Друговац, Миодраг: Поет на непоробено робље. – *Нова Македонија*, 28. октомбри 1966, XII, бр. 7197, стр. 7.

1391. Дучић, Јован: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Кроз мећаву: приповетке*, Београд, Просвета, 1966, стр. 5–10, Библиотека *Просвета*, 59б.

1392. Дучић, Јован: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 287–305, *Школска лектира*.

1393. Ђ(оковић), М(илан), П.: Петар Кочић – писац и борац. Мало познате странице из живота наших књижевника. – *Рад*, 23. септембар 1966, XXII, бр. 38, стр. 11.

1394. Илић, М.: Петар Кочић: *Јазавац пред судом*. – *Сцена*, 1966, II, бр. 4, стр. 109–110.

1395. Jahnichen, Manfred: Die jugoslawische Erzahlkunst; предговор. – *Jugoslawische Erzahler von Lazarević bis Andrić*, Leipzig,, 1966, (О Кочићу), стр. 34–35.

1396. Јовановић, Живорад П.: Кочићев дуг. Пола века од смрти великог писца.– *Политика*, 19. јун 1966, LXIII, бр. 18931, стр. 20; Култура – уметност, X, бр. 472 (О дугу кафеџији Најдановићу, због којег му је заплењена сведоџба).

1397. Јовановић, Живорад П.: Мало позната преписка између Кочића и Цвијића. – *Политика*, 14. август 1966, LXIII, бр. 18987, стр. 20; Култура – уметност, X, бр. 480, стр. 6 (Објављује Цвијићево писмо од 4. маја 1909. којим се Кочић упућује у антропогеографска и етнолошка проучавања и концепт једног Кочићевог писма Цвијићу).

1398. Јовановић, М. С.: Петру Кочићу *in memoriam*. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 366–377, *Школска лектира*.

1399. Јовановић, Радован: Кочићево тамновање у Тузли. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 360–363, *Школска лектира*.

1400. Јовановић, Радован: Пабирци о Петру Кочићу. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, 1966, стр. 353–354, *Школска лектира*.

1401. Јовановић, Рашко: Четири представе овогодишњег Позорја. – *Сцена*, 1966, II, књ. II, бр. 4, стр. 95–105 (На 11. Позорју приказан и Кочићев *Јазавац пред судом* у извођењу Народног казалишта из Дубровника).

1402. Јосифовски, Б(оро): Петар Кочић у Тетову (Поводом 50-годишњице смрти великог писца и народног трибуна). – *Политика*, 20. август 1966, LXIII, бр. 18993.

1403. Квапил, Мирослав: Саво Скарић Зембиљ и Петар Кочић (I). – *Израз*, октобар 1966, X, књ. XX, бр. 10, стр. 365–381.

1404. Квапил, Мирослав: Саво Скарић Зембиљ и Петар Кочић.(II) – *Израз*, новембар 1966, X, књ. XX, бр.11, стр. 485–499.

1404а. Квапил, Мирослав: Саво Скарић Зембиљ и Петар Кочић. (III) – *Израз*, децембар 1966, X, књ. XX, бр. 12, стр. 582–596.

1405. Кецмановић, Илија: Два фрагмента из једних занемарених мемоара. – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 494–499 (О Петру Кочићу у мемоарима Данила Димовића).

1406. Кољевић, Никола: Духовни тријумф Давида Штрпца. – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 469–473.

1407. Кољевић, Светозар: Кочићева Крајина. – *Путеви*, септембар – октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 462–468.

1408. Кондић, Лазар: Прве Ђачке невоље Петра Кочића. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 343–344, *Школска лектира*.

1409. Кравцов, Н. И.: Петар Кочић. – *Известия Академии наук СССР, Серия литературы и језика,* том XXVI, бр. 3, мај–јун 1966, стр. 241–253.

1410. Крњевић, Вук: Запис о приповједачима из Босне и Херцеговине. – *Израз*, август–септембар 1966, X, књ. XX, бр. 8–9, стр. 181–185 (О П. Кочићу, Св. Ћоровићу, И. Андрићу, И. Самоковлији, З. Шубићу, Б. Ћопићу, Х. Кикићу, Н. Симићу, М. Селимовићу, Р. Трифковићу, В. Лукићу и С. Фетахагићу).

1411. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићева. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 330–336, *Школска лектира*.

1412. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићева. Босанска сатира. – *Чланци и критике*. Београд, Просвета; Загреб, Напријед; Сарајево, Свјетлост, 1966, стр. 83–90, *Српски и хрватски писци XX вијека*, коло II, књ. 20.

1413. Кршић, Јован: Босанска сатира. – *Чланци и критике*, Београд, Просвета; Загреб, Напријед; Сарајево, Свјетлост, 1966 (О Кочићевој сатири према *Суданији* и *Јазавцу пред судом*), стр. 95–112, *Српски и хрватски писци XX века*, коло II, књ. 20.

1414. Кршић, Јован: Саво Скарић–Зембиљ. – *Чланци и критике*, Београд, Просвета; Загреб, Напријед; Сарајево, Свјетлост, 1966 (О Кочићевој сатири), стр. 76–81, *Српски и хрватски писци XX века*, коло II, књ. 20.

1415. Куновић, Нада: Функција пејзажа у приповијетки *Јаблан* Петра Кочића. – *Умјетност ријеч*и, 1966, X, бр. 1–2, стр. 95–98.

1416. Лагарић, Павле: Како је Петар Кочић научио писати приповетке. –Петар Кочић: *Изабрана* дела, Београд, Народна књига, 1966, стр. 346–349, *Школска лектира*.

1417. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – *Епоха реализма*, Београд, Нолит, 1966, *Српска књижевност у књижевној критици*, 5, стр. 381–388.

1418. Лазаревић, Ђорђе: Сећања. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 364–367, *Школска лектира*.

1419. Леовац, Славко: Јован Кршић; предговор. – Јован Кршић: *Чланци и критике,* Београд, Просвета; Загреб, Напријед; Сарајево, Свјетлост, 1966 (О Кршићевим радовима о Кочићу), стр. 13–15, *Српски и хрватски писци XX века*, коло II, књ. 20.

1420. Лешић, Зденко: Југословенски приповједачи у оксфордској библиотеци свјетских класика (*Yugoslav shot stories*, Oxford university press, London, 1966, Библиотека *The words classics*, књ. 608, Изабрао и предговор написао Светозар Кољевић). – *Израз*, јул 1966, X, књ. XX, бр. 7, стр. 88–95 (О лепоти превода Кочићеве приповетке *Кроз мећаву)*, стр. 92, 94.

1421. Љиљак, Александар: Један званични акт о *Јазавцу пред судом*. – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 521–524.

1422. Мазов, Иван: Пак две претстави во една вечер. *Свињски кас* од Александар Поповиќ и *Јазавец пред суд* од Петар Кочиќ. – *Нова Македонија*, 10. мај 1966.

1423. Мајсторовић, Божо: Бунт и сатира у Кочићевим дјелима. Уз 50-годишњицу смрти великог књижевника и револуционара Петра Кочића. – *Глас*, 6. јун 1966, XXIV, бр. 1098, стр. 4–5; бр. 1099, 13. јун 1966, стр. 4–5; бр. 1100, 20. јул 1966, стр. 4–5; бр. 1101, 27. јул 1966, стр. 4–5.

1424. Марковић, Милан Р.: Црвене заставе у Кочићевом Змијању. Весеље на Змијању. – *Просвјетни лист*, 15. септембар 1966, XIV, бр. 282, стр. 2 (28. августа Први Кочићев збор, на челу народне поворке Милка Кочић и кћерка).

1425. М(арковић), М(илан) Р.: Живот и дјело Петра Кочића. Поводом прославе 50-годишњице смрти великог писца. – *Просвјетни лист*, 15. октобар 1966, XIV, бр. 284, стр. 2 (Изложба отворена 4. октобра у Музеју града Сарајева, у присуству Кочићеве кћерке Душице Кочић-Павић и Иве Андрића).

1426. Маслеша, Веселин: Група „Отаџбина". – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 306–310, *Школска лектира*.

1427. Маслеша, Веселин: Случај Петра Кочића. – *Одјек*, 15. август 1966, XIX, бр. 16, стр. 9.

1428. Милановић, Бранко: О Кочићевој поетици. – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 454–461.

1429. Милановић, Бранко: Велики трибун нашег народа. – *Наша жена*, 1966, XX, бр. 6, стр. 8 (О Петру Кочићу).

1430. Милинчевић, Васо: Петар Кочић (Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд, 1965). – *Књижевност и језик*, 1966, XII, бр. 4, стр. 102–103.

1431. Митровић, Божа: Бунт и сатира у Кочићевим дјелима. – *Глас*, 6. и 13. јун 1966, XXIV, бр. 1098. и 1099.

1132. Митровић, Митар Л.: Сарадник и рођак Петра Кочића, Лујо Кочић. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 339–341, *Школска лектира*.

1433. Митропан, Петар: Петар Кочић као наставник – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 355–359, *Школска лектира*.

1434. М. М.: Петар Кочић подстанар. – *Политика Експрес,* 26. децембар 1966.

1435. Морачић, Дамњан: Библиографија радова Петра Кочића и литература о њему. – *Књижевност и језик*, 1966, XIV, бр. 2, стр. 211–218.

1436. М. П. Ћ.: Петар Кочић, писац и борац. – *Политика*, 25. септембар 1966.

1437. Мутић, Душан: Кочићева *Мргуда*. Књига – слика. Бањалука, Издање Архива Босанске Крајине, 1966. – *Глас*, 29. новембар 1966, XXIV, бр. 1123, стр. 6 („Алем-камен" Кочићева приповетка, илустровао Мерсад Бербер).

1438. Назечић, Салко: Неиспитани Кочић. – *Одјек*, 15. октобра 1966, XIX, бр. 20 (Уводна реч на академији у Сарајеву поводом 50-годишњице смрти Петра Кочића).

1439. Ndreca, Mikel: Shkrimtar dhe tribun popullar. Me rasën e pesëdhetëvjetorit të vdekjes së Petar Koçiqit.– *Rilindja*, 28. gusht (august) 1966, XXII, Numër 2663, Faqe 9.

1440. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 4. издање, Загреб, Школска књига, 1966, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1441. Палавестра, Предраг: Претеча ангажоване књижевности. – *Књижевне новине*, 20. август 1966, XVIII, бр. 262, стр. 8. и 9 (О Петру Кочићу).

1442. Палавестра, Предраг: Кочић и „Просвјета". – *Одјек*, 15. август 1966.

1443. Панова. З.: *Јаблан* од Петар Кочиќ. – *Литературен збор*, 1966, XIII, бр. 2, стр. 19–22.

1444. Папић, Митар: Петар Кочић и генерални штрајк 1906. године у Сарајеву. – *Политика*, 15. мај, 1966, LXIII, бр. 18896; Култура – уметност, X, бр. 467.

1445. Папић, Митар: Кочић и „Просвјета". – *Одјек*, 15. август 1966, XIX, бр. 16, стр. 10 (Поводом 50-годишњице Кочићеве смрти).

1446. Петровић, Живојин: Један заборављени спис; предговор. – Петар Кочић*: Низ друм*. Крушевац, Багдала, 1966, стр. 7–9, *Мала библиотека* (О драмској слици *Низ друм*).

1447. Петровић, Милош: Петар Кочић; поговор. – Петар Кочић: *Низ друм*, Крушевац, Багдала, 1966, стр. 34–36, *Мала библиотека*.

1448. Прерадовић, Р.: Часопис *Путеви* – Кочићу. – *Глас*, 5. децембар 1966.

1449. Прерадовић, Ранко: *Мргуда*. – *Ослобођење*, 22. јануар 1966.

1450. Протић, Предраг: У трагању за Кочићевим књижевним ликом (Одломци из веће целине о Петру Кочићу). – *Багдала*, XII (децембар) 1966, VIII, бр. 93, стр. 4–5.

1451. Пуљизевић, Јозо: Давидова замка. Премијера у загребачком Драмском казалишту (Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, редитељ Ванча Кљаковић, у главној улози Фахро Коњхоџић). – *Вјесник*, 6. просинца 1966, XXVI, бр. 7112, стр. 4 (Делимично остварена уметничка креација).

1452. Радишић, Ђорђе: Пола века од смрти Петра Кочића. Источник поноса. – *Народна армија*, 26. август 1966, XXII, бр. 1412, стр. 5.

1453. Р. М.: Мали роман о Петру Кочићу. – *Просвјетни лист*, 1. октобар 1966.

1454. Салихћехајић, А.: *Мргуда,* сувенир са Змијања. – *Ослобођење*, 7. јун 1966, XXII, бр. 6468, стр. 5 (У Стричићима земљаци П. Кочића припремају велику свечаност поводом пишчеве годишњице. Архив Босанске Крајине спрема се да изда фототипско издање *Мргуде*).

1455. Салтагић, Идриз: Збирка као луча. Импресије. – *Наши дани*, 26. март 1966, XII, бр. 234, стр. 9 (У Музеју књижевности града Сарајева, припреме за излагање 500 докумената Петра Кочића у склопу обележавања 50-годишњице његове смрти).

1456. С(теван), Т(онтић): Кочићу у спомен. Састављен оквирни програм прославе 50-годишњице пишчеве смрти. – *Ослобођење*, 7. април 1966, XXII, бр. 6409, стр. 5.

1457. Секулић, Исидора: Савременост Петра Кочића. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 311–329, *Школска лектира*.

1458. Секулић, Исидора: Гласам за Кочића (Поводом 50 година Кочићеве смрти). – *Политика*, 11. септембар 1966, LXIII, бр. 19015, стр. 17; Култура – уметност, X, бр. 484 (Из незавршеног рукописа).

1459. Селенић, Слободан: *Вечити Јазавац*. Петар Кочић: *Јазавац пред судом*; представа Народног казалишта из Дубровника на Стеријином позорју; редитељ Јошко Јуванчић. – *Борба*, 10. мај 1966, XXXI, бр. 126, стр. 6 (Изврсна глума Изета Хајдархоџића).

1460. Селимовић, Меша: Како је створен Кочићев *Јазавац пред судом*. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1966, стр. 350–352, *Школска лектира*.

1461. Спремо, Драгиша: *Бања Лука: историја, култура, привреда*, *туризам*, Бањалука, Глас, 1966 (О Кочићу), стр. 94–101.

1462. Стаменковић, М. В.: Сви су плакали за Кочићем. У посети 82–годишњем Крагујевчанину Алекси Поповићу. Крајем јануара 1906. у Скопљу је са одушевљењем примљена ђачка представа *Јазавца пред судом*. – *Политика Експрес*, 29. март 1966, IV, бр. 769, стр. 8.

1463. Станисављевић, Вукашин: Поговор о писцима. – Петар Кочић, Иван Цанкар, Фран Левстик, М. Миљанов: *Приповетке*, Београд, Младо поколење, 1966, *Лектира за VI разред основне школе*, стр. 131–145 (О Петру Кочићу), стр. 131–135.

1464. Станковић, Б.: Поводом прославе у Стричићима. Кочић и Карловци. – *Дневник*, 4. септембар 1966, XXV, бр. 7124, стр. 12 (Објављује и писмо Петра Кочића др Лази Поповићу од 5. јануара 1913).

1465. Тињић, Везув: Нова кућа Петра Кочића. Крајем августа поштоваоци познатог писца окупиће се на Змијању на Кочићевом збору. – *Политика*, 23. август 1966, LXIII, бр. 18996, стр. 9.

1466. Тињић, В(езув): Први Кочићев збор у Змијању. Педесет година од смрти Петра Кочића. – *Политика*, 29. август 1966, LXIII, бр. 19002, стр. 6.

1467. Тињић, Везув: Бања Лука у знаку Маслеше и Кочића. – *Политика,* 9. децембар 1966.

1468. Тињић, Везув: Кочићева *Мргуда*. – *Политика*, 9. децембар 1966.

1469. Трифковић, Ристо: Жива слика народног живота у босанском селу; предговор, Петар Кочић: *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1966, стр. 3–7, *Школска лектира*.

1470. Т. С.: Белешка за писателот. – Петар Кочиќ: *Јазавецот пред суд,* Скопје, Култура, 1966, стр. 95–98, Библиотека *Детска радост.*

1471. Туркаљ, Н.: Јазавца више нема. – *Ослобођење*, 22. јануар 1966.

1472. Туркаљ, Н.: Кочић премало кочићевски. – *Ослобођење*, 7. април 1966.

1473. Ћорић, Борис: Приповијетка *Суданија* у дјелу Петра Кочића. – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 8, стр. 474–482.

1474. Ћосић, Антоније: *Суданија* (Драматизација Зука Џумхура, редитељ Томислав Дурбешић, к. г.). Премијера у Народном позоришту Босанске Крајине (Поводом прославе Кочићеве годишњице). – *Глас*, 5. децембар 1966, XXIV, бр. 1124, стр. 5.

1475. Ђурић, Хајрудин: Из Кочићеве преписке. – *Књижевне новине*, н. с., 15. октобар 1966, XVII, бр. 286, стр. 10 (Одговор на напис Ж. П. Јовановића о преписци Петра Кочића и Јована Цвијића, *Политика*, 14. август 1966; наводи Кочићево писмо од 17. јуна 1909. писано Карлу Пачу).

1476. Ћурић, Хајрудин: Покретање Кочићевог *Развитка*. – *Библиотекарство*, 1966, XII, бр. 4, стр. 7–9.

1477. Филиповић, Вук: Књижевно дело Петра Кочића. – *Књижевност и језик*, 1966, XIV, бр. 3, стр. 233–253.

1478. Филиповић, Вук: Књижевно дело Петра Кочића. – *У свету књижевног дела*, Приштина, Јединство, 1966, стр. 7–43, Библиотека *Јединство*, 8.

1479. Фрндић, Наско: Живи Кочић. – *Телеграм*, 16. септембар 1966, VII, бр. 333.

1480. Хусецииновић, Хамид: У Стричићима, код Лујиног бреста. – *Борба*. 6. јул 1966.

1481. Чолак, Тоде: Невен невремена. Поводом педесетогодишњице смрти Петра Кочића. – *Фронт*, 25. септембар 1966, XXII, бр. 20, стр. 14–15.

1482. Шиндић, Миљко: Звук и ритам у приповеткама Петра Кочића. – *Путеви*, септембар–октобар 1966, XII, бр. 5, стр. 483–493.

1967.

1483. Арежина, Душко: Биљешка о писцу (Петру Кочићу). – Петар Кочић: *Приповијетке*: *Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1967, стр. 217–221, Библиотека *Јелен*.

1484. Вулетић, Витомир: Предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит 1967, стр. 5–12, *Популарна књига*.

1485. Вулин, Миодраг М.: Један вид Кочићеве стваралачке активности. – *Библиотекарство*, 1967, XIII, бр. 1–2, стр. 15–21 (О критичким радовима Петра Кочића).

1486. Вулин, Миодраг М.: Прилог библиографији о Кочићу, области Змијање и друштву „Змијање". – *Библиотекарство*, 1967, XIII, бр. 1–2, стр. 75–82.

1487. Јовановић, Живорад П.: Петар Кочић и руски револуционар Максим Горки. – *Браничево*, 1967, књ. XIII, бр. 2–3, стр. 126–128.

1488. Јовановић, Живорад П.: Библиографска грађа о Петру Кочићу. – *Позориште*, 1967, IX, бр. 1, стр. 109–114.

1489. Кецмановић, Илија: Петар Кочић и мостарска књижевна група. – *Багдала*, VIII–IX (август–септембар), 1967, IX, бр. 101–102, стр. 5–7.

1490. Кошутић, Владета Р.: Змијањска душа жива. – *Књижевност*, 1967, XXII, књ. XLIII, бр. 1, стр. 30–32 (Поводом педесетогодишњице Кочићеве смрти).

1491. Кравцов, Н. И.: Петар Кочич (1877 – 1916). – *Известия Академии наук СССР, Серия литературы и язика* (Москва), 3. май и юнь 1967, XXVI, бр. 3, стр. 241–243.

1492. Крушевац, Тодор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Сабрана дјела*, књ. III, Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвета, 1967, стр. 7–43; Библиографија радова о Петру Кочићу, стр. 311–339.

1493. (Крушевац, Тодор – приредио): *Петар Кочић: документарна грађа*, Музеј књижевности Босне и Херцеговине, Сарајево, 1967.

1494. Лазић, Ксенија Б.: Драгољуб Влатковић: Прилог библиографији радова о Петру Кочићу. *Библиотекарство*, бр. 2–3. – *Библиотекар*, 1967, XIX, бр. 1–2, стр, 73–75.

1495. Миленковић, Буде: На Кочићевом огњишту у Стричићима. – *Трагом великих Југословена: (репортаже из родних места наших великана)*, Вуков Тршић (Лозница), Издање Аутора, 1967, стр. 29–33 (Објављено преко Радио-Београда, у емисији „Лепоте наше земље", 30. јул 1961, и у часопису *Змај*, 1966 у броју 8–9).

1496. Пековић, О.: Пронађена статуа Петра Кочића! – *Политика*, 23. јун 1967.

1497. Петровић, Милош: Петар Кочић у очима Јована Скерлића. – *Читајући после Скерлића*, Багдала, 1967, стр. 25–34, *Мала библиотека*.

1498. Пешут, Петар: Прилог тумачењу лика Давида Штрпца. – *Књижевност и језик*, 1967, XIV, бр. 3–4, стр. 156–159.

1499. П. К.: *Низ друм* (Крушевац, Багдала, 1967). –*Ослобођење*, 2. јул 1967, XXII, бр. 6852.

1500. Протић, Миодраг (Ш. А.): Из књижевног наслеђа (Петар Кочић: *Низ друм*, Крушевац, Багдала, 1966). – *Књижевност*, 1967, XXII, књ. XLIV, св. 2, стр. 201–202.

1501. Протић, Миодраг (Ш. А.): Из књижевног наслеђа (Радојица Таутовић: Естетика *Страдије*, Крушевац, Багдала, 1966). – *Књижевност*, 1967, XXII, књ. XLIV, св. 2, стр. 201–202.

1502. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Изабрана дела*, књ. 2 (есеји), Сарајево, Свјетлост; Београд, Просвета; Загреб, Напријед, 1967, стр. 9–30, *Српски и хрватски писци XX века*, коло III, књ. 22.

1503. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине II, III*. – *Изабрана дела*, Београд, Народна књига, 1967, стр. 264–273, *Југословенски класици*.

1504. Скерлић, Јован: Петар Кочић. – *Историја нове српске књижевности*, Београд, Просвета, 1967, стр. 461–462, *Сабрана дела*, књ. 13.

1505. Станојевић, Стојадин/ Морачић, Дамњан: Петар Кочић. – *Српскохрватски језик. Преглед књижевности народа Југославије са Читанком и граматиком (За подофицире школе ЈНА)*, Боград, Завод за издавање уџбеника СР Србије, 1967, стр. 382–384.

1506. Сушић, Вељко: Трагом једног занимљивог записника. Мостарац Ристо Радуловић брани Петра Кочића у бечкој „Зори". – *Политика*, 5. мај 1967, LXIV, бр. 19245.

1507. Топић, Мирослав: Приповетка *Кроз мећаву* и њени пољски пандани (Кочић – Пруст – Жеромски – Рејмонт). – *Анали Филолошког факултета у Београду*, Београд, 1967, стр. 247–315.

1508. Финци, Ели: Петар Кочић: *Сабрана дела*. – *Политика*, 26. мај 1967.

1509. Ђурић, Х(ајрудин): Један Кочићев приказ. – *Библиотекарство*, 1967, XIII, бр. 3, стр. 29–31.

1510. Шиндић, М(иљко): Трагично остварење људског. – *Багдала*, I–II (јануар–фебруар) 1967, IX, бр. 94–95, стр. 5–6 (О лику Реље Кнежевића)

1968.

1511. Аноним: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 5. издање, Загреб, Школска књига, 1968, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 3.

1512. Аноним: Давид Штрбац у Лесковцу. Премијера *Јазавца пред судом* у Народном позоришту.– *Наша реч*, 20. децембар 1968, XXIV, бр. 55, стр. 7 (Белешка да ће се 26. децембра у Народном позоришту давати премијера овог комада у режији Радослава Лазића; Давида ће тумачити Радован Контић).

1513. Аноним: *Сабрана дела* Петра Кочића. – *Политика*, 3. март 1968, LXV, бр. 19544, стр. 16.

1514. Аноним: *Сабрана дела* Петра Кочића. – *Октобар*, јун–јул 1968, III, бр. 27–28, стр. 10.

1515. Аноним: Књижевник, несавитљиви борац против окупације Босне. – *Борба*, 27. август 1968.

1516. Аноним: Петар Кочић. – *Мала енциклопедија „Просвета". Општа енциклопедија*. 2. издање, књ. 1 (А–Љ), Београд, Просвета, 1968, стр. 876.

1517. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968, стр. 5–19, Библиотека *Просвета*, 170.

1518. (Бесаревић, Ристо – редактор): *Култура и умјетност у Босни и Херцеговини под аустроугарском управом*. Грађа, IV, Сарајево, Архив Босне и Херцеговине, 1968 (Молбе Кочића и извештаји о Кочићу, бр.: 101, 110, 113, 116 –118, 123–124, 128), стр. 279–280, 303–304, 310–313, 315–333.

1519. Божичковић, Олга: Вечерас премијера у Савременом позоришту. Кочићев *Јазавац пред судом*. – *Политика*, 7. фебруар 1968, LXV, бр. 19519, стр. 6.

1520. Влатковић, Драгољуб: Кочићева *Сабрана дела*. – *Борба* 18. мај 1968, XXXIII, бр. 135, стр. 10

1521. Влатковић, Драгољуб: Драгоцјен материјал. *Петар Кочић: документарна грађа*, Музеј књижевности Босне и Херцеговине, Сарајево, 1967. Приредио Тодор Крушевац. – *Ослобођење*, 24. септембар 1968, XXV, бр. 7295, стр. 6.

1522. Влатковић, Драгољуб: *Петар Кочић: документарна грађа*; редактор Тодор Крушевац, Музеј књижевности Босне и Херцеговине, Сарајево, 1967. – *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, Београд, 1968, књ. XXXIV, бр. 1–2, стр. 150–151.

1523. Вулин, Миодраг: Уз ново издање Кочићевих *Сабраних дјела*. – *Путеви*, мај–јуни 1968, XIV, бр. 3, стр. 266–272 (Да је обогаћено текстовима објављеним у сарајевској *Отаџбини* (1912), драмском сликом *Низ друм*, са 4 Кочићева писма која се чувају у Музеју књижевности у Сарајеву, и не само овим).

1524. Вулин, Миодраг: О Афери око Кочићеве *Отаџбине*. Прилог осветљавању појаве чланка „Мирише барут". – *Путеви*, септембар–октобар 1968, XIV, бр. 5, стр. 479–490.

1525. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. – *Српски реалисти*, 5. поправљено и допуњено издање, Београд, Просвета, 1968, стр. 378–397.

1526. Ивановић, Радомир: Кочић и Ускоковић. – *Књижевне новине*, 25. мај 1968, XX, бр. 328, стр. 7 (О Кочићевом и Ускоковићевом познанству и пријатељству).

1527. Јовановић, Жарко: *Чаробњак Изет, Јазавац пред судом* Петра Кочића у извођењу Народног казалишта из Дубровника. – *Вечерње новости*, 10. мај 1968, XV.

1528. Ковачевић, Урош: Кочићево позориште у позоришту. – *Позориште*, 1968, X, бр. 3, стр. 327–415.

1529. Кравцов, Н. И.: Одломак о Кочићу. – *Путеви*, јули –август 1968, XIV, бр. 4, стр. 339–344 (Превели Азра Јајатовић и Милован Милинковић).

1530. Кравцов, Н. И.: Петар Кочић. – *Литература народов Југославии. История зарубежной литератури конца XIX века – начала XX века (1871–1917),* Москва, 1968.

1531. Крушевац, Тодор: Живот (Петра Кочића). – Петар Кочић: *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968, стр. 225–231, Библиотека *Просвета*, 170.

1532. Марковић, Милан Р.: Драматични роман Кочићевог живота. *Петар Кочић: документациона грађа*, Издање Музеја за књижевност БиХ, Сарајево, 1967. – *Просвјетни лист*, 11. јун 1968, XVI, бр. 320, стр. 4–5.

1533. Миодраг, М. М.: Уз ново издање Кочићевих *Сабраних дела*. – *Путеви*, 1968, XIV, бр. 3, стр. 266–272.

1534. Најдановић, Милорад: *Сеоска реалистичка приповетка у српској књижевности XIX века*, Београд, Завод за издавање уџбеника, 1968 (О Кочићу), стр. 298–299.

1535. Николић, Милан: Модернизован *Јазавац пред судом*. – *Вечерње новости*, 30. децембар 1968. XV.

1536. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 5. издање, Загреб, Школска књига, 1968, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1537. Первић, Мухарем: Јазавац и влада пред судом. – *Политика*, 9. фебруар 1968, LXV, бр. 19521, стр. 8 (О премијери у Савременом позоришту у Београду).

1538. Петровић, Драгољуб: Употреба падежа у језику Петра Кочића. – *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, Нови Сад, 1968, књ. XI, бр. 1, стр. 179–213 (С резимеом на француском језику).

1539. Радуловић, Јован: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1968, стр. 5–16, *Југословенски писци*.

1540. Секулић, Исидора: (О делу Петра Кочића). – Петар Кочић: *Приповетке*, Београд, Просвета, 1968, стр. 225, 231, Библиотека *Просвета*, 170.

1541. Селаковић, Милан: Свјетло и сјена докумената. *Петар Кочић: документарна грађа*, Музеј књижевности Босне и Херцеговине, Сарајево, 1967. – *Телеграм*, 12. травња 1968, IX, бр. 415, стр. 4.

1542. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I*. – *Писци и књиге*, Београд, Просвета, 1968, стр. 178–183, Библиотека *Просвета*, 164.

1543. Трифковић, Ристо: Кочић или судбина писца. – *Одјек*, 15. фебруар 1968, XX, бр. 4.

1544. Трифковић, Ристо: Петар Кочић. – *Савремена књижевност у Босни и Херцеговини*, Сарајево, Свјетлост, 1968, стр. 213–218, Библиотека *Културно наслеђе*, 1.

1545. Финци, Ели: Петар Кочић: *Сабрана дјела*, Београд, Просвета; Сарајево, Свјетлост, 1968. – *Политика*, 26. мај 1968, LXV, бр. 19626; Култура – уметност, XII, 570.

1546. Чоловић, Д.: Двојица пензионисаних учитеља о свом учитељу – Петру Кочићу. Ђаци „оца" Давида Штрпца. Сада 81-годишњем Александру Деспотовићу и 78-годишњем Алекси Поповићу у гимназији у Скопљу почетком овог века српски је предавао славни књижевник Петар Кочић. – *Политика Експрес*, 11. август 1968, III, бр. 96, стр. 18.

1969.

1547. Барац, Антун: *Literatura Norodow Jugoslawii.* Wroclaw–Warszawa–Krakow, Zaklad narodowy im. Ossolicskich – wydawnictwo, 1969, (О Петру Кочићу), стр. 282–283.

1548. Будимир, Милан: Кочићев месијанизам. – *Са балканских источника*, Београд, Српска књижевна задруга, 1969, *Српска књижевна задруга*, коло LXII, књ. 417, стр. 219–242 (О вези месијанизма Достојевског и Красинског са Кочићевим).

1549. Влатковић, Драгољуб: Без „конта и есаба". Непознате појединости из живота Петра Кочића. – *Дневник*, 1. мај 1969, XXVII, бр. 8080, стр. 8.

1550. Влатковић, Драгољуб: Кочић и српска влада. – *Путеви*, 1969, XV, бр. 2, стр. 180–182.

1551. Вулин, Миодраг М.: Фрагменти из живота и рада Гавре Вучковића Крајишника. – *Путеви*, 1969, XV, бр. 1, стр. 72–79 (О симпатијама Петра Кочића за писца *Огледала правде у Босни*).

1552. Гајић, М(илорад): Маслеша о Кочићевим политичким хоризонтима. – *Ослобођење*, 13. септембар 1969, XXVI, бр. 7645 (*Ослобођење – недјеља*), стр. 7.

1553. Глигорић, Велибор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јаблан и друге приповетке*, Београд, 1969, стр. 5–9, Библиотека *Просвета*, 33

1554. Диклић, Звонимир: Пејзаж у књижевном дјелу Петра Кочића. – *Књижевност и језик*, 1969, XVI, бр. 3, стр. 211–227.

1555. Драгосавац, Н(ебојша): Нова школа на Змијању, у спомен Петру Кочићу. – *Политика Експрес*, 23. јун 1969.

1556. Дулић, Винко / Регодић, Петар: Четврти пут у походе Кочићевом Змијању. – *Борба*, 31. август 1969.

1557. Дучић, Јован: Петар Кочић. – *Моји сапутници. Књижевна обличја. Прилози: критике – чланци – белешке*, Сарајево, Свјетлост, 1969, стр. 35–36, *Сабрана дела* IV, Библиотека *Културно насљеђе*.

1558. Здравковић, Борислав: Нова верзија Давида Штрпца (*Јазавац пред судом* на лесковачкој сцени). – *Наша реч*, 10. јануар 1969, XXV, бр. 1, стр. 9.

1559. Милинчевић, Васо: Петар Кочић. – *Из лектире за VI разред основне школе*, Београд, Младо поколење, 1969, стр. 104–106.

1560. Пејић, Р.: Лесковачки *Јазо*. – *Рад* (Загреб), 21. март 1969, XXV, бр. 12, стр. 8 (Са великим успјехом Давида је одиграо Радован Контић).

1561. Трифковић, Ристо: Жива слика народног живота у босанском селу; предговор. – Петар Кочић: *Гроб Слатке Душе*, Сарајево, Свјетлост, 1969, стр. 3–7, *Школска књига*, 25.

1562. Тутњевић, Станиша: „Претварање" Петра Кочића. – *Летопис Матице српске*, 1969, CXLV, књ. CDIII, бр. 3, стр. 271–284.

1563. Тутњевић, Станиша: Игра и надигра у дјелу Петра Кочића. – *Израз*, 1969, XIII, књ. XXVI, бр. 7, стр. 86–97.

1564. Thorbly, Anthony, ed.: Petar Kočić. – *The Penguin Companion to Literature.* Vol. 2 (Baltimore: Penguin Books, 1969), p. 438.

1565. Хусеџиновић, Х(амид): Јединствена смотра изворног фолклора. – *Борба*, 19. јул 1969.

1566. Хусеџиновић, Хамид: *Јаблан* још нико није достигао. – *Борба*, 6. септембар 1969.

1567. Чоловић, Д.: „Паунов" велики дан. – *Илустрована Политика*, 9. септембар 1969.

1568. Шиндић, Миљко: Звук и ритам. – *Говор поезије*, Крушевац, Багдала, MCLMLXIX, стр. 24–49, Мала библиотека *De arte*.

1970.

1569. Аноним: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 6. издање, Загреб, „Школска књига", 1970, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2.

1570. Anonim: (Erahler in der Literatur der jugoslawische Volker, Petar Kočić 1877–1916). – *Бањалука* (Schiftleiter: dr Branko Milanović, Miljko Šindić), Banjaluka, Glas, 1970, s. (19); Petar Kočić: *Der Freiheit Gewidmet*, s. (108).

1571. Аноним: (О Кочићу). – *Бањалука*; Editors: Dr Branko Milanović and Miljko Љindić, M. S.; Translated by Janko Paravić, Banjaluka, Publisher NP Glas, 1970, p. (19); Petar Kočić: *To Freedom*, pp. (108).

1572. Аноним: Дан рођења великог књижевника и народног трибуна. – *Борба*, 29. јун 1970.

1573. Арежина, Душко: Биљешка о писцу (Петру Кочићу). – Петар Кочић: *Приповијетке*; *Јазавац пред судом*, 2. издање, Загреб, Младост, 1970, стр. 217–221, Библиотека *Јелен*.

1574. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. – *Српски реалисти*, шесто, поправљено и допуњено издање, Београд, Просвета, 1970, стр. 378–397.

1575. Вуковић, Владета: Петар Кочић. – *Огледи и чланци*, Багдала, 1970, стр. 125–138.

1576. Вулин, Миодраг М.: Кочић и мостарски књижевни круг. – *Мостови* (Пљевља), 1970, II, бр. 7, стр. 72–79.

1577. Вученов, Димитрије: Маргиналије о приповеткама Петра Кочића. – *О српским реалистима и њиховим претходницима*, Београд, Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Србије, 1970, стр. 240–253, *Библиотека друштва за српскохрватски језик и књижевност СР Србије*, коло III, књ. 7.

1578. Ђурић-Трнинић, Мирјана: *Отаџбина* – Кочићева трибина. – *Радови*, књ. XXXVIII, Одјељења друштвених наука, књ. 13, Сарајево, Академија наука и уметности Босне и Херцеговине, 1970, стр. 283–341 (Резиме на немачком језику).

1579. Милановић, Бранко: Главне књижевне појаве у Босни и Херцеговини на крају XIX и почетком XX вијека. – *Преглед*, октобар 1970, LX, бр. 10, стр. 367–384 (О Кочићу), стр. 380–382.

1580. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 6. издање, Загреб, Школска књига, 1970, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1581. Чулић, Бранко: Неколико напомена уз библиографију Кочићевих текстова. – *Библиотекарство*, 1970, XVI, бр. 2, стр. 43–51.

1971.

1582. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Просвета, 1971, стр. 5–25, Библиотека *Просвета*.

1583. Boissin, Henri: Југословенске књижевности. – *Општа енциклопедија Larousse*, Том 1, „Вук Караџић – Interexport", Београд, 1971 (О Петру Кочићу), стр. 156 (Превео: Радивоје Константиновић).

1584. Глигорић, Велибор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Јаблан и друге приповетке*, Београд, Просвета, 1971, стр. 5–9, Библиотека *Просвета*, 33.

1585. Дучић, Јован: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Кроз мећаву*, Београд, Просвета, 1971, стр. 5–10, Библиотека *Просвета* 59в.

1586. Дучић, Јован: Петар Кочић. – *Есеји. Путописи*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1971, стр. 7–29. Библиотека *Српска књижевност у сто књига*, књ. 53.

1587. Ков., М.: Двоструки јубилеј. Откривена спомен биста Петру Кочићу. – *Политика Експрес*, 16. новембар 1971.

1588. Ковачек, Б(ожидар): Петар Кочић (1977–1916). – *Југословенски књижевни лексикон*, 1. издање, Нови Сад, Матица српска, 1971, стр. 231–232.

1589. Марковић, Слободан Ж: Петар Кочић (1877–1916). – *Приповетке* (С. М. Љубиша, Ф. Левстик, М. Глишић, Л. Лазаревић, К. Ш. Ђалски, И. Цанкар, П. Кочић), Београд, Младо поколење, 1971, стр. 180, *Лектира за седми разред основне школе*, књ. 3.

1590. Милановић, Бранко: *Босанскохерцеговачка књижевна хрестоматија III. Новија књижевност XIX и XX вијека*, Сарајево, Завод за издавање уџбеника, 1971 (О Петру Кочићу), стр. 77–79.

1591. Павловић, Ранко: Познавао сам Кочића и Штрпца. – *Ослобођење*, 12. април 1971.

1592. Павловић, Ранко: Попола паре и одговорност, или: како је Давид Штрбац тражио „хонорар" од Петра Кочића. – *Ослобођење*, 18 април 1971.

1593. Палавестра, Предраг: Српски књижевни часописи у Босни и Херцеговини под аустроугарском окупацијом (1878–1914). – *Токови традиције: (књижевне теме IV)*, Нови

Сад, Матица српска, 1971, стр. 5–43, Библиотека *Данас* (О Кочићевој *Отаџбини* и *Развитку*), стр. 14–18 (О сарадњи у *Босанској вили*), стр. 22–23.

1594. Палавестра, Предраг: Бунтовни реализам Петра Кочића. – *Токови традиције: (књижевне теме IV)*, Нови Сад, Матица српска, 1971, стр. 65–78, Библиотека *Данас* (Раније објављено у *Животу* у бр. 3 за 1963. годину).

1595. Пешут, Петар С.: Разговор о приповеткама (*Јаблан*, *Кроз мећаву*, *Вуков гај*). – *Приповетке* (С. М. Љубиша, Ф. Левстик, М. Глишић, Л. Лазаревић, К. Ш. Ђалски, И. Цанкар, П. Кочић), Београд, Младо поколење, 1971, стр. 169–174, *Лектира за седми разред основне школе*, књ. 3;

1596. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Огледи и записи*, књ. II, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1971, стр. 67–90, *Српска књижевност у сто књига*, књ. 74.

1597. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине*. – *Критике*, књ. 2, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1971, стр. 286–298, Библиотека *Српска књижевност у сто књига*, књ. 68.

1598. Ћосовић, Саво: Модерност Кочићеве реченице. – *Мостови* (Пљевља), 1971, III, бр. 9, стр. 58–65.

1972.

1599. Аноним: Петар Кочић: Писма. – *Венац*, 1972, I, бр. 5, стр. 16–17.

1600. Аноним: Биљешка о писцу. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Загреб, Младост, 1972, стр. 221, Библиотека *Јелен*.

1601. Аноним: Премијера. – *Политика Експрес*, 20. октобар 1972, X, бр. 2783, стр. 10 (Осврт на извођење *Јазавца пред судом* у Народном позоришту у Титовом Ужицу).

1602. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972, стр. 7–27, *Српска књижевност у сто књига*, књ. 46,.

1603. Богдановић, Милан: Два лика Петра Кочића. – *Епоха реализма*, 2. издање, Београд, Нолит, 1972, стр. 414–417, *Српска књижевност у књижевној критици*, 5а.

1604. Влатковић, Драгољуб: Песник страдања и страха. – *Дневник*, 8. октобар 1972, XXX, бр. 9317, стр. 14.

1605. Вуковић, Јован: Кочићев језички израз. – *Наш књижевни језик данас*, Сарајево, ИП„Веселин Маслеша", 1972, стр. 282–286.

1606. Вученов, Димитрије: Кочићево трајно присуство. – *Развитак* (Београд), 1972, I, бр. 1, стр. 4–7.

1607. Вученов Димитрије: Наратор у приповеткама Петра Кочића. – Сепарат из *Зборника радова посвећених успомени Салка Назечића*, Сарајево, Изд. Филозофског факултета, 1972, стр. 331–340 (Резиме на француском језику).

1608. Јуришић, Ш.: *Јазавац пред судом* у Сплиту. – *Вјесник*, 2. вељача 1972, XXXIII, бр. 8964, стр. 12.

1609. Крушевац, Тодор: Живот (Петра Кочића). – Петар Кочић: *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972, стр. 28–36, *Српска књижевност у сто књига*, књ. 46.

1610. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – *Епоха реализма*, 2. издање, Београд, Нолит, 1972, стр. 405–413, *Српска књижевност у књижевној критици*, 5а.

1611. М. К.: *Јазавац* у Мокрој Гори. – *Борба*, 23. октобар 1972, VI, бр. 293, стр. 7.

1612. Милановић, Бранко: О Кочићевој поетици. – *Од реализма до модерне: огледи и студије о књижевним концепцијама и остварењима*, Сарајево, Свјетлост, 1972, стр. 57–67.

1613. Музаферија, Гордана: Кочићева *Мргуда*. – *Путеви*, 1972, XVIII, бр. 3–4, стр. 145–170.

1614. О. П.: Посебно признање – фигура Давида Штрпца. Завршен 7. Кочићев збор. – *Политика*, 28. август 1972.

1615. Павић, Борисав Бора: Завичајне Кочићеве прозе. – *Развитак* (Београд), 1972, I, бр. 4–5, стр. 5–8.

1616. (Павић, Петар Б. – приредио): Петар Кочић (1877–1916). – *Венац*, 1972, I, бр. 3, стр. 10–11; бр. 4, стр. 16 –17; бр. 5, стр. 16–17; бр. 6, стр. 14–15; бр. 7, стр. 14–15; бр. 9, стр. 6–8; бр. 12, стр. 54–55; бр. 14, стр. 56–57; бр. 15, стр. 52–53.

1617. П(ауновић), Т(анасије): Двобој Давида и Голијата. Разговор пред премијеру Кочићевог *Јазавца пред судом* у Народном позоришту у Титовом Ужицу . – *Вести*, 13. октобар 1972, XXXI, бр. 1315, стр. 7 (Представу ће прво видети мештани Мокре Горе који прослављају 100-годишњицу школе).

1618. П(ауновић), Т(анасије): Славље у Мокрој Гори (поводом прославе стогодишњице школе). – *Вести*, 13. октобар 1972, XXXI, бр. 1315, стр. 1 (Белешка да ће Народно позориште из Т. Ужица извести, у оквиру прославе, Кочићево дело *Јазавац пред судом*).

1619. Ражњатовић, Михаило: Јабланово „шјутра". – *Развитак* (Београд), јун–јул 1972, I, бр. 3–4, стр. 5–9 (О Петру Кочићу).

1620. Секулић, Исидора: (Дело Петра Кочића). – Петар Кочић: *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972, стр. 37–55, *Српска књижевност у сто књига*, књ. 46.

1621. Стојковић, Живорад: Напомена. – Петар Кочић: *Јауци са Змијања*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1972, стр. 393–394; Биографски подаци, стр. 395–396; Библиографија и Литература, стр. 397–399, *Српска књижевност у сто књига*, књ. 46

1622. Томић–Ковач, Љубица: Теоријски принципи и књижевна остварења (Осврт на књигу Бранка Милановића: *Од реализма до модерне: огледи и студије о књижевним концепцијама и остварењима*, Свјетлост, Сарајево, 1972). – *Годишњак Института за изучавање југословенских књижевности у Сарајеву*, књ. I, Сарајево, Институт за изучавање југословенске књижевности у Сарајеву, 1972 (О есеју о Кочићу), стр. 187.

1623. Трифковић, Ристо: Повратак Кочићу (Уз поновљено читање Кочићевих приповиједака). – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972, стр. 7–18.

1624. Трифковић, Ристо: Повратак Кочићу (Уз поновно читање Кочићевих приповиједака – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1972). – *Мостови* (Пљевља), 1972, IV, бр. 13, стр. 43–49.

1625. Трифковић, Ристо: Петар Кочић или о судбини писца. – *Савремена књижевност у Босни и Херцеговини*, Сарајево, Свјетлост, 1972, стр. 213–218.

1626. Трифковић, Ристо: Кочић и Андрић између опреке и сличности. – *Одјек*, 15–30. јун 1972, XXV, бр. 12, стр. 7.

1627. Тутњевић, Станиша: Текст о Кочићу. – *Ради свога разговора: огледи о приповједачима Босне*, Сарајево, Свјетлост, 1972, стр. 40–68 (Белешка о Кочићу), стр. 274–275

1628. Х(усеџиновић), Х.: Змијању у походе. Седми Кочићев збор у Стричићима. – *Борба*, 24. август 1972.

1973.

1629. Аноним: Обогаћен Кочићев збор. Осме свечаности у спомен великог писца. – *Политика*, 8. август 1973.

1630. Вулетић, Витомир Р.: Предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Београд, Нолит, 1973, стр. 5–12, *Популарна књига*.

1631. Глумац, Слободан: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Јаблан*, Букурешт, Издавачко предузеће Критерион, 1973, стр. 5–11, *Мала библиотека*.

1632. Ђорђић, Стојан: Књижевно дело Петра Кочића. – *Књижевна историја*, 1973, VI, бр. 21, стр. 97–124, (Резиме на француском језику).

1633. Ј(аварек), В(ера): (О Петру Кочићу). – *Cassell's Encyclopaedia of World Literature*. Edited by S. H. Steiberg in two volumens. Volume two. Biographies A–K, London: Cassell & Company LTD, 1973, p. 807.

1634. Ковачевић, Урош: Јарки тонови драме. – *Одјек*, 1 – 15. децембар 1973, XXVI, бр. 23, стр. 14 (О могућностима сценске транспозиције прозе Петра Кочића).

1635. Ковачевић, Урош: Златна нит драмске контаминације. Скице за сценско-визуелну транспозицију прозе Петра Кочића. – *Путеви*, 1973, XIX, бр. 6, стр. 665–668.

1636. Ковачевић, Урош: Кочић Петар: *Јауци са Змијања*. – *Путеви*, 1973, XIX, бр. 6, стр. 669–676.

1637. Кољевић, Светозар: Кочићева Крајина; предговор. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1973, стр. 5–12; Биљешка о писцу и Напомена стр. 191–193. Библиотека *Арс*: лектира.

1638. Лешић, Јосип: *Позоришни живот у Сарајеву (1878–1919)*, Сарајево, Свјетлост, 1973 (О Кочићу), стр. 302. и 316 (О приказивању *Јазавца пред судом* у Сарајеву).

1639. Манчевски Л.: Петар Кочић, Оригинален расказувач и активен публицист. – *Просвета*, Скопје, 28, април 1973, стр. 10.

1640. Матош, Антон Густав: Кочићеве приповијетке. – *О српској књижевности*, Загреб, ЈАЗУ, „Либер", Младост, 1973, стр. 196–198, *Сабрана дјела Антуна Густава Матоша*, св. 8.

1641. Миловић, Радован: Природа у приповедачком опусу Петра Кочића. – *Повеља*, 1973, III, бр. 7, стр. 92–95.

1642. Mikasinovich, Branko / Milivojević, Dragan / Mihailovich, Vasa D.: Serbian Literature from 1800 to the Present. – *Introduction to Yugoslav Literature.* New York Twayne Publishers Inc. 1973 (Напомене о Кочићу и превод *Јаблана*).

1643. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 7. издање, Загреб, Школска књига, 1973, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1644. Петровић, Драгољуб: *О говору Змијања*, Нови Сад, Матица српска, 1973.

1645. Радуловић, Јован: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1973, стр. 5–6, *Дом и школа*.

1646. Рајић, Петко: Кочићева *Суданија*. – *Путеви*, 1973, XIX, бр. 2, стр. 191–212.

1647. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине*. – *Писци и књиге*, Букурешт, Критерион, 1973, стр. 99–102, *Мала библиотека „Критерион"*.

1648. Т. С.: Петар Кочиќ: *Раскази*; поговор. – Петар Кочиќ: *Раскази*, Скопје, Наша книга, 1973, стр. 95–98, *Лектира за VII одделение*.

1649. Тишљар, Златко: Предговор (О Кочићевом *Јазавцу пред судом*). – Петар Кочић: *Мело антаи трибунало*, Загреб, Интернација Култура Серво, 1973, стр. 3–4.

1650. Трајковски, Илија: Групен облик – обработка на лектирата *(Јазовец пред судот). – Просветен работник*, 16. јануари 1973, XX, бр. 379, стр. 6.

1651. Шуњић, М(арко): Од Кочића до данас. – *Одјек*, 15–30. септембар 1973, XXVI, бр. 18, стр. 6.

1974.

1652. Аноним: Петар Кочић (1877–1916). – *Лексикон Југославенског лексикографског завода* (А–Ж), Загреб, Југославенски лексикографски завод, 1974, стр. 479.

1653. Аноним: Кочићево Змијање. Вечерас на малом екрану драма-колаж Уроша Ковачевића *Јауци са Змијања*. – *Ослобођење*, 28. јануар 1974.

1654. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Развитак* (Београд), 1974, III, бр. 4, стр. 5–18.

1655. Арежина, Душко: Биљешка о писцу; поговор. – Петар Кочић: *Приповијетке*; *Јазавац пред судом*, 4. издање, Загреб, Младост, 1974, стр. 225–229, Библиотека *Јелен*.

1656. Бабић, Никола: *Рат, револуција и југословенско питање у политици социјалдемократске странке БиХ*, Сарајево, Свјетлост, 1974 (О Кочићу и о опозиционој активности групе око Петра Кочића и *Отаџбине*), стр. 108, 146, 149.

1657. Боглић, Мира: *Јауци са Змијања*. – *Вјесник*, 19. сијечња 1974, XXXV, бр. 9599.

1658. Букић, Фадил: Облици Казивања у дјелима Петра Кочића. – *Путеви*, 1974, XX, бр. 1–2, стр. 49–60.

1659. Вуковић, Владета: Необјављена дописница Петра Кочића. – *Записи из књижевност*, Приштина, Јединство, 1974, стр. 25–29, Библиотека *Јединство*, 44.

1660. Вученов, Димитрије / Димитријевић, Радмило: Петар Кочић. – *Читанка за III разред гимназије*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1974, стр. 255–258.

1661. Гајић, Васо: *Сјећање на Кочића* (краћи фељтон). – *Ослобођење* од 25. до 28. децембра 1974 (У четири наставка).

1662. Диклић, Звонимир: *Пејзаж у књижевном дјелу: стручни и методички приступ*, Сарајево, Свјетлост, 1974 (На анализи текстова П. Кочића и Б. Станковића; о Кочићевим текстовима), стр. 30–103.

1663. Јосифовски, Боро: Умрла јунакиња Кочићеве *Фамозне сведбе у Тетову*. – *Политика*, 16. јун 1974.

1664. Крушевац, Тодор: Слога народних маса – то је била његова животна вера (Одломак из студије о Петру Кочићу). – Вученов, Димитрије / Димитријевић, Радмило: *Читанка за III разред гимназије*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства 1974, стр. 266–270.

1665. Ловрић, Ивица: Кочић у нашем времену. – *Одјек*, 1–15. септембар 1974, XXVII, бр. 17, стр. 1–2.

1666. Новаковић, Б(ошко): Категорије усмених приповедача код Кочића, Андрића и Ћопића. – *Годишњак Института за језик и књижевност у Сарајеву* – Одјељење за књижевност, Сарајево, 1974–1975, књ. III–IV, стр. 293–297 (Резиме на енглеском језику).

1667. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 8. издање, Загреб, Школска књига, 1974, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1668. Оташевић, Б.: Збор на Змијању, у славу Петра Кочића. – *Политика*, 24. август 1974.

1669. Пајић, Миленко: Ратовање с параграфом 142. Из Кочићевих новинарских дана. – *Ослобођење*, 16, фебруар 1974.

1670. Прерадовић, Ђ. / Керкић, Е.: Нема компромиса у релацији устава. Одржан Кочићев збор у Стричићима. – *Ослобођење*, 28. август 1974.

1671. Пуљизевић, Јозо: Петар Кочић: *Јазавац пред судом*. – *Око*, 10. април 1974, II, бр. 51, стр. 2.

1672. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II, III*. – *Писци и књиге*, Београд, Нолит, 1974, стр. 113–122, *Популарна књига*.

1673. Стојановић, Стојан/ Марковић, Радомир/ Морачић, Дамњан/ Влајин, Милан: Петар Кочић. – *Читанка из српскохрватског језика и књижевности са основама уметничког образовања за III разред средњих стручних школа*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1974, стр. 214–216.

1674. Шиндић, Миљко: Култ људске небојазности. – *Путеви*, 1974, XX, бр. 6, стр. 591–596 (О Петру Кочићу).

1975.

1675. Аноним: Petar Kočić. – *Mala splošna enciklopedija* (H–O), Ljubljana, Državna založba Slovenije; Beograd, Prosveta, 1975, стр. 340.

1676. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића (Одломци). – *Читанка из српскохрватског језика и књижевности са основама уметничког образовања за III разред средњих стручних школа*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1974, стр. 224–226.

1677. Антула, Никола: *Јауци са Змијања*. – *Критика у Скерлићево доба*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 469–473, *Српска књижевна критика*, књ. 10.

1678. Богавац, Мирјана: О доприносу Владимира Ћоровића проучавању књижевне традиције Босне и Херцеговине. – *Годишњак Одјељења за књижевност Института за језик и књижевност у Сарајеву*, књ. III и IV, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1974–1975 (О Кочићу), стр. 219–223 (Резиме на енглеском језику).

1679. Букић, Фадил: Цјеловитост визије живота у дјелима Петра Кочића. – *Путеви*, 1975, XXI, бр. 5, стр. 384–388.

1680. Глигорић, Велибор: Приповетке Петра Кочића. Одломак. – *Развитак* (Београд), 1975, IV, бр. 8–9, стр. 5–22.

1681. Драшковић, Бора: Слобода и језик. – *Промене*, Сарајево, Свјетлост, 1975, стр, 42–45 (О режирању *Суданије* за Народно позориште у Сарајеву).

1682. Крушевац, Тодор: Књижевно формирање и утицаји. – *Развитак* (Београд), 1975, IV, бр. 2, стр. 5–16 (О Петру Кочићу).

1683. Кршић, Јован: Смисао књижевног дјела Кочићевог. – *Венац*, 1975, IV, бр. 39, стр. 14–16.

1684. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – *Критички радови Бранка Лазаревића*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 35–42, *Српска књижевна критика*, књ. 13.

1685. Леовац, Славко: Петар Кочић. – *Књижевност*, 1975, XXX, књ. LX, св. 3, стр. 306–312.

1686. Леовац, Славко: Петар Кочић. – *Књижевност*, 1975, XXX, књ. LX, св. 4, стр. 412–419.

1687. Марковић, Слободан Ж.: Поговор. – С. М. Љубиша, М. Глишић, Л. Лазаревић, К. Ш. Ђалски, И. Цанкар, П. Кочић: *Приповетке*, Београд, Нолит, 1975, стр. 214–215, *Лектира за седми разред основне школе*.

1688. Нешић, Т.: Последња станица. Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, редитељ: Рајко Радојковић. – *Народне новине*, 23. октобар 1975.

1689. Новаковић, Бошко: Категорије усмених приповедача код Кочића, Андрића и Ћоровића (Реферат изложен на Симпозијуму одржаном 10. и 11. јануара 1975). – *Годишњак Одјељења за књижевност Института за језик и књижевност у Сарајеву*, књ. III и IV, Сарајево, Институт за књижевност и језик, 1974–1975, стр. 293–297 (Резиме на енглеском језику).

1690. Ољача, Младен: Петар Кочић у нашем времену. – *Путеви*, 1975, XXI, бр. 4, стр. 293–299.

1691. Павловић, Ранко: Прихваћене поруке историје. Десети Кочићев збор на Змијању. – *Ослобођење*, 1. септембар 1975.

1692. Павловски, Мирко: Престојот на Петар Кочиќ во Тетово и неговата дописка „Една фамозна свадба". – *Современост*, 1975, XXV, бр. 7, стр. 58–63.

1693. Петровић, Мирослава: Жена у делима Петра Кочића. – *Развитак* (Београд), 1975, IV, бр. 51–55.

1694. Пешут, Петар С.: Разговор о приповеткама *Јаблан, Кроз мећаву, Вуков гај* (Дидактичко-методичка апаратура). – С. М. Љубиша, М. Глишић, Л. Лазаревић, К. Ш. Ђалски, И. Цанкар. П. Кочић: *Приповетке*, Београд, Нолит, 1975, стр. 199–206, *Лектира за седми разред основне школе*.

1695. Раденковић, Радослав: Деца у приповеткама Петра Кочића. – *Путеви*, 1975, XXI, бр. 4, стр. 300–310.

1696. Стефановић, Драгутин А. / Станисављевић, Вукашин: Петар Кочић. – *Преглед југословенске књижевности*, књ. III, 13. издање (Књижевност XX века. Модерна), Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1975, стр. 132–143.

1976.

1697. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Књижевност*, 1976, XXXI, књ. LXII, св. 5–6, стр. 496–510.

1698. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело. Есеји II,* Београд: Просвета; Загреб: Младост; Сарајево: Свјетлост; Љубљана: Државна заложба Словеније; Скопје: Мисла, 1976, стр. 157–179, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 13.

1699. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Есеји и критике* (Избор, предговори поговор Љубо Јандрић), Сарајево, Свјетлост, 1976, стр. 172–192.

1700. Арежина, Душко: Биљешка о писцу (Петру Кочићу). – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, 5. издање, Загреб, Младост, 1976, стр. 225–229, Библиотека *Јелен*.

1701. Глигорић, Велибор: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *„Јаблан" и друге приповетке*, Београд, 1976, стр. 5–9, Библиотека *Просвета*, 33.

1702. Грабчановић, Хасан: Велики трибун. – *Одјек*, 1–15. септембар 1976, XXIX, бр. 17, стр. 1 и 8 (О Петру Кочићу).

1703. Влатковић, Драгољуб: Интимне и породичне историје. – *Одјек*, 1–15. фебруар 1976, XXIX, бр. 3.

1704. Дамјановић, Ђуро: „Идеш ли, роде?". – *Политика*, 28. август 1976.

1705. Јандрић, Љубо: Над есејима и критикама Иве Андрића; предговор. – Иво Андрић: *Есеји и критике*, Сарајево, Свјетлост, 1976 (О есеју о Кочићу), стр. 14–16.

1706. Јовановић, Рашко В.: Сугестивност сатире на сцени. Уз шездесетогодишњицу смрти Петра Кочића. – *Књижевне новине*, 1. август 1976, XXVIII, бр. 516–517, стр. 13.

1707. Кољевић, Светозар: Кочићева Крајина; предговор. – Петар Кочић: *Приповијетке*, 2. издање, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1976, стр. 5–12; Биљешка о Петру Кочићу, стр. 191–192, Библиотека *Арс*: лектира.

1708. Левков, Димче: Петар Кочиќ (1877–1916); поговор. – Петар Кочиќ: *Раскази*; прев. Миле Поповски, Скопје, Македонска книга: ЗИД: Нова Македонија: Култура: Мисла: Наша книга, 1976, стр. 269–282.

1709. Марић, М.: Крајишници свом трибуну. Одржан 11. Кочићев збор. – *Борба*, 30. август 1976.

1710. Марковић, Слободан Ж.: Поговор. – С. М. Љубиша, Ф. Левстик, М. Глишић, Л. Лазаревић, К. Ш. Ђалски, И. Цанкар, П. Кочић: *Приповетке*, Београд, Нолит, 1976, стр. 210–211, Лектира за VII разред основне школе, књ. 3.

1711. Матош, Антун Густав: Кочићеве приповијетке. – *О српској књижевности*, Загреб, ЈАЗУ; Свеучилишна наклада „Либер", 1976, стр. 196–198, *Сабрана дјела Антуна Густава Матоша*, св. VIII, *О српској књижевности* (О трећој Кочићевој књизи приповедака *С планине и испод планине*)

1712. Морачић, Дамњан: Петар Кочић. Као мали гледао борбу Јаблана и Рудоње. – *Политика*, 29. јануар 1976.

1713. Николић, Раде М.: Слободољубиви Петар Кочић. – *Стремљења*, 1976, XVII, бр. 6, стр. 873–875.

1714. Новаковић, Новак: Петру Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 9. издање, Загреб, Школска књига, 1976, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1715. Павловић, Ранко: Кочић и његови савременици. – *Око*, 25. III 1976, III, бр. 105, стр. 11

1716. Пешут, Петар С.: Разговор о приповеткама. – С. М. Љубиша, Ф. Левстик, М. Глишић, Л. Лазаревић, К. Ш. Ђалски, И. Цанкар, П. Кочић: *Приповетке*, Београд, Нолит, 1976, стр. 195–201, Лектира за VII разред основне школе, књ. 3.

1717. Пижурица, Крсто: Уз приповијетке Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Титоград, Републички завод за унапређење школства ; Цетиње, Обод, 1976, стр. 6–10, Школска лектира за VII разред основне школе.

1718. Рециић, Енвер: Лик и дјело Петра Кочића у студијама Веселина Маслеше. – *Израз*, 1976, XX, књ. XL, бр. 12, стр. 626–655 (Рад представља саопштење поднето на научном скупу „Бања Лука у новијој историји 1875–1945". Литература и белешке уз текст).

1719. Т. С.: Петар Кочиќ: *Раскази*; поговор. – Петар Кочиќ: *Раскази*, Скопје, Детска радост / Нова Македонија (1976), стр. 95–98, Библиотека *Вечни другови:* лектира за VII одделение.

1720. Томић, Стојан Т.: Вредновање и политичко деловање – анализа садржаја дјела Петра Кочића. – *Зборник радова Факултета политичких наука 1961–1976*, Сарајево, Факултет политичких наука у Сарајеву, децембра 1976, стр. 163–172.

1721. Трифковић, Ристо: Као љута трава змијањска. – *Борба*, 17. јул 1976, LV, бр. 193 (О Петру Кочићу).

1722. Ђосовић, Саво: Модалност Кочићеве реченице. – *Мостови* (Пљевља), 1976, III, бр. 9, стр. 58–65.

1723. Шипка, Милан: Кочић и наше доба. – *Одјек*, 1–15. септембар 1976, XXIX, бр. 17, стр. 9.

1977.

1724. Аноним: Метафора о Кочићу. Поводом премијере *Бунџије* Мирослава Јанчића, која ће се извести вечерас у Народном позоришту Босанске крајине у Бањалуци. – *Глас*, 7. октобар 1977, XXXIV, бр. 2545, стр. 7.

1725. Аноним: Сто година од рођења Петра Кочића. – *Глас*, 29. јун 1977, XXXIV, бр. 24–88, стр. 1.

1726. Аноним: Из последњег Кочићевог рукописа. Живот без радости. – *Политика*, 6. август 1977, LXXXIV, бр. 22929, стр. 12, Култура-уметност, год. XIII, бр, 1144, стр. 2 (Објављен последњи и недовршени рукопис „О Босни" из 1913. или 1914. године, који се чува у Музеју књижевности у Сарајеву).

1727. Аноним: Из последњег Кочићевог рукописа. Живот без радости. (Из *Политике*, 6. август 1977). – *Глас*, 19. август 1977, XXXIV, бр. 2517, стр. 6.

1728. Аноним: *Јазавац* на Вуковом сабору. – *Глас*, 9. септембар 1977, XXXIV, бр. 2529, стр. 1.

1729. Аноним: Кочић и бањалучки основци (Пренесено из *Књижевне речи*, бр. 85, од 25. септембра 1977; о књизи Петра Кочића *Јаблан*, Бањалука, Глас, 1977). – *Глас*, 30. септембар 1977. XXXIV, бр. 2541, стр. 7.

1730. Аноним: Кочић и Боцарић. – *Глас*, 18. септембар 1977, XXXIV, бр. 2534, стр. 4 (Кочић је друговао са сликаром Шпиром Боцарићем).

1731. Аноним: Кочићев *Јаблан*, срцем и цртежима дјеце. Поетика и драматика. – *Глас*, 28. август 1977, XXXIV, бр. 2522, стр. 7 (Белешка о књизи)

1732. Аноним: Ново издање Кочићевог *Јаблана*. Поводом стогодишњице рођења великог писца. – *Борба*, 17. август 1977, LV, бр. 225, стр. 11.

1733. Аноним: Свијетло упориште наде и вјеровања. Свечана академија поводом 100-годишњице рођења Петра Кочића. – *Ослобођење*, 30. јун 1977.

1734. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело. Есеји II,* Београд: Просвета; Загреб: Младост; Сарајево: Свјетлост; Љубљана: Државна заложба Словеније; Скопје: Мисла, 1977, стр. 157–179, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 13.

1735. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело. Есеји II,* Београд: Просвета; Загреб: Младост; Сарајево: Свјетлост; Љубљана: Државна заложба Словеније; Скопје: Мисла, 1977, стр. 157–179, *Сабрани дела од Иво Андриќ,* књ. 13.

1736. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело: (есеји, огледи и чланци) II,* друго издање, Сарајево, Свјетлост; Загреб, Младост, 1977, стр. 148–170, *Сабрана дјела Иве Андрића*, 13.

1737. Банићевић, Никола: Књижевник и народни борац. – *Политика*, 26. септембар 1977, LXXIV, бр. 22980, стр. 9 (О Петру Кочићу).

1738. Бановић, Гојко: *Петар Кочић* (Романсирана биографија), 2. издање, Београд, Књижевна заједница „Петар Кочић", 1977, 183 стр.; Библиотека *Догађаји.*

1739. Бановић, Гојко: *Петар Кочић – два печата на једном животу* (фељтон). – *НИН*, од 26. јуна до 31. јула 1977 (у шест наставака).

1740. Барац, Антун: *Geschichte der jugoslavischen Literaturen von den Anfdngen bis zur Gegenwart,* Wiesbaden, Oto Harrassowitz, 1977 (О Петру Кочићу), стр. 223–224.

1741. Бегић, Мидхат: Дјело које траје. – *Глас*, 29. август 1977, XXXIV, бр. 2523, стр. 4 (Извод из говора на свечаној академији у Бањалучком Дому културе).

1742. Брајовић, Гордана: Опанци за Давида. Уз 100-годишњицу Петра Кочића. – *Политика Експрес*, 4. јун 1977.

1743. Васиљевић, Живота: Сатиричан гневни протест. – *Светлост*, 24. новембар 1977 (Приказ извођења *Јазавца* у позоришту „Јоаким Вујић" у Крагујевцу).

1744. Влатковић, Драгољуб: Ни по чијој директиви. Уз стогодишњицу рођења Петра Кочића.– *Политика Експрес*, 5. фебруар 1977, XV, бр. 539, стр. 12.

1745. Влатковић, Драгољуб: Уз стогодишњицу рођења Петра Кочића. Када је Кочић први пут видео *Јазавца*. – *Позориште* (Нови Сад), 10. јун 1977, XLIV, бр. 10, стр. 16.

1746. Влатковић, Драгољуб: Београдски и скопски дани. Поводом стогодишњице рођења Петра Кочића.– *Политика*, 25. јун 1977, LXXIV, бр. 22887, стр. 15 (Култура-уметност, год. XVIII, бр. 1138, стр. 3).

1747. Влатковић, Драгољуб: Поводом стогодишњице рођења Петра Кочића битка *Јазавца* и циркуса „Хенри". – *Политика Експрес*, 21. август 1977, XV, бр. 4268, стр. 12.

1748. Влатковић, Драгољуб: Потпоре Петру Кочићу. – *Градина*, 1977, XII, бр. 9, стр. 42–55.

1749. Влатковић, Драгољуб: Петар Кочић у Будимпешти. – *Стварање*, 1977, XXXII, бр. 10, стр. 1445–1450.

1750. Влатковић, Драгољуб: Петар Кочић и Живаљевићево *Коло*. – *Израз*, 1977, XXI, књ. XLI, бр. 11–12, стр. 1461–1474, Литература и белешке уз текст.

1751. Влатковић, Драгољуб: Одметнуо се да би писао *Јазавца*. Откривамо мало познате детаље о делу Петра Кочића. – *Политика Експрес*, 26. јун 1977, XV, бр. 4220, стр. 9.

1752. Влатковић, Драгољуб: Жалобитни песник борбе и отпора. Уз стогодишњицу рођења Петра Кочића.– *Народна армија*, 30. јун 1977, XXXII, бр. 1979, стр. 15.

1753. Влатковић, Драгољуб: Прве књижевне добродошлице и недобродошлице Петра Кочића. – *Путеви*, 1977, XXIII, бр. 3–4, стр. 112–121.

1754. Влатковић, Драгољуб: Петар Кочић и Херманова *Нада*. Једна негативна критика прве Кочићеве збирке приповедака. – *Књижевне новине*, 1. јул 1977, XXIX, бр. 538, стр. 7.

1755. Влатковић, Драгољуб: Кочич на конгреса на южнославянските журналисти в София. – *Мост* (Ниш), 1977, XII, бр. 47, с. 78–81.

1756. Влатковић, Драгољуб: Невраћен дуг. – *Борба*, 16. август 1977, LV, бр. 226 (Из живота Петра Кочића).

1757. Влатковић, Драгољуб: Мало познати одјеци Кочићевог другог протјеривања из Сарајева. – *Живот*, 1977, XXVI, књ. LI, бр. 11–12, стр. 581–592.

1758. Влатковић, Драгољуб: Извођење *Јазавца пред судом* за Кочићева живота. – *Позориште*, 1977, XIX, бр. 5–6, стр. 391–402.

1759. Вујковић, Сретко: Борац за социјалну правду. – *Одјек*, 1–31. август 1977, XXX, бр. 15–16, стр. 15 (О Петру Кочићу).

1760. Вуковић, В(ладета): Записи о Петру Кочићу. – *Врбаци*, 1977, I, бр. 2, стр. 42–48.

1761. В. К.: Великан ријечи. – *Глас*, 26. јун 1977, XXXIV, бр, 2486, стр. 7 (Поводом 100-годишњице Кочићевог рођења).

1762. Вулин, Миодраг М.: Кочић никоме није остао дужан. – *Политика*, 2. август 1977.

1763. Вученов, Димитрије: Изворне особине приповедачког поступка. – *Књижевне новине*, 1. новембар 1977, XXIX, бр. 547, стр. 5 (Такве особине Петра Кочића).

1764. Вучковић, Радован: На извору епске традиције и европске модерне. Уз стогодишњицу рођења Петра Кочића. – *Ослобођење*, 25. јун 1977, XXXIV, бр. 10437, додатак *Недеља*, стр. 6.

1765. Глумац, Слободан: Стогодишњица (1877–1977); предговор. – Петар Кочић: „*Суданија" и друге приповетке*. – Букурешт, Критерион, 1977, стр. 5–11.

1766. Диклић, Звонимир: Кочићева изворност и ангажованост; предговор. – Петар Кочић: *Изабране приповијетке*; *Јазавац пред судом*, Загреб, Школска књига, Загреб, 1977, *Добра књига*, коло II, III комплет, стр. 5–16 ; Напомена, стр. 151–152; Из литературе о П. Кочићу (делови из написа: Б. Лазаревића, Ј. Скерлића, Т. Крушевца, М. Богдановића, В. Глигорића, И. Андрића, М. Бегића и Б. Милановића), стр. 153–156.

1767. Д. О.: Књига за свакога. *Петар Кочић*, романсирана биографија из пера Гојка Бановића. – *Политика Експрес*, 13. септембар 1977.

1768. Заниновић, Вице: Непоновљиво извориште народне метафорике. – *Борба*, 2. VII1977, LV, бр. 179, стр. 8 (О Петру Кочићу).

1769. Кисић, Угљеша: *Мргуда* и *Нушка*. – *Израз*, 1977, XXI, књ. XLI, бр. 11–12, стр. 1421–1428 (Петар Кочић: *Мргуда*. Новела; Бора Станковић: *Нушка*. Новела).

1770. Kољевић, Светозар: Змијања у политици, животу, литератури. – *Борба*, 2. август 1977, LV, бр. 179 (О Петру Кочићу).

1771. Куртовић, Тодо: Ка ширем освјетљењу. – *Одјек*, 15–30. септембар 1977, XXX, бр. 18, стр. 4 (О Петру Кочићу).

1772. Куртовић, Тодо: Петар Кочић – примјер који не омеђују границе времена. – *Путеви*, 1977, XXIII, бр. 6, стр. 379–389.

1773. Куртовић, Тодо: Стогодишњица рођења Петра Кочића. Дванаести Кочићев збор. Говор Тоде Куртовића. – *Глас*, 29. август 1977, XXXIV, бр. 2523, стр. 2.

1774. Лазић, Д.: Кочићев *Јазавац пред судом*. – *Политика*, 1. децембар 1977 (Вест о извођењу *Јазавца* у театру „Јоаким Вујић" у Крагујевцу).

1775. Ловреновић, Иван: Човјек, ријеч – живот. – *Одјек*, 1–15. септембар 1977, XXX, бр. 17, стр. 9.

1776. Максимовић, Војислав: Борац за афирмацију босанских духовних активитета. Сто година од рођења Јована Скерлића. – *Борба*, 13. август 1977, LV, бр. 221, стр. 11 (И о Скерлићевим симпатијама према Кочићу).

1777. Максимовић, Миодраг: Гневни и бунтовни слободар. Поводом стогодишњице рођења Петра Кочића. – *Политика*, 6. август 1977, LXXIV, бр. 22929, стр. 12; Култура-уметност, XVIII, бр. 1144, стр. 2.

1778. Малбаша, Здравко: Мали библиографски преглед о Кочићу (Уз стогодишњицу пишчевог рођења). – *Књижевне новине*, 1. јул 1977, XXIX, бр. 538. стр. 6.

1779. Малбаша, Здравко: Кочић у Сарајеву 1906. Уз стогодишњицу рођења знаменитог писца. – *Дневник*, 3. јул 1977, XXXVI, бр. 11016, стр. 15

1780. Микић, Радивоје: Између два захтева. Једно размишљање поводом стогодишњице рођења Петра Кочића. – *Просветни преглед*, 23. септембар 1977, XXXIII, бр. 1213 (28), стр. 10 (Кочићево дело је неправедно сведено само на једну димензију).

1781. Милутиновић, Коста: Петар Кочић и Марко Цар (Уз стогодишњицу Кочићевог рођења). – *Књижевне новине*, 1. август 1977, XXIX, бр. 540–541, стр. 10.

1782. Миљевић, М.: Сабља би се од ње одбила. Камена с рамена с Петром Кочићем. – *Политика Експрес*, 13. август 1977.

1783. Мићуновић, Р(адомир): Три Кочићева лика. – *Путеви*, 1977, XXII, бр. 5, стр. 461–469.

1784. М. С.: *Јазавац* први пут. – *Политика Експрес*, 13. новембар 1977.

1785. Н. Г.: Одличан избор писаца. – *Глас*, 22. јул 1987, XLIV, бр. 5085, стр. 9 (О делу Петра Кочића и вука Стеф. Караџића говориће Ћамил Сијарић, Исмет Смајловић и Милан Шипка).

1786. Немец, Крешимир: Пјесник исконског живота. Уз 100-годишњицу рођења Петра Кочића. – *Вјесник*, 30. коловоза 1977, XXXVIII, бр. 10785, стр. 12.

1787. Ољача, Младен: Трептај маште. – *Глас*, 28. август 1977, XXXIV, бр. 2522, стр. 7.

1788. Ољача, Младен: Трептај маште и необузданог срца; поговор. – Петар Кочић: *Јаблан*, Цртежи дјеце основне школе „Змај Јован Јовановић"; Бања Лука, Новинско-издавачко и штампарско предузеће „Глас", 1977 (Бањалука: „Глас"); стр. (43).

1789. Орловић, Драган: *Петар Кочић*, Романсирана биографија из пера Гојка Бановића. Књига за свакога. – *Политика Експрес*, 13. септембар 1977, XV, бр. 4288, стр. 10.

1790. Павић, Боро: Уз Кочићев запис – коментар текста из Кочићеве необјављене тамничке прозе – *Запис из Црне куће*. – *Политика*, 15. септембар 1977, LXXIV, бр. 22969, стр. 12.

1791. Павић, Петар: Цео живот на шест слика. – *Илустрована Политика*, 2. август 1977, бр. 978, стр. 46–47.

1792. Павловић, Лука: Писац, бард слободе. – *Овдје*, 1977, IX, бр. 101, стр. 13–14 (О Петру Кочићу).

1793. Павловић, Лука: Јединствено Кочићево дело. – *Политика*, 9. јул 1977, LXXIV, бр. 22901, стр. 12; Култура-уметност, год. XVIII, бр. 1140, стр. 2 (Поводом стогодишњице рођења, датума у славу писца, родољуба, сањара, бунтовника, слободара и народног трибуна).

1794. Павловић, Лука: У име бунтовних и непокорених. – *Борба*, 23. јул 1977, LV, бр. 200 (О Петру Кочићу).

1795. Pavlović, Luka: Petar Kočić, Scrittore e bardo della liberta. Trad. Arnalda Bulva. – *La Battana*, 1977, XIV, 45, p. 93-103.

1796. Павловић, Ранко: Уз стогодишњицу рођења Петра Кочића. Суданије писцу *Суданије*. – *Глас*, 29. јун 1977, XXXIV, бр. 2488, стр. 6 /Књижевник, трибун, бунтовник…/; бр. 2489, 1. јул 1977, стр. 6 /Одбијен без навођења разлога/; бр. 2490–91, 3. јул 1977, стр. 8 /Израз „живе потребе"/; бр. 2492, 6. јул 1977, стр. 11 /Први број *Отаџбине*/; бр. 2493, 8. јул 1977, стр. 6 /Четири броја – три конфискације/; бр. 2494, 10. јул 1977, стр. 6 /Кад се суди с прага/; бр. 2496, 13. јул 1977, стр. 6 /Истину није могао прећутати/; бр. 2497, 15. јула 1977, стр. 6 /Ко ће се опржити чорбом?/; бр. 2498, 17. јул 1977, стр. 6 /Остаће свијетла успомена/; бр. 2499, 18. јул 1977, стр. 5 /Узбуркан и замагљен зрак/; бр. 2500, 20. јул 1977, стр. 6 /У служби просвјећивања/; бр. 2501, 22. јул 1977, стр. 6 /Лабуђи пјев *Отаџбине*/ (О Петру Кочићу).

1797. Петровић, Душко М.: Кошуља и копоран. – *Књижевне новине*, 1. јул 1977, XXIX, бр. 538, стр. 6 (О Петру Кочићу).

1798. Пешорда, Миле: Живо лице Давида Штрпца. Овил дана је драмско казалиште „Гавела" извело тристоту представу *Јазавца пред судом* Петра Кочића са Фахром Коњхоџићем у главној улози. – *Ослобођење*, 26. фебруар 1977, XXXIII, бр. 10320,; додатак *Недјеља*.

1799. Пламенац, Жарко: *Критичари из покрета социјалне литературе*, Нови Сад, Матица српска: Београд, Институт за књижевност и уметност, 1977, стр. 124–133, *Српска књижевна критика*, књ. 21.

1800. Поповић, Ђорђе: Поводом 100-годишњице рођења: *Петар Кочић у незабораву*. Перо као кубура. – *Недељне новости*, 26. јун 1977, XII, стр. 9.

1801. Поповић, Ђорђе: И корисно и „реда ради". Зашто породице писаца нико не позива на прославе стогодишњица. – *Вечерње новости*, 23. октобар 1977.

1802. Реџић, Енвер: Лик и дело Петра Кочића у студијама Веселина Маслеше. (1) Марксистички прилази. – *Борба*, 29. март 1977, LV, бр. 86, стр. 11; (2) Први текст 1932. године, *Борба*, 30. март 1977, LV, бр. 87, стр. 11; (3) Битка за Кочића, *Борба*, 31 март 1977, LV, бр. 88, стр. 13; (4) Кочићева трибина, *Борба*, 1. април 1977, LV, бр. 89, стр. 15; (5) Сукоб са полицијом, *Борба*, 2. април 1977, LV, бр. 90, стр. 15; (6) Став Кочићеве групе,

Борба, 3. април 1977, LV, бр. 91, стр. 11; (7) Маслешина анализа, *Борба*, 4. април 1977, LV, бр. 92, стр. 13; (8) Два класна покрета, *Борба*, 5. април 1977, LV, бр. 93, стр. 13; (9) Две Маслешине оцене, *Борба*, 6. април 1977, LV, бр. 94, стр. 13; (10) Манипулисање Кочићем, *Борба*, 7. април 1977, LV, бр. 94, стр. 13; (11) Истински народни трибун, *Борба*, 8. април 1977, LV, бр. 95, стр. 19.

1803. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Из домаћих књижевности II,* Београд, Рад, 1977, стр. 11–34, *Сабрана дела*, књ. 5.

1804. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Критички радови Исидоре Секулић*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1977, стр. 163–179, *Српска књижевна критика*, књ. 14.

1805. Секулић, Панто: Петар Кочић – бунтовни слободар. – *Бразде*, 24. септембар 1977, бр. 17.

1806. Смиљанић, Душан: Љутина и инат Крајишника. Петар Кочић – песник људског поноса и пркоса. – *Политика Експрес*, 2. јул 1977, XV, бр. 560, стр. 12.

1807. Станишић, Стоиљко: Стихови бунта и отпора. – *Јединство*, 6–9. август 1977, XXXIII, бр. 105–107 (О Петру Кочићу).

1808. Стефановић, Мирјана Д.: Обележје имагинативног визионара. Јубилеј Петра Кочића (1877–1916). – *Мисао* (Нови Сад), 5. oктобар 1977, III, бр. 16 (61), стр. 16.

1809. Стефановић, Мирјана Д.: Прве књижевне добродошлице и недобродошлице Петра Кочића. – *Путеви*, 1977, XXIII, бр. 3–4, стр. 112–121.

1810. Стефановић, Мирјана Д.: Петар Кочић у Будимпешти. – *Стварање*, 1977, XXXII, бр. 10, стр. 1445–1450.

1811. Стојановић, Јелена: Приповетка Петра Кочића. – *Мостови* (Пљевља), 1977, IX, бр. 7–8, стр. 151–154.

1812. (Суботић, Гавро, приредио): „Не дамо вам свога језика" (Уз 100-годишњицу рођења Петра Кочића). – *Ослобођење*, 6. август 1977.

1813. Цветковић, М.: *Јазавац* у Бољевцу. – *Тимок* (Зајечар), 4. март 1977, XXXIII, бр. 9, стр. 11 (Нишко Народно позориште приказало сатиру Петра Кочића).

1814. Точанац, Василије: О Петру Кочићу. – *Градина*, 1977, XII, бр. 4, стр. 20–27 (Уз стогодишњицу рођења).

1815. Трифуновић, М(иладин) Ж.: Сто година од рођења Петра Кочића. – *Венац*, 1977, VI, бр. 59, стр. 32–33.

1816. Турјачанин, Зорица: Над Кочићевим дјелом. Дијете и дјетињство у дјелу Петра Кочића. Тврда збиља. – *Глас*, 28. август 1977, XXXIV, бр. 2522, стр. 6.

1817. Турјачанин, Зорица: Почетак живота као почетак патње. Дијете и дјетињство у дјелу Петра Кочића. – *Одјек*, 1–15. октобар 1977, XXX, бр. 19, стр. 18.

1818. Турјачанин, Зорица: Снажно и животно (Гојко Бановић: *Петар Кочић, Књижевна заједница „Петар Кочић"*, Београд 1977). – *Глас*, 28. октобар 1977, XXXIV, бр. 2557, стр. 7.

1819. Турјачанин, Зорица: Животопис песника и борца. Гојко Бановић: *Петар Кочић*, Београд, Књижевна задруга „Петар Кочић", 1977. – *Борба*, 24. децембар 1977, LV, бр. 351, стр. 12.

1820. Шукало, М.: Мирослав Јанчић: *Бунција*, изведен у Народном позоришту Босанске крајине у Бањој Луци 7. октобра; режија Градимир Мирковић; у улози Петра Кочића наступио Влајко Шпаравало. Својеврсна хроника о Кочићу. – *Глас* 12. октобар 1977, XXXIV, бр. 2548, стр. 6.

1821. Shukriu, Burhan: Petar Kociki – revolucionar dhe patriot. – *Flaka e vлllazлrimit*, 20. II deri 6. III 1977.

1978.

1822. Аноним: Петар Кочић (29. VI 1877–27. VIII 1916). – *Опћа енциклопедија*, Југославенског лексикографског завода, свеска IV, 2. издање, Загреб, Југославенски лексикографски завод, 1978, стр. 437.

1823. Аноним: Кочић изван митова. Знанствени скуп „Живот и дјело Петра Кочића", одржан у Бањалуци… – *Вјесник*, 11. травња 1978.

1824. Агић, Н(ихад): Визијом слободе озарен живот. Научни скуп о животу и дјелу Петра Кочића. – *Ослобођење*, 24. март 1978, XXXVI, бр. 10705, стр. 9.

1825. Агић, Н(ихад) / Прерадовић Р(анко): Вјера у народ и осјећања народне снаге. Научни скуп, „Живот и дјело Петра Кочића". – *Ослобођење*, 25. март 1978, XXXVI, бр. 10706, стр. 8.

1826. Агић, Н(ихад) / Прерадовић Р(анко): Освјетљавање дјела и дјеловања. Завршен научни скуп, „Живот и дјело Петра Кочића". – *Ослобођење*, 26. март 1978, XXXVI, бр. 10707, стр. 10.

1827. Агић, Нихад: Писац који је задужио вријеме. Завршна расправа на научном скупу „Живот и дјело Петра Кочића". – *Ослобођење*, 27. март 1978, XXXVI, бр. 10708, стр. 7.

1828. Andrić, Ivo: *Umetnik in njegovo delo* (Prevod Janko Moder). Eseji II, Zalońila Drńavna zalońba Slovenije v sodelovanje z zalońbami Mladost, Zagreb; Prosveta, Beograd; Svjetlost, Sarajevo in Misla, Skopje; Ljubljana, 1978, str. 173-199, *Ivo Andrić zbrano delo,* knj. 13.

1829. Арежина, Душко: Биљешка о писцу (Петар Кочић). – Петар Кочић: *Приповијетке*; *Јазавац пред судом*, Загреб, Младост, 1978, стр. 225–229.

1830. Б. Ј.: Писци и читаоци. У свјетлу књижевног програма овогодишњег Кочићевих збора. – *Глас*, 1. септембар 1978, XXXVI, бр. 2733, стр. 2 (Осврт на прославу).

1831. Бабић, Јован: С планине и испод планине. Змијањска казивања. – *Глас*, 27. август 1978, XXXVI, бр. 2730, стр. 4 (Разговор с Грујом Кочићем из Стричића).

1832. Бегић, Мидхат: Кочићево дјело данас. – *Одјек*, 15–31. јануар 1978, XXXI, бр. 2, стр. 3.

1833. Бесаровић, Ристо: Неки значајнији моменти у културном развитку Бање Луке 1878–1918. – *Бања Лука у новијој историји (1878–1945)*. Зборник радова са научног скупа у Бањој Луци 18–20. новембра 1976. године, Сарајево, Институт за историју, 1978, (О Кочићу), стр. 86–104; (О Кочићевој *Отаџбини*), стр. 86, 94–95, 113–114.

1834. Верновић, Милорад: Петар Кочић и санџачка тромеђа. – *Мостови* (Пљевља), 1978, X, бр. 43, стр. 83–85.

1835. Витошевић, Драгиша: Увод у југословенску приповетку из доба „модерне"; предговор. – *Југословенска приповетка и новела у доба модерне*, Београд, Просвета: Нолит: Завод за уџбенике и наставна средства, 1978, стр. 7–37 (О Кочићу и делу и литература), стр. 310–312.

1836. Влатковић, Драгољуб: Лик Давида Штрпца. – *Глас*, 27. март 1978, XXXV, бр. 2643, стр. 5 (Одломак из саопштења на научном скупу „Живот и дело Петра Кочића" у Бањалуци, 24. и 25. марта 1978).

1837. Влатковић, Драгољуб: Непознати детаљи из живота великог писца. Протести у Европи због изгнанства Петра Кочића. – *Борба*, 22. април 1978, LVII, бр. 110, стр. 12.

1838. Влатковић, Драгољуб: Мало познати детаљи из живота великог писца. Кочићеве тежње ка југословенству. – *Глас*, 10. децембар 1978, XXXVI, бр. 2790, стр. 5.

1839. Влатковић, Драгољуб: Мало познати детаљи из живота великог писца. Кочић као манастирски „ђак". – *Глас*, 24. децембар 1978, XXXVI, бр. 2798, стр. 6–7.

1840. Влатковић, Драгољуб: Крајишки стваралачки дух. – *Политика*, 1. април 1978, LXXV, бр. 23163, стр. 17; Култура-уметност, XIX, бр. 1177, стр. 5 (Шта је ново речено о Петру Кочићу у Бањалуци поводом стогодишњице пишчевог рођења).

1841. Влатковић, Драгољуб: Крајишки устрајални дух. Петру Кочићу об стоти облетници ројства. – *Наши разгледи*, 1978, XXVII, бр. 2, стр. 370.

1842. Вуковић, Владета: Петар Кочић. – *Повеља октобра*, 1978, VII, бр. 1–2. стр. 57–62.

1843. Вученов, Димитрије / Димитријевић, Радмило: *Читанка за III разред гимназије*, 13. изд., Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1978 (Петар Кочић), стр. 255–258.

1844. Дурбић, Илија (Лонић, Сабира и Јурић, Жељко): XIII. Кочићев збор. Дјело за сва времена. – *Глас*, 28. август 1978, XXXVI, бр. 2731, стр. 1. и 3 (Извјештај са збора: о говору Михаила Ђоновића, извођењу *Јазавца* од представника Бањалучког позоришта, о борби бикова).

1845. Ивановић, Јован Н.: Асоцијалне енергије у *Мрачајском проти* Петра Кочића и *Ошкопцу и Били* Симе Матавуља – повод паралели. – *Венац*, 1978, VII, бр. 69, стр.22–25.

1846. Имамовић, Мустафа: (Дискусија о лику и делу Петра Кочића). – *Бања Лука у новијој историји (1878 –1945)*. Зборник радова са научног скупа одржаног у Бањој Луци 18–20. новембра 1976. године, Сарајево, Изд. Института за историју, 1978, стр. 729–370.

1847. Јоксимовић, Ј.: Однос према културном наслеђу је и однос према националном питању. Завршене манифестације 12. Кочићевог збора. – *Политика*, 29. август 1978.

1848. Јузбашић, Џевад: (Дискусија о лику и делу Петра Кочића). – *Бања Лука у новијој историји (1878 –1945)*. Зборник радова са научног скупа одржаног у Бањој Луци 18 – 20. новембра 1976. године, Сарајево, Изд. Института за историју, 1978, стр. 725–729.

1849. Kvapil, Miroslav: Petar Kočić, jeho doba, život a dнlo. – Petar Kočić: *Jezevec před soudem,* Preloћil Jiшi Fiedler, Praha, Odeon, 1978, str. 7–17, Svetovį иetba, svazek 485.

1850. Kermauner, Taras: Kočićeva ћivost. Posmeh moderni drћavi in kodificiranemu jeziku v delu *Jazbac pred sudiљuem*. – Naљi razgledi, 23. jun 1978, XXVII, br. 12 (635), str. 370–371.

1851. Ковачић, Марија: Могућност утврђивања ауторства текстова *Слике из Старе Србије и Маћедоније* на основу компјутерске конкорданце Кочићевих *Сабраних дјела*. – *Комплетна обрада лингвистичких података*, Изд. Института за језик и књижевност у Сарајеву, Посебна издања, Одјељење за језик, књ. IV, Сарајево, 1978, стр. 125–128.

1852. Кољевић, Светозар: Кочићеви јуродиви чудаци. – *Путеви речи*, Сарајево, Свјетлост, 1978, стр. 83–93, Библиотека *Савременици*.

1853. Крстонијевић, Милош: Поводом 13. Кочићевог збора. Петар Кочић и „континуитет борбене мисли". Тодо Куртовић: *Јединство националног и социјалног*; Блажо Миличевић: *Лирика пуна живота*; Разија Лагумџија: *Природа поетски оквир*; Асим Пецо: *Предухитрио је дијалектологе*; Светозар Кољевић: *Здрава неприлагођеност*. – *Глас*, 27. август 1978, XXXVI, бр. 2730, стр. 5 (Одломци из саопштења са симпозијума одржаног у Бањалуци).

1854. Крушевац, Тодор: Слога народних маса – то је била његова животна вера (Одломак). – Димитрије Вученов / Радмило Димитријевић: *Читанка за III разред гимназије*, 13. изд., Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1978, стр. 267–270.

1855. Куртовић, Тодо: Ми и Кочић у свом времену. – *Трећи програм Радио-Сарајева*, 1978, VII, бр. 20, стр. 5–69.

1856. Куртовић, Тодо: Ми и Кочић у свом времену. – *Политичке теме*, Београд, Радничка штампа, 1978, стр. 229–303 (Рад је написан на основу припрема за говор у Стричићима на прослави 100-годишњице рођења Петра Кочића).

1857. Леовац, Славко: Петар Кочић. – *Портрети српских писаца XIX века*, Београд, Српска књижевна задруга, 1978, стр. 412–422.

1858. Ловрић, С.: XIII Кочићев збор. Мозаик лијепе ријечи. – *Глас*, 28. август 1978, XXXVI, бр. 2731, стр. 2 (О прослави у Бања Луци).

1859. Марић, М(иленко): Кочићево дело – најшири израз прогресивних народних тежњи. У Бањалуци почео научни скуп „Живот и дјело Петра Кочића". – *Борба*, 25. март 1978, LVII, бр. 82, стр. 7.

1860. Марић, М(иленко): Живот и дјело Петра Кочића. Драма *Јазавац* као подстицај политичком опредељивању младих. – *Борба*, 26. март 1978, LVII, бр. 83, стр. 10 (Приказ саопштења Д. Влатковића на научном скупу о Кочићу у Бањалуци 25. марта 1978).

1861. Марић, М(иленко): На скупу 50 000 Крајишника. Одржан 13. Кочићев збор. – *Борба*, 28. август 1978, LVII, бр. 236, стр. 10.

1862. Марић, М(иленко): Сусрет писаца са читаоцима. Кочићев збор (Учествовали: М. Ољача, И. Бекрић и др.). – *Борба*, 29. август 1978, LVII, бр. 237, стр. 11.

1863. Милановић, Бранко: Књижевна настојања у Бањој Луци између два свјетска рата. – *Бања Лука у новијој историји (1878 –1945)*. Зборник радова са научног скупа одржаног у Бањој Луци 18 –20. новембра 1976, Сарајево, Изд. Института за историју, 1978 (О Кочићу), стр. 559–561.

1864. Милановић, Бранко: Један непознати напис Петра Кочића (Некролог Миловану Глишићу). – *Политика*, 20 мај 1978, LXXV, бр. 23210, стр. 17; Култура – уметност, год. XIX, бр. 1184, стр. 5.

1865. Милошевић, Владо: Трајно надахнуће. – *Одјек*, 1–15. април 1978, XXXI, бр. 7, стр. 4 и 24 (О Петру Кочићу).

1866. Новаковић, Новак: Петар Кочић (1877–1916). – Петар Кочић: *Изабране стране*, 11. издање, Загреб, Школска књига, 1978, стр. 5–7

1867. Ољача, Младен: Петар Кочић у нашем времену. – *Култура и политика*. Нека питања самоуправног конституисања и развоја културе, Бањалука, Глас, 1978, стр. 101–106 (Из говора на Кочићевом збору на Змијању, 28. августа 1971).

1868. Ољача, Младен: Узлет маште и слободе. – *Култура и политика*. Нека питања самоуправног конституисања и развоја културе, Бањалука. – *Глас*, 1978, стр. 107–108 (Раније као попратни текст *Дјечијим цртежима на тему приче „Јаблан"*, 29. јуна (11. јула) 1977, на стоти рођендан Петра Кочића, Бањалука, Глас, 1977).

1869. Павловић, Лука: Петар Кочиќ, писател и бард на слободата (Прев. Александар Поповски) – *Современост*, 1978, XXVIII, бр. 1–2, стр. 113–124.

1870. Павловић, Ранко: Умије да цијени пријатељство. Кочић и његови савременици. – *Ослобођење*, 25. март 1978.

1871. Павловић, Ранко: Одбијен без навођења разлога. – *Ослобођење*, 2. септембар 1978.

1872. Павловић, Ранко: Бескрајно је вјеровао у непокорне и бунтовне. Једанаести Кочићев збор. – *Ослобођење*, 30. август 1978.

1873. Павловић, Ранко: С аутором прве босанско-херцеговачке опере. Сазвучја крајишких тонова. – *Глас*, 27. новембар – 1. децембар 1978, XXXVI, бр. 2783–85, стр. 9 (Разговор с Владом Милошевићем о опери *Јазавац пред судом*).

1874. Перван, Дивна: Музичка драма с крајишког тла. Праизведба опере Владе Милошевића *Јазавац пред судом*, диригент Мирослав Хомен, у насловној улози Авдо Бегановић. – *Глас*, 27. новембар–1. децембар 1978, XXXVI, бр. 2783–85, стр. 9.

1875. Петровић, Милош: Поговор првом издању Кочићеве драме. – *Из круга у круг*, Крушевац, Багдала, 1978, *Савремени есеј*, стр. 74–76 (Петар Кочић: *Низ друм*, Крушевац Багдала, 1966).

1876. Поповић, Ђорђе: Слобода и Милка Петра Кочића. – *Љубави српских писаца*, друга књига, Ниш, Градина, 1978, стр. 111–121.

1877. Прерадовић, Ранко: Програми у спомен великом писцу. Почео овогодишњи Кочићев збор. – *Ослобођење*, 27. август 1978.

1878. Реџић, Енвер: Лик и дјела Петра Кочића у студијама Веселина Маслеше. – *Бања Лука у новијој историји (1878–1945)*. Зборник радова са научног скупа одржаног у Бањој Луци, 18–20. новембра 1976, Сарајево, Изд. Институт за историју, 1978, стр. 115–141.

1879. Реџић, Енвер: (Дискусија о намерама у своме раду о лику и делу Петра Кочића). – *Бања Лука у новијој историји (1878 –1945)*. Зборник радова са научног скупа одржаног у Бањој Луци 18–20. октобра 1976. године, Сарајево, Изд. Институт за историју, 1978, стр. 731–732.

1880. Стојковић, Боривоје С.: Историја српског позоришта од средњег века до модерног доба (драма и опера). – *Театрон*, септембар 1978, књ. III, бр. 15–16 (О Петру Кочићу), стр. 467–468.

1881. С. Л.: Тринаести Кочићев збор у Стричићима 27. августа. У знаку Кочићевог дела. – *Глас*, 12. јул 1978, XXXVI, бр. 2704, стр. 4.

1882. Тињић, В(езув): Више од хиљаду извођача. Пред овогодишњи Кочићев збор. – *Политика*, 11. јул 1978.

1883. Тињић, В(езув): Кочић је тражио одговоре на питања која су по свом карактеру интернационална. Одржан традиционални збор на Змијању. – *Политика*, 28. август 1978.

1884. Томић, Стојан Т.: (Дискусија о лику и делу Петра Кочића). – *Бања Лука у новијој историји (1878–1945)*. Зборник радова са научног скупа одржаног у Бањој Луци 18–20. октобра 1976. године, Сарајево, Изд. Институт за историју, 1978, стр. 732–735.

1885. Томић, Стојан Т.: Систем вриједности и политика понашања на дјелима Петра Кочића. – *Бања Лука у новијој историји (1878 –1945)*. Зборник радова са научног скупа одржаног у Бањој Луци, 18–20. новембра 1976. године, Сарајево, Институт за историју, 1978, стр, 142–165 (Део из опсежније студије).

1886. Шамић, Мидхат: Незаборавно дјело. – *Одјек*, 1–15. април 1978, XXX, бр. 7, стр. 4 (О Петру Кочићу).

1887. Шехић, Нусрет: Мјере режима на сузбијању дјелатности култа академичара Бање Луке. – *Бања Лука у новијој историји (1878 –1945)*. Зборник радова са научног скупа за историју одржаног у Бањој Луци, 18–20. октобра 1976, Сарајево, 1978, стр. 523–535 (Значај делатности П. Кочића).

1888. Шиндић, Миљко: Митско и свакидашње у лику Реље Књежевића. – *Ријечи* (Сисак), 1978, VI, бр. 3–4, стр. 176–185.

1889. Шипка, Милан: Достојно величини и значају Кочићева дјела. – *Одјек*, 1–15. априла 1978, XXXI, бр. 7, стр. 4.

1890. Чолак, Тоде / Мијушковић, Недељко: Петар Кочић. Белешка. – *Поезија*, прочишћено издање, Београд, Нова књига, 1978, стр. 566 (Унета песма у прози *Слободи*).

1979.

1891. Аноним: Мајстори пера иза решетака (10). Невоље писца *Јазавца пред судом*. – *Глас*, 17. јануар 1979, XXXVI, бр. 2812, стр. 9 (Доноси и фрагменте два писма Милки Кочић из затвора).

1892. Аноним: Поздравне ријечи представника организатора скупа. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 9–19 (Речи Милана Шипке, Чеде Кисића и Бране Тривић на научном скупу „Живот и дело Петра Кочића", одржаном у Бањалуци 25. и 26. март 1978).

1893. Бегић, Мидхат: Кочићево дјело данас. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 19–33 (Резиме на француском језику).

1894. Бесаровић, Ристо: Трагом културне рубрике бањалучке „Отаџбине". – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 293–322 (Резиме на енглеском језику).

1895. Богићевић, Миодраг: Језгре Кочићеве умјетности. Послије Кочићевог збора. – *Ослобођење*, 1. септембар 1979.

1896. Влатковић, Драгољуб: „Штипендија" приповедачу. Мало познати детаљи о томе како је књижевник Петар Кочић добио помоћ за студирање у Бечу. – *Политика Експрес*, 25. август 1979, XVII, бр. 5557, стр. 10.

1897. Влатковић, Драгољуб: *Јазавац пред судом* као повод и подстицај за политичко раслојавање и груписање босанскохерцеговачке омладине. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Институт за језик и књижевност, Сарајево, 1979, стр. 331–343 (Резиме на енглеском језику).

1898. Витошевић, Драгиша: Кочићева језичка борба и њена актуелност. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 425–429 (Резиме на француском језику).

1899. Вујковић, Сретко: Лирска душа змијањских простора. – *Ријечи* (Брчко), 1979, бр. 8–9, стр. 46–52 (О поезији Петра Кочића).

1900. Вулин, Миодраг: Кочић почива у алеји великана. – *Политика*, 12. новембар 1979.

1901. Вученов, Димитрије: Наратор у приповеткама Петра Кочића. – *Сепарат из Зборника радова посвећених успомени Салка Назечића*, Београд, (б. и.), 1979, стр. 331–340.

1902. Гаковић, Мирјана: Кочићев *Јазавац пред судом* на ратним сценама 1. и 2. светског рата. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 345–354 (Резиме на енглеском језику).

1903. Гаћиновић, Владимир: Приповијетке Петра Кочића: *С планине и испод планине I, II, III*; Петар Кочић као сатиричар. – *Писци као критичари пре првог светског рата*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1979, стр. 455–458 и 459–461, *Српска књижевна критика*, књ. 12.

1904. Глибановић–Вајзовић, Ханка: О тумачењу ријечи оријенталног поријекла у дјелу Петра Кочића. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 463–467 (Резиме на енглеском језику).

1905. Гошић, Невенка: Лексичко-семантичке карактеристике именица са значењем лица у језику Кочићеве прозе. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 441–446 (Резиме на француском језику).

1906. Дурбић, Илија: Пјесник бура и олуја. Четрнаести Кочићев збор у Стричићима. – *Ослобођење*, 27. август 1979, XXXVII, бр. 11219, стр. 1. и 7.

1907. Дучић, Јован: Петар Кочић. – *Писци као критичари пре првог светског рата*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1979, стр. 102–118, *Српска књижевна критика*, књ. 12.

1908. Ђорђић, Стојан: Књижевно дело Петра Кочића. – *Надахнућа и значења; Књижевно историјски огледи*, Београд, Слово љубве, 1979, стр. 43–79.

1909. Кермаунер, Тарас: Кочићева животност (Поруга модерној држави и кодифицираном језику); са словеначког превео Јурај Мартиновић. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 163–170 (Резиме на енглеском језику).

1910. Квапил, Мирослав: На маргинама пријевода Кочићевих дјела у Чешкој. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 399–405. (Резиме на енглеском језику).

1911. Кисић, Угљеша: Варијације Кочићевих ликова. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 219–225 (Резиме на енглеском језику).

1912. Ковачек, Божидар: Мађарски преводи Кочићевих дела. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 385–397 (Резиме на енглеском језику)

1913. Кољевић, Светозар: Померена реалност у делу Петра Кочића. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 171–180 (Резиме на енглеском језику).

1914. Кош, Ерих: Петар Кочић или могућности сеоске приповетке. – *Савременик*, 1979, XXV, књ. XLIX, бр. 3, стр. 225–236.

1915. Крњевић, Вук: Петар Кочић и босанска приповијетка. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 155–162 (Резиме на енглеском језику).

1916. Крњевић, Хатиџа: Усмено казивање као књижевни поступак у Кочићевом циклусу о Симеуну Ђаку. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 247–253 (Резиме на енглеском језику).

1917. Кршић, Јован: *Сабрана дјела I:* (*књижевности народа Југославије* 1), Сарајево, Свјетлост, 1979: Приповедачка Босна, (О Кочићу), стр. 158–164; Говор о Петру Кочићу, стр. 177–184: Уметност приповедања, стр. 185–188; Смисао књижевног дела Кочићева, стр. 262–268; Књижевност Босне и Херцеговине (Од илирског препорода до ослобођења 1918), о Кочићу, стр. 415–416.

1918. Куртовић, Тодо: Ми и Кочић у овом времену. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 35–111 (Резиме на енглеском језику).

1919. Лагумџија, Разија: Кочићев пејзаж као умјетнички елеменат у грађењу ликова. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 207–217 (Резиме на енглеском језику).

1920. Марић, М(иленко): Трајне вредности Кочићева дела. Велики народни збор у Стричићима. – *Борба*, 27. август 1979, LVII, бр. 228, стр. 3.

1921. Милановић, Бранко: Кочићево мјесто у развојним токовима наше књижевности. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, Сарајево, 1979, стр. 139–153 (Резиме на француском језику).

1922. Миличевић, Блажо: Стилистичке вриједности у Кочићевој причи *Мргуда*. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 455–462 (Резиме на енглеском језику).

1923. Миновић, Миливоје: Петар Кочић и књижевни језик у Босни и Херцеговини у доба аустроугарске окупације. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 409–424 (Резиме на немачком језику).

1924. Мутић, Младен: Четрнаести Кочићев збор на Змијању. Сећање на песника и трибуна. – *Четврти јул*, 4. септембар 1979, XVIII, бр. 899, стр. 13.

1925. Новак, Новаковић: Петар Кочић (1877–1916). – Петар Кочић: *Изабране страна*, 12. издање, Загреб, Школска књига, 1979, стр. 5–7.

1926. Папић, Митар: Петар Кочић у „Просвјети". – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 323–330 (Резиме на енглеском језику).

1927. Прањић, Круносլав: У Кочићевој традицији: Бранко Ћопић. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 447–454 (Резиме на немачком језику).

1928. Пецо, Асим: Слика западнобосанских говора у писаној ријечи Петра Кочића. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 431–440 (Резиме на енглеском језику).

1929. Радовић, Нада: Модеран сензибилитет Петра Кочића. – *Венац*, 1979, VIII, бр. 72, стр. 26–27.

1930. Ризвић, Мухсин: Комично као структура и критериј лика Симеуна Ђака. – *Зборник радова о Петру Кочићу, Сарајево*, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 255–281 (Резиме на енглеском језику).

1931. Ристановић, Цвијетин: Епско у причама о Симеуну Ђаку. – *Ријечи* (Брчко), 1979, VI, бр. 8–9, стр. 41–45.

1932. Сладојевић, В.: Школска обрада Кочићеве приповетке *Мрачајски прото* кроз анализу главног лика. – *Књижевност и језик*, 1979, XXVI, бр. 1, стр. 133–144.

1933. Слијепчевић, Владо: XIV, Кочићев збор. Празник Босне на Змијању. – *Око*, 6–20. септембар 1979, VI, бр. 195, стр. 2.

1934. Софтић, Слободанка: Дјела Петра Кочића на југословенским професионалним сценама. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 355–362 (Резиме на енглеском језику).

1935. Стефановић, Драгутин А. / Станисављевић, Вукашин: Петар Кочић. – *Преглед југословенске књижевности*, књ. III, 17. издање, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1979, стр. 132–143.

1936. Томић–Ковач, Љубица: Петар Кочић као уредник и сарадник босанско-херцеговачких часописа. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 285–291 (Резиме на енглеском језику).

1937. Томић, Стојан Т.: Патриотизам и друге вриједности у дјелима Петра Кочића. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 113–136 (Резиме на енглеском језику).

1938. Трнинић–Ђурић, Мирјана: *Документарна грађа* – прилог новим сазнањима о Петру Кочићу. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр, 363–384 (Резиме на немачком језику).

1939. Турјачанин, Зорица: Простори дјетињства у прозама Петра Кочића. – *Путокази*, 1979, VI, бр. 4, стр. 87–93.

1940. Турјачанин, Зорица: Дијете и дјетињство у дјелу Петра Кочића. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 227–234 (Резиме на енглеском језику)

1941. Тутњевић, Staniша: Припадници покрета социјалне литературе према Петру Кочићу. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 181–206 (Резиме на француском језику).

1942. H(ahn), F(ranz): Petar Kočić. – *Lexikon fremdsprachiger Schriftsteler von den Aufaugen bis zur Gegenwart* (Herausgeben: Steiner Gerhard i dr.), Band 2 (H – O), Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1979, p. 203.

1943. Џаја Мато: Проблем кметства у дјелима писаца Босанске Крајине у 19. стољећу. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 131–136 (Резиме на енглеском језику).

1944. Шиндић, Миљко: Митско и свакидашње у лику Реље Кнежевића. – *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 235–246 (Резиме на енглеском језику).

1980.

1945. Бекрић, И(смет): Моћна ријеч. Књижевни програм Кочићевог збора. – *Глас*, 29. август 1980, XXXVI, бр. 3156, стр. 7.

1946. Богићевић, Миодраг: Језгре Кочићеве умјетности. – *Модерно и традиционално*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1980, стр. 55–63, Библиотека *Савремена домаћа књижевност*.

1947. Влатковић, Драгољуб: Сећање на великог писца, творца Давида Штрпца. Кочић као манастирски „ђак". – *Политика Експрес*, 31. август 1980, XVIII, бр. 5923, стр. 12.

1948. Глигорић, Велибор: Петар Кочић (Одломак). – *Читанка: српскохрватског односно хрватскосрпског језика за наставу на језицима народности за III разред средњег образовања – I годину позивно усмереног образовања и васпитања средњег ступња*, Нови Сад, Завод за издавање уџбеника, 1980, стр. 140–141.

1949. Гочкова, Косара: Разговор за делото: *Раскази* од Петар Кочиќ. – Петар Кочиќ: *Раскази* (Превод Симон Дракул, Србо Ивановски), Скопје, Наша книга: Македонска книга: Култура: Мисла: Детска радост, 1980, стр. 101–104, *Лектира за основите училишта во СР Македонија според наст. план и програмата за осмо одделение.*

1950. Гузијан, Н(икола) / Шукало, М.: Сусрети инспирације. Утисци са Кочићевог збора. – *Глас*, 3. септембар 1980, XXXVI, бр. 3159, стр. 8.

1951. Зуковић, Љубомир: Кочићев однос према усменој књижевности. – *Трећи програм Радио-Сарајева*, 1980, IX, св. 30, стр. 548–583 (Са напоменама).

1952. Идризбговић, Амира: Сатире и приповијетке Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом; Приповијетке*, 3. издање, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1980, стр. 5–8, *Ластавица*: лектира.

1953. Йорданова Катя: Петар Кочич – првият художник на Босна; предговор. – Петар Кочич: *Яазавац пред сьда*, София, Народна култура, 1980, стр. 5–10.

1954. Јанковић, Славојка: „Слободо… ништа је с тобом све". – *Глас*, 1. септембар 1980, XXXVI, бр. 3158, стр. 1, 2. и 3 (Из говора С. Јанковић на 15. Кочићевом збору у Стричићима).

1955. Јуришић, Шимун: Петар Кочић у огледалу Иве Андрића. – *Дневник*, 29. мај 1980, XXXIX, бр. 12059; Додатак, год. II, бр. 22, стр. 8.

1956. Ковачевић, Урош: Кочићево позориште у позоришту (Драмски елементи у литерарном опусу Петра Кочића). – *Путеви*, 1980, XXVI, бр. 6, стр. 71–92.

1957. Кољевић, Светозар / Милановић, Бранко / Божовић, Рајка: *Читанка за III разред гимназије*, 5. изд., Сарајево, Свјетлост, ООУР Завод за уџбенике, 1980 (Петар Кочић), стр. 187–188.

1958. Кочич Петър – първия художник на Босна. – П. Кочич: *Яазавац пред съда,* София, Народна култура, 1980, стр. 5–10.

1959. Кош, Ерих: Петар Кочић или могућности сеоске приповетке. – *Приповетка и приповедање*, Нови Сад, Матица српска, 1980, стр. 143–162, Библиотека *Данас*.

1960. Крњевић, Вук: Запис о приповједачима из Босне и Херцеговине. – *Приступи*, Београд, Просвета, 1980 (О Кочићу), стр. 145–147.

1961. Крњевић, Хатица: Усмено казивање као књижевни поступак у Кочићевом циклусу о Симеуну Ђаку. – *Живи палимпсести или о усменој поезији*, Београд, Нолит, 1980, стр. 209–217.

1962. Лазаревић, Предраг: Кочић и театар. Одломак. – *Одјек*, 15–31. децембар 1980, XXXIII, бр. 24, стр. 7.

1963. Лазаревић, Предраг: Лирске, сатиричне и драмске структуре у књижевном опусу Петра Кочића. – *Зборник предавања XXXI југословенског семинара за стране слависте*, МСС, Београд, 1980, стр. 197–207.

1964. Марић, Ратко: Много новог на Змијању. – *Недјељни Глас*, 30. август 1980, XXXVI, бр. 3157, стр. 1 (Напомена да ће о лику и делу Петра Кочића на Кочићевој вечери говорити Касим Прохић).

1965. Марић, Ратко: Године за будућност. У сусрет 15. сретању на Змијању. – *Недјељни Глас*, 30. август 1980, XXXVI, бр. 3157, стр. 10. и 11.

1966. Милановић, Миодраг / Мицић, Стеван: Петар Кочић. – *Читанка српскохрватског односно хрватскосрпског језика за наставу на језицима народности за III разред средњег образовања – I годину позивно усмереног образовања и васпитања средњег ступња*, Нови Сад, Завод за издавање уџбеника, 1980, стр. 40.

1967. Новаковић, Новак: Биљешка о писцу (Петру Кочићу). – Петар Кочић: *Изабране стране*, 13. издање, Загреб, Школска књига, 1980, стр. 5–7 *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1968. Прерадовић, Р(анко): Слободарски дух – темељ револуционарне свијети и акције. Одржан 15. Кочићев збор на Змијању и у Бањалуци. – *Ослобођење*, 1. сптембар 1980, XXXVII, бр. 11586, стр 1. и 5.

1969. Ризвић, Мухсин: Комично као структура и критериј лика Симеуна Ђака. – *Босанскохерцеговачке књижевне студије*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1980, стр. 345–373 (Рад је изворно објављен у *Зборник радова о Петру Кочићу*, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1979, стр. 255–281).

1970. Ризвић, Мухсин: Књижевна критика у *Босанској вили*. – *Босанскохерцеговачке књижевне студије*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1980, стр. 163–270 (О Кочићу), стр. 213–215 (Рад је изворно објављен у *Радовима Филозофског факултета у Сарајеву*, 1964, II, стр. 337–403).

1971. Ристановић, Цвијетин: Љубавни мотиви у Кочићевој прози. – *Бразде* (Бијељина), 25. мај 1980, XX, бр. 24, стр. 9.

1972. Ристановић, Цвијетин: Критика о епском и лирском у дјелу Петра Кочића. – *Провинција*, 1980, XI, бр. 2, стр. 57–71.

1973. Стојановић, Јелена: Свет и језик Петра Кочића; предговор. – *Одабрана дела*, Београд, Рад, 1980, стр. 5–7, Библиотека *Дом и школа*.

1974. Тонтић, Стеван: О писцу Петру Кочићу; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1980, стр. 5–7, *Млади дани*: лектира.

1975. Шукало, М. / Калиман, М.: Чврсти револуционарни темељи. – *Глас*, 1. септембар 1980, XXXVI, бр. 3158, стр. 1. и 3 (О збору и са збора у Стричићима).

1981.

1976. Anonim: Petar Kočić (1877–1916), srb. prozaik z Bosny. – *Ilusstrovanэ enciklopedickэ slovnik* (j – pri), II, Ceskoslovenská akademie ved Enciklopedickэ institut, Akademia, Praha, 1981, str. 150.

1977. Аноним: Мјесто порука и стремљења. Свечано обиљежавање 16. Кочићевог збора. – *Глас*, 31. август 1981, XXXVIII, бр. 3377, стр. 1.

1978. Агић, Н(ихад) / Прерадовић Р(анко): С погледом на цјелину Кочићева дјела и живота. Почео 16. Кочићев збор у Бањалуци и Стричићима. – *Ослобођење*, 30. август 1981, XXXVIII, бр. 11916, стр. 5.

1979. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело (Есеји, огледи и чланци) II,* допуњено издање, Сарајево: Свјетлост; Београд: Просвета; Загреб: Младост; Љубљана: Државна заложба; Скопље: Мисла; Титоград: Побједа, 1981, стр. 146–168, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 13.

1980. Бабић, Ј.: Змијањске ватре непокора. Кочићеви биљези у времену. – *Глас*, 30. август 1981, XXXVIII, бр. 3376, стр. 1 (Шеснаест година заредом одржавају се Кочићеви зборови на Змијању).

1981. Бенац, Алојз: Живе Кочићеве најсмјелије замисли. (Ријеч на 16. Кочићевом збору). – *Глас*, 31. август 1981, XXXVIII, бр. 3377, стр. 2.

1982. Влатковић, Драгољуб: Покушај револуције. Мало познати детаљи из живота Петра Кочића. – *Политика Експрес*, 30. августа 1981, XIX, бр. 6281, стр. 10.

1983. Вученов, Димитрије: Два одломка о Кочићевој нарацији. – *Трагом епохе реализма: огледи и студије о епохи, ствараоцима и историчарима*, Београд – Крушевац, Багдала, 1981, стр. 221–225, Библиотека *Студије и огледи*.

1984. Дмитровић, Перо / Марић, Боро: Свједочанства просперитета. Завршен други дан 16. Кочићевог збора. – *Глас*, 31. август 1981, XXXVIII, бр. 3377, стр. 3.

1985. Марић, Б.: Богатство садржаја. Пред 16. Кочићев збор. – *Глас*, 28. август 1981, XXXVIII, бр. 3374, стр. 5.

1986. Милојковић, Мирјана: Звучна компонента Кочићеве приповетке *Кроз мећаву*. – *Венац*, 1981, X, бр. 95, стр. 51.

1987. Мисаиловић, Миленко: Петар Кочић: *Јазавац пред судом* – свемоћ насиља и немоћ насиља. – *Домаћа драмска дела*, књ. 1, Београд, НИРО „Задруга", 1981, стр. 596–599.

1988. Мићевић, Коља: Слова: Кочићева слава. – *Преводна књижевност*. *Зборник радова шестих београдских преводилачких сусрета*, 4–7. децембар 1980, Београд, 1981, стр. 98–100 (Књижевна техника, могућности превођења).

1989. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 14. издање, Загреб, Школска књига, 1981, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

1990. Прерадовић, Ранко / Агић, Нихад: Трајно и изузетно актуелно дјело. Шеснаести Кочићев збор у Стричићима. – *Ослобођење*, 31. август 1981, XXXVIII, бр. 11917, стр. 1. и 7 (Речи Алојза Бенца, беседника на 16. Кочићевом збору у Стричићима).

1991. Пувачић, Нада: Химна патриотизма; Неодвојивост дјела и живота. Кочић у свјетлу критике. – *Глас*, 31. август 1981, XXXVIII, бр. 3377, стр. 2.

1992. Ристановић, Цвијетин: Лирско у Кочићевом књижевном дјелу. – *Провинција*, 1981, XII, бр. 38–39, стр. 269–274.

1993. Тонтић, Стеван: О писцу Петру Кочићу; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1981, стр. 5–7; Разговор о дјелу, стр. 65–66, Библиотека *Млади дани*: лектира за VII разред.

1994. Џафић, Ризо: Стил Кочићеве прозе. – *Венац*, 1981, X, бр. 94, стр. 56.

1995. Шипка, Милан: Два писма Петра Кочића. – *Политика*, 29. август 1981, LXXVIII, бр. 24389: Култура – уметност – наука, год. III, бр. 110, стр. 9 (О Кочићевим писмима Милану Савићу од 25. новембра 1909. и Марку Малетину од 13. децембра 1909).

1982.

1996. Аноним: Писцу у част. Змијању у походе. – *Недјељни Глас*, 28. август 1982, XL, бр. 3601, стр. 1.

1997. Андрић, Иво: О лику Петра Кочића. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982, стр. 157–160, Библиотека *Лектира за средње усмјерено образовање*

(Одломак из предговора *Изабраним страницама* Петра Кочића , едиција *Српска књижевност у сто књига*, Нови Сад–Београд, 1961).

1998. Андрић, Иво: „Земља, људи и језик код Петра Кочића" (Одломак из есеја *Уметник и његово дело: есеји II,* Београд, Просвета; Загреб, Младост; Сарајево, Свјетлост; Љубљана, Државна заложба Словеније; Скопље, Мисла, 1981, стр. 146–168, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 13). – Петар Кочић: *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982, стр. 227–228, Библиотека *Ars*: лектира.

1999. Арежина, Душко: Биљешка о писцу (Петру Кочићу). – Петар Кочић: *Приповијетке*: *Јазавац пред судом*, 7. издање, Загреб, Младост, 1982, стр. 225–229, Библиотека *Јелен*.

2000. Бегић, Мидхат: („Модерни стил и народни мотив", одломак из „Приступ дјелу Петра Кочића", *Путеви*, 1966, бр. 5, стр. 440–453). – Петар Кочић: *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982, стр. 228–231, Библиотека *Арс*: лектира.

2001. Богдановић, Милан: („Национално осећање и социјални садржај", из написа „Два лика Петра Кочића", *Стари и нови III,* Београд, Просвета, 1949, стр. 31–34). – Петар Кочић: *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982, стр. 222–224, Библиотека *Арс*: лектира.

2002. Вучковић, Радован: Критичка народна драма. – *Модерна драма*, Сарајево, Свјетлост, 1982, стр. 450–460, Библиотека *Савремена домаћа књижевност: студије* (О Кочићевој драмској конструкцији *Јазавца пред судом* и *Суданији*).

2003. Глибановић–Вајзовић, Ханка: Туризам у дјелу Петра Кочића. – *Радови Одјељења за језик Института за језик и књижевност у Сарајеву*, књ. IX, Сарајево, Институт за језик и књижевност, 1982, стр. 257–344

2004. Глигорић, Велибор: Петар Кочић (Одломак из студије *Петар Кочић*. – *Српски реалисти*, Београд, Просвета, 1954). – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982, стр. 167–168, Библиотека *Лектира за средње усмјерено образовање*.

2005. Дамјановић, Ђуро: Суданија језика („Наше су ријечи, а језик није наш" записао је у своје време аутор *Јазавца пред судом*). – *Борба*, 21. август 1982, LX, бр. 227, Друштво–култура–критика, стр. 8.

2006. Дучић, Јован: Петар Кочић. – *Књижевне импресије*, Београд, Слово љубве, 1982, стр. 37–60, *Изабрана дела*, књ. 5.

2007. Квапил, Мирослав: На маргинама рецепције Кочића у Чешкој (1900–1939). – *Зборник за славистику*, 1982, бр. 22, стр. 119–122.

2008. Кољевић, Светозар: Јуначки заноси у суровом зулуму. Петар Кочић и народна књижевност. – *Летопис Матице српске*, 1982, CLVIII, књ. CDXXIX, бр. 5, стр. 916–927.

2009. Кољевић, Светозар: Кочићева Крајина. – Петар Кочић: *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*, 3. издање, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982, стр. 5–13, Библиотека *Арс:* лектира.

2010. Кршић, Јован: Смисао књижевног дела Кочићева. – *Венац*, 1982, XI, бр. 98, св. 1, стр. 50–52.

2011. Кршић, Јован: Босанска сатира. Одломак (из *Прегледа*, 1946). – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982, стр. 165–167, Библиотека *Лектира за средње усмјерено образовање*.

2012. Лагумџија, Разија: Кочићев пејзаж као умјетнички елеменат у грађењу ликова. – *Велика метафора: умјетнички ликови жена у дјелима босанскохерцеговачких писаца*, Бањалука, Глас, 1982, стр. 42–51, Библиотека *Освјетљења*.

2013. Лешић, Зденко: Петар Кочић: умијеће приповиједања. – *Израз*, 1982, XXVI, књ. LI, бр. 11–12, стр. 237–273, Литература и белешке уз текст.

2014. Лешић, Зденко: Израз фасцинантне личности. О књижевном дјелу и политичком раду Петра Кочића. Текст прочитан у оквиру манифестације Кочићев збор. – *Ослобођење*, 28. август 1982, XXXIX, бр. 12276 (КУН, IV, бр. 62, стр. 1).

2015. Лешић, Зденко: Петар Кочић – умијеће приповиједања (Одломак из студије, чији ће дијелови бити прочитани на вечерашњој Кочићевој вечери у Бањалуци). – *Недјељни Глас*, 28. август 1982, XL, бр. 3601, стр. 8.

2016. Лешић, Зденко: Приповијетке Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982, стр. 7–36, Библиотека *Лектира за средње усмјерено образовање*.

2017. М. К.: Почео 17. Кочићев збор (На „Кочићевој вечери" о животу и дјелу овог књижевника говорио је др Зденко Лешић…). – *Ослобођење*, 29. август 1982, XXXIX, бр. 12277, стр. 20.

2018. Најдановић, Милорад: Митско-симболички карактер боје у Кочићевом и импресионистички у Ћипиковом књижевном делу. – *Релације писац – средина*, Крагујевац, 1983, стр. 365–473.

2019. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 15. издање, Загреб, Школска књига, 1982, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

2020. Оњача, Младен: Мали роман о Петру Кочићу (Гојко Бановић: *Петар Кочић*, Нолит, 1956). – *Људска милошта*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982, стр. 290–291, Библиотека *Изабрана дјела*, књ. 8.

2021. Ољача, Младен: Петар Кочић у нашем времену. – *Људска милошта*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982, стр. 207–209, Библиотека *Изабрана дјела*, књ. 8 (Из говора на Кочићевом збору у Стричићима, 29. августа 1971).

2022. Папић, Лимун: Слобода је мајка правде. Измишљен интервју (са Петром Кочићем). – *Недјељни Глас*, 28. август 1982, XL, бр. 3601, стр. (10).

2023. Прња, Ј(агода): Сусрети лијепе ријечи и заједништва. Данас почиње 17. Кочићев збор. – *Недјељни Глас*, 28. август 1982, XL, бр. 3601, стр. 3.

2024. Прња, Јагода / Марић, Боро / Касиповић, Антон: Сваки збор нови корак Змијања; Право дјело носи хумане поруке. У Стричићима одржана централна свечаност 17. Кочићевог збора. – *Глас*, 30. август 1982, XL, бр. 3602, стр. 1. и 3.

2025. Пувачић, Н(ада): Бљешти Кочићева слобода. – *Глас*, 30. август 1982, XL, бр. 3602, стр. 6 (Манифестација у Бањалуци).

2026. Секулић, Исидора: Мрачајски прото и Симеун Ђак. Одломак из есеја *Петар Кочић* из књиге *Аналитички тренуци и теме*, Београд 1941. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982, стр. 161–164, Библиотека *Лектира за средње усмјерено образовање*.

2027. Секулић, Исидора: („Епске, мушке фигуре", одломак из „Петар Кочић", *Из домаћих књижевности II,* Београд, „Вук Караџић", 1978, стр. 11–34). – Петар Кочић: *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982, стр. 224–227, Библиотека *Арс*: лектира.

2028. Скерлић, Јован: (Одломак из приказа Кочићеве збирке приповедака *С планине и испод планине*, Српска књижевна задруга, 1904). – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост, 1982, стр. 165, Библиотека *Лектира за средње усмјерено образовање*.

2029. Скерлић, Јован: Петар Кочић. – *Књижевне критике*; избор и предговор Владимир Јовичић, Београд, Рад, 1982, стр. 197–209, Библиотека *Дом и школа*.

2030. Скерлић, Јован: („Дах здравља и снаге", одломак из написа „Петар Кочић", *Писци и књиге III,* Београд, 1908, стр. 117–134). – Петар Кочић: *Циклус о Симеуну Ђаку и друге приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982, стр. 221–222, Библиотека *Арс*: лектира.

2031. Сокол, Драгутин: Германизми у дјелима Петра Кочића. – *Путеви*, мај–јуни 1982, XXVIII, бр. 3, стр. 73–94.

2032. Тутњевић, Станиша: *Социјална проза у Босни и Херцеговини између два рата*. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1982 (О Кочићу), стр. 64–78, 91–100.

2033. Крушевац, Тодор: Мирише барут (Према његовој књизи *Петар Кочић*, Београд, Просвета, 1951). – *Значења* (Добој), децембар 1995, XIV, бр. 22–24, стр. 209–211.

2034. Филиповић, Вук: Лирска проза Петра Кочића. – *Писци и време II,* Приштина, Јединство, 1982, стр. 105–132, Библиотека *Обележја*, 263.

1983.

2035. Аноним: Кочић и ново доба. Данас, сутра и прекосутра у Бањалуци и на Змијању. – *Недјељни Глас*, 27. и 28. августа 1983, XL, бр. 3866, стр. 10. и 11.

2036. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело*, Београд, Просвета; Загреб, Младост; Сарајево, Свјетлост; Љубљана, Државна заложба Словеније; Скопје, Мисла; Титоград, Побједа, 1983, стр. 146–168, *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 13 (Фототипско издање).

2037. Бекрић, Исмет: Ријечи дјела. Уз 18. Кочићев збор. – *Глас*, 27. и 28. август 1983, XL, бр. 3866, стр. 10. и 11 (Снимио: Војислав Гарић).

2038. Будимир, Милан: Кочићев месијанизам. – *Научна критика компаративистичког смера*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1983, *Српска књижевна критика*, књ. 22, стр. 297–315.

2039. Влатковић, Драгољуб: *Страдања српских списатеља* (фељтон), у 16 наставака, о Кочићу у наставцима: 9. Млади бране босанске газде; 10. Развијено политичко чуло; 11. Митке воли песму и Коштану. – *Политика Експрес*, 23, 24. и 25. март 1983, XXI, бр. 6841–6843, стр. 15.

2040. В. Т.: Завршне манифестације Кочићевог збора. – *Политика*, 25. август 1983, LXXX, бр. 25102, стр. 10 (18. Кочићев збор по реду. Напомиње се да ће манифестације трајати од 27. до 29. августа и да ће есеј о Кочићу поднети Разија Лагумџија у Дому културе у Бањалуци).

2041. Вучковић, Радован: Босанско-херцеговачка проза; предговор. – *Босанско-херцеговачка проза I,* Сарајево, Свјетлост, 1983, стр, 5–15.

2042. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. – *Критички радови Велибора Глигорића*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1983, стр. 180–203, *Српска књижевна критика*, књ. 18.

2043. Идризбеговић, Амира: Сатире и приповијетке; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*; *Приповијетке*, 4. издање, Сарајево, „Веселин Маслеша", *Ластавица*: лектира, стр. 5–8; Разговор о приповијеткама, стр. 103–105; Биљешка о писцу, стр. 107–108.

2044. Кршић, Јован: Приповедачка Босна. – *Књижевнокритички и естетички радови*, Сарајево, Свјетлост, 1983, стр. 147–155 (О Кочићу), стр. 149, Библиотека *Етос*, Серија *Прогресивна мисао у БиХ 1918–1941*, књ. 2.

2045. Кршић, Јован: Приповедачка Босна. – *Међуратни критичари*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1983 (О Кочићу), стр. 57, *Српска књижевна критика*, књ. 20

2046. Кршић, Јован: Смисао књижевнога дела Кочићева. – *Књижевнокритички и естетички радови*, Сарајево, Свјетлост, 1983, стр. 155–161 (Преузето из *Прегледа*, 1936, X, књ. 12, св. 153, стр. 485–492), Библиотека *Етос*, Серија *Прогресивна мисао у БиХ 1918–1941*, књ. 2.

2047. Куртовић, Тодо: *Вјесници модерног времена*, Бањалука, Глас, 1983 (Ми и Кочић у свом времену, стр. 15–32; Однос социјалног и националног у Кочићевом дјелу, стр. 33–40; Кочић и раднички покрет, стр. 41–65; Кочићев однос према Босни и Херцеговини, стр. 67–71; Прошлост и традиција и однос Петра Кочића према њима и према другим народима, стр. 73–82; Још нешто о условима у којима се борио Петар Кочић, стр. 83–89; Нешто о односу према Србима као нацији, стр. 91–93; Још нешто о односу према Аустрији, стр. 95–100; Други су га високо цијенили, стр. 101–108).

2048. Лагумџија, Разија: Пркос и понос. Особине Кочићевих приповједачких ликова. – *Одјек*, 15 – 30. септембар 1983, XXXVI, бр. 18, стр. 11.

2049. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – *Критички радови Бранка Лазаревића*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1983, *Српска књижевна критика*, књ. 13, стр. 35–42.

2050. Максимовић, Војислав: Петар Кочић у нашој књижевној критици. – *Значења* (Добој), 1983, II, бр. 3–4, стр. 223–228.

2051. Марковић, Марко: Саво Скарић Зембиљ (Његов живот и рад). – *Српска књижевна критика*, књ. 20 (*Међуратни критичари*), Нови Сад, Матица српска; Београд, Институт за књижевност и уметност, 1983 (Позивање на *Суданију* и *Јазавца пред судом*), стр. 548–550.

2052. Маслеша, Веселин: Случај Петра Кочића. – *Књижевнокритички и естетички радови*, Сарајево, Свјетлост, 1983, књ. 2, стр. 393–399 (Преузето из *Књижевника*, 1932, V, бр. 3, стр. 97–101) Библиотека *Етос*, Серија *Прогресивна мисао у БиХ 1918–1941*.

2053. М. Кл.: Одржан Кочићев збор. На централној манифестацији окупило се више десетина хиљада Крајишника (О Кочићевом делу говорио Хасан Дервишбеговић, Фахро Коњхоџић извео фрагменат из *Јазавца*). – *Политика*, 29. август 1983, LXXX, бр. 25106, стр. 7.

2054. Најдановић, Милорад: Митско-симболички карактер локалне боје у Кочићевом и импресионистички у Ћипиковом књижевном делу. – *Релације писац – средина: прилози за историју српске књижевности*, Крагујевац, Светлост, 1983, стр. 365–473, Библиотека *Завичајни писци*.

2055. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 16. издање, Загреб, Школска књига, 1983, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

2056. Прња, Јагода: Смотра која повезује генерације. – *Глас*, 29. август 1983, XL, бр. 3867, стр. 10 (Одржано Кочићево вече, о П. Кочићу говорила Разија Лагумџија).

2057. Прња, Јагода: Слободарска ријеч Кочићевих висова. – *Глас*, 29. август 1983, XL, бр. 3867, стр. 1. и 10 (Припремила текст, а снимке приложио Војислав Гарић).

2058. Ризвић, Мухсин: Сатирични механизам у *Јазавцу пред судом*. – *Живот*, 1983, XXIX, књ. LXVI, бр. 7–8, стр. 78–88.

2059. Стојановић, Бранко: Пејзаж у Кочићевим приповијеткама. – *Значења* (Добој), 1983, II, бр. 3–4, стр. 229–240.

2060. Ћирилов, Јован: Несвакидашње позориште. Петар Кочић: *Јазавац пред судом* (Сцена „Бранислав Нушић", Београд). – *Политика*, 3. август 1983, LXXX, бр. 25080, стр. 11.

1984.

2061. Аноним: Чекају змијањски висови. Пред 19. Кочићев збор. – *Глас*, 23. август 1984, XVI, бр. 4176, стр. 1.

2062. Андрић, Иво: Земља, људи и језик у код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело: есеји II,* Сарајево: Свјетлост; Београд: Просвета; Загреб: Младост; Љубљана: Државна заложба Словеније; Скопје: Мисла; Титоград: Побједа, 1984, стр. 146–168, *Сабрана дјела Иве Андрића*, књ. 13.

2063. Бегић, Мидхат: *Умјетност приповиједања: (Д. Шимуновић, Б. Станковић, П. Кочић)*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1984, стр. 151–190, *Савремена домаћа књижевност*.

2064. Бекрић, Исмет: Неко је морао устати и подвикнути. Читајући Кочићева писма. – *Недјељни Глас*, 25. и 26. август 1984, XVI, бр. 4178, стр. 12.

2065. Бекрић, И(смет): Чиста ријеч. У сусрет 19. Кочићевом збору. – *Глас*, 20. август 1984, XVI, бр. 4173, стр. 11 (Програм Збора у знаку лијепе ријечи: Кочићеве, књижевне, народне, изворне).

2066. Гочкова, Косара: Разговор за делото: *Раскази* од Петар Кочиќ. – Петар Кочиќ: *Раскази* (Превод Симон Дракул, Србо Ивановски), Скопје, Наша книга: Македонска книга: Култура: Мисла: Детска радост, 1984, стр. 101–104, *Лектира за основите училишта во СР Македонија според наст. план и програмата за осмо одделение*.

2067. Лешић, Зденко: Šantić, Kočić and „Young Bosnia": The writer between artistic creation and political action. Transl. Dragan Marinović. – *Books in Bosnia and Herzegovina,* 1984, III, 5, p. 286–291.

2068. Лешић, Зденко: Шантић, Кочић и Млада Босна. – *Израз*, 1984, XXIX, књ. LVI, бр. 7–8, стр. 89–107 (Уз 70-годишњицу Сарајевског атентата).

2069. Кецман, Душан: Свако добро Кочићи вам желе. Сутра 19. Кочићев збор у Бањалуци и Стричићима. – *Недјељни Глас*, 25. и 26. август 1984, XVI, бр. 4178, стр. 1 (Снимци: Д. Кецман, а на слици Грујо и Петар Кочић).

2070. Митропан, Петар: *Петар Кочић у Македонији*, Београд, Филолошки факултет, 1984, стр. 113–118.– П. о.: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. XLVI, 1980, бр. 1–4.

2071. Мићевић, Коља: *Петар Кочић* (Глас из Црне куће). Песма. – *Недјељни Глас*, 25. и 26. август 1984, XVI, бр. 4178, стр.12.

2072. Морачић, Дамњан: *Кад сам био ђак: сјећања наших познатих личности*, Београд: Народна књига; Горњи Милановац: Дечје новине, 1984 (Петар Кочић), стр. 123–125 (Уз напомене Гојака Бановића о школовању Петра Кочића).

2073. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 17. издање, Загреб, Школска књига, 1984, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за 6. разред основне школе.

2074. Подгорелец, Славко: Како је *Отаџбина* народ хранила. – *Недјељни Глас*, 25. и 26. август 1984, XVI, бр.4178, стр. 13.

2075. Прња, Јагода: Свијетли Кочићева ријеч. 19. Кочићев збор на Змијању. – *Глас* , 23. август 1984, XVI, бр. 4176, стр. 9.

2076. Прња, Ј(агода): Исконско осјећање слободе. 19. Кочићев збор у Бањалуци. – *Глас*, 27. август 1984, XVI, бр. 4179, стр. 11 (О делу Петра Кочића говорио Дејан Ђуричковић; снимци: Р. Рељић; део из *Јазавца пред судом* одглумио Изет Хајдархоџић).

2077. П(рња), Ј(агода): Сусрети лијепе ријечи. Разговором писаца и читалаца завршен 19. Кочићев збор. – *Глас*, 28. август 1984, XVI, бр. 4180, стр. 1 (Снимци: Р. Граховац).

2078. Тонтић, Стеван: О писцу Петру Кочићу; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Сарајево, Свјетлост, 1984, стр. 5–7, *Млади дани*: лектира.

2079. Тутњевић, Станиша: Припадници социјалне литературе према Петру Кочићу. – *Под истим углом: студије из босанскохерцеговачке књижевне прошлости*, Сарајево, Свјетлост, 1984, стр. 107–134 (О Петру Кочићу), стр. 57–58. и 90, Библиотека *Синтеза*.

2080. Шиндић, Миљко: *Књижевна Крајина*. – Бањалука, Глас, 1984 (Звук и ритам, стр. 11–27; Митско и свакидашње, стр. 28–40; Социолошка метода и социјална литература /О Петру Кочићу/, стр. 49–60; Развој културе и култура развоја /Чланци Младена Ољаче: *Култура и политика*, 1978/ – о Кочићу, стр. 304–305), Библиотека *Освјетљења.*

1985.

2081. Аноним: Баштина – свенародно благо. Завршне манифестације јубиларног Деветнаестог Кочићевог збора. – *Глас*, 2. септембар 1985, XLI, бр. 4496, стр. 1.

2082. Аноним: Борићу се до краја свог живота (Из Кочићевих писама). – *Глас*, 31. август и 1. септембар 1985, XLI, бр. 4495, стр. 6–7.

2083. Б. Б.: Двадесети Кочићев збор (Снимио: Р. Граховац). – *Глас*, 31. август и 1. септембар 1985, XLI, бр. 4495, стр, 1.

2084. Бекрић, И(смет): Висока звијезда слободе. – *Глас*, 31. август и 1. септембар 1985, XLI, бр. 4495, стр. 6 (Овим Кочићевим речима отварају се дани 20. Кочићевог зборовања).

2085. Бекрић, И(смет): Пјеснички говор. Поетска основа прозног дјела Кочића. – *Глас*, 31. август и 1. септембар 1985, XLI, бр. 4495, стр. 6.

2086. Божић, Бранислав: У шест села нигдје нема. Са Змијањцима на Змијању. (Репортажа). – *Глас*, 31. август 1985. и 1. септембар 1985, XLI, бр. 4495, стр. 7.

2087. Вулин, Миодраг М.: Змијање и Змијањци. – *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 1985, бр. 78, стр. 133–136.

2088. Вулин, Миодраг М.: Гавро Вучковић Крајишник – човек и дело. – *Југословенски историјски часопис*, 1985, бр. 1–4, стр. 53–74.

2089. Дедијер, Владимир: *Књижевност и историја*, Београд, Рад, 1985 (О Кочићу), стр. 83–85, 105–107, Библиотека *Сведочанства*.

2090. Јовичић, Владимир: Петар Кочић. – *Српски писци*, Београд, Просвета, 1985, стр. 269–275.

2091. Леовац, Славко: Утицај социјалистичких идеја у књижевности Босне и Херцеговине између два рата. – *Зборник радова: социјалистичка мисао и књижевност у Босни и Херцеговини између два рата*, Сарајево, Институт за језик и књижевност: ООУР Институт за књижевност, 1985, стр. 11.

2092. Милановић, Бранко: Необјављено писмо Петра Кочића. – *Политика*, 31. август 1985, LXXXII, бр. 25829, стр. 11 (Ферди Шишићу у Загреб, чува се у ЈАЗУ, у оставштини Шишићевој).

2093. Милановић, Бранко: За пунију духовну биографију (Прочитано на академији у оквиру овогодишњег Кочићевог збора). – *Ослобођење*, 4. септембар 1985, XLI, бр. 13365 (КУН, VII, бр. 217), стр. 6.

2094. Милановић, Бранко: Најаве и одјеци. – *Зборник радова: социјалистичка мисао и књижевност у Босни и Херцеговини између два рата*, Сарајево, Институт за језик и књижевност: ООУР Институт за књижевност, 1985, стр. 41–45 (Резиме на француском језику).

2095. Нинковић, Адам: Након двадесет зборовања… или што би рекао Кочић и коме би дао већу награду. Једно гласно размишљање. – *Глас*, 4. септембар 1985, XLI, бр. 4498, стр. 8.

2096. Новаковић, Новак: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Изабране стране*, 18. издање, Загреб, Школска књига, 1985, стр. 5–7, *Добра књига*, коло III, св. 2: лектира за VI разред основне школе.

2097. П(рња), Ј(агода): До Стричића аутобусом. Змијању у походе. – *Глас српски*, 31. август 1985, XLI, бр. 4493, стр. 8 (20. Кочићев збор отпочиње 1. септембра).

2098. Прња, Јагода: „Трг'о иза сна толико живота…". Кочићево вече у Дому културе у Бањалуци. – *Глас*, 2. септембар 1985, XLI, бр. 4496, стр. 8 (О делу Петра Кочића говорио на Кочићевој вечери Бранко Милановић).

2099. Рељић, Давор: Као у музеју (У Кочићевој родној кући; Пазарни дан у Стричићима). – *Глас*, 31. август и 1. септембар 1985, XLI, бр. 4495, стр. 12. и 13.

2100. Ризвић, Мухсин: Петар Кочић (1877–1916). – *Преглед књижевности народа Босне и Херцеговине*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1985, стр. 161–164, Библиотека *Савремена домаћа књижевност*.

2101. Ризвиќ, Мухсин: Сатиричниот механизам во Кочиќовиот *Јазовец пред сод*. – *Литературен збор*, 1985, XXXII, кн. 3, стр. 81–96 (Прев. М. Ј.).

2102. Росандић, Драгутин / Шицел, Мирослав: Петар Кочић. – *Књижевност 2: читанка с прегледом књижевности*, 7. издање, Загреб, Школска књига, 1985 (О Петру Кочићу), стр. 240–241 (Заступљен са одломком из *Јазавца пред судом*, стр. 219–226).

2103. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – *Из домаћих књижевности II,* Београд, Југославијапублик – „Вук Караџић", 1985, стр. 11–34, *Сабрана дела Исидоре Секулић*, књ. 5.

2104. Стојановић, Јелена: Свет и језик Петра Кочића. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом: приповетке*, Београд, Рад, 1985, стр. 5–17, Библиотека *Дом и школа*.

1986.

2105. Аноним: Петар Кочић (1877–1916). – *Мала енциклопедија „Просвета". Општа енциклопедија*. 4. издање (К–Пн), књ. 2, Београд, Просвета, 1986, стр. 380.

2106. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело: есеји II,* књ. 13, Сарајево: Свјетлост; Београд: Просвета; Загреб: Младост; Љубљана: Државна заложба Словеније; Скопје: Мисла; Титоград: Побједа, 1986, стр. 146–168, *Сабрана дјела Иве Андрића*, књ. XIII.

2107. Бекрић, Исмет: „Тргох из сна толико живота". 21. Кочићев збор: Ново издање *Сабраних дјела* Петра Кочића. – *Глас*, 26. август 1986, XLIII, бр. 4802, стр. 8 (На књижевној вечери, 30. август, у Великој сали Дома културе биће представљено ново издање *Сабраних дјела* Петра Кочића).

2108. Влатковић, Драгољуб: „Стање је мутно". Једно непознато писмо Петра Кочића. – *Политика Експрес*, 18. јун 1986.

2109. Влатковић, Драгољуб: „У ропству живјех". Једанаест година од смрти Петра Кочића. – *Политика Експрес*, 6. август 1986.

2110. Влатковић, Драгољуб: „Лава ћеш по канџи познати". Уз традиционални Кочићев збор. – *Политика Експрес*, 31. август 1986, XXIV, бр. 8077, стр. 10.

2111. Влатковић, Драгољуб: Библиографија радова Петра Кочића (Посебна издања; Прилози у периодици; Преводи посебна издања; Прилози у периодици; Литература; Хронолошки преглед литературе. – Петар Кочић: *Преписка, хронологија живота и рада, библиографија, рјечник*, књ. IV, Бањалука, Глас; Сарајево, Свлетлост, 1986, стр. 109–332, *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. IV.

2112. Влатковић, Драгољуб: П. Кочић: „Како је слатко љубити и љубљен бити". – *Волео сам више нећу: љубавна страдања и (не)женидбе српских списатеља*, Београд, Нова књига, 1986, стр. 151–165, Библиотека *Савремена проза* (Прилог: слика Милке и Петра Кочића, стр. 152; писмо Милки, 5/24. август 1899. и Кочићева песма први пут објављена /*Спустивши главу на моје груди*/, стр. 155; писмо Милкином оцу, стр. 158–159).

2113. Вулин, Миодраг М.: Кочић и Скерлић. – *Живот*, 1986, XXXV, књ. LXIX, бр. 11, стр. 646–669.

2114. Вученов, Димитрије / Димитријевић, Радмило: Петар Кочић. – *Читанка за II разред заједничког средњег васпитања и образовања*, 5. изд., Београд, Завод за издавање уџбеника у Новом Саду, 1986, стр. 148

2115. Граљук, Б(орис): Висијом шуме стољећа. Змијање – оквири и трагови. – *Глас*, 30. и 31. август 1986, XLIII, бр. 4806, стр. 12 (21. Кочићев збор повод да се актуализује један од најчешће употребљаваних термина *Змијање*).

2116. Кецман, Душан: Кочић није споран. Поводом издавања *Сабраних дјела* Петра Кочића. – *Политика*, 2. септембар 1986.

2117. Коњевић, Светозар: Пародијски облици епске нарације у приповеткама Петра Кочића. – *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 1986, XV, бр. 2, стр. 67–74.

2118. Крушевац, Тодор: Слога народних маса – то је била његова животна вера (Одломак). – *Читанка за II разред заједничког средњег васпитања и образовања*, 5. изд., Београд, Завод за издавање уџбеника у Новом Саду, 1986, стр. 165–168 (Из студије о Петру Кочићу).

2119. Ловреновић, Иван: Стваралачка агоналност или „j'aceuse" Петра Кочића. – *Скице, лајтмотиви*, Бања Лука, Глас, 1986, стр. 127–133.

2120. Милановић, Бранко: Увод у поновно читање Кочићевих дјела. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Сарајево, Свјетлост; Бањалука, Глас, 1986, стр. VII–LVI; О овом издању,

стр. 259–262; Напомене уз ово из ову књигу, стр. 263–272, *Сабрана дјела Петра Кочића*, књ. 1.

2121. Палавестра, Предраг: Петар Кочић (1877–1916). – *Историја модерне српске књижевности: златно доба 1892–1918*, Београд, Српска књижевна задруга, 1986, коло LXXIX, бр. 524, стр. 360–368.

2122. Папић, Лимун: Моје планине, моји драги брђани (Из писама, осврта, цртица, записа, говора у Босанском сабору). Замишљени (могући) разговор с Петром Кочићем. – *Глас*, 30. и 31. август 1986, XLIII, бр. 4806, стр. 10.

2123. Пешевић, Сл.: Маказама по Кочићу. Из *Сабраних дјела* Петра Кочића, која ускоро излазе из штампе, изостављене неке његове политичке опсервације. – *Вечерње новости*, 23. јул 1986, XXXIV, бр. 10143, стр. 18.

2124. Пешевић, Сл.: Све због живих потомака!? *Сабрана дјела* Петра Кочића ипак излазе из штампе без два његова говора у Босанском сабору. – *Вечерње новости*, 31. јул 1986, XXXIV, бр. 10151, стр. 18.

2125. Поповић, Павле: Кочићев суви брест. На Змијању у Стричићима, у кући великог писца. – *Вечерње новости*, 17. септембар 1986, XXXIV.

2126. П(рња), Ј(агода): Књиге и цвјетна оаза – *Глас*, 27. август 1986, XLIII, бр. 4803, стр. 8 (У оквиру овогодишњег Кочићевог збора биће припремљена изложба „Живот и дјело Петра Кочића").

2127. Прња, Јагода: Као народна пјесма, честито и истинито. – *Глас*, 1. септембар 1986, XLIII, бр. 4807, стр. 8 (Из Реч Арифа Тановића у Стричићима на 21. Кочићевом збору).

2128. Прња, Ј(агода): Сабрана дјела – дуг Кочићу. – На Кочићевој вечери промовисана *Сабрана дјела* Петра Кочића. – *Глас*, 1. септембар 1986, XLIII, бр. 4807, стр. 2.

2129. (Прња, Јагода): Иза дјела – живот и народ. – *Глас*, 1. септембар 1986, XLIII, бр. 4807, стр. 1.

2130. П(рња), Ј(агода): Сусрет лијепе ријечи. На крају 21. Кочићевог збора – у Бањалуци. – *Глас*, 2. септембар 1986, XLIII, бр. 4808, стр. 9.

2131. П(рња), Ј(агода): Кочићева књижара – *Глас*, 29. новембар 1986, XLIII, бр. 4805, стр. 8 (Отворена поводом овогодишњег 21. Кочићевог сабора).

2132. Пувачић, Нада: Ништа није спорно. Уочи промоције *Сабраних дјела* са Ранком Рисојевићем, одговорним уредником издања. – *Глас*, 29. новембар 1986, XLIII, бр. 4805, стр. 8.

2133. Ризвић, Мухсин: Сатирични механизми *Јазавца пред судом* (Раније објављено у *Животу* 1983, бр. 7–8, стр. 78–88); Доба реализма у Босни и Херцеговини. – *Токови и*

ствараоци из књижевне Босне, Тузла, Универзал, 1986, стр. 112–126; 77–80, Библиотека *Студије, есеји и критике*.

2134. Скерлић, Јован: Петар Кочић (*С планине и испод планине*). – *Књижевне критике*, Београд, Рад, 1986, стр. 173–175, Библиотека *Дом и школа*.

2135. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II, III*. – *Изабране критике*, Београд, „Вук Караџић", 1986, стр. 202–213.

2136. Тановић, Ариф: Узор ангажованог интелектуалца (Фрагменат излагања на Кочићевом збору). – *Ослобођење*, 3. септембар 1986, XLIII, бр. 13724 (КУН, VII, бр. 263), стр. 6.

2137. Тонтић, Стеван: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Вуков гај*, Сарајево, Свјетлост, 1986, стр. 5–7; Разговор о дјелу, стр. 73–74, *Млади дани*: лектира.

2138. Шиљеговић, С(нежана): Само једна награда. 21. Кочићев збор. – *Глас*, 22. август 1986, XLIII, бр. 4799, стр. 8 (Да ће у оквиру свечаности бити промовисана *Сабрана дјела I–IV* Петра Кочића. Говориће Бранко Милановић, Муниб Маглајлић и Иван Ловреновић; да ће Збор бити отворен 30. августа и изложба „Живот и дјело Петра Кочића").

1987.

2139. Аноним: Успјели сегменти – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Народно позориште Босанске крајине, Бањалука, режија Ненад Бојић. – *Одјек*, 1–15. април 1987, XL, бр. 7, стр. 21.

2140. Аноним: Живи споменик великану. 22. Кочићев збор. – *Глас*, 31. август 1987, XLIV, бр. 5119, стр. 1.

2141. Аноним: Кочићев збор – част ријечима. – *Глас*, 29. и 30. август 1987, XLIV, бр. 5118, стр. 1.

2142. Бегић, Мидхат: Књижевно дјело Петра Кочића. – *Умјетност приповиједања; Miscellanea*, Сарајево, „Веселин Маслеша"; Свјетлост, 1987, Мидхат Бегић: *Дјела I–VI*, књ. 6, стр. 143–180.

2143. Бегић, Мидхат: Умјетност приповиједања. – *Умјетност приповиједања; Miscellanea*, Сарајево, „Веселин Маслеша"; Свјетлост, 1987, Мидхат Бегић: *Дјела I–VI*, књ. 6 (О Кочићу), стр. 758–760.

2144. Бекрић, Исмет: На уснама народа. – *Глас*, 29. и 30. август 1987, XLIV, бр. 5118, стр. 12

2145. Вуковић, Владета: Хлебно топла реч Петра Кочића. – *На раскршћу времена: студије, огледи и осврти*, Крушевац, Багдала, 1987, стр. 95–101, Савремени есеј *De Arte*.

2146. Вулин, Миодраг М.: Кочићев стваралачки поступак. – *Живот*, 1987, XXXVI, књ. LXXII, бр. 7–8, стр. 118–147.

2147. Вучковић, Радован: Модерност дела Петра Кочића (Поводом 110-годишњице од рођења Петра Кочића). – *Израз*, новембар–децембар 1987, XXXI, књ. LXII, бр. 11–12, стр. 352–400.

2148. Гајевић, Драгомир: Босна – земља и људи у дјелу Петра Кочића. – *Живот*, 1987, XXXVI, књ. LXXI, бр. 1, стр. 84–101.

2149. Идризбеговић, Амира: Сатире и приповијетке Петра Кочића. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*; *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1987, стр. 5–8; Разговор о Кочићевим приповијеткама, стр. 103–105; Биљешка о писцу, стр. 107–108, *Ластавица*: лектира.

2150. Иштук, Хрвоје: Књижевник и политички борац. Кочићев збор. – *Одјек*, 15–30. септембар 1987, XL, бр. 18, стр. 11 (Из *Ријечи* на отварању манифестације).

2151. Куленовић, Твртко: Босанско-херцеговачка приповијетка: *Books in Bosnia and Herzegovina*, 8. и 9. 1987 (Изд. Редакције *Књига у Босни и Херцеговини*, Удружења књижевника БиХ). – *Одјек*, 15–30. октобар 1987, XL, бр. 20, стр. 27 (Реч је и о Петру Кочићу).

2152. Малбаша, Здравко / Крушевац, Тодор: Био-библиографија: Петар Кочић (Стричићи, Бањалука, 29. VI – Београд, 27. VIII 1916). – *Лексикон писаца Југославије*, III (К–Љ), Нови Сад, Матица српска, 1987, стр. 191–200.

2153. Марјановић, Петар: О *Јазавцу пред судом* Петра Кочића. – *Сцена*, 1987, XXIII, књ. 2, бр. 6, стр. 114–116.

2154. Милановић, Бранко: Кочићеви увиди и искази. – *Дотицаји и значења*, Бања Лука, Глас, 1987, стр. 118–131, Библиотека *Освјетљења*.

2155. Милановић, Бранко: Вук и српски реалисти. – *Одјек*, 15. новембар–15. децембар 1987, XL, бр. 22–23, стр. 32 (П. Кочић и Св. Ћоровић: записивачи народних предања; П. Кочић и Р. Домановић су се „надахњивали епиком народне пјесме").

2156. Милановић, Бранко / Кољевић, Светозар / Божовић, Рајка: Петар Кочић. – *Читанка за други разред средњег усмјереног образовања*, 3. изд., Сарајево, „Веселин Маслеша", 1987, стр. 105–106.

2157. Мишић, Милутин: Мека иронија. *Јазавац пред судом* Петра Кочића у Београдском драмском позоришту, редитељ Оливер Викторовић. – *Борба*, 25. фебруар 1987, LXV, бр. 56, стр. 8.

2158. Османагић–Капицић, Ханифа: Дјело Мидхата Бегића; поговор. – Мидхат Бегић: *Умјетност приповиједања; Miscellanea*, Сарајево, „Веселин Маслеша"; Свјетлост, 1987, Мидхат Бегић: *Дјела I–VI*, књ. 6, стр. 703–815 (О Кочићу у осврту на Бегићев есеј

Умјетност приповиједања, стр. 758–760 и у осврту на есеј *Књижевно дјело Петра Кочића*, стр. 766–769).

2159. Пирузе–Тасовска, Виолета: *Мрачајскиот прота* и *Мустафа Маџар* – две страни на човековата отуѓеност. – *Стремеж*, 1987, XXI, бр. 1–2, стр. 57–59 (О приповеткама Петра Кочића и Иве Андрића).

2160. Пирузе–Тасовска, Виолета: Поет на човечката самосвест. – *Културен живот*, 1987, XXXII, бр. 9–10, стр. 19–20 (О Петру Кочићу).

2161. Остојић, Љубица: Петар Кочић: *Јазавац пред судом*. – *Одјек*, 1–15. април 1987, XL, бр. 7, стр. 21 (Позоришно извођење).

2162. Петровић, Мирко: Кочић, Петар: *Јазавац пред судом*. – *Марулић*, 1987, XX, бр. 4, стр. 515–516 (Позоришно извођење).

2163. Прња, Јагода: Звуци баштине змијањских висова. 22. Кочићев збор у Бањалуци и Стричићима. – *Глас*, 29. и 30. август 1987, XLIV, бр. 5118, стр, 13.

2164. Пувача, Н.: За топлу, храбру ријеч. – 22. Кочићев збор у Бањалуци и Стричићима. – *Глас*, 29. и 30. август 1987, XLIV, бр. 5118, стр. 12.

2165. Пувачић, Нада: Два гласа језика народног. – *Глас*, 31. август 1987, XLIV, бр. 5119, стр. 10 (О Кочићу беседили Милан Шипка, Ћамил Сијарић и Исмет Смајловић).

2166. Тутњевић, Станиша: Креативан однос (Петар Кочић: *Сабрана дјела*, Бањалука, Глас; Сарајево, Свјетлост, 1986). – *Политика*, 6. јун 1987, LXXXIV, бр. 26461: Култура – уметност – наука , IX, бр. 404, стр. 11.

2167. Христић, Јован: Петар Кочић: *Јазавац пред судом*. – *Књижевност*, 1987, XLI, књ. LXXXIV, бр. 5, стр. 732 (Позоришно извођење).

2168. Шиљеговић, Светлана: Недеља књиге. Почиње Кочићев збор. – *Глас*, 25. август 1987, XLIV, бр. 5114, стр. 8 (О току свечаности).

2169. Шиљеговић, Светлана: Живе идеје опомињу. 22. Кочићев збор. – *Глас*, 31. август 1987, XLIV, бр. 5119, стр. 5 („Његово умјетничко дјело за нас не траје у музејској тишини", истакао је Хрвоје Иштук на централној свечаности у Стричићима).

2170. Шипка, Милан: *Језик Петра Кочића: увод, приступ, извори, граматика*, Сарајево, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, 1987, *Радови XIII Института за језик и књижевност у Сарајеву*, стр. 9–203 + Резиме на руском језику, стр. 204–206; – Скраћенице: стр. 207. – Литература: стр. 208–215; Регистар: 216–219; Прилози факсимил Кочићеве приповетке *Мргуда*, упућене као рукопис оцу Герасиму, Беч, 10. XII 1902.

2171. Шипка, Милан: Кочић и вук. – *Одјек*, 15. новембар – 15. децембар 1987, XL, бр. 22–23, стр. 32.

1988.

2172. Аноним: Петар Кочић. – *Leksikon Cankarjeve založbe*, Nova izdanja, Ljubljana, 1988, стр. 497.

2173. Влатковић, Драгољуб: Кочић – као манастирски ђак. Сјећање на великог писца, творца Давида Штрпца. – *Политика Експрес*, 31. август 1988.

2174. Вулин, Миодраг М.: Кочић и босанскохерцеговачки социјалдемократи. – *Идеје*, 1988, XVIII, бр. 6, стр. 65–78.

2175. Вучковић, Радован: Модерна српска проза крајем XIX века. – *Трећи програм Радио-Сарајева*, 1988, XVI, бр. 60 (О Петру Кочићу), стр. 37–94.

2176. Гајевић, Драгомир: Ристо Радуловић – идеолог и критичар босанскохерцеговачког друштва; предговор. – Сарајево, „Веселин Маслеша", 1988 (О Кочићу), стр. 14–15; 21–22.

2177. Дураковић, Енес: *Ријеч и свјетлост: студије и есеји о босанско-херцеговачким пјесницима двадесетог вијека*, Сарајево, Свјетлост, 1988 (О Кочићевом *Јаблану* и *Мргуди* као импулсима Куленовићевим поемама), стр. 27.

2178. Зуковић, Љубомир: Кочићев однос према усменој књижевности. – *Стазама усмености*, Никшић, Универзитетска ријеч, 1988, стр. 87–143, Библиотека *Студије, критике, есеји*.

2179. Кисић, Угљеша: Неки елементи горкијевске фиксације ликова у дјелима наших писаца. – *Поетика стваралаштва Максима Горког*. Зборник радова са међународног симпозија, Сарајево – Илиџа, 28, 29. и 30. 6. 1987, Сарајево, Филозофски факултет, 1988, стр. 25–31 (*Макар Чудра* Максима Горког, *Мргуда* Петра Кочића, *Цигани* Јосипа Косора и *Ханка* Исака Самоковлије).

2180. Кујача, Триша: Петар Кочић: *Сабрана дјела I–IV,* Бањалука, Сарајево, 1986. – *Израз*, 1988, XXXII, књ. LXIV, бр. 9–10, стр. 775–777.

2181. Лазаревић, Предраг: Лирске, сатиричне и драмске структуре у књижевном опусу Петра Кочића. – *Читање као преиспитивање*, Бањалука, Глас, 1988, стр. 7–23. и 58, Библиотека *Освјетљења*.

2182. Лешић, Зденко: Умијеће приповиједања (Петар Кочић). – *Приповједачи: Ћоровић, Кочић, Андрић, Самоковлија, Хумо*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1988, стр. 75–131, *Савремена домаћа књижевност*.

2183. Прерадовић, Р(анко): Књижевни сусрети, изложбе, трибине… У Бањалуци почео 23. Кочићев збор. – *Ослобођење*, 25. август 1988, XLV, бр. 14434, стр. 6 (На Кочићевој вечери говориће др Станиша Тутњевић о паралели Пелагић – Кочић).

2184. Прерадовић, Р(анко): Врхунац „Бањалучког љета". На почетку 23. Кочићевог збора. – *Ослобођење*, 26. август 1988, XLV, бр. 14435, стр. 6.

2185. Пр(ерадовић), Р(анко): Успјешно вече херцеговачких и бањалучких писаца (у оквиру манифестације 23. Кочићев збор). – *Ослобођење*, 27. август 1988, XLV, бр. 14436, стр. 3.

2186. Прерадовић, Р(анко): Национализам ниједном народу није донио срећу (Из Ријечи Мирослава Јанчића на Кочићевом збору). – *Ослобођење*, 29. август 1988, XLV, бр. 14438, стр. 1. и 2 (Завршне манифестације 23. Кочићевог збора у Бањалуци и Стричићима).

2187. Пр(ерадовић), Р(анко): Награде писцима и читаоцима. – *Ослобођење*, 30. август 1988, XLV, бр. 14439, стр. 6 (У оквиру завршних манифестација 23. Кочићевог збора).

2188. Прња, Ј(агода): Хумор и карикатура отварају Збор. Учешћем хумористичког клуба „Давид Штрбац", изложбама и поетско-хумористичким догађањима 24. августа почиње Кочићев збор. – *Глас*, 23. август 1988, XLV, бр. 5425, стр. 8.

2189. Прња, Јагода: Бесједа, умјетност, збор. – *Глас*, 26. август 1988, XLV, бр. 5428, стр. 8 (Трагом овогодишњег Кочићевог збора – отворио га је Ранко Рисојевић, указујући на нову концепцију организације збора. Уз напомену да ће крајем септембра у Бањалуци бити одржана језичка трибина „Кочићев језик и савремени српскохрватски језик").

2190. Прња, Јагода: Ријеч слободара и књижевника. Завршене манифестације 23. Кочићевог збора. – *Глас*, 29. август 1988, XLV, бр. 5430, стр. 1.

2191. Прња, Јагода: Борци за народно право. – *Глас*, 29. август 1988, XLV, бр. 5430, стр. 5 (О бесједи Станише Тутњевића о Васи Пелагићу и Петру Кочићу на Кочићевој вечери у Бањалуци).

2192. Прња, Ј(агода): Писци међу књигама. Јуче у Бањалуци завршен 23. Кочићев збор. – *Глас*, 30. август 1988, XLV, бр. 5431, стр. 1.

2193. Прња, Ј(агода): Стих и књига за читаоце. Сусретом књижевника, учесника овогодишњег Кочићевог збора, са читаоцима Библиотеке, завршен овогодишњи Кочићев збор, – *Глас*, 30. август 1988, XLV, бр. 5431, стр. 11.

2194. Сенкер, Борис: Петар Кочић: *Јазавац пред судом*. – *Република*, 1987, XLIII, бр. 11–12, стр. 275.

2195. Смајловић, Исмет: Научна анализа Кочићевог језика. – *Одјек*, 1–15. април 1988, XVI, бр. 7, стр. 22.

2196. Стојановић, Бранко: Пејзаж у Кочићевим приповијеткама. – *Дух и кантар: (есеји и критике)*, Сарајево, НИШРО „Ослобођење", 1988, стр. 32–50, Библиотека *Синтезе*.

2197. Стојановић, Јелена: Свет и језик Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом; Приповетке*, Београд, Рад, 1988, стр. 5–15, Библиотека *Дом и школа*.

2198. Тутњевић, Станиша: Од исте грађе. Карактерна подударност Кочића и Пелагића уобличава се и уздиже до посебног типа борца за народно право… (Фрагменат из *Бесједе*

на Кочићевом збору у Бањалуци). – *Ослобођење*, 27. август 1988, XLV, бр. 14436 (*КУН*, VII, бр. 352), стр. 8.

1989.

2199. Anonim: *Jazvec pred sъdom i Z vrchova strбпн (S planine i ispod planine). – Enciklopŭdia lterбrnych diel.* Spracoval kolektнv autorov zostovovatel' Lнbor Knйzek, Bratislava, Vydavatel'stvo „Obzor", 1989, стр. 241. и 781.

2200. Аноним: Откријмо све Јазавце. Јуче у Стричићима одржан 24. Кочићев збор. – *Глас*, 28 август 1989, XLVI, бр. 5742, стр. 1 (Из говора Јураја Мартиновића на Кочићевом Змијању).

2201. Витошевић, Драгиша: Најсложенији Кочићев лик – Симеун Ђак. – *До Европе и натраг: огледи, II,* Горњи Милановац, Дечје новине, 1989, стр. 150–154.

2202. Витошевић, Драгиша: Југословенска приповетка у доба модерне. – *До Европе и натраг: огледи, II,* Горњи Милановац, Дечје новине, 1989 (О Кочићу), стр. 103–111, 120–122, 125–127.

2203. Вулин, Миодраг М.: Младобосанци. Између Кочића и Скерлића. – *Живот*, 1989, XXXVIII, књ. LXXV, бр. 1–2, стр. 109–129.

2204. Вучковић, Радован: Модерност дела Петра Кочића. – *Од Ћоровића до Ћопића* (Ћоровић, Кочић, Самоковлија, Андрић, Селимовић, Сијарић, Ћопић), Сарајево, „Ослобођење", 1989, стр. 64–131, Библиотека *Синтезе*.

2205. Гајевић, Драгомир: Босна – земља и људи у дјелу Петра Кочића. – *Босанске теме*, Сарајево, Свјетлост, 1989, стр. 185–213, Библиотека *Савременици. Есејистика*.

2206. Гузијан, Н(икола): Књижевни програм, богат, али. Четири дана трајаће манифестације Кочићевог збора. – *Глас*, 23. август 1989, XLVI, бр. 5738, стр. 10 (На Кочићевој вечери учествоваће: Слободан Селенић, Весна Крмпотић, Иво Брешан, Коља Мићевић и др.).

2207. Г(узијан), Н(икола): „Луткар Лујо" за почетак. (Из представе *Јаблан*, Дјечјег позоришта у Бањалуци). – *Глас*, 25 август 1989, XLVI, бр. 5740, стр. 10.

2208. Гузијан, Никола: Ка југословенској синтези. Двадесет и четврти Кочићев збор у Бањалуци и Стричићима. – *Глас*, 28. август 1989, XLVI, бр. 5742, стр. 6.

2209. Г(узијан), Н(икола): Достојно Кочићевог имена. – *Глас*, 28. август 1989, XLVI, бр. 5742, стр. 6 (Висок професионални ниво манифестације 24. Кочићев збор).

2210. Г(узијан), Н(икола): Сусрет писаца и читалаца. Завршене манифестације 24. Кочићевог збора. – *Глас*, 29. август 1989, XLVI, бр. 5743, стр. 9.

2211. Дамјановић, Ђуро: Родна кућа Кочићава. – *Путеви*, 1989, XXXIV, књ. 42, бр. 4, стр. 15–23.

2212. Деретић, Јован / Митровић, Марија: Петар Коћић (1877 – 1916). – *Историја српске књижевности за други разред усмереног образовања*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства Београд / Завод за издавање уџбеника Нови Сад, 1989, стр. 174–177.

2213. Дучић, Јован: Петар Кочић. – *Моји сапутници: књижевна обличја, прикази и белешке, чланци*, Београд – Сарајево; Бигз, Свјетлост, Просвета, 1989, стр. 41–68, *Сабрана дела Јована Дучића*, IV.

2214. Дучић, Јован: Петар Кочић (По дну: *Босанска вила*, април 1911). – *Моји сапутници: књижевна обличја, прикази и белешке, чланци*, Београд – Сарајево; Бигз, Свјетлост, Просвета, 1989, стр. 249–262 (Верзије есеја), *Сабрана дела Јована Дучића*, IV.

2215. Дучић, Јован: Петар Кочић (По дну: *Летопис Матице српске*, књ. 288, 4, 1912). – *Моји сапутници: књижевна обличја, прикази и белешке, чланци*, Београд – Сарајево; Бигз, Свјетлост, Просвета, 1989, стр. 262–284 (Књижевни есеј – верзија), *Сабрана дела Јована Дучића*, IV.

2216. Дучић, Јован: Нови књижевни лист *Развитак* (По дну: *Ново време*, 9. јануар 1910). – *Моји сапутници: књижевна обличја, прикази и белешке, чланци*, Београд – Сарајево; Бигз, Свјетлост, Просвета, 1989, стр. 448–449, *Сабрана дела Јована Дучића*, IV.

2217. Ђурић, Љ.: Пјесник људске патње. Данас почиње 24. Кочићев збор. – *Ослобођење*, 24. август 1989, XLVI, бр. 14792, стр. 5 (На збору ће говорити књижевник Јурај Мартиновић).

2218. Ђурић, Љ.: Почело – одгађањем. Двадесет и четврти Кочићев збор. – *Ослобођење*, 25. август 1989, XLVI, бр. 14793, стр. 5

2219. Ђурић, Љ.: Помен великану, али и подсјећање на његове идеје. На народном збору у Стричићима, родном селу великог писца и народног трибуна Петра Кочића, говорио Јурај Мартиновић. – *Ослобођење*, 28. август 1989, XLVI, бр. 14796, стр. 5.

2220. Ђурић, Љ.: Сусрети и награде за крај. Завршен 24. Кочићев збор. – *Ослобођење*, 29. август 1989, XLVI, бр. 14797, стр. 6.

2221. Лукић, Света: Поводом једне прославе. – *Прва београдска гимназија „Моша Пијаде" 1839–1989*, Београд, 1989, стр. 379 (О књижевној активности у *Нади*)

2222. Максимовић, Војислав: Петар Кочић у нашој књижевној критици. – *Простори и појаве*: *Огледи о књижевности Босне и Херцеговине*, Тузла, Универзал, 1989, стр. 203–213, Библиотека *Студије, есеји, критике*.

2223. Секулић, Исидора: Косово нити је престало нити је нестало. – *Књижевност*, 1989, XLIV, књ. LXXXVIII, бр. 1–2, стр. 43–44 (О књижевном стваралаштву Петра Кочића).

2224. Пувачић, Н(ада): Одмјерено и достојанствено. Кочићево вече. – *Глас*, 29. август 1989, XLVI, бр. 5743, стр. 9.

2225. Тешић, Владета: Прва београдска гимназија од оснивања до 1918. године. – *Прва београдска гимназија „Моша Пијаде" 1839–1989*, Београд, 1989, стр. 138–139 (Уз напомену да је и Кочић школске 1898/99. године завршио гимназију, 49. на списку од 60 матураната, приложен факсимил судске забране на сведочанство Петра Кочића из 1897. и Кочићева фотографија).

2226. Шаулић, Аница: Петар Кочић. – *Есеји*, Београд, Издавач Јелена Шаулић, 1989, стр. 83–100.

1990.

2227. Аноним: Петар Кочић: (Немојте ме прекидати). Кочић у Босанском сабору. – *Недјељни Глас*, 25. и 26. август 1990, XLVII, бр. 6053, стр. 4 (Колаж од фрагмената из Кочићевог дела).

2228. Вулин, Миодраг: Писана реч о Кочићу (Поглед на литературу). – *Путеви*, јануар–фебруар 1990, XXXV, бр. 1, стр. 89–121.

2229. Вулин, Миодраг: *Петар Кочић: писац и дело* (студија), Сарајево, Свјетлост, 1990, стр. 551, Библиотека *Савременици*. *Есејистика*.

2230. Вучковић, Радован: Симболика монументалног и пародијско-хумористичко приповедање. – *Модерна српска проза, крај XIX и почетак XX века*, Београд, Просвета, 1990 (О Петру Кочићу), стр. 324–358.

2231. Гузијан, Н(икола): Вјера у искуство народа. – *Глас*, 27. август 1990, XLVII, бр. 6054, стр. 7 (Реч Николе Ковача на 25. Кочићевом збору у Стричићима).

2232. Идризбеговић, Амира: Сатире и приповијетке Петра Кочића. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*; *Приповијетке*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1990, стр. 5–8; Разговор о Кочићевим приповијеткама, стр. 103–105; Биљешка о писцу, стр. 107–108, *Ластавица*: лектира.

2233. Кл. (Калиман), М.: Почео Кочићев збор. – *Ослобођење*, 26. август 1990, XLVII, бр. 15153, стр. 3.

2234. Калиман, М.: Разумијевање Кочићевог насљеђа. Одржан 25. Кочићев збор. – *Ослобођење*, 27. август 1990, XLVII, бр. 15154, стр. 6 (О „Ћопићевом аманету и Кочићевом наслеђу" говорио академик Предраг Палавестра).

2235. Лабовић, Љиљана: Писац мора препознати истину. Јубиларни 25. Кочићев збор у Бањалуци и Стричићима. – *Глас*, 27. август 1990, LXVII, бр. 6054, стр. 7 (Предраг Палавестра прочитао есеј „Ћопићев аманет и Кочићево наслеђе" на Кочићевој вечери у Бањалуци).

2236. Марић, Миленко: Неприхватљиво својатање. Чији је Кочић? – *Борба*, 18. септембар 1990, LXIX, бр. 262, стр. 8 (У вези са организовањем 25. Кочићевог збора).

2237. Маслеша, Веселин: *Млада Босна*, Сарајево, „Веселин Маслеша", 1990 (О групи око Кочићеве *Отаџбине*, која је „Кочићево дело"), стр. 144–149.

2238. Палавестра Предраг: Ћопићев аманет и Кочићево насљеђе. Бунтовна слика свијета (1). – *Ослобођење* (КУН), 29. август 1990, XLVII, бр. 15156, стр. 11 (Редакцијско насловљење ијекавицом – нап. Ј. Н. И.).

2239. Палавестра Предраг: Ћопићев аманет и Кочићево насљеђе. Борбени симболи и иконе (2) – *Ослобођење*, 30. август 1990, XLVII, бр. 15157, стр. 10 (Редакцијско насловљење ијекавицом – нап. Ј. Н. И.).

2240. Палавестра Предраг: Ћопићев аманет и Кочићево насљеђе. Чедна спадала и праведни хвалисавци (3) – *Ослобођење*, 31. август 1990, XLVII, бр. 15158, стр. 9 (Редакцијско насловљење ијекавицом – нап. Ј. Н. И.).

2241. Пецо, Асим: Слика западнобосанских говора у писаној ријечи Петра Кочића. – *Књижевни језик и народни говори*, (1. изд.), Мостар, Прва књижевна комуна, 1990, стр. 92–99 (Рад је раније објављен у *Зборнику радова о Петру Кочићу*, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, 1979, стр. 431–440).

2242. Пувачић, Н(ада): Сад Кочић има ријеч. – *Глас*, 24. август 1990, XLVII, бр. 6052, стр. 8 (На Кочићевој вечери о делу Петра Кочића говориће Предраг Палавестра).

2243. Пувачић, Нада: „Идеш ли, роде?". Пред Кочићев збор на Змијању. – *Недјељни Глас*, 25. и 26. август 1990, XLVII, бр. 6053, стр. 4.

2244. Пувачић, Н(ада): Писац је ипак написана ријеч. Завршен 25. Кочићев збор. – *Глас*, 28. август 1990, XLVII, бр. 6055, стр. 10.

2245. Рисојевић, Ранко: Кочић – трагични јунак властите прозе. – *Кочић* (Лутка игра). Гојко Бјелајац – Ранко Рисојевић. Праизведба 18. октобар 1990. Поводом 60-годишњице Народног позоришта Босанске крајине, Бањалука (61. сезона). Режија: Гојко Бјелајац; Сценографија и креација лутака: Златко Боурек…, [Бањалука, стр. (3)].

2246. Тонтић, Стеван: Петар Кочић; предговор. – Петар Кочић: *Вуков гај*, Сарајево, Свјетлост, 1990, стр, 5–8; Разговор о дјелу, стр. 85–86.

1991.

2247. Аноним: Континуитет народних скупова. Како је настао Кочићев збор. – *Глас*, 29. август 1991, XLIX, бр. 6369, стр. 8 (Пренесено из *Гласа*, 23. августа 1972).

2248. Анушић, Анђелко: Манастир Гомионица – босанска Грачаница. – *Глас српски* (Топуско), 2. август 1991, II, бр. 16, стр. 15 (О Кочићевој претпоставци у *Змијању* о задужбини Гомионица).

2249. А(нушић), А(нђелко): По предвиђеном плану. Уочи Кочићевог збора. – *Глас*, 28. август 1991, XLIX, бр. 6368, стр. 10.

2250. Анушић, А(нђелко); Без измјена. Данас почиње Кочићев збор. – *Глас*, 30. август 1991, XLIX, бр. 6370, 10 (Уводно слово о Кочићевом животу и раду на Кочићевој вечери поднеће Миодраг Мишо Вулин).

2251. Анушић, А(нђелко): Аманет истине и слободе. Завршне свечаности 26. Кочићевог збора. – *Глас*, 2. септембар 1991, XLIX, бр. 6372, стр. 1. и 7 (На Збору у Стричићима говорио и академик Јован Рашковић).

2252. Бекрић, Исмет: *Кочић на врху бријега*. Песма. – *Недјељни Глас*, 31. август и 1. септембар 1991, XLIX, бр. 6371, стр. 13.

2253. Бекрић, Исмет: Кочић кроз свјетлост. – *Недјељни Глас*, 31. август и 1. септембар 1991, XLIX, бр. 6371, стр. 13.

2254. Вулин, Миодраг М: *Кочићева „Отаџбина"* (монографија), Сарајево, Свјетлост, 1991; 293 стр.; Библиографија, стр. 291–292; Напомена, стр. 395; Библиотека *Културно насљеђе Босне и Херцеговине*.

2255. Друштво „Змијање": Одужимо се Петру Кочићу! Плакат из 1929. године Друштва „Змијање" за подизање споменика Петру Кочићу (факсимил). – *Јавност*, 14. септембар 1991, II, бр. 48, стр. 8.

2256. Илић, Т.: „Ко искрено и страсно љуби истину…". – *Јавност*, 9. фебруар 1991, II, бр. 17, стр. 9.

2257. Мушкатело, Вера: Дуг песника са Змијања. Спомен-обележје Петра Кочића. – *Интервју*, 14. април 1991, бр. 257, стр. 31–32.

2258. Поповић, Ђорђе: Слобода и Милка Петра Кочића. – *Љубави српских писаца*, Ниш, Градина, 1991, (II део), стр. 111–121.

2259. Прерадовић, Ранко: Кардељ с трга, Кочић на трг. – *7 дана* (*Ослобођење*), 25. август 1991, бр. 81, стр. 5.

2260. Радовановић, Мирослав: Монографија о Петру Кочићу (Студија *Петар Кочић* др Миодрага Вулина, Свјетлост, Сарајево, 1990). – *Јавност*, 3. август 1991, II, бр. 42, стр. 8.

1992.

2261. Лубен, Халил: Два непозната фолклорна записа Петра Кочића. – *Расковник*, 1992, XVIII, бр. 67–68, стр. 72–82.

2262. Станисављевић, Вукашин: *Јазавац пред судом*. – *Прилози настави књижевнсти*, књ. III, 7. издање, Београд, Наука, 1992, стр. 103–110.

2263. Станић, Миле: Петар Кочић у *Извештају Српске мушке гимназије у Скопљу. – Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 1989 –1990*, књ. LV и LVI, посебни отисак, Београд, Филолошки факултет, 1992, стр. 120–123.

2264. Трујић, Никодије: Изгон Петра Кочића из Сарајева. Због организовања демонстрација српске омладине 25. и 26. октобра 1906. године… – *Политика*, 2. новембар 1992, LXXXIX, бр. 28403, стр. 20.

1993.

2265. Аноним: Богат и разноврстан програм. – *Змијање*, 31. јул–1. септембар 1993, I, бр. 9–10, стр. 2 (Змијањске вечери у оквиру 28. Кочићевог збора).

2266. Аноним: Све је спремно. – *Змијање*, 31. јул–1. септембар 1993, I, бр. 9–10, стр. 3 (Програм манифестације и учесници 28. Кочићевог збора).

2267. Анушић, А(нђелко): Додијељена Награда „Петар Кочић". – *Глас српски*, 28. и 29. август 1993, VI, бр. 7083 и 7084, стр. 1. и 7 (Миодрагу Вулину за његов научноистраживачки рад , бављење делом Петра Кочића).

2268. Анушић, А(нђелко): Путевима повратка вјери и култури. Завршена међународна културна манифестација Кочићев збор у Стричићима на Змијању. – *Глас српски*, 30. август 1993, VI, бр. 7085, стр. 9 (О Петру Кочићу и значају његовог дела говорио Љубомир Зуковић).

2269. Бојанић, Божидар: Крајишници у монологу историје – *Змијање*, 31. јул–1. септембар 1993, I, бр. 9–10, стр. 4

2270. Влатковић, Драгољуб: Страх од писца. Уз годишњицу рођења Петра Кочића. – *Политика*, 30. јун 1993, XC, бр. 28634, стр. 12.

2271. Влатковић, Драгољуб: Мало познати Кочић. Уз традиционални Кочићев збор (Творац Давида Штрпца, Симеуна Ђака и Мрачајског проте био је калуђерски „ђак" у манастиру Јошаница и Каленић). – *Политика*, 29. август 1993, XC, бр. 28694, стр. 11.

2272. Вулин Миодраг: Змијање и Змијањци (између историје и традиције) – *Змијање*, 31. јул–1. септембар 1993, I, бр. 9–10 (*Књижевна Крајина*), стр. 1.

2273. Вулин Миодраг: Павле Лагарић: „Зашто сиуђутао, Петре Кочићу" (Одломак из студије М. М. Вулина: *Петар Кочић – писац и дело*, Сарајево 1990, стр. 61–62). – *Змијање*, 31. јул–1. септембар 1993, I, бр. 9–10 (*Књижевна Крајина*), стр. 1–2.

2274. Дамјановић, Ђуро: Родна кућа Кочићева – *Змијање*, 31. јул–1. септембар 1993, I, бр. 9–10, стр. [16].

2275. Зуковић, Љубомир: Слово о Кочићу. – *Змијање*, 31. јул–1. септембар 1993, I, бр. 9–10, стр. 11.

2276. Максимовић, Војислав: *Господе, гледамо у небо* (Васкрсни нам Кочића, господе!). – *Стварање*, 1993, XLVIII, бр. 11–12, стр. 794–796.

2277. Милићевић, Душан М.: Змијањско срце отворено. – *Змијање*, 31. јул–1. септембар 1993, I, бр. 9–10, стр. 2.

2278. П(рња), Ј(агода): Долазе и гости из Грчке. Пред овогодишњи Кочићев збор. – *Глас српски*, 3. август 1993,LI, бр. 7059, стр. 13 (Овогодишњи Кочићев збор организује друштво „Змијање").

2279. Прња, Ј(агода): Рапсодија Змијања, 28. Кочићев збор у Бањалуци и Стричићима. – *Глас српски*, 5. август 1993, LI, бр. 7061, стр. 11 (Од 20. августа започињу „Змијањске вечери"; 28. августа уручење Награде „Петар Кочић"; на централној свечаности Кочићевој вечери о трибуну и књижевнику говориће проф. др Љубомир Зуковић).

1994.

2280. Божић, Љ.: Признање Милораду Павићу. С конференције за штампу Организационог одбора 29. Кочићевог збора. – *Глас српски*, 24. август 1994, LI, бр. 7440, стр. 7 (Награда „Петар Кочић" биће уручена 27. августа у манастиру Гомионици).

2281. Влатковић, Драгољуб: Непознато суђење Кочићу. Због *Јазавца*… – *Политика*, 29. август 1994, XCI, бр. 29047, стр. 17.

2282. Вулин, Миодраг М.: *Кочић и Србија*, Београд; Бањалука, Задужбина „Петар Кочић", 1994; стр. 395; Библиографија, стр. 393–394, Библиотека *Источници*.

2283. Јовановић, Живорад П.: Оснивање Прве мушке гимназије. – *Из старог Београда*, 2. издање, Београд, Туристичка штампа, 1994 (О Петру Кочићу), стр. 102.

2284. Ка(петановић), М.: Београд, Книн, па Бањалука. Са конференције за штампу друштва „Змијање" поводом Кочићевог збора. – *Глас српски*, 26. август 1994, LI, бр. 7442, стр. 10 (Почео 29. Кочићев збор, прво вече одржано у Београду).

2285. Капетановић, М.: Наши пашњаци за наше Јабланове. Завршен 29. Кочићев збор. – *Глас српски*, 29. август 1994, LI, бр. 7445, стр. 1. и 8.

2286. Кецман, Д(арко): Кочићев збор на Змијању. Двадесетдевета међународна манифестација. – *Политика*, 29. август 1994, XCI, бр. 29047, стр. 13.

2287. Киндл, М.: Кочићев збор – 29. пут. У Београду, Книну, манастиру Гомионици, Стричићима и Бањој Луци од 24. до 28. августа. – *Глас српски*, 24. август 1994, LI, бр. 7440, стр. 7 (На Кочићевој вечери говориће Драгољуб Мирјанић, Драгољуб Кочић, Славко Леовац или Милорад Екмечић; предочен програм).

2288. Костић, Бранислав: Вук са Змијања. – *Политика Експрес*, 23. септембар 1994.

2289. Павић, Милорад: Градимо док други руше. (Непрочитана Беседа). – *Глас српски*, 29. август 1994, LI, бр. 7445, стр, 7.

2290. (Павић, Петар – бележи): Душица Кочић–Павић: Слика нашег свеца. – *Политика Експрес*, 24. април 1994.

2291. Палавестра, Предраг: *Књижевност Младе Босне*, Београд, Институт за књижевност и уметност, 1994 (О Петру Кочићу), стр. 43–52, 55–57, 86–87, *Студије и расправе*, књ. 33.

2292. Станисављевић, Вукашин: *Јазавац пред судом*. – *Прилози настави књижевности*, књ. III, 8. издање, Београд, Наука, 1994, стр. 103–110.

2293. Стефановић, Д.: Кочићев траг – у две државе. Задужбина „Петра Кочића" – од идеје до остварења. – *Политика Експрес*, 6. март 1994, XXXI, бр. 10763, стр. 9.

1995.

2294. Глигорић, Велибор: Петар Кочић. – Љиљана Николић / Босиљка Милић: *Лектира за III разред гимназија и средњих стручних школа*, 6. издање, Београд, Стручна књига, 1995, стр. 112–114.

2295. Дамјановић, Ђуро: *Петар*. Песма. – *ПУЛС Гласа српског*, 26. и 27. август 1995, I, бр. 23, стр. 16.

2296. Ка. М.: Скромније него претходних година. 30. Кочићев збор. – *Глас српски*, 23. август 1995, LI, бр. 7751, стр. 12.

2297. Карапетровић, М.: Скромно и достојанствено. Пред почетак Кочићевог збора – *Глас српски*, 24. август 1995, LI, бр. 7752, стр. 12.

2298. Карапетровић, М.: Књижевнику и трибуну у славу. Одржан 30. Кочићев збор у Стричићима и Бањој Луци. – *Глас српски*, 28. август 1995, LI, бр. 7755, стр. 1. и 5 (О Кочићевом књижевном делу и животу говорио проф. др Никола Кољевић; добитник „Кочићеве награде" Ђуро Дамјановић).

2299. Кољевић, Никола: На љуту рану, љут лек. Бесједа проф. др Николе Кољевића на књижевној вечери посвећеној Петру Кочићу (1). – *Глас српски*, 28. август 1995, LI, бр. 7755, стр. 12.

2300. Кољевић, Никола: Болни осмех човека природе. Бесједа проф. др Николе Кољевића на књижевној вечери посвећеној Петру Кочићу (2). – *Глас српски*, 29. август 1995, LI, бр. 7756, стр. 5.

2301. Кољевић, Никола: Оруђе у борби против бола. Бесједа проф. др Николе Кољевића на књижевној вечери посвећеној Петру Кочићу (3). – *Глас српски*, 30. август 1995, LI, бр. 7757, стр. 5.

2302. Кољевић, Никола: Духовно савладавање црне судбине. Бесједа проф. др Николе Кољевића на књижевној вечери посвећеној Петру Кочићу (4). – *Глас српски*, 31. август 1995, LI, бр. 7758, стр. 5.

2303. М. Д.: Цвијеће на Кочићевом гробу. – *Глас српски*, 31. август 1995, LI, бр. 7758, стр. 5 (У Оквиру програма овогодишњег 30. Кочићевог збора).

2304. Микић, Ђорђе: *Бања Лука на Крајини хвала*, Бања Лука, Институт за историју, 1995 (О Кочићу), стр. 94–96 (О политичко-националном раду Петра Кочића и значају *Отаџбине*), стр. 304–338 (Поглавље: „Крајишко село у Кочићевој политичкој и књижевној активности"), стр. 356–368, Библиотека *Баштина*.

2305. О. Т.: Лозинка нашег времена. Научна расправа „Кочић – наш савременик". – *Глас српски*, 22. август 1995, LI, бр. 7750, стр. 5 (Учесници: Бранко Милановић, Миљко Шиндић, Миодраг М. Вулин, Предраг Лазаревић; наглашена трајна Кочићева актуелност).

2306. Ристановић, Цвијетин: *Епик и лирик Петар Кочић: (књига огледа о Кочићу)*, У Бијељини, Учитељски факултет; Шид, Графосрем, 1995; 139 стр.; Значајнија литература о Петру Кочићу, стр. 123–136.

2307. Станисављевић, Вукашин: *Јазавац пред судом*. – *Прилози настави књижевности*, књ. III, 9. издање, Београд, Наука, 1995, стр. 103–110.

2308. Тутњевић, Станиша: Поријекло приповједачког поступка Петра Кочића. – *Модерно у прозном дискурсу српске књижевности 20. века / 23. научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд, Нови Сад, Тршић, 14–19. септембра 1993, Београд, Међународни славистички центар, 1995, стр. 143–150.

1996.

2309. Аноним: Учитељ народа. Поводом додјељивања награде „Кочићево перо" и награде „Кочићева књига" Добрици Ћосићу. – *Независне новине*, 25. децембар 1996 – 10. јануар 1997, II, бр. 41, стр. 40 (Драган Недељковић истакао да је Кочић „претеча ангажоване књижевности, бунтовног реализма на српском језику").

2310. Аноним: (Поводом 80-годишњице смрти Петра Кочића – додељене награде за сонетни венац песницима из Бањалуке: С. Вујковићу, Б. Брђанину и С. Козић-Прерадовић и Награда „Петар Кочић" Николи Кољевићу). – *Независне новине* (Бања Лука), 28. август–3. септембар 1996, I, бр. 24, стр. 40.

2311. Аноним: „Кочићево перо" с погледом на књиге. Осам деценија од смрти Петра Кочића. – *Књижевна Крајина*, септембар 1996, I, бр. 1, стр. 21 (Обележавање 80 година од Кочићеве смрти).

2312. Аноним: Великану српске књижевности (Конституисани Организациони одбор већ почео с припремом за обележавање ове традиционалне манифестације – Кочићевог збора). – *Глас српски*, 2. август 1996, LIV, бр. 8037, стр. 8.

2313. Аноним: Писмо из Београда. – *Јавност*, 24. август 1996, VII, бр. 274, стр. 20 (Да ће 24. августа у малој цркви на Врачару, бити помен Петру Кочићу, објављено и писмо Петра Кочића упућено из Београда оцу Герасиму у Гомионицу, 15. априла 1898).

2314. Андрић, Иво: Земља људи и језик код Петра Кочића (Одломак из Андрићевог предговора књизи Петра Кочића *Изабране стране*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961, стр. 7–26). – Петар Кочић: *Приповијетке*, Подгорица, „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, стр. 174–178.

2315. Андрић, Иво: (Одломак из есеја „Земља, људи и језик код Петра Кочића" из књиге Петра Кочића *Изабране странице*, Нови Сад, Матица српска; Београд, Српска књижевна задруга, 1961). – Петар Кочић: *Подвизи Симеуна Ђака*, Београд, БмГ, 1996, стр. 107.

2316. Баковић, Благоје: Писмо Петру Кочићу. Песма. – *Књижевна Крајина*, септембар 1996, I, бр. 1, стр. 21.

2317. Бановић, Гојко: *Петар Кочић* (Романсирана биографија). – *Књижевна Крајина*, новембар–децембар 1996, I, бр. 3–4, стр. 14.

2318. Бегенишић, Љиљана: У служби отаџбине. Осамдесет година од смрти Петра Кочића. – *Јавност*, 31. август 1996, VII, бр. 275, стр. 29 (Осман Ђикић је о другом протеривању Кочића из Сарајева 1906. писао да „ни велики везир није онако испраћен из Сарајева").

2319. Бегенишић, Љиљана: Награде у два смера. – *Јавност*, 2. новембар 1996, VII, бр. 284, стр. 28 (Да ће крајем године бити одржано „Кочићево књижевно вече" у Бањалуци и Београду и да ће бити додељена годишња награда „Кочићево перо" у поводу 80-годишњице смрти Петра Кочића).

2320. Бећковић, Матија: Беседа (Изговорена у Банском двору на отварању Сајма књига у Бањалуци, 17. септембра 1996). – *Путеви*, н. с., октобар 1996, XLI, бр. 1, стр. 7–9 (О Кочићевим „светим речима" уклесаним на споменик и о његовом поштовању језика), стр. 8

2321. Бећковић, Матија: Моћ језика. Беседа. – *Глас српски*, 18. септембар 1996, LIV, бр. 8078, стр. 8 (О Кочићевим „светим речима" и његовом поуздању у „моћ језика").

2322. Богдановић, Милан: (Одломак из есеја „Два лика Петра Кочића" из књиге *Епоха реализма*, Београд, Нолит, 1966, стр. 389–392). – Петар Кочић: *Подвизи Симеуна Ђака*, Београд, БмГ, 1996, стр. 105–106.

2323. Вулин Миодраг М.: Кочићев дух и вокација. – *Књижевна Крајина*, септембар 1996, I, бр. 1, стр. 8 – 9 (Уводна реч за Кочићево вече у Београду, 24. августа 1994).

2324. Глигорић, Велибор: Приповетке Петра Кочића (Одломак из есеја *Петар Кочић*, из књиге *Српски реалисти*, Београд, Просвета, 1954). – Петар Кочић: *Приповијетке*, Подгорца, „Унирекс" Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, стр. 170–171.

2325. Грујичић, Ненад: Слад и жуч. 80-годишњица смрти Петра Кочића, књижевника и трибуна. – *Борба*, 28. март 1986, LXXIV, бр. 88 (Свет књиге), стр. I.

2326. Дамјановић, Ђуро: Добро јутро, српска „Зоро"! – *Књижевна Крајина*, септембар 1996, I, бр. 1, стр. 1 (О Кочићевом *Јазавцу пред судом* и о његовом читању у Српском акад. друштву „Зора").

2327. Деретић, Јован: Петар Кочић. – *Историја српске књижевности*, 2. издање, Београд, Требник, 1996, стр. 385–388.

2328. Додиг, Љ.: Великану српске књижевности (Конституисан Организациони одбор већ почео са припремама за обележавање Кочићевог збора). – *Глас српски*, 2. август 1996, LIV, бр. 8037, стр. 8.

2329. Дубочанин, В.: Јединство за српску државу. На Стричићима завршен 31. Кочићев сабор. – *Глас српски*, 26. август 1996, LIV, бр. 8057, стр. 1–2 („Ово време је по много чему слично Кочићевом" – истакао др Витомир Поповић на отварању Збора).

2330. Ивановић, Јован Н.: Асоцијалност у *Мрачајском проти* Петра Кочића и у *Ошкопцу и Били* Симе Матавуља. – *Овидљавања: (књижевни огледи и разматрања)*, Београд, Научна књига, 1996, стр. 29–40.

2331. Јелић, Војислав: Елементи драмског у Кочићевој приповеци *Кроз мећаву. – Драма у српској књижевности / 25. научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд, Нови Сад, 1–6. септембар 1995. – Београд, Међународни славистички центар, 1996, стр. 277–281.

2332. Колунџија, Р(ада).: Лауреат Никола Кољевић. На свечаности у манастиру Гомионица уручена књижевна награда „Петар Кочић". – *Глас српски*, 26. август 1996, LIV, бр. 8057, стр. 11.

2333. Лазаревић, Бранко: (Одломак из есеја „Петар Кочић" из књиге *Епоха реализма,* Београд, Нолит, 1966). – Петар Кочић: *Подвизи Симеуна Ђака*, Београд, БмГ, 1996, стр. 195.

2334. Ломовић, Бошко: Жанровска преплитања (др Цвијетин Ристановић: *Епик и лирик Петар Кочић*, Учитељски факултет, Бијељина, 1995). – *Борба*, 9. мај 1996, LXXIV, бр. 130 (Свет књиге), II.

2335. Максимовић, Војислав: Васкрсни нам Кочића, Господе. Песма. – *Књижевна Крајина*, октобар 1996, I, бр. 2, стр. 8.

2336. Матић, Марија: „Неславни" унук славног деде. Сусрет с поводом – Петар Павић, унук Петра Кочића. – *Борба*, 2. септембар 1996, LXXIV, бр. 246, стр. 10.

2337. Микић, Ђорђе: Крајишко село у Кочићевој политичкој и књижевној активности (Одломак из књиге *Бања Лука на Крајини хвала*). – *Књижевна Крајина*, септембар 1996, I, бр. 1, стр. 18–19.

2338. Милановић, Бранко: О Петру Кочићу, још једном. – *Књижевна Крајина*, септембар 1996, I, бр. 1, стр. 4–5.

2339. Милановић, Бранко: Поговор. – Пуцар Светозар: *Опет и поново о Кочићу и са Кочићем*, Бањалука, Нови глас; Горњи Милановац, Лио; Цетиње, Обод, 1996, стр. 133–135, Библиотека *Освјетљења*.

2340. Миљановић, Митар: Велика српска читанка (*Календар „Просјвета" за 1996. годину*). – *Књижевна Крајина*, октобар 1996, I, бр. 2, стр. 22–23.

2341. Н. Н. (Богдан Мрвош): Пола века од Кочићеве смтри. – *Октобар*, септембар 1966, I, бр. 6, стр. 7.

2342. Н. С.: Завршне припреме за Кочићев збор. – *Глас српски*, 24. јул 1996, LIV, бр. 8029, стр. 11 (Сабор у знаку обележавања 80-годишњице Кочићеве смрти).

2343. Н. С.: *Мргуда* оживела на сцени. – *Глас српски*, 26. јун 1996, LIV, бр. 8031, стр. 10 (Драматизација и сценска опрема Сретен Вујковић, режија Новица Богдановић).

2344. Пирузе-Тасевска, Виолета: Кочићев приповедачки циклус о Симеуну Ђаку: стварност – фикција – историја. – *Књижевност и историја II,* (Уредили: Мирослав Пантић и Мирољуб Стојановић), Ниш, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета: Студијска група за српски језик и књижевност Филозофског факултета, 1996, стр. 173–178 (О Кочићевим приповеткама; уз резиме на француском језику).

2345. Поповић, Ђорђе: Песник Босне за – слободу. Данас је осамдесет година од смрти Петра Кочића. – *Вечерње новости*, 27. август 1996, XLIV, бр. 28123, стр. 22.

2346. Пуцар, Светозар: *Опет и поново о Кочићу и са Кочићем* (Предговор: „О Кочићу још једном" Зорица Турјачанин; поговор: Миљко Шиндић и Бранко Милановић), Бањалука, Нови глас; Горњи Милановац, Лио; Цетиње, Обод, 1996, Библиографија, стр. 139–143, Библиотека *Освјетљења*.

2347. Ристановић, Цвијетин: Змијањци и њихови отпори: епик и лирик Петар Кочић. – *Књижевна Крајина*, октобар 1996, I, бр. 2, стр. 20.

2348. С. Б. Ш.: Бројни културни садржаји. Програм међународне манифестације 31. Кочићев збор. – *Глас српски*, 22. август 1996, LIV, бр. 8054, стр. 10.

2349. Секулић, Исидора: Петар Кочић (Одломак из есеја *Петар Кочић*, Београд, Биб. Коларчевог народног универзитета, 1935, књ. 36, стр. 3–18). – Петар Кочић: *Приповијетке*, Подгорица, „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, стр. 171–174.

2350. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999, стр. 264–288, *Дом и школа*.

2351. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *„С планине и испод планине" I, II, III*. – Петар Кочић: *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999, стр. 251–263, *Дом и школа*.

2352. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II, III*. – *Календар „Просвјете" за 1996*, Србиње, Српско просвјетно друштво „Просвјета", 1996, стр. 385–392

(Овим Скерлићевим огледом подсјећа се на осамдесетогодишњицу од смрти Петра Кочића).

2353. Скерлић, Јован: Три књиге приповедака Петра Кочића (*С планине и испод планине I, II, III*; одломак из књиге *Писци и књиге III,* Београд, Просвета, 1908, стр. 115–134). – Петар Кочић: *Приповијетке*, Подгорица, „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, стр. 169–170.

2354. Станисављевић, Вукашин: *Јазавац пред судом*. – *Прилози настави књижевнсти*, књ. III, 10. издање, Београд, Наука, 1996, стр. 103–110.

2355. Турјачанин, Зорица: О Кочићу још једном; предговор. – Пуцар Светозар: *Опет и поново о Кочићу и са Кочићем*, Бањалука, Нови глас; Горњи Милановац, Лио; Цетиње, Обод, 1996, стр. 7–9, Библиотека *Освјетљења*.

2356. Тутњевић, Станиша: Драмска тензија у дјелу Пера Кочића: на примјеру приповијетке *Мргуда*. – *Драма у српској књижевности / 25. научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд, Нови Сад, 1–6. септембар 1995, Београд, Међународни славистички центар, 1996, стр. 267–276.

2357. Церовић, Вук: Бојни покличи и јауци са Змијања; поговор. – Петар Кочић: *Приповијетке*, Подгорца, „Унирекс", Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, стр. 163–168.

2358. Шиндић, Миљко: Поговор. – Светозар Пуцар: *Опет и поново о Кочићу и са Кочићем*, Бањалука, Нови глас; Горњи Милановац, Лио; Цетиње, Обод, 1996, стр. 133–135, Библиотека *Освјетљења*.

2359. Ш(мит)–Б(ошковић), С.: Снажење духовности српског народа. Међународна манифестација 31. Кочићев збор синоћ је отпочео истовремено у Бањалуци и Београду. – *Глас српски*, 23. август 1996, LIV, бр. 8055, стр. 1.

2360. Шмит–Бошковић, С.: Уручене награде за најбољи сонетни венац. О Кочићу говорио проф. др Никола Кољевић, добитник овогодишње књижевне награде „Петар Кочић". – *Глас српски*, 26. август 1996, LIV, бр. 8057, стр. 10 (У Бањалуци одржано Кочићево вече посвећено лику и делу великог српског књижевника).

1997.

2361. Аноним: Иза ракијског казана. Велики датуми наше књижевности. – *Независне новине* (Бања Лука), 17–23. септембар 1997, III, бр. 78, стр. 25 (У Београду је симбилично, полагањем цвећа на гроб Петра Кочића и уз понеку реч, обележено стотину и двадесет година од рођења Петра Кочића).

2362. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића. – *Уметник и његово дело: [(есеји, огледи и чланци) II]*, Београд, Просвета, 1997, стр. 128–147, Библиотека *Сабрана дела Иве Андрића*, књ. 13.

2363. Бановић, Гојко: *Петар Кочић* (Романсирана биографија). – *Књижевна Крајина*, јануар–фебруар 1997, II, бр. 5–6, стр. 16–17 (Наставак из броја 3–4 за 1996. годину); бр. 7–8, стр. 16 (3. наставак); бр. 9 – 10, стр. 13 (4. наставак); бр. 11–12 (5. наставак).

2364. Влатковић, Драгољуб: Како је слатко љубити и љубљен бити. О љубави Петра Кочића према Милки Вукмановић и њеном деловању на његово књижевно стварање. – *Књижевна Крајина*, септембар–октобар 1997, II, бр. 9–10, стр. 22–23.

2365. Влатковић, Драгољуб: Аустријски циркус „Хенри" – важнији од Јазавца пред судом. – *Борба*, 28. новембар–1. децембар 1997, LXXV, бр. 332335, стр. 12 (У вези са извођењем *Јазавца пред судом* пред полупразном салом Народног позоришта у Београду, 17. VIII 1910 – ослоњено на писање *Депеше* 18. VIII 1910).

2366. Влатковић, Драгољуб: Изгубљен Кочићев напис о турским зулумима. – *Борба*, 16. август 1997, LXXV, бр. 229, стр. 8.

2367. Влатковић, Драгољуб: *Кочић између сциле и сцене: чланци и расправе*, Бањалука; Београд, Задужбина „Петар Кочић", 1997 (Прве књижевне добродошлице и недобродошлице Петра Кочића, стр. 7–18; Кочић и Живаљевићево *Коло*, стр. 19–33; *Јазавац пред судом* као повод и подстицај за политичко раслојавање и груписање босанско-херцеговачке академске омладине, стр. 37–49; Кочићев повратак у Македонију, стр. 51–62 /У Напоменама приложена два Кочићева писма г. Гргуру Јакшићу у Париз, стр. 61/; Кочић и југословенство, стр. 63–68; Мало познати одјеци Кочићевог другог протеривања из Сарајева, стр. 69–83; Кочић у Будимпешти, стр. 85–92; Помоћи Србије Петру Кочићу, стр. 93–114; Извођење *Јазавца пред судом* за Кочићева живота, стр. 115–132). Библиотека *Источници* (У поводу 120-годишњице пишчевог рођења).

2368. Вуколић, Никола: Змајева „песма о песми". – *Књижевна Крајина*, 1997, II, бр. 9–10, стр. 9 (О Петру Кочићу).

2369. Г. В.: Почаст писцу и народном трибуну. Одржана манифестација Кочићев збор. – *Глас српски*, 1. септембар 1997, LIV, бр. 8363, стр. 1.

2370. Грујичић, Ненад: Жилави бунтовник. Перо и сузе Петра Кочића. – *Политика*, 21. децембар 1997, XCIV, бр. 30231, стр. 18.

2371. Дамјановић, Ђуро: „Идеш ли, роде?" (Поводом 120 година рођења Петра Кочића). – *Књижевна Крајина*, септембар–октобар 1997, II, бр. 9–10, стр. 1 (Раније објављено у *Политици*, 28. августа 1976).

2372. Колунџија Р(ада): Слободар сагорео за истину и отаџбину (Из Беседе проф. др Мише Вулина). – *Глас српски*, 1. септембар 1997, LIV, бр. 8363, стр. 8.

2373. К(олунџија), Р(ада): Лауреат Добрица Ћосић. У манастиру Гомионица додељена награда „Петар Кочић". – *Глас српски*, 1. септембар 1997, LIV, бр. 8363, стр. 8.

2374. Максимовић, Горан: Смијех Кочићевог Симеуна Ђака. – *Путеви*, н. с., 1997, XLIII, бр. 4, стр. 56–64 (У причама Симеуна Ђака).

2375. Марковић, Светлана: Иза ракијског казана. – *Политика*, 13. септембар 1997, XCIV, бр. 30143 (Култура – уметност – наука, XVI, бр. 23), стр. 25.

2376. Недељковић, Драган: Нараштајима који долазе. – *Књижевна Крајина*, јануар–фебруар 1997, II, бр. 5–6, стр. 4 (Образложење награде додељене Д. Ћосићу. Указано је да је и његово дело, као и Кочићево, „дубоко трагично за човека, али бескрајно животворно". Реч изговорена 20. децембра 1996).

2377. Недељковић, Драган: Реч приликом пријема „Кочићевог пера" 16. априла 1997. – *Књижевна Крајина*, септембар–октобар 1997, II, бр. 9–10, стр. 2 (Нагласио је да „један дух треба да нас спаја, онај који је носио у висине Петра Кочића").

2378. Н. С.: Књижевна награда Добрици Ћосићу. У оквиру 32. Кочићевог збора. – *Глас српски*, 27. август 1997, LIV, бр. 8359, стр. 12.

2379. Прерадовић–Козић, Стевка: Кип свјетлости. Песма о Милки и Петру Кочићу. – *Књижевна Крајина*, септембар–октобар 1997, II, бр. 9–10, стр. 1.

2380. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1997, стр. 251–288, Библиотека *Дом и школа*.

2381. Скерлић, Јован: (О Кочићевим приповеткама). – Петар Кочић: *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1997, стр. 251–288, Библиотека *Дом и школа*.

2382. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II, III*. – *Историја нове српске књижевности*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1997, стр. 402–404.

2383. Сладоје, Ђорђо: *Мој Јаблан*. Песма. – *Књижевна Крајина*, септембар 1996, I, бр. 1, стр. 22.

2384. Станисављевић, Вукашин: *Јазавац пред судом – Прилози настави књижевности*, књ. III, 11. издање, Београд, Наука, 1997, стр. 103–110.

2385. Стефановић, Д.: Популарно и озбиљно (*Кочић између сциле и сцене* Драгољуба Влатковића). – *Политика Експрес*, 21. новембар 1997, XXXIV, бр. 12092, стр. 12.

2386. Тодоровић, В.: Понос Змијања и српскога рода. У Стричићима почела централна прослава 32. Кочићевог збора, стр. 9.

2387. Турјачанин, Зорица: Кочић за сва времена (Светозар Пуцар: *Опет и поново о Кочићу и Кочићем*, Нови Глас, Бањалука; ЛИО, Горњи Милановац; Обод, Цетиње, 1996). – *Јавност*, 24. мај 1997, VIII, бр. 299–300, стр. 24.

2388. Тутњевић, Станиша: *Часопис као књижевни облик: прилог типологији књижевне периодике*, Београд, Институт за књижевност и уметност, 1997 (О Кочићу), стр. 127–128; 142–143, *Наука о књижевности:историја српске књижевне периодике*.

2389. Ћосић, Добрица: „Својом слободом не смемо ничију слободу да угрозимо". Слово Добрице Ћосића, децембра 1966. у Бањалуци приликом уручивања књижевних награда „Кочићева књига" и „Кочићево перо". – *Стварност* (Бања Лука), 10, јануар 1997, I, бр. 1, стр. 49 (О Кочићевом посвећењу своме народу и жртвовању за њега).

2390. Ћосић, Добрица: Кочић је симбол бунтовног слободарства. Пригодна бесједа Добрице Ћосића приликом примања награда „Кочићево перо" и „Кочићева књига". – *Књижевна Крајина*, јануар– фебруар 1997, II, бр. 5–6, стр. 2 (Изговорена 20. децембра 1996).

2391. Ћосић, Добрица: Порука (28. 12. 1996). – *Књижевна Крајина*, јануар–фебруар 1997, II, бр. 5–6, стр. 2 (У тексту Поруке речено да се новчана награда преда Дечјем дому „Рада Врањешевић").

2392. Ћосић, Добрица: Кочић – симбол слободарства (Беседа). – *Српска вила* (Бијељина), април 1997, III, бр. 5, стр. 77–79.

1998.

2393. Аноним: Петру Кочићу на Петровдан. У Бачком Јарку јуче одржана свечаност у спомен на великог српског писца. – *Глас јавности* (Београд), 13. јул 1998, I, бр. 65, стр. 10.

2394. Андрић, Иво: Земља, људи и језик код Петра Кочића (Одломак из есеја *Уметник и његово дело: есеји, огледи и чланци, II,* Сарајево, Свјетлост – Београд, Просвјета, 1976). – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998, стр. 200–203, Библиотека *Наследства*.

2395. Бабић, Јован: Од Давидове шумице остала само макадамска цеста и нешто асвалта, ни Титовог, ни Караџићевог, ни Додиковог (33. по реду Кочићев збор на Змијању). – *Независне новине*, 2– 8. септембар 1998, III, бр. 127, стр. 28–29 (Као и претходне 32 године, и ове је на Кочићевом збору на Змијању било много свијета).

2396. Б. М.: Сјећање на Кочића – *Глас српски*, 29. и 30. август 1998, LVI, бр. 8658 (Култура *Глас српски*, бр. 13, стр. IV). Организациони одбор 33. републичке манифестације Кочићев збор и Народне библиотеке „Иво Андрић" из Челинца организовали књижевно вече; Милка је из овог краја и Кочић је био за њега сентиментално везан.

2397. Влатковић, Драгољуб: Ђак као Симун. Петар Кочић лик из својих књига. – *Борба*, 30. август 1998, LXXVI, бр. 241–242, стр, 8.

2398. Војиновић, Перко: Подизање споменика Петру Кочићу у Бањалуци 1932. године. – *Змијање*, август 1998, III, бр. 17, стр. 21–23.

2399. Вујковић, Сретен: Петар Кочић. Песма. – *Змијање*, аугуст 1998, III, бр. 17, стр. 4.

2400. Вулин, Миодраг Мишо: Враћање Кочићевом духу и делу. – *Змијање*, август 1998, III, бр. 17, стр. 1–3 (Беседа на свечаној академији у Банском двору 30. августа 1998. године).

2401. Вулин, Миодраг Мишо: Реч на додели Кочићеве награде за 1998. годину у манастиру Гомионици. – *Змијање*, аугуст 1998, III, бр. 17, стр. 124.

2402. Вученов, Димитрије: Маргиналије о приповеткама Петра Кочића (Одломак). – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998, стр. 209–217, Библиотека *Наследства*.

2403. Дамјановић, Ђуро: *Моја три на Змијању* (*Бог међу бреговима* – Кочићу Петру што у манастиру Гомионица иђаше у школу да научи словописање и потом читање и писање без слова; *Змијање*; *Јабланова песма*). Завичајне песме опијене родољубивим вином. – *ПУЛС Глас српски*, 29. и 30. август 1998, бр. 178, стр. 17.

2404. Д. Д.: Умјетничко свједочанство (Књижевно вече посвећено умјетничком дјелу Петра Кочића). – *Глас српски*, 29. и 30. август 1998, LVI, бр. 8658 (Култура *Глас српски*, бр. 13, стр. IV).

2405. Деретић, Јован: Петар Кочић (Одломак из *Кратке историје српске књижевности*, Београд, 1987). – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998, стр. 221–223, Библиотека *Наследства*.

2406. Дубак, Будимир: Предворје тамнице: бесједа на додјели награде „Кочићево перо". – *Побједа*, 9. мај 1998, LIV, бр. 11637, стр. 12.

2407. Дучић, Јован: Петар Кочић (Одломак). – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998, стр. 204–208, Библиотека *Наследства*.

2408. Егерић, Мирослав: Петар Кочић је велика савест наша – у стаблу националног памћења: Слово изговорено на додели награде „Кочићево перо". – *Багдала*, 1998, XL, бр. 438, стр. 23–26.

2409. Ивановић, Јован Н.: Асоцијалост у *Мрачајском проти* Петра Кочића и у *Ошкопцу и Били* Симе Матавуља. – *Овидљавања: (књижевни огледи и разматрања)*, друго издање, Београд, Научна књига, 1998, стр. 29–40.

2410. Исаковић, Антоније: Крајишка реч у души: слово о Петру Кочићу. – *Политика*, 18. јул 1998, XCV, бр. 30436 (Култура – уметност – наука, XLI, бр. 14), стр. 34.

2411. Колунџија, Радмила: Лауреат Сретен Вујковић (У оквиру Кочићевог збора додијељена је награда овом пјеснику за збирку *Сан о срећи*). – *Глас српски*, 31. август 1998, LVI, бр. 8659, стр. 8.

2412. Колунџија, Р(адмила): Свесрпски великан. Конференција за новинаре поводом 33. Кочићевог збора. – *Глас српски*, 29. и 30. август 1998, LVI, бр. 8658 (Култура *Глас српски*, бр. 13, стр. IV).

2413. Колунџија, Радмила: Класик новије српске литературе. У Бањалуци одржана свечана академија у част Петра Кочића. – *Глас српски*, 31. август 1998, LVI, бр. 8659, стр. 8 (О Кочићевом делу беседио Миодраг Вулин).

2414. Крушевац Тодор: Петар Кочић (Из предговора *Сабраним делима* Петра Кочића, Сарајево, Свјетлост – Београд, Просвјета, 1967, књ. И). – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998, стр. 183–190, Библиотека *Наследства*.

2415. Мајсторовић, Д.: Сјећање на великог приповједача. Одржан 33. Кочићев збор у Стричићима. – *Глас српски*, 31. август 1998, LVI, бр. 8659, стр. 1.

2416. Моцоња, Бране: Јауци са Змијања. Песма. – *Змијање*, август 1998, III, бр. 17. стр. 16.

2417. Рисојевић, Ранко: Кочићев триптих (*Месија*; *Ријечи*; *Писмо из душевне болнице*). Песме. – *Змијање*, август 1998, III, бр. 17, стр. 11.

2418. Ристановић, Цвијетин: Хајдучки потомак Кочић: епско у Кочићевом дјелу. – *Збиља*, 15. јануар 1998, V, бр. 30–32, стр. 13.

2419. Секулић, Исидора: (Петар Кочић. Одломак из књиге *Аналитички тренуци и теме I,* Београд, 1941). – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998, стр. 191–199, Библиотека *Наследства*.

2420. Симовић, Ранко: Дело потврђено животом: поговор. – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, „Драганић" 1998, стр. 175–180, Библиотека *Наследства*.

2421. Стојичић, Миленко: Тридесет и три. (О својој причи *Маргиналије о Кочићу* – чији је ово други део). – *Глас српски*, 31. август 1998, LVI, бр. 6859, стр. 8.

2422. Тутњевић, Станиша: Игра и надигра у дјелу Петра Кочића (Одломак). – Петар Кочић: *Изабрана дела*, Београд, „Драганић", 1998, стр. 218–220, Библиотека *Наследства*.

1999.

2423. Аноним: Белешка о писцу (Петру Кочићу). – Петар Кочић: *Вуков гај*, Нови Сад, Школска књига, 1999 стр. 92–93, *Школска књига*: лектира, 9.

2424. Аноним: У славу Кочића и Ћопића. – *Политика*, 12. јул 1999, XCVI, бр. 30789, стр. 19.

2425. Аноним: *Мејдан Симеуна Ђака*, филм према делу Петра Кочића. Редитељ и сценариста Петар Зец. – *Глас јавности*, 22. август 1999, II, бр. 29, стр. 11.

2426. Аноним: „Кочићева повеља" Радославу Братићу. Почела манифестација Кочићев збор. – *Глас јавности*, 29. август 1999, II, бр. 30, стр. 11.

2427. Братић, Радослав: Кочићев аманет. – *Књижевност*, 1999, XLIX, књ. 104, св. 10, стр. 1703–1704.

2428. Будимир, Милан: Кочићев месијанизам; поговор. – Петар Кочић: *Изабране приповетке*; *Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999, стр. 139–159, Библиотека *Класици*, књ. 1.

2429. Ђорђић, Стојан: О уметничким вредностима Кочићевих приповедака; избор, предговор; попратни текстови и хронологија живота Петра Кочића. – Петар Кочић: *Кроз мећаву: изабране приповетке*, Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999, стр. 7–20; 143–144, Библиотека *Избор*.

2430. Зец, Петар: Дневник настајања телевизијског филма „Мејдан Симеуна Ђака" у Бањалуци. – *Телевизијски мејдан Симеуна Ђака* / Петар Зец. – Бањалука: Независна радио-телевизија Бања Лука, 1999, стр. 11–69.

2431. З. Р.: Портрети налик пејзажима. Приповетке Петра Кочића. – *Политика*, 29. октобар 1999, XCVI, бр. 30898, стр. 22.

2432. Игњатовић, Срба: Кочић у филмској визији Петра Зеца; предговор. – *Телевизијски мејдан Симеуна Ђака* / Петар Зец. – Бањалука: Независна радио-телевизија Бања Лука, 1999, стр. 5–10.

2433. Лакићевић, Драган: Планине моје што сте ми тако тужне; поговор. – Петар Кочић: *„Јазавац" и друге приче*, Београд, Bookland, 1999, стр. 157–165; Хронологија, стр. 167–169, *Српска књижевност за децу*, коло 5.

2434. Лазаревић, Бранко: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999, стр. 162–163, Библиотека *Класици*, књ. 1.

2435. Михаиловић, Драгољуб: О Петру Кочићу; поговор. – Петар Кочић: *Јаблан* и *Јазавац пред судом*, Горњи Милановац, Лио; Чачак, Легенда, 1999, стр. 116–120.

2436. Перић, Раша: Запис о Кочићевој *Молитви*. – *Дневник*, 28. август 1999, LVII, бр. 18854, стр. 13.

2437. Поповић, Павле: Стање данашње српске књижевности. – *Нова књижевност II,* Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 1999 (О Кочићу), стр. 483, 486, Павле Поповић*: Сабрана дела*, књ. IV.

2438. Путник, Радомир: Сценаристички пледоаје Петра Зеца; поговор. – *Телевизијски мејдан Симеуна Ђака* / Петар Зец. – Бањалука: Независна радио-телевизија Бања Лука, 1999, стр. 161–163.

2439. Секулић, Исидора: О језику Петра Кочића. – Петар Кочић: *Изабране приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Звоник, 1999, стр. 160–161, Библиотека *Класици*, књ. 1.

2440. Секулић, Исидора: Петар Кочић. – Петар Кочић: *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999, стр. 264–288, *Дом и школа*.

2441. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II, III*. – Петар Кочић: *Приповетке; Јазавац пред судом*, Београд, Рад, 1999, стр. 251–263, *Дом и школа*.

2442. Станисављевић, Вукашин: Петар Кочић / *Јазавац пред судом*. – *Прилози настави књижевности*, књ. III, 12. издање, Београд, Наука, 1999, стр. 103–110.

2443. Терзић, Славенко: Прва београдска гимназија (1839–1941). – *Споменица 160-годишњице Прве београдске гимназије (1839–1999)*, Београд, 1999 (О Кочићу), стр. 135–136. и 144.

2000.

2444. Вулин, Миодраг М.: Кочић и мостарски књижевни круг: Дучић, Шантић и Ћоровић. – *Алекса Шантић*; уредник Радован Вучковић, Бањалука–Српско Сарајево, Академија наука и умјетности Републике Српске, 2000, *Зборници и монографије*, књ. 3. Одјељење књижевности и умјетности, књ. 3, (2000), стр. 157–168 (Резиме на енглеском језику).

2444а. Вулин, Миодраг М.: *Кочић и српски Пијемонт*, Бања Лука, Задужбина Петар Кочић, 2000, стр 7–208.

2445. Зец, Петар: Со и хлеб Крајине (Беседа). – *Политика*, 30. септембар 2000, XCVI, бр. 31226, стр. 25.

2446. Пижурица, Крсто: *Јазавац пред судом* Петра Кочића; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Подгорица, Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, стр. 5–9; Биљешка о писцу, стр. 44, *Домаћа лектира за VII разред основне школе*.

2447. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II, III*. – *Писци и књиге I,* Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, стр. 135–138, 139–141, 142–143, *Изабрана дела Јована Скерлића*, 2.

2448. Скерлић, Јован: Петар Кочић: *С планине и испод планине I, II, III*. – *Писци и књиге II*; *Огледи* (Изабрао и приредио Јован Пејчић), Београд, Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, стр. 249–251, *Изабрана дела Јована Скерлића*, 3.

2449. Трифковић, Ристо: Жива слика народног живота у босанском селу; предговор. – Петар Кочић: *Јазавац пред судом*, Подгорица, Завод за уџбенике и наставна средства, 2000, стр. 10–12, *Домаћа лектира за VII разред основне школе*.

2450. Турјачанин, Зорица: Кочић и Ћопић са ове стране огледала. – *Летопис Матице српске*, 2000, год. 176, књ. 465, св. 4, стр. 481–493.

2451. Тутњевић, Станиша: *Динамика српског књижевног простора*, Бањалука, Глас српски, 2000 (О Кочићу), стр. 115–116, 286–287, Библиотека *Освјетљења*.

2001.

2452. Деретић, Јован: Петар Кочић. – *Кратка историја српске књижевности*, треће, прерађено и допуњено издање, Нови Сад, Светови, 2001, стр. 217–219, Библиотека *Аз*.

2453. Егерић, Мирослав: Чист и светао пример (Беседа). – *Политика*, 13. јануар 2001, XCVII, бр. 31324, Култура – уметност – наука, стр. III.

2454. Јовановић, Миливоје Р.: Ђура Јакшић Кочићев књижевни јунак. – *На Јакшићевом друму: Петар Кочић – Ђура Јакшић* (студија), 1. издање, Београд, Слободна књига, 2001 (Штампа Црвеног крста: Ниш), стр. 9–37, Библиотека *Елементи*, књ. 15. – Хронологија значајнијих књижевних догађаја у животу Петра Кочића: стр. 67–71; Садржи и: *Низ друм: сличице из живота Ђуре Јакшића о лирици Ђуре Јакшића* / Петар Кочић.

2455. Поповић, Р(адован): Заоставштина Петра Кочића у Народној библиотеци. – *Политика*, 15. јул 2001, XCVIII, бр. 31502, стр. 17.

2456. Радуловић, Јован (рођ. 1951): Уз овај избор; поговор. – Петар Кочић: *Десет најлепших прича*, Београд, Лирика, 2001, стр. 151–154, Библиотека *Најлепше приче*, књ. 3.

2457. Тутњевић, Станиша: *Мостарски књижевни круг*, Београд, Институт за књижевност и уметност, 2001(О Кочићу), стр. 145–146, 314…352, *Студије и расправе.* књ. XVI.

РЕГИСТАР АУТОРА БИБЛИОГРАФСКИХ ЈЕДИНИЦА, ЛИТЕРАТУРЕ

(односи се на штампано издање Кочићевих сабраних дела)
Регистар саставио Милијан Ивановић

А

Б

В

Г

Д

Ђ

Е

Ж

З

И

Ј

К

Л

Љ

М

Н

Њ

О

П

Р

С

Т

Ћ

У

Ф

Џ

Ш